

Br. 34

Biblioteka SVEDOČANSTVA

Proces Vojislavu Šešelju:
RASKRINKAVANJE
PROJEKTA VELIKA SRBIJA

Uredila i priredila: Sonja Biserko

Beograd
2009.

Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 34

*Proces Vojislavu Šešelju:
Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*

IZDAVAČ:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA:

Sonja Biserko

UREDILA I PRIREDILA:

Sonja Biserko

KORICE:

Ivan Hrašovec

PRELOM:

Nebojša Tasić

ŠTAMPA:

"Zagorac", Beograd 2009.

TIRAŽ: **600**

ISBN – 978-86-7208-159-6

Zahvaljujemo Saveznom ministarstvu inostranih poslova Savezne Republike Nemačke koje je pomoglo objavljivanje ove knjige.

Proces Vojislavu Šešelju:
Raskrinkavanje projekta
Velika Srbija

Sadržaj:

• Sonja Biserko	
Uvod	7
I	
RADIKALSKI KONCEPT VELIKE SRBIJE	
• Olga Popović – Obradović:	
Koreni antimoderne političke kulture u Srbiji	21
• Latinka Perović:	
Narodna radikalna stranka: utemeljenje ideologije socijalnog, nacionalnog i političkog jedinstva srpskog naroda	35
• Yves Tomic:	
Ideologija Velike Srbije u XIX i XX veku	91
II	
TOK SUĐENJA	
• Optužnica protiv Vojislava Šešelja (delovi)	201
• Izveštaji agencije SENSE o toku suđenja Vojislavu Šešelju	222
III	
PODSTICANJE I VOJNO ANGAŽOVANJE	
• Dr Anthony Obershall:	
Nacionalistička propaganda Vojislava Šešelja: sadržaj, tehnika, ciljevi i uticaji, 1990-1994. godina	469
• Reynaud Theunens:	
Ekspertski izveštaj tima za vojne analize za predmet IT-95-13	738

IV
MEDIJI O SUĐENJU

• Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji o medijskom izveštavanju o procesu Vojislavu Šešelju u Hagu	1043
• Zaklanjanje iza istorije (Vladimir Petrović)	1062
• Slučaj Jovana Dulovića: Zašto tužilaštvo Haškog suda maltretira novinara „Vremena“ (Tatjana Tagirov)	1065
• Prekid suđenja Vojislavu Šešelju: Moraćemo sami, kako znamo (Tatjana Tagirov)	1071
• Fijasko suđenja srpskom nacionalizmu (Ljiljana Smajlović i Ivana Janković)	1078
• Najteži posao u Srbiji (Zoran Ćirjaković)	1088

Uvod

Istrajnost na velikosrpskom projektu

Ova knjiga je izbor dokumenata i izveštaja sa suđenja Vojislavu Šešelju pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu. Podeljena je na nekoliko poglavlja. Prvo poglavlje se odnosi na istorijat radikalne stranke i njen program Velike Srbije. Za potrebe Tužilaštva, Iv Tomić je priredio ekspertski izveštaj o velikosrpskoj ideji radikalne stranke koji obuhvata period od njenog osnivanja do sada. Sa tekstovima Latinke Perović i Olge Popović – Obradović, prvo poglavlje dešifruje suštinu tog programa i daje objašnjenja koja su neophodna za razumevanje drame srpskog naroda krajem XX veka.

Drugo poglavlje sadrži delove optužnice i hronologiju suđenja kroz izveštaje agencije SENSE, jedine koja sveobuhvatno prati sva suđenja u Hagu. Hronologija jasno ukazuje na strategiju Vojislava Šešelja da diskredituje svedoke i da podriiva rad Tužilaštva u svakom segmentu, uključujući i otkrivanje identiteta zaštićenih svedoka. Dnevno praćenje suđenja daje jasan uvid u tehnologiju pritiska na svedoke. Neka imena su otkrivena preko supruge Jadranke, kojoj su posle toga privremeno zabranjene posete. Zatim sledi poglavlje sa još dva ekspertiska izveštaja, jedan (Antoni Oberšal) se odnosi na Šešeljeve propagandne govore, posebno one koji su imali za cilj podstrekavanje na zločin. Tužilaštvo je prikazalo i video snimke, što je trajalo čitavih pet dana. Drugi je ekspertski izveštaj (Rejno Tunens) o vojsci, njenoj strukturi i bliskoj saradnji Vojislava Šešelja sa njom. U četvrtom poglavlju prezentirano je nekoliko analiza o izveštavanju naših medija o suđenju, kao i nekoliko novinskih analiza, karakterističnih za dominantni način izveštavanja.

Šešelji kao "kontrolisani akteri"

Pripreme za rat trajale su dugo. Na tome se prilježno radilo na nekoliko nivoa: kroz škole, univerzitet, medije, institucije, neformalne kafanske sedeljke i druženja. Od osmišljavanja projekta do njegove operacionalizacije razne ličnosti su dobijale uloge u skladu sa mogućnostima i dometima. Vojislav Šešelji je u tom pogledu jedan od najdoslednijih operativaca; delovao je uvek kao *alter ego* Slobodana Miloševića. Uvek spreman da pokaže meru nasilja za koju se predsednik u datom trenutku odlučio. I istovremeno, uvek dovoljno nesimpatičan da je Slobodan Milošević delovao pristojno i prihvatljivo.

Tako su za sve uspehe srpske strane u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini najveći "krivci" bili pripadnici raznih paravojski u čijem se sastavu borilo na desetine hiljada ljudi. Sve vodeće paravojske ovog tipa formirale su formalno opozicione stranke. Srpski pokret obnove bio je inicijator stvaranja Srpske garde, koja je nastala nakon sloma JNA u Sloveniji, sa ciljem da preraste u srpsku vojsku. Delovala je pod komandom Prve armije, kasnije pod komandom Teritorijalne odbrane Gospić. Dobrovoljci Srpske radikalne stranke (prema nekim procenama, bilo ih je između 30.000 i 50.000) učestvovali su u ratu od samog početka. Njihov odlazak na ratište praćen je velikim televizijskim publicitetom. Za Šešeljevu stranku vezivali su se nakon povratka sa ratišta, jer "on uliva sigurnost". Srpska dobrovoljačka garda Željka Ražnatovića Arkana bila je najdisciplinovanija paravojska i delovala je u okviru Novosadskog korpusa. Zvanični organi su na početku negirali njihovo postojanje, da bi kasnije, nakon neuspele mobilizacije, sve one bile stavljene pod direktnu kontrolu JNA. Te jedinice gotovo da nisu imale odlike paravojske, što su javno tvrdili i Arkan i Šešelji. Ono što ih je razlikovalo od JNA je način unutrašnje organizacije, oznake, zastave, himne i drugačije obraćanje. To potvrđuje i Uredba Vlade Srbije o upisu dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu (23. avgust 1991) koja u članu 1. kaže: "Popuna JNA dobrovoljcima vrši se u skladu sa saveznim propisima". Indikativna je i Naredba Predsedništva SFRJ od 10. novembra 1991. o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti.

Ime Vojislava Šešelja je, uz Vuka Draškovića, vezano za prve izlive mržnje prema drugim narodima u bivšoj Jugoslaviji. U javnim nastupima simbolisao je najžešću formu "govora mržnje". Posebno je zaslužan za

podsticanje mržnje prema Hrvatima u Srbiji. U Programskoj deklaraciji Srpske radikalne stranke (februar 1991) stoji da će se zalagati za "obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju".

Šešelji se rano uključio i u zastrašivanje Albanaca. U programskoj Deklaraciji SRS iz 1991. godine predviđeno je proterivanje 300.000 Albanaca sa detaljnim planom zastrašivanja. Poručivao im je da je "njihova zemlja Albanija, a da samo lojalni Albanci mogu ostati u Srbiji".

Vojislav Šešelji i Željko Ražnatović Arkan bili su prisutni na Kosovu 1992. godine i pripremali su teren za planove koji su nagovešteni u Programskoj deklaraciji. Međutim, plan da se destabilizuje Kosovo već početkom devedesetih bio je osujećen upozorenjem koje je uputio Džordž Buš, predsednik SAD krajem 1992, u formi tzv. Božićnog upozorenja. Isto upozorenje je Slobodanu Miloševiću poslao i predsednik Bil Clinton u februaru 1993. Naime, SAD su došle do podataka da se priprema scenario za Kosovo koji bi, sa stanovišta interesa NATO, doveo do destabilizacije znatno šireg prostora, odnosno celog južnog krila Severnoatlantske alijanse. Takav scenario podrazumevao je i destabilizaciju Makedonije. Šešelji u to vreme učestalo pominje Makedoniju i protiv je povlačenja JNA iz Makedonije, a mnogo ranije govori da je "Makedonija uvek bila srpsko područje"¹.

Programska deklaracija posebno akcentira i Kosovo, zalaganjem za "gušenje svim sredstvima albanske separatističke pobune" uz neophodno sprovođenje mera kao što su: „onemogućavanje bilo kakvog oblika kosovsko-meto-hijske političke teritorijalne autonomije, proterivanje 360 hiljada albanskih emigranata, sprečavanje državnog finansijskog dotiranja nacionalne manjine, pro-glašavanje ratnog stanja i zavođenje vojne uprave, raspuštanje tamošnjih organa civilne vlasti i ustanova koje se finansiraju iz državnog budžeta, zatvaranje ili konzerviranje svih fabrika i drugih proizvodnih pogona, ukidanje svih socijalnih davanja Šiptarima, posebno onih koja podstiču previsok natalitet" i niz drugih.²

¹ Revija 92, 31. januar 1990.

² Radikalizacija društva u Srbiji, ur. Sonja Biserko i Seška Stanojlović, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1997.

Ne treba posebno isticati da je ovaj program u to vreme bio i neformal-ni program srbijanskog režima i da se po njemu odvijao scenario zaokruživanja Velike Srbije. Srpska radikalna stranka od samog osnivanja ima svoje glasilo koje se zove *Velika Srbija*. Deo koji se odnosi na Kosovo metodološki je primenjen 1998. i 1999. godine zbog čega je došlo do NATO intervencije. Socijalisti su zadržali konspirativnost kao meru političke lukavosti, te su partije poput Šešeljeve imale ulogu obelodanjivanja ratnih ciljeva. U Programu stranke se ističe da je cilj državnog uređenja Velika Srbija. U to vreme dr Šešelj "uspešno" obilazi Srbe u dijaspori, od Engleske, preko Kanade, do Australije, od kojih je prikupio novčanu podršku za svoj program. Šešelj je bio na svim ratištima, od Knina, zapadne i istočne Slavonije, do Bosne, posebno istočne.

Unutrašnju prekompoziciju Jugoslavije je video kroz stvaranje tri države: Velike Srbije, Male Hrvatske i još manje Slovenije.³ Drina je srpska reka koja protiče kroz centar Srbije, a što se tiče Muslimana, oni mogu računati samo na deo oko reke Bosne, i mada su većinsko stanovništvo, pripada im samo 18 odsto teritorije BiH. Muslimani u principu nemaju ništa protiv da žive sa Srbima, međutim, ako neće da razgovaraju sa bosanskim SDS, onda radikalni stupaju na scenu, a s njima "razgovora neće biti"⁴. Ni Muslimane u Sandžaku nije štedeo. Pretio im je svojim "dobrovoljcima prekaljenim u ratu" ukoliko se dese barikade ili nekakv muslimanski ustanak.⁵

U Skupštini Srbije pozivao je na retoriziju prema Hrvatima, zalagao se za proterivanje Hrvata iz Vojvodine i Srbije. Oni su najveći srpski neprijatelji i "zločinački i kukavički narod". Kao peta kolona i neposredni "saradnici ustaša" moraju se proterati.⁶ To bi radili na "krajnje human način" tako što bismo im dali adrese Srba iz Hrvatske. Hrvatska ne može da se otcepi, barem ne u "avno-jevskim" granicama. Jedino Slovenci imaju šansu da se otcepe. U Skupštini Srbije Šešelj obećava da u Srbiji neće živeti Hrvati, nudi vozove i kamione da ih odvođe, poziva se na zakon retorizije i obećava da "kad se promeni vlast u Srbiji sve ćemo ih raseliti". Skupština je čitala a socijalistima je sve išlo u prilog.

Po Šešelju pitanje Bosne za Srbiju je pitanje – biti ili ne biti.⁷ Popuštanje u Bosni znači dva miliona izbeglica u Srbiji i gubljenje veza sa

³ *Revija* 92, 31. januar 1990.

⁴ *NIN*, 21. januar 1992.

⁵ *Borba*, 12. maj 1992.

⁶ *Osmica*, 22. april 1992.

⁷ *Isto*

Krajinom. Srbija ne sme prihvatiti nikakav ultimatum, inače će se svesti na "beogradski pašaluk". "Opsada Sarajeva nije ratni zločin"⁸ jer je kriv onaj ko je dozvolio da "Sarajevo postane ratna tvrđava". Ako se vojno ne interveniše protiv Srbije, srpski narod će izdržati "sve ekonomske blokade". Ovo je rat za državu i sada se mora "razmišljati kako sačuvati teritorije pod našom kontrolom". Borba srpskog naroda za samostalnost u zapadnim krajinama može "potrajati pet godina, a sa pritiscima možda i dvadesetak"⁹.

Mada uvek u dosluhu sa Miloševićem zbog njegove "patriotske politike", bilo je perioda kada ga je žestoko napadao, pre svega, zbog popuštanja prema svetu i gubljenja teritorija. Tada optužuje Miloševića za finansijske malverzacije, jer "se bez njega ništa nije moglo uraditi – ni Dafina, ni Jezda..."¹⁰ Potencirao je da su svi "dobrovoljci bili pod komandom JNA ili lokalnih TO RS i RSK."¹¹ Ističe da su "neki dobrovoljci SRS bili uključeni u specijalne jedinice policije i vojske SRJ, da su prelazili Drinu u ratnim dejstvima u Bosni". Kada su počele priče o kandidatima za Hag, on je bio među prvo pomenutim. Branio se rečima: "Radujem se putu u Hag, ali ne vidim kako bih stigao tamo bez Slobodana Miloševića". Sam je tražio vizu u holandskoj ambasadi u Beogradu, ali mu je nisu dali.

Ni predsednik Milošević nije bio bezosećajan prema njemu. U *Ilustrova-noj politici* u maju 1992, kaže: "Najviše cenim Šešelja iz opozicije jer smatram da su on i njegova partija finansijski samostalni od inostranstva i zato što je dosledan u izražavanju svog političkog mišljenja. On ne oscilira u mišljenju kao neke njegove opozicione kolege koje danas govore jedno a sutra drugo".¹²

Na saveznim izborima 1996. godine, Šešeljeva stranka je dobila najviše glasova posle SPS. Pojedinačno je bila jača od tri stranke udružene u koaliciju Zajedno. Dr Šešelj je tada postao predsednik opštine Zemun. Tada su kružile priče da rano izjutra dolazi u kancelariju i da ceo dan razgovara sa narodom i rešava goruće probleme. Pričalo se i o njegovoj disciplini i tome kako je Zemun postao najorganizovanija opština. Njegova uloga je često bila u srbijanskoj jav-nosti podcenjivana, ali se pokazalo da u svim ekonomski kritičnim situacijama njegov egalitarni program ima veliku

⁸ *Duga*, 17. decembar 1991.

⁹ *Večernje novosti*, 6. april 1993.

¹⁰ *Borba*, 12. novembar 1993.

¹¹ *Isto*.

¹² *Ilustrovana politika*, maj, 1992.

privlačnost za sve gubitnike tranzicije. Njegova izborna baza u to vreme su seljaštvo i radnička klasa, razni doseljenici i izbeglice.

Imao je odlične veze sa Vojskom Jugoslavije i sa policijom. U vreme kada je bio najjači, članovi njegove stranke bili su visoki funkcioneri državne administracije. Mnogi članovi i simpatizeri SPS, razočarani Miloševićevim porazom, svoju podršku su davali Šešelju.

Šešelj je i na političkoj sceni Srbije koristio sve raspoložive mehanizme za delovanje, pre svega, negujući nasilje i teroror. Koristio se nelegalnim metodama u dolaženju do materijalnih dobara. Rasprodajom poslovnog i drugih prostora, ubirao je sredstva kojima je finansirao stranku i svoje kampanje. Imao je pristup svim tv-stanicama. Bio je čest gost u tv-duelima ili na okruglim stolovima na razne teme, čiji su gosti i opozicioni lideri. Šešelj se pokazivao vičnijim, u često beskrupuloznim duelima u kojima je uredno koristio policijske podatke. Svojom agresivnošću skoro uvek je uspevao da nadgovori protivnike.

Vrhunac njegovog nasilničkog ponašanja u medijima bio je duel sa advokatom Nikolom Barovićem, čemu je sledio brutalni fizički napad na njega u studiju, kada su Barovića pretukli njegovi telohranitelji. Njegove *Zemunske novine* i *Velika Srbija* bile su (i još uvek jesu) svojevrsni primer širenja mržnje prema ne-Srbima. Međutim, ni režim nije ostao skrštenih ruku.

Šešelj je pobedio na predsedničkim izborima 1996, ali se Slobodan Milošević ipak odlučio da poništi izbore i na to mesto dovede Zorana Lilića. To je jedan dobar pokazatelj da je Šešelj od formiranja svoje partije delovao kao "kontrolisana" grupa koja je bila u funkciji proizvodnje terora, nasilja, a potom i rata. Uvek je uživao podršku akademika, posebno Milorada Ekmečića, koji je izjavio da se "Šešeljeva zvezda odveć kasno javila".¹³

Odgovornost pred sudom

Vojislav Šešelj je jedan od ključnih zagovornika projekta Velika Srbija. On je o tome od početka govorio veoma direktno i nije se odrekao tog projekta ni pred Haškim tribunalom. Poznato je da je pred Sudom u više navrata, poseb-no u slučaju Slobodana Miloševića, vođena rasprava da li je uopšte postojao projekat Velike Srbije i u kojim granicama. Varirale su različite opcije, od skra-ćene Jugoslavije, preko Velike Srbije do ujedinjenih

¹³ *Nedeljni telegraf*, 20. maj 1998.

srpskih zemalja i sl. Oči-gledno da je veličina te pretpostavljene države varirala u zavisnosti od datih okolnosti. Tako se veoma rano odustalo od Republike Srpske Krajine (južnog i zapadnog dela), ali ne i Srpska radikalna stranka. To je postalo jasno tokom operacija *Bljesak* i *Oluja* u Hrvatskoj, kada vojska nije intervenisala. Granica koju je pominjao i pominje Vojislav Šešelj je na potezu Karlobag – Karlovac – Ogulin – Virovitica.

Šešelj je optužen za "zajednički zločinački poduhvat" ("*joint criminal enterprise*") sa ciljem stvaranja "Velike Srbije", što znači da će se svi dokazi koji ga dovode u vezu sa ostalim učesnicima (institucije, ali i pojedini predstavnici tih institucija: JNA, TO, MUP Srbije, RSK, RS ili VRS, itd.) zajedničkog zločinačkog poduhvata smatrati relevantnim prilikom određivanja presude.

Ovaj deo optužnice utemeljen je na dokazima iz brojnih izjava i knjiga Vojislava Šešelja koje su dobro poznate i široj srbijanskoj javnosti. Ni pred Sudom nije odustao od tog koncepta, kao što nije ni Srpska radikalna stranka (pa ni nova stranka Tomislava Nikolića). Činjenica je da je i u sudnici više puta izjavio da nikada neće odustati od projekta "Velike Srbije", što i jeste najvažniji cilj zajedničkog zločinačkog poduhvata.

Vojislav Šešelj je u sudnici, ali i u svojim izjavama, uvek insistirao na tome da su njegovi dobrovoljci bili pod komandom JNA ili TO ili MUP i sl. To je upravo suština "zajedničkog zločinačkog poduhvata". Svi dokazi koji se odnose na te jedinice, kao, na primer, u Vukovaru (Ovčara), ili u Zvorniku (za-uzimanje Zvornika 8. aprila 1992), ili Sarajevu, delimično će biti pripisani i Šešelju.

Zločinački poduhvat realizovan je u vremenu od 1991. do 1999. godine, a među ostalim učesnicima su bivši članovi Predsedništva SFRJ Borislav Jović i Branko Kostić, komandant ozloglašene falange "Crvene beretke" Franko Simatović Frenki, generali nekadašnje Jugoslovenske narodne armije Blagoje Adžić, Veljko Kadjević i Aleksandar Vasiljević, Željko Ražnatović Arkan, bivši šef Službe državne bezbednosti Srbije Jovica Stanišić, tadašnji crnogorski predsednik Momir Bulatović.

Suprotno tvrdnjama domaćih "eksperata" da je Vojislav Šešelj bio samo neko ko je neodgovorno davao izjave i da mu se u Hagu u suštini sudi za "verbalni delikt", samo je deo kampanje koju vodi Beograd. Optužnica ga tereti za zločine protiv čovečnosti uključujući i "govor mržnje" (*hate speech*), kao i tzv. zapaljive govore (*inflammatory speeches*), koje je Tužilaštvo prezentovalo preko ekspertske svedoka Oberšala, zatim preko niza svedoka, uključujući i tzv. insajdere. Tokom suđenja, Tužilaštvo

je predstavilo video materijal sa Šešeljevim govorima, koje je trajalo čitavih pet dana. Svaki od tih govora u sebi sadrži određene elemente, čija će se težina naknadno utvrđivati zavisno od toga kada je govor održan, gde i pod kakvim političkim ili vojnim uslovima.

Šešelj pred sudom odgovara i za proterivanje Hrvata iz Hrtkovaca (Vo-jvodina). Tužilaštvo u optužnici kaže da je "Šešelj bio jedan od najozloglašnijih propagandista i da je redovno davao ekstremne podstrekačke izjave protiv nesrba". Apostrofira se i "uskладena akcija paravojnih formacija i policijskih snaga" na proterivanju hrvatskog stanovništva iz vojvođanskog sela Hrtkovci.

O nekim navodima haške optužnice najbolje govore citati, ratnohuškački biseri bivšeg potpredsednika Vlade Srbije i gradonačelnika Zemuna: "Četničko oružje je trijumfovalo 2. maja 1991. godine, u Borovu Selu. Ni 15 ustaša nije dovoljno da savlada jednog srpskog četnika", rekao je Šešelj beogradskom *Studiju B* nakon jednog od incidenata koji su potpalili ratni požar. Vezu sa JNA i vlastima u Srbiji možda najbolje dokumentuje Šešeljeva izjava kragujevačkim *Pogledima* iz decembra 1991. godine: "Ako formiramo srpsku vojsku, ona ne bi mogla da se bori van granica današnje Srbije, ili bi Srbija bila proglašena za agresora. Tada bi se čitav svet okrenuo protiv Srbije, intervenisale bi Ujedinjene nacije i mi bismo ovaj rat izgubili. Nama je, dakle, potrebna Jugoslovenska narodna armija!"

"Tamo gde su srpski radikali – tamo su srpske zemlje!", slogan je pod kojim je, uz podršku Slobodana Miloševića, Vojislav Šešelj munjevito uleteo na političku scenu Srbije, podstičući nacionalšovinizam i ksenofobiju. U više navrata, uključujući i sve ratove širom bivše Jugoslavije, Šešelj je Miloševiću služio za fašistički obračun sa neistomišljenicima i ljudima drugih nacionalnosti. Sa ekrana državne televizije pročitao 1992. godine nesrpska imena novinara, spisak koji je poslužio za njihov progon, a obračun sa nepočudnim novinarima nastavlja 1998. kao jedan od autora Zakona o informisanju koji je astronomskim kaznama disciplinovao medije.

Šešelj je bio i u funkciji demoniziranja tzv. "druge Srbije" i kao potpredsednik takozvane "vlade narodnog jedinstva" brani Srbiju od NATO. Neposredno pred intervenciju on najavljuje: "Možda ne možemo da dohvatimo svaki NATO avion, ali ćemo ščepati one koji su nam pri ruci, pripadnike raznih izdajničkih organizacija, kao što su Beogradski krug, Žene u crnom, Građanski savez. Ako dođe do bombardovanja, Srbi će prilično stradati, ali Albanaca na Kosovu i Metohiji više neće biti!"

Biografija

Šešelj je rođen 1954. godine u Sarajevu, gdje je završio Pravni fakultet; doktorirao je sa 24 godine tezom "Politička suština militarizma i fašizma" i bio najmlađi doktor nauka u bivšoj SFR Jugoslaviji. Političku karijeru počinje u Savezu komunista Jugoslavije; 1984. prvi put je uhapšen zbog verbalnog delikta i osuđen je na osam godina zatvora, zbog neobjavljenog odgovora na novinsku anketu sa pitanjem "Šta da se radi" (u Zenici je odležao 22 meseca). Naime, suđeno mu je zbog neobjavljenog članka u kome je tražio raspuštanje Jugoslavije i stvaranje zemlje kojom bi dominirala Srbija; bio je u zatvoru 2 godine. Posle zatvora seli se u Beograd gde ga podržava akademski krug, uključujući i Dobricu Ćosića, koji su već daleko otišli u pripremi i planiranju rekonstrukcije Jugoslavije. Vrlo brzo se profilisao na srbijanskoj političkoj sceni. Godine 1990 osniva Srpsku radikalnu stranku i predstavlja se kao naslednik četničkog pokreta.

Početkom rata uključuje se u mobilisanje dobrovoljaca među svojim simpatizerima, koji se grupišu kao četnici, Beli orlovi i Šešeljevci. Dobrovoljce je indoktrinirao svojim zapaljivim govorima koji su zagovarali nasilno izmeštanje nesrpske populacije uz specifičnu brutalnost i nasilje. Na početku samog rata ističe se zapaljivim govorima koji uglavnom sadrže pretnje nesrpskim narodima, posebno Slovencima i Hrvatima.

Vojislav Šešelj se sam predao Haškom tribunalu 24. februara 2003. godine, samo 20 dana pre ubistva premijera Zorana Đinđića. Pre odlaska davao je izjave iz kojih se, kako se kasnije pokazalo, moglo zaključiti da se Zoranu Đinđiću sprema osveta. Mnogi smatraju da se na taj način sklonio, jer je navodno i sam bio deo zavere protiv premijera. List *Identitet* je pred samo ubistvo premijera...

Odnos sa Miloševićem

Slobodan Milošević je bio njegov saveznik, ali i rival. Međutim, Vojislav Šešelj je uvek bio u dosluhu sa režimom Slobodana Miloševića i imao je specifičnu ulogu u najavljivanju svih ratnih događanja. Bio je najžešći sagovornik projekta Velike Srbije i nezvanični portparol tog projekta. Kako se rat u Bosni razvijao, Šešelj je postao ključni saveznik Slobodana Miloševića u parlamentu. Prvi put se razišao sa Miloševićem kada je Milošević pokušao da nagovori bosanske Srbe na prihvatanje

mirovnog sporazuma. Milošević ga tada čak kvalifikuje kao "personifikaciju nasilja i primitivizma".

Tajna uspeha ovog saveza, kako kaže Ljubomir Tadić, filozof, je u spretnom propagiranju hiperpatriotskih parola u izornoj kampanji, podupretih izrazima duboke brige za socijalne probleme građana. Tadić još kaže da je "u propagandnoj bici bez milosti i obzira, SPS stajao iza scene koju je dobrohotno prepustio srpskim radikalima vojvode Šešelja".¹⁴

Šešelji u zatvoru

Boravak u zatvoru bez suđenja više od tri godine, Vojislav Šešelje je vešto koristio u propagandi prema svom glasačkom telu. Bio je nosilac izborne liste radikala na izborima u decembru 2003, sa kojih je Srpska radikalna stranka izašla pojedinačno kao najjača stranka.

Njegovo aktivno bavljenje politikom iz zatvora u Holandiji stvorilo je utisak da će on biti oslobođen, jer mu se ne može dokazati nikakva povezanost sa zločinima. Njegove izjave u sudnici bile su iste žestine kao dok je bio na slobodi. Za izbore 2003. iz zatvora je poručivao: "Već imam osećanja pobeđe u sebi". Apelovao je na vladu: "Nemojte im dati nijednog Srbina posle mene, ne dajte im Radovana Karadžića, ne dajte im Ratka Mladića" (2003). Govorio je: "Ne znam kada ću se vratiti ali neću guibiti svoje vreme u Hagu. Ja ću demaskirati anti-srpsku zaveru koja se ovde vodi" (2003). "Sa svojim glupim osudama protiv mene suprotstavili su se najvećem živom pravnom srpskom mozgu" (2003). "Mi nismo fašisti, mi smo samo šovinisti koji mrze Hrvate". "Reći ću im da srpski narod nikad neće odustati od oslobođenja Dubrovnika, srpske Dalmacije, srpske Like, srpske Banije, srpskog Korduna, srpske Slavonije, srpske Baranje, srpske Bosne, srpske Hercegovine, srpskog Kosova i Metohije" (2003).

"Oni nemaju dokaze da sam ja učestvovao, podstrekavao ili primoravao na ratne zločine" (2003). „Mi ćemo ostvariti granice Velike Srbije kada osvojimo vlast na saveznom nivou. Srbija sada, kao savezna jedinica, nema kompetenciju da pokrene to. Ali kao politička partija nikada nećemo odustati od tog cilja" (1997).

Na samom početku suđenja Vojislav Šešelji je stupio u štrajk glađu, jer je tako iznudilo pravo da se brani sam, poput Slobodana Miloševića. Tada je radikalima pripremio i svoj politički testament koji je pročitao na mitingu ispred američke ambasade. Šešelji tada poručuje radikalima "da

¹⁴ Ljubomir Tadić, *Kriza i Velikosrpski hegemonizam*, Službeni glasnik, 2008.

budu uporni u rusofilstvu i zalaganju za što veću integraciju Srbije sa Rusijom i ostalim istočnim slovenskim i pravoslavnim zemljama". Zatim, "da vode politiku iskrenog prijateljstva sa Kinom, Indijom, arapskim, afričkim i latinoameričkim državama koje se suprotstavljaju američkoj hegemoniji i dominaciji". „Da nikada ne prihvati otepljenje Kosova i Metohije od Srbije. Ako nam zapadne zemlje ipak na silu otmu Kosovo i Metohiju, da insistirate da se automatski, za sva vremena prekinu diplomatski odnosi sa svim državama koje priznaju nezavisnost Kosova i Metohije". Na kraju im je poručio da se uporno bore za oslobođenje Republike Srpske i Republike Srpske Krajine i za ujedinjenje svih srpskih zemalja.¹⁵

Radikali u srpskoj istoriji

Bez obzira na sve Šešeljeve javne istupe koji su se često graničili sa egzibicionizmom, fenomen Šešelji se ne može posmatrati bez njegovog stavljanja u politički kontekst poslednje decenije XX veka, kao i pravljenja uvida u značaj radikalne stranke u političkoj istoriji Srbije. SRS i Vojislav Šešelji su se nadovezali na tradiciju radikalne stranke koja je duboko ukorenjena u političku kulturu Srbije i samo tako se može razumeti popularnost ove stranke, odnosno koncepta koji ona zastupa. Radikalna stranka obuhvata najširi politički front na kome deluje kroz populizam, bilo da se radi o ekspanziji Srbije, ili njenom unutrašnjem egalitarnom uređenju. Njegova retorika, mada antimoderna i anahrona, ipak je mobilisala ogroman deo izbornog tela. Veoma često su se njegova uloga i značaj potcenjivali, ali gotovo 20 godina nakon što je ova stranka osnovana, pokazalo se da je ta politička opcija najžilavija i takoreći jedina u Srbiji, kada je reč o teritorijalnim aspiracijama Srbije. Radikali su uspeali da se politički artikulišu kao pravi narodni pokret, koji je pružao snažan otpor državnoj modernizaciji započetoj u drugoj polovini XIX veka. I kada se ceo Balkan početkom XXI veka opredelio za evropsku opciju (EU), Srbija upravo preko narodnjačkih partija, poput Srpske radikalne stranke, uporno odlaže svoje priključivanje procesu integracija i održava iluziju o ujedinjenju svih srpskih zemalja.

Upravo je suđenje dr Vojislavu Šešelji pokazalo otpornost te orijentacije. Ono je bila još jedna prilika za demonstraciju snage tog projekta, kao i značajne podrške koju on uživa u srpskoj eliti. Čepanje

¹⁵ www.B92.net, 6. decembar 2006.

partije srpskih radikala krajem 2008. godine, kako bi se deo koji je prišao Tomislavu Nikoliću svetu prikazao kao prihvatljiva evropska stranka, još uvek nije završeno. Deo koji i dalje podržava Vojislava Šešelja veoma žilavo i uporno opstruira novonastalu stranku, ali i parlament Srbije, kao i veći deo institucija u kojima imaju jako uporište, poput vojske.

Sonja Biserko

I Radikalni koncept Velike Srbije

Koreni antimoderne političke kulture u Srbiji

Još na početku poslednje decenije prošlog veka u Srbiji je, kao i u ostalim zemljama tzv. tranzicije, pod vođstvom Slobodana Miloševića, izvršena institucionalna reforma kojoj se ne može poreći da je, bez obzira na brojne manjkavosti, stvorila osnovne ustavne pretpostavke za uspostavljanje modernog demokratskog poretka. Uvedeno je načelo podele vlasti, višepartijski sistem, neposredni izbori, uspostavljen parlament i liberalizovani mediji; čak je i ministar vojske po prvi put u istoriji Srbije imenovan iz redova građanskih lica. Danas, deceniju i po kasnije, svedoci smo potpunog debakla ovih institucija. Umesto da utru put uspostavljanju pluralističke demokratije, tržišne ekonomije i vladavine prava, moderne političke institucije poslužile su kao mimikrija za pokrivanje, odnosno svojevrsno legitimisanje jednog totalno arhaičnog, antimodernog političkog projekta koji je uz to još bio i zločinački. Pitanje državnih granica i etnička homogenizacija definisani su kao primarni interes srpskog naroda, pred kojim sloboda pojedinca kao vrednost ili nestaje ili u najboljem slučaju ima tek drugorazredni značaj. U punom svetlu se pokazala jedna patrijarhalno - autoritarna, izrazito monistička politička kultura, čije jedno, unutrašnje lice predstavlja kolektivizam, egalitarizam, netrpeljivost prema drugom i drukčijem, a drugo, spoljašnje lice, etnički nacionalizam i ratništvo.

Obezvređivanje lične slobode i svih ostalih vrednosti liberalne demokratije ne znači da režim Slobodana Miloševića nije imao svojevrsni demokratski legitimitet - demokratski u populističkom, narodnjačkom smislu, ali ipak demokratski. Miloševićevu politiku Srbija je prigrlila takoreći jednodušno, pružajući joj gotovo plebiscitarnu podršku. Tako su Srbi sopstve-nom odlukom, na "demokratski" način, umesto u slobodno i otvoreno društvo, ušli u rat, koji im je u nasleđe ostavio teško breme odgovornosti za ratne zločine, bedu i samoizolaciju.

S takvim nasledem Srbija i dan danas živi. U većini moralno indiferentno prema pitanju odgovornosti za rat i ratne zločine, biračko telo u Srbiji i dalje poklanja poverenje promoterima ratne politike, pojedincima i strankama ultranacionalističke i populističke provenijencije, zavedeno njihovom nacionalističkom retorikom, sladunjavom arhaičnošću i mitomanijom, kao i njihovom socijalnom demagogijom antikapitalizma i antizapadnjašva uopšte. Težište je čas na socijalnoj dimenziji, čas na velikodržavnom programu objedinjavanja svih "srpskih zemalja", zavisno od dnevnopolitičkih potreba. S primerima ovog organskog jedinstva socijalnog populizma, autoritarnosti i velikodržavnog nacionalizma suočavamo se svakodnevno. Jedan od impresivnijih bio je grandiozni završni promotivni skup kandidata Radikalne stranke za gradonačelnika Beograda, ujesen 2004. godine, čija retorika i scenografija, uz disciplinovanu a ipak strastveno kliktanje i pevanje himne "ocu" radikala, sada haškom pritvoreniku Vojislavu Šešelju, predstavljaju uspešnu reprodukciju nacional - socijalističkog modela. Rezultat je poražavajući. Zaklinjanje u ovog haškog pritvorenika i javna identifikacija Radikalne stranke s njegovim delom ostali su konstanta. Istovremeno, vladajuća procena da radikali predstavljaju pojedinačno najmoćniju političku partiju u Srbiji uslovlila je takvu političku kombinatoriku tzv. demokratskih stranaka, posebno najnovijim razvojem događaja oko usvajanja novog ustava Srbije, koja je efikasnije nego išta što se dogodilo nakon 5. oktobra 2000. pribavila legitimitet ovoj stranci. Bilo je dovoljno mesec dana da te stranke, od javnih i vrlo glasnih i upornih zahteva da se Radikalna stranka zabrani kao stranka koja podstiče na nacionalnu mržnju, stignu do stava da je učešće te stranke, i to učešće sa presudnim uticajem, u izradi najvišeg pravnog akta srpske države za XXI vek, postane nešto sasvim normalno i legitimno. Koja će od tih stranaka ikada više imati pravo da ospori legitimitet Radikalne stranke?

Tokom petnaest godina, dakle, Srbija glasa za istu političku opciju, seleći težište svojih očekivanja sa nacionalističke na njenu socijalno populističku komponentu i nazad. Peti oktobar tu, kao ni u bilo čemu drugom, nije napravio nikakve suštinske promene. Naprotiv, donoseći pobedu politici tzv. "legalizma", odnosno politici kontinuiteta sa režimom Slobodana Miloševića, on je toj opciji povratio i dodatno učvrstio na kratko poljuljani legitimitet. Zato je začuđenost pred njenom današnjom snagom ili licemerje ili izraz političke tuposti. Ona pretpostavlja ignorisanje činjenice da je najsnažniji, možda i odlučujući udarac ideji moderne Srbije zadat upravo posle Petog oktobra, kada smo suočeni sa, u novijoj istoriji,

najdramatičnijim svedočanstvom da je izgradnja Srbije kao moderne države ne samo sifov, nego i kašnjev posao. Promoteri moderne Srbije, još od ranije obeleženi kao otpadnici i političke štetice, sada su učinjeni legitimnim metama za odstrel. Tako je počinjeno srpsko "ubistvo u Orijent ekspresu" – u leđa premijera Zorana Đinđića, personifikacije modernizacije Srbije i njenog okretanja Zapadu, zaboli su nožev, svako na svoj način, gotovo svi relevantni subjekti političke scene u Srbiji, od generala, preko novinara, do pesnika i sveštenika. I, umesto da budu nazvani ubicama, nazvani su patriotama. Surovost obračuna sa modernistima u Srbiji uvek je bila srazmerna njihovim potencijalima. U ovom pogledu sa Zoranom Đinđićem se ne može meriti nijedan političar u istoriji Srbije XX veka. Zato je za njega izabrana surovost bez premca. I, cilj je postignut: vizija moderne Srbije iz dana u dan je sve dalja od sveta realnosti a sve bliža svetu fantastike.

Zašto Srbija nakon sloma komunizma ni do danas ne uspeva da vrednosti modernog društva prepozna kao svoj vitalni interes, već im se, naprotiv, tvrdoglavo i sistematično suprotstavlja? Drugim rečima, gde su koreni antimoderne političke kulture koja je na talasu "demokratske tranzicije" krajem osamdesetih godina prošlog veka svom snagom izbila na površinu i na njoj ostala, gušeći svaku različitost?

Uobičajen odgovor koji bez dvoumljenja kažiprst upire na komunističko nasleđe i tu se zadržava, sasvim je bezvredan. On ne zadovoljava čak ni zahteve elementarne logike jer ostaje bez odgovora na dva prosta zdravorazumska pitanja: prvo, zašto su Miloševića podržali ne samo komunisti nego i antikomunisti, uključujući i Srpsku pravoslavnu crkvu i, drugo, zašto isti otpor modernizaciji koji u postkomunizmu pokazuje Srbija ne pokazuju druge postkomunističke zemlje, čiji je komunizam bio još rigidniji od srpskog (Mađarska, Češka, Poljska ...). Ali, pravi problem sa ovakvim odgovorom leži u tome što je on društveno štetan, jer blokira kritičko promišljanje sopstvene prošlosti, a time i samospoznaju, odgovornost i političko sazrevanje. Upravo tu leži odgovornost elite koja, negujući iskrivljenu i mitologizovanu predstavu građana o ključnim procesima i akterima moderne istorije Srbije, zapravo učestvuje u očuvanju kulturmo - političkog obrasca koji danas trijumfuje. Ukratko, odgovor na pitanje debakla demokratske tranzicije u Srbiji leži u mnogo dubljim slojevima istorije, onima koji prethode komunističkom iskustvu i koji, uostalom, i samo to iskustvo objašnjavaju.

"Mi nismo nacionalisti nego narodnjaci", rekao je potpredsednik Srpske radikalne stranke, ukazujući time na političku tradiciju iz koje su

iznikli i u kojoj su se politički artikulisali današnji radikali. To je ona tradicija koja je kao pobednička proizišla iz jednog od kjučnih i trajnih istorijskih konflikata moderne Srbije – konflikta između dva različita koncepta društva države: jednog, uopšteno govoreći, kolektivističkog i drugog individualističkog.

Sadržinu tog konflikta precizno je definisala srpska politička elita još u vreme prvih ozbiljnih modernizacijskih izazova, tokom poslednjih decenija XIX veka. To je bio period prvobitne političke artikulacije najširih slojeva srpskog društva, koja je bila omogućena uvođenjem predstavničkog sistema i učešćem naroda u politici. Politička elita o kojoj je reč crpla je, dakle, svoj legitimitet iz naroda, iz glasova birača.

Ono što je nju suštinski obeležavalo, to je bila duboka unutrašnja podela oko temeljnih, strateških pitanja razvitka srpskog društva i države. U pitanju su bili projekti koji će bilo u otvorenom, bilo u latentnom sukobu, ostati trajno obeležje srpske istorije u XIX i XX veku. Osnovna linija podele bila je odnos prema Zapadu, kao kulturno-civilizacijskom modelu u najširem smislu, što je podrazumevalo razlike kako u pogledu pitanja socijalne i ekonomske modernizacije, tako i u pogledu razumevanja karaktera države i njenih ciljeva. Tada su, kao odgovor na modernizatorski projekat vladajuće liberalne elite, prvi srpski radikali predvođeni Nikolom Pašićem uobličili projekat “narodne države” s kojim su uspeli da organizuju masovni politički pokret i najveću političku stranku u istoriji Srbije – Narodnu radikalnu stranku. Antiindividualizam, država kao patrijarhalna zajednica, ekonomski egalitarizam i nacionalno-teritorijalni mitovi, a naročito onaj o Kosovu, bile su, naime, temeljne odrednice političke svesti tog društva. Stranka koja je takvu političku svest mobilisala, organizovala i programski artikulisala bila je Narodna radikalna stranka. To je bila ona politička snaga koja je prva u istoriji Srbije narodnjački socijalizam pretvorila u politički program mase i koja je time učinila da se na temeljima takvog političkog programa izvrši primarna i odlučujuća, istorija je pokazala i presudna, politička artikulacija širih slojeva naroda u Srbiji. Liberalno-reformatorska elita, slaba po svom socijalnom utemeljenju ali ipak vladajuća u Srbiji do početka devete decenije prošlog veka, nije bila homogena ni u ideološkom ni u praktično političkom smislu. Ipak, njeni se predstavnici mogu posmatrati kao pripadnici iste ideološke struje, pogotovo ukoliko se ima u vidu karakter alternative ogromne snage koja se pojavila s Radikalnom strankom. Karakter ove stranke i, iznad svega, njena ogromna socijalna snaga pokazali su, naime, da se političke opcije u Srbiji definišu prema specifičnom kriterijumu, čiju suštinu čini ne izbor između

konzervatizma, liberalizma i radikalizma u evropskom značenju tih pojmova, nego prihvatanje ili neprihvatanje evropskog civilizacijskog modela u najširem smislu, uključujući tu i karakter države.

Program “narodne države” u izvornom srpskom radikalizmu počivao je na patrijarhalno-kolektivističkom i egalitarističkom razumevanju slobode i demokratije. Kao takav, on je bio negacija moderne države u svim njenim elementima. Pred kraj XIX veka, radikalni vođe su svoju stranku jasno i nedvosmisleno definisali kao negaciju liberalnih i afirmaciju radikalno-demokratskih principa socijalističke provenijencije. Za razliku od liberalnih stranaka, koje glavnu funkciju države vide u zaštiti ličnih prava i političkih sloboda, Radikalna stranka - objašnjavao je jedan od njenih tadašnjih ideologa Pera Todorović - stoji na stanovištu da je osnovni zadatak države socijalno-ekonomski, tj. obezbeđenje “narodnog blagostanja”, a da su političke slobode samo sredstvo u funkciji toga cilja. Treba znati “šta su sredstva, a šta li je cilj”, bio je eksplicitan Pera Todorović u definisanju države kao primarno socijalno-ekonomske kategorije.¹ Sloboda i demokratija - pisao je jedan od teoretičara stranke, Laza Paču - suprotne su samoj suštini građanskog društva, podeljenog u klase. Što se Srbije tiče, društvo u njoj je u klasnom pogledu manje-više homogeno, što predstavlja povoljnu okolnost za neposrednu izgradnju socijalizma i to putem “udruženog rada”, bio je mišljenja Paču.² Upravo ovo poslednje, bilo je, po rečima Nikole Pašića, program Radikalne stranke. “Radikalna partija” hoće narod da sačuva “da ne usvoji pogreške zapadnog industrijskog društva, gde se stvara proleterijat i neizmerni bogatašluk, no da se industrija podigne na osnovi zadružnoj”. Ona hoće da “na mesto birokratskog uređenja... potpunu samoupravu zavede. Mesto kapitalističkog gazdovanja ... da se podižu radničke zadruge”, objašnjavao je Pašić ideološko i programsko stanovište Radikalne stranke.³ “Nama ne treba bogatstvo. Pleme srpsko nije pleme Izrailjevo da teče novac...”⁴, govoriće nakon majske prevrata 1903. u srpskoj skupštini jedan od najuticajnijih radikalskih prvaka prota Milan Đurić, s neskrivenim, inače u

¹ P.Todorović na glavnoj skupštini Radikalne stranke, 1882. (Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka. Prilog istoriji socijalističke misli*, s.122-123)

² Lazar Paču, *Gradansko društvo i njegove društveno-političke partije*, (preštampano iz *Samouprave*), Beograd 1881, s.61, 164-166.

³ Pisma N.Pašića u: *Nikola P. Pašić. Pisma, članci i govori (1872-1891)*. Priredili Latinka Perović i Andrej Šemjakin, Beograd 1995, s.43-44, 51.

⁴ V. *Stenografske beleške Narodne skupštine Srbije 1903-1914*, (dalje: *Sten.bel.*), 1903/1904, I, s.79.

javnosti često manifestovanim, antipatijama prema Jevrejima.⁵ “Svi smo jednaki... nije to podeljeno na klase kao što je kod drugih naroda”,⁶ i zato zakonodavna politika treba da bude usmerena ka sprečavanju deobe porodičnih zadruga, objašnjavao je M.Đurić suštinu društvene filozofije koju je u skupštini zastupao u ime Radikalne stranke. I mnogi drugi radikalni poslanici su srpsku državu zamišljali na sličan način. Zalažući se za opšte pravo glasa, Aleksa Ratarac je govorio da je “Srbija (je) velika zadruga a mi smo predstavnici te zadruge, i bolje je, kad se veći broj ljudi pita”, dok je Laza Popović obrazlagao: “Mnogo je nas pismenih. Dok je bilo manje pismenih u zemlji, dotle je po njoj Hristos išao, a od kada smo više pismenih dobili, od tada je na nas anatema pala. To je tako, gospodo! Što god se više učimo, nije na dobro išlo, nego je se izvitoperavalo.”⁸ Čak 1910, koaliciona vlada morala je da uloži mnogo truda da ubedi skupštinu da prihvati predlog zakona o odvajanju sudske od policijske vlasti (!). Poslanici su ovaj predlog napadali s obrazloženjem da Srbija treba da ostane “seljačka država” i da prema tome ne treba da umnožava, nego, naprotiv, da smanjuje broj činovnika. Način, pak, na koji je prvak staroradikala, Ljuba Jovanović, branio ovaj predlog od napada svojih stranačkih drugova u skupštini vrlo je indikativan za stanje društvene i političke svesti radikalne skupštine krajem 1910. Istakavši da je i on nekada bio uveren da Srbija treba da ostane čisto “seljačka zemlja”, on je objasnio da je svoje uverenje promenio pod utiskom burskog rata. Kada je, naime, video da je seljački narod Bura, koji nije hteo “da podo putem ekonomskog razvika i industrijaliziranja” izgubio svoju slobodu, on je “od toga vremena...uverenja da ako Srbija želi ostati slobodna...mora imati, pored seljaka, i ostale društvene redove”.⁹ Interes nacionalne slobode bio je,

⁵ Omalovažavanja i netrpeljivosti prema Jevrejima, najčešće nazivanim Čivutima, bilo je u redovima svih političkih stranaka (izuzev Socijal-demokratske). (Samostalac, Gaja Miloradović: “Trebalo se čuvati Čivuta. Čivuti su sve pokrali i oni će jednog dana da uzmu sve što Srbija ima”, v. *Sten. bel.*, 1909/1910, s.998; narodnjak, Mih. Škorić je za sebe rekao da je “najveći protivnik Čivuta”, *isto*, s.964; staroradikal, Miloš Čosić, u funkciji potpredsednika skupštine, opmenuo je jednog poslanika što je izvesnog novinara nazvao Čivutinom: “...nemojte vredati nikoga, pa mislim da će onda prestati takvo pisanje”, v. *Sten. bel.*, 1906/1907, s.3875; uredništvo naprednjačke *Pravde* odbacuje u javnosti iznete “lažne” navode o njihovom “čivutskom” poreklu, s obrazloženjem da su oni pokoljenjima beskrajno daleko od “semitizma”, v. *Pravda*, br. 71/1908).

⁶ V. *Sten. bel.*, 1910/1911, II, s.12.

⁷ V. *Sten. bel.*, 12. V 1910. s.2997.

⁸ V. *Sten. bel.*, 25. XI 1905, s.767.

⁹ V. *Sten. bel.*, 1910/1911, 21.X 1910, s.5.

očito, po proceni Jovanovića, za srpsku skupštinu najjači argument u korist kapitalizma.

Da bi mogao da stvori i održi takvu državu, ceo narod se organizuje, i to u formi koja istovremeno ima i karakter pokreta i karakter partije s čvrstom organizacijom, vojničkom disciplinom i strogom unutrašnjom hijerarhijom. Učvršćivanje unutrašnje organizacije, centralizacija i stroga disciplina u stranci, uz neprikosnovenu vlast vođe, postali su pred kraj XIX veka, a naročito od dolaska radikala na vlast posle donošenja Ustava od 1888, jedan od najvažnijih praktičnih zadataka Radikalne stranke. Stvorena je razgranata mreža stranačkih odbora po celoj Srbiji i uveden sistem članskih karata.

Po tome što je paralelno sa prvim počecima modernizacije u njoj stvorena masovna narodnjačko-socijalistička stranka, sa tipom organizacije koju će drugi upoznati tek sa pojavom totalitarnih ideologija XX veka, Srbija predstavlja jedinstven fenomen u modernoj istoriji Evrope.

Masovnost, tačnije sveobuhvatnost, ovu partiju čini “narodnom”, što njenoj vlasti pribavlja nesporni, ali i ekskluzivni legitimitet, koji se odriče svim drugim političkim partijama, jer one nisu “narodne”. Ove poslednje, radikali su nazivali “vlasničkim” partijama, što implicira da “vlasnici” nisu deo naroda i da je stoga njihovo učešće u vlasti nelegitimno. “Radikali uvek kada su na vlasti govore: ne dirajte majku Srbiju, ne razdirite njenu utrobu...” “jer... za njih je majka Srbija, radikalna stranka”, govorio je poslanik opozicije Drag. Joksimović¹⁰.

Ističući da je “demagoštvo” “iz osnova protivno demokratiji”, J. Prodanović je konstatovao kako se u Srbiji laska “gunjcu i opanku”, a govori se “protiv kaputa, protiv inteligencije i zavodi se narod, laskajući mu i grdeći inteligenciju”¹¹.

Kao sveobuhvatna, “narodna” partija se izjednačava sa narodom, čime i njena vlast postaje isto što i vlast naroda. Tako se između narodne države, narodne partije i naroda, kao jedne jedinstvene, politički homogene celine, briše razlika i ostvaruje se princip da između države i društva nema podvojenosti.

Ovakav način samorazumevanja, prema kome između nje i naroda stoji znak jednakosti, predstavlja onaj element koncepta “narodne države” koji će Radikalna stranka zadržati do kraja svog postojanja. Podela stranaka u Srbiji na “narodnu” odnosno Radikalnu, s jedne, i “nenarodne stranke”, s druge druge strane, postaće ona osnova na kojoj će se projekat “narodne

¹⁰ V. *Sten. bel.*, 1. II 1908, s.618-619.

¹¹ J. Prodanović, govor 1909, *Govori na Konferenciji samostalnih radikala*, s.41-42.

države“ dolaskom radikala na vlast majskim prevratom od 1903. godine pretvoriti u partijsku državu, pokrivenu parlamentarnom formom. Nepodeljena vlast u rukama Radikalne stranke, koja se izjednačava sa narodom - to je bila dominantna predstava, ali i praksa parlamentarnog iskustva u “zlatnom dobu” srpske demokratije 1903-1914. godine.

Za radikalske mase, parlamentarizam je, kao i za njihovog vođu Pašića, značio osvajanje državne vlasti u potpunosti i za sva vremena. “Sva vlast imala je da dopadne radikalima i za neradikale je bilo u državi mesta samo kao za građane drugoga reda”. Jedino “merilo činovničke vrsnoće” bila je politička pozicija u prethodnom režimu; “tamnovanje za Milanove vlade vredelo je više nego universitetsko svedočanstvo” - opisuje S. Jovanović uvođenje radikalnog režima pod Ustavom od 1888. Opštinske uprave, koje su po novom ustavu i izbornom zakonu imale presudnu ulogu u organizaciji i sprovođenju izbora, ukoliko su - što je bilo sasvim izuzetno - bile u rukama opozicije, otime su nasilno, ako je bilo potrebno, čak i uz pomoć žandarmerije. “Cela radikalna stranka pela se snagom velikog vala na visinu vladajuće klase”, zaključuje Jovanović.¹² “Radikalna stranka je u svemu potčinila državu svojoj stranci, i sa visoko uzdignutom devizom da je partija preča od države, ona je shvatila Srbiju kao kravu muzaru koja je isključiva svojina velike narodne radikalne stranke” pišaće 1908. godine jedan od najžešćih kritičara Radikalne stranke, časopis *Nedeljni pregled*.¹³

Ovakvom konceptu “narodne države” bila je inherentna ideja o unutrašnjem neprijatelju. Pašić je upozoravao: “Radikalna stranka ne sme svojim neprijateljima dozvoliti da ponovo osvoje vlast ... protivnici ne spavaju, oni riju dan i noć, na njih treba motriti budnim okom ... treba biti na oprezu”.¹⁴ U skladu s ovakvom porukom vođe, nakon osvajanja vlasti pod Ustavom od 1888, nad stranačkim protivnicima sprovodio se svakojaki, pa i fizički teror, koji je, uz osvetu, imao i sasvim jasan praktično-politički cilj - osvajanje celokupne državne organizacije, od vrha do dna.

Kako bi legitimisali ovakav tretman manjine, radikali su pripadnike drugih stranaka gotovo bez izuzetka obeležavali kao izdajice.

¹² Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, I-III, Beograd 1934, tom I, s.226-228.

¹³ *Nedeljni pregled*, br.2/1908, s.35.

¹⁴ Govori Nikole Pašića: u Smederevu 9. III 1889; na glavnom zboru Radikalne stranke u Nišu, 28. V 1889; na zboru u Zaječaru, 8. IX 1891, u: *Nikola P. Pašić. Pisma, članci i govori (1872-1891)*. Priredili Latinka Perović i Andrej Šemjakin, Beograd 1995, s.319-336.

“Trideset godina se govori u narodu da sve ono što nije sa Pašićem, da je izdajnik, da je prodana duša.” G. Pašić je “oličenje Radikalne stranke, i ko je protiv njega, taj je izdajnik”, s gorčinom je konstatovao 1907. profesor Ljuba Stojanović¹⁵. Pašićevi radikali “smatraju da jedino oni imaju patent na patriotizam i da govore o ovoj zemlji”, govorio je u skupštini T. Kaclerović, prvak Socijaldemokratske stranke, čije su predstavnike nazivali “izrod čovek”, “krvni dušmanin Srbinov”¹⁶.

Sa takvom percepcijom manjinskih stranaka kao neprijateljskih i izdajničkih išlo je i razumevanje parlamentarnog sistema kao međupartijskog rata, koji traži stalnu budnost, čvrstu organizaciju, bespogovornu disciplinu. Tako je Radikalna stranka uvela ideju unutrašnjeg neprijatelja u politički život u Srbiji. Partijska država, proizišla iz projekta “narodne države”, zajedno sa idejom o unutrašnjem neprijatelju, predstavlja najtrajnijiu tekovinu izvornog srpskog radikalizma. Ona je pustila duboke korene, nadživela sve režime i postala sastavni deo političke kulture i mentaliteta u Srbiji.

“Naš demokratizam je negativan jer u njegovoj osnovi leži reakcija na Individualizam, Kulturu. Jedan naročiti, intimni kolektivizam”, pisali su onovremeni kritičari Radikalne stranke. Svojim stavom o štetnim posledicama radikalizma na društveni i državni razvitak Srbije posebno se isticao časopis *Nedeljni pregled*. Trijumfalno osvajanje vlasti od strane Radikalne stranke nakon ubistva poslednjeg Obrenovića u majskom prevratu 1903, prema ovim kritičarima, skrenulo je Srbiju s njenog puta ka Zapadu i usmerilo je ka Istoku, ka Rusiji. Uvođenje parlamentarizma u Srbiji znači svemoć radikala, a to znači i “svemoć rusofilstva”, odnosno onih ljudi koji su u mladosti “fizički bili u Švajcarskoj, ali duhovno u Rusiji”. Za radikalizam u Srbiji, “zapadne forme” su samo “gola imitacija” i u kombinaciji s tim formama on postaje “potpuno amoralan”. Njih “ističu kao svoj cilj” oni isti ljudi, koji su, onda, kada je, posle Berlinskog kongresa Srbiju trebalo pretvoriti u “modernu državu” i uvesti je “u Evropsku zajednicu”, u železnici videli “sredstvo ‘austrijskih agenata’ da se cela Srbija izveze na stranu te da narod poumire od gladi”¹⁷ - ukratko ljudi, koji, u stvari Zapad čak “mrze”, “intimnom i iskrenom mržnjom”.¹⁸

¹⁵ *V. Sten. bel.*, 20. VI 1907, s.4452.

¹⁶ *V. Sten. bel.*, 4. III 1909, s.1156.

¹⁷ Ovde *Nedeljni pregled* ima u vidu snažan otpor koji su radikali u skupštini i van nje pružali uvođenju železnice, na šta je Srbija bila obavezana Berlinskim ugovorom. (V. o tome: Latinka Perović, “Politička elita i modernizacija u prvoj deceniji nezavisnosti srpske države”, *Srbija u modernizacijim procesima XX veka*, Beograd 1994, s.237-242) I

Program "narodne države" imao je još jedan važan element, a to je ideja misije. Iako je u svom formativnom razdoblju Radikalna stranka veliku pažnju pridavala pitanjima unutrašnjih reformi kojima je Srbiju trebalo spasiti od kapitalizma i narod u njoj dovesti do blagostanja, vodstvo stranke nije ostavljalo mesta sumnji u to da spoljopolitički program Srbije, koji je radikalna elita uvek izjednačavala sa projektom svesrpskog ujedinjenja, ima apsolutni primat nad pitanjima unutrašnjeg uređenja. Što je ovima poslednjima vodstvo prvih godina ipak davalo veliki značaj, posledica je vere u program "narodne države" kao jak mobilizatorski činilac u projektovanom ratu za nacionalno ujedinjenje. Odbacujući podelu društva na klase, prota Đurić je istovremeno poručivao: Zadatak je učitelja u Srbiji uvek bio "da vaspitava decu, da znaju zavetnu misao,... kako će kao budući građani pokajati Kosovo i stvoriti Veliku Srbiju ... Mi ne smemo stajati skrštenih ruku, kad nam se čupa iz nedara srce srpskoga naroda... Bosne, stare srpske kraljevine i Hecegovine-vojvodine Sv. Save...". "Majka čuva ovce ili žanje ječam i pšenicu, ali svome sinčiću peva i sprema ga, da osveti Kosovo, da stvori Veliku Srbiju", poručivao je sa skupštinske govornice prota Milan Đurić.¹⁹ Slično su govorili i drugi radikalni poslanici. "Daj Bože da mi pravimo budzet u najkraćem vremenu u Prizrenu i da budemo najjača sila na Balkanskom Poluostrvu, a Srbija da bude Pijemont celoga Srpstva, te da tamo oslobodimo Srpstvo."²⁰ Čak je i Milorad Drašković smatrao da nije najviši

posle 1903, među uglednim radikalima mogla se čuti ista ona ocena o prvom uvođenju železnice u Srbiji, koja je bila načelni politički stav radikala 80-ih godina XIX veka. "Železnica je kao guja prohujala kroz našu zemlju... zadanula nas je guja sa Zapada i naši prosti ali slavni običaji počeli su uzmicati pred običajima zapadnih naroda ...", govorio je 1906. godine Milan Đurić. (Olga Popović-Obradović, "O ideološkom profilu radikala u Srbiji posle 1903", *Tokovi istorije*, 1-2/1994, s.74)

¹⁸ J.Jovanović, "Srpske stranke i parlamentarizam" i "Reakcija radikalije", *Nedeljni pregled*, 32/1908, s.519-520. i 8/1910, s.114; D.Nikolajević, "Naš demokratizam", *Nedeljni pregled*, 5/1910, s.65-67; Aristarchos, "Rezultati radikalske politike", *Nedeljni pregled*, 27/1909, s.409; Boy, "Rđavo ortaštvo", *Nedeljni pregled*, 28-29/1909, s.425; Lannes, "Križa demokratizma", *Nedeljni pregled*, 45-46/1909, s.685; Marc, "Opravdana želja", *Nedeljni pregled*, 13-14/1910, s.194. - Saradnici *Nedeljnog pregleda* često su pisali pod pseudonimima, od kojih smo neke uspeali da odgonetnemo, a neke nismo. Sam Perić imao je pseudonim Garrick, S.Novaković Dardanus, M.Novaković Fox, M.Čekić Brutus i Macready.

¹⁹ V. *Sten. bel.*, 1903-1904, II, s.2245; 3. X 1903, s.78; 5. II 1905, s.1446.

²⁰ V. *Sten. bel.*, 10. XII 1905, s.1035.

interes Srbije da osvoji i zadrži simpatije "kod tako zvane Prosvetene Evrope", nego da "zadržimo i očuvamo tekovine rata".²¹

Jedan od načina ostvarenja ovakvog nacionalnog projekta bilo je i stvaranje narodne vojske. "Svaki Srbin mora biti vojnik. Naši su stari kad su gradili kuće pravili i čiviluke za puške, a danas...", vajkali su se radikali.²² Kao glasnogovornik Pašićevih političkih ideja i stavova, Prota Milan Đurić, objasnio je potrebu uvođenja narodne vojske u skladu sa osnovnim praktično političkim stanovištem svog šefa posle majske prevrata - stanovištem da su 29. maja, uvođenjem parlamentarnog sistema vlasti, rešena unutrašnja pitanja, čime je na dnevni red stupio spoljopolitički program, odnosno širenje srpske države i ujedinjenje celokupnog srpskog naroda.²³ Tako je, po Đuriću, narodna vojska bila potrebna zato da svi zajedno, "pevajući narodne pesme junačke, oduševljeni za onu svetu ideju našu...pokajemo Kosovo i stvorimo Veliku Srbiju."²⁴

Sam Nikola Pašić bio je još jasniji. Za njega dužnost Srbije bila da bespogovorno podredi sva pitanja unutrašnjeg razvitka i političkog uređenja onome što je on razumeo kao "nacionalni zadatak" Srbije - ideji oslobođenja Srba van Srbije i svenacionalnog ujedinjenja. "U mene su uvek preoblađivali osećaji za život i sudbu srpskog naroda van granica Kraljevine Srbije, no što su bili oni koji su me pobuđivali da radim za unutrašnje narodne slobode. Nacionalna sloboda celog srpskog naroda bila je za mene veći i jači ideal, no što je bila građanska sloboda Srba u Kraljevini" - obelodaniće Pašić svoj politički kredito, 1902. godine.²⁵ Takoreći iste ove reči, Pašić će izgovoriti i u narodnoj skupštini 1905. godine, rekavši za sebe da je "sva pitanja unutrašnja, pa i samo rešenje ustavnog pitanja" "uvek podčinjavao" "ideji skorog oslobođenja". Ta ideja "odvela me je i u politiku i u radikalizam", reći će Pašić 1905. godine, uzvikujući: "ostavljajte sve drugo pa rešavajte ono od čega život Srbije zavisi. Glas Srpstva i glas srpskog Pijemonta poziva Vas".²⁶

Srbija mora da se opredeli: ili će biti Turska i Pijemont, ili Švedska, Danska i Norveška. Ako hoćemo norveške škole, danske institute, onda

²¹ V. *Sten. bel.*, 31. maj 1913, s.654.

²² V. *Sten. bel.*, 1903/1904, I, s.74.

²³ U ovom smislu je već 29. VIII 1903, Pašić uputio poslanicu radikalima. (V. o tome: Vasa Kazimirović, *Nikola Pašić i njegovo doba, 1845-1926*, knjiga II, Beograd 1990, s.15, 21, 51-52.

²⁴ V. *Sten. bel.*, 1903-1904, I, s.78.

²⁵ Nikola Pašić, *Moja politička ispovest*, Beograd 1989, s.129.

²⁶ V. *Sten. bel.*, 1905-1906, 14. X 1905, s. 153.

treba da izbegnemo vojne troškove. "Ako hoćemo da vodimo nekakvu nacionalnu politiku, da napravimo Veliku Srbiju, onda treba da gradimo od ove zemlje vojnički logor ...", govorio je u skupštini Vojislav Marinković.²⁷ Ali, bili su to samo retki glasovi političke manjine, koji su na glavni politički tok u Srbiji 1903-1914. godine ostali bez ikakvog uticaja.

Konačno, postoji još jedna veoma značajna komponenta radikalnog koncepta "narodne države". To je takoreći bezrezervna vera i vezanost za Rusiju.

Tesno vezivanje za Rusiju, koje treba ostvariti po bilo koju cenu, Nikola Pašić je fiksirao kao jedan od najznačajnijih partijskih ciljeva veoma rano. "Skoro pet stotina godina borio se je narod srpski protiv Turske... i opet zato više mrzi civilizirane Nemce, no varvarske Turke", pisao je Pašić 1884, smatrajući srpski narod za "najnesrećniji na svetu" jer ga je kralj Milan Obrenović, koga on naziva "izdajnikom" gorim od Vuka Brankovića, odvojio od Rusa da zemlju "Švabama potčini".²⁸ Radikalna stranka, za razliku od Liberalne i Napredne, ne želi zapadne ustanove u Srbiji, jer srpski narod "ima toliko dobrih i zdravih ustanova i običaja, da bi ih trebalo samo čuvati i usavršavati onim divnim ustanovama i običajima, koji se nalaze kod ruskog naroda i ostalih slovenskih plemena, a sa zapada uzimati samo tehnička znanja i nauku i koristiti se njima u slavjano-srpskom duhu", pisao je Pašić uoči i povodom predstojeće ustavne reforme čiji je rezultat bio Ustav od 1888. Otvratiti Srbiju od vezivanja za Austriju i Nemačku, odnosno Zapad i preusmeriti je prema pravoslavnom Istoku, odnosno Rusiji, za njega je bio cilj kome je trebalo podrediti i samu državnu nezavisnost. Srbija se nije dala "laskavom, vrlo pune nepravde zapadnom kulturom, obmanuti", nastavljao je on. Njoj se "prestavlja buduća veličanstvena slika, kako moćna i gorostasna Rusija prikuplja oko sebe svoje, varvarskom rukom, otrgnute mlade sestre, kako ih reda i prima u nežni majčin zagrljaj...", pisao je Pašić, izražavajući želju "da što pre zablista kruna sojunzve sveslavenske imperije na glavi moćnog i pravednog ruskog cara".²⁹

Pašićeva lojalnost Rusiji, lojalnost u kojoj nije bilo distance, u srpskoj političkoj javnosti nakon 1903. godine predstavljala je ne samo nespornu nego i neosporavanu činjenicu. To se odnosi kako na kulturno-civilizacijsku tako i na spoljno-političku orijentaciju. Pašić je "...jedan od

²⁷ V. *Sten. Bel.*, 30. III 1911, s. 18.

²⁸ Pismo P.A.Kulakovskom, 1884, u: *Nikola P. Pašić. Pisma, članci i govori (1872-1891)*. Priredili Latinka Perović i Andrej Šemjakin, Beograd 1995, s.157-159.

²⁹ Pismo A.I.Zinovjevu, 1887, *isto*, s.239-240.

najposlušnijih ministara i prvaka u Srbiji, ruske politike", smatrali su liberali.³⁰ Sličnog uverenja bio je i konzervativni *Nedeljni pregled*. "Borba koju je kralj Milan vodio s radikalima nije u stvari bila borba zbog razlike u unutrašnjoj politici... već borba između kralja Milana i Rusije, kojoj su radikali verno služili".³¹ Socijaldemokrata Triša Kaclerović - čija je stranka, uz jedan, nevelik broj političara različite stranačke pripadnosti, bila jedina koja je u pogledu odnosa prema Rusiji stajala na suprotnom polu - više puta je političke poteze Pašićevih radikala tumačio kao "naredenje stiglo iz Moskve".³² Sami radikali su vrlo otvoreno manifestovali svoju lojalnost Rusiji, između ostalog i time što se, na primer, ruskom caru nisu obraćali kao monarhu strane države, nego su ga oslovljavali sa "Gospodar" ³³. Stoga, njima pomenute ocene, iako izrečene kao kritika, nisu preterano smetale i oni se nisu trudili da ih ospore. Naprotiv, na jednu od takvih optužbi, marta 1914, Miloš Trifunović je odgovorio: "Personifikacija" politike "sporazuma i naslona na bratsku i moćnu slovensku zemlju Rusiju...čitavih decenija od rođenja naše stranke, jeste naš šef i u tom pogledu ime Pašić predstavlja jedan državni program"³⁴, bio je jasan Trifunović. Radikali, uostalom, takvu politiku nisu ni smatrali politikom jednog čoveka, nego politikom koju, kako je objašnjavao Đurić, "vodi Srbija", odnosno ceo narod, koji je sa ruskim vezan "zajedničkom crkvom...zajedničkom slovenskom kućom iz koje smo izašli...".³⁵ Ruski je narod "veliki" zato što "ljubi Boga" i ako još nije odigrao svoju istorijsku misiju to je zato "jer su drugi lukavi, varali pleme slovensko, jer je ovo pleme širokih grudi i poverljivo prema svakome pa i prema neprijatelju"³⁶, objašnjavao je Đurić onom, malobrojnom delu srpske skupštine koji u to nije verovao.

³⁰ V. *Sten. bel.*, 1912/1913, 18. VI 1913, s.694.

³¹ V. Dr Jovan B.Jovanović, "Stranke i parlamentarizam u Srbiji", "Nedeljni pregled", br.32/1908, s.519.

³² V. *Sten. bel.*, 1909/1910, s.1902. V. i *Sten. Bel.*, 1908/1909, s.323.

³³ Ovaj način obraćanja ruskom caru usvojen je čak i skupštinskoj poslanici povodom rata na Dalekom istoku, 2.II 1904. (V. *Sten. bel.*, 1903/1904, II, s. 1295-1296).

³⁴ V. *Sten. bel.*, 1913/1914, s.1263.

³⁵ V. *Sten. bel.*, 1910/1911, 29. III 1911, s.21. V. o tome slično i Kosta Stojanović, ASANU, Slom i Vaskrs Srbije, 10133, s.235. Da je narod u Srbiji duboko odan Rusiji, nisu sporili ni najžešći kritičari staroradikalne politike. "Za Srbiju je glavno da o njoj lepo misli 'demokratski' Istok. Njoj ne trebaju pohvale 'reakcionarnog' Zapada!", pisao je *Nedeljni pregled* (v. br.2/24.I 1910, s.20).

³⁶ V. *Sten. bel.*, 1909/1910, s.950-951.

*
* *

Profilišući se kao stranka “seljačke demokratije”, radikali su uspeli da politički artikuliraju i pretoče u pravi narodni pokret snažan otpor koji je u seljačkoj Srbiji proizveo proces privredne, kulturne i državne modernizacije započet u drugoj polovini XIX veka. Sa svojim programom, Radikalna stranka je - kako su savremenici ocenjivali - postala “narodno vjeruju”, “religiozna dogma”, “nova religija... u koju je narod fanatički verovao”, isto kao što je “fanatički verovao i u svoje prvosveštenike” (Jovan Žujović)³⁷. Ovakav, nepolitički, iracionalan, takoreći religiozan odnos prema stranci, radikali su udružili sa masovnim upisivanjem u članstvo i stvaranjem vojnički disciplinovane partije. Tako je još osamdesetih godina XIX veka Radikalna stranka organizovala narod u Srbiji, ideju “narodne države” pretvorila u politički program mase i učinila da se primarna i odlučujuća politička artikulacija širih slojeva naroda ostvari na temelju narodnjačko-socijalističkog i u isto vreme svesrpskog velikodržavnog programa.

³⁷ V. “Srpska radikalna stranka, govor J. M. Žujovića na zboru samostalnih radikala u Jagodini, 10. avgusta 1903”, Beograd 1903, s.9.

Latinka Perović

Narodna radikalna stranka: utemeljenje ideologije socijalnog, nacionalnog i političkog jedinstva srpskog naroda

Niko ne unosi radikalizam u naš narod odnekud sa strane. Naprotiv, on niče iz običajnog prava, iz celokupne društvene stvarnosti Srbije. I pre svega on niče iz srpske porodične zadruge... koren srpskog radikalizma leži u samom narodu, u njegovim *pravnim pojmovima i običajima*. Iza fasade *pisanog ustava* u našem narodu uvek postoji *nepisani ustav, zasnovan na običaju*, koji mora biti fundament onog – zvaničnog.

“Srpski radikalizam”,
Ođjek, 7. maj 1889.

Narodna radikalna stranka predstavlja jednu od ključnih pojava u istoriji Srbije u moderno doba. Ona emanira socijalni i nacionalni kolektivizam srpskog naroda. Prvi se temelji na patrijarhalnim ustanovama srpskog naroda u kojima se on održao pod Turcima – zadruzi i opštini; drugi se temelji na poimanju srpskog naroda kao jedinstvenog organizma. Po samorazumevanju i samodefinisanju narodna – Narodna radikalna stranka otelotvoruje političko jedinstvo srpskog naroda. Time njegov kolektivizam dobija totalni karakter.

Kada se javlja Narodna radikalna stranka? Ko su njene preteče, a ko njeni vođi? Kakav je njihov međusobni odnos, a kakav odnos vođa i masa? Šta je *radikalizam* i koji su njegovi izvori? Kakva je organizacija radikala? Najzad, šta predstavlja nasleđe Narodne radikalne stranke?

Pokušaj da se na pomenuta pitanja odgovori u jednom radu suviše je ambiciozan. Moglo bi se čak reći – pretenciozan. Ali, u radu koji je pred čitaocem, ja sumiram rezultate svojih višedecenijskih istraživanja¹. Osim

¹ Latinka Perović: *Pera Todorović*, Beograd, 1983. / *Srpski socijalisti 19. veka. Prilog istoriji socijalističke misli*, 1-3, Beograd, 1985, 1995. / "Srpski socijalisti i Timočka buna". *Timočka buna 1883. i njen društvenopolitički značaj za Srbiju XIX veka*, Beograd, 1986. / *Pera Todorović, Izabrani spisi*, 1-2. Izabrala i priredila Latinka Perović, Beograd, 1986. / *Avram Petrović, Uspomene*. Priredila Latinka Perović, Gornji Milanovac, 1988. / *Dimitrije Mita Cenić, Izabrani spisi*, 1-2. Uvodna studija, izbor i komentari Dr Latinka Perović, Beograd, 1988; "Pisma Pere Todorovića i Dragiše Stanojevića Kralju Milanu", *Miscellanea*, Beograd, 1990, knj. XX / *Pera Todorović, Krava godina*. Priredila Latinka Perović, Beograd, 1991. / "Mladi Nikola Pašić", *Razvitak, Zaječar*, 1993, br. 3-4 / *Srpsko-ruske revolucionarne veze. Prilozi za istoriju narodnjaštva u Srbiji*, Beograd, 1993. / "Rusija i Evropa N. J. Danilevskog i njeni odjeci u Srbiji", *Republika*, Beograd, januar 1994. / "Politička elita i modernizacija u prvoj deceniji nezavisne srpske države". *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Beograd, 1994. / "Predgovor". Pavel Apolonovič Rovinski, *Zapisi o Srbiji 1868-1869*, Novi Sad, 1994. / Nikola P. Pašić, *Pisma, članci i govori (1872-1891)*. Priredili Latinka Perović i Andrej Šemjakin, Beograd, 1995. / "Još jednom o Svetozaru Markoviću. Povodom 150 godina od rođenja", *Tokovi istorije*, Beograd, 1996, br. 1-2 / "Autobiografija Milije Milovanovića". *Kulturna istorija Svrlljga*, IV, Svrlljg, 1996. / "Politička elita i modernizacija u prvoj deceniji nezavisnosti srpske države (Zakon o ustanovljavanju narodno-sanitetskog fonda i Zakon o čuvanju narodnog zdravlja 1879, 1881)", *Tokovi istorije*, Beograd, 1997, br. 1-2 / "Svetozar Marković i skupštinska opozicija 1874. i 1875. godine", *Život i delo Svetozara Markovića*, Beograd, 1997. / "Nikola Pašić o Narodnoj radikalnoj partiji pre njenog formalnog organizovanja". *Nikola Pašić. Život i delo*, Beograd, 1997. / *Pera Todorović, Ogledalo. Zrake iz prošlosti*. Priredila Latinka Perović, Beograd, 1997. / *Isti, Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana*. Priredila Latinka Perović, Beograd, 1997; *Nikola Pašić u Narodnoj skupštini*, 1-2. Priredila Latinka Perović, Beograd, 1997. / "Modernost i patrijarhalnost kroz prizmu državnih institucija. Viša ženska škola (1863-1913). *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*. 2. Položaj žene kao ogledalo modernizacije, Beograd, 1998. / "Stojan Novaković o srpskom radikalizmu", *Tokovi istorije*, Beograd, 1998, br. 1-4 / "Srpska levica u delu Slobodana Jovanovića". *Slobodan Jovanović. Ličnost i delo*, Beograd, 1998. / "Programi narodne demokratije u Srbiji", *Tokovi istorije*, Beograd, 1999, br. 1-2 / "Delo Pere Todorovića kao istorijski izvor", *Zbornik radova*. Uredila Dr Vesna Matović, Beograd, 1999. / *Pera Todorović, Pisma. Ličnosti i ličnost*. Priredila, uvodnu studiju i komentare napisala Latinka Perović, Beograd, 2000. / "Politička upotreba smrti opozicionog narodnog poslanika Adama Bogosavljevića. Postavljanje osnova za organizaciju Narodne radikalne stranke". *Između anarhije i autokratije. Srpsko društvo na prelazima vekova (XIX-XXI)*, Beograd, 2006. / "Politički protivnik kao neprijatelj", *Istorija i sećanje. Studija istorijske svesti*. Odgovorna urednica dr Olga Manojlović Pintar, Beograd, 2006. Vid. i u: *Između anarhije i autokratije. Srpsko društvo na prelazima vekova (XIX-XXI)... / "Srpska socijalistička levica i nacionalni interes". *Između autoritarizma i demokratije*. Knjiga III. *Nacionalni i državni interes moderne Srbije*. Urednici Dragica Vujaninović i Vladimir Goati,*

toga, u radu se oslanjam na obimnu historiografiju Narodne radikalne stranke – kako na onaj njen deo, pretežni, koji je i sam ostao u matrici stranke, tako i na one autore koji su stranci pristupali kao objektu proučavanja.² Ova stranka je bila nezaobilazna za pisce političkih istorija druge polovine XIX i prve polovine XX veka, da bi na prelasku XX u XXI vek ponovo izronila na površinu i u stvarnosti i u historiografiji.³ Podjednako je bila nezaobilazna i za pisce istorija ustavnosti i političkih stranaka u Srbiji.⁴ O njoj su napisane i nekolike posebne istorije.⁵ Analizirana je ideologija Narodne radikalne stranke.⁶ O njenim pretečama postoji čitava literatura.⁷ O vođima takode,⁸ a neki od njih su ostavili i svoje

Beograd, 2008. / "Predgovor". Olga Popović Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji 1903-1914*. Beograd, 2007. Drugo izdanje.

² U naučnom aparatu ovog rada navedena su ona dela koja sadrže i osvrt na prethodnu historiografiju stranke, njene ideologije, kao i njenih vođa i preteča. Da bih, pak, čitaocu olakšala uvid u broje izvore koje sam koristila, upućujem ga na svoje radove, u kojima se ovi detaljno navode.

³ Živan Živanović, *Politička istorija Srbije u drugoj polovini XIX veka*, 1-4, Beograd, 1923-1925. / *Slobodan Jovanović, Vlada Milana Obrenovića*, I-III, Beograd, 1933. / *Isti, Vlada Aleksandra Obrenovića*, I-III, Beograd, 1934, 1936. / *Istorija srpskog naroda. Od Berlinskog kongresa do ujedinjenja 1878-1918*, V1-V2, Beograd, 1985.

⁴ Stojan Novaković, *Dvadeset godina ustavne borbe u Srbiji*, Beograd, 1912. / *Jaša Prodanović, Ustavni razvitak i ustavne borbe u Srbiji*, Beograd, 1936. / *Jaša Prodanović, Istorija političkih stranaka i struja u Srbiji*, Beograd, 1946. / *Dragoslav Janković, O političkim strankama u Srbiji XIX veka*, Beograd, 1951. / *Isti, Osvajanje parlamentarne demokratije. Političke stranke u Srbiji XIX veka*, Beograd, 1997.

⁵ Aleksa Ivić, *Istorija Radikalne stranke, Vreme*, Beograd, 1928. / *Andrija Radenić, Istorija Narodne radikalne stranke do Timočke bune*, 1-2, Zaječar, 1988. / *Miloš Trifunović, Istorija radikalne stranke (od postanka do 1903)*, Beograd, 1995. / *Branko Nadoveza, Istorija srpskog radikalizma od 1903. do 1941. godine, Zemunske novine*. Nova serija, Zemun, avgust 1997.

⁶ Milan St. Protić, *Radikali u Srbiji. Ideje i pokret (1868-1891)*, Beograd, 1990. / *A. Л. Шемьякин, Идеология Николая Пашича. Формирование и эволюция (1868-1891)*, Москва, 1998. / *Olga Popović Obradović, "O ideološkom profilu radikala u Srbiji 1903-1914"*, *Tokovi istorije*, Beograd, 1994, br. 1-2.

⁷ "Literatura o Svetozaru Markoviću". Latinka Prović, *Srpski socijalisti 19. veka*, knj. 2 / *Rastislav V. Petrović, Adam Bogosavljević*, Beograd, 1972. Dalje citirano drugo izdanje: Beograd, 1998. / *Latinka Perović, "Politička upotreba smrti opozicionog narodnog poslanika Adama Bogosavljevića"*...

⁸ *Dragoje Todorović, Narodni tribun Ranko Tajsić*, Beograd, 1983. / *Latinka Perović, Pera Todorović... Vasa Kazimirović, Nikola Pašić i njegovo doba (1845-1926)*, Beograd, 1990. / *Stevan Ignjić, Narodni tribun prota Milan Đurić*, Užice, 1992.

uspomene.⁹ Objavljeni su istorijski izvori o ličnostima i događajima koji obeležavaju istoriju Narodne radikalne stranke.¹⁰

Mnoštvo istorijskih izvora i njihovo čitanje kroz vreme duže od jednog veka dopuštaju rad konceptualan po karakteru. Tamo gde je izvora malo, priči obično nema kraja: kroz nju se snatri i prede mit. Tamo pak gde postoji obilje izvora, mogući su sažeti pregledi, uopštavanja i povremeni bilansi rezultata nauke. Takvi bilansi izoštravaju suštinu istorijske pojave. Sa nje otpada sve prigodno, utilitarno i efemerno. Postaju vidljiva i ograničenja autora – proistekla iz njihove poistovećenosti sa istraživanom pojavom – da pojavu i objasne. Kako bi jedan medievist rekao:

"Popularisanje dostignuća istorijske nauke podrazumeva uopštavanje. Razume se, što je veće obilje podataka o nekom pitanju to je lakše prilagoditi se tom zahtevu, to prikladniji postaju kao okvir saopštavanja rezultata ograničen prostor i kratko vreme. U suprotnom slučaju, uopštavanje je otežano ili čak onemogućeno, a vremena i prostora nikad nema dovoljno".¹¹

1. PRVA POLITIČKA STRANKA U SRBIJI:

IDEOLOGIJA I ORGANIZACIJA

Posle dvanaestogodišnje vladavine liberala (1868-1880), oktobra 1880. godine odstupila je vlada Jovana Ristića, jednog od namesnika posle ubistva kneza Mihaila, i vodećeg liberala od 1868. godine. Njene su glavne tekovine bile: Ustav od 1869. godine, prvi nacionalni ustav, i državna nezavisnost koju je Srbija, posle ratova 1876. i 1877/78. godine, dobila na Berlinskom kongresu 1878. godine. Već 8. januara 1881. godine pojavila se *Samouprava. List politički, ekonomni i književni (organ Narodne radikalne*

⁹ Raša Milošević, *Timočka buna 1883*, Beograd, 1923. / Nikola Pašić, "Moja politička ispovest". *Srbija i komentari*, Beograd, 1989. / Pera Todorović, *Krova godina... / Isti, Ogdalo. Zrake iz prošlosti... / Isti, Srpska stvar u Staro Srbiji. Uspomene na kralja Milana...*

¹⁰ *Ilustrovani radikalni almanah. Građa za pedesetogodišnju istoriju Narodne radikalne stranke*, 1-4, Beograd 1925-1927. / *Timočka buna. Građa*, 1-7, Beograd, 1955-1989. / Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine*, Beograd, 1991. / Nikola P. Pašić, *Pisma, članci i govori (1872-1891)... / Nikola Pašić u Narodnoj skupštini*, 1-4. Priredili Latinka Perović, Dubravka Stojanović, Đorđe Stanković, Beograd, 1997, 1998. / Nikola Pašić i mitropolit Mihailo. *Emigrantska prepiska 1884-1888*. Priredio, uvodnu studiju i napomene napisao Andrej Šemjakin, Beograd, 2004.

¹¹ Đorđe Bubalo, "Pisana reč u svakodnevnom životu". *Privatni život u srpskim zenljama srednjeg veka*. Priredili Smilja Marjanović – Dušanić, Danica Popović, Beograd, 2004, st. 471.

stranke). U svom prvom broju, *Samouprava* je objavila Program Narodne radikalne stranke.¹²

Porajvi glasila i programa stranke prethodilo je izdavanje u Narodnoj skupštini 1880. godine grupe narodnih poslanika, koji su se nazivali radikalima, "dotle poznatim pod imenom socijalista", u poseban Skupštinski klub. Povod za ovo izdavanje, koji zapravo sadrži *raisonne d'être* Narodne radikalne stranke, bila je Adresa Narodne skupštine vladaocu. Ona je uvek sadržala program vlade. Ovog puta program vlade mladokonzervativca, odnosno naprednjaka, Milana Piroćanac,¹³ kome je knez Milan poverio mandat posle odstupanja vlade Jovana Ristića. Poslanici manjine odbacili su Adresu većine zbog zaokreta u spoljnoj politici Srbije: udaljavaња od Rusije, a približavanja Austrougarskoj.

U članku "Naš program", koji je objavljen u prvom broju *Samouprave* definisan je karakter programa, odnosno stranke: *praktičan* a ne *teorijski*, *neposredan* a ne *dugoročan* program. Nedvosmisleni su i *izvor* i *utoka* programa. On "nije smišljen u kakvoj pisarnici, njega su gradili ljudi iz naroda, narodni skupštinari... pitan je i seljak u gunjcu i opancima, i narodni sveštenik, i trgovac, i profesor..."¹⁴ program je sklopljen po opštem dogovoru, on nije ničiji posebice, on je naše opšte "vjeruju".¹⁵ Jednom napisan i objavljen u prvom broju *Samouprave*, Program Narodne radikalne stranke bio je i njen zauvek napisani program. Stranka je delovala u opoziciji i na vlasti, doživela je podelu, u državi su se menjali ustavi i smenjivale dinastije, vodena su četiri rata – ali program stranke je ostao isti. Nijedan od ovih činilaca – ni svaki za sebe, ni svi zajedno – nije zadržao "u suštinu društvene filozofije sa kojom je stranka i nastala".¹⁶ Štaviše, prva kritika iznutra, 1901. godine, dolazila je sa pozicija odbrane izvornih načela stranke: ekonomske jednakosti i narodnog jedinstva. Obe struje, i staroradikalni – zagovornici narodnjačkog socijalizma i samostalci –

¹² Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka...*

¹³ Latinka Perović, "Milan Piroćanac – zapadnjak u Srbiji XIX veka"... / Milan Piroćanac, *Beleške*, Priredila Suzana Rajić, Beograd, 2004.

¹⁴ Među dogovornim stranama nema samo činovnika. Sa stanovišta glavnog cilja Narodne radikalne stranke: *narodne države zasnovane na običajnom pravu i narodnoj samoupravi*, činovnici su bili socijalno tuđ, a politički tuđinski element. Kralj Milan je neprijateljstvo Narodne radikalne stranke prema Liberalnoj stranci i Naprednoj stranci tumačio činjenicom da su u ovim dvema poslednjim bili pretežno činovnici. Pera Todorović, *Srpska stvar u Staro Srbiji. Uspomene na kralja Milana...* st. 108.

¹⁵ Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka...* st. 108.

¹⁶ Olga Popović Obradović, "O ideološkom profilu radikala u Srbiji"... st. 74.

zagovornici ideja moderne evropske levice, od kraja 1904. godine – i dve stranke, bile su protivnici kapitalizma i "oslanjale su se na isti antiindividualistički mentalitet zbog čega im je, obema, liberalna politička doktrina bila strana i neprihvatljiva".¹⁷

Društvena filozofija radikala – radikalizam je jedna ideologija, jedna eshatologija. To je uočio još Slobodan Jovanović, ali ga je njegov vlastiti nacionalizam ograničavao da analizu pojave izvede do kraja. Zato je i bio kritičniji prema *pretečama* nego prema *vođama* stranke.¹⁸ Finu razliku između *preteča* i *vođa*, *vođa* i *mase*, *ideala* i *vlasti* pravio je, nimalo slučajno, jednog od utemeljitelja srpske istoriografije, Stojan Novaković.

U svojoj raspravi *Pera Todorović*, koju je objavio 1908. godine, Slobodan Jovanović je tvrdio da su Svetozar Marković i Pera Todorović "bili đaci ruskih socialista šezdesetih godina, koji se u neku ruku mogu smatrati kao preteče boljševizma".¹⁹ Kod Markovića je nalazio i sličnosti i razlike sa boljševicima, smatrajući da su ove druge veće. Todorović je, po Slobodanu Jovanoviću, "bio bliži boljševicima od Markovića".²⁰

Stojan Novaković je napravio osvrt na pomenutu studiju, ali je taj njegov rukopis ostao neobjavljen punih devedeset godina.²¹ Novaković je sazeo evoluciju *radikalizma*: pokretači Narodne radikalne stranke, "koliko ih je bilo ostalo" su se "načinili vođi", a za njima i za njihovim "mnogotrajnim pristalicama u narodu" pošla je "gusta masa". Međutim – "Niti su te vode više predstavljale one idealne pristalice Svetozara Markovića i Pere Todorovića, niti je među njihovim pristalicama bilo o tome pomena. Ali tu je bila gusta, mnogobrojna masa, i pred njom su bili njeni vođi. Borba je bila uperena protiv vlasti, a u njoj je masa mislila sa svim drugo nego njeni vođi, a ni vođi nisu bili vođi nego po imenu, težnje su diktovane ne od njih nego od mase".²² I kada je, posle ubistva poslednjeg Obrenovića 29. maja 1903. godine, "omašćena i progrušana gomila doprila, na posletku, do vlasti, od pravih pokretača i vođa ostali su samo ljudi sa memoarskim uspomenu. Ljudi s idealima odavno je bilo nestalo iz te gomile".²³ Ali, treba stići do Novakovićevog sažetka.

¹⁷ Isto, st. 75.

¹⁸ Slobodan Jovanović, *Svetozar Marković. Političke i pravne rasprave*, I, Beograd, 1932. / Isti, "Nikola Pašić", *Srbija i komentari za 1989-89*, Beograd, 1989.

¹⁹ Slobodan Jovanović, *Pera Todorović, Političke i pravne rasprave*, I... st. 467.

²⁰ Isto, st. 410-411.

²¹ Latinka Perović, "Stojan Novaković o srpskom radikalizmu"...

²² Isto, st. 330.

²³ Isto.

"Radikalna stranka", prema Slobodanu Jovanoviću, "trebala je da bude jedna vrsta zavere, jedno pobratimstvo na život ili na smrt. Ko bi ušao u stranku, odvajao bi se od celog sveta i postajao protivnik celoga sveta, da bi samo stranci mogao što vernije služiti. Todorović", nastavlja Slobodan Jovanović, "kazuje da je radikalizam pokazivao sve znake pretežnog fanatizma, i da nije trebalo mnogo, pa da postane 'moćna religiozna sekta', koja bi prešla međe naše države i raširila se po celom Balkanu".²⁴ Tu su "religioznost", po Slobodanu Jovanoviću, u stranku uneli njeni osnivači, koje je on smatrao sledbenicima ruskih nihilista, a ove pretečama boljševika. Pre svega, Pera Todorović koga je video kao najzaslužnijeg za duh sektaštva kojim je stranka bila skroz prožeta. Ali, kako se ta "religioznost" ne samo brzo primila nego i duboko prodrila i dugo održala?

Socijalna rezonanca te "religioznosti" ogleda se u organizaciji stranke. Statuti Narodne radikalne stranke, koje je u toku leta 1881. godine izradio Pera Todorović, objavljeni su u *Samoupravi* 1. januara iste godine.²⁵ Njima je "religioznost" formatizovana. Organizacija Narodne radikalne stranke temeljila se na bezostatnoj pripadnosti člana organizaciji. Jedan organ proizlazio je iz drugog: iz mesnog odbora – sreski, iz ovog – okružni, iz njega – glavni odbor. Ova čvrsta vertikalna povezanost činila je stranku praktično neuništivom.²⁶ Za razliku od Programa, Statuti su menjani, ali uvek s ciljem da se učvrsti organizacija i ojača jedinstvo stranke.²⁷

Konstituisanje stranke započelo je stvaranjem mesnog odbora u Beogradu 3. decembra 1881. godine. Zatim je nastavljeno "premržavanje" Srbije mesnim pododborima. Ključnu ulogu u tome, pored Pere Todorovića,²⁸ igrali su opozicioni narodni poslanici. Okupljeni, od 1874.

²⁴ Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, III... st. 7.

²⁵ Latinka Perović, *Pera Todorović*... st. 67-68.

²⁶ Kralju Milanu, koji je verovao u ogromnu moć Glavnog odbora, Pera Todorović je govorio: "Glavni odbor, Veličanstvo, može mnogo, vrlo mnogo, ali ni on ne može sve. Pa i ono 'vrlo mnogo' on može samo dotle, dok radi u duhu i tradiciji te stranke. Čim bi vrđnuo na stranu, postao bi potpuno nemoćan. Ja sam baš to i zamišljao pri izradi statuta strankinih. Zamišljao sam slučajeve, da celoga Glavnoga odbora nema, pa da stranka u svom temelju ipak ne bude potresena i da u najkraćem roku stvori sebi nov Glavni odbor." Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana*... st. 186.

²⁷ Obrazlažući promene Statuta 1911. godine, Nastas Petrović je rekao: "Statuti su zaista veliki, ali to je došlo otuda što smo hteli da svuda unesemo i malo postupaka za poslove partiske, kako bi bilo jednoobraznosti u radu i kako bi bilo u partiji što jačeg reda". Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti srpskih političkih stranaka*... st. 406.

²⁸ U toku organizovanja mesnih pododborova, Todorović je za 42 dana obišao 43 mesta. Latinka Perović, *Pera Todorović*... st. 70.

godine, oko Adama Bogosavljevića, školovanog seljaka koji je živio na selu,²⁹ oni su, naročito posle 1878. godine, ojačani izborom Nikole Pašića za narodnog poslanika³⁰ – predstavljali tvrdnu opoziciju vladi Jovana Ristića, koja je imala da sprovede odredbe Berlinskog ugovora na koje je Srbija obavezana posle sticanja državne nezavisnosti.³¹

Štampani protokoli i priznanice, koje su služile i kao članske karte, dovele su do masovnog uclanjivanja seljaka, koji su činili devet desetina naroda, u Narodnu radikalnu stranku. "Radikali su", smatrao je Slobodan Jovanović, "učinili jednu istorijsku stvar. Oni su prvi politički organizovali seljačku masu u političku stranku".³² Jednu, ako ne definitivnu, a ono svakako dugoročnu stvar.

Ujesen 1883. godine, u Srbiji je bilo 60 mesnih pododborna i hiljade i hiljade članova Narodne radikalne stranke.³³ Njen partner nije više bio ni vladalac, a kamoli kakva druga politička stranka. Organizovanje stranke dobilo je svoju završnicu na Zemaljskoj skupštini, koja je održana na Ilijinim vodama kod Kragujevca, 26-28. jula 1882. godine: 600 narodnih izaslanika iz Srbije prihvatilo je Program i Statute stranke i izabralo njen Glavni odbor. Bazične dokumente stranke obrazložio je na Zemaljskoj skupštini, i na njoj bio glavni govornik, Pera Todorović.³⁴ Za predsednika Glavnog odbora izabran je Nikola Pašić, da na tom mestu ostane punih 45 godina, od osnivanja stranke do svoje smrti (1881-1926).

Politička struja koju su i u Srbiji i van njen nazivali, koja se i sama tako nazivala, *socijalisti, radikali, komunci*, a koja je svoj početak obeležila

²⁹ Latinka Perović, "Politička upotreba smrti opozicionog narodnog poslanika Adama Bogosavljevića"...

³⁰ Nikola Pašić u *Narodnoj skupštini*, I...

³¹ "Sama činjenica da su najistaknutiji članovi ove grupe poticali iz raznih krajeva Srbije učinila je da njihov rad, njihovi stavovi, držanje i njihovi zahtevi postanu poznati celoj Srbiji. Adama (Bogosavljević) je prihvatila Krajina, Ranka (Tajsić) – Dragačevo i čačanski kraj. Milija Milovanović pokrenuo je Tamnavu, Dimitrije Katić – Resavu, Miloš Glišić... širio je svoj uticaj na Valjevo i Kolubaru". Dragoje Todorović, *Narodni tribun Ranko Tajsić...* st. 54.

³² Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, III... 3.

³³ Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...* st. 185-186.

³⁴ "U svojoj vrsti taj govor jeste remek-delo, jedan od najvećih demagoških govora u našoj istoriji, koja demagoškim govorima nikad nije oskudevala... On (Pera Todorović) koji je na kraju krajeva bio samo veliki partijski čovek – veliki partijski novinar, veliki partijski agitator – postigao je u tom trenutku najviše što partijski čovek može postići – naime, video se na čelu mnogobrojne i oduševljene partijske vojske". Slobodan Jovanović, *Pera Todorović...* st. 333.

izdvajanjem iz Ujedinjene omladine srpske 1866. godine,³⁵ navodena u odredbe Statuta, dobila je čvrste organizacione okvire i postala prva politička stranka u Srbiji. Njena pojava je, međutim, ubrzala organizacionu kristalizaciju i druge dve političke struje u Srbiji.³⁶

Konzervativci, mladokonzervativci, naprednjaci, kako su ih nazivali i kako su se nazivali, osnovali su, ujesen 1881. godine, Srpsku naprednu stranku.³⁷ Njeni osnivači bili su obrazovani ljudi koji su po povratku kneza Mihaila iz Evrope sve nade polagali u njega. Da nastave njegovu politiku stvaranja moderne države podsticalo ih je naročito sticanje državne nezavisnosti 1878. godine. Programsku orijentaciju grupe izložio je Stojan Novaković – koji je, uz Milutina Garašanina i Milana Piroćanca, pripadao njenom jezgru, u jednom pismu krajem 1879. godine. To jest, uoči izlaska glasila grupe, lista *Videlo*, čiji se prvi broj pojavio 1. januara 1880. godine.

Stojan Novaković je pisao da će *Videlo* biti "organ nove borbe za popravku našega unutrašnjega stanja, ne manje organ samostalne jedne partije u spoljnim pitanjima... Mlade i uopšte aktivnije stihije pređašnje tako zvane konzervativne stranke spojile su se s mladim stihijama pređašnje tako zvane liberalne stranke oko programa, koji će se u programu *Videla* na javnost izneti. Glavno će biti borba protiv pseudo-liberalizma a za iskrenu radnju oko utvrđivanja suvremenih, istinitih, liberalnih i državnih načela" (podv. L. P.).³⁸

U listu *Videlo*, u programu stranke i u programu svoje prve vlade, naprednjaci su ponavljali kao svoje veruju: "Zakon, sloboda, napredak, to su tri glavne boje u zastavi koju razvijamo, to su tri nerazlučna osnova istinite ustavnosti".³⁹

Odbacujući izolovanost zemlje, njenu "osamljenost na međunarodnom polju" naprednjaci su se zalagali za "bratske sveze u velikoj porodici slavenskih naroda" i za uzajamnost "sa ostalim narodima susednim". Isticali su da ih pogledi "na život međunarodni, štovanje zakona, savesnost u radu i tvrda volja za opšti napredak" svrstavaju u civilizaciju "jevropskih naroda", koju visoko cene.⁴⁰

³⁵ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka, 1-2...*

³⁶ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka, 3...*

³⁷ Pravila su odobrena 30. oktobra 1881. godine. Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti...* st. 111.

³⁸ Isto, st. 109.

³⁹ Isto, st. 107.

⁴⁰ Isto, st. 107.

Kritični prema "psevdo-liberalizmu", to jest prema liberalima od 1868. godine i njihovoj dvanestogodišnjoj vladavini, naprednjaci su prihvatili taktičko savezništvo sa socijalistima, odnosno radikalima, u borbi protiv zajedničkog protivnika. To isto važi i za ove druge: Nikola Pašić je, preko lista *Videlo*, pripremio organizovanje Narodne radikalne stranke.⁴¹ Posle odstupanja vlade Jovana Ristića oni su se razišli, ali ne toliko, kako se u istoriografiji smatralo zbog podele vlasti, već zato što su njihovi putevi bili esencijalno različiti putevi. Zbog uloge koju je kralj Milan (Srbija je proglašena za kraljevinu 1882. godine) imao u sukobima radikala sa naprednjacima, istoriografija je ovaj sukob personalizovala do granice koja nije dopuštala ulazanje u njegovu suštinu.

Kao prosveteni apsolutista, kralj Milan je bio protivnik predstavničke demokratije i, dakako, nije bi sklon samom postojanju političkih stranaka u Srbiji. Ali, suočen sa zadacima koje je Srbija imala posle Berlinskog kongresa, koji ju je praktično stavio na raskršće i u spoljnoj i u unutrašnjoj politici, a zasut provalom radikalizma, kralj Milan je bio bliži naprednjacima. Ovi su, pak, zbog toga smatrani dvorskom strankom, iako se objektivno nisu identifikovali sa politikom kralja Milana, a pogotovo sa njegovim postupanjem u politici.⁴² U pitanjima spoljne i unutrašnje politike, kralj Milan i Narodna radikalna stranka bili su, zaista – "dve suprotnosti koje se izmiriti ne mogu", "dva suprotna pola".⁴³ Svaka od strana u ovom sukobu ostavila je dovoljno dokaza o nemogućnosti međusobnog pomirenja.⁴⁴ Istoriografska interpretacija sukoba sledila je, međutim, jednu stranu – pobjedničku: radikale i dinastiju Karađorđević. Tako su, umesto da sukob analiziraju, istoričari i sami postajali učesnici u njemu. U stvari, sukob je bio latentan: nove su bile samo njegove personalizacije. Istoriografija je zapravo reflektovala neprevaziđenost sukoba. Ali je, na svoj način, toj neprevaziđenosti i sama doprinosila.

Najzad, politička struja koju su nazivali i koja se nazivala – *liberali*, iako su isticali da su baštinici najstarije političke tradicije u Srbiji (1848, 1858, 1868), poslednji su se organizovali kao politička stranka. Kasneći za radikalima i naprednjacima, stvorili su prvo Družinu za potpomaganje

⁴¹ Latinka Perović, "Nikola Pašić o Radikalnoj partiji pre njenog formalnog organizovanja"...

⁴² Milan Piroćanac, *Beleške...*

⁴³ Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...*

⁴⁴ "Kralj Milan i Radikalna stranka". Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...*

srpske književnosti.⁴⁵ Pokrenuli su list *Srpska nezavisnost*, čiji je prvi broj izašao 1. oktobra 1881. godine. Uvodnik bez naslova predstavljao je program, a čitaoci su u posebnoj članku obavješteni da će list zastupati "pravac i načela Narodne liberalne stranke".⁴⁶

Liberali, koji su dugo vladali, odbacivali su *naglost*, kao i silazak "u arenu demagoške agitacije i zalagali se za *postupnost*. Na glavnom skupu Družine za potpomaganje srpske književnosti, 17. oktobra 1882. godine, Jovan Ristić je izbacio slogan *laboramus* (radimo). Imajući svakako u vidu odstupanje svoje vlade na pitanju Trgovinskog ugovora sa Austrijom, koji je smatrao nepovoljnim za Srbiju, on je dodao: "Ne samo države i pojedinci, no i stranke i družine ne smeju biti ravnodušne prema pitanju dostojanstva".⁴⁷

Politiku liberala određivala su dva cilja. Prvo, "oslobođenje i ujedinjenje raskomadanih pokrajina srpskih". Drugo, "u staranju da se pronađu šire i tvrđe osnove, po kojima bi se svi izvori i blagostanja narodnog u Srbiji razumno i prirodno prema istorijskim činjenicama negovali i upotrebili na umnoženje svekolikog umnog i prirodnog bogatstva, te da ojača celina i da se osigura budućnost narodna".⁴⁸

Pomenutim ciljevima liberali su ostali verni. Prilikom donošenja Programa 1888. godine tvrdili su, osnovano, da on "nije nikakva novina".⁴⁹

Ni naprednjaci, ni radikali nisu prihvatili *postupnost* liberala. Za prve je ona bila "psevdo- liberalizam", za druge, ipak – liberalizam. Ali je nacionalni program liberala, uz njihov oslonac na Rusiju, predstavljao osnovu na kojoj je bio moguć sporazum sa njima.⁵⁰ U spoljnoj politici naprednjaka, uz oslonac na Austriju, radikali su videli izdaju *kosovskog predanja* i *zavetnih ciljeva* srpskog naroda, koja sporazum sa njima čini nemogućim. A kada je, 1901. godine, do takvog sporazuma – "fuzije", ipak

⁴⁵ Na skupu u Beogradskoj čitaonici, 17. septembra 1881. godine, 74 liberala konstituisalo je Družinu za potpomaganje srpske književnosti izabravši njen upravni odbor.

⁴⁶ Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti...* st. 48.

⁴⁷ Isto, st. 126.

⁴⁸ Isto, st. 121.

⁴⁹ Obrazlažući ovaj program, kao i sve prethodne, Jovan Ristić je rekao: "Gospodo, narodna ideja, narodna pravoslavna crkva, potpuna ustavnost i mudro, savesno državno kućenje – to su četiri stuba naše narodno-liberalne zgrade, koja vlada svima drugim potrebama, to su stalna nepromenljiva načela našega programa, na koje mogu uticati talasi vremena, mogu ih zaustavljati i prekriti, ali oni će vazda ostati najpouzdanija osnova naših budućih kretanja i naše patriotske nege". Isto, st. 170.

⁵⁰ Sporazum između Narodne radikalne stranke i Narodne liberalne stranke na Cveti 1886. Isto.

došlo, on je u stranci izazvao takav potres, čija je posledica bio njen rascep.⁵¹

2. UTEMELJITELJI: SVETUZAR MARKOVIĆ I ADAM BOGOSAVLJEVIĆ

Vodi, pristalice i protivnici Narodne radikalne stranke, a zatim i mnogi njeni isoričari, videli su je kao partiju "kritike svega postojećeg", koja ima cilj da "podrije osnove sadašnjeg (t.j. tadašnjeg – L. P.) društvenog sistema: kao revolucionarnu partiju."⁵² Većina njih je smatrala da stvarna istorija Narodne radikalne stranke počinje pre njenog formalnog organizovanja: sa podelom u Ujedinjenoj omladini srpskoj, na liberale (političke slobode) i socijaliste (društveno pitanje ili "pitanje o hlebu"), i sa kritikom Ustava od 1869.⁵³

Utemeljiteljima Narodne radikalne stranke smatrani su Svetozar Marković i Adam Bogosavljević.⁵⁴ Oni su delovali istovremeno i povezano.⁵⁵ Njihove uloge, međutim, bile su različite. Svetozar Marković je bio *preteča* ili, kako bi Stojan Novaković rekao, *pokretač*, a za Jovana Skerlića – *sejač ideja*. Zastupajući ih u Narodnoj skupštini, kao narodni poslanik, Adam Bogosavljević ih je pojednostavio, i učinio razumljivim seljaku. U stvari, on ih je sveo na ono što je za Svetozara Markovića bila inicijacija. To, međutim, nije bila dogovorena podela uloga: to su bila dva nivoa bez čijeg razlikovanja nije moguće razumeti trajni značaj Svetozara Markovića u srpskoj istoriji.

Rad Svetozara Markovića, koji je, skoro jedan i po vek, zaokupljao istoričare, filozofe, ekonomiste, sociologe, politologe, pedagoge – sažet je u jednoj deceniji. Kao državni stipendista, Marković je, 1866. godine, otišao u Rusiju, i upisao se na Višu školu za saobraćajne inženjere u Petrogradu. Vreme kad je on stigao u Rusiju bilo je za ovu zemlju granično, a za Markovića odlučujuće.

Reforme koje su u Rusiji izvršene na samom početku šezdesetih godina (1861) bile su delimične. Pokret koji je zahtevao oslobodjenje seljaka

⁵¹ Samostalna radikalna stranka. Načela, Program, Statut, Isto.

⁵² Latinka Perović, "Nikola Pašić o Radikalnoj partiji pre njenog formalnog organizovanja"... st. 58.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto. / "Govor Nikole Pašića u Zaječaru", Nikola P. Pašić, *Pisma, članci i govori...* st. 331 / Latinka Perović, "Politička upotreba smrti"... st. 113.

⁵⁵ Latinka Perović, "Svetozar Marković i skupštinska opozicija 1874. i 1875. godine"...

i računao sa revolucijom, bio je pogođen represijom. Njegov ideolog, N. G. Černiševski je, 1862. godine, uhapšen, a 1864. godine osuđen na sedam godina zatvora i doživotno progonstvo u Sibir. U tajnim revolucionarnim kružocima, sa kojima je Marković došao u dodir, Černiševski je smatran učiteljem, kome je martirstvo dalo još i oreol. Sam Marković je Černiševskog smatrao najdubljim reformatorom XIX veka uglavnom zbog dve njegove ideje: ideje o mogućnosti preskakanja istorijskih faza, to jest neponavljanja puta koji su u svom razvoju prošli zapadnoevropski narodi, kapitalizma i podele naroda na klase i staleže, a zatim ideje o sveobuhvatnom karakteru reforme, koja je "obuhvatala celog čoveka i celo društvo: porodicu, opštinu, državu, sve osnovne pojmove o religiji, svojini, vaspitanju, politici, narodnosti i t.d."⁵⁶

U ovim idejama, Marković je našao formulu za razvoj vlastitog naroda, koji ne bi dovodio u pitanje negov patrijarhalni supstrat. Ali, ako je Bogosavljević Markovićeve ideje lišio altruizma, Marković je ideje Černiševskog primio bez njihovog filozofskog konteksta, uzimajući njihov akcioni karakter.

Zainteresovan za revolucionarni pokret u Evropi, ali već ugrožen rastućom represijom u Rusiji, Marković je, uproleće 1869. godine, otišao u Cirihi. Tamo je zatekao grupu srpskih studenata, koji su imali svoje udruženje – *Zadruga*.⁵⁷ A naročito brojnu rusku revolucionarnu emigraciju, na koju su srpski studenti i najviše bili upućeni.⁵⁸ Bez uvida u unutrašnja strujanja u ruskoj revolucionarnoj emigraciji i njihov odjek, Markovićeve ideje, srpski socijalizam i radikalizam, ostaju bez glavnih pretpostavki da se razumeju i objasne.⁵⁹

U ruskoj revolucionarnoj emigraciji postojale su tri struje. Svaka od njih nailazila je na odjek i imala pristalice među srpskim studentima u Cirihi. *Anarhisti* (M. A. Bakunjin), koji su smatrali da je narod, revolucionar po instinktu, uvek spreman za revoluciju: treba *ići u narod*, da

⁵⁶ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 2m st. 176-177.

⁵⁷ Udruženje srpskih studenata u Rusiji zvalo se *Opština*.

⁵⁸ O ruskoj revolucionarnoj emigraciji dosta je pisano. Najnovija i dosada najiscrpnija je knjiga: Михаил Шинкин, *Русская Швейцария – литературно-исторический путеводитель*, Москва, 2006.

⁵⁹ Latinka Perović, "Ruski blankizam i jakobinizam". *Planirana revolucija*, Beograd – Zagreb, 1988. / "Rodonačelnik ruskog socijalizma". Aleksandar Hercen, *Ruski narod i socijalizam*, Podgorica, 1999. / "Petar Lavrovič Lavrov". Petar Lavrov, *Istorijska pisma*, Podgorica, 2000. / "Petar Aleksejevič Kropotkin". Petar Kropotkin, *Etika*, Podgorica, 2004. / "Mihail Aleksandrovič Bakunjin". Mihail Bakunjin, *Državnost i anarhija*, Podgorica, 2008.

bi se od njega učilo. *Jakobinci i blankisti* (P. N. Tkačov, S. G. Nečajev) – po kojima čvrsto organizovana revolucionarna manjina političkom revolucijom osvaja vlast i pomoću vlasti vrši socijalnu revoluciju u interesu naroda. Najzad, *progresisti, evolucionisti, postepenci, narodnjaci*, kako su se sve već nazivali (P. L. Lavrov) – koji su pozivali revolucionarnu omladinu na *odlazak u narod*. Ali, za razliku od anarhista, s ciljem da u narod unosi znanje i svest, i priprema ga za revoluciju. Za njih je, za razliku od jakobinaca i blankista, revolucija uvek delo naroda – i u pripremi i u završnici. Ali, *spiritus movens* je revolucionarna partija.

Srpski socijalisti su najtešnje veze imali sa ovom trećom strujom.⁶⁰ Ona je bila najbliža Svetozaru Markoviću. Zajedno sa svojim sledbenicima, on je njenom rodonačelniku, Petru Lavrovu, dugovao koncepciju revolucionarne narodne partije, koju je ovaj izložio u svojim čuvenim *Istorijskim pismima*: Marković je za njih znao još dok je bio u Rusiji. Prema toj koncepciji, revolucionarna narodna partija otelovljuje jedinstvo "kriički mislećih ličnosti" i naroda. Pripadnik partije je prema partiji u istom odnosu u kome je organ prema organizmu. Protivnik partije, pre svega zagovornik liberalizma, njen je neprijatelj, i prema njemu su dopuštena sva sredstva.

Da bi se narod pokrenuo, njemu, smatrao je Marković, mora biti poznat oblik novog društva. A da bi se to postiglo, potrebna je *pokretačka manjina* "koja ima poverenje naroda i koja je toliko snažna i sposobna da može dati pravac narodnom pokretu, organizovati revoluciju i utvrditi stalan put društvenom preobražaju".⁶¹ Ta manjina predstavlja "prave obrazovane (ljude), a ne nadriknjige", one koji su "odrasli na 'proji' i 'skobu'", za koje je "sasvim nemoguće" da svoje interese odele "od interesa naroda".⁶² Nema nikakve sumnje, da su Marković i njegovi sledbenici tu pokretačku manjinu, kao sô naroda, prepoznali u sebi.

Zbog svog članka "Srpske obmane", koji je bio kritika Ustava od 1869. godine, Marković je izgubio državnu stipendiju i morao je, 1870. godine, da se vrati u Srbiju. Započelo je grozničavo petogodišnje razdoblje, poslednje razdoblje u Markovićeovom dvadesetdevetogodišnjem životu. Jedan za drugim, izlazili su listovi: *Radnik* (1871), *Javnost* (1873), *Glas javnosti* (1874), časopis *Rad* (1874) i poslednji u ovom nizu – list *Oslobođenje*

⁶⁰ Latinka Perović, "Saradnja srpskih socijalista u glasilu ruske revolucionarne emigracije 'Vpered' od 1875. do 1877. godine". *Srpsko-ruske revolucionarne veze. Prilozi za istoriju narodnjaštva u Srbiji...*

⁶¹ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 2... st. 188.

⁶² Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 22.

(1875). U isto vreme, Marković je pokušavao sa osnivanjem proizvođačkih i potrošačkih zadruga i učestvovao u pripremama ustanka na Balkanu.⁶³

Listovi su bili cenzurisani i zabranjivani. Da bi izbegao kazne zbog štamparskih krivica, Marković je, 1872. godine, emigrirao u Novi Sad.⁶⁴ Tamo je nastao njegov programski rad *Srbija na Istoku*. U Srbiji, u koju se vratio 1873. godine, bio je osuđen na zatvor. Bezmalobio je iz Požarevačkog zatvora otišao u Trst na lečenje, da se otuda nikad više ne vrati. Do kraja nije odustao. Bio je jedan od onih, kako je za njega rekla Isidora Sekulić – "što ne odumljuju kad naume... i ne spavaju dok ne umru".⁶⁵

Svetozar Marković je poznavao sva važnija socijalistička učenja u Zapadnoj Evropi (Sen-Simon, Furije, Luj Blan, Prudon, Lasal, Marks). Barem onu njihovu suštinu na koju su ona politički, akciono, bila svodiva. Zbog toga se više od jednog stoleća nastojalo ustanoviti čiji je uticaj kod njega preovladao, i šta je on zapravo bio: socijalista, socijalista utopista, agrarni socijalista, revolucionarni demokrata, marksista. Od toga je zavisio i čijom je pretečom smatran: radikala, socijalnih revolucionara, socijaldemokrata, komunista. Ustanovljavane su i različite Markovićeve evolucije: od liberala ka socijalisti, od socijaliste utopiste i revolucionarnog demokrate ka marksisti. Kod Markovića je, međutim, postojala samo jedna evolucija: ona koju obeležava njegov raskid sa srbijanskim liberalima 1869. godine. Čitav njegov rad posle toga protekao je u borbi protiv liberalizma, koji u Srbiji jedva da je bio u začetku. U polemikama sa Vladimirom Jovanovićem, rodonačelnikom ideje liberalizma u Srbiji, i Dragišom Stanojevićem, koji je, ako sam nije bio liberal, o liberalizmu dovoljno znao, da je mogao da tvrdi da on u Srbiji ne postoji – Marković je razvijao učenje o jedinstvu socijalne i nacionalne revolucije. Proizvoljnosti u interpretaciji ovog učenja mogu se izbeći samo ako se ono situira u vlastiti istorijski kontekst.

Socijalistička učenja u Zapadnoj Evropi bila su reakcija na industrijsku revoluciju i imala su u vidu socijalnu revoluciju po uzoru na Francusku revoluciju. Revolucionarni subjekt je, međutim, bio nov: umesto trećeg staleža, revolucionarne buržoazije – četvrti stalež, industrijski

⁶³ Vaso Vojvodić, "Spomenica Miletićeve 'Srpske narodne slobodoumne stranke' i 'Glavnog odbora za srpsko oslobođenje' Kneževskom namesništvu u Srbiji o dizanju ustanka na Balkanu 1872. godine". *Svetozar Marković. Život i delo*, SANU, Beograd, 1977.

⁶⁴ Dr Kosta Miutinović, "Svetozar Marković u Novom Sadu". *Istraživanja*, IV, Novi Sad, 1975.

⁶⁵ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 2... st. 58.

proletariat. Osim toga, posle Francusko-pruskog rata i poraza Pariske komune, nasuprot rastućem pangermanizmu, isticano je slovensko pitanje.⁶⁶ Ova situacija je u inteligenciji Rusije, zemlje koja je bila u dubokom zakašnjenju, generirala ideju neponavljanja zapadnoevropskog puta i ubrzanje istorije putem revolucije. Novi principi: zajednička svojina, udruživanje, solidarnost – koje su proklamovala socijalistička učenja sačuvani su u ruskom *miru*, *artelju* i *opštini*, odnosno u srpskoj *zadrugi* i *opštini*. Zaostalost se uzimala kao prednost: moguće je izbeći podelu društva na klase, eksploataciju, proletarizaciju čitavih naroda. Onima koji poslednji dođu, pisao je Hercen – ne kosti već koštana srž. Svetlost dolazi sa Istoka.⁶⁷

Uzimajući u obzir uzroke i posledice društvene i političke borbe u Zapadnoj Evropi, Marković je nastojao ne samo da sagleda stanje u kome se Srbija nalazi, već i da njen razvoj usmeri u pravcu društva zasnovanog na načelima *nove nauke*- socijalizma. Bio je svestan ogromnog zakašnjenja: "Naš ekonomski stroj, naša prosveta, naš građanski i politički poredak spadaju među najnesavršenije u Evropi".⁶⁸ Ali, iz ove činjenice on ne izvlači zaključak da zakašnjenje treba smanjiti preuzimanjem načela zapadnoevropskog društva. Naprotiv, u kritici toga društva koju su izvršila revolucionarna učenja u Zapadnoj Evropi, Marković je nalazio dokaz da Srbija ne treba da ponavlja put koji je Zapadna Evropa prošla, već da treba da uzme ono do čega je Evropa stigla. Suprotno bi za njega, kao i za njegove ruske učitelje, značilo novo zakašnjenje.

"Naš je zadatak", pisao je Marković 1873. godine, "ne da uništimo kapitalističko gazdinstvo, koje u stvari i ne postoji, već da malu patrijarhalnu svojinu preobrazimo u zajedničku i da tako *preskočimo celu jednu istorijsku epohu ekonomskog razvitka – epohu kapitalističkog gazdinstva...* od ove osnovne tačke mi smo uvek polazili, kad smo udešavali našu socijalističku radnju u Srbiji – jer smo u Srbiji poglavito i radili."⁶⁹

Načelu privatne svojine kao osnovi lične slobode, Marković je suprotstavio udruživanje rada i zajedničku svojinu, kao uslov ukidanja eksploatacije i osnovu slobode. Iz toga je proizlazilo i odgovarajuće shvatanje države: modernoj državi, koja je odvojena od društva, i koja ima isključivo političku funkciju – suprotstavio je narodnu državu, koja je "isto što i uređeno društvo". Narodna država se temelji na načelu narodnog

⁶⁶ Mihail Bakunjin, *Državnost i anarhija...*

⁶⁷ Aleksandar Hercen, *Ruski narod i socijalizam...* st. 55-56.

⁶⁸ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 2... st. 304.

⁶⁹ Isto, st. 301.

suvereniteta, a unutrašnje ustrojstvo raznih ustanova i državnih organa na načelu samouprave (decentralizacije) i načelu izbora. Narod se mora starati da svaki član društva bude u isto vreme i proizvođač; on se mora, dakle, starati da ukine sve ideološke staleže u društvu kao: sudije, zakonodavce, advokate, kao i policiju i vojnike. Svaki građanin treba da je branilac zemlje i čuvar poretka; a širenjem obrazovanja, proizvodni radnik treba u isto vreme da postane sposoban da vrši one poslove što ih danas vrše ona 'stručna' lica iz ideoloških staleža".⁷⁰ Krajnji cilj takve države je ukidanje podele na one koji vladaju i one kojima se vlada. Ali, kako takav preobražaj neće biti izvršen istovremeno u celom svetu, sa stanovišta spoljnih poslova, država ostaje kao celina. Tek sa ostvarenjem socijalnog preobražaja u više država, koji će se izvršiti raznim sredstvima i ići raznim putevima, stvaraju se osnove za nestanak granica.

Za Markovića – "Jedan od najpretežnijih preokreta u umnom razvitku naroda što ga je donela prva srpska revolucija bez sumnje je ona revolucionarna misao pokorene raje: *misao da stvori srpsku narodnu državu koja bi obuhvatala ceo srpski narod*. Ta misao iznesena je, posle propasti srpske, prvi put revolucijom".⁷¹ Tu misao Marković ne napušta. Ona ga, međutim, prisiljava na dvostruko određenje. Savremena socijalistička učenja nisu zaokupljena nacionalnim već socijalnim pitanjem. Marković ih povezuje i rešenje jednog uslovljava rešenjem drugog pitanja. U Srbiji, on se suprotstavlja ideji velike države: obnovi srednjovekovne države. Njegova kritika velikodržavne ideologije izazvala je, smatrao je Slobodan Jovanović, krizu srpskog nacionalizma.⁷² Odbacujući legitimističko rešenje srpskog pitanja, Marković je došao na revolucionarnu ideju *savezno ustrojstvo* – federacija balkanskih i južnoslovenskih naroda kao rešenje za srpski narod, koji je istorijom podeljen i etnički izmešan sa drugim narodima. Vezivno tkivo te federacije bili bi jedinstveni ekonomski i politički odnosi. Oni koje je Marković kao *najnovije* pronalazio u *najstarijim*.

Markovićeve ideje prihvatila je omladina, ali prvu dublju rezonancu one su imale u Narodnoj skupštini, u grupi opozicionih narodnih poslanika oko Adama Bogosavljevića. Ne položivši završne ispite na Filozofskom fakultetu Velike škole u Beogradu, Adam Bogosavljević se vratio na selo. Učen čovek među nepismenim seljacima, on je u Srbiji bio prvi *narodnjak* u onom smislu u kome se taj pojam upotrebljavao za ruske inteligente koji su, 1873. godine, "krenuli u narod" ("хождение в народ")

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, st. 328.

⁷² Latinka Perović, "Srpska socijalistička leвица i nacionalni interes"...

da ga pripremaju za revoluciju. Napredno domaćinstvo, saradnja u listu *Težak*, znanje koje ga je izdvajalo među seljacima – prokročili su Adamu Bogosavljeviću put do Narodne skupštine.

Markovićeви listovi, naročito poslednji – *Oslobođenje*, kao i oni koji su posle njegove smrti ostali na tragu njegovih ideja – *Staro oslobođenje*, davali su veliki publicitet skupštinskoj opoziciji. To je bilo delovanje u istom pravcu. Opozicioni rad Adama Bogosavljevića, koji je delovao iz naroda, među narodnim poslanicima, koji su se posle skupštinskih zasedanja vraćali u narod, nailazio je na širi odjek i doprinio politizaciji seljačkih masa.

Bez Adama Bogosavljevića, smatrao je Slobodan Jovanović, uticaj Svetozara Markovića ne bi bio veliki.⁷³ Jer, ideologiju narodne države, čiji je prototip srpska zadruga, utemeljio je Svetozar Marković, ali ju je, u redukovanoj formi, preko Narodne skupštine, posredovao Adam Bogosavljević. Markovićevo učenje, kao i ruski socijalizam, nastalo je s obzirom na revolucionarna učenja u Zapadnoj Evropi, i u njemu je bilo altruizma. Rad Adama Bogosavljevića bio je usmeren protiv svega što je dolazilo iz Zapadne Evrope: tehnike, prosvete, umetnosti, međunarodnog prava, diplomatije – i bilo je prožeto i odbojnošću i demagogijom: "Zbacimo danas vitke i tako isto opasne okove zapadnih formaliteta, koji su stegli i zadavili duh i karakter naroda srpskog..."⁷⁴

Slobodan Jovanović je precizno postavio okvire u kojima se odigravala društvena drama Srbije XIX veka: "Naš privredni razvitak išao je primitivnom sporošću; potrebe državne organizacije razvijale su se brzinom moderne države".⁷⁵ Te potrebe mogle su biti zadovoljene na dva načina: vlastitim izvorima i stranim kapitalom. Ideologija narodne države isključivala je i jedan i drugi način. Nova opterećenja siromašnog seljačkog naroda vodila su još većem osiromašenju. Srbija je, međutim, strahovala i od otvaranja za strani kapital: pod njegovim uticajem srpski narod će postati neki drugi narod, koji će Srbiju udaljiti od zavetnih ciljeva: oslobođenja i ujedinjenja srpskog naroda. Na ovoj osnovi nastala je nacionalno-socijalistička, državno-socijalistička formula: *srbizam* = *socijalizam*.⁷⁶ Odnosno, ideologija narodne države celog srpskog naroda kao

⁷³ Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, I., st. 398.

⁷⁴ Latinka Perović, "Programi narodne demokratije u Srbiji druge polovine XIX veka"... *Između anarhije i autokratije*... st. 87.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Latinka Perović, "Kritika liberalizma (Dragiša Stanojević)". *Srpski socijalisti* 19. veka. I...

velike zadruge, koja organizuje proizvodnju i obezbeđuje pravednu raspodelu. Njen politički izraz je narodna samouprava.

Sa pozicija ideje narodne države, Adam Bogosavljević se suprotstavljao svakom koraku u modernisanju srpske države. On je bio protiv svakog zakona koji je vodio staleškoj podeli i protiv svake institucije koja je predstavljala izraz razlika u narodu. Zbog konsekvenci koje su iz Berlinskog ugovora proizilazile za Srbiju, skupštinska opozicija je bila i protiv prihvatanja samog Berlinskog ugovora iako je ono predstavljalo uslov za državnu nezavisnost. Bio je potreban ogroman napor da se narodni poslanici uvere da je državna samostalnost istorijska tekovina od temeljnog značaja.

Borba koju je Adam Bogosavljević vodio imala je, kako je primetio Slobodan Jovanović, karakteristike klasne borbe. Seljacima, klasi čije je interese on branio, trebalo je suprotstaviti protivnika. Kako je ova klasa činila devet desetina naroda, glavni protivnik je nađen u birokratiji, u činovnicima, to jest u državi čija su oni potreba.⁷⁷ Sam Adam Bogosavljević je pretendovao na državnu službu, bio je dobrostojeći seljak.⁷⁸ Ali, skupštinska opozicija koju je on predvodio nazivala je sebe radikalnom partijom – onom koja sve iz korena menja – i pre nego što je partija pod tim imenom stvorena. Tako su Adama Bogosavljevića videli i knez Milan, i liberalna vlada, i strani diplomati. Tako je o njemu pisao *Vpered!*, list ruske revolucionarne emigracije, sa kojim su srpski socijalisti bili tesno povezani.⁷⁹

⁷⁷ "Jadni srpski činovnici!" – zabeležio je Pera Todorović da mu je govorio kralj Milan. "Kako je u istini bedan i jadan njen položaj, a ovamo radikali su ih predstavili kao nekakve besne ljude, koji od golema bogatstva i gospodstva ne znaju šta da rade.

I to se moglo desiti ovde kod nas, u Srbiji, gde je masa činovnika sastavljena baš od sinova tih istih seljaka, toga istog naroda, koji na činovnike toliko više. Šta bi tek bilo da je Srbija starija država, pa da se srpska birokracija zbilja razvila kao zasebna klasa, gde oca činovnika nasleđuje sin činovnik, i gde je seljačkom sinu zbilja teže prodrati u red činovnički; da šta bi tu bilo!". Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana*... st. 212-213.

Za ovaj kao i za sve druge narode iz *Uspomene na kralja Milana* važi napomena da je teško ustanoviti da li su to stavovi kralja Milana ili Pera Todorović koristi njegovu smrt da saopšti svoje stavove. Nesporno je, međutim, da su oni bili saglasni, i da su sami stavovi bili značajni kao pogled na Narodnu radikalnu stranku.

⁷⁸ Latinka Perović, "Politička upotreba smrti opozicionog narodnog poslanika Adama Bogosavljevića"...

⁷⁹ *Vpered!* je, 1875. godine, pisao da je Adam Bogosavljević – "po završetku Velike škole u Beogradu, postao seljak u pravom izvornom smislu te reči, pobedio sve predrasude seljaka protiv svoje učenosti, postao predmet obožavanja naroda i stao u

I za vladaoce, i za vladu – voda skupštinske opozicije predstavljao je opasnog protivnika: u vreme ustanka u Bosni i Hercegovini (1875), uoči srpsko-turskog rata (1876), a naročito posle sticanja državne nezavisnosti (1878), kada je on u svakoj meri vlade video napad na narodnu, na seljačku državu. Režim je bio pred dilemom: kako da suzbije njegov rad, a da ne izazove pobunu seljaka. Jer, kada je Adam Bogosavljević, 1875. godine, bio uhapšen, seljaci su, sa oružjem, prodrli u zatvor, i oslobodili ga. U tome se Adam Bogosavljević i razlikovao od Svetozara Markovića. Oni predstavljaju dve etape kroz koje je trebalo proći da bi se stiglo do Narodne radikalne stranke.

Pod optužbom da je u vreme rata 1877/78. godine uzimao hranu iz opštinskog koša, Adam Bogosavljević je uhapšen tek 1880. godine. Bio je već bolestan, i u zatvoru je brzo umro od zapaljenja pluća. Ali, ni sve tadašnje medicinske ekspertize, ni sva potonja naučna istraživanja, nisu mogla da otklone sumnju da je u zatvoru otrovan. Ta sumnja je bila neophodna da bi se trajno stigmatizovali liberali. Njihov režim, na raznim instancama, nije zapravo znao šta da radi sa mrtvim Adamom Bogosavljevićem: ako i nije otrovan, bolestan je uhapšen. Radikali su, međutim, znali: oni su, preko naprednjačkog lista *Videlo*, smrt Adama Bogosavljevića iskoristili da postave osnove organizacije Narodne radikalne stranke. To nije bio samo politički pragmatizam. Atmosfera koja je stvarana povodom smrti Adama Bogosavljevića, kao i ideja o balsamovanju tela Svetozara Markovića, "pradedovske kosti", na koje su se u Narodnoj skupštini pozivali opozicioni narodni poslanici – podsećaju na kulturu srpskih zemalja srednjeg veka, čiji je sadržaj "suživot živih i mrtvih".⁸⁰ Tu nit Narodna radikalna stranka neće nikad prekinuti.

3. SLEDBENICI:

RAZLIČITIM PUTEVIMA KA ISTOM CILJU

Propaganda i organizovanost predstavljaju one dve stalnosti koje su omogućile da se pokret Svetozara Markovića, i posle njegove smrti, ne samo održi, nego i da se razvija. Za Markovića, propaganda je predstavljala "tvrd kamen za dalji rad".⁸¹ Ona je to ostala i za njegove saradnike. Samo nedelju dana posle poslednjeg broja lista *Oslobođenje*, počeo je da izlazi novi

redove socijalista". Latinka Perović, *Srpsko-ruske revolucionarne veze. Prilozi za istoriju narodnjaštva u Srbiji...* st. 190.

⁸⁰ *Privatni život u srpskim zemljama srednjeg veka...* st. 21.

⁸¹ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 55.

list – *Staro oslobođenje* (20. avgust 1875): novo sredstvo za kritiku unutrašnje i spoljne politike srbijanskih liberala. Podrškom koju je na svojim stranicama davao skupštinskoj opoziciji – list je širio političke i socijalne osnove pokreta. Ustanak u Bosni i Hercegovini 1875. godine, za koji su socijalisti prikupljali pomoć i nosili je ustanicima, pročistio je njihova gledanja na oslobođenje i ujedinjenje.⁸² Koristeći liberalne izmene zakona o štampi i o opštinama, oni su se osećali dovoljno snažnim da povedu borbu za osvajanje opštinske uprave u Kragujevcu. Slaveći pobjedu na novembarskim izborima 1876. godine, organizovali su manifestacije. Zbog crvene zastave sa natpisom *samouprava*, ove su manifestacije poznate kao *Crveni barjak*.⁸³ U rasturanju manifestacija primenjena je sila, a njihovi organizatori i mnogi učesnici su pohašeni. Njima je suđeno na velikom procesu u Kragujevcu.

List *Staro oslobođenje*, skupštinska opozicija, izbori za opštinsku upravu u Kragujevcu, manifestacije posle pobjede, sudski proces – govore i o širini pokreta i organizovanoj manjini koja je unutar njega delovala. U pokretu su učestvovali radnici kragujevačke topolovnice, đaci i profesori učiteljske škole i gimnazije u Kragujevcu, zanatlije i trgovci, čak sveštenici i oficiri. Ideje o uništenju birokratskog sistema u interesu narodnog suvereniteta, o poboljšanju materijalnog i moralnog stanja naroda, nailazile su na širok odjek. Upravo u tom spoju između programa organizovane manjine i dominantnih vrednosti u svesti masa i leži objašnjenje uspeha pokreta Svetozara Markovića: to su samo dva nivoa u okviru jedinstvenog supstrata.

U pismu koje je Nikola Pašić, nezadovoljan hladnim odnosom novosadskih liberala prema optuženima zbog kragujevačkih manifestacija, uputio Miši Dimitrijeviću, nalazi se odgovor na pitanje: kakav je odnos sledbenika prema preteči? U pomenutom pismu, Pašić je izneo program *radikalne partije*. U političkoj sferi – princip samouprave naroda. U ekonomskoj – princip udruživanja: "mi hoćemo demokratsku slobodu, decentralizaciju, hoćemo da narod sačuvamo da ne usvoji pogreške zapadnog industrijskog društva, gde se stvara proletarijat i neizmerni bogatašluk, no da se industrija podigne na osnovi zadružnoj... ne agitiramo da ukinemo ustanove privatne svojine no da se zemljoradnici združe". A – "što se tiče 'oslobođenja i ujedinjenja spoljnog' mi ga potpomažemo uvek, samo što bi nama najmilije bilo, da sve to oslobođenje izvrši revolucijom, jer se tim narod oduševljava za slobodu, podnosi manje žrtve i delo

⁸² Latinka Perović, "Mladi Nikola Pašić..."

⁸³ Dr Živorim Spasić, *Crveni barjak u Kragujevcu 1876*, Kragujevac, 1976.

oslobođenja nasigurno se započinje i delo ujedinjenja izvršiće se po volji naroda a ne vlasnika".⁸⁴

Socijalisti su bili dobrovoljci u ratovima 1876. i 1877/1878. godine. Kraj rata ih je, međutim, razdvojio. Oni koji su bili osuđeni zbog kragujevačke manifestacije nisu smeli da se vrate u Srbiju, jer ih je u njoj čekalo izdržavanje kazne. Pera Todorović, koji je u ratu bio tumač u štabu generala Černjajeva, i odlikovan za hrabrost, otišao je u Novi Sad. Tamo je, 1878. godine, pokrenuo časopis *Straža*. Sledeće godine časopis je zabranjen, a Todorović prognan u Beč, pa iz Beča u Pariz, da tamo ostane do 1880. godine, kada će se sresti sa kolonom socijalista koji su posle rata delovali u Srbiji.

Progoni su prisilili socijaliste u Srbiji da promene način rada. O tome su javljali *Straži*: "Sve ono, što je pre propovedano javno u 'Radniku', 'Javnosti', 'Oslobođenju' i ostalim našim listovima i knjigama – sve to mi propovedamo sada usmeno i tajno, skupljamo ljude i čitamo im naše knjige: Svetozara članke *Srbiju na Istoku, Opštinu, sud i pravdu, Srez i finansiju, Narodnu skupštinu, Istoriju franc. seljaka* (Ekerman i Šatrijan – Prim. L. P.) i t.d., a sada i 'Stražu'. Usled gonjenja, koja sada vladaju u Srbiji, naš je rad danas poglavito pojedinačna lična propaganda. Svako je stavio sebi cilj, da obavesti i pridobije što više ljudi... Ma da ovakav rad izgleda razdobljen, on je ipak zagrejan jednim duhom i njime se dostižu gotovo isti rezultati, kao i najčvršćom organizacijom, a korist je od ovakvog rada u toliko veća, što ovako razbijenoj a opet jednodušnoj organizaciji policija ni na koji način ne može doskočiti. Ovaj sadašnji pritisak u Srbiji imaće bar to jedno dobro svojstvo po *našu stranku* (Podv. L. P.), što će se naši ljudi naviči na vešt, obazriv rad i izvežbati u usmenoj propagandi. Ja držim, da će nam baš ovo nekoliko godina strašnoga gonjenja spremiti dosta naših propagandista. U opšte, mi niti smo obeshrabreni, niti očajavamo. Ma šta se desilo u Srbiji, nas ništa neće iznenaditi. Mi imamo jasnu celj pred očima i ma da je ta celj još daleko, mi joj veselo i kuražno idemo u susret... vršimo i vršićemo naš posao postojano, durašno, uporno i ma šta nas snašlo, mi ćemo uvek biti kreпки slatkim uverenjem i osećajem, da smo pošteno vršili svoju dužnost kao ljudi, kao građani ove zemlje, kao sinovi srpskog naroda."⁸⁵

Ovakve *Vesti iz Srbije* mogao je *Straži*, 1878. godine, poslati svaki pripadnik kruga oko Svetozara Markovića. Svako od njih imao je snagu

⁸⁴ Latinka Perović, "Mladi Nikola Pašić"...

⁸⁵ Latinka Perović, *Pera Todorović*... st. 53-54.

uverenja, svest o cilju i umerenost ka cilju nepotpisanog autora *Vesti*. Ipak, niko kao Nikola Pašić.

Zbog priprema ustanka u Bosni i Hercegovini 1872. godine, Nikola Pašić se vratio iz Ciriha ne položivši završne ispite za saobraćajnog inženjera. Potom je godinu dana proveo u Madarskoj. Pretendovao je na mesto u Velikoj školi, ali su te pretenzije osujetili liberali. Iz Požarevca, gde se zaposlio kao inženjer, organizovao je odbranu optuženih za kragujevačku manifestaciju. U ratovima je, kao inženjer, bio pri vrhovnoj komandi. Prvi put je izabran za narodnog poslanika 1878. godine. Ova godina je bila prekretnička i za Srbiju, i za socijaliste-radikale, i za Nikolu Pašića.

Berlinski kongres 1878. godine, koji je Srbiji priznao državnu nezavisnost, podelio je Srbiju. Nikola Pašić je precizno opisao liniju podele: "Prosti narod može se kazati bio je nezadovoljan rezultatom ali se nije upuštao u dalja ispitivanja. Inteligencija pak podelila se je u dva tabora". Jedan tabor, čije su poprište bili Narodna skupština i štampa, činili su liberali i naprednjaci. Na osnovu toga što su i jedni i drugi bili "poklonici ... zapadno-evropskih ustanova", Pašić ih je svrstao u jedan tabor. Razlikovao ih je samo po tome što su liberali bili "obazriviji i sporiji u prenošenju zapadnih ustanova na srpsko zemljište", dok su naprednjaci "hteli s mesta da Srbiju pretvore u kakvu zapadnu državicu". Ta podela, po Pašiću, izvire iz razlika koje leže "u dubljim moralnim i političkim osnovama i pogledima na svet i slovenstvo". Suprotno i *pseudo-liberalizmu* i *pravom liberalizmu, radikalizam*, polazi od toga da "u srpskom narodu ima toliko dobrih i zdravih ustanova i običaja, da bi ih trebalo samo negovati i dopunjavati s onim dobrim ustanovama, koje se nalaze u ruskoga naroda i ostalih slavenskih plemena, a od zapada uzimati samo tehničko znanje i nauku i njima se služiti u slaveno-srpskom duhu".⁸⁶

U Narodnoj skupštini Nikola Pašić je izoštrio pomenute razlike do ne-pomirljivosti. Sa ciriškim iskustvom organizatora, kombinujući uvek sredstva legalne i konspirativne borbe,⁸⁷ on je zaveo red u skupštinskoj opoziciji, učvrstio njeno jedinstvo na programu sa kojim je i ušao u Narodnu skupštinu – "Ja nisam došao ovde, da se povijam za ovim ili onim

⁸⁶ Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije*... st. 185-187.

⁸⁷ U pismu opozicionom poslaniku Jevremu Markoviću, bratu Svetozara Markovića, 1875. godine, Pašić kaže: "U Skupštini treba raditi koliko se može da se legalnim putem postignu neke olakšice, međutim, ne treba zaboravi(ti) da se narodna sloboda ne može legalnim putem izvojevati". Latinka Perović, "Mladi Nikola Pašić"...

vlasnikom, nego da zastupam narodna prava, narodne interese i narodnu slobodu"⁸⁸ (Podv. L. P.).

Pašić se u Narodnoj skupštini borio protiv liberala koji su bili na vlasti, a preko glasila novog kola liberalizma u Srbiji, lista *Videlo*, organizovao i jednima i drugima suprotan tabor. I to je konstanta: svaku reformu liberala, socijalisti i radikali koristili su za učvršćenje svoje političke pozicije, sa koje su mogli da zaustave liberalne reforme. Liberalne vlade, da bi postavile osnov moderne države, posezale su za silom. Zbog toga su bile diskreditovane kao protivnici slobode, narodne demokratije i narodne države. Tako se krug zatvarao. Fiksiranje ciljeva socijalne i nacionalne ideologije, činili su liberalizam ne samo izlišnim nego i neprijateljskim. Kada su se u Beogradu, krajem 1880. godine, ponovo sreli glavni propagator Markovićevih ideja Pera Todorović, koji se posle amnestije političkih krivaca, krajem 1880. godine, vratio iz emigracije, i glavni Markovićev organizator Nikola Pašić – bilo je samo pitanje dana kada će na površinu izaći Narodna radikalna stranka. Za Todorovića i Pašića, dvojicu ključnih ljudi u pokretu Svetozara Markovića, Narodna radikalna stranka, ako je u početku i značila isto, nije to ostala i do kraja. Pošto je već prošao put od osnivača do kritičara, Pera Todorović je na Narodnu radikalnu stranku gledao kao na istorijsku pojavu. Jednostavno – "Srbija nije bila kadra da proizvede što bolje i savršenije"⁸⁹. Nikola Pašić, koji se sa strankom poistovećivao, i sa njom bio poistovećivan ("Pašić pripada nama, a mi pripadamo njemu"),⁹⁰ a stranku poistovećivao sa narodom, smatrao je da je ona večna. Posle dinastičke promene, kad je stranka već, za dugo, preuzela vlast – Pašić je, 1907. godine, rekao: "Ja sam uveren da je jedino Radikalna stranka sposobna da sačuva i ojača Srbiju, a takođe da realizuje naše ideale"⁹¹ – to jest – nacionalno oslobođenje i ujedinjenje.⁹²

⁸⁸ Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije...* st. 128.

⁸⁹ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 148.

⁹⁰ Latinka Perović, "Mladi Nikola Pašić"...

⁹¹ ASANU, "Pasic collection". Br. 14924/22.

⁹² Proti Milanu Đuriću, koji je Nikoli Pašiću, posle 1903. godine, rekao, da sada – kada su izvojevali slobodu, zagarantovali uticaj Narodne skupštine i doveli kralja Petra – oni mogu da se povuku i ostatak života provedu u miru, Pašić je odgovorio: "A, ne, ovo što smo uradili, samo po sebi ništa ne znači. To je samo pretpostavka za naše najglavnije grandiozno delo – nacionalno oslobođenje i ujedinjenje. I sada smo dužni da mu se potpuno posvetimo". Stevan Ignjić, *Narodni tribun prota Milan Đurić*, Užice, 1992, st. 156.

Reakcije liberala i naprednjaka na stvaranje Narodne radikalne stranke razlikuju se od reakcija jedne grupe pristalica Svetozara Markovića. I radikali su bili svesni tih razlika: prve se tiču sukoba između *đva tabora*, druge sukoba *unutar vlastitog tabora*. Ruska i srpska historiografija odavno su načisto s tim da ove druge razlike nisu nastale stvaranjem Narodne radikalne stranke, već da je stvaranje stranke bilo samo povod da se one manifestuju. Do podela među pristalicama Svetozara Markovića došlo je još za njegovog života, i te su podele zapravo bile odraz zbivanja u ruskom revolucionarnom pokretu.⁹³

Krajem šezdesetih godina, tvorci revolucionarnih učenja i veliki inspiratori revolucionarnog pokreta u Rusiji nalazili su se ili u emigraciji (Hercen, Bakunjin, Lavrov) ili u progonstvu (Černiševski). Studentski nemiri 1861-1862. godine, a naročito 1868-1869. godine, izveli su na scenu njihove učelnike. Tkačov i Nečajev su od *studentskog pitanja* napravili *rusko pitanje*.⁹⁴ Oni su revolucionarnu akciju pretpostavili revolucionarnoj teoriji, a zapravo su stvorili teoriju revolucionarne akcije. Podsticaj je došao sa dve strane. Revolucionarne ideje su se iscrple, jer je izostala revolucija. U isto vreme, represijom, kao jednim odgovorom na svaku težnju za promenom, vlast je potvrđivala svoju despotsku prirodu i izazivala nove otpore. U nasilju se rađalo nasilje: bez odjeka je ostao Hercenog vapaj da je teror samo "*ultima ratio* ugnjetenih".⁹⁵ Učitelji su već pripadali istoriji, a na scenu su stupili učenici.

Revolucionarna organizacija *Narodni sud*, koju je stvorio Nečajev, bila je nemilosrdna prema neprijateljima. Ali, i prema vlastitim pripadnicima: oni su bili samo oruđa revolucije. Ubistvo člana organizacije, studenta Ivanova, dove-lo je do podela u ruskoj revolucionarnoj emigraciji, u revolucionarnoj omladini u Rusiji, i već smim tim nije moglo ostati bez odjeka među srpskim socija-listima.

U članku "Ruski revolucionari i Nečajev", u listu *Radnik* 1871. godine, Svetozar Marković je stao na stanovište da ideje Nečajeva nemaju budućnost u ruskom revolucionarnom pokretu. On je odbacivao "socijalizam na bajonetima" u ime socijalizma "s narodom za narod".

Ako se izuzmu kontroverze o odnosima Bakunjina i Nečajeva, a naročito one o autorstvu čuvenog *Katehizisa revolucionara*, koji je *quintessenza* nečajevštine – Nečajev je, posle ubistva Ivanova, bio izolovan u

⁹³ Latinka Perović, "Dimitrije Cenić"... *Rusko-srpske revolucionarne veze...*

⁹⁴ Latinka Perović, *Planirana revolucija...*

⁹⁵ Latinka Perović, "Rodonačelnik ruskog socijalizma"... st. 39.

ruskoj revolucionarnoj emigraciji u Švajcarskoj.⁹⁶ Najviše je bio povezan sa tamošnjim Poljacima i Srbima. Idejno najbliži Nečajevu bio je Dimitrije Cenić.⁹⁷ Posle boravka u Rusiji, Švajcarskoj i Engleskoj, Cenić je uhapšen u Švajcarskoj pod sumnjom da je pripremao atentat na kneza Milana. U Srbiji je, 1875. godine, osuđen na osam godina robije u teškim okovima. Sa robije je izašao polovinom 1880. godine. Neko vreme je, i on, saradivao u listu *Videlo*, a 2. marta 1881. godine izašao je njegov list *Radnik*. Nepuna dva meseca posle prvog broja lista *Samouprava*, sutradan posle ubistva ruskog cara Aleksandra II.

Robija nije promenila Cenićeva uverenja, kao što ni Aleksejevski ravelin u Petropavlovskoj tvrđavi, taj zatvor u zatvoru, nije promenio uverenja Nečajeva.⁹⁸ Naprotiv. Kako Kami kaže: "Na dnu zatvora nema granica, stvarnost ništa ne koči. Inteligencija u lancima gubi na lucidnosti ono što dobiva u žestini".⁹⁹ Tako se Cenić na slobodi vratio Nečajevu. Nasuprot *Radniku* iz 1871. godine, on je u svom *Radniku* revolucionarni pokret u Rusiji osamdesetih godina video kao njegovo delo. U članku "Sergije Genadijevič Nečajev", on kaže: "Ime Nečajeva već odavno je sišlo s pozornice i gotovo prešlo u zaborav, a to ne treba da bude: zato što je on tvorac sadanog pokreta u Rusiji, i ako ikad vredi o njemu govoriti, to vredi zaista sad, kad ono delo što je on započeo, izlazi prvi put na vidik. Stari 'Radnik' učinio je u neznanju i naivno Nečajevu nepravdu, načinivši ga poslednjim čovekom – sadanji 'Radnik' dužan je da istavi Nečajeva u dostojnoj svetlosti"¹⁰⁰ (Podv. L. P.).

Cenić je, dakako, imao u vidu terorističku organizaciju *Narodna volja*, čiji su pripadnici izvršili atentat na cara Aleksandra II. Ideje, ličnosti, akcije ove organizacije, čija je kulminacija bila ubistvo cara, najvećeg reformatora posle Petra Velikog – dobili su na stranicama *Radnika* iz 1881. godine takav publicitet kakav nikad i nigde više u svetu. Kako su na ovo reagovali radikali, a kako naprednjaci?

Preko listova *Samouprava* i *Radnik* vodila se oštra polemika ko ima pravo na idejno nasleđe Svetozara Markovića. Ko ga nastavlja, a ko ga je izdao? Ciljevima: narodna država, narodna samouprava, oslobođenje i

⁹⁶ Latinka Perović, *Planirana revolucija...*

⁹⁷ Latinka Perović, "Dimitrije Cenić"...

⁹⁸ Latinka Perović, *Planirana revolucija... Ista*, "Pera Todorović o svom učešću u pokušaju oslobađanja ruskog revolucionara S. G. Nečajeva iz zatvora u Švajcarskoj 1872. godine". *Srpsko-ruske revolucionarne veze...* Ista, "Istorija i istoričar". Pjotr Ščogaljev, *Aleksejevski ravelin*, Beograd, 1997.

⁹⁹ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 151.

¹⁰⁰ Dimitrije Cenić, *Izabrani spisi*, 1...

ujedinjenje srpskog naroda, vezivanje sudbine revolucije za revolucionarni preokret u jednoj od velikih zemalja – obe ove struje, i radikali i socijalni revolucionari, pripadaju istom istorijskom bloku. Deli ih shvatanje sopstvene organizacije, odnosno karakter revolucije: široka narodna partija koja teži osvajanju jedinstvene vlasti legalnim putem ili uska tajna revolucionarna organizacija koja u političkom jurišu osvaja vlast, da bi pomoću nje izvršila socijalni preobražaj u korist naroda.

Radikali, za koje je uvek, a pogotovo u vreme organizovanja stranke, čvrsto jedinstvo bilo od životne važnosti, čija je jedna od poluga bio monopol na nasleđe Svetozara Markovića, nikako nisu tolerisali unutrašnji front koji je otvorio Dimitrije Cenić. U jednom pismu Ranku Tajsiju, opozicionom narodnom poslaniku i jednom od osnivača stranke, Nikola Pašić kaže da ga polemika između *Radnika* i *Samouprave* toliko pogađa da mu dođe da digne ruke od svega. Zadržava ga još samo uverenje da će vreme pokazati "ko je bio u pravu a ko je larmao i služio neprijateljima".¹⁰¹

Po logici koju oni nisu izmislili, ali su za nju znali i njome se služili – da ko nije sa njima, taj je sa njihovim neprijateljima, radikali su optuživali Cenića za službu naprednjacima. Oni su u to i verovali, ali su ga mnogo više etiketirali, da bi mogli da diksredituju njegova stanovišta.

Naprednjaci su grupu oko Cenića, a pogotovo njene ruske učitelje, tretirali kao stranku "političkog dinamita", i uzimali je kao dokaz da su "đaci ispadali gori od učitelja".¹⁰² Ipak, oni su je ne samo tolerisali, nego su njenom glavnom zagovorniku ustupali stranice svog lista. Zašto su to činili čak i posle ubistva cara Aleksandra II, koje su osuđivali? Njihova se širina ne može objasniti njihovom liberalnom doktrinom, ili ne bar samo njome. Mora se uzeti u obzir pojava Narodne radikalne stranke. U njenoj orijentaciji na političke reforme, pre svega na promenu ustava s ciljem da on uspostavi narodnu samoupravu od dna do vrha države, i dvor i vladajući naprednjaci videli su stvarnu opasnost, daleko veću od jedne revolucionarne manjine, koja je i sama, sa stanovišta svoga shvatanja revolucije, najveću opasnost videla u toj istoj Narodnoj radikalnoj stranci. Podsećajući radikale na zajedničko ideološko poreklo, Cenić im je objektivno štetio. I objektivno je koristio naprednjacima, jer je slabio njihovog glavnog protivnika u modernisanju države. Ali, kao što radikali nisu bili renegati socijalističkog pokreta Svetozara Markovića, tako ni socijalni revolucionari, pre svega Dimitrije Cenić, nisu bili naprednjački

¹⁰¹ Latinka Perović, "Mladi Nikola Pašić"...

¹⁰² Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 170.

plaćenici. Međutim, za ono što su savremenici naslućivali, istoričarima je bilo potrebno čitavo stoleće da dokažu.

Drugog su karaktera one razlike koje radikale zajedno sa socijalnim revolucionarima dele od liberala i naprednjaka: one se tiču samog cilja. Narodna država – kao izraz kolektivnog interesa, prava i volje; otelovljenje naroda kao socijalne i nacionalne celine; antiteza i apsolutističnoj i liberalnoj državi – povezuje radikale i socijalne revolucionare. To jest: oni su podjednako suprotstavljeni ideji države čiji je cilj pojedinac, a koja se temelji na saznanju "da je čovek slobodan i da ima pravo da svoje sposobnosti koje je od prirode dobio upotrebi i usavrši".¹⁰³ Razlike između ovih dveju tendencija u razvoju države izoštrile su se u malobrojnoj srpskoj inteligenciji u prvoj deceniji posle sticanja državne nezavisnosti. Ali, one su, u gotovo nepromenjenoj srazmeri, obeležavale razvoj Srbije i u potonjim decenijama, potvrđujući se kao istorijske tendencije, a ne efemerne pojave u razvoju društvenih i političkih ideja i pokreta u Srbiji.

4. OTPOR U NARODNOJ SKUPŠTINI, BUNA U NARODU: ODNOS RADIKALA PREMA MODERNISANJU DRŽAVE

Posle odstupanja vlade Jovana Ristića, knez Milan je mandat za novu vladu dao Milanu Piroćancu. Francuski i nemački đak, sa iskustvom u spoljnim poslovima za vreme druge vlade kneza Mihaila i kao ministar spoljnih poslova u vladi Aćima Čumića 1874/75. godine, sa praksom u pravničkoj struci, kao jedan od pokretača lista *Videlo*, koji je proklamovao pravi liberalizam i evropeizaciju Srbije – Milan Piroćanac je bio ličnost dorasla složenim obavezama koje su za Srbiju, i u unutrašnjoj i u spoljnoj politici, proizilazile iz njenog novog međunarodnog položaja.

Prva naprednjačka vlada poduzela je sveobuhvatne zakonodavne re-forme s ciljem da što pre postavi osnove za institucije nezavisne države i regu-liše njene međunarodne odnose. Zbog brzine sa kojom je vršena, ova zakono-davna reforma nazivana je "revolucijom odozgo". Od ritma je, međutim, mnogo važniji njen sinhron karakter. Sinhronost je bila u samoj ideji modernisanja mla-de nezavisne države. Njeni su nosioci, očito, znali da se svaki vid modernisanja (politički, ekonomski, kulturni), ako je izolovan, brzo prilagodava patrijarhalnim vrednostima i udaljava od sadržaja evropskih uzora.¹⁰⁴

¹⁰³ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka, 3...* st. 121.

¹⁰⁴ Dimitrije Đorđević, *Ogledi iz novije balkanske istorije*, Beograd, 1989, st. 129.

Reforme naprednjačke vlade došle su na neblagorodno tlo. U zemlji su se osećale posledice ratova 1876. i 1877/78. godine. Zemlja je bila u stanju bankrotstva: nije ni dugove vraćala. Trgovina je bila stala, novac nije bio u opticaju. Stanovništvo je bilo osiromašeno. Prema opisima savremenika, gotovo animalizirano.

Ratno stanje bilo je iskorišćeno za obračun sa političkim protivnicima dvora. Streljan je pukovnik Jevrem Marković, osuđeni su Aćim Čumić i Ilija Kolarac, socijalisti su bili u progonstvu. Ali, prva naprednjačka vlada, koja je nameravala da zakonodavnu reformu završi donošenjem novog ustava, osim pomenutih okolnosti, morala je da računa još i sa dva velika protivnika.

Knez Milan je poznavao program *videlovaca* i pre nego što je Milanu Piroćancu poverio mandat za sastav vlade. On je, u besedama, ponavljao program prve naprednjačke vlade, ali ga nije prihvatao bez ostatka. Nepremostivu granicu predstavljala je namera vlade da se ciklus zakonodavnih promena završi promenama Ustava od 1869. godine, kojima bi se ograničila ovlašćenja nosioca krune u korist narodnog predstavništva.¹⁰⁵

Prvi zakon koji je donela vlada Milana Piroćanca, zakon o slobodi štampe i zakon o slobodi udruživanja, omogućili su organizovanje političkih stranaka u Srbiji. U licu Narodne radikalne stranke, prva naprednjačka vlada, koja je u svom programu imala modernisanje mlade nezavisne države, dobila je najvećeg protivnika. Opozicija od oko 50 poslanika Narodne radikalne stranke – u Narodnoj skupštini je imala skupštinsku govornicu, van Narodne skupštine – *Samoupravu*. Ovaj list je, preko organizacione mreže Narodne radikalne stranke, stizao u sve krajeve Srbije, i imao je ulogu medijatora. U njemu je borba opozicije u Narodnoj skupštini imala veliki publicitet. Naprednjački ministri, i naprednjaci uopšte, bili su diskreditovani i politički i lično: dokazi nisu ni davani, ni traženi. Udaralo se i na nosioca krune, posle čega više niko nije bio nedodirljiv.¹⁰⁶

Osim pomenuta dva zakona, svi ostali zakoni prve naprednjačke vlade (ugovor o prvoj železničkoj pruzi, zakoni o stajaćoj vojsci, osnovnim

¹⁰⁵ Stojan Novaković, *Dvadeset godina ustavne politike u Srbiji 1883-1903*, Beograd, 1912, st. 299.

¹⁰⁶ "Pera Todorović je prvi novinar koji je stao nasrtati na vladaoca. To se smatralo kao akt velike građanske kuraži, i Todorović je postao junak dana, jer je makar u novinama ukinuo kraljevsku neprikosnovenost". Slobodan Jovanović, "Pera Todorović". *Političke i pravne rasprave...*, st. 320.

školama, narodnom zdravlju, zaštiti stoke) naišli su na žestok otpor skupštinske opozicije. Oni su odbacivani u ime zaštite materijalnih interesa naroda, ali i odbrane njegovog identiteta, koji je često iz neznanja za druge vrednosti, iz straha od promena, ali i iz demagoških razloga, poistovećivan sa raznim vidovima zaos-talosti.¹⁰⁷ Tumačeći ih kao rezultat tuđinskog, odnosno zapadnog uticaja, opozicija je zakonodavne reforme prve naprednjačke vlade odbacivala u ime postup-nosti i očuvanja narodnog duha. Ali, nju su od vlade Milana Piroćanca delile duboke načelne razlike u shvatanju države. Sa obe strane te su razlike bile jasno formulisane naročito posle sticanja državne nezavisnosti. Cilj Narodne radi-kalne stranke je bio narodna, socijalna država, po uzoru na srpsku zadrugu. Političke reforme kojima je ona težila – u prvom redu njena jaka većina u narodnom predstavništvu i jedinstvo sve tri grane vlasti – samo su sredstvo da se do takve države dođe. Naprednjačke reforme vode modernisanju države, odnosno njenom udaljavanju od države kao velike zadruge. Ali, samim tim, smatrali su radikali, i od njenog glavnog cilja: ujedinjenja srpskog naroda, i od slovenske Rusije, kao glavnog garanta toga cilja. Svaki od pomenutih zakona opozicija je procenjivala upravo sa stanovišta koliko učvršćuje "simpatije ruskog naroda i njegova dvora spram Srbije" kao uslova pod kojima bi "srpski narod pouzdano i spokojno iščekivao budućnost".¹⁰⁸ Efekti koji su pojedini zakoni, kao zakon o narodnom zdravlju, ili zakon o žigosanju stoke, glavnom izvoznom artiklu

¹⁰⁷ Kralj Milan je govorio da ga je od radikala najviše udaljila njihova demagogija, čijim su se posledicama koje su bile razorne po državu, oni sebično koristili: "- U ustima radikala srpski seljak bio je jedini pravi predstavnik srpskog naroda. I taj seljak, po pritvornom mišljenju naših radikala, bio je izvor svakoga dobra, svake veličine, mudrosti, pameti, slave i sreće za ceo rod srpski. Seljaku treba predati svu vlast, napraviti ga jedinim presudnim gospodarem u zemlji, i onda blago Srbiji!... njome će poteći med i mleko!

- Već ta prva crta kod radikala bila mi je odvratna. U prvi mah nisam ni znao šta da mislim o ljudima, koji su po 5-6 godina proveli na strani, učili po raznim univerzitetima, o ljudima koji znaju šta je to država i kako se može državom upravljati, a koji ipak ovako javno propovedaju da je narod 'izvor i utoka vlasti' i da svu vlast treba predati seljaku, pa će tek onda zemlja propevati. Da, u prvi mah nisam znao šta da mislim o takvim ljudima, a posle sam došao do uverenja, da su to prosto špekulanti, koji su dosta tačno sračunali, da se simpatije mase, a i vlast nad njom, najlakše mogu prigrabiti, kada se toj masi grubo laska.

- Već to mnogo je smetalo mom bližem opštenju sa radikalima. Ti ljudi izgledali su mi kao oni vašarski opsenari, koji na najgrublji način varaju seljake prostake". Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...* st. 211.

¹⁰⁸ Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije...* st. 241.

Srbije, imali po interese države i naroda – za opoziciju nisu imali nikakav značaj, nego su bili opasni. U ovom periodu, Narodna radikalna stranka je, da bi sačuvala patrijarhalni supstrat, odbacivala i evropske forme. Kasnije će prihvatiti forme, ali, opet, da bi sačuvala taj isti supstrat.

Smatrajući da je spoljnopolitička orijentacija mlade nezavisne države od životne važnosti i za njen unutrašnji razvoj, opozicija je najveći otpor pružala onim zakonima za koje je procenjivala da Srbiju udaljavaju od Rusije, a okreću Austrougarskoj. Takav je bio zakon o gradnji prve železničke pruge u Srbiji, na šta je Srbija bila obavezna prema Berlinskom ugovoru. U vreme donošenja ovog zakona, u Narodnoj skupštini i u zemlji vladalo je bukvalno opsadno stanje.¹⁰⁹ Srbija je, uz Crnu Goru, bila jedina zemlja u Evropi bez železničke pruge. Ništa, međutim, nisu pomagali argumenti vlade o ekonomskim i kulturnim koristima železnice, o njenim civilizacijskim efektima, za Srbiju. Naprotiv, opozicija – bez ikakve razlike između njenih neobrazovanih i obrazovanih pripadnika – nalazila je u tim efektima glavni razlog da se pomenutom zakonu suprotstavi.¹¹⁰

Na još žešće suprotstavljanje opozicije naišao je Trgovinski ugovor sa Austrougarskom. Ovaj ugovor davao je Srbiji status najpovlašćenije nacije bez uzajamnosti, i, kako kaže Slobodan Jovanović – "zadovoljavao potrebe našeg seljaka – poljoprivrednika".¹¹¹ Opozicija je to dobro znala. Ali, njeno suprotstavljanje ugovoru nije bilo obična demagogija. Ako je u jezgru opozicije, koje su činili osnivači Narodne radikalne stranke, tada

¹⁰⁹ Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, 1...

¹¹⁰ Prota Milan Đurić je govorio da je železnica "ona ladna guja... koja će se provući kroz srce srpskog naroda i koju srpski narod mora zagrevati, te tako da sam hrani aždaju, koja će ga najzad progutati".

Osnivači Narodne radikalne stranke, ciriški đaci i saobraćajni inženjeri, Nikola Pašić i Pera Velimirović, govorili su da ne veruju "u korisnost... ugovora", već su ubeđeni "da je on štetan i preštetan za našu zemlju u svakom pogledu".

Svetomir Nikolajević, takođe jedan od osnivača Narodne radikalne stranke, prvi srpski književnik, koji je posle dr Jovana Andrejevića i Laze Kostića, izučavao englesku književnost na izvoru, u Londonu, govorio je: "Meni se čini da ćemo mi poklanjanjem stranoj, tuđinskoj politici i izašavši tako reći iz kruga društava balkanskih naroda, i njih ostaviti same da se brinu o svojoj sudbini a mi... da se bacimo na zapad, od kud nam dolazi nauka, kultura, železnica, i td." Uveren da i drugi balkanski narodi veruju u misiju Srbije, Nikolajević je upozoravao da će ugovor o železnici "prouzrokovati žalost ne samo u našoj zemlji, no i u svim zemljama na Balkanu i među Bugarima i Grcima i u našoj Crnoj Gori". Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije...* st. 261-263.

¹¹¹ Slobodan Jovanović, *Vlada Milana Obrenovića*, III... st. 332.

uopšte i bilo demagogije, ona je, pre svega, sredstvo u borbi za jedan viši ideal, za ostvarenje narodnog i državnog jedinstva.

Berlinski kongres je, po Nikoli Pašiću, izoštrio sukob dve državne ideje: srpske i austrougarske: "Ideja našeg naroda, to je ideja oslobođenja, a ideja austrougarske države, naročito od novijeg doba (tj. od Berlinskog kongresa – L.P.), to je ideja proširenja na jugoistok. Te dve države sukobljavale su se uvek i sukobljavaće se u buduće".¹¹²

Prva naprednjačka vlada vršila je modernisanje mlade nezavisne države u politički, socijalno i kulturno neprijateljskom kontekstu. Zaoštravanje odnosa između vlade i opozicije gonilo je svaku od sukobljenih strana u isključivost i nepomirljivost. Policijski organi registrovali su manifestacije protivljenja železničkom ugovoru u javnosti. Na redovnom sazivu Narodne skupštine za 1882. godinu nijedan poslanik opozicije nije izabran ni u jedan skupštinski odbor. Ovaj saziv počeo je u znaku: ili-ili. To se pokazalo na pitanju Adrese. Opozicija je podnela svoj predlog Adrese, u kome je, faktički, dovela u pitanje vladu. Milan Piroćanac je to tako i razumeo.

Prva naprednjačka vlada je zbog svojih reformi dobijala udarce sa raznih strana. Narodna radikalna stranka, koja je delovala istovremeno po više linija, maksimalno je koristila teškoće vlade. Njen cilj nije bio da koriguje proces modernisanja, već da ga spreči. U toj nameri, preko svoga lista *Samouprava*, razvila je snažnu propagandu protiv zakonodavne reforme. U Narodnoj skupštini, kad nije mogla i da spreči donošenje zakona, opozicija je prešla na ucene vlade i opstrukciju. Koristeći propast Generalne unije, belgijskog društva kome je bila poverena izgradnja železničke pruge, i štete koje je Srbija zbog toga pretrpela, opozicija je napustila Narodnu skupštinu.

Na izborima za upražnjena poslanička mesta, 15. maja 1882. godine, od 50 ranije izabranih poslanika, ponovo je izabrano 45 poslanika. Sa zakašnjenjem, vlada je pokušavala da postigne kompromis, ali opozicija nije bila spremna na to. Njena logika je bila: što gore to bolje. Ponovo izabrani poslanici odbili su da predaju svoja punomoćja, i bili su isključeni. Na novim izborima za nepopunjena poslanička mesta, ponovo su izabrani svi isključeni poslanici. Smatrajući da isključeni poslanici ne mogu biti ponovo izabrani, Narodna skupština je, na predlog verifikacionog odbora, odlučila da se za poslanike imaju smatrati oni koji su, posle isključenih poslanika, dobili najviše glasova. Tako su u Narodnu skupštinu ušli čuveni "dvočlasci", kako je ove poslanike nazvala *Samouprava*.

¹¹² Nikola Pašić u narodnoj skupštini, 1...

Narodna skupština bez opozicije donela je vrlo važne zakone: o osnovnim školama, stajaćoj vojsci, narodnoj banci, novcu, crkvenim vlastima. Međutim, njen ugled bio je okrnjen: "dvočlaskoj Skupštini" osporavan je legitimitet. Ona je bila zaključena 11. januara 1883. godine. Novi izbori zakazani su za 7. septembar iste godine.¹¹³ Nastupilo je odmeravanje snaga u kome se, bez preterivanja, prelomila politička i društvena istorija Srbije. Subjekti tog odmeravanja nisu bili samo dvor i političke stranke, već i seljačka masa kojom je rukovodila čvrsta politička organizacija sa dugoročnim ciljevima: srpski radikalizam bio je utemeljen.

Opozicija je napustila Narodnu skupštinu s ciljem da se u nju vrati kao većina. Za to su bila potrebna dva uslova, na koje se koncentrišu vodeći radikali: organizovanje Narodne radikalne stranke, čije je piramidalno strukturiranje bilo dovršeno izborom njenog Glavnog odbora, u leto 1882. godine i izrada nacrtu novog ustava.

Vlada Milana Piroćanca nameravala je da svoje zakonodavne reforme zaokruži novim ustavom. Paralelno sa njenim nacrtom ustava, radikali su, tajno, izradili svoj nacrt ustava, i poslali ga svim svojim mesnim odborima na razmatranje. Razlike između ova dva nacrtu ustava proističu iz različitog poimanja države, o čemu je već bilo govora. Naprednjački nacrt ustava predviđao je dvodomno narodno predstavništvo, kojim bi se postigla ravnoteža između krune i Skupštine, i u Narodnu skupštinu, osim seljačkih tribuna, uvela i inteligencija. Radikalni nacrt ustava, koji je pisao Nikola Pašić, vodio je prevlasti Skupštine: narod piše ustav, Skupština je konvent, njoj pripada sva vrhovna vlast. To je ono, smatrao je Glavni odbor Narodne radikalne stranke, što će narod moći da *primi* i što će *hteti* da brani.¹¹⁴

U borbu za septembarske izbore, radikali su ušli sa čvrstom i u isto vreme masovnom političkom organizacijom, sa fanatičnom, a širokom propagandom i sa političkim kapitalom koji je stvoren radom opozicije u Narodnoj skupštini.

Naprednjaci su imali znatno slabiju organizaciju, uglavnom u varošima, i dosta zatvorenu propagandu, koju je razobručena propaganda radikala učinila defanzivnom. Propast Generalne unije zadala im je težak udarac. Ali, to nije bio kraj.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Raša Milošević, "Izrada nacrtu radikalskog ustava". Timočka buna, Beograd, 1923.

Radikali su diktirali tempo izborne borbe. Svesni da njihova snaga leži u seljačkoj masi, oni su bili sigurni. Protivnika su zastrašivali,¹¹⁵ masu podsticali na bunu. Nije bez osnova kasnija tvrdnja kralja Milana da je Timočka buna 1883. godine pripremljena "čitavim nizom omanjih buna".¹¹⁶

Koristeći događaje od kojih su neke, javno ili tajno, sami inicirali, radi-kali su uvećavali svoju političku moć. U isto vreme, opadao je ugled napred-njačke vlade. Ona je bila izložena čitavom nizu udaraca: jedan udarac za dru-gim. Savremenik piše da je izgledalo kao da sve te udarce "u mraku naročito priprema tajanstvena ruka neke kivne neznatne (u značenju nepoznate – L. P.) mračne sile".¹¹⁷ Posle pada Generalne unije i "dvoeglasičke Skupštine", radikali su dobili nove povode za diskreditovanje naprednjačke vlade, odnosno njenih reformi. Najpre je bio optužen za zloupotrebe predsednik Narodne skupštine, koji je bio jedan od prvaka Srpske napredne stranke.¹¹⁸ Potom su u požarevač-kom zatvoru, gde su izdržavale kaznu zbog atentata na kralja Milana, jedna pa druga, nađene mrtve Lena Knićanin i Ilka Marković.¹¹⁹ U selima Istočne Srbije, tokom sprovođenja zakona o žigosanju stoke, došlo je do sukoba između selja-ka i

¹¹⁵ Jedan od naprednjačkih prvaka pisao je tada: "Radikali su ovde prosto pobesneli; sve je to listom ustalo i od radikalske sile prosto je zemlji teško. Ja ne znam šta misle ovi ljudi... ali čoveka čisto podiđe jeza kad vidi šta sve oni rade. Oni se spremaju kao da će sutra na Kosovo; oni ne govore o ovim izborima drukčije, no kao da će se tu rešavati život ili smrt naša ili njina. Oni rade sa zanosom, s fanatizmom, gotovi su na sve. Na izbore će se sručiti kao bujuca, i ja prosto mislim, da će nas odneti kao kad silna vetrina poduhvati slamku. Ništa ih zadržati ne može. Narod je začorio; njegovo je jevanđelje radikalni program. Gde se dvojica sastanu samo o izborima govore. Spremaju se na sve, biće gotovi i da se biju. Iz Beograda su dobili neka štampana uputstva za izbore, i jednako ih čitaju i tolkuju. Mi ćemo na izborima imati posla sa zanešenjacima, protiv kojih ništa nećemo moći učiniti. Neće pomoći ni vlast, ni obaveštaj, ni policija, niko! No daj Bože da samo na tome prođe". Latinka Perović, *Pera Todorović...* st. 107.

¹¹⁶ Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...* st. 214.

¹¹⁷ Isto, st. 175.

¹¹⁸ Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, 1...

¹¹⁹ Jelena – Ilka Marković bila je žena narodnog poslanika i pukovnika Jevrema Markovića, koji je u srpsko-turskom ratu 1878. godine streljan. Ona je, 11. oktobra 1882. godine, u Sabornoj crkvi, pucala na kralja Milana. Zbog toga je bila osuđena na smrt, pa pomilovana. Jevrem Marković je bio politički prijatelj Nikole Pašića. Sama Ilka Marković održavala je veze sa prvacima Narodne radikalne stranke: Nikolom Pašićem, Perom Todorovićem, Rašom Miloševićem. Svoju nameru o atentatu poverila je, mesec dana ranije, Jovanu Stefanoviću Vilovskom. Ceo kontekst upućuje na pretpostavku da njen pokušaj ubistva kralja Milana nije bio samo čin lične odmazde. Napomene 81, 82 u: Pera Todorović, *Srpska stvar u Staroj Srbiji. Uspomene na kralja Milana...* st. 179.

čuvara javnog reda. Radikalna propaganda je uspela da proširi glasinu da se žigosanje stoke vrši da bi se povećala poreza, seljaci su se zbog toga suprots-tavljali sprovođenju zakona, čuvari reda su nastojali da zakon sprovedu, njihovo nastojanje u radikalnoj štampi tretirano je kao napad na narod. *Samouprava* je čuvar javnog reda nazvala *sejmeni*. Ovo ime, koje su nosili pripadnici janiča-rske policije, imalo je da sugerira tuđinski karakter vlasti koja je donela zakon o žigosanju stoke, prema čijim organima sleduje odgovarajući odnos seljaka.

Atmosfera građanskog rata koja je karakterisala vreme uoči septembar-skih izbora, i same izbore (u osam srezova su izbori proticali u neredu ili nisu ni završeni) nije nagoveštavala kraj političkih sukoba u zemlji. Izborna pobeda Narodne radikalne stranke nije bila neočekivana, ali su njene posledice bile nepredvidive. Od 132 mandata radikali su dobili 72, liberali 30, a naprednjaci 24. Ni kraljeva 44 poslanika nisu bila dovoljna da osiguraju vladu naprednjaka.

Prva naprednjačka vlada je ubrzo posle septembarskih izbora i formalno podnela ostavku. I formalno, jer ostavke njenih ministara nalazile su se na stolu vladaoca još od 20. jula 1883. godine. Izrazivši već tada uverenje "da je promena ustava preko potrebna", jer ako "Srbija ne dobije bitku na ovom putu... razvitka, njena je politička budućnost dovedena u pitanje"¹²⁰ – ministri su pred vladaoca stavili izbor.

Osvrćući se na rad svoje vlade, Milan Piroćanac je kao njenu glavnu teškoću označio to "što je slabo ko hteo da razume položaj Srbije". U prvom redu, kralj Milan. On je, po Piroćancu, bio protivan promeni postojećeg "kajišarskog ustava zemaljskog", a zemlji je bio potreban "savremeniji ustav", u kome će biti "ne samo politička prava građana, nego i stalnost i autoritet zemlje... ujamčeni".¹²¹ Neuspeh prve naprednjačke vlade da promenom Ustava od 1869. godine zaokruži i osigura svoj zakonodavni rad na modernisanju države bio je glavni razlog, a ne izgovor, za njeno odstupanje, koje je nagoveštala još pre septembarskih izbora.

Kralj Milan je odbio da prizna izbornu pobjedu Narodne radikalne stranke. Mandat za sastav nove vlade poverio je Nikoli Hristiću, dugogodišnjem ministru policije. Novoizabrana Narodna skupština je jednim ukazom bila sazvana, da bi već drugim ukazom njen rad bio odložen. Neposredno posle toga, na savetovanju vodećih radikala, bilo je zaključeno da se otpor pruži ako vladalac posegne za ukidanjem ustava.¹²²

¹²⁰ Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije...* st. 223.

¹²¹ Isto, st. 223-224.

¹²² Latinka Perović, *Pera Todorović...* st. 113-114.

Ali, otpor je već postojao: sada je samo postao intenzivniji, i izmicao je kontroli svoga glavnog inspiratora.

I vlast i opozicija računali su sa mogućnošću bune u narodu. *Samouprava* je bunu otvoreno podsticala i direktno izazivala, čak začikavala vlast: "Izvolte samo".¹²³ Ali, glavni izazov došao je sa pokušajem vlade da se sprovede zakon o stvaranju stajace vojske. U julu 1883. godine izdao je ministar vojni naredbu vojnim vlastima, okružnim komandama, da od naroda pakupe stare puške, ali da nove ne dele, već da ih zadrže u magacinima. Tim povodom, u *Samoupravi* se pojavio članak "Razoružanje narodne vojske", čiji je autor bio Nikola Pašić. U naprednjačkoj štampi ovaj članak je kršten kao "Ne dajte oružje". To je i bio poziv narodu da se ne rastaje od svog oružja, i bio je motivisan namerom da se ono, kad za to dođe trenutak, upotrebi.

Odmah posle odlaganja Narodne skupštine, vojne vlasti su započele sa oduzimanjem starih pušaka, koje je zbog izbora odloženo za jesen. U selima Istočne Srbije – seljaci su odbili da predaju stare puške: došlo je do sukoba sa vlašću. Usledila je brza i energična reakcija kralja Milana. U suzbijanju otpora korišćena je vojska. Doneti su ukazi o vanrednom stanju, o Prekom sudu u Zaječaru i o zabrani slobode štampe. zborna i udruženja. Ove mere pratile su bunu: kako se širilo područje zahvaćeno bunom tako se širila i primena mera za njeno suzbijanje.¹²⁴

Krvavi obračun vlasti sa pobunjenicima i snažan udarac koji je zadat Narodnoj radikalnoj stranci i njenom vođstvu, zahtevali su brzu i odlučnu reakciju stranke. Trenutak za takvu reakciju nastao je sa odlaganjem Narodne skupštine, u kojoj je stranka imala najviše mandata. Propustivši taj trenutak, Glavni odbor Narodne radikalne stranke, međutim, ni na svojoj tajnoj sednici kad je već došlo do oružanih sukoba, nije odlučio da se stavi na čelo pobunjenika. Odluku da njegovi članovi krenu u krajeve u kojima su izabrani za narodne poslanike izvršio je samo Nikola Pašić. On se osećao sigurnijim među lokalnim vođama bune u Istočnoj Srbiji, uz čiju je pomoć i uspeo da se prebaci u Austro-Ugarsku. Ostali su, u oklevanju, dočekali hapšenje u Beogradu, u noći između 25. i

¹²³ To je bio naslov članka, koji je u *Samoupravi* bio objavljen 27. avgusta 1883. godine.

¹²⁴ Prema izveštaju Prekog suda u Zaječaru (*Službene novine*, br. 284, 1883), ovaj sud je za 93 dana imao 84 pretresa sa 819 optuženih. Na smrt je osuđeno 94 (od toga 10 se nalazilo u bekstvu, jedan se sam obesio u zatvoru, za 63 je pomilovanjem smrtna kazna zamenjena robijom, streljano je 20). Na robiju je osuđeno – 567, na zatočenje – 5, na zatvor – 68, oslobođeno kao nevini – 85.

26. oktobra 1883. godine. Okovani, prebačeni su u Zaječar, gde im je Preki sud izrekao presude. Dvojica članova Glavnog odbora, Pera Todorović i Raša Milošević, bili su osuđeni na smrt. Kralj Milan je udovoljio njihovoj molbi za pomilovanje: smrtna kazna je zamenjena višegodišnjom robijom.

Timočka buna zadala je snažan udarac orijentaciji Narodne radikalne stranke na stvaranje narodne države i donošenje ustava, po kome bi Narodna skupština postala srpski konvent. Ali, ni orijentacija Srpske napredne stranke na stvaranje moderne, pravne države i donošenje ustava, koji bi patrijarhalnu, seljačku državu uveo u sistem predstavničke demokratije, nije trijumfovala. Nakon što je kompromitovana i u tesnac saterana politikom *što gore, to bolje*, ova se orijentacija i sama kompromitovala tražeći izlaz iz tesnaca – silom. Posle jedne u krvi ugušene bune, posle vanrednog stanja i prekog suda; posle obustave rada stranke koja je na izborima osvojila najviše mandata; osude njenih prvaka na smrt i dugogodišnje robije – liberalna orijentacija prve naprednjačke vlade bila je zaustavljena. Stranka je ponovo sastavila vladu na čelu sa Milutinom Garašaninom, ali to je već bio početak njenog kraja.

Timočka buna produbila je jaz između dvora i Narodne radikalne stranke. Svakom od ova dva činioca bilo je savršeno jasno da će se sukob političkih filozofija, koje su personifikovali kralj Milan i Nikola Pašić, nastaviti do pobeđe ili poraza jedne od njih.

5. IZ DVA PRAVCA PREMA VLASTI: RADIKALI U ZEMLJI I U EMIGRACIJI

Prava politička priroda i karakter Narodne radikalne stranke, za čije se uređenje govorilo da "liči na uređenje vojske ili crkve",¹²⁵ došli su do punog izražaja tek posle Timočke bune. Njeni osnivači, članovi njenog vođstva, našli su se na robiji i u emigraciji. Ostala je, međutim, mreža mesnih odbora, "koji su – poput neke gerile – ipak održali stranku".¹²⁶ Ali, bez ideologije, organizacija bi bila samo ljuštura: *radikalizam* je bio njen kvasac.¹²⁷ "Preki sudovi i vanredno stanje u zemlji kao i razna gonjenja

¹²⁵ Mil. Zečević, "Nikola P. Pašić (1845-1926)". *Politika*, Beograd, 10. decembar 1936.

¹²⁶ Mil. L. Vasić, "Radikalni miting iz 1896. god. Crtica iz prošlosti Narodne radikalne stranke". *Samouprava*, 12. jun 1936.

¹²⁷ Pašić je smatrao da je utvrđivanje načela i izrada određenog programa stvar vrlo značajna, ali to još nije sve. Potrebno je da svaki onaj koji usvoji načela i program to smatra kao neku svoju veru koju je dužan da ispoveda do kraja svoga života. Kao što se onaj koji je usvojio Hristovu ili Muhamedovu veru do kraja života naziva 'hrišćanin', ili

radikala, koja su zatim nastala i svirepo nastavljena, učinili su da se radikalna stranka za neko vreme pritajila, organizacija se razlabavila, nastupilo je stanje ćutanja i dremeža. Ali to ne znači da je organizacija radikalne stranke sasvim prestala. Nije bilo više upisivanja u članstvo, nije bilo odbora i zborova, ali se duhovna veza među članovima održala i dalje, živo i življe nego ikada, i radikalni borci su ostali verni svojim načelima i programu svoje stranke, jer su oni u njih verovali duboko i iskreno. Radikalni prvaci u Beogradu i u narodu, koji nisu dopali zatvora, preduzeli su da stranku oporave i podignu. I taj je rad imao uspeha. Stranka se polako oporavlja i podiže..."¹²⁸

Nakon svega, među prvacima Narodne radikalne stranke koji su se nalazili na slobodi "sazrevala je svest o tome da je sporazum sa krunom neophodan".¹²⁹ Izraz toga sazrevanja bio je list *Odjek*, koji su oni pokrenuli krajem 1884. godine. Na stranicama ovog lista – Stojan Protić, Jovan Đaja, Andra Nikolić¹³⁰ - vratili su se ustavnom pitanju, i pretresali su ga "s više – manje klasičnog liberalnog stanovišta".¹³¹

I među članovima Glavnog odbora na robiji javilo se uverenje o nužnosti sporazuma Narodne radikalne stranke sa kraljem Milanom. Ono je, pak, našlo sebi izraz u pismima koja je Pera Todorović, u dogovoru sa svojim partijskim drugovima, iz požarevačkog zatvora, pisao kralju Milanu.¹³² Ta su pisma bila od dvostrukog značaja. Njihov neposredni značaj ogledao se u prebacivanju članova Glavnog odbora iz požarevačkog zatvora u beogradsku tvrđavu. Nije trebalo mnogo vremena da se pokaže i dugoročni značaj ovih pisama.

Kralj Milan je, naročito posle izgubljenog rata sa Bugarskom 1885. godine, pokušavao da pregovara sa radikalskim prvacima na slobodi. Oni su ga, međutim, upućivali na beogradsku tvrđavu, i on je krenuo prema

'musliman', tako treba da se naziva imenom 'radikal' i da sa tim imenom ide u grob. Ne samo da je dužan da veruje duboko i iskreno u tu veru, već je dužan da je brani, da za nju pogine". Mil. Zečević, "Nikola P. Pašić (1845-1926)"...

¹²⁸ Mil. A. Kostić, "Dragačevski tribun Ranko Tajsčić". *Samouprava*, 5, 6, 7, 8, 9. januar 1937.

¹²⁹ Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji 1903-1914*. Drugo izdanje, Beograd, 2008, st. 81.

¹³⁰ U vreme Timočke bune, Stojan Protić je zbog štamparskih krivica bio u zatvoru; Jovan Đaja i Andra Nikolić su na Prekom sudu u Zaječaru oslobođeni kao nevini.

¹³¹ Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...* st. 81.

¹³² Latinka Perović, "Pisma Pere Todorovića i Dragiše Stanojevića kralju Milanu"... Pera Todorović, *Ogledalo. Zrake iz prošlosti...*

njoj putem koji su mu prokrcila upravo pisma Pere Todorovića. U noći, 27. decembra 1885. godine, kralj Milan je došao da pregovara sa zatočenim Perom Todorovićem. Kao uslov za oslobođenje radikalnih prvaka, postavio je sporazum Narodne radikalne stranke sa Srpskom naprednom strankom. Posle dogovora sa ostalim članovima Glavnog odbora, Pera Todorović je prihvatio ovaj uslov. Već 6. januara 1886. godine, kralj Milan je amnestirao sve osuđene radikale, izuzev onih koji su se nalazili u emigraciji.¹³³

Za 8. februar 1886. godine sazvana je u Nišu konferencija radikalnih prvaka iz cele zemlje da se izjasni o sporazumu. U posebnoj izjavi, Todorović je obrazložio potrebu sporazuma. Po njemu, Narodna radikalna stranka, kao što su pokazali još septembarški izbori 1883. godine, bila je spremna da preuzme upravu. Ali, nije bilo realno očekivati da kralj Milan, posle Timočke bune, preda upravu njoj samoj. U isto vreme, tek obnovljena, Narodna radikalna stranka nije smela sebe da isključi iz događaja: završetak rata sa Bugarskom, sazivanje Narodne skupštine, pokretanje ustavnog pitanja. Međutim, konferencija u Nišu je odbila sporazum sa bilo kojom strankom.

Partijski drugovi okrenuli su leđa Peri Todoroviću. Oni su prihvatili rezultate njegovog dogovora sa kraljem Milanom: vlastito oslobođenje i obnova rada stranke. Odgovornost za preuzete obaveze, među kojima je bio sporazum sa Srpskom naprednom strankom, ostavili su Peri Todoroviću. Stranka mora biti u pravu i ona treba da ostane čista, grešiti i prljav biti može samo pojedinac, pa makar taj pojedinac bio jedan od tvoraca stranke. I kad se jednom stalo na to stanovište, dalje se moglo kretati samo po zakonima njemu imanentne logike. Trebalo je preseći svaki razgovor koji bi stranku približio istini. Todorovićevo zalaganje za sporazum sa Srpskom naprednom strankom nije tumačeno ni kao principijelno, ni kao taktičko neslaganje sa strankom. Ono je jednostavno označeno kao izdaja. Najpre, unutar partijskog mehanizma, a zatim i javno, počelo se govoriti da se Pera Todorović prodao kralju Milanu. Diskreditacija ličnosti imala je za cilj da racionalizuje političku optužbu: ličnost je morala da liči na predstavu koja je o njoj stvarana. To je bilo u logici partije za koju je unutrašnje jedinstvo bilo glavni garant beskompromisnosti prema političkom neprijatelju. Stranka i pojedinac su kao organ i organizam – govorili su učitelji osnivača Narodne radikalne stranke.¹³⁴ To načelo je obezbeđivalo moć celine.¹³⁵ Ono objašnjava odnos

¹³³ Latinka Perović, *Pera Todorović...*

¹³⁴ P. L. Lavrov je u *Istorijskim pismima*, kultnoj knjizi ruskih revolucionarnih narodnjaka, i srpskih socijalista, pisao da pojedinac – organ "ima svoju strukturu, svoje

vode i stranke.¹³⁶ Logika partije vladala je, međutim, u historiografiji.¹³⁷ Jedna partijska presuda decenijama je funkcionisala kao sud istorije, i to može da se izmeni samo novom kontekstualizacijom Narodne radikalne stranke.

Kralj Milan je ostao čvrst u nameri da Narodnoj radikalnoj stranci ne dopusti da sama upravlja zemljom. Posle odbijanja sporazuma sa Srpskom naprednom strankom u Nišu, on je govorio: "Ako se nećeš upregnuti u državna kola s Piroćancem i s Garašaninom – vući ćeš ih u društvu s Jovanom Ristićem i Radivojem Milojkovićem (tj. liberalima – L. P.). Samo radikalnoj stranci ne dam da vuče kola; bojim se polomiće kola i odvući sebe u provaliju".¹³⁸ Njemu je bio potreban kompromis stranaka, da bi, najzad, prihvatio promenu ustava.

U aprilu 1886. godine beogradski radikali napravili su sporazum sa liberalima – i to ne izborni već programski sporazum. Oni se "zblizuju i susretaju u jednoj opštoj narodnoj struji u kojoj bi srpsko rodoljublje održalo pretegu nad partiskim gledištima".¹³⁹ A – "jedan od prvih poslova ovako združenih stranaka ima biti spremanje za novi Ustav".¹⁴⁰

Nikola Pašić je ostao nesklon svakom kompromisu. Iz emigracije, on je budno pratio događaje u zemlji i u stranci, kovao planove, održavao stare veze i uspostavljao nove. Istovremeno, on nikako nije hteo da mu stranka, koja se u zemlji oporavljala i ponovo postajala nezaobilazan

delovanje, ali je *potčinjen* jedinstvu celine", to je "neizbežan uslov života organizma", "uslov zajedničkog delovanja, uslov pobeđe". Ko se s partijom razide "u bitnim pitanjima, taj je njen neprijatelj. Protiv tih neprijatelja partija usmerava i mora usmeriti svu snagu svoje organizacije, boreći se kao jedan čovek svim svojim sredstvima, koncentrišući svoje udarce"... P. L. Lavrov, *Istorijska pisma...* Latinka Perović, *Pera Todorović...* st. 144.

¹³⁵ Karlo Sforca koji je proučavao organizaciju francuske radikalne stranke, za koju se govorilo da je "gospodar Francuske", kaže: "Organizacija francuske radikalne stranke samo je dečja igra u poređenju sa organizacijom stare srpske radikalne stranke". Latinka Perović, *Pera Todorović...* st. 143.

¹³⁶ Raša Milošević kaže da se Pašićev lični autoritet "kad treba... pretvara u diktaturu". Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 136. A radikalski prvak i teoretičar parlamentarizma, Stojan Protić, pisao je neophodno, da bi Narodna radikalna stranka bila podobna za vladu, "da se s jednog mesta i od jednog čoveka ili tela može sigurno davati impuls za rad i kretanje celoj stranci". Taj "jedan čovek" je Nikola Pašić, koji je "prirodni" voda stranke. Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...* st. 91.

¹³⁷ Slobodan Jovanović, *Pera Todorović...*

¹³⁸ Vasilije Krestić, Radoš Ljušić, *Programi i statuti...* st. 155.

¹³⁹ Isto, st. 153.

¹⁴⁰ Isto, st. 154.

činilac, umakne. Zato – "iako duboko nezadovoljan novom politikom stranke... nije odolevao da joj se prikloni, čim je shvatio da je ona svršena stvar".¹⁴¹ Raši Miloševiću je pisao da su ga niški zaključci toliko razgnevili da je hteo da oglasi "od strane emigracije" da su radikalski prvaci u zemlji "napustili program, prevarili narod, obesvetili žrtve". Gnev ga je napustio kad je video da u sporazumu radikalno-liberalnom "program radikalni nije saranjen". Glavno je da se stranka drži načela "narodnog suvereniteta", a ne da "silazi na zemljište liberalno da zakonodavnu vlast 'deli s kraljem'".¹⁴²

Iz radikalno-liberalnog sporazuma proizašla je "savezna vlada" (1. jun 1887). Njeno šestomesečno trajanje (17. decembar 1887) obeležio je linč nad naprednjacima, koji je radikalski *Odjek* nazvao "veliki narodni odisaj". U celoj Srbiji, naprednjaci su bili svirepo ubijani, ponižavani i proterivani.¹⁴³ Sa čišćenjem od naprednjaka nastavljeno je i u narednim godinama.¹⁴⁴

Obnova rada, sporazum sa liberalima i većinski princip izbornog zakona, omogućili su Narodnoj radikalnoj stranci da na septembarskim izborima 1887. godine osvoji najveći broj mandata. U Narodnoj skupštini, uz imenovane narodne poslanike, ona je imala 103 mandata prema 95 mandata Narodne liberalne stranke. Prvi put se našla u prilici da sama obrazuje vladu. Kralj Milan je na to pristao, uz uslov da u vladu uđu umereniji radikali, to jest, da ne uđu oni koji su osuđivani zbog Timočke bune, i da ministar inostranih poslova ne bude radikal. Radikali su bili predusretljivi: za mandatara su predložili Savu Grujića, diplomatskog predstavnika Srbije u Atini (1882) i Petrogradu (1885), i ministra vojnog u radikalno-liberalnoj vladi. Kralj Milan je na ovu predusretljivost uzvratio tako što je Savu Grujića proizveo u generala i pomilovao preostale radikale, sem Nikole Pašića. Ova saradnja nije dugo potrajala. Kralj Milan nije prihvatao da vladu, preko poslaničkog kluba, kontroliše partijski vrh Narodne radikalne stranke. Samo posle četiri meseca, prva radikalska vlada podnela je ostavku ne ostvarivši nijedan od svojih programskih ciljeva: sređivanje finansijskih prilika, donošenje zakona o opštinama i zakona o stajaćoj vojsci.

¹⁴¹ Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...* st. 83.

¹⁴² Nikola P. Pašić, *Pisma, članci i govori...* st. 221.

¹⁴³ Latinka Perović, "Politički protivnik kao neprijatelj". *Između anarhije i autokratije...*

¹⁴⁴ Za nepunih devet godina (1887-1896) ubijeno je 377 naprednjaka. Imena žrtava su poznata. *Ko su i šta su Srpski Radikali* (Preštampano iz "Narodnosti", Pančevo, 1900).

Kralj Milan se, još jednom, vratio svome proverenom mandataru, Nikoli Hristiću. U isto vreme, raspisao je izbore za Veliku narodnu skupštinu (2. decembar 1888) i imenovao Ustavotvorni odbor kome je lično predsedavao. Potpredsednici odbora bili su prvaci sve tri političke stranke: Jovan Ristić, Milutin Garašanin i Sava Grujić. U sastav odbora ušle su najistaknutije ličnosti političkog života iz sve tri stranke podjednako. Novi ustav, prema uslovima kralja Milana, može biti donet samo kao "dvostrani ugovor između Krune i naroda" i "njegova sadržina mora izražavati kompromis ne samo s krunom nego i između svih stranaka međusobno, nezavisno od njihove pojedinačne snage".¹⁴⁵

Uskoro je nacrt ustava bio usvojen u (užem) Ustavotvornom odboru. Radikali nisu njime bili najzadovoljniji. Zamerali su mu što se ne bavi socijalno-ekonomskim pitanjima seljaštva, što nije ukinuo birokratiju, što je zadržao cenzus i što je ustanovio "kvalifikovane" poslanike. Stavljajući konačnu verziju nacrtu ustava na glasanje u plenumu Ustavotvornog odbora, kralj Milan je pozvao sve njegove članove da glasaju za nacrt ustava, i da "ulože sav svoj upliv i svoju moć, da se ovo delo... i u pojedinostima i u celini, tako kako jeste, primi od strane Velike skupštine".¹⁴⁶ Uprkos tom pozivu, dvojica radikala, Dimitrije Katić i Ranko Tajsic, glasali su protiv nacrtu ustava.

Izbori za Veliku (ustavotvornu) skupštinu sprovedeni su, po starom kalendaru, 2. decembra 1888. godine. Od blizu 600 izabranih narodnih poslanika, oko 500 su imali radikali, oko 100 liberali, nije izabran nijedan naprednjak. Kralj Milan je bio suočen sa zastrašujućom i pretećom većinom radikala, kojima je kruna bila jedina brana. Radikali, pak, sa alternativom da, ako ne bude prihvaćen novi ustav, ostane Ustav od 1869. godine, isti onaj Namesnički ustav, za koji je još njihov preteča rekao da predstavlja obmanu, a oni u dvadesetogodišnjoj borbi protiv njega uložili ogromnu energiju, i imali žrtve.

Pred mogućnošću da ustav ne bude prihvaćen u Velikoj narodnoj skupštini, kralj Milan je pozvao beogradske vođe radikala i otvoreno im rekao da u Skupštini neće dozvoliti nikakvu novu raspravu o ustavu. Ponuđeni nacrt mora se prihvatiti takav kakav je "od korice do korice", jer kralj neće prihvatiti bilo kakav izmenjen i dopunjen ustav. Među radikalnim prvacima, posebno među onima "iz naroda", digla se velika povika protiv ove nove "tiranije" kralja Milana. Beogradska grupa imala je velikih muka dok je "urazumila" najborbenije i pridobila većinu da glasa za

¹⁴⁵ Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...* st. 84.

¹⁴⁶ Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, 3... st. 145.

nacrt ustava "od korice do korice". Dimitrije Katić i Ranko Tajsic ostali su dosledni, ali je većina radikalnih poslanika u Velikoj narodnoj skupštini bila partijski disciplinovana.

Ustav od 1888. godine sledio je liberalni ustavni obrazac. Naime, engleski ustavni obrazac s kraja XVII i početka XVIII veka, kad je u zemlji porekla izgubio legitimitet, prenet je 1830. godine u francusku, a 1831. godine u belgijsku ustavnu praksu. Za većinu ustavotvoraca u Evropi XIX veka, belgijski ustav predstavljao je uzor. Na Balkanu takođe. Pre nego što ga je u Srbiji faktički preuzeo Ustav od 1888, učinili su to ustavi u Grčkoj, Rumuniji i Bugarskoj.¹⁴⁷ Kakve su pretpostavke za jedan izrazito liberalni ustav u Srbiji na kraju XIX veka? Odgovor na ovo pitanje zahteva pažljivo posmatranje dva duboko antagonizirana činioca: krune i Narodne radikalne stranke, ali i dva koncepta države.

Posle donošenja Ustava od 1888, kralj Milan je abdicirao u korist svoga maloletnog sina Aleksandra, u čije ime je upravljalo namesništvo. To je bilo drugo namesništvo za dvadeset godina u novovekovnoj Srbiji. U toku ove dve decenije, između prvog i drugog namesništva, stvorena je i u dominantan politički činilac izrasla Narodna radikalna stranka. I u odnosu prema Ustavu od 1888, radikali su imali dvosmislen odnos. Trećirali su ga kao isključivo svoje delo i označavali kao početak "nove ere". U isto vreme, smatrali su da nisu ostvareni njihovi krajnji ciljevi. Posle usvajanja Ustava od 1888, njihov list *Odjek* pisao je: "Iza fasade *pisanog* ustava u našem narodu uvek postoji *nepisani ustav, zasnovan na običaju*, koji mora biti fundament onog – *zvaničnog*".¹⁴⁸ Posle usvajanja liberalnog ustava, došlo je do novog linča naprednjaka. Za razliku od "velikog narodnog odisaja", koji je zahvatio Srbiju – ovaj se obrušio na prestonicu.¹⁴⁹ Strategiju Narodne radikalne stranke u ovom razdoblju nije moguće posmatrati nezavisno od onog političkog kapitala, odnosno procesa tokom koga se taj kapital akumulisao, sa kojim se, pomilovan od kralja Milana tek činom njegove abdikacije, iz emigracije u Srbiju vratio vođa Narodne radikalne stranke. Godine emigracije Nikole Pašića prevažne su ne samo za njegovu političku biografiju, već za sazrevanje strategije Narodne radikalne stranke i njeno definitivno uobličavanje u konzistentnu socijalno-nacionalnu ideologiju.

¹⁴⁷ Latinka Perović, Predgovor. Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...*

¹⁴⁸ "Srpski radikalizam", *Odjek*, 7. maj 1889.

¹⁴⁹ Latinka Perović, "Politički protivnik kao neprijatelj"...

Istorijski izvori koji su objavljeni u poslednjoj deceniji XX veka omogućavaju da se na taj proces baci puna svetlost.¹⁵⁰

Nikola Pašić je u emigraciji proveo šest godina (1883-1889). Iz Rumunije se prebacio u Bugarsku, i tamo okupio srpske emigrante izbegle posle 1883. godine. Zajedno sa njima, nastojao je, svim sredstvima, da dovrši ono što zbog, kako je govorio, nedovoljne organizacije, nije uspela Timočka buna. To jest: da ukloni kralja Milana kao nosioca zapadne orijentacije u Srbiji posle sticanja državne nezavisnosti, i samim tim izdajnika zavetne misli o oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda.

U emigraciji, zahvaljujući pismu kao glavnom sredstvu kojim je komunicirao – konspirativni, samokontrolisani i dvosmisleni Nikola Pašić je bio otvoren, precizan i tvrd.¹⁵¹ U pismima je oslobađao i svoju misao, i svoju emociju. A u nekim od pisama, kao u onom ruskom slavisti P. A. Kulakovskom, Pašić je sažimao svoju političku filozofiju i spontano otkrivao njene korene:

"Narod srpski može se reći da je najnesrećniji u Evropi. Pored ostalih nesreća i neprijatelja ima vladaoca, kakvog istorija ne pamti. Nije tiranin, jer su tirani strogi i pravedni, već izdajnik naroda, kome kraljuje. Sa većitim dušmaninom srpskog naroda udružio se i s' njim zajedno radi na propasti srpske države i njenom potčinjavanju Austro-Ugarskoj. Svetska istorija, događaji, stavila je srpsko-hrvatsko pleme između varvarskih Turaka i civilizovanih Nemaca. Skoro pet stotina godina borio se je narod srpski protiv Turaka braneći svoju zlatnu slobodu i časni krst, i opet za to više mrzi civilizirane Nemce, no varvarske Turke... U vremenu kad zaštite i odbrane potrebuje srpski narod od nemačkog 'prodiranja na istok', naš je kralj izdao svoj narod tako kao što ga je izdao Vuk Branković na Kosovu s tom razlikom što je onaj činio iz osвете, a ovaj iz koristoljublja. U vremenu,

¹⁵⁰ Nikola P. Pašić, Pisma, članci i govori... Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić. Emigrantska prepiska 1848-1888...

¹⁵¹ Istoričari ističu značaj pisama Nikole Pašića upravo imajući u vidu njegove karakteristike kao javne političke ličnosti.

Prema Milanu St. Protiću (starijem), Pašić je bio "iskren jedino u svojim privatnim pismima", zbog čega su ona "od veoma velike važnosti ne samo za njega lično, već delimično i za samu istoriju Radikalne stranke i istoriju srpskog naroda". Milan St. Protić, "Pašić i Protić pre 1914. Skice likova". *Istorijski glasnik*, Beograd, 1971, 1, st. 90.

A ruski istoričar A. L. Šemjakin, koji je zaslužan za identifikovanje i objavljivanje Pašićevih pisama iz emigracije, kaže: "u svojim pismima Pašić je pisao iskreno i otvoreno o svemu što je mislio i planirao, što samo povećava njihov značaj za istoričare". Andrej Šemjakin, Uvod. Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić. Emigrantska prepiska 1884-1888... st. 11.

kad je pomoć ruska nama najnužnija, kad Nemci vrbuju protivu Slavena sajuznika na sve strane, u tom vremenu kraljeva vlada i kralj sam grme protivu Rusa a grle se i ljube se sa Nemcima, našim i slavenskim dušmanima.

... Narod srpski shvata svoju borbu protiv kralja Milana, kao borbu Srba za odbranu svoje otadžbine, kao borbu jednog slovenskog plemena protivu germanizma i germanske nadmoćnosti, on shvata da se bori ne samo za sebe no i za ostale Slovene... Kad Srbi padnu i podlegnu, kad prevlada misao naprednjačka da je spas srpstva u sajuzu sa Germancima protivu Rusa, onda je teško da se toj bujici stane na po puta, na granici bugarskoj, koja je od nekog vremena takođe pošla stazama naprednjaka srpskih!

Sve ima svoje vreme. Propušteni rad u odsudnim trenucima, u sudbonosnim prelomima daje kulturnom životu naroda drugi pravac. Treba sve da činimo u svoje vreme... Boljka se leči dok nije organizam upropastila, podgrizla. Kad se što u svoje vreme radi, svrši se sa po muke, no donije kad mu vreme nije".¹⁵²

To je osnova sa koje Nikola Pašić deluje u emigraciji. Sve ostalo su njeni fragmenti: uklanjanje kralja Milana, politička hegemonija Narodne radikalne stranke, ujedinjenje srpskog naroda u državu koja ima istorijsko pravo na hegemon položaj na Balkanu, snažan oslonac na slovensku Rusiju i mesto Srbije uz nju.

Fanatično koncentrisan na cilj, Nikola Pašić je, i posle Timočke bune, u emigraciji radio na pripremama ustanka u Srbiji. Odbacivao je ideju atentata, jer je pretpostavljao da on kao posledicu može imati zavođenje vanrednog stanja, u kome bi ojačala uloga naprednjaka. Okupljanje emigranata oko ustanka kao cilja, Pašiću je bilo važno i zbog njegovog vlastitog položaja. Sam, bez obzira na svoje političke planove, on je bio nemoćan. Sa emigrantima uz granicu Srbije, koji stalno prete oružanim upadom, on je bio nezaobilazan činilac: za kralja Milana i naprednjačku vladu, za Austrougarsku i Rusiju. Ali i za Narodnu radikalnu stranku. Tek posle Timočke bune, trebalo je potvrditi mesto neprikosnovenog vođe u njoj: "Pašić je živeo u Bugarskoj, u Rumuniji, u Rusiji, ali je diktovao šta se ima raditi u Srbiji, i rukovodio je slobodoumnim pokretom".¹⁵³ Svako slabljenje fronta prema kralju Milanu i

¹⁵² Nikola Pašić P. A. Kulakovskom. Nikola P. Pašić, Pisma, članci i govori... st. 157, 158.

¹⁵³ M. Zečević, M. S. Jovanović, *Nikola Pašić*, Beograd, 1937, st. 43.

naprednjačkoj vladi ugrožavalo je njegov odsudni uticaj na događaje u Srbiji.¹⁵⁴

Za ustanak, i kao stvarni i kao mobilizatorski cilj, bila je potrebna pomoć. Postojala su samo jedna vrata na koja je Pašić mogao da zakuca: Rusija. Ali, u njenim zvaničnim krugovima, on je bio poznat kao "nihilista i buntovnik". Potreban je bio posrednik koji je uživao poverenje Rusije, i Pašić ga je našao u mitropolitu Mihailu.¹⁵⁵

Mitropolit Mihailo, "taj najdosledniji rusofil u Srbiji", smatrao je "političke i kulturne veze sa jednodruvnom i jednovernom Rusijom neophodnim uslovom postojanja same Srbije".¹⁵⁶ I obrnuto, zapadnu orijentaciju kralja Milana i naprednjačke vlade – njenom katastrofom. "Nesrećnu Srbiju zlikovci vode u propast, od čega je nužno spasiti i vratiti pravoslavlju" – pisao je mitropolit Mihailo I. S. Aksakovu, vodi slovenofila.¹⁵⁷ U četvorogodišnjoj prepisci između mitropolita Mihaila i Nikole Pašića, kralj Milan je: "zlikovac", "zlotvor", "dušmanin", "izdajnik" –

¹⁵⁴ U pismu mitropolitu Mihailu, posle amnestije radikala 1886. godine, Pašić kaže: "Sva moja radnja u poslednjem vremenu, od kako su oni naši u Beogradu amnestirani svodila je se na to da se ne rasture, da ne mole za pomilovanje i da se ne predaju zlikovcu (kralju Milanu – L. P.). Isto tako radio sam i s onima koji su pušteni, da se drže i da ne popuštaju pa ma šta im obećavali, ma kakve muke i neprilike podneli. Ja sam ih obnadežidio da će biti potpomognuti, ako se ne izmire sa zlikovcem. I sada vidim da su odbili, ali na mene je sada strovaljena grdna odgovornost, ako budem napušten od naše braće i ako dođem u takvo stanje da oni vide da sam im slaba i neostvarljiva obećanja dao. Zato ću vas moliti najpokornije da izjavite s moje strane i strane mojih drugova, koji su me u tome pomagali, svuda i svakome od koga zavisi da se nam može pomoći, da pomoć dođe što pre, inače je sve propalo. Inače ja gubim svaki dalji odsudni uplivo na događaje i rešavanja, koja se u Srbiji budu radila (Podv. – L. P.). Oni su me poslušali i odbili izmirenje, ali su s tim došli u očajni položaj, došli su do toga da im treba sada raditi i ne čekati i ne odugovlačiti da protivnik udešava stvar kako hoće. Nije mala šala držati celu zemlju u trzavici, u neizvesnosti, obećavati im da će to i to biti samo da se ovako ili onako drže – a posle se vidi da su to bila prazna obećanja i ništa više". *Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić. Emigrantska prepiska...* st. 142-143.

¹⁵⁵ Mitropolit Mihailo i ceo visoki kler suprotstavili su se Zakonu o crkvenim taksama. Zbog toga je kralj Milan, ukazom od 18. oktobra 1881. godine, lišio mitropolita Mihaila položaja. To je dovelo do pogoršanja odnosa između Srbije i Rusije. Uz pomoć ruskog poslanika u Srbiji, mitropolit je napustio zemlju 11. aprila 1883. godine, a 28. avgusta 1884. godine otišao je u Kijev, gde je, pre trideset godina, pohadao Duhovnu akademiju. Andrej Šemjakin, "Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić u emigraciji (1883-1889). Zajedno protiv Milana Obrenovića". *Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić. Emigrantska prepiska...* st. 21-23.

¹⁵⁶ Isto, st. 20.

¹⁵⁷ Isto, st. 29.

prosto "Milan". Prirodno je bilo da se njih dvojica nađu na ideji priprema oružanog ustanka u Srbiji s ciljem da se ukloni kralj Milan kao personifikacija zapadne orijentacije Srbije.

Ruska vlada bila je rezervisana prema pripremama ustanka zbog svoje zauzetosti poslovima u Bugarskoj i bojazni da ustanak može dovesti do vojne okupacije Srbije od strane Austro-Ugarske.¹⁵⁸ Zbog toga je mitropolit Mihailo koristio svoje široke društvene veze u Rusiji.¹⁵⁹ Emigranti su za ustanak dobili ne samo političku podršku, nego i pomoć u novcu i u puškama od slovenofilskih društava u Rusiji. Međutim, od mnogo većeg značaja je to, što je mitropolit Mihailo slovenofilskim krugovima preporučio Nikolu Pašića kao "borca za opšteslovensku stvar". Kada je, 1885. godine, prvi put došao u Petrograd, Nikola Pašić je u ovim krugovima bio primljen kao saveznik. I on je to, zaista, bio.

Pašićevo slovenofilstvo nije, međutim, proizašlo iz njegovih veza sa mitropolitom Mihailom. Ono nije ni posledica njegove lektire, u kojoj je važno mesto zauzimala knjiga N. J. Danilevskog *Rusija i Zapad*, u kojoj je slovenofilstvo dobilo značenje slovenskog rasizma.¹⁶⁰ Ono, Pašićevo slovenofilstvo, logična je etapa u razvoju revolucionarnog narodnjaštva, ideologije koju je on sledio još od ciriških dana: *ne* ponavljanje puta koji su u svom razvoju prošli zapadnoevropski narodi, već ubrzanjem istorije pomoću projekcije slovenske opštine, koja se očuvala i u ruskom i u srpskom narodu – na državu. Opština je već bila mesto susretanja ruskog socijalizma sa slovenofilstvom: u najstarijem je prepoznato najnovije. Nije se uzimalo u obzir ono na šta je ukazivao Vladimir Solovjev u svojoj kritici ruskog nacionalizma osamdesetih godina XIX veka. Naime, da opština nije karakteristika isključivo ruskog, odnosno slovenskog sveta. Ona, u stvari, odgovara jednom od prvobitnih stepena socijalnog razvitka, kroz koje su

¹⁵⁸ Ruska vlada je stavila do znanja da ne podržava ideju ustanka. Njen poslanik u Srbiji, A. I. Persijani, rekao je radikalima u septembru 1886. godine: "Pokret u Srbiji koji se priprema čini mi se nepravovremenim, pošto je imperatorska vlada u sadašnji trenutak zauzeta poboljšanjem bugarskog pitanja... i svaki novi zaplet na Balkanskom poluostrvu mogao bi samo da oteža rešavanje u željenom pravcu". Isto, st. 27.

¹⁵⁹ Tragove tih veza Andrej Šemjakin je identifikovao u arhivskim fondovima Azijatskog departmana Ministarstva inostranih dela Rusije, Svetog Sinoda Ruske pravoslavne crkve, Petrogradskog slovenskog dobrotvorskog društva, kao i u ličnim fondovima vode slovenofila I. S. Aksakova, grofa N. P. Ignjatijeva, generala M. G. Čarnjajeva, profesora I. V. Lamanskog, A. A. Majkova, N. A. Popova, I. S. Paljmove, P. A. Kulakovskog, sveštenika M. F. Rajevskog, viših državnih činovnika K. P. Pobedonosceva i T. I. Filipova. Isto, st. 20-21.

¹⁶⁰ Latinka Perović, "Rusija i Evropa" N. J. Danilevskog i njeni odjeci u Srbiji"...

prošli najrazličitiji narodi: "to nije klica posebno ruske budućnosti, već ostatak opštečovečanske prošlosti".¹⁶¹

Nije to, naravno, uzimao u obzir ni Nikola Pašić. Za njega je opština "duša slovenskog sveta". Sa njom je slovenski svet u prednosti nad zapadnim svetom, jer je u njoj rešeno ekonomsko pitanje, koje Zapad nije uspeo da reši. U opštini je sačuvana kolektivna svojina zemlje – princip kome Zapad tek teži. "Ona je", za Pašića, "i početak slovenskog društva i svršetak zapadnoevropskog razvitka. No, slovenska opština kao početna jedinica kadra je daljem razvitku, *daljem državnom i društvenom uređenju* (Podv. L. P.) dok, naprotiv, opština zapadnoevropskog sveta znači svršetak kulture, kojom će se neminovno završiti zapadni današnji poredak stvari".¹⁶²

Iz ovakve istorijske perspektive, Srbiji je mesto u sveslovenskom savezu na čelu sa Rusijom. U opširnoj zabeleški, pod naslovom "Kratki pogled na borbu, stanje i težnje naroda srpskog u Kraljevini Srbiji od Berlinskog kongresa do danas", koju je, 1887. godine, s nadom da će stići i do ruskog cara, uputio A. I. Zinovjevu, načelniku Azijskog departmana Ministarstva inostranih dela Rusije – Pašić kaže: "Naše političko 'veruju' jeste: sveslovenski savez pod zaštitom i rukovodstvom imperatora i Cara ruskog, približno tako kako je uređena Nemačka, ili još bliže i tačnije, kako je pokazao u svojoj knjizi besmrtni ruski pisac Danilevski. Eto u čemu je naše 'veruju', čemu mi težimo i u čemu nas podržava čitav srpski narod".¹⁶³

Spoljnopolitički oslonac Srbije posle sticanja državne nezavisnosti postao je dramatično važan upravo zbog orijentacije u unutrašnjem razvoju mlade države. Zapadnu orijentaciju kralja Milana i prve naprednjačke vlade, Narodna radikalna stranka je označila kao izdaju onih narodnih ustanova koje su "duša slovenskog sveta", a samim tim i kao izdaju slovenstva. Svoju, pak, orijentaciju na Rusiju bez ostatka kao odbranu slovenske suštine države nasuprot zapadnoj suštini, koja se Srbiji nameće njenim modernisanjem – kao odbrana slovenstva. Nije dovoljno da jedna stranka u Srbiji vodi politiku dobrih odnosa sa Rusijom. Potrebno je još da njeno političko "veruju" bude sveslovensko jedinstvo, kao trajni interes srpskog naroda. U isto vreme, politika dobrih odnosa sa Austrougarskom je izdaja.

Kada su naprednjaci počeli da se okreću Rusiji, Nikola Pašić je, 12. oktobra 1896. godine, pisao Kulakovskom da Rusija ima pravo da se meša

¹⁶¹ Isto, st. 130.

¹⁶² Isto, st. 130.

¹⁶³ Isto, st. 129.

u unutrašnje stvari balkanskih država, ako one nisu u skladu s narodnim tendencijama, to jest, "ako je rukovođenje unutrašnjim u rukama protivnika slovenske krvi, u rukama ljudi koji se trude da razruše sve što je slovensko". I dodaje: "U Srbiji sada naprednjaci govore da su oni tumači ruskog mnjenja, i da ih Rusija ne bi podržavala kada se ne bi slagala sa njihovom politikom. A politika naprednjaka unutar Srbije ugušiće narodni glas i goniće istinske ruske pristalice",¹⁶⁴ odnosno radikale, spremne na potpunu zavisnost Srbije od Rusije, pod uslovom da se sačuva slovenska samobitnost i zaustavi prodor Nemačke na Istok. Ali, i njihova nedeljiva i večna vlast.

Nikola Pašić je od Rusije očekivao više nego što je ona mogla, i što je htela. Samo retko, on je pomišljao da bi Rusija mogla imati i neki svoj razlog da ne otvara Istočno pitanje onda kad to od nje očekuje Srbija. U Pašićevom viđenju odnosa Srbije i Rusije ima i megalomanije. Ona se ogleda u njegovom uverenju da je borba protiv zapadne orijentacije u Srbiji borba za slovensko jedinstvo. Ali i u pretenziji na mesto Srbije u slovenskom savezu: "Nama oduševljenim i skroz prožetim tom verom (verom u sveslovenski savez – L. P.) jasno je i nesumnjivo da se javlja veličanstvena slika, na kojoj će moćna i velika Rusija sakupljati oko sebe svoje, od nje otrgnute varvarskom rukom mlađe sestre, zagriće ih i okružiti svojom čvrstom zaštitom i snažnim mačem, koji joj je u nasleđe predala stara Slavija, da bi se ona kasnije, umesto nje, brinula o ujedinjenju slovenskih plemena i da bi vodila slavi i veličini. *Mi ne skrivamo da bismo želeli da vidimo Srbiju na toj budućoj slici kako stoji odmah iza Rusije*".¹⁶⁵

Međutim, ni prevelika očekivanja od Rusije ni megalomanija nisu smetali Nikoli Pašiću da uspostavi i učvrsti veze sa slovenofilskim krugovima i uz njihovu pomoć zadobije naklonost službenih krugova Rusije. Te su mu veze pomogle da zadrži vodeće mesto u Narodnoj radikalnoj stranci, i da se na to mesto, posle šestogodišnje emigracije, trijumfalno vrati.

Obostrani ustupci kralja Milana i vodećih radikala koji su posle Timočke bune ostali u zemlji, omogućili su Narodnoj radikalnoj stranci da se oporavi, vrati u politički život sa oreolom žrtve i ponovo postane odlučujući politički činilac. Nikola Pašić je samo fizički bio po strani svih ovih događaja, ostajući jednako koncentrisan na cilj: uklanjanje kralja Milana kao nosioca zapadne orijentacije u Srbiji. On to nije uspeo ustankom, na kome je istrajavao i posle u krvi ugušene Timočke bune.

¹⁶⁴ Isto, st. 132.

¹⁶⁵ Isto.

Atentat, u čijoj su senci bili Obrenovići nije mu odgovarao. U zemlju je mogao da se vrati tek pošto je kralj Milan abdicirao. U svakom slučaju za njih dvojicu, kralja Milana i Nikolu Pašića, nije u zemlji istovremeno bilo mesta.

6. NA VLASTI:

PARTIJSKA DRŽAVA RADIKALA

Prve govore Nikole Pašića po povratku iz emigracije¹⁶⁶ karakteriše "visok stepen ideološko-političke koherentnosti i jasna strateška koncepcija stranke".¹⁶⁷ Sa Ustavom od 1888. godine je i sama Narodna radikalna stranka "završila jednu periodu svog života".¹⁶⁸ Trebalo je definisati njenu strategiju za "novu eru". Nikola Pašić to i čini ne dirajući u osnove stranke.

U prvom redu, slovenstvo i kosovski zavet. Ideja države "u kojoj nema ni plemstva ni bojenstva, nego samo bratstva i jednakosti" ponikla je iz "uzvišene ideje slovenskoga karaktera", koja je "izgleda najrazvijenija kod srpskog naroda". Osobina: "da se on nikad ne miri sa nepravdom i zlim ovoga sveta, pa ma kakvi crni dani nastali". Ona "progovara kroz usta cara Lazara uoči kosovske bitke: da više voli carstvo nebesko, jer je pravedno i veći".¹⁶⁹ Sa njom je srpski narod odolevao Vizantiji, Turskoj i Zapadu.

Zatim, kontinuitet ove osobine koja je sublimirana u Narodnoj radikalnoj stranci. U Zaječaru, na tom "mnogoznačajnom mestu", zasejanom žrtvama Timočke bune, Pašić pominje Svetozara Markovića i Adama Bogosavljevića.

Onda – sam Ustav od 1888. Narodna radikalna stranka i njen vođa smatrali su ga isključivo svojim delom, iako ga je inicirao kralj Milan, a u Ustavnom odboru bili zastupljeni i predstavnici druge dve stranke – Liberalne i Napredne. Ovo monopolisanje Ustava od 1888. godine trojako je uticalo na strategiju stranke. Prvo, na realističnost: ne tražiti "veće i šire slobode" pre nego što se učvrste i osiguraju "one, koje su u Ustavu dobijene". Drugo, tretman drugih političkih stranaka kao neprijatelja: "treba uvek imati pred očima da su te slobode stečene u ljutoj borbi protivu dve protivne stranke, i da u novom Ustavu nije sve urađeno onako kako je radikalna stranka tražila, već da ima podosta što je ušlo kao zahtev ostalih

¹⁶⁶ Nikola P. Pašić, Pisma, članci i govori...

¹⁶⁷ Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji...* st. 90.

¹⁶⁸ Nikola P. Pašić, Pisma, članci i govori... st. 324.

¹⁶⁹ Isto, st. 320.

stranaka. Ako dakle narod poveri radikalnoj stranci da gaji novu eru, da izvodi i utvrđuje slobode, onda će se mane u Ustavu svesti na najmanju meru. Ako li se, pak, nova era poveri kojoj protivnoj stranci, onda će ona izdahnuti u njenom zagrljaju, i stečene slobode potreće se specijalnim zakonima".¹⁷⁰ Najzad, jedinstvo Narodne radikalne stranke. Na ovo poslednje je Pašić apsolutno koncentrisan u kratkom periodu od svog povratka iz emigracije do izbora za Narodnu skupštinu, koja je imala da sprovede Ustav od 1888. Kroz to on učvršćuje i svoje čelno mesto u stranci.

Borba Narodne radikalne stranke za programska načela neodvojiva je od shvatanja "podesne organizacije" za tu borbu. To jest, organizacije, koja se "troši samo protivu protivničke snage", i upravo zato se "ne slabi unutrašnjim trvenjem". Proveren u borbi protiv "starog birokratskog sistema", ovaj totalni karakter stranke dobija na značaju tek u "novoj eri". "Disciplina i solidarnost naših članova", govorio je Pašić na skupovima i zborovima Narodne radikalne stranke po svom povratku iz emigracije – "pomogle su radikalnoj stranci da dođe do pobeđe, disciplina i solidarnost su potrebni da se stečeno očuva i da se nove tekovine potvrde... Šta stranka reši da uradi to je obavezno za svakoga člana stranke... Vreme u kome živi sada Srbija ozbiljno je i zahteva da budemo svi prožmani slogom".¹⁷¹

Dve su poluge jedinstva stranke: žrtve i fiksirani cilj. One su povezane. Nikola Pašić podseća na žrtve s neskrivenom namerom da "još jače oduševi članove... stranke, da njene redove zbije u snažne kolone, da potkrepi njenu staru disciplinu i onu veliku snagu, koja je dobro uređena, kadra da savlada sve prepreke, koje bi smetale njenom razvitku i daljem ostvarivanju njenog programa".¹⁷²

Jedinstvo Narodne radikalne stranke, i kad je već imala apsolutnu moć u Narodnoj skupštini i svoju vladu, bilo je važno upravo sa stanovišta cilja: ujedinjenja srpskog naroda. Bilo je potrebno da susedne države shvate da Srbija ima vladu, dovoljno snažnu, da im ne popušta više no "što bi mogli interesi narodni dopuštati". Stopljena sa narodom, jedinstvena Narodna stranka na vladi, mogla je da se pripremi za evropske događaje i da se "njima koristi", kako bi došlo do *konačnog rešenja* sudbine onih pokrajina "koje su tesno povezane s istorijom srpskog naroda, i koje čine deo srpskog plemena, u narodnosnom pogledu".¹⁷³

¹⁷⁰ Isto, st. 328.

¹⁷¹ Isto, st. 324.

¹⁷² Isto, st. 331.

¹⁷³ Isto, st. 335-336.

Na izborima za Vanrednu Narodnu skupštinu, prvim posle Ustava od 1888. godine, koji su održani 14. septembra 1889. godine, Narodna radikalna stranka doživela je trijumf: od 117 mandata, dobila je 102, a Liberalna stranka preostalih 15 mandata. Napredna stranka nije izlazila na izbore: nije se oporavila od linča 1887. godine, a čekao ju je novi. Za predsednika Narodne skupštine izabran je Nikola Pašić. Narodna skupština, rekao je – "vrši svoju zadaću u vremenu posle jedne strašne vladavine, koja je zadržala narodnu snagu, i koja je dovela finansije u nered i koja je napustila tradicionalnu narodnu politiku" (Podv. L. P.).¹⁷⁴

Na čelu Narodne skupštine, u kojoj su apsolutnu većinu činili poslanici Narodne radikalne stranke, nalazio se vođa stranke. Za potpredsednike Skupštine takođe su izabrani prvaci ove stranke. I svi drugi skupštinski organi bili su sastavljeni od radikalnih poslanika. Ova se Vanredna Narodna skupština, kako je rekao Živan Živanović – "konstituisala, kao čisto partijska skupština". Iz nje je proizašla homogena vlada. Ali, cilj nije bio "partijska vlada", već "partijska država". "Radikalna stranka, dole moćna samo 'dole' u narodu, sad je, temeljno, učvrstila svoj položaj 'gore' u vrhovima države. Sve što se moglo u državi poradikaliti poradikaljeno je, i na vrh piramide sa radikalnom osnovom i bokovima, stajalo je i balansiralo neradikalno Namesništvo".¹⁷⁵ Kada je, 1892. godine, umro jedan od tri namesnika, Nikola Pašić je hteo da zauzme njegovo mesto. To je, međutim, zbog neslaganja namesnika Jovana Ristića, dovelo do pada vlade Nikole Pašića.

Razvoj u Srbiji posle donošenja liberalnog Ustava od 1888. godine, i sudbina samog Ustava, uzrokovani su, u najvećoj meri, karakterom srpskog radikalizma.¹⁷⁶ Začet sa kritikom Ustava od 1869. godine, srpski radikalizam se, u potonje dve decenije, konstituisao kao ideologija jedne revolucionarne partije. Svaka vlast, osim direktne vlasti naroda kroz samoupravu od vrha do dna države je – za Narodnu radikalnu stranku – tuđinska i neprijateljska vlast. Dakle: narodna, seljačka država kao uvećana zadruga, a ne moderna država zasnovana na vladavini zakona. Kao opozicija, Narodna radikalna stranka je sudar ove dve ideje o državi,

¹⁷⁴ Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, 1... st. 44.

¹⁷⁵ Živan Živanović, *Politička istorija Srbije...* st. 37, 49.

¹⁷⁶ Neki srpski istoričari (Milan Protić, *Radikali u Srbiji. Ideje i pokret (1881-1903)*, Beograd, 1990) tražili su koren srpskog radikalizma u francuskom radikalizmu. Nikola Pašić je takva tumačenja svojvremeno i sam smatrao pogrešnim i ukazivao je na ruske revolucionarne ideje šezdesetih godina XIX veka, koje su sa Svetozarom Markovićem došle u Srbiju. Dr Andrej Šemjakin, "Nikola Pašić u uspomenu ruskog putnika". *Tokovi istorije*, Beograd, 2003, br. 3-4, st. 105.

naročito posle sticanja nezavisnosti, izoštrila do nepomirljivosti sa odlikama građanskog rata. Različiti spoljnopolitički oslonci nosilaca ove dve ideje o državi, Rusija kao središte slovenstva i Austrougarska kao paradigma zapada, percipirani su kao sudar Istoka i Zapada. A srpski narod – pisao je Nikola Pašić na početku "nove ere" – "otkako se je nastanio u tim zemljama, gde sada živi, uvek je u sudarima istočnog sveta sa zapadnim bio na strani istoka..."¹⁷⁷

Odnos snaga između ove dve ideje o državi prvi put je odmeren na izborima 1883. godine. Kralj Milan nije priznao pobedu Narodne radikalne stranke legalnim putem, a na njenu rezervnu varijantu – oružanu bunu – odgovorio je upotrebom vojske. Izborna pobeda Narodne radikalne stranke bila je osigurana tek posle donošenja Ustava od 1888. i abdikacije kralja Milana, koji je verovao da je, bar privremeno, osigurao dinastiju, ali i zapadnu orijentaciju Srbije.

Pobedom na izborima posle Ustava od 1888, Narodna radikalna stranka je osvojila Narodnu skupštinu. A potom – "preko Skupštine ona je dovela svoje ljude za ministre, a preko svojih ministara popunila i ostala mesta u državnoj službi radikalima. Jedan isti stranački duh osećao se u vladi i u Skupštini... Ministar i narodni poslanik, okružni načelnik i sekretar okružnog odbora; šefovi ministarstava i članovi Državnog saveta, odnosno Glavne kontrole – sve su to bili politički jednomislenici".¹⁷⁸ Osim što je narušila ravnotežu vlasti, apsolutna dominacija jedne stranke predstavljala je svojevrсни teror. To je, uz nemirenje krune sa smanjenjem vlastitih prerogativa, bio glavni razlog političkih kriza koje su potresale Srbiju posle Ustava od 1888. Devedesete godine su u znaku borbe između krune i partijske države.

Svaka godina u poslednjoj deceniji XIX veka obeležena je krizom: 1892. – snagom krune dovedeni su na vlast liberali – teror manjine umesto terora većine; 1893. – kralj Aleksandar se proglasio punoletnim; 1894. – u zemlju se vratio kralj Milan i ukinut je Ustav od 1888; 1896. – u Beogradu je održan veliki miting radikala iz cele zemlje s ciljem da se demonstrira moć Narodne radikalne stranke; 1897. – neutralna vlada, lični režim kralja Aleksandra, kralj Milan postaje komandant aktivne vojske; 1899. – atentat na kralja Milana, suđenje Nikoli Pašiću, na kome vođa Narodne radikalne stranke imenuje antidinastičke elemente u stranci.

Izgleдалo je da se ustavna kriza duga jednu deceniju konačno završila na samom početku XX veka. Iznenađna smrt kralja Milana, 1901.

¹⁷⁷ Nikola P. Pašić, *Pisma, članci i govori...* st. 304.

¹⁷⁸ Slobodan Jovanović, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, III... st. 56-57.

godine, van zemlje odrešila je ruke kralju Aleksandru da potraži rešenje. Sporazum radikala sa naprednjacima i pritisak Rusije doveli su do oktroisanog Ustava od 1901, koji je. odgovarao ustavnom nacrtu naprednjaka iz 1882. godine.

Pristanak Narodne radikalne stranke na oktroisani Ustav od 1901. godine doveo je do prve dublje podele u njoj. Ali, Pašić je smatrao da su Srbiji "za lakše izvršenje srpske zavetne misli... potrebne simpatije evropskih naroda". One se mogu steći prihvatanjem evropskih ustanova kao što su *ustavna država*. Jer, evropski narodi "neće zazirati od uvećanja i pojačanja jedne države, koja se kreće po stazama i načinom kojim idu njihove države". Pašić je na ustav gledao, pre svega, kao na sredstvo u borbi za ostvarenje višeg cilja: oslobođenja i ujedinjenja srpskog naroda. Sa tog stanovišta, za njega je bio prihvatljiv i manje napredan ustav ako "ostavlja narod na miru da se odmori, da prikupi nove snage, da pojača i nadoknadi ono što (je) u prošlim bitkama izgubio, i da više obrati pažnju na spremu Srbije za spoljne događaje". Drugim rečima, "sloboda celog srpskog naroda" bila je i ostala "veći i jači ideal no što je bila građanska sloboda u Kraljevini Srbiji". Jer, da bi mogla da se koncentriše na ostvarenje nacionalnog zadatka, Srbija nije smela da unutrašnjim socijalnim i političkim diferencijacijama razlaže svoj jedinstveni supstrat. To stanovište ima nivo dogme: istorijske promene na njega ne utiču. Kako je u Narodnoj skupštini, 24. marta 1908. godine, rekao Nikola Pašić: "cela istorija Radikalne stranke dokazuje da smo mi jedna čisto nacionalna stranka... držeći se nacionalnih tradicija, ona će to uvek i ostati".¹⁷⁹

Prvih godina XX veka završio se još jedan period u životu Narodne radikalne stranke. Početkom aprila 1903. godine, kralj Aleksandar je izvršio državni udar: ukinut je Ustav od 1901, da bi odmah bio vraćen. U pozadini ovih događaja, kovana je zavera. Dugo pripremana, ona je završnicu dobila u noći između 28. i 29. maja 1903. godine, kada su oficiri ubili kralja Aleksandra. Posle ubistva kneza Mihaila i posle više pokušaja atentata na kralja Milana, Obrenovići su, najzad, bili iskorenjeni.

Vojska je odmah za novog kralja proglasila Petra Karađorđevića, a Narodna skupština je, pre nego što će ga izabrati, donela odluku o ustavu. Ustav od 1903. preuzeo je najveći broj odredaba iz Ustava od 1888. i uspostavio parlamentarizam. Neodvojiv od liberalizma, parlamentarizam je u Srbiji morao biti duboko kontroverzan.

¹⁷⁹ Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, 1... Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, 3... Latinka Perović, Predgovor. Olga Popović – Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji*...

Forma nije Srbiji pribavila simpatije Evrope. Međunarodni položaj zemlje je pogoršan. Zbog ubistva kraljevskog para, Engleska je prekinula veze sa Srbijom, i njihovu obnovu uslovljavala uklanjanjem zaverenika iz vojske i njihovim kažnjavanjem. Do toga je došlo tek 1906. godine. Ali su zaverenici, 1911. godine, stvorili tajnu organizaciju Ujedinjenje ili smrt, koja je poznatija kao "Crna ruka".¹⁸⁰

Vojska je stupila na političku scenu s ciljem da je više ne napušta. Učešćem u sastavljanju vlade i marginalizacijom legalnih organa vlasti, zaverenici su dovodili u pitanje ustavnost kao sistem ograničene, javne i kontrolisane vlasti. Dvor i vlada su njihovu zaštitu podigli na nivo državne politike, jer su oni bili garant njihove vlasti – "delo 29. maja nije zločin, jer ako je zločin, onda su zločin i sve bitke u svetu koje postoje za slobodu... To se delo smatra kao patriotski čin" – rekao je Nikola Pašić u Narodnoj skupštini 22. jula 1906. godine.¹⁸¹ Samim tim, inspiratori antizavereničkog pokreta su "protivnici revolucije od 29. maja".¹⁸² Njima su sledovali zatvor i ubistvo u zatvoru, čak u prisustvu ministra policije.

Sa dolaskom na vlast posle prevrata, Narodna radikalna stranka preplavila je srpsko društvo.¹⁸³ U isto vreme, ostvarila je svoj vazdašnji cilj: jaka većina u Narodnoj skupštini, slab vladalac i kabinetska vlada. To je omogućavalo koncentrisanje na ostvarenje nacionalnog zadatka. Fiksiranjem cilja dat je snažan podsticaj nacionalizmu, a obesmišljen otpor militarizmu. Uz sve evropske forme, u kakve je nesumnjivo spadao i parlamentarizam, u pripremama za ratove i u ratovima, srpsko društvo je neizbežno ujedinjavala ideologija Narodne radikalne stranke. Unutrašnji

¹⁸⁰ Vasa Kazimirović, *Crna ruka*, Beograd – Kragujevac, 1997.

¹⁸¹ Latinka Perović, Predgovor... st. 15.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ O tome, u svom već spomenutom spisu, Stojan Novaković kaže: "I kada je posle krvave noći od 29. maja 1903. radikalima došla vlast u ruke; kada su oni oglasili se za dinastičku stranku na koju jedino treba da se naslanja nova Karađorđeva dinastija – družinski su interesi izbili na prvi vidik, a sav se politički idealizam spustio u zaborav. Od ministra do birova sva se vlast nađe u radikalskim rukama. I sudovi i opštine pretresoše se toga radi. I razume se da se sva dobit, koja se mogla zaraditi liferacijama ili koncesijama morala naći u radikalskim rukama. Javni interesi potisnuti su savršeno nazad, da napred izbiju interesi družine i koterija. Služba posta radikalska tekovina, i ko se ničim drugim nije mogao zadovoljiti, smeštao se u službu. Po poznatij narodnoj poskočici, 'Plati porez za mene, pa da glasam za tebe', uz koju se igra kolo Radikala i politika, i program, i težnja, i zadatak, i duh stranke. *Ko nije radikal – nije građanin srpski, nije Srbim ude u praktiku u svoj gruboći i nagoti* (Podv. L. P.). Mladim ljudima nisu mogle obezbediti karijeru ni najsajnije sposobnosti, ako se ne bi upisali u radikale". Dr Latinka Perović, "Stojan Novaković o srpskom radikalizmu"... st. 330-331.

garant njene višedecenijske vlasti bio je, u suštini, partijski karakter države, a spoljni – Rusija. Zato nije ni trebalo menjati program, već usavršavati organizaciju stranke.

Yves Tomić

Ideologija Velike Srbije
u XIX i XX veku

Izveštaj veštaka

Yvesa Tomića
*(Bibliothèque de documentation internationale contemporaine,
Université de Paris X-Nanterre)*

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Predmet br. IT-03-67-PT

PRED PRETRESNIM VEĆEM II

Rešavaju: sudija Carmel A. Agius, predsedavajući
sudija Jean Claude Antonetti
sudija Kevin Parker

Sekretar: g. Hans Holthuis

Datum: 1. februar 2006.

TUŽILAC

protiv

VOJISLAVA ŠEŠELJA

PODNOŠENJE IZVEŠTAJA VEŠTAKA YVESA TOMIĆA
OD STRANE TUŽILAŠTVA

Tužilaštvo:

gđa Hildegard Uertz-Retzlaff
g. Daniel Saxon
g. Ulrich Müssemyer

1. Na osnovu pravila 94bis Pravilnika o postupku i dokazima (u daljem tekstu: Pravilnik), tužilac podnosi Izveštaj veštaka Yvesa Tomića. Izveštaj veštaka priložen je uz ovaj dokument kao Dodatak A.¹ Njegova radna biografija priložena je kao Dodatak B.

2. Tužilac obaveštava Pretresno veće da će Yves Tomić biti na raspolaganju za unakrsno ispitivanje, ukoliko optuženi to želi. U slučaju da optuženi prihvati ovaj Izveštaj veštaka, tužilac želi da ga ponudi za uvrščivanje u dokaze bez pozivanja svedoka da lično svedoči.

/potpis na originalu/

za Hildegard Uertz-Retzlaff,
višeg zastupnika optužbe
Dana 1. februara 2006.
U Hagu,
Holandija

DODATAK A

Izveštaj veštaka Yvesa Tomića

¹ Prevod na engleski zaveden je pod brojem ERN 0463-7876-0463-7990-EDT.

SADRŽAJ

Uvod

1. Srpska nacionalna ideologija u XIX veku: između srpstva i jugoslovenstva

1.1. Rad Vuka Stefanovića Karadžića (1787-1864)

1.2. Formulisanje nacionalnog programa: *Načertanije* Ilije Garašanina (1812-1874)

1.3. Karakteristike srpske nacionalne ideologije na kraju XIX veka

2. Srpska nacionalna ideologija u prvoj Jugoslaviji (1918-1941): od jugoslovenstva do velikosrpstva

2.1. Položaj Srba u prvoj Jugoslaviji

2.2. Srpski kulturni klub

3. Četnički pokret u Drugom svetskom ratu

3.1. Opšti kontekst

3.2. Nastanak četničkog pokreta

3.3. Ravnogorski pokret

3.3.1 Struktura pokreta

3.3.2 Ideologija i program pokreta

3.3.3 Praksa etničkog čišćenja

4. Pojava srpskog nacionalnog pokreta 1980-ih godina i ideologija Velike Srbije

4.1. Konfederalizacija Jugoslavije i nezadovoljstvo rukovodstva Socijalističke Republike Srbije

4.2. Pokretanje srpskog nacionalnog pitanja

4.3. Ideološka transformacija Saveza komunista Srbije

4.4. Političke ideje Vojislava Šešelja

5. Srpska radikalna stranka (SRS) – stranka za Veliku Srbiju

5.1 Od četničkih grupica do Srpske radikalne stranke

5.2. Srpska radikalna stranka

5.3. Politička pozicija SRS za vreme rata (1991-1995)

5.4. Uloga Srpske radikalne stranke na izborima i njen dvosmislen odnos sa Socijalističkom parijom Srbije.

Zaključak

D o d a c i

GEOGRAFSKA KARTA 1 – Vojne granice u osamnaestom veku

GEOGRAFSKA KARTA 2 – Srbija prema geografu Vladimiru

Kariću

GEOGRAFSKA KARTA 3 – Teritorijalni zahtevi Jugoslavije i konačne granice, 1918-1921

GEOGRAFSKA KARTA 4 – Administrativna podela Jugoslavije i

Banovina Hrvatska (1939)

GEOGRAFSKA KARTA 5 – Rasparčavanje Jugoslavije 1941.

GEOGRAFSKA KARTA 6 – Nacionalni sastav u delovima

rasparčane Jugoslaviji (1941)

GEOGRAFSKA KARTA 7 – Karta Velike Srbije Stevana Moljevića

GEOGRAFSKA KARTA 8 – Kretanje Vrhovne komande JVUO

tokom Drugog svetskog rata

GEOGRAFSKA KARTA 9 – Karta teritorijalnih pregovora za

Londonski ugovor

GEOGRAFSKA KARTA 10 – Karta Velike Srbije objavljena u

novinama Srpskog četničkog pokreta "Velika Srbija", u avgustu 1990.

Citati/izjave Vojislava Šešelja o Velikoj Srbiji

Skraćenice

Bibliografija

Uvod

Srednjovekovna srpska država nastala je u Raškoj oblasti. Kako se razvijala, tako se širila prema jugu (Kosovo, Makedonija), da bi svoj vrhunac dostigla za vreme vladavine cara Dušana (1308-1355), koji je proširio njene granice pripojivši područja Makedonije, Albanije, Epira i Tesalije. Zbog prodiranja Turaka sa juga Balkanskog poluostrva na sever u drugoj polovini XIV veka, srpska država je prestala da postoji, a Srbi iz južnijih krajeva (Makedonija, Kosovo, Metohija) selili su se na sever, pravcem Morava-Vardar (Skoplje-Beograd), i na severozapad (duž linije koja povezuje Skoplje, Kosovo, Sjenicu i Sarajevo). Usled otomanskih osvajanja izmenio se etnički sastav na osvojenim područjima. Pošto su se katolici Hrvati i Mađari povlačili na sever, Turci su se bojali da bi ova pogranična područja, bitna za odbranu carstva, mogla ostati nenaseљena, pa su na njihovo mesto naseljavali pravoslavne hrišćane i muslimane. Tako je u šesnaestom veku došlo do značajnog porasta pravoslavnog življa u severnoj Bosni (oblast Bosanske Krajine), ali i u Slavoniji. Ovom stanovništvu bila je poverena odbrana severne granice Otomanskog carstva. Usled svih tih pomeranja stanovništva, Srbi su se sve više širili po onoj teritoriji koja će u dvadesetom veku činiti Jugoslaviju.¹ Na istoku je, dakle, nastao jedan srpski teritorijalni kompleks u kojem je Srbija, u dolinama reka Morave i Vardara, bila povezana sa Vojvodinom, koju su činili Banat, Bačka i Srem, u Panoniji.² Na zapadu se taj kompleks prostirao do Dinarskih oblasti – do Novopazarskog sandžaka, koji odgovara teritoriji nekadašnje Raške, kolecvi srednjovekovne srpske kraljevine dinastije Nemanjića, te do Crne Gore i Hercegovine. Drugi teritorijalni kompleks nastao je na zapadu i u njegovom sastavu su bili severna Dalmacija, Lika, Kordun, Banija, zapadna Slavonija (područje duž vojne granice Habzburškog carstva,³ [vidi [geografsku kartu 1](#) u Dodatku] i zapadna Bosna (Bosanska Krajina).

¹ Desimir Tošić, *Srpski nacionalni problemi* (Pariz: Oslobođenje, 1952), str. 27.

² U sklopu Mađarske sve do početka XX veka.

³ Austrijsko carstvo je Vojnu krajinu uspostavilo u XVI veku. Ove pogranične oblasti Otomanskog carstva, razrušene i opustošene uzastopnim ratovima, naselili su većinom seljaci pravoslavni Vlasi, koji su se kasnije prozvali Srbima. Ti seljaci-vojnici učestvovali su u odbrani carstva, a zauzvrat su, pre svega Vlaškim Statutom

Ova dva teritorijalna kompleksa, oguhvaćena granicama različitih država, delile su teritorije mešoviteg, odnosno prelaznog nacionalnog sastava, na kojima su Srbi živeli zajedno sa drugim zajednicama – Hrvatima na severu (Vojna krajina i severna Bosna) i islamiziranim Slovenima u Bosni.

Upravo u toj rascepanosti teritorije koju su naseljavali Srbi treba tražiti korene srpskog nacionalnog pitanja.⁴ Naime, u doba formiranja nacionalnih država u XIX veku, Srbima je zbog izmešanosti sa drugim narodima bilo teško da stvore jedinstvenu nacionalnu političku teritoriju. Gde je trebalo da budu granice te teritorije? Da li je u tim granicama trebalo da bude nacionalnih manjina? Raštrkanost srpskog naroda igrala je, dakle, značajnu ulogu u njegovoj istoriji i dovela do stvaranja nacionalne ideologije i državotvornog programa u kojima će koncepti *jedinstva* i *ujedinjenja* postati dominantni u radovima nekih ideologa.

Ovo je kontekst u kojem ćemo razmotriti različite vizije koje su o Velikoj Srbiji imale srpska politička i kulturna elita XIX i XX stoleća, i u koji ćemo smestiti političke stavove Vojislava Šešelja, lidera Srpske radikalne stranke.

Početkom XIX veka, u austrijskim vladajućim krugovima se pod pojmom Velika Srbija podrazumevao srpski nacionalni pokret, za koji se sve do početka XX veka verovalo da ugrožava stabilnost južnih teritorija Habzburškog carstva.⁵ Pojam je s početka imao negativne konotacije, da bi ga srpski nacionalisti u drugoj polovini XIX veka prisvojili za postizanje sopstvenih ciljeva, pa je čak nekoliko časopisa nosilo naziv *Velika Srbija*. Za vreme Prvog svetskog rata srpska vlada je pozvala dva strana sručnjaka da napišu knjige koje će promovisati srpske interese i biti naslovljene "Velika Srbija".⁶

/Statuta Valachorum/ iz 1630, dobili niz povlastica, kao što su sloboda veroispovesti, pravo da obrađuju zamlju, itd. Vojna krajina je oblast specifična za Austrijsko carstvo. Rasformirana je 1881. godine, nakon što je austrougarska vojska zauzela Bosnu i Hercegovinu 1878. Jean NOUZILLE, *Histoire de frontières: l'Autriche et l'Empire ottoman* /Istorija granica: Austrija i Otomansko carstvo/ (Pariz: Berg International, 1991), str. 263.

⁴ Pod nacionalnim pitanjem podrazumevamo stvaranje nacionalne države i odnose među različitim nacionalnostima koje ulaze u njen sastav.

⁵ Mihailo Stanišić, *Projekti "Velika Srbija"* (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), str. 13-20.

⁶ *Ibid.* Autori tih knjiga bili su Francuz Ernest Denis i Rus V. N. Jastrebov. Ernest Denis, profesor na Sorboni, napisao je, zapravo, istoriju Srbije, u kojoj su ideja jugoslovenstva i srpska ideja tretirane kao jednake. Vladajuća ideja u to vreme bila je da su Srbi, Hrvati i Slovenci deo jednog te istog naroda. U knjizi su date dve geografske karte: karta srpskih i hrvatskih zemalja i karta Srbije 1913. godine. Projekat ujedinjenja

U prvom delu ovog izveštaja bavićemo se nastankom koncepta Velike Srbije u XIX veku i evolucijom srpske nacionalne ideologije od srpstva do jugoslovenstva. U drugom delu analiziraćemo evoluciju srpske nacionalne ideologije od jugoslovenstva do srpstva, za vreme prve Jugoslavije (1918-1941). Takođe ćemo obraditi ideologiju Velike Srbije Ravnogorskog pokreta (poznatog i kao četnički pokret) i način na koji je on sprovodio etničko čišćenje. Osvrnucemo se na oživljavanje ideologije Velike Srbije u komunističkoj Jugoslaviji tokom 80-ih godina i ulogu onih intelektualaca koji su sebe videli kao naslednike četničkog pokreta iz Drugog svetskog rata. Na kraju ćemo opisati osnivanje Srpske radikalne stranke (SRS) na čelu s Vojislavom Šešeljem, čiji je glavni politički cilj bilo stvaranje Velike Srbije.

1. Srpska nacionalna ideologija u XIX veku: između srpstva i jugoslovenstva

Kneževina Srbija nastala je iz dva ustanka koja su se dogodila početkom XIX veka – prvi od 1804. do 1813. godine, a drugi 1815. godine. Nakon tog drugog ustanka Srbija je usmeno dobila poluautonomni status u okviru Otomanskog carstva. Ovaj njen status je zatim potvrđen Akermanskom konvencijom iz 1826. godine, kao i sultanovim hatišerifom Sultana kojim je Srbija 1830. postala autonomna kneževina, u vazalnom položaju u odnosu na Otomansko carstvo. Punu nezavisnost Srbija će steći tek 1878. godine.

Tokom tridesetih i četrdesetih godina XIX veka, ondašnji intelektualci i političke vođe definisali su svoja shvatanja srpske države i srpskog naroda. Sada ćemo razmotriti kulturne ideje o srpskom narodu Vuka Karadžića, reformatora srpskog jezika, kao i viziju srpske države političkog vođe Ilije Garašanina, koji je 1844. godine formulisao prvi srpski nacionalni program.

Južnih Slovena predstavljen je kao inicijativa koju treba da sprovedu vlasti u Beogradu (str. 313). Nova država, koja se pominje kao "nova kraljevina Srbija", trebalo je da, osim Srbije, obuhvati i Bosnu, Hercegovinu i trojednu Kraljevinu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Ta država prostirala bi se do Slovenije, a u njenom sastavu bio bi i jug Mađarske (Vojvodina). Premda se za jugoslovenski projekat kaže da on znači "ekspanziju Srbije" (str. 305), u knjizi se ne raspravlja o ideologiji Velike Srbije.

1.1. Rad Vuka Stefanovića Karadžića (1787-1864)

Kao etnograf i lingvista, Vuk Karadžić je svojim radom odigrao značajnu ulogu u definisanju srpskog identiteta u XIX veku.⁷ Štaviše, njegovo delo predstavlja zaokret u mogućem poimanju sopstvenog identiteta kod Srba. Vuk Karadžić je, naime, ponudio sekularno shvatanje srpskog naroda, koje se nije zasnivalo na verskoj pripadnosti. Zbog toga je došao u sukob sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koja je držala da Srbi ne mogu biti drugo do pravoslavci. Uprkos ovako bitnom razmimoilaženju, mnogobrojni srpski intelektualci XIX veka prihvatili su Karadžićeve ideje.

On je bio aktivan na vrhuncu romantizma, pokreta koji je idealizovao prošlost i vekovne tradicije. Raslo je zanimanje za istoriju, posebno srednji vek, kada su nastale narodne balade i epovi. Za romantičarski pokret jezik je bio od suštinske važnosti, pa je to važilo i za spsku kulturnu renesansu. Po mišljenju J. G. Herdera, sve karakteristike naroda i njegov duh ogledaju se u jeziku. Polja istraživačkog rada Vuka Karadžića bila su kako lingvistika i istorija, tako i etnografija. Nesumnjivo je da je njegov rad omogućio jačanje srpske nacionalne svesti.

Zahvaljujući reformi Vuka Karadžića, kojom je svakodnevni govor uzet za osnovu novog književnog jezika, književnost i nauka, dotak nedostupni, konačno su postali pristupačni običnom narodu. Njegova reforma, međutim, nije automatski prihvaćena i za njen konačan uspeh moralo je da prođe nekoliko decenija. U martu 1850. jedan broj srpskih

⁷ Karadžić, koji je rođen u Tršću, u zapadnoj Srbiji, u porodici koja se tu doselila iz Hercegovine, obrazovao se u Beogradu za vreme prvog srpskog ustanka i postao zvaničnik srpske države koja je tad tek bila u početku. Nakon neuspeha ustanka 1813. godine, napustio je Srbiju i otišao u Beč. U austrijskoj prestonici upoznao se sa slovenačkim lingvistom Jernejem Kopitarem, koji ga je podstakao da nastavi svoj književni i lingvistički rad. Godine 1814. i 1815, Vuk Karadžić je priredio dve zbirke narodne poezije, u kojima je zabeležio usmeno predanje svoga naroda, onako kako su ga prenosili nepismeni srpski seljaci. Njegov rad oduševio je nemačke pisce poput J. V. Getea i Jakoba Grima, koji su se zanimali za bogatstvo narodne poezije. Tu poeziju Karadžić je priredio na onom srpskom jeziku koji je sam kodifikovao u svojoj gramatici objavljenoj 1814. godine. Vuk Karadžić je uprostito srpsko ćirilčno pismo izbacivši nepotrebna slova i uvevši neka nova, pre svega "j", koje je preuzeo iz latiničnog pisma. Time je unekoliko omogućio približavanje pravoslavnog i katoličkog sveta. Godine 1818, Karadžić je objavio rečnik, kojim je predstavio svoju reformu književnog jezika. Inspiracija Vuka Karadžića bilo je, zapravo, delo Dositeja Obradovića, pravoslavnog kaludera koji je prihvatio ideje prostvetiteljstva i Francuske revolucije. On se, u korist narodnog govora, poduhvatio reforme srpskog književnog jezika (slavenoserbskog), kojim se uglavnom služilo sveštenstvo.

intelektualaca, među kojima i Vuk Karadžić, dogovorio se sa grupom hrvatskih pisaca i lingvista (Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević i drugi) da će Srbi i Hrvati imati isti književni jezik i istu ortografiju. Karadžićeva reforma pravopisa je Srbiji je prihvaćena tek 1868, četiri godine nakon njegove smrti. Tokom čitavog veka, Srpska pravoslavna crkva žestoko se suprotstavljala jezičkoj reformi. Stefan Stratimirović, sremsko-karlovački mitropolit i vođa Srba u Austrijskom carstvu bio je posebno glasan protivnik reforme.

U svom radu "Srbi svi i svuda", napisanom 1836. godine, a objavljenom 1849, Vuk Karadžić je precizirao koje teritorije naseljavaju Srbi:

Zaista se zna da Srbi sad žive u današnjoj Srbiji (između Drine i Timoka, i između Dunava i Stare planine), u Metohiji (od Kosova preko Stare planine, gdje je Dušanova stolica Prizren, srpska patrijaršija Peć, i manastir Dečani), u Bosni, u Hercegovini, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju od više Osijeka do Sentandrije, u Slavoniji, u Hrvatskoj (i Turskoj i Austrijskoj krajini), u Dalmaciji, i u svemu Adrijatičkom primorju gotovo od Trsta do Bojane.⁸

Vuk Karadžić je začetnik ideje o Srbima kao narodu sa više veroispoloženosti objedinjenom istim jezikom. Po njemu, a u skladu s herderovskom ideologijom, jezik je, nezavisno od verskih faktora, jedini važeći kriterijum za određivanje nacionalne pripadnosti. Tako je on u srpski narod ubrojao sve govornike dijalekata koji su se u to vreme mogli čuti u Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini, Vojvodini, Bosni i izvesnim delovima Dalmacije, uključujući Dubrovnik. Nije pridavao značaj oznaci "ilirski", koja je u tridesetim i četrdesetim godinama XIX veka ušla u upotrebu u Hrvatskoj. Smatrao je da su Hrvati govornici čakavskog dijalekta, a Slovenci kajkavskog.⁹ Po njegovoj proceni bilo je pet miliona Srba – tri miliona pravoslavaca i dva miliona muslimana i katolika. U suštini, ideje Vuka Karadžića bile su u velikoj meri određene tadašnjom naukom o Južnim Slovenima i njihovim dijalektima. Pisanje Vuka Karadžića bilo je pod uticajem Kopitarevih ideja o etničkoj rasprostranjenosti Srba, Hrvata i

⁸ Francuski prevod preuzet je iz knjige koju su uredili Mirko Grmek, Marc Gjidara i Neven Šimac, *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une idéologie serbe /Etničko čišćenje: istorijski spisi o jednoj srpskoj ideologiji/* (Pariz: Fayard, 1993), str. 42.

⁹ U dijalektima srpskohrvatskog jezika javljaju se tri reči koje znače "šta": "što" je najčešća, "ča" se koristi uglavnom u priobalnoj Dalmaciji, a "kaj" u okolini Zagreba.

Slovenaca.¹⁰ Sam Kopitar bio je inspirisan istaživanjima češkog lingviste Josifa Dobrovskog.¹¹

Definicija srpskog naroda Vuka Karadžića lišena je svakog pansrbizma ili velikosrpske političke ideologije. On se u svome delu, zapravo, i ne bavi problemima političke organizacije društva ili države; njegove ideje imaju kulturnu, a ne političku dimenziju.¹² U svojoj studiji o srpskoj i hrvatskoj nacionalnoj ideologiji XIX veka, Wolf Dietrich Behschnitt za nacionalne ideje Vuka Karadžića kaže da predstavljaju "jezičku i kulturnu ideologiju Velike Srbije".¹³ Istina je da njegove ideje impliciraju sužavanje teritorije na kojoj će se u XIX veku konstituisati hrvatski narod. Međutim, od suštinskog je značaja objasniti da su te ideje formulisane u vreme kada su kod Hrvata još uvek preovladavala osećanja lokalne i regionalne pripadnosti, dok identitet bosanskih Muslimana još uvek nije bio sasvim jasan. Hrvatske teritorije bile su podeljene između Austrije i Mađarske. Dalmacija, koja je do 1797. bila pod Mletačkom republikom, došla je 1814. pod nadležnost Beča, isto kao i pokrajine koje su naseljavali Slovenci (Kranjska, Koruška, Štajerska), dok su unutrašnjost Hrvatske i Slavonija potpale pod mađarsku upravu. Fragmentaciju hrvatskih teritorija pojačalo je postojanje Vojne krajine, koju je Austrija osnovala u XVI veku, naselivši tu oblast srpskim življem koji je stigao iz Otomanskog carstva [vidi geografsku kartu 1 u Dodatku].¹⁴ Premda Ilirski

¹⁰ Milorad Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, I tom (Beograd, Prosveta, 1989), str. 423.

¹¹ Dobrovski je smatrao da su sva područja gde se govorio štokavski dijalekt srpska. Smatrao je da su zapadne varijante tog jezika, gde se pisalo latinicom, polu-srpske, a da je varijanta koja se pisala ćirilicom pismom autentično srpska. Teorije Dobrovskog i Kopitara bile su prihvaćene do 1849, ali su kasnije dovodene u pitanje. Vidi Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, I tom, str. 423. Pavel ŠAFARIK je 1826. godine preuzeo isti koncept srpskog naroda u svojoj *Istoriji slovenske književnosti i jezika*. On je, oslanjajući se na Dobrovskog, bio mišljenja da se srpski narod može podeliti na pravoslavne Srbe i katoličke Srbe, koje je nazivao Slavo-Srbima (*ibid*, str. 440).

¹² Ljubomir Tadić, *O velikosrpskom hegemonizmu* (Beograd: Stručna knjiga i Politika, 1992), str. 126-127.

¹³ Wolf Dietrich Behschnitt, *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914: Analyse und Typologie der nationalen Ideologie /Srpski i hrvatski nacionalizam 1830-1914: analiza i tipologija nacionalne ideologije/* (Minhen: Oldenbourg, 1980), str. 71. Vidi recenziju ove knjige Milorada Ekmečića objavljenu u *Istorijskom glasniku* (1980: 1-2), str. 151-160.

¹⁴ Yves Tomić, "Le mouvement national croate au XIXe siècle: entre yougoslavisme (jugoslovenstvo) et croatisme (hrvatstvo)" /"Hrvatski nacionalni pokret u 19. veku: između jugoslovenstva i hrvatstva"/, *Revue des études slaves*, 68: 4 (1996), str. 463-475.

pokret iz tridesetih i četrdesetih godina XIX veka nije uspeo da prekorači geografske granice Hrvatske, on je ipak doprineo jačanju veza između različitih provincija koje su se smatrale hrvatskim. Taj tekst Vuka Karadžića, napisan u vreme kada su se nacionalni identiteti tek stvarali, nije posebno iznenađujući kada se čita iz perspektive doba u kojem je objavljen. Ono što će se javiti kao problem jeste insistiranje na takvom konceptu nacionalnog identiteta u XX veku, kada su nacionalni identiteti Hrvata i bosanskih Muslimana već utvrđeni.¹⁵ Optužiti Vuka Karadžića da je hteo da negira postojanje Hrvata i bosanskih Muslimana značilo bi falsifikovati istorijsku perspektivu i ignorisati istorijske parametre XIX veka. Iz želje da se Vuk Karadžić ocрни po svaku cenu, zaboravlja se da su njegove ideje za ono doba bile moderne i da su proistekle iz evropskog racionalizma. Ideja Vuka Karadžića da su Srbi i Hrvati deo istoga naroda utrla je put ideji jugoslovenstva u Srbiji na početku XX veka. U korenu jugoslovenskog unitarizma kriju se herderovske ideje o tome da naciju određuje jezik. Međutim, istorija je pokazala da je takav koncept srpskog naroda, prevashodno utemeljen na filološkom radu Vuka Karadžića, pogrešan, pošto se ispostavilo da jezik ne može služiti kao glavni kriterijum za definisanje nacije. Verospovent je jedan od ključnih distinktivnih elemenata nacionalne pripadnosti, posebno u Bosni i Hercegovini, i to nezavisno od stvarnog stepena religioznosti. Lingvistički nacionalizam, bilo onaj koji je definisao Vuk Karadžić bilo njegov ilirski oblik, nudio je tolerantnu perspektivu. Ali jezički faktor neće biti dovoljan za ujedinjenje južnoslovenskih naroda. Od kraja XIX veka, a posebno u XX veku, jezički nacionalizam ustupiće mesto etničkom nacionalizmu.

¹⁵ Tvrdnja Vojislava Šešelja da su katolici koji govore štokavskim dijalektom Srbi, zasnovana je na kategorijama nasleđenim od Vuka Karadžića i drugih intelektualaca XIX veka.

"Pre ilirskog preporoda srpski, štokavski jezik nije govorio ni jedan Hrvat, ali su govorili Srbi katolici, predvodnici ilirizam iz političkih razloga nisu hteli da taj jezik nazovu srpskim, ali im se činilo neprimerenim da ga predstave kao hrvatski, pa su pribegli neverovatnoj mimikriji predstavljajući se pripadnicima izumrlog balkanskog naroda - Ilirima." Vojislav Šešelj, *Emigrantski opus Profesora Laze M. Kostića*, I deo, (Beograd: ZIPS, 1999), str. 13.

Ilirski pokret javio se u Hrvatskoj tridesetih i četrdesetih godina XIX veka. Tražio je autonomiju Hrvatske i Slavonije i njihovo ujedinjenje sa Dalmacijom. Suprotstavljao se mađarskoj dominaciji nad Hrvatskom i Slavonijom.

Vidi i Vojislav Šešelj, *Ideologija srpskog nacionalizma: naučno i publicističko delo prof. dr. Laze M. Kostića* (Beograd: ABC Glas, 2002).

1.2. Formulisanje nacionalnog programa:
Načertanije Ilije Garašanina (1812-1874)

Do sastavljanja ovog nacionalnog programa došlo je usled konakata između političkih vođa kneževine Srbije i poljskih političkih emigranata koji su pobjegli iz svoje zemlje nakon neuspjeha revolucije 1830. godine. Kako bi se suprotstavio interesima Rusije i Austrije knez Adam Čartoriski, ruski ministar inostranih poslova u burnom napoleonskom periodu, osnovao je diplomatsku kancelariju u Parizu s mrežom agenata sve do Balkana.¹⁶ U januaru 1843. godine, posvetio je Srbiji svoj spis "Saveti koje treba slediti" /originalni naslov: "Conseils sur la conduite à suivre"/, u kojem je savetovao vođe da prava i teritoriju svoje kneževine prošire na taj način što će voditi pomirljivu politiku prema Porti. Predlagao je da Kneževina Srbija oko sebe okupi druge slovenske zemlje i narode koji žive u Otomanskom i Habzburškom carstvu, opominjući da se treba čuvati Rusije i Austrije. Godine 1843. i 1844. agent Čartorskog u Beogradu, Čeh po imenu František A. Zach, napravio je "plan za slovensku politiku Srbije", kojim je savetovao vladajuće krugove u Srbiji da slede "panslovensku politiku".¹⁷ Pri sastavljanju svog *Načertanija*, Garašanin se u velikoj meri oslanjao na ta dva teksta, posebno na "Plan" Františeka Zacha, ali je pritom izostavio njegovu jugoslovensku dimenziju.¹⁸

Načertanije je delo Ilije Garašanina (1812-1874), ministra unutrašnjih poslova. Garašanin je tu funkciju obavljao od 1843. do 1852. i bio je jedan od stubova ustavobraniteljske vlade. Nije bio zadužen samo za policiju, već i za vojsku, privredu, zdravstvo i transport. Gotovo tri decenije vršio je visoke političke funkcije u Srbiji.¹⁹ Nakon pada ustavobraniteljskog režima 1858. godine, knez Mihailo Obrenović ga je pozvao da bude na čelu vlade i da vodi spoljnu politiku (1861-1867). Pristaša reda, bio je protivnik

¹⁶ Poljski agenti su bili u bliskoj vezi s ustavobraniteljima i podržali su ih kada su ovi došli na vlast u Kneževini Srbiji, u čemu im je najviše pomogla francuska diplomatija. Radoš Ljušić, "Ilija Garašanin o srpskoj državnosti", u *Ilija Garašanin (1812-1874)* (Beograd, SANU, Odeljenje istorijskih nauka, 1991), str. 64.

¹⁷ Na srpskohrvatskom se ime Františeka Zacha često pojavljuje kao Franjo Zah.

¹⁸ U nekom smislu, *Načertanije* je kopija "Plana" Františeka Zacha. Ipak, Ilija Garašanin je izostavio neke delove, pre svega onaj koji se bavio odnosom Srba i Hrvata i savezom sa Česima, kao i delove u kojima se govorilo o usklađivanju unutrašnje i spoljne politike.

¹⁹ U Garašaninovoju dugoj državničkoj karijeri bila su dva perioda u kojima nije vodio poslove Srbije: od 1853. do 1856. i ponovo od 1859. do 1861.

liberalnih ideja i demokratskih institucija. Godine 1844. formulisao je nacionalni program za oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda. Vrlo je važno podvući da se radi o jednom poverljivom spisu. Sa njime je bila upoznata samo nekolicina srpskih vođa – Austrougarska je za njega saznala tek osamdesetih godina XIX veka, a srpska javnost je sa njegovim postojanjem upoznata tek 1906. Ilija Garašanin je verovao da Srbija treba da ima plan za budućnost. Smatrao je da je država premala da bi joj opstanak bio zagarantovan, da je, drugim rečima, morala da proširi granice tako da one obuhvate Srbe koji su živeli van kneževine. Garašanin je ovaj svoj sud zasnovao na činjenici da je Otomansko carstvo na zalasku i da će ga naslediti ili Austrija i Rusija, ili hrišćanske države Balkana. Osim same kneževine, buduća srpska država obuhvatila bi Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru i severne delove Albanije. Počivala bi na slavnjoj prošlosti srpskoga carstva iz XIV veka. Ilija Garašanin se pozivao na istorijska prava: Srbi, naime, ne traže ništa drugo do kontinuitet srpske srednjovekovne države koju su u XIV i XV veku razorili Turci. Do ujedinjenja Srba trebalo je da dođe u etapama: počelo bi sa Srbima koji žive u Otomanskom carstvu, a zatim bi se pripojili i oni u južnoj Mađarskoj. Garašanin nije isključio mogućnost ujedinjenja – u buduću jugoslovensku državu – sa drugim Južnim Slovenima u Habzburškom carstvu, kao i sa Bugarima. Pa ipak, jugoslovenska dimenzija njegovog programa nije bila jasno izražena; ona nije predstavljala njegov ključni aspekt. Prednost je imalo stvaranje nezavisne srpske države.²⁰ Koja je sredstva Garašanin predvideo za ostvarivanje planiranih ciljeva? Mađar rat nije bio isključen kao mogućnost – Ilija Garašanin ga pominje kada govori o tome da treba znati da su u oblastima koje je on imao prilike da vidi prisutni "ratni duh, naoružanost naroda, posle čišlo i raspoloženje pravilne vojske" – rat ipak nije bio izričito predviđen kao instrument ekspanzionističke politike srpske kneževine.²¹ Naglasak je bio na prikupljanju informacija od Južnih Slovena u Otomanskom i Habzburškom carstvu. U tu svrhu kreirana je mreža obaveštajaca na područjima naseljenim Srbima pod otomanskom i austrougarskom upravom.²²

²⁰ Ljušić, str. 153.

²¹ U "Planu" Čeha Franje Zaha, koji je dao ideje za *Načertanije*, izričito se navodi da je rat osnovno sredstvo za rešavanje južnoslovenskog pitanja. O tome se detaljno govori u VII Delu "Plana", ali Garašanin to nije preuzeo. Bilo bi zanimljivo znati zašto je taj deo izostavljen. Po svemu sudeći ne postoje arhivski spisi koji bi pružili odgovor na ovo pitanje. Za tekst Franje Zaha vidi Ljušić, str. 130-150.

²² David Mackenzie, "Ilija Garašanin: Balkan BISMARCK" /Ilija Garašanin - balkanski BIZMARK/ (New York: Columbia University Press, 1985), str. 62-91.

Da bi se opredjeliti moglo šta se učiniti može i kako se u poslu postupiti ima, mora praviteljstvo znati u kakvom se položenu svagdar nalaze narodi raznih provincija Srbiju okružavajućih. Ovo je glavno uslovije tačnog opredelenija sredstva. Za ovu cjel treba pre svega oštroumne, od predponjatija ne zauzete i praviteljstvu verne ljude kao ispitatelje stanja ovih naroda i zemalja poslati i ovi bi morali posle svog povratka tačno pismeno izvestije o stvari dati. Naročito se treba izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Severnoj Albaniji. U isto vreme nužno je da se tačno poznaje i stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije a razume se da u ovo spadaju i narodi Srema, Banata i Bačke.²³

U osnovi ovog rezonovanja nije konfrontacija sa susednim slovenskim narodima. Naprotiv, Ilija Garašanin je insistirao na potrebi da se nađu dodirne tačke sa njima. Pisao je o tome da pravoslavci i katolici treba da se dogovore o nacionalnoj politici, kako bi ostvarili ciljeve iz *Načertanija*. Rukovodeći se tim stavom, zastupao je načelo potpune slobode veroispovesti. Tako je štampanjem i širenjem dela objavljenih u Beogradu a namenjenih katoličkim Slovenima i muslimanskim Bosancima trebalo uspostaviti prijateljske odnose sa Južnim Slovenima u Otomanskom carstvu i Austriji i zadobiti njihovo poverenje. Isti pristup imao je i prema Bugarskoj i Bugarima.²⁴ Cilj je bio suzbiti ruski uticaj na Bugare i oslabiti ulogu Rusije kao zaštitnice pravoslavnih Bugara. Iako je, istini za volju, *Načertanije* predviđalo teritorijalno širenje Kneževine Srbije, sa njenim političkim institucijama i kneževskom dinastijom kao okosnicama, u njemu se nijednom ne predlaže proterivanje eventualno nepoželjnih naroda. Premda *Načertanije* možemo shvatiti kao striktno srpski nacionalni program, u njemu se ipak ne isključuje saradnja sa drugim Južnim Slovenima. Osim toga, bilo bi pogrešno ocenjivati jugoslovenski karakter nekog nacionalnog programa jedino na osnovu onoga što se u njemu kaže o saradnji Srba i Hrvata. U stvari, Srbija je u više navrata razmatrala mogućnost zajedničke države sa Bugarima.

Prvi primer sprovođenja *Načertanija* u praksu bio je stvaranje mreže agenata u Otomanskom carstvu i na teritoriji Austrije. u provincijama Otomanskog carstva (Bosna, Hercegovina, Kosovo) regrutovano je na desetine agenata, mahom trgovaca.²⁵ Uspostavljeni su

²³ Prevod /na francuski/ je preuzet iz Mirko Grmek, Marc Gjidara i Neven Šimac (urednici), str. 67-68.

²⁴ Jedan poduži deo *Načertanija* posvećen je Bugarima i Bugarskoj.

²⁵ Svaki agent pokrivao je dve ili tri nahije (oblasti). On bi za svaku nahiju zadužio po jednog čoveka, koji bi onda dalje regrutovao svoje agente. Nijedan agent nije

konakti sa vladarem Crne Gore, vladikom Petrom II Petrovićem Njegošem, kojem je odobrena novčana pomoć. Katolički Albanci iz plemena Mirdita pridobijeni su za zajedničku borbu za oslobođenje.²⁶ Veze su uspostavljene i sa istaknutim ličnostima Ilirskog pokreta u Hrvatskoj (Ljudevit Gaj, Bogoslav Šulek, itd.).

Kada je 1848. godine susedno Austrijsko carstvo potresala revolucija, kneževina Srbija je dobila priliku da svoje političke i teritorijalne ambicije isproba u realnosti. Južni delovi Mađarske (Vojvodina), gde se srpsko stanovništvo podiglo protiv Budimpešte, nisu bili prioritetni za Srbiju, koja je bila prvenstveno okrenuta Bosni, Hercegovini i severnoj Albaniji. Njena obaveštajna mreža bila je tamo mnogo manje razvijena nego u Otomanskom carstvu. Bez obzira na to, vlasti u Beogradu podržale su srpske pobunjenike u južnoj Mađarskoj, koji su tražili stvaranje autonomne srpske teritorije u okviru Habzburškog carstva. Na insistiranje Otomanskog carstva, Srbija je ipak zauzela neutralan stav i povukla svoje dobrovoljce iz Vojvodine. Revolucionarna zbivanja 1848. godine navela su Iliju Garašanina na još ambicioznije ideje i razmišljanja o stvaranju jednog carstva Južnih Slovena, čiji bi nosioci bili pretežno Srbi i Hrvati.²⁷ Po gušenju revolucije 1849. godine, vratio se skromnijim zamislima i prevashodno se usredsredio na ideju o ujedinjenju Srba. Tokom sedme decenije XIX veka, kao ministar spoljnih poslova i predsednik vlade za vreme vladavine Mihaila Obrenovića (1860-1868), Garašanin se držao smernica iz *Nečertanija*, prema kojima bi buduća srpska država obuhvatala Kneževinu Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, severnu Albaniju i Crnu Goru. Kada je reč o njegovom stavu prema Crnoj Gori, tu je bio manje jasan, jer je sumnjao u spremnost njenih vođa da se priključe Srbiji. Dok je tokom četrdesetih godina XIX veka Srbiju uvek video kao vazalnu državu

znao ko su drugi agenti. Za agente su korišćeni i pravoslavci i katolici. Michael Petrovič, *A History of Modern Serbia, 1804-1918* /Istorija moderne Srbije, 1804-1918/, I tom (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976), str. 233-234. Vidi i Vaso VOJVODIĆ, *U duhu Garašaninovih ideja: Srbija i neoslobođeno srpstvo 1868-1876*, (Beograd: Prosveta, 1994), str. 402.

²⁶ Počevši od 1846. godine postojao je kontakt sa plemenskim starešinom Bibom Dodom, u kojem su posredovali Hrvat Matija Ban i ličnosti iz redova albanskog katoličkog sveštenstva. Obaveštajci su regrutovani među katoličkim Albancima, od kojih je najznačajniji bio Karlo Krasnići. Više o kontaktima srpskih vođa i albanskih katoličkih velikodostojnika može se pročitati u knjizi Petrita IMAMIJA, *Srbi i Albanci kroz vekove* (Beograd: KVS, 2000), str. 117-134.

²⁷ Dragan Simeunović, *Iz riznice otadžbinskih ideja* (Beograd: Vojska i Verzal Press, 2000), str. 28-29.

Otomanskog carstva, tokom šezdesetih godina XIX veka više nije bilo moguće razmišljati o proširenoj srpskoj državi kao delu carstva čija se čiji se kraj tada već otvoreno priželjkivao. U skladu s time, sa propagandnog rada prešlo se na pobunjeničku borbu ili rat za nacionalno oslobođenje, najpre u vidu naoružavanja "revolucionarnih pokreta" u Bosni, Hercegovini i Bugarskoj. Kako bi se hrišćanski narodi jednom za svagda oslobodili osmanlijskog jarma, na inicijativu kneza Mihaila Obrenovića uspostavljen je sistem savezničkih odnosa sa Grčkom (1861), Crnom Gorom (1866) i Rumunijom (1868). Idealističke vizije kneza Mihaila Obrenovića prevazilazile su očekivanja Ilije Garašanina, jer je srpski vladar polagao nade u stvaranje jedne velike države Južnih Slovena u čijem će sastavu biti Srbi i Hrvati iz Habzburškog carstva, kao i Bugari i Makedonci iz Otomanskog carstva. Štaviše, njegove zamisli prevazilazile su i realne mogućnosti Srbije da sprovede jedan takav poduhvat. Godine 1861, Ilija Garašaniin je govorio o "konfederaciji Srba, Bugara i Albanaca", mada je znao da evropski diplomatski krugovi nisu bili raspoloženi da podrže jedan takav projekat. Paralelno sa sporazumima među državama, Srbija je 1867. godine sa bugarskim nacionalistima postigla dogovor o stvaranju srpsko-bugarske zajednice.²⁸ U martu iste godine, Ilija Garašaniin, ministar spoljnih poslova, napisao je program za jugoslovensku politiku, koji je poslao Josipu Jurju Štrosmajeru, vođi jugoslovenskog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji. Program je imao za cilj ujedinjenje slovenskih plemena u jednu saveznu državu sa dva centra - Beogradom i Zagrebom. Država bi se temeljila na principu nacionalne pripadnosti, a ne veroispovesti, pošto je Ilija Garašaniin smatrao da su Srbi i Hrvati iste nacionalnosti, odnosno da su Jugosloveni.²⁹ Zato se *Nečertanije* ne može izolovati i ograničiti na 1844. godinu, kada se pojavilo. Važno je imati u vidu nacionalnu ili spoljnu politiku kneževine Srbije, a posebno uticaj Ilije Garašaniin u periodu od

²⁸ Sporazum od 26. januara 1867. godine, poznat i kao "Program srpsko-bugarskih (bugarsko-srpskih) političkih odnosa ili njihova "srdačna antanta", imao je dvanaest članova i predviđao je stvaranje zajedničke države pod nazivom Bugaro-Srbija ili Srbo-Bugarska. Knez Mihailo Obrenović proglašen je "poglavarem Srbo-Bugara i vrhovnim zapovednikom njihovih vojski" (član 3). Tekst ovog sporazuma može se naći u knjizi Georgea Devasa, *La nouvelle Serbie: origines et bases sociales et politiques, renaissance de l'État et son développement historique, dynastie nationale et revendications libératrices* (Nova Srbija: poreklo i društveni i politički osnovi, obnova i istorijski razvoj države, narodna dinastija i polaganje prava na slobodu/ (Pariz i Nansi: Berger-Levrault, 1918), str. 205. Na drugom po redu sastanku održanom u Bukureštu u aprilu 1867. odlučeno je da će se buduća država zvati *Jugoslovensko carstvo*.

²⁹ Ljušić, str. 112.

1840. do 1860. godine. Detaljnim uvidom u spoljnu politiku Kneževine Srbije može se uočiti da su bile prisutne dve tendencije ili ideološke opcije: usko srpska opcija i jugoslovenska (ili, šire, balkanska) opcija. Kakva je tačno veza između ova dva pristupa? Premda se ne može poreći da je srpska nacionalna politika pre svega išla za ostvarivanjem interesa srpskog naroda, isto tako je istina da se ujedinjenje srpskog naroda razmatralo u dva različita konteksta - u srpskom i u jugoslovenskom, s tim da je ovaj drugi varirao (figurirali su ili Hrvati ili Bugari). Bez obzira na to, i u okviru jugoslovenske opcije uloga inicijatora i donosioca odluka bila je rezervisana za Srbiju (i njenu dinastiju), koja je u to vreme bila glavna vojna sila među hrišćanskim narodima Balkana. Predstaviti Iliju Garašanina kao običnog eksponenta velikosrpske ideologije značilo bi, dakle, suviše uprostiti stvar, jer ako pažljivo sagledamo njegov razvoj, videćemo da je put kojim je on išao mnogo složeniji, odnosno da je oscilovao između jedne usko srpske i jedne jugoslovenske (ili balkanske) perspektive. Osim toga, politika oslobađanja Srba u Otomanskom carstvu u XIX veku nije bila konstantna. Od 1867. do 1903. godine, Srbija je, zapravo, bila odustala od svojih planova za ujedinjenje Srba u jedinstvenu državu i pala pod uticaj Austrougarske. Od 1867. godine, nakon sastanka sa grofom Andrasijem, mađarskim predsednikom vlade i ministrom odbrane, knez Mihailo je promenio politički kurs, te je razrešio dužnosti Iliju Garašanina, koji se nalazio na čelu srpske vlade i diplomatije. Sporazumi postignuti sa balkanskim državama prestali su da važe i odnosi sa Hrvatima su prekinuti. Pod novim knezom Milanom Obrenovićem Srbija je napustila svoje nacionalne ideale.

1.3. Karakteristike srpske nacionalne ideologije na kraju XIX veka

Nacionalne ideologije je teško definisati, jer oni koji govore o nekoj naciji čine to sa veoma različitih političkih i društvenih stanovišta. Bez obzira na to, ti različiti diskursi imaju više zajedničkih tačaka. Tako se, konačno, iskristališu definicija nacije, karakteristike njene kulture, specifične institucije i ciljevi koje ona sebi postavlja u vezi s određenom situacijom. Nacionalna ideologija omogućava nam da precizno utvrimo kako određena nacionalna grupa sebe vidi i koje su joj glavne karakteristike. U mnoštvu ideoloških stavki, određivanje teritorijalnih granica i naziva nacije zauzimaju najistaknutije mesto.

Srpska nacionalna država razvila se tokom XIX veka. Kao i u slučaju modernizacije srpskog društva, nastanak nacionalne države bio je

spor i postepen. U početku je srpska nacionalna ideja živela uglavnom među urbanim intelektualcima, koji su bili malobrojni. Intelektualni centar Srba nije se nalazio u Kneževini Srbiji, već u Vojvodini, u mađarskom delu Habzburškog carstva. Godine 1839, 59,7% svih intelektualaca koji su živeli u Kneževini Srbiji bilo je iz južne Mađarske.³⁰ Srpski istoričar Milorad Ekmečić zapaža da se razvoj nacionalnog pokreta u političkim smislu vezuje više za vlasti u Kneževini, dok se "kulturna renesansa" odvijala mahom u Vojvodini.³¹ Najteže je bilo ubediti seljaštvo da prihvati taj korpus ideoloških koncepata. Tokom raznih sukoba između Srbije i Otomanskog carstva nacionalnu ideologiju propagirale su političke stranke, štampa, vojska, pa i kulturne institucije (klubovi čitalaca, pevačka društva i slično). Među takvim institucijama najznačajniju ulogu u širenju nacionalnih ideala i srpske književnosti uopšte odigrala je "Matica srpska", osnovana 1826. u Cislajtániji.³² Zbog visokog stepena nepismenosti, usmena kultura je bila značajan faktor u širenju nacionalne ideologije. U odnosu na prethodni period, Pravoslavna crkva je sada imala manje udela u nacionalnom pokretu. Koncept nacije koji je gajila Srpska pravoslavna crkva, tj. nacije definisane pravoslavnom verom, bio je u suprotnosti sa konceptom koji je ponudio Vuk Karadžić, konceptom koji su tokom XIX veka prihvatili mnogobrojni intelektualci.

Škole su bile još jedan dobar način za širenje nacionalnih ideja. U obrazovni sistem, doduše, nije bilo uključeno celokupno stanovništvo, ali udžbenici osnovnih i srednjih škola važan su izvor informacija o tome kako su Srbi želeli da se prikažu sopstvenom narodu, o tome kako su videli svoju prošlost i svoje teritorije.³³ Među tim publikacijama središnje mesto zauzimaju udžbenici geografije, u kojima se mogu naći definicije srpskog naroda, a ucrtane su i granice nacionalnih teritorija. Udžbenici geografije Vladimira Karića bili su vrlo uticajni i potonji autori udžbenika našli su u njegovim delima izuzetno značajan izvor inspiracije. Po Vladimiru Kariću,

³⁰ Milorad Ekmečić, *Srbija između srednje Evrope i Evrope* (Beograd: Politika, 1992), str. 75.

³¹ Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, 1. tom, str. 441.

³² Reka Lajta delila je teritoriju Austrijskog carstva na dva dela – Cislajtániju u Austriji i Translajtániju u Mađarskoj.

³³ Charles Jalvich, *South Slav Nationalism: Textbooks and Yugoslav Union before 1914* /Južnoslovenski nacionalizam: udžbenici i jugoslovenska zajednica pre 1914. godine/ (Columbus: Ohio State University Press, 1990), str. 359. U vezi sa razvojem obrazovnog sistema u Srbiji u XIX veku vidi tekst Ljubinke Trgovčević "Obrazovanje kao činilac modernizacije Srbije u XIX veku: analitička skica", u *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994), str. 217-232.

granica srpskih zemalja išla je Dunavom na istoku, koritom reka Timoka, Morave i Vardara sve do grada Strumice na jugu, odatle je vodila koritom Crne Reke sve do Prespanskog jezera i prema severu do Ohridskog jezera, da bi se zatim Crnim Drimom spustila do Jadranskog mora. Obalom se granica penje do Trsta, na istoku prati istočne granice Kranjske i Štajerske i reku Dravu, sve do Pečuja i Mohača. Granica srpskih zemalja zatim seče rumunski Banat (linijom Temišvar, Vršac, Bela Crkva) i vraća se do Dunava. Karićeva Srbija prostire se preko čitave teritorije buduće Jugoslavije, sa izuzetkom Slovenije; obuhvata i delove severne Albanije i severne Grčke, kao i južne Mađarske i zapadne Rumunije [vidi [geografsku kartu 2](#) u Dodatku]. Među srpskim zemljama Karić pravi razliku između onih nezavisnih, kao što su Kraljevina Srbija i Kneževina Crna Gora, onih pod austrougarskom vlašću, kao što su Istra, Kraljevina Dalmacija i Kraljevina Hrvatska i Slavonija, i konačno, onih pod Otomanskim carstvom - Bosna, Hercegovina, Stara Srbija (Kosovo) i Makedonija. On nampominje da su se Sloveni nazivali Srbima pre nego što su počeli da koriste različita imena. Karić je bio mišljenja da Srbi govore tri glavna dijalekta: štokavski, čakavski i kajkavski. Prvi je za njega predstavljao čist srpski dijalekat. Iz ovih pretpostavki sledi da su Hrvati i Sloveni muslimanske vere Srbi. Srpski narod je, dakle, bio podeljen na tri verske zajednice: pravoslavnu, katoličku i muslimansku. Ove tvrdnje zasnovane su na idejama Vuka Karadžića. Ista teza može se naći u gramatikama, udžbenicima istorije i čitankama. Svi školski udžbenici propagirali su srpski nacionalni cilj, odnosno oslobođenje i ujedinjenje srpskog naroda. Definicija srpskog naroda nije bila zasnovana na religiji, iako je većina njegovih pripadnika bila pravoslavne vere, nego su se u njega ubrajali i katolici Hrvati i muslimanski Sloveni u Bosni. Glavni kriterijum bio je jezički (svodio se na upotrebu štokavskog).

Tokom celog procesa nacionalnog oslobođenja i formiranja moderne srpske države, za merilo se uzimala teritorija srpske države pod dinastijom Nemanjića, posebno iz zlatnog doba cara Dušana. U različitim diskursima o naciji, kako u politici tako i u književnosti, dominiraju koncepti jedinstva i sloge. Jedinstvo je postalo cilj za sebe: najvažnije je ne ponoviti greške srpskih feudalnih vladara, koji nisu umeli da oforme skupine dovoljno jake da se odupru otomanskom osvajaču.³⁴ U raznim književnim tvorevinama u patriotskom duhu, nevolje srpskoga naroda prikazivane su kao posledica nesloge i vlastoljubivosti njegovih vladara i

³⁴ Vladimir Jovičić, *Srpsko rodoljubivo pesništvo* (Beograd: Nolit, 1976), str. 134-135.

voda, ili pak stranog uticaja (Turaka i drugih). Pored toga, sloboda se mogla osvojiti jedino oružjem, podizanjem ustanka i revolucije. Sloboda se nije mogla izvojevati bez žrtava. Stvaranje moderne srpske države temeljilo se na tri osnovne tradicije: na kultu Kosovskog boja iz 1389, kultu ustanaka iz perioda 1804-1813. i 1815. i, kasnije, na kultu ratova vođenih od 1912. do 1918. godine.

Nacionalna ideologija je za osnovni cilj postavila ujedinjenje svih Srba u jednu državu. Taj cilj se ni po čemu nije razlikovao od onog koji su sebi postavili drugi nacionalni pokreti tog doba, pre svega u Nemačkoj i Italiji. U XIX veku ovakvi zahtevi nisu izazivali burne reakcije; smatrani su opravdanim, posebno među liberalima i radikalima. U drugoj polovini XIX veka John Stuart Mill je pisao:

Uopšte uzevši, za slobodne institucije nužan je uslov da se granice vlasti manje više poklapaju sa granicama naroda ... Tamo gde postoji iole jako osećanje nacionalne pripadnosti, postoje *prima facie* dobri razlozi da se svi pripadnici tog naroda ujedine i stave pod istu, i to sopstvenu, vlast.³⁵

Po svom tipu, srpska nacionalna ideologija spada u tzv. etnički nacionalizam, za koji važi da je cilj nacionalnog pokreta okupljanje svih sunarodnika koji žive van granica nacionalne države, kao i teritorija na kojima oni žive.³⁶ Nacionalni pokret, stoga, formuliše iredentističke zahteve i ideologiju pan-nacionalizma. Doduše, ni francuski koncept nacije nije bio sasvim odsutan. Definicija etničke ili nacionalne grupe relativno je rastegljiva, budući da uključuje Hrvate i Slovene muslimanske vere. Ovakvo shvatanje nacije pogodovaće stvaranju Jugoslavije, ali ne i njenoj stabilnosti.³⁷ Ovakva sveobuhvatna definicija srpskog naroda biće napuštena tek posle Prvog svetskog rata, u periodu od 1918. do 1941. godine. Ipak, kao što se vidi iz istorijskih događaja u XIX i XX veku, dominiraće etnički koncept.

Uoči Prvog svetskog rata Srbija nije bila potpuno integrisana nacionalna zajednica. Dobivši 1878. godine oblast Niša i povrativši Balkanskim ratovima 1912-1913 Staru Srbiju (oblast Kosova) i Makedoniju,

³⁵ John Stuart Mill, *Considerations on Representative Government* /Razmatranja o predstavničkoj vladi/ (London, 1872). Citiran tekst preuzet je iz Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism* /Teorije nacionalizma/ (New York: Holmes and Meier, 1983), str. 9.

³⁶ Osnov za ovo je tipologija koju Anthony D. Smith daje u *National Identity* /Nacionalni identitet/ (London: Penguin Books, 1991).

³⁷ Ovaj koncept nacije savršeno se uklapa u unitarističku nacionalnu ideologiju koju su razvili Južni Sloveni u Austroguarskom carstvu, a po kojoj su Srbi i Hrvati deo jedno te istog naroda. Posle 1918. ova ideologija bila je slabije prihvaćena i dovela je do jačanja centrifugalnih tendencija u jugoslovenskoj državi.

Srbija je proširila granice. Nisu svi njeni građani imali jasnu sliku o srpskim etničkim teritorijama. Nacionalna ideologija nije doprla do svih seljaka, koji su činili preko 80% stanovništva.³⁸ Ipak, posle 1900. godine, nacionalni pokret i njegova ideologija promenili su svoj karakter iz elitističkog u opštenarodni, uprkos tome što u srpskom društvu nisu bili saznali svi uslovi koji bi se očekivali za tu fazu – 1900. godine 79% stanovništva i dalje je bilo nepismeno, a opšte pravo glasa uvedeno je tek 1903.³⁹

Posle 1903. godine Srbija se oslobodila austrougarskog uticaja, pod kojim je bila od 1881.⁴⁰ Dolazak na srpski presto Petra I Karadorđevića 1904. godine, nakon ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i njegove supruge 1903. godine, predstavljao je prekretnicu u srpskoj nacionalnoj politici, koja će dovesti do Balkanskih ratova 1912-1913. i čiji će vrhunac biti ponovno osvajanje Kosova i vardarske Makedonije, kao i protest protiv austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, za koju su srpske političke vlasti i javnost smatrali da je srpska. Dok je srpska politika prevashodno stremila ujedinjenju Srba u istu državu, po izbijanju Prvog svetskog rata u leto 1914. godine došlo je do redefinisivanja srpskih nacionalnih ciljeva, jer je vlada na čelu s Nikolom Pašićem zagovarala stvaranje jugoslovenske države (a ne Velike Srbije), koja bi objedinila Srbe, Hrvate i Slovence.

2. Srpska nacionalna ideologija u prvoj Jugoslaviji (1918-1941): od jugoslovenstva do velikosrpstva

2.1. Položaj Srba u prvoj Jugoslaviji

Nekada (pre 1912-1913) nacionalno homogena Srbija, izgubila je 1918. svoju političku posebnost i postala deo nove države Jugoslavije.⁴¹ U

³⁸ Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, II tom, str. 475.

³⁹ *Ibid*, str. 476.

⁴⁰ Godine 1881, Srbija je s Austrougarskom potpisala jedan sporazum o trgovini čiji je sastavni deo bila i "Tajna konvencija" kojom se srpska vlada obavezala da neće pružati podršku slovenskom stanovništvu na jugu Habzburškog carstva, kao i da sa vladama drugih država neće zaključiti nijedan sporazum a da prethodno o tome ne obavesti vlasti u Beču.

⁴¹ Tokom XIX veka Srbija se u nekoliko navrata proširivala pravcem sever-jug. Muslimansko stanovništvo, kako slovensko tako i albansko, masovno se iselilo sa novoosvojenih teritorija. Usled toga u Kneževini Srbiji, a kasnije Kraljevini Srbiji, gotovo da nije bilo nacionalnih manjina sve do Balkanskih ratova, koji su pak doveli do nove ekspanzije Srbije i integracije nacionalnih manjina (posebno Albanaca).

periodu od 1918. do 1939 godine, srpski nacionalizam zamenila je ideologija jugoslovenstva, koja je polazila od toga da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri plemena koja čine istu naciju (ova ideologija je poznata i kao unitarizam). Glavne političke snage u srpskom narodu podržavale su stvaranje Jugoslavije. Najistaknutiji pobornici unitarizma bile su Radikalna stranka Nikole Pašića i Demokratska stranka Ljubomira Davidovića i Svetozara Pribičevića. Uprkos tome jugoslovenska ideja nije uspjela da pusti dublje korene u Srbiji, gde ju je zastupala samo šačica intelektualaca. Od 1918. do 1939. godine ideju etničkog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca podržavale su i druge društvene grupe i snage, pre svega birokratija, vojska i monarhija.⁴²

U novoj državi Srbi su za sebe uspjeli da obezbede zavidan položaj, sa dominantnom ulogom u vladi, administraciji, diplomatiji i vojsci.⁴³ S druge strane, srpski narod je bio raštrkan i policentričan; granice područja na kojima je živeo nisu bile zvanično povučene i utvrđene kao unutrašnje granice. U svakom slučaju, političke i društvene snage Srba u periodu od 1918. do 1939. nisu pokretale pitanje srpskog ujedinjenja. Njihova politička dominacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca zasnivala se na jugoslovenskoj, a ne na srpskoj nacionalnoj ideologiji. Da je srpsko pitanje tada pokrenuto, odnosi među narodima bili bi narušeni, posebno između Srba i Hrvata. Osim toga, to bi izazvalo izraženije ispoljavanje drugih nacionalizama (slovenačkog, crnogorskog). Ono što se događalo bila je, ustvari, neka vrsta "nacionalne demobilizacije" Srba, da se poslužimo izrazom Slobodana JOVANOVIĆA (1869-1958), intelektualca iz tog perioda. Istoričar Branko Petranović objašnjava da je srpski narod u to vreme bio "istrošen" nizom uzastopnih sukoba od 1912. do 1918. godine, koji su ga iznurili i demografski oslabili (oko trećine Srba je izgubilo život, odnosno 1.200.000 u populaciji od 4.000.000).

U strukturiranju i organizaciji države ondašnji elitni krugovi rukovodili su se unitarističkim i centralističkim idejama jugoslovenstva. Država je 1922. podeljena na trideset i tri administrativne jedinice tako da su istorijske granice njenih sastavnih delova, uključujući Srbiju, bile izbrisane. Ova ideologija nije imala prilike da se učvrsti, jer je nacionalna svest u različitim delovima zemlje bila suviše jaka da bi mogla tako brzo da nestane. Suočen sa otporom Hrvata, koji su bili za federativni ili konfederativni ustavni poredak, kralj Aleksandar je 6. januara 1929. godine

⁴² Tošić, str. 102.

⁴³ Branko Petranović, *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije* (Beograd: Službeni list SRJ, 1993), str. 31.

proglasio diktaturu, i dodatno učvrstio svoju jugoslovensku orijentaciju pokušajem da na silu stvori jugoslovensku naciju. Zabranio je političke partije i nacionalne ambleme koji nisu jugoslovenski. Zemlju je podelio na devet administrativnih jedinica (banovina), a pritom je, još jednom, zanemario granice istorijskih provincija [vidi [geografsku kartu 4](#) u Dodatku]. Ovakvim dalekosežnim sprovođenjem ideologije jugoslovenstva kralj Aleksandar je, zapravo, oslabio jugoslovensku ideju i ohrabrio, između ostalih, hrvatske i makedonske separatističke snage. Počevši od 1931. godine, režim se oslanjao na jednu političku organizaciju koja je sve političke snage iz perioda pre 1929. trebalo da okupi pod isti krov sveobuhvatnog jugoslovenstva - u Jugoslovensku radikalnu seljačku demokratiju (JRSD), odnosno Jugoslovensku nacionalnu stranku (JNS) nakon 1933. Ona nikada neće imati mnogo uticaja i posle smrti kralja Aleksandra 1934. godine postepeno će nestati. Godine 1935, novi predsednik vlade Milan Stojadinović osnovao je Jugoslovensku radikalnu zajednicu, koja je obuhvatala elemente Srpske radikalne stranke i Jugoslovenske muslimanske organizacije. Ta partija je zagovarala nacionalni unitarizam i suprotstavljala se hrvatskim zahtevima. Njen politički program bio je inspirisan evropskim fašističkim pokretima i njihovom željom da ujedine kapital i rad. U periodu od 1935. do 1939. godine Stojadinovićeva vlada je svoju spoljnu politiku usmerila prema Hitlerovoj Nemačkoj i Musolinijevoj Italiji.

2.2. Srpski kulturni klub

Od 1920-ih pa do kraja 1930-ih, vladajuća politička struktura koristila je jugoslovenstvo da bi legitimisala svoju vlast. Ni u jednom trenutku nije pominjala velikosrpsku ideologiju. U Srbiji su se takvoj politici suprotstavljali uglavnom intelektualci, koji su obično bili članovi političkih partija.⁴⁴ Oni su 1920-ih godina zagovarali kompromis između centralizma i federalizma.⁴⁵ Istovremeno je većina srpskih intelektualaca, često i strastveno, podržavala ideju nacionalnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Uprkos tome, jedan deo srpske intelektualne elite dao se 1937. godine u odbranu srpskih interesa u Jugoslaviji, pre svega u Bosni i

⁴⁴ (Stojan Protić, Miša Trifunović, Jaša Prodanović, Ljubomir Stojanović, Milan Grol, Slobodan Jovanović i drugi.)

⁴⁵ Milosav Janičijević, *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1984), str.125.

Hrvatskoj.⁴⁶ U januaru 1937. godine osnovan je Srpski kulturni klub (SKK), koji je trebalo da bude debatni forum za teme koje se tiču kulture srpskog naroda shvaćene u širem smislu, tj. i duhovne i materijalne.⁴⁷ Na osnivačkoj skupštini u Beogradu 4. februara 1937, klub je imao sedamdeset članova, od kojih je 22 predavalo na Univerzitetu u Beogradu i drugim ustanovama višeg obrazovanja u zemlji. Među članovima-osnivačima ove organizacije bili su bivši ministri vlade, oficiri u penziji, industrijalci, bankari, advokati, kao i pripadnici drugih profesija. Na osnivačkoj skupštini je za predsednika izabran Slobodan JOVANOVIĆ, za potpredsednike advokat Nikola Stojadinović i pisac i advokat Dragiša Vasić, a za sekretara Vasa /Vaso/ Čubrilović, predavač na Univerzitetu u Beogradu. Srpski kulturni klub osnovali su intelektualci koji su verovali da jugoslovenske vlasti nisu u stanju da odbrane srpske nacionalne interese, posebno na jugu (Makedonija i Kosovo) i severozapadu (Bosna i Hrvatska) zemlje. Njihov plan bio je širenje uticaja u "graničnim oblastima", gde su Srbi bili "ugroženi tuđinskim uticajima".⁴⁸ Dok se stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ranije smatralo rešenjem za srpsko nacionalno pitanje, ovi intelektualci su isticali da Srbi još uvek nisu nacionalno, kulturno i ekonomski ujedinjeni. SKK je formirao pododbore, posebno u sredinama mešovitog nacionalnog sastava, odnosno u Vojvodini, južnoj Srbiji (Makedonija, Kosovo) i Bosni i Hercegovini. Pododbori SKK radili su na jačanju srpske nacionalne svesti u krajevima gde su Srbi bili pomešani sa drugim nacionalnostima, kao i na utvrđivanju srpskog karaktera Vojvodine, Bosne i Hercegovine i Makedonije. SKK je 1939. godine pokrenuo nedeljnik "Srpski glas", čija je uloga bila širenje ideja Kluba i čiji je slogan "Jako srpstvo – jaka Jugoslavija" bio prethodnica četničkog programa iz vremena Drugog svetskog rata: "Velika Srbija u velikoj Jugoslaviji".⁴⁹ Glavni urednik ovog nedeljnika bio je pisac Dragiša Vasić. Klub je organizovao i javna predavanja o pitanjima položaja Srba u Jugoslaviji, ali i o obrazovnim i privrednim pitanjima, kao o međunarodnoj

⁴⁶ Kosta Nikolić, "Dragiša Vasić: skica za portret nacionalnog revolucionara", *Istorija 20. veka* (1997: 1), str. 99.

⁴⁷ Pravila Kluba odobrilo je Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije 15. januara 1937. Zadatak društva je bio "da radi na negovanju srpske kulture u okviru jugoslovenstva, sa strogim isključenjem dnevne i partijske politike".

⁴⁸ Ljubodrag Dimić, "Srpski kulturni klub između kulture i politike: prilog istoriji", *Književnost* (1993: 9-10), str. 863.

⁴⁹ Prvi broj *Srpskog glasa* izašao je 16. novembra 1939. Ovaj list izlazio je svakog četvrtka do 13. juna 1940, kad ga je jugoslovenska vlada zabranila.

situaciji.⁵⁰ Iako su mnogi članovi SKK stekli obrazovanje u inostranstvu, SKK je bio protiv stranog uticaja na srpsku kulturu. (Odbacivao je modernističke pokrete kao što su dadaizam, nadrealizam, kubizam i futurizam i osuđivao strane modele poput marksizma.) SKK je propovedao povratak tradicijama i normama srpskog predratnog društva i propagirao kulturu utemeljenu na vrednostima Svetog Save, osnivača Srpske pravoslavne crkve.⁵¹

Kada se 1939. godine tragalo za federalističkim rešenjem hrvatskog nacionalnog pitanja, aktivnosti Srpskog kulturnog kluba mahom su poprimile političku dimenziju. Sve njegove aktivnosti sada su bile usmerene na rešavanje srpskog nacionalnog pitanja unutar Jugoslavije. Nema sumnje da je SKK doživljavan kao branilac srpskih interesa u Jugoslaviji. Prilikom pregovora hrvatske opozicije i jugoslovenske vlade o sporazumu o stvaranju hrvatske teritorijalne jedinice u državnom okviru, Srpski kulturni klub (Slobodan JOVANOVIĆ, Dragiša Vasić, Stevan Moljević i drugi) oštro je protestovao i upozoravao vladu na to u kakve se

⁵⁰ Ovo su neka od predavanja održanih 1937. i 1938. godine: Slobodan Jovanović, "Potreba privatne inicijative u pitanjima nacionalne kulture" (7. februar 1937); Vasa Čubrilović, "Problem unutrašnje kolonizacije u južnoj Srbiji" (7. februar 1937); Dragiša Vasić, "Ideja otadžbine i društvene pravde" (28. februar 1937); Vladimir Čorović, "Koordiniranje rada naših kulturno-prosvetnih društava" (15. april 1937); Josif Mihajlović, "Prilike u Makedoniji" (10. maj 1937); Slobodan Drašković, "O srpskoj kulturi" (26. maj 1937); Radmilo Vučić, "Narodne pesme i savremeni društveni život" (31. maj 1937); Đoka Perin, "Nacionalizovanje Vojvodine i južne Srbije" (17. juni 1937); Nikola Stojanović, "O srpstvu i jugoslovenstvu" (14. novembar 1937); Ljubomir POKORNI, "Duhovna veza između vojske i naroda u savremenom ratu" (22. novembar 1937); Nikola ĐONOVIĆ, "Prilike u Crnoj Gori" (29. novembar 1937); Mihajlo Konstantinović, "Ustavni propisi o prosveti" (13. decembar 1937); Đoko Perin, "O nacionalizovanju bosansko-hercegovačkih muslimana" (24. januar 1938); Mehmed Begović, "O muslimanskom problemu u Bosni i Hercegovini" (7. februar 1938); Slobodan Drašković, "Nacionalna kultura i omladina" (14. februar 1938); Vasa Čubrilović, "Verski problem u Jugoslaviji" (21. mart 1938); Orestije KRSTIĆ, "Borba za zemlju u južnoj Srbiji" (4. april 1938); Slobodan Jovanović, "Konfederacija i federacija" (18. april 1938); Jovan Đorđević, "Nacija, kultura i država" (2. maja 1938); Milan Petrović, "Prilike u Vojvodini" (6. maj 1938). Vidi Ljubodrag Dimić, *op. cit.*, str. 867.

⁵¹ Rastko, sin Stefana Nemanje, osnivača dinastije Nemanjića, posvetio se religioznom životu i stupanjem u monaški red dobio je ime Sava. Zahvaljujući njemu Srpska pravoslavna crkva je 1219. godine postala autokefalna. On je bio njen prvi arhiepiskop. Doprineo je stvaranju nacionalnog karaktera Pravoslavne crkve i učvrstio mesto Srbije u istočnohrišćanskom svetu. Vrednosti za koje se zalagao Sveti Sava konsistentne su sa srpskom nacionalnom duhovnošću, državom i Pravoslavnom crkvom.

rizike upušta. Njegove vođe su osporavale granice i prerogative novog hrvatskog entiteta u nastanku [vidi [geografsku kartu 4](#) u Dodatku]. Stevan Moljević, advokat iz Banjaluke, održao je 30. januara 1939. predavanje o Vrbaskoj banovini i objasnio da se hrvatsko pitanje ne sme rešavati otvaranjem srpskog pitanja. A upravo do toga će, po njegovom mišljenju, doći ako teritorije koje naseljavaju Srbi (Bosanska Krajina, Banija, Kordun, Lika i severna Dalmacija) postanu deo hrvatskog entiteta.⁵² Dan posle potpisivanja Sporazuma od 26. avgusta 1939, Srpski kulturni klub se burno oglasio, osporavajući granice novostvorene banovine Hrvatske.⁵³ Klub je smatrao da politički predstavnici Srba nisu pitani za mišljenje. Odbio je da prihvati stvaranje Banovine Hrvatske sa oblastima sa većinskim srpskim stanovništvom, zbog sumnje da je to prvi korak ka stvaranju Velike Hrvatske:

Naše gledište je jasno. Mi hoćemo sporazum, ali po određenim principima. Bilo etničkim, bilo istorijskim, bilo privredno-geografskim. Ali za celo područje na kom žive Srbi i Hrvati. Mi ne mislimo nikad ostaviti srezove sa čisto srpskom većinom u granicama Hrvatske, Dalmacije, Bosne i Slavonije, Banovini Hrvatskoj. Tražeći reviziju takozvanog sporazuma mi hoćemo da se i Srbima iz granica bivše Hrvatske i Slavonije dade puno pravo da se slobodno izjasne, da li će njihovi srezovi ostati u Hrvatskoj ili će se pridružiti svojoj srpskoj jedinici.⁵⁴

U odgovoru na Sporazum Srpski kulturni klub je tražio stvaranje srpske administrativne i političke jedinice.

Ja ostavljam na stranu Hrvate - nisam pozvan da im dajem savete - ali kao Srbin mislim da mogu da kažem Srbima ovo. Mi Srbi treba da razumemo da pred nama stoji dvojak zadatak. Imamo, prvo, da branimo srpstvo. Kad se obeležava hrvatska etnička celina, onda se neminovno mora obeležavati i srpska etnička celina. Bilo bi besmisleno tvrditi da u ovoj državi samo Hrvati imaju nacionalnu svest, i da samo oni imaju istoriju, dokle Srbi nemaju ni nacionalne svesti ni istorije, nego predstavljaju jednu amorfnu masu koja se da mesiti kako se hoće. Čim se otvorilo

⁵² Stevan Moljević navodi da su ove teritorije predstavljale kompaktni entitet od 1.200.000 stanovnika i "živi zid" koji je delio Hrvate na severu od Hrvata u srednjoj Bosni i zapadnoj Hercegovini. D. Todorović, *Dr Stevan Moljević: rečju, perom, delom i životom za Ujedinjeno Srpstvo* (Beograd: Kalekom, 2000), str. 96.

⁵³ Banovina Hrvatska obuhvatala je Savsku i Dravsku banovinu, kao i područja Dubrovnika (u Zetskoj banovini), Dervente i Gradačca (u Vrbaskoj banovini), Travnika, Fojnice i Brčkog (u Drinskoj banovini) i Šida i Iloka (u Dunavskoj banovini).

⁵⁴ "Sporazum ili nesporazum", *Srpski glas*, 1. februar 1940, br. 12.

hrvatsko pitanje, otvorilo se i srpsko i Srbi moraju ujedinjenim snagama braniti ono što je njihovo.⁵⁵

Odbori SKK u Vukovaru, Vinkovcima i Dalju (zapadni Srem), tražili su da se njihove teritorije otepe od novostvorene Banovine Hrvatske, u kojoj su Srbi činili petinu stanovništva, i da se pripoje budućem srpskom entitetu. SKK je ponovo pokrenuo projekat nacionalnog ujedinjenja svih Srba u istu državnu strukturu.⁵⁶ Premda je jugoslovenstvo u svom sveobuhvatnom obliku oštro kritikovano i osuđivano, SKK je ostao privržen ideji države Jugoslavije. Slobodan JOVANOVIĆ je smatrao da je nasilno ujedinjenje Srba i Hrvata bilo kontraproduktivno i da im je kombinacija unitarizma i centralizma zatrovala odnose. Vođe SKK su tražile da se neke oblasti sa srpskim stanovništvom odvoje od Banovine Hrvatske i da se Bosna i Hercegovina pripoji srpskom entitetu.⁵⁷ Godine 1940. jugoslovenska vlada je izradila Projekat uspostavljanja srpske teritorijalne jedinice. Njim je bilo predviđeno ujedinjenje Vrbaske, Drinske, Dunavske, Moravske, Zetske i Vardarske banovine u jedan entitet koji bi se zvao "Srpska zemlja" i čiji bi centar bilo Skoplje, sadašnji glavni grad Makedonije. U njega je trebalo da uđu neki gradovi koji su pripali hrvatskom entitetu (Brčko, Travnik, Fojnica). Međutim, reorganizaciju Kraljevine Jugoslavije na federativnoj i etničkoj osnovi naglo je prekinuo Drugi svetski rat.

Članovi SKK razmatrali su i kako rešiti problem nacionalnih manjina, koji je podrivao temelje budućeg srpskog entiteta. Prema popisu stanovništva iz 1921. godine, nacionalne manjine linile su 17% ukupnog stanovništva. Najbroj-nije su bile u Vojvodini (60% stanovništva) i u južnoj Srbiji (Kosovo, 40% stanovništva). Pošto su neki delovi tih oblasti bili gusto naseljeni nacionalnim manjinama, SKK je smatrao da tamo treba izvršiti nacionalizovanje, tj. da treba ojačati tamošnji srpski element. Oni koji su se

⁵⁵ Slobodan Jovanović, "Srpski književni glasnik", 1. januar 1940.

⁵⁶ U broju književnog časopisa "Srpski književni glasnik" od 1. januara 1940, Slobodan Jovanović je pisao: "Kad se obeležava hrvatska etnička celina, onda se neminovno mora obeležavati i srpska etnička celina. Bilo bi besmisleno tvrditi da u ovoj državi samo Hrvati imaju nacionalnu svest, i da samo oni imaju istoriju, dokle Srbi nemaju ni nacionalne svesti ni istorije, nego predstavljaju jednu amorfnu masu koja se da mesiti kako se hoće. Čim se otvorilo hrvatsko pitanje, otvorilo se i srpsko i Srbi moraju ujedinjenim snagama braniti ono što je njihovo".

⁵⁷ Nacionalne ideje članova Srpskog kulturnog kluba mogu se naći u njihovoj zvaničnoj publikaciji, "Srpskom glasu", koji je počeo da izlazi 1939. U vezi s ovom publikacijom vidi Miodrag Jovičić, *Jako srpstvo – jaka Jugoslavija: izbor članaka iz Srpskog glasa, organa Srpskog kulturnog kluba* (Beograd: Naučna knjiga, 1991).

bavili ovim problemom uglavnom su kao rešenje predlagali raseljavanje nacionalnih manjina, s obzirom da politika kolonizacije Kosova koju su sprovodile jugoslovenske vlasti nije uspevala da izmeni nacionalni sastav južne Srbije. Ovo je posebno važno za albansku manjinu, pošto su neka područja koja je ona naseljavala presecala područja naseljena Srbima. Prema podacima popisa iz 1921, kosovski Albanci činili su 66% stanovništva na tom području, spram 25% Srba. U svom predavanju održanom pred SKK 7. marta 1937. godine, VASA Čubrilović je predlagao masovno prisilno raseljavanje kosovskih Albanaca. Vladalo je uverenje da od Albanaca preći politička i nacionalna opasnost, jer su kompaktno stanovništvo koje narušava kontinuitet područja naseljenih Srbima:

Albance nije moguće potisnuti jedino postepenom kolonizacijom. To-kom hiljadu godina oni su bili jedini narod koji ne samo da je odolevao u jezgri naše države u Raškoj i Zeti, već je uspeo i da nam naudi, pomerivši naše nacionalne granice na sever i istok. I dok su naše nacionalne granice u zadnjih hiljadu godina stigle do Subotice na severu i Kupe na severozapadu, Albanci su nas proterali sa područja Skadra, drevnog Bodinogovog stolnog grada i glavnog grada Methoije i Kosova. Jedini način da ih potisnemo nazad je upotrebom gole sile i organizovanom državom, u okviru koje smo uvek imali dominaciju nad njima. (...) ⁵⁸

Vasa Čubrilović je konkretno naveo koje okruge treba evakuisati i opisao proces ponovnog naseljavanja tih područja stanovništvom iz Crne Gore, Hercegovine, Like i Krajine. Vasa Čubrilović nije bio usamljen u ovakvim predlozima. Nešto vrlo slično predlagao je i Đoko Perin u junu 1937. godine. Perin je bio za to da se deo Albanaca sa Kosova premesti u Albaniju, a da se ostatak većinom raseli u druge krajeve Jugoslavije, kako bi u toj oblasti Srbi postali većina. ⁵⁹

Vojvodina, najbogatija oblast u zemlji od koje je zavisila prestonica Beograd, takođe je preokupirala članove SKK, jer Srbi ni tamo nisu činili većinu (bilo ih je 474.000, što je 1936. činilo 32% stanovništva) - mađarska manjina, susedna Mađarskoj, bila je brojna (392.000, što je 1936. predstavljalo 26.5% stanovništva), kao i nemačka (338.000 ili 23%). ⁶⁰ Da bi se ojačao srpski element u Vojvodini, SKK je predlagao prinudne razmene stanovništva, a ne kolonizaciju pokrajine, koju bi bilo teško sprovesti.

⁵⁸ Vidi francuski prevod u Mirko Grmek, Marc Gjidara i Neven Šimac (urednici), str. 167.

⁵⁹ Đoko Perin, "Nacionalizovanje Vojvodine i Južne Srbije", str. 16.

⁶⁰ Prema podacima iz predavanja Đoke Perina "Nacionalizovanje Vojvodine i Južne Srbije".

Naime, da bi Srbi u Vojvodini postali većinsko stanovništvo, trebalo je naseliti više od 523.000 srpskih kolonista, a da ih bude 60%, trebalo ih je naseliti čak više od million. SKK je smatrao da je Madare, Nemece i Bunjevce bilo moguće iseliti u Slavoniju, iz koje bi se 200.000 Srba doselilo u Vojvodinu. ⁶¹ Ovakvo razmišljanje o nacionalnim manjinama pokazuje da Srpskom kulturnom klubu nije bilo stalo samo do toga da utvrdi granice (federalne) srpske jedinice u okviru Jugoslavije, već i do toga da obezbedi homogenost stanovništva, i to jačanjem demografskog udela Srba putem prisilnog raseljavanja nersrpskih manjina ili razmena stanovništva. Bilo da se radilo o Kosovu ili o Vojvodini, oni koji su predlagali ovakvo rešenje pitanja nacionalnih manjina uvek su se pozivali na razmenu stanovništva koju su Turska i Grčka sprovele 1921-1922. godine. Debate vođene u Srpskom kulturnom klubu u poznim 1930-im godinama predstavljale su prekretnicu u evoluciji velikosrpske ideologije, utoliko što su prisilna premeštanja stanovništva jasno postavljena kao metod za stvaranje što homogenijeg mogućeg državnog entiteta. U XIX veku srpske vođe nisu razmišljale na takav način.

Srpski kulturni klub igrao je, dakle, značajnu ulogu u jačanju srpske nacionalne svesti u Jugoslaviji poznih 1930-ih godina. Ideja "gde god je Srba – tu je Srbija" dominirala je u publikacijama i diskusijama SKK. Njegovi članovi insistirali su na srpskom karakteru Vojvodine, Bosne, Hercegovine, Slavonije, Baranje, zapadnog Srema i Makedonije. ⁶² Po mišljenju Vojslava Šešelja, pokret je branio velikosrpsku ideologiju i "Srpski kulturni klub je znao šta želi, ali nije znao kako da to najefikasnije ostvari". ⁶³

3. Četnički pokret u Drugom svetskom ratu

3.1. Opšti kontekst

Mada je rat u Jugoslaviji izbio tek 1941. godine, položaj zemlje bivao je sve neizvesniji od 1938-1939. U martu 1938. godine Jugoslaviji je

⁶¹ Bunjevci su katolička nacionalna manjina između Dunava i Tise. Tu su se doselili u XVII veku iz Dalmacije i Hercegovine, bežeći pred upadima Turaka. Ima više kontroverznih teorija o tome da li su Bunjevci Srbi ili Hrvati. U vezi sa Bunjevcima vidi Bojan Todorović, "Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study" / Zašto Bunjevci nisu postali nacija - studija slučaja, *East Central Europe*, tom 29, br. 1-2, str. 59-72.

⁶² Dimić, str. 865.

⁶³ Šešelj, *Ideologija srpskog nacionalizma*, str. 991.

zapretila opasnost od novog suseda – Nemačke, koja je anektirala Austriju. Ni na jugu situacija nije bila ništa bolja – u aprilu 1939. godine Musolinijeva Italija je okupirala Albaniju. Posle poraza Francuske u maju-junu 1940. šanse Jugoslavije da očuva neutralnost postale su još manje. Prve nemačke trupe ušle su u Rumuniju u avgustu 1940. godine. Rumunija, Bugarska i Mađarska pristupile su Trojnom paktu.⁶⁴ Napadom italijanskih trupa na Grčku u oktobru 1940. rat je konačno zahvatio Balkan. Tokom 1940. i 1941. godine, pritisak nacističke Nemačke i Italije je rastao. Revizionističke zemlje, Bugarska i Mađarska, tražile su reviziju mirovnih sporazuma potpisanih na kraju Prvog svetskog rata. Ugrožen međunarodni položaj Jugoslavije samo je dodatno pogoršao nestabilnu situaciju u zemlji. Krajevina Jugoslavije postala je lak plen. Svestan da vojska Kraljevine Jugoslavije nije u stanju da se suprostavi nemačkoj vojsci i da zemlja nema nikakvu stvarnu podršku sa strane, princ Pavle je bio primoran da popusti pred nemačkim pritiskom, pa je 25. marta 1941. godine Kraljevina Jugoslavije potpisala Trojni pakt. Objava kapitulacije Nemačkoj izazivala je otpor u redovima vojske. U noć između 26. i 27. marta 1941, general Dušan Simović (1882-1962) organizovao je zaveru protiv kneza Pavla. Učesnici državnog udara proglasili su Petra II Karađorđevića (1923-1970) punoletnim i 28. marta ga proglasili za kralja Jugoslavije. Iako su državni udar izvršili uglavnom Srbi, on je imao posledica po celu zemlju. Formirana je vlada nacionalnog jedinstva, u kojoj su bili Srbi, Hrvati i Slovenci, sa generalom Simovićem na čelu. Simović je pokušao da ubedi Nemce da je do udara došlo zbog unutrašnjih prilika, a ne zbog činjenice da je Jugoslavija pristupila Trojnom paktu. Ipak, rat između Nemačke i Kraljevine Jugoslavije nije se mogao izbeći, jer je HITLER želeo da raščisti situaciju na jugoistoku Evrope pre nego što započne svoju veliku ofanzivu na SSSR. Dana 6. aprila 1941. godine nemačka i italijanska vojska napale su Jugoslaviju. Uprkos tome što je Beograd proglašen otvorenim gradom, nemačka avijacija ga je surovo bombardovala. Zemlja se raspala kao kula od karata: dana 10. aprila 1941. Hrvatska se u Zagrebu proglasila nezavisnom državom, a slovenački politički predstavnici su Trećem Rajhu dali do znanja da bi Slovenija da se otepi od Kraljevine Jugoslavije. Dana 14. i 15. aprila, kralj i članovi vlade pobjegli su iz zemlje u Grčku, a odatle u London. Kapitulacija je potpisana u Beogradu 17. aprila. U roku od nekih deset dana, 375.000 jugoslovenskih vojnika i oficira postali su ratni zarobljenici. U aprilu 1941. godine, država stvorena 1918. godine nestale je u katastrofalnom vojnom porazu.

⁶⁴ Nemačka, Italija i Japan zaključile su Trojni pakt 27. septembra 1940. godine.

Jugoslavija je raskomadana – Nemačka je prigrabila severnu Sloveniju i imala vojnu i političku vlast nad severnim delom zemlje. Italija je anektirala jug Slovenije, pola Dalmacije i Crnu Goru, dok je Kosovo i zapadnu Makedoniju pripojila Albaniji, koja je bila pod njenom kontrolom. Mađarska je prisvojila delove Slovenije i Hrvatske, kao i Bačku u Vojvodini. Bugarska je svojoj teritoriji pripojila tri četvrtine Makedonije i neke oblasti u južnoj Srbiji (Pirot, Vranje). Nezavisna Država Hrvatska obuhvatala je Hrvatsku u njenim istorijskim granicama, Bosnu i Hercegovinu, kao i zapadni Srem, uključujući Zemun, čime je došla na prag Beograda [vidi [geografsku kartu 5](#) u Dodatku]. Svedena na svoje granice od pre 1912, Srbija se najpre našla pod vojnom vlašću, a zatim je dobila kolaboracionističku vladu na čelu s generalom Milanom Nedićem (1877-1946). Banat je bio vezan za vojnu komandu u Srbiji, a kontrolisali su ga Nemci iz Banata (Folksdojčeri, kojih je bilo 120.000 od ukupno 640.000 stanovnika).

Po kapitulaciji Jugoslavije Srbija je stavljena pod vojnu upravu. Dana 1. maja 1941. formirana je kolaboracionistička vlada nazvana Komesarskom upravom. Na njenom čelu bio je Milan Aćimović, bivši ministar unutrašnjih poslova u poslednjoj vladi Milana Stojadinovića. Komesarska uprava bila je podeljena i Nemci su je smatrali neefikasnom. Osim toga, 29. avgusta 1941. vojni komandant za Srbiju general Heinrich Danckelmann odlučio je da vlast poveri generalu Milanu Nediću, jer je računao na njegov veći lični autoritet. Nedić je bio za to da se Srbija vrati svojim ruralnim tradicijama i odbacivao je Jugoslaviju. Hteo je da se posveti nacionalnom ujedinjenju Srba, u čemu bi pomogla Nemačka. Njegov kolaboracionistički režim je propagandu usmerio protiv komunista, koje je smatrao stranim elementima, kao i protiv Saveznika, pre svega "plutokratske Velike Britanije". Milan Nedić je imao ograničenu vlast i do kraja 1943. od njegovog autoriteta ostala je samo ljuštura. Uprkos tome, on će ostati na svom položaju sve do kraja nemačke okupacije u oktobru 1944.

Novi politički poredak koji je 1941. godine uspostavljen na području Jugoslavije bio je poguban za Srbe. Na početku rata oni su bili glavne žrtve, posebno u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koju je u aprilu 1941. godine stvorio ustaški pokret na čelu s Antom Pavelićem (1889-1959). Nezavisna Država Hrvatska prigrabila je Bosnu i Hercegovinu i pomerila svoju istočnu granicu sve do pred sam Beograd. Po nemačkim procenama, ukupan broj stanovnika te države iznosio je 6.285.000, od kojih su 3.300.000 bili Hrvati (odnosno 52,5%), 1.925.000 Srbi (odnosno 30,6%) i 700.000 Muslimani (odnosno 11,1%), koje je ustaški režim smatrao Hrvatima [vidi

geografsku kartu 6 u Dodatku].⁶⁵ U cilju rešavanja srpskog pitanja u Hrvatskoj, ustaše su odlučile da trećinu srpskog stanovništva istrebe, trećinu proteraju u Srbiju, a ostale prevedu u katoličanstvo. Prvi masakri Srba dogodili su se krajem aprila 1941. godine u okolini Bjelovara. Nemilosredno su se nastavili u Krajini, Hercegovini i zapadnoj Bosni. Broj žrtava je bio velik, posebno u zapadnoj Bosni duž istorijske granice sa Hrvatskom.⁶⁶ Organizovani su koncentracioni logori za Srbe, Jevereje i Rome, koje je hapsila hrvatska policija; u njima je izgubio život veliki broj ljudi. Krajem jula 1941. godine, u Srbiji je bilo gotovo 140.000 srpskih izbeglica.⁶⁷ U želji da smire region i osiguraju bezbednost osnovnih linija komunikacije, Nemci su od vlasti u Zagrebu tražili da prekinu progon Srba iz Hrvatske i nađu "konstruktivno rešenje" za srpsko pitanje. Pred ovim uplitanjem Nemaca, ustaše su izašle s tezom da su Srbi ustvari "Hrvati pravoslavne vere", odnosno Hrvati koje su Turci primorali da prihvate pravoslavlje. Godine 1941-1942, za vreme kampanje pokrštavanja, oko 240.000 Srba prevedeno je u rimokatoličku veru. S obzirom da je bilo praktično nemoguće iskoreniti i pokrstiti sve Srbe, u februaru 1942. godine osnovana je Hrvatska pravoslavna crkva. Te mere imale su za cilj slabljenje srpske podrške partizanskom pokretu u Hrvatskoj.

Politika terora nad Srbima objašnjava činjenicu da su oni u redovima partizana (komunista) u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini činili očiglednu većinu, bar do 1943. godine.⁶⁸ Ti događaji objašnjavaju i to zašto su posle 1945. godine Srbi bili znatno zastupljeniji od drugih u komunističkom aparatu i snagama bezbednosti Hrvatske i Bosne i

⁶⁵ Podaci Ministarstva spoljnih poslova Nemačke iz maja 1941. godine. Navodi ih Fikreta Jelić-Butić u *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska, 1941-1945*. (Zagreb: Školska knjiga, 1977), str. 106.

⁶⁶ Srpski i hrvatski istoričari ne slažu se o broju žrtava Drugog svetskog rata u Jugoslaviji.

⁶⁷ *Ibid*, str. 170.

⁶⁸ Od 6.500 partizana komunista koliko ih je bilo u Hrvatskoj krajem 1941. godine, 5.400 (83,08%) su bili Srbi, 800 (12,31%) Hrvati, a ostatak druge nacionalnosti. Krajem 1942, od 25.000 partizana, 16.600 (66,4%) su bili Srbi i 8.270 (33,08%) Hrvati. Tek krajem 1943. godine broj Hrvata premašio je broj Srba u redovima partizana komunista: od ukupno 60.000 boraca Hrvata je bilo 29.300 (odnosno 48,8%), a Srba 28.800 (odnosno 48%). Krajem 1944. godine Hrvati odnose još veću prevagu, tj. od ukupno 121.351 boraca 73.327 (60,4%) su bili Hrvati, a 34.753 (28,6%) Srbi. Ovi podaci preuzeti su iz dela Čedomira VIŠNJIĆA, *Partizansko ljetovanje: Hrvatska i Srbi 1945-1950* (Zagreb: SKD Prosvjeta, 2003), str. 26.

Hercegovine.⁶⁹ Iz istog razloga Srbi su posle 1945. godine dobili status konstitutivnog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

3.2. Nastanak četničkog pokreta

Reč "četnik" dolazi od reči "četa", odnosno naoružana grupa ili odred. Četnik je, dakle, pripadnik naoružane gerilske grupe. Četnički odredi su bili neregularna vojska sastavljena od dobrovoljaca, ali je regularna vojska mogla da ih angažuje kao jedinice podrške za diverzantske akcije ili obaveštajne poslove iza linija fronta. Gerilsko ratovanje bilo je tipično za većinu oslobodilačkih borbi srpskog naroda u XIX veku i na početku XX veka. Četnički fenomen, dakle, pre svega označava određeni vid oružane ili vojne aktivnosti. Već u XIX veku bio je predmet proučavanja.⁷⁰ Početkom XX veka odredi četnika organizovani su na ličnu inicijativu i upućivani u Makedoniju, teritoriju koju su za sebe jednako priželjkivale Srbija, Grčka i Bugarska. Srpska vlada će konačno preuzeti kontrolu nad ovim odredima. U to doba srpski četnici nisu bili jedini četnici – Bugarski su imali svoje komite, a Grci svoje andarte. Te četničke snage su mobilisane tokom Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. U februaru 1917. godine četnički odredi su se istakli oslobođenjem dela teritorije koju je Bugarska okupirala u oblasti Toplice. Četnički odredi su učestvovali i u oslobađanju Srbije 1918. godine, ali pred kraj rata vojska je naredila da se takve jedinice raspuste. Jedan broj četničkih boraca priključio se regularnoj vojsci.⁷¹

U međuratnom periodu osnovano je više četničkih organizacija. Veterani četnici osnovali su 1921. godine Udruženje četnika za slobodu i čast Otadžbine. Njegovi zadaci bili su negovanje sećanja na četničke borbe, širenje rodoljubivih ideja pokreta i briga o udovicama i siročadi boraca koji su život izgubili u borbi, kao i o invalidima veteranima rata. To prvo udruženje bilo je pod uticajem Demokratske stranke. Radikalna stranka Nikole Pašića, najuticajnija stranka u vladi, odgovorila je tako što je 1924.

⁶⁹ Početkom 1950. Komunistička partija Hrvatske brojala je 99.468 članova i 34.532 članova-kandidata. Od tog broja njih 92.895 bilo je hrvatske nacionalnosti (što predstavlja 69,32%, naspram 79% stanovništva hrvatske nacionalnosti), a 35.284 srpske (što predstavlja 26,33%, naspram 14,8% stanovništva srpske nacionalnosti). *Ibid*, str. 115.

⁷⁰ Matija Ban, *Pravilo o četničkoj vojsci* (Belorad, 1848), i Ljubomir Ivanović, *Četovanje ili četničko ratovanje* (1868).

⁷¹ Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks / Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945: četnici/* (Stanford: Stanford University Press, 1975), str. 118.

pomogla osnivanje dve nove organizacije – Udruženje srpskih četnika za kralja i otadžbinu i Udruženje srpskih četnika “Petar Mrkonjić”. Te dve organizacije su se u julu 1925. spojile u Udruženje srpskih četnika za kralja i otadžbinu “Petar Mrkonjić”. Od 1925. do 1928. na čelu tog novog udruženja bio je Puniša Račić. On je 1927. godine izabran za narodnog poslanika, da bi 20. juna 1928. godine u Narodnoj skupštini pucao na hrvatske poslanike i usmratio dvojicu, od kojih je jedan bio Stjepan Radić, glavni predstavnik hrvatske opozicije. Udruženje je rasformirano 1929. godine, po uvođenju diktature u Jugoslaviji. Za vreme diktature nastavilo je da postoji samo prvo udruženje. Iz Udruženja četnika za slobodu i čast Otadžbine, na čijem čelu je bio istaknuti četnički vođa iz Prvog svetskog rata Kosta Pećanac, izdvojio se Ilija Trifunović-Birčanin, vođa patriotske organizacije Narodna odbrana. Birčanin je tada osnovao jednu organizaciju koja će ostati marginalna – Udruženje starih četnika. Godine 1938, glavno četničko udruženje brojalo je oko 500.000 članova, organizovanih u preko hiljadu pododboru u čitavoj zemlji. Između dva svetska rata, vojna teorija se na vojnim akademijama predavala bez poklanjanja mnogo pažnje gerilskom ratovanju.⁷² Uprkos tome, vojne vlasti će u aprilu 1940. uspostaviti Četničku komandu za nadgledanje šest bataljona pripojenih različitim komandama Jugoslovenske vojske (Novi Sad, Sarajevo, Skoplje, Karlovac, Niš i Mostar). Novosadska Četnička komanda biće premeštena u Kraljevo, ali će se prilikom nemačke invazije u aprilu 1941. povući u Sarajevo. Četnici, podeljeni u međuratnom periodu, ostaće podeljeni i tokom Drugog svetskog rata. Dok će se neke njihove vođe (Ilija Trifunović-Birčanin, Dobroslav Jevđević) priključiti pokretu Draže Mihailovića, neke druge (pre svega Kosta Pećanac) će od samog početka postati kolaboracionisti nemačkog okupatora. Premda postoji nekoliko primera individualnog članstva u Ravnogorskom pokretu, nije bilo direktne veze između četničkih organizacija iz međuratnog perioda i pokreta koji je pokrenuo pukovnik Draža Mihailović.

3.3. Ravnogorski pokret

3.3.1 Struktura pokreta

Ravnogorski četnički pokret osnovali su oficiri Jugoslovenske vojske koji su odbili da se predaju Nemačima nakon što je Jugoslavija potpisala kapitulaciju u aprilu 1941. Centralna ličnost u pokretu bio je

⁷² *Ibid*, str. 120.

pukovnik Draža Mihailović (1893-1946). On je bio komandant 2. Armije u Bosni i Hercegovini u aprils-kom ratu 1941. godine, i sa svojim ljudima povukao se u Ravnu Goru, oblast u zapadnoj Srbiji između Valjeva i Čačka.⁷³ Odlučivši da se suprotstavi silama Osovine, Draža Mihailović je u leto 1941. godine organizovao jezgro buduće glavne komande, poznate kao Komanda četničkih odreda Jugoslovenske vojske. Ubrzo potom jedinice su preimenovane u “vojno-četničke odrede”. U novembru 1941, jugoslovenska vlada u izbeglištvu postavila je Dražu Mihailovića za komandanta rodoljubivih snaga koje su ostale u Jugoslaviji. Tom prilikom četničke snage opet su preimenovane, ovoga puta u Jugoslovensku vojsku u Otadžbini (JVUO), kako bi se naglasio kontinuitet s predratnom jugoslovenskom vojskom i državom. U svojim zvaničnim dokumentima Ravnogorski pokret za svoje vojnike nije upotrebljavao pojam “četnik”, ali ga je narod masovno koristio.⁷⁴ U januaru 1942. godine, jugoslovenska izbeglička vlada imenovala je Dražu Mihailovića za ministra vojske, mornarice i ratnog vazduhoplovstva. Iako je Ravnogorski pokret pre svega bio vojnog karaktera, u avgustu 1941. dobija političko krilo formiranjem Centralnog nacionalnog komiteta Kraljevine Jugoslavije (CNK), čija je svrha bila da okupi vođe političkih partija koje su ostale u zemlji, pripadnike patriotskih organizacija i istaknute intelektualce.⁷⁵ Od 1941. do 1943. godine jedino je njegov Izvršni odbor uredno funkcionisao, dok su drugi članovi usled ratnih događaja bili sprečeni da aktivno učestvuju u pokretu. Komitet, u čijem su sastavu bili Dragiša Vasić, Milovan Đilas i Stevan Moljević, bavio se političkim pitanjima i propagandom u neizvesnim ratnim uslovima.⁷⁶ U jesen 1943. godine, Centralni nacionalni

⁷³ Mihailović i njegovi ljudi stigli su na Ravnu Goru 11. maja 1941, na obroncima Suvobora, koji leže na pola puta između Čačka i Valjeva.

⁷⁴ Kosta Nikolić, *Istorija ravnogorskog pokreta*, I tom (Beograd: Srpska reč, 1999), str. 74.

⁷⁵ CNK je osnovan na inicijativu Dragiše Vasića i Mladena Žujovića.

⁷⁶ Dragiša Vasić je rođen u Gornjem Milanovcu u Srbiji 2. septembra 1885. Učestvovao je u Balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu. Kao član Republikanske stranke od 1918. godine radio je kao advokat i branio komuniste. Dragiša Vasić, pisac priča i romana modernističke struje u srpskoj književnosti, postepeno je krajem 1930-ih godina iz levičara prerastao u nacionalistu. Pošto je u ranim 1920-tim godinama uređivao novine “Progres”, Dragiša Vasić je 1939. godine postao urednik “Srpskog glasa”, glasila Srpskog kulturnog kluba.

Mladen Žujović je Prvi svetski rat proveo u redovima srpske vojske. Onda je otišao u Pariz na studije prava. Godine 1928. napisao je tezu o ustavnoj vlasti u srpskim ustavima. Kao advokat i član Republikanske stranke, radio je u istoj kancelariji kao i Dragiša Vasić. Postao je politički aktivan kada je ušao u Srpski kulturni klub.

komitet bio je u punom sastavu i mogao je u potpunosti da izvršava svoje političke funkcije. Smatrajući Četnički pokret pre svega vojnim pokretom, Draža Mihailović je oficirima strogo zabranio da se mešaju u politiku. Bavljenje politikom prepušteno je isključivo Centralnom nacionalnom komitetu, kojem je poverena izrada političkog programa pokreta. Radi širenja svojih ideja Četnički pokret je 1941. pokrenuo svoj prvi časopis pod nazivom "Sloboda ili smrt".⁷⁷ Kada je Vrhovna komanda Jugoslovenske vojske u Otažbini premeštena u Crnu Goru [vidi geografsku kartu 8 u Dodatku], CNK je pokrenuo i drugi časopis, kako bi bio siguran da će njegova uputstva i naredbe stići do jedinica pokreta, ali najviše zato da bi širio svoje političke ideje i propagandu. Prvi broj časopisa "Ravna Gora" izašao je 1. februara 1943. Za urednika je bio imenovan Dragiša Vasić, koji će urediti prvih osam brojeva, kada će doći u sukob sa Stavanom Moljevićem. Mada Ravnogorski pokret pre 1944. nije pretendovao da bude masovan politički pokret, 6. septembra 1942. osnovao je jednu omladinsku organizaciju. Jugoslovenska ravnogorska omladina (JURAO) okupljala je mlade starosnog doba od osam do dvadeset godina i svi njeni kadrovi su bili iz omladinske organizacije Srpskog kulturnog kluba (SKK). Štaviše, JURAO je preuzeo slogan Srpskog kulturnog kluba "Jako srpstvo – jaka Jugoslavija". U januaru 1944. godine Komanda Jugoslovenske vojske u Otadžbini osnovala je i jednu organizaciju žena, Jugoslovensku organizaciju Ravnogorki (JUORA).

Na vojnom planu, četničke snage su se u zimu 1941-42. uz mnogo mu-ke transformisale iz gerilskih jedinica u regularnu vojsku. U leto 1941. godine Draža Mihailović je radio na tome da pod svoju komandu stavi sve

Stevan Moljević je rođen 6. januara 1888. Kao srednjoškolar se uključio u revolucionarni omladinski pokret koji su borio protiv austrougarske dominacije. Godine 1910. učestvovao je u pokušaju ubistva zemaljskog poglavara Bosne i Hercegovine Marijana Varešanina. Po završetku studija u Zagrebu 1913, preselio se u Banjaluku. Iste 1913. godine bio je među 156 osoba koje su austrougarske vlasti optužile za izdaju i velikosrpsku delatnost. Posle rata je postao advokat i nastavio sa svojim nacionalističkim političkim aktivnostima usmerenim na odbranu Srba od uticaja katoličkih Hrvata i muslimanskih Slovena. Aktivno je učestvovao u kulturnom životu Banjaluke i objavljivao priloge u političkoj kolumni časopisa *Razvitak*, koji je pokrenut u januaru 1935. U novembru 1936. godine pomogao je da se ponovo pokrenu novine *Otažbina*, koje su 1907. i 1908. izlazile u Banjaluci, a zatim, od 1911. do 1914. u Sarajevu. Kao urednik koristio je stranice tih novina da brani srpske interese u Bosni i Hercegovini od političkog uticaja Muslimana, okupljenih oko Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO), i Hrvata.

⁷⁷ Izašlo je samo četiri broja 1941. godine, jer su Nemci u novembru 1941. godine slonili otpor pobunjenika.

oružane grupe koje su se pojavile u Srbiji, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Hrvatskoj. Uprkos mnogobrojnim pokušajima čvršće organizacije Ravnogorskog pokreta, Jugoslovenska vojska u Otadžbini (JVUO) ostaće veoma razbijena, uprkos po-stojanju Vrhovne komande. Njeni odredi su, zapravo, uživali veliki stepen au-tonomije i nisu se uvek pridržavali direktiva centralne komande. Lokalne odrede JVUO bilo je teško mobilisati ili motivisati izvan njihovog kraja. Slično tome, autoritet komandanata odreda umeo je da bude relativan i njihova naređenja nisu uvek izvršavana.⁷⁸ U proleće 1942. godine snage JVUO bile su organizovane na teritorijalnom principu: odredi su bili vezani za sela, opštine ili okruge. Svaki administrativni okrug imao je bataljon od dva ili tri odreda. Brigade su bile sastavljene od tri do pet bataljona, a armijski korpus sastojao se od dve do pet brigada⁷⁹

Stav Draže Mihailovića bio je da ne treba žuriti s ulaskom u oružanu borbu s Nemcima. Želeo je da što je više moguće sačuva srpski narod od nepotrebnih gubitaka i mislio je da je bolje sačekati pogodniji trenutak za podizanje ustanka protiv okupatora. Jugoslovenska vlada u izbeglištvu priznala je Dražu Mihailovića za vođu oružanog otpora. U skladu s tim, on je unapređen u ministra odbrane u januaru 1942. Iako ga je zapadna štampa – engleska i američka – predstavljala kao vođu prvog gerilskog pokreta u okupiranoj Evropi, Draža Mihailović nije pokrenuo neke značajne vojne akcije protiv okupatora. Naprotiv, proglasivši partizane-komuniste za svoje glavne neprijatelje, na kraju je čak i saradivao sa Italijanima i Nemcima, naročito 1943.

3.3.2 Ideologija i program pokreta

Ravnogorski pokret nastao je 1941. godine sa ciljem suprotstavljanja nemačkom okupatoru. Iako je pre svega bio vojni pokret,

⁷⁸ Izveštaj o političkoj i vojnoj situaciji u istočnoj Bosni i stanju četničkih jedinica na tom području, koji je major Radoslav Đurić podneo Draži Mihailoviću 26. marta 1942, dobra je ilustracija ove strane stvari. Ovde se citira iz *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XIV, knj. 1, *Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1941-1942* (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1981), str. 173-182.

O nedostatku organizacije i discipline u četničkim jedinicama u Bosni vidi izveštaj koji je kapetan Milorad Momčilović podneo 7. juna 1942. majoru Petru Bačoviću o događajima u istočnoj Bosni od juna 1941. do juna 1942, u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom 14, knj. 1, str. 318-333.

⁷⁹ Nikolić, *Istorija ravnogorskog pokreta*, tom. 1, str. 216.

imao je i političkih ciljeva. Četnici Draže Mihailovića želeli su da se oslobode nasleđa Kraljevine Jugoslavije, koja je izbrisala granice Srbije.⁸⁰ Njihov cilj je bio stvaranje srpske nacionalne države na načelima demokratije i socijalne pravde. Ta država je trebalo da obuhvati sve Srbe u Kraljevini Jugoslaviji. Politički program ideologa Ravnogorskog pokreta predstavljao je reakciju na negativno iskustvo prve Jugoslavije (1918-1941), ali i na politiku istrebljenja Srba koju je sprovodila Nezavisna Država Hrvatska na čelu s Antom Pavelićem. Po mišljenju ideologa Ravnogorskog pokreta, srpska politička i kulturna elita se u periodu od 1918. do 1941. tako grčevito držala ideologije prema kojoj su Srbi, Hrvati i Slovenci deo istog naroda, da je izgubila iz vida srpske nacionalne interese.⁸¹ Zato je sada trebalo vratiti se duhovnim, političkim i nacionalnim tradicijama srpskog naroda.⁸² Ipak, bilo bi pogrešno misliti da su isključivo događaji Drugog svetskog rata dali povod za etničko čišćenje koje je sprovodio Ravnogorski pokret. Program četničkog pokreta se, zapravo, ideološki nadovezuje na program Srpskog kulturnog kluba (SKK). Počevši od kasnih 1930-ih godina, intelektualci iz ove organizacije zagovarali su stvaranje jednog, nacionalno što homogenijeg srpskog državnog entiteta u sklopu jugoslovenske države. U predavanjima koja je od 1937. do 1939. organizovao SKK, prisilna premeštanja i razmene stanovništva predlagani su kao način rešavanja srpskog nacionalnog pitanja, posebno na Kosovu i u Vojvodini, gde je srpsko stanovništvo bilo u manjini. Mnogobrojni intelektualci iz SKK za vreme rata priključili su se Ravnogorskom pokretu. Među njima su bili Dragiša Vasić i Stevan Moljević.

Jedan od prvih političkih projekata za novu srpsku državu napravio je u proleće 1941. godine Stevan Moljević, koji će u avgustu 1941. godine postati član Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta, političkog krila četničkog pokreta.⁸³ Dokument "Homogena Srbija" predstavljen je u junu 1941. u Nikšiću u Crnoj Gori, u koju se Stevan Moljević sklonio u aprilu 1941.⁸⁴ Ovo u početku nije bio zvanični dokument

⁸⁰ Milan Vasović i Kosta Nikolić, *Ujedinjene srpske zemlje: ravnogorski nacionalni program* (Beograd: Vreme knjige, 1996), str. 35-37.

⁸¹ "Za naše ujedinjenje i naše jedinstvo", *Ujedinjeno srpstvo*, br. 1, 2. april 1944.

⁸² "Na svom putu", *Ravna Gora*, br. 3, 1. mart 1943.

⁸³ Stevan Moljević, izabran za člana Centralnog nacionalnog komiteta u avgustu 1941, prvi put se sreo sa Dražom Mihailovićem tek 21. maja 1942. Vidi Todorović, str. 130-131. Tako se on Ravnogorskom pokretu zapravo priključio tek u maju 1942.

⁸⁴ Stevan Moljević je bio u prilici da svoj tekst prodiskutuje sa Vasilijem Popovićem i Vasom Čubrilovićem, profesorima istorije na Univerzitetu u Beogradu.

četničkog pokreta Draže Mihailovića, ali je u velikoj meri odražavao njegove političke stavove. Stevan Moljević je u tom svom tekstu kao cilj postavio stvaranje Velike Srbije u jednoj Velikoj Jugoslaviji, transformisanoj u federalnu državu sastavljenu od tri jedinice (srpske, hrvatske i slovenačke). Etničke teritorije na kojima živi srpski narod [vidi geografsku kartu 7 u Dodatku], trebalo je ujediniti u jednoj državi. Moljević je predvideo da se taj cilj ostvari proterivanjem nesrpskog stanovništva sa teritorija koje je trebalo da uđu u sklop srpske jedinice, kao i razmenom stanovništva, posebno između Srba i Hrvata.

Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive, i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio omogućen i obezbeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.

Te strateške i saobraćajne linije i čvorovi, potrebni za sigurnost, život i opstanak Srbije, iako negde danas ne bi imali srpsku većinu, imaju da posluže Srbiji i srpskom narodu da se ne bi više ponavljala teška stradanja koja Srbima nanose njihovi susedi čim se pruži prilika.

Preseljavanje i izmena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali u prošlom ratu, a naročito u ovom sadanjem, na svemu području na kome su Srbi i Hrvati bili izmešani, a gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenjem Srba.⁸⁵

Stevan Moljević je smatrao da su Srpske političke vlasti napravile ogromnu grešku što 1918. nisu odredile granice Srbije u okviru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.⁸⁶ Tu grešku je sada trebalo ispraviti objedinjavanjem svih teritorija naseljenih Srbima i dobijanjem izlaza na Jadransko more. Velika Srbija bi, dakle, na istoku i jugoistoku obuhvatala Srbiju i Južnu Srbiju (Makedonija i Kosovo), kojima je trebalo priključiti bugarske gradove Vidin i Čustendil; na jugu – Crnu Goru, Hercegovinu i severnu Albaniju; na zapadu – Bosnu, severnu Dalmaciju, srpske delove Like, Korduna i Banije i deo Slavonije. Dalmatinska obala bi od Šibenika do Crne Gore pripala Srbiji.

Velika Jugoslavija bila bi konstituisana na federalnoj osnovi: sastojala bi se od Velike Srbije, krnje Hrvatske i Velike Slovenije. Verovatno

⁸⁵ "Homogena Srbija", 30. juni 1941, citirano iz Vesović i Nikolić, str. 190.

⁸⁶ Ovo je bilo stanovište i drugih ideologa Ravnogorskog pokreta, pre svega Dragiše Vasića.

po uzoru na *Načertanije* Ilije Garašanina, Stevan Moljević je bio za zблиžavanje s Bugarskom. Po njegovom mišljenju, kao jedini koji su pružili ozbiljan otpor Turcima i Nemcima, Srbi su stekli pravo na vodeću ulogu na Balkanu. Da bi ostvarili svoju istorijsku misiju, "Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju imati prethodno hegemoniju u Jugoslaviji".⁸⁷

Prvi programski dokument Četničkog pokreta sastavio je u leto 1941. četnički odbor Beograda pod nazivom "Izveštaj Miloša Sekulića".⁸⁸ Po pitanju stvaranja jake i homogene srpske državne jedinice imao je iste stavove kao i Stevan Moljević. Jedina razlika bila je u tome što je on izričito pozivao na etničko čišćenje, najpre u gradovima, a onda po selima:

II Tačka

Pripremati se da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:

a: da kazni sve one koji su na zločinački način služili neprijatelja i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;

b: omeđiti *de facto* srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

c: posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom;

d: izraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

e: u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi, i

f: unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da sprovedu izvršenje programskih tačaka pod b,c,d,e.

III Tačka

1.) Ideal je jaka i homogena srpska državna jedinica politički i ekonomski sposobna za život. Ona će poslužiti kao takva /nečitko/ širim političkim kombinacijama, i

⁸⁷ "Homogena Srbija", 30. juni 1941, citirano iz Vesović i Nikolić, str. 193.

⁸⁸ U sastavljanju ovog spisa verovatno su učestvovali Vojislav Vujanac, Dragoslav Stranjaković i Mladen Žujović. Sličnost u njihovim stavovima može se objasniti činjenicom da su svi bili članovi Srpskog kulturnog kluba. Vidi Stanišić, *Projekti "Velika Srbija"*, str. 47. U julu i avgustu 1941, u Beogradu je osnovan odbor za pružanje podrške Ravnogorskom pokretu. Među članovima tog odbora bio je jedan broj oficira Vojske Kraljevine Jugoslavije, među kojima su bili Boško i Žarko Todorović.

2.) izabrati stručne ljude za pripremanje dokumentacije ovog cilja za konferenciju mira [...]⁸⁹

Ovaj dokument o stanju u zemlji Miloš Sekulić je dostavio jugosloven-skoj izbegličkoj vladi, koja se nalazila u Londonu. Momčilo Ninčić, ministar inostranih poslova u jugoslovenskoj vladi, navodno je rekao jugoslovenskom ambasadoru u Sjedinjenim Državama Konstantinu Fotiću da obnavljanje Jugoslavije ne bi bilo poželjno, već da bi pre trebalo "stvoriti Veliku Srbiju sve do Ogulina", sa zapadnim granicama na liniji "Karlovac-Ogulin-Našice".⁹⁰

Elementi programa četničkog odbora u Beogradu mogu se naći u jed-nom dokumentu koji je u septembru 1941. godine objavila Vrhovna komanda Četničkog pokreta. Dokumentom je predviđeno da treba "kazni[ti] sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda", "omeđiti 'defakto' srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj" (etnički čista Srbija), "posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom", "izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice", a "u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi".⁹¹

U Instrukciji Draže Mihailovića majoru Đorđu Lasiću, komandantu čet-ničkih odreda Jugoslovenske vojske u Crnoj Gori, i kapetanu Pavlu I. Đurišiću, komandantu četničkih odreda Jugoslovenske vojske na području Lima (reka u Crnoj Gori), od 20. decembra 1941, još jednom se navode ciljevi vojske:

Ciljevi naših odreda jesu:

1/ Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II.

2/ Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije – Crne Gore - Bosne i Hercegovine – Srema – Banata i Bačke.

⁸⁹ Citirano iz Jovan Marjanović, "Prilozi istoriji sukoba narodnooslobodilačkog pokreta i četnika Draže Mihailovića u Srbiji 1941. godine", u *Istorija XX veka: zbornik radova*, tom 1 (Beograd: Kultura, 1959), str. 179-180.

⁹⁰ Citirano u Stanišić, *Projekti "Velika Srbija"*, str. 49.

⁹¹ Ovaj dokument citiraju Vladimir Dedijer i Antun Miletić u *Genocid nad Muslimanima, 1941-1945: zbornik dokumenata i сведоčenja*, (Sarajevo: Svjetlost, 1990), str. 18-19.

3/ Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih, slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima (Trst – Gorica - Istra i Koruška) kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom..

4/ Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata.

5/ Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenije čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog življa i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog življa.

6/ Kazniti sve Ustaše i Muslimane koji su u tragičnim danima nemilosredno uništavali naš narod.

7/ Kazniti sve one koji su krivi za našu aprilsku katastrofu.⁹²

8/ U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavnje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalno ispravne i poštene porodice) [...] ⁹³

Slični ciljevi izloženi su i u programu Dinarske divizije, kojom je komandovao Momčilo Đujić, iz marta 1942.⁹⁴ Ova četnička divizija formirana je u januaru 1942. s ciljem stavljanja pod istu komandu borbenih jedinica u Kninskoj Krajini, zapadnoj Slavoniji i Lici.⁹⁵ Ovo je bilo u sklopu napora da se "vaspostavi čisto nacionalni poredak u svim zemljama, gde žive Srbi, pa i onima na koje Srbi aspiriraju".⁹⁶ Divizija je imala zadatak da širi i sprovodi u delo srpsku ideju u Lici, severnoj Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori i Bosni:

⁹² "Aprilska katastrofa iz 1941." odnosi se na poraz jugoslovenskih snaga od sila osovine (Nemačka, Italija, Bugarska, Mađarska, itd.). One su primorane da kapituliraju posle samo tri nedelje pružanja otpora.

⁹³ Ovaj dokument citira se u Dedijer i Miletić, str. 26.

⁹⁴ Taj dokument sačinjen je između 8. i 12. marta 1942. godine u Mostaru. Autori su bili starešine JAUO: major Borivoje S. Radulović, kapetan (1. kl.) Radovan S. Ivanišević i kapetan (2.kl.) Mile Rakočević. Vidi Branko Petranović, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji, 1941-1945*, tom 2 (Beograd: Rad, 1983), str. 93. Četnička Dinarska divizija sastojala se od pet pukova i dve jedinice. Svaki puk sastojao se od dva bataljona.

⁹⁵ Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj, 1941-1945*, str. 79-85. U decembru 1941. i januaru 1942. ove jedinice ušle su u Ravnogorski pokret pod komandom Draže Mihailovića.

⁹⁶ Đuro Stanisljević, "Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941-1942. godine", u *Istorija XX veka: zbornik radova*, tom 4 (Beograd, 1962), str. 96-97.

1. Uloga divizije:

Radi ostvarenja Srbinove osnovne zamisli i stvaranja srpske nacionalne države, formiraće se kao jedan činilac te zamisli u reonu Kosova polja, "Dinarska četnička divizija" od izrazito nacionalnog elementa. Ta divizija ponikla na istoimenom polju, gde je nekada bilo groblje srpske slave i srpskog junaštva, ima da da izraza vaskrsnute Srbinove vojničke moći i da, kao jedan veliki gvozdeni malj vaspostavi čisto nacionalni poredak u svim zemljama, gde žive Srbi, pa i onima na koje Srbi aspiriraju. Prema tome uloga ove divizije ima čisto politički karakter, jer ona za sada dok rat još uvijek traje ima da bude utočište svih nacionalnih elemenata srpskog karaktera, da širi i ostvaruje srpsku ideju u delovima Like, severne Dalmacije, Hercegovine, Crne Gore i Bosne i da u danom momentu, blagodareći impozantnim snagama, sa kojima raspolaže, vaspostavi čisto nacionalni poredak, sa kraljem Petrom na čelu [...]

Baš zbog napred iznete uloge ove divizije potrebno će biti izneti njeno nacionalno obeležje, zbog toga što je njena uloga izrazito srpska. U prvom redu ona se mora popunjavati čisto Srbima "kako boricima, tako podoficirima i ofici-rima". Dva ista imena: Kosovo u Južnoj Srbiji i Kosovo u Severnoj Dalmaciji i istorijske povezanosti ovoga imena, ukazuju na to, da je na Kosovu Srbin izgubio svoju državu i da na Kosovu Srbin mora vaspostaviti svoju nacionalnu misao, kako bi se mogla ostvariti Srbinova zamisao o stvaranju jedne velike Srbije, koja bi obuhvatala: Srbiju, Vojvodinu, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju (do Šibenika) i Liku. Pošto se završi stvaranje ovakve jedne srpske jedinice, tek onda može biti reči o nekim saveznim državama ili državnim savezima ili u najširem smislu te reči o Balkanskoj konfederaciji. U tako zamišljenoj srpskoj jedinici ima isključivo živeti pravoslavno stanovništvo.⁹⁷

Stevan Moljević, poreklom iz Banjaluke (oblast Bosanske Krajine), insistirao je na tome da Draža Mihailović treba da se pozabavi ujedinjenjem zapadnih srpskih zemalja. Smatrao je da beogradski političari ne pokazuju dovoljno interesovanja i razumevanja za to pitanje.⁹⁸ Godine 1943, među političkim savetodavcima Ravnogorskog pokreta došlo je do razilaženja po pitanju britanske pomoći Četničkom pokretu. Dragiša Vasić je verovao da Britanci podrivaju srpski narod, a Stevan Moljević da pokret treba da se

⁹⁷ *Ibid*, str. 96-97.

⁹⁸ Todorović, str. 135-136.

osloni upravo na Engleze i Amerikance.⁹⁹ Početkom juna 1943, kada je Vrhovna komanda Četničkog pokreta vratila u Srbiju, Dragiša Vasić je istupio iz Centralnog nacionalnog komiteta (do januara 1944). Otkad Mladen Žujović, po smrti Ilije Trifunovića-Birčanina, preuzima komandu nad oružanim odredima u zapadnoj Bosni, Stevan Moljević je, zapravo, postao glavni politički savetnik Draže Mihailovića i glavni urednik lista "Ravna Gora".

Ravnogorski pokret je svoje glavne neprijatelje video u Nmcima i komunistima-partizanima. Glavni razlog za netrpeljivost prema komunistima bilo je rešenje nacionalnog pitanja koje je predlagala Komunistička partija Jugoslavije. Njime se, naime, odbacivala mogućnost objedinjavanja srpskih teritorija u jednoj državi. Četnici su tvrdili da se komunisti, odnosno partizani, spremaju da podele Srbe u četiri "odvojene oblasti" – Srbiju, Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru. Četnici i jugoslovenski komunisti imali su veoma različito viđenje srpskog naroda – komunisti su priznavali postojanje posebne makedonske i crnogorske nacije, koje su četnici poricali. Četnici su komuniste, odnosno partizane, optuživali da žele da razore ili razbiju jedinstvo srpskog naroda, a da s druge strane planiraju stvaranje hrvatske federalne jedinice, koja bi obuhvatala Dalmaciju sve do Bokokotorskog zaliva.¹⁰⁰ Živko Topalović (1887-1972), predsednik Socijalističke partije Jugoslavije (bezuticajna politička organizacija), koji se 1943. priključio Ravnogorskom pokretu, opisao je četničku ideologiju kao antihrvatsku, antimuslimansku i antikomunističku:

[...] U ostalim krajevima pak [autor misli na Bosnu i Hercegovinu] srpsko četništvo, poniklo iz odbrane od hrvatskog ustaštva ideološki je znalo samo za srbizam. Ono je izjednačavalo nacionalno pitanje i državno pripadništvo sa verom. Srbini, to je pripadnik pravoslavne crkve kome je svaki katolik Hrvat a svaki musliman Turčin. Njih u srpskoj državi valja

⁹⁹ Razlike u mišljenju između Dragiše Vasića i Draže Mihailovića javile su se u proleće 1943, posle poraza na Neretvi i Drini. Dragiša Vasić je kritikovao, pored ostalog, bespoštednu borbu s partizanima u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku. Više puta je u pismima Draži Mihailoviću kritikovao slabosti Četničkog pokreta. Osuđivao je običaje vojnika da raspajaju municiju na svadbama i drugim svečanostima, sklonost kao krvoločnim postupcima, kao što je rezanje grkljana neprijatelju umesto usmrćivanja vatrenim oružjem i slično. Vidi N. Nikolić, "Dragiša Vasić: skica za portret nacionalnog revolucionara", str. 103; Nikola Milovanović, *Dragiša Vasić: Od građanskog buntovnika do kontrarevolucionara*, (Beograd: Nova knjiga, 1986), str. 35.

¹⁰⁰ *Ujedinjeno srpstvo* (1944: 2).

kao neprijatelje iskoreniti, ili proterati. Ovaj srbizam je sušta suprotnost jugoslovenstvu.¹⁰¹

Izgubivši nešto od svoje političke prednosti nad komunistima, odnosno partizanima, Ravnogorski pokret je savzao kongres u selu Ba od 25. do 28. januara 1944. Trebalo je usvojiti program buduće organizacije nove Jugoslavije. Skup je organizovan kao odgovor na drugo zasjedanje prevashodno komunističkog Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, održano 1943. godine, na kojem su postavljeni temelji buduće jugoslovenske države kao federativne države sastavljene od šest republika. Na kongresu je učestvovalo više od tri stotine delegata iz čitave zemlje i to je bila prilika da se izvesnim predratnim političkim strankama (Socijalistička partija Jugoslavije, Demokratska stranka i dr.) dozvoli povratak na političku scenu, što se kosilo sa željama glavnih ideologa Četničkog pokreta (Stevan Moljević i Dragiša Vasić), koji su osećali averziju prema jugoslovenskim međuratnim političarima i koji su bili za to da se pokret proširi, umesto da se stvara neka nova politička organizacija. Da bi poboljšali imidž pokreta i učvstili njegov demokratski karakter, predstavnici izvesnih političkih stranaka rešili su da se okupe, dok se ne završi rat, u koaliciju nazvanu Jugoslovenska demokratska narodna zajednica i da se svrstaju uz Ravnogorski pokret. U svojim zaključcima Kongres je predvideo restauraciju jugoslovenske države i njeno proširenje teritorijama naseljenim Srbima, Hrvatima i Slovencima. Teritorija te države ne bi bila ništa manja od one koju je jugoslovenska delegacija zatražila na mirovnoj konferenciji po završetku Prvog svetskog rata [vidi geografsku kartu br. 3 u Dodatku].¹⁰² Nova Jugoslavija je trebalo da bude parlamentarna monarhija na čelu sa kraljem Petrom II Karađorđevićem. Država bi bila organizovana na federalnoj osnovi i sastojala bi se od tri jedinice – Srbije, Hrvatske i Slovenije. Srpska federalna jedinica bi obuhvatila čitav srpski narod. Isti princip važio bi i za Hrvatsku i Sloveniju. Kongres je proglasio nevažećim sve teritorijalne izmene sprovedene pre i za vreme rata: Banovinu Hrvatsku, razbijanje Jugoslavije od strane okupatora i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Jugoslovenska orijentacija kongresa bila je u skladu sa stavovima jugoslovenske vlade u

¹⁰¹ Živko Topalović, *Kako su komunisti dograbili vlast u Jugoslaviji*, (Kragujevac: Pogledi, 2001), str. 204.

¹⁰² U to vreme jugoslovenska delegacija je tražila da se Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca proširi područjima Skadra (Albanija), Temišvara (Rumunija), Čustendila i Vidina (Bugarska), Segedina i Pečuja (Mađarska), Istre, Rijeke (Italija) i Koruške (Austrija).

izbeglištvu, koja se izjasnila za stvaranje federativne države sa tri jedinice (Srbija, Hrvatska, Slovenija). Međutim, ako su ideološke vođe Ravnogorskog pokreta uopšte prihvatale takvo rešenje, bilo je to jedino pod uslovom da Srbi u toj novoj državi dobiju dominantnu ulogu.¹⁰³ Pored toga, nova Jugoslavija je trebalo da bude "čista država bez nacionalnih manjina".¹⁰⁴

3.3.3 Praksa etničkog čišćenja

Ravnogorski pokret je 1944. godine objavio da neće biti kolektivnih odmazdi, već jedino pojedinačnih, protiv počinilaca zločina nad srpskim stanovništvom. Istina je, međutim, bila da su četnički odredi u periodu od 1941. do 1944 sprovodili akcije odmazde i osvete nad Hrvatima i Muslimanima. Tokom celog sukoba komanda Četničkog pokreta nastavila je da daje kontradiktorne izjave o merama osvete. Ipak, vođstvo pokreta ili njegovi ideolozi su putem štampe i pamfleta izričito pozivali na osvetu. Osim toga, takve direktive izdavane su i na lokalnom nivou, posebno u istočnoj Bosni i severnoj Dalmaciji. Osveta je dovođena u vezu sa politikom restrukturiranja jugoslovenske države.¹⁰⁵ Ona je služila i kao opravdanje za čišćenje nesrpskog elementa sa teritorija pod četničkom kontrolom. Moljević je smatrao da se mora voditi politika svršenog čina. Zacrtnu teritoriju je trebalo zauzeti počevši od Osijeka, Slavenskog Broda, Sunje, Karlovca, Knina, Šibenika, Mostara i Metkovića, a nesrpske elemente očistiti ubijanjem onih koji su bili odgovorni za masakre nad Srbima, i proterivanjem Hrvata u Hrvatsku, a muslimana u Tursku ili Albaniju.¹⁰⁶ U memorandumu koji je 26. februara 1942. napisao u Užicu pod naslovom "Trenutna situacija u nekim srpskim oblastima i njihova uloga u stvaranju homogene Srbije", Stevan Moljević je rekao da se mešanje srpskog naroda sa Hrvatima i Muslimanima u Krajini, Bosni i Hercegovini više ne može

¹⁰³ Kosta Nikolić, *op. cit.*, str. 67.

¹⁰⁴ Ovo je bilo u skladu s odlukama kongresa održanog u selu Ba, a kako je prenelo "Pomoravlje" u proleće 1944. godine. Novinski članci objavljeni u Milan B. Matić, *Ravnogorska ideja u štampi i propagandi četničkog pokreta u Srbiji 1941-1944* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1995), str. 198-204.

¹⁰⁵ Mihailo Stanišić, *Slom, genocid, odmazda*, (Beograd: Službeni list SRJ, 1999), str. 378.

¹⁰⁶ O ovim namerama govori se u jednom pismu upućenom Dragiši Vasiću (AVII, Ca, 32/2, k. 12). Delovi tog pisma citirani su u Stanišić, *Slom, genocid, odmazda*, str. 53. Dokument je objavljen u Dedijer i Miletić, str. 33-34, kao i u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom 14, knj. 1, str. 101-103.

tolerisati. Premda su četnici tvrdili da se bore protiv fašizma, četnička vojska služila se istim metodama kao i njihovi zakleti neprijatelji. Iako treba napomenuti da su masakri koje su vršili četnici bili manjeg obima od onih koje je vršila vojska Nezavisne Države Hrvatske, treba razmotriti koja je tačno bila njihova priroda. Jesu li oni predstavljali puke akcije odmazde ili su pak kaznene ekspedicije četnika bile motivisane njihovim nacionalnim programom? Mora se konstatovati da četnički odredi nisu napadali samo hrvatske i muslimanske vojnike koji su se borili za Nezavisnu Državu Hrvatsku, već i civilno stanovništvo, uključujući žene i decu. Takođe treba istaći da je civilnih žrtava akcija odmazde (starih, žena i dece) bilo znatno više nego vojnih (vidi dole navedene primere, str. 55 i 56). Vojska Ravnogorskog pokreta terorizala je Hrvate koje je optuživala za izdaju Jugoslavije, odgovornost za poraz u aprilu 1941, i podršku politici istrebljivanja Srba koju je vodila Nezavisna Država Hrvatske, posebno na područjima gde je živelo mešovito stanovništvo Srba i Hrvata i gde su ustaše izvršile masakre nad Srbima. Muslimani Bosne, Hercegovine i Sandžaka, o kojima se nije razmišljalo kao o naciji i koji su često nazivani Turcima, takođe su bili žrtva četničkog terora, kao i komunisti-partizani, koji su postali glavni neprijatelji četničkog pokreta. Etničko čišćenje bosanskih Muslimana koje je sprovodila četnička vojska adekvatno ilustruje kako su politički i vojni ciljevi Ravnogorskog pokreta sprovedeni u delo. Prva zverstva nad Muslimanima u Bosni počinjena su već u leto 1941. Prvi veliki masakr dogodio se u oblasti Ljubinja (jama Čavkarica), a za njim su usledili masakri u Kulen Vakufu (5. i 6. septembar 1941) i Koraju (26. i 27. novembar 1941). U periodu od 5. decembra 1941. do 20. januara 1942, kada su opštinu Foča kontrolisale snage lojalne jugoslovenskoj vladi u izbeglištvu, izvršeni su mnogobrojni masakri (u samoj Foči, u Gorazdu, Vlasenici i Srebrenici), kao odmazda za masakre Srba koje su počinile ustaške formacije, u kojima je bilo i Muslimana. Na ovaj način ubijeno je nekoliko hiljada Muslimana. Operacije JVUO poprimile su oblik kaznenih ekspedicija u kojima su uz masovne zločine pljačka i silovanje bile redovne pojave. Muslimaninim su nanošene teške povrede nožem (odsecani su uši ili nosevi ili su vadene oči), a mnogi su doživeli smrt klanjem. Ovi surovi običaji nisu bili tipični samo za četnički pokret, jer su svi učesnici sukoba na teritoriji Jugoslavije vršili teror, ali za četnike su oni bili deo borbene tehnike. Međutim, surovosti ove vrste nisu specijalnost samo ovog dela Evrope ili sveta: na primer, u oba svetska rata neprijateljske strane na istočnom frontu (Nemci i Rusi) počinile su jedna nad drugom zverstva i nehumana dela. Nakon zatišja do kojeg je došlo po uspostavljanju

partizanskog štaba na području Foče usledili su dalji masakri 19. avgusta 1942 – tada je ubijeno oko dve hiljade ljudi, a nekoliko hiljada moralo je da pobagne. Najveći masakri dogodili su se na području Sandžaka i u jugoistočnoj Bosni i Hercegovini u januaru i februaru 1943. Dana 10. januara 1943, pišući o operacijama izvedenim u januaru 1943, komandant četničkih odreda na području Lima i Sandžaka Pavle I. Đurišić izvestio je načelnika Vrhovnog štaba (Dražu Mihailovića) o sledećem:

Akcija na desnoj obali Lima u srezu Bjelopoljskom završena je. Ista je izvedena tačno po utvrđenom planu. Rezultat ove borbe je:

Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela (Sekcije: Pljevlje, Sjenica, Peć, Kolašin):

Voljevac, Gubovača, Radijelja, Ušanovići, Prešečenik, Baturiče, Donji Vlah (Sekcija Pljevlja), Mirovići, Šolja, Radojeva Glava, Mediše, Pobretiče, Donja Kostenica, Stublo, Vrh, Zminjac, Šipovice, Negobratina, Osmanbegovo selo, Dupljaci, Jasen, Kostiće, Kaševar, Ivanje, Godijevo, Žilići, Gornja Crnča, Gornji Radulići, Vrba, Crhalja, Kradenik, Sipanje, Ličine (Sekcija Sjenica - Peć).

Ukupno 33 sela.

Žrtve: Muslimana boraca oko 400 (stotine)

Žena i dece oko ... 1000. -

Naše žrtve:

14 mrtvih i

26 ranjenih od kojih

3 žene

Do ovolikog broja naših žrtava došlo je ne usled nepravilnog vođenja od strane starešina, već očiglednog nečuvanja samih vojnika i njihovih herojskih juriša na muslimane, koji su bili zatvoreni u svojim kućama.

Sve kuće u gore navedenim selima bile su popaljene, mada sam bio izdao naređenje da se ne pale. Do ovog paljenja došlo je usled pogibije iznetih naših boraca.¹⁰⁷

Dana 13. februara 1943, Pavle I. Đurišić podneo je načelniku vrhovnog štaba sledeći izveštaj, u kojem navodi:

Akcija u Pljevljanskom, Čajničkom i Fočanskom srezu protivu muslimana izvršena je.

Operacije su izvedene tačno po naređenju i izdatoj zapovesti. Napad je počeo u određeno vreme. Svi komandanti i jedinice izvršile su dobivene zadatke na opšte zadovoljstvo.

¹⁰⁷ Ovaj dokument je objavljen u Dedijer i Miletić, str. 299-302.

Otpor neprijatelja bio je od početka do kraja slab. Jedini veći otpor bio je na Trebeškom brdu, koji je trajao 4. časa, ali i on je brzo savladan.

Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći, već su izbili na r. Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile uglavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri pomenuta sresa su potpuno spaljena tako, da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena sem stoke, žita i sena. Naređeno je i predviđeno prikupljanje ljudske i stočne hrane u određenim mestima, za stvaranje magacina rezervne hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja i pretresanja terena i šumovitih predela, kao i radi sprovođenja i učvršćavanja organizacije na oslobođenoj teritoriji.

Za vreme operacija se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti.

Žrtve: - Naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1.200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.

Za vreme početnih operacija, muslimani su se dali u begstvo ka Metaljci, Čajniču i r. Drini. Na Metaljci je našao sklonište mali deo stanovništva. U Čajniču se računa da ima oko 2.000 izbeglica, a jedan deo je uspeo da umakne preko Drine pre nego što su određene jedinice izvršile presecanje mogućih odstupnih pravaca na tom sektoru. Sve ostalo stanovništvo je uništeno.¹⁰⁸

Broj žrtava u dejstvima protiv Muslimana u januaru i februaru 1943. godine procenjen je na deset hiljada.¹⁰⁹ Broj žrtava u Crnoj Gori od 1942. do sre-dine 1943. procenjen je na oko tri hiljade, ili na sedam hiljada za sve ratne godi-ne zajedno (1941-1945). U Hrvatskoj su masakri bili brojni u severnoj Dalmaciji (u Kninskoj krajini), u oblastima Like, Gorskog Kotora i Korduna. Na tim pod-ručjima četničkim snagama je komandovao pop Momčilo Đujić (1907-1999), ko-ji se od januara 1942. nalazio na čelu Dinarske četničke divizije. Od jeseni 1942. do proleća 1943. godine četničke snage su izvršile napade na brojna hrvatska sela i masakrirale stanovnike klanjem. Tokom operacije "Dinara" u oktobru 1942, pripadnici odreda kojim je komandovao Momčilo Đujić zapalili su više sela (Gata, Tugari, Ostrvice i dr.) i pobili celokupno stanovništvo. Po završet-ku rata

¹⁰⁸ Ovaj dokument je objavljen u Dedijer i Miletić, str. 329-333.

¹⁰⁹ Tomasevich, str. 258. Kada govori o ukupnom broju žrtava Ravnogorskog pokreta, Vojislav Šešelj će navesti cifru od deset hiljada mrtvih. Ta cifra odnosi se, međutim, samo na operacije iz januara i februara 1943.

Momčilo Đujić je proglašen odgovornim za smrt oko 1.800 osoba (uključujući žene i decu).¹¹⁰ Jugoslovenska državna komisija proglasila ga je 1947. ratnim zločincem zbog ratnih zločina počinjenih u Drugom svetskom ratu. Pošto je iz Hrvatske pobjegao u Italiju preko Slovenije, konačno se 1949. nastanio u Sjedinjenim Državama. Godine 1957. osnovao je organizaciju (Četnički pokret "Ravna Gora") koja je nastavila tradiciju četničkog pokreta Draže Mihailovića. Jugoslovenske vlasti su američkih sudskim vlastima u više navrata podnosile zahteve za njegovo izručenje, ali bez uspeha.¹¹¹ U junu 1989. Momčilo Đujić je Vojislava Šešelja proglasio četničkim vojvodom (odnosno vojskovođom). Prema tome, između četničkog pokreta iz Drugog svetskog rata i političkog pokreta koji je 1990. godine osnovao Vojislav Šešelj postoji direktna veza.

4. Pojava srpskog nacionalnog pokreta 1980-ih godina i ideologija Velike Srbije

Vojnom pobedom partizana, odnosno, komunista, i njihovim dolaskom na vlast, status i uticaj srpske političke elite se smanjio u korist ravnoteže između republika jugoslovenske socijalističke federacije. Godine 1945-1946, komunisti su nacionalno pitanje proglasili rešenim dolaskom na vlast radničke klase i izjednačavanjem svih naroda i narodnosti. Uprkos tome, pred kraj 1960-ih godina počele su političke krize i javni protesti: kriza u Hrvatskoj trajala je od 1967. do 1971, a protesti Albanaca od 1968. do 1981.¹¹²

¹¹⁰ Iz tog razloga Momčilo Đujić je dospao na spisak ratnih zločinaca koje su jugoslovenske vlasti sastavile posle 1945. Vidi Jovo Popović, Marko Lolić i Branko Latas, *Pop izdaje* (Zagreb: Stvarnost, 1988), str. 169-170. U decembru 1944. Momčilo Đujić je prebegao u Sloveniju, odakle se u maju 1945. prebacio u Italiju. Pošto su jugoslovenske vlasti tražile njegovo izručenje, nekoliko godina je proveo krijući se, a onda se preselio u Sjedinjene Države i preuzeo vođstvo nad Četnički pokret "Ravna Gora".

¹¹¹ Svoj poslednji zahtev Savezni sekretarijat za pravosuđe i opštu upravu SFRJ podneo je u maju 1991. U maju 1999. hrvatski ministar pravde Zvonimir Šeparović takođe je zatražio izručenje bivšeg četničkog vojnog vođe zbog optužbe za ubistvo najmanje 1.500 osoba u oblasti Krnina, Vrlike, Sinja, Šibenika i Otočca. (*Voice of America*, <http://www.voa.gov/misc/croatia/dj53199.html>, stranica konsultovana 7. februara 2005).

¹¹² U periodu 1967 – 1971. u Hrvatskoj se javio nacionalistički pokret koji je stremio jačanju suverenosti Socijalističke Republike Hrvatske. Glavne lidere Saveza Komunističke Hrvatske, Miku Tripala i Savku Dabčević-Kučar, Tito je smenio u decembru 1971, zbog toga što nisu osudili nacionalističke pretenzije hrvatskih intelektualaca okupljenih oko Matice Hrvatske. Krajem novembra 1968, Albanci su demonstrirali na

4.1. Konfederalizacija Jugoslavije i nezadovoljstvo rukovodstva Socijalističke Republike Srbije

Tokom 1970-ih, a posebno 1980-ih godina, u vodećim krugovima srpske političke i kulturne scene javilo se nezadovoljstvo Jugoslavijom, koja je optuživana za marginalizaciju Srbije. Međutim, situaciju i budućnost Jugoslavije kritikovale su i druge republike. Nakon perioda političkog i ekonomskog centralizma jugoslovenska federacija je u periodu od 1967. do 1974. godine reformisana. Na kraju tog procesa usvojen je novi ustav. Tim novim ustavom, koji je usvojen u februaru 1974. i kojim su obuhvaćene izmene predložene prethodnih godina (1968. i 1971), stvoren je teren za konfederalizaciju zemlje, pošto su republike i autonomne pokrajine dobile veća prava na uštrb centralne vlasti federacije. Kao rezultat toga, položaj republike Srbije postao je složeniji, pošto su dve autonomne pokrajine u njenom sklopu definisane kao zasebne federalne jedinice. Prema ustavima iz 1946. i 1963. godine, pokrajinska ovlašćenja i ustanove utvrđivala je sama republika Srbija. Prema ustavu iz 1974. godine, njih je, u konačnoj instanci, utvrđivala savezna vlada. Pokrajine su izjednačene sa republikama, a njihovi odnosi sa centrom u Srbiji postali su labavi i problematični. Ustavne promene elaboriralo je između 1968. i 1972. "liberalno" srpsko rukovodstvo na čelu sa Markom Nikezićem (1921-1990) i Latinkom Perović (1933-), koje je zagovaralo ograničavanje privrednih funkcija centralne vlade i jačanje autonomije republika. Godine 1972, "liberalno" rukovodstvo je na Titovu inicijativu smenjeno u korist konzervativnih snaga, koje su nastavile sa mnogobrojnim čistkama po preduzećima i institucijama.

Godine 1975, Predsedništvo Socijalističke Republike Srbije, zabrinuto zbog unutrašnjih napetosti u Srbiji, pokrenulo je pitanje međusobnih odnosa tri jedinice u sastavu republike.¹¹³ U junu 1976. godine osnovana je radna grupa koja je trebalo da prouči ovo osetljivo pitanje. Radna grupa je u martu 1977. iznela svoje zaključke srpskom Predsedništvu – u svom zaključku autori izveštaja su naveli da strukture vlasti Republike Srbije ne funkcionišu na čitavoj teritoriji republike. Upozorili su vlasti na stvaranje tri različita pravna sistema i tendenciju konstitutivnih delova Srbije ka udaljavanju jednih od drugih. Takođe su razmotrili kako se ostvaruje istorijsko pravo srpskog naroda na nacionalnu

ulicama Prištine tražeći da Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Kosovo bude dat status republike. Ove demonstracije su nemilosrdno ugušene, kao i one iz proleća 1981, kada su izneti isti nacionalistički zahtevi.

¹¹³ Dragoslav Marković, *Zivot i politika: 1967-1978*, II tom (Beograd: Rad, 1987).

državu u sklopu jugoslovenske federacije.¹¹⁴ Sadržaj ovog dokumenta naišao je na neo-dobranje rukovodstava autonomnih pokrajina, koja su imala podršku federa-lnih struktura. U to vreme ravnoteža snaga nije bila pogodna za izmenu Usta-va i zbog ovog protivljenja pitanje je držano na ledu sve do početka 1980-ih godina.

U želji da obezbedi jedinstvo republike, srpsko rukovodstvo je isko-ristilo događaje na Kosovo u proleće 1981. da ponovo aktualizuje pitanje jedin-stva Srbije.¹¹⁵ Godine1985, nesuglasice između političkog rukovodstva uže Srbi-je i rukovodstava autonomnih pokrajina navele su Savez komunista Jugoslavije da prizna da u Srbiji postoje unutrašnji sukobi.¹¹⁶ Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije priznao je da se pravo srpskog naroda na sopstvenu državu, koje imaju i svi drugi narodi u federaciji, ne ostvaruje u potpunosti zbog toga što se u stvarnosti ne poštuje ustavni princip prema kojem pokrajine pripadaju Srbiji, ali je upozorio rukovodstvo u Beogradu da mora da poštuje suverena prava radnika, kao i svih naroda i narodnosti u autonomnim pokrajinama, i da problem jedinstva ne pokušava da reši centralističkim metodama. Savezu komunista Jugoslavije (SKJ) trebalo je oko deset godina da postane sasvim svestan ozbiljnosti dezintegracionih pojava u Srbiji.

4.2. Pokretanje srpskog nacionalnog pitanja

Početkom 1980-ih godina Jugoslavija je upala u duboku ekonomsku i društvenu krizu, čije produbljivanje vlasti nisu bile u stanju da zaustave. U isto vreme, kosovski Srbi i beogradski verski i intelektualni krugovi doprineli su pokretanju srpskog nacionalnog pitanja u komunističkoj Jugoslaviji. Demonstracije Albanaca u proleće 1981. označile su početak tog postepenog procesa. Koristeći slabost Partije, sveštenici (Atanasije Jevtić, Irinej Bulović, Amfilohije Radović) su stali u odbranu srpskog nacionalnog interesa na Kosovu, koje se smatralo "biološkom i duhovnom suštinom" srpskog naroda i glavnim mestom u njegovom kolektivnom pamćenju. Oni su upućivali apele i pisali članke za časopise

¹¹⁴ Ovaj izveštaj objavljen je u Žarko Papić, *Vreme zastoja* (Beograd: Ekonomika, 1990), str. 135-165.

¹¹⁵ *Dokumenti SK Srbije: Četrnaesta sednica CK SK Srbije: uzroci i posledice kontrarevolucionarne akcije na Kosovu*, (Beograd: Komunist, 1981), str. 72-73.

¹¹⁶ U vezi s ulogom Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u rešavanju pitanja srpskog jedinstva vidi "Šta kažu važeća partijska dokumenta o odnosima u SR Srbiji", *Borba*, 8. juli 1988, str. 5.

koje je objavljivala Srpska pravoslavna Crkva (*Pravoslavlje, Glas Crkve*), u kojima su osuđivali "zločine" albanskih "separatista i nacionalista".¹¹⁷ Od 1982. godine, kosovski Srbi bili su odlučni u tome da se suprotstave albanizaciji te oblasti. Postepeno su stvorili pokret otpora, koji su predvodili Kosta Bulatović, Boško Budimirović, Miroslav Šolević i drugi. Pokret je odigrao presidnu ulogu u buđenju srpske nacionalne svesti tokom 1980-ih godina. U jesen 1985, pokret je delio jednu peticiju kojom je osuđivao albanski separatizam, smatrajući ga odgovornim za egzodus tamošnjih Srba. Potpisivanje peticije predstavljalo je ponavljanje zahteva srpskog pokreta na Kosovu, koji je od tog trenutka postajao sve masovniji. Ovi aktivisti su pojačali pritisak na političko rukovodstvo republike Srbije, federacije i SKJ.

Dok su beogradski intelektualci prvu polovinu 1980-ih proveli aktivno braneći ljudska prava i slobodu izražavanja, od 1985. glavna tema njihovih javnih i političkih nastupa bio je srpski narod. Udruženje književnika podržavalo je kosovske Srbe, a istaknuti članovi Akademije nauka i umetnosti (Pavle Ivić, Antonije Isaković, Mihailo Marković, Radovan Samardić, Kosta Mihailović i drugi) napisali su *Memorandum* u kojem su detaljno analizirali stanje u jugoslovenskom društvu i položaj Srbije u njemu. Taj dokument, za koji se često pogrešno navodilo da je tajni i zaverenički, zapravo je sačinjen u okviru obavljanja svakodnevnih legalnih aktivnosti glavne srpske naučne ustanove.¹¹⁸ Kada je nacrt dokumenta već bio u podmakloj fazi, on je nekim kanalom stigao do beogradskih dnevnih novina "Večernjih novosti", u kojima je objavljen 24. septembra 1986. Njegovo objavljivanje je u političkom smilu šokiralo i javnost i Savez komunista Jugoslavije. Nedovršeno delo više autora, *Memorandum*, kritička ocena situacije u jugoslovenskoj federaciji, nije bio koherentan spis.

Kontradiktoran po sadržaju, *Memorandum* počinje opisom privredne i političke krize iskazanim projugoslovenskim i univerzalističkim jezikom, pri čemu se izražava žaljenje zbog toga što je fenomen nacije dobio primat nad konceptom klase, ali se završava

¹¹⁷ Radmila Radić, "Crkva i 'srpsko pitanje'", u Nebojša POPOV, *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (Beograd: Republika, 1996), str. 267-304.

¹¹⁸ Kosta Mihailović, Vasilije Krešić, "Memorandum SANU": odgovori na kritike (Beograd: SANU, 1995), str. 14. Ovaj tekst Srpska Akademija nauka i umetnosti objavila je na engleskom jeziku pod naslovom "Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts: Answers to Criticisms". Prevod na francuski naslovljen "Le mémorandum de l'Académie serbe des Sciences et des Arts : réponse aux critiques" objavio je *L'Age d'homme* 1996, (Paris, Lausanne).

definisanjem konkretnih interesa srpskog na-roda. U tom završnom delu naglasak je na privrednom zaostajanju Srbije, nje-nom složenom ustavnom položaju zbog postojanja autonomnih pokrajina, kao i na položaju Srba na Kosovu. Autori su verovali da najbogatije republike, Slove-nija i Hrvatska, ekonomski eksploatišu Srbiju i da je njihov odnos revanšistički zbog njene dominacije u prvoj Jugoslaviji (1918-1941). Verovali su da su alban-ski nacionalisti na Kosovu 1981. godine objavili "totalni rat" Srbima, žrtvama "fizičkog, političkog, pravnog i kulturnog genocida". Zaključili su da Srbima u Hrvatskoj još od vremena nezavisne ustaške države (1941-1945) nije pretila tolika opasnost. Cilj ovih akademika bio je ponovno uspostavljanje ravnoteže i izjednačavanje srpskog naroda s ostalim narodima u sastavu Jugoslavije.

4.3. Ideološka transformacija Saveza komunista Srbije

U drugoj polovini 1980-ih godina u Srbiji se nije se mogao javiti snažan nacionalni pokret bez podrške Saveza komunista Srbije. Zapravo, nacionalističko preobraćenje jedne frakcije ove partije poogodovalo je izražavanju dotad osuđivane velikosrpske ideologije. Godine 1986. srpsko rukovodstvo je odlučilo da nađe rešenje za ustavnu krizu koja je nagrizala republiku. Ono je godinama pokušavalo da pregovorima sa drugom stranom izdejstvuje promene u autonomnim pokrajinama. Polako se išlo ka kompromisu. Suočeni sa rastućim nacionalizmom, ti rukovodioci su morali da dokažu da njihovi zahtevi za jedinstvenu republiku Srbiju nisu deo nacionlističke strategije.¹¹⁹ Političke vođe u drugim republikama su sa sumnjičavošću motrile aktivnosti svojih kolega u Srbiji. Mnogi od njih su, zapravo, smatrali da je tadašnji predsednik Srbije, Ivan Stambolić, i sam nacionalista. Godine 1986. Partija se suočila sa sve otvorenijim pokretom otpora kosovskih Srba, kojem su sve veću podršku davali intelektualci u prestonici. Krajem septembra i početkom oktobra, Partiju je potreslo objavljivanje delova *Memoranduma* Akademije nauka i umetnosti. Njen vrh je žustro reagovao, osuđujući nacionalistički sadržaj *Memoranduma*. Nakon objavljivanja tog dokumenta među komunističkom elitom Srbije došlo je do sve većih podela. Podela nije nužno bila na dogmatsko (ili konzervativno) i reformističko krilo, mada je konzervativno bilo sklonije nacionalističkom opredeljenju. Reformsko krilo Partije je takođe bilo podeljeno po ovim pitanjima.

¹¹⁹ Ivan Stambolić, *Put u bespuće: odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana INIĆA*, (Beograd : Radio B92, 1995).

Godine 1987. Savez komunista se podelio u dve grupe – jednu je predvodio Slobodan Milošević, koji je proklamovao privrženost titoizmu i osudio srpski nacionalizam, ali i bezrezervno preuzeo zahteve kosovskih Srba, dok je drugu grupu predvodio Ivan Stambolić, koji je bio za ujedinjenje Srbije, ali uz poštovanje autonomije pokrajina i jugoslovenskih saveznih struktura. Prvi je bio predsednik Partije, dok je drugi imao bazu u beogradskom komitetu SK (Saveza komunista). Jaz između te dve frakcije stalno će se produbljivati i u septembru 1987. postaće nepremostiv.¹²⁰ Zbog kosovskog pitanja Partija konačno usvaja srpski nacionalni cilj. Za samo nekoliko meseci predsednik SK Srbije Slobodan Milošević uspeva da učvrsti svoju vlast. On je prisvojio nezadovoljstvo kosovskih Srba i Crnogoraca, koji su bili organizovani na nacionalnoj osnovi i van partijskih struktura. U trenutku kada je legitimitet Partije sve više dolazio u pitanje zbog duboke privredne i društvene krize, Miloševiću je uspeo da joj vrati legitimitet i predvodničku ulogu.¹²¹

Godine 1988-1989. došlo je to tzv. populističke "anti-birokratske revolucije" u vidu masovnih okupljanja u Vojvodini, centralnoj Srbiji i na Kosovu, radi davanja podrške kosovskim Srbima i novoj politici centralizacije Srbije.¹²² Posle masovnih javnih okupljanja u Novom Sadu 5. i 6. oktobra 1988, političko rukovodstvo Vojvodine, koje je želelo da sačuva autonomiju te pokrajine, primorano je na ostavke. Posle prvog neuspešnog pokušaja 7. i 8. oktobra 1988, slične akcije u Titogradu dovele su do pada crnogorskih vlasti, 10. i 11. januara 1989. U oktobru 1988. organizacija komunista na Kosovu uklonila je sa vlasti Kačušu Jašari i Azema Vlasija, koje je smatrala suviše blagonaklonim prema albanskom nacionalizmu, što je dovelo do protestnih okupljanja Albanaca. Cilj mobilizacije naroda bio je da Srbi ostvare kontrolu nad Kosovom, koje im je izmicalo iz ruku i čije

¹²⁰ Razilazili su se pre svega u načinima i sredstvima sprovođenja politike partije. Odnosi su se zategli po pitanju imenovanja na najviše položaje u SK Srbije, kao i na položaje od strateškog značaja za konsolidaciju moći i kontrolu nad državnim aparatom i medijima.

¹²¹ Najviše zapanjuje to što je transformaciju komunizma u nacionalizam Milošević sproveo uz podršku vojske (čiji su čeonci ljudi bili okoreli komunisti i pristalice Jugoslavije) i najviših ešalona Saveza komunista Jugoslavije. Od septembra do decembra 1987. uklonio je svoje najvažnije kritičare iz Partije, među kojima i predsednika Srbije Ivana Stambolića, koji je, zapravo, odgirao značajnu ulogu u Miloševićevom političkom usponu.

¹²² Yves Tomić, "Milosevic et la mutation de la Ligue des communistes de Serbie: du communisme au nationalisme populiste (1986-1989)" / "Milošević i transformacija Saveza komunista Srbije: od komunizma do populističkog nacionalizma" / (*L'Autre Europe*, br. 34-35, mart 1997).

stanovništvo je sada bilo 90 % albansko. Izmene Ustava Srbije kojima je sužena autonomija pokrajina zvanično su usvojene 28. marta 1989. Posle daljih demonstracija Albanaca, na Kosovu je proglašeno vanredno stanje. Tokom 1989. sukobi u Savezu komunista Jugoslavije su se intenzivirali, posebno između rukovodstva Srbije i rukovodstva Slovenije. Kriza se produbila kada je Srbija prekinula ekonomske odnose sa Slovenijom, pošto su slovenačke vlasti zabranile okupljanje kosovskih Srba i Crnogoraca u Ljubljani.

Za razliku od 1970-ih i prve polovine 1980-ih godina, kada se srpsko komunističko rukovodstvo u težnji za jedinstvenom Socijalističkom Republikom Srbijom pozivalo na potrebu racionalizacije državnih funkcija radi ublažavanja privredne i društvene krize, u drugoj polovini 1980. godina njegov glavni cilj je bio objedinjavanje srpskog narodu u sopstvenoj republici. U rasponu od nekoliko godina, nacionalistički orijentisane političke elite prešle su sa zahteva za "objedinjavanje Socijalističke Republike Srbije" na zahtev za "objedinjavanje srpskog naroda". Pošto je to bila logika načela jedinstva, jedinstvo se nije moglo ograničiti na Srbiju, već je moralo obuhvatiti, u relativno bliskoj budućnosti, teritorije naseljene Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Srpski nacionalisti, tako, od 1989. počinju da se usredsređuju na položaj Srba u Hrvatskoj. Rukovodstvo u Beogradu se tome nije protivilo. Dana 9. jula 1989, nekih 80.000 Srba iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije okupilo se u blizini Knina na proslavi šestote godišnjice Kosovske bitke. Savez komunista Srbije je sve više usvajao sadašnji Memoranduma Akademije nauka i umetnosti, u kojem se osuđivao podređen položaj Srbije i Srba u komunističkoj Jugoslaviji. Nacionalistička ideologija se koristila kao sredstvo za vraćanje legitimiteta Partiji i za njeno jačanje. I dok komunističke partije u drugim socijalističkim zemljama centralne i istočne Evrope nisu uspevale da zaustave osipanje svoje moći, Partija u Srbiji je uspela da ojača svoju moć i konsoliduje svoju poziciju uoči uvođenja političkog pluralizma i institucija reprezentativne demokratije 1990. godine. Narodni pokret u Srbiji može se protumačiti kao reakcija na marginalni položaj te republike u jugoslovenskoj federaciji i stagnaciju njene privrede. Srbija se našla u procepu modernih razvojnih tokova i želje za očuvanjem zastarelih društvenih struktura. Srpske vođe su stremile redefinisaju ustavnog statusa Srbije, kao i njenih odnosa sa drugim republikama, putem centralizacije saveznih ovlašćenja. Otvaranje srpskog nacionalnog pitanja olakšale su privredna i društvena kriza i slabost jugoslovenske države, čiju su koheziju podrivale ekonomske i političke deobe.

4.4. Političke ideje Vojislava Šešelja

Vojislav Šešelj je postao član Saveza komunista Jugoslavije sa šesnaest i po godina, kao predstavnik učenika svoje srednje škole.¹²³ Na Univerzitetu u Sarajevu nalazio se na važnim položajima u Savezu studenata. Studirao je pravo i istakao se time što je, umesto za četiri, diplomirao za dve godine i osam meseci. Godine 1976. nastavio je studije na Pravnom fakultetu u Beogradu, stekavši titulu magistra u junu 1978, a godinu dana kasnije, sa dvadeset i pet godina, odbranio je doktorsku disertaciju.¹²⁴ Nakon što na konkursu za asistenta na Pravnom fakultetu u Sarajevu nije izabran u to zvanje, Vojislav Šešelj se zaposlio na Fakultetu političkih nauka. Od decembra 1979. do novembra 1980. godine služio je vojni rok u Beogradu, ali je za to vreme izgubio mesto na fakultetu. Za taj zasto u karijeri optužio je profesore muslimanske nacionalnosti (Atifa Purivatru, Hasana Sušića i Omera Ibrahimagića), nazvavši ih "panislamistima" i "nacionalistima".¹²⁵ U to vreme Vojislav Šešelj prvi put jasno formuliše svoje tadašnje političke ideje.¹²⁶ Od septembra 1981. ponovo drži nastavu na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, iz oblasti međunarodnih odnosa.

Početkom 1980-ih godina Vojislav Šešelj počinje da učestvuje u intelektualnim raspravama. Skrenuo je pažnju na sebe time što je podržao Nenada Kecmanovića, kojeg su političke vlasti Bosne i Hercegovine napale zbog njegovih kritičkih članaka u beogradskom nedeljniku "NIN".¹²⁷ Takođe, Šešelj je napao Branka Miljuša, sekretara Saveza komunista Sarajeva, da je u svom magistarskom radu, navodno, prepisivao od drugih.¹²⁸ Ujedno je u "Književnoj reči" kritikovao univerzitetske profesore

¹²³ Nada BOJIĆ, *Ko ste vi, Vojislave Šešelju?* (Beograd: Dereta, 1992), str. 40.

¹²⁴ Naslov disertacije bio je: "Politička suština militarizna i fašizma". BOJIĆ, str. 75.

¹²⁵ Vojislav Šešelj, *Hajka na jeretika* (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 12.

¹²⁶ Objavio je niz članaka u raznim časopisima (*Književna reč*, *NIN*, *Duga*, *Ideje*) osuđujući argumente "reakcionarnih panislamista", grupe muslimanskih intelektualaca iz Bosne i Hercegovine koja je bila povezana sa Hamdijom Pozdercem, predsednikom Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Vojislav Šešelj je dao istorijski prikaz te kontroverze i polemike u svojoj knjizi *Hajka na jeretika*, str. 37-42.

¹²⁷ Vojislav Šešelj, *Osvajanje slobode*, (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 110. Nenad Kecmanović je 1981. objavio nekoliko članaka u beogradskom nedeljniku "NIN", u kojima je kritikovao Savez komunista Bosne i Hercegovine zbog suprotstavljanja ideološkom usmerenju Saveza komunista. Šešelj, *Hajka na jeretika*, str. 18.

¹²⁸ Šešelj, *Hajka na jeretika*, str. 43-48. Branko Miljuš je bio asistent na Fakultetu političkih nauka i, isto kao i Vojislav Šešelj, predavao je međunarodne odnose. Mesto mu

muslimanske nacionalnosti (Atifa Purivatru, Hasana Sušića i Muhameda Filipovića) zbog osujećivanja njegove karijere.¹²⁹ Prebacivao im je učešće na jednoj međunarodnoj konferenciji u Madridu posvećenoj "Zelenoj knjizi" Muamera Gadafija. Tvrdio je da su u svojim radovima pomenuti intelektualci zastupali "panislamska" gledišta.¹³⁰ Zbog svojih stavova Vojislav Šešelj je isključen iz Saveza komunista 4. decembra 1981.¹³¹ Oslobođen je izvođenja nastave na Fakultetu političkih nauka, a u proleće 1982. imenovan je za istraživača u Insitutu za društvena istraživanja, ustanovi pri tom Fakultetu.¹³² Jedan broj beogradskih intelektualaca, uglavnom pisaca i istraživača u oblasti društvenih nauka, stao je u njegovu odbranu, pisanjem protestnih pisama vladi Republike Bosne i Hercegovine, Centralnom komitetu Saveza komunista Bosne i Hercegovine i Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.¹³³ Negde u to vreme Vojislav Šešelj je počeo veoma oštro da kritikuje način na koji se u okviru Jugoslavije rešavalo nacionalno pitanje: zagovarao je upotrebu sile protiv kosovskih Albanaca i osuđivao pasivnost srpskog političkog rukovodstva u rešavanju kosovske krize. Po njegovom mišljenju, Muslimani u Bosni i Hercegovini nisu bili narod, već verska grupa. Izražavao je zebnju da će Bosna i Hercegovina postati republika u kojoj će odlučujuću reč imati Muslimani.

"U poslednje vrijeme, Vojo je bio zagovornik ideje mijenjanja Ustava SFRJ, koji po njegovom mišljenju, daje prevelika ovlašćenja pokrajinama. Smatrao je da bi novim Ustavom trebalo ojačati nadležnosti Federacije. Kao primjer navodio je da političko rukovodstvo Srbije, na koje je inače imao određenih primjedbi, zbog pasivnog držanja prema Kosovu, ne može da povuče neki radikalniji potez za sređivanje situacije na Kosovu, upravo zbog toga što autonomne pokrajine u okviru Srbije imaju suviše vlasti. Smatrao je da je Srbiji napravljena nepravda što su samo u njenim granicama formirane autonomne pokrajine, a što nije učinjeno u Hrvatskoj,

je, međutim, zamrznuo zbog političke funkcije koju je imao u Savezu komunista Bosne i Hercegovine. Prema tvrđenju Vojislava Šešelja, Branko Miljuš je bio jedan od predvodnika političke kampanje protiv Nenada Kecmanovića, takođe univerzitetskog profesora. Šešelj, *Osvajanje slobode*, str. 138.

¹²⁹ Šešelj, *Hajka na jeretika*, str. 164.

¹³⁰ *Ibid*, *Hajka na jeretika*, str. 7-12.

¹³¹ Vojislav Šešelj, "Zašto sam isključen iz Saveza komunista?" (*Književna reč*, 25. decembar 1981), objavljeno u Vojislav Šešelj, *Hajka na jeretika*, (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 27-36.

¹³² *Ibid*, str. 27-36.

¹³³ Ovi spisi objavljeni su u Vojislav Šešelj, *Disidentski spomenar* (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 28-30.

gdje je po istoj analogiji, trebalo formirati autonomnu pokrajinu za Liku i Kordun, gdje je dominantno srpsko stanovništvo. U tom smislu je isticao da su tamo mogućnosti Srba da iskažu svoja nacionalna osjećanja i obilježja, manja nego u Srbiji. Stekla sam dojam da je za formiranje autonomnih pokrajina okrivljivao druga Tita. Stajao je na stanovištu da je i crnogorska nacija svjesno isforsirana i da se tu u stvari radi o Srbima, za koje, inače, tvrdi da su daleko svesrdnije prihvatili jugoslovenstvo nego drugi narodi u Jugoslaviji. Isto tako, smatrao je da Muslimani nisu nacija, odnosno narod, te da se tu radi o jednoj islamskoj konfesionalnoj skupini. Bio je zaplašen da bi Bosna i Hercegovina mogla da se razvije u čistu muslimansku republiku i da djelatnost pojedinaca iz javnog života to ima kao konačan program i cilj, što bi, po njegovom mišljenju, moglo dovesti do iseljavanja Srba iz Bosne. U tom smislu smatrao je da je i položaj intelektualaca srpske nacionalnosti u Sarajevu neravno pravan u odnosu na Muslimane, što bi znao argumentovati sa nizom činjenica."¹³⁴

U periodu 1982-1983, u razgovorima sa svojim sarajevskim poznanicima Šešelj je govorio o mogućoj teritorijalnoj podeli Bosne i Hercegovine u tri dela: srpski, hrvatski i muslimanski.¹³⁵

Prvi put Vojislav Šešelj je pritvoren (na dvadesetsedam sati) u februaru 1984, a potom u aprilu 1984 (na tri dana). Ovo drugo hapšenje dogodilo se u u jednom stanu u Beogradu gde je Slobodni univerzitet organizovao predavanje, a oko te ustanove bili su okupljeni kritički nastrojani intelektualci, među kojima i disident Milovan Đilas.¹³⁶ Dana 15. maja 1984. Šešelj je ponovo uhapšen, da bi 9. jula te godine bio osuđen na osam godina zatvora za kontrarevolucionarnu delatnost protiv društvenog poretka. Optužen je da je odgovoran za sadržaj rukopisa *Odgovori na anketu-interju: Šta da se radi?*, koji je Služba državne bezbednosti (tajna policija) pronašla u njegovom stanu. U tom dokumentu on je zagovarao reorganizaciju jugoslovenske federacije u četiri republike (Srbiju, Makedoniju, Hrvatsku i Sloveniju), kao i reviziju granice između Srbije i Hrvatske.¹³⁷

¹³⁴ Prema svedočenjima Šešeljevih kolega sa Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, objavljenim u Vojislav Šešelj, *Veleizdajnički proces* (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 22.

¹³⁵ Vidi svedočenja Šešeljevih kolega sa Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, objavljenim u Šešelj, *Veleizdajnički proces*.

¹³⁶ Šešelj, *Veleizdajnički proces*, str. 42.

¹³⁷ Ovaj tekst je, zapravo, bio odgovor na anketu koju su novinari Dušan Bogavac i Slobodan Kljakić sproveli za "Komunist", list Saveza komunista Jugoslavije, među viđenim ličnostima jugoslovenske kulturne scene. Autori Vojislava Šešelja nisu

[...] Nužno je ukidanje autonomnih pokrajina, ili bar njihovo striktno podvođenje pod srbijanski suverenitet, s obzirom da je u Vojvodini većinsko stanovništvo srpsko, a na Kosovu je pretežan dio albanske etičke skupine pokazao spremnost i odlučnost za vođenje separatističke politike, pa bi mu svako dalje davanje političkih beneficija bilo nesvrishodno i štetno sa stanovišta opštejugoslovenskih interesa i državnog razloga koji u ovakvim slučajevima ima presudan značaj. Jugoslovenska federacija bi se sastojala od četiri stvarno ravnopravne republike: Slovenije, Hrvatske, Srbije i Makedonije. Nužno je i novo teritorijalno razgraničenje između Srbije i Hrvatske. S obzirom na djelimičnu teritorijalnu izmiješanost srpskog i hrvatskog stanovništva na području Bosne, Hercegovine, Dalmacije, Like, Korduna, Banije i Slavonije, razgraničenje bi se ostvarilo na principu koji podrazumijeva da u granicama Hrvatske ostane isti broj građana srpske nacionalnosti kao u Srbiji hrvatske, prema podacima iz posljednjeg popisa stanovništva. Time bi konačno bilo riješeno srpsko-hrvatsko nacionalno pitanje na načelima humanizma i demokratije, te učvršćena međunacionalna sloga i zajedništvo, a izbjegnuta jedan od osnovnih uzroka razdora iz prošlosti.¹³⁸

Zahvaljujući angažovanju jugoslovenskih intelektualaca slučaj Vojislava Šešelja dobio je međunarodnu vidljivost, pa će on odslužiti samo godinu dana i deset meseci od izrečene zatvorske kazne.¹³⁹

Početkom 1980-ih, Vojislav Šešelj se ideološki približio nacionalistički orijentisanim intelektualcima, poput Vuka Draškovića (1946-), koji je ranije takođe živio u Hercegovini i s kojim se Šešelj upoznao u januaru 1982, i Dobrice Ćosića (1921-), bivšeg člana Saveza komunista Jugoslavije i od 1960-ih godina političkog disidenta.¹⁴⁰ U to vreme ova dva

intervjuisali, ali on je želeo da odgovori na njihova pitanja. Tekst je objavljen u Vojislav Šešelj, *Demokratija i dogma*, (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 117-137.

¹³⁸ Šešelj, *Demokratija i Dogma*, str. 130.

¹³⁹ Vojislav Šešelj, *Pravo na istinu*, (Beograd: ABC Glas, 1991). Ovo delo je zbirka protestnih pisama, peticija i dopisa koje su jugoslovenski i strani intelektualci upućivali jugoslovenskim vlastima povodom kazne od osam godina zatvora izrečene Vojislavu Šešelju 1984. godine.

¹⁴⁰ Vuk Drašković, rođen 1946. u Vojvodini, u srpskoj porodici poreklom iz Hercegovine, diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu (1968). Od 1969. do 1978. radio je kao novinar Jugoslovenke novinske agencije TANJUG, a zatim za novine "Rad". U prvoj polovini 1980-ih godina napisao je nekoliko romana, a tokom 1990-ih postao je glavni protivnik režima Slobodana Miloševića. Trenutno je ministar spoljnih poslova Srbije i Crne Gore (zvanična web-stranica Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore: http://www.mfa.gov.yu/Officials/draskovic_e.html, konsultovana 7. februara 2005,

pisca bili su najbolji Šešeljevi prijatelji.¹⁴¹ Međutim, mada su obojica branili srpski nacionalni interes, ovi književnici nisu bili i politički istomišljenici: Dobrica Ćosić je ostao privržen svom učešću u partizanskom komunističkom pokretu tokom Drugog svetskog rata, dok je Vuk Drašković radio na rehabilitaciji četničkog pokreta Draže Mihailovića. Iako je Vojislav Šešelj bio veliki poštovalac Dobrice Ćosića, na ideološkom planu mu je bio mnogo bliži Vuk Drašković. Tako je Drašković čak krstio Šešeljevog najstarijeg sina. Vuk Drašković, bivši novinar jugoslovenske novinske agencije Tanjug, koji je bio isključen iz Saveza komunista Jugoslavije, počeo je da zastupa srpske nacionalne interese početkom 1980-ih. Poznato je njegovo pismo hrvatskim vlastima u kojem je protestovao zbog "kulturnog genocida" za koji je tvrdio da se sprovodi nad Srbima u Hrvatskoj, tražeći da im se vrati "kulturna i duhovna autonomija" koju su uživali pre 1941. Smatrao je da su Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ugrožena manjina, da im na Kosovu pretili istrebljenje i da im u Crnoj Gori nije dozvoljeno da se slobodno nazivaju svojim etničkim imenom.¹⁴² Sa drugim piscima on je osuđivao politička suđenja Srbima u Bosni i Hercegovini, a posebno je naglašavao egzodus 200.000 Srba iz te republike.¹⁴³ Godine 1986, pisci Vuk Drašković i Milan Danajlić održali su, zajedno s istoričarem Veselinom Đuretićem, seriju predavanja po Severnoj Americi.¹⁴⁴

Posle 1986. godine, Vojislav Šešelj se priključio moćnom nacionalnom pokretu za jačanje položaja Srbije u okviru jugoslovenske federacije. Učestvovao je, na primer, u demonstracijama koje su organizovali srpski aktivisti na Kosovu; bio je među demonstrantima koji su 8. jula 1988. otputovali u Novi Sad, da bi tamo protestovali protiv pokrajinskih vođa u Vojvodini, koje su optuživali da ne podržavaju

i vesti BETE od 24. juna 1999. godine u prevodu na Francuski "Balkans Courier"-a: <http://www.balkans.eu.org/article3103.html>, konsultovana 7. februara 2005).

¹⁴¹ Šešelj, *Veletadžnički proces*, str. 15-17.

¹⁴² To pismo upućeno političkim vlastima Republike Hrvatske objavljeno je u štampi srpske dijaspore, između ostalog u "Četničkim novinama", br. 279 iz maja 1986, str. 3, kao i u "Srbiji: glas srpskih boraca", br. 263, mart 1986, str. 3-4.

¹⁴³ U pismu od 9. januara 1986. koje su Predsedništvu Jugoslavije, Predsedništvu Republike Srbije i sredstvima informisanja uputili Vuk Drašković, Vojislav Lubarda, Gojko Đogo i Rajko Nogo. Pismo je objavljeno u novinama "Srbija: glas srpskih boraca", br. 264, april 1986, str. 2.

¹⁴⁴ Na napad *Vjesnika*, zvaničnih zagrebačkih dnevnih novina, Vuk Drašković će uredništvu odgovoriti u septembru 1986. Njegov odgovor "Četničke novine" će objaviti u novembru 1986. Veselin Đuretić je autor knjige o Saveznicima i četnicima u Drugom svetskom ratu, u kojoj se rehabilituje Ravnogorski pokret.

kosovske Srbe.¹⁴⁵ Nakon što su vlasti u republici Srbiji započele s ustavnim reformama 1988, učestvovao je u debatama koje su o ustavnim promenama organizovali Udruženje književnika (22. februar 1988), Srpsko filozofsko društvo (22. mart 1988) i Srpska akademija nauka i umetnosti (17. i 18. mart 1988). Predlagao je da se jugoslovenska federacija preuredi tako da, umesto osam federalnih jedinica (šest republika i dve autonomne pokrajine), obuhvati samo tri federalne jedinice utemeljene na postojanju samo tri nacije u Jugoslaviji – Srba, Hrvata i Slovenaca. Šešelji je smatrao da su Makedonci i Muslimani “izmišljene” nacije.¹⁴⁶ Srpska federalna jedinica je, pored Srbije, trebalo da obuhvati Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju i druga područja, i mogla je biti organizovana na principu regionalne autonomije ovih istorijskih provincija.¹⁴⁷ Zagovarao je ukidanje ovlašćenja Autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu.¹⁴⁸ Time se Vojislav Šešelji uklapao u konceptualne okvire prve Jugoslavije (1918-1941), koja je priznavala samo tri konstitutivna naroda, i bio je na liniji rešenja koja su vreme prve Jugoslavije predlagali srpski nacionalisti, odnosno da jugoslovenska federacija treba da se sastoji od tri jedinice – srpske, hrvatske i slovenačke. On je u to vreme verovao i da je potrebna “nova kolonizacija Kosova i Metohije”, da bi se razrešile kriza i napetosti u toj autonomnoj jugoslovenskoj provinciji. Velika koncentracija Albanaca na jednoj teritoriji, po njegovom mišljenju činjenica od strateškog značaja, predstavljala je opasnost, zbog čega je predlagao raseljavanje većeg dela albanske nacionalne manjine po celoj Jugoslaviji.¹⁴⁹ Godine 1988. sačinio je nacrt za izmenu Ustava Jugoslavije iz 1974. godine i Ustava republike Srbije.¹⁵⁰ Godine 1989. on je pad autonomaškog rukovodstva Vojvodine, potčinjavanje političkog rukovodstva Kosova rukovodstvu u Beogradu, i promenu garniture na vlasti u Crnoj Gori video kao prvu fazu u ujedinjavanju srpskog naroda.

¹⁴⁵ U septembarskom broju iz 1988. godine “Srbije: glasa srpskih boraca”, glasnika Pokreta srpskih četnika Ravne Gore, objavljeno je Šešeljevo otvoreno pismo Bošku Krunicu, koji se tada nalazio na čelu Autonomne pokrajine Vojvodine.

¹⁴⁶ Vojislav Šešelji, *Pledoaje za demokratski ustav*, (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 26. Došlo je do izmene stava u odnosu na tekst *Odgovori na anketu-intervju: Šta da se radi?*, gde je govorio o federaciji sa četiri republike: Srbijom, Hrvatskom, Slovenijom i Makedonijom.

¹⁴⁷ Šešelji, *Pledoaje za demokratski ustav*, str. 32-33.

¹⁴⁸ *Ibid*, str. 40.

¹⁴⁹ Šešelji, *Osvajanje slobode*, str. 184.

¹⁵⁰ Ovi tekstovi objavljeni su u Šešelji, *Pledoaje za demokratski ustav*.

“Srbi treba da povrate svoju političku moć i uticaj, treba da se postave shodno svojoj političkoj snazi. Što se tiče etapa, mislim da je prva etapa sa Vojvodinom, Kosovom i Metohijom i Crnom Gorom postignuta. U Crnoj Gori je bilo javnih zahteva da bude Crna Gora priključena Srbiji a u Bosni i Hercegovini i u srpskim delovima sadašnje Hrvatske, došlo je do velikih uznemirenja Srba. Tamo je bilo i velikih demonstracija. Pre mesec dana recimo u Banja Luci, Drvaru i nekim hercegovačkim mestima, u Kninu, Srbu u Lici, u Pakracu srpski narod se i tamo sve više budi, ustaje i javno izražava svoje zahteve. I to je povod razmišljanju da će dovesti do prirodno ujedinjenja srpskog naroda u celini i politički i kulturno i ekonomski.”¹⁵¹

U drugoj polovini 1980-ih godina Vojislav Šešelji je produbljivao veze sa srpskom političkom emigracijom četničke orijentacije, posebno sa pokretom Momčila Đujića, bivšeg komandanta Četničke dinarske divizije. Ovaj pokret četničkih veterana, poznat pod nazivom Pokret srpskih četnika Ravne Gore u slobodnom svetu, imao je za cilj oslobađanje Srba od komunističke diktature i ujedinjavanje “srpskih zemalja”.¹⁵² Kada je posle trogodišnje zabrane dobio pasoš, Vojislav Šešelji je 1989. godine otputovao u Sjedinjene Države, Kanadu i Australiju i tamo proveo tri meseca, sastajući se sa predstavnicima raznih organizacija srpske dijaspore. Držao je predavanja u kojima je izlagao svoj nacionalni program.¹⁵³

Mi Srbi treba da u okviru Jugoslavije odredimo svoje nacionalne ciljeve, svoj nacionalni program i granice svoje državnosti i da prepustimo toj našoj, navodnoj sjevernoj braći Hrvatima i Slovenima, njihovoj slobodnoj volji, da se izjasne da li žele da žive u takvoj državi ili ne žele. Srpski narod nije apriori protiv postojanja Jugoslavije. Srpski narod je, duboko sam ubijeden, za postojanje Jugoslavije ali ne Jugoslavije po svaku

¹⁵¹ Intervju koji je Vojislav Šešelji dao štampi srpske dijaspore, objavljen i u Vojislav Šešelji, *Horvatove ustaške fantazmagorije i druge političke rasprave* (Beograd: ABC Glas, 1992), str. 96-97.

¹⁵² Vidi reč urednika iz julske broja “Srbije: glasa srpskih boraca” iz 1986. godine, pod naslovom “Naš stav i naša poruka”:

/prevod s engleskog:/ “Četnički pokret Ravne Gore stvorio je srpski narod, koji je prolio krv radi njegovog osnivanja. Ciljevi tog pokreta bili su i ostali sloboda, jedinstvo i napredak svega srpskog. [...]

Mi nismo stranka, grupa ili klika u službi pojedinaca. Mi smo živa, borbeno snaga srpskog naroda, spremni smo da se žrtvuemo za slobodu Srpstva i jedinstvo svih srpskih zemalja.”

¹⁵³ Ta njegova predavanja objavljena su u Šešelji, *Horvatove ustaške fantazmagorije i druge političke rasprave*. Neka je takođe objavila i četnička štampa u Sjedinjenim Državama.

cijenu. Samo one Jugoslavije koja bi svojim granicama poštovala granice srpske državnosti garantovane Londonskim ugovorom. Dakle, u slučaju opstanka federalne Jugoslavije, srpska federalna jedinica u svojim granicama mora da ima, ne samo današnju Srbiju, današnje pokrajine Vojvodinu, Kosovo i Metohiju, nego i Makedoniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Dubrovnik, Dalmaciju, Liku, Baniju, Kordun, istočnu Slavoniju i Baranju. Sve ove granice nisu garantovane Londonskim ugovorom; njih je obilježio Ante Pavelić u toku Drugog svjetskog rata. Obilježio ih je srpskim grobljima, masovnim grobnicama, srpskim stratištima, logorima, klanicama, jamama. A mišljenja sam da srpski narod ni po koju cijenu ne smije dozvoliti da bilo koje masovno groblje ostane van granica srpske države.¹⁵⁴

U svojim predavanjima Šešelj je tražio uvođenje sankcija Hrvatima, krivim za većinsku podršku režimu Ante Pavelića tokom Drugog svjetskog rata. Smatrao je da je Hrvatska jedna proizvoljno kreirana država kojoj su 1945. godine pripale teritorije koje nikada ranije nije imala, kao npr. Dubrovnik. U vezi s Kosovom bio je još osvetoljubiviji:

Što se tiče Kosova i Metohije srpski narod je kroz svoju istoriju više puta ratovao za Kosovo i Metohiju. Ako bude potrebno, srpski narod će ponovo ratovati za Kosovo i Metohiju. I rijeke krvi će se proliti da Kosovo i Metohija ostanu srpska teritorija, ako nas na to prisile. Mi ne prijetimo ali obećavamo, ako budemo prisiljeni, tako ćemo uraditi. Smatram da jedno od načela tog Srpskog programa treba da bude zahtev za novom kolonizacijom Kosova i Metohije. Na koji način?

[...]Međutim, na Kosovo i Metohiju bi se mogli preseliti srpska i jugoslovenska prestonica, svi državni organi, ustanove i institucije. To bi podrazumjevalo preseljenje više stotina hiljada državnih činovnika i članova njihovih porodica. Zatim na Kosovo i Metohiju bi se mogle preseliti sve vojne i policijske akademije, sve vojne ustanove koje nisu direktno vezane za komandovanje pojedinim armijskim oblastima. Na taj način počinjalo bi se naseljavati što više državnih činovnika, državnih službenika na Kosovu. Onaj ko neće da se preseli da bude jednostavno otpušten iz državne službe i neka se sam snalazi. Državni činovnici koji su decenijama posle rata uživali najviše privilegije treba da daju svoj doprinos rješavanju našeg ključnog problema.¹⁵⁵

¹⁵⁴ "Program Dr. Vojislava Šešelja: iz predavanja kod Gračanice u Americi", *Četničke novine*, br. 298, juli 1989, str. 4.

¹⁵⁵ *Ibid*, str. 5.

Pre povratka u Srbiju Šešelj je srpsku emigraciju pozvao da bude ujedinjena, kako bi mogao da se formira jedan "srpski demokratski pokret". Po njegovom mišljenju, njihova zajednička platforma mogla je biti:

1 – Definitivno rušenje kulta ličnosti Josipa Broza Tita kao zlikovca i tiranina koji nam je najveće nacionalne poraze naneo, kao i okončanje komunističke diktature i samovolje antisrpske koalicije nad našom otadžbinom.

2 – Obnavljanje granice srpske državnosti po istorijskim i etničkim kriterijumima, na kojima su one zasnovane i u tekstu Londonskog ugovora iz 1915. godine.

3 – Uspostavljanje demokratskog režima s višepartijskim sistemom i slobodnom tržišnom privredom.¹⁵⁶

Dana 28. juna 1989, Momčilo Đujić, koji je Vojislava Šešelja upravo proglasio vojvodom četničkog pokreta, dao je izjavu u kojoj se izjasnio za ujedinjenje srpskih zemalja:

Dolaze dani vaskrsa i obnove SRPSKE DRŽAVE na Balkanu u kojoj će biti ujedinjeno svo Srpstvo i sve srpske zemlje sa granicama dokle dopiru naši hramovi, domovi i grobovi. Da to što pre postignemo, treba da utvrdimo naše srpsko duhovno i nacionalno jedinstvo pod blagoslovom naše Svetosavske Crkve, sa vjerom u Boga i Svetoga Savu, spremni na svekolike žrtve u borbi u kojoj ćemo izvojevati pobjedu i slobodu, ne očekujući od nikoga pomoć osim od Boga Svemogućeg.

Hrvati su nam kroz vjekove bili i ostali najveći dušmani koji su nas u prošlom ratu poklali više nego Turci za pet stotina godina. Sa njima nema nikakvog pregovora, razgovora i nagađanja. *Mi ćemo zaposjesti granice naših srpskih zemalja i nema sile koja će nas maknuti sa tih granica.* (kurziv Y. T.).¹⁵⁷

Vojislav Šešelj je svoj projekat Velike Srbije zasnovao i na istorijskim i na etničkim pravima. Često se pozivao na međunarodno pravo da bi opravdao teritorijalne granice buduće srpske države, posebno one prema Makedoniji i Hrvatskoj. Što se tiče Hrvatske, svoje argumente je temeljio na Londonskom ugovoru, koji su 26. aprila 1915. potpisale države Antante i Italija, da bi Italiju navele da uđe u rat protiv Nemačke i Austroугarske.¹⁵⁸ Taj Ugovor, sa četiri države potpisnice (Velika Britanija, Francuska, Rusija i Italija), nastao u tajnim pregovorima bez konsultovanja srpske vlade, trebalo je da udovolji teritorijalnim pretenzijama Italije u

¹⁵⁶ "Srbija: glas srpskih boraca", br. 303, juli 1989, str. 2.

¹⁵⁷ *Ibid*, str. 4.

¹⁵⁸ René Albrecht-Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference /Italija na mirovnoj konferenciji u Parizu/*, (Njujork: Columbia University Press, 1938), str. 575.

Dalmaciji, u zamenu za njen ulazak u rat na strani Antante.¹⁵⁹ U Ugovoru se, dakle, nisu direktno pominjali nikakvi teritorijalni ustupci Srbiji za stvaranje Velike Srbije, kako to tvrdi Vojislav Šešelj.¹⁶⁰

“A granice Srpske federalne jedinice mogu biti samo one granice Srpske države, koje su garantovane Londonskim paktom 1915. godine. To znači, u granicama Srbije treba da bude i sadašnja uža Srbija, Vojvodina, Kosovo i Metohija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Dubrovnik, Dalmacija, Lika, Kordun, Banija, istočna Slavonija i Baranja.”¹⁶¹

Mada se u članu 5 Londonskog ugovora jasno kaže da će sve teritorije koje nisu vraćene Italiji generalno biti dodeljene “Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori”, to nije značilo da države učesnice nisu imale dogovor o teritorijalnim repokusijama Ugovora. Tako je Dalmaciju trebalo podeliti i dodeliti nekim drugim državama, a ne samo Srbiji.¹⁶² Ipak, britanske, francuske, ruske i italijanske diplomate predvidele su da deo dalmatinske obale između rta Planka (Ploča na srpskom), severno od Splita, i Crne Gore pripadne Srbiji, koja bi se onda prostirala i do Bosne i Hercegovine.¹⁶³ Međutim, u želji da se uspostavi određena ravnoteža među silama u regionu, tokom pregovora o Londonskom ugovoru (u martu i aprilu 1915) nije bilo predviđeno da ova proširena Srbija obuhvati Hrvatsku i Slavoniju.¹⁶⁴ Premda definiše liniju razgraničenja duž dalmatinske obale, Londonski ugovor ne definiše granice u unutrašnjosti zemlje, pogotovo ne granicu duž linije Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica [vidi geografsku kartu 9 u Dodatku]. Osim toga, Karlobag, koji se nalazi severno od Zadra (Zara na italijanskom) na dalmatinskoj obali, nije trebao da

¹⁵⁹ Milan Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915: prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917.* (Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960), str. 232-233.

¹⁶⁰ Delovi Ugovora koji se odnose na južnoslovenske zemlje mogu se naći na stranici Interneta Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore:

http://www.mfa.gov.yu/History/londonski_ugovor_s.html.

¹⁶¹ Vojislav Šešelj, *Politika kao izazov savesti* (Beograd: ABC Glas, 1993), str. 9.

¹⁶² Italijanska vlada želela je da uzme celu Dalmaciju. Londonski ugovor je za pretpostavku uzeo postojanje tri države: Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Milan Marjanović, *Borba za Jadran 1914-1946: iredenta i imperijalizam* (Split: Redakcija listova JRM, 1953), str. 27.

¹⁶³ *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917: d'après les archives du ministère des affaires étrangères à Petrograd* /Tajni dokumenti ruske diplomatije, 1914-1917: iz arhive Ministarstva spoljnih poslova u Petrogradu/, (Paris: Payot, 1928), str. 229-230.

¹⁶⁴ René Albrecht-Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference* /Italija na mirovnoj konferenciji u Parizu/, str. 31.

pripadne Srbiji, već Hrvatskoj.¹⁶⁵ Tokom leta 1915, sile Antante (Francuska, Velika Britanija, Rusija, Italija) su želele da Bugarska i Rumunija uđu u rat protiv Austrougarske i Nemačke i obećale su im teritorije (prvo istočni deo Makedonije, drugoj Banat), koje su pripadale Srbiji ili je trebalo da uđu u buduću Jugoslaviju u skladu s pretenzijama tadašnje srpske vlade Nikole Pašića. Sile Antante su se u jednoj noti od 4. avgusta 1915. obavezale da će Srbiji te teritorijalne ustupke nadoknaditi na Jadranskom moru i u Bosni i

¹⁶⁵ Marjanović, *Borba za Jadran 1914-1946: iredenta i imperijalizam*, str. 26.

Član 5 Londonskog sporazuma predviđa sledeće:

“Italija će dobiti i provinciju Dalmaciju u njenim sadašnjim granicama, obuhvatajući na severu Lisaricu i Tribanj, a na jugu do jedne linije, koja počinje na obali rta Planka i koja se proteže na istok prateći vrhove, koje stvaraju razvođe na način, da će na italijanskoj teritoriji ostati sve doline i vodene žile, koje silaze prema Šibeniku, kao što su Čikola, Krka i Butišnjica i njihove pritoke. Italija će, takođe, dobiti ostrva, koja se nalaze na severu i na zapadu Dalmacije počev od ostrva Premude, Silbe, Oliba, Škrde, Maun, Pag i Vir na severu, do Mljeta na jugu, obuhvatajući ostrva Sv. Andrija, Biševo, Vis, Hvar, Torkul, Korčula, Kaciol i Lastovo, sa susednim grebenima i ostrvcima, zatim Palagruž, izuzev ostrva Veliki i Mali Drvenik, Čiovo, Šolta i Brač.

Neutralizovano će biti:

1. - Cela obala od rta Planka na severu do južne obale poluostrva Pelješac na jugu tako da se obuhvati celo poluostrvo;

2. - deo obale, koji počinje na severu na jednoj tački udaljenoj 10 kilometara južno od Cavtata, pa se zatim prostire prema jugu sve do reke Vojuše tako da obuhvata zaliv i luke Kotor, Bar, Ulcinj, Sv. Ivan Medovanski, Drač, ne kršeći prava koje ima Crna Gora na osnovu izjava koje su velike Sile izmenile aprila i maja 1909; ova prava se odnose samo na sadašnju teritoriju Crne Gore i neće važiti za one zemlje i luke koje će joj tek biti dodeljene; prema tome, nijedan deo obale, koju danas ima Crna Gora, neće biti neutralizovan; na snazi će ostati ograničenja koja se odnose na luku Bar na koja je pristala Crna Gora 1909;

3. - i na kraju sva ostrva koja nisu dodeljena Italiji.

Primerba:

Četiri velike Sile saveznice dodeliće Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori sledeće teritorije:

Na gornjem Jadranu čitavu obalu od Voloskog na granici Istre do severne obale Dalmacije, obuhvatajući sadašnju ugarsku obalu i hrvatsko primorje, sa lukom Rijeka i malim lukama Novi i Karlobag, kao i ostrva Krk, Prvič, Grgur, Goli i Rab. Na južnom Jadranu, u oblasti za koju su zainteresovane Srbija i Crna Gora, cela obala od rta Planka do reke Drim, sa važnim lukama Split, Dubrovnik, Kotor, Bar, Ulcinj i Sv. Ivan Medovanski, i sa ostrvima Veliki Drvenik, Mali Drvenik, Čiovo, Šolta, Brač, Jakljan i Koločep. Luka Drač ostaće nezavisnoj muslimanskoj državi Albaniji.”

Izvor: http://www.mfa.gov.yu/History/london_treaty_e.html (konsultovano 17. oktobra 2005). Engleski tekst na stranici interneta Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore preuzet je iz Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915.: prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917.*, str. 445-449.

Hercegovini, kao i uspostavljanjem zajedničke granice sa Grčkom, dok se Hrvatska nigde nije pominjala.¹⁶⁶ Ukoliko je srpskoj vladi iko ponudio Veliku Srbiju, bio je to 1915. godine ministar spoljnih poslova Velike Britanije, Edward Grey, koji je to učinio samostalno, i to samo u sklopu jednog zahteva upućenog ruskoj vladi.¹⁶⁷ Tokom jula i avgusta 1915. godine, za vreme pregovora sa Bugarskom i Rumunijom o njihovom ulasku u rat protiv snaga Osovine, teritorije koje su predložene kao kompenzacija Kraljevini Srbiji menjale su oblik i nikada nisu ušle ni u jedan jedini diplomatski sporazum. Štaviše, zbog protivljenja italijanske diplomatije, koja je smatrala da pitanje ujedinjenja Hrvatske i južne Mađarske (Vojvodine) sa Srbijom treba da ostane otvoreno, hrvatske teritorije nisu bile deo moguće Velike Srbije.¹⁶⁸ To je, između ostalog, i bio razlog da predsednik srpske vlade Nikola Pašić odbije predloge Antante, jer oni nisu vodili ka ujedinjavanju Južnih Slovena u državu Jugoslaviju.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Dragoslav Janković, *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915. godine*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju), 1973, str. 127.

¹⁶⁷ Đorđe D. Stanković, *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije*, (Beograd: Nolit, 1984), str. 128. Kako je uočio istoričar Đorđe Stanković sa Univerziteta u Beogradu, tu se prvi put pominje sintagma "Velika Srbija".

Pored Vojislava Šešelja, takvo tumačenje Londonskog ugovora iz aprila 1915. ima i izvestan broj drugih srpskih istoričara (Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, tom 2, str. 747). U pasusu naslovljenom "Londonski ugovor" u jednom srednjoškolskom užbeniku istorije XX veka koji je objavljen u Srbiji, autori tvrde sledeće:

/prevod s engleskog:/ "U drugoj godini sukoba, izgledalo je da će ujedinjenje Srba i stvaranje velike Srbije biti mogući prema Londonskom ugovoru od 26. aprila 1915. godine, u vidu sporazuma Italije i sila Antante o teritorijalnim ustupcima Italiji (Istra i veći deo Dalmacije), da bi Italija ušla u rat. Saveznici su takođe ponudili Bosnu i Hercegovinu, Slavoniju, Srem, Bačku, južnu Dalmaciju i severnu Albaniju Srbiji. [...]"

Kosta Nikolić, Nikola Žutić, Momčilo Pavlović, Zorica Špadijer, *Istorija 3/4*, (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002), str. 132.

Ove tvrdnje izazvale su žestoku polemiku u beogradskom nedeljniku "Vreme", a pobijala ih je Dubravka Stojanović, profesor istorije sa Univerziteta u Beogradu ("O metodologiji, poštenju i skandalima", *Vreme*, br. 628, 16. januar 2003, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=331016>).

¹⁶⁸ Marjanović, *Borba za Jadran 1914-1946: iredenta i imperijalizam*, str. 27-29.

¹⁶⁹ U predlozima sila Antante koji su predočeni srpskoj vladi nisu se pominjale teritorije Hrvatske ili Slovenije. Osim toga, neutralizacija jadranske obale, koja je trebalo da pripadne Srbiji, bila je neprihvatljiva šefu srpske vlade. *Ibid.*, str. 127-128. Stanković, str. 128.

5. Srpska radikalna stranka (SRS)

– stranka za Veliku Srbiju

5.1 Od četničkih grupica do Srpske radikalne stranke

Nacionalistički orijentisani intelektualci koji su u drugoj polovini 1980-ih ustali u odbranu kosovskih Srba pregrupisali su se početkom 1990-ih i osnovali svoju prvu političku organizaciju – Srpski slobodarski pokret, sa Vojislavom Šešeljem kao predsednikom.¹⁷⁰ Ova marginalna politička grupa isticala se svojom privrženosti ideji da svi Srbi na teritoriji Jugoslavije treba da se ujedine u jednu državu, ukoliko bi se Slovenija ili Hrvatska otepile od Jugoslavije:

1. Pokret se zalaže za obnovu punog, nacionalnog, duhovnog, kulturnog, ekonomskog i političkog jedinstva srpskog naroda, za puno međusobno razumevanje i solidarnost Srba vernika i Srba ateista, za bratsku slogu Srba pravoslavaca, Srba muslimana, Srba katolika i Srba protestanata.

Sve ono što nas je proteklih decenija i vekova delilo treba da bude ostavljeno prošlosti i prepušteno istorijskoj nauci radi objektivnog istraživanja i objašnjavanja, lišeno bilo kakvih ideoloških predrasuda. Obnova naših tradicionalnih narodnih vrednosti, kulturnih tekovina, slobodarskih htenja i demokratskih dostignuća znači ujedno i raskid s celokupnim dogmatskim nasleđem, svim vidovima totalitarnih ideologija i komunističkim političkim monopolizmom.

Smatramo da srpski narod u principu nije protiv postojanja Jugoslavije, ali je kao zajedničku državu u budućnosti može prihvatiti samo pod uslovom da njeno postojanje ne dovodi u pitanje ni jednu tekovinu oslobodilačkih ratova Srbije i Crne Gore u protekla dva veka. U jugoslovenskom pravnom poretku treba da bude odbačeno sve ono što je rezultat komunističkog revolucionarnog nasilja i decenijama vođene izrazito antisrpske politike, čije su pogubne posledice najočitije u oktroisanoj administrativnoj podeli države.

¹⁷⁰ U osnivačkom odboru bili su: Vojislav Šešelj, pravnik; Đorđe Nikolić, biolog; Vojislav Lubarda, pisac; Tripo Zirojević, lekar; Aleksandar Čotrić, student; Radivoje PANIĆ, student; Vojin Vuletić, tehničar; Milija Šćepanović, oficir u penziji; Mladen Markov, pisac; Miodrag Glišić, ekonomista; Todor Bošković, radnik; Bogoljub Pejić, publicista; Jovan Radulović, pisac; Rajko Petrov Nogo, pisac; Slobodan Rakitić, pisac; Ljubica Miletić, pisac; Dušan Vukajlović, pisac; Alek Vukadinović, pisac; Milorad Vukosavljević, pisac.

U tom smislu posebno se deklariramo kao protivnici veštačkih teritori-jalnih podela srpskih zemalja i insistiramo prevashodno na principu da nijedna politička stranka ili jugoslovenski režim nema pravo da srpskom narodu oduz-me one teritorije koje je Srbija imala u svom sastavu pre stvaranja Jugoslavije.

U slučaju da Slovenci i Hrvati odluče da istupe iz Jugoslavije, zalažemo se za demokratsku integraciju svih istorijskih pokrajina u kojima u većini živi srpski narod.

Da bi se postiglo potpuno nacionalno pomirenje svih Srba neophodno je odstraniti sve ideološke, pravne i političke posledice veštački izazvanog krvavog građanskog rata, kao i omogućiti potpuno slobodno istoriografsko i uopšte naučno proučavanje svih zbivanja iz naše novije istorije.

Ubedeni smo da je neophodno posebnu pažnju posvetiti stvaranju mogućnosti za slobodan i nesmetan povratak u Otadžbinu svim srpskim iseljenicima, kao i stalnom jačanju kulturnih, ekonomskih i političkih veza Otadžbine i dijaspore.

Beograd, 6. januar 1990.¹⁷¹

Ova organizacija, koja je brojala 540 članova, nije dugo postojala pod tim imenom. Dana 14. marta 1990. priključila se nekim članovima Srpske narodne obnove (SNO), stranke osnovane u januaru 1990, na čijem čelu je bio Mirko Jović, pa je tako osnovana nova organizacija poznata pod nazivom Srpski pokret obnove (SPO).¹⁷² Pisac Vuk Drašković izabran je za predsednika SPO, a Vojin Vuletić za sekretara. Partijsko rukovodstvo

¹⁷¹ *Četničke novine*, br. 302, mart 1990, str. 3.

¹⁷² Cilj SNO je takode bio stvaranje Velike Srbije, koja bi obuhvatila ne samo Srbiju, već i Bosnu, Slavoniju, Hercegovinu, Liku, Kordun, Baniju i Kninsku Krajinu. Stranka je bila za izmenu zapadnih granica Srbije, koje je trebalo utvrditi na osnovu etničke karte kakva je bila 6. aprila 1941, kada su sile Osovine napale Jugoslaviju. Sve teritorije koje su pre 1941. imale većinsko srpsko stanovništvo morale su ući u sastav Srbije, jer nikakva hrvatska država nije smela da profitira od genocida koji je izvršen nad Srbima od 1941. do 1945. SNO je predlagao podelu Srbije na nekoliko administrativnih oblasti: savsko-dunavski region, sa centrom u Novom Sadu; vrbaski region, sa centrom u Banjaluci; drinski region, sa centrom u Sarajevu, zetski region, sa centrom u Cetinju, vardarski region, sa centrom u Skoplju; i moravski region, sa centrom u Kruševcu. Vidi radnu verziju programa objavljenu u "Četničkim novinama", br. 302, mart 1990, str. 1, 2, i 5.

Podaci o članstvu Srpskog slobodarskog pokreta mogu se naći u intervjuu koji je V. Šešelj dao časopisu "ON" u aprilu 1990, a koji je objavljen i u Vojislav Šešelj, *Razaranje srpskog nacionalnog bića* (Beograd: ABC Glas, 1992), str. 53.

brojalo je tridesetjednog člana – šesnaest iz SNO i petnaest iz SSO. Tom prilikom SPO je zaključio sledeće:

Srpski pokret obnove iskazuje dužni prioritet prema tri miliona Srba koji su izginuli i poklani u ratovima od 1912. do 1918. i od 1941. do 1945. godine, da bi Jugoslavija bila stvorena, odnosno obnovljena. Poštujući jugoslovenske ideale te najveće kosturnice našeg naroda, Srpski pokret obnove ne želi i neće da razbija Jugoslaviju.

Istovremeno, SPO ne osporava pravo ni slovenačkog ni hrvatskog naroda da osnuju svoje samostalne države i otepe se od Jugoslavije ili proglaše konfederalni odnos sa Jugoslavijom.

Opominjemo, međutim, da će, u oba slučaja, Srpski pokret obnove imati isti odgovor: Ni samostalna ni konfederalna Slovenija i Hrvatska ne mogu zadovoljiti svoj separatizam sve dok ne podmire dugovanja Jugoslaviji (Hrvatska i ratnu štetu srpskom narodu), a pogotovu se neće moći otepeti ili konfederalizovati nijedan pedalj zemlje natopljen srpskom krvlju i obeležen srpskim crkvama i grobovima. Od Jugoslavije niko ne može odvojiti teritorije koje su 1918. godine, na dan stvaranja Jugoslavije, bile u sastavu Kraljevine Srbije i teritorije u kojima su Srbi bili u većini pre počinjenog genocida hrvatskih ustaša nad njima.¹⁷³

SPO je pokazivao istu želju za prisajedinjenje Jugoslaviji (ili, tačnije, Srbiji) zapadnih teritorija na kojima su tokom Drugog svetskog rata počinjeni zločini nad Srbima. U aprilu 1990. godine Vuk Drašković, Vojislav Šešelj i Milan Komnenić otputovali su u Sjedinjene Države da bi zatražili podršku tamošnjih Srba.¹⁷⁴ "Četničke novine" su osnivanje SPO nazvale početkom novog srpskog ustanka.¹⁷⁵ U redovima rukovodstva SPO uskoro je došlo do sukoba. Jedan deo rukovodstva je 5. juna 1990. godine Vuka Draškovića razrešio predsedničkih funkcija.¹⁷⁶ Dana 18. juna 1990, frakcija na čelu s Vojislavom Šešeljem odlučila je da osnuje novu organizaciju - Srpski četnički pokret (SČP). Nova stranka bila je

¹⁷³ "Velika Srbija", juli 1990, br. 1, str. 18.

¹⁷⁴ "Četničke novine", br. 305, juli 1990, str. 2 i 4. Ova trojica vođa SPO provela su desetak dana u Sjedinjenim Državama kako bi obezbedila podršku srpske dijaspore. U Klivlendu i Čikagu su imali javne nastupe.

¹⁷⁵ "Četničke novine: glas srpskih boraca", koje izlaze u Milvokiju (Viskonsin), jedno je od glasila četničke dijaspore u Severnoj Americi. Tadašnji glavni urednik bio je Đoko P. Marić, bivši četnički komandant.

¹⁷⁶ Vojislav Šešelj je želeo da Vuk Drašković da ostavku, jer je kritikovao grupu članova SPO, među kojima je bio i Vojislav Šešelj, zato što su nasilnički prekinuli predstavu "Sveti Sava" u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. "Vjesnik", 7. juni 1990, objavljeno u Vojislav Šešelj, *Bal vampira*, (Beograd: ABC Glas, 1992), str. 119.

eksplicitnija po pitanju stvaranja Velike Srbije i u njenom programu jasno se navodilo koje teritorije je trebalo da postanu deo te proširene Srbije:

1. Obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju.

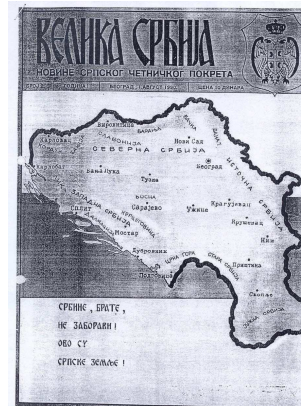
2. Postizanje punog nacionalnog, duhovnog, kulturnog, ekonomskog i političkog jedinstva srpskog naroda, kao i međusobnog razumevanja i solidarnosti Srba pravoslavaca, Srba muslimana, Srba katolika i Srba protestanata. To podrazumeva i definitivno okončanje građanskog rata koji su komunisti pre pola veka nametnuli Srbima. [...]

5. /prevod s engleskog:/ Sistematsko ekonomsko, međunarodno i političko omogućavanje preseljenja svih pripadnika srpske nacionalne manjine sa teritorije Albanije, Rumunije, Bugarske i Grčke u Srbiju, kao i povratak svih emigranata koji žele da se vrate, bilo iz Evrope, bilo s drugih kontinenata. [...]

20. Gušenje svim sredstvima albanske separatističke pobune na Kosovu i Metohiji, a da bi recidivi te pobune bili nemogući, zalažemo se da se hitno sprovedu sledeće mere: - da se efikasno onemogući uspostavljanje bilo kakvog oblika kosovsko-metohijske političke i teritorijalne autonomije; - da se odmah protera svih 360 hiljada albanskih emigranata i njihovih potomaka;

/prevod s engleskog:/ One koji su u Jugoslaviju došli iz Albanije posle 6. aprila 1941. godine, treba staviti pod nadležnost visokog komesara za izbeglice Ujedinjenih nacija. Ima na ovom svetu država neuporedivo većih, bogatijih i manje gusto naseljenih od Jugoslavije; neka one prime ove imigrante i daju nam neki dokaz svog humanizma.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Program objavljen u "Velikoj Srbiji", novinama Srpskog četničkog pokreta, juli 1990, br. 1, str. 2-3.

"Velika Srbija", novine Srpskog četničkog pokreta, br. 2, avgust 1990. Na naslovnoj strani je geografska karta Velike Srbije kako ju je zamišljao politički pokret Vojislava Šešelja. Na zapadu (na teritoriji Hrvatske) Srbija prostire do linije Karlobag – Karlovac – Virovitica.

Program Srpskog četničkog pokreta govori o istoj želji za ujedinjenjem svih Srba u jednu državu i o istom tipu rešenja kakvo su zagovarali srpski intelektualci okupljeni oko Srpskog kulturnog kluba u poznim 1930-im godinama, odnosno stvaranje, u nacionalnom smislu, što homogenije države putem proterivanja nacionalnih manjina, pre svega Albanaca. Tako je 18. septembra 1990. ponovo osnovan Srpski kulturni klub.¹⁷⁸ Na svom drugom sastanku, održanom 20. septembra 1990, Srpski kulturni klub je doneo jednoglasnu odluku o kolektivnom pristupanju Srpskom četničkom pokretu.¹⁷⁹ U leto 1990, Liberalna stranka Valjeva, na čelu s Aleskandrom Stefanovićem, priključila se Srpskom četničkom pokretu. Stranka je zatim organizovala nekoliko sastanaka (u Valjevu, Velikoj Plani, Malom Zvorniku i drugim mestima) na kojima je sa svojim programom upoznala širu javnost. U avgustu 1990, Srpski četnički pokret nije uspeo da se registuje kao politička stranka, pošto su vlasti odbile njegovu prijavu. To je značilo da nije mogao da učestvuje na prvim

¹⁷⁸ Predsednik je bio Želimir Marković, potpredsednici Branislav Filipović i Srdan Obradović, sekretar Rajko Bukvić i blagajnik Radmila Nikolić.

¹⁷⁹ "Velika Srbija", novembar 1990, br. 6, str. 31.

višestranačkim parlamentarnim izborima u decembru 1990. Uprkos tome, Vojislav Šešelji će na predsedničkim izborima nastupiti kao nezavisni kandidat i, kako je sam rekao, kao predstavnik srpskih četnika.¹⁸⁰ Za vreme izborne kampanje Vojislav Šešelji je upozoravao hrvatske političke vođe da Hrvatska neće moći da se odvoji od Jugoslavije bez gubitka teritorije:

Što se Hrvata tiče, mi srpski četnici neprekidno poručujemo novom ustaškom poglavniku Franji Tuđmanu i novoj ustaškoj vlasti u Hrvatskoj da se ne igraju sa srpskim narodom koji živi na području današnje improvizovane hrvatske državne zajednice. To je srpska teritorija na kojoj živi srpski narod i mi nikada nećemo dozvoliti da ona bude odvojena od matice zemlje. Mogu Hrvati da se izdvajaju iz Jugoslavije, mogu da formiraju samostalnu državu, da se priključuju nekome drugom, ali moraju uvek znati da mi ni po koju cenu, po cenu novih potoka krvi, nećemo dozvoliti da nam odvajaju ni jednu teritoriju na kojoj se nalaze srpska sela, srpska masovna groblja, srpske klanice, srpske jame, srpski logori, srpski Jasenovci, srpske porušene crkve ... To nikada nećemo dozvoliti.¹⁸¹

Ono čemu zapravo teže Vojislav Šešelji i njegova stranka jeste amputacija delova Hrvatske. On to izričito i kaže:

“Hrvati moraju da budu kažnjeni na onaj način na koji se inače u civilizovanom svetu kažnjavaju narodi i države za zločine koje počine u ratnim uslovima njihovi režimi, a to je - gubitak teritorija.”¹⁸²

Vojislav Šešelji Hrvatima, zapravo, odriče pravo na sopstvenu državu:

“Gledajte, otkuda Hrvatima neko državno pravo. Šta Hrvati imaju kao argument da se suprostave ovome. Je li Slovenija ikada kao država igde postojala? Nije. A mi nećemo sa njima. Nas ne interesuje čija je to teritorija. Srpska vojska je 1918. godine ušla u Sloveniju. Srpska vojska sada se povlači iz Slovenije. I jedno faktičko stanje jeste, da Slovenci vide dalje kuda će. Hrvati od 1102. godine, nikakve države nemaju. Oni su svoju državu predali Mađarima ugovorom, Paktom konvencije 1102. godine. Prema tome, čija je to teritorija, mi ne znamo. Postoji jedan jedini međunarodni pravni akt koji reguliše pitanje zapadnih srpskih granica, to je Londonski pakt iz 1915. godine. I mi po odredbama Londonskog pakta možemo pretendovati na teritoriju do linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. Ono zapadno od te linije mi ne znamo čije je. Možda je

¹⁸⁰ Vojislav Šešelji, *Filipike četničkog vojvode: dr Vojislav Šešelji u objektivu Siniše Aksentijevića* (Beograd: ABC Glas, 1994), str. 24.

¹⁸¹ *Ibid.*, str. 24.

¹⁸² *Ibid.*, str. 24.

italijansko pošto je to Italijanima obećano po odredbama Londonskog pakta. Možda je austrijsko pošto je bilo u sastavu austrijske države pre okončanja Prvog svetskog rata, možda je mađarsko pošto su Hrvati svoju zemlju svojevremeno dali dobrovoljno. Pa uostalom, možda je najpre mađarsko pošto su Mađari na Jadranskom obali izgradili svoju veliku luku. Luka Rijeka je mađarska luka. A možda je to zaista Hrvatsko. Nas to ne inetersuje čije je. Mi ćemo obavestiti Ujedinjene nacije, povukli smo svoje trupe sa te teritorije. Tamo ne postoji državna vlast, pa neka vide Ujedinjene nacije, velike sile i susedne države čija je to zemlja.”¹⁸³

“Hrvatska nema nikakvog međunarodno-pravnog osnova za svoju državnost, kao uostalom, ni Slovenija ... po prestanku postojanja Jugoslavije, opstaje jedino Srbija. Pošto je Kraljevina SHS, odnosno Kraljevina Jugoslavija, pravni sledbenik Jugoslavije, može da bude jedino država Srbija. Shodno odredbama Londonskog pakta iz 1915. moguće je kreirati zapadnu srpsku granicu. I ona može da bude na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, ako želimo da ta granica bude i etnička i istorijska i strateška.”¹⁸⁴

Štaviše, on Hrvatima poriče i to da su narod:

“Hrvati nisu nikakav istorijski narod. Uzmite Nemce i Čehe. Čeh je sinonim za kukavicu, dok su Nemci ratnički narod. Isto je i sa Srbima i Hrvatima. Hrvati su jedan iskvaren narod. Još nikada nisam sreo pristojnog Hrvata.”¹⁸⁵

5.2. Srpska radikalna stranka

Dana 23. februara 1991. u Kragujevcu, Srpski četnički pokret i većina lokalnih odbora Narodne radikalne stranke ujedinili su se u Srpsku radikalnu stranku (SRS), koja je tvrdila da je naslednica Radikalne stranke

¹⁸³ Citat iz intervjua koji je Vojislav Šešelji dao Radio Čačku 1991. Intervju je objavljen u Vojislav Šešelji, *Branković je ustao iz groba*, (Beograd: ABC Glas, 1994), str. 6.

¹⁸⁴ Iz intervjua Vojislava Šešelja časopisu “Svet” (4. septembar 1991), kasnije objavljenog i u Šešelji, *Politika kao izazov savesti*, str. 97.

¹⁸⁵ Iz intervjua Jugoslovenskoj novinskoj agenciji TANJUG od 8. avgusta 1991, kasnije objavljenog i u Vojislav Šešelji, *Crveni tiranin sa Dedinja*, (Beograd: ABC Glas, 1995), str. 7. U svom delu *Ideologija srpskog nacionalizma: naučno i publicističko delo prof. dr. Laze M. Kostića*, na str. 323, Vojislav Šešelji za Hrvate kaže da su “veštački narod”:

“Današnji Hrvati su očigledno, potpuno nov, veštački narod, sačinjen od odnarođenih Srba, a imaju veoma malo zajedničkog sa izvornim Hrvatima, zapravo u onoj meri u kojoj danas rođeni čakavci i kajkavci procentualno učestvuju u ukupnom broju hrvatskog stanovništva.”

koju je 1881. osnovao Nikola Pašić (član 1 Statuta ove partije). Pašićeva stranka je igrala značajnu ulogu u političkom životu Srbije pre Prvog svetskog rata, kao i prve Jugoslavije (1918-1941). Njen vođa Nikola Pašić je više puta bio na čelu srpske ili jugoslovenske vlade. Vojislav Šešelj je izabran za predsednika novostvorene stranke, dobivši 489 od ukupno 509 glasova. Program SRS je preuzeo elemente programa ranijih političkih partija čiji je osnivač ili suosnivač bio Vojislav Šešelj. Glavni cilj bio je "obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju".¹⁸⁶ Stvarni cilj programa je stvaranje Velike Srbije. Izbor reči "obnavljanje" podrazumeva da je Srbija nekada obuhvatala gorenavedene teritorije. Međutim, od tih teritorija nikada nisu bile deo srpske države (Lika, Kordun, Banija, Slavonija i Baranja). Što se tiče granica buduće Velike Srbije, Vojislav Šešelj je promovisao ideju zapadne granice koja bi išla linijom "Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica" i neumorno ju je ponavljao u svojim medijskim nastupima. Ovo se nije mnogo razlikovalo od zamisli koju je za vreme Drugog svetskog rata imao Stevan Moljević, a prema kojoj se teritorija Hrvatske drastično smanjuje:

"Mi se borimo da se, pre svega, omogući otpljenje Slovenije, a onda će jedna umna i pametna vlada u Beogradu izvršiti amputaciju Hrvatske. Razume se onoga što mi smatramo Hrvatskom. To su teritorije zapadno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica (podvukao Yves Tomić). Da li su to zaista hrvatske teritorije, to nas zaista ne interesuje, verovatno su italijanske. Onda ćemo se nagoditi sa Italijanima, da oni preuzmu ono što je njihovo ... ili su Austrijske ili su Mađarske."¹⁸⁷

"Mi se nadamo nestanku Jugoslavije sa istorijske scene. Najverovatnija projekcija je da će se Jugoslavija raspasti na tri države, veliku Srbiju, malu Sloveniju i još manju Hrvatsku. Što se Srpske radikalne stranke tiče mi ćemo se zalagati ukoliko ostvarimo neku participaciju u vlasti, ili eventualno osvojimo vlast, da Srbija što pre sklopi ugovor sa Italijom, da se revitalizuje Londonski pakt i da se uspostavi srpsko-

¹⁸⁶ "Programska deklaracija Srpske radikalne stranke", *Velika Srbija*, br. 9, maj 1991, str. 6-7.

¹⁸⁷ Iz intervjuja koji je Vojislav Šešelj dao listu "Glas Podrinja", 21. mart 1991, objavljeno i u Šešelju, *Razaranje srpskog nacionalnog bića*, str. 179.

italijanska granica na liniji Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica (podvukao Yves Tomić)."¹⁸⁸

"Naše zapadne granice su na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica (podvukao Yves Tomić). Razume se, Rijeka neće biti na našoj teritoriji. Neće Zagreb, neće drugi neki gradovi, ali mi nemamo drugog izlaza nego razmenu stanovništva sa Hrvatskom. Srbi da žive pod hrvatskim režimom teško je zamislivo, a, usotolom, i šta će Hrvati na našoj strani? Razmenićemo, lepo, stanovništvo i svako neka živi svojim životom."¹⁸⁹

Premda je vođa Srpske radikalne stranke imao koristi od četničkih odlikovanja koja mu je dodelio Momčilo Đujić, vođa Pokreta srpskih četnika Ravne Gore u slobodnom svetu, njegova politička orijentacija udaljavalu ga je od četničke emigracije. Kako Vojislav Šešelj nije bio ni za monarhiju ni za dinastiju Karađorđevića, na njega se obrušio Momčilo Đujić. Optužen je da saraduje sa Socijalističkom partijom Srbije Slobodana Miloševića iz 1998. godine, nakon jednog sastanka sa delegacijom Đujićevog pokreta, oduzeta mu je titula vojvode.¹⁹⁰ Činjenica je da ljudi koji su intelektualno ili ne neki drugi način bili bliski Ranogorskom pokretu iz Drugog svetskog rata uopšte nisu bili jedinstveni u stavu prema Vojislavu Šešelju. Intelektualci koji su se zalagali za vraćanje ugleda četničkom pokretu Draže Mihailovića smatrali su, zapravo, da lider radikala svojim komentarima punim mržnje i svojim nasilničkim ispadima samo kalja ime istorijskog četničkog pokreta.

"Drug Šešelj jednog dana obećava proterivanje svih Hrvata iz Srbije, onda se sutradan fizički obračunava sa prosvetnim radnicima koji danima štrajkuju i traže platu veću od 20. maraka, sledećeg dana obećava proterivanje Slovenaca, posle toga po fašističkom receptu čita spisak novinara spremnih za odstrel, onda se opet malo bije sa profesorima.

Ovo je potpuni moralni krah Vojislava Šešelja. Jasno je pokazao da je potpuno u rukama vladajuće partije i da radi po njihovim instrukcijama. Možda je, u početku, mislio kako će iskoristiti komuniste. Ispalo je da su oni iskoristili njega i sveli ga na rang poslušnog sluga.

[...] Što se tiče siledžijstva Šešelja se opravdava time da: 'Tako postupa svaki četnički vojvoda'. Prvo, autentični četnici tako se ne ponašaju. Četnici su, bar one koje sam ja upoznao, pre svega gospoda.

¹⁸⁸ Iz intervjuja koji je Vojislav Šešelj dao listu "Pogledi", 31. maj 1991, str. 36.

¹⁸⁹ Iz intervjuja koji je Vojislav Šešelj dao listu "Adresa" (5 – 18. novembar 1991), objavljeno i u Šešelju, *Politika kao izazov savesti*, str. 111.

¹⁹⁰ "Večernje novosti", 24. november 1998.

Drugo, Šešelji i sam zna da je lažni vojvoda, a kao instant Srbin, i još na sve to četnik i vojvoda, svojim divljačkim ponašanjem najviše (možda i smišljeno) radi na daljem difamiranju pripadnika ravnogorskog pokreta. Ovo je ujedno najbolji dokaz da je Šešelji, iako žrtva komunističkog režima, postao najverniji sluga istog tog režima.¹⁹¹

Srpska radikalna stranka se razlikovala od većine političkih organizacija u Srbiji po tome što je imala ogranke i van granica Republike Srbije. Tako je imala ogranak u Republici Srpskoj Krajini (na čijem čelu je bio Rade Leskovac), u Republici Srpskoj (Nikola Poplašen) i u Crnoj Gori (Drago Bakrač). SRS je 1993. bio druga najznačajnija politička snaga u Republici Srpskoj Krajini. U Republici Srpskoj, SRS je podržavao Srpsku demokratsku stranku Radovana Karadžića u odbrani "srpskog životnog prostora, srpskih zemalja, srpskog naroda", iako je nastavio da kritikuje način na koji ona sprovodi svoju vlast.¹⁹² Godine 1993, SRS je imao 70.000 članova u Republici Srpskoj, gde je jednom mesečno izdavao list pod nazivom "Zapadna Srbija".

5.3. Politička pozicija SRS za vreme rata (1991-1995)

U proleće 1991. godine u Hrvatskoj je došlo do oružanih incidenata. Srpska radikalna stranka je tamo u borbu uputila svoje dobrovoljce. Ti dobrovoljci su bili povezani sa političkom organizacijom koju je predvodio Vojislav Šešelji, ali su takođe bili podređeni, sa daljine, Momčilu Đujiću, koji je dodeljivao odlikovanja i titule vojvoda onim dobrovoljcima koji su se istakli u sukobima sa hrvatskim snagama bezbednositi.¹⁹³

¹⁹¹ Forum Aleksandra I. Popovića u "Pogledima", br. 107, 24. april 1992, str. 21. Ovaj list su osnovali studenti Univerziteta u Kragujevcu, u centralnoj Srbiji, 1982. godine. Godine 1990, list postaje politička publikacija u potpunosti posvećena rehabilitaciji Ravnogorskog pokreta (stranica interneta: <http://www.pogledi.co.yu>).

¹⁹² Vojislav Šešelji, *Srpska radikalna stranka* (Beograd: ABC Glas, 1995), str. 26.

¹⁹³ Tako je, posle pobede četničkih boraca u Borovu Selu početkom maja 1991. godine, komandant četničke jedinice Miladin Todosijević dobio rang majora, na osnovu dekreta koji je izdao i potpisao *vojvoda* Momčilo Đujić 9. maja 1991, na proslavi kojom se obeležavao "Treći srpski ustanak" iz 1941. na Ravnoj Gori. Organizacija Momčila Đujića je na Srpski četnički pokret pod Vojislava Šešelja gledala kao na svoj sastavni deo ("Srbija: glas srpskih boraca", br. 328, avgust 1991, str. 2). Štaviše, Momčilo Đujić je bio predsednik Vojvodskog saveta, organa koji je obavljao funkciju vrhovne komande svih četničkih jedinica aktivnih u otadžbini (u skladu s intervjuom koji je Vojislav Šešelji dao dvonedeljnom listu "Pogledi", 31. maj 1991, str. 35). Dobrovoljci upućeni u Hrvatsku

Na ovaj način uspostavljena je veza između četnika iz Drugog svetskog rata i onih koji su se proglasili naslednicima Draže Mihailovića. Veza se takođe mogla videti i u nacionalnim simbolima koje su koristili borci Srpske radikalne stranke. Rat u Hrvatskoj, a zatim i u Bosni i Hercegovini, pružio je priliku radikalima da definišu svoje ciljeve i stavove o proširenoj srpskoj državi koju su hteli da propagiraju. Iako su nacionalni ciljevi, pre svega stvaranje unitarne srpske države pod nazivom Velika Srbija, bili jasno definisani pre izbijanja rata u Hrvatskoj u proleće 1991. godine, radikalni su tokom ratnih godina (1991 – 1995) svoje svatove preinačili i prilagodili aktuelnom trenutku.

Jedan od najbitnijih predloga Vojislava Šešelja tokom ratnih godina bila je razmena stanovništva između Srbije i Hrvatske. U ovoj ideji nalazimo odjek rešenja koja su predlagali neki članovi Srpskog kulturnog kluba u poznim 1930-im godinama.

"Hrvati su narod kukavica, Hrvati nisu narod u pravom smislu reči. Nisu nimalo slučajno Marks i Engels govorili za Hrvate da su otpad evropskih naroda. Ti tekstovi su sačuvani, mogu se pronaći i videti. A kako će se taj rat završiti? Završiće se, po mom mišljenju, veoma brzo srpskom pobedom i uspostavljanjem zapadnih srpskih granica, a Hrvati će morati da plaćaju i ratnu odštetu. Što se tiče Srba koji žive u Zagrebu i u onim krajevima današnje Hrvatske koji nisu srpski, oni će po mom mišljenju morati da se presele u Srbiju i njima nema opstanka tamo gde su Hrvati u većini, tamo gde će postojati hrvatska vlast. Srbin pod hrvatskom vlašću može da bude samo rob, može da živi život nedostojan čoveka, a znam da se niko od Srba sa tim neće pomiriti i da će oni tražiti načina da pređu u Srbiju, a to opet govori da će biti neminovna razmena stanovništva."¹⁹⁴

Dok je u Hrvatskoj besneo rat, radikalni su razmatrali mere osvete nad Hrvatima u Srbiji, tačnije u Vojvodini. Želeli su da organizuju "civilizovanu razmenu stanovništva" između Srba u Hrvatskoj i Hrvata u Srbiji. Vojislav Šešelji je o tome izjavio da samo treba poslati kući one Hrvate koje su u Vojvodinu dovele hrvatske vlasti tokom Drugog svetskog rata.¹⁹⁵ Međutim, u proleće 1991, izjavio je da 100.000 Hrvata treba da

imali su između 25 i 45 godina. Mnogi od njih bili su u srodstvu sa članovima četničkog pokreta iz Drugog svetskog rata.

¹⁹⁴ "Ratne novine", 18. avgust 1991, objavljeno i u Šešelji, *Razaranje srpskog nacionalnog bića*, str. 296.

¹⁹⁵ Prema Vojislavu Šešelju, Ante Pavelić, koji se nalazio na čelu Nezavisne Države Hrvatske, naseljavao je Hrvate iz zapadne Hercegovine u neka mesta po Vojvodini (Slankamen, Hrtkovci, Petrovaradin). Vojislav Šešelji, *Milošević hapsi radikale*, (Beograd: ABC Glas), 1994, str. 20.

napusti Srbiju, kako bi tu mogle da se nastane srpske izbeglice iz Hrvatske.¹⁹⁶ Godine 1992. ponavlja taj zahtev, dodajući da Hrvati u Srbiji nisu lojalni, i da su mnogi od njih članovi Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), stranke na vlasti u Hrvatskoj, i "ustaški kolaboracionisti".¹⁹⁷ U Narodnoj skupštini Srbije je 1. aprila 1992. godine nedvosmisleno zagovarao razmenu stanovništva kao meru odmazde:

Druga jedna stvar, ako Hrvati ovako masovno isteruju Srbe iz njihovih domova, pa šta čekaju Hrvati ovdje u Beogradu, šta čekaju Hrvati po Srbiji. Razmena stanovništva, koliko je Tuđman isterao Srba iz Zagreba, toliko mi Hrvata iz Beograda. Koja srpska porodica dođe iz Zagreba, lepo na adresu Hrvata u Beograd, pa mu da svoje ključeve, idi tamo u Zagreb, razmena.

(...)

Posle sledećih ili nekih drugih izbora, kada se promeni vlast u Srbiji, neće biti pardona, po istom onom pravu po kome je Tuđman proterao Srbe iz Hrvatske, mi ćemo proterati Hrvate iz Srbije. I nećemo dozvoliti da Hrvati kao danas u Slankamenu svoje stare, razrušene kuće, kuće pretvorene u štale nude Srbima, izbeglicama u zamenu za vile na jadranskoj obali, koje su svi morali da napuste. Hrvati u Slankamenu, Zemunu i drugim mestima neće imati miran san, dok se ne presele, jer mi srpske izbeglice iz Zagreba, Rijeke, Varaždina i drugih hrvatskih mesta moramo udomiti, moramo im naći krov nad glavom i moramo im nadoknaditi onu štetu, koju su pretrpeli kada su isterivani iz svojih domova.¹⁹⁸

Dana 6. maja 1992. bio je na mitingu u Hrtkocima, i tom prilikom je nekim hrvatskim žiteljima zaprečeno proterivanjem.¹⁹⁹ Taj miting je pripremio teren za kampanju zastrašivanja nesrpskog stanovništva Srema (Vojvodina), koja je za rezultat imala egzodus nekoliko hiljada ljudi.²⁰⁰

¹⁹⁶ "Politika", 14. maj 1991.

¹⁹⁷ "Vreme", 13. juli 1992.

¹⁹⁸ Vojislav Šešelj, *Poslaničke besede*, (Beograd: ABC Glas, 1995), str. 173-174. Vojislav Šešelj je 7. aprila 1992. u Narodnoj skupštini još jednom tvrdio da ima dobrih osnova za taj svoj stav (*ibid*, str. 175).

¹⁹⁹ "Vjesnik", 9. maj 2004,

(<http://www.vjesnik.hr/html/2004/05/09/Clanak.asp?r=van&c=3>, stranica konsultovana 23. februara 2005). Hrtkocci se nalaze u opštini Ruma. U proleće 1992. godine sastav stanovništva te opštine bio je sledeći Hrvati - 70%, Mađari - 20% i Srbi - 10% ("Vreme", 13. juli 1992).

²⁰⁰ "Dnevnik", 7. maj 2003, (<http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/07-05-2003/Strane/dogadaji.htm>, stranica konsultovana 23. februara 2005).

Izmeni etničkog sastava težilo se i na Kosovu, putem programiranog naseljavanja Srba i stvaranja srpskih enklava u kojima bi Srbi i Albanci bili potpuno razdvojeni.²⁰¹ Po tvrdnji SRS, ukoliko bi se 400.000 Albanaca koji su se naselili na Kosovo tokom Drugog svetskog rata – uključujući i njihove potomke – proterali, Srbija bi na njihovo mesto mogla da naseli 400.000 srpskih izbeglica iz bivših jugoslovenskih republika.²⁰²

U zimu i proleće 1992, dok su srpske i crnogorske političke vlasti radile na Ustavu Savezne Republike Jugoslavije (koja se naziva i trećom Jugoslavijom), Vojislav Šešelj je u više navrata izložio svoju viziju budućnosti te jugoslovenske federacije i njenih suseda. Govoreći o Bosni i Hercegovini, predsednik Srpske radikalne stranke je 23. januara 1992. godine izjavio da će Bosna i Hercegovina, ukoliko Muslimani ne žele da budu deo te federacije, morati da se podeli. U tom slučaju bi Muslimani mogli da računaju na osamnaest posto teritorije te republike.²⁰³ Zapadna Hercegovina, odnosno desna obala Neretve, mogla bi se pripojiti Hrvatskoj.²⁰⁴ Šešelj je za Bosnu i Hercegovinu planirao dva alternativna scenarija: ili će se ona očuvati kao jedinica koja će ući u sastav skraćene Jugoslavije, ili će se podeliti. Svako drugo rešenje značilo bi rat.²⁰⁵ U martu 1992. godine SRS je prednost davao podeli Bosne i Hercegovine duž nacionalnih linija.²⁰⁶

Mi smatramo da svako rešenje koje prihvati srpski narod Bosne i Hercegovine i njegovi legitimni predstavnici, pre svega, rukovodstvo Srpske demokratske stranke, koje takođe podržavamo, da odgovara i svim drugim Srbima. Smatramo da, kada bude urađena definitivna karta o podeli Bosne i Hercegovine na tri nacionalne teritorije, srpski predstavnici treba strogo da vode računa da ne dozvole da se srpske teritorije suviše iscepaju i da bi bilo najbolje da ta podela bude izvršena na principu - srpski narod dve teritorijalne celine u okviru jedinstvene nacionalne teritorije.

Znači, ako se muslimanska teritorija deli na dve celine, Cazinska krajina i Centralna Bosna, ako se hrvatska teritorija deli na dve celine (zapadna Hercegovina i delovi uz reku Savu), da se i srpska teritorija može podeliti najviše u dve celine. To podrazumeva da bi Semberija, odnosno

²⁰¹ Šešelj, *Srpska radikalna stranka*, str. 175-176.

²⁰² *Ibid*, str. 173.

²⁰³ Vojislav Šešelj, *Milan Panić mora pasti: konferencije za štampu 1992. godine* (Beograd: ABC Glas, 1994), str. 19.

²⁰⁴ *Ibid*, str. 23.

²⁰⁵ *Ibid*, str. 52 (konferencija za novinare od 27. februara 1992).

²⁰⁶ *Ibid*, str. 59 (konferencija za novinare od 19. marta 1992).

severoistočna Bosna po svaku cenu morala imati teritorijalnu vezu sa Bosanskom krajinom, a SAO Romanija i SAO Ozren teritorijalnu vezu sa područjem istočne Hercegovine.²⁰⁷

Vojislav Šešelj je smatrao da je srpska državna jedinica (Republika Srpska Krajina) konstituisana na teritoriji Republike Hrvatske trebalo da bude u sastavu te skraćene Jugoslavije.²⁰⁸ Nije mogao da zamisli da teritorija "Srpske Krajine" ponovo bude u sklopu Hrvatske.²⁰⁹ Već u februaru 1992. godine objavio je da su Srpska radikalna stranka i njen Srpski četnički pokret u stanju pripravnosti i da su spremni za akciju u Bosni i Hercegovini.²¹⁰ Lider SRS bio je protiv priznavanja suverenosti Makedonije, koja je pre stvaranja Jugoslavije pripadala Srbiji. Verujući da ta republika treba da bude jedna od jedinica nove jugoslovenske federacije, Vojislav Šešelj je zagovarao upotrebu sile u slučaju da makedonske vlasti odluče da proglašavaju državnu nezavisnost. Ako vojska ne bi bila u stanju da porazi makedonske separatiste, onda bi teritoriju Makedonije trebalo podeliti između Srbije, Grčke, Bugarske i Albanije.²¹¹ Istočna Makedonija bi se pripojila Bugarskoj, dok bi zapadni delovi pripali Albaniji, teritorije na jugu Grčkoj, a Srbija bi dobila severnu Makedoniju. Srbija bi zadržala granicu sa Grčkom u dolini Vardara.

Godine 1993, ocenjujući da je većina "područja od vitalnog značaja" za srpski narod oslobođena, SRS se izjasnio za mir u Bosni i Hercegovini i za uspostavljanje novih granica koje bi se poklapale sa linijama fronta.²¹² Bosna i Hercegovina je trebalo da se podeli u tri odvojene nezavisne države.²¹³ Vojislav Šešelj je bio uveren da Republika Srpska Krajina i Republika Srpska treba da se ujedine u jednu državu koja bi se zvala Zapadna Srbija.²¹⁴

Na trećem kongresu SRS održanom 30. januara 1994, usvojen je novi program. U duhu prethodnog kongresa predložen je plan za ujedinjenje "srpskih zemalja".²¹⁵ U novim članovima usvojenim tog dana

²⁰⁷ *Ibid*, str. 59 (konferencija za novinare od 19. marta 1992).

²⁰⁸ *Ibid*, str. 19.

²⁰⁹ *Ibid*, str. 21.

²¹⁰ *Ibid*, str. 52 (konferencija za novinare od 27. februara 1992).

²¹¹ *Ibid*, str. 41 (konferencija za novinare od 20. januara 1992).

²¹² Vojislav Šešelj, *Partijski bilansi i politički balansi* (Beograd: ABC Glas, 1993), str. 127.

²¹³ *Ibid*, str. 140.

²¹⁴ *Ibid*, str. 167.

²¹⁵ Jovan BAZIĆ, *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*, (Beograd: Službeni list SCG, Institut za političke studije, 2003), str. 268.

pisalo je da je "[o]snovni cilj Stranke borba za ujedinjenje svih srpskih zemalja u jednu državu, zaštita Srba na prostorima koji pripadaju drugim državama, osvajanje vlasti radi realizacije stranačkog programa" (član 3).²¹⁶ SRS se još jednom izjasnio za ukidanje autonomnih pokrajina u Srbiji i preduzimanje represivnih mera protiv kosovskih Albanaca.²¹⁷ Cilj stvaranja jedinstvene srpske države pominje se ponovo 2. februara 1994, kada su Srpska Radikalna Stranka i Srpska Demokratska Stranka Krajine, na čelu sa Milanom Babićem, potpisale sporazum o formiranju koalicije. Štaviše, "ujedinjenje svih srpskih zemalja i formiranje jedinstvene srpske države" definisano je kao osnovni cilj sporazuma.²¹⁸ Vojislav Šešelj je smatrao da nacionalne manjine ne treba da čine više od osam procenata stanovništva u Velikoj Srbiji i njenim teritorijalnim jedinicama.²¹⁹

U jesen 1995. godine, kada su teritorije koje su nekoliko godina bile pod kontrolom srpskih vlasti pale pod kontrolu hrvatskih i hrvatsko-bosanskih snaga, Vojislav Šešelj je optužio Slobodana Miloševića za izdaju Srba u Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj.²²⁰ Založio se za "rušenje izdajničkog režima Slobodana Miloševića"²²¹ kao način da se odbrane srpski nacionalni interesi.

5.4. Uloga Srpske radikalne stranke na izborima i njen dvosmislen odnos sa Socijalističkom partijom Srbije.

Tokom 1990-ih godina SRS je održavao dvosmislen odnos sa vladajućom Socijalističkom partijom Srbije. Vlasti nisu priznavale Srpski četnički pokret, koji je bio protiv komunizma i kulta Titove ličnosti, smatrajući ga organizacijom koja je nasledila četnički pokret iz Drugog svetskog rata, nad kojim su komunisti odneli pobjedu 1945-1946. godine. Vojislav Šešelj je osuđen na 45 dana zatvora zbog narušavanja javnog reda 2. oktobra 1990. godine, kada je u centru Beograda, postavio štand sa plakatima na kojima se građani Beograda pozivaju da potpišu peticiju za premeštanje "Kuće cveća" – u kojoj se nalazi grobnica Josipa Broza Tita – iz

²¹⁶ Šešelj, *Srpska radikalna stranka*, str. 99.

²¹⁷ *Ibid*, str. 96: proterivanje svih albanskih imigranata i njihovih potomaka (njih 400.000 prema procenama SRS); zatvaranje svih ustanova koje finansira država, a koje rade na albanskom jeziku; oduzimanje srpskog državljanstva svim Šiptarima koji žive u inostranstvu i pomažu separatističku delatnost, itd.

²¹⁸ Šešelj, *Filipike četničkog vojvode*, str. 185.

²¹⁹ *Ibid*, str. 188.

²²⁰ Šešelj, *Srpska radikalna stranka*, str. 20.

²²¹ *Ibid*, str. 197.

Beograda u Kumrovec (Hrvatska), kao i da priteknu u pomoć Srbima u Hrvatskoj tako što će se prijaviti kao dobrovoljci za Knin.²²² Vojislav Šešelji je uhapšen 23. oktobra, a oslobođen 15. novembra 1990, tako da je uspeo da se kandiduje na predsedničkim izborima 9. decembra 1990. godine. U junu 1991. Vojislav Šešelji izbjega na pozornicu kao ozbiljniji politički suparnik u borbi za vlast u Rakovici, radničkom naselju na obodu Beograda.²²³ Šešelji je pobedio književnika Borislava Pekića, kandidata Demokratske stranke, sa 23 procenta glasova na izborima na kojima je odziv bio ispod 50 procenata. Iako su ga vlasti 1990. godine marginalizovale, Socijalistička partija Srbije ga je sada nezvanično podržala i dala mu slobodan pristup glavnim medijima u Srbiji, pre svega državnoj televiziji. Kada je SRS postao druga najznačajnija politička sila u zemlji, dve glavne stranke u političkom životu Srbije postaju nezvanične saveznice. Savezništvo im je omogućavao isti ideološki okvir u pogledu srpskog nacionalnog pitanja. Prirodu i ozbiljnost ovog prihvatanja politike vladajuće stranke teško je proceniti. U proleće 1992. godine, Slobodan Milošević je izjavio da je Vojislav Šešelji njegov omiljeni opozicioni političar. U maju 1992. Vojislav Šešelji je prvi put imao razgovore sa predsednikom Srbije, i to na njegov zahtev. Slobodan Milošević je od njega navodno tražio još dobrovoljaca za Bosnu i Hercegovinu:

“Milošević me je zamolio da mi radikali još intenzivnije organizujemo slanje dobrovoljaca preko Drine, sa svoje strane obećavajući adekvatnu pomoć u oružju, u uniformama i prevoznim sredstvima. Po tom pitanju saradnja je besprekorno funkcionisala sve do septembra 1993. godine [...]”²²⁴

U predsedničkim izborima decembra 1992, SRS je u drugom krugu podržao Slobodana Miloševića, kada mu je protivkandidat bio američki Srbin Milan Panić. To neprirodno savezništvo bivših komunista i naslednika četničkog pokreta nije imalo čvrstu osnovu, pa se SRS u proleće 1993, kada je Slobodan Milošević podržao Vance-Owenov mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu, distancirao od režima i izazvao pad vlade Republike Srbije na čijem čelu se nalazio Nikola Šainović. Socijalistička partija Srbije je krenula u propagandnu kampanju protiv Srpske radikalne stranke i njenog

²²² Dokumentacija Tužilaštva objavljena je u Vojislav Šešelji, *Srpski četnički pokret* (Beograd: ABC Glas, 1994), str. 187-189.

²²³ Dopunski izbor održani su da bi se popunilo mesto pokojnog pisca Miodraga Bulatovića, poslanika SPS-a u Skupštini. “Vreme”, 17. juni 1991, str. 8.

²²⁴ “Svet” od 13. januara 1995, objavljeno i u Vojislav Šešelji, *Srpski bračni par “Čaušescu”*, (Beograd: ABC Glas, 1995), str. 158.

lidera Vojislava Šešelji. Od tada se radikali prikazuju kao fašisti i primitivci, i ukida im se pristup državnim medijima.²²⁵ Policija je uhapsila neke militantne članove SRS zbog navodnog posedovanja oružja.²²⁶ Državni mediji počeli su da prikazuju lidera SRS kao ratnog zločinca. Sa svoje strane, SRS je optuživao Slobodana Miloševića za izdaju srpskog nacionalnog interesa²²⁷ i pripisivao mu odgovornost za korupciju i organizovani kriminal u Srbiji.²²⁸ U jesen 1994. lider SRS je uhapšen zbog uvreda i napada na predsednika Skupštine Jugoslavije Radomana Božovića. Osuđen je na tri meseca zatvora i pušten je na slobodu 29. januara 1995.

U oktobru 1994. u SRS je došlo do rasepa: grupa od sedam poslanika radikala u saveznoj skupštini osnovala je parlamentarnu grupu “Nikola Pašić”, koja će prerasti u zasebnu disidentsku stranku kako bi konsolidovala svoje položaje – nevažnu Srpsku radikalnu stranku “Nikola Pašić”. Posle pet godina marginalizacije u medijima, Srpska radikalna stranka se vratila u centar političke pozornice zahvaljujući pogoršavanju situacije na Kosovu. Od 1998. do 2000. godine, on će deliti vlast sa Socijalističkom partijom Srbije.

Na izbornom planu, stranka Vojislava Šešelji je iz marginalne brzo prerasla u političku snagu s kojom je trebalo računati na prostoru cele države. Nakon što su upravne vlasti odbile da ga registruju u avgustu 1990. godine, Srpski četnički pokret nije mogao imati svoje kandidate na prvim višestranačkim parlamentarnim izborima u Srbiji, 9. i 23. decembra 1990. Bez obzira na to, Vojislav Šešelji je uspeo da prikupi dovoljno glasova da nastupi kao nezavisni kandidat na predsedničkim izborima 9. decembra 1990. Na tim izborima je bio na petom mestu, sa 96.277 glasova (ili 1,91 procenta od onih koji su glasali), nasuprot 3.285.799 glasova za Slobodana Miloševića iz Socijalističke partije Srbije i 824.674 glasa za Vuka Draškovića, koji se, poput Šešelji, predstavljao kao nastavljatelj tradicije

²²⁵ “A kada smo podneli zahtev za izglasavanje nepoverenja vladi Nikole Šainovića, socijalisti su krenuli donom. Počeli su da nas optužuju da smo fašisti, da smo kriminalci, da smo paravojna organizacija, šta sve nisu rekli na naš račun. [...]”, Vojislav Šešelji, *Preti li nam slobotomija*, (Beograd: ABC Glas, 1994), str. 6.

²²⁶ Šešelji, *Milošević hapsi radikale*, str. 33, 52, 72, 73.

²²⁷ “Slobodan Milošević je izdajnik otadžbine. On samo vodi narod u bedu i misli isključivo na to da zadrži vlast. Želimo da što pre izazovemo njegov pad.” Deo iz intervjua koji je dao italijakom dnevnom listu “Il Mondo” od 8. maja 1995, i koji je objavljen u Šešelji, *Srpski bračni par “Čaušescu”*, str. 226.

²²⁸ U intervjuu datom “Velikoj Srbiji”, januar 1995, a objavljenom i u Šešelji, *Crveni tiranin sa Dedinja*, str. 220-221.

Ravnogorskog pokreta.²²⁹ U februaru 1991, Srpski četnički pokret ušao je u sastav Srpske radikalne stranke, koja je u martu iste godine uspela da legalizuje svoj status pod tim imenom. Od marginalne političke snage partija Vojislava Šešelja je za samo godinu dana postala druga najznačajnija politička organizacija u Srbiji. Na prvim parlamentarnim izborima u Saveznoj Republici Jugoslaviji, održanim 31. maja 1992. godine, SRS je osvojio 1.166.933 glasa (30 procenata).²³⁰ Izbori za Skupštine Jugoslavije i Srbije iz decembra 1992. godine potvrdili su izborni uspeh radikala: i na jednim i na drugim izborima bili su drugi, posle Socijalističke partije Slobodana Miloševića, osvojivši 1.024.983 (21,8 procenata), odnosno 1.066.765 (22,6 procenata) glasova.²³¹

Pošto je prethodno podržao partiju Slobodana Miloševića i saradjivao s njom, SRS je u jesen 1993. doveo do pada srpske vlade. Kada je vladajuća stranka zasula Srpsku radikalnu stranku svojom propagandom, ona je na parlamentarnim izborima 19. decembra 1993. izgubila gotovo polovinu svojih glasača, dobivši tek 595.467 glasova (13,8 procenata).²³² Na opštim izborima 1997, radikali su povratili popularnost koju su imali 1992; dobili su podršku 1.162.216 glasača (28,1 procenat), a 5. oktobra 1997. Vojislav Šešelj u drugom krugu predsedničkih izbora pobeđuje socijalističkog kandidata Zorana Lilića.²³³ Međutim, zbog nedovoljnog odziva glasača (manje od pedeset posto) rezultat je proglašen nevažećim. Na ponovljenom glasanju, 7. i 21. decembra 1997, Vojislav Šešelj je izgubio od Milana Milutinovića, kandidata Socijalističke partije Srbije, dobivši u drugom krugu 1.383.868 glasova naspram Milutinovićevih 2.181.808.²³⁴

Dok je 2000. godine delio vlast sa partijom Slobodana Miloševića, SRS je doživeo još jedan pad u broju svojih glasača. Na izborima za Saveznu skupštinu osvojio je samo 472.820 glasova, dok je njegov kandidat za saveznog predsednika, Tomislav Nikolić, prošao loše, osvojivši samo 289.013 glasova (5,9 procenata). Posle pada Slobodana Miloševića 5. oktobra 2000, biračko telo SRS pokazalo je dalje znake erozije na opštim

²²⁹ Vladimir Goati, *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.: volja građana ili izborna manipulacija*, (Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju), 1999, str. 287.

²³⁰ *Ibid.*, str. 290.

²³¹ *Ibid.*, str. 291.

²³² Vladimir Goati, *Partije i partijski sistem Srbije*, (Niš: Odbor za građansku inicijativu, 2004), str. 251.

²³³ *Ibid.*, str. 257.

²³⁴ *Ibid.*, str. 258.

izborima održanim 23. decembra 2000: tek 322.333 glasača iskazalo je poverenje radikalima.²³⁵

Zaključak

Onako kako je bio formulisan u XIX veku, projekat ujedinjenja Srba u jednu državu nije se razlikovao od programa drugih nacionalnih pokreta u Evropi, posebno pokreta za ujedinjenje Italije i Nemačke, kao ni nacionalnih pokreta zemalja srednje i istočne Evrope i Balkana. U to doba, velikosrpska ideologija nije postavljala kao cilj proterivanje nesrpskog stanovništva iz buduće države u kojoj bi svi Srbi na Balkanu živeli zajedno. Za vođe je bilo bitno da se dobije podrška drugih Južnih Slovena iz Otomanskog i Habzburškog carstva. Dok su nacionalni identiteti još uvek bili u nastajanju, brojni intelektualci i političari su verovatli da su Srbi, Hrvati i Slovenci deo jednog istog naroda. Koncept Velike Srbije nije bio jasno definisan i često se zamenjivao s aspiracija-ma ka ujedinjenju Južnih Slovena. Osnovno načelo nije bilo isključivanje drugih Južnih Slovena, već njihovo uključivanje, bez obzira na verosipovest. Na ono malo geografskih karti Velike Srbije objavljenih u XIX veku, ona se, zapravo, poklapa sa teritorijom Jugoslavije. Pored toga, ta ideologija nastala je u vreme kada su Balkanom vladali Austrijsko i Otomansko carstvo.

Po stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, uočljiv je razvoj velikosrpske ideologije, posebno uoči Drugog svetskog rata, i od tada je prisutna ideja da nesrpsko stanovništvo treba proterati iz Velike Srbije postavljene kao cilj, kako bi se postigla etnička homogenost. U tom smislu velikosrpska ideologija poprima novu dimenziju, koja će u Drugom svetskom ratu poprimiti vojni oblik. Ova transformacija velikosrpske ideologije dogodila se u poznim 1930-im godinama i podsticaj su joj dali intelektualci okupljeni oko Srpskog kulturnog kluba, od kojih će neki potom biti aktivni u Ravnogorskom pokretu Draže Mihailovića, poraženom od strane komunista partizana 1945-46. godine. Upravo ovi intelektualci formulisli su nacionalni i politički program tog Pokreta.

Ideja okupljanja svih Srba u jednoj državi svom snagom je zaživela u drugoj polovini 1980-ih, kada se Jugoslavija strmoglavljivala u tešku političku, privrednu i društvenu krizu. Od cilja jedinstvene Srbije, republike podeljene u tri jedinice (užu Srbiju i Autonomne Pokrajine Vojvodinu i Kosovo), rukovodstvo u Beogradu prešlo je na davanje

²³⁵ *Ibid.*, str. 253.

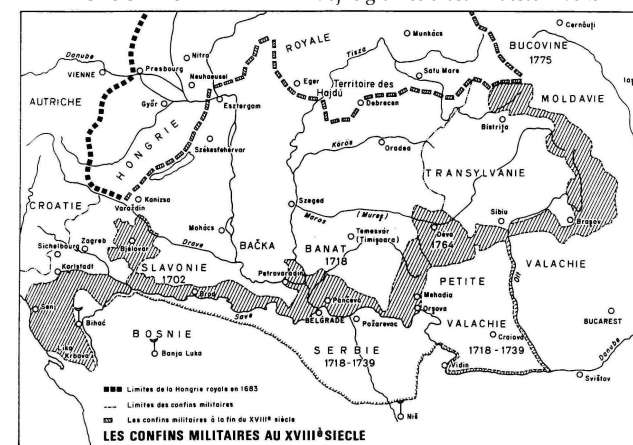
podrške Srbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, braneci njihovo pravo na samoopredeljenje. U kontekstu dezintegracije Jugoslavije (1991-1992), srpski predsednik Slobodan Milošević izražavao je mišljenje da svi Srbi treba da žive u istoj državi. Ispoljavanje ekstremnog nacionalizma olakšala je ideološka transformacija Saveza komunista Srbije, koji je od 1987-1988. na sebe preuzeo ulogu branioca srpskog nacionalnog interesa.

Tokom tog perioda mnogi intelektualci doprineli su formulisanju projekta za ujedinjenje svih Srba u istu državu. Počevši od 1983-1984, Vojislav Šešelj je predlagao izmenu unutrašnjih granica u Jugoslaviji, pri čemu bi se uvećala teritorija republike Srbije. U potonjim godinama on će nastaviti da obrazlaže ovaj svoj politički projekat stvaranja Velike Srbije. On je svoj program, zapravo, elaborirao mnogo pre uvođenja političkog pluralizma 1990. i dolaska na vlast Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) Franje Tuđmana te godine. Tuđmanova politika, koja uopšte nije bila povoljna za hrvatske Srbe, poslužila je kao opravdanje za vojno angažovanje stranke Vojislava Šešelja. Ali smanjenje ili teritorijalna amputacija Hrvatske je ideja koju je on gajio već više godina. Politički i ideološki, Vojislav Šešelj je sebe video kao direktnog naslednika Slobodana JOVANOVIĆA, Dragiša Vasića, Stevana Moljevića i Draže Mihailovića.²³⁶ I, zaista, on i jeste intelektualni potomak Srpskog kulturnog kluba i Ravnogorskog pokreta, od kojih je preuzeo cilj stvaranja srpskog državnog entiteta, što etnički homogenijeg, nasilnim premeštanjem i raseljavanjem stanovništva.

²³⁶ Prema intervjuu u nedeljniku "Slobodni Tjednik" od 4. maja 1990, ponovo objavljenom u Šešelj, *Razaranje srpskog nacionalnog bića*, str. 61.

Dodaci

GEOGRAFSKA KARTA 1 – Vojne granice u osamnaestom veku

Izvor: Jean Nouzille, *Histoire de frontières : l'Autriche et l'Empire ottoman* /Istorija granica: Austrija i Otomansko carstvo / (Pariz: Berg International, 1991) 232.

GEOGRAFSKA KARTA 2 – Srbija prema geografu Vladimiru Kariću

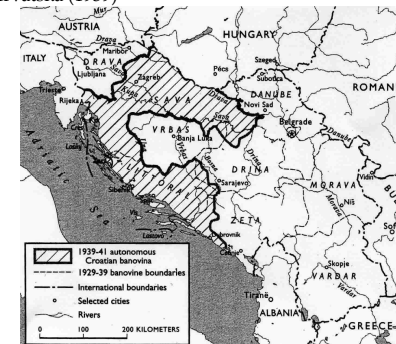
Izvor: Charles Jelavich, *South Slavic Nationalism: Textbooks and Yugoslav Union Before 1914* /Južnoslovenski nacionalizam: udžbenici i jugoslovenska zajednica pre 1914. godine/, (Kolumbus, Ohio: Ohio State University Press, cop. 1990), str. 142.

GEOGRAFSKA KARTA 3 – Teritorijalni zahtevi Jugoslavije i konačne granice, 1918-1921

Izvor: John R. Lampe, *Yugoslavia As History: Twice There Was a Country* /Jugoslavija kao prošlost: bila dvaput jedna zemlja/, (Kembridž: Cambridge University Press, 1996), str. 113.

GEOGRAFSKA KARTA 4 – Administrativna podela Jugoslavije i Banovina Hrvatska (1939)

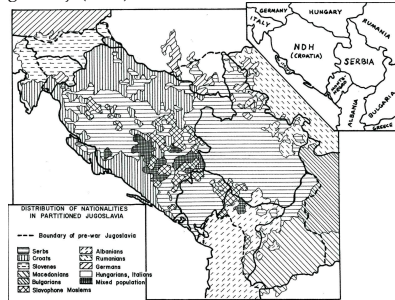
Izvor: John R. Lampe, *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country* /Jugoslavija kao prošlost: bila dvaput jedna zemlja/, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), str. 165.

GEOGRAFSKA KARTA 5 – Rasparčavanje Jugoslavije 1941.

Izvor: Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks* /Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945: četnici/, (Stanford: Stanford University Press, 1975), str. 90.

GEOGRAFSKA KARTA 6 – Nacionalni sastav u delovima rasparčane Jugoslaviji (1941)

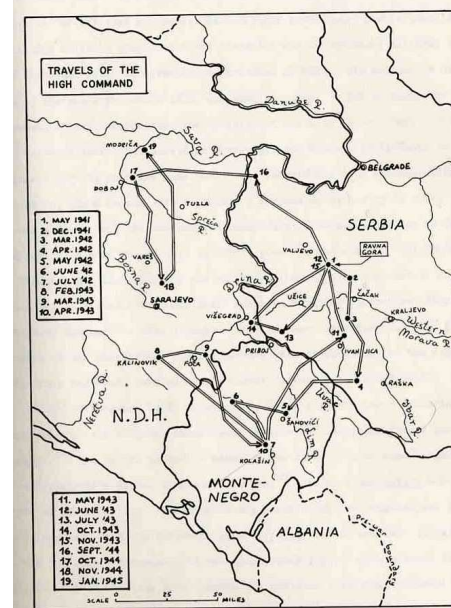
Izvor: Lucien Karchmar, *Draža Mihailović and the Rise of the Četnik Movement, 1941-1942* /*Draža Mihailović i nastanak četničkog pokreta, 1941-1942/* (Njujork, London: Garland Publishing, 1987), tom. 1, str. 28.

GEOGRAFSKA KARTA 7 – Karta Velike Srbije Stevana Moljevića

Izvor: Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks /Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945: četnici,* (Stanford: Stanford University Press, 1975), str. 168.

GEOGRAFSKA KARTA 8 – Kretanje Vrhovne komande JVUO tokom Drugog svetskog rata

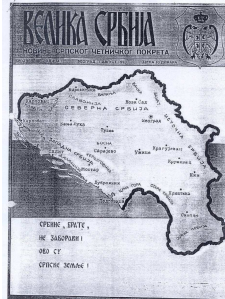
Izvor: Lucien Karchmar, *Draža Mihailović and the Rise of the Četnik Movement, 1941-1942* /*Draža Mihailović i nastanak četničkog pokreta, 1941-1942/*, (Njujork, London: Garland Publishing, 1987), tom 2, str. 528-529.

GEOGRAFSKA KARTA 9 – Karta teritorijalnih pregovora za Londonski ugovor (26. april 1915)

Izvor: René Albrecht-Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference (Italija na Pariskoj mirovnoj konferenciji)*, (Njujork: Columbia University Press, 1938), str. 27.

GEOGRAFSKA KARTA 10 – Karta Velike Srbije objavljena u novinama Srpskog četničkog pokreta "Velika Srbija", u avgustu 1990.

"Velika Srbija", novine Srpskog četničkog pokreta, br. 2, avgust 1990. Na naslovnoj strani je geografska karta Velike Srbije kako ju je zamišljao politički pokret Vojislava Šešelja. Na zapadu (na teritoriji Hrvatske) Srbija se prostire do linije Karlobag – Karlovac – Virovitica.

Citati/izjave Vojislava Šešelja o Velikoj Srbiji

Ovde dajemo izbor, a ne iscrpan pregled.

"[...] Nužno je i ukidanje autonomnih pokrajina, ili bar njihovo striktno podvođenje pod srbijanski suverenitet, s obzirom da je u Vojvodini većinsko stanovništvo srpsko, a na Kosovu je pretežan dio albanske etničke skupine pokazao spremnost i odlučnost za vođenje separatističke politike, pa bi mu svako dalje davanje političkih beneficija bilo nesvrshodno i štetno sa stanovišta opštejugoslovenskih interesa i državnog razloga koji u ovakvim slučajevima ima presudan značaj. Jugoslovenska federacija bi se sastojala od četiri stvarno ravnopravne republike: Slovenije, Hrvatske, Srbije i Makedonije. Nužno je i novo teritorijalno razgraničenje između Srbije i Hrvatske. S obzirom na djelimičnu teritorijalnu izmiješanost srpskog i hrvatskog stanovništva na području Bosne, Hercegovine, Dalmacije, Like, Korduna, Banije i Slavonije, razgraničenje bi se ostvarilo na principu koji podrazumijeva da u granicama Hrvatske ostane isti broj građana srpske nacionalnosti kao u Srbiji Hrvatske, prema podacima iz posljednjeg popisa stanovništva. Time bi konačno bilo riješeno srpsko-hrvatsko nacionalno pitanje na načelima humanizma i demokratije, te učvršćena međunarodna sloga i zajedništvo, a izbjegnuta jedan od osnovnih uzroka razdora iz prošlosti [...]"

Odgovori na anketu-intervju: Šta da se radi?, septembar 1993, objavljeno u Šešelji, *Demokratija i dogma*, str. 130.

"[...] Mi Srbi treba da u okviru Jugoslavije odredimo svoje nacionalne ciljeve, svoj nacionalni program i granice svoje državnosti i da prepustimo to našoj, navodnoj sjevernoj braći Hrvatima i Slovencima, njihovoj slobodnoj volji, da se izjasne da li žele da žive u takvoj državi ili ne žele. Srpski narod nije apriori protiv postojanja Jugoslavije. Srpski narod je, duboko sam ubijeđen, za postojanje Jugoslavije ali ne Jugoslavije po svaku cijenu. Samo one Jugoslavije koja bi svojim granicama poštovala granice srpske državnosti garantovane Londonskim ugovorom. Dakle, u slučaju opstanaka federalne Jugoslavije, srpska federalna jedinica u svojim granicama mora da ima, ne samo današnju Srbiju, današnje pokrajine

Vojvodinu, Kosovo i Metohiju, nego i Makedoniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Dubrovnik, Dalmaciju, Liku, Baniju, Kordun, istočnu Slavoniju i Baranju. Sve ove granice nisu garantovane Londonskim ugovorom; njih je obilježio Ante Pavelić u toku Drugog svjetskog rata. Obilježio ih je srpskim grobljima, masovnim grobnicama, srpskim stratištima, logorima, klanicama, jamama. A mišljenja sam da srpski narod ni po koju cijenu ne smije dozvoliti da bilo koje masovno groblje ostane van granica srpske države [...]"

"Program Dr. Vojislava Šešelja: iz predavanja kod Gračanice u Americi", *Četničke novine*, br. 298, juli 1989, str. 4.

"Naš glavni zadatak predstavlja obnova srpske državne nezavisnosti u granicama koje bi obuhvatale sve srpske zemlje. Pored teritorije sadašnje sužene srbijanske federalne jedinice, mi jednostavno srpsku državu ne možemo zamisliti bez srpske Makedonije, srpske Crne Gore, srpske Bosne, srpske Hercegovine, srpskog Dubrovnika, srpske Banije, srpskog Korduna, srpske Slavonije i srpske Baranje."

Programska izjava Vojislava Šešelja za vreme predsedničkih izbora u decembru 1990, "Velika Srbija", br. 7, 1990, objavljeno u Šešelju, *Srpski četnički pokret*, str. 220.

"Monitor: Kakav je Vaš koncept budućnosti ove zemlje?"

Vojislav Šešelju: Mi se nadamo da Jugoslavija neće opstati, da ćemo Jugoslaviji vrlo brzo sagledati definitivni kraj.

Jedna je od varijanti da se na ovim prostorima stvore tri nezavisne države: Velika Srbija, mala Slovenija i još manja Hrvatska. Druga, moguća, varijanta je da ćemo mi Srbi postići sporazum sa Talijanima, da će se oživeti Londonski pakt iz 1915. godine i da će se srpsko-talijanska granica postaviti na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica."

Intervju objavljen u nedeljniku *Monitor* 31. maja 1991. Takođe objavljen u Šešelju, *Razaranja srpskog nacionalnog bića*, str. 220.

"Kakva je, po Vama, perspektiva Jugoslavije?"

"Mislim da je svima jasno da Jugoslavija nema nikakve budućnosti i da će se u najskorije vreme podeliti na tri posebne države. Biće to 'velika'

Srbija, 'mala' Slovenija i 'još manja' Hrvatska. Lično očekujem da će Italija tražiti nazad svoje teritorije. To je deo Jadranskog mora koji joj je otet nakon oba svetska rata. To znači da će Istra opet biti italijanska kao i Rijeka kao i deo ostrva, pre svega u Kvarneru. Srbija će svoju zapadnu granicu uspostaviti na liniji Karlobag-Ogulin, Karlovac-Virovitica. [...]"

Intervju koji je Vojislav Šešelju dao časopisu "Svet" (9. avgust 1991), objavljen i u Šešelju, *Politika kao izazov savesti*, str. 92.

"- Govori se zadnjih dana o stvaranju nekakvog Saveza srpskih zemalja, a Vi ste jedan od njenih glavnih promotera. Postoji li, po Vama, ikakva mogućnost da to u dogledno vreme bude ostvareno, ili je, pak, reč o propagandnom triku?"

- Mislim da je ta ideja vrlo sazrela i da je treba ostvariti u dve faze. Prva faza bi bilo ujedinjenje Republike Srpske i Republike Srpske Krajine. I to treba odmah uraditi. To je pitanje opstanka i za Republiku Srpsku i za RSK, naročito za ovu drugu. Druga faza bi onda bilo ujedinjenje te i takve države u SRJ, kao posebne federalne jedinice. Smatram da bi prvi deo plana morali odmah i radikalno sprovesti.

- Momčilo Krajišnik reče da bi se ta država zvala 'Nova Srbija'

- Meni se nešto čini da je onaj naziv "Zapadna Srbija" bolji, jer bi to "Nova Srbija" teško prošlo na Zapadu."

Intervju koji je Vojislav Šešelju dao "NI Svet" (17. april 1993), objavljen i u Vojislav Šešelju, *Aktuelni politički izazovi*, (Beograd: ABC Glas, 1993), str. 210.

Skraćenice

AVNOJ	Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CNK	Centralni nacionalni komitet Kraljevine Jugoslavije
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
JRSD	Jugoslovenska radikalna seljačka demokratija i nakon 1933. Jugoslovenska nacionalna stranka
JUORA	Jugoslovenska organizacija ravnogorki
JURAO	Jugoslovenska ravnogorska omladina
JVUO	Jugoslovenska vojska u Otadžbini
SK	Savez komunista
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
RSK	Republika Srpska Krajina
SČP	Srpski četnički pokret
SHS	Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
SKK	Srpski kulturni klub
SNO	Srpska narodna obnova
SPO	Srpski pokret obnove
SRS	Srpska radikalna stranka

Bibliografija

- Albrecht-Carrié, René. *Italy at the Paris Peace Conference /Italija na Pariskoj mirovnoj konferenciji/*. Njujork: Columbia University Press, 1938.
- Ban, Matija. *Pravilo o četničkoj vojni*, Beograd, 1848.
- Bazić, Jovan. *Srpsko pitanje: političke koncepcije rešavanja srpskog nacionalnog pitanja*. Beograd: Službeni list SCG, Institut za političke studije, 2003.
- Behnschnitt, Wolf Dietrich. *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914: Analyse und Typologie der nationalen Ideologie /Srpski i hrvatski nacionalizam 1830-1914: analiza i tipologija nacionalne ideologije*. Minhen: Oldenbourg, 1980.
- Bojić, Nada. *Ko ste vi, Vojislave Šešeljju?* Beograd: Dereta, 1992.
- Četničke novine.
- Dedijer, Vladimir i Antun Miletić. *Genocid nad Muslimanima, 1941-1945: zbornik dokumenata i svjedočenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Devas, George. *La nouvelle Serbie: origines et bases sociales et politiques, renaissance de l'État et son développement historique, dynastie nationale et revendications libératrices /Nova Srbija: Poreklo, društveni i politički osnovi, pojava i istorijski razvoj države, narodne dinastije i slobodarske težnje/*. Pariz i Nansi: Berger-Levrault, 1918.
- Dimić, Ljubodrag. "Srpski kulturni klub između kulture i politike: prilog istoriji". *Književnost* 1993: 9-10.
- Dnevnik*, 7 May 2003. <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/07-05-003/Strane/događaji.htm>. (Stranica konsultovana 23. februara 2005.)
- Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917: d'après les archives du ministère des affaires étrangères à Petrograd /Tajni dokumenti ruske diplomatije, 1914-1917: iz arhive Ministarstva spoljnih poslova u Petrogradu*. Pariz: Payot, 1928.
- Dokumenti SK Srbije: Četrnaesta sednica CK SK Srbije: uzroci i posledice kontrarevolucionarne akcije na Kosovu*. Beograd: Komunist, 1981.
- Ekmečić, Milorad. U *Istorijski glasnik*, 1980: 1-2, str. 151-160.
- , *Srbija između srednje Evrope i Evrope*. Beograd: Politika, 1992.
- , *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*. Tom 1 i 2. Beograd, Prosveta, 1989.
- Goati, Vladimir. *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.: volja građana ili izborna manipulacija*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju, 1999.

- . *Partije i partijski sistem Srbije*. Niš: Odbor za građansku inicijativu, 2004.
- Grmek, Mirko, Marc gjidara i Neven Šimac (urednici) . *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une idéologie serbe* /Etničko čišćenje: istorijski dokumenti o srpskoj ideologiji/. Pariz: Fayard, 1993.
- Imami, Petrit. *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd: KVS, 2000.
- Ivanović, Ljubomir. *Četovanje ili četničko ratovanje*. 1868.
- Janićijević, Milosav. *Stvaralačka inteligencija međuratne Jugoslavije*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1984.
- Janković, Dragoslav. *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914-1915. godine*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1973.
- Jelavich, Charles. *South Slav Nationalism: Textbooks and Yugoslav Union before 1914 / Južnoslovenski nacionalizam: udžbenici i jugoslovenska zajednica pre 1914. godine/*. Kolumbus: Ohio State University Press, 1990.
- Jelić-butić, Fikreta. *Četnici u Hrvatskoj, 1941-1945*. Zagreb: Globus, 1986.
- . *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska, 1941-1945*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Jovanović, Slobodan. *Srpski književni glasnik*, 1. januara 1940.
- Jovičić, Miodrag. *Jako srpstvo – jaka Jugoslavija: izbor članaka iz Srpskog glasa, organa Srpskog kulturnog kluba*. Beograd: Naučna knjiga, 1991.
- Jovičić, Vladimir. *Srpsko rodoljubivo pesništvo*. Beograd: Nolit, 1976.
- Karchmar, Lucien. *Draža Mihailović and the Rise of the Četnik Movement, 1941-1942 /Draža Mihailović i nastanak četničkog pokreta, 1941-1942/*. Tom 1. Njujork, London: Garland Publishing, 1987.
- Lampe, John R. *Yugoslavia As History: Twice There Was a Country /Jugoslavija kao prošlost: bila dvaput jedna zemlja/*. Kembriđ: Cambridge University Press, 1996.
- Ljušić, Radoš. "Ilija Garašanin o srpskoj državnosti". U *Ilija Garašanin (1812-1874)*, Beograd, SANU, Odeljenje istorijskih nauka, 1991.
- Mackenzie, David. *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck /Ilija Garašanin - balkanski Bizmark/*. Njujork: Columbia University Press, 1985.
- Marjanović, Jovan. "Prilozi istoriji sukoba narodnooslobodilačkog pokreta i četnika Draže Mihailovića u Srbiji 1941. godine". U *Istorija XX. veka: zbornik radova*, tom 1, Beograd: Kultura, 1959, str. 179-180.
- Marjanović, Milan. *Borba za Jadran 1914-1946: iredenta i imperijalizam*. Split: Redakcija listova JRM, 1953.

- . *Londonski ugovor iz godine 1915.: prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1960.
- Marković, Dragoslav. *Život i politika: 1967-1978*. Tom 2. Beograd: Rad, 1987.
- Matić, Milan B. *Ravnogorska ideja u štampi i propagandi četničkog pokreta u Srbiji 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1995.
- Mihailović, Kosta i Vasilije KRESTIĆ. "Memorandum SANU": odgovori na kritike, Beograd: SANU, 1995.
- Milovanović, Nikola. *Dragiša Vasić: Od građanskog buntovnika do kontrarevolucionara*. Beograd: Nova knjiga, 1986.
- Mill, John Stuart. *Considerations on Representative Government /Razmatranja o predstavničkoj vladi* . London, 1872. U Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism* (Njujork: Holmes and Meier, 1983), str. 9.
- "Na svom putu". *Ravna Gora*, br. 3, 1. mart 1943.
- Nikolić, K/osta/. "Dragiša Vasić: skica za portret nacionalnog revolucionara". U *Istorija XX veka* (1997: 1).
- . *Istorija ravnogorskog pokreta*. Tom 1. Beograd: Srpska reč, 1999.
- Nikolić, Kosta, Nikola Žutić, Momčilo Pavlović i Zorica Špadijer. *Istorija 3/4*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002.
- Nouzille, Jean. *Histoire de frontières: l'Autriche et l'Empire ottoman / Istorija granica: Austrija i Otomansko carstvo/* (Pariz: Berg International, 1991).
- Papić, Žarko. *Vreme zastoja*. Beograd: Ekonomika, 1990.
- "Naš stav i naša poruka". Reč urednika. *Srbija: glas srpskih boraca*, juli 1986.
- Perin, Đoko. "Nacionalizovanje Vojvodine i Južne Srbije".
- Petranović, Branko. *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*. Beograd: Službeni list SRJ, 1993.
- . *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji, 1941-1945*. Tom 2. Beograd: Rad, 1983.
- PETROVICH, Michael. *A History of Modern Serbia, 1804-1918 /Istorija moderne Srbije 1804-1918/*. Tom 1. Njujork: Harcourt Brace Jovanovich, 1976.
- Pogledi. <http://www.pogledi.co.yu>.
- Politika*. 14. maj 1991.
- Popović, Aleksandar I. "Forum". U *Pogledi*, 24. april 1992, br. 107.
- Popović, Jovo, Marko Lolić i Branko Latas. *Pop izdaje*. Zagreb: Stvarnost, 1988.
- "Program Dr. Vojislava Šešelja: iz predavanja kod Gračanice u Americi". *Četničke novine*, juli 1989, br. 298.

- “Programska deklaracija Srpske radikalne stranke”. *Velika Srbija*, maj 1991, br. 9, str. 6-7.
- Radić, Radmila. “Crkva i ‘srpsko pitanje’”. U Nebojša Popov, ur, *Srpska strana rata: trauma i katarza u istorijskom pamćenju* (Beograd: Republika, 1996), str. 267-304.
- Simeunović, Dragan. *Iz riznice otadžbinskih ideja*. Beograd: Vojska i Verzal Press, 2000.
- Smith, Anthony D. *National Identity / Nacionalni identitet*. London: Penguin Books, 1991.
- “Sporazum ili nesporazum”. *Srpski glas*, 1. februar 1940, br. 12. *Srbija: glas srpskih boraca*.
- Stambolić, Ivan. *Put u bespuće: odgovori Ivana Stambolića na pitanja Slobodana Inića*. Beograd: Radio B92, 1995.
- Stanisavljević, Đuro. “Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941-1942. godine”. U *Istorija XX veka: zbornik radova*, tom 4, Beograd: 1962, str. 96-97.
- Stanišić, Mihailo. *Projekti “Velika Srbija”*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.
- *Slom, genocid, odmazda*. Beograd: Službeni list SRJ, 1999.
- Stanković, Đorđe Đ. *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1984.
- Stojanović, Dubravka. “O metodologiji, poštenju i skandalima”. *Vreme*, 16. januar 2003, br. 628, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=331016>.
- Šešelj, Vojislav. *Aktuelni politički izazovi*. Beograd: ABC Glas, 1993.
- *Bal vampira*. Beograd: ABC Glas, 1992.
- *Branković je ustao iz groba*. Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Crveni tiranin sa Dedinja*. Beograd: ABC Glas, 1995.
- *Demokratija i dogma*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Disidentski spomenar*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Emigrantski opus profesora Laze M. Kostića*. I deo. Beograd: ZIPS, 1999.
- *Filipike četničkog vojvode: dr Vojislav Šešelj u objektivu Siniše Aksentijevića*. Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Hajka na jeretika*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Horvatove ustaške fantazmagorije i druge političke rasprave*. Beograd: ABC Glas, 1992.
- *Ideologija srpskog nacionalizma: naučno i publicističko delo prof. dr. Laze M. Kostića*. Beograd: ABC Glas, 2002.

- *Milan Panić mora pasti: konferencije za štampu 1992. godine*. Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Milošević hapsi radikale*. Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Osvajanje slobode*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Partijski bilansi i politički balansi*. Beograd: ABC Glas, 1993.
- *Pledoaje za demokratski ustav*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Politika kao izazov savesti*. Beograd: ABC Glas, 1993.
- *Poslaničke besede*. Beograd: ABC Glas, 1995.
- *Pravo na istinu*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *Preti li nam slobotomija?* Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Razaranje srpskog nacionalnog bića*. Beograd: ABC Glas, 1992.
- *Srpska radikalna stranka*. Beograd: ABC Glas, 1995.
- *Srpski bračni par “Čaušescu”*. Beograd: ABC Glas, 1995.
- *Srpski četnički pokret*. Beograd: ABC Glas, 1994.
- *Veleizdajnički proces*. Beograd: ABC Glas, 1991.
- *“Zašto sam isključen iz Saveza komunista?” U Vojislav Šešelj, Hajka na jeretika*, (Beograd: ABC Glas, 1991), str. 27-36
- “Šta kažu važeća partijska dokumenta o odnosima u SR Srbiji”. *Borba*, 8. juli 1988, str. 5.
- Tadić, Ljubomir. *O velikosrpskom hegemonizmu*. Beograd: Stručna knjiga i Politika, 1992.
- Todorović, D. *Dr Stevan Moljević: rečju, perom, delom i životom za Ujedinjeno Srpstvo*. Beograd: Kalekom, 2000.
- Todosijević, Bojan. “Why Bunjevci did not Become a Nation: A Case Study” //Zašto Bunjevci nisu postali nacija - studija slučaja/. *East Central Europe*, tom 29, br. 1-2, str. 59-72.
- Tomasevich, Jozo. *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: The Chetniks/Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945: četnici*. Stanford: Stanford University Press, 1975.
- Tomic, Yves. “Milosevic et la mutation de la Ligue des communistes de Serbie : du communisme au nationalisme populiste (1986-1989)” //“Milošević i transformacija Saveza komunista Srbije: od komunizma do populističkog nacionalizma”/. *L’Autre Europe*, br. 34-35, mart 1997.
- *“Le mouvement national croate au XIXe siècle: entre yougoslavisme (jugoslovenstvo) et croatisme (hrvatstvo)” //“Hrvatski nacionalni pokret u 19. veku: između jugoslovenstva i hrvatstva”/, *Revue des études slaves*, 68: 4 (1996), str. 463-475.*

- Topalović, Živko. *Kako su komunisti dograbili vlast u Jugoslaviji*. Kragujevac: Pogledi, 2001.
- Tošić, Desimir. *Srpski nacionalni problemi*. Pariz: Oslobođenje, 1952.
- Trgovčević, Ljubinka. "Obrazovanje kao činilac modernizacije Srbije u XIX veku: analitička skica." U *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994, str. 217-232.
- Večernje novosti*. 24. novembar 1998.
- Velika Srbija*, novine Srpskog četničkog pokreta.
- Vesović, Milan i Kosta Nikolić. *Ujedinjene srpske zemlje: ravnogorski nacionalni program*. Beograd: Vreme knjige, 1996.
- Višnjić, Čedomir. *Partizansko ljetovanje: Hrvatska i Srbi 1945-1950*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2003.
- Vjesnik*. 9. maj 2004, <http://www.vjesnik.hr/html/2004/05/09/Clanak.asp?r=van&c=3>. Stranica konsultovana 23. februara 2005.
- Vojvodić, Vaso. *U duhu Garašaninovih ideja: Srbija i neoslobođeno srpstvo 1868-1876*. Beograd: Prosveta, 1994.
- Vreme*. "Za naše ujedinjenje i naše jedinstvo", *Ujedinjeno srpstvo*, 2. april 1944, br. 1.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XIV, knj. 1, *Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića 1941-1942*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1981, str. 173-182.

DODATAK B

Radna biografija Yvesa Tomića

Yves Tomić
Profesionalno iskustvo

Od oktobra 1995. godine vola istraživanja, nadležan za Odeljenje za Balkan pri *Bibliothèque de documentaion internationale contemporaine* /Biblioteka za međunarodnu dokumentaciju/ (BDIC, Univerzitet u Parizu X - Nanter).

Od 2004. godine istraživač-spoljni saradnik pri *Laboratoire d'analyse des systèmes politiques* /Laboratoriji za analizu političkih sistema/ (CNRS/Univerzitet u Parizu X - Nanter).

U periodu od 1999-2003, istraživanje i radni materijal o balkanskim zemljama za Delegaciju za strateška pitanja (Ministarstvo odbrane) u okviru BDIC i Evropske geopolitičke opservatorije (Lion).

Godine 1999-2000. i 2000-2001, predavač na Univerzitetu Pariz-Sorbona (Pariz-IV), Katedra za slovenske studije, predavanja o istoriji jugoslovenskih zemalja.

Kustos izložbe *De l'Unification à l'éclatement: l'espace yougoslave, un siècle d'histoire* /Od ujedinjenja do raspada: jugoslovenski prostor, jedan vek istorije/, Muzej savremene istorije (MHC-BDIC), mart-maj 1998.

Postdiplomske studije

Radi na doktorskoj disertaciji (Univerzitet Pariz X - Nanter), mentor Jean-Charles Szurek, naslov: *La question nationale serbe dans la Yougoslavie communiste* /Srpsko nacionalno pitanje u komunističkoj Jugoslaviji/.

D.E.A. /magistratura/ iz slovenskih i istočnoevropskih studija, titula stečena u novembru 1992. s ocenom vrlo dobar, I.N.A.L.C.O. /Nacionalni institut za orijentalne jezike i civilizacije/.

D.R.E.A. /magistratura i istraživački rad/ iz srpskohrvatskog, smer civilizacija, I.N.A.L.C.O, 1991.

Publikacije i izdavačka delatnost

Naučni direktor časopisa *Balkanologie* /Balkanologija/.

Radovi

Yves Tomic, *La Serbie du prince Milos à Milosevic* /Srbija od kneza Miloša do Miloševića/, Brisel, P.I. E. Peter Lang, 2003.

Laurent Gervert, Yves Tomic (ur.), *De l'unification à l'éclatement, l'espace yougoslave, un siècle d'histoire* /Od ujedinjenja do raspada, jugoslovenski prostor, jedan vek istorije/, Nanter, BDIC, 1998, 320 str.

Elaborati:

La transition politique en RF Yougoslavie: aspects sécuritaires /Politička tranzicija u Saveznoj Republici Jugoslaviji: bezbednosni aspekti/, projekt u toku (juli 2002-mart 2003), Nanter, BDIC, za Delegaciju za strateška pitanja (Ministarstvo odbrane).

La question serbe après le conflit au Kosovo /Srpsko pitanje nakon kosovskog sukoba/, Lion, OEG /Evropska geografska organizacija/ 2000, studija realizovana u saradnji sa Jacqueline Markovic za Delegaciju za strateška pitanja (Ministarstvo odbrane).

Bosnie: une alternative au protectorat ? /Bosna: alternativa protektoratu?/, Lion, OEG, 1999, elaborat realizovan u saradnji sa Jacqueline Markovic.

Članci

Serbie: quelle assise géographique? A propos des projets de nouvelle Constitution de la Serbie /Srbija: koje geografsko uporište? O pitanju projekta novog ustava Srbije/, u André-Louis Sanguin, Amaël Cattaruzza, Emmanuelle Chaveneau-Le Brun (ur.), *L'ex-Yougoslavie, dix ans après Dayton* /Bivša Jugoslavija, deset godina nakon Dayton/, Pariz, L'Harmattan, 2005.

La vie politique en Serbie de 1987 à 2000: une chronologie /Politički život u Srbiji od 1987. do 2004: Hronologija/, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* /Časopis za komparativne studije Istok-Zapad/, sv. 35, br. 1-2, mart-juni 2004.

Le bilan de l'année en RF Yougoslavie dans L'état du monde, /Jednogodišnji bilans u Saveznoj Republici Jugoslaviji, u Stanje u svetlu/, izdanje 1996-2006, Pariz, La Découverte.

La dérive autoritaire et nationaliste en Serbie: 1987 - 2000 /Razvoj autoritarnosti i nacionalizma u Srbiji: 1987-2000/ u Stéphane Yerasios (ur.), *Le retour des Balkans, 1991-2001* /Povratak Balkana, 1991-2001/, Pariz, Autrement, 2002.

La Ligue des communistes de Serbie et l'ouverture de la question nationale serbe: 1977-1987 /Savez komunista Srbije i otvaranje srpskog nacionalnog pitanja: 1977-1987/, *Balkanologie*, sv. III, br. 1, septembar 1999, str. 89-119.

De l'usage du mythe du Kosovo /Upotreba kosovskog mita/, *Les idées en mouvement* /Ideje u pokretu, mesečnik Prosvetnog saveza/, vanredni broj, juni 1999.

Le nationalisme utilitariste du régime de Slobodan Milošević /Utilitarni nacionalizam režima Slobodana Miloševića/, edicija Anatole Leroy-Beaulieu (FNSP-IEP Pariz), br. 4, maj 1999.

Serbie: une transition démocratique inachevée /Srbija: nedovršena demokratska tranzicija/, *Balkanologie*, sv. br. 1, juli 1997, str. 119-124/.

Milošević et la mutation de la Ligue des communistes de Serbie: du communisme au nationalisme populiste (1986-1989) /Milošević i promene u Savezu komunista Srbije: od komunizma do populističkog nacionalizma (1986-1989), *L'autre Europe*, br. 34-35, mart 1997.

Le long processus de désintégration de la Fédération yougoslave: tentative de périodisation /Dugi proces dezintegracije jugoslovenske federacije: pokušaj periodizacije/, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* /Časopis za komparativne studije Istok-Zapad/, 1997, 1 (mart) str. 147-161.

Le mouvement national croate au XIXème siècle: entre yougoslavisme et croatisme /Nacionalni pokret u Hrvata u 19 veku: između jugoslovenstva i hrvatstva/, *Revue des Etudes Slaves*, /Časopis za slovenske studije/, Pariz, LXVIII/4, 1996, str. 463-475.

Y a-t-il jamais eu une intégration yougoslave /Da li je jugoslovenska integracija ikada postojala/, *Les Temps Modernes* /Moderna vremena/, br. 574 (maj 1994), str. 87-96.

Aux origines du déchirement de la Yougoslavie, a propos de quelques ouvrages récents /Uzroci raspada Jugoslavije, u vezi s nekoliko najnovijih izdanja/, *Revue Européenne d'Histoire* /Evropski časopis za istoriju/, br. 2 (1994), str. 199-201.

Kolumne

Ouvrons les négociations sur le Kosovo/Otvorimo pregovore o Kosovu/, *Libération*, 30. 03. 2004.

La Serbie en quête d'avenir /Srbija u potrazi za budućnošću/, *Libération*, 07. 01. 2004.

Kosovo : une voie vers l'indépendance /Kosovo: put prema nezavisnosti/, *Libération*, 12. 12. 2001.

La dernière fiction yougoslave /Poslednja jugoslovenska fikcija/, *Libération*, 04. 07. 2001.

Regarder la Serbie autrement /Drugi pogled na Srbiju/, *Libération*, 22. 12. 2000.

Yougoslavie, une transition chaotique /Jugoslavija, haotična tranzicija/, *Libération*, 28. 09. 2000.

Ensemble contre Milošević /Zajedno protiv Miloševića/, *Le Monde*, 06. 12. 1996.

Druge aktivnosti

Predsednik Francuskog udruženja za balkanske studije (AFEBalk, www.afebalk.org)

Konsultant za Balkan (Ministarstvo odbrane, Ministarstvo spoljnih poslova)

Član Upravnog odbora *Courrier des Balkans* (www.balkans.eu.org).

II Tok suđenja

Optužnica protiv Vojislava Šešelja (delovi)

OPTUŽNICA

Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u skladu sa svojim ovlašćenjima iz člana 18 Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: Statut Međunarodnog suda), optužuje:

VOJISLAVA ŠEŠELJA
za ZLOČINE PROTIV ČOVEČNOSTI i KRŠENJA ZAKONA I
OBIČAJA RATOVANJA, kako sledi:

OPTUŽENI

1. Vojislav ŠEŠELJ, sin Nikole ŠEŠELJA, rođen je 11. oktobra 1954. godine u Sarajevu, u Republici Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Bosna i Hercegovina). Diplomirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Fakultetsku diplomu stekao je 1976, zvanje magistra 1978, a doktora nauka 1979. godine. Od 1981. do 1984, predavao je političke nauke kao asistent na Sarajevskom univerzitetu.

2. Mada je počeo kao komunista, Vojislav ŠEŠELJ je na kraju postao kritičar komunističkog režima u bivšoj Jugoslaviji, a početkom osamdesetih godina sklopio je bliske veze sa grupom srpskih nacionalista. Godine 1984. osuđen je za "kontrarevolucionarnu delatnost" i izrečena mu je kazna od osam godina zatvora. Nakon što mu je Vrhovni sud Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu: SFRJ) smanjio kaznu, pušten je iz zatvora 1986. godine.

3. Kad je pušten na slobodu, Vojislav ŠEŠELJ se nastanio u Beogradu i nastavio da se bavi nacionalističkom politikom. Godine 1989. otputovao je u SAD i upoznao predsednika Četničkog pokreta u slobodnom svetu Momčila Đujića, koji ga je na dan 600. godišnjice Kosovske bitke - 28. juna 1989. godine - imenovao za četničkog vojvodu,

što znači vođu. Nakon što mu je dodeljena ta titula, Vojislav ŠEŠELJ je putovao po SAD, Kanadi, Australiji i Zapadnoj Evropi sakupljajući sredstva kojima će finansirati svoju nacionalističku delatnost. Dana 23. januara 1990. godine, Vojislav ŠEŠELJ je postao vođa Srpskog slobodarskog pokreta, a 14. marta 1990. ušao je u koaliciju sa Vukom Draškovićem, takođe srpskim nacionalistom, i osnovao Srpski pokret obnove (u daljem tekstu: SPO).

4. U junu 1990. godine, Vojislav ŠEŠELJ je osnovao stranku Srpske narodne obnove, koja je kasnije preimenovana u Srpski četnički pokret. Na izborima u decembru 1990. godine, njegova stranka je osvojila skoro 100.000 glasova. Ubrzo nakon toga, vlasti SFRJ su zabranile Srpski četnički pokret. Dana 23. februara 1991. godine, Vojislav ŠEŠELJ je izabran za predsednika novoosnovane Srpske radikalne stranke (u daljem tekstu: SRS). U junu 1991. godine postao je član Skupštine Republike Srbije. Na gotovo svakodnevним mitinzima i tokom predizborne kampanje, pozivao je na jedinstvo Srba i na rat protiv "istorijskih neprijatelja" Srbije, odnosno protiv stanovništva hrvatske, muslimanske i albanske nacionalnosti na teritoriji bivše Jugoslavije. Više relevantnih istorijskih i političkih činjenica iznosi se u Dodatku I ove optužnice.

INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST

Član 7(1) Statuta Međunarodnog suda

5. Vojislav ŠEŠELJ snosi individualnu krivičnu odgovornost za zločine koji se navode u članovima 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda i koji su opisani u ovoj optužnici, koje je on planirao, naredio, podsticao, počinio ili čije je planiranje, pripremu ili izvršenje na drugi način pomagao i podržavao. Kad u ovoj optužnici koristi reč "počiniti", tužilac nema nameru da sugeriše da je optuženi fizički počinio sve zločine za koje se tereti kao lično odgovoran. Reč "počiniti" u ovoj optužnici uključuje učestvovanje Vojislava ŠEŠELJA u udruženom zločinačkom poduhvatu. Kad u ovoj optužnici koristi reč "podsticao", optužba optuženog Vojislava ŠEŠELJA tereti da je svojim govorima, izjavama, radnjama i/ili propustima doprineo da se kod izvršilaca stvori odluka da počine navedena krivična dela.

6. Vojislav ŠEŠELJ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu. Svrha tog udruženog zločinačkog poduhvata bila je da se, činjenjem zločina koji predstavljaju kršenje odredbi članova 3 i 5 Statuta

Međunarodnog suda, većina Hrvata, Muslimana i drugih stanovnika nesrpske nacionalnosti silom trajno ukloni sa otprilike jedne trećine teritorije Republike Hrvatske (u daljem tekstu: Hrvatska) i velikih delova Bosne i Hercegovine, kao i iz nekih delova Vojvodine u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Srbija), kako bi ta područja postala deo nove države pod dominacijom Srba. U Hrvatskoj su ta područja obuhvatala oblasti koje su srpske vlasti nazivale "SAO Krajina" (odnosno Srpska autonomna oblast Krajina), "SAO Zapadna Slavonija" i "SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srem" (nakon 19. decembra 1991, "SAO Krajina" se pojavljuje pod nazivom RSK (Republika Srpska Krajina), a dana 26. februara 1992, SAO Zapadna Slavonija i SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srem ušle su u sastav RSK), te "Dubrovačku republiku". U Bosni i Hercegovini, ta područja su obuhvatala Bosanski Šamac i Zvornik.

7. Zločini navedeni u ovoj optužnici bili su deo cilja ovog udruženog zločinačkog poduhvata, a Vojislav ŠEŠELJ je imao svest i nameru potrebne za počinjenje svakog tog zločina. Alternativno, zločini navedeni u tačkama od 1 do 9 i od 12 do 15 ove optužnice bili su prirodne i predvidive posledice ostvarenja cilja ovog udruženog zločinačkog poduhvata, a Vojislav ŠEŠELJ je bio svestan da su takvi zločini mogući ishod ostvarenja udruženog zločinačkog poduhvata.

8. Gore navedeni udruženi zločinački poduhvat nastao je pre 1. avgusta 1991. i trajao najmanje do decembra 1995. Vojislav ŠEŠELJ je učestvovao u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu do septembra 1993, kad je došao u sukob sa Slobodanom Miloševićem. Vojislav ŠEŠELJ je na ostvarenju cilja udruženog zločinačkog poduhvata radio u dogovoru sa više pojedinaca. Svaki učesnik ili saizvršilac u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata odigrao je svoju ulogu ili više uloga koje su značajno doprinele ostvarenju cilja ovog poduhvata. Među ostalim pojedincima koji su učestvovali u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu bili su Slobodan MILOŠEVIĆ, general Veljko KADIJEVIĆ, general Blagoje ADŽIĆ, pukovnik Ratko MLADIĆ, Jovica STANIŠIĆ, Franko SIMATO-VIĆ zvani "Frenki", Radovan STOJČIĆ zvani "Bađa", Milan MARTIĆ, Goran HADŽIĆ, Radovan KARADŽIĆ, Momčilo KRAJIŠNIK, Biljana PLAVŠIĆ, Željko RAŽNATOVIĆ zvani "Arkan" i drugi pripadnici Jugoslovenske narodne armije (u daljem tekstu: JNA), kasnije Vojske Jugoslavije (u daljem tekstu: VJ), novoformirane srpske Teritorijalne odbrane (u daljem tekstu: TO) u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, vojske Republike Srpske Krajine (u daljem tekstu: SVK), vojske Republike Srpske (u daljem tekstu: VRS), TO-a Srbije i Crne Gore,

snaga lokalne srpske policije i policijskih snaga Republike Srbije i Republike Srpske (u daljem tekstu: snage MUP-a), uključujući Državnu bezbednost (u daljem tekstu: DB) Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i specijalnih snaga srpske policije u SAO Krajini i u RSK-u koje su se obično nazivale "Martićeva policija", "martićevci", "Policija SAO Krajine" ili "Milicija SAO Krajine" (u daljem tekstu: Martićeva policija), te pripadnici paravojnih snaga iz Srbije i Crne Gore, paravojnih snaga bosanskih Srba i hrvatskih Srba i dobrovoljačkih jedinica kao što su "četnici" ili "Šešeljevci" (u daljem tekstu, zajedno: srpske snage), kao i druge političke ličnosti iz S(F)RJ, Republike Srbije, Republike Crne Gore i iz rukovodstva bosanskih i hrvatskih Srba.

9. Vojislav ŠEŠELJ, kao predsednik Srpske radikalne stranke (SRS), bio je istaknuta politička ličnost u SFRJ/SRJ u periodu na koji se odnosi ova optužnica. Zagovarao je politiku ujedinjenja "svih srpskih zemalja" u homogenu srpsku državu. Takozvanu liniju Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica označio je kao zapadnu granicu te nove srpske države (o kojoj je govorio kao o "Velikoj Srbiji") koja uključuje Srbiju, Crnu Goru, Makedoniju i znatne delove Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

10. Vojislav ŠEŠELJ, delujući sam i u dogovoru s drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, učestvovao je u udruženom zločinačkom poduhvatu na sledeće načine:

1) Učestvovao je u regrutovanju, formiranju, finansiranju, snabdevanju, pružanju podrške i rukovođenja srpskim dobrovoljcima povezanim sa SRS-om, najčešće zvanim "četnici" ili "Šešeljevci". Ove dobrovoljačke jedinice su bile osnovane i podržavane da bi pomogle u izvršenju ovog udruženog zločinačkog poduhvata putem činjenja zločina kojim se krše odredbe članova 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda.

2) Držao je huškačke govore u medijima, na javnim nastupima i prilikom svojih poseta dobrovoljačkim jedinicama i drugim srpskim snagama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, podstičući te snage na činjenje zločina kojim se krše odredbe članova 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda.

3) Zagovarao je i podsticao stvaranje homogene "Velike Srbije", koja bi konkretno obuhvatala područja navedena u ovoj optužnici, putem sile, te na taj način učestvovao u širenju ratne propagande i raspirivanju mržnje prema nesrpskom stanovništvu.

4) U svojim javnim govorima pozivao je na proterivanje hrvatskih civila iz delova pokrajine Vojvodine u Srbiji, i tako podsticao svoje sledbenike i lokalne vlasti da uzmu učešća u kampanji progona lokalnog hrvatskog stanovništva.

5) Učestvovao je u planiranju i pripremama za preuzimanje vlasti u selima u dve SAO u Hrvatskoj i u opštinama Bosanski Šamac i Zvornik u Bosni i Hercegovini te kasnije prisilno uklanjanje većine nesrpskog stanovništva sa tih područja.

6) Učestvovao je u pružanju finansijske, materijalne, logističke i političke podrške potrebne za takvo preuzimanje vlasti. Tu podršku, uz pomoć Slobodana Miloševića, obezbedio je od srpskih vlasti i Srba iz inostranstva, gde je prikupljao sredstva za podršku ostvarenju cilja udruženog zločinačkog poduhvata.

7) Regrutovao je srpske dobrovoljce povezane sa SRS-om i indoktrinirao ih svojom ekstremnom nacionalističkom retorikom kako bi uzeli učešća u prisilnom uklanjanju nesrpskog stanovništva sa odabranih područja putem činjenja zločina iz ove optužnice na naročito nasilan i brutalan način.

11. Vojislav ŠEŠELJ je svesno i hotimično učestvovao u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu, imajući istu nameru kao i drugi učesnici ovog udruženog zločinačkog poduhvata ili svest o predvidivim posledicama njihovih postupaka. Po tom osnovu, on za ove zločine snosi individualnu krivičnu odgovornost po članu 7(1) Statuta Međunarodnog suda, pored odgovornosti koju po istom članu snosi za to što je planirao, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomogao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje ovih zločina.

OPŠTI PRAVNI NAVODI

12. Sve vreme na koje se odnosi ova optužnica, u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini postojalo je stanje oružanog sukoba. Postojao je neksus između tog stanja oružanog sukoba i zločina za koje se ovde navodi da su počinjeni u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i delovima Vojvodine u Srbiji.

13. Sve vreme na koje se odnosi ova optužnica, Vojislav ŠEŠELJ je bio dužan da se pridržava zakona i običaja koji regulišu vođenje oružanih sukoba.

14. Ponašanje za koje se optužnicom tereti kao za zločine protiv čovečnosti bilo je deo rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila na širokim područjima Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Vojvodine u Srbiji.

OPTUŽBE:

TAČKA 1
(PROGONI)

15. Od 1. avgusta 1991. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. godine, Vojislav ŠEŠELJ, delujući pojedinačno ili u dogovoru sa poznatim i nepoznatim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, planirao je, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu ili izvršenje progona hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog civilnog stanovništva na teritoriji SAO Zapadna Slavonija i SAO SBZS (Slavonija, Baranja i zapadni Srem), u opštinama Bosanski Šamac i Zvornik u Bosni i Hercegovini i u delovima Vojvodine u Srbiji.

16. Tokom čitavog tog perioda, srpske snage, koje su se sastojale od jedinica JNA (i zatim VJ-a), lokalnih jedinica srpskog TO-a (koje su kasnije transformisane u vojsku RSK (SVK) i vojsku Republike Srpske (VRS)), te jedinica TO-a iz Srbije i Crne Gore, jedinica lokalne srpske policije i MUP-a Republike Srbije, te dobrovoljačkih i paravojnih jedinica, uključujući dobrovoljce koje je regrutovao i/ili podstrekavao Vojislav ŠEŠELJ, napadale su i preuzimale kontrolu nad gradovima i selima na tim područjima. Nakon preuzimanja vlasti, ove srpske snage, u saradnji sa lokalnim srpskim vlastima, uspostavile su režim progona smišljen da se nesrpsko civilno stanovništvo istera sa tih područja.

17. Ovi progoni su činjeni na političkoj, rasnoj i verskoj osnovi, a obuhvatali su:

1) Istrebljenje ili ubistvo mnogih hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila, uključujući žene i starije osobe, u opštini Vukovar i selima Voćin, Hum, Bokane i Krasković u Hrvatskoj, te u opštinama Bosanski Šamac i Zvornik u Bosni i Hercegovini, o čemu se detalji iznose u paragrafima od 18 do 23 ove optužnice.

2) Dugotrajno i rutinsko zatvaranje i zatočenje hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila u zatočeničkim objektima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, uključujući zarobljeničke logore u Vukovaru, u Voćinu i okolini, te u Bosanskom Šamcu i Zvorniku, o čemu se detalji iznose u paragrafima od 24 do 26 ove optužnice.

3) Uspostavljanje i održavanje nehumanih životnih uslova za hrvatske, muslimanske i druge nesrpske civile u pomenutim zatočeničkim objektima.

4) Stalno mučenje, premlaćivanje i ubijanje zatočenih civila hrvatske, muslimanske i druge nesrpske nacionalnosti u pomenutim zatočeničkim objektima.

5) Dugotrajn i čest prisilni rad hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila zatočenih u pomenutim zatočeničkim objektima ili držanih u kućnom pritvoru u njihovim domovima u Vukovaru, Voćinu, Bosanskom Šamcu i Zvorniku. Prisilni rad obuhvatao je kopanje grobova, utovarivanje municije za srpske snage, kopanje rovova, te druge vidove fizičkog rada na frontu.

6) Seksualno zlostavljanje hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila od strane srpskih vojnika prilikom zarobljavanja i u zatočeničkim objektima.

7) Uvođenje restriktivnih i diskriminacionih mera uperenih protiv hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog civilnog stanovništva, uključujući osobe u Voćinu u Hrvatskoj i Bosanskom Šamcu i Zvorniku u Bosni i Hercegovini, te u delovima Vojvodine u Srbiji, kao što su ograničavanje slobode kretanja; uklanjanje sa položaja vlasti u lokalnim institucijama državne vlasti i u policiji; otpuštanje sa posla; uskraćivanje prava na zdravstvenu zaštitu i samovoljni pretresi kuća.

8) Mučenje, premlaćivanje i pljačkanje hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila.

9) Deportacija ili prisilno premeštanje desetina hiljada hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila sa gorenavedenih teritorija i iz delova Vojvodine u Srbiji, kao što se detaljnije opisuje u paragrafima od 27 do 29.

10) Namerno uništavanje domova i druge javne i privatne imovine, kulturnih ustanova, istorijskih spomenika i verskih objekata hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog civilnog stanovništva u opštini Vukovar i u Voćinu u Hrvatskoj, te u opštinama Bosanski Šamac i Zvornik u Bosni i Hercegovini, kao što se detaljnije opisuje u paragrafu 31.

Ovim delima i propustima, Vojislav ŠEŠELJ je počinio:

Tačka 1: Progone na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(h) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

TAČKE od 2 do 4
(ISTREBLJENJE I UBISTVO)

18. Od 1. avgusta 1991. ili približno od tog datuma pa do juna 1992. godine, na teritoriji SAO SBZS u Vukovaru, a na teritoriji SAO Zapadna Slavonija u Voćinu, od 1. marta 1992. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. u opštini Zvornik u Bosni i Hercegovini, te od 1. aprila 1992. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. u opštini Bosanski Šamac u Bosni i Hercegovini, Vojislav ŠEŠELJ, delujući pojedinačno ili u dogovoru sa drugim poznatim i nepoznatim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, planirao je, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu ili izvršenje istrebljenja i ubistva hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila, kao što se navodi u paragrafima od 19 do 23 ove optužnice.

HRVATSKA

SAO ZAPADNA SLAVONIJA

19. Počev od avgusta 1991. godine, srpske snage, uključujući dobrovoljačke jedinice zvane "Šešeljevci", imale su kontrolu nad Voćinom. U novembru 1991. godine, Vojislav ŠEŠELJ je posetio Voćin i obratio se dobrovoljcima. Podstaknute govorima Vojislava ŠEŠELJA, dobrovoljačke jedinice, posebno "Šešeljevci", počele su da pale kuće hrvatskih građana i da ubijaju hrvatske civile u selima Voćin, Hum, Bokane i Krasković sve dok se 13. decembra 1991. godine nisu povukle sa tog područja. Išli su od kuće do kuće i ubijali svakog kog su našli, a ukupno četrdeset tri civila. Neki od onih koji su se sakrili uspeali su da prežive. Imena žrtava daju se u Dodatku II u prilogu ove optužnice.

SAO SBZS - VUKOVAR

20. U novembru 1991. godine, u toku borbi koje su srpske snage vodile da bi zauzele Vukovar, Vojislav ŠEŠELJ je obišao grad i javno izjavio da "nijedan ustaša ne sme živ da izade iz Vukovara", podstičući na taj način ubijanje Hrvata. Dana 20. novembra 1991. ili približno tog datuma, kao deo opšte kampanje progona, srpske vojne snage, u čijem sastavu su bili pripadnici JNA i TO-a, te dobrovoljačkih i paravojnih jedinica pod komandom, kontrolom ili uticajem JNA, TO-a SBZS i drugih učesnika

udruženog zločinačkog poduhvata, uključujući dobrovoljce koje je regrutovao i/ili podstrekavao Vojislav ŠEŠELJ, odvele su oko četiri stotine Hrvata i drugih nesrba iz vukovarske bolnice nakon što su Srbi preuzeli vlast u tom gradu. Oko tri stotine tih nesrba prebačeno je u kasarnu JNA, a zatim na poljoprivredno dobro Ovčara, oko pet kilometara južno od Vukovara. Tu su pripadnici srpskih snaga satima tukli i mučili žrtve. Tokom večeri 20. novembra 1991. godine, vojnici su žrtve u grupama od 10-20 ljudi prevozili na jedno udaljeno stratište između poljoprivrednog dobra Ovčara i Grabova, gde su iz vatrenog oružja ubili oko dve stotine pedeset i pet nesrba iz vukovarske bolnice. Njihova tela pokopana su u masovnu grobnicu. Imena žrtava ovog ubistva navode se u Dodatku III u prilogu ove optužnice.

21. Nakon što su srpske snage preuzele kontrolu nad Vukovarem 18. novembra 1991. godine, u "Veleprometu" se okupilo više od hiljadu civila. Neke su na to mesto poterale srpske snage, a drugi su išli dobrovoljno, tražeći zaštitu. Do 19. novembra 1991, u "Veleprometu" se okupilo oko dve hiljade ljudi. JNA je otprilike osam stotina okupljenih lica smatrala ratnim zarobljenicima. Uveče tog 19. novembra 1991, ubrzo nakon što je JNA počela da prebacuje navodne ratne zarobljenike u svoj zatvorski objekat u Sremskoj Mitrovici u Srbiji, srpske snage, među kojima su bili dobrovoljci koje je regrutovao i/ili podstrekavao Vojislav ŠEŠELJ, izvojile su određeni broj pojedinaca iz te grupe navodnih ratnih zarobljenika. Te izdvojene pojedince izveli su iz "Veleprometa" i ubili. Tela nekih od tako ubijenih žrtava prebačena su na poljoprivredno dobro Ovčara i pokopana u masovnu grobnicu, a tela šest žrtava ostavljena su da leže na zemlji iza "Veleprometa". Imena ovih šest žrtava navode se u Dodatku IV ove optužnice.

BOSNA I HERCEGOVINA

ZVORNIK

22. U martu 1992, Vojislav ŠEŠELJ je održao govor na mitingu u Malom Zvorniku, koji se nalazi na drugoj obali reke Drine preko puta Zvornika. Vojislav ŠEŠELJ je rekao: "Draga braćo četnici, naročito vi sa druge strane reke Drine, vi ste najveći junaci. Očistićemo Bosnu od pagana i pokazaćemo im put koji vodi na istok, gde im je i mesto", podstičući tako progon nesrba u Zvorniku. U aprilu 1992. godine, srpske snage, uključujući dobrovoljce zvane "Šešeljevci" i "Arkanove tigrove", napale su i preuzele

kontrolu nad gradom Zvornikom i okolnim selima. U tom napadu, srpske snage su ubile mnogo nesrpskih civila. Dana 9. aprila 1992. godine ili približno tog datuma, pripadnici Arkanove jedinice pogubili su dvadeset muškaraca i mladića, bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, u gradu Zvorniku. Nakon preuzimanja vlasti, nesrbi su rutinski zatočavani, premlaćivani, mučeni i ubijani. Stotine nesrpskih civila bilo je zatočeno u Zvorniku ili okolini Zvornika od aprila do jula 1992. godine, i to u fabrici obuće "Standard", u "Ciglanu", na Ekonomiji, u zgradi "Novi izvor" i u Domu kulture u Čelopeku. Dana 12. maja 1992. godine ili približno tog datuma, na Ekonomiji, srpske snage, među kojima je bio vođa jedne grupe "Šešeljevaca", pretukle su na smrt zatočenika Nesiba Dautovića. U maju 1992. godine, srpske snage su ubile dva zatočena muškarca nesrpske nacionalnosti u zgradi "Novi izvor". U periodu od 1. do 5. juna 1992, srpske snage su ubile više od 150 muškaraca bosanskih Muslimana u Tehničkoj školi u Karakaju. U periodu od 7. do 9. juna 1992, srpske snage su ubile više od 150 zatočenika u Gerinjoj klanici. Srpske snage su od 1. do 26. juna 1992. godine ubile više od četrdeset zatočenih muškaraca nesrpske nacionalnosti u Domu kulture u Čelopeku. Imena žrtava iz Tehničke škole u Karakaju, Gerine klanice i Doma kulture u Čelopeku čiji identitet je utvrđen navode se u Dodatku V ove optužnice.

BOSANSKI ŠAMAC

23. U aprilu 1992. godine, srpske snage, uključujući dobrovoljce zvane "Šešeljevci", napale su i preuzele kontrolu nad gradom Bosanskim Šamcem i okolnim selima. Nakon preuzimanja vlasti, stotine nesrba je rutinski zatočavano, premlaćivano i mučeno u glavnoj policijskoj zgradi (SUP-u), zgradi Teritorijalne odbrane (TO-u), u zgradi osnovne i srednje škole, kao i u skladištu poljoprivredne zadruge u Crkvini, jugozapadno od grada Bosanskog Šamca, a desetine ih je ubijeno. Dana 7. maja 1992. ili približno tog datuma, dvojica vođa jedne jedinice "Šešeljevaca" ubile su iz vatrenog oružja osamnaest muškaraca i mladića u skladištu poljoprivredne zadruge u Crkvini. Imena žrtava iz Crkvine navode se u Dodatku VI ove optužnice.

Svojim učešćem u ovim delima, Vojislav ŠEŠELJ je počinio:

Tačka 2: Istrebljenje, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članu 5(b) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 3: Ubistvo, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članu 5(a) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 4: Ubistvo, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949, kažnjivo po članu 3 i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

TAKČKE od 5 do 9

(ZATVARANJE, MUČENJE, DRUGA NEHUMANNA DELA i OKRUTNO POSTUPANJE)

24. Od avgusta 1991. do septembra 1992. godine, Vojislav ŠEŠELJ, delujući pojedinačno ili u dogovoru s drugim poznatim i nepoznatim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, planirao je, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu ili izvršenje zatvaranja u nehumanim uslovima muslimanskih, hrvatskih i drugih nesrpskih civila na gorenavedenim teritorijama.

25. Srpske vojne snage, koje su se sastojale od jedinica JNA (i kasnije VJ-a), TO-a hrvatskih i bosanskih Srba (koje su kasnije transformisane u vojsku RSK (SVK) i vojsku Republike Srpske (VRS)), dobrovoljačkih i paravojnih jedinica, uključujući dobrovoljačke jedinice koje je regrutovao i/ili podstrekavao Vojislav ŠEŠELJ, delujući u saradnji sa pripadnicima lokalne policije i lokalnim srpskim vlastima, zarobile su i zatočile stotine hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila. Ti civili su držani u kraćem ili dužem zatočeništvu u sledećim zatočeničkim objektima:

1) Skladište "Veleprometa", Vukovar, SAO SBZS, novembar 1991, objekat je vodila JNA, oko hiljadu dvesta zatočenika.

2) Poljoprivredno dobro Ovčara, okolina Vukovara, SAO SBZS, novembar 1991, objekat je vodila JNA, oko tri stotine zatočenika.

3) Podrum zgrade banke u Voćinu u oktobru 1991, nekoliko zatočenika.

4) "Lager Sekulinci" kod Voćina u avgustu 1991, tri zatočenika.

5) Fabrika obuće "Standard", "Ciglana", Ekonomija, zgrada "Novi izvor" i Dom kulture u Čelopeku, Zvornik, Bosna i Hercegovina, od aprila do jula 1992, stotine zatočenika.

6) Glavna policijska zgrada (SUP), zgrada Teritorijalne odbrane (TO), zgrada osnovne i srednje škole u Bosanskom Šamcu i skladište poljoprivredne zadruge u Crkvini, u okolini Bosanskog Šamca, Bosna i Hercegovina, od aprila do septembra 1992, stotine zatočenika.

26. Životni uslovi u tim zatočeničkim objektima bili su surovi i obeleženi nečovečnim postupanjem, pretrpanošću, gladovanjem, prisilnim radom, neadekvatnom lekarskom negom i sistematskim fizičkim i

psihičkim zlostavljanjem koje je uključivalo mučenje, premlaćivanje i seksualno nasilje.

Svojim učešćem u ovim delima, Vojislav ŠEŠELJ je počinio:

Tačka 5: Zatvaranje, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(e) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 6: Mučenje, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(f) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 7: Nehumana dela, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 8: Mučenje, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949, kažnjivo po članovima 3 i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 9: Okrutno postupanje, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949, kažnjivo po članovima 3 i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

TAČKE 10 i 11

(DEPORTACIJA, PRISILNO PREMEŠTANJE)

27. Od 1. avgusta 1991. ili približno od tog datuma do maja 1992. godine u srpskim autonomnim oblastima u Hrvatskoj i RSK-u, a od 1. marta 1992. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. u Bosni i Hercegovini, te u maju 1992. u delovima Vojvodine u Srbiji, Vojislav ŠEŠELJ, delujući pojedinačno ili u dogovoru sa drugim poznatim i nepoznatim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, planirao je, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu ili izvršenje deportacije ili prisilnog premeštanja hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila iz mesta njihovih zakonskih prebivališta u Vukovaru (SAO SBZS) u novembru 1991, a u Voćinu (SAO Zapadna Slavonija) u novembru i decembru 1991, u opštini Zvornik u Bosni i Hercegovini u periodu od marta 1992. do septembra 1993, u opštini Bosanski Šamac u Bosni i Hercegovini u periodu od aprila 1992. do septembra 1993, te u delovima Vojvodine, Srbija, uključujući selo Hrtkovci, u maju 1992. godine.

28. Da bi ostvarile ovaj cilj, srpske snage koje su se sastojale od JNA (i kasnije VJ-a), lokalnih jedinica TO-a hrvatskih i bosanskih Srba (koje su kasnije transformisane u vojsku RSK (SVK) i vojsku Republike Srpske (VRS)) i onih iz Republike Srbije i Crne Gore, te dobrovoljaca i paravojnih

jedinica, među kojima su bili "Beli orlovi" i "Dušan Silni", kao i od dobrovoljaca koje je regrutovao i/ili podstrekavao Vojislav ŠEŠELJ, delujući u saradnji sa lokalnom policijom i policijom Srbije, opkolile su hrvatske i bosanske gradove i sela i zahtevale da stanovnici predaju oružje, uključujući i svoje lovačke puške koje su legalno posedovali. Nakon toga su ti gradovi i sela bili napadnuti ili zauzeti na neki drugi način, čak i ona mesta u kojima su se stanovnici povinivali zahtevima. Namera ovih napada bila je da se stanovništvo natera da beži. Nakon što bi preuzele kontrolu nad tim gradovima i selima, srpske snage su u nekim mestima sakupljale preostalo hrvatsko, muslimansko i drugo nesrpsko stanovništvo i pod pretnjom sile ga prevozile do lokacija u Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini koje nisu bile pod srpskom kontrolom, ili ih deportovale na lokacije van Hrvatske ili Bosne i Hercegovine, a naročito u Srbiju i Crnu Goru. U drugim mestima, srpske snage u saradnji sa lokalnim srpskim vlastima, uvodile su restriktivne i diskriminacione mere za nesrpsko stanovništvo i uzimale učešća u kampanji terora čiji cilj je bio da se oni proteraju sa te teritorije. Većina nesrba koji su ostali kasnije je deportovana ili prisilno premeštena iz svojih domova.

29. U maju 1992. godine, Vojislav ŠEŠELJ je došao u Vojvodinu i sastao se sa svojim saradnicima iz SRS-a. Vojislav ŠEŠELJ je svoje saradnike uputio da kontaktiraju nesrbe i da im zaprete smrću ako ne odu sa tog područja. Dana 6. maja 1992, Vojislav ŠEŠELJ je održao huškački govor u selu Hrtkovci, u Vojvodini, u kojem je pozivao na proterivanje Hrvata sa tog područja i pročitao spisak sa imenima pojedinih meštana Hrvata koji bi trebalo da odu u Hrvatsku. Nakon tog govora, u Hrtkovcima je počela kampanja etničkog čišćenja usmerena protiv nesrba, a naročito Hrvata. Tokom sledeća tri meseca, mnogi nesrbi bili su šikanirani, pretilo im se smrću i zastrašivalo, prisiljavajući ih na odlazak. Kuće Hrvata su opljačkane i u njih su se uselili Srbi. Često su se u kuće nesrba koji su bili naterani na odlazak useljavale srpske porodice raseljene iz drugih delova bivše Jugoslavije.

30. Svojim učešćem u ovim delima, Vojislav ŠEŠELJ je počinio:

Tačka 10: Deportaciju, ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(d) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 11: Nehumana dela (prisilna premeštanja), ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI, kažnjiv po članovima 5(i) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

TAČKE od 12 do 15
(BEZOBZIRNO RAZARANJE, PLJAČKA JAVNE ILI PRIVATNE
IMOVINE I PROTIVPRAVNI NAPADI NA CIVILNE OBJEKTE)

31. Od 1. avgusta 1991. ili približno od tog datuma do maja 1992. u srpskim autonomnim oblastima u Hrvatskoj i RSK-u, a od 1. marta 1992. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. godine u opštini Zvornik u Bosni i Hercegovini, te od 1. aprila 1992. ili približno od tog datuma pa najmanje do septembra 1993. u opštini Bosanski Šamac u Bosni i Hercegovini, Vojislav ŠEŠELJ, delujući pojedinačno ili u dogovoru sa drugim poznatim i nepoznatim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, planirao je, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu ili izvršenje bezobzirnog razaranja i pljačke javne i privatne imovine hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih stanovnika, koji nisu bili opravdani vojnom nuždom. To namerno i bezobzirno razaranje i pljačka obuhvatali su pljačku i uništavanje domova i verskih i kulturnih objekata, a dogodili su se u sledećim gradovima i selima:

SAO SBZS: Vukovar (uništene su stotine domova)

SAO Zapadna Slavonija: Voćin i Hum (uništene su desetine domova i katolička crkva) i Bosna i Hercegovina: Bosanski Šamac (uništene su stotine domova i džamija) i Zvornik (uništene su stotine domova i desetine džamija).

32. Svojim učešćem u ovim delima, Vojislav ŠEŠELJ je počinio:

Tačka 12: Bezobzirno razaranje sela ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(b) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 13: Uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namenjenim religiji ili obrazovanju, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(d) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Tačka 14: Pljačku javne ili privatne imovine, KRŠENJE ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA, kažnjivo po članovima 3(e) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

/potpis na originalu/

Carla Del Ponte,

tužilac

(pečat Tužilaštva)

Dana 15. januara 2003, U Hagu, Holandija

DODATAK I

DODATNE ISTORIJSKE I POLITIČKE ČINJENICE

Hrvatska

1. U očekivanju izbora 1990. godine u Kninu je osnovana nacionalistička Srpska demokratska stranka (u daljem tekstu: SDS) koja je zagovarala autonomiju, a kasnije i otepljenje većinski srpskih područja od Hrvatske. Vojislav ŠEŠELJ je održavao kontakt sa vođama SDS-a. Dolazio je na sastanke SDS-a i učestvovao u političkim događajima koje je organizovao SDS.

2. Dana 25. jula 1990. godine, grupa vođa SDS-a osnovala je Srpsko nacionalno veće (u daljem tekstu: SNV), usvojivši Deklaraciju o autonomiji i položaju Srba u Hrvatskoj i o suverenosti i autonomiji srpskog naroda.

3. Dana 30. jula 1990. godine, na prvoj konstitutivnoj sednici SNV-a, raspisan je referendum na kojem će biti potvrđena autonomija i suverenitet srpskog naroda u Hrvatskoj.

4. Dana 17. avgusta 1990. godine, Srbi u Kninu su podigli barikade nakon što je hrvatska vlast referendum proglasila nelegalnim.

5. U periodu od 19. avgusta do 2. septembra 1990. godine, Srbi u Hrvatskoj održali su referendum o pitanju "suverenosti i autonomije" srpskog naroda u Hrvatskoj. Glasanje je održano u onim oblastima Hrvatske u kojim su Srbi bili u većini i bilo je ograničeno na srpske glasače. Hrvatima koji su živeli u tom regionu nije bilo omogućeno da učestvuju na referendumu. Rezultati referenduma pokazali su da se velika većina glasača izjasnila za srpsku autonomiju. Dana 30. septembra 1990. godine, SNV je proglasio "autonomiju srpskog naroda na nacionalnim i istorijskim teritorijama na kojima živi, a koje su unutar sadašnjih granica Republike Hrvatske kao federalne jedinice Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije".

6. Dana 21. decembra 1990. godine u Kninu, hrvatski Srbi su proglasili ustanovljenje "Srpske autonomne oblasti Krajina" (SAO Krajina) i posle toga proglasili njeno otepljenje od Hrvatske.

7. Dana 7. januara 1991, u Šidskim Banovcima je formirano Srpsko nacionalno veće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srem (u daljem tekstu: SBZS).

8. Tokom celog proleća 1991. godine izbijali su sukobi između naoružanih Srba i hrvatske policije.

9. Okršajima u Pakracu i na Plitvicama sukob se u martu 1991. godine pojačao. Na Plitvicama su 31. marta 1991. Srbi napali autobus koji je prevozio hrvatske policajce, pa je i tamo došlo do borbe. JNA je razmestila svoje trupe na tom području i izdala ultimatum hrvatskoj policiji da se povuče sa Plitvica. U događajima kod Plitvica u SAO Krajini učestvovali su Vojislav ŠEŠELJ i deo njegovih dobrovoljaca. U razgovorima sa oficirima JNA predstavljao se kao "vojvoda". Držao je ekstremističke nacionalističke govore, podstičući lokalno stanovništvo da uzme učesća u nasilju nad hrvatskim policajcima.

10. Dana 1. aprila 1991. godine, Izvršno veće SAO Krajine usvojilo je odluku o prisajedinjenju SAO Krajine Republici Srbiji. SAO Krajina je tom prilikom priznala ustav i zakone Srbije, kao i ustavno-pravni sistem SFRJ-a, odlučivši da se na celoj njenoj teritoriji primenjuju zakoni i propisi Srbije.

11. Krajem aprila 1991. godine, naoružani meštani Srbi pomogli su "Šešeljevcima" i drugim srpskim dobrovoljcima da podignu barikade u Borovom Selu kod Vukovara. Dana 1. maja 1991. godine, ti naoružani Srbi su uzeli za taoce više hrvatskih policajaca koji su bili poslani sa zadatkom da ponovo uvedu red i mir u Borovom Selu. Dana 2. maja, hrvatska policija iz Osijeka poslala je u Borovo Selo veću grupu teško naoružanih policajaca da oslobode taoce. Naoružani meštani Srbi pomagali su "Šešeljevcima" i drugim srpskim dobrovoljcima da postave zasedu toj grupi policajaca. U borbi je poginulo dvanaest hrvatskih policajaca, a dvadeset ih je ranjeno.

12. Dana 12. maja 1991. godine, održan je referendum u SAO Krajini, Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu o prisajedinjenju tih oblasti Srbiji i konsolidovanju tih delova Jugoslavije sa Srbijom, Crnom Gorom i drugima koji žele da očuvaju Jugoslaviju. Za prisajedinjenje se izjasnilo 99,8% glasača koji su izašli na referendum.

13. Dana 19. maja 1991, Hrvatska je održala referendum na kojem se glasačko telo velikom većinom opredelilo za nezavisnost od SFRJ. Dana 25. juna 1991. godine, Hrvatska i Republika Slovenija proglasile su nezavisnost od SFRJ. Dana 25. juna 1991. godine, JNA je pokrenula trupe u nameri da spreči odvajanje Slovenije.

14. Dana 25. juna 1991, u Bačkoj Palanci u Srbiji, osnovana je "Velika narodna skupština SBZS", na zasedanju na kojem su bili predstavnici svih srpskih sela u SBZS. Velika narodna skupština donela je odluku da se SBZS konstituiše kao SAO SBZS i otepi od Hrvatske. Goran Hadžić, dotadašnji predsednik SNV-a, izabran je za mandatara vlade.

15. Evropska zajednica nastojala je da posreduje u sukobu. Dana 8. jula 1991, postignut je dogovor da Hrvatska i Slovenija suspenduju implementaciju odluke o nezavisnosti do 8. oktobra 1991. Evropska zajednica je na kraju priznala Hrvatsku kao nezavisnu državu 15. januara 1992.

16. Dana 18. jula 1991, Savezno predsedništvo, uz podršku srpske i crnogorske vlade i generala KADIJEVIĆA, izglasalo je povlačenje JNA iz Slovenije, čime je pristalo na otepljenje Slovenije i raspad SFRJ.

17. Srbi na području Kninske Krajine, u istočnoj Slavoniji i u zapadnoj Slavoniji počeli su dobijati sve veću podršku od vlade Republike Srbije i JNA. U avgustu 1991. lokalnu srpsku Teritorijalnu odbranu, dobrovoljačke i policijske snage na tim područjima snabdevali su, obučavali, a delimično njima i rukovodili JNA i funkcioneri iz MUP-a Srbije. Tokom avgusta i septembra 1991, velika područja Hrvatske došla su pod srpsku kontrolu nakon akcija srpskih vojnih snaga, među kojima su bili "Šešeljevci", "Beli orlovi" i policijske snage.

18. U tom periodu, Vojislav ŠEŠELJ se neprekidno obraćao javnosti pozivajući je da se uključi u ratna nastojanja. U više navrata je odlazio na liniju fronta i sastajao se sa lokalnim srpskim vođama.

19. Na područjima pod srpskom okupacijom u Krajini, Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, sistematski je proterivano hrvatsko i drugo nesrpsko stanovništvo, a ta područja su ušla u sastav raznih gorenavedenih "srpskih autonomnih oblasti". JNA je ostala razmeštena na područjima gde su srpski pobunjenici preuzeli kontrolu, obezbeđujući tako područja koja su oni osvojili.

20. Dana 13. avgusta 1991, članovi Predsedništva SDS-a iz zapadne Slavonije održali su u Pakracu sednicu na kojoj je doneta odluka da se proglašeni osnivanje "Srpske autonomne oblasti" (SAO) Zapadna Slavonija. Kao kriterijum pomoću kojeg je definisana teritorija SAO Zapadna Slavonija korišćena je nacionalna struktura stanovništva. U SAO Zapadnu Slavoniju ušle su opštine čiji su predstavnici prisustvovali gorenavedenoj sednici Regionalnog odbora SDS-a: Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje, Podravska Slatina, Okučani, te delovi opština Slavonska Požega i Orahovica. Na tim područjima su Srbi činili 50 i više posto stanovništva.

21. U avgustu 1991. srpske snage, pod vodstvom JNA, preduzele su operacije protiv gradova u istočnoj Slavoniji, što je rezultiralo njihovom okupacijom. Hrvatsko i drugo nesrpsko stanovništvo tih područja proterano je pod pretnjom sile. Krajem avgusta, srpske snage su započele opsadu grada Vukovara. Do sredine oktobra 1991. srpske snage su zauzele sve druge gradove u istočnoj Slavoniji sa većinskim hrvatskim stanovništvom, osim Vukovara. Nesrbi su podvrgnuti surovom okupacijskom režimu progona, ubistva, mučenja i drugih oblika nasilja. Veliki deo nesrpskog stanovništva je na kraju ubijen ili silom isteran sa okupiranih područja.

22. Opsada Vukovara trajala je do 18. novembra 1991, kada je grad pao u ruke srpskih snaga. Tokom tromesečne opsade grad je u velikoj meri razoren granatiranjem JNA, a poginulo je na stotine lica. Kad su srpske snage zauzele grad, pripadnici srpskih snaga su pobili stotine Hrvata. Većina nesrpskog stanovništva proterana je iz grada za samo nekoliko dana nakon što je on pao pod kontrolu Srba.

23. U Ženevi su 23. novembra 1991. Slobodan MILOŠEVIĆ, savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko KADIJEVIĆ i Franjo TUĐMAN sklopili sporazum, koji su potpisali pod pokroviteljstvom specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija Cyrusa VANCEA. Sporazumom se tražilo da hrvatske snage deblokiraju kasarne JNA, a da se snage JNA povuku iz Hrvatske. Obe strane obavezale su se da će jedinice "pod njihovom komandom, kontrolom ili političkim uticajem" odmah sprovesti prekid vatre u celoj Hrvatskoj, a obavezale su se i da će obezbediti da sve paravojne ili neregularne jedinice povezane sa njihovim snagama takođe poštuju prekid vatre.

24. Dana 19. decembra 1991, SAO Krajina se proglasila Republikom Srpskom Krajinom (u daljem tekstu: RSK), a Milan Babić je postao njen prvi predsednik. Dana 26. februara 1992, SAO Zapadna Slavonija i SAO SBZS ušle su u njen sastav na osnovu unilateralnih odluka koje su o tome donele.

25. Prema Vanceovom planu, na područjima koja su okupirale srpske snage stvorene su tri zone pod zaštitom Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: UNPA) (Krajina, Zapadna Slavonija, SZBS) koje su se poklapale sa četiri sektora (Jug, Sever, Zapad i Istok). Vanceovim planom tražilo se povlačenje JNA iz Hrvatske, povratak raseljenih lica u svoje domove na područjima UNPA i demilitarizovanje ovih područja UNPA. Mada se JNA zvanično povukla iz Hrvatske u maju 1992, veliki delovi njenog naoružanja i ljudstva ostali su na područjima koja su bila u rukama Srba i bili predati "policiji" RSK. Raseljenim licima nije bilo dozvoljeno da se vrate u svoje

domove, a tokom sledećih meseci i godina proterano je i ono malo Hrvata i drugih nesrba koji su ostali na područjima pod srpskom okupacijom.

26. Srpske oblasti u RSK ostale su pod srpskom kontrolom do početka maja, odnosno do početka avgusta 1995. godine. Početkom maja 1995, hrvatske snage su operacijom "Bljesak" ponovo uspostavile kontrolu nad područjem zapadne Slavonije. Početkom avgusta 1995, političko i vojno rukovodstvo Srba napustilo je najveći deo teritorije u Hrvatskoj tokom masovne hrvatske operacije. Tom operacijom, poznatom pod nazivom "Oluja", ponovo je uspostavljena hrvatska kontrola nad najvećim delom RSK. Preostala područja pod srpskom kontrolom u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu mirnim putem su reintegrirana u Hrvatsku 1998. godine.

Bosna i Hercegovina

27. U novembru 1990, u Bosni i Hercegovini su održani višestranački izbori. Na republičkom nivou, SDA (Stranka demokratske akcije), stranka bosanskih Muslimana, osvojila je 86 mesta; SDS, stranka bosanskih Srba, osvojila je 72 mesta, a HDZ (Hrvatska demokratska zajednica) osvojila je 44 mesta u Skupštini.

28. Centralna ideja političkog programa SDS-a, onako kako su ga formulisale vođe stranke, između ostalih, Radovan KARADŽIĆ, Momčilo KRAJIŠNIK i Biljana PLAVŠIĆ, bilo je ujedinjenje svih Srba u jednoj državi. SDS je izdvajanje Bosne i Hercegovine iz SFRJ smatrao pretnjom srpskim interesima.

29. Rezultati izbora održanih u novembru 1990. značili su da SDS, kako vreme bude odmicalo, neće moći mirnim putem da zadrži Bosnu i Hercegovinu u onome što je postajalo Jugoslavija pod srpskom dominacijom. Zbog toga je na određenim područjima Bosne i Hercegovine, gde je postojala srpska većina, srpski narod počeo da se organizuje u formalne regionalne strukture koje su nazvali "zajednicama opština". U aprilu 1991. godine formirana je Zajednica opština Bosanske Krajine, sa sedištem u Banjoj Luci.

30. U jesen 1991. JNA je počela da povlači svoje snage iz Hrvatske. Snage pod kontrolom JNA počele su da se razmeštaju u Bosni i Hercegovini. Mnogo tog ljudstva razmešteno je na područja na kojima nije bilo garnizona ni drugih objekata JNA.

31. Dok je rat u Hrvatskoj trajao, postajalo je sve verovatnije da će i Bosna i Hercegovina proglasiti nezavisnost od SFRJ. Uviđajući da neće

moći da spreči otcepljenje Bosne i Hercegovine od SFRJ, SDS je počeo da stvara zasebni srpski entitet u Bosni i Hercegovini. U periodu od septembra do novembra 1991, formirano je nekoliko srpskih autonomnih oblasti (SAO), od kojih su neke nastale na osnovu gorepomenutih zajednica opština.

32. Dana 12. septembra 1991, proglašena je Srpska autonomna oblast Hercegovina. Dana 16. septembra 1991, Skupština Zajednice opština Bosanske Krajine proglasila je Autonomnu regiju Krajina. Do 21. novembra 1991, srpske autonomne oblasti i autonomne regije postale su Autonomna regija Krajina, SAO Hercegovina, SAO Romanija-Birač, SAO Semberija i SAO Severna Bosna.

33. Dana 15. oktobra 1991, na sednici stranačkog saveta SDS-a, doneta je odluka o formiranju odvojene skupštine pod nazivom "Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" koja je trebala da štiti srpske interese.

34. Dana 24. oktobra 1991, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, u kojoj je dominirao SDS, donela je odluku o raspisivanju "plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" na kome će se odlučiti o ostajanju u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, Srpskom autonomnom oblasti Krajina, SAO Zapadnom Slavonijom i SAO Istočnom Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom.

35. Dana 9. i 10. novembra 1991, bosanski Srbi su održali taj plebiscit. Rezultat je velikom većinom glasova pokazao da bosanski Srbi žele da ostanu u Jugoslaviji.

36. Dana 11. decembra 1991, Skupština srpskog naroda obratila se JNA sa zahtevom da svim raspoloživim sredstvima, kao "integralni deo države Jugoslavije" zaštititi ona područja u Bosni i Hercegovini u kojima je sproveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana o ostajanju u zajedničkoj jugoslovenskoj državi.

37. Dana 9. januara 1992. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini usvojila je deklaraciju o proglašenju Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Proglašeno je da teritorija te republike obuhvata "područja srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih celina u Bosni i Hercegovini, uključujući područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u Drugom svetskom ratu", te da ostaje u sastavu savezne države Jugoslavije. Dana 12. avgusta 1992, republika bosanskih Srba promenila je naziv u Republika Srpska.

38. Od 29. februara do 2. marta 1992, Bosna i Hercegovina je održala referendum o nezavisnosti. Na poziv SDS-a, većina bosanskih Srba

je ovo glasanje bojkotovala. Na referendumu je većina glasala za nezavisnost.

39. Dana 27. marta 1992, na Palama je zvanično proglašena Srpska Republika Bosna i Hercegovina.

40. Počev od marta 1992. nadalje, srpske regularne i neregularne snage počele su da preuzimaju kontrolu nad područjima u Bosni i Hercegovini, uključujući i teritorije koje se navode u ovoj optužnici.

41. Dana 6. aprila 1992, Sjedinjene Američke Države i Evropska zajednica zvanično su priznale nezavisnost Bosne i Hercegovine.

42. Dana 27. aprila 1992, Srbija i Crna Gora su proglasile novu Saveznu Republiku Jugoslaviju, koju su proglasile državom naslednicom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

43. Dana 15. maja 1992, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je u rezoluciji broj 752 zahtevao da odmah prestanu svi oblici spoljnog mešanja u Bosni i Hercegovini od strane jedinica JNA i elemenata Hrvatske vojske (u daljem tekstu: HV) i da se te jedinice povuku, stave pod kontrolu republičke vlade ili raspuste i razoružaju.

44. Vojislav ŠEŠELJ je dolazio u Bosnu i Hercegovinu i pre i tokom oružanog sukoba da bi podsticao moral učesnika u sukobu. U oktobru 1991. godine, obišao je srpske vojnike u Trebinju, gde su se okupili za napad na Dubrovnik. U maju i avgustu 1992. godine obišao je Gacko, odnosno Zvornik. U maju 1993. godine, održao je govor u Banjoj Luci.

45. U septembru 1993. godine, Vojislav ŠEŠELJ je došao u sukob sa Slobodanom MILOŠEVIĆEM, osporavajući MILOŠEVIĆEVO rukovodstvo i pozivajući na to da mu se izglasa "nepoverenje" u srpskoj vladi. Tokom oktobra i novembra 1993, desetine četničkih dobrovoljaca Vojislava ŠEŠELJA uhapšeno je u Srbiji, gde su optuženi za ratne zločine i druga dela.

Izveštaji agencije SENSE o toku suđenja Vojislavu Šešelju

PODIGNUTA OPTUŽNICA PROTIV VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 14.02.2003.

U Hagu je večeras saopšteno da je podignuta optužnica protiv Vojislava Šešelja, lider Srpske radikalne stranke. Optužnicu je, pre mesec dana, potpisala glavni tužilac Karla/Carla del Ponte, a danas je - na osnovu pratećeg dokaznog materijala, potvrdio korejski sudija O-Gon Kvon/Kwon.

U ukupno 14 tačaka optužnice, Vojislav Šešelj se tereti za učešće u sistematskim i rasprostranjenim napadima na hrvatsko, muslimansko i drugo nesrpsko civilno stanovništvo u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Do septembra 1993., kada se razišao sa Slobodanom Miloševićem, Vojislav Šešelj je - navodi se u optužnici - bio jedan od učesnika u "zajedničkom zločinačkom poduhvatu", sa ciljem trajnog uklanjanja nesrpskog stanovništva sa trećine teritorije Hrvatske, iz većeg dela Bosne i Hercegovine, kao i iz delova Vojvodine.

Šešelj je, navodi se u optužnici, učestvovao u regrutovanju, finansira-nju, naoružavanju, opremanju i usmeravanju dobrovoljaca povezanih sa Srpskom radikalnom strankom, poznatijih kao "Četnici" ili "Šešeljevci". Lično je, navodi se dalje, učestvovao u ratnoj propagandi, raspirivanju mržnje prema drugim etničkim grupama i podsticanju na zločine.

Optužen je, takodje, da je učestvovao u planiranju i pripremi osvajanja gradova i sela i proterivanju nesrpskog stanovništva iz Istočne i Zapadne Slavonije (u opštinama Vukovar i Voćin), kao i iz opština Zvornik i Bosanski Šamac u Bosni i Hercegovini.

Odgovornost Vojislava Šešelja se u osam tačaka optužnice kvalifikuje kao zločin protiv čovečnosti, a u šest kao kršenje zakona i običaja ratovanja.

KAD "VERBALNI DELIKT" POSTANE RATNI ZLOČIN
HAG/DEN HAAG, 16.02.2003.

Nakon što je Ričard Goldston/Richard Goldstone u julu 1995. optužio Radovana Karadžića i Ratka Mladića, pitanje na koje su u naredne četiri godine najčešće morali da odgovaraju on i njegova naslednica na položaju glavnog tužioca Haškog tribunala, Luiz Arbur/Louise Arbour je glasilo:

"Zašto još niste podigli optužnice protiv Željka Ražnjatovića 'Arkana' i Vojislava Šešelja? Svi znaju kakva je bila njihova uloga u ratovima u Hrvatskoj i Bosni."

Na jedno takvo pitanje Luiz Arbur je, početkom 1997., ovako odgovorila autoru ovih redova:

"Naš najveći neprijatelj je navodno 'opšte znanje'. Stalno mi govore: 'Zašto niste optužili ovog ili onog? Pa svi znaju da je kriv.' E, pa, transformacija onog što navodno svi znaju, u optužnicu koja će izdržati probu pred sudom i za dela koja su u okvirima postavljenim Statutom ovog Tribunala, je popriličan put koji treba preći. U slučajevima kada osumnjičeni nisu poznate ličnosti, niko nas ne pita: 'Zašto ih još niste optužili?' A u tim, navodno notornim slučajevima, postoji stalno sumnja da nešto nije u redu ako Tribunal ne postupa u skladu sa opštom percepcijom. Naš posao je da istražujemo, prikupljamo dokaze i podižemo optužnice koje će izdržati proveru po standardima ovog Tribunala, dakle izvan svake razumne sumnje."

Zapečaćena optužnica protiv Arkana podignuta je nekoliko meseci nakon tog razgovora, u septembru 1997., njeno postojanje je javno objavljeno u proleće 1999. a oštećena je tek u januaru 2001.

Optužnicu protiv Vojislava Šešelja glavni tužilac Del Ponte je potpisala 15. januara ove godine, a sudija Kvon/Kwon je - na osnovu priloženih dokaza - potvrdio mesec dana kasnije, 14. februara. Lider srpskih radikala i "četnički vojvoda" se, u ukupno 14 tačaka, tereti za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja, počinjena između avgusta 1991. i septembra 1993. u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini.

Prvo što pada u oči je da se Šešelj tereti isključivo po osnovu individualne, dakle lične, a ne i takozvane komandne odgovornosti. Tužilaštvo mu, dakle, ne pripisuje odgovornost zato što nije sprečio zločine koje su počinili "Četnici" ili "Šešeljevci", ili što nije kaznio počinioc tih zločina.

Šešelj se tereti da je lično, sa znanjem, namerom i punom svesću o posledicama, učestvovao u "zajedničkom zločinačkom poduhvatu", čiji je

cilj bio nasilno i trajno uklanjanje nesrpskog stanovništva sa trećine teritorije Hrvatske, iz većeg dela BiH i iz delova Vojvodine.

Šešeljev doprinos tom zločinačkom poduhvatu je, prema optužnici, bio višestruk.

Prvo, učestvovao je u regrutovanju, naoružavanju, opremanju i "usmeravanju" dobrovoljačkih paravojnih formacija poznatih kao "Četnici" ili "Šešeljevci."

Drugo, učestvovao je u "planiranju i pripremi" osvajanja sela u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji i u opštinama Zvornik i Bosanski Šamac, kao i u prisilnom transferu nesrpskih stanovnika tih sela ili njihovom zatvaranju u zatočeničke objekte, gde su bili podvrgnuti mučenjima, ubistvima i neljudskim uslovima života.

Treći i reklo bi se najznačajniji Šešeljev doprinos zajedničkom zločinačkom poduhvatu je, prema optužnici, njegova "zapaljiva" i "ekstremno nacionalistička retorika" i "ratna propaganda". Taj se doprinos najmanje ogleda u njegovim idejama i tiradama o "Velikoj Srbiji" sa granicama na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.

Šešeljeva "zapaljiva i ekstremno nacionalistička retorika", kojom je širio mržnju prema drugim etničkim grupama, prema optužnici je direktno podsticala njegove sledbenike na ratne zločine: ubistva, silovanja, mučenja, pljačkanja, razaranja, proterivanja. U optužnici se navodi niz primera kada su, neposredno nakon Šešeljevih poseta i govora "dobrovoljcima" u Vukovaru, Voćinu, Zvorniku i drugim mestima, usledili napadi "Četnika" ili "Šešeljevaca" na Hrvate i Bošnjake, upadi u njihove kuće, ubistva, premlaćivanja, pljačke, silovanja i proterivanja.

Slično se, u maju 1992., dogodilo u vojvođanskom selu Hrtkovci. U optužnici se navodi da je Vojislav Šešelj 6. maja 1992. održao "zapaljiv govor" u Hrtkovcima u kojem je pozvao na proterivanje Hrvata i pročitao je spisak hrvatskih stanovnika koji treba da napuste selo. Svojim lokalnim sledbenicima je, navodi se dalje, izdao uputstva kako da pritiskom i smrtnim pretnjama nateraju na odlazak one koji ne žele da odu dobrovoljno. Odmah nakon te posete i govora je, prema optužnici, počela kampanja etničkog čišćenja, zlostavljanja, napada i pretnji lokalnim Hrvatima da će biti ubijeni ukoliko ne odu. U naredna tri meseca Hrvati su napustili selo, a njihove kuće su opljačkane i okupirane.

Svi ti zločini bi se, jezikom optužnice, mogli opisati kao "prirodne i predvidljive posledice" Šešeljeve propagande mržnje i direktnog podsticanja nasilja, čime je njegova retorika prešla prag koji takozvani verbalni delikt deli od ratnog zločina.

VOJISLAV ŠEŠELJ U PRITVORU TRIBUNALA
HAG, 24.02.2003.

Deset dana nakon što je sudija O-Gon Kvon/Kwon potvrdio optužnicu protiv Vojislava Šešelja i potpisao nalog za njegovo hapšenje, lider Srpske radikalne stranke (SRS) se jutros dobrovoljno predao Haškom tribunalu.

Holandski policajci lišili su Šešelja slobode na samom izlasku iz aviona i bez zadržavanja ga sa amsterdamskog aerodroma prebacili u Pritvorsku jedinicu UN u Sheveningenu/Scheveningen. Odmah po dolasku optuženi je prošao kroz uobičajenu proceduru prijema: identifikaciju, rutinski lekarski pregled i informisanje o pravima pritvorenih. Upravnik Pritvorske jedinice Timoti Mekfaden/Timothy McFadden nam je izjavio da se Vojislav Šešelj u prvim časovima pritvora ponaša "vrlo džentlmenki, poslušno i ne pravi apsolutno nikakve probleme".

Predstavnik za štampu tužilaštva Haškog tribunala, Florens Artman/ Florance Hartmann, u prvi plan ističe činjenicu da se optuženi našao u pritvoru odmah nakon podizanja optužnice, tako da u njegovom slučaju neće biti nepo-trebnih zastoja i odlaganja. Artman ukazuje da je to "primer koji bi trebalo da slede i ostali optuženi, od kojih su neki već sedam ili osam godina u begstvu".

Prvo pojavljivanje Vojislava Šešelja pred Tribunalom, na kojem će se optuženi izjasniti o navodima optužnice, biće naknadno zakazano. Lider Srpske radikalne stranke (SRS) i "četnički vojvoda" se u osam tačaka optužnice tereti za zločine protiv čovečnosti, a u još šest za kršenje zakona i običaja ratovanja.

Šešelj je, po osnovu pojedinačne krivične odgovornosti, optužen za učešće u "zajedničkom zločinačkom poduhvatu" sa ciljem nasilnog i trajnog uklanjanja nesrpskog stanovništva sa trećine teritorije Hrvatske, iz većeg dela Bosne i Hercegovine, kao i iz delova Vojvodine nastanjenih Hrvatima. Šešelj se tereti da je u tom poduhvatu učestvovao od avgusta 1991. do septembra 1993. godine, kada se privremeno razišao sa tadašnjim predsednikom Srbije, Slobodanom Miloševićem.

Vojislav Šešelj je osmi optuženi sa liste dvadesetak učesnika "zajedničkog zločinačkog poduhvata" navedenih u optužnicama za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj i genocid u Bosni i Hercegovini. Nosilac liste je Slobodan Milošević, a pored njega do sada su optuženi još i Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Milan Martić, Željko Ražnatović "Arkan", Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i Vojislav Šešelj. Ostali učesnici "zajedničkog zločinačkog poduhvata" su i dalje pod istragom, a među njim su Borisav

Jović, Branko Kostić, Veljko Kadrijević, Blagoje Adžić, Momir Bulatović, Aleksandar Vasiljević, Jovica Stanišić, Frenki Simatović i drugi.

VOJISLAV ŠEŠELJ SUTRA PRVI PUT PRED SUDIJOM
HAG, 25.02.2003.

Sudjenje Slobodanu Miloševiću će sutra trajati jedan sat kraće nego što je uobičajeno, kako bi se sudnica broj 1 oslobodila za prvo pojavljivanje Vojislava Šešelja pred Haškim tribunalom, zakazano za 13:15 časova. Proceduru izjašnjavanja optuženog o navodima optužnice će voditi nemački sudija Wolfgang Šomburg/Wolfgang Schomburg, koji u takvim prilikama, u interesu javnosti, insistira na čitanju optužnice čak i kada se optuženi odreknu tog prava.

U 14 tačaka optužnice, lider srpskih radikala se tereti za učešće u sistematskim i rasprostranjenim napadima na hrvatsko, muslimansko i drugo nesrpsko civilno stanovništvo u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Od avgusta 1991. do septembra 1993., kada se privremeno razišao sa Slobodanom Miloševićem, Vojislav Šešelj je, prema optužnici, bio jedan od učesnika u "zajedničom zločinačkom poduhvatu", čiji je cilj bio da se - pretnjama i nasiljem - trajno ukloni nesrpsko stanovništvo sa otprilike trećine teritorije Hrvatske, iz većeg dela Bosne i Hercegovine, kao i iz delova Vojvodine.

Vojislav Šešelj se tereti da je učestvovao u regrutovanju, finansiranju, naoružavanju, opremanju i usmeravanju dobrovoljaca povezanih sa Srpskom radikalnom strankom, poznatijih kao "Četnici" ili "Šešeljevci". Šešeljev najznačajniji doprinos "zajedničom zločinačkom poduhvatu" u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini je, prema optužnici, bila njegova "zapaljiva" i "ekstremno naciona-listička retorika" i "ratna propaganda", kojom je raspirivao mržnju prema drugim etničkim grupama i svoje sledbenike direktno podsticao na zločine.

U optužnici se navodi da je Šešelj u maju 1992., u vojvodjanskom selu Hrtkovci, održao "zapaljiv govor" u kojem je pozvao na proterivanje Hrvata i pročitao je spisak hrvatskih stanovnika koji treba da napuste selo. Odmah nakon te posete i govora je, prema optužnici, počela kampanja etničkog čišćenja, zlostavljanja, napada i pretnji lokalnim Hrvatima da će biti ubijeni ukoliko sami ne odu. U naredna tri meseca Hrvati su napustili selo, a njihove kuće su opljačkane i okupirane.

Optužen je, takodje, da je učestvovao je u "planiranju i pripremi" osvajanja sela u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji i u opštinama Zvornik i Bosanski Šamac, kao i u prisilnom transferu nesrpskih stanovnika tih sela

ili njihovom zatvaranju u zatočeničke objekte, gde su bili podvrgnuti mučenjima, ubistvima i neljudskim uslovima života.

Odgovornost Vojislava Šešelja se u osam tačaka optužnice kvalifikuje kao zločin protiv čovečnosti, a u šest kao kršenje zakona i običaja ratovanja.

ŠEŠELJU "NIJE JASAN SADRŽAJ OPTUŽNICE"

HAG, 26.02.2003.

Vojislavu Šešelju "nije jasan sadržaj optužnice" pa nije danas bio u stanju da se izjasni o njenim navodima, koji ga terete za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini. Prema Pravilima postupka Tribunala, optuženi treba da se o optužnici izjasni u roku od 30 dana od prvog pojavljivanja

pred sudijama, ali su gotovo svi optuženi do sada koristili pravo da se o tome izjasne odmah po dolasku u Hag.

Šešelju "nije jasno značenje" nekih izraza iz optužnice, poput "tačka", "obrana", "spol", "suradnja", "Zapadni Srijem"... pa zato ne može da se izjasni. Nemački sudija Wolfgang Šomburg/Wolfgang Schomburg mu je, mirno, rekao da o tome podnese pismeni prigovor veću, koje će ga proslediti prevodilačkoj službi, kako bi se otklonili eventualni jezički nesporazumi. Obavestio je Šešelja da će, ukoliko se ne izjasni u roku od 30 dana, veće zaključiti da se optuženi izjasnio da nije kriv ni po jednoj od tačaka optužnice.

Vojislav Šešelj se u sudnici pojavio sam, bez branilaca, a na pitanje sudije Volfganga Šomburga/Wolfgang Schomburg da li ipak želi da ima stručnu pomoć advokata je odgovorio da je njegova odluka da se brani sam - definitivna. Dodao je kako će kasnije, možda, imenovati "savetnika ili pravnog pomoćnika" ali će za sebe "zadržati ekskluzivitet pojavljivanja u sudnici". Tražio je da mu se dostave, na srpskom, svi dokumenti Tribunala relevantni za njegovu odbranu, uključujući i rezolucije Saveta bezbednosti o osnivanju i nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

Pozivajući se na prava koja ima po Statutu i Pravilima postupka Tribunala, Šešelj je insistirao da mu se pročita ne samo optužnica, već i svi njeni dodaci, uključujući i spiskove sa imenima, godinama rođenja i polom žrtava zločina za koje se tereti. Čitanje spiskova sa imenima više od 340 žrtava iz Voćina, Huma, Bokana, Kraskovića, zatim iz vukovarske Ovcare i "Veleprometa", kao i iz Čelopeka i Karakaja kraj Zvornika i Crkvine u opštini Bosanski Šamac, trajalo je oko 45 minuta. Optuženi je ovu

"prozivku žrtava" - od kojih je najmladja imala 16 a najstarija 84 godine - pratio uglavnom bezizražajno, sem što je na momente pokušao da se nasmeši, ali je to delovalo više kao kiseo, nego ciničan, osmeh.

Osim na probleme "terminološke prirode", Šešelj je, nakon što mu je optužnica pročitana, uložio još nekoliko - kako je rekao - "manjih prigovora". Rekao je da ne traži da bude privremeno oslobođen pošto ne postoji ni jedna vlada koja bi mu dala garancije. Optuženi, takodje, ne želi da ima bilo kakav kontakt sa ambasadom i konzulatom Srbije i Crne Gore, pošto su u obe države, kako je rekao, "na vlasti kriminalci i mafijaši". Sudija Šomburg mu je obećao da će se Tribunal postarati da ne bude kontakata koje optuženi ne želi.

Šešelj se, zatim, žalio da je - prilikom transfera od Pritvorske jedinice do Tribunala - bio podvrgnut "fizičkom mučenju i zlostavljanju", pošto su mu stražari navukli pancir težak 20 kilograma, pa je morao da "četvoronoške ulazi u kola". Protestovao je, takodje, što rodbina, prijatelji i pravni savetnici koji žele da ga posete moraju da traže holandske vize. Pošto je Tribunal eksteritorijalan vize za posete optuženima bi, po njemu, trebalo da izdaju UN.

Konačno, Šešelj je protestovao i zbog odeće koju u Tribunalu nose sudije, tužioc i branioci, tvrdeći da ga to "frustrira" i "psihološki opterećuje" - jer ga asocira na inkviziciju - pa je tražio da u njegovom slučaju sudije i tužioc budu "pristojno građanski odeveni".

Sudija Šomburg je mirno odgovorio na sve "manje prigovore", i zaključio prvo pojavljivanje optuženog pred Tribunalom, koje je u slučaju Vojislava Šešelja trajalo rekordnih dva i po sata.

HOĆE LI ŠEŠELJ DOBITI ADVOKATA ILI PRILIKU ZA "SHOW"?
HAG, 06.03.2003.

Ako Tribunal dopusti Vojislavu Šešelju da se sam brani, on će sudjenje pretvoriti u "show", upozorili su tužitelji i zatražili od sudskog vijeća da mu dodijeli advokata.

Na prvom pojavljivanju pred Haškim tribunalom 26. februara 2003., Šešelj je rekao da će se sam braniti od optužbi za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Jedini drugi optuženik koji u sudnici sam vodi svoju obranu je Slobodan Milošević. Medjutim, tužitelji smatraju da za razliku od Miloševića koji "usprkos odbacivanju autoriteta Tribunala, ipak uredno sudjeluje u postupku", Šešelj to neće činiti. Dok Milošević, "kao bivši šef države, ne treba skandale da bi zadržao pažnju javnosti", Šešeljeva

situacija je drugačija: "Optuženi Šešelj uživa u stvaranju skandala, urota i u publicitetu", navodi se u podnesku optužbe.

Šešelj je u više prilika, prije dolaska u Hag, najavljiavao da se neće braniti od optužbi, već da će iskoristiti sudjenje da bi branio srpske nacionalne interese i da bi "uništio" Tribunal, navodi se u podnesku. Tribunal je uspostavljen, među ostalim, i da bi razbio mit o kolektivnoj krivnji i usmjerio odgovornost za zločine prema pojedincima, a Šešelj će pokušati, strahuje tužiteljstvo, da te principe "iskrene naopačke."

Budući da se optuženi namjerava fokusirati na vlastitu političku agendu, umjesto na navode iz optužnice, tužitelji strahuju da će to ugroziti ozbiljnost postupka i da će biti nanesena šteta Tribunalu. "Provokativne prijetnje i govori ispunjeni mržnjom prema ne-Srbima standardna su Šešeljeva praksa od početka sukoba u bivšoj Jugoslaviji", upozoravaju tužitelji koji drže da mu ne treba dati nove prilike da to iznosi u javnost.

"Najavljene namjere optuženog, složenost predmeta, javni interes da se sačuva mir u bivšoj Jugoslaviji kao i potreba da se sudjenje okonča" ukazuju - kako se navodi - da je "u interesu pravde" da se Šešelju dodijeli advokat, čak i ako on to ne želi. Tužitelji drže da međunarodno pravo kao i Statut Tribunala dopuštaju da se optuženom nametne advokat kad je je to u interesu pravde. K tome, u podnesku se navodi da u više evropskih zemalja, uključujući Srbiju i Crnu Goru, zakon predviđa da optuženici kojima prijete eventualna duža kazna moraju u sudnici imati pomoć advokata.

ŠEŠELJ RAZUMIJE "BHS", SMATRA SUDAC
HAG, 13.03.2003.

Povodom zahtjeva Vojislava Šešelja da mu svi dokumenti vezani uz njegov proces budu dostavljeni na srpskom, pred-raspravni sudac Schomburg/Šomburg je odgovorio da će optuženi primati dokumente "na jeziku koji razumije", što uključuje srpski, bosanski ili hrvatski jezik (BHS).

Sekretarijat Tribunala je već bio suočen sa zahtjevima optuženih da im se prijevodi dostavljaju samo na jednom od spomenuta tri jezika, ali ih nije prihvatao jer bi to zahtijevalo značajno proširenje već preopterećene prevodilačke službe kao i produženje postupka. Lingvistički stručnjaci, koje je konzultirao Tribunal, zaključili su da svaka osoba prosječnog obrazovanja, koja govori bosanski, hrvatski ili srpski, može razumjeti bilo koji od ta tri jezika. Time je odbačen Šešeljev argument da ne razumije hrvatski prijevod.

Međutim, optuženi ne može očekivati da će apsolutno svaki dokument dobiti čak ni na BHS. Statutom Tribunala je propisano da određen broj dokumenata mora biti preveden na jezik optuženog – uključujući optužnicu, njen popratni dokazni materijal, izjave svjedoka i odluke Sudskog vijeća. Ali "prevodjenje apsolutno svih dokumenata i podnesaka na BHS uzelo bi mnogo vremena i bitno bi ugrozilo pravo optuženog na brzo sudjenje", zaključio je sudac Wolfgang Schomburg/Volfgang Šomburg. On podsjeća optuženog da ima pravo na pomoć advokata koji, uz srpski, govori jedan od službenih jezika Tribunala (engleski ili francuski).

Šešelj inzistira da sam zastupa svoje interese u sudnici, dok tužitelji strahuju da bi to ugrozilo ozbiljnost sudjenja, s obzirom da je optuženi najavlji-vaio da se ne namjerava braniti od optužbi već da će pred Tribunalom braniti "srpske nacionalne interese". Stoga tužitelji drže da je u interesu Tribunala, kao i optuženog, da mu bude dodijeljen – ako treba i nametnut - advokat.

Dok se čeka sudska odluka o tom pitanju, Šomburg je, kao privremenu mjeru, naložio da se podnesci optužbe prevedu na jezik koji Šešelj razumije kako bi optuženi mogao pripremiti svoje odgovore do 25. marta, kad je zakazano njegovo ponovno pojavljivanje pred sucom. Šešelj će tada biti pozvan da se izjasni o krivnji po optužbama za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.

DRUGI POKUŠAJ IZJAŠNJAVANJA VOJISLAVA ŠEŠELJA HAG, 23.03.2003.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj će u utorak 25. marta po drugi put biti pozvan da se izjasni o navodima optužnice koja ga tereti za zločine počinjene u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Na prvom pojavljivanju pred sudom, 26. februara ove godine, Šešelj je rekao da "ne razume sadržaj optužnice" pošto su mu neki njeni delovi pročitani na hrvatskom, pa je zatražio da mu se ona dostavi na srpskom i iskoristio je pravo da se o njoj izjasni u roku od 30 dana.

U medjuvremenu, sudija Šomburg/Schomburg je odbio Šešeljev zahtev da mu se ubuduće svi dokumenti dostavljaju "isključivo na srpskom", ukazujući na pravila i praksu Tribunala da se sa optuženima komunicira na "jeziku koji razumeju", što znači na "bosanskom, hrvatskom ili srpskom" ili, skraćeno, BHS-u. Ukoliko zbog toga ili nekih drugih razloga Šešelj u utorak odbije da se izjas-ni, sudija će zaključiti da se

optuženi izjasnio da nije kriv ni po jednoj od 14 ta-čaka koje ga terete za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja.

Upravnik Pritvorske jedinice UN, Timoti Mekfaden /Timothy McFadden/, je u intervjuu za televizijski program agencije SENSE izjavio da se Šešelj u pritvoru ponaša drugačije nego u sudnici, da poštuje kućni red i osoblje koje se o njemu stara, da ostavlja utisak da je zadovoljan tretmanom i uslovima pritvora i da vredno, više časova dnevno, radi na pripremi svoje odbrane.

Od branilaca optuženih koji su na istom spratu Pritvorske jedinice saz-najemo da se Šešelj "uklopio u mešovito društvo" koje čine srpski, hrvatski i bošnjački pritvorenici i da ima posebno srdačan odnos sa Mladenom Naletili-ćem "Tutom", naročito nakon što je bivši zapovednik Kažnjeničke bojne HVO prestao da lidera srpskih radikala i "četničkog vojvodu" zadirkuje da je Hrvat.

Nastavak sudjenja Slobodanu Miloševiću zakazan je za utorak 25. marta, pod uslovom da se optuženi do tada oporavi od povišenog krivnog pritiska zbog kojeg je prošlog utorka sudjenje prekinuto.

Za utorak je, takodje, zakazana rasprava o zahtevu Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića da budu privremeno oslobođeni, do početka sudjenja. Pretresno veće je, podsetimo, u junu prošle godine odobrilo privremeno oslobađanje Šainovića i Ojdanića, ali je Žalbeno veće prihvatilo prigovor tužilaštva i poništilo tu odluku. Ostaje da se vidi da li će Šainović i Ojdanić bolje proći "u paketu" sa Milutinovićem, čijem se privremenom oslobađanju tužilaštvo, po svemu sudeći, neće protiviti.

Nakon što je, protekle sedmice, završen dokazni postupak odbrana generala Stanislava Galića i doktora Milomira Stakića, sudjenja za granatiranje Sarajeva i genocid u Prijedoru ulaze u završnu fazu, u kojoj će optužba i odbrana međusobno pobijati neke od izvedenih dokaza. Pre toga će se, na sudjenju Stakiću, pojaviti jedan "svedok suda" koji je, istovremeno, i osumnjičeni u prijedorskoj istrazi haškog tužilaštva. Na poziv Pretresnog veća, sledeće sedmice svedočiće Slobodan Kuruzović, bivši komandant Teritorijalne odbrane, član Kriznog štaba i zapovednik logora Trnopolje. Kuruzović je odbio ponudu da svedoči u prisustvu advokata, koji bi ga zaštitio od eventualnih samo-inkriminišućih izjava.

Sledeće sedmice nastaviće se dokazni postupak odbrane trojice optuženih za etničko čišćenje Bosanskog Šamca, a održaće se i konferencija o stanju u postupku protiv četvorice oficira Vojske Republike Srpske, optuženih za genocid u Srebrenici.

ŠEŠELJ SE IZJASNIO DA NIJE KRIV
HAG, 25.03.2003.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj izjasnio se danas da nije kriv ni po jednoj od 14 tačaka optužnice koja ga tereti za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja počinjene u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini između avgusta 1991. i septembra 1993. godine.

I tokom drugog pojavljivanja pred Tribunalom u proteklih mesec dana, optuženi Šešelj je pokušavao da od sudskog postupka napravi predstavu, ili komediju, ali ga je sudija Wolfgang Šomburg/Wolfgang Schomburg i ovog puta vrlo uspešno ukrotio. Strpljivo i argumentovano je odgovarao na sve ponovlje-ne prigovore optuženog na jezik, odnosno hrvatske izraze koje, navodno, ne razume, zatim na zaštitni prsluk koji mora da nosi tokom transfera od Pritvorske jedinice do Tribunala, kao i na odeću koju u sudnici nose sudije i tužioci.

Šešelj je, takodje, ponovo izjavio da njegova porodica i prijatelji koji žele da ga posete u pritvoru ni pod kojim uslovima neće tražiti holandske vize, pa je zahtevao da im vize izda Savet bezbednosti UN, kao osnivač Tribunala. Sudija Šomburg ga je uputio da pročita sporazum Tribunala sa zemljom domaćinom kojim se to pitanje reguliše, ukazujući Šešelju da njegova porodica i prijatelji - kao i porodice i prijatelji svih optuženih - nemaju druge mogućnosti za dolazak u Hag osim sa holandskom vizom. Pošto je Šešelj insistirao da oni to "nikada neće tražiti, a pogotovo ne sada kada Holandija podržava američki genocid u Iraku", sudija Šomburg ga je zamolio da se koristi "civilizovanim jezikom" i da se "ne izražava na agresivni način".

Mada je prigovorio na neke od formulacija kojim je optužba obrazložila zahtev da mu sudsko veće, u interesu pravde, dodeli pravnog zastupnika, Šešelj je svojim današnjim ponašanjem još jednom potvrdio da mu je namera da učini upravo ono na šta je upozorilo tužilaštvo. Da, naime, sudski postupak pretvori u predstavu, ili komediju, pošto - kako se navodi u podnesku tužilaštva - "živi od izazivanja skandala, zavera i publiciteta".

Sudija Šomburg je danas primetio da u zahtevu tužilaštva "možda ima nekog merituma", najavljujući da će se Pretresno veće o njemu izjasniti kada prouči dokument od stotinjak rukom pisanih stranica kojim je Šešelj odgovorio na podnesak optužbe. Taj dokument je trenutno na "dešifrovanju" i prevodjenju, a Šešelj je danas odbio ponudu sudije da mu se stavi na raspolaganje kompjuter ili pisara mašina, kako buduće

podneske ne bi pisao rukom. Šešelj to nije prihvatio jer se, kako je rekao, "boji da ga ne stresne struja".

ŠEŠELJ INSISTIRA DA SE SAM BRANI
HAG, 03.04.2003.

Optuženi Vojislav Šešelj, kojeg haško tužilaštvo tereti za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, smatra da ne postoje nikakve pravne osnove da mu se nametne branilac.

Tužilaštvo je prošlog meseca zatražilo od Raspravnog vijeća da optuženom, koji se želi sam braniti, imenuje advokata kako bi se spriječilo da on sudjenje pretvori u "show". Tužilaštvo strahuje da će ozbiljnost postupka biti ugrožena jer je Šešelj prije predaje Tribunalu izjavljivao da će u Haagu braniti "srpske nacionalne interese" i da će "uništiti" Tribunal, umjesto da se, kako upozorava tužilac, fokusira na obranu od konkretnih optužbi koje su protiv njega podignute.

U svom odgovoru, na stotinjak rukom ispisanih stranica, Šešelj kaže da nikada neće prihvatiti advokata kojeg mu Tribunal pokuša nametnuti i upozorava: "Ukoliko ipak odlučite da mi, kršenjem mojih elementarnih prava, nametnete branioca, vašeg plaćenika, onda vam garantujem da ćete morati da mi sudite u odsustvu jer ću se efikasno postarati da ni jednom sudskom pretresu ne prisustvujem."

Šešelj, dalje, ponavlja da nema namjeru da se brani od optužbi već da dokaže da su one "lažne i pravno neutemeljene". On navodi da će koristiti "pravne argumente i činjenice" da bi opovrgao "tendencioznu i političku optuž-nicu", te da će na taj način "poraziti Tribunal". Ostajući pri tvrdnji da je Tribunal nelegalna institucija, optuženi drži da ima pravo da to dokazuje pravnim argumentima. Šešelj nadalje tvrdi da neće on praviti "show", jer je "show već počeo s neodgovornim ponašanjem tužilaštva" koje je, tvrdi on, "uplašeno".

U svom opširnom podnesku optuženi se osvrnuo i na nalag suca Wolfganga Schomburga/Wolfgang Šomburg da se dokumenti prevode na "jezik koji optuženi razumije". Šešelj, naime, ostaje pri tvrdnji da razumije samo srpski jezik i ne prihvaća da mu dio dokumenata bude dostavljan na bosanskom ili hrvatskom. Ta je praksa usvojena zbog nemogućnosti Tribunala da održava zasebne prijevodne službe na svakom od ta tri jezika. Šešelj smatra uvredljivom skraćenicu BHS (bosanski-hrvatski-srpski) navodeći da se njegov jezik "odvajkada zove srpski".

"Hrvati su se polovinom 19. veka odrekli sopstvenog jezika i srpski prihvatili kao svoj književni jezik, mada je njihov izvorni do skoro

identičnosti blizak slovenačkom" - navodi Šešelji i dodaje: "Nikada kroz istoriju nije postojao nikakav bosanski jezik."

Vijeće će razmotriti Šešeljeve pravne argumente, ali ne i njegovu lingvističku ekspertizu.

"STENDBAJ ADVOKAT" ZA VOJISLAVA ŠEŠELJA

HAG, 12.05.2003.

Odbijajući zahtev tužioca da se Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, namegne branilac po službenoj dužnosti, sudije su naložile sekretarijatu Tribunala da optuženom dodeli jednog "stendbaj/standby advokata".

U danas objavljenoj odluci Pretresnog veća kojim predsedava nemački sudija Wolfgang Šomburg/Wolfgang Schomburg, precizno se definišu zadaci takvog advokata, kako u odnosu na optuženog, tako i prema Tribunalu.

Njegova uloga nije da preuzme odbranu optuženog koji je odlučio da se sam brani, već da mu pomogne u pripremi i prezentaciji njegovog slučaja, i to samo ako optuženi to zatraži. Zbog toga će on, hteo to Šešelji ili ne, biti prisutan u sudnici u svim fazama postupka i imaće uvid u sva sudska dokumenta i sav dokazni materijal koji optužba dostavlja optuženom.

S druge strane, "stendbaj advokat" je i neka vrsta zaštitne mere Pretresnog veća, za slučaj da optuženi, ponašanjem kakvo je već ispoljio na prva dva pojavljivanja u Tribunalu, ugrozi dostojanstvo, integritet i ekspeditivnost sudskog postupka. U odluci se, naime, precizira da "stendbaj advokat" mora u svakom trenutku da bude spreman da "preuzme slučaj od optuženog", ukoliko to od njega zatraži Pretresno veće.

U odluci se navode dva moguća slučaja u kojima bi "stendbaj advokat" mogao da bude na to pozvan. U slučaju uvredljivog ili agresivnog ponašanja optuženog prema "osetljivim ili zaštićenim svedocima", sudije će naložiti da njihovo unakrsno ispitivanje preuzme "stendbaj advokat", s tim što će optuženi moći da kontroliše "sadržaj ispitivanja".

U izuzetnim okolnostima, ukoliko veće zaključi da optuženi - i nakon formalne opomene Veća - do te mere remeti sudski postupak da ga je neophodno udaljiti iz sudnice, "stendbaj advokat" bi preuzeo kompletno vodjenje slučaja do Šešeljevog povratka na optuženičku klupu.

U "stendbaj" ulozi će se, po svemu sudeći, naći neko od advokata iz zemalja bivše Jugoslavije koji su na listi potencijalnih branilaca pred

Haškim tribunalom. Prema nalogu veća, taj advokat treba da "tečno govori" BHS - što je tribunalova skraćenica za bosanski, hrvatski i srpski jezik - kao i engleski ili francuski, koji su zvanični jezici tribunala.

HAG: ZABRANA IZBORNIM KANDIDATIMA

HAG, 12.12.2003.

Haški sud je zabranio svojim pritvorenicima, Slobodanu Miloševiću i Vojislavu Šešelju da u periodu od 30 dana koriste pravo na komunikaciju iz zatvora Scheveningen, koja bi za svrhu imala vođenja političkih kampanja preko medija u Srbiji, saopšteno je danas u Hagu.

Optuženi Milošević i Šešelji, koji su kandidati na srpskim parlamentarnim izborima 28. decembra, nedavno su davali izjave medijima, koristeći mogućnost komuniciranja iz ćelija pritvora haškog suda. Glasnogovornica Tužiteljstva Florance Hartmann je ranije ove sedmice najavila moguću reakciju Suda na ovakvu, po njoj, očitu "zloupotrebu" ovlašćenja pritvorenika, što se danas i dogodilo.

Zamjenik sekretara Suda Dejvid Tolbert donio je ovakvu odluku uzimajući u obzir Pravilnik o pritvoru, koji predviđa da Ujedinjene nacije "snose krajnju odgovornost za sve aspekte pritvora".

Dosadašnja klauzula o pravima pritvorenika u vezi s mogućnostima ostvarivanja "bitnih kontakata" bila je, prema zvaničnicima tribunala, uveliko zloupotrebljena u slučaju Miloševića i Šešelja, i to u funkciji njihove predizborne kampanje u matičnoj zemlji.

Pravilnik Haškog suda predviđa da se komunikacija pritvorenika i drugih lica može zabraniti, ako to znači podriivanje mandata Međunarodnog suda, te u funkciji ponovnog uspostavljanja i održavanja mira u bivšoj Jugoslaviji.

"IZBORNI KONCI" IZ HAŠKE ĆELIJE

BRISEL, 29.12.2003.

Podsjećajući na lik lidera srpskih radikala, Vojislava Šešelja, čija partija je dobila većinu na nedjeljnim izborima u Srbiji, današnji The Daily Telegraph/Dejli telegraf, kaže da je riječ o čovjeku čija je retorika tako divlja a ponašanje tako brutalno, da ga je čak i njegov dugogodišnji saveznik, Slobodan Milošević nazvao "personifikacijom nasilja i primitivizma".

"On je slao ubilačke bande u Bosnu, veličao Saddama a srpskim neprijateljima prijetio vadjanjem očiju zahrdjalim viljuškama", podsjeća britanski list. Pored ostalog, lider radikala, koji trenutno, zajedno sa ostalim optuženim za ratne zločine, dijeli haške ćelije, tokom ratnih sukoba na

Balkanu je prijetio da se neće libiti ni uništavanja nuklearnih postrojenja i ispaljivanja projektila na metropole juga Europe.

Preliminarni rezultati izbora u Srbiji, po kojima su radikali osvojili nešto više od četvrtine glasova, prema Daily Telegraphu označavaju "nedobrodošlu renesansu srpskog nacionalizma i inata", i to baš u trenutku kada zemlja ima najzreliju priliku da sagleda perspektive vlastitog članstva u Europskoj uniji.

"Rezultati izbora su dio zabrinjavajućeg trenda u zemljama bivše Jugoslavije", podsjeća list, ukazujući da su i u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj došli na vlast, istina reformirani, ali još uvijek jasno profilirani nacionalisti.

Jedan od snažnih razloga visokom izbornom skorom srpskih radikala je, prema Daily Telegraphu, i više nego skroman učinak dosadašnje "umjerene" vlasti. Uz tek nekoliko ozbiljnih pokušaja slamanja korupcije i loše uprave, tri godine vlasti ostavljaju neveselu sliku: spori rast plata su "progutale" cijene svakodnevnog preživljavanja, tako da je za mnoge stanovnike Srbije danas teže nego ikada ranije.

MILOŠEVIĆ I ŠEŠELJ I DALJE POD REŽIMOM
OGRANIČENIH KOMUNIKACIJA
HAG, 10.02.2004.

Slobodan Milošević i Vojislav Šešelj ostaće u režimu ograničenih komunikacija sa osobama izvan Pritvorske jedinice UN i narednih mesec dana. Na toliko je, naime, produžena primena odluke Sekretarijata Tribunala od 11. decembra prošle i potvrđena 9. januara ove godine, pošto su optuženi izjavama u medijima "podriivali mandat Medjunarodnog suda u nastojanju da doprinese uspostavljanju i održavanju mira u bivšoj Jugoslaviji."

Optuženima Šešelju i Miloševiću je u poslednja dva meseca dozvoljeno da primaju posete i obavljaju telefonske razgovore samo sa njihovim pravnim savetnicima, diplomatskim i konzularnim predstavnicima Srbije i Crne Gore i članovima uže porodice. Prema nalogu Sekretarijata, pod nadzorom su svi njihovi telefonski razgovori, osim sa pravnim zastupnicima, dok su posete članova porodice nadgledane na način koji je odredio upravnik Pritvorske jedinice.

S obzirom da je ponašanje Vojislava Šešelja, kako se navodi u najnovijoj odluci, i dalje "drsko" i "zabrinjavajuće", režim komunikacija će u njegovom slučaju ostati nepromenjen.

Za razliku od Šešelja Milošević je, kako se navodi, poštovao odluku od 9. decembra prošle godine, pa su za njega uvedene izvesne "olakšice", imajući u vidu i to što uskoro treba da započne sa pripremom svoje odbranu. Njemu će, zato, biti dozvoljene posete i telefonski razgovori za koje se oceni da su "neophodni u procesu prikupljanja dokaza za njegovu odbranu". To uključuje i mogućnost da Milošević telefonom ili u ličnom konataktu intervjuiše osobe koje su potencijalni svedoci u dokaznom postupku odbrane. U odluci se naglašava da se to ni u kom slučaju ne sme koristiti za kontakt optuženog sa medijima.

Mađa su diplomatsko-konzularni predstavnici Srbije i Crne Gore izuzeti iz ove zabrane, u Ambasadi Srbije i Crne Gore u Hagu kažu da nemaju nikakve kontakte sa ovom dvojicom optuženih, sem što su u ime Šešelja prošle godine tražene neke konzularne usluge.

NOVI "ADVOKAT U PRIPRAVNOSTI" ZA VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 17.02.2004.

Beogradski advokat Lazarević, koji je dosada obavljao tu dužnost, podneo ostavku zbog "sukoba interesa": pošto je odlučio da protiv Šešelja podnese krivičnu prijavu zbog klevete.

Za slučaj da se predomisli i zatraži stručnu pomoć, Vojislav Šešelj je dobio novog "advokata u pripravnosti" - iskusnog holandskog pravnika Van der Spula, koji je pred Tribunalom za Ruandu branio bivšeg premijera Kambandu, osuđenog na doživotni zatvor zbog genocida.

Dosadašnji "advokat u pripravnosti", Aleksandar Lazarević iz Beograda, bio je prinuđen da, zbog "konflikta interesa", zahvali na dužnosti na koju ga je imenovao Sekretarijat Tribunala. Lazarević je, naime, odlučio da protiv Šešelja podnese krivičnu prijavu za klevetu, zbog optužbi koje je bivši vođa srpskih radikala izrekao na njegov - i račun još mnogih ljudi - na prošloj statusnoj konferenciji u decembru prošle godine.

Dužnost "advokata u pripravnosti" je, inače, da bude u potpunosti upoznat sa predmetom kako bi u svakom trenutku mogao da "uskoči" u postupak, ukoliko optuženi zatraži da mu pomogne u pripremi i prezentaciji njegovog slučaja. Istovremeno, "advokat u pripravnosti" će biti tu i za slučaj potrebe da se "osetljivi ili zaštićeni svedoci" zaštitite od uvredljivog i agresivnog ponašanja optuženog. U takvom slučaju, sudije će advokatu naložiti da preuzme njihovo unakrsno ispitivanje, s tim što će optuženi moći da kontroliše "sadržaj ispitivanja."

U ekstremnim slučajevima, ukoliko sudije zaključe da optuženi - i nakon formalne opomene - do te mere remeti sudski postupak da ga je neophodno udaljiti iz sudnice, "advokat u pripravnosti" bi preuzeo kompletno vođenje slučaja do Šešeljevog povratka na optuženičku klupu.

Na današnjoj, četvrtoj konferenciji o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja - optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini - optuženi je u nekoliko navrata isticao da je spreman da "već sutra počne sudjenje", tvrdeći da će, prema njegovom informacijama, optužba za to biti spremna "tek 2006. godine, a možda ni tada."

Današnja rasprava je, najvećim delom, bila posvećena međusobnom obelodanjivanju dokaza strana u sporu. Optužba je ukazala na probleme koje ima zbog Šešeljevog odbijanja da prima dokumenta u "elektronskoj formi", to jest na CD-romu, kao i zbog njegovog zahteva da mu se dokumenti dostavljaju "isključivo na srpskom jeziku", pošto ne razume ni jedan drugi.

Prebraspravni sudija Karmel Agijus/Carmel Agius je u nekoliko navrata prekidao Šešeljeve "političke govore", opominjao ga da "ne pretvara postupak u nešto smešno", podsećao ga na njegov status optuženog i naložio da se iz zapisnika rasprave izbriše ono što je Šešelj govorio o nekim drugim optuženima u Pritvorskoj jedinici.

Na Šešeljev prigovor na "inkvizitorsku odeću sudija" koja kod njega, kako ponavlja na svakoj statusnoj konferenciji, izaziva "psihičke patnje", sudija Agijus je odbrusio da "Veće neće učiniti ništa tim povodom" i savetovao je optuženom da "gleda u drugom pravcu, ako mu se ne dopada kako su sudije obučene."

DA LI JE VOJVODINA U NADLEŽNOSTI TRIBUNALA?

HAG, 09.03.2004.

Vojislav Šešelj, baš kao i Slobodan Milošević, ne priznaje Haški tribunal i odbija da imenuje branioca, pozivajući se na Statut koji mu garantuje pravo da se brani sam. Za razliku od Miloševića, koji odbija da "nelegalnom sudu" dostavlja bilo kakve pisane podneske, Šešelj naprosto uživa u "presavijanju tabaka" i dopisivanju sa Sekretarijatom, Pretresnim i Žalbenim većem suda koji ne priznaje. U proteklih godinu dana uputio im je tridesetak rukom pisanih podnesaka, na razne teme: od žalbi na "duševne patnje" koje mu prouzrokuju crveno-crne sudijske odore, do zahteva da Tribunal interveniše da se njegovom ličnom ispovedniku,

vladiki Filaretu - koji je na listi "nepoželjnih osoba" EU - izda holandska viza kako bi mogao da ga poseti, i ispovedi, u Pritvorskoj jedinici.

Poslednji u toj seriji podnesaka je Šešeljev prigovor na optužnicu, na četrdeset gusto kucanih strana, u kojem osporava praktično sve: od legaliteta osnivanja Haškog tribunala do njegove nadležnosti uopšte, a posebno njegove nadležnosti na teritoriji Vojvodine. U optužnici Šešelj se, podsetimo, tereti za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i delu Vojvodine, od avgusta 1991. do septembra 1993. godine.

Vojvodjanski deo Šešeljeve optužnice pokriva događaje u selu Hrtkovci, gde je optuženi - kako se navodi - 6. maja 1992. održao "zapaljiv govor" u kojem je pozvao na proterivanje Hrvata i pročitao spisak hrvatskih stanovnika koji treba da napuste selo. Tužilac tvrdi da je Šešelj, tom prilikom, izdao uputstva lokalnim sledbenicima da pritiskom i smrtnim pretnjama nateraju na odlazak one koji ne žele dobrovoljno da napuste svoje domove. Odmah nakon Šešeljeve posete i govora je, prema optužnici, počela kampanja etničkog čišćenja, zlostavljanja, napada i pretnji lokalnim Hrvatima da će biti ubijeni ukoliko ne odu, tako da su u naredna tri meseca svi Hrvati napustili selo, a njihove su kuće opljačkane i okupirane.

Šešelj, međutim, smatra da Tribunal nije nadležan za eventualne zločine u Hrtkovcima jer, kako navodi u prigovoru, "u Vojvodini od 1. januara 1991. do danas nisu postojale strane u sukobu, pa nije bio ni moguć oružani sukob dovoljnog obima i intenziteta...", niti je bilo "sistematskog i rasprostranjenog" napada na civile, što su uslovi za nadležnost Tribunala. Ukoliko je u Hrtkovcima uopšte bilo nekih zločina, navodi dalje Šešelj, oni bi spadali u nadležnost domaćeg a ne međunarodnog pravosuđa.

Tužilaštvo je podnelo dva odgovora na Šešeljev prigovor. U prvom se ukazuje da je pred Tribunalom već dokazano postojanje oružanog sukoba u Hrvatskoj u vreme na koje se optužnica odnosi, kao i da su zločini za koje se tereti Šešelj u "objektivnoj geografskoj i vremenskoj vezi sa tim oružanim sukobom.", čime je po tužilaštvu zadovoljen uslov za nadležnost Tribunala. Međunarodno pravo, navodi se u odgovoru, primenjuje se na celokupnoj teritoriji zahvaćenoj međunarodnim ili unutrašnjim sukobom, "bez obzira vode li se tamo borbe ili ne". Po tužilaštvu je "dovoljno da su navodni zločini bili usko povezani sa neprijateljstvima na drugim delovima teritorija pod kontrolom sukobljenih strana".

U naknadnom, dopunskom odgovoru, tužilaštvo se poziva na izjave samog optuženog koje im je, najavljujući svoju "specijalnu odbranu",

u medijevremenu dostavio Šešelji. U intervjuu nedeljniku "Duga" iz decembra 1992. Šešelji, kako ga citira tužilac, objašnjava da su događaji poput onih u Hrtkovcima "neizbežni u ratnoj situaciji." Posebno zanimljiv je, po tužiocu, intervju optuženog Radiju B92 iz septembra 1993. u kojem se Šešelji, u pogledu tretmana vojvodjanskih Hrvata, poziva na međunarodno pravo. "U uslovima rata" - govorio je 1993. Šešelji - "kada ste u ratu sa drugom zemljom, pripadnici etničke manjine iz te zemlje koji žive unutar vaših granica su potencijalni špijuni, pa se protiv njih preuzimaju mere zaštite, izvesne mere koje priznaje i međunarodno ratno pravo."

Prema tome, zaključuje tužilac, "optuženi ne može danas da tvrdi da ovaj Tribunal, koji primenjuje međunarodno humanitarno pravo, nije nadležan za zločine počinjene u Srbiji koji su bili vremenski i prostorno povezani sa oružanim sukobom u drugim delovima bivše Jugoslavije."

TUŽILAŠTVO NUDI KOMPJUTERSKI KURS ZA ŠEŠELJA

HAG, 26.04.2004.

U odgovoru na jedan od zahteva iz Podneska broj 30 Vojislava Šešelja, tužilaštvo Haškog tribunala ponudilo se da za optuženog organizuje kurs korišćenja kompjuterom i Internetom.

U podnesku broj 30 (link za faksimil podneska se nalazi ispod ovog teksta) Šešelji je, pored ostalog, zahtevao da mu se "odmah dostave sve izjave svedoka, u svim predmetima" koji su pominjali njegovo ime "u bilo kom kontekstu, u toku saslušanja pred tužiocem ili svedočeći pred sudskim većem."

Taj Šešeljev zahtev tužilaštvo smatra legitimnim, u meri u kojoj obelodanjivanje izjava ne ugrožava bezbednost svedoka i žrtava i poverljivost informacija dobijenih iz takozvanih osetljivih izvora. Tužilaštvo je spremno da se upusti u pretragu svoje baze podataka u potrazi za izjavama u kojima se pominje Šešelji i procenjuje da bi moglo pronaći oko 1.000 takvih izjava na 6 do 7 hiljada stranica.

Pre nego što se u to upusti u taj obiman i skup posao, međutim, tužilaštvo traži od veća da naloži optuženom da prihvati da mu se taj materijal dostavi na način na koji se dostavlja svim ostalim optuženima, dakle u elektronskoj formi, na CD i DVD, a ne na papiru ili video kasetama. Optužba, dalje, traži da se veće "uveri u spremnost optuženog da poštuje taj nalog" ili da, u suprotnom, "oslobodi tužilaštvo obaveze" da mu obelodani traženi materijal.

Spremnost na pretragu baze podataka tužilaštva odnosi se samo na izjave svedoka koji još nisu svedočili, ili su svoje iskaze dali na zatvorenim

sednicama. Transkripti javnih svedočenja su u javnom domenu, na Internetu, pa tužilaštvo - kako se navodi u odgovoru - ne namerava da preuzima ulogu Šešeljevih branilaca i umesto njih pretražuje materijal koji je svima dostupan.

Tvrđoglavim odbijanjem da se služi kompjuterom i koristi dokaznim materijalom u elektronskoj formi optuženi, smatra tužilaštvo, podriiva sopstveno pravo na fer i ekspeditivno sudjenje, te je u interesu pravde da se Šešelji navede da promeni taj stav.

Sa svoje strane, tužilaštvo je spremno da pomogne tako što će Šešelju organizovati kratak kurs ovladavanja kompjuterom i internetom.

ŠEŠELJU PRODUŽEN "REŽIM OGRANIČENIH KOMUNIKACIJA"

HAG, 07.05.2004.

Vojislav Šešelji ostaje na "režimu ograničenih komunikacija" najmanje do predsedničkih izbora u Srbiji, zakazanih za 13. juna 2004. - odlučio je danas zamenik sekretara Haškog tribunala Dejvid/David Tolbert.

Režim ograničenih komunikacija je Vojislavu Šešelju i Slobodanu Miloševiću uveden prvi put decembra prošle godine, uoči tadašnjih predsedničkih izbora, u koje su obojica pokušali da se uključe izjavama iz Pritvorske jedinice UN. Miloševiću je, posle dva meseca, taj režim ukinut, dok je Šešelju produžavan svakih 30 dana do najnovije, današnje odluke, koja će važiti do 13. juna 2004.

U tom periodu, zabranjeni su bilo kakvi kontakti optuženog sa svima izuzev pravnih zastupnika diplomatskih i konzularnih predstavnika Srbije i Crne Gore i članova najuže porodice. Porodične posete biće nadgledane na način koji odredi upravnik Pritvorske jedinice. Budući da se u tekstu precizira da se iz restrikcije izuzimaju pravni zastupnici "ukoliko ih ima", u ovom trenutku nije jasno da li to izuzeće važi za dvoje sadašnjih "pravnih savetnika" optuženog Šešelja, koji je sam svoj branilac.

Na produženje i pooštrenje restrikcija zamenika sekretara je, kako se navodi u današnjoj odluci, navelo Šešeljevo "izazovno" ponašanje, a posebno njegovo pismo od 15. aprila 2004. upućeno Tomislavu Nikoliću, sadašnjem lideru srpskih radikala.. Šešelji u tom pismu iznosi teške optužbe na račun sudija, tužilaca i zvaničnika Sekretarijata suda, i podstiče Nikolića da se to distribuiraju medijima, što je ovaj i učinio, čime se optuženi uključio u sadašnju izbornu kampanju u Srbiji. A to, po oceni zamenika sekretara, predstavlja "ozbiljnu zloupotrebu" mogućnosti pisane komunikacije koje su prethodnim odlukama bile odobrene Šešelju.

TRIBUNAL DEMANTUJE ŠEŠELJA

HAG, 26.05.2004.

Vojislav Šešelj "nije lišen prava glasa" i nije mu "uskraćeno pravo" da redovno kontaktira sa članovima porodice - izjavio je na današnjoj konferenciji za novinare portparol Haškog tribunala Džim Lendejl/Jim Landale.

Na ovu izjavu Lendejla su, kako je rekao, prisilile "pogrešne informacije" koje su se proteklih dana pojavile u medijima u Srbiji, a prema kojima je Tribunal "lišio Šešelja prava glasa" na predstojećim predsedničkim izborima i "uskratio mu pravo da kontaktira sa porodicom."

Ništa od svega toga nije tačno, tvrdi Lendejl i dodaje da je Šešelj sam sebe lišio prava glasa time što je odbio da popuni prijavu za glasanje koju je svim pritvorenicima iz Srbije i Crne Gore dostavila njihova ambasada u Hagu. Tu prijavu je, kako saznajemo, uredno popunilo 13 haških pritvorenika među kojima, pored Šešelja, nije ni Slobodan Milošević.

DVOISMISLENOST TUŽILAŠTVA U ODNOSU NA VOJVODINU

HAG, 04.06.2004.

Pretresno veće je naložilo tužilaštvu da otkloni izvesne "dvosmislenosti" iz optužnice protiv Vojislava Šešelja, ali je odbacilo sve ostale prigovore iz podneska koji je optuženi podneo u decembru prošle godine.

U odluci koja je danas objavljena u Hagu, Pretresno veće priznaje da je imalo problema da shvati na šta sve optuženi, zapravo, prigovara, budući da je njegov podnesak - kako se navodi - "nepisan nejasnim i trapavim jezikom, sa čestim ponavljanjima." Sudije su, ipak, uspele da razluče tri pitanja koja je po-krenuo Šešelj: da li je Tribunal legalan i da li je Savet bezbednosti bio nadležan da ga osnuje; da li je Tribunal nadležan za zločine protiv čovečnosti koji su navodno počinjeni u Vojvodini; kao i opšti prigovor na formu optužnice.

Veće je odbacilo Šešeljeve prigovore na legalnost Tribunala i nadležnost Saveta bezbednosti, ali je naložilo tužilaštvu da otkloni "dvosmislenosti" u pogledu toga da li je u Vojvodini - u vreme kada su počinjeni navodni zločini nad Hrvatima - postojalo stanje oružanog sukoba. U optužnici se, naime, tvrdi da je postojala veza između događaja u Hrtkovcima i "oružanog sukoba u dru-gim delovima bivše Jugoslavije." Veće je to ocenilo "dvosmislenim" i pozvalo tužilaštvo da se izjasni o tome da li je u Vojvodini postojalo stanje oružanog su-koba i, ako jeste, da

prezentira dodatne dokaze za tu svoju tezu. Ukoliko tužila-štvo to ne učini, veće će - kako se navodi u danas objavljenoj odluci - brisati sve tačke optužnice koje se odnose na navodne zločine protiv čovečnosti počinjene 1992. u Vojvodini.

PRODUŽEN "REŽIM OGRANIČENIH KOMUNIKACIJA"

VOJISLAVU ŠEŠELJU

HAG, 10.06.2004.

Vojislav Šešelj će ostati na režimu ograničenih komunikacija do kraja drugog kruga predsedničkih izbora u Srbiji, odlučio je danas zamenik sekretara Haškog tribunala Dejvid/David Tolbert. Ograničenja koja su Šešelju prvi put nametnuta u decembru prošle godine i od tada obnavljana svakih 30 dana, današnjom odlukom su produžena za malo više od pola meseca: od 13. juna do 1. jula 2004.

Do tada, zabranjeni su bilo kakvi kontakti optuženog sa svima izuzev pravnih zastupnika (ukoliko ih ima), diplomatskih i konzularnih predstavnika Srbije i Crne Gore, kao i članova najuže porodice. Porodične posete biće nadgledane na način koji odredi upravnik Pritvorske jedinice.

Na produženje ovih zabrana zamenika sekretara je, kako se navodi u današnjoj odluci, navelo Šešeljevo "izazovno" ponašanje i uporno kršenje odluka koje se odnose na režim komunikacija u Pritvorskoj jedinici UN i iz nje. Imajući u vidu "veliku verovatnoću" da će se kandidat Šešeljeve partije plasirati u drugi krug izbora, zamenik sekretara procenjuje da će optuženi "pokušati da se uključi u političke aktivnosti... tako što će uputiti pisma podrške svojoj partiji i njenim pristalicama." Ta procena se, pored ostalog, zasniva i na izjavi generalnog sekretara Srpske radikalne stranke, Aleksandra Vučića, koju je - kako se navodi u fusnoti odluke - 25. maja ove godine prenela agencija Tanjug. Vučić u njoj najavljuje da će Šešelj "naći načina da uoči drugog izbornog kruga pošalje novo pismo podrške, bez obzira što će time naljutiti haške stražare."

Šešelj će, ipak, imati priliku da javno prokomentariše rezultate prvog izbornog kruga, budući da je redovna konferencija o stanju u postupku zakazana za ponedeljak, 14. juna.

SUDIJA ŠTITI ŠEŠELJA OD NJEGA SAMOG

HAG, 14.06.2004.

Mada ga je predraspravni sudija, pre nego što mu je dao reč, upozorio da neće tolerisati nikakve "političke govore", Vojislav Šešelj je danas zahtevao da mu se omogući da u narednih desetak dana održi

konferenciju za srpske novinare kako bi podržao kandidaturu Tomislava Nikolića na predsedničkim izborima u Srbiji. Ocenjujući da je tim zahtevom optuženi izašao iz okvira konferencije o stanju u postupku, sudija Adijus/Agus je prekinuo Šešelja i zaključio raspravu.

Pre toga, malteški sudija je još jednom prekinuo Šešelja, ali "za njegovo dobro", odnosno, kako je naglasio, "da ne bi trčao pred rudu i davao izjave koje se kasnije mogu koristiti protiv njega." Govoreći o predlogu "nespornih činjenica" koje mu je uputilo tužilaštvo, Šešelj je izrazio spremnost da se o njima usmeno izjasni. Pročitao je prvu od ukupno četiri činjenice koje tužilaštvo predlaže kao nesporne. Ona glasi:

"Srpska radikalna stranka i ja lično nećemo nikada odustati od stvaranja Velike Srbije u kojoj će biti objedinjene sve srpske zemlje istočno od linije Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica..."

Šešelj je rekao da je spreman da to prihvati kao nespornu činjenicu, ali uz jednu dopunu. A dopuna je da se SRS i on lično "zalažu za bratsku slogu i jedinstvo Srba pravoslavaca, Srba katolika, Srba muslimana i Srba protestanata...", kao i da je rat na Balkanu bio "uglavnom rat između Srba."

Ocenjujući da taj, kao i ostali predlozi "nespornih činjenica", zadiru u samu srž tužiočevog slučaja protiv Šešelja, sudija je prekinuo optuženog i savetovao ga da o svemu tome "razmisli u tišini svoje ćelije" i da se, pre nego što bilo šta na tu temu kaže, posavetuje sa svojim pravnim savetnicima.

Šešelj, međutim, tvrdi da mu je zabranjeno da komunicira sa svojim pravnim savetnicima, pošto Sekretarijat još nije registrovao advokate Maju Gojković i Slavka Jerkovića koji su mu, kako se požalio, za rad u prošloj godini ispostavili račun na 200.000 dolara. Taj račun Šešelj je, kako je rekao, prosledio Sekretarijatu tribunala, pošto sam može da plati samo "manji deo" te sume.

Današnja rasprava je, najvećim delom, bila posvećena obelodanjivanju dokaznog materijala optužbe i zahtevima optuženog da mu se dostave sve izjave u kojima se pominje njegovo ime, kao i sve presude, podnesci odbrane i optužbe i odluke sudskih veća u proteklih deset godina, kako bi temeljito proučio sudsku praksu Tribunala i pripremio se za sudjenje.

O datumu sudjenja nije danas bilo reči, sem što je Šešelj - pozivajući se na "izvore Sekretarijata" - rekao da se njegov početak planira za 2007. godinu. Sudija Adijus, međutim, kaže da mu "nije poznato da se pominje ta godina." Tužilaštvo je najavilo da planira 63 svedoka koji će

iskaze dati pred sudom, kao i još 40 koji će priložiti pisane izjave, čemu se Šešelj suprostavio najavljujući da će "osporavati svaku takvu deklaraciju... ukoliko ne bude u mogućnosti da unakrsno ispita te svedoke."

Ukazujući da ga glavni tužilac i portparoli Tribunala i tužilaštva često pominju u svojim izjavama, Šešelj je tražio da mu se omogući da jednom mesečno održi konferenciju za štampu na kojoj bi govorio o stanju u predmetu. Izrazio je, takodje, nezadovoljstvo načinom na koji su njegovi nastupi pred Tribunalom prezentirani u televizijskim emisijama agencije SENSE.

ŠEŠELJ TRAŽI DA BUDE PRIVREMENO OSLOBODJEN

HAG, 30.06.2004.

Vojislav Šešelj, bivši lider srpskih radikala optužen za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, traži da bude privremeno oslobođen iz pritvora Haškog tribunala, kao i da mu se ukine režim ograničenih komunikacija.

Ovi zahtevi sadržani su u dva podneska koje su sredinom juna pripremili Šešeljevi pravni savetnici, a koji su danas objavljeni u Tribunalu. U zahtevu za privremenim oslobađanjem do početka sudjenja se navodi da je optuženi "dobrovoljno pristupio u Hag", da je u pritvoru već 15 meseci a da će sudjenje najverovatnije početi tek 2007. godine pošto tužilaštvo, kako tvrde Šešeljevi pravni savetnici, nije u stanju da pronadje dokaze za svoje "neutemeljene optužbe."

Budući da optuženi koji traži privremeno oslobađanje treba da uveri sudije da na slobodi neće predstavljati opasnost po žrtve, u podnesku se navodi da je "takva mogućnost teorijski isključena" zbog toga što "ne postoji ni jedna žrtva koja bi se direktno, neposredno, posredno ili u bilo kakvoj insinuciji mogla staviti na teret optuženom."

Drugim podneskom zahteva se ukidanje režima ograničenih komunikacija kojim se Šešelju zabranjuju kontakti sa svima izuzev pravnih zastupnika, diplomatsko-konzularnih predstavnika i članova uže porodice. Podnesak je, po svemu sudeći, zakasnio budući da, prema poslednjem nalogu zamenika sekretara suda, zabrana komunikacija ističe 1. jula 2004. godine.

ŠEŠELJU UKINUTA OGRANIČENJA NA KOMUNIKACIJE

HAG, 01.07.2004.

Vojislavu Šešelju, bivšem lideru srpskih radikala optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, od

danas je ukinut režim ograničenih komunikacija. Šešelja je o tome juče pismom obavestio zamenik sekretara Tribunala, Dejvid/David Tolbert.

Optuženi je, istovremeno, upozoren da je pritvorenicima zabranjena direktna i indirektna komunikacija sa medijima, te da bi svako kršenje te zabrane dovelo do ponovnog uvođenja ograničenja u komunikacijama sa spoljnim svetom.

Režim ograničenih komunikacija je Vojislavu Šešelju i Slobodanu Miloševiću uveden prvi put decembra prošle godine, uoči tadašnjih parlamentarnih izbora u Srbiji, u koje su obojica pokušali da se uključe izjavama iz Pritvorske jedinice UN. Miloševiću je, posle dva meseca, taj režim ukinut, dok je Šešelju produžavan svakih 30 dana, po poslednjeg ograničenja koje je obuhvatilo period između dva kruga predsedničkih izbora u Srbiji: od 13. do 30. juna 2004.

TUŽILAŠTVO SE ŽALI NA ODLUKU O NADLEŽNOSTI
ZA VOJVODINU
HAG, 02.07.2004.

Tužilaštvo je uložilo žalbu na odluku Pretresnog veća kojom mu je naloženo da iz optužnice protiv Vojislava Šešelja otkloni "dvosmislenosti" u pogledu toga da li je u Vojvodini - u vreme kada su u njoj počinjeni navodni zločini nad Hrvatima - postojalo stanje oružanog sukoba. Takvo stanje je, inače, preduslov da bi se neka dela - u konkretnom slučaju progon Hrvata iz vojvodjanskog sela Hrtkovci - mogla kvalifikovati kao zločin protiv čovečnosti.

Pretresno veće je, smatra tužilaštvo, pojam "oružani sukob" interpretiralo u uskom značenju postojanja "borbi" ili "nasilja", umesto u širem pravnom konceptu "stanja oružanog sukoba", koji je prihvaćen u sudskoj praksi Tribunala. Pozivajući se na relevantne odluke Žalbenog veća, tužilaštvo navodi da je Pretresno veće pogrešno zaključilo da bi Tribunal bio nadležan za zločine protiv čovečnosti u Vojvodini samo ako je, u vreme kada su oni počinjeni, postojao "oružani sukob" u samoj Vojvodini. Po mišljenju tužilaštva, pojam "počinjeni u oružanom sukobu" u članu 5 Statuta Tribunala, "jednostavno znači (da su ti zločini) počinjeni tokom perioda neprijateljstava na teritoriji bivše Jugoslavije." Alternativno, navodi tužilaštvo, ta bi fraza mogla da znači "da su zločini počinjeni na teritoriji jedne od strana u sukobu, u vreme dok su se odvijala neprijateljstva."

Od Žalbenog veća se traži da razjasni koja je korektna interpretacija fraze "počinjeni u oružanom sukobu" i poništi spornu odluku Pretresnog veća.

O prihvatljivosti žalbe tužilaštva najpre će se izjasniti panel trojice sudija Žalbenog veća. Ukoliko oni zaključe da žalba jeste prihvatljiva, razmatraće je Žalbeno veće u punom, petočlanom sastavu.

TUŽILAŠTVO PROTIV PRIVREMENOG OSLOBADJANJA
VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 22.07.2004.

Tužilaštvo se kategorički protivi zahtevu Vojislava Šešelja da bude privremeno oslobođen iz pritvora Tribunala, kako bi početak sudjenja sačekao na slobodi.

U zahtevu koji su prošlog meseca podneli Šešeljevi pravni savetnici se navodi da je optuženi "dobrovoljno pristupio u Hag" kao i da je "teorijski isključena mogućnost" da bi na slobodi mogao predstavljati opasnost po žrtve i svedoke pošto "ne postoji ni jedna žrtva koja bi se direktno, neposredno, posredno ili u bilo kakvoj insinuaciji mogla staviti na teret optuženom." Navodi se, takodje, da je Šešelj u pritvoru već 15 meseci a da će sudjenje najverovatnije početi tek 2007. godine pošto tužilaštvo, po oceni pravnih savetnika, nije u stanju da pronadje dokaze za svoje "neutemeljene optužbe."

U opsežnom odgovoru tužilaštva, koji je danas objavljen u Tribunalu, osporavaju se svi argumenti Šešeljevih pravnih savetnika. Dobrovoljnost Šešeljeve predaje je, po tužilaštvu, bila iznudjena činjenicom da su, po priznanju samog optuženog, nakon objavljivanja optužnice njegovo hapšenje i izručenje Tribunalu bili gotovo neizbežni.

Sudije bi, smatra tužilaštvo, poseban značaj trebalo da pridaju činjenici da je optuženi, tek posle predaje, dobio priliku da se upozna sa obimom i težinom dokaza protiv njega. A to bi, imajući u vidu težinu zločina za koje se tereti i mogućnost da mu se, ukoliko bude osuđen, izrekne duga zatvorska kazna, moglo da ga motiviše da odbije da se vrati u Hag na sudjenje. Vlada Srbije i Cr-ne Gore, ukazuje tužilaštvo, nije dala nikakve garancije da bi Šešelja – ukoliko odbije da se dobrovoljno vrati – uhapsila i prinudno sprovela u Hag. Pa čak i da je optuženi ponudio takve garancije njima bi, smatra tužilaštvo, trebalo pri-dati malu težinu, imajući u vidu sadašnji stepen saradnje Beograda sa Tribunalom.

Suprotno tvrdnji Šešeljevih pravnih savetnika da "ne postoji ni jedna žrtva koja bi mu se mogla staviti na teret", u odgovoru tužilaštva se

navodi da je u procesu obelodanjivanja dokaza optuženi dobio "izjave brojnih žrtava koje su spremne da svedoče protiv njega", a koje bi mogle da budu ugrožene ukoliko bi se on pustio na slobodu. Šešelji je, smatra tužilaštvo, "voljan i sposoban" da zastrašuje i ugrožava buduće svedoke optužbe, što je već i činio sa nekim svedocima sa sudjenja Slobodanu Miloševiću. Kao primer, navodi se Šešeljevo obelodanjivanje poverljive izjave koju je Nenad Čanak dao istražiteljima, kao i njegovim javni napadi na generala Aleksandra Vasiljevića, kojeg je nazvao "lažnim svedokom."

Konačno, u odgovoru se navodi da je svako kašnjenje u pripremama za sudjenje rezultat Šešeljeve obstrukcije a ne grešaka tužilaštva. Svojim "površnim, uvredljivim, zakasnelim i obimnim podnescima" Šešelji, smatra tužilaštvo, opterećuje tribunalovu prevodilačku službu, zatim tužilaštvo koje na njih mora da odgovara, kao i sudije koji o njima odlučuju. Pored toga, dodaje tužilaštvo, svojim uvredljivim optužbama i klevetama koje iznosi na statusnim konferencijama, optuženi uporno "trači vreme" Tribunala.

Veće još nije zakazalo raspravu na kojoj će se raspravljati o zahtevu Vojislava Šešelja da početak sudjenja sačeka na slobodi.

ŠEŠELJU OSTAJU OPTUŽBE ZA ZLOČINE U VOJVODINI

HAG, 06.09.2004.

Žalbeno veće poništilo je odluku prvostepenog veća u slučaju Vojislava Šešelja, kojom je delimično prihvaćen prigovor optuženog na nadležnost Haškog tribunala za zločine koji su tokom 1992. počinjeni u Vojvodini.

Poništenom odlukom, podsetimo, Pretresno veće je naložilo tužilaštvu da ukloni "dvosmislenosti" u pogledu toga da li je u Vojvodini – u vreme kada su počinjeni navodni zločini nad Hrvatima – postojalo stanje oružanog sukoba. Takvo stanje je, inače, preduslov da bi se neka dela - u konkretnom slučaju progon Hrvata iz vojvodjanskog sela Hrtkovci - mogla kvalifikovati kao zločin protiv čovečnosti.

U optužnici se tvrdi da je postojala veza između događaja u Hrtkovcima i "oružanog sukoba u drugim delovima bivše Jugoslavije." Prvostepeno veće je, međutim, to ocenilo "dvosmislenim" i pozvalo tužilaštvo da prezentira dokaze da je Vojvodini postojalo stanje oružanog sukoba, navodeći da će u suprotnom brisati sve tačke optužnice koje se odnose na navodne zločine protiv čovečnosti počinjene 1992. u Vojvodini.

Žalbeno veće prihvatilo je argumente tužilaštva i ocenilo da je prvostepeno veće pojam "oružani sukob" interpretiralo u uskom značenju

postojanja "borbi" ili "nasilja", umesto u širem pravnom konceptu "stanja oružanog sukoba", koji je prihvaćen u sudskoj praksi Tribunala.

U konkretnom slučaju, na tužilaštvu je teret dokazivanja da je do rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo sela Hrtkovci došlo u toku oružanog sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i da je postojala veza između napada na civile u Vojvodini i sukoba u susednim zemljama.

NA PAPIRU I SRPSKOM JEZIKU

HAG, 04.10.2004.

Karmel Adjus/Carmel Agius, predraspravni sudija u predmetu protiv Vojislava Šešelja, ponovo je na današnjoj konferenciji o stanju u postupku pokušao da optuženog zaštiti od njega samog. Sudija, naime, nije dopustio Šešelju da usmeno odgovara na stavove tužilaštva u vezi sa takozvanim usaglašenim činjenicama niti da obrazlaže svoje specifične zahteve u vezi sa obelodanjivanjem oslobadajućeg materijala.

Takvu odluku sudija Adjus je obrazložio činjenicom da "optuženi nema adekvatnu pravnu pomoć, pošto se sam brani" te da bi "odgovarajući tužilaštvu bez stručne pomoći mogao da izgovori nešto što bi se moglo upotrebiti protiv njega".

Predmet spora je Šešeljev zahtev da mu se sav dokazni materijal dostavlja "isključivo na papiru", a ne u elektronskoj formi (CD-ROM), i "isključivo na srpskom jeziku". Tužilaštvo je, kako je objasnila tužiteljica Hildegard Erc-Reclav/ Uertz-Retzlaff, u više navrata dostavljalo optuženom kompakt diskove sa materijalom za obelodanjivanje ali je on svaki put odbijao da ih primi, poslednji put 30. septembra. Optužba međutim smatra da je ona dostavljanjem ovih dokumenata u elektronskoj formi ispunila svoju obavezu – te da nije dužna da to ponovo čini.

Šešelji je danas tražio i da mu se – naravno na papiru i na srpskom - dostavi dodatni dokazni materijal za koji veruje da je oslobadajućeg karaktera. Rekao je da "iz pouzdanih izvora zna da optužba poseduje dokumente koja govore o Srpskog gardi" koju je, kako je rekao, "Vuk Drašković sastavio od beogradskih kriminalaca". Ti dokumenti bi, smatra Šešelji, bili "od velike važnosti za njegovu odbranu."

Na uporno odbijanje optuženog da prima dokumente na engleskom jeziku tužiteljica je odgovorila emitovanjem dela intervjua koji je Vojislav Šešelji, tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji, dao jednoj nemačkoj televiziji. U intervjuu, Šešelji direktno odgovara na pitanja koja mu se postavljaju na engleskom jeziku, izgovarajući i sam nekoliko engleskih izraza.

Šešelj je protestovao zbog objavljenog tog snimka tvrdeći da se "na osnovu par engleskih reči ne može zaključivati da je on u stanju da proučava ozbiljne pravne tekstove na engleskom", ali je sudija Adjus njegovu primedbu ocenio suvišnom, naglašavajući da mu pravila Tribunala garantuju prava koja će biti poštovana.

Nakon nekoliko neuspelih pokušaja da od optuženog dobije odgovor da li želi da se povodom problema obelodanjivanja materijala pismeno obrati veću, sudija Adjus mu je za to odredio rok od tri sedmice. Isto toliko će prema odluci sudije optužba dobiti da odgovori na eventualni pismeni podnesak optuženog.

Optužba je danas potvrdila nameru da u svom dokaznom postupku pozove 64 svedoka i priloži pismene izjave još oko 40 svedoka. Optuženi, kako je podsetio predraspravni sudija, insistira da unakrsno ispita i svedoke čije pismene izjave budu priložene ali je tužilaštvo najavilo detaljno obrazloženje o tome da li i koje svedoke treba izložiti unakrsnom ispitivanju. Sledeća konferencija o stanju u postupku trebalo biće održana u roku od 120 dana, početkom februara 2005.

ZAHTEV DA SE PROŠIRI OPTUŽNICA PROTIV ŠEŠELJA
HAG, 04.11.2004.

Na bazi novih dokaza do kojih je, kako se navodi, nedavno došlo, tužilaštvo Haškog tribunala je od Raspravnog veća zatražilo dozvolu da optužnicu protiv Šešelja dopuni novim navodima. U izmenjenoj i proširenoj optužnici koja je podneta na odobravanje, navedeni su zločini koje su formacije "Četnika" ili "Šešeljevaca" počinile u pet opština šireg područja Sarajeva (Ilijaš, Vogošća, Novo Sarajevo, Iliđa i Rajlovac), Bijeljini, Mostaru i Nevesinju.

U selu Lješevo u širem području Sarajeva, navodi se u predlogu proširene optužnice, "Šešeljevci" su 5. juna 1992. ubili 22 nesrpska civila. U leto 1993., navodi se dalje, "Šešeljevci" su otsekli glavu jednom civilu i ubili pet ratnih zarobljenika u području Crne Rijeke u opštini Ilijaš. U istom periodu, jedinica "Šešeljevaca" je ubila 25 civila koji su korišćeni za "živi štit" na brdu Žuč u opštini Vogošća, kao i dvojicu ratnih zarobljenika na planini Igman u opštini Iliđa.

"Šešeljevci" su, navodi se u proširenoj optužnici, 31. marta 1992. učestvovali u zauzimanju Bijeljine i egzekuciji šestorice civila. Nakon zauzimanja grada, navodi se dalje, srpske snage među kojima su bili i "Šešeljevci" su "rutinski zatočavali, tukli, seksualno napadali, mučili i ubijali" nesrpske civile. Između aprila 1993. i septembra 1993. stotine

nesrba su zatvoreni u zgradi SUP-a i logoru Batković, gde je usled zlostavljanja i neljudskih uslova umrlo oko sto zatočenika.

U području Mostara "Šešeljevci" su, kako se navodi u proširenoj optužnici, 13. juna 1992. uhapsili 88 civila, zatvorili ih na fudbalskom igralištu u Vrapčićima i zatim ih ubili. Istog dana "Šešeljevci" su 18 nesrpskih civila iz naselja Zelik odveli u Sutinu, ubili ih a njihova tela bacili u jamu u blizini Neretve.

Prema navodima iz proširene optužnice, "Šešeljevci" su 22. juna 1992. uhapsili 76 muslimanskih civila u području Nevesinja, odveli ih u osnovnu školu u Dnopolju, ubili sve muškarce a žene i decu zatvorili u toplanu u Kilavcima. Nakon toga su 44 žene i deteta ubijeni i bačeni u jamu u Lipovači. Takođe u području Nevesinja, "Šešeljevci" su, kako se tvrdi, 26. juna 1992. uhapsili 11 muslimanskih civila i mučili ih u školi u Ziemlju, da bi zatim sedam od njih odveli i ubili. Istog meseca 1992. srpske snage među kojima su, kako se navodi, bili i "Šešeljevci" uhapsile su i zatvorile 20 muslimanskih civila iz naselja Lakat, od kojih je 19 ubijeno na planini Borašnica.

Mada proširena novim navodima, nova optužnica sadrži isti broj tačaka kojima se Vojislav Šešelj tereti za progone na političkim, rasnim i verskim osnovama, istrebljenje, ubistva, zatočavanje, mučenje, surovo postupanje, deportacije i prinudno premeštanje stanovništva, kao i za bezobzirno razaranje i pljačku javne ili privatne imovine, što se u ukupno 14 tačaka kvalifikuje kao zločini protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja.

SUĐENJE ŠEŠELJU SAMO U HAGU
HAG, 18.05.2005.

Tužiteljstvo ne razmišlja o mogućnosti da suđenje Vojislavu Šešelju prepusti nacionalnim sudovima, niti će tu mogućnost razmatrati u budućnosti, rekla je danas glasnogovornica Ureda tužitelja Florence Hartmann/Florans Artman povodom informacija objavljenih u beogradskim novinama u kojima se spominje takva mogućnost.

Redovita konferencija o stanju u pred-raspravnom postupku na suđenju Šešelju zakazana je za ponedjeljak 30. maja, najavljeno je na današnjoj konferenciji za novinare. Glasnogovornik Tribunala je najavio da će u utorak 24. maja biti održana usmena rasprava o zahtjevu bivšeg kosovskog premijera Ramusha/Ramuš Haradinaja za privremeno oslobađanje. Na tu su raspravu, uz obranu i optužbu, pozvani i predstavnici UNMIK-a i nizozemske vlade.

Glavna tužiteljica Carla/Karla Del Ponte, kako je najavljeno, u četvrtak će u Beču sudjelovati na sjednici Stalnog vijeća OESS. Ona će, među ostalim, govoriti o jačanju suradnje između Tribunala i OESS u prapčenju suđenja koje Tribunal prepusti nacionalnim pravosuđima.

ŠEŠELJ U DRUŠTVU MARTIĆA, STANIŠIĆA I SIMATOVIĆA
HAG, 30.05.2005.

Tužilaštvo je danas podnelo zahtev za spajanje predmeta Vojislava Šešelja, Milana Martića, Jovice Stanišića i Franka Simatovića, kako bi im se zajedno sudilo. To je, pred sam kraj današnje konferencije o stanju u postupku protiv Šešelja, izjavila tužilac Hildegard Erc-Reclav/ Uertz-Retzlaff, potvrđujući tako "glasine" o kojima je prethodno govorio optuženi.

Šešelj je odmah prigovorio takvom zahtevu tužilaštva, navodeći da on i dobrovoljci Srpske radikalne stranke "nisu imali ništa sa policijom, već sa JNA", te bi po njemu bilo ispravnije da mu se sudi zajedno sa bivšim načelnicima Generalštaba, Veljkom Kadijevićem i Blagojem Adžićem. Sa Jovicom Stanišićem i Frankom Simatovićem je, tvrdi Šešelj, "uvek bio u sukobu", dok sa Martićem "nije imao nikakvih dodirnih tačaka." Pošto je Šešelj dodao kako je "dodirne tačke imao pre sa Milanom Babićem", sudija Karmel Adius/Carmel Agius ga je upozorio da "ne trči pred rudu" i ne govori stvari koje bi mu mogle više štetiti nego koristiti.

Šešelja je, takođe, interesovalo da li se zahtev za spajanje predmeta odnosi i na Gorana Hadžića, za kojeg on, kako je rekao "zna gde se nalazi i ko ga čuva." Pošto to zna, Šešelj je uveren da Hadžić nikada neće biti uhvaćen, pa se boji da bi to moglo poslužiti kao izgovor za odlaganje početka suđenja. Tužioci su mu odgovorili da bi "bilo besmisleno tražiti spajanje predmeta optuženog koji je u bekstvu", što znači da bi se Hadžić mogao priključiti ostalima samo ukoliko stigne u Hag pre početka suđenja navedenoj četvorki. U suprotnom, Hadžićev slučaj bi mogao da bude ustupljen lokalnom pravosuđu, najverovatnije hrvatskom.

Ukoliko sudije prihvate zahtev za spajanje predmeta, suđenje Vojislavu Šešelju, Milanu Martiću, Jovici Stanišiću i Frenkiju Simatoviću moglo bi da počne u prvoj polovini sledeće godine.

ZAJEDNIČKO SUĐENJE "IRACIONALNO"
HAG, 16.06.2005.

Optuženi Milan Martić se protivi prijedlogu tužitelja za spajanjem nje-govog predmeta s predmetima protiv Vojislava Šešelja, Jovice Stanišića i Fran-ka Simatovića. Šešelj je prije dvije sedmice usmeno iznio svoje

protivljenje, dok su Simatović i Stanišić zatražili više vremena da odgovore na prijedlog optužbe.

Tužiteljstvo je 1. juna uputilo sucima podnesak da se ovim optuženima sudi na jedinstvenom suđenju, držeći da se njihove optužnice "u značajnoj mjeri preklapaju". Bivši predsjednik "RS Krajine" Martić, vođa srbijanskih Radikala Šešelj i bivši šefovi u tajnoj policiji Srbije Stanišić i Simatović se terete za zločine protiv nesrpskog stanovništva u Hrvatskoj i BiH. Tužitelji smatraju da bi spajanje ovih predmeta bilo ekonomično, jer bi se izbjeglo višestruko izvođenje istih dokaza.

Međutim, Martićeva obrana drži da broj od 14 zajedničkih svjedoka, koji bi dali iskaze na suđenju Martiću kao i na druga dva suđenja, ne opravdava spajanje predmeta. "Uzevši u obzir razlike između ova tri predmeta, prije svega između navedenih zločina, zajedničko suđenje bi izuzetno dugo trajalo". S obzirom na to da se u predmetima Šešelj i Stanišić-Simatović još razmatraju izmjene optužnica te da je tempo priprema sporiji, Martićeva obrana drži da bi "zajedničko suđenje bilo iracionalno i da bi vodilo nerazumnoj odgodi početka Martićevog suđenja".

ŠKORPIONI U JOŠ JEDNOJ OPTUŽNICI?
HAG, 08.07.2005.

Obrana Franka Simatovića protivi se proširenju njegove optužnice na zločine u području Srebrenice, kako je u maju predložio tužitelj. Simatović je zajedno s bivšim šefom Jovicom Stanišićem, koji je vodio Državnu bezbjednost Srbije, optužen za zločine koje su između 1991. i 1995. godine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini počinile paravojne formacije stvorene - prema optužnici - "uz pomoć ili od strane Državne bezbjednosti Srbije."

Tužitelji navode da u vrijeme podizanja optužnice nisu imali u posjedu video snimku koja prikazuje kako 'Škorpioni' ubijaju šest bošnjačkih zatočenika za vrijeme ofanzive u srebreničkoj enklavi 1995. godine, a to - po tužitelju - ukazuje da su snage iz Srbije sudjelovale i u srebreničkim zločinima. Obrana, međutim, osporava vrijednost tog dokaznog materijala:

"Tvrdnja tužitelja da je jedinica 'Škorpioni' bila dio Državne bezbjed-nosti Republike Srbije u neskladu je s ranije izvedenim dokazima u slučaju Milošević", navodi obrana u svom podnesku sucima. Obrana navodi kako se na osnovu te video snimke ne može dokazati da su počinitelji pripadnici DB, da su žrtve iz Srebrenice niti pokazuje datum kad je izvršen zločin.

K tome, obrana drži da je pred-raspravni postupak odmakao predaleko da bi se uvrštavao novi, kompleksni, dokazni materijal.

Istodobno, obrane Stanišića i Simatovića traže od sudaca da odbace tužiteljev prijedlog o spajanju ovog postupka s predmetima protiv Vojislava Šešelja i Milana Martića.

Stanišić i Simatović su privremeno oslobođeni do početak suđenja, čiji datum još nije zakazan.

DVOMESEČNA ZABRANA KOMUNICIRANJA
VOJISLAVU ŠEŠELJU
HAG, 14.07.2005.

Zbog otkrivanja identiteta jednog zaštićenog svedoka, Vojislavu Šešelju je izrečena dvomesečna zabrana komunikacija sa svima izuzev pravnih zastupnika i diplomatskih i konzularnih predstavnika. Odluka zamenika sekretara je doneta 23. juna a objavljena je danas, nakon što je veće naložilo da se s nje skine oznaka poverljivosti.

U odluci se navodi da je 18. juna 2005., u jednom telefonskom razgovoru, Šešelj otkrio identitet osobe čija je zaštita naložena odlukama više Pretresnih veća, što znači da se radi o zaštićenom svedoku za kojeg je predviđeno da svedoči u više slučajeva, pa i u Šešeljevom. Nakon što je o tome obavješteno tužilaštvo je, navodi se u odluci zamenika sekretara, "izrazilo veliku zabrinutost za bezbednost to svedoka", kao i zbog pokušaja optuženog da utiče na svedoke koristeći se privilegijama komuniciranja iz Pritvorske jedinice.

U odluci se navodi da je Šešelj već više puta zloupotrebio privilegije komuniciranja, kao i da najnovija zloupotreba može da predstavlja delo nepoštovanja suda, koje je prema pravilima Tribunala kažnjivo zatvorskom kaznom u trajanju do sedam godina i globom u visini do 100.000 eura.

Slobodan Milošević je Vojislava Šešelja stavio na listu svojih svedoka za sledeću sedmicu, ali je – zbog produženog svedočenja generala Božidara Delića – malo verovatno da će on stići na red do srede 20. jula, kada se suđenje prekida zbog letnje pauze u radu Tribunala.

USKORO PONOVRNO IZJAŠNJAVANJE VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 26.09.2005.

Odluka o zahtevu tužilaštva za spajanje predmeta Vojislava Šešelja, Milana Martića, Jovice Stanišića i Franka Simatovića biće doneta "relativno uskoro" – najavio je sudija Adijus/Agius na današnjoj

konferenciji u stanju u postupku protiv lidera srpskih radikala, optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.

Pre odluke o spajanju predmeta Šešelj će morati još jednom da se izjasni o navodima izmenjene i dopunjene optužnice. Termin ponovnog izjašnjavanja biće određen naknadno, a Šešelj je danas insistirao da to bude "pred kompletnim sudskim većem" (a ne kao u prvom slučaju pred jednim sudijom), kao i da mu se tom prilikom pročita kompletna optužnica, sa svim dodacima uključujući i spiskove sa imenima žrtava. Ovom drugom zahtevu optuženog će, kako je rekao sudija, biti udovoljeno.

Predraspravni sudija je, takođe, najavio da će veće uskoro saopštiti svoju odluku o modalitetima po kojima će tužilaštvo obelodaniti Šešelju takozvane oslobađajuće dokaze. Tužilaštvo je do sada u više navrata pokušavalo da te materijale obelodani u elektronskoj formi – na kompaktnim diskovima (CD) – ali je Šešelj odbio to da prihvati, zahtevajući da mu se sav taj materijal dostavi "na papiru i na srpskom", pošto ne ume da rukuje kompjuterom i plaši se strujnog udara.

Nakon što se na prošloj statusnoj konferenciji, krajem maja ove godine, optuženi požalio da zbog kvaliteta vazduha u Pritvorskoj jedinici ima problema sa alergijom i astmom, Sekretarijat Tribunala je imenovao dva eksperta – za alergije i kvalitet vazduha – koji su istražili situaciju i podneli izveštaje o svojim nalazima. Pošto je analiza polena u vazduhu vršena u periodu kada njegova koncentracija nije povećana, Šešelj je danas optužio sekretara suda da je "namerno čekao da prođe sezona polena."

Optuženi je, takođe, izneo više primedbi i na Timoti Mek Fadenu /Timothy McFadden/, upravnika Pritvorske jedinice UN (PJUN), optužujući ga za "sistematsko maltretiranje" jer mu, kako tvrdi, uskraćuje foto-kopiranje njegovih rukopisa i umesto toga mu nudi kompjuter, odnosno takozvani lap-top. Ukazujući da je Šešelj "prvi pritvorenik" koji se žali na upravnika PJUN-a, sudija je naložio da se taj deo transkripta sa današnje rasprave da Mekfadenu, kako bi on – ukoliko to smatra za shodno – mogao da odgovori.

ŠEŠELJ SE NIJE IZJASNIO O PROŠIRENOJ OPTUŽNICI
HAG, 03.10.2005.

Vojislav Šešelj se nije danas izjasnio o navodima dopunjene i proširene optužnice koja mu je u celosti pročitana, zajedno sa dodacima u kojima se navode imena 578 žrtava zločina za koje se tereti.

Nakon što je sve to saslušao, Šešelj je rekao da od uručivanja nove optužnice nije imao prilike da se konsultuje sa članovima svog "stručnog

tima odbrane", tako da danas nije u stanju da se izjasni da li je kriv, ili nevin, za zločine koje mu pripisuje tužilac. Dodao je da mu sredinom meseca u posetu dolaze članovi "stručnog tima" Tomislav Nikolić i Dragan Todorović, te da će nakon što se sa njima konsultuje biti spreman za izjašnjavanje. Sudija Adijus/Agus je naložio da se novo izjašnjavanje zakaže za 30 dana, izdao nalog stražarima da optuženog izvedu iz sudnice i zaključio zasedanje koje je trajalo puna tri sata.

Šešelj je na sličan način postupio i prilikom prvog pojavljivanja pred Tribunalom, 26. februara 2003. godine, da bi se po isteku roka od 30 dana izjasnio da nije kriv ni po jednoj od 14 tačaka prvobitne optužnice kojom se teretio za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja, počinjena 1991. i 1992. godine u Vukovaru i Voćinu u Hrvatskoj, Bosanskom Šamcu i Zvorniku u BiH i selu Hrtkovci u Vojvodini. U međuvremenu je ta optužnica izmenjena i dopunjena tako da obuhvati i zločine "Šešeljevaca" ili "Četnika" u širem području Sarajeva, Bijeljini, Mostaru i Nevesinju.

Mada proširena novim zločinima, odgovornost lidera srpskih radikala se i u novoj optužnici kvalifikuje u 14 tačaka koje ga terete za progone na političkim, rasnim i verskim osnovama, istrebljenje, ubistva, zatočavanje, mučenje, surovo postupanje, deportaciju, prinudno premeštanje stanovništva, kao i za bezobzirno razaranje i pljačku javne ili privatne imovine.

ŠEŠELJ "NIJE U STANJU" DA SE IZJASNI O KRIVICI
HAG, 03.11.2005.

Pošto je 3. oktobra ove godine iskoristio pravo da izjašnjavanje o navodima proširene optužnice odloži za 30 dana, Vojislav Šešelj je jutros ponovo izveden pred sudiju Karmela Ađusa/Carmel Agius, koji ga je pozvao da ustane i kaže da li je kriv ili nevin za zločine kojima ga tereti tužilac.

Šešelj je odbio da ustane, govoreći da "nije u stanju da se izjasni o eventualnoj krivici", pošto mu je "onemogućena komunikacija sa pravnim savetnicima", s kojima je hteo da se konsultuje o tome kako će se izjasniti. Šefu njegovog "stručnog tima odbrane" Tomislavu Nikoliću je, prema Šešeljevim rečima, "zabranjeno" da ga poseti u Pritvorskoj jedinici, dok je sa njegovim zamenikom, Draganom Todorovićem, razgovarao u prisustvu "sudskih činovnika koji znaju srpski jezik."

Kao drugi razlog zbog kojeg "nije u stanju da se izjasni" Šešelj je naveo "kršenje Statuta" koji, prema njegovom tumačenju, pripisuje da se

optuženi izjašnjavaju "pred kompletnim sudskim većem", a ne pred jednim sudijom.

Šešelj je hteo još da govori ali ga je sudija prekinuo, izdiktirao u zapisnik da se u ime optuženog izjašnjava da nije kriv po svakoj od 14 tačaka proširene optužnice, zaključio raspravu i izašao iz sudnice, ostavljajući iznenađenog Šešelja na optuženičkoj klupi. Sve je završeno za samo pet-šest minuta, što je rekordno kratak nastup ne samo Šešelja već i bilo kog od optuženih pred Tribunalom.

Lider srpskih radikala se prvobitnom optužnicom podignutom u januaru 2003. godine teretio za zločine u Vukovaru i Voćinu u Hrvatskoj, Bosanskom Šamcu i Zvorniku u BiH, kao i u Hrtkovcima u Vojvodini. O navodima te optužnice Šešelj se izjasnio 25. marta 2003. godine, odgovarajući "nisam kriv" na svaku od 14 tačaka koje ga terete za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja.

Tužilaštvo je u međuvremenu, na bazi novih dokaza, tu optužnicu proširilo i na zločine koje su "Šešeljevci" ili "Četnici" počinili u pet opština šireg područja Sarajeva, kao i u Bijeljini, Mostaru i Nevesinju. Lider srpskih radikala tereti se za progone na političkim, rasnim i verskim osnovama, istrebljenje, ubistva, zatočavanje, mučenje, surovo postupanje, deportaciju, prinudno premeštanje stanovništva, kao i za bezobzirno razaranje i pljačku javne ili privatne imovine.

ŠEŠELJ, STANIŠIĆ, SIMATOVIĆ I MARTIĆ IPAK ODVOJENO
HAG, 11.11.2005.

Pretnesno veće III odbacilo je zahtev tužilaštva za spajanje predmeta Vojislava Šešelja, Milana Martića, Jovice Stanišića i Franka Simatovića i naložilo odvojena suđenja po svakoj od tri optužnice – saopšteno je danas u Tribunalu.

Razmatrajući zahtev tužilaštva veće je, kako se navodi u odluci, uzelo u obzir sudsku ekonomičnost, konflikt interesa, prava optuženih, opterećenje svedoka i doslednost presude, i zaključilo da ni jedan od tih faktora ne ide u prilog spajanja predmeta. Naprotiv, faktori sudske ekonomičnosti i prava optuženih, po oceni veća, snažno govore protiv spajanja predmeta jer bi to značajno produžilo suđenje svakom od optuženih i dodatno bi odložilo početak procesa Milanu Martiću, koji je u pritvoru Tribunala od maja 2002. godine.

U tužilaštvu, kako saznajemo, razmatraju hoće li uložiti žalbu na ovu odluku Pretresnog veća.

ŠEŠELJ TRAŽI 2,3 MILIONA DOLARA ZA ODBRANU
HAG, 24.01.2006.

Suđenje Vojislavu Šešelju počće "prilično skoro" – rekao je na današnjoj konferenciji o stanju u postupku predraspravni sudija Karmel Adius/Carmel Agius, odgovarajući na primedbu optuženog da je "prošao svaki razumni rok za početak procesa." Sudija, međutim, nije objasnio – niti je optuženi to od njega tražio – šta je ili koliko je to "prilično skoro."

Pretno veće, najavio je sudija, će uskoro doneti odluke o više podnesaka kojima optuženi traži ukidanje odluke o imenovanju "stand-by" odnosno branioca u pripravnosti, prigovora na izmenjenu optužnicu i zahteva pokrivanje troškova odbrane. Prema Šešeljevoj računici, dosadašnji troškovi pripreme njegove odbrane premašuju 2,3 miliona američkih dolara, odnosno oko 2 miliona eura.

Na zahtev Sekretarijata Šešelj se, tvrdi, detaljno izjasnio o svom imovnom stanju ali njegova bliža i dalja porodica, kako je danas rekao, "odbija da se o tome izjasni i neće da svojom imovinom pokriva troškove odbrane." Šešelj smatra da te troškove mora da plati Tribunal i traži da veće izda nalog kojim će se Sekretarijat obavezati da pokrije dosadašnje troškove pravnih savetnika i drugih članova njegovog tima odbrane.

Šešelj se, takođe, požalio i na odnos Sekretarijata prema timu njegovih pravnih savetnika kojima se odbija akreditacija uz objašnjenje da ne ispunjavaju uslove za advokate, da su bili osuđivani, da osporavaju legalnost Tribunala i ne govore engleski ili francuski jezik. Sve to, međutim, Šešelj smatra vrlinom svojih pravnih savetnika, a posebno činjenicu da ne govore strane jezike jer on, kako je rekao, "uopšte nema poverenja u Srbe koji dobro znaju engleski ili francuski jezik."

SUĐENJE ŠEŠELJU POČETKOM OKTOBRA
HAG, 19.05.2006.

Početak suđenja Vojislavu Šešelju u Tribunalu planira se za početak oktobra ove godine, saopštio je na današnjoj konferenciji o stanju u postupku novi predraspravni sudija Alfons Ori/Alphons Ori. Sudija Ori je rekao i da će u sastavu Pretresnog veća, kojim će predsedavati, biti i sudija Patrik/Patrick Robinson sa Jamajke kao i jedan ad-litem ili privremeni sudija.

Tužiocima Hildegard Erc-Reclav/Uertz Ratzlaff i Danijel Sekson/Daniel Saxon najavili su da tokom svog dokaznog postupka nameravaju da u dokaze uvedu iskaze ukupno 126 svedoka. U sudnici bi, prema planu, svoj iskaz dalo 52 svedoka dok bi svedočenje njih 66 bilo

uvedeno u pisanoj formi uz unakrsno ispitivanje od strane odbrane. Tužilaštvo će ponuditi za uvrštavanje u dokaze i izjave osam svedoka u pisanoj formi ali bez unakrsnog ispitivanja.

Prema proceni tužilaštva njihov dokazni postupak trajao bi približno 19 sedmica odnosno nešto manje od pet meseci, pod uslovom da se radi po uobičajenom režimu u Tribunalu – pet dana sedmično po pet sati.

Vojislav Šešelj se međutim usprotivio takvom režimu, tvrdeći da ima "jake medicinske razloge" da traži skraćivanje radne nedelje na tri dana sedmično. Osim medicinskih, međutim naveo je i druge razloge kao što je "činjenica da brani sam" i da mu je potrebno vreme za konsultacije sa pravnim savetnicima. On se pozvao na "prešedan" napravljen u predmetu Slobodana Miloševića a sudija Ori je saopštio da će veće razmotriti njegov predlog.

Optuženi je izneo i niz primedbi u okviru "12 statusnih pitanja" ali je za većinu predraspravni sudija konstatovao da se ponavljaju i da su ih sudije ili već razmotrile i odbacile ili su još uvek u razmatranju. Holandski sudija je takođe skrenuo pažnju optuženom da njegovi podnesci kojima se obraća Veću ubuduće ne mogu prelaziti 3.000 reči.

Odbacujući Šešeljev podnesak broj 145 od 20. aprila 2006. kao "neozbiljan" i kao "zloupotrebu postupka" pred Tribunalom, Predraspravno veće je Sekretarijatu naložilo da podnesak vrati optuženom i briše ga iz registra. Sudija Ori precizirao je da se u Šešeljevom podnesku, u kojem traži hitan početak suđenja, koriste "nepristojne ili uvredljive reči", te da sudije u skladu s pravilima mogu da takav podnesak odbiju bez razmatranja.

Predraspravni sudija savetovao je optuženom da ubuduće Veću ne upućuje takvu vrstu podnesaka, da se usredsredi na argumente koje želi da iznese, da ne bude opširan, da izbegne ponavljanja, te da svoj podnesak ograniči na najviše pet stranica.

TUŽILAC PONOVO ZAHTEVA
DA SE ŠEŠELJU DODELI BRANILAC
HAG, 25.05.2006.

Četiri meseca pre planiranog početka suđenja, tužilaštvo je ponovo podnelo zahtev da se Vojislavu Šešelju imenuje branilac, koji će mu "pomoći u pripremi i prezentaciji odbrane."

Prvi takav zahtev je upućen veću u martu 2003. godine, dve sedmice nakon Šešeljevog dolaska u Hag, pošto je optuženi već na prvom pojavljivanju pred sudom najavio da će suđenje iskoristiti da bi "branio srpske nacionalne interese" i "uništio" Tribunal. Veće je na to odgovorilo u

maju 2003. godine, nalažući Sekretarijatu suda da optuženom imenuje "branioca u pripravnosti." Njegov je zadatak, prema odluci veća, trebalo da bude trostruk: da optuženom, ukoliko to zatraži, pomogne u pripremi i prezentaciji njegovog slučaja; zatim da u slučaju agresivnog ponašanja optuženog prema "osetljivim ili zaštićenim svedocima" preuzme njihovo unakrsno ispitivanje; kao i da u izuzetnim okolnostima, ako optuženi zbog remećenja postupka bude udaljen iz sudnice, preuzme vođenje slučaja do Šešeljevog povratka na optuženičku klupu.

Trogodišnji predraspravni postupak, navodi tužilaštvo u novom zahtevu, je pokazao "neefikasnost figure branioca u pripravnosti", čije prisustvo u sudnici nije sprečilo optuženog u ometanju sudskog postupka. Tužilaštvo, takođe, smatra da bi u slučaju Vojislava Šešelja koncept "prijatelja suda" bio podjednako neefikasan kao što je bio u slučaju Slobodana Miloševića.

U protekle tri godine optuženi je, navodi tužilaštvo, uprkos brojnim opomenama "nastavio da koristi Tribunal kao politički forum", da "ometanjem postupka svesno rasipa vreme i sredstva Tribunala", da upućuje "neozbiljne podneske koji sadrže lažne tvrdnje", zatim da "napada, preti i zastrašuje svedoke i vređa sudije, tužioce, advokate i predstavnike Sekretarijata suda", kao i da "otvoreno krši pravila postupka koja obavezuju sve strane u postupku." Takvim svojim ponašanjem Šešelj je, po oceni tužilaštva, "jasno pokazao da nije ni voljan ni sposoban da se sam brani", te je u interesu pravde i samog optuženog da mu se dodeli branilac koji će mu pomoći u pripremi i prezentaciji odbrane i imati "ekskluzivno pravo da piše podneske" sudu.

Na prvi takav zahtev tužilaštva iz marta 2003. godine, Šešelj je odgovorio da će se – ukoliko mu sud nametne branioca – "efikasno postarati da ne prisustvuje ni jednom sudskom pretresu", tako da će Tribunal morati da mu sudi u odsustvu.

KAKVI USLOVI ZA ŠEŠELJEVU ODBRANU
HAG, 09.06.2006.

Dok Pretresno veće razmatra drugi zahtev tužioca da se Vojislavu Šešelju dodeli branilac, pošto je svojim ponašanjem "jasno pokazao da nije ni voljan ni sposoban da se sam brani", Sekretarijat suda je u posebnom podnesku izložio kakvi bi se uslovi tokom suđenja mogli obezbediti optuženom u obe varijante: sa ili bez branioca.

Ukoliko mu veće dodeli advokata koji će voditi odbranu, Šešelj može da računa na uslove koje imaju ostali optuženi: nenadzirane

telefonske razgovore i sastanke sa braniocem u Pritvorskoj jedinici i Tribunalu u pauzama suđenja, mogućnost da u prisustvu branioca razgovara sa svedocima kao i da mu se u ćeliji instalira kompjuter.

Ukoliko veće odbaci zahtev tužioca i dozvoli optuženom da se sam zastupa, Šešelj bi, prvo, mogao da računa na pomoć trojice pravnih savetnika koji, istina, ne bi bili plaćeni od strane Tribunala. On je, zapravo, i do sada imao mogućnost da dobije savetnike, ali je odbio da poštuje proceduru i uslove za njihovo imenovanje.

Šešelj je, takođe, odbio da koristi posebnu ćeliju koja mu je stavljena na raspolaganje za arhivu, tako da kompletnu dokumentaciju čuva u svojoj "stambenoj ćeliji" - kako se to opisuje u podnesku Sekretarijata.

Pored "arhivske ćelije", Šešelj bi u slučaju da mu se dozvoli da se sam zastupa mogao da koristi pritvorsku "sobu za posete", radi pripreme svedoka i dogovora sa svojim pravnim savetnicima (jednom kada ih Sekretarijat imenuje po utvrđenoj proceduri) ili, ako to zaželi, za sastanke sa "braniocem u pripravnosti" koji mu je imenovan na zahtev Pretresnog veća.

Međutim, navodi se dalje u podnesku Sekretarijata, bilo kakav aranžman koji se odobri Šešelju, ne sme da ugrozi bezbednost Pritvorske jedinice, u skladu sa preporukama nezavisne švedske inspekcije i tribunalove interne istrage o okolnostima koje su prethodile smrti Slobodana Miloševića. I inspekcija i istraga su, naime, konstatovali da su jedinstveni uslovi koji su za pripremu odbrane obezbeđeni Miloševiću ugrozili bezbednost Pritvorske jedinice i da se ta iskustva moraju uzeti u obzir pri utvrđivanju aranžmana za druge optužene koji se sami zastupaju. Taj aranžman, smatra Sekretarijat suda, ne sme da ograniči sposobnost osoblja Pritvorske jedinice da pretresa osobe koje dolaze u kontakt sa optuženim i nadzire njihovo ponašanje tokom sastanaka u pritvoru.

Uz to, Sekretarijat navodi da se u Šešeljevem slučaju mora uzeti u obzir i činjenica da je optuženi u više navrata kršio režim komunikacija koji važi za sve pritvorenike, zbog čega su mu 2003. i 2004. godine nametana izvesna ograničenja u komuniciranju sa spoljnim svetom.

POSLEDNJA OPOMENA ŠEŠELJU
HAG, 19.06.2006.

Predsednik Tribunala Fausto Pokar/Pocar uputio je poslednju opomenu Vojislavu Šešelju, ukazujući da više neće razmatrati njegove podneske ukoliko budu sadržali nepristojne i uvredljive izraze.

Opomena je uključena u odluku predsednika Tribunala kojom je odbačen Šešeljev zahtev da se optuženi Srbi koji su sa tužilaštvom zaključili sporazume o priznanju krivice odvoje od ostalih "časnih Srba" u pritvoru. Prisustvo optuženih koji su priznali krivicu, naveo je Šešelj u tom zahtevu, iritira njega i ostale Srbe i "opstruira i sprečava pripremanje njihove odbrane." Mešanje onih koji su priznali krivicu sa onima koji je negiraju je, po Šešelju, "provokacija" tužilaštva koje tako pokušava da "slomi" srpske pritvorenike. Šešelj posebno navodi dvojicu "pokajnika" – Momira Nikolića, koji je priznao učešće u zločinima u Srebrenici i Miodraga Jokića, koji je prihvatio odgovornost za granatiranje Dubrovnika – i preti "neprijatnim incidentima" ukoliko se oni ne odvoje od ostalih. Na poslednjoj konferenciji o stanju u postupku u maju ove godine Šešelj je zapretio "krvavim obračunom" ukoliko se Srbi "pokajnici" ne odvoje od ostalih.

Mada je tužilaštvo tražilo od predsednika Tribunala da uopšte ne razmatra ovaj podnesak, već da ga vrati Šešelju, sudija Pokar je odlučio da ga razmotri sa pravnog aspekta. Kao prvo, konstatovao je da je Šešelj zahtev podneo u ime "svih časnih Srba u pritvoru", a da nije ponudio ni jedan dokaz da su ga ostali pritvorenici ovlastili da govori i podnosi zahteve u njihovo ime. Drugi osnov za odbacivanje Šešeljevog zahteva je taj što prema Pravilima pritvora optuženi može pod određenim uslovima da traži da sam bude odvojen od nekog ili svih pritvorenih, ali ne može to da traži za druge pritvorene.

ŠEŠELJ I DALJE ODBIJA DA SE SLUŽI KOMPJUTEROM

HAG, 04.07.2006.

Pripreme za početak suđenja Vojislavu Šešelju, zakazan za prvu polovinu oktobra ove godine, ulaze u završnu fazu. Na konferenciji o stanju u postupku sudija Alfons Ori/Alphons Orie je danas saopštio odluku Pretresnog veća o obliku obelodanjivanja dokaznog materijala optuženom. Tužilaštvu je odobreno da Šešelju – kao i svim drugim optuženim, odnosno njihovim braniocima – dokazni i oslobađajući materijal obelodani u elektronskoj formi, na kompakt diskovima. Ukoliko optuženi odbije elektronsko obelodanjivanje veće će, navodi se u odluci, smatrati da je tužilaštvo ispunilo svoju obavezu.

Na ovu odluku Šešelj je danas reagovao pitanjem: "A šta ja da radim sa tim kompjuterskim disketama, za mene su one neupotrebljive." Kao razlog zbog kojeg odbija da se služi kompjuterom ovog puta nije naveo strah od strujnog udara, već to što mu nije dozvoljeno da dokazni

materijal dostavlja svojim pravnim savetnicima, koje Sekretarijat suda nije zvanično prihvatio. Tražio je, takođe, i dozvolu da uloži žalbu na današnju odluku veća.

Ukazujući Šešelju da je "njegova stvar hoće li ili neće da gleda materijal koji mu obelodanjuje tužilaštvo", sudija Ori ga je uputio da zahtev za odobravanje žalbe podnese u pismenoj formi kao i da u njemu navede razloge zbog kojih traži intervenciju Žalbenog veća.

Predstavnici tužilaštva su obavestili veće da su optuženom "pokušali da obelodane" kompakt diskove sa oko 280.000 stranica dokaznog i oslobađajućeg materijala, kao i da su mu dostavili 165 izjava svedoka u kojima se pominje ime optuženog. Tužilaštvo je, takođe, već predalo novi predraspravni podnesak po izmenjenoj optužnici, spisak svedoka i dokaznih predmeta, kao i popis presuđenih činjenica. Pošto je Šešelj najavio da će osporavati mnoge od presuđenih činjenica, sudija Ori mu je dao rok od šest nedelja – do 15. avgusta – da o tome pripremi podnesak. Veće će naknadno odlučiti o roku koji će odobriti Šešelju da pripremi podneske kojima će osporavati ekspertske izveštaje o uticaju medijske propagande i ideologiji Velike Srbije u XIX i XX veku.

U odgovoru na pitanje sudije o uslovima pritvora, Šešelj se žalio da mu je uprava Pritvorske jedinice "konfiskovala pošiljku sa majicama, dresovima, kapama i čarapama sa srpskim nacionalnim simbolima" – koja mu je poslata povodom svetskog prvenstva u fudbalu – dok se, kako je rekao, "ostalim robijašima, pa čak i holandskim stražarima, toleriše da nose dresove svojih nacionalnih timova."

VEĆE ODLUČILO DA SE SEŠELJU DODELI BRANILAC

HAG, 21.08.2006.

Pretresno veće II, koje čine sudije Ori/Orie, Robinson i Moloto, odlučilo je danas da se Vojislavu Šešelju pod hitno dodeli branilac. Dok Sekretarijat suda ne obavi sve potrebne radnje za imenovanje stalnog branioca, njegovu ulogu obavljaće dosadašnji "branilac u pripravnosti", holandski advokat Van der Spul/Spoel.

Na 25 stranica odluke Pretresnog veća detaljno se analizira međunarodna sudska praksa u pitanjima samozastupanja optuženog i, posebno, u slučajevima kada se to pravo može u interesu pravde ograničiti, ukoliko optuženi svesno remeti i ne poštuje sudski postupak.

Analizirajući Šešeljevo ponašanje u sudnici, njegove izjave i publikacije pre dolaska u Hag kao i skoro 200 podnesaka koje je u protekle tri godine podneo Tribunalu, Veće je zaključilo da postoje "snažne indicije

da bi samozastupanje moglo dovesti do značajnog i upornog ometanja prikladnog i ekspeditivnog vođenja suđenja." A to po međunarodnoj sudskoj praksi predstavlja osnov za ograničavanje prava optuženog da se sam zastupa.

Optuženi, zaključilo je veće, svesno odbija da poštuje osnovna pravila Tribunala, značajno remeti postupak, rasipa sredstva Tribunala, koristi uvredljiv jezik u svojim podnescima a ponekad i u sudnici, dovodi u pitanje dostojanstvo Tribunala i ugrožava same osnove na kojima se zasniva njegovo funkcionisanje.

Uprkos brojnim upozorenjima u kojima mu je ukazano na moguće posledice takvog ponašanja, optuženi je – konstatuje se u odluci Veća – nastavio da se ponaša na isti način, da koristi Tribunal kao pozornicu za svoje privatne ciljeve, a njegovi napadi na osobe povezane sa Tribunalom postali su sve uvredljiviji.

Pozivajući se na odluku Žalbenog veća u slučaju Milošević, prema kojoj je Pretresno veće bilo u pravu kada je optuženom dodelilo branioca, ali je pogrešilo što mu nije ostavilo kontrolu nad prezentacijom njegovog slučaja, Veće primećuje da se taj slučaj razlikuje od Šešeljevog, budući da su dodeli branioca prethodili Miloševićevi zdravstveni problemi. U Šešeljevom slučaju, ograničenje prava na samozastupanje je prouzrokovano svesnim i upornim ponašanjem optuženog, što Veću daje osnov za "čvršći i striktniji pristup u određivanju uloge optuženog u postupku." Da bi zaštitilo pravičnost i integritet postupka Veće, kako se navodi u odluci, "ne vidi drugu alternativu nego da naloži da optuženi ubuduće učestvuje u postupku isključivo posredstvom svog branioca." Ostavlja se, istina, mogućnost da se, od slučaja do slučaja, razmotri da li je u interesu pravde da se optuženom dozvoli neka vrsta ličnog učešća u postupku."

Ostaje da se vidi da li će i koliko ova odluka uticati na početak suđenja Vojislavu Šešelju, koji je najavljen je za prvu polovinu oktobra ove godine.

ŠEŠELJEV "BRANILAC U PRIPRAVNOSTI" TRAŽI DOZVOLU
ZA ŽALBU
HAG, 27.08.2006.

Holandski advokat Van der Spul/Spoel, dosadašnji "branilac u pripravnosti" u postupku protiv Vojislava Šešelja, zatražio je dozvolu za ulaganje žalbe na prošlonedeljnu odluku Pretresnog veća da se optuženom lideru srpskih radikala dodeli branilac koji će ga zastupati na predstojećem suđenju.

Holandski advokat priznaje da to radi "na svoju ruku", odnosno bez konsultacije sa optuženim koji odbija da s njim komunicira. Međutim, ukazuje Van der Spul, optuženi je u bezbroj prilika jasno stavio do znanja da želi sam da vodi svoju odbranu i da sebe smatra najkvalifikovanim za taj posao, s obzirom na svoju "pravnu ekspertizu i duboko poznavanje događaja" o kojima će se govoriti na suđenju.

Odluka da se optuženom mimo njegove volje dodeli, odnosno nametne, branilac – ukazuje Van der Spul – može se odraziti na pravičnost suđenja i predstavlja potencijalni žalbeni osnov u slučaju da optuženi bude osuđen. Žalbeno veće bi, ukoliko do toga dođe, moglo da naloži novo suđenje, sa optuženim u ulozi sopstvenog branioca, što bi zahtevalo dosta dodatnog vremena i sredstava. Zbog toga bi, smatra Šešeljev "branilac u pripravnosti", bilo mnogo bolje ako bi se taj problem razrešio u ovoj fazi postupka, odnosno pre suđenja a ne posle njega.

Očekuje se da će veće sudije Orija/Orie – kao što je to svojevremeno u slučaju Slobodana Miloševića učinilo i veće sudije Robinsona – dati dozvolu za ulaganje žalbe, i tako raščistiti pravni teren za početak suđenja.

TUŽILAŠTVO SE NE PROTIVI ŽALBI ŠEŠELJEVOG
"BRANIOCA U PRIPRAVNOSTI"
HAG, 28.08.2006.

Mada smatra da holandski advokat Van der Spul/Spoel nije u svom zahtevu ukazao "ni na jednu vidljivu pravnu ili činjeničnu grešku" u odluci Pretresnog veća da se Vojislavu Šešelju dodeli branilac, tužilaštvo nema ništa protiv da mu se odobri ulaganje žalbe na tu odluku. Šta više, tužilaštvo smatra da bi razrešenje spornog pitanja pred Žalbenim većem Tribunala, u ovoj fazi postupka, "najbolje zaštitilo prava i interese strana."

U kratkom odgovoru na zahtev Šešeljevog "branioca u pripravnosti" se naglašava da je, po oceni tužilaštva, odluka Pretresnog veća da se optuženom dodeli branilac "temeljita i zakonita" i da je u potpunosti u skladu sa sudskom praksom u Tribunalu i pred međunarodnim i domaćim sudovima.

ŠEŠELJA ĆE BRANITI LONDONSKI ADVOKAT DEJVID HUPER
HAG, 30.08.2006.

U slučaju da Žalbeno veće potvrdi odluku da se Vojislavu Šešelju dodeli branilac, u toj ulozi će se naći londonski advokat Dejvid Huper/David Hooper, saopšteno je danas u Tribunalu.

U odluci o njegovom imenovanju, koju je potpisao zamenik sekretara suda, pored ostalog se navodi da su se 24. avgusta predstavnici Sekretarijata sastali sa optuženim kako bi mu objasnili "praktične posledice" odluke Pretresnog veća o dodeli branioca i ponudili mu da na listi branilaca pred Tribunalom ukaže na advokate koji bi mu najviše odgovarali. Šešelj je, međutim, odbio da saraduje insistirajući da će se sam braniti, pa su se u Sekretarijatu suda opredelili za londonskog advokata Dejvida Hupera.

Prema odluci zamenika sekretara, Huper stupa na dužnost odmah i u prvih mesec dana će mu pomagati Holandanin Van der Spul/Spoel, dosadašnji Šešeljev "advokat u pripravnosti."

Koliko će dugo Huper ostati na toj dužnosti zavisice, međutim, od odluke Žalbenog veća, pošto je danas Van der Spulu odobreno da uloži žalbu na odluku Pretresnog veća kojom je Šešelju dodeljen branilac.

SUDIJE TRAŽE DA SE SMANJI
OBIM OPTUŽNICE PROTIV ŠEŠELJA
HAG, 06.09.2006.

Pretresno veće pred kojim bi u oktobru ove godine trebalo da počne suđenje Vojislavu Šešelju pozvalo tužilaštvo da do kraja septembra "razmotri načine kojima bi moglo da smanji obim optužnice za najmanje jednu trećinu."

Nakon što je veće koje sudi šestorici srpskih zvaničnika optuženih za zločine na Kosovu naložilo tužilaštvo da ne izvodi dokaze o incidentima u Račku, Dubravi i Padalištu i Pretresno veće pred kojim bi uskoro trebalo da počne suđenje Vojislavu Šešelju je pozvalo tužilaštvo da "razmotri načine kojima bi moglo da smanji obim optužnice za najmanje jednu trećinu." Od tužilaštva se traži da do kraja septembra ove godine obavesti veće na koji će način reducirati optužnicu i tako skratiti dokazni postupak protiv lidera srpskih radikala.

Vojislav Šešelj se, podsetimo, u 14 tačaka optužnice tereti za zločine koji su počinjeni na desetak lokacija u Hrvatskoj (Vukovar i Voćin), Bosni i Hercegovini (Bosanski Šamac, Zvornik, Bijeljina, Mostar, Nevesinje i šire područje Sarajeva), kao i u Vojvodini (Hrtkovci).

Ukoliko tužilaštvo samo ne smanji obim optužnice, Pretresno veće može u skladu sa članom 73 bis Pravila postupka, usvojenim 30. juna ove godine, da naloži tužiocu da ne izvodi dokaze o nekim od tačaka optužnice, kao što se dogodilo u slučaju "Kosovske šestorke". Pretresno veće u tom slučaju je, kako je danas saopšteno na konferenciji za novinare,

odbilo da tužilaštvo izda dozvolu za ulaganje žalbe na odluku o izuzimanju Račka, Dubrave i Padališta, ostavljajući ipak mogućnost da u zavisnosti od odvijanja postupka naknadno dopusti izvođenje dokaza i o tim incidentima.

ODBAČEN ŠEŠELJEV ZAHTEV ZA UKLANJANJE
NEPOSTOJEĆIH SMETNJI
HAG, 11.09.2006.

Predsednik Tribunala Fausto Pokar/Pocar odbacio je danas zahtev Vojislava Šešelja za "uklanjanje svih smetnji koje ograničavaju ravnopravnost svih radio i televizijskih stanica u Srbiji u pogledu prava na prenos njegovog suđenja." Zahtev je odbačen kao "neosnovan" budući da, kako se navodi u današnjoj odluci, ne postoje nikakve smetnje i ograničenja i budući da sve radio i televizijske stanice u Srbiji i drugde imaju jednaka prava na javno emitovanje sudskih postupaka.

U zahtevu koji je u julu ove godine potpisao član "ekspertskeg tima odbrane" Aleksandar Vučić, navodi se da javnost u Srbiji jedva čeka početak suđenja jer od Šešelja očekuje "briljantnu pravničku odbranu i raskrinkavanje zaverenika novog svetskog poretka." U tom iščekivanju je, navodi Vučić, kao "svojevrsna šok bomba" odjeknula vest da TV B92, "koja je jedina u Srbiji prenosila suđenje Slobodanu Miloševiću, nema nameru da direktno prenosi suđenje prof. dr Vojislavu Šešelju." Kako, po Vučiću, TV B92 "ima ekskluzivno pravo prenosa", od predsednika Tribunala je traženo da na vreme "ukloni sve pravne i tehničke smetnje" kako bi javnost u Srbiji mogla da prati suđenje od kojeg tako mnogo očekuje.

Pre nego što je odlučio o ovom zahtevu, sudija Pokar je od Sekretarijata suda tražio informacije o eventualnim ograničenjima na javne prenose iz sudni-ca. Odgovoreno mu je da nikakva ograničenja ne postoje, da nikada ni jednoj TV stanici nije uskraćena mogućnost da snima ili prenosi javne sednice Tribu-nala, kao i da nikada nikome nisu data ekskluzivna prava na prenose iz haških sudnica.

ŠEŠELJ IZVEDEN IZ SUDNICE
HAG, 14.09.2006.

Na izričit zahtev optuženog, sudija Alfons Ori/Alphons Orije je danas naložio obezbeđenju da isprati Vojislava Šešelja iz sudnice, nakon čega je konferencija o stanju u postupku nastavljena bez njega. Šešelj se danas u sudnici prvi put pojavio u društvu engleskog advokata Dejvida Hupera/David Hooper, koji mu je dodeljen odlukom Pretresnog veća.

Nakon što je sudija Ori saopštio dnevni red i najavio da će optuženi na kraju rasprave imati priliku da se izjasni o svom fizičkom i mentalnom zdravlju i uslovima pritvora, Šešelj je rekao da ne želi da u sudnici bude "statista", optužujući engleskog advokata i branilački tim kojeg je on u međuvremenu okupio da su "špijuni čiji je zadatak da onemoguće njegovu odbranu."

Ukazujući mu da je u sudnici u (glavnoj) ulozi optuženog, a ne kao "statista", sudija Ori je rekao Šešelju da mu je, po njegovom mišljenju, "bolje da ostane" na statusnoj konferenciji, ali da ga neće prisiljavati, ukoliko on to ne želi. Pošto je Šešelj ponovio da ne želi, sudija je naložio obezbeđenju da optuženog izvede iz sudnice.

U nastavku statusne konferencije razmatrana su preostala otvorena pitanja uoči suđenja koje je sada najavljeno za početak novembra. Dokazni postupak optužbe bi, prema proceni tužiteljice Hildegard Erc-Reclaf/Uertz Retzlaff, trebalo da traje 100 radnih dana, odnosno oko 6 meseci ukoliko se bude zasedalo 5 dana sedmično. Pošto je veće prošle sedmice pozvalo tužilaštvo da razmotri mogućnost smanjenja obima optužnice za najmanje jednu trećinu, Erc-Reclaf je danas odgovorila da oni to rađe ne bi radili pošto je po njihovom mišljenju optužnica već "dovoljno sužena", ali će se povinovati eventualnom izričitom nalogu veća da se to učini.

SUĐENJE ŠEŠELJU POČINJE 2. NOVEMBRA

HAG, 18.09.2006.

Suđenje Vojislavu Šešelju počće u četvrtak 2. novembra a dan ranije biće održana predraspravna konferencija, saopšteno je danas u Haškom tribunalu.

Pretnosno veće, kako se navodi u nalogu o početku suđenja, prima k znanju izjavu optuženog da "neće učestvovati u postupku dok mu se ne vrati pravo da se sam brani." Uprkos toj izjavi, datoj na prošlonedeljnoj konferenciji o stanju u postupku, veće "ohrabruje optuženog da prisustvuje svim budućim raspravama u njegovom predmetu." Međutim, ukoliko on to ne bude želeo, obezbediće mu se video snimci kompletnog postupka na jeziku koji razume, tako da će suđenje moći da prati iz svoje ćelije i da se o svim aspektima postupka konsultuje sa svojim branilačkim timom, koji predvodi engleski advokat Dejvid Huper/David Hooper.

Sve to, naravno, pod uslovom da Žalbeno veće do početka suđenja potvrdi odluku Pretresnog veća kojom je Šešelju dodeljen branilac.

OGRANIČENA I USLOVNA SPREMNOST TUŽILAŠTVA

ZA SMANJENJE OPTUŽNICE PROTIV ŠEŠELJA

HAG, 22.09.2006.

Odgovor tužilaštva na poziv Pretresnog veća da "razmotri načine kojima bi obim optužnice protiv Vojislava Šešelja moglo da smanji za najmanje jednu trećinu."

Mada i dalje smatra da "nema potrebe da se smanjuje obim optužnice" protiv Vojislava Šešelja, tužilaštvo je stavilo na papir čega bi, eventualno, bilo spremno da se odrekne ukoliko Pretresno veće bude insistiralo na tome.

Najavljujući spremnost da odustane od pet tačaka optužnice kojima se lider srpskih radikala tereti za istrebljenje, ubistva, zatvaranja, mučenja i nehumana dela, tužilaštvo je na prvi pogled udovoljilo želji veća da se obim optužnice smanji za najmanje jednu trećinu. Problem je, međutim, u tome što odustajanje od tih pet tačaka ne bi smanjilo obim dokaza koje će optužba izvoditi, budući da se radi o "kumulativnim optužbama." Naime, Šešelj se u preostalih devet tačaka i dalje tereti za ta ista dela, samo što se ona kvalifikuju kao teške povrede Ženevskih konvencija i kršenje zakona i običaja ratovanja, a ne više i kao zločini protiv čovečnosti.

Ono što bi moglo da smanji obim dokaznog postupka i tako skрати suđenje je spremnost tužilaštva da povuče navode optužnice kojima se Šešelj tereti za zločine u Zapadnoj Slavoniji (u mestima Voćin, Hum, Bokane i Kraskovići), kao i u opštinama Brčko i Bijeljina u BiH. Tužilaštvo je, takođe, izrazilo spremnost da odustane od dokazivanja masovnog ubistva na planini Borašnica - jednoj od ukupno četiri lokacije zločina u području Nevesinja.

Izražavajući spremnost za odustajanje od ovih navoda optužnice, tužilaštvo je najavilo da će, ipak, izvoditi "ograničene dokaze" o zločinima u Zapadnoj Slavoniji, Brčkom i Bijeljini, kako bi ukazalo na ciljeve i metode udruženog zločinačkog poduhvata i opšte elemente zločina progona u Hrvatskoj i BiH, za koji se Šešelj tereti u tački 1 optužnice. Tužilaštvo poziva veće da se unapred izjasni da li će dozvoliti izvođenje dokaza o incidentima koji su povučeni iz optužnice, navodeći da u slučaju da mu se to ne odobri – ne bi bilo spremno da se u celosti odrekne navoda koji se odnose na Zapadnu Slavoniju.

ŠEŠELJU ODOBRENA UVODNA REČ

HAG, 26.09.2006.

Ukoliko bude želeo, Vojislav Šešelj će na otvaranju suđenja 2. novembra ove godine moći da se obrati veću izjavom bez polaganja zakletve, nezavisno od toga da li će optužba i odbrana održati svoje uvodne reči.

To je većinom glasova odlučilo predpretresno veće koje priprema suđenje lideru srpskih radikala, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini. Za odluku su glasali sudije Ori/Orie i Robinson, a protiv je bio sudija Moloto koji smatra da je odobravanjem Šešelju da govori na otvaranju suđenja predraspravno veće podrilo sopstvenu odluku kojom je optuženom uskraćeno pravo da se sam zastupa. Time se, po Molotou, "šalje nejasna poruka u pogledu buduće primene odluke o dodeli branioca", prema kojoj će optuženi moći da se obraća veću samo posredstvom svojih advokata.

Tužilaštvo i odbrana su pozvani da najkasnije nedelju dana pre 2. novembra obaveste veće da li nameravaju da na početka suđenja održe svoje uvodne reči.

ŠEŠELJEV BRANILAC TRAŽI SKRAĆENU RADNU SEMMICU

HAG, 18.10.2006.

Engleski advokat Dejvid Huper/David Hooper, branilac Vojislava Šešelja, traži od Pretresnog veća da izmeni svoj nalog o rasporedu, po kojem je suđenje – čiji je početak zakazan za 2. novembar ove godine – trebalo da se odvija četiri ili pet dana sedmično. Umesto toga, Huper predlaže da se tokom novembra rasprava vodi samo dva, a u decembru tri dana sedmično, kako bi se timu odbrane omogućilo da prouči obimni dokazni materijal i bolje pripremi svoj predmet.

Predsednik Tribunala se još nije izjasnio o zahtevu Vojislava Šešelja za izuzeće južnoafričkog sudije Bakone Molotoa, koji je u Predpretresnom veću glasao protiv toga da se optuženom dopusti da održi uvodnu reč na početku suđenja. Zahtev za izuzeće je, međutim, izlišan, pošto sudija Moloto i onako ne bi sedeo u Pretresnom veću koje će suditi Šešelju, budući da trenutno predsedava suđenjem Martiću i da će početkom sledeće godine preuzeti neke od predmeta na listi čekanja za početak suđenja. Pored predsedavajućeg sudije Orija/Orie i sudije Robinsona, u veću koje će suditi lideru srpskih radikala optuženom za zločine u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini, sedeće još i povremeni (ad-litem) sudija Hopfel/Hoepfel iz Austrije.

Žalbeno veće Tribunala, inače, još nije donelo odluku o žalbi Vojislava Šešelja na odluku kojom mu je dodeljen branilac i naloženo da se, u buduće, sudijama može obraćati samo posredstvom svog advokata.

ŠEŠELJ IPAK MOŽE SAM DA SE BRANI

HAG, 20.10.2006.

Žalbeno veće Tribunala delimično je usvojilo žalbu, koju je u ime Vojislava Šešelja podneo njegov bivši zastupnik u pripravnosti, holandski advokat Van Der Spul/Spoel i povuklo odluku Pretresnog veća kojom je optuženom imenovan stalni branilac.

Sudije Žalbenog veća su, u obrazloženju, navele da su ovakvu odluku donele "u svetlu činjenice da Šešelju nije upućeno jasno upozorenje pre nego što mu je dodeljen stalni branilac."

Šešelja je Žalbeno veće takođe upozorilo da će "ukoliko načinom na koji se bude zastupao nakon ove odluke, značajno bude ometao dolično odvijanje postupka, Pretresno veće biti ovlašćeno da mu imenuje branioca, nakon što mu pruži priliku da se da se izjasni o svom ponašanju koje je veće navelo da donese takvu odluku". Početak suđenja Vojislavu Šešelju zakazan je za 2. novembar ove godine.

ODLOŽEN POČETAK SUĐENJA ŠEŠELJU

HAG, 25.10.2006.

Sekretarijatu suda naloženo da imenuje novog stand-by ili "branioca u pripravnosti" koji će Šešelju, bude li to želeo, pomagati u pripremi i prezentaciji odbrane i koji će biti spreman da privremeno ili trajno preuzme vođenje predmeta ukoliko optuženi, i nakon izričitog upozorenja, nastavi da "značajno ometa dolično odvijanje postupka."

U svetlu odluke Žalbenog veća koje je prošlog petka preinačilo nalog o dodeli branioca Vojislavu Šešelju, Pretresno veće sudije Alfonsa Orija je danas odložilo početak suđenja lideru srpskih radikala, zakazan za 2. novembar ove godine. Umesto toga u sredu 1. novembra održaće se konferencija o stanju u postupku, koja bi – ukoliko veće zaključi da za to postoje uslovi – mogla da bude praćena predraspravnom konferencijom na kojoj će se odrediti novi datum otvaranja glavne rasprave.

Početak suđenja je odložen budući da je, nakon odluke Žalbenog veća, Šešelj ostao ne samo bez nedavno imenovanog branioca Dejvida Hupera/David Hooper, već i bez takozvanog stand-by odnosno "branioca u pripravnosti", pošto je u međuvremenu prestao mandat holandskom advokatu Van der Spulu/Spoel, koji je poslednjih godina obavljao tu ulogu.

Pretno veće je zbog toga naložilo Sekretarijatu suda da pod hitno imenuje novog "branioca u pripravnosti" koji će Šešelju, bude li to želeo, pomagati u pripremi i prezentaciji odbrane i koji će biti spreman da uskoči i privremeno ili trajno preuzme vođenje predmeta ukoliko optuženi, i nakon izričitog upozorenja, nastavi da se ponaša na način kojim se, kako je to definisano u odluci Žalbenog veća, "značajno ometa dolično odvijanje sudskog postupka."

DEJVID HUPER ŠEŠELJEV "BRANILAC U PRIPRAVNOSTI"

HAG, 30.10.2006.

Engleski advokat Dejvid Huper/David Hooper imenovan je danas za "branioca u pripravnosti" u predmetu Vojislava Šešelja. Istom odlukom zame-nika sekretara Tribunala za Huperovog pomoćnika imenovan je Andreas O'Šej/ O'Shea, advokat iz Engleske koji je ujedno i profesor prava u Južnoj Africi.

Huper i O'Šej su, inače, do odluke Žalbenog veća kojom je preinačen prvostepeni nalog o dodeli branioca Vojislavu Šešelju, nepuna dva meseca obavljali dužnost dodeljenog zastupnika i ko-zastupnika optuženog lidera srpskih radikala. Prema nalogu Pretresnog veća od 25. oktobra ove godine, "branilac u pripravnosti" i njegov pomoćnik će optuženom, ukoliko to bude želeo, pomagati u pripremi i prezentaciji odbrane i biće spremni da privremeno ili trajno preuzmu vođenje odbrane ukoliko Šešelj nastavi da se ponaša na način kojim se, kako je to definisano u odluci Žalbenog veća, "značajno ometa dolično odvijanje sudskog postupka."

Huper i O'Šej će se u novoj ulozi pojaviti pred sudom već u sredu, na konferenciji o stanju u postupku u slučaju Vojislava Šešelja. Koliko će dugo biti u statusu "pripravnosti" zavisiće isključivo od ponašanja optuženog. Naime, ukoliko Šešelj nastavi da se ponaša na dosadašnji način, Pretresno veće može odmah da engleske advokate "unapredi" u puni status branilaca, budući da je Žalbeno veće u svojoj odluci od 20. oktobra uputilo optuženom izričito upozorenje da će mu u tom slučaju mimo njegove volje biti dodeljen branilac.

ŠEŠELJ UKLONJEN IZ SUDNICE

HAG, 01.11.2006.

Uprkos izričito upozorenju, optuženi lider srpskih radikala nastavio da ometa postupak pa je Pretresno veće naložilo stražarima da ga izvedu iz sudnice. Njegovu odbranu su na današnjoj statusnoj konferenciji

privremeno preuzeli "branioci u pripravnosti" koji će, ako Šešelj nastavi da ometa postupak, trajno preuzeti tu ulogu

Zbog upornog ometanja postupka i nakon izričitog upozorenja Pretresnog veća, Vojislav Šešelj je danas uklonjen iz sudnice, a njegovu odbranu su privremeno preuzeli branilac i ko-branilac u pripravnosti, engleski advokati Dejvid Huper/David Hooper i Andreas O'Šej/O'Shea. Po njegovom trijumfalnom osmehu dok su ga stražari izvodili iz sudnice, moglo bi se zaključiti da je upravo to i bio cilj s kojim je optuženi došao na današnju konferenciju o stanju u postupku, u uverenju da će tako onemogućiti sudski postupak, odnosno suđenje.

Već na samom početku statusne konferencije, kada ga je predsedavajući sudija pitao da li može da prati postupak na jeziku koji razume, Šešelj je tražio da se iz sudnice udalje engleski advokati koji se, kako je rekao, "lažno predstavljaju" kao njegovi branioci a zapravo su "špijuni" koji ometaju njegovu odbranu. Ponovio je to i kada je sudija pozvao engleske advokate da se predstave, nakon čega ga je veće uputilo da – ako se ne slaže sa odlukom o imenovanju branilaca u pripravnosti – iskoristi pravne lekove koji su mu na raspolaganju, a među koje ne spada "upadanje u reč gospodinu Huperu u trenutku kada se on obraća Pretresnom veću." Optuženi je upozoren da će, ukoliko nastavi da ometa postupak, biti uklonjen iz sudnice, što se nakon dvadesetak minuta i dogodilo.

U nastavku statusne konferencije, bez prisustva optuženog, bilo je reči o spremnosti strana za suđenje, čiji je početak prethodno bio zakazan za 2. novembar ove godine, ali je odložen nakon što je Žalbeno veće preinačilo odluku da se Šešelju dodeli branilac. Veće je od branioca u pripravnosti tražilo da se izjasni o spremnosti za suđenje u ove varijante: ako se Šešelj bude sam branio i ako se današnja privremena situacija u kojoj su se našli Huper i O'Šej – pretvori u stalnu, tako što bi engleski advokati trajno preuzeli vođenje odbrane.

Huper je danas izrazio sumnju da je Šešelj spreman za početak suđenja budući da je izgubio dva letnja meseca kada mu je oduzeto pravo da se sam brani, a za sebe i svog pomoćnika je rekao da su izgubili poslednje dve sedmice oktobra, nakon što je Žalbeno veće preinačilo odluku o njihovom imenovanju za dodeljene branioca. Zbog toga bi se, rekao je Huper, prethodna procena da će biti spremni za početak suđenja 2. novembra, morala korigovati za najmanje dve sedmice, što znači za sredinu ili drugu polovinu ovog meseca.

Branilac u pripravnosti je u jednom trenutku ukazao na mogućnost da on i njegov pomoćnik napuste sudnicu ukoliko optuženi bude želeo da se obrati veću bez njihovog prisustva, ali je sudija Robinson odgovorio da to ne dolazi u obzir zbog "dostojanstva i prestiža Međunarodnog suda."

Zaključujući današnju raspravu, predsedavajući sudija Ori/Ori je najavio da će uskoro biti održana nova statusna konferencije na kojoj će veće pokušati da od Šešelja dobije informacije o njegovoj spremnosti za početak suđenja. Ako ih ne dobije, dodao je Ori, "veće će razmotriti šta dalje da učini." Sledeći korak bi, po svemu sudeći, mogao da bude nalog veća da Huper i O'Šej trajno preuzmu odbranu Vojislava Šešelja.

ŠEŠELJ SUTRA PONOVO PRED SUDOM

HAG, 02.11.2006.

Nakon što je juče naložilo da se optuženi izvede iz sudnice zbog upornog ometanja postupka, Pretresno veće je za sutra ujutro zakazalo novu konferenciju o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja, lidera srpskih radikala optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.

Sudije će sutra pokušati da od Šešelja dobiju odgovor na pitanje da li je spreman za početak suđenja na kojem će se sam braniti, ali u prisustvu dvojice engleskih "branilaca u pripravnosti", spremnih da preuzmu njegovu odbranu ukoliko to naloži Pretresno veće. Ukoliko sutra od Šešelja ne dobije tražene informacije veće će, kako je juče najavio predsedavajući sudija Alfons Ori/Alphons Ori, "razmotriti šta dalje da učini."

Početak suđenja je, inače, bio zakazan za 2. novembar ove godine, ali je odložen nakon što je Žalbeno veće preinačilo odluku o dodeli branioca optuženom. Ako Šešelj i sutra bude ometao postupak Pretresno veće bi moglo da mu ponovo dodeli branioce – engleske advokate Dejvida Hupera/David Hooper i Andreasa O'Šeja/O'Shea – koji su na jučerašnjoj konferenciji o stanju u postupku nagovestili da bi mogli da budu spremni za početak suđenja u drugoj polovini novembra.

TEORIJSKI DA, PRAKTIČNO NE

HAG, 03.11.2006.

Sem što je na samom početku rekao da u sredu nije iz sudnice izveden "zbog remetilačkog ponašanja" – kako stoji u nalogu veća – nego "na sopstveni zahtev jer nije hteo da sedi u sudnici zajedno sa špijunima", Vojislav Šešelj na današnjoj konferenciji o stanju u postupku nije pominjao branioce u pripravnosti koji su sedeli ispred njega. Ponašao se, za njegove

standarde, dosta uzdržano, verovatno svestan da bi novi ispad mogao dovesti do toga da engleske advokate Hupera/Hooper i O'Šeja/O'Shea veće ponovo imenuje za dodeljene branioce. Konferencija je zakazana kako bi se Šešelju dala prilika da se izjasni da li je spreman za početak suđenja na kojem će se, barem kako trenutno stvari stoje, sam braniti.

U odgovoru na pitanje predsedavajućeg sudije Orija/Orie, Šešelj je prvo rekao da je za suđenje "teorijski spreman" od 24. februara 2003. godine, kada je došao u Hag, da bi zatim izneo sedam razloga zbog kojih to, zapravo, nije.

Kao prvo, naveo je da ne zna sadržaj optužnice budući da je veće naložilo tužilaštvu da njen obim smanji za trećinu, o čemu još nije doneta odluka. Dodao je, zatim, da mu još nisu obelodanjena imena zaštićenih svedoka, kao i da nisu rešeni status i finansiranje njegovog "ekspertskog tima odbrane", budući da Sekretarijat suda insistira na kriterijima koji su utvrđeni za advokate odbrane pred Tribunalom. Požalio se, takođe, da tužilaštvo nije odgovorilo na njegovu najavu "specijalne odbrane", što prema Pravilima tribunala znači odbranu alibijem ili smanjenom uračunljivošću, odnosno neuračunljivošću, ali Šešelj ta pravila tumači mnogo šire i smatra da uključuju i mogućnost da se brani citatima iz svojih knjiga i govora. Insistira, takođe, da na predstojećem suđenju sedi "u prvom redu" – u klupi za branioce – kako bi svedoci stekli "vizuelan utisak da je ravnopravan sa tužiocem." Konačno, tražio je isti tretman kakav je u pritvoru imao Slobodan Milošević: kancelariju za sastanke sa svojim pravnim savetnicima, istražiteljima i svedocima, poverljivim telefonom i faksom, čiji će ključ držati u svom džepu.

Sudija Ori mu je sugerisao da se tim povodom obrati Sekretarijatu suda, ali će Šešeljevom zahtevu po svemu sudeći biti teško da se udovolji budući da je glavni zaključak švedskog tima, koji je nakon Miloševićeve smrti izvršio inspekciju tribunalove Pritvorske jedinice, bio da se takve povlastice više nikada i nikome ne smeju odobriti.

Sledeća konferencija o stanju u postupku zakazana je za sredu 8. novembra.

SUĐENJE ŠEŠELJU POČINJE 27. NOVEMBRA

HAG, 08.11.2006.

Suđenje Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, počeo je ponedeljak 27. novembra 2006. godine, saopštio je danas predsedavajući sudija Alfons Ori/Alphons Ori. Tužilac će za uvodnu reč imati na raspolaganju dva i po

sata, a isto vreme će dobiti i optuženi koji je odlučio da uvodnu reč održi na početku dokaznog postupka odbrane. Drugog dana suđenja, 28. novembra, Šešelji će imati dva sata za uvodnu izjavu bez polaganja zakletve, a pod kontrolom Pretresnog veća.

Dokazni postupak optužbe počeo je u sredu 6. decembra i tokom šest radnih dana do zimske sudske pauze optužba bi trebalo da izvede 10 svedoka koji će govoriti o navodima optužnice koji se odnose na događaje u selu Hrtkovci, u Vojvodini. Kako bi se izbeglo dalje odlaganje suđenja, Veće je pozvalo tužilaštvo da dokazni materijal koji će koristiti sa prvih 10 svedoka optuženom ovog puta izuzetno obelodani na papiru, opominjući Šešelja da će – ukoliko nastavi da odbija da prima dokumenta u elektronskoj formi – "sam sebe lišiti pristupa obelodanjenom materijalu."

Do početka suđenja biće održana još jedna konferencija o stanju u postupku, zakazana za 22. novembar ove godine.

ŠEŠELJ SE NEĆE BRANITI
"SMANJENOM NEURAČUNLJIVOŠĆU"
HAG, 08.11.2006.

Najveći deo današnje konferencije o stanju u postupku protekao je u pokušajima Vojislava Šešelja da sudijama objasni svoj koncept "posebne odbrane" koju priprema za predstojeće suđenje. Objasnjavao je da je njegova odbrana "posebna zato što se još niko nije tako branio" i zato što će njome osporavati ne samo optužnicu koja ga tereti za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, već i pristup tužilaštva istorijskim okolnostima u kojima je došlo do raspada bivše Jugoslavije. Kao ilustraciju "posebne odbrane" naveo je "govor mržnje" hrvatskih i muslimanskih političara i zapadnih državnika od kojih je pomenuo predsednike Širaka i Klintona, koji je po njemu "mnogo gori od onog što se njemu pripisuje." U "posebnu odbranu", dodao je, spada i ukazivanje na "ulogu Vatikana i rimskih papa" u raspadu Jugoslavije, situiranu, kako je rekao "u istorijskom kontekstu koji se odvija kroz hiljade godina."

Uprkos Šešeljevim objašnjenjima, sudije nisu uspele da shvate šta je to "posebno" u odbrani koju planira optuženi. Ukazivali su mu da je, prema pravilima Tribunala, optuženi dužan da unapred obavesti optužbu samo o "posebnim vidovima odbrane" kao što su alibi, neuračunljivost ili smanjena uračunljivost, kako bi tužilac mogao da pripremi dokaze kojima će to osporavati. Šešelji je, na to, dva puta ponovio da ne namerava da se brani "smanjenom neuračunljivošću."

Pretresno veće je danas saopštilo svoju odluku o smanjivanju obima optužnice protiv Šešelja. Iz optužnice se briše pet "kumulativnih" tačaka kojima se Šešelji teretio za istrebljenje, ubistva, zatvaranja, mučenja i nehumana dela kao zločine protiv čovečnosti, budući da se ti isti zločini u tačkama koje ostaju kvalifikuju kao teške povrede Ženevskih konvencija. Brišu se, takođe, i navodi optužnice kojima se Šešelji teretio za zločine u Zapadnoj Slavoniji (u mestima Voćin, Hum, Bokane i Kraskovići), kao i u opštinama Brčko, Bijeljina i Bosanski Šamac i na planini Borašnica - jednoj od ukupno četiri lokacije zločina u području Nevesinja.

Predstavnik Sekretarijata suda obavestio je veće šta je optuženom stavljeno na raspolaganje kako bi mogao da priprema odbranu. Šešelji je, pored "stambene", dobio i radnu ćeliju, video i audio plejere, a odbio je kompjuter i pomoć osoblja sekretarijata i dodeljenih branilaca. I dalje je u razmatranju Šešeljev zahtev za dodatnom kancelarijom čiji će ključ, kako je rekao na prošloj statusnoj konferenciji, "nositi u džepu" i u kojoj će imati telefon, faks i mogućnost prijema svojih pravnih savetnika, istražitelja i svedoka odbrane. Sekretarijat suda će, kako je najavljeno, o tome doneti odluku sledeće nedelje.

ŠEŠELJ NE PRIHVATA PONUĐENU HRANU
HAG, 13.11.2006.

Tribunal "ima mehanizme kojima će osigurati zaštitu zdravlja optuženog" – izjavio nam je danas predstavnik za štampu Tribunala, Refik Hodžić, povodom informacija da je Vojislav Šešelji stupio u štrajk gladu. Hodžić je potvrdio da Šešelji "ne prihvata hranu koju mu nudi osoblje Pritvorske jedinice" i dodao da optuženi "ima hranu u svojoj ćeliji", ali oni ne znaju da li je uzima.

Sekretarijat Tribunala je, nastavio je Hodžić, dobio pismo Šešeljevih pravnih savetnika u kojem se navode četiri razloga zbog kojih se optuženi odlučio na taj potez: ukidanje restrikcija za posete supruge, registrovanje tima pravnih savetnika, dostavljanje dokumenata isključivo "na papiru i na srpskom" a ne u elektronskoj formi, kao i uklanjanje engleskih advokata Hupera/Hooper i O'Seja/O'Shea, koji su imenovani za "braniocce u pripravnosti."

Sve te razloge, ukazao je Hodžić, Šešelji je već komunicirao Tribunalu na razne načine, uključujući i prošlonedeljnu konferenciju o stanju u postupku, i oni su trenutno na razmatranju kod predsednika Tribunala ili Sekretarijata suda. Ta pitanja, zaključio je tribunalov

predstavnik za štampu, "mogu da budu rešena isključivo u okviru Statuta i Pravila postupka, a nikako izvan toga."

Početak suđenja Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine protiv čovečnosti i teške povrede Ženevskih konvencija u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini, zakazan je za 27. novembar ove godine. Pre toga bi, 22. novembra, trebalo da se održi još jedna konferencija o stanju u postupku.

ŠEŠELJEVO ZDRAVLJE (JOŠ) NIJE NARUŠENO
HAG, 15.11.2006.

Ništa ne ukazuje da je zdravlje Vojislava Šešelja narušeno, izjavio je danas Refik Hodžić, portparol Tribunala na redovnoj konferenciji za novinare. Vojislav Šešelji od 10. novembra ove godine odbija da uzima hranu i lekove koje mu nudi osoblje Pritvorske jedinice Ujedinjenih nacija (PJUN). Hodžić, kako je rekao, "ne može da komentariše da li Šešelji možda uzima drugu hranu" koja se nalazi u njegovoj ćeliji.

Neki od razloga za Šešeljev štrajk glađu su navodne restrikcije njegovoj porodici i prijateljima da ga posećuju u pritvoru, te odbijanje Sekretarijata da registruje njegove "pravne savetnike." Hodžić je danas rekao da nije tačno da su posete Šešeljeve porodice i prijatelja zabranjene već su, odlukom uprave Pritvorske jedinice, pod video i audio nadzorom. Portparol tužilaštva Anton Nikiforov je dodao da će optužba odustati od prigovora na posete Šešeljeve porodice, ali je naglasio da razlog za takav potez nije štrajk glađu optuženog.

Ni drugi argument optuženog, po Hodžiću, nije utemeljen, pošto "pravni savetnici" čiju registraciju Šešelji zahteva ne ispunjavaju uslove koje, za pravne zastupnike optuženih, propisuju pravila Tribunala.

U sredu, 22. novembra biće održana poslednja statusna konferencija u sklopu ubrzanih priprema za početak suđenja Vojislavu Šešelju, zakazanog za ponedeljak, 27. novembra. Datum početka suđenja je, po Hodžićevim rečima, za sada nepromenjen i ne zavisi od Šešeljevog štrajka glađu, već isključivo od odluke Veća koje će suditi u tom predmetu.

Portparol Tribunala se danas osvrnuo i na presudu sarajevskog Državnog suda kojom je Radovan Stanković proglašen krivim za silovanja bošnjačkih žena i devojaka u Foči 1992. i 1993. godine i osuđen na kaznu zatvora od 16 godina. Hodžić je podsetio da je to prvi predmet koji je iz Haga prosleđen nacionalnom pravosuđu i ukazao da se "takva strategija Tribunala sada pokazala opravdanom".

OPTUŽBA: ŠTRAJK GLAĐU JE OPSTRUKCIJA POSTUPKA
HAG, 17.11.2006.

Tužilaštvo traži zvaničan izveštaj Sekretarijata o tome da li Šešelji "zaista štrajkuje glađu", kao i hitan medicinski pregled optuženog ako se utvrdi da je to tačno. U tom bi slučaju, smatra tužilaštvo, bili ispunjeni uslovi za dodelu branioca Šešelju, budući da je njegov štrajk glađu "usmeren na ometanje postupka"

Tužilaštvo zahteva da Pretresno veće naloži Sekretarijatu suda da podnese zvanični izveštaj o tome da li je Vojislav Šešelji zaista stupio u štrajk glađu i prestao da uzima lekove. Ukoliko se ispostavi da je to tačno, neophodno je, smatra optužba, bez odlaganja obaviti medicinske preglede kako bi se utvrdilo da li je optuženi sposoban da priprema svoju odbranu i zastupa sebe na suđenju čiji je početak zakazan za 27. novembar ove godine.

Ako se u medicinskim pregledima utvrdi da optuženi nije sposoban za suđenje, tužilaštvo traži da se Šešelju odmah dodeli branilac, budući da je njegov štrajk glađu usmeren na "ometanje postupka". Pre takve odluke i optuženom bi, smatra tužilaštvo, trebalo pružiti priliku da se o svemu izjasni.

U objašnjenju svog zahteva, tužilaštvo se poziva na odluku Žalbenog veća kojom je Šešelju vraćeno pravo da se sam brani sve dok svojim ponašanjem ne bude "značajno ometao dolično odvijanje postupka." Ako dođe do ometanja postupka, Pretresno veće je "ovlašćeno da imenuje branioca, nakon što optuženom pruži priliku da se da se izjasni o svom ponašanju na osnovu kojeg je veće donelo takvu odluku".

Vojislav Šešelji odbija hranu i lekove koje mu nudi osoblje Pritvorske jedinice od 10. novembra ove godine a kao glavne razloge je naveo navodne restrikcije njegovoj porodici i prijateljima da ga posećuju u pritvoru i odbijanje Sekretarijata da registruje njegove "pravne savetnike." Portparol Tribunala je u sredu demantovao postojanje bilo kakvih restrikcija na kontrolisane posete optuženom, a za njegove "pravne savetnike" je rekao da ne ispunjavaju uslove koje pravila Tribunala propisuju za zastupnike optuženih.

POZIV ŠEŠELJU DA OBJASNI SVOJE PONAŠANJE
HAG, 22.11.2006.

Nakon današnje konferencije o stanju u postupku održane bez prisustva optuženog, Raspravno veće je pozvalo Vojislava Šešelja da objasni svoje ponašanje kojim se, po oceni sudija, u značajnoj meri ometa

"dolično i ekspeditivno" odvijanje sudskog postupka u njegovom slučaju. Pre nego što donese odluku o nametanju branioca optuženom koji svojim ponašanjem remeti sudski postupak, veće je prema pravilima Tribunala dužno da mu pruži priliku da objasni svoje postupke.

Raspravno veće je pozvalo Šešelja da svoje ponašanje objasni pismenim podneskom od najviše 1.400 reči koji treba da preda najkasnije do petka 24. novembra, a koji zatim može usmeno da dopuni na predraspravnoj konferenciji, u ponedeljak 27. novembra. Ukoliko optuženi izabere da ne iskoristi ni jednu od tih mogućnosti, veće će – navodi se u današnjoj odluci – to tumačiti kao njegovo odricanje od prava da se izjasni i pristupiće konačnom odlučivanju u ovom slučaju.

AKTIVIRAN ŠEŠELJEV BRANILAC U PRIPRAVNOSTI HAG, 22.11.2006.

Na formalno upozorenje Pretresnog veća zbog jutrošnjeg izostanka sa konferencije o stanju u postupku, Šešelj je, kako je sudije obavestio zamenik sekretara suda, Robin Vincent, odgovorio na sebi svojstven način. Poručio je, naime, sudijama da su "idioti ako misle da će on doći." Zaključujući da optuženi, uprkos upozorenju, istrajava na "ometajućem ponašanju", Pretresno veće je "aktiviralo" branioca u pripravnosti Dejvida Hupera/David Hooper i naložilo mu da u nastavku statusne konferencije preuzme vođenje Šešeljeve odbrane.

Pošto je veće izrazilo zabrinutost zbog "potencijalnog pogoršanja zdravstvenog stanja optuženog" zbog odbijanja da uzima hranu i lekove koje mu nudi osoblje Pritvorske jedinice, zamenik sekretara je izneo šta se sve, tim povodom, preduzima. Uveden je, kako je rekao, "rigorozni režim" nadzora 24 sata dnevno, sekretarijat svakog jutra dobija iscrpne izveštaje o fizičkom i mentalnom stanju i aktivnostima optuženog, a pritvorski lekar dr. Falke je osoblju koje se stara o Šešelju dao "opsežne savete kako da postupaju" u slučaju pogoršanja njegovog zdravstvenog stanja. Mere koje se preduzimaju su, prema zameniku sekretara, "u skladu sa standardima koje je za takve slučajeve propisala Svetska zdravstvena organizacija."

Konferencija o stanju u postupku je, zatim, nastavljena razmatranjem priprema za početak suđenja. Predsedavajući sudija Ori/Orie je potvrdio da će predraspravna konferencija u slučaju Vojislava Šešelja biti održana u ponedeljak 27. novembra, kao i da će odmah nakon nje, uvodnom rečju tužioca, biti započeto suđenje. Sledećeg dana, 28. novembra, Šešelj će imati priliku da se veću obrati izjavom bez polaganja zakletve, a saslušanje prvih svedoka će početi 6. decembra ove godine.

Pošto će optuženom biti dostavljen video snimak današnje statusne konferencije, Pretresno veće mu je uputilo još jedno formalno upozorenje zbog nepoštovanja odluke o maksimalnoj dužini podnesaka. Kao ilustracija, naveden je jedan podnesak za koji je Šešelju izuzetno dozvoljeno da umesto uobičajenih 800 sadrži 5.000 reči, a optuženi ga je dostavio na više od 47.000 reči. Šešelj je, zbog toga, upozoren da "istrajno nepoštovanje odluke veća o dužini podnesaka predstavlja oblik ometajućeg ponašanja" te bi veće, ukoliko se to nastavi, "moglo da razmotri mogućnost da mu nametne branioca, nakon što ga s tim u vezi sasluša."

UPOZORENJE ŠEŠELJU ZBOG "OMETAJUĆEG PONAŠANJA" HAG, 22.11.2006.

Pošto se Vojislav Šešelj jutros nije pojavio u sudnici, Pretresno veće je zaključilo da njegov izostanak – svejedno da li je posledica "fizičkog stanja koje je sam izazvao ili je rezultat svesne odluke da ne dođe" - predstavlja "ometajuće ponašanje". Shodno tome, optuženom je upućeno formalno upozorenje da će, ukoliko se najkasnije do 12 sati ne pojavi u sudnici, vođenje njegove odbrane na današnjoj statusnoj konferenciji preuzeti branilac u pripravnosti, engleski advokat Dejvid Huper/David Hooper. Sekretar suda je upućen da to upozorenje odmah prenese Šešelju u Pritvorskoj jedinici.

Pre nego što je izdalo ovo upozorenje, veće je saslušalo zamenika sekretara Suda Robina Vincenta koga je jutros upravnik Pritvorske jedinice obavestio da Šešelj neće doći na statusnu konferenciju pošto se, kako je rekao, "oseća previše slabim", "glas mu nije jak koliko bi voleo" i misli da "ne može da izdrži transport" do Tribunala. Na pitanje sudije Orija koji su razlozi tavog fizičkog stanja optuženog, zamenik sekretara je odgovorio da Šešelj od pretprošle subote 11. novembra štrajkuje glađu.

Vincent je, takođe, obavestio veće da je poslednji put posetio Šešelja ju-če posle podne i vodio s njim 40-minutni razgovor o "administrativnim pitanji-ma." Odgovarajući na pitanja sudija opisao je kako je Šešelj sam, bez bilo čije pomoći ili pomagala, došao do kancelarije u kojoj su razgovarali, i "ostavio je utisak da je sposoban da učestvuje u razgovoru i razume njegovu prirodu", a po završenom razgovoru je ustao i sam se vratio u svoju ćeliju. Pošto svakog jutra dobija izveštaje o zdravstvenom stanju i aktivnostima optuženog, zamenik sekretara je obavestio veće da Šešelj nije poslednjih dana učestvovao u sportskim aktivnostima, ali je redovno izlazio u šetnju sa ostalim pritvorenicima.

Pošto je izdalo formalno upozorenje optuženom, veće je prekinulo statusnu konferenciju nalažući stranama da budu u pripravnosti za njen nastavak kada se i ako se Šešelj pojavi, a najkasnije u 12 sati. Ovo bi, inače, trebalo da bude poslednja konferencija o stanju u postupku pred početak suđenja, zakazan za ponedjeljak 27. novembra ove godine.

POČELO SUĐENJE VOJISLAVU ŠEŠELJU

HAG, 27.11.2006.

Konstatacijom predsedavajućeg sudije da "samonametnuto slabo fizičko stanje ne može da bude razlog za odlaganje postupka", u Tribunalu je danas počelo suđenje Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Optuženička klupa je bila prazna, ali to ne znači da se optuženom sudi u odsustvu, budući da je Šešelj prisutan u tribunalovoj Pritvorskoj jedinici, gde su mu stvoreni uslovi da postupak prati posredstvom interne televizije.

Predmet Vojislava Šešelja je na početku uvodne reči tužiteljica Hildegard Uerc-Reclav/Uertz-Retzlaf definisala kao "predmet o srpskim vođama koji su se nakon raspada bivše Jugoslavije opirali procesu osamostaljenja novih država" i koji su po svaku cenu hteli da ostvare svoju viziju "države za sve Srbe" ili, kako je to nazivao optuženi, "Velike Srbije." Tužilaštvo će, najavila je Uerc-Reclav, dokazati da je Šešelj zajedno sa drugim srpskim vođama učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu, sa ciljem nasilnog i trajnog uklanjanja nesrpskog stanovništva sa trećine teritorije Hrvatske, iz većeg dela BiH i iz delova Vojvodine.

Opisujući Šešelja kao "lukavog majstora političke manipulacije, sakrivene iza patriotske retorike", tužiteljica je ukazala da su njegovi radikalni ratno-huškački govori kojima je ulivao strah i mržnju uticali ne samo na dobrovoljce Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta, već i na rezerviste i vojnike JNA odnosno Vojske Jugoslavije, kao i na lokalno srpsko stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. S druge strane, efekat tih govora na Hrvate i Muslimane je, prema tužiteljici, bio takav da su mnogi od njih panično napuštali svoje domove nakon što bi ih čuli.

Efekti nekih od njegovih govora se, smatra Uerc-Reclav, mogu izraziti brojem ubijenih Hrvata i Muslimana. Nakon što je u novembru 1991. godine Šešelj posetio svoje dobrovoljce u Vukovaru i rekao da "ni jedan ustaša ne sme napustiti Vukovar živ", dobrovoljci pod komandom Milana Lančuzanina "Kamenog", Slobodana Katića i Branislava Vakića su,

ukazala je tužiteljica, "učinili ono što je tražio njihov lider" i pogubili oko 260 ljudi u vukovarskoj Ovčari. U okviru uvodne reči, pokazano je Šešeljevo naređenje iz maja 1993. godine kojom su Vakić i Lančuzanin, opisani kao "najbolji od najboljih", za zasluge u Vukovaru i na drugim ratištima se promovisu u četničke vođove. "Gde god su ta dvojica vođova bili aktivni, ubijani su ne-srbi", primetila je Uerc-Reclav.

Prikazan je, takođe, i "grupni portret" sveže promovisanih vođova među kojima su i Srećko Radovanović "Debeli", koji je počinio zločine u Bosanskom Šamcu, kao i Mirko Blagojević, Miroslav Vuković i Dragan Cvetković, komandanti "četnika" odgovornih za teške zločine u Bijeljini, Brčkom i Zvorniku. Zločinima dobrovoljaca u istočnoj Bosni, podsetila je tužiteljica, prethodio je Šešeljev govor u Malom Zvorniku u kojem je "braći preko Drine" poručio da će "očistiti Bosnu od pogani i pokazati im put na Istok, gde im je mesto." I efekti tog govora se, po tužiteljici, mogu brojčano izraziti: 88 ubijenih Muslimana u Domu kulture u Drinjači, 150 u Tehničkoj školi u Karakaju, 150 u Gerinoj klanici, više od 40 u Domu kulture u Čelopeku...

Šešeljev doprinos udruženom zločinačkom poduhvatu, istakla je tužiteljica, ne ograničava se samo na njegov govor mržnje i ratno-huškačku retoriku. Optužba će dokazati, najavila je Uerc-Reclav, da je Šešelj učestvovao u regrutovanju, naoružavanju, opremanju i usmeravanju dobrovoljačkih paravojnih formacija, kao i da su počinjeni zločini bili posledica politike koju je definisao optuženi, a sprovodili je njegovi sledbenici.

Uvodna reč optužbe biće nastavljena i završena sutra, a nakon toga bi Vojislav Šešelj trebalo da iznese svoju uvodnu izjavu bez polaganja zakletve. Pod uslovom, naravno, da se sutra pojavi u sudnici.

ŠEŠELJU NAMETNUT STALNI BRANILAC

HAG, 27.11.2006.

Pošto se Vojislav Šešelj ni danas nije pojavio u sudnici, Pretresno veće mu je – u skladu sa prošlonedeljnim upozorenjem – nametnulo stalnog branioca. Dosadašnjem braniocu u pripravnosti, engleskom advokatu Dejvidu Huperu/David Hooper, naloženo je da "trajno preuzme odbranu optuženog." Istovremeno, bivši Šešeljev branilac u pripravnosti, Holanđanin Van der Spulu/Spoel, je ovlašćen da u svojstvu "nezavisnog advokata" uloži žalbu na odluku o okončanju samoodbrane optuženog koji svojim ponašanjem ometa "dostojno i efikasno odvijanje sudskog postupka."

Pre nego što je donelo odluku o nametanju branioca, predsedavajući sudija Ori/Orie je konstatovao da Šešelj nije odgovorio na prošlonedeljni poziv da pismeno ili usmeno objasni svoje ponašanje, što je veće protumačilo kao odricanje od prava da se o tome izjasni. Pri odlučivanju, kako je naglašeno, sudije su uzele u obzir i činjenicu da "optuženi odbija da uzima hranu, tražeći od veća da preispita neke svoje prethodne odluke."

U nastavku predraspravne konferencije, sa Huperom u ulozi stalnog branioca, saopšteno je da je optužbi dozvoljeno da izvede 102 svedoka, čije bi glavno ispitivanje trebalo da traje 81 sat i 30 minuta, što je oko 20 sudskih dana. Ako odbrana bude imala isto vreme za unakrsno ispitivanje tih svedoka, dokazni postupak optužbe mogao bi da bude završen za 40 radnih dana.

Suđenje Vojislavu Šešelju odvijaće se pred većem kojim predsedava holandski sudija Alfons Ori/Alphons Orie, a u čijem su sastavu još i dvojica ad litem, odnosno povremenih, sudija: Austrijanac Frank Hopfel/Hoepfel i Ole Bjorn Stole iz Norveške, koji je danas zamenio sudiju Patrika/Patricka Robinsona.

Po okončanoj predraspravnoj konferenciji data je polučasovna pauza, nakon koje će uvodnom rečju tužioca početi suđenje Vojislavu Šešelju.

ŠEŠELJ JE SLOBODU IZRAŽAVANJA KORISTIO U
KRIMINALNE SVRHE
HAG, 28.11.2006.

Drugi deo uvodne reči na otvaranju suđenja Vojislavu Šešelju tužilaštvo je posvetilo "rečima, jeziku i izrazima" optuženog i njegovoj sposobnosti da koristi propagandu kako bi Srbe "naveo da se boje, mrze i čine zločine." Masovna ubistva za koja se Šešelj tereti – ukazao je danas tužilac Danijel Sakson/Daniel Saxon – "traže izvršioce koji veruju da su zverstva nužna i da ne podležu nikakvim sankcijama."

Suđenje Vojislavu Šešelju "nije prvo međunarodno suđenje za zloupotrebu propagande u zločinačke svrhe", istakao je Sakson i podsetio da je u Nirn-bergu 1946. godine nemački izdavač Julius Štrajher/Streicher osuđen na smrt zbog "propagande smrti" kojom je pozivao na istrebljenje Jevreja, kao i da je Tri-bunal za Ruandu u decembru 2003. osudio trojicu izdavača i novinara na doži-votnu robiju i duge zatvorske kazne zbog "direktnog i javnog navođenja na genocid".

Učestvujući u udruženom zločinačkom poduhvatu putem svog govora mržnje Šešelj je, nastavio je tužilac, "direktno podsticao na izvršenje konkretnih zločina na konkretnim lokacijama i lično je počinio zločin deportacije i prisilnog premeštanja" u vojvođanskom selu Hrtkovci.

Rat u bivšoj Jugoslaviji je, rekao je Sakson, "vođen i rečima, ne samo oružjem." Tužilaštvo je, dodao je tužilac, svesno "tenzije" između prava na slobodu govora i korišćenja govora mržnje, ali je Šešelj svoje pravo na slobodu izražavanja "iskoristio u zločinačke svrhe", za širenje straha, mržnje, nasilja i patnje. Redosled poslednjih reči nije slučajna, jer je, po optužbi, Šešelj prvo izazivao strah kod srpskog stanovništva, zatim "demonizacijom i dehumanizacijom" Hrvata i Muslimana navodio Srbe na mržnju prema tim narodima koja je, na koncu, rezultirala počinjenjem najtežih zločina protiv njih. Bez takve njegove propagande bi, smatra tužilac, bilo "malo vojnika-pešaka" koji bi bili spremni za zločine u cilju stvaranja Velike Srbije.

Da bi ilustrovao svoje navode, tužilac je prezentovao više video i pisanih zapisa Šešeljevih govora od 1991. do 1993. godine. U govoru iz aprila 1991. godine u hrvatskom mestu Jagodnjak Šešelj poziva na stvaranje srpske države sa zapadnom granicom na liniji Ogulin-Karlovac-Karlobag-Virovitica, a pola godine kasnije u srpskoj skupštini kaže da za ostvarenje tog cilja treba bombardovati Zagreb i koristiti napalm, a ne bruniti "o nekim tamo civilnim žrtvama". U jednom intervjuu iz maja 1991. godine on tvrdi da je "hrvatski narod u celini ustaški", a potom u drugoj izjavi za glasilo Srpske radikalne stranke nudi pomoć "hiljada četnika" Milanu Babiću i Radovanu Karadžiću, vođama srpskih pobunjenika u Hrvatskoj i BiH.

Prezentovan je i deo iz knjige Vojislava Šešelja u kojoj je objavljen govor koji je 6. maja 1992. održao na mitingu SRS u Hrtkovcima. Šešelj poziva vojvođanske Srbe da se "što pre otarase Hrvata" i najavljuje da će hrvatske stanovnike "autobusima odvoziti do hrvatske granicu" i tamo ih ostaviti da se sami snađu. Tužilac navodi da je kampanja proterivanja Hrvata iz Hrtkovaca koje je usledila posle govora bila "ogledalo Šešeljevih instrukcija".

Na početku današnjeg zasedanja tužiteljica Hildegard Uerc-Reclav/Uertz-Retzlaff je završila svoje juče započeto uvodno izlaganje. Opisala je učesće "Šešeljevaca" u zločinima na području Nevesinja, Mostara i Sarajeva i ukazala na vezu Šešelja i komandanata četničkih jedinica koje su učestvovala u ubistvima, mučenjima, silovanjima i proterivanjima Muslimana. Zločinima u svakom od tih mesta prethodile su Šešeljeve

posete, a nakon toga je lider srpskih radikala komandante jedinica koje su počinile te zločine promovisao u četničke "vojvode."

Pošto se optuženi ni danas nije pojavio u sudnici, propustio je priliku da iznese svoju uvodnu izjavu bez polaganja zakletve. Ipak, branilac Dejvid Huper/David Hooper je zatražio da se ostavi mogućnost naknadnog Šešeljevog obraćanja, kada se pojavi u sudnici. Izrazio je nadu da će Šešelj kao "inteligentan, osetljiv i hrabar čovek... skupiti hrabrosti da ostavi po strani svoju ljutnju, dođe u sudnicu i suoči se sa optužbama".

Izvođenje dokaza optužbe počinje 6. decembra i najavljeno je da će do početka sudske pauze 15. decembra iskaze dati sedam svedoka.

ŠEŠELJ PREBAČEN U ZATVORSKU BOLNICU

HAG, 29.11.2006.

Vojislav Šešelj je prebačen u zatvorsku bolnicu – potvrdio je večeras predstavnik za štampu Tribunala, Refik Hodžić. Bolnica se nalazi unutar najvećeg holandskog zatvorskog kompleksa u Sheveningenu/Scheveningen, u okviru kojeg je smeštena i Pritvorska jedinica UN.

Šešelj je u zatvorsku bolnicu prebačen na predlog lekara Pritvorske jedinice, koji smatra da u njoj postoje bolji uslovi za nadzor nad narušenim zdravstvenim stanjem optuženog, koji od 11. novembra odbija da uzima hranu i lekove koje mu nudi pritvorsko osoblje. Hodžić je, inače, na današnjem redovnom brifingu u Tribunalu najavio da će se "intervenirati da se zaštiti zdravlje i život optuženog, onda kada lekari ocene da je to neophodno." Prebacivanjem u zatvorsku bolnicu ubrzaće se i olakšati takva intervencija, ukoliko postane neophodna, rekao je večeras Hodžić.

Zatvorska bolnica u Sheveningenu, prema holandskim izvorima, ima "bogat iskustvo u postupanju sa zatvorenicima koji štrajkuju glađu" i do sada joj se, tvrde isti izvori, "nije dogodilo da izgubi ni jednog takvog pacijenta."

ŠEŠELJEVI "BROJNI I PROMENLJIVI ZAHTEVI"

HAG, 30.11.2006.

Haški tribunal je večeras, u posebnoj saopštenju, izrazio "ozbiljnu zabrinutost" zbog postupaka kojima optuženi Vojislav Šešelj "ozbiljno ugrožava svoje zdravlje."

Njegovo jučerašnje prebacivanje u zatvorsku bolnicu se, u saopštenju, objašnjava obavezom Tribunala da zaštiti zdravlje svih osoba koje su u njegovom pritvoru. U slučaju Šešelja to je, kako se navodi,

učinjeno kako bi se osigurala momentalna medicinska intervencija ukoliko se za njom ukaže potreba.

Pošto Šešelj odbija kontakt sa holandskim lekarima i pošto je u razgovorima sa predstavnicima Sekretarijata rekao da bi prihvatio da ga pregledaju lekari iz Rusije, Francuske ili Srbije, danas ga je u zatvorskoj bolnici posetila jedna francuska lekarka, ali je Šešelj odbio da je primi. I on i njegovi saradnici u Beogradu, kako se navodi, odbijaju da imenuju srpskog lekara, ili tim lekara iz Srbije, koji bi im bili prihvatljivi.

Od početka Šešeljevog štrajka glađu – koji se u saopštenju opisuje kao "odbijanje da uzima hranu i lekove koje mu nudi pritvorsko osoblje" – Tribunal o njegovom zdravstvenom stanju redovno informiše diplomate i vlade Holandije i Srbije, i konsultuje se sa vodećim svetskim eksperima za pitanja pritvora, uključujući i Međunarodni crveni krst, čiji je predstavnik pozvan da obide optuženog u zatvorskoj bolnici.

Razlozi koje Šešelj daje za svoje odbijanje hrane i lekova su, navodi se u saopštenju, "brojni i promenljivi" i o njima se sa optuženim vode "opsežni razgovori". Pored poznatih zahteva – kao što su nenadzirane posete supruge, kancelarija za pripremu odbrane i registrovanje njegovih "pravničkih savetnika" – u saopštenju se navode i neki "manje publikovani." Kao što je, naprimer, zahtev da mu Tribunal pomogne da se odmrzne njegov blokirani račun u banci jedne prekomorske zemlje.

ŠEŠELJEVA "ODLUKA"

HAG, 30.11.2006.

U rukom pisanom podnesku broj 223 od 24. novembra ove godine Vojislav Šešelj obaveštava Sekretarijat i predsednika Tribunala o svojoj odluci da "odbija medicinski tretman i eventualne pokušaje veštačke ishrane", kao i "pokušaje reanimacije" u slučaju da izgubi svest.

Lider srpskih radikala "posebno zabranjuje lekarima koje je odredio Tribunal da mu pristupe kad izgubi svest" i protivi se odvođenju u "bilo koju holandsku bolnicu". Ukoliko to bude urađeno dok je u nesvesnom stanju, Šešelj zabranjuje "bilo kakve mere lečenja, reanimacije ili veštačkog hranjenja". Vojislav Šešelj je trenutno u zatvorskoj bolnici u okviru holandskog zatvorskog kompleksa u Sheveningenu, u kojem je smeštena i Pritvorska jedinica UN. Prebačen je tu u sredu 29. novembra, kako bi lekari mogli da kontrolišu njegovo zdravstveno stanje koje je pogoršano tokom dvadesetodnevno odbijanja hrane i lekova.

Poslednja stavka Šešeljeve "odluke" odnosi se na slučaj njegove smrti. Šešelj naime "izričito zabranjuje" da se "vrši obdukcija nad njegovim telom".

Pravno utemeljenje za svoju "odluku" Šešelj nalazi u dve deklaracije Svetske medicinske asocijacije iz maja i oktobra ove godine, koje su nastale kao reakcija na nehumano postupanje sa zatvorenicima u američkom logoru Gvantanamo. U deklaracijama se lekarima izričito zabranjuje nasilna ishrana zatvorenika koji su svesni posledica neuzimanja hrane. Nasilna ishrana zatvorenika je, prema deklaracijama, u suprotnosti sa jednim od osnovnih principa ljudskih prava – načelom autonomije pojedinca.

Vojislav Šešelj navodi da je takvu odluku doneo "pri čistoj svesti, bez psihičkih i mentalnih poremećaja i bez namere da izvrši samoubistvo".

ŠEŠELJ PRISTAO NA LEKARSKI PREGLED

HAG, 01.12.2006.

Vojislava Šešelja će u ponedeljak pregledati srpski, francuski i ruski lekar, saopšteno je danas u Haškom tribunalu. Jedan od te trojice je dr Momčilo Babić, predsednik Komiteta lekara za odbranu prava na život Vojislava Šešelja, koji se danas javio Sekretarijatu Tribunala i potvrdio svoj dolazak.

Optuženi je prethodnih dana odbio da kontaktira sa holandskim doktorima, a juče nije hteo da primi francusku lekarku iako je prethodno izjavio da bi pristao na srpske, francuske i ruske doktore.

Optuženi je danas obavestio Sekretarijat Tribunala da pristaje da ga pregleda doktor Babić zajedno sa ruskim i francuskim lekarom, ali ne u odvojenim vizitama, nego u jednoj zajedničkoj, pa će zato pregled biti obavljen tek u ponedeljak kada svi stignu u Hag.

Pre nego što se Babić javio, Tribunal je kontaktirao Šešeljeve pravne savetnike predlažući da pregled obavi upravo taj doktor s obzirom na to da ga je optuženi u više navrata nazivao "svojim lekarom". Pravni savetnici koje je Šešelj imenovao su, međutim, odbili kontakt sa Tribunalom, ali se ubrzo javio Babić i najavio svoj dolazak.

ODLOŽENO SUĐENJE ŠEŠELJU

HAG, 01.12.2006.

Odlukom predsedavajućeg sudije Alfonsa Orija/Alphonsa Orija izvođenje dokaza optužbe na suđenju Vojislavu Šešelju je "u interesu pravde" odloženo "do daljeg", saopšteno je večeras u Tribunalu.

Veće je ocenilo da, s obzirom na zdravstveno stanje, optuženi koji štrajkuje gladu od 10. novembra ove godine, "čak i kada bi hteo" ne bi mogao da daje uputstva svom dodeljenom braniocu za ispitivanje prvih svedoka optužbe koji su najavljeni za sledeću nedelju.

Sekretaru Tribunala sudije su naložile da ih redovno obaveštava o svim promenama zdravstvenog stanja optuženog koje bi mogle da utiču na nastavak procesa. Sudije takode Sekretara upućuju i da istraje u traženju "rešenja vezanih za Šešeljeve zahteve".

SRPSKO-RUSKO-FRANCUSKI KONZILIJUM ZA ŠEŠELJA

HAG, 03.12.2006.

Izvođenje dokaza optužbe protiv Vojislava Šešelja, čiji je početak bio zakazan za 6. decembar, odloženo je do daljeg zbog zdravstvenog stanja optuženog koji već tri sedmice štrajkuje gladu. Optuženog, koji je od prošle srede u zatvorskoj bolnici, bi u ponedeljak 4. decembra trebalo da pregledaju trojica lekara iz Srbije, Rusije i Francuske, a za utorak je najavljen dolazak Rasima Ljajića, predsednika Saveta za saradnju Srbije sa Hagom, koji će sa predsednikom i sekretarom Tribunala razgovarati o situaciji stvorenoj Šešeljevim štrajkom gladu.

Za sledeću sedmicu planiran je nastavak dokaznog postupka optužbe na suđenjima za Srebrenicu, Herceg Bosnu i Kosovo, kao i okončanje izvođenja dokaza odbrane u postupku protiv "Vukovarske trojke".

Zakazane su i dve rasprave pred Žalbenim većem. U utorak i sredu razmatraće se žalbe Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, bivših oficira VRS osuđenih na 18 odnosno 9 godina zatvora zbog uloge u srebreničkim zločinima u julu 1995. godine. Žalbeno veće će u četvrtak i petak saslušati argumente kojima odbrana i optužba osporavaju prvostepenu presudu Radoslavu Brđaninu, bivšem predsedniku Kriznog štaba takozvane Autonomne regije Krajina, osuđenom na 32 godine zatvora zbog progona, ubistava, deportacija i mučenja nesrpskog stanovništva, kao i za bezobzirno razaranje naselja i uništavanje verskih objekata u severozapadnoj BiH 1992. godine. Odbrana se žalila na osuđujuću presudu i visinu kazne, a optužba na deo presude kojim je Brđanin oslobođen odgovornosti za genocid i istrebljenje.

Hrvatski generali Ante Gotovina, Ivan Čermak i Mladen Markač će se u utorak izjašnjavati o navodima objedinjene optužnice kojima se terete za zločine počinjene u toku i nakon operacije "Oluja" u leto 1995. godine. Od trojice optuženih u sudnici će biti samo Gotovina, dok će se Čermak i

Markač – koji su oslobođeni do početka suđenja – izjasniti putem video linka između Haga i Zagreba.

Konačno, za utork je zakazana konferencija o stanju u žalbenom postupku u predmetu trojice bivših zapovednika i pripadnika OVK optuženih za zločine nad srpskim i albanskim civilima u logoru Lapušnik. Optužba se žalila na oslobađajuću presudu Fatmiru Limaju i Isaku Musliu, kao i na kaznu od 13 godina zatvora izrečenu Haradinu Bali, čija se odbrana takođe žalila na visinu kazne, tražeći njeno ublažavanje.

ŽALBA NA ODLUKU O DODELI BRANIIOCA ŠEŠELJU
HAG, 04.12.2006.

Holandski advokat Tjarda Van der Spul/Spoel - bivši Šešeljev branilac u pripravnosti a sada "nezavisni zastupnik" kojeg je na zahtev Pretresnog veća imenovao Sekretarijat suda – podneo je formalni zahtev da mu se dozvoli ula-ganje žalbe na odluku od 27. novembra ove godine kojom je lideru srpskih ra-dikala nametnut stalni branilac, engleski advokat Dejvid Huper/David Hooper.

Van der Spul smatra da optuženi ima pravo na žalbu jer je jasno pokazao da želi da samostalno vodi svoju odbranu.

Pošto je pravo na samozastupanje jedno od osnovnih prava koje garantuje Statut Tribunala, odluka kojom se optuženom nameće branilac, ukazuje se u zahtevu Van der Spula, utiče na pravičnost suđenja i može biti osnov za žalbu na eventualnu presudu, što su inače uslovi za izdavanje dozvole za takozvane "interlokutorne žalbe."

POKAR DELI KOŠTUNIČINU ZABRINUTOST ZBOG ŠEŠELJA
HAG, 04.12.2006.

Predsednik Tribunala Fausto Pokar/Pocar pridružio se danas predsedniku Srbije Vojislavu Koštunici u izražavanju "velike zabrinutosti činjenicom da Šešelj, svojim postupanjem, ozbiljno ugrožava sopstveno zdravlje." U odgovoru na pismo koje mu je predsednik Koštunica uputio 1. decembra ove godine, sudija Pokar ističe da Tribunal čini sve što je u njegovoj moći kako bi zaštitio Šešeljevo zdravlje, uprkos odbijanju optuženog da uzima hranu i lekove. Zbog toga je, navodi Pokar, Šešelj prošle sedmice prebačen u holandsku zatvorsku bolnicu koja je opremljena uređajima za stalno praćenje njegovog zdravstvenog stanja i hitnu lekarsku intervenciju, ukoliko se za njom ukaže potreba. U pismu se, dalje, ukazuje da je Šešelj odbio da primi predstavnike Međunarodnog crvenog krsta koje je Tribunal pozvao kako bi se s njima savetovao o postupanju u sadašnjoj

situaciji. Navodi se, takođe, da je Tribunal inicirao i omogućio grupnu vizitu srpskog, francuskog i ruskog lekara koji će ga sutra, uz Šešeljev pristanak, posetiti i pregledati.

Sudija Pokar izražava nadu da će Šešelj uskoro početi da jede i vratiti se u sudsku proceduru, kako bi se "na pravi način mogli razmotriti njegovi zahte-vi u vezi sa samozastupanjem", nagoveštavajući tako mogućnost da se optuže-nom pruži još jedna šansa da se sam brani na započetom, pa prekinutom, suđenju.

Predsednik Tribunala, konačno, izražava zabrinutost zbog činjenice da – osim predstavnika srpskih vlasti – Šešelja od kako je prestao da uzima hranu i lekove nije posetio "ni jedan član porodice i niko od njegovih saradnika." Ukazujući da je Tribunal "spreman da u kratkom roku omogući svaku takvu posetu", predsednik Pokar izražava nadu da će i vlada predsednika Koštunice pomoći u tome, odnosno u dovođenju Šešeljeve porodice ili saradnika u Hag.

O MLADIĆU I ŠEŠELJU
HAG, 05.12.2006.

"Srbija je svesna da mora da saraduje sa Haškim Tribunalom i da bez ispunjenja te obaveze ne može da nastavi put ka Evropskoj uniji", izjavio je predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasim Ljajić nakon sastanka sa glavnom tužiteljicom suda Karlom/Carla del Ponte.

Ljajić je tužiteljici preneo da će Srbija uprkos predizbornoj kampanji koja je u toku nastaviti sprovođenje akcionog plana za hapšenje Ratka Mladića. Dodao je da Mladić više nije u centru medijske pažnje pa će operativne aktivnosti moći da daju bolje rezultate. Ljajić bi tokom popodneva trebalo da se sastane sa predsednikom i sekretarom suda kako bi razgovarali o zdravstve-nom stanju Vojislava Šešelja koji više od tri nedelje odbija da uzima hranu i lekove. Na tom sastanku će, prema Ljajiću, biti reči i o eventualnom ispunjenju Šešeljevih zahteva. Vojislava Šešelja su danas pregledali lekari iz Srbije, Francuske i Rusije koji će o svojim nalazima obavestiti doktora u bolnici zatvorskog kompleksa u Sheveningenu i upravnika Pritvorske jedinice Timotija Mek Fadena/Timothy McFadden, potvrđeno je u Tribunalu.

Tribunal je danas posetio i ambasador Srbije u Holandiji, Radoslav Stojanović, koji je predsedniku suda Faustu Pokaru/Pocar preneo poruku ministra spoljnih poslova Vuka Draškovića. U poruci se, rekao je Stojanović nakon susreta sa Pokarom, ukazuje da se "radi o pitanju života ili smrti i da

bi Šešelja trebalo prebaciti na bolničko lečenje u Beograd, kako bi se izbeglo ono najgore." Predsednik Pokar je Draškovićevu poruku "primio k znanju", objašnjavajući ambasadoru da odluku o eventualnom upućivanju Šešelja u Beograd može da donese samo Pretresno veće, a ne on sam.

TUŽILAŠTVO SE NE PROTIVI ŽALBI NA "TEMELJITU
I ZAKONITU" ODLUKU

HAG, 05.12.2006.

Tužilaštvo nema ništa protiv da se holandskom advokatu Van der Spulu/Spoel, koji je imenovan za "nezavisnog zastupnika" u predmetu Vojislava Šešelja, odobri da uloži žalbu na odluku Pretresnog veća od 27. februara ove godine, kojom je optuženom nametnut branilac.

Mada tu odluku smatra "temeljnom i zakonitom" i potpuno u skladu sa međunarodnom i domaćom sudskom praksom, tužilaštvo je mišljenja da bi definitivno razrešenje tog pitanja pred Žalbenim većem Tribunala "najbolje služilo interesima pravde i zaštiti prava i interesa strana."

Van der Spul je, podsetimo, juče podneo formalni zahtev da mu se dozvoli podnošenje takozvane "interlokutorne žalbe", ukazujući da odluka o nametanju branioca "utiče na pravičnost suđenja i može biti osnov za žalbu na eventualnu presudu", ukoliko optuženi bude proglašen krivim.

HITAN NALOG TRIBUNALA HOLANDSKIM VLASTIMA

HAG, 06.12.2006.

Pretresno veće koje vodi postupak protiv Vojislava Šešelja izdalo je danas hitan nalog holandskim vlastima da preduzmu mere kojima će zaštititi zdravlje i život optuženog.

Od holandskih vlasti se zahteva da Šešelju, u skladu sa sporazumom koji je Tribunal zaključio sa zemljom-domaćinom, "obezbede zdravstvenu negu koja, u slučaju da to postane medicinski neophodno, može da uključi intervencije kao što je ishrana infuzijom, kako bi se zaštitilo zdravlje optuženog i izbegao gubitak života." Pod uslovom, kako se dalje navodi, da takva intervencija "nije u suprotnosti sa međunarodno prihvaćenim standardima lekarske etike ili obavezujućim normama međunarodnog prava."

Od holandskih vlasti se, dalje, traži da osiguraju da medicinsko osoblje koje se stara o optuženom, pri razmatranju hoće li ili neće medicinski intervenisati ili da li nastaviti sa već započetom intervencijom, traži profesionalne savete od domaćih i međunarodnih eksperata, "kako u pogledu specijalizovane medicinske ekspertize tako i etike." Konačno,

Pretresno veće poziva holandske vlasti da razmotre da li Protokol ministarstva pravde, koji reguliše postupanje u slučajevima štrajka gladu u zatvorima, u punoj meri odražava najnovije međunarodne medicinske i etičke standarde na tom planu.

U obrazloženju se iznosi kratak istorijat slučaja Šešeljevog odbijanja hrane i lekova i njegovih "brojnih i promenljivih zahteva", a ukazuje se i na podnesak od 24. novembra kojim optuženi "odbija medicinski tretman i eventualne pokušaje veštačke ishrane", kao i "pokušaje reanimacije" u slučaju da izgubi svest, dok istovremeno navodi kako "nema ni motiva ni nameru da izvrši samoubistvo."

Pretresno veće je, navodi se dalje u obrazloženju, "zabrinuto da bi moglo doći do sukoba između prava optuženog na fizički integritet i obaveze Tribunala da zaštiti njegovo zdravlje i život", pošto optuženi može konačno da dovede do situacije "u kojoj neće biti moguće sačuvati njegov život bez medicinske intervencije." Ukazujući da se ne sme dozvoliti da suđenje "bude onemogućeno manipulativnim ponašanjem optuženog", veće zaključuje da je "neophodno da država-domaćin preduzme odlučne mere", kako bi se postupak nastavio i Tribunal ispunio svoju dužnost zaštite zdravlja i života optuženog.

POZIV ŠEŠELJU DA "PRESTANE DA UGROŽAVA
SVOJE ZDRAVLJE"

HAG, 06.12.2006.

Diplomatski predstavnici sedamdesetak zemalja, koji su prisustvovali redovnom polugodišnjem "diplomatskom brifingu" u Tribunalu, informisani su juče o stanju zdravlja Vojislava Šešelja – rekao je na današnjoj konferenciji za novinare Refik Hodžić, predstavnik za štampu Tribunala. Sekretar suda Hans Holthuis je, nastavio je Hodžić, "pozvao međunarodnu zajednicu da pomogne Tribunalu kako bi osigurali da Šešelji i vlada Srbije shvate da su optuženom na raspolaganju pravni lekovi kojima može da postavi svoje zahteve."

Činjenica da je u kratkom roku organizovao posetu trojice lekara po Šešeljevom izboru je, po Hodžiću, dokaz da Tribunal "uzima veoma ozbiljno" situaciju u koju je sebe doveo Šešelji odbijanjem hrane i lekova. Odmah nakon posete zatvorskoj bolnici i pregleda optuženog, lekari su podneli izveštaj Tribunalu iz kojeg je Hodžić naveo dva glavna zaključka. Prvo, srpsko-francusko-ruska lekarska trojka nije imala nikakve primedbe na uslove koji su Šešelju obezbeđeni u zatvorskoj bolnici i, drugo, veoma je zabrinuta zbog njegovog zdravstvenog stanja. Tu zabrinutost, ukazao je Ho-

džić, deli i Tribunal koji "još jednom poziva Šešelja da prestane da ugrožava svoje zdravlje, počne da uzima hranu i lekove i angažuje se u pravnom postupku kako bi se razmotrili njegovi zahtevi u vezi sa suđenjem."

Ukazujući da je Šešelj prestao da uzima hranu i lekove 11. novembra, a da mu je Pretresno veće nametnulo branioca šesnaest dana kasnije, nakon što je odbio da se pojavi najpre na statusnoj, a zatim i na predraspravnoj konferenciji i početku suđenja, Hodžić je osporio tvrdnje po kojima je optuženi stupio u štrajk gladu zbog "uskraćenog prava na samozastupanje."

Anton Nikiforov, dosadašnji vršilac dužnosti portparola haškog tužilaštva, je na današnjoj konferenciji za novinare najavio novu predstavnicu za štampu tužilaštva. To je Olga Kavran, pravnica iz Beograda, koja je u proteklih šest godina – kako je u izjavi povodom njenog imenovanja opisala Karla/Carla del Ponte – "bila jedna od ključnih ličnosti u tribunalovom 'autrič/Outreach programu" i nastojanjima da se rad Tribunala približi javnosti u zemljama bivše Jugoslavije.

SEDAM ŠEŠELJEVIH ZAHTEVA

HAG, 07.12.2006.

Vojislav Šešelj je danas potpisao "Podnesak broj 226" u kojem od Žalbenog veća traži da listu sedam njegovih "elementarnih zahteva" dostavljenih proteklih dana Tribunalu, tretira kao njegov "žalbeni podnesak", pošto on, kako je napisao, "u ovom trenutku nije sposoban da pripremi potpuni podnesak o tim pitanjima." Zahtevi su sadržani u tri pisma koja su Tribunalu, po Šešeljevom nalogu, u poslednje dve sedmice uputili njegovi pravni savetnici, a bez ispunjenja tih zahteva, navodi on, "suđenje neće biti pravično."

Sedam Šešeljevih zahteva izloženi su ovim redom:

Prvo, ukinuti sve restriktivne mere za posete Jadranke Šešelj. Drugo, registrovati njegove pravne savetnike i normalizovati uslove za pripremu odbrane. Treće, sve dokumente tužilaštva dostavljati Šešelju samo na papiru i na srpskom jeziku. Četvrto, "ukloniti" engleske advokate Hupera/Hooper i O'Sheja/O'Shea i poništiti odluku o njihovom imenovanju za branioce u pripravnosti. Peto, kompletno promeniti sudijski sastav Pretresnog veća, to jest "diskvalifikovati" sudije Orija/Orie, Robinsona i Hopfela, zbog "niza nezakonitih odluka kojima su povredili osnovna proceduralna prava profesora Šešelja". Šesto, da se Direktiva predsednika Tribunala o dužini podnesaka i broju reči u njima ne primenjuje kao pravno obavezujući dokument, budući da se njome nezakonito

ograničavaju prava optuženih. Sedmo i poslednje, sve pred-pretresne i procesne aktivnosti preduzete od 10. novembra proglasiti ništavnim i sve početi iznova nakon što se ispune svi navedeni zahtevi.

Holandski advokat Van der Spul/Spoel, koga je Sekretarijat imenovao za "nezavisnog zastupnika" u ovom predmetu, će ovih dana uložiti žalbu na odluku Pretresnog veća kojom su Huper i O'Sej, na predraspravnoj konferenciji 27. novembra ove godine, imenovani za stalne branioce Vojislava Šešelja.

IMA LI LEGALNIH PREPREKA ZA PRINUDNO

HRANJENJE ŠEŠELJA

HAG, 07.12.2006.

Prema istraživanju holandske novinske agencije ANP, nema legalnih prepreka za prinudno hranjenje osoba koje se nalaze u holandskim zatvorima.

Poslednji takav slučaj se u Holandiji odigrao 2002. godine, kada je ubica holandskog političara Pim Fortajna/Furtuyn stupio u štrajk gladu. Ministar pravde je, tim povodom, rekao u Parlamentu da davanje hrane ili tečnosti osobi koja štrajkuje gladu treba smatrati "medicinskom intervencijom" o kojoj odluku donosi direktor zatvora, a na bazi procene zatvorskog lekara.

Prema zakonu koji reguliše postupanje u holandskim zatvorima, želje zatvorenika se u principu poštuju ali – kako je tom prilikom istakao ministar pravde – "želja zatvorene osobe nije jedini interes koji treba uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o prinudnom hranjenju." Mora se, takođe, uzeti u obzir i interes "neometanog toka sudskog postupka."

Evropski sud za ljudska prava je dva puta, 2002. i 2005. godine, presudio da se prinudno hranjenje zatvorenika koji štrajkuju gladu – u cilju spašavanja njihovih života – ne može u principu smatrati nehumanim i degradirajućim postupanjem. U presudi iz 2002. godine navodi se da štrajk gladu u zatvoru neizbežno dovodi do konflikta između

"prava optuženih na fizički integritet i obaveze država da zaštite zdravlje i života zatvorenih osoba." Taj konflikt se, navodi se dalje u presudi, rešava prinudnim hranjenjem ako bi štrajk gladu mogao dovesti do povreda trajnog karaktera, a prema nemačkom zakonu je takvo hranjenje obavezno ukoliko postoji očigledna opasnost po život zatvorene osobe.

Hitni nalog koji je Tribunal juče uputio holandskih vlastima, tražeći od njih da Šešelju "obezbede zdravstvenu negu koja, u slučaju da to postane medicinski neophodno, može da uključi intervencije kao što je

ishrana infuzijom", sadrži i upozorenje na mogući konflikt između prava optuženog i obaveza Tribunala, preuzeto očito iz citirane presude Evropskog suda za ljudska prava.

ŠEŠELJ OBUSTAVIO ŠTRAJK GLAĐU

HAG, 08.12.2006.

Optuženi Vojislav Šešelj je obavestio Tribunal da će početi da uzima hranu i lekove – saopšteno je večeras u Tribunalu.

Šešelj je takvu odluku, kako je saopštio predstavnicima Tribunala, doneo u svetlu današnje odluke Žalbenog veća, kao i obećanja Sekretarijata suda da će ispuniti mnoge od njegovih zahteva u vezi sa uslovima za pripremu odbrane.

U saopštenju koje je večeras objavljeno u Tribunalu se navodi da je Žalbeno veće zaključilo da je Pretresno veće sudije Orija "zloupotrebilo svoje diskreciono pravo" time što je naložilo da se Šešelju odmah dodeli "branilac u pripravnosti", bez da prethodno utvrdi "dodatno remetilačko ponašanje" optuženog koje bi zahtevalo takvo nametanje. Žalbeno veće je zaključilo da "Šešelju nije pružena stvarna prilika da pokaže da je – uprkos njegovom dosadašnjem ponašanju – shvatio da će, ukoliko želi da se sam zastupa, morati da poštuje Pravila postupka i da je spreman da tako postupi."

Žalbeno veće je, ujedno, naložilo Pretresnom veću da ne nameće branioca u pripravnosti.... sve dok Šešelj ne ispolji takvo remetilačko ponašanje koje će - u cilju osiguranja pravičnog i ekspeditivnog suđenja - zahtevati pomoć dodeljenog branioca. Ako do toga dođe, Šešelju treba dopustiti da sam izabere svog branioca u pripravnosti sa liste advokata koji mogu da zastupaju optužene pred Međunarodnim sudom. Ista ograničenja, precizira se u današnjoj odluci Žalbenog veća, važe i za slučaj da Pretresno veće zaključi da je optuženom – zbog nepoštovanja pravila Tribunala – neophodno nametnuti stalnog branioca.

Žalbeno veće je prihvatilo još jedan sa jučerašnje Šešeljeve liste od sedam "elementarnih zahteva": proglasilo je ništavnim sve pred-pretresne i procesne aktivnosti preduzete od trenutka kada je Pretresno veće naložilo Sekretarijatu suda da optuženom imenuje "branioca u pripravnosti", što znači da "ne važe" ni uvodne reči optužbe, održane 27. i 28. novembra ove godine. Mada to znači da suđenje nije ni počelo, Žalbeno veće ga je suspendovalo do vremena kada će optuženi biti u stanju da u punoj meri učestvuje u postupku kao sopstveni zastupnik.

UBRZANI OPORAVAK, USPORENO SUĐENJE

HAG, 12.01.2007.

U pismu upućenom Pretresnom veću Vojislav Šešelj je saopštio da se "ubrzano oporavlja" od posledica štrajka glađu, ali da ne može da precizira tačan datum do kojeg će se oporaviti dovoljno da bi mogao da učestvuje u postupku u kojem se sam brani. Kaže da su prve procene lekara po okončanju štrajka bile da će mu za potpuni oporavak biti potrebno tri do četiri meseca, a ako se ništa ne promeni posle pregleda u januaru i februaru, to bi značilo da bi Šešelj za suđenje mogao da bude fizički spreman u aprilu ove godine.

Međutim, optuženi dalje ističe da će mu- nakon oporavka - biti potrebno još i "neko vreme" za pripreme sa njegovim novoimenovanim pravnim savetnicima. A to znači da bi Šešelj mogao da bude spreman za suđenje tokom leta ili čak kasnije.

Šešelj je okončao štrajk glađu 8. decembra prošle godine nakon što je Žalbeno veće poništilo odluku o imenovanju "branioca u pripravnosti", a Sekretarijat suda se obavezao da će prihvatiti mnoge od njegovih zahteva u vezi sa pripremom odbrane.

Suđenje Šešelju je počelo 27. i 28. novembra 2006. godine, ali je Žalbeno veće proglasilo ništavnim sve procesne aktivnosti preduzete u vreme kada je optuženog zastupao "branilac u pripravnosti", pa će suđenje početi iznova kada optuženi bude u stanju da u punoj meri učestvuje u postupku kao sopstveni zastupnik.

Vojislav Šešelj je optužen za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, počinjene od avgusta 1991. do septembra 1993. godine.

ŠEŠELJ TRAŽI 6,3 MILIONA DOLARA

HAG, 26.01.2007.

Pošto Tribunal "nije preduzeo ništa za deblokiranje" njegovih ličnih sredstava u stranim bankama, Vojislav Šešelj traži od Sekretarijata suda da pokrije dosadašnje troškove usluga njegovog Stručnog tima u visini od 6,3 miliona dolara – saznaje SENSE iz dobro obaveštenih haških izvora.

U žalbi koju je početkom januara ove godine uložio na odluku Sekretarijata da mu pokrije "izvesne razumne troškove odbrane", Šešelj navodi da su njegova "dugovanja prema članovima Stručnog tima enormna" i da to dovodi u pitanje njegovu mogućnost da "dalje angažuje lica koja mu pomažu u pripremi odbrane." Šešeljev Stručni tim, inače, čini

25 viđenijih lidera i simpatizera Srpske radikalne stranke na čelu sa Tomislavom Nikolićem.

Pre tačno godinu dana, na konferenciji o stanju u postupku održanoj 24. januara 2006. godine, Šešelj je dotadašnje troškove tima svojih pravnih savetnika u 2005. godini procenio na 2,3 miliona američkih dolara. U međuvremenu mu je, međutim, Stručni tim ispostavio račun na 4 miliona dolara za usluge u 2006. godini, čime je Šešeljev dug narastao na "enormnih" 6,3 miliona američkih dolara.

Radikalni Stručni tim, izgleda, ne namerava da i dalje pro bono, odnosno bez naknade, radi za svog optuženog lidera, pa je Tomislav Nikolić, kako saznajemo, nedavno pismeno upozorio Šešelja da će biti prinuđeni da mu uskrate dalju pravnu pomoć ukoliko u dogledno vreme ne podmiri dugove. Prema "cenovniku" Stručnog tima, honorar za pisanje kraćih podnesaka iznosi od 15 do 20 hiljada, dok duži podnesci koštaju od 200 do 500 hiljada dolara. Ne radi se, dakle, o troškovima istrage i rada na terenu, već isključivo o honorarima za "pravničke" ili "intelektualne usluge".

Prosečni godišnji troškovi odbrane po optuženiku, inače, iznose oko pola miliona dolara, tako da Šešeljev zahtev pokriva troškove odbrane jednog optuženog za period od 12 godina. Tražena suma od 6,3 miliona dolara predstavlja gotovo polovinu ukupnih godišnjih troškova odbrane svih optuženih kojima se sudi u Tribunalu.

Portparol Tribunala Refik Hodžić nije želeo da komentariše ove navode, ali kaže da po Pravilniku o postupku i dokazima optuženici koji se sami brane nemaju pravo na naknadu za pravnu pomoć. "Izvesni razumni troškovi" koje je Sekretarijat suda prihvatio da pokrije Šešelju, poput troškova smeštaja članova Stručnog tima u Hagu, po Hodžiću, spadaju u "obezbeđivanje uslova optuženiku da se sam brani".

ŠTA JE SEKRETAR SUDA "GARANTOVAO" ŠEŠELJU

HAG, 31.01.2007.

Vojislav Šešelj je ili pogrešno shvatio "pismene garancije" koje je, kako tvrdi, dobio od sekretara Suda, ili mu je sekretar obećao nešto što nije u njegovoj nadležnosti.

To, naime, proizlazi iz današnjeg naloga kojim se potvrđuje dalje važenje nekih odluka Pretresnog veća za koje je Šešelj mislio da su, pomenutim garancijama sekretara Suda, stavljene van snage.

U pismu od 9. januara ove godine Šešelj je povukao zahtev da mu se odobri podnošenje žalbe na neke prethodne odluke Pretresnog veća pošto je, kako navodi, "u međuvremenu dobio pismene garancije sekretara Su-

da da će mu svi dokumenti u buduću biti dostavljani na papiru i na srpskom jeziku i da će tek nakon toga ti dokumenti biti zavedeni u spise predmeta."

Povlačenje zahteva za ulaganje žalbe je, navodi se u današnjem nalogu veća, "izbor optuženog." Međutim, odluka o obliku obelodanjivanja dokaznog materijala, koju je Pretresno veće donelo 4. jula 2006. godine je i dalje na snazi, a to znači da je tužilaštvo ovlašćeno da dokazni materijal Šešelju obelodanjuje u "elektronskoj formi", uz obavezu Sekretarijata da optuženom pruži pomoć u obliku "kompjuterskog hardvera, softvera i treninga." Optuženom se skreće pažnja da ta odluka ostaje na snazi sve dok ne bude "promenjena, povučena ili revidirana akcijom Pretresnog ili Žalbenog veća." Isto važi i za odluku od 22. novembra prošle godine kojom se tužilaštvu odobrava da audio materijal obelodanjuje optuženom na kompaktnim diskovima.

Iz činjenice da će rokovi za prigovore ili odgovore početi da teku od trenutka kada mu dokumenti budu dostavljeni na srpskom jeziku, Šešelj je, ka-ko proizlazi iz njegovog pisma od 9. januara, izvukao pogrešan zaključak da će podnesci na službenim jezicima Tribunala (engleskom i francuskom) biti zavedeni u spise tek pošto budu prevedeni na srpski jezik. Ocenjujući to potpuno neprikladnim, Pretresno veće ukazuje Šešelju da ga – dok čeka na prevod – o sadržaju podnesaka tužilaštva ili odluka Veća mogu informisati njegovi pravni savetnici ili "koordinator predmeta" Marina Raguš, u čijoj se biografiji podnetoj Sekretarijatu suda navodi da "izvršno vlada engleskim jezikom."

ŠEŠELJ U SUDNICI 28. FEBRUARA

HAG, 13.02.2007.

Statusna konferencija u predmetu Vojislava Šešelja održaće se u sredu 28. februara – naložilo je danas Pretresno veće kojim predsedava holandski su-dija Ori/Orie. Tom prilikom će se razmotriti dokle su strane stigle u priprema-ma za početak suđenja a optuženi će imati mogućnost da se izjasni o svom "mentalnom zdravlju i fizičkom stanju" – navodi se u nalogu sudskog veća.

Vojislav Šešelj se poslednji put pojavio u sudnici 8. novembra prošle godine, na konferenciji o stanju u postupku. Nakon toga optuženi je stupio u štrajk glađu i odbio je da se pojavi na statusnoj konferenciji održanoj 22. novembra, kada je posredstvom zamenika sekretara Tribunala poručio sudijama da su "idioti ako očekuju da će on doći." Šešelj se, takođe, nije pojavio ni na početku suđenja, 27. i 28. novembra, kada su tužioci

izneli svoje uvodne reči, ali je taj deo postupka poništen odlukom Žalbenog veća koje je 6. decembra prošle godine prihvatilo većinu zahteva kojima je optuženi uslovljavao prestanak štrajka glada.

ŠEŠELJ SE ŽALI NA ODLUKU DA MU SE NE ODOBRI
6,3 MILIONA DOLARA ZA ODBRANU
HAG, 20.02.2007.

Predsednik Tribunala Fausto Pokar/Pocar odbacio je zahtev Vojislava Šešelja za diskvalifikaciju sudija Orija/Orie i Hopfela iz sastava Pretresnog veća pred kojim će mu suditi. Pošto je to veće u međuvremenu preuzelo slučaj Haradinaja, Balaja i Brahimaja, to znači da bi suđenje Šešelju moglo da počne tek u oktobru ili novembru ove godine, kada se predviđa završetak postupka protiv trojice bivših zapovednika i pripadnika OVK. U odluci kojom je odbio Šešeljev zahtev, predsednik Tribunala navodi da optuženi nije ukazao ni na jedan primer navodne pristrasnosti sudija Orija i Hopfela. Umesto toga, Šešelj iznosi "brojne neosnovane tvrdnje" iz kojih se jedi-no može videti da mu se "ne dopada način na koji Pretresno veće vodi postu-pak, kako bi osiguralo ekspeditivno i pravično suđenje uz punu zaštitu njego-vih prava." A to, po predsedniku Tribunala, nije osnov za diskvalifikaciju sudija.

Samo što je odbio jedan, predsednik Tribunala je suočen sa novim Šešeljevim zahtevom: žalbom na odluku sekretara suda kojom je odbačen "troškovnik" njegovog tima pravnih savetnika za 2003., 2004. i 2005. godinu. U žalbi koju je sastavio član Šešeljevog "Stručnog tima" Zoran Krsić ne navodi se suma koja je u pitanju, ali kako smo nedavno saznali i objavili, ukupna potraživanja pomenutog tima za pravne usluge optuženom od februara 2003. do kraja 2006. godine iznose 6,3 miliona dolara.

U odluci koju je Šešelj iznudio četvoronedeljnim štrajkom glada, sekretar suda se saglasio sa pokrivanjem "izvesnih razumnih troškova" za odbranu optuženog. "Troškovnik" koji mu je nakon toga prezentiran bi se, međutim, teško mogao podvesti pod "razumne troškove", pa je sekretar suda odbio njegovo razmatranje i odlukom od 28. decembra prošle godine obavestio Šešelja da troškovi odbrane u predraspravnoj fazi postupka mogu da iznose najviše 382.897 eura, i to pod uslovom da se dokaže da je optuženi "slabog imovnog stanja", da je njegov predmet "najvišeg stepena složenosti", kao i da postoji pravni osnov za dodelu sredstava optuženom koji se sam brani.

Šešelj smatra da se time narušava "načelo jednakosti sredstava" strana u postupku, odnosno optužbe i odbrane te traži od predsednika Tri-

bunala da poništi osporavanu odluku sekretara, naloži mu da uzme u razmatranje "troškovnik" njegovog "Stručnog tima i odobri korišćenje finansijskih sredstava UN za pokrivanje troškova njegovog samozastupanja pred Tribunalom.

SUDIJA TRAŽI IZVEŠTAJ O ŠEŠELJEVOM ZDRAVLJU
HAG, 23.02.2007.

Nakon što je predmet Vojislava Šešelja dodeljen Pretresnom veću III, za novog pretpretresnog sudiju određen je Žan Klod Antoneti/Jean Claude Antonetti koji je odmah po imenovanju izdao nalog kojim se od sekretara suda traži hitan izveštaj o zdravstvenom stanju optuženog i njegovoj sposobnosti da se pojavi u sudnici. Francuski sudija je, istovremeno, otkazao statusnu konferenciju zakazanu za 28. februar ove godine, a njen novi datum biće određen nakon uvida u lekarski izveštaj.

Zahtev za detaljnim izveštajem o Šešeljevom zdravstvenom stanju, kako se navodi, motivisan je "izuzetnim okolnostima" nastalim usled četvoronedeljnog štrajka glada optuženog, u novembru i decembru prošle godine.

SUDIJA ANTONETI "OSVOJIO" ŠEŠELJA
HAG, 13.03.2007.

Vojislav Šešelj je danas bio "iskreno zapanjen" onim što je francuski sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti izgovorio u polučasovnom monologu na početku konferencije o stanju u postupku.

Sudija Antoneti je rekao da se u protekle četiri godine "savršeno slagao sa optuženim" o tri ključna pitanja: pravu Šešelja da se sam brani, da mu se dokazni materijal dostavlja "na papiru i na srpskom", kao i da mu se obezbede finansijska sredstva za pokrivanje troškova odbrane. O svim tim pitanjima Antoneti je, tvrdi, od samog početka imao drugačija mišljenja od ostalih sudija u Pretresnom veću. "Da je to na vreme rešeno", primetio je Antoneti, "ne bismo danas, posle četiri godine, bili ponovo na početku."

Jedino sa čime se novi predraspravni sudija nije složio sa Šešeljem jeste, kako je rekao, "strašan broj od više od 240 podnesaka" koje je optuženi podneo u protekle četiri godine, kao i "serija optužbi protiv sudija" sa čak 12 zahteva za njihovo izuzeće. Konstatujući da, "na sreću", on nije među sudijama čije je izuzeće tražio Šešelj, Antoneti je zaključio da u držanju optuženog postoje mnogi "pozitivni faktori", kao što su dobrovoljna predaja, razumni zahtevi i predlozi koje je podnosio u protekle četiri godine, kao i to što je "bez incidenata" svedočio na suđenju

Slobodanu Miloševiću. Činjenicu da je optuženi u novembru prošle godine pribegao štrajku gladu, Antoneti je objasnio Šešeljevima "utiskom da je pred zidom i da ga ne slušaju." Optuženi nije ostao dužan sudiji koji se u protekle četiri godine tako "savršeno slagao" sa njegovim ključnim zahtevima, pa je uzvratilo kako "prvi put sa mesta predsedavajućeg sudije čuje razložno, trezveno, zrelo pravničko razmišljanje."

Šešelji je ponudio i opravdanje za Antonetijeve zamerke: podnesici kojima je zatrpavao sud su, rekao je, bili plod "egzistencijalne borbe" protiv nametnutih branilaca u pripravnosti, protiv kojih su on i njegovi saradnici "izmišljali uvrede, kako bi im učinili moralno neprihvatljivim" da ostanu na tom položaju. A sudije je, objasnio je Šešelji, "vređao u očajanju, ali uvek je za to imao razloge."

Antoneti je, inače, četvrti predraspravni sudija u predmetu Vojislava Šešelja. Pre njega u toj ulozi su bili nemački sudija Šomburg/Schomburg, Adus/Agius sa Malte i Holandanin Ori/Orie.

TUŽILAŠTVO ODBACUJE ŠEŠELJEVE OPTUŽBE O PRITISKU

NA SVEDOKE

HAG, 21.03.2007.

Anton Nikiforov, savetnik Karle/Carle del Ponte, je na današnjem redovnom brifingu u Tribunalu sa indignacijom odbacio optužbe Vojislava Šešelja da je haško tužilaštvo pritiscima i ucenama pokušalo da obezbedi "lažne svedoke" koji bi na predstojećem suđenju svedočili protiv njega. Na prošlonedeljnoj konferenciji o stanju u postupku Šešelji je, podsetimo, rekao da je Tribunalu predao sudski overene izjave 18 osoba koje tvrde da su bile izložene pretnjama ili pokušajima podmičivanja kako bi svedočile protiv lidera srpskih radikala. Taj Šešeljev dokument je trenutno na prevodenju i nije dostupan javnosti.

Ne želeći da ulazi u detalje, budući da bi o Šešeljevima optužbama mogla da bude pokrenuta istraga, Nikiforov je objasnio da je tužilaštvo – ukoliko kao potencijalne svedoke intervjuiše osobe za koje ima dokaze da su umešane u zločine – dužno da ih o tome na početku razgovora obavesti, kao i da ih intervjuiše u prisustvu advokata i da snima čitav tok razgovora. A to, po Nikiforovu, predstavlja zaštitu prava osumnjičenih, a ne vid pritiska na potencijalne svedoke.

Predstavnik za štampu Tribunala, Refik Hodžić, je dodao da sud ima mehanizme kojima je u stanju da osigura da svi njegovi organi, uključujući i tužilaštvo, rade po najvišim međunarodnim standardima procedure i poštovanja ljudskih prava.

ŠEŠELJ DOBIO VIŠE OD MILOŠEVIĆA ALI TRAJI JOŠ

HAG, 04.04.2007.

Vojislav Šešelji je tražio da mu se za pripremu odbrane obezbede isti uslovi koje je imao Slobodan Milošević, a dobio je i više od toga. Pored posebne ćelije za kancelariju, sa telefonskom linijom za poverljive razgovore, mašinom za fotokopiranje i kompjuterom i DVD čitačem koji su mu stavljeni na raspolaganje ali on odbija da koristi, ponuđen mu je oficir za vezu kao i obuka njegovih pravnih savetnika za rad u takozvanoj elektronskoj sudnici. Uz to, Sekretarijat suda je prihvatio da jednom mesečno plaća putne troškove Šešeljevih pravnih savetnika, pokriva troškove iznajmljivanja stambenog prostora u Hagu u visini od 1.200 eura, kao i da njegovom asistentu za predmet plaća mesečni iznos od 1.500 eura.

Šešelji ne spori da je to "više nego što je imao Milošević", ali ukazuje da se njihovi slučajevi donekle razlikuju. Dosledan u stavu da ne priznaje sud, Milošević, ukazao je Šešelji, nije nikada tražio da mu Tribunal finansira odbranu. S druge strane Šešelji, kako je danas rekao, "opporava legalnost suda ali priznaje da je on fizička činjenica od koje se ne može pobeći." A pošto je tako, traži da mu se obezbede finansijska sredstva ne samo za honorare njegovim pravnim savetnicima, već i za angažovanje poznatih eksperata kao što su advokati Veržes/Verges iz Pariza i Levi iz Njujorka, ili američki intelektualac Noam Čomski/Chomski.

Za razliku od prošle statusne konferencije, predraspravni sudija Antoneti se danas nije zaletao sa obećanjima da će ispuniti sve Šešeljeve zahteve, već je ukazao na postupak i uslove za dodeljivanje pravne pomoći, od kojih je prvi utvrđivanje imovnog stanja optuženog. A Šešelji, prema Sekretarijatu, "nije saradivao" u utvrđivanju njegovog imovnog stanja.

Šešelji, međutim, tvrdi da on jeste saradivao, ali da je to odbila njegova porodica: supruga koja nije htela da razgovara sa predstavnikom Sekretarijata jer joj je "odvratan kao pojava", ili majka koja je to takođe odbila govoreći da "nije učestvovala ni u eventualnim zločinima" svog sina, pa "neće ni da snosi posledice."

Šešelji je spreman da participira u troškovima svoje odbrane, ali mu je – kako je rekao - blokiran račun u jednoj njujorškoj banci na kojem ima oko 70.000 američkih dolara, tako da nije u stanju da koristi ta sredstva.

Na konferenciji o stanju u postupku bilo je reči i o drugim pitanjima u vezi sa pripremanjem za suđenje, čiji je početak neizvestan zbog zauzetosti sudskih veća i tribunalovih sudnica. Sledeća statusna konferencija će, prema najavi sudije Antonetije, biti održana kroz dve do tri sedmice.

NA SRPSKOM, ALI NE OBAVEZNO I NA PAPIRU
HAG, 17.04.2007.

Žalbeno veće odbacilo je danas žalbu Vojislava Šešelja na odluku o obliku obelodanjivanja dokaznog materijala koju je Pretresno veće sudije Orija/Orie donelo 4. jula prošle godine.

Tom je odlukom, podsetimo, tužilaštvu naloženo da dokazni materijal dostavlja Šešelju preveden na srpski jezik, ali ne obavezno i na papiru, kako je zahtevao optuženi. Tužilaštvu je, naime, dozvoljeno da dokumente dostavlja u "elektronskoj formi", odnosno na kompaktnim diskovima, uz obavezu Sekretarijata suda da optuženom pruži pomoć u obliku "kompjuterskog hardvera, softvera i treninga."

Šešelji je verovao da je ta odluka Pretresnog veća stavljena van snage "pismenim garancijama" koje je, 8. decembra prošle godine, jednomesečnim štrajkom glađu iznudio od Sekretarijata suda. Pored ostalog, Sekretarijat se tada obavezao da će mu dokumente ubuduće dostavljati "na srpskom i na papiru", ali se ubrzo korigovao i precizirao da se to odnosi samo na materijal Pretresnog veća ali ne i tužilaštva "u čije ime nije ovlašćen da govori." Nakon toga je i Pretresno veće izdalo nalog kojim se optuženom ukazuje da "garancije" koje je iznudio od Sekretarijata ne stavljaju van snage njegovu odluku od 4. jula 2006. kojim se reguliše oblik obelodanjivanja dokaza.

Šešelji se zatim obratio Žalbenom veću tražeći da se poništi odluka od 4. jula prošle godine, ali je taj njegov zahtev danas odbačen. Međutim, odbacivanje žalbe – kako se navodi – ne znači da Šešelji ne može da od novog Raspravnog veća koje vodi njegov predmet traži izmenu važeće odluke o obliku obelodanjivanja dokaznog materijala. To veće, inače, čine sudije Robinson, Bonomi/Bonomy i Antoneti/Antonetti, koji je određen za predraspravnog sudiju u predmetu lidera srpskih radikala, optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.

ODBAČENA ŠEŠELJEVA ŽALBA NA
NEPRIHVACENI "TROŠKOVNIK"
HAG, 26.04.2007.

Predsednik Tribunala odbacio žalbe Vojislava Šešelja na odluku Sekretarijata suda da ne prihvati "troškovnik" kojim se za pravne usluge koje mu je pružio njegov "Stručni tim" traži iznos 6.350.000 američkih dolara. Optuženi se upućuje da pitanja pravičnosti suđenja pokrenuta u odbačenim žalbama iznese pred Pretresno veće

Predsednik Tribunala Fausto Pokar/Pocar odbacio je žalbe Vojislava Šešelja na odluku Sekretarijata suda da ne prihvati "troškovnik" njegovog "Stručnog tima" koji za pravne usluge optuženom u periodu od februara 2003. do kraja 2006. godine potražuje iznos od 6.395.000 američkih dolara. Odbijanjem da se nadoknade troškovi pripreme odbrane, navodi se u Šešeljevima žalbama od 19. februara i 2. marta ove godine, prekršeni su pravo optuženog na pravično suđenje, princip "jednakosti oružja" među stranama, kao i pravo optuženog da se sam zastupa pred Tribunalom, koje mu je garantovano Statutom.

Odbacujući Šešeljeve žalbe, predsednik Tribunala ukazuje da su one upućene na pogrešnu adresu, budući da je obaveza osiguranja pravičnog suđenja pre svega na Pretresnom veću. Šešelji se zato upućuje da pitanja koja je pokrenuo u svojim žalbama iznese pred Pretresno veće koje vodi njegov predmet, a koje čine sudije Antoneti, Robinson i Bonomi/Bonomy.

ŠEŠELJI "SLABA TAČKA" TRIBUNALA
HAG, 02.05.2007.

Da bi ubrzao pripreme za suđenje Vojislavu Šešelju, predraspravni sudija Antoneti/Antonetti održava konferencije o stanju u postupku svake dve ili tri sedmice, umesto svakih 120 dana kako nalažu pravila Tribunala. Sa svakom novom statusnom konferencijom, međutim, datum početka suđenja čini se sve daljim.

Sudija Antoneti je danas konstatovao dve "ozbiljne prepreke" početku suđenja: obelodanjivanje dokaznog materijala "na papiru i na jeziku optuženog" i rešenje materijalnog statusa Šešeljevih pravnih savetnika. O oba ta problema nedavno su se izjasnili Žalbeno veće i predsednik Tribunala, odbacujući Šešeljeve žalbe na obelodanjivanje dokaza tužilaštva u elektronskom obliku kao i na odbijanje Sekretarijata suda da uzme u razmatranje "troškovnik" takozvanog ekspertskeg tima čije su pravne usluge optuženom dosegle iznos od 6,4 miliona dolara.

U oba slučaja, optuženi je upućen da se za rešenje tih problema obrati novom Pretresnom veću koje vodi njegov predmet, a u kojem su pored Antonetija još i sudije Robinson i Bonomi/Bonomy. Pozivajući Šešelja da podnese zahtev za reviziju odluke o načinu obelodanjivanja dokaznog materijala, sudija Antoneti je danas nagovestio da će udovoljiti zahtevu optuženog da mu se taj materijal dostavlja isključivo "na papiru i na srpskom jeziku." Ostalo je nejasno da li će predraspravni sudija to odlučiti sam ili će za modifikovanje prošlogodišnje odluke Pretresnog veća morati

da dobije saglasnost barem jednog od ostale dvojice sudija: Robinsona i/ili Bonomija. Saglašavajući se, takođe, sa Šešeljevom ocenom da su trojici njegovih pravnih savetnika i referentu za predmet odobrena "ponižavajuće mala sredstva", sudija Antoneti je obećao da će se založiti da se nađe rešenje tog problema.

Mada je od dolaska u Hag u februaru 2003. godine tvrdio da jedva čeka početak suđenja, Šešelj je danas rekao da je spreman da "strpljivo čeka još 4 ili ako treba još 14 godina" da se sav dokazni materijal "prevede na srpski i stavi na papir", jer bez toga po njemu "ne može biti suđenja." U taj materijal Šešelj uključuje i transkripte svedočenja svih svedoka na svim dosadašnjim suđenjima pred Tribunalom koji su makar samo jednom pomenuli njegovo ime, kao i izjave koje su ti svedoci dali tužilaštvu i beleške iz njihovih razgovora sa istražiteljima. Ne interesuju ga problemi tribunalove prevodilačke službe. "Ako im je malo 30 prevodilaca, neka zaposle 300 ili 3.000, ali sve mora biti na papiru i na srpskom" – rekao je Šešelj i dodao: "Našao sam vam slabu tačku i na njoj insistiram. Četiri godine niste ništa radili i sada ste u vremenskoj oskudici."

Upravo zbog tribunalove "vremenske oskudice", na današnjoj konferenciji za novinare je Olgi Kavran, predstavnici za štampu tužilaštva, postavljeno pitanje da li je razmatrana mogućnost da se predmet Vojislava Šešelja prepusti nekom od lokalnih pravosuđa – Srbije, Bosne i Hercegovine ili Hrvatske. Kavran je odgovorila da takva mogućnost do sada nije razmatrana i da se predmet Vojislava Šešelja "ne uklapa u sadašnje kriterije", prema kojima se lokalnim pravosuđima mogu ustupati predmeti optuženih na "nižim i srednjim nivoima." Predstavnicu za štampu tužilaštva nije želela da spekulira šta bi se dogodilo ukoliko Savet bezbednosti UN, zbog "vremenske oskudice" u kojoj se našao Tribunal, promeni te kriterije i dopusti da se lokalnim pravosuđima ustupaju i predmeti optuženih na višim nivoima vlasti i odgovornosti.

UMESTO NA OPTUŽENIČKOJ, ŠEŠELJ ĆE SEDETI NA KLUPI
ZA BRANIOCE
HAG, 22.05.2007.

Želja Vojislava Šešelja da umesto na optuženičkoj sedi na klupi za branioce, biće uslišena već na sledećoj statusnoj konferenciji. Istina, kako je danas saopštio predraspravni sudija Antoneti/Antonetti, Šešelj će "iz razloga bezbednosti" sedeti u drugom redu branilačkih klupa, dok će u prvom – bliže sudijama – sedeti njegovi pravni savetnici. Šešelj je to tražio,

kako je objašnjavao, da bi kod publike i svedoka optužbe ostavio "vizuelni utisak ravnopravnosti sa tužiocem".

Zbog zauzetosti sudnica i sudskih veća, suđenje Vojislavu Šešelju bi, kako je danas rečeno, moglo najranije da počne u novembru ove godine, kada se očekuje okončanje postupka protiv generala Dragomira Miloševića. A to znači da će se Šešelju suditi pred većem kojim predsedava sudija Patrik/Patrick Robinson, koji je imao priliku da upozna optuženog tokom njegovog maratonskog svedočenja na suđenju Slobodanu Miloševiću.

Šešelj je na današnjoj konferenciji o stanju u postupku najavio da će se žaliti na odluku Pretresnog veća da se odloži razmatranje podneska kojim je glavnu tužiteljicu Karlu/Carlu del Ponte i dvoje njenih saradnika optužio za "nepoštovanje suda" zbog navodnog ucenjivanja svedoka da daju lažne iskaze protiv njega. Veće je odlučilo da će se time baviti po okončanju suđenja Šešelju, ali optuženi se s time ne slaže i izražava bojazan da će Del Ponte – kojoj u septembru ove godine ističe mandat – "pobeći i niko neće moći da je uhvati."

Uprkos prigovora predstavnice tužilaštva Kristin Dal/Christine Dahl da u sudnici ne bi trebalo da se slušaju takve "zlonamerne, klevetničke i lažne optužbe", sudija Antoneti je dozvolio Šešelju da nastavi, ukazujući mu da se - u slučaju da Karla del Ponte po isteku mandata bude "nedostupna" – može izdati nalog za njeno hapšenje.

Predraspravni sudija je, takođe, savetovao Šešelju da napiše podnesak kojim će od Pretresnog veća tražiti preispitivanje odluke da mu se ne odobre sredstva za finansiranje tima njegovih pravnih eksperata i savetnika. Ukazujući da on nije sam koji će odlučiti o tome, sudija Antoneti je optuženom stavio do znanja da "lično smatra da mu treba staviti na raspolaganje neophodna sredstva za pripremu odbrane."

Sledeća konferencija o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja biće održana 5. juna ove godine.

ŠEŠELJ NA KLUPI ZA BRANIOCE
HAG, 05.06.2007.

Vojislav Šešelj nije na današnjoj konferenciji o stanju u postupku sedeo na optuženičkoj klupi, već u drugom redu klupa za branioce, bliže predraspravnom sudiji Antonetiju/Antonetti. Jedino što je ukazivalo na njegov status bila su dvojica stražara u plavim uniformama koji su takođe sa optuženičke prešli u branilačke klupe.

Kao i prethodne i ova statusna konferencija je bila posvećena "dežurnim temama" kada je Šešelj u pitanju: plaćanju tima njegovih

pravnih savetnika, obelodanivanju dokumenata tužilaštva "na papiru i na srpskom", najavi optuženog da priprema "specijalnu odbranu" kojom će za zločine za koje se on tereti optužiti rimske pape, Tuđmana i Izetbegovića, te Klintona/Clinton, Olbrajtovu/Albright, Širaka/Chirac i Blera/Blair. Šešelji je, takode, i danas izrazio svoje protivljenje da se dokazi o bazi zločina izvode pisanim putem, odnosno uvođenjem izjava svedoka uz mogućnost optuženog da ih unakrsno ispita.

Jedini novi detalj na današnjoj raspravi bila je informacija o pismu pravnog savetnika UN od kojeg je Sekretarijat suda tražio mišljenje o tome da li optuženi koji se sam brani ima pravo na korišćenje sredstava Tribunala za finansiranje svojih pravnih savetnika. Stav pravnog savetnika UN je da optuženom koji se sam brani treba nadoknaditi sredstva za angažovanje pravnih savetnika, pod uslovom da nije u stanju da ih sam plati i ukoliko njegovi savetnici zadovoljavaju sve kriterije za braniocima pred Tribunalom.

Oba uslova su, po Šešelju, ispunjena. Tvrdi da je Sekretarijatu dostavio informacije o svom materijalnom stanju, te da nije odgovoran što su njegova supruga i majka odbile da saraduju sa istražiteljima koji su pokušali da ustanove njihovo imovinsko stanje. Tvrdi, takode, da su njegovi pravni savetnici – Aleksandar Vučić, Zoran Krasić i Slavko Jerković – "stručniji od svih advokata pred Tribunalom, mada se neki od njih nisu bavili advokatskom praksom." Sekretarijat Tribunala je, inače, do decembra prošle godine odbijao da navedenu trojku prihvati za pravne savetnike optuženog tvrdeći da ne ispunjavaju uslove, ali je Šešelji štrajkom glađu iznudio njihovo imenovanje.

Sledeća konferencija o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja zakazana je za 4. juli ove godine.

ŠEŠELJ PROTIV SAVETA EVROPE A ZA SAVET BEZBEDNOSTI
HAG, 04.07.2007.

Suđenje Vojislavu Šešelju, prema računici predraspravnog sudije Antonetija/Antonetti, moglo bi da počne 7. novembra ove godine uvodnom rečju tužioca na koju bi sledećeg dana, ukoliko želi, mogao da odgovori optuženi.

Šešelji, međutim, smatra da je to "apsolutno nemoguće" pošto, po njegovoj oceni, "nisu ispunjene sve procesne pretpostavke" i najavljuje podnošenje novog preliminarog prigovora na izmenjenu optužnicu, kao i žalbe ukoliko Raspravno veće odbije njegov prigovor. Po njegovom mišljenju, suđenje bi najranije moglo da počne u martu sledeće godine i mora da se završi pre 31. decembra 2008. kada bi, po rezoluciji Saveta

bezbednosti, trebalo da se okončaju svi prvostepeni postupci pred Tribunalom. Ukazujući da Rusija insistira na striktnom poštovanju tog roka, Šešelji je upozorio Tribunal da "ne računa da će mu mandat biti produžen" zato što nije završeno njegovo suđenje. "Nema ništa od toga" – kategoričan je optuženi.

Istovremeno, Šešelji je na današnjoj konferenciji o stanju u postupku pozvao sudiju Antonetija da "sa indignacijom odbaci" prošlonedeljnu rezoluciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, u kojoj se Tribunal poziva da što pre zakaže suđenje optuženom lideru srpskih radikala. Tom rezolucijom, smatra Šešelji, Savet Evrope pokušava da "izvrši politički pritisak na Tribunal" sa ciljem da on "što pre bude osuđen i eliminisan kao politička činjenica na planeti."

Ostalo je nejasno da li Šešelji taj cilj pripisuje i svojim sledbenicima u Srbiji, budući da se apel za hitno zakazivanje suđenja našao u rezoluciji Parlamentarne skupštine Saveta Evrope na inicijativu poslanika Srpske radikalne stranke i Socijalističke partije Srbije. Sledeća konferencija o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja zakazana je za 17. avgust ove godine.

SUĐENJE ŠEŠELJU U NOVEMBRU
HAG, 17.08.2007.

"Suđenje mora da počne u novembru ove godine", rekao je pretpretresni sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claud Antonetti na današnjoj raspravi o stanju u postupku protiv Vojislava Šešelja. On je naglasio da je svestan poteškoća sa kojima se optuženi suočava, pre svega zato što mu nisu dostavljeni prevodi svih dokumenata, najavljujući da će zbog toga Šešelju u toku suđenja odobravati pauze kako bi se kvalitetno pripremio. Optuženi kaže da nema ništa protiv početka suđenja u novembru.

Na samom početku današnje statusne konferencije sudija Antoneti je objasnio pod kojim uslovima će Šešelju biti dodeljen novac za finansiranje odbrane. Po odluci veća, Šešelji treba da dokaže da nije sposoban da sam finansira odbranu, a bar jedan od njegovih savetnika bi trebalo da ispunjava uslove koje tribunal propisuje za braniocima u drugim predmetima.

Komentarišući odluku veća, Šešelji je rekao da je ona nesumnjivo veoma značajna za razvoj međunarodnog prava, ali da je u ovom slučaju nažalost neprimenjiva, jer njegovi savetnici ne ispunjavaju uslove tribunalovog pravilnika. Sudija Antoneti, međutim, veruje da bi Zoran Krasić mogao biti imenovan za savetnika, posle čega je Šešelji rekao da je "umiren" takvim stavom i da odustaje od ranije najavljene žalbe na odluku veća. Statusna konferencija će biti nastavljena u ponedeljak.

GODINU DANA SUĐENJA ŠEŠELJU

HAG, 20.08.2007.

Nakon što je u petak najavio da će suđenje lideru Srpske radikalne stranke Vojislavu Šešelju početi u novembru ove godine, pretpresni sudija Antonetti u današnjem nastavku konferencije o stanju u postupku procjenio da bi ono moglo potrajati oko godinu dana

Suđenje Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine protiv čovječnosti u BiH, Hrvatskoj i Vojvodini - čiji je početak najavljen za novembar ove godine - moglo bi potrajati oko godinu dana, rečeno je u današnjem nastavku rasprave o stanju u postupku u ovom predmetu.

Prema procjeni pretpresnog sudije Žan-Klod Antonetija/Jean-Claude Antonetti, optužba može da računa na oko 100 sati za glavno ispitivanje svojih stotinjak svjedoka, a isto vrijeme će imati i Šešelj za njihovo unakrsno ispitivanje. Budući da će se zasjedati samo tri dana nedjeljno, dokazni postupak optužbe će, prema računici sudije Antonetija, trajati pet mjeseci, a nakon toga će Šešelj imati još pet mjeseci za izvođenje svojih dokaza. No, konačnu odluku o trajanju dokaznih postupaka donijet će Pretresno vijeće na predraspravnoj konferenciji, prije početka suđenja.

I optužba i optuženi su se složili sa ovakvim "razumnim ocjenama" pretpresnog sudije koji će, kako je sam najavio na današnjoj raspravi, predsjedavati ovim suđenjem. Sudija Antoneti, inače, već predsjedava Vijećem koje sudi šestorici bivših čelnika Herceg Bosne, tako da će od novembra voditi dva suđenja, što je jedinstven slučaj u dosadašnjoj istoriji Tribunala. Iznoseći svoja zapažanja o pripremama za suđenje, optuženi Šešelj se na današnjoj raspravi usprotivio svjedočenjima po pravilu "92 ter", "bis" i "quater" prema kojem se činjenice mogu dokazivati putem pisanih izjava svjedoka. Ukoliko takvih svjedočenja bude mnogo, rekao je Šešelj, onda od suđenja neće biti ništa, pošto će on odbiti da u njemu učestvuje.

Šešelj se, također, usprotivio uvođenju u dokaze pisanih izjava ili transkripata prethodnih svjedočenja petorice svjedoka Tužilaštva koji su u međuvremenu umrli. Posebno oštro se suprostavio uvođenju transkripata sa prethodnih svjedočenja bivšeg političkog vođe Srba u Hrvatskoj Milana Babića, ukazujući da je on "samim činom samoubistva u toku svjedočenja na suđenju Milanu Martiću, opovrgao sve što je rekao u prethodnim svjedočenjima". Sudija Antoneti, koji se inače vrlo često saglašava sa optuženim, mu je ovog puta uzvratilo da je to "isključivo njegovo", to jest Šešeljevo, "tumačenje motiva Babićevog samoubistva."

Pošto sudija Antoneti i optuženi Šešelj ni u današnjem nastavku statusne konferencije nisu stigli da kažu sve što su imali nova rasprava će, kako je najavljeno, biti zakazana u najskorije vrijeme.

KARNAVAS UPOZOREN ZBOG UVREDE ŠEŠELJA

HAG, 27.08.2007.

Američki advokat Majkl/Michael Karnavas je od sudija tražio da ga zaštite od uvreda i kleveta koje je na njegov račun izgovorio Vojislav Šešelj, ali je umesto toga zaradio upozorenje Pretresnog veća zbog izraza koje je koristio govoreći o optuženom lideru srpskih radikala.

Stvari su se, u najkraćem, odvijale ovako. Najpre je Šešelj, na konferenciji o stanju u postupku, rekao da se Udruženje branilaca pred Tribunalom – čiji je Karnavas aktuelni predsednik – bavi "mafijaškim poslovima", a da je sam Karnavas "još u toku rata švercovao naftu i cigarete na Balkanu i u BiH." Statusnu konferenciju je, inače, vodio francuski sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti, koji je ujedno predsedavajući sudija u postupku protiv šestorice bivših čelnika Herceg Bosne, u kojem Karnavas zastupa prvooptuženog Jadranka Prlića.

Prošlog četvrtka, na početku rasprave u predmetu Herceg Bosna, Karnavas je prigovorio sudiji Antonetiju što nije reagovao na uvrede koje mu je uputio Šešelj, ukazujući da "branioci nisu bokserske vreće" i da Tribunal "mora da štiti njihovo dostojanstvo." Dodao je da on sam nema nameru da odgovara Šešelju pošto bi to, po njemu, bilo "kao rvanje sa svinjom koja se valja u vlastitoj kaljuzi."

Na početku današnje rasprave na suđenju liderima Herceg Bosne, sudija Antoneti je pročitao odluku veća. U njoj se kaže da veće "nije upoznato sa onim što je Šešelj izgovorio na konferenciji o stanju u postupku, nema razloga da sumnja u čestitost gospodina Karnavasa i smatra ga sposobnim da brani optuženog Prlića." Međutim, imajući u vidu "uvrede koje je prošlog četvrtka izrekao na račun gospodina Šešelja", veće upozorava Karnavasa da se ubuduće ne služi takvim rečnikom. A veću koje vodi postupak protiv Šešelja se prepušta da odluči da li će bilo šta preduzeti povodom uvreda koje je on izrekao na račun Karnavasa.

Mada je obećao da će se ubuduće uzdržavati od izraza koji smetaju veću, Karnavas je odbio da se izvini zbog svog "opisa gospodina Šešelja", koji i dalje smatra "adekvatnim." Ukazujući, za zapisnik, da sudije po pravilu ne reaguju na uvrede koje Šešelj upućuje braniocima, tužiocima i predstavnicima Sekretarijata suda, Karnavas ih je upozorio da time samo

pomažu optuženom lideru srpskih radikala "u njegovoj igri, a to je narušavanje integriteta ove ustanove", to jest Tribunala.

SUĐENJE ŠEŠELJU POČINJE 7. NOVEMBRA

HAG, 18.09.2007.

Suđenje Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, počće u sruđu 7. novembra 2007. godine uvodnom rečju tužioca – naložio je danas predraspravni sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti. Predraspravna konferencija biće održana dan ranije, a optuženi će, ukoliko to bude želeo, 8. novembra imati priliku da iznese svoju uvodnu reč ili uvodnu izjavu. Izvođenje dokaza optužbe će, prema nalogu sudije Antonetija, početi u sruđu 14. novembra.

Suđenje Vojislavu Šešelju je, podsetimo, prvi put počelo 27. novembra prošle godine, bez prisustva optuženog koji je dve sedmice ranije stupio u štrajk gladu tražeći da se udovolji njegovim zahtevima da se sam brani i da se obezbede sredstva njegovim pravnim savetnicima. U iznuđenoj odluci kojom je, početkom decembra, u strahu za život optuženog prihvatilo većinu njegovih zahteva, Žalbeno veće je proglasilo ništavnim sve pred-pretresne i procesne aktivnosti preduzete nakon što je Šešelju imenovan "branilac u pripravnosti", uključujući i uvodne reči tužilaca održane 27. i 28. novembra 2006. godine.

Očekuje se da će predsednik Tribunala uskoro imenovati sudije koje će, pored predsedavajućeg Antonetija, činiti Pretresno veće koje će suditi Šešelju. Veće će, na ovom suđenju, zasedati samo tri dana sedmično – kako bi se optuženom koji se sam zastupa omogućilo da se pripremi – a čitav postupak bi, prema proceni sudije Antonetija, trebalo da traje oko godinu dana.

ŠEŠELJ SE RAZOČARAO U SUDIJU ANTONETIJA

HAG, 23.10.2007.

Suđenje Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, odvijaje se pred većem kojim će predsedavati francuski sudija Žan-Klod Antonetija/Jean-Claude Antonetti, a u čijem bi sastavu trebalo da budu i takozvane ad-litem ili povremene sudije Flavia Latanci/Lattanzi iz Italije i Frederik Harhof/Harhoff iz Danske. Njihovo imenovanje je, naime, predsednik Tribunala predložio generalnom sekretaru UN, čija se odluka očekuje u narednih nekoliko dana.

Na današnjoj konferenciji o stanju u postupku utvrđen je plan rada do kraja ove godine. Predraspravna konferencija održaće se u utorak 6. novembra, dan kasnije će optužba izneti svoju uvodnu reč, dok je za 8. novembar predviđena uvodna izjava optuženog. Nakon toga uslediće pauza do 4. decembra, kada bi optužba trebalo da izvede svog prvog svedoka. Do zimske sudske pauze predviđeno je šest radnih dana suđenja: 4., 5. i 6. kao i 11., 12. i 13. decembra. Mada veće tek treba da odluči koliko će vremena odobriti stranama za izvođenje njihovih dokaza, sudija Antoneti je danas procenio da bi suđenje Šešelju moglo da se okonča krajem 2008. ili početkom 2009. godine.

Šešelj se i danas oštro suprostavio uvođenju pisanih izjava svedoka, ukazujući da njih nisu pisali svedoci već tužioc ili istražitelji, a da on ili njegovi pravni savetnici nisu prisustvovali uzimanju tih izjava. Po njemu, te izjave nemaju nikakve vrednosti i on ne namerava da unakrsno ispituje takve svedoke, za koje sumnja da im tužilaštvo preko slušalica suflira odgovore. Šešelj priznaje da za to nema dokaze, ali opravdanost svojih sumnji dokazuje overenim izjavama bivših Miloševićevih pravnih savetnika, Branka Rakića i Dragoslava Ognjanovića, koji tvrde da su i oni imali "ozbiljne sumnje" da je tužilaštvo u stalnom kontaktu sa svedocima i da im tokom unakrsnog ispitivanja sugeriše šta da kažu, odnosno kako da odgovore.

Ukazujući da su "svi svedoci optužbe lažni svedoci" a da su oni koji traže zaštitne mere "kriminalci, hulje i kukavice", Šešelj je danas nastojao da javno pomene neke od potencijalnih svedoka, ali je sudija svaki put nalagao prelazak na privatnu sednicu ili brisanje imena koja je Šešelj uspeo da pomene pre nego što su isključene TV kamere. Tužiteljica Kristin Dal/Christine Dahl je nekoliko puta protestovala zbog Šešeljevih "upornih pokušaja da se diskredituju svedoci", upozoravajući da optuženi koristi raspravu da bi "ljudima koji su spremni da svedoče u ovom postupku poslao poruku da će ih zbog toga smatrati kriminalcima i huljama."

Mada sudija Antoneti nije promenio svoj blagonakloni stav koji je optuženog, kako je i danas priznao, pre 6 meseci "prijatno iznenadio", Šešelj je danas nekoliko puta rekao da je "šokiran" i "krajnje zaprepašćen" njemu "neshvatljivim i nepodnošljivim" stavovima francuskog sudije.

SUDIJA ANTONETI IDE U POSETU ŠEŠELJU

HAG, 26.10.2007.

Kako bi proverio da li su optuženom koji se sam brani obezbeđeni adekvatni radni uslovi, sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti će

pre početka suđenja, zakazanog za 7. novembar ove godine, posetiti ćeliju i kancelariju Vojislava Šešelja u Pritvorskoj jedinici UN.

Poseta će se odvijati prema protokolu koji je definisao sudija Antoneti. U njegovoj pratnji će, prema navedenom protokolu, biti jedan pravni savetnik Pretresnog veća, predstavnik Sekretarijata suda i prevodilac. Šešelju je naloženo da sam ili uz pomoć pritvorskog osoblja, ćeliju u kojoj boravi i dodatnu prostoriju koja mu je stavljena na raspolaganje kao kancelarija, sredi tako da se ne vidi ni jedan dokument koji priprema za svoju odbranu.

Prema protokolu, tokom posete optuženi se neće verbalno obraćati sudiji Antonetiju i ostalim prisutnim, a ukoliko on to ipak učini predstavnik Sekretarijata je dužan da to snimi. Isto važi i za sudiju i ostale prisutne: oni ne treba da se obraćaju optuženom, a ako to ipak učine, predstavnik sekretarijata će to snimiti. Ukoliko bude potrebno, audio zapis eventualne verbalne razmene optuženog i njegovih gostiju, navodi se u protokolu, može da bude preslušan na predraspravnoj konferenciji, koja je zakazana za 6. novembar ove godine.

101 SVEDOK OPTUŽBE PROTIV VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 06.11.2007.

Suđenje Vojislavu Šešelju, čiji je početak zakazan za sredu 7. novembra 2007., moglo bi da traje do marta ili aprila 2009. godine – procenio je na današnjoj predraspravnoj konferenciji francuski sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti. Pored njega, u veću koje će suditi lideru srpskih radikala danas su prvi put sedeli i sudije Flavia Latanci/Lattanzi iz Italije i Frederik Harhof/Harhoff iz Danske.

Šešeljevu odgovornost za ratne i zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini tužilaštvo namerava da dokazuje iskazima 101 svedoka za čije glavno ispitivanje traži oko 170 sati. Predsedavajući sudija smatra da je to previše i nagoveštava da bi veće moglo tužiocu da odobri između 120 i 125 sati, a odluka veća će biti saopštena sutra, pre početka uvodne reči tužioca. Pošto će isto vreme dobiti i Šešelj za unakrsno ispitivanje svedoka optužbe i kako će se suđenje odvijati samo tri dana sedmično, to znači da će dokazni postupak optužbe trajati do kraja jula ili početka septembra 2008. godine. Ukoliko veće ne oslobodi Šešelja na poluvremenu suđenja ocenjujući da tužilaštvo nije prezentiralo dovoljno dokaza o njegovoj krivici, dokazni postupak odbrane će početi u septembru 2008. i trajati do marta ili aprila 2009. godine, što znači da bi se presuda mogla očekivati tek na jesen 2009. godine.

Na sutrašnju uvodnu reč tužioca Šešelja će odgovoriti svojom uvodnom izjavom u četvrtak 8. novembra, nakon čega će se suđenje prekinuti do 11. decembra, kada počinje svedočenje Entoni Oberšala/Anthony Oberschall, američkog profesora sociologije koji je za tužilaštvo pripremio ekspertski izveštaj o ulozi propagande u ratovima i ratnim zločinima na prostorima bivše Jugoslavije.

OPTUŽBA: ZLOČINAČKI GOVOR VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 07.11.2007.

Opisujući Vojislava Šešelja kao "veštog političara", "lukavog i proračunatog čoveka" i "skandalmajstora", tužiteljica Kristin Dal/Christine Dahl mu ipak osporava pravo da se naziva "najvećim živim srpskim nacionalistom." Nacionalni ponos, primetila je Dal, ne zahteva "strah, mržnju i uništavanje drugačijih kultura i vera", na čemu se po njoj zasniva Šešeljev "šovinistički, ratoboran i otrovan" nacionalistički brend.

Dokazi optužbe će, najavila je Dal u današnjoj uvodnoj reči na početku suđenja lideru srpskih radikala optuženom za ratne i zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini, "pokazati da je Šešelj počinio zločine" tokom ratova na području bivše Jugoslavije i da je zajedno sa vodećim strukturama u Srbiji aktivno radio na stvaranju Velike Srbije, sa zapadnim granicama na famoznoj liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. Mada je delio isti cilj, Slobodan Milošević se nije usudio da glasno poziva na "oslobodenje srpskih zemalja", ali je to umesto njega rado i veoma često činio Šešelj, ne hajeći što na toj zemlji već žive neki drugi narodi. No, na kraju, dodala je tužiteljica, "Šešelj nije uspeo da postigne Veliku Srbiju." Sve što mu je pošto za rukom je, po njoj, "manja Srbija" i obogaćenje rečnika frazom "etničko čišćenje."

Tužilaštvo će, najavila je Kristin Dal, dokazati da je Šešelj zajedno sa drugim srpskim vođama učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu sa ciljem nasilnog i trajnog uklanjanja nesrpskog stanovništva sa značajnih delova teritorije Hrvatske, Bosne i Hercegovine kao i Vojvodine. Ostvarenju tog zajedničkog cilja Šešelj je doprinosi svojom "fanatičkom i ekstremnom retorikom" koja je privukla i indoktrinirala mnoge mlade ljude koji su kao dobrovoljci išli na linije fronta u Hrvatskoj i BiH, a koje je Srpska radikalna stranka (SRS) regrutovala, finansirala, opremala, naoružavala i, konačno, komandovala njima.

Ti dobrovoljci – poznati kao "Šešeljevci" ili "četnici" – su veoma brzo stekli reputaciju "nedisciplinovanih i nasilnih kriminalaca i razbojnika" ali su, primetila je tužiteljica, "služili stvari" svog vođe. Osim na

svoje dobrovoljce, Šešelji je retorikom straha i mržnje "uticao i na druge vojnike, dobrovoljce i paravojnike", usadujući im strah i mržnju prema Hrvatima i Muslimanima, kao i želju da doprinesu stvaranju domovine svih Srba, odnosno Velike Srbije.

Svojim govorom mržnje Šešelji je, istakla je tužiteljica, "demonizovao i dehumanizovao" Hrvate i Muslimane, prikazujući ih "ustašama" odnosno "islamskim fundamentalistima", čime je kod svojih sledbenika otklonio sve moralne i legalne prepreke za nasilje nad njima. Jezik kojim se Šešelji koristio, smatra Dal, "čini njegov govor zločinačkim". U kontekstu osetljivih ratnih i političkih previranja ljudi su podložni porukama straha i mržnje a Šešelji je, po tužiteljici, "bio u potpunosti svestan svoje političke moći i izuzetne sposobnosti da svojim govorom utiče na ljude." Tužilaštvo će, najavila je Dal, dokazati da je u najmanje tri prilike - u Vukovaru novembra 1991., Zvorniku u proleće 1992. i u vojvođanskom selu Hrtkovci u leto iste godine - Šešelji svojim govorom počinio zločin progona, budući da su masakr u Ovčari, masovna ubistva u Zvorniku i proterivanje Hrvata iz Hrtkovaca - bili direktno podstaknuti Šešeljevim govorima.

Mada Šešelji tvrdi da mu se sudi za "novi ili izmišljeni zločin", ukazala je tužiteljica, ratna propaganda i govor mržnje "nisu na žalost nikakva novost." Propustila je, međutim, da podseti na neka ranija suđenja optuženima za zloupotrebu propagande u zločinačke svrhe, kao što je nirnberški proces izdavaču Julius Strajher/Streicher koji je 1946. godine osuđen na smrt zbog pozivanja na istrebljenje Jevreja, ili "medijski proces" pred Tribunalom za Ruandu, gde su trojica izdavača i novinara 2003. godine osuđeni na doživotnu robiju i duge zatvorske kazne zbog "direktnog i javnog navođenja na genocid".

Vojislav Šešelji, koji se tokom uvodne reči tužilaštva često ironično smeškao, će sutra održati svoju uvodnu izjavu. Mada je tužiteljica Dal umesto odobrena 4 danas govorila nepuna 3 sata, Šešelji je najavio da će sutra do kraja iskoristiti svoja 4 sata.

NESHVAĆENI MIROTVORAC VOJISLAV ŠEŠELJ
HAG, 08.11.2007.

Tvrdeći da je "poznat po tome što ne priča gluposti", Vojislav Šešelji je u četvoročasovnoj uvodnoj izjavi na početku suđenja za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, sudijama, publici i široj javnosti održao "kraće kurseve" iz međunarodnog i krivičnog prava, istorije, lingvistike, religije i drugih oblasti za koje se smatra ekspertom. Sudije Antoneti/Antoneti,

Latanci/Lattanzi i Harhof/Harhoff su, tako, dobili priliku da se iz prve ruke upoznaju sa retoričkom veštinom i žestinom lidera srpskih radikala koji se, pored ostalog, tereti da je govorom mržnje lično počinio zločine na nekim mestima, dok je na drugim podstakao svoje sledbenike na zločinačko ponašanje.

Šešelji, poput Miloševića pre njega, "ne priznaje" Haški tribunal, smatra ga "nelegalnim nelegitimnim sudom izrazito anti-srpske orijentacije", osporava koncept udružnog zločinačkog poduhvata, a govor mržnje otpisuje kao "izmišljeno krivično delo." U istom delu uvodne izjave Šešelji je, usput, negirao genocid u Srebrenici, tvrdeći da je po njegovim saznanjima tamo streljano oko hiljadu ratnih zarobljenika što "jeste grozan zločin ali nije genocid."

Zamerajući tužilaštvu "nerazumevanje koncepta Velike Srbije" sa poznatim zapadnim granicama na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, Šešelji je objasnio da on ne podrazumeva proterivanje nesrba sa tih prostora, već njihovo "nacionalno osveščivanje" kako bi svi shvatili da su zapravo Srbi i kako bi se uspostavila "bratska sloga i jedinstvo Srba pravoslavaca, Srba katolika, Srba Muslimana, Srba protestanata i Srba ateista" koji svi, dodao je, "govore srpskim jezikom."

Govori kojima je, po tužilaštvu, optuženi lider radikala podsticao na vršenje zločina zapravo su, objasnio je danas Šešelji, njegova "upozorenja" ili čak "mirotvorački naponi, izrečeni malo oštrijim rečima", kojima je nastojao da spreči napade na Srbe u Hrvatskoj ili BiH. Čuvene "zardale kašike" kojima je pretio Hrvatima su "šaljivo upozorenje" ili "crni humor."

Šešelji ne negira da je Srpska radikalna stranka (SRS) okupljala, opremala, običavala dobrovoljce i upućivala ih na frontove u Hrvatskoj i BiH, ali tvrdi da su svi bili pod komandom JNA i da niko od njih nije počinio ni jedan od zločina navedenih u optužnici. Šešeljevi dobrovoljci su, tvrdi, povučeni iz Vukovara pre masakra u Ovčari za kojeg tereti tadašnjeg načelnika vojne bezbednosti Aleksandra Vasiljevića koji je hrvatske zarobljenike prepustio lokalnim teritorijalcima. Zločini u Voćinu, Bijeljini, Brčkom, Bosanskom Šamcu, Zvorniku, širem području Sarajeva, Mostaru i Nevesinju se, po Šešelju, ili nisu dogodili, ili su ih počinili "Arkanovci", "Mauzerovci", "Srpska garda" Vuka Draškovića ili "lokalni četnici" s kojima on i SRS nisu imali nikakve veze.

Na kraju uvodne izjave, Šešelji je izrazio žaljenje što mu Tribunal ne može izreći smrtnu kaznu, da bi kao njegov "prijatelj Sadam Husein smrću zapečatio" ideologiju srpskog nacionalizma i učinio je besmrtnom. Pošto ne

može smrtna, zatražio je da mu se odmeri najstroža moguća kazna jer je uveren da će, što kazna bude veća njegova ideologija biti snažnija.

Nakon uvodne izjave optuženog suđenje je prekinuto do 11. decembra ove godine kada će se pred sudom pojaviti prvi svedok optužbe.

ŠEŠELJEVO "ZAGOVARANJE I OPRAVDAVANJE NASILJA"

HAG, 11.12.2007.

Dokazni postupak optužbe na suđenju Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini, otvoren je danas svedočenjem američkog sociologa Entoni Oberšala/Anthony Oberschall, koji je za potrebe tužilaštva sačinio izveštaj o tome kako je lider srpskih radikala svojom nacionalističkom propagandom "zagovarao i opravdavao nasilje Srba protiv nesrba."

Analizirajući sadržaj više od 400 Šešeljevih tekstova, govora, radio i televizijskih obraćanja i novinskih intervjua u periodu od 1990. do 1994. godine, Oberšal je ustanovio da se u njima neprestano ponavljaju iste poruke o viktimizaciji i pretnjama sa kojima je suočen srpski narod. Tim porukama je Šešelj, prema Oberšalu, podsticao okvir "nacionalističke krize" u etničkim odnosima i pružao "moralno opravdanje za kolektivno nasilje."

Tipičan Šešeljev diskurs "ksenofobičnog nacionalizma", opisao je sve-dok, po pravilu počinje "glorifikacijom Srba" kao "velikog naroda" koji je često kroz istoriju bio žrtva spoljnih i unutrašnjih neprijatelja i trpeo užasne nepravde, a koji je i danas suočen sa "pretnjama". Najčešće "strane pretnje", prema Šešeljevima porukama, dolaze od Zapada i zapadnih sila, zatim od Evrope i Evr-opske unije, a slede ih Vatikan, Mađarska, Turska, Albanija i drugi neidentifikovani strani izvori. Izvori "unutrašnjih pretnji" su još raznovrsniji: predvode ih druge etničke ili verske grupe – Hrvati, Slovenci, kosovski Albanci i musliman-ski fundamentalisti – a slede komunistički režim, srpske komunističke vođe, nepatriotski srpski mediji, razni izdajnici srpskog naroda i jedan broj konkretnih političkih vođa sa kojima se Šešelj u određenim periodima razilazio.

Prema Šešelju, nastavio je Oberšal, krajnja opasnost s kojom su suočeni, daje Srbima opravdanje da pribegnu ekstremnim merama kako bi se zaštitili. To nasilje je opravdano jer se, po Šešelju, radi o samoodbrani i predstavlja odgovor na nasilje koje su započeli drugi. Mada negira da je ono usmereno protiv civila, Šešelj priznaje da su civilne žrtve neophodne, ali opravdane zbog krajnje opasnosti s kojom se suočavaju Srbi.

Za Šešeljev diskurs "ksenofobičnog nacionalizma" je, po Oberšalu, karakteristično i odbacivanje bilo kakvog kompromisa. Od manjina u Srbiji

ili na "srpskim teritorijama" definisanim famoznom Šešeljevom linijom Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica se zahteva "apsolutna lojalnost" i "potpuno potčinjavanje" srpskoj većini, a oni koji to ne prihvataju moraju da se "spakuju i napuste Srbiju."

Ove Oberšalove zaključke tužiteljica Kristin Dal/Christine Dahl je danas ilustrovala odgovarajućim video insertima iz javnih govora i televizijskih nastupa Vojislava Šešelja, kao i citatima iz njegovih novinskih intervjua.

Optuženi Šešelj će sutra unakrsno ispitivati američkog sociologa.

DA LI BI ŠEŠELJEV "GOVOR PRETNJI"

BIO KAŽNJIV U AMERICI?

HAG, 12.12.2007.

Američki sociolog Entoni Oberšal/Antony Oberschall je danas zaključio svoje izlaganje o uticaju nacionalističke propagande Vojislava Šešelja na zločine protiv nesrba u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini. Šešelj je, kaže Oberšal, u javnim nastupima između 1990. i 1994. godine iznosio brojne pretnje i "nasilne poruke", pre svega Hrvatima i Muslimanima, poput onih o "amputaciji Hrvatske" i tvrdnji da će u BiH i Hrvatskoj "teći reke krvi", čime je uticao na počinjenje zločina, pre svega od strane dobrovoljaca koje je regrutovala Srpska radikalna stranka.

Ilustrujući Oberšalovu tvrdnju o vezi između javnih nastupa optuženog i ponašanja dobrovoljaca, optužba je u dokaze uvela nekoliko video snimaka iz novembra 1991. godine pre i posle pada Vukovara. Prvo je prikazano Šešeljevo obraćanje dobrovoljcima u Beogradu pred odlazak na front, a zatim i snimak njihovih izjava iz samog Vukovara. Njihova objašnjenja zašto su došli u Vukovar i šta je njihov zadatak, ukazao je Oberšal, predstavljaju puko ponavljanje Šešeljevih fraza iz tog vremena.

Početak unakrsnog ispitivanja Šešelj je posvetio "osporavanju kredibiliteta svedoka". Optuženi, kome je dozvoljeno da se sam zastupa, je prvo rekao da je "malo neobično" da je Oberšal kao diplomirani fizičar doktorirao sociolo-giju, a onda mu postavio i nekoliko pitanja iz fizike. Svedokovi odgovori, po Šešelju, ruše svedokov kredibilitet i dokazuju da "nije nikakav fizičar".

Optuženi tvrdi da je Oberšalova analiza nepotpuna, jer nije pročitao niz njegovih knjiga, a pre svega one koje, po Šešelju, dokazuju odgovornost sadašnjeg i bivših rimskih papa za sve zločine na području bivše Jugoslavije. Kada je čuo neke od naslova, Oberšal se nasmejao i rekao da je zahvalan tužiocu što mu nije dao Šešeljeva sabrana dela na uvid,

pošto "i inače ne čita naučnu-fantastiku, a kamoli prilikom izrade stručne analize".

Na pitanje optuženog zašto u svom izveštaju ne pominje govor mržnje, svedok je odgovorio da se taj termin u svakodnevnom govoru koristi "na neodređen način" i da je zato u svom radu koristio termin "govor pretnji", koji je, po njemu, Šešelj često koristio u svojoj nacionalističkoj retorici.

Potom je optuženi sugerisao da po zakonu Sjedinjenih Država, čiji je svedok državljanin, "govor pretnji" ne bi bio kažnjiv, kao ni drugi fragmenti njegovih nastupa iz vremena rata u Hrvatskoj i BiH, poput "glorifikacije prihvaćene grupe" ili "pozivanje na nasilje i nasilne promena granica". Oberšal je pojasnio da to zavisi od konteksta u kojem se izgovaraju "zapaljivi govori". Ako je reč o mirnodopskim uslovima, onda, kaže, na televiziji u skladu sa pravom na slobodu govora možete reći šta god želite, ali ako se na nasilje poziva u uslovima rata i ubijanja civila, onda bi to predstavljalo krivično delo, zaključio je američki profesor, čije će unakrsno ispitivanje Šešelj nastaviti sutra.

LEKCIJE "ZBRKANOM I ZBUNJENOM" ŠEŠELJU
HAG, 13.12.2007.

Drugog dana unakrsnog ispitivanja Entoni Oberšala/Anthony Oberschall, Vojislav Šešelj je nastojao da ospori neke od izvora na koje se američki sociolog pozivao u svojoj ekspertizi "nacionalističkog diskursa" kojim je optuženi lider srpskih radikala, prema njegovim nalazima, "zagovarao i opravdavao nasilje protiv nesrba."

Budući da u delu svog ekspertskog izveštaja Oberšal citira neke od zaključaka Tadeuša Mazovječkog/Tadeusz Mazowiecki o ulozi srpskih medija u podsticanju mržnje prema drugim nacionalnostima, optuženi je bivšeg izvestioca UN za ljudska prava nazvao "lažovom" i "prevarantom" jer je u jednom od svojih izveštaja naveo da je Šešelj "zagovarao deportaciju Mađara iz Vojvodine", što on, navodno, nije nikad činio. Oberšal nije time iznenađen jer je, kako je rekao, "normalno da Šešelj tako etiketira ljude"

Šešelj je, zatim, osporavao Oberšalov zaključak da se u svom propagandnom delovanju služio neistinama, dezinformacijama i pogrešnim predstavljanjem istorije kako bi pojačao osećaj "viktimizacije Srba." Pošto je američki sociolog odgovorio da je u svom izveštaju ukazao na kontrast između broja žrtava koje navodi Šešelj i podataka do kojih su došli demografi ili udruženja žrtava, optuženi je uzvratilo da on operiše samo "službenim podacima" o 1,7 miliona žrtava u II svetskom ratu i 600

do 700 hiljada žrtava ustaškog logora u Jasenovcu. Šešelj osporava pouzdanost procene beogradskog demografa Srđana Bogosavljevića na koje se u svom izveštaju poziva Oberšal a prema kojoj je na prostoru bivše Jugoslavije u II svetskom ratu stradalo najmanje 896.000 a najviše 1.200.000 ljudi. Osporava, takođe, i podatke udruženja jasenovačkih žrtava prema kojima je u zloglasnom ustaškom logoru stradalo između 80 i 100 hiljada ljudi. Podacima tog udruženja se, smatra Šešelj, ne može verovati budući da je u Hrvatskoj, da ga finansira hrvatska vlada i okuplja isključivo hrvatske žrtve, pošto su jedino oni "mogli živeti da izađu iz Jasenovca." Nije komentarisao Oberšalovo objašnjenje da udruženje ne čine mrtvi, već potomci žrtava, među kojima ima Srba, Roma, Hrvata i Jevreja.

Pošto je američki sociolog u izveštaju naveo i Šešeljeva "uporna upozorenja Srbima na pretnje panislamizma i muslimanskog fundamentalizma", optuženi ga je danas pitao da li smatra da pretnje nisu bile realne. Oberšal je potvrdio da to stoji u njegovom izveštaju, navodeći da se oslonio na delo grupe autora koji su analizirali diskurse o "džihadu", "mudžahedinima", "panislamskim ekstremistima" ... na televizijama Beograd i Pale tokom rata u BiH.

Pitanjem "da li smatra da postoji muslimanska nacija", Šešelj je američkog profesora sociologije izazvao da mu održi malu lekciju. Objasnio mu je da u Bosni, još od 17. veka, postoje ljudi koji sebe zovu muslimanima ili koje sebe identifikuju kao muslimane. Od ključnog značaja, po Oberšalu, nije da li je neko to zvanično priznavao ili ne, već kako su oni sebe sagledavali i kako su ih drugi prepoznavali kao narod. Ukazujući da o tome drži predavanja svojim studentima, Oberšal je izrazio žaljenje što ih Šešelj nije slušao jer bi, kako je zaključio, bio manje "zbrkan i zbunjen u svojim razmišljanjima o tim temama."

Suđenje Vojislavu Šešelju će se, kako je danas saopšteno, nastaviti nakon zimske sudske pauze, 8. januara 2008. godine.

TUŽILAC TRAŽI IZUZEĆE DANSKOG SUDIJE IZ VEĆA
KOJE SUDI ŠEŠELJU
HAG, 08.01.2008.

Tužiteljica Kristin Dal/Christine Dahl je na početku današnje rasprave na suđenju Vojislavu Šešelju zatražila povlačenje ili opoziv danskog sudije Frederika Harhofa/Harhoffa iz veća koje sudi lideru srpskih radikala, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini.

Tužilaštvo je ovaj neočekivani zahtev obrazložilo činjenicom da je sudija Harhof – kao aktivista Helsinškog odbora Danske - 1993. godine učestvovao u uzimanju izjave od Isaka Gašija/Gashi, jednog od svedoka optužbe u predmetu protiv Vojislava Šešelja. Budući da je na taj način bio "uključen u istragu" Harhof, po mišljenju tužilaštva, ne može sada da "u istom predmetu sedi kao sudija", jer to ne bi bilo u skladu sa načelima sudijske nezavisnosti i objektivnosti.

Optuženi se suprostavio zahtevu za izuzeće sudije Harhofa, ukazujući da tužilaštvo time želi da dobije na vremenu kako bi se bolje pripremio za suđenje. Helsinški odbor, po Šešelju, nije pravosudni organ već nevladina organizacija i nije sprovodio istragu već je vršio "političko anketiranje", tako da izjave koje je on uzimao "nisu relevantne za sud." Budući da bi Gaši trebalo da svedoči o događajima u Brčkom i Bijeljini u proleće 1992. godine – koje je po nalogu Pretresnog veća tužilaštvo isključilo iz sažete optužnice – njegove izjave su, smatra Šešelj, "besmislene."

O istim je događajima Isak Gaši – nekadašnji jugoslovenski reprezentativac u veslanju – svedočio na suđenjima Dušku Tadiću, Slobodanu Miloševiću i Momčilu Krajišniku, i u tim se prilikama ogradio od svoje "danske izjave", tvrdeći da sadrži mnoštvo grešaka i stvari koje on nije rekao. Njegovim iskazom tužilaštvo želi da ukaže na "obrazac ponašanja" optuženog Šešelja i dobrovoljaca Srpske radikalne stranke u istočnoj BiH u proleće 1992. godine.

O zahtevu tužilaštva za povlačenje ili opoziv sudije Harhofa, predsedavajući sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti će danas obavestiti predsednika suda. Prema Pravilima postupka, predsednik može da imenuje tročlanu komisiju koja će ispitati slučaj ili da sam odredi novog sudiju umesto osporavanog Danca, a može i da odbaci zahtev, odnosno odluči da se suđenje nastavi pred većem u istom sastavu. Ta odluka bi, kako se očekuje, mogla da bude saopštena već na sutrašnjem nastavku suđenja Vojislavu Šešelju.

IMENOVANA KOMISIJA ZA "SLUČAJ HARHOF"

HAG, 09.01.2008.

Predsednik Haškog tribunala sudija Fausto Pokar/Pocar imenovao je tročlanu komisiju koje će razmotriti osnovanost tužiočevog zahteva da se danski sudija Frederik Harhof/Harhoff izuzme iz sastava Pretresnog veća koje sudi lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju. Komisiju čine sudije Liu

Dačun/Daquin iz Kine, Teodor/Theodor Meron iz Sjedinjenih Država i O-Gon Kvon/Kwon iz Koreje.

Izuzeće danskog sudije tužilaštvo je zatražilo zbog toga što je Harhof 1993. godine – kao aktivista Helsinškog odbora svoje zemlje - učestvovao u uzimanju izjave od Isaka Gašija, tadašnjeg izbeglice u Danskoj a sada jednog od svedoka optužbe u predmetu protiv Vojislava Šešelja.

Zadatak tročlane sudijske komisije je da razmotri da li su nezavisnost i nepristrasnost sudije Harhofa dovedeni u pitanje time što je pre 15 godina bio u kontaktu sa svedokom optužbe u predmetu u kojem presuđuje. U slučaju da komisija podrži zahtev tužilaštva, predsednik Tribunala će imenovati novog sudiju u sastav "Šešeljevog veća". Odluka tročlane sudijske komisije je konačna i ne podleže žalbi.

PREKID NA SUĐENJU VOJISLAVU ŠEŠELJU

HAG, 09.01.2008.

Suđenje Vojislavu Šešelju je privremeno prekinuto, do odluke predsednika Tribunala o zahtevu tužilaštva za izuzeće danskog sudije Frederika Harhofa/Harhoff iz sastava Pretresnog veća pred kojim se sudi lideru srpskih radikala, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini.

Tužilaštvo je, podsetimo, na jučerašnjoj raspravi podnelo takav zahtev zbog činjenice da je sudija Harhof, kao tadašnji aktivista Helsinškog odbora Danske, 1993. godine učestvovao u uzimanju izjave od Isaka Gašija, jednog od svedoka optužbe u predmetu protiv Vojislava Šešelja. Tužilaštvo smatra da je Harhof na taj način bio "uključen u istragu", pa sada ne može da "u istom predmetu sedi kao sudija."

Predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti je o zahtevu tužilaštva podneo izveštaj predsedniku Tribunala, prilažući uz to i izjavu sudije Harhofa, kao i transkript jučerašnjeg zasedanja, a tužilaštvo je u međuvremenu podnelo i pismeno obrazloženje svog zahteva. Prema Pravilima postupka, predsednik Tribunala može da imenuje tročlanu komisiju koja će ispitati slučaj ili da sam donese odluku i prihvati – ili odbaci – zahtev za izuzeće sudije. U slučaju da zahtev bude prihvaćen, predsednik Tribunala će imenovati novog sudiju koji će u Pretresnom veću zameniti Harhofa.

Na početku današnje rasprave saopštena je odluka kojom je odbačen zahtev optuženog da se tužilaštvu zabrani izvođenje dokaza o događajima na četiri lokaliteta - Zapadnoj Slavoniji, Brčkom, Bijeljini i

Bosanskom Šamcu - koja su po nalogu Pretresnog veća isključena iz sažete optužnice protiv Vojislava Šešelja. Veće je potvrdilo svoju raniju odluku da tužilaštvo može da izvodi dokaze koji ukazuju na "dosledni obrazac ponašanja" optuženog i na tim lokacijama, a Šešelj je danas tražio dozvolu da podnese žalbu na tu odluku.

Nova rasprava zakazana je za sutra posle podne, a na koji će se način ona odvijati zavisice od odluke predsednika Tribunala u slučaju danskog sudije Harhofa.

VOJVODA ŠEŠELJ KAO "IMAGINARNI KOMANDANT"

HAG, 15.01.2008.

Suđenje lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju je danas nastavljeno, nakon što je predsednik Tribunala – prihvatajući preporuku tročlane sudijske komisije - odbacio zahtev tužilaštva za izuzeće danskog sudije Frederika Harhofa/Harhoff. Tužilaštvo je, podsetimo, prošle sedmice podnelo takav zahtev zbog činjenice da je sudija Harhof 1993. godine, kao aktivista Helsinškog odbora Danske, učestvovao u uzimanju izjave od jednog od potencijalnih svedoka optužbe u ovom predmetu. Tročlana sudijska komisija je, međutim, zaključilo da je sudija Harhof bio "relativno periferan učesnik" u pripremi izveštaja Helsinškog odbora koji se "tek uzgred dotiče" predmeta Vojislava Šešelja.

Prvi svedok optužbe u nastavku suđenja je Goran Stoparić iz Šida, koji se u jesen 1991. godine kao dobrovoljac Srpske radikalne stranke (SRS) borio najpre u Teritorijalnoj odbrani Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, zatim u jedinici Leva supoderica u Vukovaru i drugim četničkim formacijama angažovanim 1992. i 1993. godine u Istočnoj Bosni, da bi "ratničku karijeru" završio u zloglasnim "Škorpionima" u BiH 1995. i na Kosovu 1999. godine. O ratnom putu "Škorpiona" Stoparić je već svedočio u Hagu na suđenju "Kosovskoj šestorki", kao i u dva navrata u Beogradu, a ovo je prvi put da pred sudom govori o događajima u Vukovaru i masakru u Ovčari.

Stoparić je pristupio dobrovoljcima jer je smatrao da je njegov narod ugrožen, u šta su ga uveravali srpski mediji i političari poput Vojislava Šešelja i Vuka Draškovića. Ubrzo nakon "vatrenog krštenja" u borbama za Tovarnik, jedinica TO u kojoj je bio je rasformirana, upućen je u Lipovaču, na kratak kurs borbe u gradskim uslovima. Obuku su vodili izvesni Đovani i još 3-4 iskusna četnika koji, kako ih je opisao, "kao da su izašli iz filmova Veljka Bulajića." Nakon toga raspoređen je u Vukovar, u

jedinicu Leva supoderica kojom je komandovao Milan Lančuzanin zvani "Kameni", a Stoparić je ubrzo postao komandir voda.

Stoparić je opisao nenajavljenju Šešeljevu posetu dobrovoljcima pred pad Vukovara. Sproveli su ga do prve borbene linije gde je Šešelj "simbolično pucao" u pravcu kuće u kojoj su mogli da budu položaji hrvatskih snaga. "Sam njegov dolazak nas je ohrabrio" – kaže Stoparić. Mada se u to vreme, kako je rekao, "govorilo da je Šešelj naš glavni komandant", Stoparić je to "shvatao imaginarno, pošto je JNA komandovala svim jedinicama, a on je samo organizovao dobrovoljce."

Nakon pada Vukovara Stoparić je, kako kaže, "čuo da su neki zarobljenici ubijeni u Veleprometu", kao i da je u Ovčari došlo do "streljanja širih razmera." Tako je, između ostalog, "čuo" da je pripadnik Leve supoderice sa nadimkom "Topola" od nekog vojnog policajca JNA "dobio" dva zarobljena Hrvata, od kojih je jednog ubio a drugog "poklonio" domaćinu na slavi Svetog Arandela. Nakon što se saznalo da je "Topola" silovao i bacio u bunar jednu zarobljenu devojkicu, komandant "Kameni" ga je oterao iz jedinice, ali ga je Stoparić u proleće 1992. godine sreo u Brčkom, gde je komandovao jedinicom dobrovoljaca iz Rume. Prema predraspravnom podnesku tužilaštva, kada su ga obavestili o zločinima "Topole" u Vukovaru, Šešelj je rekao: "Šta ja sad mogu da uradim. Razoružajte čoveka i pošaljite ga kući, umoran je."

Stoparić smatra da je streljanje zarobljenika u Ovčari organizovao Mirosljub Vujović, komandant lokalne Teritorijalne odbrane, a da je u tome – bez znanja njihovih pretpostavljenih – učestvovalo i nekoliko pripadnika Leve supoderice. Njegovo svedočenje se nastavlja sutra.

AGENCIJA ZA ETNIČKO ČIŠĆENJE

HAG, 16.01.2008.

Bivši srpski dobrovoljac Goran Stoparić koji je prošao sva ratišta bivše Jugoslavije – od vukovarskog 1991. do kosovskog 1999. godine – tvrdi da je na "buđenje njegove nacionalističke svesti" i odluku da ide u rat "u priličnoj meri" uticao optuženi Vojislav Šešelj. On je, objašnjava Stoparić, u svojim govorima u leto 1991. godine upozoravao Srbe na pretnju od "povampirenog ustaštva i mogućeg ponovljenog genocida", nakon čega je on, kako je danas izjavio, zaključio da je kao "Srbin, čovek i građanin" dužan da uzme učešća u tome, to jest ratu.

Stoparić se u jesen 1991. godine priključio odredu "Leva Supoderica", čijih je nekoliko pripadnika pred Većem za ratne zločine u Beogradu osuđeno na višegodišnje zatvorske kazne zbog učešća u ubistvu

više od 200 Hrvata na Ovčari. Ukazujući na vezu "Leve supoderice" sa Srpskom radikalnom strankom, tužilac je predočio dokument iz novembra 1991. godine u kojem načelnik Ratnog štaba SRS Ljubiša Petković zahteva da se svi dobrovoljci SRS stave pod komandu tog odreda. U jednom dokumentu iz tog perioda načelnik Ratnog štaba zahteva da svim pripadnicima odreda budu izdate potvrde o učešću u ratu, dok se u drugom predlaže unapređenje zapovednika "Leve Supoderice" i Teritorijalne odbrane Vukovara.

Stoparić je priznao da je tokom borbi na vukovarskom ratištu video nekoliko dokumenata Ratnog štaba SRS na stolu komandanta "Leve supoderice" Milana Lančuzanina Kamenog, ali nije siguran kakav je bio njihov sadržaj, budući da, kako kaže, kao komandir voda "nije vršljao po radnom stolu komandanta odreda". Ratni štab je, po optužnici, bio pod Šešeljevom kontrolom.

Stoparić je potvrdio da je 1991. godine bio na Šešeljevim mitinzima u Šidu i obližnjem hrvatskom selu Kukujevci, ali u prvi mah nije mogao ili nije hteo da se seti sadržaja njegovih govora. Kada mu je tužilac osvežio pamćenje navodima iz izjave koju je dao istražiteljima, Stoparić se setio da je optuženi "imao običaj da kaže da su pojedini Hrvati dužni da se isele" i da je zagovarao zamenu kuća i imanja između Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj, pošto je "svima bilo jasno da više nema zajedničkog života."

Ono što je Šešelj zagovarao u svojim govorima, pripadnici njegove stranke su, sudeći po Stoparićevom iskazu, sprovodili na terenu. Naime, značajnu ulogu u odlascima hrvatskih stanovnika sela Kukujevci i drugih mesta u Vojvodini imala je agencija za nekretnine "Lasta" iz Šida, čiji je vlasnik bio član i finansijer SRS. On je, naime, lokalnim Hrvatima uzimao novac da bi im omogućio da sa Srbima koji su napuštali Hrvatsku zamene imanja. Na kraju "biznis-lanca" je opet stajala Srpska radikalna stranka kojoj je, kaže svedok, vlasnik "Laste" davao procenat od zarađenog novca.

Stoparića će sutra unakrsno ispitivati optuženi Šešelj.

PREKID NA SUĐENJU ŠEŠELJU

HAG, 17.01.2008.

Umesto da danas u prvih deset minuta tužilac dovrši svoje glavno, a Šešelj otpočne unakrsno ispitivanje bivšeg dobrovoljca SRS Gorana Stoparića, suđenje lideru srpskih radikala je naprasno prekinuto posle nepuna dva časa uglavnom zatvorene rasprave.

U prvi deset minuta jutrošnje rasprave Šešelj je pred veće izneo nekoliko zahteva. Pored ostalog, tražio je da se javnosti obelodani sadržaj

četridesetominutne "privatne rasprave" sa počeka jučerašnjeg zasedanja, kao i da mu tužilaštvo dostavi tekst izvesnih SMS poruka o kojima je, očito, bilo reči na toj raspravi bez prisustva javnosti. Ostalo je nejasno ko je i kome uputio te poruke i kakav je bio njihov sadržaj.

Pošto je u sudnicu uveden svedok Stoparić, tužiteljica Dal/Dahl je tražila prelazak na "privatnu sednicu." Sat kasnije, objavljeno je šturo saopštenje Sekretarijata suda da je suđenje Vojislavu Šešelju prekinuto i da će se nastaviti u utorak 22. januara, u vreme koje će biti naknadno saopšteno.

ŠEŠELJ I "ČETNIČKI INSAJDER"

HAG, 22.01.2008.

"Da je sudbina htela da vi budete predsednik verovatno bi bilo drugačije" – rekao je danas svedok optužbe Goran Stoparić, odgovarajući na jedno od pitanja optuženog Vojislava Šešelja, lidera srpskih radikala optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini.

Svedok nije objasnio šta bi to bilo drugačije pod predsednikom Šešeljem, ali se iz konteksta moglo zaključiti da veruje kako Srbija u tom slučaju ne bi izgubila ratove i teritorije, koje je izgubila sa predsednikom Miloševićem. Kao dobrovoljac Srpske radikalne stranke (SRS) i pripadnik "Škorpiona", specijalne jedinice MUP Srbije, Stoparić je učestvovao u svim tim ratovima: od Vukovara u Hrvatskoj 1992., preko brojnih ratišta u BiH od 1992 do 1995., do Kosova 1999. godine. Na Šešeljevo pitanje da li je ponosan na svoju ratničku karijeru, Stoparić je danas rekao da se "nikada nije kajao zbog toga."

Optuženi to pitanje nije postavio slučajno, već da bi pokazao kako je tužilaštvo "podmetnulo" Stopariću, pošto u njegovoj izjavi piše da se inspirisan Šešeljevom retorikom odlučio na "sumanutu čin odlaska u rat." Vodeći računa da se ne konfrontira sa svojim bivšim sledbenikom a sada svedokom-insajderom, Šešelj je nastojao da ga prikaže kao žrtvu tužilaštva, koje je Stoparića "potkupilo" uključujući ga u program relokacije svedoka i obezbeđujući mu udoban život na Zapadu sa mesečnim "džeparcem" od 900 eura, što je gotovo 20 puta više od invalidnine koju je – nakon ranjavanja na Kosovu 1999. godine – primao od srpskog MUP do odlaska iz zemlje 2004. godine.

Kao krunski dokaz "podmetanja" od strane tužilaštva, Šešelj je citirao delove izjave iz 2006. godine u kojoj Stoparić, navodno, koristi "novokomponovane" hrvatske reči kao što su "satnija", "pozornost",

"kolovoz" ili "promoviranje." Svedok je potvrdio da on te reči ne koristi, ali je intervenisala tužiteljica Kristin Dal/Christine Dahl, ukazujući da se ne radi o izjavi svedoka, već o internom memorandumu tužilaštva koji je pisan na engleskom jeziku, a zatim je – u svrhu obelodanjivanja optuženom – prevedena na takozvani BHS (bosanski-hrvatski-srpski) jezik. A taj prevod je, slučajno, zapao nekom "H prevodiocu."

Osporavajući učešće njegovih dobrovoljaca u masakru u vukovarskoj Ovčari u noći 20. novembra 1991. godine, Šešelj je priložio sudski overene izjave desetak vozača autobusa koji su nakon pada Vukovara vraćali dobrovoljce SRS u Srbiju. Prema tim izjavama, gotovo svi dobrovoljci su do noći masakra već napustili Vukovar i vratili se u Srbiju. Činjenicu da je njihov komandant Milan Lančuzanin "Kameni" u Beogradu osuđen na 20 godina zatvora zbog masakra u Ovčari, Šešelj je danas objasnio rekavši da je "specijalni režimski sud osudio nevinog Kamenog na 20 godina zatvora samo zato da bi se stvorila neka veštačka veza između njega i Kamenog."

Unakrsno ispitivanje Gorana Stoparića Šešelj će nastaviti sutra posle podne.

"ČETNICI" RAME UZ RAME SA HVO I ABDIĆEVOM VOJSKOM
HAG, 23.01.2008.

Goran Stoparić, koji kao "četnički insajder" svedoči na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju, zbunio je danas sudije izjavom da se u jesen 1993. godine na strani Hrvata borio protiv Muslimana. Sudijama, naime, nije bilo jasno kako se "Šešeljev dobrovoljac" iz Šida, nakon što se 1991. borio u Vukovaru u sastavu odreda Leva supoderica, a 1992. u Hercegovini kao zamenik četničkog vojvode Vakića, u jesen 1993. godine - kao komandir novosadske dobrovoljačke čete u sastavu Vojske Republike Srpske (VRS) – našao u Žepču gde se "rame uz rame sa pripadnicima Hrvatskog vijeća obrane" (HVO) borio protiv Muslimana, odnosno Armije BiH.

"Shvatam vašu zbunjenost, ali bićete još više zbunjeni kada čujete da sam se i sa muslimanskom vojskom borio protiv Muslimana" – rekao je sudijama Stoparić, objašnjavajući da je u Žepče išao po sporazumu VRS-HVO, a da je kasnije na osnovu sporazuma vodstva Republike Srpske sa Fikretom Abdićem išao i u područje Cazinske krajine gde se borio protiv Petog korpusa Armije BiH. "To vam je politika" – filozofski je zaključio Stoparić.

Šešelj je nastojao da Stoparića ubedi kako je zbog te "saradnje sa Hrvatima" pred kraj 1993. godine isključen iz Srpske radikalne stranke, jer se on kao predsednik stranke tada zalagao za savezništvo sa Muslimanima, a protiv Hrvata. Stoparić kaže da je u obrazloženju stajalo da nije "na liniji stranke i da opstruiše njen rad" i smatra da je to imalo veze time što ga je predsednik njegovog lokalnog odbora SRS optužio da saraduje sa službom Državne bezbednosti. No, videvši da je Šešelju veoma stalo do njegove verzije isključenja, Stoparić je na kraju "dozvolio mogućnost" da je iz SRS isključen zato što je saradujući sa Hrvatima "prekršio stranačku politiku."

Pošto se Stoparić 1992. godine sa dobrovoljcima SRS – ali ne više "u sas-tavu" JNA već VRS – borio i na nekim od lokacija na kojima su počinjeni zločini za koje se tereti Šešelj, optuženi mu je danas iz optužnice čitao paragrafe o zločinima u Brčkom i na području Nevesinja i Mostara, pitajući svedoka da li zna bilo šta o njima. Izuzimajući ubistva koja je u Brčkom počinio Goran Jelisić, Stoparić – barem kako tvrdi – nije čuo ni za jedan od zločina iz optužnice. A morao bi – kako mu je sugerisao Šešelj – da za njih zna... ako su ih počinili dobrovoljci SRS, budući da im je tada komandovao, kao zamenik vojvode Vakića.

Ne dovodeći u pitanje same zločine, Šešelj je odgovornost za njih prebacivao na lokalne paravojne formacije, "samozvane Šešeljeve" kao i na "Srpsku gardu" Vuka Draškovića koja je u vreme kada su ti zločini počinjeni bila na području istočne Hercegovine.

ŠEŠELJ ZAOŠTRAVA TON
HAG, 24.01.2008.

Vojislav Šešelj je svom bivšem sledbeniku i dobrovoljcu Srpske radikal-ne stranke (SRS) Goranu Stopariću u jučerašnjem ispitivanju oprostio saradnju sa Hrvatskim vijećem obrane (HVO), odnosno činjenicu da se pred kraj 1992. godine "rame uz rame sa Hrvatima borio protiv Muslimana". Danas, međutim, nije mogao da mu oprostio saradnju sa Natašom Kandić, direktorkom beograd-skog Fonda za humanitarno pravo, kojoj je Stoparić u avgustu 2003. godine dao izjavu o svom ratnom putu od "četnika" 1991. do "Škorpiona" 1999. godine.

Nakon što se u prva dva dana unakrsnog ispitivanja uzdržavao od konfrontacija sa svedokom optužbe, koji je uzvraćao na isti način i uglavnom se saglašavao sa sugestijama optuženog, Šešelj je danas zaoštrio ton. Optužio je Stoparića da je "sa Natašom Kandić dogovorio kompletno svedočenje", da je ono "projektovano da u celosti bude lažno", ali da je tužilaštvo tokom višednevnih priprema shvatilo da "niko ne može da

zapamti tolike laži" pa ga je instruiralo da "laže samo za Vojvodinu", a da o ostalom (Vukovaru, Nevesinju, Mostaru, Brčkom i drugim ratištima na kojima je bio između 1991. i 1995. godine) "govori slobodno", odnosno onako kako se seća.

Stoparić je potvrdio da je bio u kontaktu sa Natašom Kandić, da joj je dao izjave i da je izvesno vreme boravio u njenom stanu u Beogradu što mu je, kako je rekao, "spasilo život." Kategorički je, međutim, negirao da ga je Nataša Kandić ili bilo ko drugi instruirao šta će reći istražiteljima tužilaštva i kako će svedočiti pred sudom.

Šešelj je pokušao da pred sudom pročita pismo koje je Stoparić navodno uputio nekom svom poznaniku, a ovaj ga prosledio saradnicima optuženog. Pošto mu je to pismo pokazano, Stoparić je negirao da ga je on napisao i usprotivio se njegovom javnom čitanju, tražeći od veća da naloži grafološku ekspertizu kako bi se utvrdilo da on nije autor. Većinom glasova – sa predsedavajućim sudijom Antonetijem/Antonetti u manjini – veće je odbilo Šešeljev pokušaj da se pismo pročita u sudnici i prihvatilo je zahtev tužiteljice Kristin Dal/Christine Dahl koja je – ukazujući da je "podmetanje lažnih dokumenata sudu ozbiljna stvar" – tražila da se navodno pismo označi za identifikaciju, da joj se da njegova kopija i da se utvrdi ko je stvarni autor.

Veće je, takođe, naložilo da se iz transkripta i sa televizijskog snimka rasprave briše deo u kojem Šešelj pominje naslov neke svoje knjige. Ocenjujući da se tim naslovom "vređa dostojanstvo" osobe koja se pominje, sudija Antoneti je opomenuo Šešelja da se Tribunal "ne može koristiti kao sredstvo za dodatno klevetanje" neistomišljenika.

ŠEŠELJ – "INTELEKTUALNI POTOMAK"

RAVNOGORSKOG POKRETA

HAG, 29.01.2008.

U ekspertskom izveštaju "Ideologija Velike Srbije u XIX i XX veku", pripremljenom na zahtev tužilaštva, naučni saradnik Univerziteta u Nanteru Iv/Yves Tomić konstatuje postojanje "direktne veze između četničkog pokreta iz II svetskog rata i političkog pokreta koji je 1990. godine osnovao Vojislav Šešelj."

Prvog dana svedočenja na suđenju lideru srpskih radikala, Iv Tomić je opširno govorio o stvaranju, ideologiji i programu Ravnogorskog pokreta, kao i o četničkoj praksi etničkog čišćenja sprovedenoj tokom II svetskog rata u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Jedan od ideologa Ravnogorskog pokreta, Stevan Moljević, je krajem juna 1941.

godine napisao program za stvaranje "homogene Srbije koja će obuhvatiti celo etničko područje na kojem žive Srbi" i u kojoj neće biti manjina što će se obezbediti "raseljavanjem i izmenom žiteljstva."

Osim razmenom stanovništva, "homogenizacija" srpskog entiteta se, ukazao je Tomić, vršila i etničkim čišćenjem. U ekspertizi se citiraju dva izveštaja koje je, početkom 1943. godine, četnički vojvoda Đurišić uputio Draži Mihajloviću. U prvom izveštaju navodi se da su četnici spalili 33 muslimanska sela u Bjelopoljskom srezu i ubili 400 muslimanskih boraca i oko 1.000 civila.

Drugi izveštaj odnosi se na četničke operacije u području Pljevlja, Foče i Čajniča u februaru 1943. godine i sadrži rečenicu koja nedvosmisleno ukazuje na genocidnu nameru: "Za vreme operacija se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti!" Rezultat je, prema izveštaju vojvode Đurišića, 1.200 ubijenih muslimanskih boraca i "do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece", dok su gubici četnika bili 22 poginula i 32 ranjena.

Ravnogorski pokret je, prema Tomiću, zastupao ideju "Velike Srbije u Velikoj Jugoslaviji." Velika Jugoslavija obuhvatila bi delove teritorije Bugarske, Rumunije, Mađarske, Austrije, Italije i Albanije i bila bi konstituisana na federalnoj osnovi: sastojala bi se od Velike Srbije, krnje Hrvatske i Velike Slovenije. Velika Srbija bi na istoku i jugoistoku obuhvatala Srbiju i Južnu Srbiju (Makedonija i Kosovo), kojima je trebalo priključiti bugarske gradove Vidin i Čustendil; na jugu – Crnu Goru, Hercegovinu i severnu Albaniju; na zapadu – Bosnu, severnu Dalmaciju, srpske delove Like, Korduna i Banije i deo Slavonije. Dalmatinska obala bi – od Šibenika do Crne Gore - pripala Srbiji.

Krajem osamdesetih, u jeku političke krize koja je dovela do dezintegracije Jugoslavije, ideje Ravnogorskog pokreta je preuzeo i razradio Vojislav Šešelj. Politički i ideološki, navodi u svom izveštaju Iv Tomić, Šešelj je sebe video kao "direktnog naslednika" Draže Mihajlovića, Stevana Moljevića i Momčila Đujića koji ga je 1989. godine promovisao u četničkog vojvodu. Po Tomiću, Šešelj jeste "intelektualni potomak" Ravnogorskog pokreta, od kojeg je preuzeo cilj stvaranja Velike Srbije, etnički što homogenije, što su njegovi sledbenici ostvarivali nasiljnim premeštanjem i raseljavanjem stanovništva.

Svedočenje Iva Tomića se nastavlja sutra.

SRBI MANJINA U ŠEŠELJEVOJ "VELIKOJ SRBIJI"

HAG, 30.01.2008.

Šešeljev projekat Velike Srbije sa zapadnim granicama na liniji Karlo-bag-Ogulin-Karlovac-Virovitica ne bi se mogao ostvariti mirnim putem, a bez "razmeštanja stanovništva" Srbi bi teško mogli da budu većina u takvoj državi.

To bi, u najkraćem bila suština odgovora eksperta tužilaštva Iva/Yves Tomića na seriju sudijskih pitanja o tome da li su ciljevi Vojislava Šešelja i njegovog Srpskog četničkog pokreta, odnosno Srpske radikalne stranke, mogli da budu ostvareni na neki drugi način, osim vojnog, i nekim drugim sredstvima, osim nasiljem. Na poziv tužilaštva, Tomić je za suđenje Šešelju pripremio opsežan izveštaj o "Ideologiji Velike Srbije u XIX i XX veku", u kojem konstatuje postojanje direktne veze između četničkog pokreta iz II svetskog rata i političkog pokreta koji je 1990. godine osnovao optuženi.

Stvaranje Velike Srbije političkim sredstvima – pregovorima, izborima, referendumom ... – po Tomiću bi bilo "izuzetno teško", budući da veliki deo stanovništva Bosne i Hercegovine, Makedonije, Slavonije, Krajine i drugih oblasti istočno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica "nije bio naklonjen tom konceptu." O takvim se ciljevima, smatra Tomić, nije moglo pregovarati, budući da je svaka nacionalna zajednica u bivšoj Jugoslaviji imala svoje nacionalne projekte, a i sam Šešelj je govorio da nisu mogući nikakvi pregovori sa "izmišljenim nacijama" kao što su Makedonci i Muslimani, ili sa Hrvatima koje je nazivao "iskvarenim narodom".

Tomić nije mogao napamet da odgovori na pitanje kakve bi bile razmere stanovništva Velike Srbije u slučaju da nakon njenog uspostavljanja ne bude preseljenja i proterivanja drugih naroda. Za precizan odgovor bi, ukazao je, bila neophodna pažljiva analiza podataka sa popisa 1991. i 1981. godine, no njemu se čini da "Srbi ne bi bili većinsko stanovništvo u Velikoj Srbiji." U najboljem slučaju, procenjuje, imali bi "relativnu većinu od 50 ili 51 odsto" pa bi se, tako, "našli u prilično nezgodnom položaju".

Na pitanje sudije Antonetija/Antonetti "da li je mogla postojati teritorijalna Velika Srbija sa 50 odsto nesrba", Tomić je odgovorio da je "razmeštanje stanovništva bilo predviđeno", te je podsetio na Šešeljeve najave da će Srbi koji se nađu iza linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica (kao što je, po njemu, 200.000 Srba u Zagrebu ili 30.000 u Rijeci) biti razmenjeni za Hrvate koji žive u Srbiji. U govoru u Skupštini Srbije 1.

aprila 1991. godine Šešelj je nedvosmisleno zagovarao razmenu stanovništva kao meru odmazde – rekao je Tomić i citirao deo tog govora.

"Ako Hrvati ovako masovno isteruju Srbe iz njihovih domova" – rekao je tom prilikom Šešelj – "pa šta čekaju Hrvati ovde u Beogradu, šta čekaju Hrvati po Srbiji? Razmena stanovništva - koliko je Tudman isterao Srba iz Zagreba, toliko mi Hrvata iz Beograda. Koja srpska porodica dođe iz Zagreba, lepo na adresu Hrvata u Beograd, pa mu da svoje ključeve, idi tamo u Zagreb, razmena..."

Po sudiji Antonetiju, Šešelj se u tom govoru zalagao samo za "razmenu ključeva" što, kako je primetio, "ne podrazumeva prinudu." Ekspert tužilaštva se, međutim, nije složio sa takvim tumačenjem. Primetio je da je Šešelj upotrebio glagol "isterati", što ukazuje da "razmena ključeva ipak ne bi bila dobrovoljni čin".

Francuskog profesora slavistike Iva Tomića sutra će unakrsno ispitivati optuženi Šešelj.

SRPSKI PROFESOR I FRANCUSKI MAGISTAR

HAG, 05.02.2008.

Tim optužbe koji vodi predmet Vojislava Šešelja dopunjen je sa još dvoje američkih tužilaca: Derilom Mandisem/Deryl Mundis i Lizom Birsey/Lisa Biersay. Mada se danas nije pojavila u sudnici Kristin Dal/Christine Dahl, kažu u tužilaštvu, ostaje i dalje u predmetu, tako da se ne radi o "zameni tužioca" već o "proširenju tima optužbe." Optuženi Šešelj je, inače, u nekoliko navrata na javnim raspravama optužio tužiteljicu Dal da navodno vrši pritisak na svedoke njegove odbrane, tvrdeći da je jednom od njih "lično upala u kuću" i najavljujući da će je zbog toga tužiti za nepoštovanje suda.

Umesto Kristin Dal, završni deo glavnog ispitivanja Iva/Yves Tomića, autora ekspertskog izveštaja o "Ideologiji Velike Srbije", vodila je Liza Birsey. Ispitivanje se isključivo odnosilo na izbore u Srbiji i bivšoj SRJ između 1990. i 2000. godine i izborne rezultate Šešelja i njegove Srpske radikalne stranke (SRS). Tomić je opisao evoluciju Šešelja od nezavisnog (četničkog) kandidata na predsedničkim izborima 1990. godine kada je osvojio oko 90.000 glasova, preko Miloševićevog "najomiljenijeg opozicionog političara" i savezništva socijalista sa radikalima 1992. i početkom 1993. godine što mu je donelo titulu "crvenog vojvode", do ponovnog Šešeljevog pada u Miloševićevu nemilost i žestoke medijske kampanje socijalista protiv radikala zbog neslaganja oko Vens-Ovenovog/Vance-Owen mirovnog plana.

Na početku unakrsnog ispitivanja, Šešelj je osporavao da je francuski magistar slavistike uopšte kvalifikovan da svedoči o ideologiji srpskog "doktora nauka i redovnog profesora univerziteta." Pošto je u njegovoj biografiji pročitao da je Tomić krajem devedesetih radio nekoliko studija za francusko Ministarstvo odbrane, Šešelj je izložio jednu fantastičnu konstrukciju kojom svedoka dovodi u vezu sa "antisrpskim lobijem" u Francuskoj i šire.

Tomić je, dakle, radio za francusko Ministarstvo odbrane na čijem je čelu tada bio "atlantista" Alen Rišar/Alain Richard, koji je opet bio blizak premijeru Mišelu Rokaru/Michel Rocard, a ovaj je zajedno sa "glavnim savetnikom šiptarski terorističke OVK" Mortonom Abramovicem/Abramovitz osnovao zloglasnu Međunarodnu kriznu grupu. No, to još nije sve. Od Francuza u upravnom odboru Međunarodne krizne grupe su još i Simon/Simone Veil i Žak Delor/Jacques Delors, kao i Kristin Okren/Christine Okrent, čiji je suprug niko drugi do Bernar Kušner/Bernard Kouchner, kojeg Šešelj smatra "predvodnikom žestoke anti-srpske kampanje u Francuskoj u poslednjih 17 godina!" Doktor Šešelj će unakrsno ispitivanje magistra Tomića nastaviti sutra.

PRAVO PITANJE POGREŠNOM SVEDOKU

HAG, 06.02.2008.

U unakrsnom ispitivanju svedoka optužbe Iva/Yves Tomića, Vojislav Šešelj je uglavnom nastojao da demonstrira svoje istorijsko i lingvističko znanje, da bi tek na kraju zasedanja postavio nekoliko pitanja koja se odnose na izveštaj francuskog eksperta. U tom kraćem kursu istorije i lingvistike, Šešelj je krenuo od IX veka, kada je po njemu uspostavljena prva srpska država, preko srednjovekovne Srbije Stefana Nemanje i prolasku "krstaša" preko nje, Prvog srpskog ustanka i Prvog svetskog rata, pa do uloge kajkavskog, čakavskog i štokavskog govora u određivanju nacionalne pripadnosti grupa na Balkanu.

Tek u poslednjih pola sata ispitivanja, Šešelj se konkretnije pozabavio idejom Velike Srbije i njenim uticajem na politiku koju je od kraja 80-ih vodio, što i jeste glavna tema Tomićevog ekspertskog rada. Optuženi je prvo nastojao da opovrgne tezu o zločinačkoj prirodi Ravnogorskog pokreta Draže Mihailovića, čiji je on, po Tomiću, "intelektualni potomak". Svedoka je suočio sa tvrdnjom da su Mihailovićeve četnici u vreme Drugog svetskog rata ubili "samo" 10.000 Muslimana, što je, po njemu, bio rezultat odmazde a ne namere da se delovi Bosne etnički očiste. Tomić, međutim, kaže da je i on u toku istraživanja došao da te

brojke, ali da se ona odnosi samo na period januar-februar 1943. godine, a da je broj muslimanskih žrtava ubijenih u četničkim zločinima za sve vreme rata daleko veći.

Šešelja je očito pogodio i deo ekspertskog izveštaja u kojem opisuje njegov odnos sa popom Momčilom Đujićem koji ga je krajem 80-ih u Sjedinjenim Državama promovisao u vojvodu, a potom i raščinio zbog saradnje sa partijom Slobodana Miloševića. U ispitivanju koje je više ličilo na svedočenje, zbog čega je danas u nekoliko navrata opominjan, optuženi je ispričao da ga se Đujić javno odrekao pod pritiskom Amerikanaca, posle neuspelog pokušaja da mu u Srbiju za savetnika pošalje "američkog špijuna" Đorđa Pricu, danas ambasadora BiH u Americi. Ipak, tvrdi Šešelj, vojvodsko zvanje mu nikada nije oduzeo, jer o tome ne postoji nikakav pisani dokaz.

Tek poslednje Šešeljevo pitanje se, kako je to i predsedavajući sudija primetio, odnosilo "na srž samog predmeta suđenja". On je, naime, optužio Tomića da je u svom izveštaju namerno pravio zabunu između perioda kada su dobrovoljci SRS išli na front samostalno i vremena kada se JNA uključila u sukob i pod svoje okrilje prihvatila "Šešeljevce". Optuženi kaže da se samo u tom prvom periodu on "eksponirao kao komandant" tih dobrovoljačkih jedinica, što bi moglo da znači da odbacuje svaku odgovornost za kasniji period. Na kraju se ispostavilo da je pitanje od ključnog značaja za suđenje postavljeno pogrešnom svedoku, pa je sudija Antoneti/Antonetti rekao da će na njega ipak odgovor dati vojni veštak tužilaštva Rejno Tunens/Reynaud Theunens čije je svedočenje najavljeno za sledeću sedmicu. Naredni svedok optužbe će iskaz početi sutra pod pseudonimom "004" i merama zaštite lika i izmene glasa.

ŠEŠELJEV CILJ – DOŽIVOTNA ROBIJA

HAG, 07.02.2008.

Vojislav Šešelj je uveren da je u dva dana unakrsnog ispitivanja "razbio" veštaka optužbe Iva/Yves Tomića i dokazao ne samo da nije kvalifikovan da svedoči o njegovoj ideologiji Velike Srbije, već i da nije ni objektivni ni nepristrasan.

Predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti je na početku današnje ras-prave pokušao da poljulja to Šešeljevo uverenje, ali bez uspeha. Ukazujući da je njegova obaveza da osigura da optuženi ima adekvatnu odbranu, sudija Anto-neti je upozorio Šešelja da je u unakrsnom ispitivanju Tomića "umesto pitanja, iznosio nepotkrepljene tvrdnje, čija je težina mala ili nikakva." Skrenuo mu je pažnju da nije dovoljno reći da je neko "lažni

svedok", već je neophodno to i do-kazati, kao i da nema nikakve koristi od tvrdnji da se nešto dogodilo na druga-čiji način od onog koji je opisao svedok, ukoliko se to ne potkrepi dokazima.

Šešelj, kome očito nije bilo pravo što mu je sudija – u prisustvu njegovih pravnih savetnika – očitao lekciju o načinu na koji bi trebalo da vodi svoju odbranu, je uzvratio da ga ne brine to što sudije ne veruju njegovim tvrdnjama, budući da one i nisu upućene njima već javnosti. Pozvao je i sudije da ne brinu o njegovoj odbrani pošto mu je cilj, kako je rekao, da ga osude na doživotnu robiju. Nakon toga optužba je izvela novog svedoka, zaštićenog pseudonimom VS 004. Iz njegovog se iskaza moglo zaključiti da je bio funkcioner SDS i SAO Zapadne Slavonije i da se opredelio za miroljubivu opciju, te je išao u Zagreb na razgovore sa tadašnjim predsednikom Tuđmanom u nastojanju da se nađe mirno rešenje i izbegne rat.

Na početku iskaza, svedok je govorio o osnivanju i delovanju Srpske demokratske stranke (SDS) u Hrvatskoj, stvaranju Srpskih autonomnih oblasti (SAO) najpre u Krajini, a potom i u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, svojim odnosi-ma sa Milanom Babićem i Goranom Hadžićem, rasepom SDS na demokratsku i ekstremno nacionalističku opciju, kao i o prvim srpsko-hrvatskim sukobima u Pakracu, na Plitvicama i u Borovo Selu u proleće 1991. godine.

Tokom ispitivanja, tužilac je prikazao odlomak iz serije "Smrt Jugoslavije" u kojem se govori o incidentu u Borovo selu: otmici nekoliko hrvatskih policajaca 1. maja 1991. i zasedi u koju su sledećeg dana upale snage poslate da oslobode taoce. U sukobu je poginulo 12 a ranjeno oko 20 hrvatskih policajaca, a Šešelj je u prikazanom insertu objašnjavao novinarima BBC tok operacije i ulogu svojih dobrovoljaca koji su se, prema njegovim rečima, suprostavili hrvatskim policajcima u "kritičnih prvih pola sata, dok se celo selo nije podiglo na noge."

Na pitanje sudija ko je prvi otvorio vatru – srpski dobrovoljci ili hrvatski policajci – svedok je odgovorio da o tome postoje "dve verzije, dve priče: jedna srpska a druga hrvatska."

Nakon toga tužilac je prikazao video snimak mitinga održanog 15. maja 1991. pred Saveznom skupštinom u Beogradu. Dok Šešelj govori o "pobedi nad ustašama", masa njegovih sledbenika uzvikuje "osveta, osveta" i "ubićemo Mesića..." Svedok je odgovorio potvrdno na tužiočevo pitanje da li taj snimak odražava "tipične" Šešeljeve javne nastupe. "Kad je govorio" – opisao je svedok – "Hrvatima ga je bilo ružno čuti, ali je Srbima bilo milo da

neko na taj način štiti njihove interese." Iskaz zaštićenog svedoka VS 004 biće nastavljen u utorak sledeće sedmice.

PRED RAT, ŠEŠELJ JE BIO
"NEPOZNAT SRBIMA U HRVATSKOJ"
HAG, 12.02.2008.

Nekadašnji funkcioner Srpske demokratske stranke (SDS) u Zapadnoj Slavoniji, koji na suđenju Vojislavu Šešelju svedoči sa zaštićenim likom i glasom i pod pseudonomom VS 004, je u nastavku svog iskaza rekao da je krajem 1991. i početkom 1992. godine saznao za zločine u Voćinu, Humu, Balincima, Četekovcu i drugim selima u Zapadnoj Slavoniji. Mada nema neposrednih saznanja o tim zločinima svedok je čuo za premlaćivanja i ubistva hrvatskih civila u tim mestima, kao i za paljenja i razaranja hrvatskih kuća i katoličkih crkava. Ti zločini su, dodao je, pripisivani "Šešeljevcima" odnosno dobrovoljcima Srpske radikalne stranke (SRS) i lokalnim ekstremistima iz sastava Teritorijalne odbrane.

Šešelj je prigovorio, opisujući taj deo iskaza kao "rekla-kazala", pošto svedok govori šta je "čuo" ili "saznao".. a ne o tome šta je lično video. Sudije su odbacile prigovor ukazujući da su u Tribunalu prihvatljivi dokazi iz druge ruke, a tužilac je svedokov iskaz potkrepio izveštajem nevladine organizacije Helsinki Voč/Watch u kojem se govori o istim zločinima, kao i krivičnom prijavom koju je vojni tužilac Milan Stevilović podneo protiv počinilaca zločina u Voćinu i nekim okolnim selima. Stevilović, kojeg je svedok opisao kao časnog čoveka i oficira, je ubrzo po podnošenju te krivične prijave ubijen u blizini Banja Luke od strane "ekstremnih Srba." Govorilo se, rekao je svedok, "da je turao nos u stvari koje ne bi trebalo da ga interesuju".

Na početku unakrsnog ispitivanja, Vojislav Šešelj je od svedoka dobio potvrdu da je 1990. godine strah Srba u Hrvatskoj bio posledica postupanja novih hrvatskih vlasti – a ne rezultat njegove zapaljive retorike iz Beograda. Svedok je, takođe, potvrdio da je 1990. godine Šešelj bio "potpuno nepoznat Srbima u Hrvatskoj", koji su na prvim višestranačkim izborima glasali za bivše komuniste, odnosno Stranku demokratskih promena, a ne za Srpsku demokratsku stranku kojoj su masovno počeli da prilaze tek kada su se osetili "prevarenim od Račana" a "ugroženim od Tuđmana"

Šešelj je zatim naveo, a svedok potvrdio, više desetina razloga zbog kojih su se 1990. godine Srbi osećali ugroženim u Hrvatskoj: od Tuđmanovog dolaska na vlast, "obnavljanja ustaške ikonografije" i

"rehabilitacije NDH", preko "brisanja Srba iz ustava", donošenja "diskriminativnih zakona" i masovnog otpuštanja Srba iz državne službe, do zločina nad srpskim civilima u Sisku, Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima.

Na sličan način je svojevremeno pokušao da se brani i Milan Martić, bivši predsednik bivše Republike Srpska Krajina, ali mu to nije donelo mnogo dobrog, barem u prvom stepenu. Proglašen je krivim po svim tačkama optužnice i osuđen je na 35 godina zatvora.

ŠEŠELJEVA PROMAŠENA ODBRANA

HAG, 13.02.2008.

Vojislav Šešelj je danas, u nastavku unakrsnog ispitivanja zaštićenog svedoka VS 004, ukazao sudijama na "bitnu razliku" između dva perioda: pre i posle uključivanja JNA u sukob u Hrvatskoj.

Njegove izjave da, kao četnički vojvoda, komanduje dobrovoljcima Srpske radikalne stranke (SRS) i određuje ciljeve njihovih gerilskih napada odnose se, objašnjava Šešelj, na period pre uključivanja JNA u sukob u Hrvatskoj, što se po njemu dogodilo u septembru 1991. godine. Nakon toga, dobrovoljci SRS više nisu pod njegovom već pod komandom JNA, primaju platu od JNA, vreme koje su proveli na bojištima u Hrvatskoj uračunava im se u "ratni staž", ako su ranjeni priznaje im se status ratnih invalida, a ako poginu - sahranjuju se uz vojnu muziku i počasnu paljbu JNA.

Isto važi i za dobrovoljce SRS u BiH, od početka rata do 19. maja 1992. godine kada se JNA zvanično povukla i kada je osnovana Vojska Republike Srpske (VRS). Nakon toga, dobrovoljci su u pomoć braći preko Drine odlazili "u civilu i bez oružja" i javljali se lokalnoj Teritorijalnoj odbrani ili štabovima VRS koji ih prihvataju, uniformišu, naoružavaju, raspoređuju u svoje jedinice i stavljaju pod svoju komandu.

Ovakva odbrana bi imala više smisla da se Šešelj po principu komandne odgovornosti tereti za propust da spreči ili kazni zločine dobrovoljaca koji su mu bili potčinjeni. Šešelj se, međutim, po principu pojedinačne krivične odgovornosti tereti za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu u kojem je njegova uloga bila da regrutuje, indoktrinira i usmerava dobrovoljce i podstrekava ih na vršenje zločina. A među drugim učesnicima tog poduhvata su, po optužnici, i JNA i VRS i srpska Teritorijalna odbrana u Hrvatskoj i BiH, kojima je Šešelj, po sopstvenom priznanju, nakon septembra 1991. prepuštao komandu nad dobrovoljcima koje je regrutovao.

Zaštićeni svedok VS 004, nekadašnji funkcioner Srpske autonomne oblasti (SAO) Zapadne Slavonije i Srpske demokratske stranke (SDS) u Hrvatskoj, je potvrđivao sve Šešeljeve teze o odnosu dobrovoljaca SRS i JNA, kao i sve tvrdnje optuženog o stradanjima Srba u Hrvatskoj: od Jasenovca 1941-1945. godine, preko Medačkog džepa 1993., do "Bljeska" i "Oluje" 1995. godine. Jedino što nije potvrdio bila je Šešeljeva tvrdnja da je srpsko rukovodstvo u Kninu poštovalo "Vensov plan" koji je zahtevao da se problem Srba u Hrvatskoj reši političkim sredstvima. U Kninu, rekao je svedok, "nisu bili raspoloženi za ozbiljne pregovore i nisu iskoristili mogućnost da se mirnim putem pronađe neko rešenje".

Na početku današnje rasprave svedok je priznao da nije želeo da svedoči protiv Šešelja zbog "neugodnosti koje je doživljavao na beogradskim ulicama", te da je zato tražio zaštitne mere kako bi "zaštito svoju porodicu". Pred kraj unakrsnog ispitivanja Šešelj je, međutim, sugerisao da nema razloga da se identitet svedoka drži u tajnosti, budući da "niko ništa ne može da mu zameri zbog onog što je rekao". VS 004 je, inače, prvi svedok optužbe kojeg Šešelj nije optužio da "laže".

KAKO JE REGULISANO DELOVANJE NEREGULARNIH JEDINICA

HAG, 14.02.2008.

Posle iskaza na suđenjima Slobodanu Miloševiću, Milanu Martiću i "Vukovarskoj trojki", vojni veštak tužilaštva Rejno Tunens/Reynaud Theunens je danas počeo svedočenje i na suđenju Vojislavu Šešelju. Glavne teme njegovog ekspertskog izveštaja su, kako je objasnio, uloga dobrovoljaca Srpske radikalne stranke u ratovima u Hrvatskoj i BiH, odnos optuženog sa dobrovoljcima i njihovo integrisanje u strukturu JNA. Izveštaj se, takođe, bavi i ulogom Ratnog štaba Srpske radikalne stranke (SRS) u regrutovanju, obuci, naoružavanju i finansiranju dobrovoljaca.

Izvori koje je Tunens koristio u pripremi izveštaja su zakonski akti SFRJ, vojni dokumenti JNA i Vojske Republike Srpske, kao i javno dostupni dokumenti poput časopisa SRS "Velika Srbija" i memoarskih zapisa u knjigama bivšeg načelnika Generalštaba JNA Veljka Kadjevića i člana Predsedništva SFRJ Borisava Jovića. Posebno se, objasnio je, bavio evaluacijom dokumenata odnosno pitanjem njihove verodostojnosti i kredibiliteta.

Dobrovoljačke jedinice, među kojima i takozvani Šešeljevci su, kaže Tunens, u početku delovali nezavisno od regularnih oružanih snaga, ali uz prećutno odobrenje srpskih vlasti, iako je njihovo angažovanje bilo

nezakonito u normalnim uslovima. Ustav i Zakon o narodnoj odbrani, naime, predviđaju da se oružane snage mogu "dopuniti dobrovoljcima" u vanrednom, ratnom ili stanju neposredne ratne opasnosti, koje je "krnje" Predsedništvo SFRJ proglasilo 3. oktobra 1991. godine, kada su dobrovoljačke jedinice već uveliko operisale po Hrvatskoj. Isti organ tek 10. decembra 1991. godine donosi naredbu o angažovanju dobrovoljaca u kojoj se, kako je ukazao Tunens, prvi put u jednom pravnom tekstu govori o "formacijama dobrovoljaca", a ne o dobrovoljcima koji "dopunjuju" oružane snage.

Na tužiočevo pitanje kakav je bio odnos srpskih vlasti prema dobrovoljačkim formacijama koje su regrutovale političke partije, Tunens je odgovorio da je "u najmanju ruku, njima bilo dozvoljeno da postoje". Neke su, istina, bile pod istragom ili je njihov rad bio sprečavan – što se dogodilo Srpskoj dobrovoljačkoj gardi koju je osnovao Srpski pokret obnove – ali su dobrovoljačke grupe Srpske radikalne stranke, osim sa JNA, po Tunensu, imale dobru saradnju i sa ministarstvima odbrane i unutrašnjih poslova Republike Srbije, koja su pomagala njihovo naoružavanje, obučavanje, opremanje i upućivanje u područja na kojima su se vodile borbe.

Iskaz veštaka Rejnoa Tunensa se nastavlja u utorak naredne sedmice.

PRAVNO "POKRIVANJE" DOBROVOLJACA
HAG, 19.02.2008.

Današnji nastavak svedočenja vojnog analitičara tužilaštva Rejnoa Tunensa/Reynaud Theunens protekao je uglavnom u uvođenju u dokaze brojnih dokumenata iz 1991. godine kojima se reguliše upis, prijem i angažovanje dobrovoljaca u oružane snage tadašnje SFRJ. Tunens je ponovio da su SRS i još neke političke stranke počeli da regrutuju dobrovoljce i upućuju ih u Hrvatsku još u proleće 1991. godine, a da su vlada Srbije, Generalštab JNA i Predsedništvo SFRJ naknadno – između avgusta i decembra te godine – donosili uredbe, uputstva i naređenja kojima se takvo faktičko stanje "pokriva", odnosno pravno reguliše.

U dokaze su, takođe, uvedeni i dokumenti SRS u kojima se govori o ulozi stranke i njenog lidera, Vojislava Šešelja, u regrutovanju, opremanju i upućivanju dobrovoljaca "Srpskog četničkog pokreta" na ratišta u Hrvatskoj. Kako se ne bi otkrilo od kojeg ih je izvora tužilaštvo dobilo, neki od tih dokumenata uvedeni su na sednicama zatvorenim za javnost. Na javnom delu rasprave je, između ostalog, bilo reči o dokumentu pod naslovom "Osnove vojne organizacije dobrovoljaca SRS." Na Šešeljev prigovor da je dokument nastao 1994. godine, dakle izvan perioda koji

pokriva optužnica, Tunens je primetio da su određeni aspekti tog dokumenta – kao što su činovi ili vojna struktura dobrovoljačkih odreda – korišćeni od 1991. godine.

JNA i Vojska Republike Srpske, ukazao je Tunens, nisu priznavali činove kojima su se služili dobrovoljci SRS i u svojim dokumentima su pojedine komandante dobrovoljačkih jedinica opisivali kao "samozvane četničke kapetane", "majore" ili "vojvode". No ti su činovi, po vojnom analitičaru tužilaštva, značili da ti ljudi imaju poziciju autoriteta i moći unutar dobrovoljačkih odreda. To se posebno odnosi na čin ili zvanje "četničkog vojvode" koje je najistaknutijim komandantima svojih dobrovoljaca dodeljivao sam Šešelj, kao "najstariji vojvoda u zemlji".

Pred kraj današnje rasprave Šešelj je tražio da mu se obelodane dokumenta koje je tužilaštvo nedavno dobilo od vlade Srbije, a koja pokazuju da su on i njegova stranka tokom devedesetih godina bili pod nadzorom državne i vojne službe bezbednosti. Ti dokumenti, po Šešelju, pokazuju da su mu Milošević i njegove tajne službe "radili o glavi", te on time namerava da osporava tvrdnju optužbe da je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu zajedno sa tadašnjim političkim, vojnim i policijskim vrhom Srbije. Tužilac je obećao da će te dokumente obelodaniti optuženom čim se sa tim saglasi vlada Srbije.

Šešelj bi sutra trebalo da započne unakrsno ispitivanje vojnog analitičara tužilaštva.

TRI IZVORA ORUŽJA ZA ŠEŠELJEVE DOBROVOLJCE
HAG, 20.02.2008.

Izveštaj i svedočenje vojnog analitičara tužilaštva Rejnoa Tunensa/Reynaud Theunens o ulozi Vojislava Šešelja i Srpske radikalne stranke (SRS) u regrutovanju dobrovoljaca i njihovom upućivanju na frontove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 1991. do 1993. godine zasnivaju se na brojnim dokumentima iz različitih izvora: bivše Jugoslovenske narodne armije i potonje Vojske Jugoslavije, Ministarstava unutrašnjih poslova i odbrane Republike Srbije, Vojske Republike Srpske, štabova Teritorijalne odbrane u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, kao i iz same SRS i, naročito, njenog Ratnog štaba koji je delovao u periodu koji pokriva optužnica. Kada je tužilac danas za neke od prezentiranih dokumenata rekao da potiču iz "arhive SRS", Šešelj ga je optužio da je do tih dokumenata došao na "nelegalan način" pošto ih tužilaštvo "sigurno nije dobilo iz arhive SRS."

Dokumenti koje je tužilaštvo danas, uz brojne prigovore optuženog, uvrstilo u dokaze odnosili su se uglavnom na ovlašćenja Ratnog štaba SRS. Radilo se o narednjima za razmeštaj dobrovoljaca, imenovanjima komandanata pojedinih jedinica, zahtevima za isporuke naoružanja i opreme, kao i za isplate novčanih naknada dobrovoljcima ili porodicama poginulih pripadnika jedinica SRS.

Naoružanje i vojnu opremu dobrovoljci SRS su, rekao je danas Tunens, dobijali iz tri izvora: od JNA odnosno kasnije VJ, zatim od MUP Srbije, kao i od Ministarstva odbrane Srbije. Plate dobrovoljcima je, na osnovu potvrda koje im je izdavao Ratni štab SRS, isplaćivala JNA, o čemu svedoči i jedan dokument kojim se dobrovoljci koji su se 1991. godine borili u Zapadnoj Slavoniji pozivaju da u određeno vreme dođu u kasarnu JNA "4. Juli" u Beogradu, radi isplate ratničkih zarada. U dokaze su, takođe, uvedena pisma Ratnog štaba SRS upućena Ministarstvu za odnose sa Srbima izvan Srbije, kojima se traži finansijska pomoć za porodice dobrovoljaca poginulih u Vukovaru. Zanimljivo je da je istom ministarstvu prosleđen zahtev lokalne Teritorijalne odbrane u Zapadnoj Slavoniji, kojim se od Ratnog štaba SRS traži da uputi dobrovoljce u to područje.

Na početku današnjeg zasedanja Vojislav Šešelj je obavestio veće da je iskršao neki "strašan problem", o kojem je zatim punih 45 minuta raspravljano na sednici zatvorenoj za javnost.

ŠEŠELJ SE ODRIČE ČETNIKA

HAG, 21.02.2008.

Jedan od glavnih zaključaka ekspertskog izveštaja vojnog veštaka tužilaštva Rejnoa Tunensa/Reynaud Theunens je da su različite grupe dobrovoljaca, među kojima i one koje je regrutovala Srpska radikalna stranka optuženog Vojislava Šešelja, počinile brojna krivična dela nad hrvatskim i muslimanskim civilima od 1991. do 1993. godine. On je danas rekao da je do takvog zaključka došao pre svega na osnovu dokumenata JNA i Vojske Republike Srpske u koja je imao uvid, a u kojima se dobrovoljci navode kao počinioци zločina nad nesrpskim civilima.

Jedan od takvih primera je i telegram izvesnog pukovnika Milana Eremije, pomoćnika za moral komandanta Prve proleterske divizije JNA sa područja Vukovara od 23. novembra 1991. godine. U telegramu upućenom Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Eremija se žali na ponašanje dobrovoljaca i kaže da "cilj četnika nije da se bore, nego da pljačkaju i sadistički zloupotrebljavaju nevine hrvatske civile".

Šešelj je potom prigovorio na "relevantnost dokumenta", ukazujući da se u njemu "pominju četnici, a ne dobrovoljci SRS." Veštak Tunens odgovara da je zaključio da se ovde radi o Šešeljevima odnosno dobrovoljcima SRS, pošto se zna da su u toku rata i sami sebe nazivali "četnicima".

Osim u Vukovaru, Tunens kaže da se iz dokumenata JNA i VRS vidi da su Šešeljevi dobrovoljci učestvovali u zločinima u zapadnoj Slavoniji, bosanskim gradovima Zvorniku, Bosanskom Šamcu i Brčkom, kao i u nekim sarajevskim opštinama.

Početak unakrsnog ispitivanja protekao je u nastojanjima Vojislava Šešelja da ospori kredibilitet vojnog analitičara tužilaštva, odnosno da ukaže na njegovu navodnu pristrasnost. "Stepen bliskosti" Tunensa i tužilaštva se, po Šešelju, vidi iz visine njegove plate, zbog čega je insistirao da svedok sam kaže kolika su mu primanja. Tunens odgovara da njegova primanja nisu ni u kakvoj vezi sa ekspertskim izveštajem koji je sačinio za potrebe suđenja Šešelju, te da angažman u tužilaštvu nije bio prepreka da kao veštak svedoči i na suđenjima Slobodanu Miloševiću, Milanu Martiću i Vukovarskoj trojki. U nekim od tih predmeta Pretresno veće je izričito odbacilo prigovore odbrane na Tunensovu "bliskost" sa tužilaštvom.

Unakrsno ispitivanje vojnog analitičara tužilaštva Šešelj će nastaviti u utorak sledeće sedmice.

ŠEŠELJEVCI KAO "SUBJEKT OPŠTENARODNE ODBRANE"

HAG, 26.02.2008.

Nakon što je u bivšoj Jugoslaviji 1990. godine umesto jednopartijskog uspostavljen višepartijski sistem, Srpska radikalna stranka (SRS) je preuzela deo uloge koja je u sistemu opštenarodne odbrane pripadala Savezu komunista Jugoslavije (SKJ) – rekao je danas Vojislav Šešelj u nastavku unakrsnog ispitivanja Rejnoa Tunensa/Renaud Theunens, vojnog analitičara tužilaštva.

Tunens je, podsetimo, za potrebe tužilaštva pripremio ekspertski izveštaj o ulozi optuženog Šešelja i njegove SRS u regrutovanju, obuci, naoružavanju i finansiranju dobrovoljaca i njihovom angažovanju u ratovima u Hrvatskoj i BiH. Prema Tunensu, SRS je još u proleće 1991. godine počela da dobrovoljce upućuje u Hrvatsku, dok su vlada Srbije, Generalštab JNA i "krnje" Predsedništvo SFRJ tek naknadno – između avgusta i decembra te godine – donosili uredbe, uputstva i naređenja kojima se takvo faktičko stanje pravno "pokriva".

Šešelji, međutim, to pobija, pozivajući se na to da su svi punoletni građani, kao i sve društvene institucije – uključujući i političke partije – bili "subjekti" u sistemu opštenarodne odbrane. Ako je u jednopartijskom sistemu SKJ imao posebnu ulogu u sferi odbrane, zašto SRS sa svojim dobrovoljcima – upitao se danas Šešelji – "ne bi bila subjekt odbrane zemlje nakon što je nestao SKJ?"

Tunens smatra da to nije bilo moguće zato što se u zakonima iz tog vremena nigde ne pominje uloga političkih stranaka u regrutovanju dobrovoljaca. Tadašnji Ustav i Zakon o narodnoj odbrani su, istina, predviđali mogućnost da se oružane snage "dopune dobrovoljcima", ali samo u vanrednom, ratnom ili stanju neposredne ratne opasnosti, koje je proglašeno tek u jesen 1991. godine.

Šešelji to ne prihvata i ukazuje da su u bivšoj Jugoslaviji "postojali posebni dobrovoljački odredi u okviru sistema opštenarodne odbrane", dokazujući to na sopstvenom primeru. Tvrdi, naime, da je 1972. godine kao učenik trećeg razreda gimnazije u Sarajevu bio član dobrovoljačkog odreda i, čak, na jednoj smotri nosio puškomitraljez. A kasnije je, kao predsednik Fakultetskog odbora Saveza studenata, takođe u Sarajevu, formirao studentsko-nastavni dobrovoljački odred "Moša Pijade." Po Šešelju, nema razlike između dobrovoljačkih odreda koje su, kao političke organizacije, formirali krajem sedamdesetih Savez studenata a početkom devedesetih Srpska radikalna stranka.

Unakrsno ispitivanje vojnog analitičara tužilaštva Šešelji će nastaviti sutra.

NISU SVI ČETNICI – "ŠEŠELJEVCI"
HAG, 27.02.2008.

U današnjem nastavku unakrsnog ispitivanja Vojislav Šešelji je od vojnog analitičara tužilaštva Rejnoa Tunensa/Reynaud Theunens "iščupao" potvrdu da je u sukobima u Hrvatskoj i BiH bilo formacija koje su se nazivale četničkim a koje nisu imale nikakve veze sa Srpskom radikalnom strankom (SRS) i njenim dobrovoljcima. Tunens je, takođe, potvrdio da je bilo i "samozvanih četnika", takođe bez veze sa SRS, kao i da su druge političke stranke – poput Srpskog pokreta obnove Vuka Draškovića ili Narodne stranke Milana Paroškog – sledile četničku tradiciju i proglašavale četničke vojvode.

Nakon što je prethodnih dana ukazivao da su dobrovoljci SRS u Vukovaru i drugim slavonskim mestima nakon septembra 1991. godine bili pod komandom JNA, Šešelji je danas dokazivao da su odredi Srpskog

četničkog pokreta u području Sarajeva i Bijeljine bili u sastavu i pod komandom vojske ili policije bosanskih Srba. Komandanti tih odreda - Slavko Aleksić, Branislav Gavrilović i Vasilije Vidović su – prema dokumentima koje je priložio Šešelji, bili oficiri vojske ili policije bosanskih Srba. Šešelji ih je, istina, 1993. godine zbog ratnih zasluga proglasio četničkim vojvodama, ali to, kako je ukazao, ne znači da su bili pod uticajem centrale SRS u Beogradu.

Pošto tužilaštvo nije ni pokušalo da ospori da su navedene četničke vojvode bile pod komandom VRS i uticajem lokalnih odbora SRS, Šešelji je smatrao da je time oborio tačku optužnice koja ga tereti za zločine četnika u širem području Sarajeva. Tužilac Matijas Markusen/Mathias Marcussen, međutim, ne misli tako pa je Šešelja podsetio da ga optužnica tereti za učesće u udruženom zločinačkom poduhvatu u cilju stvaranja etnički homogene Velike Srbije putem proterivanja i prinudnog preseljavanja nesrba iz velikih delova teritorije Hrvatske i BiH. Neke od zločina su, objasnio je tužilac, počinili ljudi pod komandom optuženog, dok su druge počinile snage koje nisu bile pod njegovom komandom, ali su delovale u okviru istog plana radi ostvarenja istog cilja udruženog zločinačkog poduhvata čiji je Šešelji bio član.

U završnom delu današnjeg unakrsnog ispitivanja vojnog analitičara tužilaštva Šešelji je svim silama nastojao da diskredituje nekadašnjeg šefa kontraobaveštajne službe JNA Aleksandra Vasiljevića, optužujući ga za planiranje vojnog puča i "podmetanje zločina" najpre hrvatskoj a zatim i srpskoj strani. Takođe ga je optužio i za pljačku nekoliko miliona nemačkih maraka iz Vukovarske banke, a indirektno i za predaju više od 200 ratnih zarobljenika lokalnoj Teritorijalnoj odbrani, koja ih je zatim pogubila na Ovčari. Iz žestine s kojom se Šešelji obrušio na Vasiljevića dalo bi se zaključiti da bi se bivši vojni obaveštajac mogao uskoro pojaviti u haškoj sudnici, kao svedok optužbe u predmetu lidera srpskih radikala optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini.

KAKO JE ŠEŠELJI "OBORIO" OPTUŽBU ZA VOJVODINU
HAG, 28.02.2008.

Nakon što je u prethodna tri dana unakrsnog ispitivanja žestoko osporavao nepristrasnost i omalovažavao stručnost vojnog analitičara tužilaštva Rejnoa Tunensa/Reynaud Theunens, optuženi Vojislav Šešelji ga je danas pohvalio da je "njegov najbolji svedok", obećavši mu da će ga –

ukoliko zbog tog komplimenta ostane bez posla - zaposliti u svom timu odbrane.

Do "preokreta" je došlo nakon što je vojni analitičar tužilaštva potvrdio tezu optuženog da u Vojvodini 1992. godine "nije bilo vojnih napada na civilno stanovništvo." Šešelji, očito, smatra da je time "oborio" optužbe za deportacije i prisilno premeštanje hrvatskih žitelja sela Hrtkovci u Vojvodini, što se u optužnici kvalifikuje kao zločin protiv čovečnosti. "Ako nije bilo napada" – ukazao je Šešelji nakon Tunensovog potvrđnog odgovora – "otpada taj deo optužnice".

Istim argumentom – da nije bilo "oružanog sukoba", što je po Statutu preduslov da bi se neko delo kvalifikovalo kao zločin protiv čovečnosti - Šešelji od dolaska u Hag nastoji da ospori deo optužnice koji se odnosi na Vojvodinu. U jednom trenutku u junu 2004. godine je izgledalo da će u tome uspeti, pošto je Pretresno veće pozvalo tužilaštvo da se izjasni da li je u Vojvodini postojao oružani sukob i, ako jeste, da prezentira dodatne dokaze za to.

Žalbeno veće je, međutim, u septembru 2004. godine prihvatilo argument optužbe da se pojam "oružani sukob" u odluci Pretresnog veća interpretira u uskom značenju postojanja "borbi" ili "nasilja", umesto u širem pravnom konceptu "stanja oružanog sukoba", koji je prihvaćen u sudskoj praksi Tribunala. A to, u konkretnom slučaju, znači da optužba treba da dokaže da je do napada na civilno stanovništvo Hrtkovca došlo u kontekstu oružanog sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i da je postojala veza između napada na civile u Vojvodini i sukoba u susednim zemljama.

Pošto je Šešelji u unakrsnom ispitivanju tvrdio da su zvanja četničkih vojvoda dodeljivana ne samo komandantima dobrovoljaca SRS već i "istaknutim borcima na svim poljima borbe srpskog naroda", kao i da ta zvanja nisu donosila nikakvu vlast nego samo počast, tužilac je u dodatnom ispitivanju prikazao dva video snimka. Na prvom, od 15. maja 1993. godine, prikazani su proglašenje i polaganje zakletve 18 četničkih vojvoda, kao i Šešeljev govor u kojem najavljuje da će, u slučaju strane intervencije, hiljade četnika preći preko Drine. U drugom, iz 1994. godine, britanska novinarka u delu Sarajeva pod kontrolom srpskih snaga intervjuše četničkog vojvodu Slavka Aleksića i njegovog "portparola" – Srbina iz Njujorka/New York. Njujorški četnik kaže da je Šešelji njihov "politički vođa i sjajan čovek", ali dodaje da je i Slobodan Milošević "po njemu četnik, mada ga neki smatraju komunistom".

Prikazani snimci, po Tunensu, potvrđuju da je Šešelji – promovišući četničke vojvode – potvrđivao "njihov autoritet i prestiž među dobrovoljcima".

DOBROVOLJACA SU SE PLAŠILI I SRBI I HRVATI

HAG, 05.03.2008.

Mladen Kulić je u oktobru 2002. godine, sa zaštićenim likom i pseudonimom C-60, na suđenju Slobodanu Miloševiću svedočio o zbivanjima u Zapadnoj Slavoniji i, posebno, o zločinu nad hrvatskim civilima sela Voćin. Prilikom povlačenja pripadnika lokalne teritorijalne odbrane, dobrovoljaca Srpske radikalne stranke i srpskih civila 13. decembra 1991. ubijeno je oko 40 hrvatskih meštana Voćina. Prema optužnici, preživeli su samo oni Hrvati koji su se sakrili i koje grupa lokalnih teritorijalaca i "Šešeljevaca" nije uspela da pronade.

Tužilaštvo je planiralo da Kulić o istim događajima svedoči i na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju, takođe kao zaštićeni svedok, ali je on po dolasku u Hag odustao od zaštitnih mera, objašnjavajući to "promenjenim okolnostima". Na insistiranje optuženog, rekao je da je atmosfera i u Hrvatskoj i u Srbiji danas drugačija nego što je bila 2002. godine i da se, zbog toga, njegova porodica ovog puta saglasila da svedoči bez zaštitnih mera. Na Šešeljevo pitanje da li je smatrao da mu od njega preta neka opasnost, Kulić je odgovorio: "Od vas lično ne, ali od članova vaše stranke da".

Kulić je pre rata obavljao razne dužnosti u Podravskoj Slatini, jedno je vreme bio direktor Metalne industrije Univerzal, a u maju 1991. godine je – kao i mnogi Srbi na položajima u lokalnoj upravi - razrešen dužnosti direktora Zavoda za društveno planiranje i statistiku. Krajem avgusta 1991. godine napustio je Podravsku Slatinu i otišao u Voćin, gde je mobilisan u lokalnu srpsku Teritorijalnu odbranu.

Tokom njegovog svedočenja, tužilac je uveo u dokaze više dokumenata lokalnih štabova TO kojima se od Ministarstva za Srbe izvan Srbije traži upućivanje dobrovoljaca u Novsku, Okučane i druga mesta u Zapadnoj Slavoniji. U dokaze je, takođe, uveden i dopis Ratnog štaba Srpske radikalne stranke iz Beograda u kojem se navode uslovi pod kojima će SRS upućivati svoje dobrovoljce u Zapadnu Slavoniju.

Kulić je opisao posetu Vojislava Šešelja Voćinu u novembru 1991. godine, kao i ponašanje dobrovoljaca SRS kojih su se plašili ne samo hrvatski nego i srpski meštani Voćina. Pošto je Voćin napustio 8. decembra 1991. godine, Kulić je o masakru koji se dogodio pet dana kasnije govorio

na osnovu onoga što je naknadno čuo od očevidaca ubistva četrdesetak hrvatskih meštana. Ubice su, prema njegovim saznanjima, predvodila dvojica maskiranih meštana koji su dobrovoljcima iz Srbije pokazivali hrvatske kuće u Voćinu.

Kulić je 1995. godine uhapšen u Hrvatskoj i izveden pred sud u Bjelovaru pod optužbom da je odgovoran za masakru u Voćinu, ali je oslobođen zbog nedostatka dokaza. Na tome je na početku unakrsnog ispitivanja insistirao optuženi Šešelj, tvrdeći da se Kulić pred sudom branio tako što je krivicu prebacivao na druge. Šešelj je, takođe, optužio Kulića da je u septembru 1991. godine bio među teritorijalcima iz Voćina koji su u zaseoku Četekovci masakrirali 20 hrvatskih civila, ukazujući da je taj zločin počinjen pre nego što je u Zapadnu Slavoniju došao i jedan dobrovoljac iz Srbije. Kasnije, kada su dobrovoljci došli, "standardna praksa te zločinačke grupe iz Voćina" je, tvrdi Šešelj, bila da svoje zločine prebacuju na dobrovoljce iz Srbije.

"Niko nije optuživao dobrovoljce bez osnova" – odgovorio je Kulić čije se svedočenje nastavlja sutra.

PREBACIVANJE ODGOVORNOSTI

HAG, 06.03.2008.

Od završetka jučerašnjeg glavnog do početka današnjeg unakrsnog ispitivanja Mladena Kulića, optuženom Vojislavu Šešelju je, kako kaže, u toku noći i jutro faksom stiglo više izjava aktera događaja u Zapadnoj Slavoniji iz 1991. godine o kojima je svedok govorio. Svi oni su, po Šešelju, osetili potrebu da reaguju na navodne neistine u Kulićevom svedočenju, javili se saradnicima optuženog u Beogradu i dali im izjave koje su ovi prosledili u Hag.

Faksom su se "javili" komandanti TO Zapadna Slavonija Jovan Trbojević i TO Podravska Slatina Rajko Bojčić, zatim "teritorijalac" Pajo Baljak, kao i komandant Ratnog štaba SRS Ljubiša Petković. Svi oni su, suprotno Kulićevim tvrdnjama o "problematičnom i nasilničkom ponašanju" dobrovoljaca SRS, za "Šešeljeve" imali samo reči hvale, opisujući ih kao "korektne, disciplinovane" vojnike koji su se "uzdržavali od alkohola i ljubazno se ophodili" prema svim stanovnicima, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Pukovnik Trbojević tvrdi da su dobrovoljci SRS u Zapadnoj Slavoniji bili "grupa za primer", kao i da su se povukli 8. decembra 1991. godine – dakle pet dana pre masakra u Voćinu gde su, prema njegovim

saznanjima, bile "problematične" grupe dobrovoljaca Mirka Jovića i Vuka Draškovića.

Šešelj je u unakrsnom ispitivanju optužio svedoka da se 1995. godine pred sudom u Hrvatskoj branio tako što je krivicu prebacivao na druge i tako isposlovao da bude amnestiran odgovornosti za zločine u kojima je učestvovao. Kulić podseća da je pod optužbom za oružanu pobunu i zločine nad hrvatskim civilima proveo u pritvoru sedam meseci i preporučio Šešelju i sudijama da provere spise sa sudenja pred bjelovarskim sudom gde je oslobođen usled nedostatka dokaza.

Kada mu je pročitana izjava Paje Baljka u kojoj nadahnuto hvali dobrovoljce SRS, svedok je rekao da tog čoveka lično poznaje i da je nemoguće da se on služi "takvim vokabularom". Pošto je Šešelj dozvolio mogućnost da su izjavu sročili njegovi pravni savetnici na osnovu razgovora sa svedokom, tužilac je pozvao veće da prekinu s "neprihvatljivom praksom" čitanja izjava osoba čije tvrdnje nije moguće osporavati u unakrsnom ispitivanju. Veće je, potom, većinom glasova - uz izdvojeno mišljenje predsedavajućeg sudije Antonetija/Antonetti - odlučilo da Šešelju ne dozvoli da u osporavanju iskaza i verodostojnosti svedoka koristi "faksirane" izjave svojih pristalica i podržavalaca.

Osim što ga je nazivao izdajnikom, ubicom, lažovom i američkim špijunom, Šešelj je na samom kraju unakrsnog ispitivanja počeo da se o svedoku izražava vulgarno, što je tolerantnog sudiju Antonetija navelo da prekine takav "neprihvatljiv način ispitivanja."

Nakon Kulića, u sudnicu je uveden zaštićeni svedok VS 021 – bivši zatočenik iz vukovarske Ovčare koji se u noći 20. novembra 1991. spasao iskočivši iz kamiona kojim su zatočenici u grupama odvoženi do stratišta u Grabovu. Svedočio je po pravilu 92 bis što znači da je njegova pisana izjava uvedena u dokaze. Šešelju je nakon toga odobren sat i po za unakrsno ispitivanje, ali je on to odbio, naglašavajući da nikada neće unakrsno ispitivati ni jednog svedoka čija se pismena izjava uvodi u dokaze. Sudija je primetio da je to njegovo pravo i zaključio raspravu.

JOŠ JEDAN PREŽIVELI SA OVČARE SVEDOČI

NA SUĐENJU ŠEŠELJU

HAG, 11.03.2008.

Vilim Karlović, bivši pripadnik hrvatskog Zbora narodne garde (ZNG) je četvrti put u sudnici Tribunala opisao golgotu kroz koju je u novembru 1991. godine prošao u Vukovaru. Danas je svedočio na suđenju Vojislavu Šešelju, a pre toga je, takođe kao svedok tužilaštva, iskaz dao u

procesu protiv bivšeg predsednika opštine Vukovar Slavka Dokmanovića, kao i dva puta u predmetu "Vukovarske trojke" oficira bivše JNA Mrkšića, Šiljivančanina i Radića. U današnjem iskazu je objasnio i zašto je na suđenju neposrednim počiniocima ubistva oko 200 hrvatskih zarobljenika na Ovčari svedočio u odbranu dvojice srpskih dobrovoljaca koji su mu 21. novembra 1991. godine spasili život.

Kada su sredinom novembra 1991. godine združene snage JNA, lokalne Teritorijalne odbrane i doborovoljačkih jedinica iz Srbije ušle u Vukovar, Karlović se sklonio u Vukovarsku bolnicu, misleći da je tu najbezbedniji. Iz bolnice je, međutim, izveden 20. novembra ujutro i zajedno sa još oko 300 hrvatskih vojnika i ranjenika autobusima odvezen u kasarnu JNA, odakle je većina zarobljenih prebačena do hangara na poljoprivrednom dobru Ovčara. Tamo je, kaže, oformljen špalir od oko 150 ljudi koji su rukama, nogama, kundacima i šipkama tukli zarobljenike pri ulasku u hangar. Karlović kaže da su u tome prednjačili "četnici", ali su učestvovali i vojnici JNA i "teritorijalci".

Dok je čekao da uđe u hangar svedok je počeo razgovor sa izvesnim vojnikom JNA koji se predstavio kao "Štuka". Kada se ispostavilo da imaju zajedničkog poznanika, svedok ga je pitao može li nekako da mu pomogne. Iako se prvo opirao, "Štuka" je uz pomoć jednog kapetana JNA izveo Karlovića iz hangara. "Štukino" pravo ime je, inače, Spasoje Petković i na suđenju za Ovčaru pred beogradskim Većem za ratne zločine mu je dodeljen status "svedoka-saradnika".

Karlović je sa Ovčare odveden u preduzeće Modateks, gde je prenoćio, da bi ujutro 21. novembra bio prebačen na Velepromet gde je sa još 20 Hrvata zatvoren u zgradu koju su zvali "Stolarija". Tog dana su, po njegovom sećanju, "četnici" izveli iz prostorije i potom ubili dva sredновеčna čoveka i jednog dečaka od 12-13 godina. Karlović nije ulazio u to kojoj su jedinici pripadali dobrovoljci koje je nazivao "četnicima", osim što je opisao da su to bili vojnici sa šajkačama, šubarama i kokardama, za koje je verovao da ih regrutuje Srpska radikalna stranka.

Svedok je ispričao da su ga 21. novembra predveče tri "četnika" odvela iz Veleprometa u jednu kuću u vukovarskom naselju Petrova Gora. Tu ga je, kaže, "oduševljeno" dočekalo 20 četnika koji su odmah počeli da ga biju i pale svećama. U maltretiranju su se naročito istakli dobrovoljci pod nadimcima "Belgija" i "Čeda", a izvesni Miljan ili Smiljan mu je razbio flašu o glavu i njome ga isekao po telu. Sve vreme, u kući se nalazila i žena koja je nagovarala "četnike" da ga siluju, a Karlović nije siguran da li joj je ime Daca ili Jaca. U jednom trenutku u kuću su ušli Predrag Milojević

"Kinez" i Marko Ljuboja "Mare", naredili da se prestane sa maltretiranjem i posle kraće svađe uspeali da izvedu Karlovića. Pred beogradskim Većem za ratne zločine Milojević je prvostepenom presudom osuđen na 20 godina zatvora zbog učešća u ubistvu oko 200 Hrvata na Ovčari, dok je Ljuboja oslobođen optužbi za isto delo. Ključni svedok njihove odbrane je bio upravo Karlović, koji je danas rekao da mu je žao što obojica nisu islobođeni.

Posle izvesnog vremena svedok je vraćen na Velepromet gde je pod pratnjom JNA 22. novembra sproveden u zatvor u Sremskoj Mitrovici, u Vojvodini. Iz Veleprometa ga je, kaže, izveo oficir JNA koji je, kada ga je video tako pretučenog i isečenog, ljutito prokomentarisao: "Do sad smo se borili protiv ustaša, a sada ćemo morati protiv četnika". Posle šestomesečnog zatočeništva, Karlović je u razmeni zarobljenika vraćen u Hrvatsku.

U izjavi koju je prošle nedelje dao istražiteljima optužbe Karlović je dopunio svoja ranija svedočenja jednim detaljem, rekavši da misli da su srpske snage pri ulasku u Vukovar preko megafona pozivale na predaju, puštajući snimljeno obraćanje Vojislava Šešelja. Pošto je optuženi zbog toga uložio prigovor, predsedavajući sudija mu je objasnio da je to "pravi primer" teme koju bi trebalo da obradi u sutrašnjem unakrsnom ispitivanju.

KAKO PREPOZNATI "ČETNIKE"

HAG, 12.03.2008.

Na početku unakrsnog ispitivanja bivšeg pripadnika hrvatskog Zbora narodne garde Vilima Karlovića, optuženi Vojislav Šešelj je naglasio da ne spori 90 odsto svedokovog glavnog iskaza u kojem je opisao kako je 20. novembra 1991. godine zarobljen, pa potom u dva navrata spasen sigurne smrti. Ključna stvar sa kojom se Šešelj ne slaže je, kako je objasnio, način na koji je Karlović razlikovao regularne vojnike JNA i "teritorijalce" od "četnika" za koje je verovao da ih je regrutovala Srpska radikalna stranka.

Pošto ga je vojnik JNA sa nadimkom "Štuka" 20. novembra 1991. godine izveo iz hangara na Ovčari, neposredno pre egzekucije više od 200 Hrvata, Karlović se sledećeg dana ponovo našao u životnoj opasnosti pošto je odveden u kuću u kojoj ga je dočekalo oko 20 vojnika koji su sebe nazivali četnicima. Pošto su počeli da ga tuku, peku svećama i seku razbijenom flašom, u kuću su ušli Predrag Milojević "Kinez" i Marko Ljuboja "Mare" i sprečili da bude do smrti pretučen.

Šešelj priznaje da su Milojević, koji je pred beogradskim Većem za ratne zločine prvostepenom presudom osuđen na 20 godina zatvora za

učestvuje u zločinu na Ovčari, i Ljuboja, koji je oslobođen za isto delo, bili pripadnici dobrovoljačke jedinice SRS Leva Supoderica. Negira, međutim, da su u istoj formaciji bili i vojnici koji su mučili svedoka. Pozvao se na zapisnik sa beogradskog suđenja za Ovčaru na kojem je Milojević rekao da je jedan od vojnika koji su tukli Karlovića bio iz Vinkovaca u Hrvatskoj, što znači da nije mogao da bude dobrovoljac SRS, budući da su oni bili iz Srbije.

Karlović je osujetio Šešeljevo nastojanje da i ostale "četnike" iz pomenute kuće "upiše" u jedinicu formiranu od Srba izbeglih iz Vinkovaca, rekavši da mu se momak sa nadimkom "Belgija", koji je prednjačio u njegovom prebijanju i mučenju, predstavio kao vođa navijača Partizana iz Beograda. Na pitanje optuženog da li je moguće da je "Belgija" ipak bio vođa vinkovačkog krila navijača Partizana, svedok je odgovorio da mu je izričito rekao da je iz Beograda. Šešelj je potom priznao da je u dobrovoljačkim jedinicama koje je njegova stranka regrutovala bilo vođa navijača Partizana, ali sa nadimcima "Čume", "Čelzi" i drugi. Njegovi saradnici iz Beograda su mu, kaže, javili da nikakvog "Belgije" nije bilo u Levoj Supoderici.

Iako je rekao da ne sumnja u istinitost Karlovićevog iskaza, Šešelj je pokušao da diskredituje svedoka, prezentujući dokumente hrvatskog Ministarstva odbrane u kojima se navodi da je vojna obaveštajna služba pripremala svedoke za svedočenja o događajima na Ovčari pred Tribunalom u Hagu. Na spisku "pripremanih" svedoka je i Karlović, ali se on ne slaže ni sa Šešeljem, niti sa hrvatskim Ministarstvom odbrane, pošto ne smatra da se jedna izjava koju je 1996. godine dao vojnoj obaveštajnoj službi može smatrati "pripremom". Od tada do danas nije, kaže, imao nikakvih kontakata sa državnim organima Republike Hrvatske i siguran je da niko u Hrvatskoj, osim članova njegove porodice, ni ne zna da je danas u Hagu. Šešelj je, međutim, tvrdi da je Karlović "pripreman" i pre ovog iskaza, mada, kako je priznao, za to nema dokaze.

Posle Karlovića, optužba je danas ispitala Dragutina Berghofera koji je 20. novembra 1991. godine, takođe, spasen iz hangara u Ovčari, zahvaljujući jednom sprskom poznaniku. Njegov glavni iskaz je trajao svega pola sata, pošto je samo pojašnjavao delove svoja tri prethodna svedočenja na suđenjima za zločin na Ovčari i izjave koju je dao istražiteljima tužilaštva prošle nedelje. Šešelj je odbio da unakrsno ispituje Berghofera, držeći se tako ranije datog "obećanja" da svedoci koji iskaze daju putem pisane izjave za njega "ne postoje". On, naime, smatra da su te pisane izjave "nameštene" i da ne odražavaju stvarne stavove svedoka. Ne

pristaje da ih u unakrsnom ispitivanju osporava iako mu je dodeljeno tri puta više vremena nego tužiocu za glavno ispitivanje. Listu svedoka koje neće ispitivati Šešelj je danas dopunio i onima koji iskaze daju video-linkom. Suđenje Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak 18. marta iskazom novog svedoka optužbe.

OD HANGARA U OVČARI DO SOBE SMRTI U VELEPROMETU
HAG, 18.03.2008.

Nakon Vilima Karlovića i Dragutina Berghofera, na suđenju Vojislavu Šešelju svedoči još jedan od sedmorice ljudi koji su 20. novembra 1991. godine sticajem srećnih okolnosti spaseni iz hangara na Ovčari, pre nego što su lokalni teritorijalci i dobrovoljci iz Srbije streljali više od 200 Hrvata izvedenih tog jutra iz vukovarske bolnice. Emil Čakalić je danas opisao kako ga je spasao lokalni Srbin Stevan Zorić, koji se setio njegovih dobrih dela iz vremena kada je u Vukovaru radio kao sanitarni inspektor. "Činio si ti meni, sad da učinim ja tebi", rekao je tada Zorić Čakaliću.

Čakalić je danas po četvrti put pred Tribunalom prepričao svoje traumatično iskustvo od zarobljavanja u vukovarskoj bolnici ujutro 20. novembra 1991. godine, preko prebijanja na Ovčari, spasavanja iz hangara i zatvaranja u "sobu smrti" u skladištu Veleprometa, do zatočeništva u Sremskoj Mitrovici u Srbiji. Ranije je iskaze dao i na suđenjima Slavku Dokmanoviću, Slobodanu Miloševiću i oficirima JNA Mrkšiću, Šljivčančinu i Radiću.

Pošto je opisao šta mu se tih dana događalo u Vukovaru, predsedavajući sudija je postavio nekoliko pitanja o tome ko je sa srpske strane učestvovao u zatočavanju, zlostavljanju, ali i spasavanju Hrvata iz bolnice. Po iskazu svedoka, celu akciju je vodila Jugoslovenska narodna armija, ali su se pored njih, naročito u hangaru na Ovčari, pojavili "neki drugi momci". Među "momcima" koji su prebijali zatočenike je prepoznao Milana Bulića, lokalnog "teritorijalca", koji je u Beogradu osuđen na dvogodišnju zatvorsku kaznu zbog učešća u zločinu na Ovčari. Na sebi je, kaže, imao četnička obeležja, baš kao i svedokov "spasilac" Stevan Zorić.

Osim ljudi iz Vukovara, u hangaru je, kaže Čakalić, bilo mnogo ljudi koje "niko u Vukovaru nije znao, a nisu bili vojnici JNA". On pretpostavlja da su to dobrovoljci iz Srbije, mada je po naglasku mogao da zaključi da su i neki iz Crne Gore. Čakalić je pominjao i osobu sa nadimkom "Topola" za koga tvrdi da je bio "problematična ličnost", ali nije siguran gde i kada ga je video. "Topola" je, inače, u Vukovar došao kao

pripadnik jedinice Leva Supoderica, sastavljene od dobrovoljaca Srpske radikalne stranke, što ni optuženi nije osporavao.

Emila Čakalića će sutra unakrsno ispitivati optuženi Vojislav Šešelj.

NA ŠTA, PO ŠEŠELJU, UKAZUJE "OKRUGLA CIFRA"
STRELJANIH NA OVČARI
HAG, 19.03.2008.

Od početka izvođenja dokaza o bazi zločina u Vukovaru u novembru 1991. godine, Vojislav Šešelj je u nekoliko navrata optužio generala Aleksandra Vasiljevića, tadašnjeg načelnika Uprave bezbednosti JNA, da je naredio masakr u Ovčari. Danas, u unakrsnom ispitivanju Emila Čakalića – jednog od preživelih sa Ovčare – Šešelj je zaokružio tu svoju teoriju.

Budući da je Čakalić u izjavi istražiteljima tužilaštva rekao da je 20. novembra 1991. godine u hangaru na Ovčari zatvoreno 207 zarobljenika dovedenih iz vukovarske bolnice, Šešelj je pitao svedoka zar mu ne deluje čudno da je među tim ljudima probrano 7 koji su spaseni, dok je preostalih 200 streljano. Svedok nije umeo da na to odgovori, ali Šešelj smatra da nije slučajno što je u hangaru zadržana, a potom streljana, "okrugla cifra" zarobljenika. Kaže, najpre, da je "neki um naredio: streljajte 200 Hrvata", a zatim precizira: "tačno znam da je general Vasiljević naredio da se na Ovčari strelja 200 zarobljenika".

Čakalić se složio sa tvrdnjom optuženog da je u Vukovaru tada bilo lako pronaći ljude "zaslepljene iracionalnom težnjom za osvetom" koji će izvršiti to naređenje i streljati 200 zarobljenih Hrvata. Takvih ljudi je, po Šešelju, bilo dosta među lokalnim pripadnicima teritorijalne odbrane i dobrovoljačkim grupama, u kojima je bilo dosta onih kojima su Hrvati ubili ili zlostavljali najbliže.

Da su lokalni Srbi imali motive za osvetu, Šešelj je dokazivao sa dva dokumenta: izveštajem Informativnog centra Srpskog Sabora u kojem se navode zločini nad srpskim civilima u Istočnoj Slavoniji pre početka rata, kao i pismom kojim je poverenik hrvatske vlade za Vukovar, Marin Vidić "Bili", u avgustu 1991. godine najviše organe vlasti u Zagrebu upozorio na atmosferu terora koju u Vukovaru sprovode Tomislav Merčep i njegove pristalice. U pismu se navodi da Merčepovci upadaju u stanove, pljačkaju, oduzimaju privatna vozila i vrše egzekucije, usled čega u gradu vlada "opća psihoza straha među srpskim i hrvatskim pučanstvom."

Čakalić, koji je u to vreme kao opštinski sanitarni inspektor sarađivao sa Marinom Vidićem, je najpre odgovorio da "nije video zločine

nad Srbima u Vukovaru", da bi zatim, na insistiranje sudije Antonetija, potvrdio da je za njih čuo, odnosno da se "o tome govorilo u gradu." Potvrdio je, takođe, da je "čitav Vukovar znao kada su srpske kuće letele u zrak."

Šešelj, koji je na početku unakrsnog ispitivanja rekao da u celosti prihvata Čakalićevo svedočenje o zlostavljanjima kojima je bio izložen u hangaru na Ovčari i "sobi smrti" vukovarskog Veleprometa, se na kraju zahvalio svedoku, ukazujući da je "veoma zadovoljan njegovim odgovorima".

"VIDEO DOKAZI" NA SUĐENJU ŠEŠELJU
HAG, 20.03.2008.

Današnja rasprava na suđenju Vojislavu Šešelju protekla je u prikazivanju i uvodenju u dokaze tridesetak video snimaka nastalih između 1991. i 1995. godine, sa optuženim i njegovim sledbenicima – "Šešeljevcima" ili "četnicima" – u glavnoj ulozi.

Šešelj na tim snimcima opisuje kako je okupljao dobrovoljce Srpske radikalne stranke i upućivao ih u "srpske zemlje" u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, objašnjava kako su i od kog oni dobijali uniforme, oružje i potrebnu opremu, te kako su se borili pod komandom JNA, Vojske Republike Srpske ili Srpske Vojske Krajine. Na nekim od tih snimaka Šešelj, u uniformi i sa ili bez oružja, obilazi svoje dobrovoljce u Vukovaru, Kninskoj Krajini ili sarajevskom naselju Hadžići.

Nakon što je prikazan intervju u kojem Šešelj potvrđuje da je "komandant svih dobrovoljaca SRS i da ima punu kontrolu nad situacijom", optuženi je osporavao tvrdnju tužioca da se radi o snimku iz druge polovine 1991. godine, objašnjavajući da su od 1. septembra 1991. – kada se JNA uključila u sukob u Hrvatskoj – dobrovoljci SRS bili pod direktnom komandom JNA.

Za izjave koje je dao autorima britanske TV serije "Smrt Jugoslavije", u kojima je tvrdio da su njegovi dobrovoljci dobijali oružje i sve ostalo od Miloševića i njegove policije, kao i da je u dogovoru sa njima upućivao dobrovoljce na bojišta u Hrvatskoj i BiH, Šešelj danas tvrdi da su date kako bi napakostio Miloševiću i "pomrsio mu konce" na Zapadu, budući da su se njih dvojica politički razišli 1993. godine povodom Vens-Ovenovog plana.

Mada se nije suprotstavio uvodenju u dokaze snimaka koje je tužilaštvo Tribunala dobilo od televizije B92 i Fonda za humanitarno pravo Nataše Kandić, Šešelj nije propustio priliku da ih pred sudom denuncira

kao "američke špijunske agenture", izazivajući time reakciju italijanske sudije Latanci/Lattanzi, koja je optuženog opomenula da se "uzdrži od takvih komentara".

Za mnoge od prikazanih snimaka Šešelj smatra da su "oslobadajućeg karaktera" i tvrdi da bi i danas rekao ono što je govorio tada. Kao, na primer, ono što je u martu 1995. godine rekao u Glini - da "srpska Krajina nikada neće biti Hrvatska". Priznao je, istina, da je "srpska Krajina danas pod hrvatskom okupacijom", ali je istakao da je to privremeno stanje pošto će je on i njegovi sledbenici "jednog dana osloboditi". Sudenje Vojislavu Šešelju biće nastavljeno u utorak 25. marta.

ULOGA ŠEŠELJEVOG VOJVODE U ZVORNIČKIM ZLOČINIMA
HAG, 25.03.2008.

U optužnici protiv Vojislava Šešelja se navodi da su dobrovoljci koje je regrutovala Srpska radikalna stranka učestvovali u surovim mučenjima i ubistvima bosanskih Muslimana od aprila do jula 1992. godine u fabrici obuće "Standard", fabrici crepova "Ciglana", na poljoprivrednom dobru "Ekonomija" i u Domovima kulture u Drinjači i Čelopeku. Svedok optužbe sa pseudonimom "VS-1013" i merama zaštite lika i izmene glasa je bio zatočen na prve tri navedene lokacije i danas je opisao niz zločina koje su na tim mestima počinili takozvani Šešeljevci.

Svedok i još četvorica njegovih prijatelja su zarobljeni 4. maja 1992. godine pri pokušaju da napuste Zvornik. Odvedeni su u direkciju fabrike "Standard" gde su narednih dana više puta brutalno pretučeni od strane grupe srpskih vojnika iz Loznice. Iako nisu učestvovali u prebijanjima, u zgradi su se nalazili i "Šešeljevci" od kojih je svedok identifikovao šestoricu. Vođa grupe je, kaže, bio vojvoda Čele, a pored njega tu su bili i izvesni major Toro i dobrovoljci sa nadimcima Pufta, Zoks, Saša i Sava. U direkciji "Standarda" oni su samo pretili zatočenicima, a pretnje su ispunili narednih dana kada su svedok i drugi zatočeni premešteni u magacin na poljoprivrednom dobru "Ekonomija", gde je već bilo 15-20 muslimanskih muškaraca. "Dvomesечно zatočeništvo na 'Ekonomiji' je najteži period u mom životu koji ni najvećem dušmanu ne bih poželeo", rekao je svedok pre nego što je počeo sa opisivanjem torture kojoj su on i drugi zarobljenici bili izloženi. Njemu je tokom jednog mučenja slomljeno rame, a osim što su ih srpski vojnici i dobrovoljci prebijali, bili su, kaže, izloženi svakodnevnim ponižavanjima i primoravani i da se tuku između sebe. Tvrdi da su glavni batinaši bili Lozničani, ali da su im se pridruživali "Šešeljevci".

Jedne noći u magacin je, prisećao se svedok, ušao vojvoda Čele, naterao sve zatočeničke da se skinu do pojasa, kleknu i mole Isusu Hristu, a dvojicu je izveo ispred zgrade i počeo da ih bije. Nedugo zatim, stariji od dvojice izvedenih je krvav i skoro nepokretan dopuzao do magacina gde je ubrzo umro. Čeletov teror je prekinut kada se tome usprotivio "arkanovac" sa nadimkom "Niški" rekavši da su mu zatočenički potrebni za rad i da ih zato ne bi trebalo pobiti. Inače, vojvoda Čele je nadimak dobrovoljca SRS Miroslava Vukovića, jednog od komandanata dobrovoljaca SRS koje je Vojislav Šešelj u proleće 1993. godine proizveo u čin vojvode. Osim njega, u zločinima nad Muslimanima na "Ekonomiji" su, ispričao je svedok, učestvovali i major Toro i Sava koji su teško pretukli zatočenika Abdulaha Buljubašića. Posle izvesnog vremena svedok je sa još dvadesetak zatočenika premešten u fabriku crepa, poznatu kao "Ciglana", odakle su po naređenju Pufta i drugih "Šešeljevaca" odlazili u Zvornik da za njihov račun pljačkaju musliman-ske kuće. Zadatak im je bio da utovaraju građevinski materijal i druga dobra u kamione. Osim što je primoravao zatočene Muslimane da pljačkaju imanja svojih sunarodnika, Pufta je, kaže svedok, jedne noći došao u "Ciglanu", izveo Ismeta Čiraka i zaklao ga. Njegovo telo je sa još dvojicom "Šešeljevaca", Sašom i Zoksom, odveo belim stojadinom u nepoznatom pravcu.

Svedok je sredinom jula prebačen u logor u Batkoviću odakle je pušten 4. decembra 1992. godine. Tamo je sreo bivše zatočeničke Doma kulture u Čelopeku koji su mu ispričali da su preživeli torturu u kojoj su učestvovali "Šešeljevci" Pufta, Zoks i Toro. Pred kraj današnjeg zasedanja optuženi Vojislav Šešelj je počeo unakrsno ispitivanje svedoka koje bi trebalo da završi do kraja sutrašnjeg radnog dana.

ŠEŠELJ PORIČE ZLOČINE DOBROVOLJACA SRS U ZVORNIKU
HAG, 26.03.2008.

Vojislav Šešelj ne poriče da su se u Zvorniku dogodili zločini nad bosanskim Muslimanima, niti da je zaštićeni svedok sa pseudonimom "VS-1013" teško premlaćen u više navrata u proleće 1992. godine, ali negira učesće dobrovoljaca Srpske radikalne stranke u tome. On priznaje da su takozvani Šešeljevci učestvovali u napadu na Zvornik, ali insistira na tome da su se po završetku borbi vratili u Srbiju. Zbog toga je u današnjem unakrsnom ispitivanju nastojao da opovrgne deo iskaza u kojem je svedok šestoricu "Šešeljevaca", među kojima je najistaknutiji bio Miroslav Vuković Čele, identifikovao kao počinioc teških zločina u nekoliko zatočeničkih objekata u zvorničkoj opštini.

Istina, Šešelji nije odricao svoju vezu sa Čeletom pre i posle zborničkih dešavanja, objasnivši da se ovaj borio kao dobrovoljac SRS u istočnoj Slavoniji 1991. godine, da je krajem 1992. godine izabran za poslanika te stranke u Skupštini Srbije, te da ga je lično proglasio vojvodom u maju 1993. godine. No, u napadu na Zvornik Čele je, tvrdi Šešelji, učestvovao kao dobrovoljac Udruženja Srba iz BiH, a ne SRS. Svedok je na to rekao da mu nije poznato celokupno Čeletovo ratno kretanje, ali zna da ga je video u fabrici "Standard" kako ispituje zatočene Muslimane i na poljoprivrednom dobru "Ekonomija" gde je na smrt pretukao jednog starijeg zatvorenika, Nesiba Dautovića.

U izjavi koju je danas faksom dostavio optuženom, Vuković je potvrdio Šešeljeve navode i dodao da ga je svedok "lažno opisao" rekavši da je imao bradu, dugu crnu kosu i veliki stomak. "Ja nisam slikar, pokušao sam da ga opišem po sećanju, po meni je tako izgledao", odgovorio je svedok. Po Šešelju, identifikacija je pogrešna i zbog toga što svedok nigde ne navodi da je Čele upadljivo šepao.

Preostala petorica koje je svedok identifikovao kao dobrovoljce SRS – major Toro, Zoks, Pufta, Saša i Sava – po Šešelju nisu imali veze sa jedinicom koju je regrutovala njegova stranka. Dragan Slavković "Toro" i Ivan Korać "Zoks" su u pred Većem za ratne zločine u Beogradu, gde im se sudi za zločine u Zvorniku, tvrdili da nisu imali veze sa Šešeljevim jedinicama. Kada mu je optuženi predočio te izjave, svedok je rekao da on nije imao uvid u dokumente sa njihovim ratnim rasporedom, ali naglašava da su pomenutu petorku svi drugi srpski vojnici i stražari nazivali "Šešeljevcima".

Činjenica da u izjavi iz 1993. godine nije pominjao "Šešeljevce" a da je to učinio tek 1996. godine u razgovoru sa istražiteljima tužilaštva, po optuženom znači da je u međuvremenu neko na svedoka izvršio pritisak da "nadogradi" svoje navode. Šešelji smatra da je lako zaključiti da je taj "neko" bosanska obaveštajna služba AID, iako za takvu tvrdnju, po sopstvenom priznanju, nema dokaze. Svedok odgovara da ne zna ni šta je AID i objašnjava da je haškom tužilaštvu dao znatno detaljniju izjavu, kao i da je u prvoj izjavi pominjao "četnike", iako ne "Šešeljevce". Sudeenje Vojislavu Šešelju se nastavlja sutra iskazom novog svedoka optužbe.

KOJI JE VOJVODA TUKAO U ZVORNIKU

HAG, 27.03.2008.

Pošto je juče okončan iskaz zaštićenog svedoka sa pseudonimom "VS-1013", danas je na suđenju lideru Srpske radikalne stranke Vojislavu

Šešelju svedočio još jedan zatočenik zborničkih logora "Ekonomija" i "Cigłana", koji je uglavnom potvrdio navode svog prethodnika o učešću "Šešeljevaca" u prebijanju i mučenju muslimanskih civila. Iako je tokom zatočeništva od 7. maja do 15. jula 1992. godine više desetina puta brutalno premlaćivan, zaštićeni svedok "VS-1015" je danas rekao da posebno pamti jedan događaj.

Iz magacina poljoprivrednog dobra "Ekonomija" stražar sa nadimkom "Zoks" je u zoru 12. maja izveo prvo Envera Dautovića, a potom i njegovog oca Nesiba. Obojica su brutalno pretučeni, a potom vraćeni u magacin, nakon čega je Zoks izveo svedoka. Rekao mu je da će ga ispitati "Vojvoda" i odveo ga do čoveka duže kose i kratke brade, a onda su ga njih dvojica tukli metalnom šipkom i drvenim štapom sve dok se nije onesvestio. Kada je vraćen u magacin, video je Nesiba Dautovića koji je podlegao povredama.

Opisujući isti događaj, prethodni svedok optužbe "VS-1013" je rekao da je osoba koja je sa Zoksom na smrt pretukla Nesiba Dautovića bio "vojvoda Čele". Njegovo pravo ime je, inače, Miroslav Vuković, a Šešelji mu je u maju 1993. godine dodelio titulu četničkog vojvode. Šešelji je juče dokazivao da se Čele borio kao dobrovoljac SRS pre napada na Zvornik i da je kasnije bio povezan sa Srpskom radikalnom strankom, a da je u vreme zborničkih dešavanja bio dobrovoljac druge formacije.

Danas je, međutim, tvrdio da osoba koja je sa Zoksom na smrt pretukla Nesiba Dautovića nije bio vojvoda Čele, nego Dušan Vučković Repić. Ukazao je na izjavu koju je svedok "VS-1015" 1993. godine dao bosanskoj Komisiji za ratne zločine, a u kojoj je tvrdio da ga je tukao četnički vojvoda čije je prezime bilo Repić. Šešelji, međutim, tvrdi da se ne radi o prezimenu, nego o nadimku Dušana Vučkovića koji je pre dve godine izvršio samoubistvo u zatvoru u Srbiji gde je služio višegodišnju kaznu zbog ratnih zločina. Svedok kaže da je u izjavi možda pomenuo reč "repić", ali zbog toga što je vojvoda imao kosu vezanu u rep i tvrdi da se ne seća njegovog nadimka.

Šešelji je, takođe, ukazao da svedok u izjavi iz 1993. godine ne pominje "Šešeljevce" o kojima je govorio u svom današnjem iskazu, opisujući kako su mučili i ubijali zatočene Muslimane i prisiljavali ih da po Zvorniku i okolnim selima pljačkaju za njihov račun. Izjava Državnoj komisiji je, odgovara svedok, data 1993. godine na brzinu, zabeležena je na svega dve strane i ne sadrži sve što je tada rekao, dok je izjava iz 1996. rezultat iscrpnih razgovora sa haškim istražiteljima koji su trajali tri ili

četiri dana i tokom kojih je izneo svoja saznanja o ponašanju "Šešeljevaca" na "Ekonomiji" i u fabrici "Cigлана".

Suđenje Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak naredne sedmice.

"ŠEŠELJEVAC" SVEDOČI PROTIV ŠEŠELJA

HAG, 01.04.2008.

Sa pseudonimom VS 033, zaštićenog lika i glasa i najvećim delom na sednici zatvorenoj za javnost danas je na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju svedočio bivši "Šešeljevac" – dobrovoljac Srpske radikalne stranke (SRS).

Beograđanin, koji je pre rata kao građevinar bio "građansko lice na službi u JNA" se u leto 1991. godine – sledeći "porodičnu monarhističku tradiciju" – prijavio za dobrovoljca SRS. Priznaje da je bio "politički nepismen" i da je tek kasnije shvatio da "radikali nisu za monarhiju."

Nedugo nakon što se u beogradskom sedištu SRS upisao u dobrovoljce, svedok VS 033 je sa prvom grupom "Šešeljevaca" upućen u Zapadnu Slavoniju. Pošto je kroz Hrvatsku bilo rizično, išli su okolo, preko Bosne i Hercegovine gde ih je duž puta, opisao je svedok, pozdravljala policija, koja je očito bila obaveštena o njihovom prolasku. U Bosanskoj Gradiški dočekali su ih Goran Hadžić, Veljko Džakula i drugi lideri SAO Zapadne Slavonije, da bi sutradan po njih došao autobus JNA kojim su prebačeni u Lager-Sekulince, pored Vočina. Dobrovoljcima SRS – kojih je na vrhuncu na tom području bilo oko 400 – komandovao je Radovan Novačić, a on je bio potčinjen potpukovniku Jovanu Trbojeviću, komandantu TO Zapadne Slavonije. Novačić je, rekao je svedok, bio u stalnom telefonskom kontaktu sa Ratnim štabom SRS ili je išao u Beograd gde je najčešće razgovarao sa Ljubišom Petkovićem, načelnikom Ratnog štaba ili Vojislavom Šešeljem, "glavnim gazdom" kako stranke tako i njenih dobrovoljaca

Uniforme, oružje, hranu, gorivo i plate "Šešeljevci" su dobijali od JNA, a na osnovu potvrda Ratnog štaba SRS pravdali su odsustvo sa posla, dobijali beneficirani radni staž, regulisali zdravstveno osiguranje i oslobađali se obaveze plaćanja električne energije. Te beneficije je, po svedoku, odobrio "vrh države" kome je Šešelj, smatra on, bio "blizak."

To je, otprilike, sve što je bivši "Šešeljevac" rekao na javnoj sednici, koja je trajala manje od trećine današnje rasprave. Njegovo svedočenje nastaviće se sutra, unakrsnim ispitivanjem od strane optuženog Šešelja.

ŠEŠELJ O "ZAVERI" TUŽILAŠTVA I NATAŠE KANDIĆ

HAG, 02.04.2008.

Vojislav Šešelj je danas predočio podeblji kriminalni dosije zaštićenog svedoka optužbe VS 033, pokazujući da je ovaj bivši dobrovoljac Srpske radikalne stranke (SRS), po povratku sa bojišta u Zapadnoj Slavoniji u decembru 1991. godine, učestvovao u podmetanju eksploziva u dvorištima beogradske džamije i katoličke crkve, kao i ispred stanova i ispod automobila nekolicine kosovskih Albanaca nastanjenih u Beogradu. Svedok je priznao ta krivična dela i 1997. godine je osuđen na 3 godine zatvora, ali kaznu nije izdržao jer je bio "nedostupan" policiji sve do njenog zastarevanja.

Razotkrivanje kriminalne prošlosti svedoka VS 033 je, međutim, bio tek sekundarni cilj današnjeg Šešeljevog napada. Njegov primarni cilj je bio da razobliči "zaveru" ili "udruženi zločinački poduhvat" haškog tužilaštva i Nataše Kandić, direktorke beogradskog Fonda za humanitarno pravo i tako unapred dovede u pitanje kredibilitet svih budućih "insajdera" – bivših "Šešeljevaca" - koji se usude da svedoče protiv svog nekadašnjeg lidera. Glavno oružje Šešelja u današnjem napadu bila je izjava izvesnog Aleksandra Gajića koji tvrdi da mu je svedok VS 033 prošle godine rekao da ga Nataša Kandić već duže "instruira i priprema za svedočenje" protiv lidera srpskih radikala pošto prema njemu gaji "patološku mržnju i želi da mu se osveti". Gajić tvrdi da ga je svedok prošlog leta odveo kod Nataše Kandić i predstavio ga kao "potencijalnog svedoka" što je nju, navodno, "oduševilo". A on je, kaže, "pristao da saraduje kako bi došao do dokaza o njenoj anti-srpskoj aktivnosti". Nakon što mu je Šešelj pročitao delove ove izjave, svedok je rekao da ga je upravo Gajić upoznao sa Natašom Kandić i upitao se kakav je pritisak izvršen na njega da bi "napisao takve laži".

O pritiscima koji su u Srbiji vršeni na svedoka VS 033 nakon što se saz-nalo da će svedočiti protiv Šešelja je, na zahtev tužioca, bilo reči na sednici zatvorenoj za javnost. Na zatvorenim sednicama se, takođe, odvijao i najveći deo njegovog svedočenja o tome šta su on i drugi dobrovoljci SRS poslednjih meseci 1991. godine radili u Zapadnoj Slavoniji. Šešelj je danas protestovao zbog zatvaranja sednica, tvrdeći da Sekretarijat suda na taj način "cenzuriše" suđenje.

ŠEŠELJEVI "PREDIZBORNI GOVORI"

HAG, 08.04.2008.

Ono što mu nije dopušteno da radi iz Pritvorske jedinice, Vojislavu Šešelju je danas omogućeno u sudnici – slanje predizbornih političkih

poruka srpskoj javnosti i prezentovanje političkih stavova Srpske radikalne stranke. Komentarišući video snimke koje je optužba predložila za uvođenje u dokaze Šešelji je, naime, naširoko govorio o stavovima SRS o "zapadnim srpskim granicama", priključenju Srbije Evropskoj uniji, pa i radu samog Tribunala. Danas je, inače, tužilaštvo ponudilo, a Pretresno veće uz saglasnost optuženog prihvatilo da u dokaze uvede još desetak video snimaka govora Vojislava Šešelja i njegovih saradnika i sledbenika, dopunjujući tako video kolekciju od pedesetak snimaka koji su do sada uvršteni.

Tužilac je današnji tematski blok video dokaza nazvao "propagandnim govorima koji huškaju na mržnju", među kojima je najviše onih iz proleća i leta 1991. godine, kada je srpsko javno mnenje pripremano za ratove koji su sledili. Šešelji je tada, kako se videlo i čulo na snimcima, predlagao promenu etničke strukture Kosova raseljavanjem Albanaca i naseljavanjem Srba, pretio terorističkim napadima na Zagreb i druge hrvatske gradove, napominjući da će "osveta biti slepa" i da će nevini neminovno stradati. U drugim je govorima, pak, tvrdio da će osveta biti žestoka, ali da neće biti usmerena protiv civila.

Šešelji se nije protivio uvođenju snimaka u dokaze, navodeći da je na sve svoje govore ponosan, naročito naglašavajući da se danas, kao i 1991. godine, zalaže za zapadne granice Srbije na liniji Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica. To je, tvrdi, još uvek politika SRS koja će kad-tad, pa makar i za života narednih generacija, "osloboditi" Republiku Srpsku Krajinu i izaći na "zapadnu srpsku granicu".

Nakon snimka njegovog govora iz oktobra 1991. godine na kojem poziva suprotstavljanje Srbije "ultimatumima Evropske zajednice", Šešelji je u sudnici održao kraći predizborni govor o budućim odnosima Srbije i Evropske unije. Suprotstavio se ulasku Srbije u EU, navodeći da to "nije naš put" jer su tamo koncentrisani "srpski neprijatelji i belosvetski prevaranti" i dodao kako je svestan da mu se pred Tribunalom sudi samo zato što je protiv EU, dok se, kako je rekao, nesrbi uglavnom oslobađaju.

Za danas je, inače, bio zakazan iskaz zaštićenog svedoka sa pseudonimom VS-031, ali je on u petak obavestio Tribunal da ne želi da svedoči, jer je revoltiran oslobađajućom presudom bivšem zapovedniku OVK Ramušu Haradinaju. Ne samo da se povukao sa liste svedoka optužbe, nego se ponudio da svedoči u Šešeljevu odbranu, mada je optuženi rekao da još ne zna hoće li tako i biti. Osim njega, tužilaštvu se javio i izvesni Dušan Damjanović iz Kragujevca, zahtevajući da i njemu bude promenjen status iz svedoka optužbe u svedoka odbrane. No, za

Damjanovića, kako je danas rečeno u sudnici, ni Šešelji ni tužilac nikad nisu čuli.

"BELI ORLOVI" ILI "ŠEŠELJEVCI"

HAG, 09.04.2008.

Posle dva zaštićena svedoka koji su na suđenju Vojislavu Šešelju iskaze dali pod pseudonimima "VS-1013" i "VS-1015", optužba je izvela i trećeg koji je govorio o zločinima u zvojničkim zatočeničkim centrima "Ekonomija" i "Ciglana" – bosanskog Muslimana Fadila Kopača. Izjava koju je 1997. godine dao istražiteljima tužilaštva je uvrštena u dokaze, a tužilac je sažetak pročitao na samom početku današnjeg zasedanja i svedoku postavio nekoliko dopunskih pitanja.

Fadil Kopic je uhapšen u maju 1992. godine pri pokušaju da pobege iz Zvornika i odveden na poljoprivredno dobro "Ekonomija" kod sela Kalesija, gde su on i drugi zatvorenici više puta premlaćeni, a jedan od njih nabijan na kolec i ubijen. Posle izvesnog vremena svedok je prebačen u fabriku crepa "Naš izvor", poznatu i kao "Ciglana". Za tu uslugu je, misleći da ga tamo čeka lakši zatvorenički režim, jednom od dobrovoljaca platio 700 nemačkih maraka. Na "Ciglanu" su se, međutim, nastavila premlaćivanja, a pred očima svedoka je ubijen i Ismet Čirak, čije se ime navodi u dodatku optužnice protiv Šešelja.

Kopićev iskaz o zlostavljanju i ubistvima muslimanskih zatočenika u maju i junu 1992. godine se uglavnom poklapa sa navodima njegovih prethodnika na klupi za svedoke. Razlika je, međutim, u tome što je Kopic grupu dobrovoljaca iz Kraljeva, čije je pripadnike označio kao najbrutalnije, identifikovao kao "Bele orlove", dok su prethodna dva svedoka tvrdili da se radilo o "Šešeljevcima". I Kopic, doduše, kaže da veruje da su "Kraljevčani" bili potčinjeni Šešelju, jer ga sve vreme veličali i "zaklinjali se u njega", ali je, kaže, čuo da su ih stražari nazivali "Belim orlovima", a ne "Šešeljevcima".

Budući da je Kopićev iskaz u dokaze uveden delom putem pisane izjave iz 1997. godine Šešelji je, kako je to i ranije činio, odbio da ga unakrsno ispituje. Njegovu ulogu je zato preuzeo predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti koji je u jednosatnom ispitivanju nastojao da otkrije eventualne nelogičnosti u Kopićevom svedočenju i tražio razjašnjenja pojedinih delova njegove izjave. Tako je, recimo, pitao svedoka kako je moguće da je posle višednevnog boravka na "Ekonomiji", i pored čestih pretresa", uspeo da sačuva 700 nemačkih maraka kojim je sebi osigurao odlazak na "Ciglanu", na šta je ovaj odgovorio da ih je držao skrivene u donjem vešu. Antoneti je predočio i nekoliko oznaka paravojne grupe "Beli

orlovi", zahtevajući da Kopic kaže da li su počinioci zborničkih zločina nosili takva obeležja na uniformama. Svedok, međutim, na to nije imao odgovor.

Na samom početku današnjeg zasedanja optuženi je od Tribunala zatražio "zaštitu" od, kako tvrdi, "lažnih vesti" objavljenih u beogradskom dnevniku "Blic" o njegovom navodnom susretu sa braniocima Ramuša Haradinaja u Pritvorskoj jedinici UN. Šešelj tvrdi da se radi o "propagandnom ratu" koji vode "oni kojima smeta njegova uspešna odbrana", što mu nanosi "ogromnu moralnu štetu", a sudije su najavile da će to ispitati.

"ARKANOVCI" UBIJALI, "ŠEŠELJEVCI" DEPORTOVANI
HAG, 10.04.2008.

Bosanska Muslimanka iz Zvornika je danas na suđenju Vojislavu Šešelju pod merama izmene lika i zaštite glasa i sa pseudonimom "VS-1014" opisala kako je izgubila muža i dva sina. Ubijeni su, kaže, kao civili na izlazu zgrade u kojoj su do rata živeli.

Svedokinja se prvih dana aprila 1992. godine sa porodicom krila u skloništu svoje zgrade sve dok u 9. aprila u podrum nisu upali maskirani vojnici u crnim uniformama i izveli sve muškarce – njih 12. Zatim su, kaže, došli vojnici u maskirnim uniformama koji su se ženama i deci u skloništu obratili rečima: "Mi smo 'Šešeljevci', došli smo da vas spasemo, a ovi koji su izveli muškarce su 'arkanovci', oni ubijaju".

Dok su ih "Šešeljevci" izvodili, svedokinja je pokušala da se okrene i vidi šta će se desiti sa muškarcima među kojima su joj bili muž i sinovi, ali joj je jedan dobrovoljac uz pretnju oružjem to zabranio. Uspela je samo da vidi da su postrojeni pored jednog zida, a nekoliko sekundi kasnije je začula rafal.

"Šešeljevci" su svedokinju u druge žene i decu odveli u obližnju biblioteku odakle su ih, kako je opisala, po naređenju Željka Ražnatovića Arkana ubacili u autobuse kojima su kasnije deportovani za Srbiju. Ona se, međutim, posle nekoliko dana vratila kući uz pomoć srpskog prijatelja. Tada je na zidu svoje zgrade, kaže, videla rupe od metaka, a na asfaltu krv, čaure, muževu kapu i patiku jednog od sinova.

U kratkom unakrsnom ispitivanju, Šešelj je ukazao da se u izjavi koju je svedokinja 2003. godine dala obaveštajnoj službi Federacije BiH nigde ne pominju "Šešeljevci". Ona, međutim, negira da je na izjavi njen potpis, iako je, kako je primetio predsedavajući sudija, identičan onom sa izjave koju je dala istražiteljima tužilaštva. Svedokinja je, međutim, ostala

pri tvrdnji da nije davala nikakve izjave sarajevskim vlastima, već samo haškim istražiteljima kojima je od 1996. godine, kako kaže, "uvek iznosila istu priču".

Suđenje Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak sledeće sedmice iskazom novog svedoka optužbe.

PEČENJE, KOLAČI I VIDEO TRAKE
HAG, 17.04.2008.

Posle trodnevnog za javnost zatvorenog iskaza zaštićenog svedoka VS 007 za kojeg se iz predraspravnog podneska tužilaštva može zaključiti da je "četnički insajder", suđenje Vojislavu Šešelju je za ovu nedelju okončano obraćanjem optuženog u kojem je pred veće izneo neobičan splet zahteva. Podvodeći sve pod priču o "administrativnim pitanjima", od sudija je, naime, tražio uskršnje pečenje i kolače, otvaranje istrage protiv Karle/Carla del Ponte, a od tužioca kompletnu kolekciju video snimaka u kojima se on pojavljuje u glavnoj ulozi.

Šešelj se požalio sudiji Antonetiju/Antonetti da mu uprava Pritvorske jedinice nije obezbedila isporuku naručenog pečenja i kolača na pravoslavni Uskrs 27. aprila, nego želi da mu to dostavi u petak, dva dana ranije. To se, objašnjava Šešelj, nije desilo kada su mesec dana ranije katolički pritvorenici slavili svoj Uskrs i kada su imali priliku da se počaste vrućim pečenjem. Kao i uvek pun razumevanja, predsedavajući sudija se raspitivao za moguće razloge odlaganja, ali njegova mini-istraga nije urodila plodom, pa će se, kako je rekao, o svemu dodatno informisati.

Kada je tužilac zatražio od veća da uskrati pravo Šešelju da zloupotrebljava sudsko vreme i opterećuje prisutne u sudnici temama kojima bi inače trebalo da se bavi sekretarijat suda i uprava Pritvorske jedinice, predsedavajući sudija je odbacio takvu primedbu, rekavši da se radi o pitanju koje bi moglo da "utiče na moral optuženog" i da se odrazi na tok postupka.

Pošto je rasprava o pečenju okončana, Šešelj je tražio da veće pokrene istragu protiv bivše glavne tužiteljice Karle del Ponte jer je, kako on tumači navode njene knjige do sada objavljene samo na italijanskom jeziku, protiv njega podigla optužnicu po nagovoru pokojnog srpskog premijera Zorana Đinđića. Pri tom je vređao pokojnog premijera, iznevši nekoliko neumesnih opaski na njegov račun. Predsedavajući sudija je još jednom odbio prigovor tužioca, koji je ovog puta tražio da se optuženom uskrati pravo da u sudnici drži političke govore.

Jedino stvarno administrativno pitanje koje je Šešelj danas izneo bio je zahtev da mu bude dostavljena kompletna kolekcija video snimaka sa njegovim govorima i snimcima dobrovoljaca Srpske radikalne stranke iz perioda na koji se odnosi optužnica. Ranije je rečeno da tužilac poseduje oko sto sati takvog materijala, a jedan manji deo je do sada uveden u dokaze.

Suđenje Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine u Hrvatskoj, BiH i Vojvodini od 1991. do 1993. godine se nastavlja u utorak iskazom novog svedoka optužbe.

NAJVIŠE UBISTAVA NA BAJRAM I VIDOVDAN

HAG, 22.04.2008.

Posle nekoliko iskaza o zlostavljanju i ubistvima Muslimana u zvorničkim zatočeničkim centrima "Ekonomija" i "Ciglana", optužba je na suđenju Vojislavu Šešelju danas izvela prvog svedoka koji je opisao ubistva, mučenja i ponižavanja bosanskih Muslimana u Domu kulture u Čelopeku, nadomak Zvornika. Iskaz je dao uz mere zaštite lika i pod pseudonimom "VS-1065".

Zajedno sa još 500 Muslimana svedok je uhapšen krajem maja 1992. godine u rodnom selu Divići kraj Zvornika, odakle je posle višednevnog premeštanja iz jednog u drugo mesto zajedno sa oko 180 zatočenika stigao u Dom kulture u Čelopeku. U prvoj polovini juna zatočenici su redovno zlostavljani i ponižavani, a petnaestak ih je izvedeno i više se nikad nisu vratili, niti su kasnije viđeni živi. Dobrovoljce koji su izvodili i ubijali zatočenike svedok je identifikovao po nadimcima "Major", "Zoks" i "Buca", a onog koji se naročito isticao u zverstvima zvali su, kaže, "Repić".

Najteži zločini su se, po iskazu svedoka, dogodili sredinom juna 1992. godine na muslimanski Bajram i krajem istog meseca na pravoslavni Vidovdan. Glavni izvršitelj je u oba slučaja bio "Repić". Na Bajram je ubio oko 15 Muslimana na različite načine, iz vatrenog oružja i ubodima nožem u grudni i vrat. Prethodno je naredio desetorici zatočenika da se skinu goli i popnu na binu Doma kulture. Potom ih je naterao na međusobni oralni seks, insistirajući da se sparuju očevi sa sinovima. Kada se ponižavanje i ubijanje završilo, leševe su, po "Repićevom" naređenju, petorica preživelih izneli iz sale i utovarili u kamion. Posle tog "zadatka" niko od njih više nije viđen živ.

Na Vidovdan 28. juna 1992. u Čelopeku se ponovo pojavio "Repić" i počeo da puca po zatočenicima. Tada je, po svedokovoj proceni, ubio oko 30 ljudi. Nekoliko dana kasnije, svedok i još stotina preživelih Muslimana

su premešteni u stari zatvor u Zvorniku, a odatle u logor Bataković kod Bijeljine, gde su kasnije razmenjeni.

Na pitanje sudije da li je naknadno saznao više o dobrovoljcu sa nadimkom "Repić", svedok je rekao da je čuo da se radi o pripadniku jedinice "Žute ose" i da mu je ime Dušan Vučković. On je, inače, 1998. godine u Srbiji pravosnažno osuđen na 10 godina zatvora nakon što je priznao jedan deo ubistava u Čelopeku. Pre tri godine je pronađen mrtav u ćeliji Centralnog zatvora u Beogradu.

Šešelj je odustao od unakrsnog ispitivanja, rekavši da je svedok "VS-1065" o svemu "iskreno govorio", ali je postavio pitanje relevantnosti njegovog iskaza, budući da odriče svoju vezu sa "Žutim osama". Predsedavajući sudija je priznao da ni veće još uvek ne vidi vezu između optuženog i njegove stranke s jedne i "Žutih osa" s druge strane, ali je podsetio da je dokazni postupak tužilaštva takoreći na samom početku i da će možda ubuduće biti ponuđeni dodatni dokazi na tu temu. Šešelja je umirio i sam tužilac, rekavši da će u dogledno vreme izvoditi dokaze o njegovoj vezi sa grupama koje su u proleće 1992. godine počinile zločine u Zvorniku.

"POETSKI IZRAZI" VOJVODE ŠEŠELJA

HAG, 23.04.2008.

"Reke krvi" koje je Vojislav Šešelj uoči rata najavljavao u BiH su "poetski izraz, veoma korišćen u srpskoj književnosti", a pretnja "klanjem zardalom kašikom za cipele" je "duhovita anegdota koja odražava srpski nacionalni duh", što tužilac ne razume jer je "jednodimenzionalna ličnost".

Tako optuženi lider srpskih radikala tumači neke od svojih izjava sa video snimaka koji su danas prikazani u sudnici i predloženi za uvođenje u dokaze. Od 15 predloženih, veće nije prihvatilo samo jedan prikazani snimak - intervju televiziji Republike Srpske iz marta 1995. godine u kojem Šešelj poziva da se na ofanzivu Armije BiH "odgovori svom žestinom i punom snagom... kako bi se Muslimani dotukli i dokrajčili i definitivno se završilo sa njima". Sudije su prihvatile Šešeljev prigovor da taj snimak izlazi iz vremenskog okvira optužnice (koja pokriva događaje od avgusta 1991. do septembra 1993. godine), kao i njegovo objašnjenje da se ne radi o pozivu na uništavanje "muslimanskog naroda, već muslimanske vojske".

Danas prikazani video snimci podeljeni su u četiri grupe, po sledećim temama: "Velika Srbija", "Govor mržnje i podsticanje nasilja", "Regrutovanje dobrovoljaca" i "Istorija četničkog pokreta." Na tim

snimcima Šešelji i četničke vojvode Mirko Blagojević i Slavko Aleksić iznose poznate radikalne teze o zapadnim srpskim granicama na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica; podeli BiH između Srbije i Hrvatske; reci Drini kao "kičmi srpske države"; dobrovoljcima SRS pod komandom Teritorijalne odbrane i JNA; kao i o ikonografiji četničkog pokreta zbog koje "ustaše beže glavom bez obzira".

Šešelji je i danas ponovio da "Velika Srbija" ostaje "dugoročni politički cilj" njega i njegove stranke, koji će biti ostvaren kada prestane "NATO okupacija" Hrvatske i BiH. Čim se povuku strane trupe, najavio je danas Šešelji, BiH će se raspasti a Jadransko more od Ulcinja do Karlobaga će "ponovo biti srpsko more".

Suđenju Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini, prekinuto je do 6. maja, kada bi na klupi za svedoke – kako je najavljeno – trebalo da se pojavi zaštićeni svedok VS 002. Prema predraspravnom podnesku tužilaštva, reč je o bivšem dobrovoljcu SRS koji je 1991. godine bio u Vukovaru i raspolaže saznanjima o događajima na Ovčari.

KAKO SU DOBROVOLJCI POSTAJALI "LAKI NA OBARAČU"
HAG, 06.05.2008.

Zaštićeni svedok sa pseudonimom VS 002 je u septembru 1991. godine osetio "patriotski pritisak" da ode u Vukovar i bori se protiv "pobunjenih Hrvata". Svedočeći na suđenju Vojislavu Šešelju rekao je da je – "kao i ostali Srbi iz Hrvatske" – bio "oduševljen granicom na liniji Karlobag-Karlovac-Virovitica", za koju je čuo od Šešelja i drugih. Pošto mu je kuća bila u Vukovaru, dodao je, smatrao je "logičnim da kao Srbin teži da to bude Srbija".

Svedok je postao dobrovoljac između 20. i 25. septembra 1991. godine. U Vukovar je otišao u sastavu Prve gardijske brigade, a posle dvadesetak dana se priključio Teritorijalnoj odbrani Vukovara. Početkom oktobra borbe su, po njegovom mišljenju, "bile praktično već završene", hrvatski branioци "nisu pružali neki otpor", ali je JNA i dalje "non-stop granatirala grad." Nije umeo da objasni zašto je grad granatiran ako nije bilo otpora i zašto JNA nije ušla u Vukovar pošto je odbrana razbijena. "To je stvar politike" – rekao je.

Među vojnicima Gardijske brigade i srpskim dobrovoljcima, rekao je svedok, kružile su "vrlo nezgodne priče" o stravičnim zločinima koje su počinili Hrvati: o trudnoj Srпкиnji koja je razapeta na tarabi i rasporena; starijoj ženi koja je mlade vojnike pozvala na kafu i onda ih raznela ručnom

bombom, o babi koja je sa nekog tornja pucala na vojsku i slično. Svedok pretpostavlja da su iza tih priča stajali oni koji su "zaduženi za moral vojske" i kaže da su zbog takvih priča vojnici bili "spremniji da pucaju", odnosno postali "lakši na obaraču".

Svedok je, zatim, govorio o strukturi Teritorijalne odbrane Vukovara i identifikovao je njene zapovednike: Miroslava Vujanovića, Dušana Jakšića, Stanka Vujanovića, Milana Lančuzanina "Kamenog", Miroslava Đankovića zvanog "Đani" kao i više pripadnika TO za neke od kojih je, na samom kraju današnje rasprave, rekao da ih je "video na Ovčari 20. novembra 1991".

Očekuje se da će u sutrašnjem nastavku svedočenja VS 002 opširnije opisati koga je i šta je 20. novembra 1991. video na Ovčari, gde su prema optužnici pripadnici Teritorijalne odbrane i dobrovoljci iz Srbije po kratkom postupku pogubili oko 260 ljudi odvedenih tog dana iz vukovarske bolnice.

Zbog činjenice da je svedok bio na Ovčari u vreme zločina tužioci su ga na početku pripremnog intervjua upozorili da bi mogao da bude osumnjičen i ponudili mu da razgovor vode u prisustvu advokata. Svedok je to odbio, a Šešelji je danas – pošto mu je obelodanjen transkript pripremnog razgovora – optužio tužilaštvo za "flagrantni primer zastrašivanja svedoka". Sudije su odbacile Šešeljev prigovor ukazujući da je u datim okolnostima tužilaštvo bilo dužno da upozori svedoka na status potencijalnog osumnjičenog.

ŠEŠELJEVA "VUKOVARSKA TEORIJA ZAVERE"
HAG, 07.05.2008.

Zaštićeni svedok optužbe VS 002 je 20. novembra 1991. godine bio na poljoprivrednom dobru Ovčara, kod Vukovara, gde je prema optužnici protiv Vojislava Šešelja tog dana pogubljeno oko 260 zarobljenika.

U izjavi istražiteljima tužilaštva i u odgovorima na pitanja tužioca i sudija, svedok je opisao kako je tog dana na Ovčaru dovedeno između 300 i 400 ljudi iz vukovarske bolnice. Na putu od autobusa do hangara u koji su zatvoreni morali su da prođu kroz špalir srpskih teritorijalaca i dobrovoljaca koji su ih tukli kundacima pušaka, metalnim šipkama i drvenim motkama. Među dobrovoljcima svedok je na Ovčari prepoznao nekoliko pripadnika "Leve supoderice", jedinice koju su činili "Šešeljevci". U jednom trenutku pojavila su se dva oficira JNA koji su pokušali da spreče zlostavljanja, ali su ih teritorijalci i dobrovoljci ignorisali i oni su se pokupili i otišli sa Ovčare.

Svedok, Srbin iz Vukovara kojeg je rat zatekao na studijama u Novom Sadu, se u drugoj polovini septembra 1991. godine prijavio u dobrovoljce i bio je prvo raspoređen u Gardijsku brigadu, a zatim u Teritorijalnu odbranu Vukovara. Uspeo je, tvrdi, da iz hangara izvuče nekoliko poznanika, Hrvata. Pošto nije hteo da učestvuje u zlostavljanju zarobljenika, ostao je pred vratima da stražari za slučaj da neko od zarobljenika pokuša da pobjegne iz hangara. Njegova je pretpostavka da teritorijalci i dobrovoljci na Ovčari "do poslednjeg trenutka nisu znali šta će sa zarobljenicima" i da su "čekali neku odluku sa nekog višeg mesta, možda od vlade Krajine", pre nego što su pristupili egzekuciji.

Svedok VS 002 nije u Vukovaru bio kao "Šešeljevac", odnosno dobrovoljac Srpske radikalne stranke, ali se u to vreme "oduševljavao idejom o granici Karlobag-Karlovac-Virovitica", bio je "impresioniran" Šešeljevom posetom dobrovoljcima SRS uoči pada Vukovara, a od vojvode lično je dobio "pravu četničku kokardu" sa dvoglavim orlom, mrtvačkom glavom i ukrštenim kostima, tako da je sebe smatrao "pravim četnikom".

Na početku unakrsnog ispitivanja, Šešelj je izložio svoju "vukovarsku teoriju zavere". Neko u tadašnjem vrhu JNA je, prema toj teoriji, "namerno naredio da se Vukovar razori do zemlje kako bi Hrvatska dobila snažno propagandno oružje protiv JNA i srpskog naroda". Svedok se sa time zdušno složio. Za dvojicu oficira JNA koje je svedok video na Ovčari, Šešelj tvrdi da su bili pukovnici vojne kontra-obaveštajne službe, koje je njen tadašnji šef, Aleksandar Vasiljević, poslao u Vukovar da "obave prijavu poslove". Svedok se i s tim složio, dodajući da je, po njegovom mišljenju, "Vasiljević kriv za Ovčaru". Unakrsno ispitivanje svedoka VS 002 biće nastavljeno sutra.

ŠEŠELJ SE BRANI IZJAVAMA OPTUŽENIH ZA OVČARU
HAG, 08.05.2008.

U unakrsnom ispitivanju bivšeg srpskog dobrovoljca iz Vukovara, koji je na poziv optužbe svedočio pod punim zaštitnim merama i pseudonimom "VS-002", optuženi Vojislav Šešelj je nastojao da dobije potvrdu svoje teze da u masovnom pogubljenju više od 200 Hrvata na poljoprivrednom dobru Ovčara kod Vukovara nisu učestvovali pripadnici "Leve supoderice", jedinice koju su mahom činili dobrovoljci Srpske radikalne stranke. Svedok, koji je 20. novembra 1991. godine bio na Ovčari, složio se sa optuženim, rekavši da "ne može da se seti" niti jednog dobrovoljca SRS koji je učestvovao u tim događajima.

Komandant Leve supoderice Milan Lančuzanin "Kameni" i njegov zamenik Predrag Milojević "Kinez" su pred Većem za ratne zločine u Beogradu prvostepenom presudom osuđeni na po 20 godina zbog učešća u zločinu na Ovčari. Vrhovni sud Srbije je zbog izvesnih proceduralnih propusta poništio presudu i naložio ponovno suđenje koje je u toku. Šešelj tvrdi da "Kameni" i "Kinez" nisu krivi i da im se u Beogradu sudi samo zato da bi se SRS i on lično doveli u vezu sa zločinom na Ovčari. Prema Šešelju, svi pripadnici "Leve supoderice" nisu bili dobrovoljci SRS, navodeći primer pomenutog "Kineza" koji je u Vukovaru na kapi navodno nosio petokraku i nikada nije bio član SRS.

Najveći deo današnjeg unakrsnog ispitivanja protekao je u Šešeljevom čitanju delova iskaza Lančuzanina i Milojevića na beogradskom suđenju 2004. godine. Lančuzanin je tada tvrdio da je na Ovčaru došao kako bi pomogao zarobljenicima a ne da bi ih ubijao, ali je navodno osujećen u tome. Rekao je, naime, da je iz hangara na Ovčari izveo nekolicinu zatočenih Hrvata i ubacio ih u traktorsku prikolicu u nameri da ih odvede na sigurno. Autom je pratio prikolicu, ali je ona u jednom trenutku iznenada skrenula u njivu. Krenuo je za njom ali je ostao zaglavljnjen u blatu. Milojević je na suđenju u Beogradu takođe priznao da je bio na Ovčari, tvrdeći da "nije mogao ni da sanja" da će zarobljenici biti ubijeni.

Niti je optuženi na tome insistirao, niti je svedok imao šta da doda ili oduzme izjavama "Kamenog" i "Kineza" jer ih, kako je podsetio, nije ni video na Ovčari 20. novembra 1991. godine. Složio se jedino sa ocenom optuženog da niko, "osim možda nekih komandanata", nije mogao da pretpostavi šta će se dogoditi zarobljenicima iz hangara. Zato ga je tužilac u unakrsnom ispitivanju pitao zbog čega i od čega je on spasavao dvojicu očevidnih prijatelja iz hangara na Ovčari. "Pa mogu se ljudi spasiti i od maltretiranja, ne samo od ubijanja", pojasnio je svedok.

Suđenje Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak iskazom novog svedoka optužbe.

VOĆIN KAO HIROŠIMA
HAG, 13.05.2008.

"Voćin je ličio na Hirošimu" – rekao je danas Đuro Matovina, opisujući prizor koji je u tom slavonskom selu zatekao 12. decembra 1991. godine, dan nakon povlačenja dobrovoljaca iz Srbije. Svedočeci na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju, Matovina je naveo da je ekipa hrvatskih istražitelja, u čijem se sastavu nalazio, u selu pronašla leševe 43

ubijena civila, opljačkane, razorene i spaljene hrvatske kuće, kao i mnoge srpske kuće oštećene u stravičnoj eksploziji crkve Gospe Voćinske, koju su lokalni srpski paravojnici i dobrovoljci iz Srbije, nakon zauzimanja sela u avgustu 1991. godine, pretvorili u skladište oružja i municije, da bi je digli u vazduh prilikom povlačenja.

Prema istrazi u kojoj je učestvovao Matovina, masakr u Voćinu izvršilo je osamdesetak dobrovoljaca iz Srbije – "Belih orlova" i "Šešeljevaca" – kojima su lokalni ekstremisti, uoči povlačenja pred prodorom hrvatskih snaga, pokazivali kuće Hrvata koje treba razoriti i zapaliti, a njihove vlasnike likvidirati. U dokaze je uvedena obimna dokumentacija, pronađena u komandi srpskih paravojnih i dobrovoljačkih snaga u Zvečevu nakon njihovog povlačenja u decembru 1991. godine. Pronađeni su, pored ostalog, i spiskovi sa imenima i ličnim podacima više stotina dobrovoljaca iz Srbije koji su u oktobru 1991. godine došli u područje Voćina. Među njima je, prema delu spiska koji je pred sudom pročitano, bilo dobrovoljaca iz Beograda, Zemuna, Pančeva, Rume, Novog Sada, Smedereva, Niša i drugih srpskih gradova.

U sutrašnjem unakrsnom ispitivanju Đure Matovine, optuženi Šešelj – kako se moglo zaključiti iz primedbi koje je danas iznosio – neće osporavati zločine i žrtve iz Voćina, ali će negirati da su počinio tih zločina bili "Šešeljevci" ili dobrovoljci Srpske radikalne stranke. Ukazujući da je Matovina u prethodnoj izjavi tužilaštvu iz 2001. godine kao počinioce masakra u Voćinu naveo "Bele orlove", Šešelj je optužio tužilaštvo da je za "potrebe ovog suđenja sada dodalo i Šešeljevce" što, po njemu, predstavlja "očitu manipulaciju".

O masakru u Voćinu Đuro Matovina je, inače, u oktobru 2002. godine svedočio i na suđenju Slobodanu Miloševiću.

ŠEŠELJ PROGLASIO "KRAH PROCESA"

HAG, 14.05.2008.

U unakrsnom ispitivanju svedoka optužbe Đure Matovine, bivšeg policajca i kriminalističkog inspektora iz Podravske Slatine, Vojislav Šešelj nije negirao da su dobrovoljci iz Srbije u noći između 12. i 13. decembra 1991. godine ubili 45 hrvatskih civila u selu Voćin u Zapadnoj Slavoniji i razorili crkvu "Voćinske gospe" a s njom i veći deo sela. Negirao je, međutim, da su u tom zločinu učestvovali "Šešeljevci", odnosno dobrovoljci Srpske radikalne stranke, tvrdeći da su se oni pre masakra autobusima vratili u Srbiju. Šešelj je potvrdio da je od kraja oktobra do decemarskog

povlačenja u području Podravske Slatine bilo između 600 i 700 dobrovoljaca Srpske radikalne stranke.

U izjavi koju je u predmetu Slobodana Miloševića u februaru 2002. godine dao istražiteljima tužilaštva, Matovina je kao izvršioce masakra u Voćinu označio grupu od osamdesetak dobrovoljaca iz Srbije poznatih kao "Beli orlovi", da bi juče u glavnom ispitivanju rekao da je među njima bilo i "Šešeljevaca". Činjenica da u toj izjavi i u svedočenju na suđenju Miloševiću nije pominjao dobrovoljce SRS je, po Šešelju, dokaz da mu je "neko", odnosno tužilaštvo, naknadno "sugerisalo da i njih uplete u zločin u Voćinu". Dovodi to u vezu i sa otkrićem iz knjige Karle/Carle del Ponte da joj je pokojni srpski premijer Zoran Đinđić u jednom razgovoru iz tog vremena rekao: "Vodi Šešelja u Hag i ne vraćaj nam ga".

Matovina, međutim, negira da mu je tako nešto sugerisano i tvrdi da je, pripremajući se za ovo svedočenje, čitao dokumentaciju iz istrage u kojoj je i sam učestvovao i da je u mnogim izjavama preživelih i očevidaca Voćinskog masakra našao da se izvršioци opisuju kao "Beli orlovi", "Šešeljevci", "Crna ruka" ili "srpski paravojnici".

Pošto je Šešelj nekoliko puta u proteklih mesec dana pred sudom tvrdio da je Đinđić od Karle del Ponte "naručio" njegovu optužnicu, nemački tužilac Musmejer/Mussemeyer je konačno pročitao taj deo knjige i ustanovio da je razgovor u kojem je optužnica navodno "naručena" vođen 17. februara 2003. godine, dakle tri dana nakon što je sudija Tribunala potvrdio optužnicu protiv lidera srpskih radikala.

Mada mu je tužilac time izbio jedan od omiljenih argumenata, Šešelj je na kraju današnje rasprave proglasio da je "montirani proces" protiv njega "krahirao" i da do sada "ni jedan svedok i ni jedan veštak nisu potvrdili ni jedan navod iz optužnice". Uprkos takvoj dijagnozi dosadašnjeg toka postupka, sudije su za sutra najavili saslušanje novog svedoka optužbe.

"REPIĆ" SA ISKAZNICOM SRS

HAG, 15.05.2008.

Kao što je prošlog meseca obećao, tužilac je danas ponudio prve dokaze o vezi optuženog Vojislava Šešelja sa dobrovoljačkom grupom "Žute ose", čiji je pripadnik bio Dušan Vučković "Repčić". Njega je nekoliko dosadašnjih svedoka optužbe opisalo kao najbrutalnijeg srpskog dobrovoljca koji je samo u Domu kulture u Čelopeku ubio oko 50 muslimanskih zatočenika. To ne negira ni optuženi Šešelj, ali odriče svaku

vezu s njim. Iskaz svedoka optužbe, bivšeg zamenika komandira zborničke policije Asima Alića, međutim, ukazuje na suprotno.

Pošto je izneo svoja saznanja o sastanku od 7. juna 1992. godine u hotelu "Jezero" u Malom Zvorniku, na kojem je komandant Srpske dobrovoljačke garde Željko Ražnatović Arkan predsedniku zborničke opštine Abdulahu Pašiću postavio ultimatum za predaju grada, svedok je opisao jedan događaj od značaja za postupak protiv Vojislava Šešelja. Reč je o hapšenju četiri srpska dobrovoljca, među kojima su bili i braća Vučković – Dušan zvani "Repčić" i Vojin sa nadimkom "Žuća" ili "Žuti".

Braća Vučković i njihovi saborci su, po Alićevom iskazu, u noći pred napad srpskih snaga na Zvornik 8. juna 1992. godine zaustavljeni u mercedesu beogradske registracije na jednom kontrolnom punktu na ulazu u Zvornik. Uhapsili su ih "naoružani muslimanski građani", a Alić je oko jedan sat po ponoći pozvan da ih ispita. Među stvarima koje su im drugi policajci pre njegovog dolaska već oduzeli su, kaže, bile "duple legitimacije" na kojima je stajalo da su braća Vučković pripadnici Srpske radikalne stranke i njene "sekcije" - Srpskog četničkog pokreta.

Prilikom ispitivanja braća su, tvrdi Alić, rekli da su krenuli u Mali Zvornik da se nadu sa drugim dobrovoljcima u hotelu "Jezero", ali su zalutali i naleteli na kontrolni punkt u Zvornik. Takođe su rekli da su od svojih pretpostavljenih upućeni u Zvornik da štite Srbe, a da im je lider Vojislav Šešelj, koji je sa predstavnicima JNA dogovorio njihovo naoružavanje. Za neke duže razgovore nije bilo vremena, jer je već 8. juna ujutro počelo granatiranje Zvornika, pa je Alić, kako je rekao, morao da napusti policijsku stanicu. U popodnevrim časovima jedan zbornički policajac je pustio Vučkoviće i njihova dva saborca, a u zamenu mu je ponuđeno izvlačenje iz grada.

Svedok je u sudnici na dva foto-panela od po osam fotografija prepoznao Vojina i Dušana Vučkovića. Iskaz o ovom događaju će nastaviti u utorak naredne sedmice.

ŠEŠELJ SE ODRIČE "ŽUĆE" I "REPIĆA"

HAG, 20.05.2008.

U noći između 7. i 8. aprila 1992. godine četvorica paravojnika iz Srbije su prešli Drinu na pogrešnom mestu i naleteli na kontrolni punkt "naoružanih muslimanskih građana" na ulasku u Zvornik. Nakon što su pretučeni predati su policiji, gde ih je ispitivao zamenik komandira Asim Alić, svedok optužbe na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju.

Od četvorice uhapšenih, dvojica su bili pripadnici Arkanovih "Tigrova": Milorad Ulemek "Legija" i izvesni Stojanović, zubar iz Beograda; dok su dvojica braće Vučković – Dušan zvani "Repčić" i Vojin zvani "Žuća" - pripadali četnicima. "Legija" je, tvrdi Alić, kod sebe imao tri legitimacije: vojnu knjižicu JNA i iskaznice Arkanovih "Tigrova" i francuske Legije stranaca. Braća Vučković su, prema Aliću, imali "duple legitimacije": Srpskog četničkog pokreta i Srpske radikalne stranke. Nakon telefonskih intervencija iz Beograda, sva četvorica su oslobođeni popodne 8. aprila, u jeku napada srpskih snaga na Zvornik.

U unakrsnom ispitivanju, optuženi Šešelj je ukazivao da je Alić u izjavi tužilaštvu 1997. godine pomenuo samo legitimaciju Srpskog četničkog pokreta braće Vučković, a da je tek u prošlonedeljnom pripremnom razgovoru za svedočenje dodao tome i legitimaciju Srpske radikalne stranke. Svedok, međutim, tvrdi da je i u prvoj izjavi istražiteljima pomenuo legitimaciju SRS i smatra da to nije zabeleženo "greškom prevodioca". Ukazuje, takođe, da je u svedočenju na procesu "zborničkoj grupi" u Beogradu 2006. godine govorio o "duplim" legitimacijama braće Vučković: "radikala i Srpskog četničkog pokreta".

Prema beogradskoj optužnici protiv "zborničke grupe" na koju se danas pozvao Šešelj, jedinica "Žute ose" - čiji je komandant bio "Žuća" a najkrvoločniji pripadnik "Repčić" – je bila u sastavu Teritorijalne odbrane Zvornika. Šešelj je, takođe, predočio i izveštaj službe Državne bezbednosti Republike Srpske iz jula 1992. u kojem se navodi da jedinicu "Žute ose" čini 80 Srba sa područja Zvornika i dvadesetak dobrovoljaca iz Srbije "sklonih kriminalnim radnjama." U izveštaju se, dalje, navodi da "Žuća" i njegove "ose" maltretiraju srpske vlasti u Zvorniku i pokušavaju da silom iznude promene u opštinskoj upravi, te se predlaže intervencija jedinica specijalne policije kao bi se oni neutralisali, što je i učinjeno u leto 1992. godine.

U pomoć Šešelju priskočio je Dragan Spasojević, nekadašnji komandir policijske stanice u Zvorniku, čiji je zamenik uoči rata bio Asim Alić. U izjavi upućenoj optuženom, Spasojević opisuje Alića kao "muslimanskog nacionalistu", tvrdi da je naoružavao i organizovao jedinice "Patriotske lige" i "Zelenih beretki", kao i da je predvodio akciju zauzimanja policijske stanice i napad na skladište naoružanja. Optužuje ga, takođe, da je predvodio pljačkanje napuštenih srpskih kuća u Zvorniku, kao i da je odgovoran za zločine nad Srbima u području Sapne, gde je Alić nakon pada Zvornika bio načelnik policije. Sve ove optužbe svog nekadašnjeg šefa Alić je odbacio kao "gnusne laži".

Za sutrašnji nastavak unakrsnog ispitivanja Šešelji je ostavio izjavu koju mu je – navodno "zgrožen lažima" koje je Alić izrekao u prošlonedeljnom svedočenju - iz Beograda poslao Vojin Vučković "Žuća".

"SAMOUBILAČKA TAKTIKA" VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 21.05.2008.

Pošto se juče odrekao braće Vučković, opisujući Dušana zvanog "Repić" kao patološkog ubicu a Vojina zvanog "Žuća" kao odmetnika i kriminalca koji je "Zelenim beretkama" nudio da im za pola miliona nemačkih maraka ustupi liniju fronta koju su 1992. godine u području Zvornika držale njegove "Žute ose", Vojislav Šešelji je danas jednog od njih "rehabilitovao" u cilju diskreditovanja svedoka optužbe, bivšeg zvorničkog policajca Asima Alića.

Šešelji je opširno citirao izjavu koju mu je juče iz Beograda poslao Vojin Vučković "Žuća", a u kojoj se Alićevo svedočenje opisuje kao "ordinarna laž". Vučković, istina, priznaje da su kod njega i njegovog brata, prilikom hapšenja u Zvorniku u noći između 7. i 8. aprila 1992. godine, pronađene dve iskaznice, od kojih je jedna bila od Srpskog četničkog pokreta. Za drugu legitimaciju, koja je po Aliću ukazivala na pripadnost braće Vučković Srpskoj radikalnoj stranki, "Žuća" tvrdi da su je dobili od Arkana kako bi mogli da uzimaju gorivo na njegovoj benzinskoj pumpi u Beogradu. Ukazujući da je "tom gospodinu u interesu da laže" dok je njemu "u interesu da kaže istinu", Alić je ostao pri tvrdnji da su kod braće Vučković pronađene legitimacije Srpske radikalne stranke.

U izjavi se, dalje, tvrdi da jedinica "Žute ose", čiji su pripadnici počinili neke od zločina za koje se tereti Šešelji, nije imala nikakve veze sa Srpskom radikalnom strankom i njenim optuženim liderom. Da ne bi, kako je rekao, "dovodio u neugodan položaj druge stranke", Šešelji nije pročitao kojima strankama "Žuća" tvrdi da je pripadao, ali se na grafoskopu moglo pročitati da je Vojin Vučković bio prvo član Socijalističke partije Srbije, a zatim Pokreta za demokratsku Srbiju generala Perišića.

Šešelji je danas citirao i delove izjava koje su mu poslali pukovnik bivše JNA Radovan Tačić i policajac Milivoj Đukić, u kojima se osporavaju pojedinosti iz Alićevog iskaza, ali je svedok i to odbacio i ostao pri onome što je izjavio u glavnom ispitivanju.

Veći deo današnjeg zasedanja protekao je u raspravi o načinu na koji Šešelji vodi unakrsno ispitivanje svedoka i njegovom insistiranju na "istorijskom kontekstu" i zločinima koje su počinile druge strane. Ukazujući optuženom da je "njegovo pravo" da odbranu vodi na način koji on smatra

najboljim, predsedavajući sudija mu je ipak, u ime veća, skrenuo pažnju da koristi "samoubilačku taktiku". Šešelji se, međutim, nije s tim složio. Naprotiv, garantovao je sudijama da u Tribunalu "nema advokata koji bolje od njega vodi odbranu svog klijenta".

Nakon Alića, tužilaštvo je na klupu za svedoke izvelo Andraša Ridlmajera/Andras Riedlmayer, stručnjaka za Otomansko kulturno nasleđe na Balkanu, koji je za optužbu pripremio ekspertske izveštaj o uništavanju verskog i kulturnog nasleđa tokom rata u BiH. Ridlmajer se danas samo predstavio, tako da će njegovo ispitivanje početi sutra.

"NIKAD VIĐENO" RAZARANJE VERSKIH OBJEKATA
HAG, 22.05.2008.

"Verski objekti su na Balkanu bili razarani kroz istoriju, ali ovakvog brisanja sa lica zemlje i uništavanja tolikih razmera kao u poslednjem ratu u BiH nikada nije bilo", zaključak je američkog stručnjaka za kulturno nasleđe Balkana Andraša Ridlmajera/Andras Riedlmayer, koji je kao veštak optužbe danas svedočio o razaranju verskih objekata u BiH od 1991. do 1995. godine. On je u leto 2002. godine obišao 158 islamskih i katoličkih objekata u 11 bosansko-hercegovačkih opština navedenih u optužnici protiv lidera Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja, koji se, između ostalog, tereti i za "bezobzirno razaranje javne i privatne imovine", u koju spadaju džamije i katoličke crkve.

Stepen oštećenja objekata Ridlmajer je podelio u pet kategorija - od "neoštećenih" do "gotovo" ili "potpuno uništenih". Od 158 pregledanih objekata (120 muslimanskih i 38 katoličkih) nijedan nije bio u tako dobrom stanju da bi se mogao svrstati u prvu kategoriju, dok je 90 odsto islamskih i 82 odsto katoličkih objekata svrstano u kategorije "gotovo" ili "potpuno uništeno."

Stepen razaranja je, prema Ridlmajeru, bio u direktnoj vezi sa starošću i istorijskim značajem džamija i katoličkih crkava, tako da su bez izuzetka potpuno uništeni najznačajniji islamski i katolički verski objekti iz vremena Otomanskog i Austro-ugarskog carstva. Među malobrojnim "delimično oštećenim" su, uglavnom, nove džamije ili crkve koje nisu bile u upotrebi, jer su još uvek bile u izgradnji. Tako je jedan od najstarijih kulturnih spomenika u BiH – Careva džamija u Nevesinju iz 1485. godine – potpuno srušena sa zemljom, a šut i kamen posle rušenja su odneseni na deponiju u blizini grada. Među potpuno uništenim spomenicima su i džamija na brdu Kušlat kod Zvornika iz XV veka i stotinak godina mlađa Atik džamija u Bijeljini. S druge strane, tek delimično su oštećene svega tri

džamije, sve tri u izgradnji, poput one u selu Donji Križevići kod Zvornika. Među manjim oštećenjima na njima su i grafiti kojima se veliča Srpska radikalna stranka optuženog Šešelja.

Najveći broj verskih objekata u BiH je, kaže Ridlmajer, uništen od septembra 1992. do septembra 1993. godine, uglavnom eksplozivom koji je postavljan u unutrašnjost objekata ili paljevinama. Iako su na pojedinim džamijama i katoličkim crkvama vidljivi oštećenja od gelera i metaka, većina ih je uništena u vreme kada na tim područjima nije bilo borbenih dejstava. Mada je u svoj izveštaj uneo i pojedine informacije o počinocima do kojih je došao iz razgovora sa lokalnim stanovništvom, veće je tužiocu zabranilo da postavlja pitanja na tu temu, budući da se radi o dokazima iz druge ruke i za čije prikupljanje svedok nije bio zadužen.

Zbog čestih prekida izazvanih intervencijama optuženog, koje bi i po tužiocu i po sudijama bile primerenije za unakrsno ispitivanje, Ridlmajer danas nije uspeo da okonča svoj iskaz, pa će nastaviti u utorak naredne sedmice.

DEPONIJE NA MESTIMA DŽAMIJA

HAG, 27.05.2008.

U nastavku svedočenja o razaranju islamske i rimokatoličke kulturne baštine tokom rata u Bosni i Hercegovini, veštak optužbe Andraš Ridlmajer/Andras Riedlmayer je danas opisao šta je tokom terenskog istraživanja u leto 2002. godine zatekao na mestima srušenih džamija. Američki istoričar kaže da su u svakoj od 11 bosansko-hercegovačkih opština, koje se navode u optužnici protiv lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja, na mnogim lokacijama džamije porušene do temelja a da su mesta sa kojih su "izbrisane" promenila namenu.

U velikom broju slučajeva, na mestima srušenih džamija svedok je, kaže, zatekao kontejnere za smeće ili čak manje deponije i olupine automobila. Uočio je da se smeće uglavnom nalazilo na nekadašnjim ulazima u džamije, navodeći kao primer mesta na kojima su se pre rata nalazile Riječanska džamija u Zvorniku i Hadži-Pašina u Brčkom. Osim deponija, na mestima nekadašnjih džamija, ponekad su nicala nove građevine, kaže Ridlmajer. Tako je u zvorničkom naselju Zamlaz na mestu najstarije džamije u toj opštini izgrađena stambena zgrada, a u selu Divič džamija je zamenjena pravoslavnom crkvom.

U današnjem unakrsnom ispitivanju, optuženi Vojislav Šešelj se nije bavio Ridlmajerovim izveštajem, jer smatra da ga je "stručno razorio" prigorovima tokom tužiočevog ispitivanja svedoka. Zato je svoja pitanja

usmerio ka "razaranju" svedokovog kredibiliteta, ukazujući pre svega na njegovu navodnu pristrasnost. Šešelj je predočio jedan e-mail koji je svedok 13. marta ove godine poslao svom prijatelju a ovaj ga objavio na blogu, u kojem Ridlmajer Srpsku radikalnu stranku naziva "neofašističkom". Ridlmajer je objasnio da se radi o ličnoj neformalnoj poruci u kojoj tako kvalifikuje Šešeljevu stranku jer ona ima određene ekstremne nacionalističke stavove koje mnogi nazivaju fašističkim.

Optuženi ne spori da su džamije i katoličke crkve u vreme rata u BiH razarane, ali podseća svedoka da je u vreme rata patrijarh Srpske pravoslavne crkve pozvao da se ne ruše tuđi verski objekti, a predsednik Republike Srpske Radovan Karadžić naredio policijskim snagama da štite sve džamije i katoličke crkve. Ridlmajer odgovara da zna za Karadžićevo naređenje policiji iz 1993. godine, ali podseća da su nesrpske bogomolje Republike Srpske i posle toga neometano rušene, tako da, recimo, u Banja Luci nije sačuvana nijedna od 16 gradskih džamija.

Unakrsno ispitivanje veštaka optužbe Šešelj će završiti sutra.

DŽAMIJE RUŠILI SRBI, A NE SRPSKI RADIKALI

HAG, 28.05.2008.

Mada je juče tvrdio da je "stručno razorio" ekspertski izveštaj veštaka optužbe Andraša Ridlmajera/Andras Riedlmayer o uništavanju islamske i katoličke kulturne baštine u 11 bosansko-hercegovačkih opština koje se navode u optužnici, Vojislav Šešelj se danas izričito složio sa glavnim svedokovim zaključkom. "Notorna je činjenica da su džamije u BiH razarane, a za to su dobrim delom odgovorni Srbi", rekao je Šešelj i zamerio Ridlmajeru što u izveštaj nije uneo i razaranja pravoslavnih crkava.

Šešelj je dalje, osim Srba, za rušenje džamija optužio i režim Josipa Broza Tita, budući da je, kako smatra, "ateizacija društva" iz vremena jugoslovenskog komunizma doprinela "lakomislenom i ludačkom" skrnavljenju verskih objekata tokom ratova devedesetih. Sve to je, tvrdi optuženi, uporno osuđivala njegova Srpska radikalna stranka, među prvima bijeljinski ogranak te partije, a kao dokaz je predočio izjavu Izeta Salihbegovića, potpredsednika srpskih radikala iz Bijeljine. U faksom dostavljenoj izjavi Salihbegović navodi da su on i njegovi partijski drugovi iz Bijeljine još 1993. godine osudili rušenje lokalnih džamija, a da su danas prvi koji dobrovoljnim priložima i na druge načine pomažu izgradnju jedne bijeljinske džamije. Ridlmajer je kratko odgovorio da mu je drago da čuje da se džamije obnavljaju.

Šešelj je svedoka više puta u toku današnjeg zasedanja nazvao "lažovom", iako je od predjedavajućeg sudije opomenut da najčešće "prebrzo dolazi do takvog zaključka". Jedna od Ridlmajerovih "laži", po Šešelju, je i tvrdnja da je u srebreničkom genocidu ubijeno oko 8.000 ljudi. Optuženi raspolaže drugim brojkama, za koje tvrdi da su "opšteprihvaćene", po kojima se radilo o 2.500 žrtava od kojih je većina ubijena u borbama dok ih je "svoga" hiljadu streljano, pa po njemu "nema ni govora o genocidu." Osim u presudi Tribunala bivšem komandantu Drinskog korpusa Radislavu Krstiću, prošle godine je i Međunarodni sud pravde presudio da je u Srebrenici počinjen genocid, pa je svedok rekao da bi se to moralo uzeti u obzir kada se govori o "opšteprihvaćenim činjenicama".

U nastavku današnjeg zasedanja biće saslušan svedok optužbe sa pseudonimom "VS-051" čiji će se iskaz u potpunosti odvijati na sednicama zatvorenim za javnost.

ŠEŠELJ SE ODRIČE POPLAŠENA

HAG, 03.06.2008.

Lider srpskih radikala optužio tužilaštvo da "kao kukavičije jaje" podmeće dokumenta o ulozi Nikole Poplašena u zločinima na Vogošći 1992. godine, iako se ovaj učlanio u SRS tek u proleće 1993. godine

Nakon samo tridesetak minuta današnjeg iskaza zaštićenog svedoka kome su dodeljene pune zaštitne mere i pseudonim "VS-1111", zasedanje je zatvoreno za javnost do svedokovog izlaska iz sudnice. U uvodnom delu zasedanja čulo se da se radi o Bošnjaku iz sela Lješevo u sarajevskoj opštini Ilijaš, koji će govoriti o "jednom incidentu" s proleća 1992. godine, a jedini događaj iz tog sela koji se navodi u optužnici protiv Vojislava Šešelja je ubistvo 22 civila nesrpske nacionalnosti 5. juna 1992. godine. Kada je zasedanje ponovo otvoreno za javnost, Šešelj je pokrenuo dva proceduralna pitanja. Kao i više puta do sada, ukazivao je na navodnu nerelevantnost iskaza svedoka optužbe, pošto, kako je rekao, nije pominjao dobrovoljce SRS kao izvršioce zločina. Predjedavajući sudija je potom optuženog pozvao da još jednom "pažljivo pročita" delove optužnice i tužiočevog predraspravnog podneska u kojima se ukazuje da njegova odgovornost kao učesnika udruženog zločinačkog poduhvata nije ograničena samo na krivična dela grupa i pojedinaca koje je direktno kontrolisao.

Drugo Šešeljevo današnje nezadovoljstvo izazvano je, kako je rekao, namerom optužbe da "kao kukavičije jaje" sudijama podmetne izvesne dokaze protiv njega. Tužilac je, naime, pre iskaza svedoka "VS-

1111" dostavio niz dokumenata, među kojima i nekoliko naređenja nekadašnjeg poverenika Predsedništva bosanskih Srba za opštinu Vogošća Nikole Poplašena, iz kojih se vidi njegova uloga u kontrolisanju zatočeničkih objekata i moć da zatočene Bošnjake pomiluje ili ostavi u zatočeništvu.

Mada optužba nije danas tražila uvođenje tih dokumenata u dokaze, Šešelj tvrdi da se u njihovom dostavljanju krije namera da se sudije navedu na pogrešan zaključak o vezi Poplašena sa SRS, koji se, kako je objasnio, u stranku učlanio tek u proleće 1993. godine, dakle, godinu dana nakon ratne epizode na Vogošći. Uzaludna su bila nastojanja predjedavajućeg sudije da objasni kako članovi veća, upravo iz želje da budu nepristrasni, nisu ni čitali pomenuta dokumenta do početka iskaza zaštićenog svedoka, niti će ih, bar za sada, uzimati u razmatranje. Šešelj je nastavio da kvalifikuje potez optužbe kao "podmetačinu", što su i tužilac i predjedavajući sudija ocenili neprimerenim.

Na sutrašnjem zasedanju optužba će izvesti svog novog svedoka.

ZATOČENICI I ŽRTVE VOJVODE "VASKETA"

HAG, 4.6. 2008.

U nastavku izvođenja dokaza o zločinima u širem području Sarajeva za koje se tereti lider srpskih radikala Vojislav Šešelj, tužilac je izveo zaštićenog svedoka sa pseudonimom VS 1055. Svedok je opisao kako se krajem marta ili početkom aprila 1992. godine u Ilijašu pojavila grupa od dvadesetak paravojnika koji su prethodno ratovali u Krajini. Vodio ih je lokalni "četnik" Vasilije Vidović zvan "Vaske", u uniformi sa svim četničkim obeležjima, naočarima "a la Draža" i crnom zastavom sa mrtvačkom glavom na "golfu" koji je vozio.

Nakon što je krajem maja 1992. godine kao Bošnjak otpušten sa mesta poslovođe jedne prodavnice u Ilijašu, svedok se sa porodicom sklonio u obližnje selo. Tu su, međutim, bili sigurni samo nedelju dana: 4. juna 1992. selo je najpre granatirano, a zatim su u njega ušle srpske snage. Napadači su ubrzo stigli i do kuće u čiji se podrum sklonio svedok i još dvadesetak meštana. Naređeno im je da izađu i legnu na zemlju i oduzeti su im novac i druge dragocenosti. Svedok je primetio kako im prilazi Vasilije Vidović sa jednim pratiocem a onda je čuo pucanj i video da je jedan od komšija pogođen u glavu. Ubeđen je da su u komšiju pucali ili Vidović ili njegov pratilac. Zatim su svedoka i ostale zatočenike vratili u podrum, pretili da će ih sve pobiti, a onda im opet naredili da izađu, postroje se u kolonu i krenu – najpre prema Ilijašu, a zatim u pravcu

Visokog. Svedok i ostali zatočenici su, najpre, zatvoreni u skladište "Iskre" pored železničke stanice u Podlugovima, gde su u neljudskim uslovima zadržani oko tri meseca. Zatim su prebačeni u logor Svake u Semizovcu, odakle su izvođeni na prinudan rad – kopanje rovova na linijama fronta ili sahranjivanje poginulih srpskih vojnika. Zatočenici su često, tvrdi svedok, korišćeni za živi štit pri napadima srpskih snaga na brda Žuč i Dolić i više ih je tom prilikom poginulo. Uz dozvolu suda, naveo je imena desetak zatočenika koji su u takvim prilikama izgubili život.

Dok za logor Svake – u kojem je bio zatočen dva i po meseca – kaže da je bio pod kontrolom Vojske Republike Srpske, svedok ne zna ko je organizovao zatvor u skladištu "Iskre", ali ističe da "dobro zna ko ih je uhapsio i doveo" u njega – "Vaske" Vidović i njegovi četnici.

Svedok je Vidovića poslednji put video na televiziji, kako kao telohranitelj vadi pištolj da bi Šešelja zaštitio od mase koja ga je okružila. Prema tužilaštvu, Šešelji je Vasilija Vidovića – za zasluge u ratovima u Hrvatskoj i BiH – unapredio u čin četničkog vojvode, a zatim ga doveo u Beograd kao svog telohranitelja. U ranijim prilikama kada su svedoci optužbe pominjali vojvodu "Vasketa", Šešelji je tvrdio da je on bio oficir Vojske Republike Srpske. Isto će, nema sumnje, tvrditi i dokazivati u sutrašnjem unakrsnom ispitivanju svedoka VS 1055.

NOVA UPOZORENJA ŠEŠELJU
ZBOG ZASTRAŠIVANJA SVEDOKA
HAG, 05.06.2008.

Prema optužnici protiv lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja, pripadnici jedne jedinice Šešeljevaca su 5. juna 1992. godine ubili 22 civila nesrpske nacionalnosti u selu Lješevo, opština Ilijaš, u širem području Sarajeva. To masovno pogubljenje se, prema zaštićenom svedoku VS 1055, odigralo na lokaciji udaljenoj dva do tri kilometra od kuće u koju su se on i još dvadesetak meštana Lješeva sklonili na početku napada srpskih snaga, a u kojoj su kasnije uhapšeni i zatvoreni u logore, najpre u Podlugovima a zatim u Semizovcu. Napadače na Lješevo je, tvrdi svedok, predvodio Vasilije Vidović zvani "Vaske" iz Ilijaša, u uniformi sa četničkim obeležjima i naočarima "a la Draža", kojeg je Šešelji kasnije promovisao u četničkog vojvodu i postavio za svog telohranitelja.

Svedok je o tome govorio u jučerašnjem glavnom ispitivanju a optuženi Šešelji mu je danas predočio izjavu koju mu je u međuvremenu faksom poslao "vojvoda Vaske" u kojoj tvrdi da su u jedinici kojom je komandovao bili isključivo lokalni Srbi iz Ilijaša i okoline i negira da je

među njima bilo dobrovoljaca iz Srbije, kao i da je ikada nosio naočare za vid. Svedok je, međutim, ostao pri jučerašnjem iskazu, izražavajući spremnost da se "suoči sa Vidovićem" kada ga, i ako ga, Šešelji pozove za svedoka.

Šešelji je, u unakrsnom ispitivanju, optužio svedoka da je pred veće izneo "jedностранu sliku" o zbivanjima u Ilijašu i BiH, tako što je odgovornost za sukobe pripisao isključivo ekstremistima u Srpskoj demokratskoj stranci (SDS), četnicima i JNA koja je naoružavala Srbe, zaboravljajući na ulogu koje su u tome imali Stranka demokratske akcije (SDA), Patriotska liga i Zelene beretke.

Osim Vidovićeovog faksa, Šešelji je svedoku predočio i izjavu generala VRS Dragana Josipovića u kojoj se tvrdi da su mesec dana pre sukoba u Lješevu pripadnici Patriotske lige i Zelenih beretki iz tri pravca napali Ilijaš i ubili 9 Srba. Svedok, međutim, odgovara da o tome ništa ne zna budući da, kako je rekao, njegovo selo nije bilo zahvaćeno sukobom.

Kao i većinu dosadašnjih svedoka optužbe Šešelji je i današnjeg u više navrata optužio da laže, izazivajući oštre prigovore tužioca koji je takve tvrdnje ocenio kao "bezobrazne i vrlo opasne", kao i ponovna sudijska upozorenja da prestane sa takvim optužbama kojima zapravo "zastrašuje svedoke". Do sada se, međutim, Šešelji nije osvrtao na takve prigovore i upozorenja.

Sudjenje Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak sledeće sedmice.

"U SARAJEVU JE ŠESELJ BOG I ZAKON"
HAG, 10.06.2008.

Perica Koblar, bivši pripadnik Armije BiH, opisao je danas na suđenju Vojislavu Šešelju kako je 17. jula 1993. godine na Igmanu pao u zarobljeništvo četnika kojima je komandovao Branislav Gavrilović zvani Brne.

Tog dana je na Igmanu zarobljeno sedam pripadnika Armije BiH: četvorica, među kojima je bio Koblar, su pali u ruke četnika, dok su se trojica našli u zarobljeništvu Vojske Republike Srpske.

Odmah po zarobljavanju četnici su, opisao je Koblar, ubili osamnaestogodišnjeg Roberta Kahrmanovića. Koblar i ostala dvojica – Živko Krajišnik i Rusmir Hamalikić – sprovedeni su u podnožje Igmana, gde ih je dočekaio vojvoda Brne. Pošto je saznao njihova imena, Brne je upitao Živka Krajišnika "šta ti dođe Momo" na šta je ovaj odgovorio da mu je Momčilo Krajišnik rođak. Brne ga je onda upitao da li je Srbin, a kada je ovaj potvrdno odgovorio počeo je da ga šutira. Zatim je, tvrdi Koblar,

vojvoda opsovao Krajišnika, Mladića i Karadžića i rekao: "U Sarajevu je Šešelji bog i zakon i neće ti pomoći ni Mladić ni Karadžić".

Vojvoda Brne je onda pokušao da Krajišnika i Koblara natera da igraju neku vrstu "ruskog ruleta" sa njegovim pištoljem, da bi potom naredio da "vode to dubre" pokazujući na Krajišnika, nakon čega je četnik sa nadimkom "Čopo" istresao u njega šaržer iz automatskog oružja. Koblar kaže da nije video kada su odveli Rasmira, ali je kasnije, kada su ga vodili u Blažuj da ga predaju vojnoj policiji, video u šiblju noge leša za koji pretpostavlja da je bio Rasmirov.

Predajući Koblara vojnoj policiji VRS vojvoda Brne je naglasio da je on "njegov zarobljenik", te da "ne sme da mu fali dlaka s glave". Vojni policajci su se pred Brnetom, prema Koblaru, "ponašali kao sluge" i "svima su se tresle gaće". Uprkos upozorenju, Koblar je prebijan i zlostavljan tokom šest dana provedenih u Blažuju, a nakon toga je prebačen u zatvor u Kuli. Taj zatvor je, kako je opisao, bilo samo njihovo "sedište za Međunarodni crveni krst", pošto su zatočeniци sve vreme – od 6 ujutro pa do ponoći – provodili na prinudnom radu na linijama fronta oko Sarajeva. Nakon osam meseci zatočeništva uspeo je da pobegne dok je bio na prinudnom radu na poljoprivrednoj ekonomiji.

Početak unakrsnog ispitivanja, pred kraj današnje rasprave, protekao je uglavnom u Šešeljevom insistiranju na pitanjima o tome da li su "Bosanci po nacionalnosti isto što i Bošnjaci?" Svedok, koji je na početku rekao da se nekada izjašnjavao kao Jugosloven a da se sada izjašnjava kao Bošnjak, je odgovorio da "nas Bosance, na žalost, podvode pod kategoriju 'ostalih'".

VOJVODA BRNE, ŽUTI I ČOPO PIŠU ŠEŠELJU U HAG

HAG, 11.06.2008.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelji je tokom unakrsnog ispitivanja Perice Koblara pokušavao da ospori jučerašnji iskaz svedoka prema kojem su trojicu njegovih saboraca, nakon zarobljavanja na Igmanu 17. jula 1993. godine, ubili pripadnici formacije četničkog vojvode Branislava Gavrilovića zvanog Brne. Šešelji je, naime, tvrdio da su Živko Krajišnik, Rasmir Hamalikić i Robert Kahrmanović, ubijeni u borbi, prilikom zauzimanja bunkera na Golom brdu na Igmanu. Uporište za takve tvrdnje Šešelji je našao u razlikama koje je uočio u prethodnim izjavama svedoka, datim 1994. godine vojnih istražnim organima njegove brigade Armije BiH i 2004. godine istražiteljima haškog tužilaštva. Ko-blar je objasnio da je prva izjava, data neposredno po njegovom bekstvu iz Kule

uzeta "pod nekom vrstom prisile", pošto je izvesno vreme bio u pritvoru pod sumnjom da je prebegao, odnosno dobrovoljno prešao na stranu VRS. "Imao sam samo 15 minuta da ovu izjavu potpišem, a nisam imao priliku da je čitam, jer mi je stalo bilo da što pre izađem i vidim porodicu", rekao je Koblar. Na do-datno pitanje sudija, dodao je da je vojne istražitelje koji su ga ispitivali intere-sovala samo "njihova istina" koju je trebalo da potpiše, a to je da je vod od 20 Srba "izdao Armiju BiH na Golom brdu", a nisu ih interesovali četnički zločini.

Šešelji su u međuvremenu stigle izjave vojvode Brneta i drugih četnika koje je Koblar u jučerašnjem glavnom ispitivanju identifikovao nadimcima "Major" i "Čopo". Miroslav Škorić zvani "Žuti" ili "Major" tvrdi da je komandovao interventnom četom Igmanske brigade koje je 17. jula 1993. napala bunkere na Golom brdu, te da su u tranšaji pored prvog osvojenog bunkera našli tri ubijena vojnika Armije BiH, dok im se iz drugog bunkera predao Perica Koblar. Na identičan način taj događaj opisuje se i u izjavi Mladena Popovića zvanog "Čopo", dok vojvoda Brne u svojoj izjavi tvrdi da je u podnožju Igmana dočekao svoje vojnike koje je tog dana predvodio "Žuti" i da je video da dovode jednog zarobljenika zaštićenog pancirnim prslukom, kojeg je on zatim odveo u kasarnu vojne policije u Blažuju.

Svedok je negirao ove tvrdnje vojvode Brneta i njegovih četnika, ostaju-ći pri svom jučerašnjem iskazu o zarobljavanju, ubistvu Živka Krajišnika, Rus-mira Hamalikića i Roberta Kahrmanovića i njegovom potonjem sedmomesječ-nom zatočeništvu u zatvoru Kula, iz kojeg je uspeo da pobegne 17. februara 1994. godine. Koblar je izrazio spremnost da se pred sudom suoči sa autorima izjava koje je danas citirao Šešelji i pozvao je tužilaštvo da za svedoke pozove trojicu preživelih saboraca koje je tog dana na Igmanu zarobila vojna policija, a koji su bili prisutni kada ga je vojvoda Brne doveo u kasarnu u Blažuju.

VOJVODA VASKE I NJEGOVA SKALAMERIJA

HAG, 12.06.2008.

Svedok Safet Sejdić je na suđenju Vojislavu Šešelji opisao svoje susrete sa četničkim vojvodom Vasilijem Vidovićem zvanim Vaske kao i višegodišnje zatočeništvo, prinudni rad i prisiljavanje da bude "živi štit" srpskih snaga u njihovim napadima na položaje Armije BiH. Opisao je, takođe, kako je sredinom 1993. godine lično video Šešelji u poseti Vasketovim četnicima i drugim srpskim snagama uoči napada na Crnu Rijeku. Nakon napada srpskih snaga na selo Svrake u opštini Vogošća u

aprilu 1992. godine, Safet Sejdić je zatočen zajedno sa članovima porodice i brojnim meštanima. Najveći deo zatočeništva koje je trajalo do kraja rata u BiH proveo je na prinudnom radu – najčešće na kopanju rovova ili izvlačenju i sahranjivanju poginulih srpskih vojnika – a često je, zajedno sa ostalim zatočenicima, korišćen kao "živi štit" pri napadu srpskih snaga na položaje Armije BiH. Prvi put je bio deo živog štita tokom ofanzive Armije BiH na frontu na brdu Žuč u leto 1993. godine. Kada su srpske snage počele da gube svoje položaje, Dragan Damjanović – za kojeg tužilaštvo tvrdi da je bio bliski saradnik vojvode Vasketa – je prema svedoku u besu zbog velikih gubitaka streljao 25 zatočenika iz živog štita. Sejdić tvrdi da je zatim učestvovao u njihovom sahranjivanju.

Vojvodu Vasilija Vidovića – Vasketa i njegovu "skalameriju" svedok je, tvrdi, video prilikom prolazaka četnika kroz Svrake i Semizovac ili Vogošću. "Kad krenu u akciju ne zna se ko pije, a ko plaća. Kao da su ljudi, koga sretnu ubijaju, kolju". Vasketovu "skalameriju" su, kako je opisao, činili tenk, haubice, protivavionski top, kamioni i vojvodino lično vozilo – "džip sa zastavom i dve prave mrtvačke glave – jedna lobanja samo od kostiju, a druga odsečena glava Muslimana ubijenog prilikom napada na Crnu Rijeku", rekao je danas svedok.

Osim o Vasketovim četnicima i "interventnom vođu" izvesnog Rajka Jankovića, svedok je danas govorio i o poseti Vojislava Šešelja srpskim snagama na crnoriječkoj visoravni. Tvrdi da ga je lično video dok je "prolazio tuda kao nosač municije za interventni vod Rajka Jankovića". Na pitanje sudije da li je si-guran da je to bio Šešelj, odgovorio je da "kao što ga sada vidim, tako sam ga i tada video". Sejdić tvrdi da je Šešelj bio u društvu najviših vođa bosanskih Srba – Radovana Karadžića i Ratka Mladića i da je držao vatreni govor srpskim borcima pred napad na strateški važnu Crnu Rijeku, iz kojeg se Vasilije Vidović vratio sa "trofejom" u vidu odsečene glave jednog Muslimana. Safet Sejdić će svedočenje nastaviti sledećeg utorka, kada će ga ispitivati optuženi Vojislav Šešelj.

"SRPSKI JUNAK" ILI SRPSKI ZAROBLJENIK

HAG, 17.06.2008.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj je u današnjem unakrsnom ispitivanju nastojao da pobije navode svedoka optužbe Safeta Sejdića o njegovom višegodišnjem prinudnom radu u korist srpskih snaga na području sarajevske opštine Vogošća. Optuženi, naime, tvrdi da svedok nije bio srpski zatočenik, nego "srpski junak" koji je dobrovoljno pristupio Vojsci Republike Srpske (VRS).

U prilog tim tvrdnjama, Šešelj je predočio dva dokumenta u kojima se Sejdić pominje kao pripadnik VRS, kao i izjavu koju je svedokov otac 1996. godine dao istražnim organima BiH, a u kojoj kaže da mu je sin bio "mobilisan u srpsku vojsku" i da je tamo zadužio puškomitraljez. Sejdić je izrazio sumnju da je njegov otac tako nešto rekao a za puškomitraljez kaže da je ponekad bio prinuđen da ga nosi umesto srpskih boraca – kao što je za njih nosio i drugo naoružanje i municiju.

Kao i obično, Šešelj je deo ispitivanja bazirao na izjavama koje su mu poslali njegovi simpatizeri, ovoga puta pripadnici interventnog voda VRS iz Semizovca. Svi oni su se o Sejdiću izjašnjavali u superlativima, opisujući ga kao "velikog srpskog borca" koga su svi u jedinici izuzetno cenili. Sejdić, međutim, tvrdi da su to laži i ponavlja da je u srpskoj jedinici služio samo zato što je na to bio primoran pod pretnjom smrću njemu i njegovoj porodici.

U nastavku ispitivanja, Šešelj je nastojao da opovrgne Sejdićevu tvrdnju da ga je 1993. godine video na Nišičkoj visoravni, u poseti četnicima vojvode Vasilija Vidovića i drugim srpskim snagama neposredno pred napad na Crnu Rijeku. Optuženi tvrdi da je napad počeo 9. novembra 1993. godine i da je on tog i narednih dana u sred predizborne kampanje gostovao na srpskim mediji-ma i da mu "nije padalo na pamet" da ide u Republiku Srpsku. U tu svrhu, predočio je transkripte radijskih intervjua objavljenih u jednoj od njegovih knjiga iz kojih se vidi da je tih dana bio u Loznici i Šapcu, mestima uz granicu sa BiH. "Kao što ste i ova mesta obilazili, mogli ste za pola sata helikopterom da dođete i u Vogošću", rekao je svedok i ostao pri tvrdnji da je na Nišičkoj visoravni video Šešelja u društvu Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

Šešelj je na to uzvratilo da su njegovi saradnici preko vikenda stupili u kontakt sa Radovanom Karadžićem, koji im je rekao da je 9. novembra 1993. godine bio u Beogradu, a ne na Nišičkoj visoravni. Dodao je da sličnu potvrdu očekuje i od svog prijatelja Ratka Mladića, s kojim su njegovi saradnici takođe stupili u kontakt. Sejdićevo svedočenje biće okončano sutra.

RATKO MLADIĆ SE UKLJUČIO U ODBRANU ŠEŠELJA

HAG, 18.06.2008.

Pošto je juče tvrdio da su njegovi saradnici stupili u kontakt sa Radovanom Karadžićem, Šešelj je danas rekao da su se u međuvremenu čuli i sa njegovim "drugim prijateljem" Ratkom Mladićem. Obojica begunaca su, navodno, demantovali tvrdnje svedoka optužbe Safeta

Sejdića da ih je 1993. godine zajedno sa Šešeljem video na Nišičkoj visoravni na početku srpske ofanzive. To je, tvrdi Šešelji da je Mladić poručio, sa vojničke tačke gledišta nemoguće jer on nikad ne bi dopustio da "tri istaknute srpske političke i vojne veličine" u vreme rata budu na istom mestu "u dometu neprijateljske vatre" jer bi mogli svi da poginu. A to bi, dodao je Šešelji, bila "prevelika šteta za srpski narod".

U nastavku unakrsnog ispitivanja, lider srpskih radikala nastojao je da ospori Sejdićeve tvrdnje da je, osim lobanje sa šlemom UN, četnički vojvoda Vasilije Vidović zvan "Vaska" na svom automobilu jedno vreme istakao i sveže odrubljenu glavu pripadnika Armije BiH, ubijenog u borbama na Nišičkoj visoravni. Kako bi to opovrgao, optuženi je danas prikazao fotografiju džipa sa lobanjom i plavim UN šlemom na haubi, kao i video snimak posete zvaničnika SRS Vogošću u koju su dovedeni džipom vojvode Vasketa. Iako je najpre tvrdio da je na fotografiji i video snimku isto vozilo, Šešelji je posle serije sudijskih pitanja je priznao da se radi o džipovima različitih proizvođača. Svedok tvrdi da je postojao i treći sa "dve štangle na haubi" – na jednoj je bila zastava, a na drugoj, bar u jednoj prilici 1993. godine, odsečena glava.

Optuženi je i danas citirao izjave koje su mu u međuvremenu poslali njegovi simpatizeri a u kojima se osporavaju delovi Sejdićevog iskaza. General Dragan Josipović, koji je u ratu komandovao srpskim snagama u području Vogošća, negira da su zatočenici korišćeni kao "živi štit" pri napadima VRS na položaje Armije BiH i tvrdi da se tako nešto nikada nije desilo u njegovoj zoni odgovornosti. Sejdić je, međutim, ostao pri svom iskazu, tvrdeći da Josipović ne govori istinu.

U nastojanju da pokaže da svedok nije bio zatočenik već dobrovoljac u srpskim snagama, Šešelji je citirao delove Josipovićevih izjava o Sejdićevoj "izuzetnoj hrabrosti i borbenosti" kao i o tome da je bio "pohvaljen" jer je "ubio jednog neprijateljskog vojnika i zarobio minobacač." Sejdić je i ove navode odbacio kao laži i dodao da je mogao biti pohvaljen samo zato što je sa linije fronta "izvlačio mrtve srpske vojnike po koje niko nije smeo da ide". Posle Sejdića, tužilac je na sednici zatvorenoj za javnost počeo ispitivanje svog narednog svedoka, koji ima pune zaštitne mere i pseudonim "VS-1012".

OPTUŽBA: "ŠEŠELJ ZASTRAŠUJE SVEDOKE"

HAG, 19.06.2008.

Pošto je na sednici zatvorenoj za javnost okončan iskaz zaštićenog svedoka sa pseudonimom "VS-1012", koji je po predraspravnom podnesku

optužbe svedočio o zločinima nad Muslimanima u Zvorniku, ostatak današnjeg suđenja lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju bio je posvećen proceduralnim pitanjima. Optuženi je, naime, negodovao zbog namere tužioca da do kraja dokaznog postupka utroši još oko 130 sati, odnosno više od 30 radnih dana, iako mu je dodeljeno znatno manje. U isto vreme, Šešelji zahteva da se optužbi uskrati pravo da u spis uvodi pisane izjave svedoka, što bi znatno skratilo vreme za izvođenje dokaza.

Sudije su Šešelja po ko zna koji put podsetile da svedočenja putem pisanih izjava ne idu na njegovu štetu jer svakog svedoka može unakrsno da ispita o svemu što smatra relevantnim, ukazujući optuženom da će veća težina biti data onome što svedok izgovori u sudnici. Zaključujući raspravu na tu temu, predsedavajući sudija je istakao da bi dokazni postupak optužbe trebalo da se završi krajem novembra ili početkom decembra ove godine.

Šešelji je potom tražio i da se tužiocu zabrani izvođenje svedoka koji su u međuvremenu promenili stranu i dobrovoljno odlučili da postanu svedoci njegove odbrane. Pošto je predsedavajući sudija rekao da će veće razmotriti argumente optuženog, tužilac je zatražio da se sa donošenjem odluke sačeka do 27. juna kada će dostaviti podnesak sa podacima iz kojih se vidi da su svedoci stranu promenili "pod pretnjom i prisilom" a ne dobrovoljno.

Pred kraj današnjeg zasedanja tužilac je najavio da će do kraja meseca podneti zahtev Pretresnom veću da Šešelju imenuje branioca. Optuženi je najavio da neće odgovarati na takav zahtev tužioca, a da će "određene korake" preduzeti kada Pretresno veće donese odluku.

Suđenje Šešelju se nastavlja u utorak naredne sedmice, kada će optužba izvoditi dokaze o delovanju "Šešeljevaca" na širem području Sarajeva, a u julu bi pred većem trebalo da se pojave prvi svedoci koji će govoriti o zločinima u hercegovačkim gradovima Nevesinju i Mostaru.

KAKO JE PLJAČKANA GRBAVICA

HAG, 25.06.2008.

Zaštićeni svedok VS-1060 je na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju svedočio o dvoipogodišnjem prinudnom radu za srpske snage, pljačkanju imovine nesrba u sarajevskom naselju Grbavica i "Šešeljevcima" pod komandom vojvode Slavka Aleksića.

Nakon što su u proleće 1992. godine srpske snage uspostavile kontrolu nad Grbavicom, "VS-1060" je bio jedan od retkih nesrba koji su tu ostali, budući da zbog nepokretne supruge nije mogao da razmišlja o

odlasku. Iako je imao više od 65 godina, od juna 1992. do novembra 1994. godine bio je, kako kaže, primoran da služi u radnom vodu srpskih snaga, zajedno sa Bošnjacima i Hrvatima sa Grbavice, ali i iz Doboja, Teslića i Jajca. Najpre je čistio ulice, dok je najveći deo rata prisiljavan da kopa rovove, seče šume i gradi bunkere, uključujući i bunker kod Jevrejskog groblja, u području pod kontrolom četničkog vojvode Slavka Aleksića. Tokom prinudnog rada bio je svedok čestih fizičkih maltretiranja zatočenih nesrba, a opisao je i ubistvo Enesa Hadžiahmetovića od strane jednog od stražara koji su ih čuvali.

Svedok je takođe opisao organizovanu pljačku imovine Bošnjaka i Hrvata na Grbavici. Sa ulica i iz garaža su, prema njegovim rečima, "pokupljeni" gotovo svi automobili, a iz napuštenih stanova najpre su odnošene najvrednije stvari, da bi na kraju bili "skidani i strujomeri". Potom bi, kazao je svedok, kamioni sa oznakama Beograda, Novog Sada, Užica i Šapca odvozili opljačkanu robu, obezbeđenu lažnim potvrđama o vlasništvu koje je izdavala opštinska administracija.

U unakrsnom ispitivanju Šešelj je sugerisao da su kamioni iz Srbije možda iseljavali oficire JNA kojih je početkom rata bilo dosta na Grbavici, ali je svedok odbacio takvu mogućnost tvrdeći da je bilo "jasno da se radi o pljačkama". Rekao je da su u njegovoj zgradi samo tri od ukupno 25 stanova ostali neopljačkani, kao i da je prisustvovao izdavanju lažnih potvrda i video "šleper pun strujomera".

Budući da je u glavnom ispitivanju svedok rekao da je "na ulicama Grbavice i ispred kafane Četnik" viđao vojvodu Slavka Aleksića, kao i da je od srpskih vojnika čuo da ovaj "nije odgovarao glavnom komandujućem VRS za Grbavicu, već direktno Šešelju", optuženi je ovim tvrdnjama suprotstavio pismenu izjavu vojvode Aleksića, u međuvremenu pristigli u Hag. Aleksić demantuje da su njegovu jedinicu činili "dobrovoljci SRS iz Srbije", već lokalni Srbi i nekoliko stranaca - Ukrajinaca, Rusa, Bugara, Grka pa čak i jedan Japanac. Aleksić negira umešanost svojih ljudi u ubistva i pljačke i tvrdi da je "lično svojim vojnicima čitao Ženevske konvencije". Šešelj je tvrdio da je Aleksić bio najpre u rezervnom sastavu policije a zatim u VRS i priložio je kopiju vojne knjižice u kojoj stoji da je imao čin kapetan. Svedok je odgovorio da mu je to "novo i nepoznato", ukazujući da je Aleksića viđao "sa četničkom šubarom na glavi, a nikada u uniformi VRS niti sa oficirskim činom".

MASAKR U DRINJAČI

HAG, 26.06.2008.

Prema optužnici protiv Vojislava Šešelja, u Domu kulture u Drinjači "četnici" su u noći između 30. i 31. maja 1992. godine ubili 88 bošnjačkih civila iz sela Kostjerovo, pored Zvornika. Zaštićeni svedok optužbe VS-1064 je, mada teško ranjen, preživeo taj masakr. Među ubijenima su, međutim, svedokov otac i tri brata.

Srpske snage su, opisao je svedok, 30. maja 1992. godine ušle u selo, okupile meštane i oko 150 muškaraca, žena i dece odvele ka Domu kulture u susednoj Drinjači. Žene i deca su tu odvojeni i odvedeni na ekonomiju u obližnjem Čelopeku, uz obećanje da će im se i muškarci ubrzo pridružiti.

Muškarcima koji su ostali u Domu kulture zatim se obratio Branko Studen, poručnik JNA, govoreći da im se ništa neće desiti i da će nakon "informativnog razgovora" koji će s njima voditi "stručnjaci za vojna pitanja" otići u razmenu.

Zatim su u salu ušli vojnici u kamuflažnim uniformama koji su svedoku ličili na "Arkanovce". Njihov vođa je, opisao je svedok, "divljao salom" kao da je "lud, pijan ili drogiran" i naredio im da pevaju "Od Topole pa do Ravne gore...". A onda je nastupio "opšti haos": izvlačili su ljude iz sedišta, vukli ih na binu i tukli čime su stigli: rukama i nogama, drvenim palicama, komadima železne armature i pendrecima. Neki zatočenici su toliko isprebijani i izbodeni noževima da su, rekao je svedok, "molili za pušku da se sami ubiju."

Iživljavanje nad zatočenicima je, prema svedokovoj proceni, trajalo do 9 sati uveče, kada su "Arkanovci" otišli, preteći zatočenicima da će uskoro "videti šta su četnici". Ubrzo se u sali, nastavio je svedok, pojavila grupa ljudi "sa šubarama i kokardama" i počeli su da izvode grupe od po deset muškaraca. Po njihovom izvođenju čuli bi se rafali, a zatim bi dolazili po novu grupu.

Svedok je izveden u petoj grupi. Dok su ih vodili neko je pokušao da beži pa su vojnici zapucali po njima i svedok je pogođen u predelu kuka. Pao je i ostao da leži, pretvarajući se da je mrtav. Jedan od četnika je, međutim, u to posumnjao, šutnuo ga nogom i ispalio rafal u njega. "Mislio sam da sada sigurno nastupa smrt", rekao je svedok. Međutim, pogođen je samo u rame i iskoristio je trenutak da pobjegne kada su četnici ušli po novu grupu. Iz obližnje šume je, zatim, posmatrao kako četnici tovare leševe u kamion koji je u međuvremenu stigao do Doma kulture.

Vojislav Šešelj je u unakrsnom ispitivanju najpre tvrdio da je svedokov deda bio "ustaški odmetnik" i da je učestvovao u pokoljima nad Srbima – što je svedok odbio kao "užasnu laž." Šešelj je zatim tvrdio da je svedok danas prvi put vojnike koji su streljali u Domu kulture nazvao "Šešeljevcima", dok ih je u prethodnim izjavama opisivao kao "četnike." Svedok je odgovorio da ne pravi razliku između "Šešeljevaca" i "četnika", a tužilac je ukazao da u izjavi koju je 1996. dao istražnim organima u BiH svedok dva puta pominje "Šešeljevce." Optuženi je, nakon toga, uvređeno odustao od daljeg unakrsnog ispitivanja svedoka optužbe.

Suđenje lideru srpskih radikala, optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, se nastavlja u utorak sledeće sedmice.

DEPONIJA KAO MASOVNA GROBNICA

HAG, 01.07.2008.

Prema optužnici protiv Vojislava Šešelja nakon što su srpske snage, uključujući dobrovoljce zvane "Šešeljevci", preuzele kontrolu nad područjem Mostara, mnogi nesrbi su od aprila do juna 1992. godine zatočavani, premlaćivani, mučeni i ubijani. Najveće masovno ubistvo u tom periodu bilo je streljanje 80 civila izvedenih iz zatočeničkog objekta na fudbalskom stadionu Vrapčići. Redep Karišik, građevinski radnik iz mostarskog predgrada Zalik, uspeo je da preživi taj masakr.

Svedok je početkom juna 1992. godine pokušao da pobjegne iz Mostara, gde je "postalo neizdrživo", ali je uhapšen i prebačen u prostorije fudbalskog stadiona u mostarskom naselju Vrapčići. Prema njegovoj proceni u svlačionici od tridesetak kvadratnih metara je u neljudskim uslovima, bez hrane i vode, bilo zatočeno oko 90 žena, dece i muškaraca, iz Mostara i okolnih sela.

Jedne noći je grupa vojnika "sa bradama, u uniformama i pod šlemovi-ma" primorala Karišika i petnaestak drugih zatočenika da uđu u kombi, kojim su desetak minuta voženi u nepoznatom pravcu. Prilikom izlaska iz kombija počeli su, kaže svedok, "rafali i ubijanje" i streljani su svi osim njega, jer su mu se "od straha presekle noge" i nije sa ostalima izašao iz vozila. Karišik je potom prebačen na gradsko groblje u Sutinu, gde je pretučen i ostavljen vezan za radi-jator. Uspeo je, međutim, da pokida lanac lisica i da pobjegne. Tela ubijenih iz kombija nađena su među 80 leševa u masovnoj grobnici na deponiji u sused-nom Uborku, a svedok je bio jedna od osoba koje su učestvovala u identifikaciji.

Šešelj je Karišikovo svedočenje prihvatio kao "iskreno i bez ičeg spor-nog", a u unakrsnom ispitivanju pokušao je da dokaže da počinioci ovih ubista-va nisu bili pripadnici dobrovoljačkih jedinica Srpske radikalne stranke. Odgo-vornost je prebacivao na lokalne Srbe i dobrovoljce Srpskog pokreta obnove. Pokazao je svedoku spisak tridesetorice osumnjičenih za masakr u Vrapčićima protiv kojih je kantonalno tužilaštvo u Mostaru pokrenulo istragu. Da bi pokazao da među njima nema nikog iz Srbije, Šešelj je čitao adrese stanovanja osumnjičenih, a svedok je potvrdio da većinu njih poznaje iz Mostara i okoline. Teza tužilaštva je, inače, da su se "Šešeljevcima" u području Mostara pridružili i lokalni Srbi "privučeni njihovom ideologijom i ponašanjem".

U sutrašnjem nastavku suđenja tužilaštvo će izvesti prvog svedoka koji će govoriti o zločinima u području Nevesinja. To svedočenje će se, po svemu sudeći, najvećim delom ili u celini odvijati na raspravi zatvorenoj za javnost.

BEBE I DECA - RATNI ZAROBLJENICI

HAG, 02.07.2008.

U pisanoj izjavi koja je danas uvedena u dokaze a čiji je sažetak pročitala tužiteljica, zaštićeni svedok VS-1052 navodi da je u junu 1992. godine, na svoj trinaesti rodendan, zarobljen u šumi u blizini kuće dok je sa članovima porodice pokušavao da se skloni od napada srpskih snaga. Nakon hapšenja, odvedeni su u susednu opštinu gde su zatvoreni u osnovnoj školi. Tokom pet dana koliko je tu bio zatvoren slušao je "batinanje i krike" zatočenika koji su izvođeni iz zajedničke prostorije, da bi potom video njihova "okrvavljena tela i odeću". Video je, takođe, kako jedan srpski vojnik "kleštima čupa zube porodičnom prijatelju". Tokom tih pet dana većina muških članova njegove porodice odvedeni su iz škole i nikada ih više nije video.

Nakon pet dana, svedok i preostali zatočenici – uglavnom žene i deca - prebačeni su u zgradu SUP u drugoj opštini, gde su zatvoreni u ćeliju od oko šest kvadratnih metara. Iako su među njima bili šestomesečna beba i trogodišnje dete dobijali su malo vode i hrane, pa je svedok morao da "moli za hranu za bebu". Nakon dvadeset dana oslobođen je zajedno sa još nekim zatočenicima.

U kratkom glavnom ispitivanju svedok je potvrdio tačnost iskaza datog istražiteljima tužilaštva 2004. godine. Odgovarajući na sudijsko pitanje o izgledu onih koji su ga uhapsili rekao je da su imali "dugu bradu i kraću kosu" i bili obučeni u "šarene i JNA uniforme". Dodao je da među

njima nikog nije poznao, ali da je kasnije u policijskoj stanici prepoznao dvojicu predratnih komšija odevenih u uniforme JNA.

Šešelj je odbio da ispituje svedoka, ostajući dosledan svom stavu da neće unakrsno ispitivati one čije iskaze tužilaštvo uvodi u dokaze putem pisanih izjava.

Prema optužnici protiv Vojislava Šešelja srpske snage, uključujući i "Šešeljevce" su u junu 1992. godine u šumi na području Veleža zarobile 76 muslimanskih civila i zatvorile ih u osnovnu školu u selu Dnopolje. Muškarce su odvojili od žena i dece i ubili, a njihova tela su pronađena na mestu zvanom Teleća Lastva.

O zločinima na području Nevesinja prethodno je danas govorio i zaštićeni svedok VS-1051 na sednici zatvorenoj za javnost, a pred kraj današnjeg zasedanja novi svedok optužbe Fahrudin Bilić počeo je da govori o događajima iz 1992. godine, na području Mostara. Njegovo svedočenje biće nastavljeno sutra.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj se tereti za progone, ubistva, mučenje, deportacije i bezobzirno razaranje kuća i verskih objekata, kvalifikovane kao zločin protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja. Zločine su, po optužnici, počinili dobrovoljci SRS, poznati i kao "Šešeljevci" na području Hrvatske, Vojvodine i BiH od 1991. do 1993. godine.

BEKSTVO SA GROBLJA

HAG, 03.07.2008.

Fahrudin Bilić, moler iz mostarskog predgrada Zalik, uspeo je da preživi jedno od masovnih ubistava u Mostaru u junu 1992. godine, kada je 18 Muslimana streljano na gradskom groblju Sutina. U delu optužnice protiv Vojislava Šešelja koji se odnosi na zločine počinjene u području Mostara, navodi se da su srpske snage, uključujući dobrovoljce zvane "Šešeljevci", zlostavljale i ubile mnoge nesrbe u periodu od aprila do juna 1992. godine.

Početkom aprila 1992. godine, srpske snage su oko 300 meštana Zalika primorale da provedu dva meseca zatvoreni u lokalnom atomskom skloništu. Posle nekog vremena Srbi su izvedeni, ali ne i Muslimani i nekoliko Hrvata. Na početku su ih čuvali samo naoružani pripadnici JNA, kojima su se, prema rečima svedoka, ubrzo priključili brojni paramilitarci, uključujući i "Šešeljevce sa velikim bradama i kokardama". Jedan od vojnika koji je sve vreme bio u skloništu predstavio se svedoku kao "Šešeljevac iz Novog Sada".

Sredinom juna grupa dobrovoljaca, redovnih vojnika i naoružanih meštana izdvojila je, prema svedokovoj proceni, oko 80 muslimanskih muškaraca koje su gradskim ulicama sproveli do kasarne Severni logor. Svedok se tamo kratko zadržao pošto je ubrzo prebačen u jedan objekat na gradskom groblju. Tu je sa još dvadesetak muškaraca zatvoren u potpuno zamračenu prostoriju iz koje su srpski vojnici počeli da izvode neke od zatočenika. Potom bi se čuli "česti jauci i pucanje mitraljeza", na osnovu čega je pretpostavio da su izvedeni zatočenici zlostavljani i ubijani. Dok je i sam "čekao istu sudbinu", jedan od vojnika sa "drugačijim" – srbijanskim a ne lokalnim – naglaskom maltretirao ga je stavljajući mu bajonet pod grlo.

U pomoć jednog lokalnog Srbina – čije je ime pomenuto na zatvorenoj sednici – svedok je u ranim jutarnjim satima, uspeo da pobegne i izbegne sudbinu ostalih zatočenika, čija su tela pronađena u jami kraj Neretve. Dok je bežao video je mitraljeze ukopane u zemlju, koje je prethodno cele noći slušao kroz zid sobe u kojoj je bio zatvoren.

Optuženi lider srpskih radikala se u unakrsnom ispitivanju pozvao na danas pristiglu izjavu izvesnog Nedjeljka Bojanića, tadašnjeg stanovnika Zalika, koji je tvrdio da na ovom području nikada nije bilo dobrovoljaca iz Srbije. Bojanić priznaje da je kasnije čuo da su u Zaliku ubijeni neki Muslimani i smatra to "velikom sramotom", ali veruje da je to bila reakcija srpskih snaga na gubitak položaja i žrtve koje su pretpeli od muslimansko-hrvatskih snaga. "Ne bih rekao da je bila odmazda, pre bih to nazvao genocidom.", kratko je odgovorio svedok, kada mu je Šešelj pročitao tu izjavu.. Suđenje Vojislavu Šešelju biće nastavljeno u utorak iskazom novog svedoka optužbe.

KO JE S KIM BIO U UDRUŽENOM

ZLOČINAČKOM PODUH VATU

HAG, 15.07.2008.

Nakon što se čitave protekle sedmice odvijalo na zasedanjima zatvorenim za javnost, suđenje Vojislavu Šešelju je danas delimično otvoreno kako bi se javno emitovali audio snimci presretnutih telefonskih razgovora koji, po tužiocu, ukazuju na postojanje udruženog zločinačkog poduhvata i ulogu koju je u njemu igrao optuženi lider srpskih radikala. Sednica je zatvarana za javnost svaki put kada bi se tužilac ili sudije obratili s nekim pitanjem zaštićenom svedoku VS 1112 kome je ovo bio četvrti dan svedočenja.

Na prvom danas emitovanom snimku zabeležen je razgovor koji su 12. oktobra 1991. godine vodili Radovan Karadžić i njegov pesnički kole-

ga Gojko Đogo. Karadžić govori o tome kako će u slučaju rata Muslimani "nestati sa lica zemlje", kako će Sarajevo biti "karakazan" u kom će "umreti trista hiljada Muslimana", jer "nemaju šanse" protiv trista hiljada naoružanih Srba koji imaju podršku vojske i želju da se "bore do poslednjeg". Karadžić i Đogo zameraju Miloševiću što se "oslanjanje na Šešelja i njegovu varijantu" koje je "simpatična" ali nije "ni obilna ni ozbiljna".

Drugi emitovani snimak, po tužiocu, pokazuje funkcionisanje udruženog zločinačkog poduhvata. Milošević 8. jula 1991. godine zove Karadžića i upućuje ga da se javi generalu Uzelcu, komandantu Banjalučkog korpusa JNA, koji će obezbediti oružje i prevoz helikopterima za sve dobrovoljce Srpske demokratske stranke koji će pojačati "banjalučku grupaciju" u bosanskoj Krajini i na Kupresu, što je "od strateškog značaja za buduću RAM". U razgovoru Milošević hvali "ludog Šešelja" što je tih dana žestoko i vulgarno napao srpsku opoziciju zbog kritika upućenih na račun JNA. Vojislav Šešelj se usprotivio uvođenju snimaka presretnutih telefonskih razgovora u dokaze. Po njemu, radi se o "protivustavnom prisluškivanju", "bez sudskog rešenja" i od strane "nelegalne i konspirativne organizacije". Šešelj sumnja i u autentičnost snimaka na šta, po njemu, ukazuje njihov "neujednačeni tonalitet". No, bez obzira na sve to, smatra ih "nerelevantnim" za njegov slučaj. Razgovor Karadžića i Đoga, po njemu, može da ukazuje samo da je postojao nekakav udruženi poduhvat između Karadžićeve Srpske demokratske stranke i Mićunovićeve Demokratske stranke u Srbiji, čiji je Đogo bio jedan od osnivača. A Srpska radikalna stranka je, dodaje Šešelj, bila u "žestokom sukobu" prvo sa Mićunovićevom a kasnije i sa Đinđićevom Demokratskom strankom, pa nije mogla da bude u bilo kakvom poduhvatu sa njima. Miloševićeve "pohvale" napada "ludog Šešelja" na opoziciju, optuženi smatra dokazom tadašnje Miloševićeve "generalne netrpeljivosti" prema njemu, jer je antikomunista "spreman i život da da za borbu protiv komunizma". A to, smatra Šešelj, isključuje mogućnost da su njih dvojica bili učesnici istog zločinačkog poduhvata.

FLERT ILI UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT
HAG, 16.07.2008.

Jučerašnjim prigovorima na "zakonitost, autentičnost i relevantnost" snimaka presretnutih razgovora koje tužilaštvo uvodi u dokaze s namerom da pokaže kako je funkcionisao udruženi zločinački poduhvat, Vojislav Šešelj je danas dodao i jedan novi. Tvrdio je, naime, da je razgovore prisluškivala i snimala "neprijateljska strana", pošto se Služba

državne bezbednosti BiH "podelila na nacionalnoj osnovi" pa je "jedna strana radila protiv druge".

Prigovor, međutim, ne stoji barem za većinu juče i danas emitovanih snimaka nastalih u periodu od maja do decembra 1991. godine, u kojima se Slobodan Milošević i Radovan Karadžić dogovaraju o političkih i vojnim potezima u vezi sa ratom u Hrvatskoj, kao i o planovima za sprečavanje osamostaljenja BiH. MUP i Služba državne bezbednosti BiH su, naime, "podeljeni" tek krajem marta 1992. godine, što znači da je operaciju "Latas" – kako je glasila šifra za Karadžića – naložio i vodio jedinstveni, nepodeljeni MUP BiH.

Tužilac je danas emitovao i nekoliko snimaka u kojima se kao sagovornici pojavljuju sam Šešelj, zatim četnički vojvoda Branislav Gavrilović zvani Brne, sekretarica Srpske radikalne stranke Maja Gojković i još neke ličnosti iz redova srpskih radikala. U nameri da pokaže "operativni nadzor" optuženog nad dobrovoljcima SRS u Sarajevu, emitovan je snimak razgovora sa vojvodom "Brnetom" od 21. aprila 1992. godine u kojem se Šešelj interesuje za 18 dobrovoljaca koji su opkoljeni u centru Sarajeva, kaže da nije uspeo da stupi u kontakt sa Karadžićem ali da je Palama poručio da će povući sve svoje ljude iz Bosne ukoliko se ne pomogne opkoljenim dobrovoljcima. Da su na Palama ozbiljno shvatili Šešeljevu pretnju pokazao je sledeći snimak, u kojem Momčilo Mandić, tadašnji ministar pravosuđa vlade bosanskih Srba, objašnjava da je "dobio nalog od šefa" da pomogne opkoljenim Šešeljevcima

U jednom od razgovora sekretarica SRS Maja Gojković se žali vojvodi "Brnetu" da se Šešelj u Beogradu okružio "gomilom polupismenih poltrona, kretena i idiota" čije mu "laskanje prija", a da se u njegovom obezbeđenju okupio "šljam do šljama". Vojvoda "Brne" kaže da će se tog dana sresti sa Karadžićem, na šta mu Maja Gojković poručuje da "prenese Radovanu Vojine pozdrave."

Uz uobičajene prigovore na "zakonitost, autentičnost i relevantnost", Šešelj je za ovaj snimak rekao da predstavlja "ljubavno flertovanje između Brneta i Maje."

Po završetku petodnevnog iskaza zaštićenog svedoka VS 1112 tokom kojeg su u dokaze uvođeni snimci presretnutih razgovora, tužilaštvo je izvelo svedoka VS 1005, Bošnjaka iz Zvornika. U izjavi koju je dao istražiteljima tužilaštva a koja je danas uvedena u dokaze opisuje se njegovo zatočeništvo u Tehničkoj školi u Karakaju u maju 1992. godine, ispitivanja u zgradi SUP i premlaćivanje od strane pripadnika srpske Teritorijalne odbrane, koji su ga iz nesvesti probudili tako što su mu

mokrili na glavu. Zatočenike u Karakaju je čuvao izvesni Saša koji se predstavio kao "Šešeljevac iz Novog Sada", a gradom su harale "Žute ose" Vojina Vučkovića "Žuce" koji je pred njim, tvrdi svedok, direktoru Medicinskog centra rekao da je "pripadnik Šešeljeve specijalne jedinice".

U znak protesta zbog prihvatanja pisane izjave, Šešelj je odbio da unakrsno ispituje ovog svedoka.

Interni broj: CD-47-17-2/03/053

PREDMET: Razgovor vođen dana 07.06.1991 godine

između Gavrilović Branislava i Gojković Maje

Kontrola telefona:

Kodna oznaka:

Dokument: 23 tr. 6339, 6391 (str.1-4)

Gojković Maja:	Da.
Gavrilović Branislav:	Jesi ti to Majo?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Šta ima?
Gojković Maja:	Ah, ništa.
Gavrilović Branislav:	Što?
Gojković Maja:	Nerviram se.
Gavrilović Branislav:	Što?
Gojković Maja:	Ma tako, ima problema u stranci kol'ko voliš, na žalost i ljudi i ...
Gavrilović Branislav:	Žale se ljudi?
Gojković Maja:	Ma žale se.
Gavrilović Branislav:	Na šta?
Gojković Maja:	A žale se, znaš, ne smeš ništa reći Voji, svi se boje, svi čekaju da opet ja kažem.
Gavrilović Branislav:	Jel' ozbiljno?
Gojković Maja:	Pa da. Ajd' Majo, ajd' Majo. Ha, ha, ha. Najhrabriji član.
Gavrilović Branislav:	Jao Bog te jebo.
Gojković Maja:	Znaš, jer ovi, ovi što su polupismeni ljudi
Gavrilović Branislav:	Ja.

Gojković Maja:	Okružili Voju i poltronišu i on uživa u tome.
Gavrilović Branislav:	Što mu se ono svak' klanja, jel'?
Gojković Maja:	Pa da. Ko god ne zna., sve gelipteri ovi što ga, ej, bezbednost njihova, to je šljam nad šljamovima.
Gavrilović Branislav:	Bezbednost? Ko je u bezbednost?
Gojković Maja:	Uuuu, pokazaću ti, još dvojicu pored Buce, znaš?
Gavrilović Branislav:	Majke ti.
Gojković Maja:	Sačuvaj me Bože.
Gavrilović Branislav:	Pa tražio sam te danas pa nije nikako se moglo za cijelu Vojvodinu, onaj
Gojković Maja:	Je li?
Gavrilović Branislav:	Izlaz dobiti, aha.
Gojković Maja:	Pa da, blokirali zbog mene.
Gavrilović Branislav:	Ma ne kažem zbog tebe, joj gdje si ti.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha. Kaže eno ga opet onaj Branislav zove. Ha, ha, ha.
Gavrilović Branislav:	Stvarno zvao sam te bio oko dva i nisam nikako mogo', izbacivalo na onu dvicu drugu.
Gojković Maja:	Da.
Gavrilović Branislav:	220.
Gojković Maja:	Baš je Aca bio tu. Jesi dobio onog čoveka?
Gavrilović Branislav:	Onoga iz onoga?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Nisam.
Gojković Maja:	Pa kako?
Gavrilović Branislav:	Oliver će to sve srediti.
Gojković Maja:	A on?
Gavrilović Branislav:	Aha.
Gojković Maja:	O Bože me sačuvaj.
Gavrilović Branislav:	Što?
Gojković Maja:	Ma on je, budala teška.
Gavrilović Branislav:	Pa kako ću ja onog čovjeka dobiti, ja sam zvao na taj broj, meni uporno ta žena koja se javlja kaže

	ovo je kaže Brestovac kaže nema Jove.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha.
Gavrilović Branislav:	Greška kaže. A tebi šega, jelde, e?
Gojković Maja:	Pa ne znam, ja dobijem njega na taj broj, a ti ga ne dobiješ. Pa kako?
Gavrilović Branislav:	E jebi ga sada, čuj ti ga, ma ne možeš ga ni ti dobiti na taj broj uopšte.
Gojković Maja:	Dobro, dobro. Ja ne znam na koji ga ja onda dobijem?
Gavrilović Branislav:	Ne znam, na ovaj ga sigurno ne možeš dobiti.
Gojković Maja:	Dobro.
Gavrilović Branislav:	Evo, koji je ono broj, pričekaj malo, imaš li vremena?
Gojković Maja:	Nemam vremena.
Gavrilović Branislav:	Nemaš vremena, jel'?
Gojković Maja:	Ma imam čoveče.
Gavrilović Branislav:	Imaš?
Gojković Maja:	'Ajde.
Gavrilović Branislav:	Stani da nađem božija ženo.
Gojković Maja:	Čekaj i ja da nađem.
Gavrilović Branislav:	Jesi našla?
Gojković Maja:	88 ...
Gavrilović Branislav:	Nemoj ti govoriti, ja ću prvi. 025-882-191.
Gojković Maja:	Jeste.
Gavrilović Branislav:	Eto, eto.
Gojković Maja:	Prigrevica.
Gavrilović Branislav:	Kako?
Gojković Maja:	Prigrevica selo.
Gavrilović Branislav:	Ovo je Brestovac.
Gojković Maja:	E nemam ja nikakav Brestovac.
Gavrilović Branislav:	Ovo što ja čovjeka zovem odavde dobijem kaže žena greška, ovo je Brestovac.
Gojković Maja:	025?

Gavrilović Branislav:	025 ja.
Gojković Maja:	E pa ne znam, sad ću ga ja zvati.
Gavrilović Branislav:	Pa nek' taj čovjek dođe sutra onda.
Gojković Maja:	Gde?
Gavrilović Branislav:	Je li, je li daleko to mjesto od Beograda? Gdje taj čovjek živi?
Gojković Maja:	Prodeš ceo Novi Sad, pa ideš do Hrvatske razumeš, kroz Vojvodinu.
Gavrilović Branislav:	Ja, ja. Pa ne znam, ako 'oćeš ti.....
Gojković Maja:	Jel' ideš u Beograd ti sutra?
Gavrilović Branislav:	Pa dolazim sutra.
Gojković Maja:	Aha, ja idem u neke svatove.
Gavrilović Branislav:	Svatove?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Kakve svatove ba?
Gojković Maja:	Kod drugarice.
Gavrilović Branislav:	Jebo te, znači nećemo se vidit', jel'?
Gojković Maja:	Pa videćemo se u ned'elju u Sivcu.
Gavrilović Branislav:	Šta ćemo se vidit'?
Gojković Maja:	Sivcu.
Gavrilović Branislav:	Sivac?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Šta ti je to Sivac?
Gojković Maja:	To ti je mesto tu u Vojvodini.
Gavrilović Branislav:	Pa šta ću ja u Sivcu?
Gojković Maja:	A 'de ćeš ti?
Gavrilović Branislav:	Ma ne znam?
Gojković Maja:	Pa ja ću zvati Jovu i pitaću., pa ću ja se prebaciti kod vas isto.
Gavrilović Branislav:	Ja sam se sa Oliverom dogovorio da će doći u Beograd i danas sam tražio Dejana nisam ga našao ...
Gojković Maja:	Sad je tamo.

Gavrilović Branislav:	Sad je tamo, jel'?
Gojković Maja:	Sad je tamo.
Gavrilović Branislav:	Dobro. I tog sam Nikolića naš'o, on kaže šta ti treba, ja mu nisam htio reći, uglavnom i on kaže da li dolaziš sutra, ja kažem dolazim.
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	I tako.
Gojković Maja:	Zovi Dejana i ovaj..., dogovori se sve s njim, danas smo baš nešto pričali o tebi.
Gavrilović Branislav:	Je li lijepo ili loše?
Gojković Maja:	Lepo, lepo.
Gavrilović Branislav:	Lepo?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	!?
Gojković Maja:	I dogovori se sve s njim i onda će on znati gde si znaš.
Gavrilović Branislav:	Dobro.
Gojković Maja:	Preko Dejana.
Gavrilović Branislav:	Dobro.
Gojković Maja:	Sad je on tamo sam. Ustvari s tim Nikolićem, a Nikolić je dobar čovek znaš.
Gavrilović Branislav:	Dobro. Uglavnom je Dejan tamo, jel'?
Gojković Maja:	Jeste. Jedan od retkih on. I onda ovi, ja sam sad rekla znate šta, ja ću se žrtvovati, ja ću otići tamo kod Voje, sešću kod njega u kući i reći ću mu sve šta imam, onda će on mene oterati, a, i eto, gotovo.
Gavrilović Branislav:	Nemoj to raditi.
Gojković Maja:	Šta da radim?
Gavrilović Branislav:	Pa nemoj, pusti pičke, jebo ga ti.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha.
Gavrilović Branislav:	Pa normalno. Pusti pičke da ih ja sredim, samo reci ko ti smeta. Ozbiljno ti kažem.
Gojković Maja:	Gomila kretena se okupila.

Gavrilović Branislav:	Pa samo ti meni reci ko te nervira, ja ću to srediti sve.
Gojković Maja:	Važi.
Gavrilović Branislav:	Pa ozbiljno ti kažem, majke mi.
Gojković Maja:	Videćeš, sad kad dođeš sutra videćeš, gomila idiota, preplavljeno.
Gavrilović Branislav:	Dobro mali, onda se vidimo.
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	'Oćemo se vidit'?
Gojković Maja:	'Oćemo u subotu.
Gavrilović Branislav:	Dobro.
Gojković Maja:	Nemoj ti meni mali. Ha, ha, ha.
Gavrilović Branislav:	Mali.
Gojković Maja:	I sad da uzmeš veliku Srbiju i tamo ti piše statut, program i sve.
Gavrilović Branislav:	Ja, ja, ja, ja. Šalješ dva meseca statut i program, joj, jebo te, kakav sekretar.
Gojković Maja:	Pa sve da ..., eno ti tamo kancelarije, pa traži od Dejana.
Gavrilović Branislav:	Pričekaj, neko mi zvoni, samo momenat.
Gojković Maja:	Baš me briga.
Gavrilović Branislav:	Čuješ.
Gojković Maja:	'Oćeš doći sam sutra?
Gavrilović Branislav:	Neću sam.
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Joj, vidi kretena, e. Zašto ja dolazim?... Nemoj se izuvati (obraća se nekome u prostoriji).
Gojković Maja:	Ha, ha, ha. Beograd.
Gavrilović Branislav:	Čuj zašto dolazim, da ne dolazim zbog tebe majke ti.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha. Pa znaš šta sad?
Gavrilović Branislav:	Šta? Ja, ja. Pa možda i dolazim zbog tebe, šta znaš. Da te kidnapujem.

Gojković Maja:	Zato si poveo deset ljudi sa sobom.
Gavrilović Branislav:	Normalno jebo te, šta znam kakvih divljaka ima oko Vojine pratnje, u stvari kakva je Vojina pratnja.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha. Sve je moj do mojega, e.
Gavrilović Branislav:	Tvoj, ouuu, vidi majke ti.
Gojković Maja:	Da, da.
Gavrilović Branislav:	Ja, ja.
Gojković Maja:	Ej.
Gavrilović Branislav:	Šta je?
Gojković Maja:	Slušaj me.
Gavrilović Branislav:	Ja.
Gojković Maja:	Shvataš?
Gavrilović Branislav:	Shvatam, pričaj. Šta hoćeš da kažeš?
Gojković Maja:	Hoću da kažem da ću sada ja zvati Jovu da vidim to.
Gavrilović Branislav:	Ja.
Gojković Maja:	Taj broj, a ništa ti ...
Gavrilović Branislav:	E čuješ, ako ćeš me vidiš, ja sad imam mnogo poslova, sada sam na primjer dogovorio u pet sati ...
Gojković Maja:	Neću te zvati.
Gavrilović Branislav:	Slušaj idiote, rek'o sam se naći sa nekim momcima, jedna grupa isto koja ide, da se s njima nađem u pet sati.
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Pa u šest moram kod Karadžića otići.
Gojković Maja:	Aha. Dobro, dobro, pozdravi ga puno.
Gavrilović Branislav:	Pa u devet moram tražiti neke pare.
Gojković Maja:	Da.
Gavrilović Branislav:	Tako da sam stalno zauzet.
Gojković Maja:	Reci Karadžiću ovo šta si uradio, da se ovi iz SDS-a seli da ...

Gavrilović Branislav:	Dobro, ma nema problema.
Gojković Maja:	Znaš. To treba da zna on. To je reko Aca.
Gavrilović Branislav:	I mi se trebamo sutra vidit', jesi čula?
Gojković Maja:	Aha.
Gavrilović Branislav:	Ali bez pratnje.
Gojković Maja:	Bez pratnje.
Gavrilović Branislav:	I bez Srbara.
Gojković Maja:	Da pobegnem iz svatova, a?
Gavrilović Branislav:	Pa napravićemo mi naše svatove joj.
Gojković Maja:	Ha, ha, ha. Ej.
Gavrilović Branislav:	Ha.
Gojković Maja:	Slušaj, pozdravi Radovana, prenesi mu Vojine pozdrave.
Gavrilović Branislav:	Dobro.
Gojković Maja:	I ovaj, pozdravi Vladu.
Gavrilović Branislav:	Vladu?
Gojković Maja:	Da.
Gavrilović Branislav:	To je onaj što je dobio flašu u glavu?
Gojković Maja:	Vlado naš radnik, da.
Gavrilović Branislav:	Dobro, eto mače,
Gojković Maja:	Moj ratni drug.
Gavrilović Branislav:	'Ajde sada odmaraj se, ili šta radiš?
Gojković Maja:	Idem na posao.
Gavrilović Branislav:	Na posao ideš?
Gojković Maja:	Pa da, sad je pet sati.
Gavrilović Branislav:	Pa ja, dobro si. Hajde, pozdravi starog.
Gojković Maja:	E, vidimo se onda. 'Oću.
Gavrilović Branislav:	Ajd' čao.
Gojković Maja:	Čao.

ŠEŠELJ PRETI NOVIM ŠTRAJKOM GLAĐU
HAG, 17.07.2008.

Vojislav Šešelj, koji je krajem 2006. godine štrajkom glađu iznudilo od Žalbenog veća poništavanje odluke o kojoj mu je imenovan "branilac u pripravnosti", zapretio je danas novim štrajkom glađu – do smrti – ukoliko Pretresno veće pokuša da ograniči njegovo pravo na samozastupanje.

Tužilaštvo je danas tražilo od Pretresnog veća dozvolu da prekorači dozvoljeni broj reči u podnesku kojim će obrazložiti ranije najavljeni zahtev da se Šešelju – zbog njegove "suštinske i uporne opstrukcije postupka u sudnici" - bez odlaganja dodeli branilac. Pozvan da se izjasni o pitanju dužine podneska, Šešelj je rekao da je "tužilaštvo u očajanju zbog neuspeha dosadašnjeg dokaznog postupka" i da kao "jedini izlaz iz te situacije" vide njegovu smrt.

Predsedavajući sudija Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti pokušao je da umiri Šešelja objašnjavajući mu da je tužiočev zahtev još u najavi, te da se ne može raspravljati o nečemu što niko nije video. Uprkos objašnjenju da će imati mogućnost da sa svojim pravnim savetnicima pismeno odgovori na zahtev tužioca, Šešelj je saopštio da "neće odgovarati" već da zahteva javnu raspravu o tom pitanju, jer u "tajnoj neće učestvovati". On je još dodao i da se neće žaliti na sudijsku odluku, ali da će početi "štrajk glađu" bude li ta odluka "suprotna njegovim interesima".

Upozorenjem predsedavajućeg sudije da pretnje i pritisak "ne služe ničemu", završeno je oonedeljno suđenje Vojislavu Šešelju. Pre kratke javne rasprave o dužini podneska, današnje zasedanje na kojem je saslušan zaštićeni svedok VS 1022 je u celosti bilo zatvoreno za javnost.

Suđenje lideru srpskih radikala optuženom za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini nastaviće se u utorak sledeće sedmice.

PRVI "NEPRIJATELJSKI SVEDOK" NA SUĐENJU ŠEŠELJU
HAG, 22.07.2008.

Nebojša Stojanović, koji se predstavio kao finansijski menađer iz Beograda, je na suđenje Vojislavu Šešelju došao nakon što mu je veće uputilo poziv za svedočenje pod pretnjom kazne. Nakon što je dao svečanu izjavu, Stojanović je naglasio da "želi da bude svedok odbrane" i da je "trenutno u rascepu jer tužilaštvo vrši pritisak na njega i njegovu porodicu" da svedoči protiv Šešelja.

U toku dosadašnjeg postupka, Šešelj je više puta optuživao tužilaštvo da "vrši pritisak na njegove svedoke da promene stranu". Ono

što Šešelj i svedok nazivaju "pritisima", predsedavajući sudija je danas opisao kao učestale pozive za svedočenje i ukazivanje na eventualne posledice neodazivanja takozvanoj subpoeni, odnosno pozivu pod pretnjom kazne za nepoštovanje suda.

Stojanović je svedočio o događajima u Vukovaru u oktobru i novembru 1991. godine. Mada je u izjavi istražiteljima tvrdio da je polovinom oktobra 1991. Šešelj bio na komandnom mestu dobrovoljaca u Novoj ulici u Vukovaru gde se sastao sa lokalnim komandantima i dogovarao zajedničke akcije dobrovoljaca i JNA, svedok je danas rekao da se toga ne seća. Štaviše, danas negira da je u Vukovaru u oktobru i novembru 1991. godine uopšte bilo "Šešeljevaca".

Svedok je u izjavi, takođe, naveo da su se u "Vukovaru svaki dan puštale četničke pesme" i Šešeljeve reči da će "JNA i dobrovoljci kad tad osloboditi Vukovar a da će životi biti pošteđeni". U današnjem iskazu, Stojanović je, međutim, rekao da je Šešelj "tražio od Hrvata koji su okrvavili ruke da se predaju", obećavajući da će se prema njima "postupati u skladu sa Konvencijama o zarobljenicima". Stojanović je dodao da "u tim pozivima uopšte nije bilo znakova mržnje".

Budući da se u glavnom ispitivanju "udaljio od izjava" koje je 2004. i 2006. godine dao istražiteljima tužilaštva i "celokupnog prethodnog iskaza", tužilac je od Veća zatražio da Stojanovića proglasi neprijateljskim svedokom kako bi mogao da ga unakrsno ispituje i diskredituje. Kada je veće to odobrilo, tužilac je prvo predložio obe svedokove izjave i pitao ga da li su potpisani na svakoj stranici izjava njegovi. Stojanović je potvrdio da su potpisani njegovi, ali je tvrdio da pre potpisivanja nije pročitao izjavu. Tvrdi da su mu "pročitane izjave iz kompjutera" koje je nakon toga "parafnuo na svakoj strani, verujući na reč istražitelju tužilaštva, gospodinu Đuri". Kada se nedavno sastao sa timom Šešeljeve odbrane "sa zaprepašćenjem" je, kaže, shvatio da izjave koje mu se pripisuju nisu tačne.

"Vi ste fakultetski obrazovan čovek koji je radio na više rukovodećih mesta u privredi i potpisali ste svaku stranicu dve izjave iako ih niste pročitali. Želite li da vam sudije poveruju", pitao je tužilac. Kada je Stojanović ponovio da mu je istražitelj čitao iz kompjutera a on, verujući na reč, potpisao, predsedavajući sudija je odlučio da na klupu za svedoke izvede tužioca Dena Saksona/Dan Saxon koji je bio prisutan tokom Stojanovićevog iskaza. Zahtev tužiteljice Kris-tin Dal/Christine Dahl da se Saksonu unapred predloži današnji transkript i nje-gov iskaz odloži za sutra je otvorio žustru raspravu između nje i predsedavajućeg sudije koji je u jednom trenutku zapretio tužiteljici pokretanjem postupka za nepoštovanje

suda. Očito nadglasan od svojih kolega u veću, sudija Antoneti/Antonetti je odobrio odlaganje Saksonovog svedočenja za sutra.

POVLAČENJE POTPISA, PORICANJE ISKAZA

HAG, 23.07.2008.

Suđenje Vojislavu Šešelju danas je počelo iskazom tužioca Saksona/Saxon koji je 2004. i 2006. godine prisustvovao uzimanju izjava od svedoka Nebojše Stojanovića. Sakson je pozvan na zahtev predsedavajućeg sudije Antonetija/Antonetti kako bi objasnio proceduru uzimanja izjava, pošto svedok tvrdi da "90 odsto" njegovih reči u njima "nije tačno" interpretirano.

Sakson je rekao da je svedoku čitan "red po red i paragraf po paragraf" svake od izjava i da je menjano sve što je svedok smatrao da je bilo potrebno promeniti. Stojanović je, naveo je Sakson, sedeo pored prevodioca i mogao je na ekranu kompjutera da prati šta mu prevodilac čita. Nakon štampanja izjave, svaki svedok pre nego što potpiše ima priliku da je još jednom pročita, ali se Sakson ne seća da li je to uradio i ovaj svedok. Nakon Saksona, u sudnicu je uveden Stojanović koji je juče proglašen za takozvanog neprijateljskog svedoka. Postavljajući mu sugestivna pitanja, tužilac je nastojao da diskredituje svedoka koji je negirao i bitne i nebitne delove svojih prethodnih izjava.

U sve tri prethodne izjave Stojanović je rekao da je vođa Šešeljevih dobrovoljaca u Vukovaru Milan Lančuzanin Kameni "izdao naređenje da se pobiju svi Hrvati koji su nosili oružje", kao i da su "dobrovoljci koji su vršili akcije čišćenja terana govorili da su na licu mesta ubijali Hrvate koje su zatekli sa ili bez naoružanja jer nemaju vremena da ih vode u Velepromet gde je bio zatvor". Stojanović je dalje tvrdio da je Kameni "izdao naređenje njegovoj grupi da streljaju sve Hrvate koje zateknu", kao i da je lično video da su "Šešeljevci tukli i zaklali pet muškaraca koji su se predali."

Stojanović je danas, međutim, tvrdio da "nije znao ko su članovi SRS u Vukovaru", da "nije poznavao Kamenovog" i da mu on "nije komandovao niti naredio da uzme pušku". Stojanović je negirao i prethodne navode da je video Šešelja i njegove dobrovoljce u kampu za obuku u Erdutu, kao i da je 1991. godine pristupio SRS, nakon što je čuo Šešeljev govor u Vranju. Juče je negirao da je izjavio da je Šešelj u tom govoru rekao da su "proradili radikalski tompsoni i da su pobijene ustaše u Borovu selu". Stojanović je danas upozoren da ima obavezu da govori istinu i da bi mogao da bude optužen za lažno svedočenje, ali se to nije dogodilo do kraja njegovog iskaza.

Kratko unakrsno ispitivanje Šešelj je posvetio "pritislima tužilaštva na svedoka" i njegovoj odluci da "bude svedok odbrane a ne optužbe". Stojanović tvrdi da je dnevno primao "30 do 50 telefonskih poziva da dođe da svedoči" kao i da mu je zaprećeno da bi, ukoliko se ne odazove pozivu, mogao da završi u zatvoru. S druge strane, "ni Šešelj ni njegovi pravni savetnici" nisu na njega vršili nikakav pritisak već je on promenio odluku "svojom voljom" jer je "kao intelektualac primetio da nešto nije u redu".

Suđenje Vojislavu Šešelju biće nastavljeno nakon letnje sudske pauze, u utorak, 26. avgusta ove godine.

PREKID SUĐENJA VOJISLAVU ŠEŠELJU

HAG, 26.08.2008.

Suđenje Vojislavu Šešelju je prekinuto a kada će se nastaviti zavisice od niza odluka koje će – povodom tužiočevog zahteva da se optuženom dodeli branilac – u narednim sedmicama i mesecima doneti Pretresno i Žalbeno veće Tribunala. Od tih bi odluka, čak, moglo da zavisi i da li će se uopšte nastaviti i privesti kraju postupak protiv lidera srpskih radikala, optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini. Šešelj, naime, preti da bi – u slučaju da mu se oduzme pravo da se sam zastupa – postupak mogao da se nastavi samo u njegovom odsustvu ili, kako je naglasio, "posthumno."

Pretresno veće je danas odobrilo tužilaštvu da uloži žalbu na odluku od 15. avgusta ove godine kojom je odbijen njegov zahtev za prekid postupka do rešenja o podnesku za dodelu branioca. Šešelj se na današnjoj raspravi protivio da se odobri ulaganje žalbe, tvrdeći da se time krši njegovo pravo na ekspeditivno suđenje i insistirajući da mu se obelodane imena budućih svedoka optužbe. Tužilac Deril Mandis/Daryl Mundis, međutim, kategorički odbija da otkrije Šešelju imena budućih svedoka ukazujući da bi ih time doveo u "ranjiv položaj" i izložio riziku zastrašivanja i progona od strane optuženog i njegovih saradnika. Tužilaštvo, očito, pokušava da spreči ponavljanje "slučaja Haradinaj" u kojem je ostalo bez ključnih svedoka koji su pod pritiscima i pretnjama odustali od svedočenja ili promenili svoje prethodne iskaze.

Zahtev tužilaštva da se Šešelju oduzme pravo na samozastupanje i da se iz postupka isključi tim njegovih pravnih savetnika se u najvećoj meri zasniva na onome što optužba opisuje kao kampanju zastrašivanja i progona svedoka koju vodi i organizuje optuženi a sprovode je njegovi saradnici. Uz opširni podnesak na oko stotinak stranica, kojim se obrazlaže zahtev za dodelu branioca tužilaštvo je priložilo i oko hiljadu stranica

aneksa u kojima se navode konkretni primeri zastrašivanja, progona i vređanja svedoka. Budući da se navode primeri sa sednica zatvorenih za javnost, ti aneksi su poverljivog karaktera a neki – kako se danas čulo – nisu obelodanjeni ni samom optuženom. Šešelj je danas tražio da mu se obelodani kompletan podnesak tužilaštva sa svim poverljivim aneksima a Pretresno veće je najavilo da će o tome odlučiti do kraja ove ili početkom sledeće sedmice.

Od trenutka kada mu bude dostavljen prevod te odluke počće da teče rok od mesec dana u kojem Šešelj treba da odgovori na tužiočev podnesak. Kakva god bila odluka Pretresnog veća o zahtevu za dodelu branioca, slučaj će se, ne treba sumnjati, naći pred Žalbenim većem. Koliko će sve to trajati nemoguće je prognozirati, ali ukoliko Žalbeno veće podrži zahtev tužilaštva za prekid postupka do konačne odluke o dodeli branioca, malo je verovatno da bi se suđenje Vojislavu Šešelju moglo nastaviti do kraja ove godine.

VUČIČEV SLUČAJ NA POPRAVNOM

HAG, 02.09.2008.

Pretresno veće sudije Antonetija/Antonetti će morati ponovo da razmotri odluku od 10. juna ove godine u kojoj je zaključilo da ne postoji dovoljno dokaza za pokretanje postupka za nepoštovanje suda protiv generalnog sekretara Srpske radikalne stranke Aleksandra Vučića, jednog od najistaknutijih članova tima saradnika Vojislava Šešelja, optuženog za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH. To je odluka Žalbenog veća od 25. jula kojoj je danas ukinut status poverljivosti, a usledila je nakon žalbe tužilaštva.

Tužilac je pokrenuo istragu protiv Vučića još u januaru ove godine zbog sumnje da je otkrio identitet zaštićenog svedoka optužbe na suđenju Vojislavu Šešelju. Pošto je tužilac strana u postupku protiv Šešelja, Pretresno veće je naložilo da zbog sukoba interesa istragu izvrši nezavisni prijatelj suda, takozvani amicus curiae, čije ime je u danas objavljenoj odluci redigovano. Mada je u istrazi utvrdio da postoji "materijalni element" krivičnog dela nepoštovanja suda - jer je Vučić otkrio identitet zaštićenog svedoka - prijatelj suda je u izveštaju Pretresnom već naveo da nije uspeo da utvrdi da li je postojao i "mentalni element", odnosno svesna namera da se prekrši nalog veća o zaštiti identiteta svedoka. Drugim rečima, nije utvrdio da je Šešeljev saradnik zaista znao da je svedokov identitet zaštićen i da njegovim obelodanjivanjem krši nalog suda. Zbog toga je Pretresno veće u odluci od 10. juna zaključilo da nema dovoljno

osnova za pokretanje postupka za nepoštovanje suda, pošto nema dokaza koji bi "van razumne sumnje" ukazivali na to da je Vučić prekršio nalog o zaštiti identiteta svedoka.

Žalbeno veće je, međutim, prihvatilo tužiočev argument da za pokretanje postupka nisu potrebni dokazi "van razumne sumnje", već je dovoljno da postoji "osnovana sumnja" da je delo počinjeno, pa je slučaj Vučić vratilo Pretresnom veću na ponovno razmatranje.

ŠEŠELJ SE VRAĆA U SUDNICU

HAG, 17.09.2008.

Suđenje Vojislavu Šešelju, prekinuto 26. avgusta ove godine, biće nastavljeno najverovatnije već sledeće sedmice i odvijać se paralelno sa razmatranjem tužiočevog zahteva da se optuženom dodeli branilac i da se iz postupka isključe njegovi pravni savetnici. Vojislav Šešelj će, tako, dobiti priliku da se iz sudnice Tribunala, posredstvom televizije, direktno uključi u aktuelna previranja u Srpskoj radikalnoj stranki.

Žalbeno veće je, naime, odbacilo žalbu tužilaštva na odluku Pretresnog veća od 15. avgusta ove godine kojom je naloženo da se suđenje nastavi i da tužilac obelodani optuženom spisak budućih svedoka optužbe. Međutim, po povratku sa letnje sudske pauze 26. avgusta tužilac Deril Mandis/Daryl Mundis je odbio da Šešelju obelodani imena budućih svedoka, ukazujući da bi ih time doveo u "ranjiv položaj" i izložio riziku zastrašivanja i progona od strane optuženog u sudnici i njegovih saradnika van sudnice. Tužilaštvu je tada dozvoljeno da uloži žalbu na odluku od 15. avgusta i suđenje je prekinuto do odluke Žalbenog veća.

U danas objavljenoj odluci, Žalbeno veće je odbacilo žalbu tužilaštva, zaključujući da Pretresno veće nije zloupotrebilo svoja diskreciona prava niti je pogrešno tumačilo pravo i činjenice, što bi bio osnov za poništavanje naloga za nastavak suđenja. Žalbeno veće ukazuje da tužilac – u zahtevu da se optuženom dodeli branilac kako bi se sprečila dalja "značajna i uporna opstrukcija postupka" – ne tvrdi da Šešelj i njegovi pravni savetnici zastrašuju i ugrožavaju "sve svedoke optužbe". A to, po Žalbenom veću, znači da tužilac u nastavku postupka – do odluke o zahtevu za dodelu branioca – može da izvodi svedoke koji nisu izloženi pritiscima i pretnjama optuženog i njegovih pravnih savetnika.

Nije isključeno da optužba završi svoj dokazni postupak pre nego što se Pretresno veće izjasni o zahtevu za dodelu branioca Vojislavu Šešelju. Optuženi, naime, tek treba da podnese odgovor na podnesak tužilaštva kojim se to traži. Pretresno veće je odobrilo Šešelju da prekorači

broj reči, tako da će njegov odgovor – umesto na uobičajenih 3.000 – moći da se rastegne na 35.000 reči. Šešelj je, takođe, tražio da mu se rok za podnošenje odgovora sa jednog produži na dva meseca, ali mu Pretresno veće to nije dozvolilo. Taj rok, inače, počinje da teče od trenutka kada mu tužilaštvo obelodani – naravno, "na papiru i na srpskom jeziku" – više od hiljadu stranica poverljivog aneksa u kojem se navode konkretni primeri zastrašivanja i ugrožavanja svedoka, u sudnici i van nje, od strane optuženog i njegovih pravnih savetnika.

ŠEŠELJ U SUDNICI, SAVETNICI "NA TAPETU"

HAG, 23.09.2008.

Nakon jednomesečnog odsustva, Vojislav Šešelj se danas vratio u sud-nicu Tribunala uz najavu da će u četvrtak, dan pre isteka roka, podneti odgovor na zahtev tužioca da mu se dodeli branilac i da se iz postupka isključe njegovi pravni savetnici. Sudeње lideru srpskih radikala optuženom za zločine protiv čovečnosti u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Vojvodini prekinuto je krajem avgusta ove godine pošto je tužilaštvo uložilo žalbu na odluku Veća kojom je naloženo da se postupak nastavi i Šešelju obelodani spisak svedoka optužbe.

Šešelj se danas požalio na tvrdnju Sekretarijata suda da su njegovi pravni savetnici "prekršili profesionalni kodeks branilaca". Njima se, smatra Šešelj, "čitaju lekcije" zbog javnih izjava u kojima tvrde da "nametanjem branioca, Hag nastoji da likvidira optuženog" te da je "tužilaštvo spremno sve da učini da ne bi izgubilo parnicu". Po Šešelju, njegovi pravni savetnici koji su ujedno i poslanici Srpske radikalne stranke, prema Tribunalu "imaju stav saglasan javnom mnjenju u Srbiji" i nemaju obavezu da "štite sud" koji, smatra optuženi, "nema ni stručni ni moralni ugled".

Šešelj je, takođe, današnju raspravu o administrativnim pitanjima iskoristio da se uključi u aktualna previranja u Srpskoj radikalnoj stranci i obračuna sa svojim donedavnim bliskim saradnicima i savetnicima. Ukazao je, tako, da je Aleksandra Vučića razrešio dužnosti savetnika "jer u njega nema poverenje" dok je za Tomu Nikolića, bivšeg šefa tima odbrane, rekao da su ga "zapadne sile vrbovale da rasturi Srpsku radikalnu stranku" i da "nije slučajno da se to dešavalo u vreme kada je tužilaštvo podnelo zahtev da mu se dodeli branilac". Šešelj je zaključio da ga je "sramota što je u Nikolića imao neograničeno poverenje" i poručio svojim kolebljivim sledbenicima u Srbiji da "tom čoveku ne treba verovati".

Prema računici Veća, od odobrenih 120 sati dokaznog postupka tužilaštvo je do sada potrošilo 72 sata i 33 minuta, tokom kojih je saslušano 38 od ukupno 100 najavljenih svedoka. Ako se suđenje nastavi dosadašnjim tempom dokazni postupak optužbe bi, po proceni tužioca, mogao bi da bude završen do januara naredne godine. Sudeње Vojislavu Šešelju sutra se nastavlja iskazom svedoka koji je zatražio mere zaštite identiteta.

"DIVAN JE KIĆENI SREM"

HAG, 24.09.2008.

Na suđenju Vojislavu Šešelju, lideru srpskih radikala optuženom za zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, tužilaštvo je počelo izvođenje dokaza o proterivanju Hrvata iz vojvodanskog sela Hrtkovci 1992. godine.

U nešto više od pet minuta koliko je današnja sednica bila otvorena za javnost, svedok sa pseudonimom VS 61 je rekao da je život u Hrtkovcima, pre izbivanja sukoba, bio "rajski" a atmosferu u selu je slikovito opisao stihovima pesme "Divan je kićeni Srem". Sednica je potom zatvorena za javnost a kada je ponovo, poslednji put otvorena na nekoliko sekundi, svedok je rekao još samo da je "šestog dana, petog meseca, 1992. godine" Vojislav Šešelj posetio Hrtkovce i govorio na promociji jedne političke stranke. Ostatak zasedanja bio je zatvoren za javnost, tako da se ne zna da li je svedok VS 61 završio iskaz ili će se njegovo svedočenje nastaviti i sutra.

Optužnica tereti Šešelja da je svojim govorima "direktno podsticao na izvršenje konkretnih zločina na konkretnim lokacijama i lično je počinio zločin deportacije i prisilnog premeštanja" u vojvodanskom selu Hrtkovci. U predraspravnom podnesku tužilaštva se navodi da je u govoru pred nekoliko hiljada ljudi u Hrtkovcima 6. maja 1992. godine, Šešelj pozivao na "stvaranje Velike Srbije od Virovitice do Karlobaga" i "proterivanje svih Hrvata". Takođe je rekao da se "moraju raščistiti brakovi između Hrvata i Srba a da decu iz mešanih brakova treba poubijati", navodi se u podnesku. Tom prilikom je Šešelj, prema optužbi, pročitao spisak sa imenima istaknutijih nesrba kojima je poručeno da odu iz Hrtkovaca.

ODMAZDA ILI DEPORTACIJA

HAG, 25.09.2008.

U unakrsnom ispitivanju zaštićenog svedoka VS 061, čije je juče rašnje glavno ispitivanje bilo gotovo u celosti zatvoreno za javnost, lider srpskih radikala Vojislav Šešelj je ukazivao da je na mitingu Srpske

radikalne stranke u Hrtkocima, u maju 1992. godine, "kritikovao režim zato što ne sprovodi mere retorizije za proterivanje više stotina hiljada Srba iz Hrvatske". "To je istina", rekao je svedok i dodao da je "sve to bolno jer ne mora i moj i vaš narod da ispašta za taj greh".

Šešelj je negirao da je na istom mitingu pročitao spisak sa imenima Hrvata iz tog sela kojima je, po tvrdnjama optužbe, poručio da odu iz Srbije. Svedok je rekao da je to čuo od drugih ljudi koji su bili na mitingu. On sam nije bio na skupu jer se "politikom ne bavi".

U javnom delu unakrsnog ispitivanja svedok je potvrdio tezu optuženog da je hrvatsko stanovništvo "napustilo" Hrtkovce tek nakon što su u selo došli Srbi koji su "proterani iz Hrvatske". Po Šešelju, "usled više sile" koja nastupa kada dođe do velikih razaranja, "ljudima se mora obezbediti neki krov nad glavom a ako je nečija imovina dostupna, može biti data na korišćenje nekome kome je neophodna". Svedok je to potvrdio i primetio da se "moglo i zajednički živeti jer nije bilo potrebe za proterivanjem".

Mada je optuženi tvrdio da "nije bilo porodice koja je isterana" pre nego što je "razmenila svoju imovinu sa imovinom Srba iz Hrvatske", svedok je ukazao i na drugačije primere "onih koji su morali na brzinu otići i poneti samo pasoš i malo sirotinjskih stvari a sve drugo ostaviti". Dešavalo se, rekao je svedok, da su Hrvati odlazili na adrese koje su im Srbi davali u Hrvatskoj ali su u tim stanovima već živele druge porodice.

Pored toga što su "pokušavali da nađu Hrvate s kojima bi zamenili imanja", Srbi su, ukazivao je Šešelj, u Hrtkocima "često nalazili prazne kuće ljudi koji su dugo živeli u inostranstvu". Svaki put kada bi vlasnici interveni-sali, policija je dolazila da te ljude izbaci, sugerisao je Šešelj, dodajući da vlasnici ponekad, "iz humanih razloga", nisu reagovali. Pošto se svedok saglasio sa većinom sugestija optuženog, Šešelj mu se zahvalio na "tim, veoma iskrenim odgovorima". Svedočenje VS 061 je danas završeno a suđenje lideru srpskih radikala će, zbog praznika, umesto u utorak, biti nastavljeno u narednu sredu.

JAVNI DOKUMENTI NEDOSTUPNI JAVNOSTI
HAG, 26.09.2008.

Sekretarijat Tribunala je 15. septembra ove godine poslao upit Pretresnom veću koje sudi Vojislavu Šešelju kako da postupa u slučajevima kada je javnost zainteresovana za javne dokumente iz tog predmeta. Upit je usledio nakon što je zatražen pristup transkriptima presretnutih

telefonskih razgovora Radovana Karadžića i drugih ličnosti, koji su emitovani na suđenju Šešelju 15. jula 2008. godine.

Pretresno veće kojim predsedava francuski sudija Antoneti/Antonetti je 18. septembra odlučilo da ti dokumenti – mada javno prezentirani pred sudom – ne mogu da budu dostupni javnosti do presude u predmetu Vojislava Šešelja. Ti dokumenti su, navodi se u obrazloženju odluke, uvedeni u sudske spise "tek preliminarno", te veće zadržava pravo da "u svetlu svih dokaza koji su izvedeni na suđenju" u presudi utvrdi njihovu relevantnost i dokaznu vrednost, nakon čega će biti dostupni javnosti.

Tužilaštvo je danas tražilo dozvolu da uloži žalbu na tu odluku, budući da se njome otvara pitanje koje može "značajno uticati na tok postupka". Pozivajući se na zaključak veća iz iste odluke da se "pravo na javnost suđenja ne odnosi samo na optuženog već i na celokupnu međunarodnu zajednicu," tužilaštvo dodatno ukazuje da "pravo javnosti da se obaveštava o toku suđenja i dokazima prihvaćenim pred Tribunalom, ne može da bude ostvareno ako dokazi postanu javni tek na kraju postupka". Optužba upozorava da javnost suđenja mora da bude neprekidan proces inače će se "pojaviti sumnje koje bacaju senku na pravičnost postupka".

Ovo je, po tužilaštvu, posebno važno u slučaju Vojislava Šešelja, budući da optuženi "redovno objavljuje informacije iz sudnice, kako bi pokazao da suđenje nije pravično". Imajući to u vidu, navodi se u zahtevu tužilaštva, "ograničavanje prava javnosti na pristup javnim dokumentima, ima jasan uticaj na pravičnost postupka".

Ironija je da je "slučaj javnih dokumenata nedostupnih javnosti" pokrenut zahtevom za uvid u transkripte presretnutih telefonskih razgovora iz takozvane Miloševićeve kolekcije, koji su već više puta javno emitovani na raznim suđenjima a čiji su audio snimci i transkripti dostupni svakome na internet stranici http://www.domovina.net/tribunal/page_006.php

ŠEŠELJEVE KOMUNIKACIJE POD PRISMOTROM
HAG, 30.09.2008.

Sekretar Tribunala Hans Holthaus/Holthuis je naložio "nadgledanje" privilegovanih komunikacija lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja sa timom njegovih pravnih savetnika u Pritvorskoj jedinici UN. Vojislav Šešelj će, po odluci Sekretara, moći da komunicira sa svojim pravnim savetnicima putem njihovih poseta, telefonskih poziva ili poštom.

Ova mera, navodi se u izvavi Sekretara suda, stupa na snagu odmah a biće ponovo razmotrena za 30 dana.

Po oceni Sekretara, "postoji osnovana sumnja" da je Vojislav Šešelj ko-ristio privilegovane komunikacije za razgovor sa trećim licima i "ne može se is-ključiti da je možda bilo pokušaja da se utiče na svedoke ili da se oni zastraše".

Nakon dvomesečnog prekida suđenja, Vojislav Šešelj je, po povratku u sudnicu prošle nedelje, izjavio da su u njegovim razgovorima putem privilegovane telefonske linije učestvovali osobe koje nemaju funkciju pravnog savetnika. Ovo, navodi Sekretar, predstavlja povredu privilegovane komuni-kacije koja je omogućena optuženom.

SVAKI PETI "PATRIOTA"

HAG, 01.10.2008.

Insajderskim svedočenjem nekadašnjeg dobrovoljca Srpske radikalne stranke, optužba nastoji da ukaže na vezu između reči i dela Vojislava Šešelja i paravojnih grupa koje su u proleće 1992. godine počinile zločine u Zvorniku. Svedok je dao iskaz uz mere zaštite lika i glasa i pod pseudonimom VS 038 a njegovo današnje ispitivanje se gotovo u celosti odvijalo na sednici zatvorenoj za javnost.

Optužnica Šešelja tereti za zločine koje su od aprila do jula 1992. godine počinili dobrovoljci Srpske radikalne stranke u Zvorniku. Šešeljevci su, navodi se u optužnici, učestvovali u mučenjima i ubistvima bosanskih Muslimana u fabrici obuće "Standard", fabrici crepova "Ciglan", na poljoprivrednom dobru "Ekonomija" i u Domovima kulture u Drinjači i Čelopeku.

U kratkom delu javne sednice svedok je, odgovarajući na pitanja predsedavajućeg sudije Antonetija, rekao da su se pored "lokalaca" u Zvorniku nalazili i dobrovoljci iz Srbije. Motivi za dolazak u Zvornik su, rekao je, bili različiti: neki, poput njegovog ratnog druga Ivana Koraća "Zoksa" su "voleli da ratuju", drugi su u ratu tražili ekonomsku korist a oko dvadeset odsto je, po njegovoj proceni, pristupilo dobrovoljcima iz "patriotskih razloga". Ti ljudi su, objasnio je, verovali da je "srpska nacija ugrožena", da Srbima "preti istrebljenje od Muslimana i Hrvata" te da se "Srbija brani u Hrvatskoj i Bosni jer ako rat pređe u Srbiju, Srba više neće biti".

Ova retorika je, po svedoku, "posuđena" od vodećih srpskih političara, među kojima je bio i Vojislav Šešelj, a koji su se zalagali da "svi Srbi budu u jednoj državi". Šešelj je, zaključio je svedok, "imao mnogo

pristalica i simpatizera" a njegova reč je "imala veliku težinu" jer se "predstavljao kao branilac srpskog naroda".

O zločinima u zvorničkim logorima do sada su iskaze dala tri zaštićena svedoka koji su tvrdili da su za mučenja i prebijanja zatvorenika odgovorni dobrovoljci SRS - major Toro, Zoks, Pufta, Saša i Sava. Dragan Slavković "Toro" i Ivan Korać "Zoks" su u junu ove godine, pred Većem za ratne zločine u Beogradu, osuđeni na kazne od 15 i 13 godina zatvora zbog zločina počinjenih 1992. godine u Zvorniku.

ŠEŠELJ "SAM U KOSMOSU"

HAG, 02.10.2008.

U unakrsnom ispitivanju "četničkog insajdera", bivšeg "Šešeljevca" koji je iskaz dao sa zaštićenim likom, izmenjenim glasom i pseudonimom VS-038, optuženi Vojislav Šešelj je pobijao tvrdnje da je svedok 1992. godine imao bilo kakve veze sa Srpskom radikalnom strankom (SRS) i njenom sekcijom Srpskim četničkim pokretom (SČP). Za razliku od glavnog ispitivanja, današnje zasedanje je bar donekle bilo dostupno javnosti, pa se čulo da je svedok u Zvornik u leto 1992. otišao "na svoju ruku" a da je dobrovoljac SČP postao nešto kasnije, u drugoj polovini iste godine, kada je upućen u Miliće u istočnoj BiH.

Tvrđnju da svedok nije imao veze sa srpskim radikalima Šešelj je nastojao da potkrepi činjenicom da u njegovoj vojnoj knjižici, iako je to bio običaj, nije upisan boravak u Milićima, kao i da ne može da pokaže člansku kartu Srpskog četničkog pokreta koju je pre odlaska u BiH navodno dobio. Svedok kaže da ne zna zašto u vojnoj knjižici nema pomenuti upis, niti mu je poznato kakav je slučaj sa drugim dobrovoljcima. Dodaje da bi čuvao četničku člansku kartu da je znao da će se ikada pojaviti pred bilo kojim sudom da govori o događajima u BiH.

Na pitanje predsedavajućeg sudije zašto je po povratku iz Zvornika i užasa koje je tamo video odlučio da se ponovo prijavi u dobrovoljce i to preko Srpske radikalne stranke, svedok je odgovorio da je želeo da "dokaže okolini da je patriota" ali da to "sa današnjom pameću" nikada ne bi uradio.

Budući da je posle iskaza zaštićenog svedoka ostalo nešto vremena za raspravu o administrativnim pitanjima, optuženi se osvrnuo na odluku sekretara Tribunala da naloži "nadgledanje" njegovih komunikacija sa pravnim savetnicima iz Srbije. Iako je svrha "nadgledanja" da se spreči korišćenje komunikacija u druge svrhe osim za potrebe odbrane, kao i da se izbegne mogući pritisak na svedoke, Šešelj odbija da ubuduće telefonom

i faksom kontaktira pravni tim zbog čega mu je, kako je objasnio, odbrana hendikepirana.

Predsedavajući sudija ga je potom upozorio da bi, ako se "preпусти osećanju kojim rukovodi očajanje", ostane pri stavu da ne kontaktira pravni tim i tako oslabi svoju odbranu, mogao dovesti do rizika da mu se dodeli branilac. Šešelji je na to odgovorio da nikada nije rekao da ne može da se brani, jer smatra da je i bez pomoći pravnih savetnika, pa čak i "sam samit u kosmosu", neuporedivo sposobniji od tužioca. "U redu, ali onda nemojte stalno govoriti da vam je odbrana uskraćena", zaključio je sudija Antoneti/Antonetti.

Tužilac je, inače, krajem avgusta podneo zahtev da se Šešelju dodeli branilac i iz postupka isključi pravni tim zbog "kampanje zastrašivanja i progona svedoka" koju on organizuje, a sprovode njegovi saradnici.

BEZ ZAŠTITE O PROGONU HRVATA IZ HRTKOVACA

HAG, 07.10.2008.

"Prvo sam hteo da budem zaštićeni svedok, ali sam se predomislio kada sam shvatio da pola mog sela zna da ću dati iskaz", rekao je danas Aleksa Ejić, poljoprivrednik iz vojvođanskog sela Hrtkovci, objašnjavajući zbog čega se odlučio da se odrekne zaštitnih mera i javno svedoči na suđenju Vojislavu Šešelju. Ni sudije ni tužilac ga danas nisu pitali kako je pola njegovog sela saznalo da će svedočiti, ako je njegovo ime bilo pod pečatom Tribunala. Na početku, opisao je kontakte koje je poslednjih godina imao sa Šešeljevima, znanim i neznanim, pristalicama.

Svedok je rekao da su mu, dok je još uživao zaštitne mere, nepoznati ljudi na ulici pretili rekavši "da pazi gde će se vratiti posle svedočenja", nakon čega su ga u više navrata kontaktirali i ljudi iz Srpske radikalne stranke (SRS). Prvo mu je nuđeno da bude svedok odbrane i odrekne se izjave istražiteljima tužilaštva, a posle i mesto na listi Šešeljeve stranke na lokalnim izborima i posao za nezaposlenu ćerku. Iako je sve ponude ljubazno odbio, po dolasku u Hag ćerka mu je javila da je zvao lokalni vođa radikala Željko Došen i raspitivao se za njega. A to je Ejića, kako je rekao, "dodatno uzbudilo i zabrinulo", ali ne i pokolebalo u nameri da iznese istinu koju "svetska javnost treba da čuje".

Ono što je, po Ejiću, istina je da su posle Šešeljevog govora u Hrtkovcima 6. maja 1992. godine Hrvati i Mađari počeli ubrzano da napuštaju selo pod pritiskom srpskih izbeglica iz drugih republika i lokalnih Srba, predvođenih Ostojom Sibinčićem, danas članom SRS.

Optuženi je, kako je rekao svedok koji je "iz radoznalosti" prisustvovao mitingu, tada zahtevao da se primeni "princip reciprociteta", odnosno da se "neloyalnim Hrvatima" uradi isto, "samo humanije", što je Tuđman uradio sa Srbima u Hrvatskoj. Humanost bi, poručio je tada Šešelji, trebalo da se ogleda u obezbeđivanju autobusnog prevoza Hrvatima do granice, odakle bi, kako je rekao, "dalje mogli pešice u lijepu njihovu".

Na mitingu je, rekao je Ejić, jedan od lokalnih lidera SRS pročitao imena takozvanih neloyalnih Hrvata, odnosno onih čiji su sinovi navodno bili u hrvatskoj vojsci, među kojima su bili najugledniji meštani Hrtkovaca. Oni su, tvrdi, prvi napustili selo, pa su za njima pošli i drugi, što je rezultiralo drastičnom promenom etničke slike sela. Srba je, kaže, pre rata bilo 10% a danas ih je 70%, dok je broj Hrvata i Mađara sa predratnih 90 pao na 30 procenata. Sve se, opisao je, dešavalo pod plaštom "razmene imovine", odnosno prisiljavanja hrvatskih meštana da ustupe svoje kuće srpskim izbeglicama u zamenu za imovinu koju su ovi napustili u Hrvatskoj.

Za vreme mitinga i prisilnih odlazaka Hrvata srpska policija nije reagovala, iako je sve vreme bila prisutna, što, po Ejiću, znači da se to dešavalo uz prećutnu saglasnost vlasti. Smatra da je Šešelji, iako tada opozicioni političar, "nesvesno iskorišćen" od strane režima Slobodana Miloševića za obračun sa nesrpskim civilima. Svedočenje Alekse Ejića se nastavlja sutra.

PRETNJE, BOMBE I CEDULJICE U HRTKOVcima

HAG, 08.10.2008.

Opisujući atmosferu straha kojoj su 1992. godine bili izloženi nesrbi iz Hrtkovaca, stanovnik tog vojvođanskog sela Aleksa Ejić je u nastavku glavnog ispitivanja na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju naveo nekoliko konkretnih primera pritisaka. On kaže da je svega nekoliko Hrvata na samom početku sukoba 1991. godine dobrovoljno napustilo Hrtkovce a da su svi nakon njih – po tužiocu više od 700 - otišli pod pretnjama ili iz straha pošto su videli da najugledniji meštani napuštaju selo.

Svedok je naveo nekoliko incidenata koji su se dogodili nakon mitinga Srpske radikalne stranke u Hrtkovcima 6. maja 1992. godine na kojem je optuženi Šešelji, pozivajući se na princip reciprociteta, tražio da se Hrvati autobusima odvezu do granice odakle bi "pešice mogli da odu u lijepu njihovu". Ejić kaže da je lokalni Hrvat Marko Fumić napadnut i da su mu bile upućene pretnje smrću, ali je o tome uglavnom govorio na delu

sednice zatvorenom za javnost. Marko Fumić i njegov brat Milan su se sa porodicama nakon toga iselili u Hrvatsku. Isto je učinio i bračni par Tkalac u čije je dvorište bačena bomba.

U nastavku svedočenja o atmosferi straha u Hrtkovcima, Ejić je opisao da su i njemu jednom prilikom dve nepoznate gospode došle na vrata sa ceduljicom i rekle da su od Ostoje Sibinčića, koga je tužilac označio kao predvodnika pritisaka na Hrvate, dobile informaciju da je njegova kuća "predviđena za razmenu". Kada im je rekao da je Srbin, otišle su uz izvinjenje. Slične stvari su se, tvrdi, dešavale i drugim, pre svih nesrpskim meštanima Hrtkovaca, od kojih su mnogi podlegli pritiscima i nevoljno pristali na razmenu imovine sa srpskim izbeglicama iz Hrvatske.

Optuženi Šešelj je na početku unakrsnog ispitivanja odgovornost za pritiske na nesrbe iz Hrtkovaca nastojao da pripiše Srpskom pokretu obnove, stranci svog političkog protivnika Vuka Draškovića. Ukazao je na činjenicu da je Ostoja Sibinčić, za koga tužilac tvrdi da je bio radikal i Šešeljev saradnik, zapravo prvi predsednik SPO u Hrtkovcima. Ejić kaže da je Sibinčić na čelu mesnog SPO bio samo mesec dana 1991. godine a da je posle smenjen, ali tvrdi da se, po njegovim saznanjima, u SRS učlanio tek krajem prošle ili početkom ove godine.

Nastojeći da pobije svedokov navod iz glavnog ispitivanja o vezi srpskih radikala sa režimom Slobodana Miloševića, Šešelj je naveo da je do 1995. godine bio čak četiri puta hapšen, za razliku od Vuka Draškovića koji je u zatvoru bio samo dva puta. "Vi ste bili u sprezi sa režimom, pa zato niste u zatvoru proveli dugo vremena, niti ste bili maltretirani kao gospodin Drašković", odgovorio je Ejić.

Unakrsno ispitivanje Alekse Ejića će sutra biti okončano.

NOVA "ZAVERA" PROTIV VOJISLAVA ŠEŠELJA
HAG, 09.10.2008.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj je drugog dana unakrsnog ispitivanja Alekse Ejića za proterivanje Hrvata iz vojvodanskog sela Hrtkovci optužio "zavereničku grupu" građanski orjentisanih političara. "Zaverenici" su, tvrdi optuženi, sami ubeđivali Hrvate da se ise le iz Hrtkovaca a onda organizovali medijsku kampanju i za to optuživali njega i Srpsku radikalnu stranku.

Šešelj je u tom, više retoričkom, delu unakrsnog ispitivanju optužio tadašnju predsednicu Gradanskog saveza Srbije Vesnu Pešić da je ubeđila uglednog doktora iz Hrtkovaca Branimira Vuksanića da je na listi za prgon i da zato treba da se iseli. Zavera je, smatra optuženi, upotpunjena

kada je Nenad Čanak organizovao medije da optuže radikale za iseljavanje Hrvata i kampanju pritisaka koja je krajem juna 1992. godine kulminirala ubistvom Mijata Štefanca.

Ejić je potvrdio da se posle ubistva Štefanca obratio Nenadu Čanku za pomoć i da su mediji posle toga posvetili više pažnje događajima u Hrtkovcima, ali kaže da se radilo o "informisanju javnosti" a ne o kampanji protiv radikala. Smatra da je doktor Vuksanić bio prisiljen da zameni kuću sa jednom izbegličkom srpskom porodicom iz okoline Zagreba jer su mu na kućnu adresu stizali preteći leci, a na poslu mu govorili "da ne žele da ih leči ustaša".

Na Šešeljevo pitanje da li je on ili bilo ko iz SRS ikada pozivao na maltretiranje i prebijanja Hrvata i bacanje bombi na njihova imanja, svedok je priznao da nikada nije čuo da se to javno čini, ali da pretpostavlja da jeste u tajnosti. Odričući svoje učešće u pritisku na vojvodanske nesrbe 1992. godine, optuženi je dodao da su on i drugi radikali obećavali da će tek po dolasku na vlast, a ne pre toga, srpskim izbeglicama davati adrese lokalnih Hrvata u čije kuće bi trebalo da se usele. "Da, ali su oni shvatili da to treba da učine i pre nego što osvojite vlast", kratko je odgovorio Ejić.

Na pitanje predsedavajućeg sudije o tome kakva je danas situacija u Hrtkovcima, svedok je rekao da je manje-više normalna, na šta ukazuje i to što je Srpska radikalna stranka u tom mestu politički marginalizovana.

Suđenju Vojislavu Šešelju se nastavlja u utorak naredne sedmice.

"KOJE DETE VIŠE VOLIŠ"

HAG, 14.10.2008.

Franjo Baričević je vojvodansko selo Hrtkovci napustio 19. maja 1992. godine, 13 dana nakon mitinga Srpske radikalne stranke i govora njenog lidera Vojislava Šešelja. Svedočeći danas na suđenju lideru srpskih radikala, Baričević je rekao da se u četiri sedmice nakon tog mitinga iz Hrtkovaca iselilo više od 300 hrvatskih domaćinstava.

Baričević tvrdi da je Šešelj na tom mitingu pročitao spisak sa imenima 17 uticajnih Hrvata - među njima je bilo i njegovo ime - kojima je poručio da "imaju 3 dana da se ise le jer srpske izbeglice iz Hrvatske nemaju krov nad glavom". Tada je rekao da će Hrvati dobiti ključeve od srpskih kuća u Hrvatskoj i da će autobusima biti prebačeni u "lijepu njihovu". Budući da Šešelj nije poznavao meštane Hrtkovaca, taj spisak je, po svedoku, dobio od lokalnih pristalica Srpske radikalne stranke koje je predvodio Ostoja Sibinčić.

U govoru kojim je, prema optužnici, "direktno podsticao izvršenje konkretnih zločina i lično počinio zločin deportacije i prisilnog premeštanja", Šešelj je, po Baričeviću, pominjao "srpski Dubrovnik, srpski Karlovac i srpsku Viroviticu". Takođe je, tvrdi svedok, rekao da "mešani brakovi moraju da se rastave a deca iz tih brakova poubijana".

Baričević je opisao pretnje koje je njegova ćerka doživela kada su je nepoznate osobe zaustavile na ulici. Od nje je zatraženo da kaže "koga tata više voli – nju ili njenog brata – pošto će ono dete koje više voli moći da ode u Hrvatsku a sa drugim se zna šta će biti". Nakon toga su usledile telefonske pretnje koje su okončane tek kada je svedok pristao da svoje imanje sa dve kuće zameni za spaljenu kuću u predgrađu Slavonske Požege u Hrvatskoj. "Uzeo sam šta mi se davalo, bilo mi je važno izvući živu glavu, da su mi deca na sigurnom", rekao je Baričević.

Tužilaštvo do danas nije uspeo da pronađe video ili audio snimak mitinga u Hrtkovcima ali je govor koji je Šešelj tom prilikom održao objavljen u jednoj od 80 knjiga lidera srpskih radikala. Pošto se u objavljenom tekstu ne pominje izjava da "treba pobiti decu iz mešovitih brakova", predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti je nekoliko puta zatražio od svedoka da potvrdi da li je to Šešelj zaista rekao. Svedok je ostao pri svom iskazu, govoreći da je "sasvim siguran" šta je čuo.

Unakrsno ispitivanje svedoka biće nastavljeno sutra posle podne.

KALJANJE SVEDOKA

HAG, 15.10.2008.

Nakon što je juče sugerisao da je iskaz svedoka optužbe Franje Baričevića pripremila hrvatska obaveštajna služba, optuženi Vojislav Šešelj je danas dopunio spisak optužbi tvrdnjama da je svedok bio "doušnik srpske službe bezbednosti", da se po dolasku u Hrvatsku priključio terorističko-paravojnoj formaciji HOS Dobroslava Parage kao i da je njegov otac bio ustaša za vreme drugog svetskog rata. Svedok je sa indignacijom odbio sve te optužbe a sudije, mada je tužilac prigovorio zbog "kaljanja" i "zastrašivanja svedoka", nisu reagovala na takav Šešeljev "stil" unakrsnog ispitivanja.

Baričević je juče svedočio da se iselio iz vojvođanskog sela Hrtkovci u maju 1992. godine, nakon što je Šešelj, na mitingu Srpske radikalne stranke, prozvao uticajne hrvatske meštane i poručio im da napuste Srbiju. Svedok je tada otišao u selo Jakšići, nadomak Slavonske Požege.

Optuženi je tokom unakrsnog ispitivanja citirao izjavu koju je Desanka Milovanović, sa kojom je Baričević zamenio kuću, navodno dala Šešeljevima istražiteljima. U toj se izjavi tvrdi da su u Hrtkovcima su ostali samo "bogatiji Hrvati" dok su siromašni menjali imovinu kako bi izvukli "materijalnu korist". To je, zaključio je Šešelj, učinio i Baričević koji je, prema ugovoru o razmeni, dobio novu kuću, veliko imanje i nove poljoprivredne mašine u zamenu za stare pokretnosti i nepokretnosti. Svedok je i to negirao, tvrdeći da je za svoje dve kuće u Hrtkovcima, imanje i poljoprivredne mašine, u Jakšićima dobio spaljenu kuću i štalu, traktor iz 1969. godine, i oranice umesto voćnjaka. Uzeo je, kaže, "ono što mu se nudilo da ne bi ostao bez ničega".

Suđenje lideru radikala nastavljeno je iskazom zaštićenog svedoka, Hrvata koji se 1992. godine iselio iz Hrtkovaca i svoju imovinu zamenio za imovinu Srba iz Hrvatske.

U sažetku izjave koju je tužiteljica pročitala u sudnici, svedok je opisao promenu atmosfere u Hrtkovcima nakon mitinga Srpske radikalne stranke u maju 1992. godine na kojem je Šešelj pročitao spisak sa imenima uticajnih Hrvata kojima je poručio da se isele "sa plastičnim vrećicama" i rekao da "decu iz mešovitih brakova treba pobiti". Svedok tvrdi da su Hrvati dobijali pretnje da će biti ubijeni ako se ne isele iz kuća, a policija je štitila počinioce umesto ugroženih hrvatskih meštana. Nakon ubistva njegovog ujaka u junu 1992. godine u Hrtkovcima su uspostavljeni policijski punktovi i situacija se donekle smirila, svedok je ipak odlučio da ode jer "policija ga može čuvati u selu ali ne i u polju".

Pošto je Šešelj odbio da unakrsno ispituje svedoka, njegova izjava je uvedena u dokaze. Suđenje lideru radikala će biti nastavljeno sledeće sedmice, iskazom demografa optužbe Eve Tabo/Tabeau.

DRASTIČNE PROMENE NACIONALNOG

SASTAVA STANOVNIŠTVA

HAG, 21.10.2008.

Od hiljadu Hrvata koji su živeli u Hrtkovcima 1991. godine, do 2002. godine ih je u selu ostalo samo 256. S druge strane, broj Srba koji su živeli u tom nekada multinacionalnom vojvođanskom selu se u istom periodu povećao sa 500 na 2.400. Do tog je nalaza došla demografski ekspert tužilaštva Eva Tabo/Ewa Tabeau u izveštaju o "iseljavanju Hrvata i drugih nesrba iz Hrtkovaca" koji je sastavila za suđenje lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju. Izveštaj obuhvata period od maja do avgusta

1992. godine mada se izolovani podaci odnose na migracije pre i posle tog perioda.

U istraživanju promena demografske strukture Hrtkovaca, Tabo je koristila spisak sa imenima 110 izbeglica koji je dobila od hrvatskih vlasti, zatim popis više od 280 proteranih porodica koji je objavljen u knjizi "Kako je umirao moj narod" nekadašnjeg župnika Marka Kljajića kao i župnu evidenciju katoličke crkve o rođenjima, krštenjima i venčanjima.

Upoređujući popise stanovništva iz 1991. i 2002. godine, Tabo je primetila da je broj Hrvata i drugih nesrba opao za oko 76 procenata dok se broj Srba u Hrtkovcima povećao skoro pet puta. Tako veliki porast srpskog stanovništva i opadanje broja nesrba nije moglo da nastane "prirodnim putem", smatra Tabo i dodaje da je morala da postoji "sila koja je doprinela migraciji". Po tužilaštvu, migraciju je podstakao Vojislav Šešelj koji je 6. maja 1992. godine na mitingu u Hrtkovcima, prema optužnici, pozvao najuglednije Hrvate da napuste selo, nakon čega su njegovi sledbenici pokrenuli kampanju zastrašivanja i proganjanja nesrpskog stanovništva.

U osporavanju ekspertskog izveštaja, Vojislav Šešelj je tvrdio da "ne postoji Hrvat iz Hrtkovaca koji može da se nazove izbeglicom". Po Šešelju, izbeglica je onaj ko "beži pred stvarnom ili imaginarnom opasnošću", ostavlja za sobom nepokretnu i pokretnu imovinu i "nema vremena da napravi ugovor, registruje se u sudu i organizuje selidbu". Budući da su Hrvati iz Hrtovaca razmenili imovinu sa Srbima iz Hrvatske, Šešelj je zaključio da je razmena bila dobrovoljna a njihov odlazak iz Hrtkovaca proračunat. Svedoci optužbe koji su davali iskaz o događajima u Hrtkovcima su, međutim, redom tvrdili da "su uzimali šta im se nudilo" da "ne bi ostali bez ičega" kao i da su Srbi dolazili sa adresama svojih kuća u Hrvatskoj tražeći da se usele u domove Hrvata u Hrtkovcima.

Šešelj je takođe tvrdio da Hrvati i drugi nesrbi iz Hrtkovaca nisu bili proterani pošto "prema njima nije primenjena sila, vojska ih nije puškama otpratila do granice niti im je postavljen ultimatum da napuste zemlju". Šešelj će unakrsno ispitivanje demografa Eve Tabo nastaviti sutra pred podne.

Na početku današnje rasprave predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti je saopštio "ličnu odluku" da je zatražio povlačenje iz veća koja bi Šešelju moglo da sudi za nepoštovanje suda. Mada nije izričito navedeno da li je takav postupak pokrenut, iz onoga što je sudija rekao moglo je da se zaključi da bi povod mogla da bude knjiga Vojislava Šešelja "Afera Hrtkovci" u kojoj su obelodanjena imena zaštićenih svedoka optužbe.

Sudija Antoneti, kako je rekao, ne želi da eventualna osuda Vojislava Šešelja za nepoštovanje suda, ukoliko se utvrdi da se radilo o zastrašivanju svedoka, utiče na njegovu nepristrasnost prilikom presuđivanja u glavnom predmetu. Suđenje Šešelju će, smatrati Antoneti, moći da se odvija istovremeno sa postupkom za nepoštovanje suda koji bi mogao da bude pokrenut protiv Šešelja i/ili nekog od njegovih pravnih savetnika.

PRISILNA A NE RAZVOJNA MIGRACIJA

HAG, 22.10.2008.

Nastojeći da ospori ekspertski izveštaj demografa tužilaštva Eve Tabo/Ewa Tabeau, lider srpskih radikala Vojislav Šešelj je tvrdio da je razlog za migracije hrvatskog stanovništva iz Hrtkovaca mogao da bude ekonomske prirode. Prema popisu iz 2002. godine, u Hrtkovcima je živelo oko 250 Hrvata i 2.500 Srba, što znači da se u odnosu na popis iz 1991. godine broj Hrvata smanjio četiri puta, dok se broj Srba povećao skoro pet puta.

Po Šešelju, u dekadi koja je prethodila sukobima u bivšoj Jugoslaviji, u Vojvodini je zabeležen negativan rast stanovništva zbog niske stope priraštaja i migracije u potrazi za bojim životom. Tabo je odgovorila da je trend "razvojnih migracija" iz osamdesetih godina, zamenjen "prisilnim migracijama" početkom devedesetih koje su bile posledica konflikta. Takođe je ukazala da su razlozi za iseljavanje mogli da budu političke prirode. Prema njenom izveštaju, najveći broj Hrvata je napustio Hrtkovce polovinom maja, nakon govora Vojislava Šešelja u kojem je, po optužnici, pozvao na iseljavanje hrvatskog stanovništva.

Pozivajući se na ekspertski izveštaj demografa odbrane Svetlane Radovanović, Šešelj je ukazao na primere po kojima su se neki meštani Hrtkovaca 1991. godine izjasnili kao Hrvati dok su 10 godina kasnije "progledali" i deklarirali se kao Srbi. Eva Tabo je primetila da izveštaji Svetlane Radovanović "nisu nepristrasni i bez grešaka", te je zaključila da bi morala da proveri podatke na koje se poziva optuženi.

Optuženi je takođe nastojao da ospori metodologiju izrade ekspertskog izveštaja Eve Tabo. On naime smatra da su jedini ispravni izvori za istraživanja o kretanju stanovništva popisi iz 1991. i 2002. godine koji su urađeni kako u Srbiji tako u Hrvatskoj. Crkvene knjige, popis izbeglica koji su dostavile hrvatske vlasti i spisak iseljenih Hrvata objavljen u knjizi lokalnog župnika, po Šešelju, nisu pouzdani izvori za istraživanje promena demografske strukture stanovništva. Tabo se, naravno, nije s tim

složila i ukazala je da su crkvene knjige "jako dobar izvor" jer sadrže evidenciju o svim ključnim događajima u životu ljudi.

Današnja rasprava je naglo prekinuta nakon što je predsjedavajući sudija saopštio da je u toku protiv-požarna vežba i da svi moraju da napuste sudnicu. Unakrsno ispitivanje Eve Tabo trebalo bi da bude završeno u prvoj polovini sutrašnje sednice.

UBISTVA POČELA POSLE ŠEŠELJEVE POSETE HAG, 23.10.2008.

Mada je odustalo od navoda optužnice protiv Vojislava Šešelja koji se odnose na zločine u Voćinu 1991. godine, tužilaštvo je na klupu za svedoke pozvalo bivšu medicinsku sestru Jelenu Radošević koja je tvrdila da su ubijanja Hrvata u tom selu počela dve nedelje nakon posete lidera srpskih radikala. Namera tužilaštva je da izvođenjem dokaza o zločinima u Voćinu ukaže na ciljeve i metode udruženog zločinačkog poduhvata za koji se Šešelj tereti kao i na elemente zločina progona u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

U sažetku izjave koji je pročitao tužilac se navodi da se svedokinja preselila u Voćin u septembru 1991. godine pošto se, kako je rekla, "nije osećala sigurno u Slatini, u Zapadnoj Slavoniji". Tvrdi da je narednog meseca videla sedam autobusa naoružanih muškaraca sa šubarama na glavama za koje je kasnije saznala da su Šešeljevi dobrovoljci iz Srbije i da ih predvodi vojvoda Radovan Novačić. Njega je, tvrdi, prvi put videla u stacionaru kada je došao da poseti ranjene dobrovoljce.

Dobrovoljci su, po rečima svedokinje, bili izmešani sa pripadnicima JNA i TO, bili su "mladi, nedisciplinovani i često pijani". Svedokinja ih je jednom prilikom videla u stacionaru kada su došli da "traže ustašu da ga iseckaju na komade". Pošto im svedokinja nije dozvolila ulazak, oni su reagovali "ljuto i grubo" a jedan od njih je pucao u zemlju.

Šešelj je, rekla je svedokinja, došao u Voćin krajem novembra ili početkom decembra 1991. godine kako bi, po njenom uverenju, pružio "moralnu podršku vojnicima". Mada ne zna da li je Šešelj izdao naređenje vojnicima da ubijaju civile, svedokinja je primetila da su "nakon njegove posete počela ubijanja Hrvata u Voćinu".

Odgovarajući na pitanja sudija – pošto Šešelj odbija da unakrsno ispituje svedoke čije se pisane izjave uvode u dokaze - Radošević je rekla da su neki od dobrovoljaca pre nego što su došli u Hrvatsku bili u zatvoru. To joj je, uka-zala je, rekao jedan osamnaestogodišnjak koji je primljen na lečenje zbog žutice. Kada ga je upitala kako je došao na ratište i da li je

odslužio vojsku, dobrovoljac joj je odgovorio da "za jedan mesec zatvora, dobija četiri meseca slobode".

Na početku današnjeg zasedanja, tužilac Daril Mandis/Daryl Mundis je skrenuo pažnju na novo književno ostvarenje Vojislava Šešelja koji "na uvred-ljiv način" govori o tužiteljici Kristin Dal/Christine Dahl. Mandis je zatražio od Veća da takvo ponašanje optuženog zaustavi jer on "namerno baca ljagu na dig-nitet postupka" i "ruga se sudu, sudijama, tužilaštvu, žrtvama i međunarodnoj zajednici u celini". Sudije nisu imale odgovor na ovu primedbu tužioca.

PRODUŽEN NADZOR ŠEŠELJEVIH KOMUNIKACIJA HAG, 30.10.2008.

Odlukom sekretara Tribunala Hansa Holthausa/Holthuis, nadzor komunikacija Vojislava Šešelja sa njegovim pravnim savetnicima produžen je za još 30 dana – potvrdila nam je danas predstavnica za štampu Tribunala Nerma Jelačić. Optuženi, koji je juče upoznat sa tom odlukom, može se na nju žaliti predsedniku Tribunala.

Šešeljeve privilegovane ili poverljive komunikacije sa radikalnim timom pravnih savetnika stavljene su pod jednodnevni nadzor 29. septembra ove godine zbog, kako je tada navedeno, osnovane sumnje da su privilegovane komunikacije, koje su optuženom odobrene za pripremu odbrane u Pritvorskoj jedinici UN, mogle da budu korišćene za pokušaje uticaja na svedoke ili njihovo zastrašivanje. Pošto se, po oceni sekretara Suda, te okolnosti u međuvremenu nisu bitno promenile, nadzor Šešeljevih komunikacija sa pravnim savetnicima je produžen za još 30 dana.

Odluku o nadzoru privilegovanih komunikacija Šešelj tumači kao uki-danje ili zabranu kontakata sa pravnim savetnicima, pa u proteklih mesec dana nije propuštao priliku da u sudnici istakne kako mu je time onemogućeno da priprema odbranu. Ako su na to uopšte reagovala, sudije su optuženom skreta-le pažnju da nadzor komunikacija nije isto što i njihovo ukidanje, a da je na njemu izbor da li će pod takvim uslovima kontaktirati svoje pravne savetnike.

DOKTORKA BOSANAC PETI PUT PRED TRIBUNALOM HAG, 04.11.2008.

Aktuelni ravnatelj Opće bolnice u Vukovaru Vesna Bosanac je na tom položaju bila i u novembru 1991. godine kada je oko 200 ljudi izvedeno iz bolnice i pogubljeno na poljoprivrednom dobru Ovčara. Kao jedan od ključnih svedoka o događajima koji su prethodili prvom masovnom

ubistvu u ratovima na području bivše Jugoslavije do sada je pred Tribunalom svedočila četiri puta – u dva navrata u predmetu "Vukovarske trojke" bivših oficira JNA i po jednom na suđenjima nekadašnjem predsedniku Srbije Miloševiću i bivšem gradonačelniku Vukovara Dokmanoviću. Danas se u sudnici pojavila i peti put, kao svedok optužbe na suđenju Vojislavu Šešelju.

Ovog puta u dokaze je uvedena izjava koju je doktorka Bosanac dala istražiteljima tužilaštva u septembru ove godine. Tužilac je pročitao kratak sažetak u kojem se navodi da je svedokinja opisala kako su se - pre ulaska JNA i paravojnih jedinica u Vukovar - u bolnicu sklonili mnogi civili i hrvatski vojnici, nadajući se da će biti evakuisani po sporazumu hrvatske vlade i JNA, potpisanom 18. novembra 1991. godine.

Sporazum, međutim, nije ispoštovan i umesto da budu evakuisani, deo ljudi koje su srpske snage 20. novembra zatekle u bolnici odveden je na Ovčaru i pogubljen, deo je zatočen u skladište vukovarskog Veleprometa, a deo, među kojima i doktorka Bosanac, prebačen u zatvor u Sremskoj Mitrovici, u Srbiji. Najvažniji deo izjave, po tužiocu, je onaj u kojem se uspostavlja veza između ljudi za koje doktorka Bosanac zna da su 20. novembra bili u bolnici i spiska žrtava čiji su posmrtni ostaci kasnije ekshumirani iz masovne grobnice na Ovčari.

U masakru na Ovčari su, po optužnici, učestvovali i dobrovoljci koje je "regrutovao i/ili podstrekavao" lider srpskih radikala Vojislav Šešelj. Odgovarajući na pitanja predsedavajućeg sudije, doktorka Bosanac je rekla da je u Vukovaru vidala neuredne, bradate ljude pune mržnje čiji je "ako ne najviši, onda jedan od najviših" komandanata bio optuženi Šešelj. To je, tvrdi, čula na srpskom državnom radiju koji je za vreme opsade Vukovara imala prilike da prati.

Optuženi Šešelj je danas, kao i u prethodnim prilikama, odbio da ispituje svedoka čiji je iskaz u dokaze uveden putem pisane izjave. Oglasio se, međutim, pre ulaska doktorke Bosanac u sudnicu da bi se požalio na odluku Sekretarijata kojom mu je produžena zabrana korišćenja privilegovane telefonske linije, ali i na zaveru za koju "pouzdana zna" da mu se sprema.

U zaveri sa ciljem da mu se obustavi svaki kontakt sa spoljnim svetom, kako je objasnio, osim Sekretarijata Tribunala učestvuju i njegovi doskorašnji partijski drugovi Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić, srpski mediji i tajkuni i tajne službe velikih sila. U Šešeljevoj interpretaciji, to izgleda ovako – po instrukcijama obavestajnih službi Sjedinjenih Država i Velike Britanije Nikolić i Vučić preko medija koje kontrolišu tajkuni

sprovode kampanju protiv njega, navodeći da je naručio njihovo ubistvo, a onda Sekretarijat na osnovu toga njemu zabranjuje svaki kontakt sa pravnim savetnicima i porodicom. "Ja nisam paranoik, ali znam da američka i britanska obavestajna služba strogo nadziru ovaj proces zbog svojih geostrateških interesa na Balkanu", zaključio je Šešelj i još jednom istakao svoju "superiornost" u poređenju sa drugim advokatima pred Tribunalom.

SUDIJA ANTONETI TESTIRA ŠEŠELJEVE TEORIJE

HAG, 05.11.2008.

Lider srpskih radikala Vojislav Šešelj od početka suđenja odbija da unakrsno ispituje svedoke čiji su glavni iskazi u dokaze uvedeni putem pisanih izjava. U takvim situacijama, nakon tužioca, svedoka obično ispituju članovi veća, pre svih predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti, koji je danas objasnio da on postavlja pitanja "koja optuženi ne želi da postavi" s ciljem "da se dođe do istine". Tako je bilo i u nastavku iskaza ravnateljice vukovarske Opće bolnice, doktorke Vesne Bosanac, koja je u pisanoj izjavi istražiteljima tužilaštva i jučerašnjem svedočenju iznela svoja saznanja o događajima koji su prethodili masakru oko 200 Hrvata na Ovčari 20. novembra 1991. godine.

Sudija Antoneti je pred svedokinju izneo Šešeljevu teoriju o tome da su za ubistvo na Ovčari odgovorni lokalni "teritorijalci", koji su se svetili svojim dojučerašnjim komšijama, a ne dobrovoljci Srpske radikalne stranke, navodno povučeni iz Vukovara pre 20. novembra 1991. godine. Očito smatrajući da doktorka Bosanac ne bi mogla da ponudi značajne informacije o celoj "teoriji", izostavio je deo u kojem Šešelj tvrdi da je prepuštanje zarobljenika "ostraćenim lokalnim dobrovoljcima" izvedeno po zamisli generala JNA Aleksandra Vasiljevića.

Svedokinja odgovara da je i sama dosta razmišljala kako se sve dogodilo i da je uvek dolazila do istog zaključka – da su JNA, dobrovoljci i "teritorijalci" delovali zajedno. Smatra da je vojska, "samo da je htela", mogla da spasi ljude sa Ovčare, umesto što ih je prepustila dobrovoljcima i lokalnim pripadnicima TO. U prilog svojoj tvrdnji navodi da je JNA zarobila i odvela u zatvor u Sremskoj Mitrovici 174 ranjenika i izvestan broj radnika bolnice, među kojima je i sama bila. Isto se, smatra, moglo uraditi i sa ljudima sa Ovčare.

Doktorka Bosanac je danas sudijama prenela "razočarenje" građana Vukovara zbog Tribunalove presude bivšim oficirima JNA Veselinu

Šljivčaninu, osuđenom na pet godina zatvora, i Miroslavu Radiću, oslobođenim svih optužbi za zločin na Ovčari.

Optuženi Šešelj je pred kraj iskaza doktorke Bosanac, po rečima tužioca, izgovorio niz "pogrđnih" reči na njen račun, ali je to redigovano i izuzeto iz transkripta. Tužilac je dodao da to nije prvi put da se optuženi tako odnosi prema svedocima i da to predstavlja jedan od razloga da veće usvoji zahtev optužbe da mu se dodeli branilac. Šešelja je potom upozorio i predsedavajući sudija, zamolivši da "pokuša da se savlada" u situacijama kada mu se ne dopada nečije svedočenje. Nakon Vesne Bosanac, tužilac je na klupu za svedoke izveo komandanta 80 brigade JNA Milorada Vojinovića, penzionisanog pukovnika koji je među poslednjima na Ovčari video Hrvate izvedene iz bolnice dok su još bili živi.

"ŠOKANTAN PRIZOR" NA OVČARI

HAG, 06.11.2008.

Penzionisani pukovnik Milorad Vojinović je u novembru 1991. godine, kada se dogodio masakr na poljoprivrednom dobru Ovčara gde je ubijeno 200 Hrvata izvedenih iz vukovarske bolnice, bio komandant 80. motorizovane brigade JNA, a nešto kasnije, u decembru iste godine, je postavljen za komandanta grada Vukovara. U izjavi istražiteljima tužilaštva iz septembra 2008. godine je izneo saznanja o učešću dobrovoljaca SRS, za čije se zločine tereti lider srpskih radikala Vojislav Šešelj, u vukovarskim događajima. Vojinović je već dao iskaz u predmetu Vukovarske trojke bivših oficira JNA i na beogradskom suđenju direktnim izvršiocima masakra na Ovčari.

Neposredno pre ubistva više od 200 Hrvata 20. novembra 1991. godine, Vojinović je, navodi se u sažetku njegove izjave, prolazeći pored hangara na Ovčari video "šokantan prizor". Zarobljenici iz vukovarske bolnice su prolazili kroz špalir teritorijalaca i dobrovoljaca koji su ih, u prisustvu drugih pripadnika JNA, psovali, udarali i oduzimali im sve vredne stvari. Svedok je navodno pokušao da ih zaštititi ali su ga ljudi sa četničkim obeležjima i drugi dobrovoljci u tome sprečili a pošto je žurio na sastanak svoje vojne komande, produžio je ka selu Negoslavci. Tamo je, kaže, sve što je video na Ovčari preneo komandantu Operativne grupe "Jug", pukovniku Miletu Mrkšiću, ali mu je ovaj rekao "da o tome više ne govori".

Kada se vratio na komandno mesto, svedok je saznao da se vojska povukla iz hangara i da je "donesena odluka" da se zarobljenici prepuste teritorijalcima i dobrovoljcima. Ne seća se da li je u hangaru video

komandanta dobrovoljačke jedinice SRS "Leva supoderica" Milana Lančuzanina zvanog Kameni, ali je, kaže, kasnije čuo da je bio tamo. Zna i da je Vojislav Šešelj dodelio Kamenom zvanje vojvode.

Budući da je Šešelj odbio da unakrsno ispituje svedoka jer je njegov iskaz uveden u dokaze putem pisane izjave, Vojinoviću su pitanja postavljali članovi Pretresnog veća. Mada je potvrdio da je bio jedan od oficira sa najvišim činom na Ovčari, Vojinović je u odgovoru na pitanje sudije Harhofa/Harhoff rekao da je "učinio maksimalno, sve što je mogao, da zaštititi te ljude, svoju komandu i sebe". Rekao je i da se "ono što je video na Ovčari događalo pod kontrolom i zapovedništvom oficira JNA".

Nakon Vojinovića, tužilaštvo je izvelo Julku Maretić iz Vočina u Zapadnoj Slavoniji koja je u izjavi istražiteljima opisala dolazak "Šešeljevaca i Arkanovaca" u to selo u oktobru 1991. godine. Nakon toga, rekla je svedokinja, četvorica Hrvata koji su radili za lokalne Srbe su nestali a njeno troje komšija je ubijeno. Julka Maretić je napustila Vočin u decembru 1991. Kada se sledeće godine vratila, zatekla je "razrušenu kuću bez crepa" koji je uništen prilikom miniranja obližnje katoličke crkve.

Suđenje Vojislavu Šešelju biće nastavljeno naredne sedmice svedočenjem specijaliste sudske medicine Davora Strinovića koji je kao posmatrač Ureda hrvatske Vlade za zatočena i nestala lica, nadgledao ekshumaciju na Ovčari.

SEKRETAR SUDA: ŠEŠELJEVE PRIMEDBE "BESPREDMETNE"

HAG, 6.11.2008.

U podnesku kojim je odgovorio na primedbe lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja, sekretar Tribunala Hans Holthaus/Holthuis ukazuje da Pretresno veće nije nadležno da preispituje odluke Sekretarijata koje se odnose na nadzor privilegovanih komunikacija optuženika.

Odlukom Sekretarijata od 29. septembra ove godine, sve Šešeljeve privilegovane komunikacije su stavljene pod nadzor zbog sumnje da je pokušao da utiče na svedoke ili ih zastrašuje. Na javnoj raspravi 22. oktobra, Šešelj se žalio na tu odluku tvrdeći da "mora da čeka u redu kako bi koristio telefon, da drugi pritvoreni mogu da čuju njegove razgovore i da mora da plaća korišćenje telefona". Predsedavajući veća je rekao da će preispitati tu odluku i pozvao je Sekretara da odgovori na Šešeljeve primedbe.

U odgovoru koji je danas objavljen, Sekretar je naveo da odluku o primeni mera nadzora može da preispita samo predsednik Tribunala. Pretresno veće može da preispituje samo "modalitete primene odluke" i

utvrđuje da li se time umanjuje mogućnost optuženog da priprema svoju odbranu. Po mišljenju Sekretara, Šešeljeva prava ni na koji način nisu umanjena.

Kako se navodi, Šešelju nikada nije uskraćeno da razgovara sa pravnim savetnicima koje i dalje može da zove sa telefona koji je pod nadzorom. Drugi telefon, rezervisan za privilegovane komunikacije optuženih i njihovih branilaca, Šešelju nije dostupan zbog sumnje da je tu liniju koristio za političko delovanje u Srbiji i pokušaje zastrašivanja svedoka. Sekretar priznaje da je, zbog skorašnjih promena u Pritvorskoj jedinici UN, "veća potražnja" za tim telefonom i da se aparat nalazi na mestu koje je izloženije ali dodaje da te činjenice "ne utiču značajno na Šešeljevu pripremu odbrane".

Po mišljenju Sekretara, Šešelj ne može da se žali na kršenje privatnosti jer od donošenja odluke o nadzoru, nije ni pokušao da razgovara sa pravnim savetnicima. A pošto nije imao telefonskih komunikacija nije morao ni da ih plaća, navodi Holthaus i ukazuje da se optuženi često hvali kako je "i bez pomoći savetnika, sposoban da uspešno unakrsno ispituje svedoke i da je superioran u odnosu na tužilaštvo, s čim se predsedavajući sudija saglasio".

U zaključku, sekretar suda obaveštava veće da će Šešeljeve komunikacije i dalje biti pod nadzorom kako bi se "predupredilo dalja ometanja sprovođenja pravde i zastrašivanja svedoka".

ŠEŠELJ NE ODUSTAJE OD VUKOVARSKOJ TEORIJE ZAVERE

HAG, 11.11.2008.

Specijalista sudske medicine, doktor Davor Strinović, je kao veštak optužbe do sada na tri haška suđenja – Slobodanu Miloševiću, Milanu Martiću i "Vukovarskoj trojci" – svedočio o ekshumacijama i identifikacijama posmrtnih ostataka žrtava na više lokacija širom Hrvatske, od kojih se dve pominju i u optužnici protiv lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja. Strinović je, naime, kao predstavnik vladine Komisije za nestale osobe, nadgledao ekshumaciju 200 leševa iz masovne grobnice na poljoprivrednom dobru Ovčara nadomak Vukovara, a pre toga radio obdukcije 43 leša pronađena u Voćinu. Ekspertski izveštaj hrvatskog specijaliste sa popisom žrtava sa te dve lokacije je danas uveden u dokaze.

Masovnu grobnicu na Ovčari je pronašao američki antropolog Klajd Snou/Clyde Snow u oktobru 1992. godine, ali je, zbog protivljenja vlasti bivše RSK, ekshumacija urađena tek u leto i jesen 1996. godine, nakon mirne reintegracije tog područja u Hrvatsku. Na Ovčari je, kaže

Strinović, pronađeno 200 leševa, od kojih je 188 ubijeno vatrenim oružjem, šestoro je preminulo usled prebijanja i jedna osoba od ubodnih rana. Za petoro nije utvrđen tačan uzrok smrti. Taj nalaz se poklapa sa navodima optužnice po kojima je 20. novembra 1991. godine oko 200 Hrvata izvedeno iz Vukovarske bolnice, odvedeno u hangar na Ovčari, gde su neki do smrti premlaćeni, a ostali izvedeni na obližnju njivu i tu streljani. Pod Strinovićevim nadzorom u zagrebačkom Zavodu za sudsku medicinu do danas su identifikovana 193 leša, među kojima su i dve žene. Najmlađa osoba ubijena na Ovčari je imala 16 a najstarija 72 godine.

Unakrsno ispitivanje je trajalo neuobičajeno kratko, tek četrdesetak minuta, tokom kojih je optuženi Šešelj nekoliko puta podvukao da je Strinović "korektan veštak" i postavio mu nekoliko pitanja o vrsti oružja kojim je izvršeno streljanje na Ovčari, sugerišući da se radilo pre svega o automatskim puškama tipa "kalašnjikov" sa čim se svedok saglasio.

Strinović, međutim, nije umeo da odgovori na pitanje "da li mu je bilo čudno" što je na Ovčari streljano tačno 200 ljudi, pošto, kaže, o tome nije nikada mislio. Šešelj, podsetimo, negira da su zločin na Ovčari, između ostalih, počinili dobrovoljci Srpske radikalne stranke i tvrdi da je nalogodavac penzionisani general VJ Aleksandar Vasiljević, koji je, po toj teoriji, naredio da se strelja tačno 200 Hrvata, a da su počinioci pazili da ni slučajno "ne premaše" zacrtanu cifru, pa su iz hangara na Ovčari oslobodili sedmorice koji su im bili "višak".

Suđenje Vojislavu Šešelju se nastavlja sutra iskazom zaštićenog svedoka optužbe.

ŠTA JE SVEDOK MOGAO DA VIDTI

HAG, 12.11.2008.

Zaštićeni svedok optužbe sa pseudonimom "VS-1093" je danas na suđe-nju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju opisao situaciju u Zvorniku s počea-tka aprila 1992. godine, neposredno pre i za vreme napada JNA i srpskih para-vojnih jedinica na grad. Svedoku su dodeljene mere zaštite lika i izmene glasa, a najosetljiviji delovi iskaza odvijali su se na sednicama zatvorenom za javnost.

Svedok je rekao da se noć pred napad na Zvornik zatekao u zgradi u koju su privedena četvorica "arkanovaca", uhapšenih na jednoj od zvorničkih barikada. Bili su, kaže, obučeni u maskirne uniforme, opremljeni pištoljima, lisicama i žicama za davljenje, a uz sebe su, tvrdi, imali i kartice na kojima je pisalo da su pripadnici Arkanovih "tigrova". Taj incident je, svedočeci u maju ove godine, slično opisao i zamenik

komandira zborničke policije Asim Alić, s tim da je tvrdio da su dvojica uhapšenih – Milorad Luković "Legija" i izvesni Stojanović – bili pripadnici Arkanovih "tigrova", a braća Dušan "Repić" i Vojin "Žuća" Vučković bili "Šešeljevci".

Opisujući napad na Zvornik 8. aprila 1992. godine, svedok je rekao da je sve počelo jakom vatrom artiljerije JNA, a da su potom u grad ulazile grupice pešadije, među kojima je bilo i obučениh kao uhapšeni "arkanovci", koje je on imao prilike i ranije da vidi. Kaže da je sa jednog uzvišenja uz pomoć dvogleda video streljanje grupe Muslimana uz zid jedne stambene zgrade. Šešelja i "Šešeljevce", makar na javnim delovima zasedanja, svedok nije pominjao.

Optuženi u unakrsnom ispitivanju nije negirao da se pomenuto streljanje dogodilo, ali je sugerisao mogućnost da svedok to sa pozicije na kojoj se nalazio nije mogao da vidi, odnosno da mu se u pamćenju "pomešalo" ono što je čuo i što je video, ali je to ovaj negirao. Ostatak zasedanja je uglavnom protekao u natezanju Šešelja i svedoka oko toga da li su ili ne Muslimani bili vojno spremni za ratni obračun sa Srbima.

Tužilac nije predvideo nove svedoke za ovu sedmicu, pa će suđenje Vojislavu Šešelju biti nastavljeno u utorak 18. novembra.

ŠEŠELJ "IDENTIFIKOVAO" NEIDENTIFIKOVANE ŽRTVE
IZ OVČARE
HAG, 18.11.2008.

Pored eksperta sudske medicine Davora Strinovića, koji je na suđenju Vojislavu Šešelju svedočio prošle sedmice, ekshumaciji masovne grobnice na Ovčari prisustvovala je i psiholog Višnja Bilić iz Uprave za zatočene i nestale Vlade Hrvatske. Ona je danas, svedočeci na poziv optužbe, predočila najvažnije podatke iz ekspertskog izveštaja o procesu traženja žrtava rata u Hrvatskoj koji je uveden u dokaze na suđenju lideru srpskih radikala.

Bilić je prvo ponovila podatak, koji je iznesen i u Strinovićevom svedočenju, da su na Ovčari pronađeni posmrtni ostaci 200 osoba od kojih je identifikovano 193. Za većinu, mada ne i za sve, je utvrđeno da su poslednji put viđeni u Vukovarskoj bolnici.

Budući da se, osim za masakr na Ovčari, Šešelj tereti i za ubistvo šestoro Hrvata u vukovarskom "Veleprometu" svedokinja je u izveštaju navela da su njihovi posmrtni ostaci pronađeni na gradskom Novom groblju, gde je od 1991. do 1995. godine sahranjeno ukupno 938 žrtava rata. Tela šestorice pomenutih žrtava su, kaže, odmah nakon ubistva bila

zakopana u "Veleprometu" ali su ih srpske lokalne vlasti ekshumirale i premestile na Novo groblje. U optužnici se, inače, navodi da je u "Veleprometu", osim ovih šestoro, ubijen još jedan broj Hrvata čija su tela odnesena na Ovčaru i tamo, zajedno sa streljanima na tom poljoprivrednom dobru, pokopana u masovnu grobnicu.

Šešelj je u unakrsnom ispitivanju optužio svedokinju za pristrasnost jer radi za Vladu Hrvatske, što po njemu znači da "dušom i telom" pripada jednoj od zaraćenih strana. Tvrdi da je namerno propustila da u izveštaj unese 6.744 srpske žrtve rata u Hrvatskoj, što je podatak koji je dobio od srpske nevladine organizacije "Veritas" Save Štrpca.

Svedokinja je odgovorila da raspolaže samo popisom imena ljudi čiji je nestanak prijavljen Upravi za nestale, kao i da su predmet njene ekspertize samo osobe čiji su posmrtni ostaci pronađeni u masovnim grobnicama, a ne svi ubijeni u ratu u Hrvatskoj. Takvih je, kaže, 3.684 od kojih je 3.100 identifikovano i među kojima je 186 Srba. Sutkinja Latanci/Lattanzi je pitala optuženog da li namerava da podatke o ubijenim Srbima koristi u svoju odbranu, na šta je on odgovorio da ne želi zločin da pravda zločinom, već mu je cilj da veće stekne "pravu sliku" o prirodi rata u Hrvatskoj.

Optuženi je do kraja današnje rasprave stigao da iznese još jednu u nizu svojih teorija zavere. Kaže, naime, da je "neverovatno" da do danas nisu identifikovani posmrtni ostaci preostalih sedam osoba sa Ovčare i tvrdi da se ti podaci zapravo kriju jer se radi "o Kurdima ili nekim drugim stranim plaćenicima" koji su se borili u hrvatskim formacijama. Višnja Bilić je pokušala da uveri Šešelja da je njena uprava radila na identifikacijama, ma o kome da se radilo, a da su u ovom slučaju rezultati izostali jer od rođaka žrtava nije bio prikupljen dovoljan broj krvnih uzoraka za DNK analizu.

JOŠ JEDNO SVEDOČENJE O HRTKOVcima
HAG, 19.11.2008.

Na suđenju Vojislavu Šešelju svedokinja optužbe Katica Paulić je opisala pod kojim je okolnostima u proleće 1992. godine napustila rodne Hrtkovce i preselila se u Zagreb. Opisujući situaciju u tom etnički mešovitom vojvođanskom selu, ona je rekla da je do ranih 90-ih sve bilo "super bez stresova" i da su međuljudski odnosi bili "prelepi". A onda je 1991. godine došlo do rata u Hrvatskoj, dolaska prvih srpskih izbeglica i prvih pretnji lokalnim Hrvatima, da bi, kako je opisala, atmosfera straha dostigla vrhunac 6. maja 1992. godine.

Tog dana u Hrtkovicima je održan predizborni miting Srpske radikalne stranke na kojem je optuženi Vojislav Šešelj pozvao na primenu "principa retor-zije", odnosno na proterivanje lokalnih Hrvata kao odgovor na proterivanje Srba iz Hrvatske. Na mitingu je "iz čiste radoznalosti" bila i Katica Paulić. Prvo se, opisala je, začudila da se puštaju samo srpske pesme, a govornici se okupljenima obraćaju sa "braćo Srbi i sestre Srkinje", umesto uobičajenom "drugovi i drugarice". Narочito se, kaže, uplašila ljudi u crnim uniformama, sa bradama, "groznim kokardama i šubarama", redenicima i oružjem.

Šešelj je, kaže svedokinja, lokalnim Hrvatima poručio "da idu napolje" i oslobode radna mesta i kuće za izbegle Srbe. Obećao je, tvrdi, da će njegova stranka, kada dođe na vlast, obezbediti autobuse kojima će se Hrvati prebaciti do granice. Te njegove reči su, po svedokinjinom sećanju, dočekane aplauzom i povcima: "Ustaše, ustaše, teraćemo vas napolje". Za razliku od nekih prethod-nih svedoka optužbe koji su tvrdili da je jedan lokalni pripadnik SRS pročitao spisak uglednih Hrvata koji prvi treba da budu proterani iz Hrtkovaca, Katica Paulić tvrdi da je to učinio sam Šešelj. U svakom slučaju, njen zaključak je, kaže, bio: "Nema nam opstanka, bežimo iz sela i spašavajmo kožu".

Nekoliko dana nakon Šešeljevog govora, u kuću Paulića se, prema svedokinjinim rečima, uselila jedna Srpkinja sa detetom i ponudila joj razmenu za kuću u Zagrebu. Zbog neizvesne budućnosti u Srbiji, svedokinja i njen muž su pristali na ponuđenu razmenu, ali su po dolasku u Zagreb shvatili da to iz administrativnih razloga neće biti moguće, pa su tamo na licu mesta prihvatili ponudu izvesnog Dragutina Špirića da sa njim razmene imovinu. Kaže da je za svoju novu kuću sa prodavnicom "koja je radila kao podmazana" i velikim placem dobila oronulu kuću bez zemlje u zagrebačkom naselju Žitnjak.

Vojislav Šešelj je u unakrsnom ispitivanju optužio svedokinju da je pokušala da prevari Špirića i da mu nije predala sve vlasničke papire. U tu svrhu je prezentovao presudu Okružnog suda u Rumi koji je, pošto se Paulići nisu pojavili na ročištu, presudio da kuća u Hrtkovicima pripada Špiriću. Svedokinja, međutim, tvrdi da je Špiriću predala sve papire i da je o suđenju u Rumi niko nije obavestio, pa do sada nije ni znala za presudu.

Šešelj je negirao da je na mitingu u Hrtkovicima čitao spisak uglednih Hrvata koje treba proterati i pitao svedokinju šta je to "grozno" u šubarama, koje su izradene po ugledu na francusku vojsku. "Špicaste, crne, ružne, špicaste, crne, ružne...", ponovila je nekoliko puta svedokinja.

EKSPERTIZA O PROTERANIMA IZ VUKOVARA I VOJVODINE
HAG, 20.11.2008.

Ravnateljica Uprave za državnu skrb hrvatske vlade Ana Marija Radić kaže da je do 1994. godine u Hrvatskoj registrovano oko 55.000 lica raseljenih iz Vukovarsko-srijemske županije, od kojih je više od 30.000 sa gradskog područja Vukovara. Ona je te podatke iznela svedočeci na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine u Bosni i Hercegovini, Vojvodini i Hrvatskoj, među kojima su i progon, deportacije i prisilno premeštanje Hrvata iz Vukovara 1991. godine.

Ured u kojem je svedokinja zaposlena se bavio i registracijom izbeglih iz Vojvodine, kojih je do kraja 1992. godine registrovano oko 350. Kaže da je taj broj i veći, ali da se mnogi nisu prijavljivali hrvatskim organima jer su pre odlaska iz Vojvodine uspeali da zamene svoja imanja sa Srbima koji su napustili Hrvatsku, pa nisu bili životno zainteresovani za beneficije, pre svega pravo na smeštaj, koje im je izbeglički status garantovao. Nekolicina stanovnika Hrtkovaca koji su do sada svedočili tvrde da su Hrvati pristajali na razmene kuća zbog pritisaka koji su se naročito pojačali nakon Šešeljevog govora na mitingu u tom selu 6. maja 1992. godine.

Šešelj se u unakrsnom ispitivanju žalio na navodnu svedokinjinu pristrasnost koja, po njemu, proističe iz činjenice da radi za hrvatsku vladu, a potom se obrušio na nesuđenog svedoka optužbe, šefa hrvatskog Ureda za zatočene i nestale Ivana Grujića, optuživši ga da je 1991. godine učestvovao u ubistvu šefa osiječke policije Josipa Reihla-Kira. Na pitanje sudije Latanci/Lattanzi kako rasprava o Grujiću, koga je tužilac izbrisao sa liste svedoka, uopšte može da bude od koristi za odbranu, Šešelj je rekao da nastoji da ospori "kredibilitet svedoka", mada je ostalo nejasno da li misli na Grujića ili Anu Mariju Radić.

U nastavku ispitivanja, optuženi se uglavnom bavio pitanjem izbeglih Srba sa područja Hrvatske, optužujući svedokinju da je to namerno izostavila iz svog ekspertskeg izveštaja. Ona je prihvatila sugestiju da je broj Srba u Hrvatskoj od popisa stanovništva 1991. do popisa 2001. godine umanjen za 380.000, ukazujući da to nije bio predmet njene ekspertize za ovo suđenje. Inače, najveći broj Srba iz Hrvatske je izbegao 1995. godine, za šta tužilac na suđenju, koje se odvija paralelno sa Šešeljevim, tereti hrvatske generala Antu Gotovinu, Ivana Čermaka i Mladena Markača. Suđenje lideru srpskih radikala se nastavlja u utorak naredne sedmice.

PRILOG ŠEŠELJEVOJ TEORIJI ZAVERE

HAG, 25.11.2008.

Prvi generalni sekretar Srpske radikalne stranke (SRS) Aleksandar Stefanović se danas nevoljko pojavio u prostorijama Tribunala u Beogradu, pošto mu je uručen nalog pod pretnjom kazne (subpoena) za svedočenje video linkom na suđenju Vojislavu Šešelju. Stefanović je 2003. i 2006. godine dao izjave istražiteljima haškog tužilaštva u kojima je opisao stvaranje i funkcionisanje SRS početkom devedesetih godina prošlog veka i njenu ulogu u ratnim događanjima. Danas je, međutim, pokušao da se odrekne tih izjava.

Na pitanje tužioca da li se njegov potpis nalazi na izjavama istražitelja Stefanović je odgovorio "i da i ne", odnosno da "jeste potpisao ali nije izjavio" pa su sudije tražile da to razjasni. Svedok je tada dopunio Šešeljevu teoriju zavere po kojoj je pokojni srpski premijer Zoran Đinđić od tadašnje glavne tužiteljice Tribunala "naručio" optužnicu protiv njega 17. februara 2003. godine. Šešelj se te teorije drži i danas, iako je tužilac u ovom predmetu još ranije ukazao na činjenicu da je optužnica protiv njega potvrđena 14. februara, tri dana pre navodnog "pakta" pokojnog premijera i bivše glavne tužiteljice. Po Stefanovićevoj priči, u centru te zavere se nalazio upravo on, koga su Đinđić i Karla del Ponte u februaru 2003. godine nagovorili da "politički diskredituje" Šešelja i tako doprinese podizanju optužnice, navodno mu obećavajući da neće biti pozvan da o tome svedoči pred Tribunalom. Stefanović, koji se u međuvremenu razišao sa radikalima i pristupio demohrišćanima, tada u sastavu vladajuće koalicije, je navodno "popustio" tim nagovorima i 15. februara 2003. godine dao prvu izjavu istražiteljima, koju je zatim potvrdio i drugom izjavom u septembru 2006. godine. Kako je premijer Đinđić u međuvremenu ubijen, Stefanović se, u vezi sa drugom izjavom, nije "vadio" na njegove pritiske, već se pravdao "teškim psihičkim stanjem" usled kojeg je, kaže, pio "tablete za smirenje i spavanje, ali i alkohol".

Veće će, saopšteno je danas, na kraju suđenja odlučiti hoće li prihvatiti sporne izjave i kakvu će im dokaznu vrednost dati, pa je za sada relevantno jedino ono što je svedok rekao u sudnici. A rekao je da se Srpska radikalna stranka početkom devedesetih zalagala za "uspostavljanje nezavisne i demokratske" srpske države koja bi, osim današnje Srbije, obuhvatala Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu i delove Hrvatske. I danas veruje da je to bilo moguće, navodeći analogiju sa Hitlerovim pripajanjem Sudetske oblasti i Austrije Nemačkoj, zbog čega, smatra on, nemački firer ne bi bio kažnjen da je na tome stao. U izjavama istražiteljima svedok je

opisao da je uloga Ratnog štaba SRS 1991. godine bila da "regrutuje dobrovoljce i šalje ih na front pod okriljem JNA". Danas, međutim, tvrdi da je tom telu greškom dat tako "gadan naziv" a da je Ratni štab zapravo bio "humanitarna organizacija" koja je pomagala srpskim izbeglicama i samo ponekad obezbeđivala prevoz dobrovoljcima iz unutrašnjosti Srbije koji nisu imali novca da doputuju u Beograd. Za načelnika "humanitarnog" Ratnog štaba Ljubišu Petkovića kaže da je kao potpredsednik bio odgovoran predsedniku SRS Vojislavu Šešelju.

Stefanović, kaže, zna da je Šešelj na Romaniji grupu pripadnika SRS proglasio četničkim vojvodama, mada nije umeo vremenski da locira taj događaj. Kaže da mu je tada bilo krivo što i njega nije odlikovao. Na pitanje tužioca da li zna šta je to četnički vojvoda, odgovara da je to čin "tradicionalne srpske vojske" i da predstavlja nešto "poput Supermena ili Tarzana".

Pred kraj današnjeg zasedanja optuženi je počeo unakrsno ispitivanje svedoka koji je, inače, pet godina bio i poslanik u srpskom parlamentu.

TUŽITELJICA OPTUŽILA SVEDOKA OPTUŽBE

DA LAŽE PRED SUDOM

HAG, 26.11.2008.

Unakrsno ispitivanje prvog generalnog sekretara SRS Aleksandra Stefanovića je proteklo u opštem saglasju njega i optuženog Vojislava Šešelja. Bivše stranačke kolege su u ugodnom razgovoru u sudnici "protresle" razne teme - od situacije na srpskoj političkoj sceni do globalnih geopolitičkih pitanja. Najduže su se, ipak, zadržali na jednoj od Šešeljevih omiljenih teorija po kojoj je Zoran Đinđić u februaru 2003. godine "nagovorio" tadašnju glavnu tužiteljicu Karlu/Carla del Ponte da podigne optužnicu protiv njega. Stefanović je juče tvrdio da ga je Đinđić upravo u to vreme nagovarao da diskredituje Šešelja u izjavi haškim istražiteljima, što je on "pod pritiskom" i učinio.

Svedok se saglasio sa optuženim da je Đinđićeva namera bila da slanjem Šešelja u Hag "eliminiše" SRS sa srpske političke scene. Ponavljajući u suštini ono što je optuženi već više puta pominjao u sudnici, Stefanović je rekao da je uklanjanje Šešelja bilo dovoljno jer su drugi stranački funkcioneri, poput Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića, već tada bili "zavrbovani" od zapadnih obaveštajnih službi.

Tužiteljica Dal/Dahl je, međutim, u današnjem dodatnom ispitivanju iznela nekoliko podataka o hronologiji svedokovih kontakata sa

optužbom iz kojih se vidi da oni traju neprekidno od 12. februara 2003. godine, kada je potpisao svoju prvu izjavu, do 16. maja ove godine kada je pismom obavestio kancelariju tužioca da želi da promeni stranu i postane svedok odbrane. U pomenutom pismu Stefanović je prvi put pomenuo i priču o navodnim Đinđićevim pritiscima na njega, mesec dana nakon što se Šešelji pojavio sa teorijom o "paktu" pokojnog premijera i bivše glavne tužiteljice.

Svedok je na to uzvratio tvrdnjom da je tužiteljici Dal pominjao Đinđićeve navodne pritiske i na sastanku u februaru 2007. godine, što je ona ocenila "kao laž" i suočila ga sa tvrdnjom da je na tom sastanku govorio o pritiscima, ali onima koje na njega vrši Šešeljev telohranitelj, zbog čega je zatražio da svedoči pod merama zaštite. Stefanović je potom zatražio da mu se predoči zapisnik sa tog sastanka, jer je "sada uzbuđen" i ne može da se seti šta je pričao. Tužiteljica je primetila kako su sastanku u februaru 2007. godine prisustvovali i "drugi ljudi", nagoveštavajući tako da ima svedoke za to što tvrdi, za slučaj da sudije odluče da pokrenu postupak protiv Stefanovića zbog lažnog svedočenja. Predsedavajući sudija je, inače, danas izričito upozorio svedoka na takvu mogućnost, tako da ovo ne bi morao da bude poslednji Stefanovićev nastup u Haškom tribunalu.

Suđenje Vojislavu Šešelju je nastavljeno iskazom zaštićenog svedoka sa pseudonimom VS-1068 koji svedoči o četničkim zločinima u Mostaru.

ŠEŠELJ: MASAKR NA OVČARI JE NARUČILA HRVATSKA
HAG, 27.11.2008.

Penzionisani pukovnik Vojske Jugoslavije Ljubiša Vukašinović tvrdio je danas na suđenju Vojislavu Šešelju da su pripadnici teritorijalne odbrane na Ovčari zlostavljali zatočenike samo nekoliko sati pre streljanja na obližnjem stratištu Grabovo. Kao bezbednjak u Gardijskoj brigadi JNA, Vukašinović je 20. novembra 1991. godine bio zadužen za prebacivanje zarobljenika iz Vukovarske bolnice na poljoprivredno dobro Ovčara.

Tog dana je, rekao je, u hangaru video "lokvice krvi, znakove fizičkog zlostavljanja zatočenika i strah na njihovim licima". Na Ovčari je, tvrdi, video komandanta dobrovoljačkog odreda Leva Supoderica Milana Lančuzanina "Kamenog", pod čijom su komandom, prema optužnici, ratovali dobrovoljci SRS. Svedok je naglasio da "nije pravio razlike" među dobrovoljcima i teritorijalcima prema njihovoj partijskoj pripadnosti, jer su za njega svi oni bili "teritorijalna odbrana". Prema Vukašinovićevom svedočenju, teritorijalci su čitavog dana "napadali autobuse sa

zatočenicima" pokušavajući da ih preuzmu od vojske. Iste noći, pripadnici lokalne teritorijalne odbrane, su na Ovčari pogubili više od 200 zarobljenika iz Vukovarske bolnice.

Optuženi Vojislav Šešelji je u unakrsnom ispitivanju zaokružio svoju teoriju zavere o masakru na Ovčari. Rekao je da je masakr "naručila Hrvatska" kako bi "osigurala priznanje državnosti" koje je, po njemu, bilo "dovedeno u pitanje zločinima nad Srbima u Gospiću". Masakr na Ovčari su, rekao je Šešelji, "Hrvati naručili od generala Ace Vasiljevića" kome su "obećali oslobađanje zarobljenih oficira kontra-obaveštajne službe JNA". General Vasiljević i upravnica vukovarske bolnice Vesna Bosanac su, tvrdi Šešelji, "sačinili spisak od 200 ljudi najpogodnijih za žrtvovanje". Nakon medijskih izveštaja o zločinu na Ovčari koji je pripisan Srbima, "ubrzano je priznanje države Hrvatske", a Vasiljević i Bosanac su "zajedno odeljeli u Zagreb gde je general lično preuzeo svoje oficire iz zatočeništva".

Iako je sve vreme isticao da "uvažava lik i delo" optuženog, svedok ipak nije mogao do kraja da prihvati tu teoriju. "Možda je ovo i moguća procena, ali ne mogu da kažem ni da ni ne".

Vukašinović je proteklih godina saradivao sa tužilaštvom Haškog tribunala i pristao je da svedoči za optužbu, ali je u međuvremenu promenio mišljenje i tabor pa se sa Šešeljevim pravnim timom "dogovorio" da će svedočiti za odbranu. U Hag je, međutim, došao na osnovu poziva pod pretnjom kazne koji mu je uputilo veće.

Suđenje Vojislavu Šešelju biće nastavljeno sledeće nedelje, kada bi na klupi za svedoke trebalo da se pojavi Suljeman Tihic, sadašnji predsednik Stranke demokratske akcije i nekadašnji zatočenik srpskih snaga u Bosanskom Šamcu.

ODLOŽENA ODLUKA O DODELI BRANIOCA ŠEŠELJU
HAG, 01.12.2008.

Pretnosno veće III koje vodi postupak protiv lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja odložilo je odluku o zahtevu tužioca da se optuženom ukine pravo na samozastupanje i dodeli branilac.

Odluka o odlaganju je prošle sedmice zavedena kao poverljivi dokument, da bi nakon toga za javnost objavljena "Prečišćena verzija prečišćene verzije Odluke...", u kojoj se navodi da je zahtev tužilaštva da se Šešelju dodeli branilac u značajnoj meri povezan sa tvrdnjama o nečemu što prevazilazi nadležnost Pretresnog veća. Šta je to "nešto", odnosno na šta se te tvrdnje odnose je redigovano, to jest izbrisano, u "Prečišćenoj verziji prečišćene verzije Odluke..."

Zahtev tužilaštva da se Šešelju ukine pravo na samozastupanje, iz postupka isključuje njegovi pravni savetnici i dodeli mu se branilac, zasniva se na dva glavna osnova. Prvi se odnosi na ponašanje optuženog u sudnici a drugi na navodna nastojanja optuženog i njegovih pravnih savetnika da pretinjama, zastrašivanjem, ucenama, potkupljivanjem ili na druge načine utiču na potencijalne svedoke i njihove iskaze pred sudom.

"Prečišćena vezija prečišćene verzije Odluke..." bavi se samo prvim osnovom tužiočevog zahteva. Mada priznaju da se optuženi u sudnici ponekad ponaša "previše agresivno" prema svedocima, sudije - kao se navodi u retkim neredigovanim delovima Odluke - smatraju da postupak drže pod kontrolom, tako što naređuju da se iz transkripta i sa video snimaka rasprave brišu delovi u kojima optuženi zloupotrebljava sudska proceduru, koristi poverljive informacije ili vređa svedoke i ostale učesnike u postupku. Pretresno veće, navodi se dalje, kontroliše postupak i tako što često opominje optuženog i nalaže mu da umeri svoju agresivnost i pristojno se ponaša prema svedocima, tužilaštvu i sudijama. Zaključak sudija je da optužba nije iznela dovoljno elemenata o neprimerenom ponašanju optuženog u sudnici da bi veće, samo na osnovu toga, moglo zaključiti da Šešelj nije sposoban da se sam brani.

Drugi osnov tužiočevog zahteva – navodno zastrašivanje svedoka i namerno otkrivanje poverljivih informacija od strane optuženog i njegovih saradnika – se u "Prečišćenoj verziji prečišćene verzije..." pominje u samo jednoj rečenici, nakon koje sledi redigovani paragraf sa čak 30 – takođe redigovanih – fusnota. Može se samo nagađati da li se u tim tvrdnjama tužilaštva krije ono što "prevazilazi nadležnost Pretresnog veća", usled čega je odlučivanje odloženo. U javnoj, "prečišćenoj verziji" dokumenta, ne navodi se nikakav rok odlaganja, odnosno kada će – ako ikada – biti doneta odluka o zahtevu optužbe da se Šešelju dodeli branilac.

DEPORTACIJA... "NA IZRIČIT ZAHTEV"

HAG, 02.12.2008.

Fadil Banjanović, nekadašnji ali i sadašnji "prvi građanin male varoši" Kozluk kraj Zvornika, svedočio je danas na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju o deportaciji oko 2.000 Bošnjaka 26. juna 1992. godine. Do tog datuma, Kozluk je bio "oaza mira" u zvorničkoj opštini, u njemu nisu vođene nikakve borbe, organizovani su antiratni mitinzi na kojima su učestvovali pripadnici različitih nacionalnosti, a njegovo pretežno bošnjačko stanovništvo je bez otpora predalo svoje lovačko oružje srpskoj Teritorijalnoj odbrani.

Banjanović, tadašnji predsednik mesne zajednice Kozluk a danas poslanik SDP u Skupštini Republike Srpske, je 26 juna 1992. godine pozvan u lokalnu policijsku stanicu gde su mu Branko Grujić, predsednik Srpske opštine Zvornik i poslanik SDS Jovo Marjanović naredili da odmah pozove narod da se okupi u dvorištu Doma kulture gde ih čekaju autobusi i kamioni koji će ih negde odvesti. Grujić i Marjanović su mu, svedočio je Banjanović, rekli da je "situacija teška" i da više nemaju kontrolu nad paravojnim formacijama koje bi mogle da dođu u selo i sve ih pobiju.

Banjanović je, kaže, shvatio da su Bošnjacima u Kozluku "odbrojani zadnji sati i da moraju da odu", pa je poslao ljude sa megafonom da pozovu meštane da se okupe pred Domom kulture. Selo je tog dana bilo prepuno vojnika, policajaca i paravojnika u različitim uniformama, u centru su bili oklopni transporter i tenkovi, a neke kuće su zapaljene dok su oni još bili tu. Kada su se meštani okupili, pročitan im je dokument srpske Teritorijalne odbrane u kojem je stajalo da im je na njihov "izričit zahtev odobreno iseljenje, pošto ne žele da budu mobilisani u muslimanske oružane snage". U dokumentu je, rekao je Banjanović, stajalo i da se svi dobrovoljno odriču svoje imovine u korist Republike Srpske. U konvoju od 17 autobusa i tri kamiona sa prikolicama, oko 2.000 Bošnjaka iz Kozluka je prebačeno preko Drine u Srbiju: najpre u Loznicu, odatle u Rumu gde su pretovareni u točne vagone i vozom prevezeni do Subotice i smešteni u logor na Paliću. U svim etapama puta, opisao je Banjanović, dočekivali su ih grupe paravojnika koji su ih gađali kamenjem, udarali motkama, zlostavljali ih i na različite načine ponižavali. Na Paliću su ostali dok im nije osiguran odlazak u treće zemlje.

U izjavi istražiteljima tužilaštva Banjanović je nabrojao komandante paravojnih grupa koje su u proleće 1992. harale u području Zvornika: Pejića koji je vodio "Arkanovce", "Žuču" i njegove "Žute ose", kapetana Dragana sa "Crvenim beretkama", zatim izvesnog Pivarskog, "Niškog", kao i komandanta "Šešeljevaca" Zorana Subotića. U unakrsnom ispitivanju, Banjanović je rekao da je Subotić komandovao srpskom Teritorijalnom odbranom samo od 4. do 13. aprila 1992. godine, da se s njim samo jednom sreo i da je tom prilikom Subotić bio korektan prema njemu. Šešelj je insistirao da su se dobrovoljci SRS povukli iz Zvornika krajem aprila 1992. godine, a da su nakon povlačenja JNA 19. maja 1992. u području Zvornika zavladale "paravojne bande" koje niko nije bio u stanju da kontroliše i koje su odgovorne za deportaciju 2.000 meštana Kozluka.

O toj deportaciji Fadil Banjanović je u maju 2003. svedočio i na suđenju Slobodanu Miloševiću, a zatim i na suđenju "zvorničkoj grupi" pred Većem za ratne zločine u Beogradu.

ŠEŠELJ PODELIO SUDIJE

HAG, 02.12.2008.

Vojislav Šešelj je još jednom uspeo da podeli sudije i izazove neslaganje Sekretarijata suda sa odlukom Pretresnog veća.

Sudije Antoneti/Antonetti i Latanci/Lattanzi nadglasali su sudiju Harhofa/Harhoffa i odlučili da je Pretresno veće nadležno da preispita odluku Sekretarijata suda kojom je naložen nadzor nad Šešeljevim privilegovanim komunikacijama sa njegovim pravnim savetnicima, zbog osnovane sumnje da su te komunikacije – osim za pripremu odbrane – korišćene i za zastrašivanje svedoka. Rezultat preispitivanja je zaključak većine da bi produženi nadzor privilegovanih komunikacija mogao ugroziti pravičnost suđenja, pa je Sekretarijat "pozvan da izvuče zaključke" iz takve odluke većine u veću.

Sudija Harhof, koji je ostao u manjini, smatra da ni Pravila postupka ni sudska praksa ne daju Pretresnom veću ovlašćenja da preispituju odluke Sekretarijata, već da je to u isključivoj nadležnosti predsednika suda. Na šta je, inače, sudija Antoneti u više navrata ukazivao Šešelju, upućujući ga da se na odluku Sekretarijata žali predsedniku suda. A pošto je Šešelj to odbio, Pretresno veće – odnosno većina u njemu – su uzeli stvari u svoje ruke i proglasili se nadležnim.

Mišljenje sudije Harhofa, razumljivo, deli i Sekretarijat suda, koji je od predsednika Tribunala zatražio hitne smernice kako da postupi u ovom slučaju. Mada većina nije poništila njegovu odluku o nadzoru komunikacija već ga je samo "pozvala da izvuče zaključke", Sekretarijat je u znak poštovanja prema Pretresnom veću – do dobijanja traženih predsedničkih smernica - privremeno odobrio privilegovane komunikacije Borisa Aleksića sa optuženim. Istovremeno, ukazujući da "ima razloga da veruje" da su ostala dvojica Šešeljevih savetnika – Krsić i Jerković – prekršili preuzete obaveze neobelodanjivanja poverljivih informacija, Sekretarijat je suspendovao njihove privilegovane komunikacije sa optuženim liderom srpskih radikala.

Osim što od predsednika traži "hitne smernice" kako da postupi u ovom slučaju, Sekretarijat suda požuruje Pretresno veće sudije Antonetija da se što pre izjasni o predlogu dodatnih mera za zaštitu svedoka, podnetom još 3. oktobra ove godine.

ŠEŠELJ "GANUT" TIHIĆEVOM LOGORAŠKOM SUDBINOM
HAG, 03.12.2008.

Nakon što je 2001. godine dao iskaz na suđenju četvorici optuženih za etničko čišćenje Bosanskog Šamca i 2003. godine u postupku protiv Slobodana Miloševića, Sulejman Tihic – aktuelni predsednik Stranke demokratske akcije (SAD) Bosne i Hercegovine - je danas započeo svedočenje i na suđenju Vojislavu Šešelju. Mada je, na zahtev Pretresnog veća, tužilaštvo pri sažimanju optužnice izostavilo zločine u Bosanskom Šamcu kojima se prvobitno teretio lider srpskih radikala, optužbi je dozvoljeno da o njima izvodi dokaze u meri u kojoj se odnose na obrazac delovanja i ciljeve i metode udruženog zločinačkog poduhvata.

Tihic je 1992. godine bio predsednik SDA u Bosanskom Šamcu i uhapšen je – zajedno sa ostalim čelnicima lokalnih Muslimana i Hrvata – odmah nakon što su srpske snage uspostavile punu kontrolu nad gradom u noći između 16. i 17. aprila 1992. godine. Zatvoren je najpre u lokalnoj policijskoj stanici i skladištu u dvorištu Teritorijalne odbrane, zatim u kasarne JNA - prvo u Brčkom a onda u Bijeljini - odakle je helikopterom prebačen na vojni aerodrom u Batajnici kraj Beograda, da bi završio u vojnom zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Na svim tim mestima Tihic i ostali zatočeni su teško premlaćivani, zlostavljani i ponižavani, prisiljavani da pevaju "četničke pesme" i ljube sliku "đenerala Draže".

Tokom zatočeništva, Tihic je prisiljen na tri televizijska intervjua – jedan ekipi TV Novi Sad, drugi vojnom komentatoru beogradske "Politike" Miroslavu Lazanskom a treći jednoj zapadnoj TV, koji je zatim preuzela i RTV Srbije. Intervjue je uvek davao u prisustvu "vlasti" – policajaca ili oficira bezbednosti JNA – i uz upozorenja "da pazi šta govori", čega se on i pridržavao, izjavljujući da se sa njim i ostalim zatvorenicima "dobro postupa" i da imaju sve što im je potrebno.

Tihic se saglasio sa sugestijom predsedavajućeg sudije da su srpske snage delovale po sledećem obrascu: prvo bi tajne službe uz pomoć svojih age-nata provocirali incidente, onda bi JNA "uspostavila red" i nakon toga se povu-kla, a paravojne snage bi ostale i činile zločine. Potvrdio je, takođe, da su JNA, policija i paravojne formacije međusobno saradivali i da je njihovo delovanje bilo koordinirano jer, kako je primetio, "drugačije nije moglo da bude".

Vojislav Šešelj je na početku unakrsnog ispitivanja rekao da ga je "ganula" Tihiceva logoraška sudbina, ali da "Šešeljevci", odnosno dobrovoljci SRS, nemaju nikakve veze sa njegovim stradanjima. Tihic je potvrdio da mu se niko od njegovih mučitelja nije predstavio kao

"Šešeljevac", ali je ukazao da su optuženi i njegova stranka "promovisali četnike", s kojima se i te kako sretao.

Šešelj je, međutim, "četnike" s kojima se Tihić susretao u logorima pripisao službi bezbednosti JNA i njenom tadašnjem šefu generalu Aleksandru Vasiljeviću. Ukazujući da su ratni zarobljenici bili u isključivoj nadležnosti vojne policije i službe bezbednosti JNA, Šešelj je tvrdio da su im oni "demonstrirali četništvo" s namerom da zatvorenci svoja stradanja pripišu "četnicima", a u stvari su iza svega stajali "ortodokсни, zakleti komunisti". Tihić se nije s tim složio, ali je prihvatio Šešeljevu sugestiju da je general Vasiljević "morao znati" kako se postupa sa ratnim zarobljenicima.

Šešelj će unakrsno ispitivanje Sulejmana Tihića nastaviti sutra.

ZAOKUPLJENOST ŠEŠELJA IZETBEGOVIĆEM

HAG, 04.12.2008.

Današnji nastavak unakrsnog ispitivanja svedoka optužbe Sulejmana Tihića optuženi Vojislav Šešelj je u najvećoj meri posvetio pokojnom Aliji Izetbegoviću i njegovoj "Islamskoj deklaraciji." Šešelj je do te mere bio zaokupljen likom i delom osnivača Stranke demokratske akcije i prvog predsednika nezavisne BiH da je u jednom trenutku Tihića oslovio sa "gospodine Izetbegoviću".

Opisujući Tihića kao "naslednika i baštinika" Alije Izetbegovića, Šešelj je opširno citirao "Islamsku deklaraciju" tražeći od svedoka da komentariše "ideologiju svog prethodnika i duhovnog oca". Tihić je u odgovorima odbacio sve Šešeljeve sugestije o Izetbegoviću kao "islamskom fundamentalisti" i zastupniku "tvrde panislamske opcije", opisujući ga kao "čoveka tolerancije i kompromisa". Negirao je, takođe, Šešeljevu tvrdnju da je za bosanske Muslimane rat 1992.-1995. godine bio "džihad", ukazujući da su se oni borili za "odbranu BiH a ne za Islam". Ocenio je, takođe, da Šešelj pridaje preveliki značaj "Islamskoj deklaraciji" koja je napisana dvadeset godina pre rata i da opširno citiranje delova te knjige od strane optuženog deluje kao "pravdanje nečega".

Pred kraj unakrsnog ispitivanja Sulejmana Tihića, Šešelj je postavio nekoliko pitanja o "naoružavanju Muslimana" u Bosanskom Šamcu i "pripremanju SDA za rat". Tihić je osporio sugestiju optuženog o "oružanoj pobuni Muslimana" u aprilu 1992. godine i "legalnom napadu JNA na grad", ukazujući da nema ničeg legalnog u okupaciji opštine i stanice milicije i uklanjanju svih lokalnih zvaničnika koji nisu Srbi. "JNA nije mogla menjati vlast" – zaključio je Tihić.

Na kraju ispitivanja Sulejmana Tihića, Šešelj je još jednom pokušao da od njega izvuče saglasnost da je za sva njegova stradanja u vojnim logorima 1992. godine "najodgovorniji šef vojne službe bezbednosti", general Aleksandar Vasiljević. Šešelju je, očito, veoma stalo da pred sudom što je moguće više ocрни i diskredituje Vasiljevića, koji bi mogao biti – ili je već bio, ali na sednici zatvorenoj za javnost – jedan od krunskih svedoka optužbe protiv lidera srpskih radikala.

SVEDOK UBISTAVA U BIJELJINI

HAG, 09.12.2008.

Bosanski Musliman iz Bijeljine, koji je na suđenju Vojislavu Šešelju svedočio uz mere zaštite lika i sa pseudonimom "VS-1028", tvrdi da je za planiranje sukoba u BiH prvi put čuo sredinom marta 1992. godine u lokalnom kafiću "Srbija", stecištu pripadnika Srpske radikalne stranke. Tvrdi da je bio jedan od retkih nesrba koji su zalazili u tu kafanu i da je čuo razgovor Šešelja sa predsednikom bijeljinskih radikala Mirkom Blagojevićem u kojem je rečeno da sve neloyalne Muslimane treba pobiti, a ostale proterati. Upravo to se, kaže svedok, dogodilo dvadesetak dana kasnije.

Glavinu snaga u napadu na Bijeljinu, rekao je svedok, činili su "Šešeljevci" pod Blagojevićevom komandom, a pratila ih je mala grupa "arkanovaca". Dominantnu ulogu "Šešeljevaca" u tom napadu je u jednom intervjuu, koji je tužilac danas predočio u sudnici, potvrdio i optuženi Šešelj, rekavši da je Arkan u Bijeljini imao svega 29 ljudi i da njegov uticaj "nije bio toliko veliki", a da su grad zauzeli prevashodno borci pod komandom "vojvode Blagojevića".

Kada je Bijeljina 31. marta 1991. napadnuta, svedok je sa nekolicinom lokalnih Muslimana organizovao barikadu u jednoj gradskoj ulici, ali su se ubrzo svi odatle razbežali pred naletom združenih snaga srpskih dobrovoljaca i JNA. Nedaleko od lokalnog groblja svedok je, tvrdi, video ljude u maskirnim uniformama kako ubijaju bračni par Šabanović i jednog Albanca koji je u njihovoj kući držao buregdžinicu. Taj zločin je, inače, zabeležen na poznatim fotografijama ratnog reportera Rona Haviva, a po opisu koji je svedok danas izneo, za njega su odgovorni "arkanovci".

Šešelj je u unakrsnom ispitivanju optužio svedoka da je sve izmislio i da je 2004. godine ponudio tužilaštvu da "lažno svedoči" kako bi za uzvrat dobio njihovu pomoć pri apliciranju za dozvolu boravka u jednoj stranoj zemlji. On je, naime, sredinom aprila 1992. uspeo da pobege iz Bijeljine u "treću zemlju" čije ime iz bezbednosnih razloga nije pominjano.

Šešelj je predočio pismo šefa istražitelja tužilaštva koji u decembru 2004. godine traži od vlasti te države da svedoka ne deportuju u BiH pre pojavljivanja na jednom ili više haških suđenja. Svedok je odgovorio da je 2007. konačno dobio dozvolu boravka, ali ne zbog zahteva haškog tužilaštva već zato što se oženio.

Za sutra je najavljen iskaz još jednog zaštićenog svedoka, insajdera koji bi, po rečima sudije Antonetija/Antonetti trebalo da svedoči o dešavanjima u SRS od 1991. do 1994. godine, opremanju i slanju dobrovoljaca na front, Šešeljevim odnosima sa drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata i njegovim govorima iz tog perioda.

NESUĐENI INSAJDER U ULOZI SVEDOKA SUDA
HAG, 10.12.2008.

Jovan Glamočanin, odbornik SRS u lokalnoj skupštini u Pančevu, još jedan je u nizu svedoka "insajdera" na suđenju lideru srpskih radikala koji su nakon višegodišnje saradnje sa haškim tužilaštvom promenili tabor i saopštili da će svedočiti za odbranu. Ocenjujući takav obrt "spektakularnim", Pretresno veće je uputilo obavezujući nalog Glamočaninu, pozivajući ga u Hag kao "svedoka suda".

Glamočaninu su, dok je još figurirao kao svedok optužbe, odobrene zaštitne mere zbog zabrinutosti za bezbednost porodice, jer su, kako je tvrdio, "bliski Šešeljevi ljudi" pokušali da mu kidnapuju suprugu nakon što je 1994. godine napustio stranku. Danas je međutim to porekao, tvrdeći da su ga još tada u SRS uverili da niko od njihovih članova nije uključen u pokušaj otmice. Nije međutim objasnio zašto je u izjavama tužilaštvu sve do 2007. godine tvrdio suprotno. Početkom ove godine Glamočanin se vratio u SRS i izabran je za odbornika na lokalnim izborima u maju 2008. godine.

Osim svojih izjava tužilaštvu, svedok se odrekao i knjige u kojoj je napisao da je Šešelj dobio 10 miliona dolara od Miloševića. Danas, međutim, priznaje da je to napisao "neprincipijeno" i kao "izraz nemoći" zbog uvreda koje su mu upućene nakon napuštanja SRS 1994. godine. "Tako je to kod nas u Srbiji" – rezignirano je primetio,

Budući da je pozvan kao svedok suda, Glamočanina je prvo ispitivao predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti. Svedok se predstavio kao redovni član "Međunarodne akademije duhovnih nauka" sa sedištem na Krimu, i ukratko je opisao svoju političku karijeru od Saveza komunista Jugoslavije, preko Srpskog četničkog pokreta, do Srpske radikalne stranke, s kojom se razišao 1994. godine kada je podržao Miloševiću blokadu na

Drini. Srpskom četničkom pokretu je, kako je rekao, pristupio zbog programa koji je definisao Šešelj, a koji je uključivao "očuvanje Jugoslavije, parlamentarnu demokratiju i razvoj kapitalizma na osnovu programa Draže Mihajlovića".

Napominjući da su Šešeljevi govori važan deo ovog sudskog predmeta, sudija je pitao Glamočanina da li su javni nastupi lidera SRS bili "improvizovani ili unapred pripremljeni i promišljeni". Ukazujući da je Šešelj bio "daleko najpametniji, sa najviše znanja i jedini sa vizijom u rukovodstvu SRS", Glamočanin je odgovorio da njegovi govori "nisu bili improvizovani već nadahnuti" i da je lider srpskih radikala "uvek vladao sobom, svojim mislima i svojim izražavanjem".

Sudiju je, zatim, interesovalo da li su na sastancima Glavnog odbora SRS vođeni zapisnici i gde se oni danas nalaze, zatim kakva je bila uloga Ratnog štaba stranke i da li su dobrovoljci – nakon upućivanja na ratišta u Hrvatskoj i BiH – održavali vezu sa rukovodstvom SRS u Beogradu. Pošto je svedok tvrdio da je SRS samo okupljala dobrovoljce nad kojima je komandu i dalju brigu preuzimala JNA, tvrdeći da SRS "nije imala svojih jedinica", sudija mu je naveo primer "Leve supoderice", ukazujući mu da je veće čulo dosta dokaza o njenom samostalnom delovanju u Vukovaru 1991. godine. Svedok je, međutim, ostao pri svom stavu da nije bilo "samostalnih jedinica SRS".

Na isto pitanje se u unakrsnom ispitivanju vratila i tužiteljica Liza Birsej/Lisa Biersay, predočavajući Glamočaninu seriju dokumenata Ratnog štaba u kojima se govori o "koordinaciji jedinica SRS" sa JNA ili Teritorijalnom odbranom. Svedok se složio da je tužiteljica "dobro pročitala" šta piše u tim dokumentima, ali je tvrdio da je "krivo napisano", odnosno da ih je "nespretno" napisao "polupismeni" Zoran Rankić, zamenik Ljubiše Petkovića u Ratnom štabu SRS.

Unakrsno ispitivanje Jovana Glamočanina biće nastavljeno sutra kada će odgovarati na pitanja svog nekadašnjeg i sadašnjeg političkog idola Vojislava Šešelja.

LUGAROV SADIZAM
HAG, 11.12.2008.

Pred kraj današnje rasprave na suđenju Vojislavu Šešelju je o zločinima u Bosanskom Šamcu svedočio Bošnjak zaštićen pseudonimom VS-1000. Izjava koju je dao istražiteljima tužilaštva uvedena je u dokaze, a tužilac je pročitao sažetak o svedokovom šestomesečnom zatočeništvu.

Nakon što su srpske snage 17. aprila zauzele grad, svedok se odazvao pozivu upućenom svim nesrbima da se jave u zgradu Teritorijalne odbrane ili će u suprotnom biti "odmah ubijeni". U centru TO raspoređeni su u "radne jedinice" koje su zatim svakodnevno odvođene na prisilni rad, uključujući kopanje rovova na borbenim linijama. U tom periodu je svedok, navodi se u izjavi, video i Sulejmana Tihića, tada predsednika lokalnog odbora SDA, kojeg su Srbi ponižavali dok je čistio ulice.

Početkom maja 1992. svedok je uhapšen i zlostavljan u policijskoj stanici. Tokom više dana dobrovoljci su ga brutalno premlaćivali, rezali po vratu i ušima, zabadali nož u telo, slomili vilicu, a pretrpeo je i seksualno zlostavljanje. Takođe je primoravan da sa ostalim zatočenicima učestvuje u pljačkama kuća nesrba. Tokom jedne pljačke bio je očevidac silovanja sedamnaestogodišnje Hrvatice koju je silovalo desetak vojnika.

Najteže batine dobio je od Slobodana Miljkovića zvanog Lugar, koji je prema optužnici bio jedan od zapovednika dobrovoljaca SRS. On mu je, tvrdi svedok, metalnim alatom i puščanom cevi lomio vilicu, a klješćima čupao zube. Nakon toga svedok je prebačen u bolnicu gde je ostao oko mesec dana. Po izlasku iz bolnice, tokom prisilnog rada, video je Lugara kako iz grupe nesrba izdvaja starijeg čoveka i ubija ga iz pištolja. Lugar je, tvrdi svedok, oko vrata nosio "ogrlicu od dečjih prstiju".

U predraspravnom podnesku tužilac navodi da je ratni štab SRS u Bosanski Šamac poslao grupu od oko 40 ljudi pod vodstvom Lugara i Srećka Radovanovića zvanog Debeli, koje je prethodno obučila srpska Služba državne bezbednosti.

Optuženi Šešelji je danas, kao i u prethodnim prilikama, odbio da ispituje svedoka čiji je iskaz u dokaze uveden putem pisane izjave. Sudije je interesovala kazna od 25 godina zatvora na koju je svedok osuđen, iako presudu nikada nije video. Svedok je rekao da pretpostavlja da su mnogi zatočnici lažno osuđeni na visoke kazne kako bi im "porasla vrednost" pri razmeni.

Suđenje Vojislavu Šešelju nastaviće se 8. januara 2009. godine, nakon zimske pauze u radu Tribunala.

NOVI PRILOZI ŠEŠELJEVOJ TEORIJI ZAVERE

HAG, 11.12.2008.

Optuženi lider srpskih radikala Vojislav Šešelji i redovni član krimske "Međunarodne akademije duhovnih nauka" Jovan Glamočanin oprostili su međusobne uvrede i optužbe razmenjene od političkog razilaženja u vrhu Srpske radikalne stranke 1994. godine do sredine prošle

godine, kada je započelo njihovo ponovno zbližavanje. Glamočanin je, tako, oprostio Šešelju što ga je nakon napuštanja SRS nazivao "budalom", "izdajnikom" i "stranim plaćenikom" i što je iz osвете pokušao da mu kidnapuje suprugu. S druge strane, Šešelji je oprostio Glamočaninu saradnju sa tužilaštvom haškog Tribunala čijim je istražiteljima 2003. godine dao iscrpnu izjavu, na dvadesetak stranica, o liku i delu lidera srpskih radikala u periodu na koji se odnosi optužnica za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini.

Svoja nekadašnja neslaganja i sukobljavanja Šešelji i Glamočanin su, danas, pripisali delovanju nekih bivših ili sadašnjih političkih protivnika. Glamočanin je, tako, svoje istupanje iz SRS 1994. godine objasnio neslaganjem sa Tomislavom Nikolićem i Aleksandrom Vučićem (koji su se sa Šešeljem razili tek ove godine), dok je svoju saradnju sa haškim tužilaštvom objasnio pritiskom koji su na njega izvršili pokojni srpski premijer Zoran Đinđić i srpska služba bezbednosti. Početkom 2001. godine, tvrdi Glamočanin, Đinđić mu je u "šetnji šu-mom u predgrađu Beograda, objašnjavao kako je u "interesu stabilizovanja no-ve pro-zapadne vlasti u Srbiji" i osiguranja zapadnih investicija, neophodno "politički eliminisati Šešelja i marginalizovati SRS", pošto su oni "opasniji za Sr-biju od Miloševića i njegove Socijalističke partije Srbije". Glamočanin je, tvrdi, odbio da u tome učestvuje, nakon čega je izložen progono službe državne bez-bednosti čiji su mu agenti, navodno, priznali da rade po nalogu premijera Đinđića.

Dve godine kasnije, u maju 2003., na Glamočaninova vrata su zakucali haški istražitelji predvođeni Paolom Stokijem/Stocki koji su ga podvrgli četvorodnevnom ispitivanju i prisilili da potpiše izjavu na 20 stranica koja mu nije pročitana. Istina, on je tu izjavu potpisao i parafirao svaku od stranica, uključujući i izjavu sa potpisom prevodioca u kojoj stoji da mu je izjava pročitana na srpskom jeziku, ali danas tvrdi da to nije tačno i da je na to pristao kako bi se okončalo iscrpljujuće četvorodnevno ispitivanje.

Sve što stoji u toj izjavi Glamočanin pripisuje istražitelju Stokiju i njegovom, kako ga je opisao, "kaubojskom stilu ispitivanja", u kojem on istovremeno postavlja pitanja i daje odgovore. Nakon Stokija, Glamočanina su, tvrdi, posećivali i tužioci Sakson/Saxon i Dal/Dahl, koji su ga ubeđivali da dođe da svedoči uz navodne jadikovke da, u suprotnom, neće moći da dokažu Šešeljevu krivicu i moraće da ga oslobode.

Vođa tužilačkog tima Deril Mandis/Daryl Mundis je danas kategorički odbacio sve navode Jovana Glamočanina, predlažući sudijama

da pomenute is-tražitelje i tužioce pozovu kao svedoke, zadržavajući u suprotnom pravo da to učini sam pred kraj dokaznog postupka optužbe, kako bi se razjasnile sve okol-nosti razgovora sa ovim i drugim svedocima koji tvrde da su bili izloženi pritiscima. Osim sa Šešeljem, Glamočanin se danas pomirio i sa Pretresnim većem, koje ga je pozvalo u Hag pod pretnjom kazne i koje ga je danas upozorilo na rizik krivokletstva. Rekao je kako je "srpski narod uveren da su oni ljudi od integriteta i da će doneti pravednu odluku", kao i da "posebne simpatije kod Srba uživa sudija Antoneti/Antonetti, koji im vraća veru u srpsko-francusko prijateljstvo".

ŠEŠELJ NEĆE IZVODITI DOKAZE ODBRANE?

HAG, 08.01.2009.

Na samom početku prvog ovogodišnjeg zasedanja u Tribunalu veće francuskog sudije Antonetija/Antonetti je optuženom Vojislavu Šešelju dozvolilo da iznese nekoliko "pitanja administrativne prirode". Posle kraće rasprave na tu temu, rad je nastavljen iskazom zaštićenog svedoka optužbe na sednici zatvorenoj za javnost.

Lider srpskih radikala se prvo požalio na "medijsku kampanju" koja se protiv njega navodno vodi u Srbiji, pre svega od strane bivših partijskih drugova Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića. Cilj kampanje je, kako je naveo, da se dokaže njegova uloga u naručivanju Nikolićeve likvidacije, a da se uporedo s tim plasira teza o nagodbi po kojoj je krnja Srpska radikalna stranka omogućila usvajanje budžeta Srbije u zamenu za pozamašnu finansijsku nadoknadu. Zbog svega navedenog, lider radikala traži dozvolu veća da se srpskoj javnosti obrati na telefonskoj konferenciji za medije. Predsedavajući sudija, međutim, kaže da ne vidi potrebu da se sud bavi unutrašnjim previranjima na srpskoj političkoj sceni, ali je najavio da će konačnu odluku po Šešeljevom zahtevu doneti nakon konsultacija sa kolegama iz Pretresnog veća.

Optuženi je potom rekao da zbog ograničenja komunikacija koja mu je Sekretarijat uveo i dalje nema kontakt sa pravnim savetnicima, a da - i kada sa njima razgovara - ne pominje ništa vezano za predmet. Ipak, tvrdi da je vodi svog pravnog tima Zoranu Krasiću naložio da već počne sa pisanjem završnog podneska, budući da dokaznog postupka odbrane neće biti ako mu se ne omogući kontakt sa savetnicima i ako se ne reši pitanje finansiranja odbrane. Šešelj je, takođe, ponovio da će - u slučaju da mu veće nametne branioca - stupiti u štrajk gladu i u Americi pokrenuti "parnicu protiv UN", za koju je njegov pravni tim već pripremio podnesak na 160 stranica.

Odgovarajući na Šešeljevu pretnju neizvođenjem dokaza, predsedavajući sudija ga je podsetio da mu je ukinuta samo "privilegovana linija" sa pravnim savetnicima, a da sa njima može da komunicira "običnom telefonskom ve-zom". Sudija Antoneti se osvrnuo i na pitanje finansiranja odbrane, rekavši da je do zastoja u rešavanju tog pitanja došlo zbog Šešeljevog odbijanja da Sekreta-rijatu dostavi pune informacije o svom imovinskom stanju. Pozvao ga je da se o tome i drugim pitanjima u vezi sa finansiranjem odbrane obrati Pretresnom veću, ali i novom predsedniku Tribunala, sudiji Patriku/Patrick Robinsonu.

Suđenje Šešelju je, inače, nastavljeno dva dana pre isteka zvanične zimske sudske pauze. Ostala tekuća suđenja pred Tribunalom se nastavljaju u ponedeljak naredne sedmice.

ISKAZ INSAJDERA O TRANSPORTU LEŠEVA

NA PODRUČJU ZVORNICA

HAG, 09.01.2009.

Suđenje lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju je danas nastavljeno iskazom svedoka optužbe koji je 1992. i 1993. godine po naredenju čelnika lokalnih srpskih vlasti i komandanata paravojnih jedinica kamionom transportovao leševe Muslimana ubijenih na području opštine Zvornik. Svedočio je video linkom pod pseudonimom "VS-1087" uz mere zaštite lika i izmene glasa, a jedino što je o njemu saopšteno je da je po nacionalnosti Srbin.

U sažetku svedokove izjave haškim istražiteljima, koju je tužilac danas pročitao u sudnici, se navodi da je prvi zadatak za transport leševa dobio početkom aprila 1992. godine od Željka Ražnatovića Arkana. Naredio mu je da zajedno sa još petoricom vozača sakupi tela Muslimana ubijenih u napadu na Zvornik. U narednih sedam do osam dana svedok je, navodi se u njegovoj izjavi, sakupio leševe oko 50 Muslimana, od kojih je pola bilo u vojnoj a pola u civilnoj odeći, kao i tela dve žene, jedne Muslimanke i jedne Srkinje. Tela ubijenih je odveo do zborničke fabrike tekstila "Alhos", a potom na lokalno muslimansko groblje gde su iskopane dve masovne grobnice. Svedok pretpostavlja da su sve te ljude ubili Arkanovi ljudi.

Narednih dana, u više navrata je prevezio leševe sa različitih lokacija na kojima su držani zatočeni Muslimani, uključujući i domove kulture u Drinjači i Čelopeku i Tehničku školu u Karakaju. Na telima je video rane od automatskog oružja na glavi i grudima. Transport leševa se uglavnom odvijao do zatočeničkog centra Gerina klanica.

Tela ubijenih su kasnije iz Gerine klanice i sa drugih lokacija transpor-tovana u zvrničko selo Šahbegovići. Svedok je samo iz Gerine klanice do tog sela 10 do 15 puta preveo 15 do 20 leševa. Jednom prilikom je bio očevidac pokopavanja tela u masovnu grobnicu na Crnom vrhu. Tela su, rekao je istražiteljima, pre pokopavanja već bila pomešana sa zemljom na osnovu čega je zaključio da su prethodno iskopana iz drugih grobnica.

Pošto je pročitao sažetak svedokove izjave, pitanja su mu na sednici zatvorenoj za javnost postavljali tužilac i sudije. Vojislav Šešelj od početka suđenja odbija da ispituje svedoke čiji se iskazi u dokaze uvedene putem pisane izjave, pa je tako bilo i ovog puta. Suđenje lideru srpskih radikala, koji se tereti za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH, se nastavlja u utorak naredne sedmice.

TUŽILAŠTVO TRAŽI SUSPENZIJU SUĐENJA ŠEŠELJU
HAG,15.01.2009.

Ukazujući da postoje "jasni dokazi da je integritet postupka kompromitovan", tužilaštvo je na kraju današnje rasprave na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju zatražilo da se "suđenje privremeno suspenduje". Iz izlaganja tužioca Darila Mundis/Daryl je moglo da se zaključi da se tužilaštvo odlučilo na taj potez nakon iskaza svedoka koji se u celosti odvijao na sednici zatvorenoj za javnost.

Mundis je podsetio da "Veće ima obavezu da zaštiti integritet postupka koji treba da bude pravičan i prema optuženom i prema optužbi" kao i da osi-gura da se prema svedocima i žrtvama postupa sa poštovanjem. U odgovoru na zahtev tužilaštva, predsedavajući sudija Antoneti/Antonetti je rekao da je zahtev tužilaštva upućen "manje od 18 sati pre završetka izvođenja dokaza optužbe" zato što je "jedan svedok govorio o pretnjama". "Sudije moraju da pro-vere ono što svedoci kažu" rekao je Antoneti dodajući da "ono što se desilo treba ispitati".

Pre nego što je sednica zatvorena za javnost, Šešelj je postavio retoričko pitanje "koji je njegov interes da zastrašuje svedoka" čije je svedočenje, kako je rekao, "rasturio". U prvom delu zasedanja, sudije su saslušale beogradskog patologa Zorana Stankovića koji je u aprilu i maju 1992. godine izvršio obdukcije leševa u Zvorniku i o tome dao izjavu istražiteljima tužilaštva. Šešelj se tereti za zločine koje su dobrovoljci Srpske radikalne stranke (SRS) počinili od aprila do jula 1992. godine, na nekoliko lokacija u Zvorniku, uključujući fabriku obuće "Standard", fabriku crepova

Ciglana, poljoprivredno dobro "Ekonomija" i Domove kulture u Drinjači i Čelopeku.

Iz prve obdukcije 29 tela koja je obavljena u aprilu 1992. godine, Stanković je zaključio da su uzroci smrti muslimanskih žrtava u većini slučajeva prostrelne rane nastale usled dejstva ručnog vatrenog naoružanja, za dvojicu muškaraca je ustanovio da su preminuli od ubodnih rana dok za jednu osobu nije utvrđen uzrok smrti. Stanković je ponovo došao u Zvornik 5. maja 1992., kada je izvršio obdukciju tela još oko 60 osoba koje su, kako mu je rečeno, stradale u oružanim sukobima.

Šešelj se u unakrsnom ispitivanju nije ni dotakao obdukcija o kojima je svedočio dr. Stanković. Umesto toga, tvrdeći da ispituje "kredibilitet svedoka", nastojao je da od dr. Stankovića dobije potvrde svojih tvrdnji o "nelegitimnosti Haškog tribunala" i njegovoj "ozloglašenosti u srpskoj javnosti", "globalnoj anti-srpskoj zaveri", "zločincima NATO" i neodrživosti presuda Tribunala i Među-narodnog suda pravde o genocidu u Srebrenici, koje su zasnovane na "labavim osnovama." Doktor Stanković, bivši ministar odbrane u poslednjoj vladi Srbije i Crne Gore, se uglavnom saglašavao sa ovim Šešeljevim tvrdnjama.

ŠEŠELJ OPTUŽEN (I) ZA NEPOŠTOVANJE SUDA
HAG, 21.01.2009.

Osim za zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja, lider srpskih radikala Vojislav Šešelj je od danas optužen i za nepoštovanje suda, zbog objavljivanja identiteta i delova iskaza troje zaštićenih svedoka.

Šešelj je, kako se navodi u večeras objavljenom "nalogu umesto optužnice" koji je potpisao sudija Adus/Agius, te informacije objavio u jednoj od svojih knjiga, objavljenoj nakon što je Pretresno veće pomenutim svedocima odobrilo zaštitne mere neotkrivanja identiteta i lika i izmene glasa i nakon što je zabranjeno otkrivanje sadržaja njihovih pisanih izjava.

Sekretaru suda je naloženo da imenuje tužioca-prijatelja suda koji će voditi postupak po ovoj optužnici i čiji će zadatak, pored ostalog, biti da utvrdi koji se delovi Šešeljeve knjige moraju redigovati kako bi se zaštitio identitet svedoka. U odluci Pretresnog veća i "nalogu umesto optužnice" se ne pominje naslov inkriminisane knjige. Ona se, jednostavno, navodi kao "knjiga".

Zahtev za pokretanje postupka, kako proizlazi iz danas objavljene odluke Pretresnog veća, je 10. oktobra prošle godine tužilaštvo uputilo veću sudije Antonetija/Antonetti, pred kojim se vodi postupak protiv

Šešelja po optužnici za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH. Predsednik Tribunala je zatim taj zahtev prosledio Pretresnom veću II u čijem su sastavu sudije Adus, Kvon/Kwon i Parker. To veće je, nakon uvida u priložene dokaze, zaključilo da postoji osnovana sumnja da je Vojislav Šešelji, kao autor inkriminisane "knjige", prekršio naloge veća o zaštiti identiteta i iskaza svedoka, pa je odlučilo da protiv njega pokrene postupak (i) za nepoštovanje suda.

Vojislav Šešelji će, u vreme koje će se naknadno odrediti, biti izveden pred Pretresno veće II kako bi se izjasnio o novoj optužnici.

"SVAKAKVE VOJSKE" U BIJELJINI

HAG, 28.01.2009.

Nakon jednodnevnog prekida, suđenje lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelji nastavljeno je iskazom policajca koji je 1991. godine preuzeo dužnost u bijeljinskoj policijskoj stanici. Svedočio je uz mere zaštite lika pod pseudonimom VS 1035.

Na početku iskaza, svedok je rekao da je krajem februara 1992. godine iz Bijeljine upućen na područje Bosanskog Šamca gde je zatekao naoružane meštane koji su zabranjivali ulazak policije u srpska sela. "Onaj sa puškom je imao veću vlast nego policija", opisao je situaciju u tom gradu.

Dan nakon izbijanja sukoba u Bijeljini svedok je vraćen u matičnu policijsku stanicu gde je potpisao dokument kojim se obavezuje na lojalnost srpskom SUP. Dobio je zadatak da prati i obezbeđuje osobe koje su prikupljale leševe po gradskim ulicama. Od 48 tela koja su prikupili, većinom su bili Muslimani u civilnoj odeći. Lica nekih žrtava, rekao je svedok, bila su toliko deformisana da ih je jedva prepoznao. Među osobama koje jeste prepoznao bio je bračni par Šabanović čije je ubistvo zabeleženo na fotografiji ratnog reportera Rona Haviva koju je tužilac predočio svedoku. Njihov sin je ubijen u dvorištu obližnje džamije. Imena Redepa, Admira i Tife Šabanović se navode u dodatku optužnice protiv Vojislava Šešelja.

U Bijeljini je, rekao je svedok, bilo "svakakve vojske" - od Arkanovaca do dobrovoljaca i rezervista sa kokardama na kapama, pod vodstvom četničkog vojvode Mirka Blagojevića. Na snimku televizije Beograd koji je tužilac uveo u dokaze, Blagojević se predstavio kao predsednik regionalnog odbora Srpske radikalne stranke, hvališući se da sa svojim ljudima "drži 75 odsto grada, sve prilaze i izlaze iz Bijeljine". U odgovoru na pitanje sudije Antonetija da li je Blagojević bio "veliki šef" u

Bijeljini koji je "držao sve pod kontrolom", svedok je rekao da "u to ne veruje" budući da je grad bio pod kontrolom Kriznog štaba.

Glavni iskaz bijeljinskog policajca biće nastavljen sutra, nakon čega će ga ispitati optuženi Šešelji koji se tereti za zločine u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Vojvodini od avgusta 1991. do septembra 1993. godine.

U međuvremenu, Šešelji je optužen za nepoštovanje suda zbog obelodanjivanja identiteta i iskaza troje svedoka, a na poslednjoj raspravi pre jednodnevnog prekida tužilac je podneo usmeni zahtev za privremenu suspenziju suđenja zbog "kompromitovanog integriteta postupka" i pretnji upućenih jednom od svedoka optužbe čiji se iskaz odvijao na sednici zatvorenoj za javnost. Šešelji je danas izjavio da neće podnositi pismeni odgovor na ovaj zahtev tužilaštva.

ŠEŠELJ OPTUŽUJE ARKANA I MAUZERA

HAG, 29.01.2009.

U unakrsnom ispitivanju bivšeg bijeljinskog policajca koji je svedočio pod pseudonimom VS 1035, Vojislav Šešelji je danas tvrdio da se u aprilu 1992. godine u tom gradu nisu sukobili Srbi i Muslimani, već "oni koji su želeli da očuvaju Jugoslaviju i oni koji su se zalagali za nezavisnu BiH". Među onima koji su želeli očuvanje Jugoslavije, ukazao je Šešelji, je pored Srba bilo i dosta bijeljinskih Muslimana i Hrvata. Insistirao je na toj liniji ispitivanja uprkos upozorenju sudije Harhofa/Harhoff da mu se "ne sudi zbog izbijanja sukoba, već zbog zločina za koje je optužen".

Zločine počinjene 1992. godine u Bijeljini Šešelji je pripisao Arkanovoj Srpskoj dobrovoljačkoj gardi i Srpskoj nacionalnoj gardi koju je vodio Ljubiša Savić Mauzer. Citirao je dokument ministarstva unutrašnjih poslova Srpske Republike BiH iz avgusta 1992. godine u kojem se kao glavni nosioci "kriminalnih i zločinačkih aktivnosti" na području Bijeljine navode Arkanovi "Tigrovi", "Crvene beretke" kapetana Dragana i druge paravojne grupe vođene "pljačkaškim motivima." Među pomenutim grupama, ukazao je Šešelji, nema dobrovoljaca SRS ili četnika. Ni ovom prilikom nije propustio da primeti kako je Mauzer kasnije pristupio Đinđićevoj Demokratskoj stranci i kako je, "posle puča Biljane Plavšić" postavljen za šefa policije Republike Srpske.

Budući da je svedok u jučerašnjem glavnom ispitivanju za Mirka Blagojevića, osnivača i predsednika lokalnog odbora SRS, rekao da je "kriminalac", Šešelji je danas nastojao da odbrani lik i delo svog sledbenika, kojem je 1993. godine dodelio zvanje četničkog vojvode. Tvrdio je da je u Bijeljini 1992. godine Blagojević vodio jedinicu Teritorijalne odbrane a ne

dobrovoljce SRS, da se "javno suprotstavljao proterivanju Muslimana" i da "nije kriminalac" pošto nikada ni za šta nije osuđen. Svedok je, međutim, ostao pri tome da je Blagojević i pre rata imao grupu naoružanih ljudi koji su obezbeđivali razne lokale, da nikada nije čuo za navodne osude proterivanja Muslimana, a da je podatke o Blagojevićevoj učešću u kriminalnim radnjama u evropskim zemljama dobio od kriminalističke policije koja je vršila redovne istrage o svim osnivačima političkih partija.

Suđenje lideru srpskih radikala, optuženom za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini, biće nastavljano u utorak 3. februara iskazima novih svedoka optužbe.

ŠEŠELJ TRAŽI KONTAKT SA KARADŽIĆEM
I NOVAC ZA ODBRANU
HAG, 03.02.2009.

Mada je u protekle dve godine zbog načina na koji vodi predmet Vojislava Šešelja stekao reputaciju veoma tolerantnog sudije, Francuz Žan-Klod Antoneti/Jean-Claude Antonetti je na početku današnjeg zasedanja oštro osudio "nedopustivi" postupak svog holandskog kolege Alfonsa Orija/Alphons Orije, koji je raspravu u predmetu "Oluja" završio deset minuta kasnije nego što je predviđeno rasporedom, zbog čega je isto toliko kasnilo i suđenje lideru srpskih radikala.

Čim je objasnio razloge kašnjenja, sudija Antoneti je naložio prelazak na zatvorenu sednicu, bez najave koliko će ona trajati i bez objašnjenja da li se rasprava zatvara zbog saslušanja zaštićenog svedoka ili iz nekih drugih razloga.

Izveštači, ipak, nisu uskraćeni za svoju "dnevnu dozu" Šešelja: preslužba Tribunala je danas objavila dva najnovija podneska lidera srpskih radikala, optuženog za zločine protiv čovečnosti u Hrvatskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini. U prvom, 411. po redu, Šešelj traži od Pretresnog veća da Sekretarijatu suda naloži da obračuna i isplati troškove odbrane u predraspravnoj i raspravnoj fazi – odnosno od njegovog dolaska u Hag 24. februara 2003. godine do kraja dokaznog postupka optužbe koji bi trebalo da se okonča u martu ove godine. Mada je na prvoj ovogodišnjoj raspravi najavio da najverovatnije neće izvoditi dokaze odbrane, Šešelj traži da Sekretarijat suda "odobri isplatu sredstava na ime finansiranja odbrane u fazi pretresa kada se budu izvodili dokazi odbrane po mesecima". U "Podnesku broj 411" Šešelj, takode, osporava tvrdnje Sekretarijata da nije dostavio sve potrebne podatke o svom imovinskom stanju, što je inače uslov za finansiranje odbrane iz tribunalovog budžeta.

U drugom, "Podnesku broj 412", Šešelj traži ukidanje zabrane komunikacije sa Radovanom Karadžićem, koja je na snazi od dana Karadžićevog dolaska u Pritvorsku jedinicu UN, 30. jula prošle godine. Budući da se obojica terete za učešće u istom udruženom zločinačkom poduhvatu, Šešelj traži da mu se omogući "nesmetana i privilegovana", to jest tajna, komunikacija sa Karadžićem "u sklopu priprema odbrane" i kako bi utvrdio da li "može da računa na Karadžića kao potencijalnog svedoka odbrane".

KAKO SE SVEDOK RAZOČARAO U ŠEŠELJA
HAG, 04.02.2009.

Nakon što se dan i po odvijalo na sednicama u celosti zatvorenim za javnost, suđenje Vojislavu Šešelju je u drugom delu današnjeg zasedanja otvoreno saslušanjem zaštićenog svedoka sa pseudonimom VS 2000.

Svedok se predstavio da je pre rata bio partijski sekretar i predsednik mesne zajednice, a da je nakon uspostavljanja višepartijskog sistema 1990. godine pristupio Stranci demokratske akcije (SDA) i postao član njenog Opštinskog odbora u Zvorniku. Bio je to, kako je rekao, njegov drugi susret sa Vojislavom Šešeljem. Prvi se odigrao pre gotovo 17 godina, u Malom Zvorniku u Srbiji, gde je sredinom marta 1992. godine organizovan miting Srpske radikalne stranke. Otišao je da čuje Šešelja kojem se pre rata, kako je rekao, "divio kao najmlađem doktoru prava u bivšoj Jugoslaviji i pravom Titinom pioniru i omladincu".

U Domu kulture u Malom Zvorniku, u atmosferi koju je opisao kao "tradicionalno četničku", Šešelj je – tvrdi svedok – rekao da je "došao trenutak da balijama pokažemo gde im je mesto", zatim da "Drina nije granica nego kičma srpske države", kao i da je "srpski svaki pedalj zemlje na kojoj žive Srbi". Kada je Šešelj pozvao svoje sledbenike da "pokažu balijama zelenu transverzalu", svedok je, tvrdi, skočio na noge i uzviknuo: "Ne može to tako gospodine Šešelju! Ja sam vam se toliko divio a vi sada pozivate na rat!" Priskočila su mu dvojica telohranitelja i izneli ga iz Doma kulture, pred kojim je ubrzo počeo opšti obračun.

Početkom aprila u Zvorniku su održana dva velika anti-ratna mitinga, vođeni su pregovori nacionalnih stranaka, ali je srpska strana sve otvorenije insistirala na podeli kao jedinom načinu da se izbegne rat.

Kada je rat počeo, svedok je kao član Kriznog štaba jedno vreme bio na Kula gradu odakle je organizovana odbrana, a zatim je pristupio jednoj jedinici koju nije javno identifikovao. Opisao je, samo, kako je ta jedinica 2. juna 1992., godine učestvovala u napadu na "Đuzinu kuću" u

području Liplja, gde su srpske snage formirale logor u kojem su držale više od 400 zatočenika, među kojima i mnogo devojaka i žena koje su silovali. Nakon toga učestvovao je u razmeni ubijenih srpskih vojnika za zatočenike iz Karakaja.

Svedoka će sutra unakrsno ispitivati optuženi Šešelj.

ŠEŠELJU NISU ZABRANJENI KONTAKTI SA KARADŽIĆEM

HAG, 04.02.2009.

"Ne postoji zabrana komunikacija Vojislava Šešelja sa Radovanom Karadžićem", izjavila je predstavnica za štampu Tribunala, Nerma Jelačić, povodom podneska kojim je optuženi lider srpskih radikala tražio "ukidanje zabrane", kako bi u kontaktu sa bivšim predsednikom Republike Srpske utvrdio može li da računa na njega "kao potencijalnog svedoka odbrane". Jednostavno, dodala je Jelačić, "Šešelj nije nikada tražio da mu se omogući kontakt sa Karadžićem", po proceduri predviđenoj za kontakte optuženih koji su smešteni u različitim delovima Pritvorske jedinice UN.

Zbog činjenice da bi se to pitanje moglo naći u žalbenom postupku, Nerma Jelačić nije na današnjem brifingu želela da komentariše odluku Suda BiH koji se juče proglasio nenadležnim za krivično gonjenje optuženih za pomaganje u bekstvu Radovana Stankovića iz zatvora u Foči, gde je izdržavao kaznu od 20 godina zatvora. Podsetila je, međutim, da je u protekle dve godine Tribunal konstantno izražavao zabrinutost zbog Stankovićevog bekstva i nesposobnosti nadležnih da mu uđu u trag i uhapsu ga. Tribunal je, podsetila je takođe Jelačić, pitanje Stankovića pokretao i u redovnim izveštajima Savetu bezbednosti UN i nastaviće da insistira na njegovom hapšenju budući da je "neprihvatljivo da osuđeni ratni zločinac i silovatelj bude na slobodi dve godine nakon bekstva".

Najavljujući da će predsednik Tribunala Patrik/Patrick Robinson "u bliskoj budućnosti" posetiti Sarajevo, Nerma Jelačić je danas prenela njegov poziv vlastima Bosne i Hercegovine da osiguraju neophodnu podršku Državnom sudu i drugim pravosudnim institucijama, kako bi mogle da nastave rad i implementiraju nedavno usvojenu nacionalnu strategiju krivičnog gonjenja odgovornih za ratne zločine.

Predstavnica za štampu tužilaštva Olga Kavran je najavila da će glavni tužilac Bramerc/Brammertz sutra boraviti u Zagrebu, gde će na radnom sastanku sa nadležnim hrvatskim predstavnicima razgovarati o dokumentima čije je dostavljanje tužilaštvo tražilo u predmetu "Oluja".

ŠEŠELJEV ČAS VERONAUKE

HAG, 05.02.2009.

Zaštićeni svedok VS 2000 je u jučerašnjem glavnom ispitivanju opisao svoj prvi susret sa Vojislavom Šešeljem, sredinom marta 1992. godine na mitingu Srpske radikalne stranke u Domu kulture u Malom Zvorniku. Tvrdio je da je Šešelj, tom prilikom, rekao da je "došao trenutak da se balijama pokaže gde im je mesto", odnosno da ih "zelenom transverzalom" treba poslati na istok, gde pripadaju. Opisao je, takođe, kako je po završetku mitinga pred Domom kulture došlo do opšte tuče između četnika i onih kojima se, najblaže rečeno, nisu dopali nacionalistički i ratnohuškački stavovi vojvode Šešelja.

Optuženi je danas, u unakrsnom ispitivanju svedoka VS 2000, dokazivao da pomenuti miting nije organizovan u martu 1992. već u avgustu 1990. godine, da ga nije organizovala Srpska radikalna stranka koja tada još nije ni bila formirana već Srpski četnički pokret, i da na njemu nije vređao Muslimane i pretio im proterivanje "zelenom transverzalom." Dokazivao je to člancima i fotografijama iz lista "Velika Srbija" iz avgusta 1999. godine, u kojem je detaljno opisan skup u Malom Zvorniku, govor vojvode Šešelja i sveopšti obračun koji je na kraju usledio.

Budući da je VS 2000 jedini svedok optužbe koji je dao iskaz o tom mitingu, Šešelj je tvrdio da se samo na njegovoj izjavi, datoj istražiteljima tužilaštva 1996. godine, zasniva navod iz optužnice prema kojem je lider radikala neposredno pred izbivanje sukoba u Zvorniku, iz Malog Zvornika poručio da će četnici "očistiti Bosnu od pagana i pokazati im put koji vodi na istok, gde im je mesto".

Na sudijsko pitanje ima li drugih dokaza o tom mitingu i navodnoj Šešeljevoj izjavi, tužilac je obećao da će ispitati šta još postoji u njegovoj arhivi, ukazujući da se u jednom policijskom dokumentu navodi da je Vojislav Šešelj, tada već poslanik u skupštini Srbije, 17. marta 1992. godine posetio Mali Zvornik i, nakon kraćeg zadržavanja, nastavio put za Ljuboviju. U dokumentu se, međutim, ne precizira koliko je trajalo to "kratko zadržavanje" i šta je tokom njega poslanik Šešelj govorio ili radio.

Od dolaska u Hag u februaru 2003. godine Šešelj je u nekoliko navrata ismejao tužilaštvo što mu je u optužnici pripisalo da je Muslimane nazvao "paganima", ukazujući da on kao obrazovan čovek nikada za njih ne bi rekao da su "bezbožnici", budući da zna da je "Muhamed kreirao novu religiju na nasleđu judaizma i hrišćanstva, dao im novi smisao ali zadržao veru u jednog jedinog boga". U jednoj od tih prilika

Šešelji je, ipak, dopustio mogućnost da je upotrebio izraz "pogani", ali nikako "pagani".

SUSPENDOVANO SUĐENJE ŠEŠELJU

HAG, 11.02.2009.

Suđenje lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju je prekinuto "do daljeg", saopšteno je danas u Tribunalu. Odluka je doneta većinom glasova: za prekid su se izjasnili sudije Harhof/Harhoff i Latanci/Lattanzi, a protivnog mišljenja je bio predsjedavajući sudija Antoneti/Antonetti.

Tužilaštvo je, podsetimo, 15. januara ove godine podnelo zahtev za suspenziju suđenja zbog "jasnih dokaza da je integritet postupka kompromitovan" pretnjama upućenim jednom od svedoka optužbe čiji se iskaz odvijao na sednici zatvorenoj za javnost. Tužilac Mandis/Mundis je tom prilikom ukazao da "veće ima obavezu da zaštititi integritet postupka koji treba da bude pravičan i prema optuženom i prema optužbi" kao i da osigura da se prema svedocima i žrtvama postupa sa poštovanjem.

U današnjoj odluci se navodi da u sadašnjim okolnostima, po mišljenju većine, saslušavanje preostalih svedoka optužbe "ne bi bilo u interesu pravde, jer Veće ne bi bilo u stanju da im garantuje slobodan iskaz i bezbednost, kao ni integritet postupka".

S druge strane, sudija Antoneti smatra da je – pre prekida postupka – trebalo primeniti pravila o nepoštovanju suda i krivično goniti svedoke koji odbijaju da se pojave. Pored toga, Antoneti smatra da je trebalo pozvati optužbu da podnese formalne zahteve da se prethodne izjave svedoka, date istražiteljima tužilaštva, uvedu u dokaze na osnovu pravila 92-querter, koji se primenjuje u slučaju umrlih ili iz drugih razloga nedostupnih svedoka. Prekidu u ovoj fazi postupka sudija Antoneti se protivi i zbog činjenice da je optuženi u pritvoru Tribunala već gotovo punih šest godina, čime se dovodi u pitanje njegovo pravo na ekspeditivno suđenje.

Nakon saopštavanja odluke, sudija Antoneti je precizirao da će, uprkos prekidu, sledeće sedmice biti saslušan još jedan svedok optužbe pod pseudonimom VS-1029. U predraspravnom podnesku optužbe se navodi da će ovaj svedok govoriti o učešću Šešeljevog "vojvode" u zločinima nad nesrbima u Bijeljini. Nakon njegovog iskaza, izvođenje dokaza biće prekinuto dok veće ne donese drugačiju odluku.

Regujući na ovu odluku, Šešelji je danas rekao da je, po njemu, proces "odavno izgubio integritet zbog lažnih svedoka". Optužio je SAD, NATO i EU da pokušavaju da "onemoguće" okončanje procesa na

"prirodan i pravni način" i da će mu, u tu svrhu, pripisati da je "ubio Džona Kenedija ili bacio atomsku bombu na Hirošimu".

U međuvremenu, Šešelji je optužen i za nepoštovanje suda zbog obelodanjivanja identiteta i iskaza troje svedoka. Nerma Jelačić, predstavnica za štampu Tribunala, je danas najavila da će uskoro biti imenovan tužilac "prijatelja suda" u tom postupku.

OPTUŽBA TRAŽI DODATNO VRIJEME

ZA DOKAZE PROTIV ŠEŠELJA

HAG, 13.02.2009.

Tužilac u predmetu lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja je zatražio dodatno vrijeme za saslušanje 11 preostalih svedoka čiji su iskazi odgođeni "do daljnog" odlukom Pretresnog vijeća o prekidu suđenja od 11. februara ove godine.

U današnjem podnesku se navodi da je tužilaštvo za izvođenje dokaza ostalo još nešto više od 6 sati, od ukupno 120 koliko je na početku odobreno. Odluka o 120 sati je, ukazuje tužilaštvo, donesena prije nego što je Pretresno vijeće – zbog Šešeljevog odbijanja da te svjedoke unakrsno ispituje – odbilo većinu zahtjeva za uvođenje pisanih izjava svedoka, putem pravila 92bis i ter, uslijed čega je optužba imala puno više svjedočenja "uživo" nego što je na početku planirala.

Tužilaštvo traži da mu se to vrijeme nadoknadi te da se odobri ukupno 25 sati za ispitivanje preostalih 11 svedoka. U podnesku se naglašava da je riječ o "insajderima" i drugim svjedocima koji imaju saznanja o ključnim navodima optužnice i čiji su dokazi "od fundamentalne važnosti" za razumijevanje cijelog slučaja.

U paralelnom postupku za nepoštovanje suda koji se protiv Šešelja vodi zbog obelodanjivanja identiteta i iskaza troje zaštićenih svedoka, Sekretarijat je danas imenovao tužioca-prijatelja suda. Radi se o Kanadaninu Brusu Mekferleju/Bruce MacFarlane koji se u istoj ulozi pojavljuje i na suđenju francuskoj novinarki Florans Artman/Florence Hartmann. U tom predmetu odbrana je optužila Mekferleja za "nemarnu, površnu i totalno defektnu istragu" i zloupotrebu procesa ali to, očito, nije poljuljalo povjerenje Sekretarijata u kanadskog advokata.

ŠEŠELJ U "KONTRADIKCIJI SA SAMIM SOBOM"

HAG, 25.02.2009.

Najavljeni svedok optužbe zaštićen pseudonimom VS-1029 se danas nije pojavio u sudnici u procesu protiv lidera srpskih radikala

Vojislava Šešelja, optuženog za zločine u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH. Razlog za to, kako je objasnila tužiteljica Liza Birsej/Lisa Biersay, je svedokovo zdravstveno stanje koje se jutros naglo pogoršalo. Prema tribunalovoj Službi za žrtve i svedoke, on je odvezen u bolnicu, a uzrok njegovih tegoba mogao bi biti povezan sa stresom zbog svedočenja o stvarima koje je tokom rata preživeo u Bijeljini i Brčkom.

Umesto iskaza zaštićenog svedoka, predsedavajući je dao priliku optuženom da se osvrne na nekoliko administrativnih pitanja, što je ovaj iskoristio da još jednom potegne pitanje komunikacija sa svojim pravnim savetnicima. Budući da – iz razloga o kojima je bilo reči na zatvorenoj sednici – nije više u stanju da koristi usluge svog glavnog savetnika Zorana Krasića, Šešelj je danas saopštio da povlači zahtev za ulaganje žalbe na nedavnu odluku veća da suđenje bude privremeno obustavljeno zbog ugroženog integriteta postupka i pretnji svedocima.

Predsedavajući sudija je potom Šešelja upozorio da je "u kontradikciji sa samim sobom" jer je tražio i dobio priliku da se zastupa sam, bez advokata, a sada se žali da ne može ništa bez pomoći Krasića. "Ako ne možete sami da se branite, posledica bi mogla da bude nametanje branioca", zaključio je sudija Antoneti/Antonetti, na šta je Šešelj po ko zna koji put zapretio da će u tom slučaju suđenje smatrati završenim i da mu može biti suđeno samo posthumno.

Za sada se ne zna kada će se, ako uopšte, zaštićeni svedok "VS-1029" pojaviti u sudnici, a pošto se posle njegovog iskaza, po odluci veća, suđenje prekida do daljnjeg, sudija Antoneti se od strana oprostio rekavši da ne zna kada će se sledeći put sresti. Sigurno je jedino da će se sudije, kako je najavio, sa Šešeljem videti uskoro na pretpretresnim zasedanjima u predmetu koji se od nedavno protiv lidera srpskih radikala vodi za nepoštovanje suda zbog objavljivanja identiteta i izjava zaštićenih svedoka.

ŠEŠELJ ZAMERA SUDIJAMA NA SAOSEĆANJU
SA PATNJAMA SVEDOKA
HAG, 4.3.2009.

Na suđenju lideru srpskih radikala Vojislavu Šešelju danas je saslušan poslednji svedok optužbe pre prekida postupka na neodređeno vreme. Odluku o prekidu je, podsetimo, 11. februara ove godine donela većina članova Pretresnog veća zbog pretnji upućenih svedocima i ugrožavanja integriteta postupka.

Poslednji svedok optužbe bio je Alija Gušalić, nekadašnji stanovnik Bijeljine, koji je o svojim stradanjima u logorima u Batkoviću i Doboju 2003.

godine svedočio na suđenju Slobodanu Miloševiću. Iako su događaji u Bijeljini 1992. godine isključeni iz Šešeljeve optužnice, tužilac je ovim iskazom izvodio dokaze o obrascu zločina počinjenih u okviru udruženog zločinačkog poduhvata za koji se tereti lider radikala.

Alija Gušalić je potvrdio da je 31. marta 1992. godine pokušao da baci ručnu bombu u bijeljinski kafić "Srbija" gde su se, prema njegovim rečima, okupljali naoružani "Arkanovci", "Šešeljevci" i "Mirkovci", odnosno sledbenici lokalnog lidera radikala Mirka Blagojevića. Dok je na konju jahao prema kafiću sa ručnom bombom u rukama, ranjen je jednim hicem u nogu, tako da nije uspeo da baci bombu. Prebačen je u bolnicu, a iste večeri je u gradu izbio oružani sukob između Srba i Muslimana.

Ubrzo po izlasku iz bolnice Gušalić je uhapšen i zatvoren najpre u logor Batković, odakle je posle tri meseca prebačen u Doboju, a zatim je opet vraćen u Batković gde je ostao do novembra 1993. godine. U Batkoviću je, prema njegovim rečima, bilo zatočeno oko 2.000 Bošnjaka i Hrvata, od kojih su, po njemu, samo dvojica bili pripadnici oružanih formacija, dok su svi ostali bili civili iz Brčkog, Bijeljine, Zvornika, Vlasenice i okolnih sela. Zatočenici su, tvrdi svedok, bili podvrgnuti svakodnevnim teškim prebijanjima kojima je, prema njemu, podleglo oko sto ljudi.

On sam je, kako je rekao, bio u grupi od 10 zatočenika koje su logorski stražari nazivali "specijalcima" i koji su bili podvrgnuti posebno okrutnom tretmanu. Tukli su ih, tvrdi, "za doručak, ručak i večeru" a posebno je žestoko bilo ponoćno premlaćivanje, za "laku noć." Dalje tvrdi da su ga tukli metalnim šipkama, lancima, motkama i "kamenom teškim 5-6 kilograma". Pošto je visok, opisao je Gušalić, jedan omanji stražar bi ga naterao da klekne, a zatim ga teškim kamenom tukao po glavi. Pored stražara u prebijanjima su, prema Gušaliću, učestvovala i dva zatočena Muslimana.

U unakrsnom ispitivanju, Šešelj je osporavao svedokovu verodostojnost, iznoseći podatke o kaznama koje mu je zbog kršenja javnog reda i mira pre rata izrekao bijeljinski sudija za prekršaje. Tvrdio je, zatim, da ga u Batkoviću nisu tukle "srpske vlasti", već muslimanski zatočenici, ali nije objasnio zašto su oni to činili. Osporavao je, takođe, i "metode premlaćivanja" o kojima je svedočio, a posebno njegovu priču o udarcima teškim kamenom u glavu, tvrdeći da to niko ne bi preživeo.

Gušalić je, međutim, ostao pri svom iskazu a sudije su, na kraju, izrazile saosećanje sa patnjama koje je svedok pretrpeo, što im je Šešelj oštro zamerio tvrdeći da su time "prejudicirale ocenu njegovog iskaza" koji je, po njemu, bio "lažan".

Vojislav Šešelj će se u sudnici ponovo pojaviti u petak 6. marta kada bi trebalo da se izjasni o navodima optužnice kojom se tereti za nepoštovanje suda zbog obelodanjivanja identiteta trojice zaštićenih svedoka.

III

Podsticanje i vojno angažovanje

Dr Anthony Oberschall

Nacionalistička propaganda Vojislava Šešelja:
sadržaj, tehnika, ciljevi i uticaji,
1990 – 1994. godina

Kako propaganda masovnih medija utiče na prihvatanje kolektivnog nasilja od strane običnih ljudi i njihovo učestvovanje u njemu i kako je Šešeljeva nacionalistička propaganda zagovarala i opravdavala prisilu i nasilje Srba protiv nesrba.

Izveštaj veštaka pripremljen za Međunarodni krivični sud Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju.

Autor: dr Anthony Oberschall, počasni profesor sociologije na Univerzitetu Severna Karolina, Chapel Hill, Severna Karolina, SAD.

Sadržaj

Metodologija analize sadržaja

Preliminarna napomena o terminologiji

1. *Objašnjavanje kolektivnog nasilja*

Ko vrši kolektivno nasilje? "Običan čovek"

Kada se obični ljudi uključuju u kolektivno nasilje i kada ga podržavaju

2. *Tehnika i efekti propagande putem masovnih medija*

Postoji saglasnost o važnosti propagande putem masovnih medija u raspadu Jugoslavije i ratovima koji su usledili 8 Propaganda i ubeđivanje od strane masovnih medija 10 Model ubeđivanja zasnovan na obradi informacija

3. *Nacionalistička propaganda u srpskim masovnim medijima – deo A*

MOI model primenjen na "krizni" okvir tokom raspada Jugoslavije i ratova koji su usledili

Poruka: diskurs masovnih medija zasnovan na pretnjama i strahu aktivira krizni okvir

4. Šešelj, glasnik srpskog nacionalizma: analiza sadržaja

Pretnje, viktimizacija, odgovornost i opravdavanje kolektivnog nasilja - Tehnike masovnog ubeđivanja - Neistina: etničko čišćenje - Zloupotreba istorije i fabrikacija - Pretnje, upozorenja, zagovaranje nasilja, proterivanje, osveta i odmazda nad protivnicima - Šešelj i politička ideologija nacionalizma - Liberalno demokratska filozofija i istorijska nauka - Rezime analize sadržaja

5. Srpski masovni mediji - deo B

Javnost

Predrasude i pristrasnost masovnih medija u Srbiji

Ubeđivanje srpskih glasača putem masovnih medija

6. Zaključak

7. Citirana literatura

Dodatak 1.

Objašnjenje kolektivnog nasilja

Linčovanje

Javni neredi u Indiji

Genocid u Ruandi

Dodatak 2. 242 Izvodi iz Šešeljevih obraćanja korišćeni prilikom analize sadržaja

*
* *

Metodologija analize sadržaja

Ovaj Izveštaj veštaka zasnovan je na literaturi poznavalaca o etničkim sukobima, nacionalizmu, kolektivnom nasilju, masovnim komunikacijama, propagandi i raspadu Jugoslavije – nekih 87 knjiga, članaka i izveštaja navedenih kao "citirana literatura" – koje su napisali naučnici iz oblasti društvenih nauka, agencije UN, nevladine organizacije i izvori iz Zapadne Evrope, SAD i post-jugoslovenskih država koji poseduju odgovarajuća znanja.

Odeljak 4, opis i procena Šešeljevog diskursa u masovnim medijima od 1990. do 1994. godine u vezi s odnosima Srba i nesrba, koje je smatrao protivnicima i neprijateljima, zasniva se na analizi sadržaja njegovih pisanih tekstova, govora, radio i televizijskih obraćanja i intervju u dnevnim listovima i časopisima odabranim iz 44 toma tekstova koje je autorizovao Šešelj, dokumenata na srpskohrvatskom i nekih dodatnih materijala koje je stavio na raspolaganje MKSJ, kao što su video inserti iz dokumentarnih emisija i novinski izveštaji koji se odnose na Šešelja ili u kojima se pojavljuje Šešelj.

Iz analize sadržaja isključen je Šešeljev materijal o njegovom ličnom životu, unutrašnjoj srpskoj politici, društvenoj i ekonomskoj politici, Srpskoj radikalnoj stranci, regrutovanju i organizaciji dobrovoljaca, kao i o nekim drugim pitanjima koja se ne bave odnosima Srbi-nesrbi.

Izbor tekstova za analizu sadržaja tekao je po sledećem postupku. Prvo bi se Anthony Oberschall, autor ovog Izveštaja, upoznao sa Šešeljevim diskursom u vezi s odnosima Srbi-nesrbi iz tekstova koji su već dostupni na engleskom jeziku iz izvora MKSJ. Imajući u vidu Šešeljev diskurs o nacionalizmu i sukobu, kao i regulisanju sukoba između Srba i njihovih protivnika i povezujući taj diskurs s literaturom o nacionalizmu¹ i tehnikama ubeđivanja putem masovnih medija (opisano u ovom izveštaju u odeljcima "Model ubeđivanja zasnovan na obradi informacija", odeljak 3, poruka i "Šešelj i politička ideologija nacionalizma"), Oberschall je identifikovao sledeće *tematske celine* za koje su, da bi se u potpunosti okarakterisala Šešeljeva gledanja i stavovi, bile potrebne informacije: viktimizacija Srba (uključujući zločine iz prošlosti); pretnje Srbima iz unutrašnjih i iz stranih izvora; glorifikacija Srba; stavljanje protivnika u okvire negativnih stereotipa i njihovo negativno karakterisanje (uključujući dehumanizirajuće etiketiranje nesrba); neistine i zloupotreba istorije; pretnje i upozorenja protivnicima koje je izrekao Šešelj; zagovaranje i prisile i nasilja u odnosima Srbi-nesrbi, uključujući konkretno proterivanje/razmenu stanovništva; opravdavanje prisile i nasilja osvetom/odmazdom; beskompromisan odnos prema protivnicima; okrivljavanje drugih/nepreuzimanje odgovornosti za nasilje.

Oberschall je takođe želeo da ustanovi da li su se Šešeljevi stavovi izmenili od 1990. do 1994. godine, vremenskom periodu koji obuhvata predratnu jugoslovensku krizu, rat u Hrvatskoj, rat u Bosni, Šešeljev uspon u srpskoj politici i njegov razlaz sa Miloševićevim režimom. On je takođe želeo da obezbedi adekvatnu bazu podataka iz raznovrsnih izvora (TV,

¹ Smith, 2003. godina.

radio, dnevni listovi, časopisi, skupštinski govori, intervjui, izjave za štampu i drugi izvori i lokacije) Šešeljevih izjava. Broj odabranih tekstova nije bio unapred određen. Zapravo, kada bi izjave na određenu temu počele u većoj meri da se ponavljaju i da ih biva previše, a bez novih informacija, izbor dodatnih tekstova na tu temu je prekidano. Isto tako, ukoliko bi neka baza podataka bila nedovoljna da se Šešeljev stav po određenoj temi okarakterise na pravi način i u potpunosti, rađena je ciljna pretraga kako bi se u tu bazu podataka dodali tekstovi.

Imajući u vidu te ciljeve, 242 teksta, dužine od jedne rečenice do dva pasusa, izabrala je i prevela Biljana Belamarić, doktorski kandidat iz oblasti slovenskih jezika i sociolingvistike na Univerzitetu Severna Karolina u Chapell Hillu, Severna Karolina, SAD. Srpski i hrvatski su maternji jezici gđe Belamarić. Ona je Šešeljeve tekstove prevela sa svim leksičkim konotacijama i denotacijama svojstvenim leksici i semantici bilo kojeg jezika. Tekstovi su numerisani brojevima od 1 do 259 i nazvani su "izvodi".² Prva selekcija izvoda pod brojevima od 1 do 182 obuhvatila je sva 44 toma, kao i nenumerisane tomove koji se nalaze na disku MKSJ broj 1304040A i predstavljaju 70,3% svih izvoda. Gospođa Belamarić je locirala izvode uz pomoć kompjuterskog programa za pretragu *Zlab*, konkretno putem modula *ZyIMAGE* i *ZyFIND* (izdanje 5.0 od 26. maja 2004. godine) postavljajući pitanja: "hrvat* ili alban* ili shiptar* ili krv*", uz dodatak pitanja "Srb* ili Muslim*", kada je bilo potrebno dodatno preciziranje. Iz tih tekstova, ona je odabrala one koji su sadržali informacije sa spiska tema koji je sačinio Oberschall i on su postali "izvodi". Pretraživač baze podataka je indiferentan prema sadržaju: na primer, izjave o Hrvatima markirane su odrednicom "hrvat", bez obzira na to da li izražavaju povoljna ili nepovoljna mišljenja o Hrvatima, a isto važi i za druga pitanja na osnovu kojih je izvršena pretraga. Metod odabira je mehanički i nepristrasan i nije podložan ljudskoj manipulaciji. Pošto nismo želeli da dajemo ocenu Šešeljevih pogleda i stavova na osnovu samo nekoliko izjava koje možda tačno i u potpunosti ne odražavaju njegove poglede, obavili smo ciljanu pretragu da bi došli do dodatnih informacija u vezi s nekim temama. Druga dopunska selekcija obavljena je iz tomova 14, 17, 18, 20, 22, 23, 28, 29, 34-39 i 42, korišćenjem gorenavedenog postupka, zajedno sa informacijama o lokacijama iz rezimea MKSJ u ovim tomovima, a po konkretnim temama za koje su bile potrebne dodatne informacije. Stoga

² Preskočeno je sedamnaest brojeva između 1 i 259, na primer 30, prilikom spajanja nekoliko fajlova s tekstom, kako bi se izbeglo svako preklapanje. Data su 242 teksta, od kojih svaki ima svoj zaseban broj između 1 i 259.

smo se, prilikom analize sadržaja, trudili da svi tekstovi koje smo analizirali budu reprezentativan i nepristrasan uzorak Šešeljevih stavova i onoga za šta se zalagao. Druga selekcija dala je izvode pod brojevima 183-259, što predstavlja 29,7% od ukupnog broja.

Navođenje potpunih rezultata nakon pretrage svih 44 tomova uz upotrebu datih pitanja dalo bi nekoliko hiljada tekstova od kojih bi velika većina bila suvišna, tj. poznate informacije bi se ponavljale. Slučajni uzorak tekstova dao bi neadekvatnu tekstualnu osnovu za više tema. Metodologijom koju smo koristili dobijena je nepristrasna, velika i reprezentativna selekcija Šešeljevih tekstova za svaku od tema od interesa, s minimumom nepotrebnih ponavljanja.

Svaki od izvoda preveden na engleski jezik unet je sekvencijalno u spisak u Dodatku 2. Pored samog teksta, svaki izvod upućuje na tom i broj stranice iz 44 toma, zajedno s datumom i mestom originalnog izvora (npr. radio intervju dat određenoj stanici, određenog datuma). Na desnoj margini svakog izvoda naveden je spisak kategorija po kojem je obeležen sadržaj teksta a kvačica ukazuje na konkretne kategorije za svaki od tekstova. Te kategorije se odnose na teme koje je u Šešeljevom diskursu identifikovao Oberschall. Oberschall je takođe označio tekstove.

Zastupljenost izvoda prema masovnim medijima je bila sledeća: dnevni listovi i časopisi 31%, televizija 17% , radio 10%, govori ili izjave (u zakonodavnim telima, saopštenja za štampu, konferencije za štampu, na mitinzima i dr., koje su takođe mogle da budu, a često i jesu, prenošene u srpskim medijima) 39%, drugi neidentifikovani izvori 3%. Zastupljenost izvoda po godinama je sledeća: iz 1990. 12% (uključujući dve iz 1989), iz 1991. 29%, iz 1992. 20%, iz 1993. 22% i iz 1994. 17%. Pošto gotovo da nije bilo promena tokom godina (uz jedan izuzetak koji je razmotren u izveštaju) a ni u pogledu izvora Šešeljevog diskursa kada su u pitanju date teme, analiza sadržaja se bavi svim izvodima kao celinom.

Preliminarna napomena u odnosu na terminologiju

Vojislav Šešelj i drugi političari u bivšoj Jugoslaviji koji su sledili nacionalni program pridaju terminima kao što su država, nacija, nacionalnost i nacionalizam značenja koja se razlikuju od njihove upotrebe u savremenim društvenim naukama. Kako bi se izbegla zabuna, u ovom odeljku se ukazuje na to kako se ti od termini koriste u ovom Izveštaju, izuzev kada se citiraju Šešelj i drugi političari ili kada se govori o njima.

"Propaganda" je korišćenje mentalnih predstava, slogana i simbola koje deluju na naše predrasude i emocije... s ciljem da osoba na koju se vrši uticaj... prihvati kao sopstveni stav onoga koji upućuje poruku.³ Još jedna korisna definicija: "propaganda je pokušaj širenja ideja bez obzira na istinitost i tačnost."⁴

"Etnička grupa" označava veliki skup ljudi koji imaju samodefinišuće grupno ime, smatraju da dele isto poreklo, imaju isto istorijsko sećanje i elemente zajedničke kulture (kao što su religija i jezik), a vezani su (makar samo istorijski i sentimentalno) za konkretnu teritoriju.⁵

"Nacionalnost"⁶ se odnosi na veliku grupu ljudi koji imaju zajedničko i određujuće rasno, jezičko i kulturno poreklo i koji čine konstitutivni element šire grupe.

Ta dva termina, etnička grupa i nacionalnost se preklapaju: u društvenim naukama, stručnjaci se rađe opredeljuju za termin etnička grupa zato što je deskriptivniji, uključuje religiju kao samodefinišući identitet i zato što su neke manjine, koje su etničke grupe, isključene umesto da predstavljaju konstitutivni element veće grupe.

"Nacija" je velika grupa ljudi vezana za određenu teritoriju koja je dovoljno svesna svog jedinstva da teži da ima ili ima sopstvenu vlast.⁷

Nacije koje imaju dosta raznovrstan etnički sastav, ali i pored toga imaju osećaj jedinstva i sopstvenu vlast obično se nazivaju "narodom", na primer, američki narod.

"Država" je nezavistan politički entitet koji poseduje suverenu vlast na svojoj teritoriji i priznat je, zajedno sa svojim granicama, od strane zajednice drugih država.

Većina država je multietnička (ili multinacionalna). "Nacionalna država" je termin koji se često pogrešno ili neadekvatno koristi za države u kojima je dominantna jedna nacija. Pregled 132 entiteta koji se smatraju državama od 1971. godine pokazuje da se samo 12 država (9%) mogu opravdano opisati kao nacionalne države (tj. sa veoma malim manjinama koje se razlikuju od dominantne nacije, kao što je, recimo, Japan). Kod 30%

³ Pratkanis i Aronson, *Art of Propaganda*, 2001, str. 11

⁴ Tonnies, *Kritik der öffentlichen Meinung*, 1922, predgovor.

⁵ Stuart Kaufman, *Modern Hatreds*, 2001, str. 16.

⁶ Webster's *Third New International Dictionary*, 1981.

⁷ *Random House Unabridged Dictionary*, drugo izdanje, 1993.

njih najveća nacija čini manje od polovine stanovništva, a kod 23% njih, najveća nacija čini između polovine i tri četvrtine stanovništva.⁸

"Nacionalizam" je prvenstveno politički princip po kome bi politička jedinica (država) trebalo da se poklapa s nacionalnom jedinicom (narod).⁹ Prema Snyderu, "nacionalizam je prikladna ideologija u svrhu vladanja narodom bez stvarnog davanja narodu punih demokratskih prava /prevod s engleskog/".¹⁰ Postoje dve varijante nacionalizma: građanska varijanta, koja je tolerantna i uključujuća, i etnička varijanta, koja populistička, ksenofobična i isključujuća. Etnički nacionalizam, prema Connoru Cruiseu O'Brienu, predstavlja konglomerat emocija koje se grupišu oko tla, zemlje, predaka, jezika, tradicije i kulture, često uključujući religiju.¹¹ Suprotan "etničkom nacionalizmu" jeste "građanski nacionalizam", zasnovan na tradicijama liberalne demokratije, o kome Vaclav Havel kaže sledeće: "Svako udruživanje, identitet i zajednica, uključujući i nacionalnost, manjkavi su ako ne počivaju na načelima građanskog društva, odnosno na ravnopravnoj primeni osnovnih građanskih i ljudskih prava... Uspostavljanje država na temelju bilo kog drugog načela, osim načela građanskog društva – na temelju ideologije, nacionalnosti ili vere – umanjuje nas kao ljude... suverenost zajednice, vera, nacija i država i veća suverenost, u stvari, ima smisla samo ako proizilazi iz jedne jedine prave suverenosti koja svoj izraz nalazi u građanskoj suverenosti". /prevod s engleskog/.¹²

1. Objašnjavanje kolektivnog nasilja

Ko vrši kolektivno nasilje? "Običan čovek"

Istraživanja i literatura o kolektivnom nasilju, masovnim ubistvima, terorizmu i genocidu pokazuju da se oni ne mogu pripisati krvožednim, sadističkim, psihopatskim počiniocima, niti nekoj mračnoj crti ljudske prirode zbog koje su zverstva i zločini protiv čovečnosti neizbežni u grupnim konfliktima. Naprotiv, stručnjaci za ova pitanja imaju jedinstven

⁸ Walker O'Connor, "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic group..." *Ethnic and Racial Studies* 1 (4), 1978.

⁹ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, 1983, str. 1.

¹⁰ Jack Snyder, *From Voting to Violence*, 2000, str 314 "Home" *New York Review of Books*, 15. avgust 1991. godine.

¹¹ "Nationalists and Democrats" *New York Review of Books*, 15. avgust 1991. godine.

¹² "Home" *New York Review of Books*, 15. decembar 1991. godine.

stav da je u pitanju "običan čovek" i, kao što je rekao Ervin Staub: " u određenim okolnostima većina ljudi sposobna je za ekstremno nasilje i uništenje ljudskog života" /prevod s engleskog/¹³ Socijalni psiholog s Univerziteta u Stanfordu, Albert Bandura se slaže: "Tokom vekova, veliki deo destruktivnog ponašanja poticao je uvek od običnih, pristojnih ljudi u ime pravednih ideologija, verskih principa i nacionalnih imperativa... da bi se učinila grozna dela potrebne su društvene okolnosti koje tome pogoduju, a ne monstrozni ljudi"./prevod s engleskog/¹⁴ U jednoj nedavno objavljenoj knjizi o etničkom čišćenju iznosi se zaključak da "obične ljude normalne društvene strukture dovode u situaciju da sprovede smrtonosno etničko čišćenje"./prevod s engleskog/¹⁵

Obimna istraživanja o kolektivnom nasilju – javnim neredima, zverstvima, masovnim ubistvima, terorizmu i genocidu – idu u prilog tezi o "običnom čoveku" i opisuju okolnosti koje obične ljude pretvaraju u ubice i podržavao ce ubica tokom grupnog sukoba.¹⁶

Nedavna istraživanja o počiniocima ekstremnog nasilja odnose se na ljude koji su uhapšeni zbog terorističkih aktivnosti, neuspele bombaše-samoubice, lica koje vrše mučenje pri državnim bezbednosnim agencijama i počinoce ratnih zločina. Scott Atran sa Univerziteta u Mičigenu i Nacionalnog centra za naučna istraživanja (CNRS) u Parizu na sledeći način je sumirao nalaze za bombaše-samoubice: "Ukoliko se posmatra istorijat ove vrste ekstremnih činova, njima uglavnom rukovode osobe iz srednje ili više klase. To je uvek tako. Njima nikada ne rukovode otkaćeni, sludeni, samoubilački nastrojani ludaci... bombaši [samoubice] spadaju u normalan svet i bili su nešto iznad proseka u pogledu obrazovanja i prihoda ... Oni se odriču dobro plaćenih poslova, oni se odriču svojih porodica koje zaista obožavaju kako bi se žrtvovali, jer stvarno veruju da je to jedini način na koji će da promene svet." /prevod s engleskog/ Što se tiče onih koji vrše mučenja pri državnim bezbednosnim agencijama navodi se sledeće: "Grci koji su postali mučitelji za vreme vojne hunte u periodu od 1967. do 1974. ... bili su sasvim obični građani – štaviše, bili su natprosečno

¹³ The Roots of Evil, *The Origins of Genocide and Other Group Violence*, 1989.

¹⁴ The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism" 2004, str. 5, 24.

¹⁵ Michael Mann, *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, 2005, str. 9.

¹⁶ citirano iz: Donald Horowitz, *The Deadly Ethnic Riot*, 2001; James Waller *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*, 2002, Ervin Staub, *The Roots Of Evil*, 1989; Christopher Browning, *Ordinary Men, Reserve Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, 1992,

inteligentni. Pretvarali bi ih u mučitelje indoktriniranjem, pokazujući im koliko su potrebni svojim društvenim zajednicama i ubedivši ih u to."¹⁷ /prevod s engleskog/ Marc Sageman, forenzički psihijatar na Univerzitetu Pensilvanije koji je istraživao profil 130 pripadnika Al Qaeda i s njom povezanih džihad-grupa, zaključio je sledeće: "dve trećine njih poteklo je iz solidne više ili srednje klase ... kao grupa, oni [su] bili relativno dobro obrazovani... [tri] četvrtine je bilo oženjeno i većina je imala decu. U ovoj grupi nisam otkrio duševne bolesti ili bilo kakvu zajedničku političku predispoziciju prema terorizmu."¹⁸ Iz istraživanja o palestinskim teroristima vidi se da su bombaši-samoubice uglavnom srednjeg materijalnog stanja. Više od polovine njih služilo je zatvotske kazne po izraelskim zatvorima. Najvažniji faktor ovde jeste organizacija: gotovo niko to ne radi kao pojedinac; kandidati su gotovo uvek obučeni." /prevod s engleskog/¹⁹

Kada se obični ljudi upuštaju u kolektivno nasilje i kada ga podržavaju ?

Okolnosti i društveni uslovi koji pogoduju tome da se obični ljudi upuste u kolektivno nasilje i da ga podrže sastoje se od spoja političkog rukovodstva, ideologije i propagande koji to podstiču i opravdavaju: oni organizuju šire stanovništvo i manji broj počinitelaca nasilja da prihvate, podrže i da se upuste u destruktivne i nasilne radnje koje se u normalnim okolnostima smatraju nemoralnim i kažnjivim. Te okolnosti i uslovi se ne javljaju slučajno, bez namere i plana. Michael Mann rezimira svoje nalaze u etničkom čišćenju: postoje tri nivoa počinitelaca i pomagača: 1. političke vođe i elite koji vode partije - države 2. bande militantnih osoba koje formiraju paravojne formacije 3. ključne grupacije koje obezbeđuju masovnu, mada ne većinsku, narodnu podršku.²⁰

Tri slučaja kolektivnog nasilja opisana u Dodatku 1 – linčovanje na jugu SAD, javni neredi u Indiji i genocid u Ruandi – omogućavaju da se te okolnosti i uslovi eksplicitno formulišu. Ta tri slučaja kolektivnog nasilja pokrivaju tri kontinenta (Aziju, Afriku, Severnu Ameriku), dva veka (19.

¹⁷ Scott Atran, *The Surprises of Suicide Terrorism*, DISCOVER 24 (10), oktobar, 2003, str. 1-2

¹⁸ Izjava Marca Sagemana Nacionalnoj komisiji u vezi s terorističkim napadima na Sjedinjene Države, 9. juli 2003. godine, [www.Globalsecurity.org/security/ library/ congress/9-11_commission](http://www.Globalsecurity.org/security/library/congress/9-11_commission)

¹⁹ Jessica Stern, *Terror in the Name of God, Why Religious Militants Kill*, 2003, str. 51

²⁰ Michael Mann, *The Dark Side of Democracy, Explaining Ethnic Cleansing*, 2005, str. 8.

vek i 20. vek), sukobe izazvane rasnim, verskim i klasnim podelama, ogromne razlike u okolnostima, sredstvima, intenzitetu i dužini trajanja nasilja, kao i u pogledu spontanosti i prethodnog planiranja. I pored takve raznovrsnosti, postoji osnovno suštinsko objašnjenje za kolektivno nasilje, kao što se vidi iz naglašenih reči i izvora u Dodatku 1 i dalje u tekstu, suštinsko objašnjenje primenljivo je na mnoge druge slučajeve kolektivnog nasilja koji su mogli biti izabrani umesto ova tri.

1. *Stvarni sukob* između verskih, etničkih, jezičkih, rasnih, nacionalnih grupa (radi konciznosti, u daljem tekstu i "etnički") postoji, bilo da se radi o konkurenciji za posao ili teritoriji, političkoj vlasti, kolektivnom identitetu i dignitetu, diskriminatornom tretmanu, priznavanju jezika i slično. Do *slučajeva sukoba* u međuetničkim odnosima dolazi epizodno (na primer, izbori i verske procesije u nekim indijskim gradovima). Međutim, postoji *takođe istorijat miroljubive koegzistencije i institucije za saradnju i zajedništvo*. Institucije i popularna kultura uključuju obe tradicije i obe realnosti.

2. *Kada rešavaju etničke napetosti i krize, političke vođe prave izbore*. Neki se prilikom rešavanja sukoba oslanjaju na tradicije pomirljivosti i institucije saradnje. Druge vođe manipulišu s podelama i napetostima i spremni su da rizikuju da dođe do kolektivnog nasilja kada to služi njihovoj svrsi. Nema *neizbežne veze između etničkih, rasnih, nacionalnih i verskih podela i kolektivnog nasilja*. U Brazilu i na Karibima nije bilo linčovanja nakon ukidanja ropstva, na jugu SAD jeste. U nekim indijskim gradovima sa mešovitim indusko/muslimanskim stanovništvom nema javnih nereda, dok u drugima do njih često dolazi. U Ruandi je došlo do genocida, dok je u Južnoj Africi ipak izbegnut rasni rat (koji je naširoko prognozirano tokom osamdesetih godina) kada su se političke vođe pripadnika svih rasa i političkih frakcija dogovorile o sveobuhvatnom ustavnim rešenju s podelom vlasti i institucijama za etničko pomirenje.

3. *Beskompromisne političke vođe i elite među svojim pobornicima podstiču i agresivnu politiku i delovanje protiv etničkih protivnika* putem međusobno povezanih institucija koje rade na njihovom aktiviranju: *intelektualnih grupa za podršku, ekstremističkih organizacija, oružanih grupa i masovnih medija*. Takve vođe i institucije demonizuju i dehumanizuju svoje protivnike, šire neistine, uveličavaju pretnje, pojačavaju strahove i pružaju *moralno opravdanje za agresiju i nasilje* protiv etničkih neprijatelja. Oni putem masovnih medija šire "krizni" javni diskurs u odnosima između grupa (nadmoćnost bele rase, nacionalizam Indusa, moć Hutua). Rezultat toga je da posmatračka javnost na izborima glasa za ekstremističke vođe i aktivno

podržava ideologiju i politiku etničkog nasilja. Oni sa umerenim stavovima se zastrašuju i učutkuju. Oružane bande i organizovani ekstremisti sprovode kolektivno nasilje. Kada počinci prolaze nekažnjeno, pridružuju se kriminalne grupe i drugi koji žrtve uzimaju na metu radi lične dobiti i time pojačavaju kolektivno nasilje.

Slično tome, prilikom raspada Jugoslavije i tokom ratova koji su usledili, delovali su ti isti procesi.²¹

1. Stvarni problemi sa kojima se suočavala Jugoslavija bili su kraj komunizma i tranzicija u demokratiju i tržišnu ekonomiju, kao što je to bio slučaj u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, te preinačenje ustavne strukture za potrebe multinacionalne države koja bi obezbeđivala ljudska prava i u kojoj ne bi bilo diskriminacije nacionalnih manjina.

2. Političke vođe, uz neke izuzetke, dale su dijagnozu problema kao nacionalnog sukoba koji se ne može prevazići. Pojačale su nacionalistički diskurs "krize" i degradirale miroljubive alternative. Aleksa Đilas je to opisao na sledeći način:²² "Nacionalističke ambicije, strahovi i frustracije grupacija koje su sačinjavale Jugoslaviju ... nisu bile izmišljotina nacionalistički nastrojenih intelektualaca ili političkih elita. Međutim, do građanskog rata u Jugoslaviji ne bi došlo da elite ... svojom propagandom i politikom nisu neodgovorno i namerno manipulirale s nacionalnim osećanjima. Snaga nacionalističkih strasti koje su uzburkale ove oportunističke vođe ne samo da je sukob učinila neizbežnim, već je rat učinila izuzetno brutalnim. Nove granice nisu stvarane samo silom, već etničkim čišćenjem i silovanjem, progonom, i ubijanjem civila." /prevod s engleskog/

Razrešenje sukoba se moglo utemeljiti na dugim periodima saradnje među narodima Jugoslavije i na opšte poznatim modelima multinacionalnih, federalnih, demokratskih država (kao što su Švajcarska, Belgija, Indija, Malezija i Tanzanija). Veliki uzorak javnog mnjenja, dobijen ispitivanjem sprovedenim u celoj

Jugoslaviji maja/juna 1990. godine, pokazao je da je većina anketiranih bila za demokratski višepartijski sistem s parlamentarnom vladom. Pored toga, javnost je pokazala istančano razumevanje i reakcije na razne predložene ustavne promene, kao što su izbor opštejugoslovenskog izvršnog organa, pravila glasanja u skupštinama,

²¹ Uporedi, Susan Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995; Sven Monnesland, *Land ohne Wiederkehr*, 1997.

²² "Fear Thy Neighbor", 1995, u ediciji Charles Kupchan ur. *Nationalism and Nationalities in the New Europe*, str. 85.

raspodele poreskih prihoda, odnosa između saveznih i republičkih institucija, prava na samoopredeljenje i secesiju i druga pitanja.²³ I pored toga, uz neke značajne izuzetke kao što je Ante Marković, glavne političke vođe koje su odlučivale o postkomunističkoj ustavnoj strukturi Jugoslavije podsticale su politički diskurs i delovanje koji su rat i nasilje učinili vrlo verovatnim.

3. Pretnje preko masovnih medija i propaganda mržnje od strane političkih vođa pružili su moralno opravdanje za agresivno i nasilno delovanje protiv etničkih neprijatelja. U Srbiji, pretnje Srbima izvan Srbije i na Kosovu su preuveličavane i pojačavane neistinama tokom izbornih kampanja i u masovnim medijima. Mnogi obični Srbi su takvom propagandom ubeđeni da glasaju za političke vođe koje su podsticale nasilje u međunacionalnim odnosima. Upravo zato što su do kasnih osamdesetih godina prošlog veka nacionalni odnosi među običnim Jugoslovenima bili kooperativni, nacionalistička propaganda je učinjena tako ekstremnom.

Propaganda putem masovnih medija je naročito efikasna kada se širi po grupama omladine i mladih ljudi u organizaciji ideologa i političkih stranaka – fenomen dobro poznat iz nacističkog perioda u Nemačkoj tridesetih godina prošlog veka sa *Hitler Jugend* i "mrkim košuljama" (službeni naziv *'Sturmteilung'* ili *S.A.*), kao i iz sedamdesetih godina prošlog veka u Kini s Crvenom gardom Mao Cedunga, koja je sprovodila u delo agresivne noćne more iz Maove male "Crvene knjige", da navedemo samo dva dobro poznata i dokumentovana primera. Vođe izdvoje mladiće u grupe i indoktriniraju ih propagandom koja opravdava nasilje protiv protivnika. Njihovi pripadnici nose specifičnu odeću (uniforme) s puno oznaka i tetovaže, pevaju iste pesme, izvikuju slogane, i podstiču neprijateljsko i agresivno delovanje protiv autsajdera, disidenata i manjina. Sledeći korak je da se oni transformišu u pripadnike paravojnih i drugih vojnih formacija koji izvršavaju naloge vođa. Poslednje, ali ne i najmanje važno, propaganda straha i mržnje obezbeđuje ključnu grupu građana za nacionalističke ciljeve, koji tada i ponovno biraju vođe i aktivno podržavaju kolektivno nasilje protiv drugih etničkih grupa. Bez propagande pretnji i mržnje putem masovnih medija nije moguće organizovati takvu trokraku strukturu nasilja, jer bi nedostajala ta ključna grupa građana, a i regrutovanje militantnih lica bi bilo problematično. Prema poznatom politikologu Haroldu Laswellu, neke političke vođe koriste propagandu

²³ "Public Opinion Survey on the Federal Executive Council's Social and Economic Reform, *Yugoslav Survey* 31, (3) 1990, str. 15-26.

radi aktiviranja nacionalne mržnje: "Neprijatelj mora biti predstavljen kao preteći krvoločni agresor, đavolji kršilac moralnih i konvencionalnih standarda, prepreka omiljenim ciljevima i idealima nacije ..."²⁴ /prevod s engleskog/ Na taj način je nacionalistička propaganda korišćena u bivšoj Jugoslaviji.

2. Tehnike i efekti propagande putem masovnih medija

Postoji saglasnost o važnosti propagande putem masovnih medija u raspadu Jugoslavije i ratovima koji su usledili

Da su psihopate, sadisti i iskrivljene ličnosti jedini počinioci i pobornici kolektivnog nasilja, ubeđivanje putem masovnih medija bi imalo samo mali uzročni efekat (možda samo kao povod), jer se ličnosti formiraju tokom detinjstva i rane mladosti u intimnim društvenim miljeima, kao što su porodica i grupe vršnjaka. Da je kolektivno nasilje duboko ukorenjeno u kulturi, kao što je slučaj s plemenskim klanovima koji praktikuju krvnu osvetu, gde se od svakog odraslog muškarca očekuje da osveti povredu ili smrt pripadnika klana putem nasilja prema klanu koji je to počinio, ubeđivanje putem masovnih medija ne bi bilo nužno da bi se ljudi podstakli na etničko nasilje. Da je kolektivno nasilje među nacionalnim grupama bilo istorijski i kulturno ukorenjeno tako da se ne može izbeći, kao što su to gravitacija i promena godišnjih doba, ubeđivanje i podsticanje putem masovnih medija ne bi bilo potrebno. Međutim, prema većini naučnika u oblasti društvenih nauka (vidi gore), nijedno od prethodnih objašnjenja kolektivnog nasilja nije tačno. Naprotiv, obični ljudi su ti koji čine i podržavaju kolektivno nasilje. Obični ljudi su isto toliko sposobni da sarađuju u međuetničkim odnosima kao što su sposobni za neprijateljstvo i sukob, uključujući i nasilje. Na ovaj ili onaj način, oni prave izbore, a upravo na te izbore deluje ubeđivanje od strane masovnih medija. Pre stotinu godina, filozof William James je razmatrao novi fenomen propagande u masovnim medijima, koji je nazvao "moralnim ekvivalentom rata", i primetio da je on poništio razliku između mira i rata: "Može se čak opravdano reći da izuzetno oštra kompetitivna priprema za rat [putem propagande] ... jeste stvarni rat, permanentan i neprekidan, a bitke su samo

²⁴ Laswell: "Propaganda" u *Encyclopedia of the Social Sciences*, 1934, tom 12, str. 524.

neka vrsta javne potvrde stečene tokom 'mira'.²⁵ /prevod s engleskog/ Stoga je proučavanje ubeđivanja od strane masovnih medija tokom etničkog sukoba od najveće važnosti za njegovo objašnjavanje.

Nije nužno da medijske poruke budu podjednako uverljive za sve one koji su im izloženi. Potrebno je samo da se ubedi dovoljno veliki deo posmatračke javnosti. Ako postoji raskol na političkoj sceni i pogodni izborni sistem, manje od pedeset posto birača (ponekad čak i trećina glasača, kao što je to bio slučaj s poslednjim slobodnim izborima u Vajmarskoj Republici 1932. godine) može izabrati vladu koja će kontrolisati medije, policiju i vojsku, sprovoditi agresivnu nacionalističku politiku i suzbijati političku opoziciju. Na prvim postkomunističkim izborima, 1990. godine u Hrvatskoj, Tuđman i HDZ su dobili 41,5% glasova, ali na osnovu toga 58% mesta u zakonodavnom telu. U Srbiji, Milošević je izabran za predsednika u decembru 1990. godine od strane 47% građana s pravom glasa, od kojih je glasalo 65%, a njegova SPS je izabrana od strane 33% građana s pravom glasa, od kojih je 46% stvarno glasalo, pri čemu su dobili 78% mesta u Narodnoj skupštini.²⁶ Što se tiče stvarnih počinilaca zločina (obično se radi o muškarcima između 15 i 40 godina starosti), oni su regrutovani, obučeni, indoktrinirani, organizovani i opremljeni za nasilje od strane oružanih snaga i ekstremističkih organizacija povezanih sa političkim i drugim uticajnim vođama. Prema pisanju *Sterna*²⁷, "kada se jednom nađu organizaciji čiji ciljevi uključuju ubijanje, obični ljudi mogu počiniti naizgled demonska dela" /prevod s engleskog/. Bez podrške političkih vođa i podrške javnosti, čijem stvaranju pomažu masovni mediji, kolektivno nasilje i odnosima između grupa bi bilo osuđeno, krivično gonjeno i ograničavano, baš kao što se to u većini društava čini s organizovanim kriminalom.

Političke vode i profesionalni političari u bivšoj Jugoslaviji sasvim su dobro znali koji udeo ima propaganda u pripremanju običnih ljudi za rat i masovno ubijanje. Šešelj je podvukao značaj kontrole medija kada je rekao sledeće: "Onaj koji preuzme TV stanice, preuzeo je političku vlast".²⁸ /prevod s engleskog/ Jednom drugom prilikom, Šešelj²⁹ se hvalio svojim

²⁵ Citirano iz Roberta Parka, *On Social Control and Collective Behavior*, 1967, str. 149.

²⁶ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, str. 129-132; Vladimir Goati, *Izbori u SRJ od 1990. do 1998*, 2000, Dodatak.

²⁷ *Terror*, 2003, str. xv.

²⁸ *Duga*, 13. april 1993. godine.

²⁹ *Velika Srbija*, br. 3, 1990. godina.

sledbenicima: " Imamo sada jedno moćno oružje u rukama, to su novine, *Velika Srbija*". Na pitanje: "Da li će doći do građanskog rata u Jugoslaviji?", Mira Marković je u jednom intervjuu 15. marta 1991. godine odgovorila: "U Jugoslaviji je već u toku građanski rat. To za sada nije oružani sukob...ovaj građanski rat vodi se informacijama...njegova svrha je da se izazove nacionalna netrpeljivost to one tačke kada oružani sukob postaje neizbežan."³⁰ /prevod s engleskog/ Dr Muradifu Kulenoviću, psihijatru koji je lečio žrtve silovanja i drugih zločina nakon rata u Hrvatskoj, postavljeno je pitanje: "Kako je bilo moguće pretvoriti normalne, miroljubive članove društva, psihološki zdrave osobe, u mašine za silovanje...?" Njegov odgovor je bio sledeći: "...Ratna huškačka propaganda u novinama, na radiju i televiziji pripremila je srpski narod na 'konačno rešenje' diktirano srpskim nacionalnim aspiracijama ... Pošto je bilo nemoguće preko noći poslati ljude u ofanzivni rat...bilo je potrebno izazvati mržnju protiv Bosanaca i Hrvata...mada mržnja nije uzrok rata, bez mržnje rat ne bi bio moguć."³¹ /prevod s engleskog/ Dr Jovan Rašković, vođa Srba u Hrvatskoj, čija je kampanja za autonomiju Srba u Kninskoj Krajini i Slavoniji 1990. godine s naglašavanjem ustaških zločina protiv Srba tokom Drugog svetskog rata bila naširoko praćena u srpskim medijima, rekao je novinaru Yutela, januara 1992. godine: "Osećam se odgovornim za ovaj rat [u Hrvatskoj] jer sam se ja pripremao za ovaj rat, čak i ako to nisu bile pripreme u vojnom smislu. Da nisam stvorio ovaj emocionalni stres među srpskim narodom, ništa se ne bi dogodilo. Moja stranka je bila fitilj za srpski nacionalizam, ne samo u Hrvatskoj, već i svuda u Bosni i Hercegovini."³² /prevod s engleskog/ N. Pejić, TV producent iz Sarajeva rekao je sledeće: "Bez medija, a posebno bez televizije, rat u bivšoj Jugoslaviji je nezamisliv."³³ /prevod s engleskog/ Predrag Simić, politikolog iz Beograda stoji na stanovištu da je " zadatak ratne propagande bio da mobilise i uzburka, da glorifikuje i demonizuje, da opravda i optuži, i zbog toga su mediji u velikoj meri bili odgovorni za izbijanje i tragični tok rata u bivšoj Jugoslaviji."³⁴ Strani posmatrači se slažu. Marco Altherr, šef misije Međunarodnog komiteta Crvenog krsta u Hrvatskoj 1991-92. godine, rekao

³⁰ *Odgovor*, 1996. godine, str. 58.

³¹ Seada Vranić, *Breaking the Walls of Silence*, 1996, str. 198.

³² Kemal Kurspahić, *Prime Time Crime, Balkan Media in War and Peace*, 2003, str. 53.

³³ *La Lettre des Reporters sans Frontieres*, decembar 1992, str. 24.

³⁴ "Yugoslavia: Media in Violence" *RFE/RE Research Institute Reports*, Munchen, 1994, str.1.

je da je "prilikom sukoba [u Bosni] prvi put [...] video tako jaku i efikasnu propagandu s obe strane. Kada razgovarate s jednom stranom, oni su apsolutno ubedeni da će ih druga strana iskasapiti."³⁵ /prevod s engleskog/ Jedan strani dopisnik iz Sarajeva je izjavio sledeće: "Svaka osoba ubijena u ovom ratu [u Bosni] prvo je ubijena na novinskom desku."³⁶ /prevod s engleskog/ A tadašnji italijanski ministar inostranih poslova Giovanni De Michelis rekao je septembra 1991. godine: "Ovaj rat [u Hrvatskoj] je izum medija."³⁷ /prevod s engleskog/

Masovni mediji, propaganda i ubeđivanje

Analiza propagande od strane društvenih nauka i, šire, komunikacija s ciljem ubeđivanja započeta je tokom Drugog svetskog rata, a obilje rezultata dali su eksperimenti iz psihologije, socijalne psihologije, masovnih komunikacija i reklamiranja/istraživanja tržišta.³⁸

Kako se utvrđuje istinitost (istina ili neistina) verovanja i mišljenja? Prirodne nauke su od 16. veka razvile eksperimentalni metod i statističko zaključivanje zasnovano na matematičkoj teoriji verovatnoće radi ustanovljavanja istinitosti hipoteze, metod koji ne zavisi od karaktera lica koja izvode eksperiment i posmatrača, tj. princip ponavljanja eksperimentalnih rezultata i posmatranja od strane drugih nezavisnih subjekata koji nemaju zadatog interesa za postizanje određenog rezultata. Pretpostavka je da se hipoteza neće prihvatiti kao istinita ukoliko se ne pokaže da su druge hipoteze koje se razmatraju pogrešne. Prihvatanje nove istine postaje problematično i teško pri korišćenju naučnog metoda.

Kada se radi o pitanjima pravde, u jurisdikcijama s *common law*-a (da li je optuženi za neki zločin kriv ili nije kriv?) tokom vekova je institucionalizovan kontradiktorni postupak utvrđivanja istine i neistine (uz neke varijacije). I strana koja optužuje (tužilaštvo) i optuženi (odbrana) izvode dokaze što najbolje mogu, na osnovu istih pravila i s podjednakom šansom da ospore i pobiju na dokaze i argumente druge strane pred neutralnom trećom stranom (sudija ili porota) koja će odlučiti o istinitosti optužbi. Pretpostavka je da, ukoliko se ne dokaže da je kriv, optuženi to

³⁵ interviews.org/mediaconflict, fn 7.

³⁶ Susan Carruthers, *The Media Wars*, 2000, str. 46.

³⁷ Dušan Reljić, *Killing Screens. Medien in Zeiten von Konflikten*, 1998, str. 41.

³⁸ Rezimirano kod Carl Hovland i drugi, *Communication and Persuasion*, 1963: J.A.L. Brown *Techniques of Persuasion*, 1963; Ithiel de Sola Pool, urednik, *Handbook of Communication*, 1973; Diana Mutz, *Impersonal Influence*, 1998.

nije. Slično naučnom metodu, za pravdu je problematična krivica, a ne nevinost.

U odnosu na politička pitanja, nema legitimnog, nepristrasnog i dokazanog metoda za utvrđivanje istine ili neistine verovanja, činjenica i mišljenja koji ulaze u politički izbor i odluke. Pred "sudom javnog mnjenja", da bi uticali na procenu istinitosti od strane javnosti, protivnici koriste tehnike ubeđivanja koje se kreću od umetnosti retorike do tehnike propagande putem masovnih medija. Kao što je to rekao Charles Lindblom³⁹: "Uzimam kao neoborivu činjenicu da ono što ljudi misle o društvu - verovanje, odnos, vrednost i htenje - proizilazi mnogo više iz društvene razmene nego iz ličnih opservacija ... gotovo u potpunosti zavisite od drugih ljudi, uključujući poznanike, novinare i druge ljude koji do vas dopiru preko štampe i radiodifuznih medija. Veći deo društva je isuviše daleko da bi bilo ko mnogo toga i uočio ..." /prevod s engleskog/ Metodi masovnih medija za utvrđivanje istine ili neistine ne dostižu metod nauke i pravde po nekoliko osnova.

1. Za razliku od nauke i pravde, mnogi od onih koji čine javnost nisu neutralni ili bez predrasuda u odnosu na predmetno, pitanje već imaju određene sklonosti i predrasude. Drugim rečima, pristrasni su i imaju predubedenja o istini i neistini.

2. Za razliku od nauke i pravde, javnost nije podjednako izložena argumentima "za" i "protiv" u odnosu na kontroverzu o kojoj se radi (ponekad nije nimalo izložena argumentima jedne strane). Javnost sebe može selektivno izložiti strani koju favorizuje. Politički režim može gušiti pristalice i medije koji mu se suprotstavljaju. Javna debata može biti iskrivljena ili pristrasna zbog neobičnih uslova, na primer, patriotsko novinarstvo tokom rata.

3. Svrha političke debate nije da ustanovi istinu ili neistinu, kao što je to slučaj s naukom i pravdom, već da stvori konsenzus (ili većinsku podršku) za određeni stav, bez obzira na njegovu istinitost. Za razliku od nauke i pravde, koje koriste metod osmišljen da bi se iz gomile često opskurnih i kontradiktornih dokaza izvukla istina, političke vođe u javnoj debati često šire lažne informacije i pokušavaju da prikriju i zbune, i prolaze nekažnjeno.

Nema sumnje da slobodni i nezavisni novinski mediji, sloboda govora i medija, pravedni izbori sa više kandidata i druge institucije demokratske politike podrazumevaju da će javna debata verovatno uključiti aspekte procene istinitosti koji predstavljaju srž metoda nauke i

³⁹ *Inquiry and Change*, 1990, str. 78-9.

pravde. I pored toga, primarni cilj javne debate, čak i u demokratijama, jeste da se stvori konsenzus (ili snažna podrška) za jednu tačku gledišta, a tek onda da se utvrdi njena istinitost pred nepristrasnom javnošću.

Model ubeđivanja zasnovan na obradi informacija

Društvene nauke su odbacile pojednostavljeni model uticaja medija kojim se oni porede sa iglom za injekcije ili magičnim metkom koji prodiru u javno mnjenje i oblikuju ga prema bilo kojem stavu koji zagovara komunikator.⁴⁰ Model uticaja masovnih medija zasnovan na boljoj upućenosti u ovu problematiku daju stručnjaci za medije Mark Frohardt i Jonathan Temin⁴¹ kada kažu da se "medijima može manipulirati ... kako bi se društvo usmerilo prema sukobu i nedemokratskoj vladavini... [mediji] su retko neposredni povod sukoba ... I pored toga, mediji mogu biti izuzetno snažno oružje u podsticanju nasilja, čega smo bili svedoci u Ruandi, bivšoj Republici Jugoslaviji... i drugde". /prevod s engleskog/ Za razumevanje uticaja javne debate i masovnog ubeđivanja na mišljenje, verovanja i radnje, naučnici u oblasti društvenih nauka su razvili metod obrade informacija⁴² koji je sastavljen od četiri komponente: kognitivnog okvira, izvora poruke, poruke i publike.

1. Kognitivni okvir

Javna debata se ne odvija u vakumu nego u već postojećem političkom diskursu ugrađenom u kulturu, istoriju i političke lojalnosti koje javnost uzima zdravo za gotovo. Prema Williamu Gamsonu i Andreu Modiglianiju⁴³, "svako političko pitanje osporava se u političkoj areni. Oružje koje koriste pristalice ... su metafore, krilatice i drugi kondenzovani simboli koji dato pitanje oblikuju na određeni način ... Okvir je centralna ideja-organizator ili glavna radnja koja daje značenje toku događaja koji se razvija, stvarajući vezu među njima. Okvir nagoveštava oko čega je spor, šta je suština pitanja..."/prevod s engleskog/

⁴⁰ Carruthers, *Media Wars*, 2000, str. 8, 24.

⁴¹ *The Use and Abuse of Media in Vulnerable Societies*, 2003, str. 2.

⁴² Anthony Pratkanis i Eliot Aronson, *The Art of Propaganda, The Everyday Use and Abuse of Persuasion*, 2001.

⁴³ "The Changing Culture of Affirmative Action", *Research in Political Sociology* (3), 1987, str. 143.

Debate i javni diskurs smeštaju pitanja u suprotstavljene kognitivne okvire - zvane ideologije ako ih zagovaraju političke stranke i grupe - i najnačin ih ubedljivo objašnjavaju. Kognitivni okviri su usklađeni s javnošću kada su ugrađeni u kulturno dostupne metafore, priče i slike. Kognitivni okviri formiraju sklonosti i predrasude javnosti. Poruke koje se ne uklapaju u neki okvir (ili se ne mogu smestiti u okvir) verovatno će biti ignorisane, zaboravljene ili odbačene na osnovu kredibiliteta (tj. nedostatka istinitosti).

2. Izvor poruke (prenosilac poruke)

Veći deo onoga što znamo ili želimo da saznamo o odnosima s javnošću nismo lično iskusili (ili samo delimično jesmo). Prihvatamo kao istinito ono za šta nam potvrdu daju stručnjaci kojima se veruje, uticajni i upućeni ljudi, "autoriteti". U osnovnom priručniku o masovnom ubeđivanju kaže se sledeće⁴⁴: "Veći deo prikupljenih istraživanja [o prenosiocima poruka] pokazuje da je medijski model najefikasniji kada su on ili ona imaju visok prestiž, vlast i status". /prevod s engleskog/. Takođe samo skloni da prihvatimo kao istinita mišljenja i verovanja koja su opšteprihvaćena i koja izražava većina građana: toliko njih sigurno ne može da pogreši! Stoga, poruke koje prenose izvori s visokim statusom, izvori kojima se veruje i s koji se slažu sa stavom većine verovatno će biti ubedljivi i prihvaćeni kao istiniti.

3. Poruka

Sama poruka mora se učiniti uverljivom. Propagandne tehnike su smišljene zato da bi porukama dale uverljivost. Propaganda je⁴⁵ "korišćenje slika, slogana i simbola koji deluju na naše predrasude i emocije ... s ciljem da primalac poruke... prihvati stav [prenosioca poruke] kao svoj." /prevod s engleskog/ Najčešće propagandne tehnike su sledeće:

□ a. Stvaranje stereotipa i etiketiranje – pozitivno, kao što je glorifikacija prihvaćene grupe, negativno, kao što je dehumanizacija protivnika.

□ b. Generalizacija – svi oni koji su u prihvaćenoj grupi su hrabri, lojalni, ujedinjeni; svi oni u neprihvaćenoj grupi su podmukli, opasni;

⁴⁴ Pratkanis i Aronson, *Art of Propaganda*, 2001, str. 152.

⁴⁵ Pratkanis i Aronson, *Art of Propaganda*, 2001, str. 11.

izuzetaka nema, celokupne grupe, a ne pojedinci, odgovorni su za sve navodne grehe.

□ c. Potvrđivanje – Bog i istorija su na našoj strani; nacionalni heroji, verske vođe, stručnjaci i autoriteti svi se stavljaju na našu stranu i slažu se s nama.

□ d. *Vox populi, vox Dei* – ceo narod, svi su za naš program, svi nam se pridružuju, ujedinjeni smo, niko nam se ne može odupreti, pridružite se većini, samo izdajice i neprijatelji su protiv.

□ e. Selektivne i neistinite informacije – činjenice izvučene iz konteksta, uz suzbijanje dokaza koji govore suprotno, namerno pogrešno citiranje, falsifikovanje i fabrikovanje. Sve se imenuje svojom suprotnošću: "agresija" se naziva "samoodbranom", nasilno proterivanje stanovništva pod prinudom (etničko čišćenje) postaje "dobrovoljna razmena stanovništva", imovina raseljenih lica i izbeglica koja ostaje za njima je "napuštena", zatvorenici i pritvorenici se ubijaju jer su "pokušali da pobegnu", "nemamo izbora" znači "ne želimo da napravimo kompromis", i tako dalje.

□ f. Ponavljanje – nije bitno kolika je laž, stalno je ponavljanje, ne menjaj priču.

4. Publika

Javnost je u različitoj meri prijemčiva na ubeđivanje po konkretnom pitanju. Ona poseduje raznovrsne kognitivne okvire i različite predrasude i pretpostavke. Može da veruje različitim prenosiocima poruka. Može se selektivno da se izloži porukama. Proverava poruke masovnih medija sa tvorcima mišljenja u s društvenom okruženju i odbacuje one koje nisu podržane. Svi ti inhibitorni medijskog ubeđivanja su detaljno istraženi od Drugog svetskog rata.⁴⁶

I pored toga, u određenim uslovima, veći deo javnosti će pozitivno reagovati na ubeđivanje od strane masovnih medija. Daleko najjači preduslov za podizanje nivoa *prijemčivosti na propagandu* je podizanje nivoa uznemirenosti i straha u javnosti putem *poruka pretnji*. Obračanja koja izazivaju strah su posebno ubeđljiva i stvaraju potrebu u javnosti za olakšanjem i merama za smanjivanje pretnje.⁴⁷ U osnovnom udžbeniku o

⁴⁶ Rezimirano kod Elihu Katz i Paul Lazarsfeld, *Personal Influence*, 1955; Charles Wright, *Mass Communications*, 1959.

⁴⁷ Hovland i drugi, *Communication and Persuasion*, 1963.

masovnom ubeđivanju kaže se sledeće:⁴⁸ "Podaci dobijeni na osnovu eksperimenata ubeđljivo sugerišu da, ukoliko su ostali uslovi isti, što neku osobu više plaši neko saopštenje, to je ona sklonila pozitivnom preventivnom delovanju ...Uzimajući u obzir snagu straha da motiviše i usmerava naše misli, postoji znatan potencijal zloupotrebe. Neosnovani strahovi mogu uvek biti izmišljeni za bilo koju propagandnu svrhu". /prevod s engleskog/ Kampanja straha u svojoj ekstremnoj formi se u *The Encyclopaedia of Propaganda* /Enciklopedija propagande/⁴⁹ naziva paranoidnom propagandom, tj. "pothranjivanjem, opsene opasnosti od spoljnih neprijatelja i domaćih izdajnika i potpune zavisnosti od rukovodstva, stranke i ideologije". /prevod s engleskog/ Prema francuskom politikologu J.P. Derrienicu,⁵⁰ najuobičajeniji diskurs nacionalističkih vođa je sledeći: "Ugroženi ste, zato sam vam ja potreban kao vođa". /prevod s engleskog/ Nacistički vođa Hermann Goering izneo je svoje poglede o pretećoj propagandi u jednom razgovoru tokom suđenja za ratne zločine u Nirnbergu: "Ljudi se uvek mogu dovesti u situaciju da izvrše nalog vođe. To je lako. Treba im samo reći da su napadnuti i optužiti pacifiste za nedostatak patriotizma i izlaganje zemlje većoj opasnosti. To deluje na isti način u svakoj zemlji".⁵¹ /prevod s engleskog/

Zaključci u pogledu modela obrade informacija u svrhe efikasnog masovnog ubeđivanja su jasni:

a. Diskreditujte postojeći(e) kognitivni(e) okvir(e) i razvijte rivalski okvir koji postaje vladajući javni diskurs i određuje javni program. Kao što je to rekao George Orwell u svom klasičnom delu *1984*⁵² "Svrha 'novogovora' (Newspeak) nije bila samo da predstavlja medijum za izražavanje pogleda na svet i mentalnog sklopa svojstvenog s poštovaocima Ingsoca, već i da onemogući sve druge vidove mišljenja". /prevod s engleskog/ 'Novogovor' je ime koje je Orwell dao kognitivnom okviru vođa i naroda Ingsoca, budućeg totalitarnog društva.

b. Preнесите poruku vere i poverenja u odnosu na prenosiocima poruka i pristalice vašeg stava i diskreditujte prenosiocima poruka vaših protivnika i kritičara.

⁴⁸ Praktanis i Aronson, *Art of Propaganda*, 2001. str. 210, 215.

⁴⁹ Robert Cole urednik, 1998, str. 566.

⁵⁰ *Les Guerres Civiles*, 2002, str. 102.

⁵¹ Citirano iz Jason Epstein, "Mystery in the Heartland," *New York Review of Books* 51 (15), 7. oktobar 2004.

⁵² Citirano iz Carruthers, *The Media at War*, 2000, str. 76.

c. Intenzivirajte svoju poruku propagandnim tehnikama koje su dokazale svoju vrednost u prošlosti i u istraživanjima društvenih nauka (upoređi od a. do f. gore). Šef nacističke propagande Goebbels je napisao: "Tajna propagande je u ovome: oni koje je ubedila trebalo bi da u potpunosti budu obuzeti idejama te propagande, ne primećujući čak ni da su njima obuzeti".⁵³ /prevod s engleskog/

d. Usredsredite se na pretnju na koju će javnost gledati sa zebnjom i reagovati sa strahom, i predstavite svoj politički program kao rešenje te pretnje.

3. Nacionalistička propaganda u srpskim masovnim medijima – Deo A

Model obrade informacija primenjen na "krizni" okvir tokom raspada Jugoslavije i ratova koji su usledili

Ja⁵⁴ sam analizirao sadržaj masovnih medija, anketa, izbornih kampanja, popularne kulture, istorije i drugi kulturološki materijal koji se odnosi na Jugoslaviju tokom poslednjih godina njenog postojanja i prvih godina njenog raspada. Sve strane u sukobu koristile su nacionalističku propagandu u godinama koje su neposredno prethodile građanskim ratovima i intenzivirale je tokom izbornih kampanja 1990. godine. Ustanovio sam da su Jugosloveni doživljavali etničke i nacionalne odnose preko dva konkurentna okvira, oba kulturološki dostupna: normalni okvir u mirnim vremenima, koji je izražavao kooperativne odnose na radnim mestima, okolini i društvenim odnosima, i rivalski krizni okvir u vreme napetosti i sukoba. Politički i intelektualni establišment Jugoslavije, nacionalisti koji su zbacili komunističko rukovodstvo (ili, preciznije, komunisti koji su se preobratali u nacionaliste) intenzivno su radili na masovnoj propagandi u medijima, društvenim kretanjima i izborima kako bi diskreditovali normalni okvir i aktivirali i intenzivirali krizni okvir, nakon decenija mirovanja. Svi etnički protivnici i bivšoj Jugoslaviji uključili su se u ovakvu vrstu nacionalističke propagande.

U normalnom okviru koji je prevladavao za vreme Titove Jugoslavije, nacionalni odnosi su bili kooperativni i dobrosusedski. Kolege i radnici, školski i timski drugovi redovno su se družili bez obzira na

⁵³ Citirano iz Praktanisa i Aronsona, *The Art of Propaganda*, 2001, str. 87.

⁵⁴ "The Manipulation of Ethnicity: from Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia" *Ethnic and Racial Studies* 23 (6) 2000.

nacionalnu pripadnost. Međusobni brakovi su bili prihvaćeni. Više od tri miliona ljudi, od 22 miliona stanovnika, tokom osamdesetih godina bili su deca iz mešovitih brakova ili su sami bili u braku s partnerom iz druge etničke grupe. Odmori su se provodili u republici jednog ili drugog supružnika. U politici i javnom životu bilo je uključivanja i deljenja sredstava u na bazi demografskih pokazatelja. U velikoj anketi s ciljem ispitivanja društvenog stanja sprovedenoj u Jugoslaviji sredinom devedesetih godina, 62% od 4.232 anketiranih na 292 lokaliteta odgovorilo je da im je "jugoslovenska" pripadnost veoma ili prilično važna. Što se tiče međunacionalnih odnosa na radnom mestu, 36% ih je okarakterisalo kao dobre, 28% kao zadovoljavajuće, a samo 6% je odabralo odgovor loši ili vrlo loši. U susedstvima, odnosi su karakterisani kao dobri od strane 57% ispitanika, a kao zadovoljavajući od strane 28% ispitanika, dok ih je samo 12% njih okarakterisalo kao loše ili vrlo loše.⁵⁵ Po pitanju ustavnog izbora, njihova očekivanja od buduće Jugoslavije su bila sledeća: "sadašnja federacija" 24%, "drugačija federacija" 25%, "konfederacija" 21%, "odvojene države" 7%, a drugi izbori ili "ne znam" 23%. U drugoj velikoj opštejugoslovenskoj anketi sa preko deset hiljada ispitanika u leto 1990. godine, na pitanje: "Da li se slažete da svaki jugoslovenski narod treba da ima svoju nacionalnu državu?", 61% je odgovorilo "uopšte se ne slažem", a samo 16% je odabralo "u potpunosti se slažem", opet pokazuje u kojoj meri je javno mnjenje bilo za očuvanje federalne države.⁵⁶ (Drugi odgovori su bili neopredeljeni, ili uslovna saglasnost ili nesaglasnost). Ti odgovori odražavaju "normalni" okvir međunacionalnih odnosa koji je u prvi plan stavljao saradnju koja je još uvek prevladavala pred izbore 1990. godine i pred neizbežnim nasilnim raspadom jugoslovenske države.

Krizni okvir, potiskivan u doba komunizma, bio je zasnovan u iskustvima i sećanjima iz Balkanskih ratova, Prvog i Drugog svetskog rata, kao i drugih ratova u sukoba pre toga. U tim ratovima nije pravljena razlika između civila i boraca. Prema Karnegijevoj zadužbini za međunarodni mir, jedan vojnik je u vezi sa svojim naredjenjima tokom Balkanskog rata 1912. godine izvestio sledeće: "Trebalo spalimo sela, izmasakriramo mlade i ne ostavimo u životu nikoga osim starih ljudi i dece...". /prevod s engleskog/ Drugi je pisao kući: "Grozno je ... nema ničega osim leševa, prašine i pepela. Ima sela od po 100, 150, 200 kuća gde više nema nijednog čoveka, bukvalno nijednog. Sakupljamo ih po 40 i 50 i

⁵⁵ "Public Opinion Survey on the Federal Executive Council's Social and Economic Reforms", *Yugoslav Survey*, 31. mart 1990, str. 25.

⁵⁶ Laslo Sekelji, *Yugoslavia, the Process of Disintegration*, 1993, str. 277.

probadamo ih bajonetima... Svuda se pljačka. Oficir je vojnicima rekao ... da prodaju stvari koje su ukrali".⁵⁷/prevod s engleskog/ Zverstva, masakri, mučenje, etničko čišćenje i politika spaljene zemlje bili su pravilo među etničkim grupama koje su postale neprijatelji i protivnici. Nisu se štedeli ni stari ljudi, deca, žene i sveštenici. Svi su se smatrali kolektivno odgovornim za svoju nacionalnu i versku pripadnost i postali su meta osvete i represalija. Tito je hteo da iskoreni nacionalni krizni okvir, ali on je tinjao u sećanjima starijih ljudi, članova porodica žrtava, nekih intelektualaca i verskih vođa. Stručnjak za Balkan Misha Glenny uspostavio je vezu između prošlosti i sadašnjosti kada je napisao sledeće: "Razaranje... tokom Balkanskih ratova i grozni zločini koje su počinile sve strane, zacrtali su šemu modernog nacionalističkog ratovanja na Balkanu."⁵⁸ /prevod s engleskog/ Susan Woodward se slaže da je "politički cilj stvaranja nacionalnih država pravio malu razliku između vojnika i civila, bilo kao boraca, bilo kao meta".⁵⁹ /prevod s engleskog/ Milošević, Tuđman, Šešelj i drugi političari koji su delovali na osnovu nacionalističkog programa nisu izmislili krizni okvir: oni su ga aktivirali i intenzivirali, a podrli i diskreditovali normalni okvir.

Krizni okvir je spojio nacionalizam s propagandom pretnji. U nacionalističkoj propagandi, glorifikacija "nas/našeg naroda" koristi vrednosne karakteristike etnocentrizma, nacionalnog ponosa, ksenofobije i dominacije karakteristične za neke nacionalne kulture i preuveliča ih van svake mere. Prema Anthonyju Smithu,⁶⁰ eminentnom britanskom stručnjaku za nacionalizam, glavne teme, simbolizam, ritual i metafore nacionalističkog diskursa imaju kvaziversku dimenziju. Nacija je sveta zajednica koja zaslužuje nepodeljenu lojalnost, odabrani narod superioran u odnosu na druge i odabran za velika dela, koji ima istorijsku sudbinu i jedinstvenu misiju iznad svih drugih naroda i nacija, s pravom na veliku domovinu kako bi ispunio svoju istorijsku misiju, opravdanu ranijim žrtvama. Kada se spoji s preuveličanom i/ili izmišljenom pretnjom naciji, nacionalizam postaje ksenofobičan. Nacionalizam pooštava granice razmišljanja o nama/njima, dehumanizuje protivnike o čini ih odgovornim za prošle i sadašnje nepravde. Agresivno delovanje protiv drugih etničkih grupa postaje moralno opravdano zbog zla nanetog u prošlosti. Kolektivno

⁵⁷ Izveštaj Karnegijeve zadužbine, 1914, str.148-149.

⁵⁸ Misha Glenny, *Birth of a Nation*, 1995, str. 25.

⁵⁹ Susan Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, str. 244.

⁶⁰ *Chosen People*, 2003.

nasilje je opravdano jer je "odbrambeno". Odnosi između nacija i etničkih grupa se smeštaju u okvir krize.

Poruka: diskurs masovnih medija zasnovan na pretnjama i strahu aktivira krizni okvir

Ako je normalni/kooperativni okvir prevladavao krajem osamdesetih godina, kao što to pokazuju rezultati ankete na jugoslovenskom nivou, kako su nacionalisti aktivirali i intenzivirali krizni okvir? Emocija koja truje etničke odnose je strah zbog pretnje grupi:⁶¹ strah od istrebljenja grupe, strah od asimilacije, strah od dominacije druge grupe, strah za život i imovinu, strah od pretvaranja u žrtvu. Nakon straha nastupa mržnja. Drugi koji prete se demonizuju i dehumanizuju. Pretnja i strah stvaraju potrebu za delovanjem kako bi se eliminisala pretnja i uklonio strah.

Krizni okvir su obnovili srpski intelektualci zbog nevolja Srba s Kosova koji su strahovali od istrebljenja. Zbog veće stope nataliteta Albanaca i veće migracije Srba sa Kosova u prosperitetniju Srbiju, na Kosovu je došlo do promene pa je, umesto 23% srpskog stanovništva u 1971, 1989. godine bilo 10% Srba. Srpski nacionalisti su tvrdili da Albanci na Kosovu prete Srbima da odu i da policija i sudstvo odbijaju da zaštite Srbe od albanskog nasilja. Mada nema dokaza u vezi s razmerom antisrpskog zastrašivanja i nasilja, najiscrpnija i najobjektivnija istraživanja ne ostavljaju mesta sumnji da su problemi stvarno postojali i da su mnogi Srbi na Kosovu verovali da su pod opsadom i da su iz tih razloga odlučivali da odu s Kosova.⁶² Kao što to Blagojevićeva zaključuje u svojoj analizi: "Kosovski problem je dugo ućutkivan u jugoslovenskom javnom mnenju, ali kada je postao javna kontroverza, iskorišćen je u propagandne svrhe". /prevod s engleskog/

Optužbe za seksualne delikte i silovanje Srba od strane Albanaca naglašavane su u srpskim medijima. Vojislav Stojanović, predsednik Udruženja univerzitetskih profesora i naučnih radnika Srbije izjavio je⁶³ da "... divlji albanski teroristi sada vršljaju po Kosovu i Metohiji, napadajući i

⁶¹ David Lake and Donald Rotschild, urednici, *The International Spread of Ethnic Conflict*, 1996.

⁶² Marina Blagojević, "Der Exodus aum dem Kosovo. Ein Serbisches Trauma im Propagandakrieg, kod Bremera i drugih, *Serbiens Weg*, 1998, str. 86-89; U.S. Helsinki Watch Committee, *Yugoslavia: Crisis in Kosovo*, 1990. godina.

⁶³ *Politika*, 9. februar 1990.

uništavajući sve što je srpsko...Kosovo i Metohija je ophrvano strahom od do zuba naoružanih terorista...". /prevod s engleskog/ Javnosti su servirana preterivanja koja su se uklapala u krizni okvir. Međutim, analizom statističkih podataka o kriminalu na Kosovu tokom osamdesetih godina, koju su sproveli naučnici iz Srbije koji se bave društvenim naukama, došlo se do zaključka da je procenat seksualnih delikata i pokušaja seksualnih delikata na Kosovu (0,96 na 100.000 odraslih muškaraca) bio niži nego u centralnoj Srbiji (2,43) i celoj Jugoslaviji (1,63) i da su se silovanja obično događala u okviru, a ne izvan nacionalne grupe.⁶⁴ Malo njih je znalo za rezultate istraživanja društvenih nauka i oni nisu objavljeni u javnosti. I pored tih podataka, Mira Marković,⁶⁵ profesor sociologije i važan političar, nazvala je viktimizaciju Srba na Kosovu "feudalnim terorom". Srpska akademija nauka i umetnosti je to nazvala "genocidom".

Strah od istrebljenja širen je uz primenu izuzetno uveličanih podataka o etničkim masakrima tokom Drugog svetskog rata.⁶⁶ Srpski i hrvatski nacionalisti vodili su rat brojki i pokušavali da dokažu viktimizaciju koja je polarizovala nacionalne odnose. Bogdan Denitch⁶⁷ navodi sledeće:

"Svi su bile traumatizovani pričama o zverstvima iz Drugog svetskog rata...čak i oni koji su izgledali imuni na nacionalizam. Stare lične veze i prijateljstva su se rušili dok su se mnogi intelektualci koje sam poznao, kao i porodice i prijatelji okupljali u odbranu sopstvene nacije. Pritisak u tom pravcu bio je ogroman". /prevod s engleskog/

Najdetaljnije demografske analize žrtava iz Drugog svetskog rata koje se mogu pripisati ratnim borbama i genocidu u Jugoslaviji procenjuju se na najmanje 896.000 i najviše 1.200.000 žrtava, od čega Srba i Crnogoraca između 460.000 i 590.000 a Hrvata između 190.000 i 270.000.⁶⁸ To je suprotno srpskim tvrdnjama od milion i sedamsto hiljada žrtava samo u logoru Jasenovac, kao i hrvatskim tvrdnjama od milion žrtava, od čega trista hiljada samo u Bleiburgu.⁶⁹ Prema Anzuloviću, koji je rezimirao sve nalaze,⁷⁰ "jugoslovenske vlasti su Međunarodnoj komisiji za reparacije 1946. godine tvrdile da je bilo 1,7 miliona žrtava, ali je na ukupnom spisku

⁶⁴ Srđa Popović i drugi, "Kosovski čvor: odrešiti ili seći, 1990.

⁶⁵ *Odgovori*, 1996, str. 19.

⁶⁶ Branimir Anzulović, *Nebeska Srbija*, 1999, str. 100-104.

⁶⁷ *Ethnic Nationalism*, 1996, str. 181.

⁶⁸ Srđan Bogosavljević, "Der Unaufgeklärte Genozid", kod Bremera, *Serbiens Weg*, 1998, str. 63-72.

⁶⁹ Monseland, *Land ohne Wiederkehr*, 1997, str. 255.

⁷⁰ *Nebeska Srbija*, 1999, str. 100-103.

žrtava sila Osovine 1966. godine navedeno 597.000 žrtava, što nije uključivalo žrtve komunističkih snaga. Uključujući te žrtve, procenjuje se da je bilo 869.000 žrtava, od kojih su 487.000 bili Srbi – ta cifra je uključivala smrt od zaraza, savezničkog bombardovanja, političkih pogubljenja". /prevod s engleskog/ Srbi su optuživali Hrvate da su ubili 700.000 Srba samo u logoru smrti Jasenovac, dok demografi tamošnji broj žrtava procenjuju na 80.000 – 100.000, od kojih je otprilike 50% bilo Srba, dok su ostalo bili Jevreji, Cigani, Muslimani, Hrvati i ostali. Prilikom šezdesetogodišnjice oslobođenja tog logora smrti, 21. aprila 2005. godine, rukovodioci Udruženja logoraša logora smrti Jasenovac izneli su da muzej u Jasenovcu poseduje spisak od 59.188 žrtava, i mada se tačan broj možda nikada neće znati, to udruženje procenjuje da je bilo između osamdeset i sto hiljada žrtava, uključujući Srbe, Rome, Jevreje, Hrvate i druge grupe.⁷¹

Strah od ugnjetavanja bio je podstican neprestanim pričama o silovanjima, zverstvima i konspiracijama. U razgovoru s autorom ovog Izveštaja,⁷² jedan student univerziteta u Beogradu seća se da je jedan srpski pisac 1990. u klubu studenata tvrdio sledeće: "Srbija ima tri neprijatelja: transnacionalni kapital, islam i Vatikan. Njihov cilj je da se stanovništvo Jugoslavije zameni Muslimanima iz arapskih zemalja".

Takve izjave od strane pripadnika političke i kulturne elite su bile uobičajene. Nekoliko sistematičnih studija o masovnim medijima u Srbiji potvrđuje da je krizni okvir koji su razvijali pripadnici nacionalističke političke i intelektualne elite preplavilo štampu i elektronske medije. Tadeusz Mazowiecki, specijalni izvestilac Komisije za ljudska prava UN, u vezi s masovnim medijima u Srbiji zaključuje⁷³ da su "mediji služili kao efikasno oruđe dominantne političke snage prilikom formulisanja novog programa zasnovanog na srpskom nacionalizmu i podsticanja mržnje prema drugim nacionalnostima u bivšoj Jugoslaviji".

Grupa istraživača naučnika iz oblasti društvenih nauka i novinara iz Beograda, analizirala je sadržaj glavnih dnevnih informativnih programa na RTB/RTS iz avgusta 1992. i jula 1993. godine i zaključila sledeće⁷⁴: "O onome šta se stvarno događalo nije izveštavano, tj. ono o čemu su javljali mediji u drugim zemljama; izveštavano je samo o onome što je bilo prihvatljivo za režim. Tu se radi o radikalnom vidu tumačenja stvarnosti." /prevod s engleskog/ Drugi istraživač je analizirao sadržaj tri ilustrovana

⁷¹ Novinska agencija HINA, "Šezdesetogodišnjica...", 21. april 2005. godine.

⁷² Dana 27. maja 1998. godine.

⁷³ *Special Report on the Media* E/CN.4/1995/54, 13. decembar 1994, paragraf 165.

⁷⁴ Dusan Reljić, *Killing Screens*, 1998, str. 48.

časopisa – *Duge, TV novosti i Ilustrovane politike* i zaključio sledeće ⁷⁵: "Najvažnija karakteristika časopisa 1990-91. godine je povezivanje prošlosti (kada su Srbi bili žrtve) sa sadašnjošću (kada treba postanu svesni opasnosti kako bi im se oduprli) i budućnošću (kada će Srbi biti pozvani da budu osvetnici, heroji i pobednici)". Grupa pisaca analizirala je diskurs RTB/RTS o ratu u Bosni ⁷⁶: Muslimani su ratnici džihada, kriminalci, koljači, islamske ustaše, mudžahedini, teroristi i ekstremisti, dok Srbi štite svoje domove, žene i decu, i svoja ognjišta. Svetlana Slapšak je analizirala rubriku "Odjeci i reagovanja" u *Politici*⁷⁷ prvih šest meseci 1990. godine u vezi s temama koje su se odnosile na Kosovo i ustanovila da u njima nema nije bilo suprotnih mišljenja i debate, činjenica i tačnih datuma navodnog pritiska Albanaca na druge grupe, nije bilo priloga albanskih autora, odgovora onih koji su napadnuti i optuženi za zločine kao što je izdaja, te da je, između ostalog, bilo mnogo negativnih stereotipa. Narednih šest meseci, Hrvati su bili izloženi istom negativnom diskursu. Ona je zaključila da su stereotipi i govor mržnje bili glavno sredstvo kojim je javnost pripremana da prihvati rat kao razrešenje jugoslovenskih etničkih problema.⁷⁸

4. Šešelj, glasnik srpskog nacionalizma: analiza sadržaja

Opis i procena Šešeljevog diskursa u masovnim medijima u periodu od 1990. do 1994. godine vezanog za odnos između Srba i drugih grupa počivaju na analizi sadržaja njegovih pisanih tekstova, govora, radio i TV obraćanja i novinskih intervjua. Prvi odeljak ovog Izveštaja opisuje metodologiju analize sadržaja.

Analiza sadržaja ima četiri cilja. Prvo, da se identifikuju Šešeljeve medijske poruke srpskoj javnosti u kojima je podsticao okvir "nacionalističke krize" u etničkim odnosima i moralno opravdanje za kolektivno nasilje. Drugo, da se opiše Šešeljeva upotreba propagandnih tehnika za masovno ubeđivanje, kao što su negativni stereotipi, viktimizacija Srba, pretnje Srbima, neistine i drugo. Treće, da se

⁷⁵ Zoran Marković, *"Die Nation: Opfer und Rache, kod Bremera Serbiens Weg, 1998, str. 331.*

⁷⁶ Rade Veljanovski, *"Die Wende in den Elektronischen Medien", kod Bremera, Serbiens Weg, 1998, str. 312-3.*

⁷⁷ *Politika* je bila najuticajniji dnevni list u Srbiji i njena uloga u formiranju javnog mnjenja bila je slična ulozi *Le Monde* u Francuskoj i *New York Times* i *Washington Posta* u SAD.

⁷⁸ Svetlana Slapšak, *Ogledi o bezbrižnosti, 1994.*

dokumentuju agresivne i nasilne radnje, kao i radnje prisile od strane Srba koje Šešelj zagovara u odnosu na druge grupe. Četvrto, da se analizira njegova politička ideologija – ksenofobični nacionalizam – i njeni koreni u nacionalističkim konceptima o narodima i nacionalnostima, državama, suverenitetu, teritoriji i granicama. Ti koncepti su filozofska, istorijska i moralna podloga Šešeljevog "kriznog" okvira. Suprotstavivemo njegovu političku ideologiju i koncepte s alternativnim stanovištem, građanskim nacionalizmom, koji je postao filozofska i moralna osnova ustavnog rešenja u Južnoj Africi i rešenja za Češku i Slovačku, koja su u multietničkim državama bilo kooperativno, a ne prisilno i nasilno.

Pretnje, viktimizacija, odgovornost i opravdavanje kolektivnog nasilja

Model obrade informacija objašnjava kako poruke pretnji u odnosu na jednu grupu (preteče poruke su najsnažnije Medij za izazivanje straha i mentaliteta "krize" u javnosti koje se koriste da moralno opravdaju kolektivno nasilje protiv neprijatelja koji su izvor pretnje i opasnosti. U Šešeljevim tekstovima postoji izuzetan broj pretećih poruka, koje su često kombinovane s porukama o "viktimizovanosti" Srba. Viktimizovanost se odnosi na nekadašnje i tekuće nanošenje zla Srbima. Pretnja se odnosi na tekuće ili buduće događaje: ukoliko se u vezi s njima ne preduzmu mere, ponovo će se od Srba stvoriti žrtve. Diskurs pretnje i viktimizacije spaja se s porukama: "Srbi nisu odgovorni" – što je ekvivalentno dečakoj tuči, gde svaki od učesnika tvrdi: "Onaj drugi je započeo, a ja sam mu uzvratio udarac" ili, u borbi sa smrtnim ishodom "kada je on izvadio pištolj i zapretio mi, morao sam da pucam na njega u samoodbrani". Viktimizacija, pretnje i nepreuzimanje odgovornosti u Šešeljevom diskursu kombinuju se u moralno opravdanje kolektivnog nasilja i predstavljaju suštinu "kriznog" okvira u etničkim odnosima. U 242 Šešeljeva teksta, 40 puta se pominje viktimizovanost, uključujući osam slučajeva izuzetne viktimizovanosti (na primer, genocid), 29 slučajeva "spoljnih pretnji" (strani izvori), 28 slučajeva "unutrašnjih pretnji" (srpski izvori), 42 druge poruke s pretnjom i 22 poruke tipa "Srbi nisu odgovorni".

Prvo treba početi s *viktimizatorima*, a to su Zapad, Tito, Hrvati, katolici, Vatikan, Nemačka, Ante Pavelić, Tuđman, komunisti tokom Drugog svetskog rata, komunisti nakon Drugog svetskog rata, Kominternu, Evropska unija, zapadne sile, svet, neprijatelji na svim stranama, neprijatelji na Zapadu, predsednik Ruzvelt, Vinston Čerčil, Muslimani, Slovenci, Savet bezbednosti UN, UNPROFOR i neki drugi. Ukoliko bi se

grupisali, Hrvati (Hrvati, ustaše, Tuđman, Pavelić) su na vrhu sa 18 pominjanja, Zapad (u različitim formama) se pominje 15 puta, Tito i komunisti osam puta, a ostali se pominju jednom ili dva puta.

Šešelj je uporno upozoravao Srbe na pretnje panislamizma i muslimanskog fundamentalizma. U govoru od 4. avgusta 1990. godine, on je svojim sledbenicima rekao sledeće " Mi, [srpski četnici], ... nećemo ni po koju cenu dozvoliti da širom srpskih zemalja vršljaju islamski fundamentalisti, da sanjaju o uspostavi panislamske države koja bi se prostirala i na Balkanu",⁷⁹ a u televizijskom intervjuu 4. maja 1991. godine opet je rekao: "Srbi su se tamo uspravili, ... ono što se dešavalo ranije u Bosni karakterisalo je nadiranje panislamizma i muslimanskog nacionalizma na svim prostorima, a Srbi nikakvih snaga ni mogućnosti za suprostavljanje nisu imali".⁸⁰ On je Muslimane optužio da su ubijali svoje i onda za to optuživali Srbe: "Srpska radikalna stranka najoštrije osuđuje varvarski postupak islamskih fundamentalista u Sarajevu, koji su izvršili masakr civila kako bi taj masakr iskoristili u propagandne svrhe, optužujući srpske snage da su civile gadali granatama sa okolnih brda. ... To su uobičajene metode bosanskih panislamista".⁸¹

Šta su učinili svi ti neprijatelji Srba i zašto su neprijatelji? Neki od tekstova su uopšteni: "I, šta ćemo mi u Evropskoj zajednici? Šta ćemo mi u toj Evropi iz koje nam je uvek, kroz istoriju, samo zlo dolazilo?" (izvod 173 – 17. 10. 91) i "Šta nam to Zapad može uskratiti što nam već nije uskratilo?" (izvod 174 – 17. 10. 91) U drugim, Šešelj je konkretan: zapadne sile žele da "Srbiju svedu na granice Beogradskog pašaluka" (izvod 58 – 27. 8. 92) i Zapad "vod[i] smišljenu propagandu protiv Srbije i srpskog naroda" (izvod 53 – 16. 4. 92). Šešelj retko iznosi razloge animoziteta Zapada u odnosu na Srbe i pristrasnosti prema Hrvatima. U jednoj retkoj prilici, on to objašnjava na sledeći način: "Da mi u Srbiji imamo najdemokratskiji režim na svetu, a da je u Hrvatskoj najcrnji fašizam kao što je to danas slučaj, Zapad bi opet njih podržavao i bio protiv nas. Zato što su oni katolici, a mi smo pravoslavci." (izvod 247 – 13 .4. 91). Tito i komunisti su uspostavili "prinudn[u] uprav[u]" nad Srbima (izvod 4 – 31. 3. 90) i stvorili unutrašnje

⁷⁹ Vojislav Šešelj, *Srpski četnički pokret*, Beograd, 1994, str. 61-61.

⁸⁰ Vojislav Šešelj, *Sizifovska sudovanja*, Beograd, 1992, str. 23.

⁸¹ Vojislav Šešelj, *Milan Panić mora pasti – Konferencije za štampu 1992. godine*, Beograd, 1994, str. 107. Incident o kojem se govori je granatiranje ljudi u redu za hleb 27. maja 1992. godine u Sarajevu od strane srpskih snaga, kada je ubijeno 18 civila, a više od stotinu njih je ranjeno. Evropska unija i Ujedinjene nacije su 27. i 30. maja uveli ekonomske sankcije protiv Srbije i Crne Gore [Monnesland, *Land ohne Wiederkehr*, 1997, str. 508].

entitete (republike) i granice na štetu Srba izvod 217 – 30. 4. 90). Ima brojnih pominjanja hrvatskih zverstava, posebno tokom Drugog svetskog rata i rata u Hrvatskoj, uključujući genocid, obnovljeni genocid, masovne grobnice, klanice, proterivanje Srba iz Hrvatske, zločine gore od onih što su ih počinili nacisti, koncentracioni logor Jasenovac, ustaške zločine, napade na nenaoružane ljude, žene i decu, klanje srpske dece, terorisanje srpskog stanovništva i drugo. Jedan tekst je primer takvog diskursa: "Mi uvek polazimo od toga da je upravo hrvatski narod obeležio granice srpske države. Obeležio ih je srpskim masovnim grobnicama." (izvod 112 – 4. 8. 90). Ukratko, prema Šešelju, Srbi su bili, i ostali žrtve u gotovo svakom odnosu i kontaktu sa drugim etničkim grupama i stranim državama.

Koncentrišući se na nedavnu prošlost, sadašnjost i budućnost, ko je, prema Šešelju, pretnja srpskom narodu? Jedan način da se grupišu pretnje jeste prema stranom izvoru, unutrašnjem izvoru i kategoriji ostalih (koja se donekle poklapa sa stranim i unutrašnjim izvorima, jer Šešelj može pomenuti mnogo i nekoliko vrsta pretnji u istom tekstu). Najčešća *strana pretnja* su Zapad i zapadne sile koje se pominju 11 puta, prate ih Evropa i Evropska unija sa tri, Amerika sa tri, Vatikan takođe sa tri, a jednom se ili dva puta pominju Nemačka, Italija, Austrija, Mađarska, Bugarska, Turska, Albanija, Englezi, strane obaveštajne službe, nemačka TV, italijanska TV, velike sile, druge države i drugi neidentifikovani strani izvori.

Zašto ove strane države i sile prete Srbiji i šta to tačno rade što je protiv Srba? Prema Šešelju, "... njihov [Zapad] je osnovni cilj da se Srbija svede na one granice koje je odredio Adolf Hitler 1941. godine ... i da se Srbi na taj način jednostavno unište kao narod." (izvod 83 – 10. 6. 93), tj. da joj se otmu Vojvodina, Sandžak, Kosovo i Metohija. Prema drugom tekstu (izvod 157 – 30. 6. 93), cilj zapadnih sila je da "otmu zapadne Srpske zemlje i da ih pripoje Hrvatskoj, odnosno, islamskoj, bosanskoj džamahiriji", a u izvodu 103 (13. 12. 93), njihov cilj je da izazovu pobunu 'Šiptara' (Albanci s Kosova) i Muslimana. U izvodu 164 (27. 8. 93), Šešelj tvrdi da Amerika želi da "... i Srbija i Hrvatska [budu] nestabilne kao države i rastrzane unutaršnjim problemima i sukobima" kako bi se približila arapskim zemljama i Turskoj i želi krizu kao izgovor da bi stacionirala vojne snage, dok Nemačka želi da "pod svoju kontrolu stavi[la] Hrvate i Slovence kao tradicionalne germanofilske narode."

U 28 pominjanja *unutrašnjih pretnji* uključene su etničke grupe, političke grupacije i vođe iz vremena pre neposrednog raspada Jugoslavije, kao i grupe i vođe u Srbiji nakon raspada. Obično se pominju "neprijatelji srpskog naroda", "Srbi su u opasnosti" i podela u srpskom narodu (izvod

212 – 1. 6. 91: "... osim po nekim nesrećnim okolnostima da se mi Srbi opet međusobno pokoljemo"). Konkretnije, Hrvati i Slovenci/Zagreb i Ljubljana, komunistički režim, srpske komunističke vođe, Srpski pokret obmane,⁸² izdajnici srpskog naroda, srpski mediji, Hrvati u Srbiji, Albanci na Kosovu, manjine u Srbiji, vlada Srbije, popisivači, službenici srpskih državnih službi i jedan broj konkretnih političkih vođa i funkcionera (Slobodan Milošević, Ante Marković, Milan Panić, ministar spoljnih poslova Jovanović). Sve te grupe, subjekti i pojedinci rade ili su u nekom trenutku radili protiv interesa srpskog naroda. Manjine "bi rado da se otcepe od Srbije i pripoje matičnim državama" (izvod 101 – 14. 11. 93). Hrvati i Slovenci nastoje "da zaustave revitalizaciju Srpskog naroda" (izvod 4 – 31. 3. 90). Srpski mediji su "protiv patriotizma" (izvod 168 – 31. 7. 91), a nezavisni listovi *Borba* i *Vreme* su "... ispunjeni antisrpskom propagandom ..." (izvod 177 – 6. 11. 91). Komunisti su izgradili Jugoslaviju "na antisrpskim osnovama" (izvod 217 – 30. 4. 90). Popisivači su "prisiljavali vas [Crnogorce] da se izjašnjavate kao pripadnici izmišljene crnogorske nacije." (izvod 125 – 23. 3. 91). Neki prividni prijatelji su prikriiveni neprijatelji. Po Šešeljevom mišljenju, pokazalo se da "oni [Hrvati] koji glume da su najbolji, koji nam izgledaju da su najbolji - da su najopasniji. Da su nam najveći neprijatelji. Da su najveći zločinci, poput recimo, Ante Markovića ... da nam je [Srbima] neuporedivo mnogo više štete napravio nego Tuđman." (izvod 192 - 8. 4. 92), i "oni[h] [neverni sinovi] koji su spremni da se prodaju tudinu za počast da ručaju sa američkim ambasadorom" (izvod 202 – 4. 6. 91).

Pored viktimizovanosti, spoljnih i unutrašnjih pretnji, ustanovili smo i kategoriju *ostalih pretnji* protiv Srba, koja opet stavlja akcenat na Hrvate (uključene su ustaše, Tuđman ...) i opširne izvore (Srbi "svuda ugroženi", Srbi imaju "neprijatelje na sve strane"), kao što se to navodi u izvodu 158 (30. 6. 93) prema kojem će svi, po želji nedefinisanih neprijatelja "osta[ti] i bez ove sužene Srbije, (ostaćemo bez Vojvodine, Kosova i Metohije, Sandžaka)... Sudbinu su nam [Srbima] groznu namenili ..." a u izvodu 83 (10. 6. 93) se kaže da Zapad želi "da se srpskom narodu oduzmu zapadne srpske zemlje i da se Srbi na taj način jednostavno unište kao narod". Pored tih teritorijalnih pretnji Srbima i Srbiji, Šešelj ukazuje na demografsko i kulturno istrebljenje. Na Kosovu, prema izvodu 160 (9. 7. 91), kod "Šiptara " je prisutno... smišljeno, plansko insistiranje na ogromnom natalitetu, koji podstiče i njihova verska zajednica, koje podstiču i strani politički faktori, umešani u šiptarsku separatističku

⁸² Šešeljeva igra reči na srpskom koja se odnosi na Srpski pokret obnove (SPO), političku stranku Vuka Draškovića.

pubunu". Srbi u Hrvatskoj se silom asimiliraju i/ili se fizički eliminišu: "U Hrvatskoj njima nema opstanka, tamo će uvek biti ... šikanirani, maltretirani, eventualno ubijani i sigurno opljačkani. Sve s krajnjim ciljem da nestanu kao etnička grupa". (izvod 13 – 3. 9. 93) i "... njima nema opstanka u hrvatskoj državi. Ima, ali pod uslovom da vrlo brzo prestanu biti Srbi". (izvod 33 – 1. 6. 94).

Prema Šešelju, pretnja istrebljenjem daje Srbima opravdanje da pribegnu ekstremnim merama da bi se zaštitili: "Ako se desi slučajno da Hrvati počnu da provode genocid protiv Srba, tamo gde mi ne možemo da intervenišemo sa svojim četnicima, mi ćemo ce svetiti u Zagrebu. Ako bude trebalo, rekli smo, napašćemo i Krško [nuklearna elektrana]." (izvod 241 – 31. 5. 91; vidi takođe 240 – 31. 5. 91. o "dizanju u vazduh" Krškog). Izvod 120 (10/91) u Šešeljevom diskursu predstavlja primer vezivanja pretnji, viktimizacije, nasilne odmazde i njenog opravdavanja: "Mi ćemo braniti sve srpske zemlje dok imamo daha ..." od "te otrovnic[e] zmij[e], to su Hrvati... Treći put se ta otrovnica ustremila i treći put nas za srce ujela. Sad joj treba glavu smrskati da više nikada nikoga ne ujede. ... Osveta će srpska doći u najskorije vreme, osveta srpska već počinje"; srpska " zemlja [će] biti odbranjena i novine rekama krvi ako bude potrebno i niko nas Srbe neće sprečiti da opet stvorimo sopstvenu državu".

Šešelj *nasilje* u odnosima Srba s drugim etničkim grupama *opravdava* jer se radi o samoodbrani, jer su ga druge grupe započele, jer je usmereno protiv oružanog agresora a ne nevinih, jer sprečava dalju viktimizaciju Srba. To su najčešći razlozi navedeni u 24 poruke tipa "Srbi nisu odgovorni". Tipični navodi su: "Ko je prvi započeo etničko čišćenje? Hrvati! Oni su prvi počeli da pacifikuju srpske prostore ognjem i mačem! ... I svaki sličan srpski postupak bio je samo odgovor na ono što je Tuđman već uradio!" (izvod 27 – 1. 6. 94; takođe izvod 21 – 26. 1. 94); " ... Srpska vlast. ...Nisu ga želeli [rat]. Oni su hteli da spreče samo novi genocid".(izvod 65 – 1. 6. 94; takođe izvod 144 – 15. 5. 93); "U principu, između Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini ne bi trebalo da bude sporova, pošto su naše teritorije etnički jasno razgraničene. Ali Hrvati bi da prigrabe i ono što nije njihovo, što je u srpskim rukama, što je na području srpskih opština. I zbog toga je došlo do žestokih sukoba." (izvod 56 – 9. 5. 92). Za rat u Bosni krivi su Muslimani/Izetbegović. Umesto prekida neprijateljstva, "... oni [Muslimani] hoće rat po svaku cenu". (izvod 141 - 31. 7. 92; takođe 239 - 18. 5. 91).

Nasilje od strane Srba je samo uzvraćanje ili odbrana. U izvodu 156, Šešelj tvrdi da "mi ne želimo dalje krvoproliće, ali ako ne budemo

imali drugog izbora, mi ćemo to da uradimo". U vezi s granatiranjem gradova kao što je Zadar od strane srpske artiljerije, on kaže: "Hrvati su prvo bombardirali srpska mjesta Benkovac i Obrovac. Tu je u pitanju samo čista odmazda ..." (izvod 163 – 27. 8. 93) i "Pa, ko im je [Hrvatima] kriv? Hteli su rat, imaju rat". (izvod 171 – 31. 7. 91). Šešelj negira da Srbi uzimaju za metu neborce: "Ono što je osnovna vrednost našeg naroda, bez obzira koliko ubijan, zlostavljan i ponižavan kroz istoriju, je da Srbi nikada svoje lice nisu umazali krvlju nevinih žena, djece i staraca. Srpski narod se nikada nije svetio na taj način i srpski narod se i neće svetiti na taj način što će Hrvatima vraćati ravnom mjerom za ono što su oni njemu učinili." (izvod 203 – x. x. 89); i "razume se gađamo samo one Hrvate koji sa oružjem u rukama jurišaju na srpska sela, u nijednog nenaoružanog Hrvata nismo gađali" (izvod 215 – 1. 6. 91). I pored toga, on priznaje da su civilne žrtve neizbežne, ali opravdane zbog ekstremne opasnosti po Srbe. To se jedanput pominje u izvodu 240 (31. 5. 91): "Ako Hrvati udare na Srbe tamo gde mi Srbe ne možemo efikasno zaštititi, mi ćemo udariti tamo gde su Hrvati najslabiji, udarićemo u Zagrebu. Razume se, pašće i neke nevine žrtve, ali šta se tu može. Nemamo drugog izbora. Nećemo dozvoliti da srpski vratovi budu nezaštićeni pred isukanom ustaškom⁸³ kamom".

Ukratko, analiza sadržaja Šešeljevog diskursa srpskom narodu pokazuje da je on prepun poruka koje se odnose na viktimizaciju i sadrže pretnju. Srpski narod opsedaju i napadaju, kao što je to bio slučaj u prošlosti, strani i unutrašnji neprijatelji, kao i drugi narodi u bivšoj Jugoslaviji, posebno Hrvati. Ti neprijatelji su stvorili krizu u kojoj je doveden u pitanje sam opstanak srpskog naroda i njegovih teritorija. Izuzetna opasnost za Srbe opravdava nasilje od strane Srba, koje je, prema Šešelju, defanzivno, uzvratno i selektivno, za razliku od nasilja protivnika.

Tehnike masovnog ubeđivanja

Efikasna tehnika ubeđivanja je glorifikovanje prihvaćene grupe, u ovom slučaju Srba, i etiketiranje protivnika derogativnim i ponižavajućim

⁸³ "Ustaški" se odnosi na fašistički režim u Hrvatskoj tokom Drugog svetskog rata koji je predvodio Ante Pavelić a čiji je cilj bila nezavisna hrvatska država, koji je bio odgovoran za zlodela i ratne zločine, posebno prema Srbima. Ustaša je bilo ime za pripadnike oružanih jedinica po uzoru na nacističke SS, a koji su počinili mnoga zverstva. Kada je Tudman obnovio hrvatski nacionalizam krajem osamdesetih godina osnivanjem stranke HDZ (Hrvatska demokratska zajednica), pokret je usvojio simbole i slogane hrvatskog nacionalizma koji je Srbima signalizovao ponovno rađanje ustaškog režima i progona Srba.

nazivima, kao i njihova karakterizacija pomoću *negativnih stereotipa*. Druga tehnika je *generalizacija*, tj. žigosanje svakog u jednoj etničkoj kategoriji, bez pravljnja bilo kakvih unutrašnjih razlika. Albanci s Kosova su "najprimitivniji narod u Evropi" (izvod 2 – 15. 4. 90); oni se redovno nazivaju "Šiptarima", što predstavlja derogativni naziv. Muslimani se karakterišu kao nagli, neiskusni, detinjasti, čine "zverstva" i "niko sa njima [Muslimanima] ne želi da živi". (izvodi 56 – 9. 5. 92, 77 – 22. 4. 93, 85 – 5. 8. 93). Slovenci su počinili "... tolika zverstva, ... tolika izživljavanja, korišćenje nehumane municije, zverstva nad nenaoružanima ..." (izvod 139 – 8. 7. 91). Ti i drugi narodi u bivšoj Jugoslaviji (Crnogorci, Makedonci, Hrvati) su često etiketirani kao pripadnici "veštačkih" nacija koji su nižeg ranga u odnosu na "istorijske, autentične" nacije kao što su Srbi i nemaju pravo na sopstvenu nezavisnu državu. Ali, Hrvati su ti koje Šešelj najčešće vređa i za koje koristi najnegativnije stereotipe.

Hrvati, koji se najčešće nazivaju samo "ustašama", sprovodili su "zverstva" genocida, masovnih ubistava, mučenja i proterivanja (izvod 27 – 1. 6. 94); oni su "otrovnica zmija" (izvod 120 – 10. x. 91); oni su mučili nedužne civile, žene, decu i stare ljude (izvod 197 - 4. 6. 91; takođe izvod 1 - 31. 3. 90); oni su "genocidni" narod (izvod 230 - 25. 3. 91, takođe izvod 201 - 4. 6. 91- 105 - 13. 12. 93), "otpad evropskih naroda" (izvod 249 - 14- 1- 92), "kukavice" (izvod 197 - 4- 6- 91). Hrvati su poslednje smeće Evrope" (izvod 122 - 4. 5. 91); "Hrvati nikada ni prema kome nisu bili iskreni" /prevod s engleskog/ (izvod 206 - 7. 6. 91). Ova retorika uglavnom ima za cilj da dehumanizuje Hrvate, što predstavlja pripremu za moralno opravdavanje kolektivnog nasilja nad protivnikom. Na jednom mestu Šešelj sarkastično kaže da "negde ima i neki dobar [Hrvat], ali ja toga još u svom životu nisam upoznao. Pa ne znam gde su ti." (izvod 192 - 8. 4. 92). Nijednom Hrvatuu se ne može verovati: "... ovi [Hrvati] koji glume da su dobri, da su nam prijatelji, ti su nas uvek najviše upropašćavali, počevši od Tita pa na ovamo" (izvod 192 - 8. 4. 92). Opšti duh Šešeljevog shvatanja nesrpskih etničkih grupa u Jugoslaviji sadržan je u njegovoj sledećoj izjavi: "Ako su Šiptari najprimitivniji narod u Evropi, Hrvati su najpokvareniji ... Slovenci su sitni mučkaroši i nadamo se da će što pre izaći iz Jugoslavije i da ih jednostavno skinemo sa grbače." (izvod 206 - 7. 6. 91). Takođe je rekao sledeće: "Mene Hrvati kao narod uopšte ne interesuju! Odnosno, interesuju me kao Bantu-crcni!" (izvod 225 - 10. 1. 91).

Za razliku od 40 izvoda koji imaju negativne stereotipe i nazive za nesrpske grupe - a treba napomenuti da neki izvod može, a često i ima, više primera stereotipizacije koji nisu zasebno zabeleženi - u 29 izvoda se

glorifikuju Srbi. Većina ovih Šešeljevih tekstova glorifikuje hrabrost, borbeni duh, spremnost na žrtve i druge ratničke vrline Srba. Ti tekstovi često sadrže uvredljiva poređenja s nedostatkom takvih ratničkih vrlina kod drugih naroda, kao što je to navedeno u izvodu 1 gde su Srbi "snažan(i) i istorijski narod(i)", dok Slovenci, Albanci i Hrvati to nisu, pa i Hrvate Austrijanci nikada nisu mobilisali u elitne jedinice, jer su bili "loši vojnici". U izvodu 10 (30. 1. 94) Šešelj tvrdi sledeće: "A da bi pobedili Srbe ... svi naši protivnici morali bi da pošalju najmanje milion vojnika, od kojih bi se ogroman broj vratio nazad u limenim sanducima". U izvodu 56 (9. 5. 92) on kaže sledeće: "... A to što Srbi u toj ratnoj opciji pobeđuju, to je valjda stvar srpskog junaštva, srpske tradicije ...", a u izvodu 80 (6. 5. 93) "... na kopnu, srpska vojska je jednostavno nepobediva". Istorija i žrtvovanje se sreću u nekim izjavama glorifikacije, kao u sledećem izvodu 115 (4. 8. 90): "I srpski narod je više puta kroz svoju istoriju ratovao za Kosovo i Metohiju, prolio reke krvi i more ljudskih života, i mi, današnji Srbi, znaćemo da to cenimo i prolićemo nove reke krvi ako bude trebalo, al' će Kosovo i Metohija ostati srpska zemlja!" Kao što citati pokazuju, Šešeljev diskurs "glorifikacije Srba" hvali i podstiče agresiju i nasilje u odnosima Srba s drugim etničkim grupama i narodima.

Neistina: etničko čišćenje

Etničko čišćenje je "primena sile ili zastrašivanja kako bi se s određenog područja uklonili pripadnici određene etničke ili verske grupe ... to je bila ključna činjenica ratova prilikom razaranja Jugoslavije."⁸⁴ /prevod s engleskog/ Prema Aleksi Đilas⁸⁵, "Hrvatsko-srpski rat je bio brutalan. Civilno stanovništvo je strašno patilo. Ratni zatvorenici su mučeni i ubijani. Obe strane su sprovodile 'etničko čišćenje' i bilo je preko pola miliona izbeglica... (u Bosni), i srpska i hrvatska ofanziva su bile brutalne, mada je srpsko napredovanje bilo mnogo šire. Ubistva i silovanja su bila uobičajena, a verski i kulturni spomenici su sistematski uništavani. Ti zločini su tolerisani i možda čak stimulisani od strane vojnih vlasti kao deo opšte strategije zastrašivanja i proterivanja"/prevod s engleskog/.

⁸⁴ Roger Cohen, kod Royja Gutmana i Davida Rieffa, urednici, *Crimes of War*, 1999, str. 136.

⁸⁵ *Fear Thy Neighbor*, 1995, str. 95-96, 99-100.

UNHCR je izvestio o 2,2 miliona izbeglica i interno raseljenih lica samo u Bosni.⁸⁶

Pošto je na hiljade žrtava i svedoka dalo izjave, nema misterije oko toga kako je došlo do etničkog čišćenja. U Bosni, etničko čišćenje od strane Srba odvijalo se po utvrđenom obrascu.⁸⁷ Pripadnici srpskih paravojnih jedinica, uz pomoć JNA i lokalnih srpskih paravojnih snaga, preuzeli bi kontrolu nad određenim područjem. Srpskim stanovnicima bi se unapred reklo da napuste dato područje pre nego što bi započelo nasilje. Pripadnici paravojnih jedinica bi terorizovali nesrpsko stanovništvo uz nasumična ubistva, silovanja, pljačku i uništavanje domova. Pod novouspostavljenom srpskom vlašću, nesrbi bi bili sakupljeni, pritvoreni, zatočeni i proterani usred pojačanog nasilja. Bili su prisiljeni da potpišu dokumenta kojima su se odricali vlasničkog prava na svoje domove pre nego što bi bili deportovani i proterani. Tadeusz Mazowiecki, specijalni izvestilac Komisije UN za ljudska prava, na sledeći način je rezimirao raseljavanje stanovništva:⁸⁸

"Paragraf 40. Raseljavanje stanovništva sprovedeno je na tri načina: nedobrovoljnom razmenom stanovništva između opština pod kontrolom zaraćenih strana; privatnim aranžmanima za iseljavanje na teritoriju druge od zaraćenih strana; i najmanje uobičajeno, prisilno i momentalno proterivanje stanovništva iz njegovog mesta boravka. Te forme raseljavanja povezane su s fenomenom 'etničkog čišćenja'...

Paragraf 41. Razne forme raseljavanja su često praćene iznuđivanjem i krađom. Stoga su, na primer, raseljena lica koja napuštaju teritoriju koju drže Srbi redovno svačena do gole kože radi pretresa na granici a sve dragocenosti su im zaplenjivane. Jedan skorašnji incident te vrste se dogodio 28. novembra 1993. godine, kada su snage bosanskih Srba opljačkale imovinu Muslimana koji su napuštali selo Šiprage."

Nad onima koji su ostali sproveden je teror. U paragrafu 11 iznosi se primer: "Muslimani, stanovnici sela Vrbanja, udaljenog pet kilometara od Banje Luke, bili su žrtve česte pucnjave, nasrtaja, pretnji i pljački. Jedan skorašnji incident, koji se odigrao 29. decembra 1993. u 09:00 časova, bio je vezan za ubistvo jednog bračnog para i njihovog komšije i pljačku imovine.

⁸⁶ Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice, *The State of the World's Refugees*, 1995.

⁸⁷ Ujedinjene nacije, *Final Report of the UN Commission of Experts*, S/1994/674, 27. maj 1994, Dodatak IV, paragrafi 83-118.

⁸⁸ Ujedinjene nacije, *Situation of Human Rights in the Territory of Former Yugoslavia*, 21. februar 1994. godine.

Policija je obavještena o incidentu u 09:30 časova, ali nije došla sve do 17:00 časova, kada je na mestu događaja provela samo deset minuta. Tokom pogreba 30. decembra, pogrebnu povorku su zadržali i napali muškarci u vojnim uniformama."

Šešelj je razvio prečišćeni diskurs o etničkom čišćenju, koga je nazvao "civilizovana razmena stanovništva". Poricao je njegov nasilni karakter, tvrdeći da je on sporazuman, recipročan, čak koristan za žrtve. To je neistina.

U intervjuu datom Tanjugu (izvod 189 - 6. 12. 93), govoreći o umešanosti Srpske radikalne stranke u etničko čišćenje u Vojvodini, on je rekao: "Srpska radikalna stranka se zalagala za civilizovanu razmenu stanovništva sa Hrvatskom. ... Dobijali su vrednije kuće od onih svojih koje su ovde imali. Tu nikakvog nasilja nije bilo."

Govoreći o zapadnoj Slavoniji u intervjuu za Radio Stara Pazova (izvod 251 - 9. 11. 93), rekao je da je došlo do "... civilizovane razmene stanovništva...".

U intervjuu za zagrebački nedeljnik *Globus*, 7. maja 1993. godine (izvod 191 - 7. 5. 93), rekao je sledeće: "Sad je Zvornik prepun Srba. Tu je nekada živelo mnogo Muslimana. Spontano je došlo do razmjene stanovništva".

U intervjuu za Radio Odžake (izvod 187 - 24. 11. 93), govoreći o srednjoj Bosni, Zvorniku, Srebrenici i drugim gradovima, rekao je: "Tu je došlo do tipične razmene stanovništva. Srbi su se iz centralne Bosne naselili u ova mesta pored Drine, a muslimani su se odatle povukli uglavnom prema Tuzli".

U stvari, kada je pokušao da moralno opravda etničko čišćenje praveći međunarodna poređenja, on ga je predstavio u sličnom prečišćenom maniru, što je istorijska neistina. Na primer, u intervjuu Studiju B 8. aprila 1992. godine (izvod 192 - 8. 4. 92), rekao je: "Uostalom, došlo je do razmene stanovništva i kod razgraničenja između Indije i Pakistana. I na drugim mestima u svetu se to dešava. Zašto? Ako se između dva naroda pojavi tolika mržnja, da ona onemogućava njihovu normalnu koegzistenciju, ako onemogućava zajednički život (a to je u ovom slučaju toliko očigledno) onda se lepo razmeni stanovništvo." Ono što Šešelj pogrešno predstavlja jeste da je ta "lepa" razmena stanovništva bila ogromna ljudska tragedija, čija je cena bila otprilike milion života zbog javnih nereda, da je do nje došlo pod prisilom, a ne "razmenom" i da 200 miliona Muslimana živi zajedno sa 800 miliona Indusa i pripadnika drugih

vera u Indiji, uprkos njegovoj tvrdnji da je "normalna koegzistencija nemoguća."⁸⁹

Šešeljev diskurs o etničkom čišćenju ne samo da je opovrgnut izjavama očevidaca i dokumentima, već mnogim izjavama koje je sam davao u brojnim prilikama kada je optuživao Miloševićev režim, jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova, pripadnike Arkanove paravojne jedinice, Crvene beretke, Bele mrave, policiju u Srbiji, specijalne jedinice Službe državne bezbednosti i druge vezane sa režimom za pljačku i otimačinu tokom etničkog čišćenja i nakon njega. Na Radio "Ponosu" iz Beograda (izvod 252 - 21. 4. 92), on je rekao sledeće: "Koji su najveći ratni zločini sa srpske strane počinjeni? Bilo je ogromne pljačke, ta pljačka je organizovana pod pokroviteljstvom socijalističkog režima iz Beograda. Paravojne i parapolicijske formacije pod njihovom kontrolom sistematski su pljačkale na područjima Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, šleperima opljačkano izvlačili i preprodavali na području Srbije". Na Radio Valjevu (izvod 253 - 21. 11. 93), rekao je sledeće: "Ali, glavni ratni plen je šleperima izvlačen. Konvojima šlepera! ... Dakle, sve što je opljačkano bilo je u dogovoru sa vlastima, u dosluhu sa vlastima ili direktno organizovano od strane vlasti. ... I šleper sa opljačkanim stvarima, preko tog kontrolnog punkta može da preveze samo onaj ko ima dozvolu Ministarstva unutrašnjih poslova ili Generalštaba". Drugi primeri kada je Šešelj do sitnih detalja opisivao pljačku i uzimanje ratnog plena od strane Srba bili su na Radio Rosaveru /kao u originalu/ [16. novembar 1993, V41/73], Radio Zrenjaninu [27. novembar 1993, V42/260], Radio Rumi [20. novembar 1993, V41/122] i Radio Temerinu [11. novembar 1993, V42/94]. On je negirao da su njegovi "dobrovoljci" uzimali učešća u pljački: u najboljem slučaju nosili bi nazad "nešto što može da se stavi u džep ili eventualno nosi u jednoj ruci, u dve ruke" (izvod 253 - 21. 11. 93). Bilo šta bilo, svesna je neistina govoriti o sporazumnoj, dobrovoljnoj razmeni stanovništva u jednom kontekstu i opisivati kako su ti ljudi pljačkani organizovano i u velikim razmerama u drugom kontekstu - tokom izborne kampanje u novembru-decembru 1993. godine kada je bio protivnik Miloševićevog režima.

Zloupotreba istorije i fabrikacija

U naporima da ubedi srpsku javnost u osnovanost svojih teritorijalnih svojatana i zahteva za veliku Srbiju, Šešelj koristi parcijalne,

⁸⁹ Michael Mann, *The Dark Side of Democracy*, 2005, str. 485-86.

pristrasne, netačne a ponekad i isfabrikovane informacije o istoriji. Ukratko ćemo ovde razmotriti četiri slučaja.

1. On u više navrata tvrdi da je Dubrovnik deo Srbije zato što je bio i jeste srpski. Na primer, u izvodu 203 (x. x. 89), on kaže sledeće: "Dubrovnik nikad nije bio hrvatski grad." U intervjuu (izvod 254 – 24. 5. 91.) on je skeptičnom novinaru, koji je rekao da je Dubrovnik uvek imao svoju autonomiju, odvratio sledeće: "Jeste, ali i nikad nije bio hrvatski. Njegov je živalj etnički srpski. To je mešavina srpskog stanovništva i zatečenog romanskog. Sa Hrvatima nikakvog dodira nikad nisu imali." Bez zalaženja u dugu i bogatu istoriju Dubrovnika, koja obuhvata rimsku, vizantijsku, venecijansku i austrijsku istoriju i preskačući Napoleona i druge kraće epizode, treba istaći da je, prema jugoslovenskom popisu iz 1991. godine, to stanovništvo činilo 82,4% Hrvata, 6,7% Srba, 4% Muslimana i drugih.⁹⁰ Pošto popisi iz 1921. i 1931. godine nisu pravili razliku između Srba i Hrvata, nije poznata zastupljenost Srba/Hrvata za taj period. Raniji popisi dubrovačkog stanovništva beležili su njihovu versku, ali ne i etničku pripadnost. Na primer, 1857. godine, bilo je 98,3% katolika, 1% pravoslavaca i 0,8% Jevreja. Prema jednom stručnjaku za stanovništvo Dubrovnika: "Ne možemo govoriti o etničkoj strukturi jer nam nije poznat brojčani etnički sastav katolika".⁹¹/prevod s engleskog/ Ovo je pošten stav profesionalnih istoričara.

2. Druga dezinformacija je tvrdnja koju je Šešelj često ponavljao da je 360.000 Albanaca ilegalno emigriralo na Kosovo iz Albanije nakon početka Drugog svetskog rata na Balkanu, kada je Kosovo potpalo pod albansku/italijansku vlast (koju Šešelj navodi kao opravdanje za proterivanje kosovskih Albanaca s Kosova, što će dodatno biti dokumentovano i razmotreno u daljem tekstu u odeljku koji se bavi proterivanjem). Prema istoričaru Noelu Malcolmu⁹² "srpski nacionalisti ovaj porast (albanskog stanovništva sa 500.000 1948. godine na 900.000 1971. godine) pripisuju tome što je ogroman broj Albanaca iz Albanije preplavio Kosovo tokom rata; tvrdi se da se radi o 100.000 ljudi u periodu od 1941-1945, a u peticiji Srba s Kosova iz 1985. godine navodi se da je 260.000 ljudi došlo na Kosovo od 1941. godine (uglavnom između 1941. i 1948.). Međutim, ove brojke su čista fantazija. Nikakvi dokazi o tako velikoj masovnoj migraciji ne mogu se naći ni u jednom od dokumenata

⁹⁰ *Yugoslav Survey* br. 1, 1992. godina.

⁹¹ Stjepan Krivošić: *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, 1990, Dubrovnik.

⁹² *Kosovo, a Short History*, 1998, str. 312-3.

okupacionih sila. Verovatno je da se nekoliko hiljada ljudi preselilo iz Albanije na Kosovo: neki od njih su bili službenici koje su doveli Italijani ili Nemci, a neki su bili stanovnici Kosova koji su se preselili u Albaniju u međuratnim godinama." /prevod s engleskog/

3. Šešelj se poziva na istorijske događaje i sporazume kako bi opravdao sadašnja teritorijalna i granična svojtatanja i zahteve u ime Srba, a na račun nesrba. Jedan takav događaj koji Šešelj često navodi je Londonski pakt iz 1915. godine. Na primer, on iznosi sledeće (izvod 207 – 24. 11. 91) što se tiče Osijeka : "... šta znači to Srbi – manjina, 30 ili 40 procenata Srba je manjina? Šta nas briga što su manjina. To je teritorija koja treba da bude u sastavu Srpske države i po Londonskom paktu iz 1915. godine" (vidi takođe izvod 208 – 6. 12. 90). Prema Ivi Ledereru⁹³, Londonski pakt je bio tajni sporazum između Britanije, Francuske, Rusije i Italije kojim su Italiji obećane velike teritorije ukoliko ude u rat na njihovoj strani: Trentino, južni Tirol, Trst, Istarsko poluostrvo, delovi Dalmacije i dalmatinska ostrva, jedna strateška albanska luka, dodekadenski arhipelag, a drugi delovi Albanije bili su rezervisani na Srbiju, Crnu Goru i Grčku. Hrvatski, srpski i crnogorski posleratni zahtevi bili su manji deo pakta, odnosno činili su napomenu od jednog paragrafa pridodatog članu 5 u vezi sa nekim lukama i gradovima na delovima jadranske obale. Osijek s tim nije imao veze. Definitivne granice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca uspostavljene su na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919-1920. godine i nekim kasnijim sporazumima, i zamenile su odredbe Londonskog pakta.⁹⁴

4. Šešelj u više navrata tvrdi da su Makedonci veštački narod koji nema pravu na nezavisnu državu, da tamo žive Srbi i da stoga ona treba da pripada Srbiji ili, alternativno, da bude podeljena između Bugarske, Grčke, Srbije i Albanije. U izvodu 153 (18. 5. 93), on tvrdi da "makedonska nacija ne postoji. I to su komunisti veštački stvorili." U izvodu 208 (6. 12. 90), on kaže: "Makedonija, odnosno Južna Srbija, bila je u sastavu Srbije pre stvaranja Jugoslavije i ostaće u sastavu Srbije i posle prestanka postojanja Jugoslavije" (takođe izvod 116 – 4. 8. 90. i 169 – 31. 7. 93). U izvodu 197 (4. 6. 91), on tvrdi i ovo: "Na području Makedonije još uvek živi većina Srba. Oni još uvek ne mogu da se izjašnjavaju kao pripadnici srpske nacije". U izvodu 110 (4. 8. 90), sadržana je sledeća diskusija sa novinarom koji Šešelja pita šta on misli da su Makedonci. Šešelj odgovara: "Tamo žive uglavnom Srbi. A ima i Bugara ... Takve nacije [Makedonci] nigde na svetu nema." Novinar ponavlja da Šešelj smatra da je to veštački stvorena nacija, a Šešelj dodaje:

⁹³ *Yugoslavia at the Paris Peace Conference*. 1963.

⁹⁴ *Monnesland, Land ohne Wiederkehr*, 1997, str. 204-209.

"Da. Kao i muslimanska, uostalom, što je veštačka, kao i crnogorska što je veštačka. To su sve izmišljene nacije, koje ćemo mi ukinuti." On takođe negira pravovaljanost referenduma od 8. septembra 1991. godine o nezavisnosti Makedonije na osnovu pitanja postavljenog glasačima (izvod 106 - 14. 12. 93. i 102 - 14. 11. 93). On se zalaže za podelu Makedonije između Srbije, Grčke, Bugarske i Albanije (izvod 106 - 14. 12. 93, izvod 62 - 16. 7. 94. i 153 - 18. 5. 93), iako je ona "tradicionalno srpska zemlja ... jer nam nije u interesu da u našim granicama živi još 700 hiljada Albanaca i 700 hiljada Bugara" (izvod 62 - 16. 7. 94). Treba napomenuti da je ova demografska tvrdnja u direktnoj suprotnosti sa jednom ranijom (izvod 197 - 4. 6. 91), onom o tome da u Makedoniji žive većinom Srbi, pošto 1,4 miliona Albanaca i Bugara predstavljaju 70% od dva miliona ljudi koji žive u Makedoniji!

Tvrdnju da su Makedonci "veštačka nacija" i da stoga nemaju pravo na nezavisnu državu, Šešelj je primenjivao i na druge narode (kao što je navedeno u prethodnim citatima), zasniva se na proizvoljnoj kategorizaciji i etiketiranju naroda, koje odbacuju istaknuti istoričari, a koji služe za opravdavanje srpskih teritorijalnih zahteva (razmotrenih u daljem tekstu). Šta god Šešelj tvrdio, Makedonci, društvene nauke, međunarodna zajednica i drugi odbacuju etiketu "veštačkog". Prilikom popisa 1991. godine, 66,5% stanovnika se izjasnilo kao Makedonci (u poređenju sa 2,2% Srba), 21. novembra 1991. godine makedonski parlament je proglasio ustav na osnovu koga se ta republika proglasila suverenom i nezavisnom državom, a u Ujedinjene nacije primljena je 7. aprila 1993. godine.

U ideološkim i nacionalističkim bitkama oko istorije Balkana, sudbina na hiljade života zavisi od zloupotrebe istorije radi raspirivanja nacionalističkih strasti. Šešelj se čak ne zadržava na rečima u pokušaju da izmeni istoriju. U izvodu 110 (4. 8. 90) on kaže sledeće: "Delegacija Srpskog četničkog pokreta od 46 ljudi juče je bila u slavnom srpskom manastiru Prohoru Pčinjskom. Tamo smo srušili ono što je predstavljalo veliko svetogrđe, srušili smo paganske ploče koje su bile pričvršćene za zidine hrama i svedočile o navodnom osnivanju prvog parlamenta te veštačke makedonske države i veštačke makedonske nacije." Ono što su četnici "srušili" bile su spomen-ploče posvećene sastanku Anifašističkog veća narodnog oslobođenja Makedonije održanom u ovom manastiru 2. avgusta 1944. godine. Veće je odlučilo da se republika Makedonija oformi u okviru buduće Federativne Republike Jugoslavije, a kao zvanični jezik Narodne Republike Makedonije usvojilo je novi standardni jezik zasnovan na

makedonskom narodnom govoru.⁹⁵ Taj sastanak bio je najvažniji događaj u istoriji makedonskog nacionalizma koji je Šešelj odbacio uklonivši te spomen-ploče. Nema boljeg primera bliske povezanosti između reči i nasilnih dela u falsifikovanju istorije.

Šešeljeva proizvoljna, iskrivljena i njemu svojstvena zloupotreba istorije opravdava i legitimizuje agresivnu politiku i politiku prisile protiv drugih etničkih grupa pred srpskom javnošću. Ona potvrđuje krizni okvir "viktimizacije Srba" i "Srba ugroženih i okruženih neprijateljima".

Pretnje, upozorenja, zagovaranje nasilja, proterivanje, osveta i odmazda nad neprijateljima

U 242 izvoda čiji smo sadržaj analizirali pronašli smo 45 upozorenja i pretnji upućenih nesrbima, 47 izjava u kojima se zagovaraju nasilne radnje ili radnje koje će vrlo verovatno rezultirati nasiljem, 47 izjava o proterivanju stanovništva (često nazivanim "relokacijom" i "razmenom"), 21 izvod čija su tematika bili "osveta i odmazda" i 32 izjave koje izražavaju "beskompromisni" stav u odnosima Srba i nesrba. Takav diskurs podstiče "krizni" okvir u etničkim odnosima koji opravdava nasilje umesto pregovora i nenasilnog rešavanja sukoba.

Od *pretnji i upozorenja* koje je uputio Šešelj, 12 je upućeno Albancima s Kosova, 14 Hrvatima, 12 Muslimanima, a nekoliko drugih upućuje se protiv "strane intervencije", UNPROFOR-a, Slovenaca i drugih. Neke od čistih pretnji upućenih protivnicima su da će "teći reke krvi", Albanci će biti "ugušeni" i "proterani", Hrvatska će biti "amputirana", Muslimani će biti "zbrisani". Evo nekih primera: "Ako [Hrvatska] bude insistirala na ratu održaćemo joj takvu lekciju, da joj neće narednih 500 godina to više pasti na pamet." (izvod 41 - 16. 1. 92); Bosna i Hercegovina će se "kupati u rekama krvi" ukoliko pokuša da postane nezavisna (izvod 96 - 20. 2. 92), srpski četnici imaju "program koji može dovesti do gušenja te albanske separatističke pobune" (izvod 111 - 4. 8. 90) i Albanci će videti "svoje kuće ... u plamenu ..." (izvod 84 - 10. 6. 93); ukoliko dođe do strane intervencije " mi [Srbi] ćemo zbrisati i Muslimane i Hrvate" /izvod 156/ i "organizovati terorističke napade u Hrvatskoj" (izvod 162 - 27. 8. 93, a "ako padne ijedna srpska glava , [mi ćemo] doći usred ustaškog Zagreba po Tuđmanovu" (izvod 221 - 23. 9. 90), "... bombardovati Ljubljanu ..." ukoliko se ne ispune uslovi za povlačenje JNA (izvod 139 - 8. 7. 91).

⁹⁵ *Keston News Service*, 19. juni 2001.

Šešelji se ponosi time što zagovara nasilje. U izvodu 213 (1. 6. 91) on se hvali: "... i Vuk Drašković i ja smo prolili ljudsku krv, okrvavili smo svoje ruke. Samo razlika je u tome, što je Vuk Drašković prolio srpsku krv u Beogradu, a ja sam prolijavao hrvatsku ustašku krv u Srpskoj Slavoniji". Zagovaranje *nasilnih radnji* je slično pretnjama nasiljem i često ga je teško razlikovati od pretnji. "izvršiti amputaciju Hrvatske" pre početka rata u Hrvatskoj je bila pretnja, ali je nakon njegovog početka postala cilj. "Reke krvi će teći" jeste pretnja pre nego što dođe do masakra, ali predstavlja zagovaranje krvoprolića u vreme etničkog čišćenja i pokolja. Pored deset izjava o "amputaciji Hrvatske" i devetnaest o "proterivanju Albanaca s Kosova" (o kojima komentar sledi dalje u tekstu), prema Šešelju, nasilje sleduje protivnicima Srba: "reke krvi" će teći, ljudi će biti "zbrisani", "nema milosti", a srpski narod "mora pobediti po svaku cenu". U izvodu 131 (31. 12. 93), Srpska radikalna stranka štiti srpske teritorije "šta košta da košta", kao što su to radili Srbi protiv Turaka od 1804. do 1878, što je imalo za posledicu milion mrtvih. U izvodu 110 (4. 8. 90), Muslimani Makedonci i Crnogorci su nazvani izmišljenim nacijama "koje ćemo mi [Srpski četnički pokret] ukinuti". U izvodu 232 (18. 3. 91) Šešelji kaže: "Jugoslavija će prestati da postoji i ... njena teritorija, najverovatnije, svesti na tri državne celine: na Veliku Srbiju, na malu Sloveniju i na još manju Hrvatsku. ... Onda ćemo izvršiti amputaciju Hrvatske ...". Ponekad konkretno govori o oružju kao što su rakete "... [s kojima] možemo do Italije" (izvod 148 – 18. 5. 93) i puškomitraljezi marke "Thompson", koji kada pogode "Hrvata u čelo, Hrvatima oba oka iskaču, ili kad ga rafal saseče preko vrata i glavu mu bukvalno otkine. To su vrlo dobre puške." (izvod 215 – 1. 6. 91). On razmatra mogućnost odmazde nad Hrvatima tako što će napasti nuklearnu elektranu Krško: "... uzleteti avionom i bombardovati Krško" [blizu Zagreba, trenutno u Sloveniji] (izvod 241 – 31. 5. 91) i "Ovo je poslednja lekcija hrvatskom narodu. ... nećemo se ni do Zagreba zaustaviti!" (izvod 185 – 4. 5. 91). Drugom prilikom je rekao sledeće: "Mi [Srpski četnički pokret] smo već rasporedili nekoliko četničkih grupa u Zagrebu i nekim drugim gradovima u Hrvatskoj, koje su obučene za diverzantsko-teroristička dejstva ..." (izvod 254 – 24. 5. 91). Neke od Šešeljevih pretnji upućene su na više adresa, uz upotrebu raznovrsnih sredstava, što proističe iz njegovog verovanja da su Srbi okruženi neprijateljima sa svih strana. U izvodu 148 (18. 5. 93) on kaže: "U slučaju da ... srpski narod bude napadnut spolja, mi ćemo odgovoriti žestoko svim sredstvima. A na raspolaganju nam stoji moćno oružje kojim možemo da ugrozimo sve susedne zemlje. I napašćemo sve susedne zemlje koje budu učestvovala u agresiji ili stave

intervencionistima svoje baze na raspolaganje. ... Mi ne možemo našim raketama da dosegemo do Amerike, ali možemo do Italije. I u tom slučaju, ako Italija bude na strani agresora i pomogne agresoru, mora da se čuva. Mi ćemo u toj situaciji biti u ulozi očajnika, mi nemamo šta da izgubimo. A borićemo se do kraja za slobodu, i nećemo nikada kapitulirati! ... I više hiljada srpskih dobrovoljaca me sluša. A ako dođe do strane vojne intervencije to će biti strašan rat. U ratu se gubi mogućnost političke kontrole. Vojska će slušati onoga koji u datom trenutku je najhrabriji i najodlučniji". Pored njegovih dobrovoljaca, tu su 16 raketa SS-22 (koje mogu da nose konvencionalni eksploziv ili nuklearne glave) i ruski dobrovoljci koji su se borili u Avganistanu, koji će svi napasti UNPROFOR, Muslimane, Hrvate: "... ako Amerikanci napadnu onda sve ograde prestaju. Onda ćemo voditi totalni rat bez milosti ... Sve ćemo zbrisati na prostoru Bosne i Hercegovine. Ja ću lično predvoditi juriš na Sarajevo...".

Sve to se svodi na puno nasilja i krvi. Veći deo toga je ugrađen u diskurs "nema odgovornosti/oni su započeli/Srbi samo uzvraćaju", koji je prethodno analiziran. Taj diskurs je Šešelji dopunio opravdanjima *"osete i odmazde"*, kojih je pri analizi sadržaja identifikovano 21. Većina ih je u formi "nećemo ni da zaboravljamo ni da praštamo" (izvodi 239 – 18. 5. 91, 198 – 4. 6. 91, 137 – 8. 7. 91, 244 – 31. 5. 91) ili u vidu pozivanja na pravo na uzvraćanje, što Šešelji takođe naziva principom retorizije (izvodi 51 – 2. 4. 91, 67 – 1. 6. 94, 87 – 29. 7. 94, 182 – 1. 4. 92, 184 – 27. 8. 91, 193 – 12. 6. 92), za koji tvrdi da se može opravdati međunarodnim pravom. U izvodu 67 (1. 6. 94), on u potpunosti objašnjava svoj stav: "Ako se jedna država prema nekoj nacionalnoj manjini odnosi na izvestan način koji je van civilizacijski, van pravnih normi, onda međunarodno javno pravo opravdava sličan postupak susedne države prema nacionalnoj manjini ove prethodne. Uostalom, uobičajeno je u svetu, da se postiču međunarodni ugovori kojima se na recipročan način tretira pitanje prava nacionalnih manjina. ... Ako je Tuđman već proterao 300.000 Srba iz Hrvatske, i ako su oni došli u Srbiju, šta ima prirodnije nego zahtevati i da Hrvati odavde [iz Srbije] idu". U izvodu 195 (8. 4. 92), on kaže sledeće: "Po pitanju hrvatske nacionalne manjine, Hrvati su već uradili svoje i rade svakim danom. I na nama je da odgovorimo po pravnom institutu retorizije, odnosno odmazde. Kako oni nama, tako mi njima. I tako se radi u čitavom svetu". Ponekad je Šešelji direktniji: na pitanje o granatiranju hrvatskih gradova od strane Srba, on odgovara: "Ali Hrvati su prvo bombardirali srpska mesta Benkovac i Obrovac. Tu je u pitanju samo čista odmazda. Razaranja su bila obostrana". (izvod 163- 27. 8. 93). S ovim argumentima i racionalizacijama za srpsku

javnost, Šešelj predstavlja srpsko nasilje i prisilu u etničkim odnosima kao pravno i moralno opravdane: mi to nismo započeli, delujemo u samoodbrani, imamo pravo da uzvratimo, tako je to uvek bilo u istoriji.

Taj isti intelektualni i moralni mehanizam opravdavanja Šešelj koristi kada u etničkim odnosima zagovara *proterivanje stanovništva*. Već je istaknuto da Šešelj koristi varljivu, lažnu terminologiju u svom diskursu o proterivanju, koje, kada dolazi sa srpske strane, naziva razmenom, ili civilizovanom razmenom, ili spontanom razmenom, ili relokacijom stanovništva, za koju tvrdi da je dobrovoljna, bez prisile, recipročna, uzajamno korisna transakcija (kao dobrovoljna razmena kuća između dva domaćinstva od kojih će se svako naći u okruženju u kome će mu biti draže da živi). Ova benigna retorika je u suprotnosti s diskursom uporednog uzvraćanja i odmazde u odnosu na proterivanje stanovništva, koji upućuje na to da je do preseljenja stanovništva došlo pod prisilom i da ono predstavlja tešku kolektivnu kaznu za neki raniji zločin, pa stoga nije dobrovoljno i na obostranu korist.

U 242 izvoda ima 19 izjava o proterivanju Albanaca s Kosova, 12 "razmena" između Srba i Hrvata, tri o proterivanju Muslimana i Srba, četiri o proterivanju Hrvata iz Srbije, i nekih drugih. U vezi s *Hrvatima u Srbiji*, Šešelj želi da Hrvatima iz Beograda odu za Hrvatsku: "... na šta čekaju Hrvati ovde u Beogradu?" (izvodi 182 – 1. 4. 92 i 54 – 16. 4. 92), i "... koliko je Tudman isterao Srba iz Zagreba, toliko mi Hrvata iz Beograda" (izvod 182 – 1. 4. 92), na osnovu principa uzvraćanja i odmazde. Proterivanje, tvrdi on, jeste opravdano jer su to činile druge države: "Nemci su iseljavani iz Poljske, Nemci su iseljavani iz Čehoslovačke, iz Sudetske oblasti. Nemci su iseljavani iz Jugoslavije. Što ne bi Hrvati, ako su Nemci?" (fragment 192 – 8. 4. 92). Drugde, on se poziva na "princip retorizije" kada traži da se svi Hrvati odsele iz Srbije (izvod 193 – 12. 6. 92). Istovremeno, on tvrdi da se Srpska radikalna stranka protivila etničkom čišćenju i da nije učestvovala u njemu, već da se zalagala za "civilizovanu razmenu stanovništva" (izvodi 90 – 26. 1. 94 i 91 – 16. 1. 92). U nekoliko prilika Šešelj brani proterivanje Hrvata pod prisilom iz bezbednosnih razloga: "... ti Hrvati na čijem smo mi proterivanju insistirali, njih je Pavelić u toku Drugog svetskog rata naselio po Sremu, da bi bili predstraža Nezavisne Države Hrvatske. I to su najgore ustaše iz Zapadne Hercegovine!" (izvod 68 – 1. 6. 94). Drugim rečima, proterivanje je u ovom slučaju pitanje bezbednosti i subverzije. Drugom prilikom je izjavio: "Oni [Hrvati] rovale po Srbiji i sve čine da bi otežali položaj srpskog naroda. Sarađuju sa Tudmanom i služe kao njegova agentura i slično..." (izvod 255 – 21. 4. 92). U opširnoj izjavi koju je dao, on

navodi nekoliko razloga za proterivanje: "Ja bih proterao Hrvate po nekoliko osnova. Prvo, zato što su u potpunosti neloyalni stanovnici Srbije, velika većina njih su pripadnici HDZ ili sarađuju sa tom strankom i daju sve od sebe da interno destabilizuju Srbiju. Oni su bliski saradnici ustaša. Drugo, mi ćemo uzvratiti jer je Tudman proterao 160.000 Srba. Imajući ovo drugo u vidu, šta čekaju Hrvati u Srbiji? Treće, najveći broj Hrvata koji danas žive u Srbiji tu je nastanio Ante Pavelić ... mi moramo da uklonimo te petokolonaše. Mio bi to uradili na krajnje human način. Dali bismo im adrese Srba proteranih iz Hrvatske.⁹⁶ /prevod s engleskog/

Ukoliko Hrvate u Srbiji čeka sudbina proterivanja, sudbina *Hrvatske* je "amputacija", koja se spominje u deset izvoda (64, 140, 208, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 246), počevši od 6. 12. 1990. i tokom cele 1991. godine, kao i u nekoliko drugih Šešeljevih tekstova. Amputacija države je metafora puna nasilja koja povezuje izuzetan bol, prolivanje krvi, pritisak i kraj koji podrazumeva obogaljivanje. Treba skrenuti pažnju na to da Šešelj zagovara amputaciju Hrvatske još od 6. decembra 1990. [izvod 208] i 27. decembra 1990. [izvod 236], što je tri meseca pre izbijanja oružanog sukoba u Pakracu (1-2. mart 1991) i na Plitvicama (31. mart 1991). Šešelj želi da Hrvatska bude amputirana ukoliko bude stajala na putu ostvarivanja njegovog cilja velike Srbije. U izvodu 233 (21. 3. 91) on u jednom intervjuu kaže sledeće: "Obnova nezavisne i slobodne srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti sve srpske zemlje, što znači, pored današnje sužene srbijanske federalne jedinice, i srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpski Kordun, srpsku Liku, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju." Novinar onda pita: "Ako bi to bilo opredeljenje čitavog srpskog naroda, da li bi moglo da se ostvari samo političkim sredstvima?" Šešelj: "Pokušaćemo politički. Ako ne mogne tako, onda ćemo nekim drugim sredstvima, onim kojim to bude moguće. ... a onda će jedna umna i pametna vlada u Beogradu izvršiti amputaciju Hrvatske".

Analogno amputaciji Hrvatske je uvećanje Srbije u veliku Srbiju. U nekoliko izjava Šešelj precizira da je linija "amputacije" na hrvatskom telu Karlobag - Ogulin - Karlovac – Virovitica (ili K-O-K-V, koja ostavlja samo tanku traku zemlje između velike Srbije i slovenačke granice), sa čije svake strane će biti ili sužena Hrvatska ili Italija. On konstatuje: "Ja ne vidim nikakvu budućnost Jugoslavije. ... Po prvoj varijanti, moguće je da će se Jugoslavija raspasti na tri države. Na veliku Srbiju, malu Sloveniju i još manju Hrvatsku". [vidi takođe izvode 198 – 4. 6. 91, 232 – 18. 3. 91. i 243 –

⁹⁶ *Osmica*, 22. april 1992. godine.

31. 5. 91] "A po drugoj varijanti, ako se ova prva Hrvatima ne dopadne, mi ćemo Srbi naći zajednički jezik sa Italijanima, pa ćemo uspostaviti srpsko-italijansku granicu na liniji: Karlobag - Ogulin - Karlovac -Virovitica, i pravedno je da se Italijanima vrati ono što je njihovo. Možemo da razgovaramo i sa Madarima i sa Austrijancima...". (izvod 210 – 1. 6. 91, takođe 232 – 18. 3. 91, 243 – 31. 5. 91). Drugom prilikom je izjavio sledeće: "Nikakve kompromise nećemo!!! Hoćemo srpsku granicu: Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica, a sa druge strane su Italijani sa kojima ćemo se dogovoriti oko zajedničke granice. ..." (izvod 205 – 7. 6. 91).

Šešelj opravdava prisvajanje teritorije od strane Srbije time što se radi o legitimnom vraćanju teritorija koje su pripadale Srbiji, ali su ih joj oduzeli komunisti. U izvodu 116 (4. 1. 90) on tvrdi da je "Jugoslavija [...] bila pravni naslednik kraljevine Srbije", a ne Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, osnovane 1918. i priznate Pariskim mirovnim sporazumom nakon Prvog svetskog rata. Tito i komunisti su namerno i nelegitimno oduzeli velike delove "kraljevine Srbije". U izvodu 217 (30. 4. 90) on objašnjava svoj stav: "komunistička Jugoslavija je od svog početka građena na antisrpskim osnovama. Srpske zemlje su podeljene. Od srpskih zemalja stvoreno je šest federalnih jedinica. Iz srpskog nacionalnog bića izmišljene su tri nove nacije: crnogorska, makedonska i muslimanska, sa isključivim ciljem da Srbi, po zvaničnim statistikama, ne budu većina jugoslovenskog stanovništva. Sve je to perfidna komunistička zavjera" [vidi takođe izvod 223 – 21. 3. 91]. Ono što je preostalo nakon komadanja srpske teritorije i srpske nacije bila je "... današnja sužena srbijanska federalna jedinica" [izvod 109, 17. juli 1990] "... današnja sužena srbijanska federalna jedinica" [izvod 233, 21. mart 1991; vidi takođe izvod 234 – 1. 4. 91], "sužena Srbija"[izvod 185, 4. maj 1991]. Šešeljev cilj je obnova velike Srbije. Istoričar Monnesland⁹⁷ opisuje stvarni proces i opravdanja za određivanje unutrašnjih granica, koji se znatno razlikuju od Šešeljevih tvrdnji i optužbi.

Za rešavanje razlika i sukoba između Srba i Hrvata Šešelj zagovara bilo smanjivanje Hrvatske u mini državu ili njeno potpuno ukidanje. U vezi s *Albancima s Kosova*, on zagovara masovno *proterivanje stanovništva*, uništavanje albanskih institucija, prinudnu upravu Srba, naseljavanje Kosova srpskim doseljenicima i uvođenje srpskih institucija. Tokom celog proleća i leta 1990. godine, dok je na Kosovu bilo vanredno stanje i dok se ono nalazilo u dubokoj ustavnoj krizi, Šešelj je zagovarao proterivanje stanovništva (izvod 3, 15. april; izvod 216, 30. april; izvod 220, 4. juli), a dosledno će to zagovarati i dalje tokom godina na koje se odnosi analiza

⁹⁷ *Land ohne Wiederkehr*, 1997, str. 259-262.

sadržaja (izvod 25, 26. januar 1994). Budućnost Kosova i Metohije [u daljem tekstu radi skraćivanja samo Kosovo] je Šešeljeva glavna preokupacija i on ovu tematiku razmatra u 22 izvoda čiji je sadržaj analiziran. U jednoj opširnoj i tipičnoj izjavi on odgovara na pitanje novinara kako osloboditi Kosovo: "... pod hitno treba ukinuti kosovsko-metohijsku autonomiju, tamo zavesti vanredno ratno stanje na deset godina, suspendovati sve organe vlasti, ukinuti svaku pomoć albanskom stanovništvu na Kosovu i Metohiji, zatvoriti sve fabrike koje neracionalno posluju, otvarati rudnike uglja i podizati termocentrale, zatim ekonomskim merama Albance naterati da se okrenu ozbiljnoj proizvodnji ili da napuštaju posao, trpiti to da umiru od gladi - ako neće da rade. ... zalažem se da se u pojasu od pedesetak kilometara uz albansku granicu iseli svo albansko stanovništvo u druge delove Jugoslavije uz pravičnu novčanu naknadu, da se ta najbolja oranica čitave Evrope dodeli armiji na gazdovanje, da se sistematski vrši naseljavanje slovenskog življa, da se svih 360.000 albanskih emigranata koji su od 6. aprila 1941. godine do danas iz Albanije ušli u Jugoslaviju, i članovi njihovih porodica, predaju Visokom komesarijatu UN za izbeglice ..." (izvod 3 – 15. 4. 90). U drugim prilikama, on proširuje ovaj spisak: u izvodu 119 (14. 11. 90), on bi hteo da tri miliona srpskih emigranata investira u kupovinu zemlje na Kosovu, privučeni jednim hektarom besplatne zemlje za gajenje pšenice, što će Kosovo pretvoriti u evropsku žitnicu; u izvodu 209 (6. 12. 90), traži "da se ukine odmah Univerzitet na šiptarskom jeziku", kao i da se obustavi državno finansiranje ili podrška kulturnim institucijama i promeni etnički sastav Kosova premeštanjem policijskih akademija, vojnih i državnih institucija iz Srbije, zajedno s nekoliko desetina hiljada oficira, podoficira, policajaca i državnih službenika (koji su Srbi).

To su izuzetno oštre i prisilne mere, za koje Šešelj stalno ponavlja netačne argumente. On tvrdi da su većim delom sadašnji stanovnici, Albanci, nelegalni doseljenici ili potomci 360.000 doseljenika na Kosovo iz Albanije nakon 6. aprila 1941. (kada je u Drugom svetskom ratu Kosovo potpalo pod albansku/italijansku vlast), za šta ne postoji nikakva evidencija i što je razmatrano gore u odeljku o dezinformacijama i neistinama. On takođe tvrdi da, pošto su svi, osim deset hiljada Albanaca na Kosovu, bojkotovali popis 1991. godine (kao čin nenasilne građanske neposlušnosti radi protesta zbog ukidanja autonomije Kosova u okviru Srbije i srpske represije), 1,5 miliona Albanaca s Kosova nisu građani Srbije već doseljenici iz Albanije. Štaviše, pošto je u Albaniji došlo do promene režima i više nije totalitarna već demokratska država, "izbeglice" iz Albanije treba tamo da se

vrate. Na primer, Šešelj tvrdi: "Mi imamo šiptarsku nacionalnu manjinu u našoj zemlji. ...Tih deset hiljada Šiptara imaće najbolje uslove za život. Razume se, kad govorim o šiptarskoj nacionalnoj manjini govorim samo o onima koji su se prošle godine odazvali na popis stanovništva. A milion i po albanskih emigranata, onih koji su bojkotovali popis, koji nisu naši državljani, sada kada je Albanija demokratska, treba da se vrate u svoju zemlju" (izvod 256 – 21. 4. 92). A drugom prilikom kaže: "Popis stanovništva kaže da imamo 10.000 Šiptara, možete da se smežete do mile volje. A ostalo su emigranti iz Albanije. A pošto je Albanija danas postala demokratska država, nema nikakvog razloga da oni i dalje budu emigranti. Neka se lepo vrate svojim kućama u Albaniju, svi oni koji su od 6. aprila 1941. godine do danas iz Albanije ušli u Srbiju odnosno Jugoslaviju" (izvod 195 – 8. 4. 92). Dezinformacije i netačna argumentacija su izgovor, koji Šešelj koristi da ubedi srpsku javnost da su prisilna i nasilna sredstva u odnosima s drugim etničkim grupa opravdana.

Govor mržnje i podsticanje javnosti protiv manjina u Srbiji je posebno brinulo Tadeusza Mazowieckog, specijalnog izvestioca UN o ljudskim pravima. U šestom periodičnom izveštaju on kaže sledeće: "Specijalnog izvestioca prvenstveno zabrinjava podsticanje nacionalne i verske mržnje u javnom životu i u medijima. U javnom životu, vodeće političke ličnosti redovno daju podrivačke i preteće izjave protiv manjinskih grupa. Na primer, u nekoliko prilika, vođa Srpske radikalne stranke g. Vojislav Šešelj je predlagao da mađarska i albanska manjina treba da budu proterane iz Vojvodine, odnosno s Kosova. Podsticanje na mržnju od strane političkih vođa je posebno bilo rašireno tokom kampanje za parlamentarne izbore 1993. godine. Korišćenje demagoških metoda kako bi se intenzivirali iracionalni strahovi i predrasude biračkog tela i kako bi se njima manipuliralo je izgleda značajno sredstvo za pridobijanje glasova".⁹⁸ Šešelj je u jednom radio intervjuu 6. oktobra 1993. rekao: "Mi smo se tamo (gradovi u Vojvodini) zalagali za razmenu stanovništva...da oni (Srbi i Hrvati) razmene kuće i stanove ... Nije bilo ni sile..."⁹⁹ /prevod s engleskog/. Međutim, specijalni izvestilac je u istom šestom periodičnom izveštaju, u paragrafu 148 izneo sledeće: "I pored određenih poboljšanja situacije u Vojvodini, specijalni izvestilac i dalje dobija izveštaje o ozbiljnoj diskriminaciji i drugim kršenjima prava pripadnika drugih etničkih i verskih grupa. Posebno, ubistvo hrvatske porodice iz Ocmokica /kao u

⁹⁸ Komisija UN za ljudska prava, Šesti periodični izveštaj, 21. februar 1994, paragraf 124.

⁹⁹ Vojislav Šešelj, *Milošević hapsi Radikale*, Beograd 1994, str. 20-21.

originalu/ 30. jula 1993. u Kukujevcima podstaklo je odlazak većine preostalih Hrvata. Pre nego što su 15. novembra srpske vlasti uhapsile osumnjičene za ovaj zločin, kao i one za ubistvo jednog Hrvata u jednom selu pored Šida, pedesetak hrvatskih porodica je otišlo radi sopstvene bezbednosti. Svi uhapšeni bili su pripadnici Srpske radikalne stranke. Sve je više izveštaja o napadima na domove pripadnika manjinskih grupa, uključujući podmetanje požara i korišćenje eksploziva".

Šešeljevo zagovaranje i opravdavanje prisile i nasilja povezano je s odbacivanjem nenasilnog rešavanja sukoba i kompromisa, za šta su analizom sadržaja pronađena 32 primera. On zagovara beskompromisnost, kao što ilustruje izjava od 17. jula 1990. [izvod 109], data pre nego što su počeli oružani sukobi i dok su tekli komplikovani pregovori o nenasilnom razrešenju jugoslovenske ustavne krize: "Mi, srpski četnici, ni sa kim ni u kakve kompromise nećemo ulaziti, po cenu žrtvovanja pojedinih srpskih nacionalnih interesa ... za Srbiju koja se neće sastojati samo od današnje sužene srbijanske federalne jedinice, nego će obuhvatati i srpsku Makedoniju, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju".

Evo i drugih primera beskompromisnosti po srpsko-muslimanskim pitanjima: "E, vreme je da Srbi više ne nude nikakve ustupke. Ako muslimani ipak žele mir, onda je mir moguće postići jedino na liniji frontova, danas dostignutih frontova." (izvod 9 – 30. 1. 94); "Neće biti mira dok se muslimani definitivno ne poraze ..." (izvod 60 – 6. 7. 94); "... ne dolazi u obzir nikakav suverenitet BiH. To muslimanima što pre treba da bude jasno ..." (izvod 238 – 26. 4. 91). Primeri Šešeljevog beskompromisnog stava o srpsko-hrvatskom sukobu su sledeći: "Što se tiče teritorije Srpske Krajine, tu nema nikakvih kompromisa, nikakvog reciprociteta. To je srpska teritorija. Ona je oduvek srpska"(izvod 39 – 16. 1. 92); "Mi oko svojih teritorija i oko svojih grobova nemamo ni s kim u ovom belom svetu da pregovaramo!" (izvod 113 – 4. 8. 90); "Nikakve kompromise nećemo!!! Hoćemo srpsku granicu: Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica, a sa druge strane su Italijani..." Novinar: "Šta mislite, kako će Hrvati reagovati?" Šešelj: "Šta nas briga za Hrvate!!! Oni nisu istorijski narod, nemaju pravo na sopstvenu državu..." (izvod 205) "O čemu da razgovaram sa Hrvatima? Nikakvih razgovora nema sa njima! ... Nemamo ništa zajedničko, i nemamo šta da tražimo zajedno." (izvod 225 – 10. 1. 91). Drugde, Šešelj izjavljuje: "Mi odlučno podržavamo volju srpskog naroda srpske Krajine, volju srpskog naroda srpske Slavonije, Baranje i zapadnog Srema da se pripoji današnjoj Srbiji ... svako kompromiserstvo sa Hrvatima

predstavlja izdaju srpskog naroda." (izvod 185 – 4. 5. 91). Jedan primer rešavanja sukoba s Albancima s Kosova: Novinar: "Vi očigledno ne verujete da to može da se reši mirnim putem?" Šešelj: "Kakav miran put?! S kim tu uopšte može da se pregovara?" (izvod 219 – 1. 4. 90).

Šešelj zagovara beskompromisnost, stav da u pogledu teritorijalnih i graničnih pitanja nema pregovaranja o tome šta bi trebalo da bude srpsko, a šta bi trebalo da pripada drugim etničkim grupama. Pošto je to suštinsko pitanje vezano za raspad Jugoslavije, Šešeljev predlog za razrešenje sukoba svodi se na prinudu, nasilje i rat, tj. vojno rešenje. Povremeno koristi reč "kompromis", ali se ispostavlja da to nije iskreno. Na primer, kada kaže sledeće: "... kompromis bi se mogao sastojati u tome da Hrvati više ne polažu pravo na Dubrovnik, odnosno dubrovačko primorje sve do ušća Neretve. Hrvatima bi se napravili ustupci na području zapadne Hercegovine" (izvod 39 – 1 16. 1. 92), međutim, zapadna Hercegovina je deo Bosne i ne predstavlja nikakav srpski ustupak. Čak i ako bi se postiglo neko rešenje u odnosu na teritorije i granice, Šešelj zagovara neprijateljske odnose između Srbije i drugih država: "Onoga trenutka kad se definitivno razgraničimo, ja ću biti prvi koji će se zalagati da za sto godina nikakve, ni diplomatske, ni ekonomske, ni bilo kakve druge saradnje sa Slovenijom i Hrvatskom nemamo" (izvod 175 – 24. 10. 91).

Šešelj i politička ideologija nacionalizma

Šešeljev diskurs pretnji i viktimizacije u srpskim masovnim medijima ima za cilj da ubedi javnost u postojanje opasne i duboke krize u međunacionalnim odnosima, tj. prihvatanje kriznog okvira. Šta reći o njegovom zagovaranju ratobornih, beskompromisnih, prisilnih i nasilnih sredstava prilikom rešavanja etničkih sukoba? Etničke krize, isto onako duboke kao i ona sa kojom se suočila Jugoslavija krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, rešavane su i razrešene nenasilnim pregovorima i izmirenjem, kao što je bio slučaj sa novim ustavnim rešenjem i podelom vlasti u Južnoj Africi, a da ne govorimo o mirnom razdvajanje Čehoslovačke na Češku Republiku i Slovačku. Šešeljev stav i zagovaranje prisilnog rešavanja etničkih sukoba integralni su deo njegove nacionalističke ideologije, ideologije srpskog nacionalizma. Bilo je drugih modaliteta u razmišljanjima o prestrukturiranju jugoslovenske multietničke države. Tibor Varady, stručnjak za ustavno pravo i ministar pravde Jugoslavije od jula 1992. do marta 1993, detaljno je analizirao ustavne principe, principe ljudskih prava i međunarodne presedane za

uspostavljanje multietničke jugoslovenske konfederacije koja bi proisticala iz građanskog, a ne etničkog nacionalizma.¹⁰⁰

Prema Johny Brueillyju¹⁰¹, nacionalizam je politički pokret koji teži državnoj vlasti ili sprovodi državnu vlast i takvu delatnost opravdava nacionalističkom političkom doktrinom. To doktrina iznosi sledeće tvrdnje:

a. postoji nacija sa jasno određenim karakterom, tj. nekim objektivnim svojstvom kao što je zajedničko poreklo ili jezik, što je čini objektivnom realnošću, kao što su reka ili planina,

b. interesi i vrednosti te nacije imaju prioritet nad svim drugim interesima i vrednostima, kao što su ljudska prava pojedinaca,

c. nacija mora steći politički suverenitet, tj. cilj nacije je nacionalna država.

Ernest Gellner¹⁰² se slaže s Brueillyjem (i savremenom naukom): nacionalizam je prvenstveno politički princip koji smatra da politička jedinica (država) i nacionalna jedinica (narod) treba da budu podudarni. Stoga, za nacionaliste, etničke granice ne treba da presecaju političke granice.

U svojim govorima i porukama srpskoj javnosti, kao i u *Programskoj deklaraciji Srpske radikalne stranke za 1991. godinu*, Šešelj izražava ekstremističku varijantu srpskog nacionalizma. Prema tekstu Programске deklaracije (odeljak 1): "Obnavljanje slobodne, nezavisne i demokratske srpske države na Balkanu, koja će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje, što znači da će u svojim granicama imati, pored sadašnje oktroisane srbijanske federalne jedinice, srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju".¹⁰³

Šešeljeva nacionalistička doktrina po pitanju naroda, etničkih grupa, država, teritorija i granica, koja opravdava zahteve za "celokupnim srpstvom", može se rezimirati iz njegovih izjava:

¹⁰⁰ Varady, "Minorities, majorities, law and ethnicity; reflections on the Yugoslav case", *Human Rights Quarterly*, 1997. godina.

¹⁰¹ *Nationalism and the State*, 1993, str. 3.

¹⁰² *Nations and Nationalism*, 1983, str. 1.

¹⁰³ Pod svim srpskim zemljama Šešelj podrazumeva "veliku Srbiju", Šešelj, tom. 29, 1993, str. 194-200, Šešelj, tom 30, str. 140 i str. 198. Mapa velike Srbije je na naslovnoj strani *Velike Srbije* br. 2, 1990. (8. 1. 90) i ona prikazuje bivšu Jugoslaviju kojoj nedostaju samo delovi Hrvatske i Slovenije. Associated Press je 24. februara 1993. preneo da im je Šešelj u jednom intervjuu rekao: "Ja nikada neću odustati od cilja velike Srbije." /prevod s engleskog/

a. Postoji hijerarhija etničkih grupa i naroda; neki su nacije kao Srbi, drugi, kao Muslimani, Hrvati i Makedonci to nisu, oni su "veštačke" nacije. Srbi, pošto su nacija, imaju pravo na državu, drugi to pravo nemaju. Srpska država treba da bude nacionalna država koja uključuje sve Srbe, gde god da žive. Teritorije na kojima žive "veštačke" nacije i etničke grupe treba da se podele i dodele nacionalnim državama. Etničke grupe u nacionalnim državama treba ili da prihvate status manjine ili, ukoliko to ne prihvate, da budu proterane u neku drugu državu ili na teritoriju koja će ih prihvatiti (*Programska deklaracija*, posebno odeljci 1, 8 i 25).

b. Tipični "prirodni" sentiment između etničkih grupa (barem ukoliko su susedi) jeste mržnja: to je oduvek tako bilo, tako će i ostati. Šešelj je čak ponosan na to što ga mrže druge etničke grupe: "Meni vrlo lepo pristaje taj naziv 'Crveni vojvoda'. Ja se time ponosim. Ponosim se pogotovo time što me danas najviše mrže Hrvati, Slovenci, Šiptari... (izvod 136 – 8. 7. 91). Da bi se prekinule neprekidne borbe između njih trebalo bi ih fizički razdvojiti u različite države ili teritorije. Ukoliko se razdvajanje ne može obaviti uz međusobnu saglasnost, onda to treba izvesti uz prisilu. Upitan šta bi trebalo da bude s Hrvatima u Srbiji, Šešelj odgovara (izvod 14 – 30. 9. 93): "Ja bih voleo da ih nema, ... Ja smatram da mi treba definitivno da se razdvojimo i da nikada više ne živimo zajedno. ... Mi smo samo tražili jednu civilizovanu razmenu stanovništva sa Hrvatskom, da Srbi iz Hrvatske pređu ovde i da se usele u hrvatske kuće i stanove, a da Hrvati odu u Hrvatsku i da tamo žive u srpskim kućama i stanovima". Za Šešelja, prirodni sentiment između etničkih grupa su antipatija i odbijanje. O Muslimanima, Šešelj je podrugljivo primetio (izvod 85 - 5. 8. 93): "Niko, jednostavno, muslimane neće sa sobom. Muslimani su tako dobri, pametni i prijatni ljudi da jednostavno niko sa njima ne želi da živi." Pošto nacije imaju pravo prvenstva na državnost, kada su u pitanju teritorije i granice, do razdvajanja će doći na štetu "veštačkih" nacija. Međunarodne i unutrašnje granice koje krše princip nacionalnih država su nelegitimne i podložne promenama.

Primenjen na Bosnu i Hercegovinu, Šešeljev etnički nacionalizma dovodi do sledećeg "izbora" za Muslimane, kao što je navedeno u izvodu 237 (26. 4. 91): "Muslimani, po mom mišljenju, mogu da se izjašnjavaju kako god žele. Mogu se izjašnjavati i kao Japanci i kao Marsovci i kao Muslimani... Ali, administrativno, ne može biti priznato postojanje muslimanske nacije. Jer, to je ... jedna besmislica. To jednostavno ne postoji, to je izmišljeno. ... ne može im se dozvoliti da odvoje jedan deo srpske teritorije i na njemu formiraju svoju državu", a u izvodu 238 (26. 4. 91): "Ne

dolazi u obzir nikakav suverenitet BiH. To Muslimanima što pre treba da bude jasno - BiH kao država ne dolazi u obzir". Prema Šešelju, Muslimani su trebali da ostanu u okviru male Jugoslavije (nakon secesije Slovenije i Hrvatske). U izvodu 144 (15. 5. 93) on kaže sledeće: "Srbi su muslimanima nudili pre toga rata najpovoljnije moguće opcije da Bosna i Hercegovina ostane na prostoru te skraćene Jugoslavije ... Muslimani ni to nisu hteli, hteli su unitarnu Bosnu i Hercegovinu ..."

U prethodnim odeljcima dokumentovali smo Šešeljeva uverenja i stavove, kao što je to da su Makedonci "*veštačka*" nacija. Drugi tekstovi o Hrvatima, Slovencima, Muslimanima i Crnogorcima su u izvodima 117 – 4. 8. 90, 197 – 4. 6. 91, 205 – 7. 6. 91, 254 – 24. 5. 91. Šešelj ne daje objašnjenje zašto su Srbi, za razliku od drugih naroda, nacija. On se ponekad poziva na konkretan jezik, kao u izvodu 205: "Koji bosanski jezik? Nema nikakvog 'bosanskog' jezika! ... Postoji srpski jezik koji se govori u Bosni, a Bosna je srpska zemlja. Onaj kome se to ne sviđa, neka se seli u Anadoliju". U drugim prilikama, savremene nacije su u prošlosti morale da imaju istorijsku državu: "Kad su Slovenci kroz istoriju imali svoju državu? NIKADA!!!" (izvod 117 – 4. 8. 90) i "Šta nas briga za Hrvate!!! Oni nisu istorijski narod, nemaju pravo na sopstvenu državu..." (izvod 205 – 7. 6. 91). On takođe smatra da nacija treba da ima jedinstvenu veru, npr. kada tvrdi da su Makedonci u stvari Srbi, izvod 197 (4. 6. 91): "Svi oni koji krsnu slavu slave, oni su Srbi po nacionalnosti i nikad to zaboravili nisu." U izvodu 236 (26. 4. 91) Šešelj tvrdi da su "Srbi ... jedini istorijski narod na jugoslovenskim prostorima. ... Kad se sukobe istorijski i neistorijski narod, propada neistorijski."

Ako su, prema Šešeljevoj nacionalističkoj doktrini, Srbi (i eventualno Slovenci) jedina nacija u (bivšoj) Jugoslaviji, oni imaju pravo da formiraju nacionalnu državu koja uključuje sve Srbe bez obzira na to gde žive u Jugoslaviji, što Srbima daje pravo da povlače granice, tj. "... koje će obuhvatiti celokupno srpstvo, sve srpske zemlje ..." (iz prethodno citirane *Programske deklaracije*). U izvodu 198 (4. 6. 91), on kaže: "Ne damo ni delić zemlje na kojima se nalaze srpska sela, porušene crkve, masovne grobnice, logori, Jasenovci. Ako bismo to dozvolili, bili bismo nedostojni naših slavnih predaka, morali bi da se stidimo pred svojim potomcima", a takođe u izvodu 112 (4. 8. 90): "Mi nikada nećemo dozvoliti da se ijedna srpska teritorija ijedno srpsko naselje, porušena crkva ili spaljeno selo, da se ijedna srpska masovna grobnica, logor, jama, klanica nađu van granica srpske države". Na pitanje novinara: "Znači i mala [srpska] sredina je važna?" Šešelj odgovara: "Svakako. Gde god živi srpski narod." (izvod 254 – 24. 5.

91). Drugom novinaru koji se interesovao za mesta gde su Srbi manjina, Šešelji odgovara: "Pa slušajte, šta znači to Srbi-manjina, 30 ili 40 procenata Srba je manjina? Šta nas briga što su manjina. To je teritorija koja treba da bude u sastavu srpske države ..." (izvod 207 – 24. 11. 91). On odbacuje republičke granice: "I nikada nećemo priznati granice koje je zlikovac i zločinac Josip Broz Tito unutra kroji po Jugoslaviji...To su za nas čisto administrativne granice, koje, razume se, nikakvim zakonskim regulativama nisu određene, i mi ih dovodimo u pitanje" (izvod 258 – 3. 5. 91). A u izvodu 113 (4. 8. 90), on jasno stavlja na znanje da nema pregovora oko srpskih teritorijalnih zahteva: "Mi oko svojih teritorija i oko svojih grobova, nemamo ni s kim u ovom belom svetu da pregovaramo!"

Što se tiče *etničke mržnje*, prema Šešelju: "Suviše je velika mržnja između Srba, Hrvata i muslimana da bi oni mogli da žive zajedno. Zato je te narode potrebno razdvojiti." (izvod 154 – 24. 5. 93), a takođe: "Sedamdesetogodišnji razvoj jugoslovenske države pokazao je da je srpskom narodu nemoguć zajednički život sa Slovincima i Hrvatima..." (V20/62), kao i: "Što se tiče samog pitanja iseljavanja Hrvata iz Srbije, ... Ako se između dva naroda pojavi tolika mržnja, da ona onemogućava njihovu normalnu koegzistenciju, ako onemogućava zajednički život (a to je u ovom slučaju toliko očigledno) onda se lepo razmeni stanovništvo. ... I najelegantnije rešenje: lepo Hrvate u Hrvatsku, Srbi u Srbiju. Svaka ptica svome jat. I da se to završi za sva vremena." (izvod 192 – 8. 4. 92). Šešelji etničko razdvajanje predstavlja kao jednostavnu i prirodnu stvar, kao sa pticama: "Srbi će živeti na srpskoj teritoriji, Muslimani ako uopšte bude muslimanske, na muslimanskoj, a Hrvati na hrvatskoj" (izvod 259 – 30. 9. 92). U odeljku o neistinama i proterivanju Muslimana iz istočne Bosne, Hrvata iz Srbije i Albanaca s Kosova (što sada nećemo ponavljati) već o smo objasnili kako Šešeljev prečišćeni i ublaženi diskurs o razdvajanju i razmeni stanovništva predstavlja snalažljivo retoričko pokriće za tragičnu i ružnu realnost etničkog čišćenja. I kao što je i sam gore rekao: "Onaj [Musliman] kome se to [srpska država u Bosni] ne sviđa, neka se seli u Anadoliju" (izvod 205 – 7. 6. 91).

Liberalno demokratska filozofija i istorijska nauka

Šešeljev srpski nacionalizam počiva se na lažnim doktrinama i iskrivljenim činjenicama. Ne postoje "veštačke" nacije, samo nacije, nacionalne države gotovo da ne postoje: većina država je multietnička ili multinacionalna. Mada postoje etničke mržnje, mnoge od njih nisu ni

prastare, ni trajne i večite, a većina etničkih odnosa je, u stvari, nenasilna. Protekla dva veka (posebno uključujući balkansku istoriju) pokazala su uzaludnost povlačenja granica na etnički mešovitim teritorijama, pravdanim nacionalističkim principima hijerarhije, razdvajanja i isključivanja kao rešenja za sukobe i ratove.

Za razliku od nacionalističkih doktrina koje je prihvatio Šešelji, politička filozofija liberalne demokratije daje legitimnost ustavnim rešenjima i vladavini zasnovanoj na podeli vlasti u multietničkim i multinacionalnim državama koje podstiču pomirljivost, prilagodavanje i razrešenje sukoba bez prisile.

1. Sve nacije su društveno konstruisane, a to konstruisanje je jedan društveni i istorijski proces koji teče. Doajen liberalnog koncepta nacija i nacionalizma, francuski istoričar Ernest Renan, u svom predavanju na Sorboni 1882. godine, "Qu'est ce qu'une nation?"¹⁰⁴ (Šta je nacija?), koje je načinilo pomak, piše: "Francuz nije ni Gal, ni Frank, ni Burgundijac. On je zapravo nešto što je proisteklo iz kotla u kome su se, pod nadzorom francuskih kraljeva, zajedno krčkali najrazličitiji elementi ... Englez nije ni Britanac iz doba Julija Cezara, Anglosaksonac iz vremena Hengista, ni Danac iz vremena Canuta, kao ni Norman iz vremena Viljema Osvajača: on je zapravo rezultat svih njih ... Da li je Nemačka izuzetak? ... To je potpuna iluzija. Celi jug je jednom bio galski; ceo istok ... slovenski ... Šta je karakteristika koja definiše te države? To je spajanje stanovništva koje ih sačinjava." /prevod s engleskog/

Renan pokazuje da nijedno "objektivno" zajednički svojstvo ne definiše, niti je definisao pojedince koji su kasnije postali nacija: to nije ni rasa, ni jezik, religija, geografija, princip vladavine. Ono što imaju zajedničko je zajedničko verovanje da su nacija, što proističe iz istorijskog i društvenog procesa koji traje i iz koga proizilazi "solidarnost velikih razmera", "moralna savest", "duša", "duhovni princip" koji spaja pojedince u narod (savremenom terminologijom reklo bi se "zajedničke institucije i kultura"). Slažući se s Renanom, Max Weber, jedan od osnivača savremenih društvenih nauka, na sličan način pokazuje da se narod ne može "objektivno" definisati pojedincima koji dele jezik ili državu, ili rasu i "krv", ili bilo koje slično svojstvo. Pod određenim uslovima, "inače heterogeni ljudi se mogu stopiti " kroz zajedničke sudbine. Naime, nacija je "osećaj solidarnosti u odnosu na druge grupe" ili "skup osećaja ... koji obično traži sopstvenu državu". /prevod s engleskog/ Nacionalni sentiment i

¹⁰⁴ Preneto kod Geoffa Eleyja i R.G. Sunya, urednici, *Becoming National. A Reader*, 1996, str. 42-46.

solidarnost su istorijska i socijalna konstrukcija ("kunstlerische Art der Enzstehung des Gemeinsamkeitsglaubens"); etničko poreklo i sličnost između različitih, čak neprijateljskih naroda može biti veća nego etničko poreklo i sličnost ljudi u okviru jedne nacije.¹⁰⁵ Savremena nauka¹⁰⁶ podržava Renan-Weberovu društvenu konstrukciju nacija.

Pošto nacije nisu prirodna činjenica, kao postojanje vrsta, pošto se ne mogu definisati "objektivnim" svojstvima, a budući da su sve nacije formirane i da se razvijaju kroz istorijsku i društvenu konstrukciju koja traje, Šešeljeva nacionalistička doktrina pravljenja razlike između istinskih istorijskih nacija, kao što su Srbi, i drugih koje su veštačke, i hijerarhijskog odnosa među njima koji opravdava privilegovane pretenzije na teritorije i granice za neke, ali ne i za druge, diskreditovana je od strane društvenih i istorijskih nauka.

2. Šešeljevo ubeđenje da etničke grupe/nacije mrze jedna drugu, da ne mogu da u miru žive jedna s drugom i da ih stoga treba razdvojiti u različite države i teritorije, nije održiva pri analizi društvenih nauka. Prilikom rada na projektu *Minorities at Risk* /Manjine u opasnosti/, Marshall Monty i Ted Robert Gurr¹⁰⁷ su identifikovali otprilike 700 etničkih grupa (ne baš zanemarljive veličine) koje imaju samodefinisani identitet koji je takođe priznat od strane drugih. U periodu 1998-2000, 285 njih je bilo politički aktivno, a 161 je tražilo stepen veće autonomije ili samoopredeljenja u okviru svoje države. Od tih 161, 120 je svoj cilj sprovodilo miroljubivo, u okviru konvencionalnih političkih kanala, a 41 grupa je bila angažovana u nekoj vrsti oružanog sukoba – uzimajući u obzir i male grupe pobunjenika – a to je oko 6% ukupnog broja. Prema Brianu Barryju,¹⁰⁸ "Ima vrlo malo nacionalnih država, gotovo sve države su polietničke ... Ideja da su etnički identiteti 'izvorni' i da imaju određen neizbežni politički izraz suprotna je svojoj modernoj nauci, koja podvlači uslovljenost i identiteta i političkih konsekvenci ... etničke grupe su generacijama živele mirno jedna pored druge ... ono što se menja su nade i strahovi s kojima se suočavaju pripadnici grupa. Umeće konstruktivne politike je u tome da se izbegnu situacije u kojima ljudi svoju buduću sigurnost vide u ubijanju i proterivanju drugih."

¹⁰⁵ *Wirtschaft und Gesellschaft*, tom 1, poglavlje 4, str. 234-244.

¹⁰⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, 1991, i već citirani autori.

¹⁰⁷ *Peace and Conflict 2003*, 2003.

¹⁰⁸ "Statism and Nationalism: a Cosmopolitan Critique", kod Iana Shapira i Lea Brilmayer, urednici, *Global Justice*, 1999, str. 30, 46.

Što se tiče konkretnog slučaja Jugoslavije, Janusz Bugajski¹⁰⁹ kritično se osvrće na stav "prastarih mržnji": "Oni koji zagovaraju varvarski mit pretpostavljaju da je Balkan rastrzan duboko ukorenjenom mržnjom između zajednica i neprobojnim etničkim i verskim podelama koje se podgrejavaju beskrajnim osvetama i povremeno izbiju u provalama nekontrolisanog nasilja ... Suprotno uobičajenom mudrovanju koje propovedaju neki balkanski mudraci, južni Sloveni nisu bili međusobno sukobljeni ni u kakvom značajnijem ratu pre Drugog svetskog rata. 'Vekovi mržnje' su možda postojali u sećanjima nekih, kao i vekovi koegzistencije i kohabitacije, ali malo je zabeleženih slučajeva masovnog klanja ili nasilnog proterivanja. Naravno, antagonizmi između zajednica su postojali ... Zgodno zaboravljeni u tim simplifikacijama su dugi vekovi jugoslovenskog nesukobljavanja, interakcije, međusobnih uticaja i čak produktivnog takmičenja." /prevod s engleskog/

Neka duboko ukorenjena nacionalna i etnička neprijateljstva i mržnje pretvorene su, rukovođenjem i državničkom veštinom, u miroljubivije i kooperativnije odnose i pomirenje u odnosima Francuske i Nemačke (De Gaulle i Adenauer), Britanaca i Iraca (niz političkih vođa i premijera doprineo je severnoirskom mirovnom sporazumu iz 1998. godine kojim je rešen njihov jedini nerešeni zajednički nacionalni problem), kao i u unutrašnjim etničkim sukobima poput onog u Južnoj Africi (Mandela i De Klerk), da navedemo samo neke. Kao što je to rekao Stuart Kaufman:¹¹⁰ "Nije lako navesti ljude da se bore u etničkim ratovima, a još teže je navesti ih da čine zverstva. Etnički rat je moguć jedino uz prisustvo neprijateljskih mitova, mogućnosti za mobilizovanje i straha od istrebljenja grupe, a do njegovog izbijanja toga dolazi jedino ukoliko ti faktori stvore masovno neprijateljstvo, ukoliko politikom u okviru grupe dominira ekstremni nacionalistički simbolizam i dilema u pogledu bezbednosti između grupa." /prevod s engleskog/

Nasuprot nacionalističkom nasilju i proterivanju u etničkim odnosima i izgradnji države, liberalno demokratska filozofija je utemeljena na principima "ravnopravnog državljanstva i uključivanja, a ne politike isključivanja karakteristične za etnički nacionalizam..."¹¹¹. Principe liberalne demokratije i građanskog nacionalizma su u multietničkim državama i društvima politikolozi i stručnjaci za ustavno pravo uključili u ustavna

¹⁰⁹ "Balkan Myths and Bosnian Massacres" 1996, kod R.G.C. Thomasa i H.R. Frimana, *The South Slav Conflict. History, Religion, Ethnicity and Nationalism*, str. 119-121.

¹¹⁰ *Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic Wars*, 2001, str. 39.

¹¹¹ Brian Barry, *Statism and Nationalism*, 1999, str. 53.

rešenja, izborne sisteme i institucije vladanja (izvršne, zakonodavne i pravosudne).¹¹² U sukobu oko samoopredeljenja, teritorijalna pitanja uključuju izbor između dva pristupa:¹¹³ nacionalistički pristup, koji zagovara stvaranje novih granica uz razdvajanje i transfer stanovništva (Šešeljev stav) i liberalno demokratski pristup, koji najviše vlast deli kroz federalizam, kulturnu autonomiju, podelu vlasti i druge institucije koje omogućavaju grupama stanovništva da žive tamo gde su i da uživaju pun raspon građanskih i političkih prava.

Politika etničkog nacionalizma i masovnih medija u Jugoslaviji, a posebno politika nacionalizma u Srbiji, gde je Šešelj imao značajnu ulogu, blokirali su predočavanje (a o konstruktivnoj debati i da ne govorimo) liberalno demokratske alternative za ustavna rešenja i način vladavine u multinacionalnoj državi ili državama naslednicama Jugoslavije. To je dovelo do masovne ljudske tragedije.

Rezime analize sadržaja

Analiza sadržaja Šešeljevog diskursa srpskoj javnosti o odnosima Srba sa nesrbima zasnovana je na 242 medijske poruke tokom perioda 1990-1994. godina iz njegovih sabranih dela i može se sažeti u tri reči: "ksenofobični srpski nacionalizam". Prema analizi sadržaja:

1. Srbi su bili i ostali žrtve drugih naroda i država u bivšoj Jugoslaviji i stranih država i međunarodnih organizacija; od 242 poruke, 40 se odnosi na viktimizovanost i viktimizaciju.

2. Srbi i Srbija su ugroženi i okruženi neprijateljima, stranim državama, susednim narodima, čak unutrašnjim srpskim izdajnicima, koji svi žele da oslabe srpsku državu rasparčavanjem njene teritorije i brojčanim smanjenjem srpskog naroda: tu su 42 poruke "pretnje Srbima", uz dodatnih 29 o spoljnim i 28 o unutrašnjim pretnjama, pri čemu 38% od 242 poruke sadrži barem jednu pretnju (a često više od jedne).

3. Ekstremne opasnosti koje prete Srbima i Srbiji opravdavaju stav da "nema kompromisa" (32 poruke o beskompromisnosti ili odbacivanju nenasilnih alternativa) i da mora postojati odnos prisile i nasilja sa nesrbima u vezi s otvorenim pitanjima (47 poruka), kao što ilustruje primer "amputacije" Hrvatske i proterivanja Albanaca s Kosova. Takva prisila i nasilje opravdavaju se kao odbrambeni, za šta treba okriviti neprijatelje

¹¹² Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, 1985; Timothy Sisk, *Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*, 1996.

¹¹³ Gideon Gottlieb, *Nations against the State*, 1993, str. 37.

Srba (27 poruka), uz dodatno opravdavanje principima odmazde i osvete (21 poruka).

4. Srpski protivnici u bivšoj Jugoslaviji su inferiorni u odnosu na srpsku naciju jer im nedostaju atributi prave istorijske nacije kao što su Srbi i zato što su "veštačke" tvorevine srpskih neprijatelja; 29 poruka glorifikuje Srbe, a 40 negativno etiketira i stereotipizira nesrbe.

5. Na osnovu tvrdnje o nadmoćnosti Srba među jugoslovenskim narodima, neistina i zloupotrebe istorije - uobičajenoj propagandnoj tehnici ksenofobičnog nacionalističkog diskursa - Šešelj srpskim neprijateljima u okviru bivše Jugoslavije negira pravo na državu, teritoriju i granice koje na bilo koji način ograničavaju srpski cilj ujedinjenja svih Srba, čak i kada su mala lokalna manjina.

Posledice Šešeljevog etničkog nacionalizma su prihvatanje i pravdanje prisile i nasilja u odnosima Srba i nesrba i odbacivanje nenasilnog razrešavanja sukoba između država i naroda. Pošto etničke grupe mrze jedna drugu i pošto je tako oduvek bilo, državničko umeće na područjima s mešovitim stanovništvom sastoji se u njihovom razdvajanju. Pošto je srpski cilj ujedinjavanja svih Srba u jednu državu legitiman i oko njega ne može da bude kompromisa, pod uslovom da srpski protivnici odbiju srpske zahteve, razdvajanje će biti prisilno (proterivanje) na štetu nesrba.

5. Srpski masovni mediji – Deo B

Publika

Nacionalistička propaganda u masovnim medijima je bila ubedljiva. Prema jednoj studiji o kretanjima javnog mnjenja u Srbiji:¹¹⁴ "... pod uticajem građanskog rata, ekonomskog kolapsa i delatnosti službene propagande, maja 1993, ksenofobija je uočena kod 76% stanovništva, dok je prethodni prosek bio 10-15%." /prevod s engleskog/ U anketi Instituta za psihologiju Univerziteta u Beogradu sprovedenoj 1993. godine, istraživač je ustanovio da postoji veliko neprijateljstvo u odnosu na Hrvate (89%), u odnosu na Albance i Muslimane (85%) kao i prema nacionalnim manjinama u Srbiji,¹¹⁵ što je bilo u izrazitoj suprotnosti sa rezultatima dobijenim u uslovima normalnog okvira, u periodu koji je prethodio krizi, 1990. godine.

¹¹⁴ Citirano kod Goatija, *Elections*, 200, str. 78.

¹¹⁵ *Sociologija* 34 (1) januar/mart, 1997.

Krizni diskurs iz masovnih medija koji su podsticale nacionalističke vođe i intelektualci našao je odjeka među običnim ljudima, i oni su bili navedeni da deluju. Jedna žena dobrovoljac u borbenoj uniformi intervjuisana je kada je ulazila u autobus kako bi učestvovala u borbama u Vukovaru¹¹⁶ 1991. godine. Novinar na video snimku: "Ovo je malo neuobičajeno, devojka pa na front. Jel' jeste ili nije? Kako ti gledaš na to?" Žena dobrovoljac: "Mislim da nije i da treba svi da se odazovemo ovom pozivu ... I ja sam majka dvoje maloletne dece ... kad gledam televiziju vidim šta se radi i želim da pomognem, i vredi žrtvovati za ovu našu Srbiju svoj život". Mladi srpski vojnik u svojoj kasarni priča američkom izveštaču: "Muslimani su nas proterali s Kosova svojim polnim organima ... isto to žele da urade ovdje [u Bosni] ... kako se razmnožavaju, potrebno im je prostora. Uskoro ćete to osetiti drugde u Evropi."¹¹⁷ /prevod s engleskog/ Peter Maas,¹¹⁸ jedan drugi novinar, upitao je jedan bračni par, srpske izbeglice, zašto su pobjegli iz sela. Njihov odgovor: Muslimani su planirali da preuzmu vlast, sačinjen je spisak imena, srpske žene trebalo je da se dodele muslimanskim haremima nakon što muškarci budu ubijeni. To su čuli preko radija. Plan je razotkrila srpska vojska. Novinar pita: "Da li vam je iko od Muslimana u selu ikada naneo neko zlo?" Oni odgovaraju: "A ne, naši odnosi s Muslimanima su oduvek bili dobri, oni su bili dobri ljudi." /prevod s engleskog/ U svesti srpskog bračnog para, krizni okvir je zasenio normalni okvir. Ono što su u mirnim uslovima bili u potpunosti neverovatni događaji – mlade žene koje postaju seksualni robovi u haremima kako bi radale janičare - u kriznom okviru postaju uverljive priče etničke dominacije i uništenja.

Režimski mediji su izneli veliku količinu dezinformacija i neistina, što je bilo ubedljivo za veliki deo srpske javnosti. Institut za političke studije u Beogradu sproveo je anketu među 1.380 ispitanika u Srbiji jula 1992. godine u okviru koje su traženi odgovori na sledeća pitanja vezana za opsadu Sarajeva: "Ko je granatirao Sarajevo sa okolnih brda tokom maja i juna? Odgovor: Muslimani i/ili Hrvati 38,4%, Ne znam 22,5%, Srpske snage 20,5%. U vreme kada su srpske snage kontrolisale sva brda oko Sarajeva a njihova artiljerija redovno granatirala grad, uobičajeni izveštaji na TV Beograd bili su da "opsadu Sarajeva sprovode Muslimani, a ne Srbi" i "Srbi štite sopstvena brda oko grada". Televizija bosanskih Srba na Palama

¹¹⁶ V000-3845.

¹¹⁷ Roger Cohen, *Hearts Crowned Brutal*, 1998, str. 434.

¹¹⁸ *Love Thy Neighbor. A Story of War*, 1995, str. 113.

istovremeno tvrdila je da "Muslimani granatiraju sami sebe".¹¹⁹ /prevod s engleskog/

Izveštavanje o ratu je postalo žrtva tih čistki i cenzure. Hiram Johnson, senator iz Kalifornije, rekao je 1917. godine: "U ratu, istina je prva žrtva".¹²⁰ /prevod s engleskog/ Vlado Mareš, novinar RTS, pokušao je da izveštava o ratu u Hrvatskoj sa obe strane i pored vojnih i civilnih prepreka. U Pakracu, kada je uspeo da od Šešeljevih četnika dobije opis "njihovog metoda ubijanja", srpska TV nije prikazala njegov film.¹²¹ Dok su Srbi u Bosni 1992. godine proterivali i ubijali, beogradska TV je prikazivala "iznuđena priznanja" od strane nesrba koji su okrivljavali sami sebe za antisrpske aktivnosti, koje su koristili za opravdavanje srpskih napada.¹²² Analitičar medija Milan Milošević¹²³ piše da je "...u Srbiji i Hrvatskoj televizija fabrikovala i besramno širila priče o ratnim zločinima". /prevod s engleskog/

Tipične su bile priče o lažnim zverstvima tokom opsade Vukovara. Novembra 1991. Reuters je citirao nezavisnog jugoslovenskog fotografa Gorana Mikića koji je izjavio za TV Beograd da je video i izbrojao tela 41 deteta masakriranih u jednoj osnovnoj školi i da su ih jugoslovenski vojnici identifikovali kao tela srpske dece koju su ubili hrvatski vojnici. Dan kasnije, Mikić je priznao da nije ni video ni izbrojao nikakva tela. Priča je bila izmišljena. Reuters je narednog dana povukao priču, ali je 22. novembra *Politika* tvrdila da su ustaše prikriale dokaze o masakru.¹²⁴ U još jednoj izmišljenoj priči iz Vukovara, novinar TV Beograd koji je izveštavao o borbama pokazao je na svoju ruku: "U ruci držim nekoliko zlatnih zuba za koje su mi rekli da su nožem izvučeni iz još uvek živih ljudi, koje su oni [Hrvati] ubili." /prevod s engleskog/ Jedan stariji čovek, koji je rekao da lično nije bio svedok zverstava, izjavio je pred kamera: "klali su, kopali su oči, deci su odsecali prste. U tiganjima, na oslobođenoj teritoriji, pronašli smo decu koju su hteli da peku...ranjenici su rasčerečeni."¹²⁵ /prevod s engleskog/ Lažne priče o zverstvima u srpskim medijima, kao recimo o deci koja su bacana kao hrana životinjama u sarajevskom zooškom vrtu

¹¹⁹ Mark Thompson, *Forging War. The Media in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina*, 1994, str. 126.

¹²⁰ Citirano kod Carruthers, *Media at War*, 2000, str. 9.

¹²¹ Thompson, *Forging War*, 1994, str. 100.

¹²² Thompson, *Forging War*, 1994, str. 254.

¹²³ "The Media Wars 1987-1997", kod Jasmine Udovički i Jamesa Ridgewayja, urednici, *Burn This House Down: the Making and Unmaking of Yugoslavia*, 1997, str. 119.

¹²⁴ Kurspahić, *Prime Time Crime*, 2003, str. 77-78.

¹²⁵ Lazar Lalić: "Images and Words of Hate: Vukovar 1991", *ARHITEL* 1995.

od strane Muslimana, bile su takođe uobičajene tokom građanskog rata u Bosni.¹²⁶ Prema Goatiju,¹²⁷ "stroga selekcija informacija o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj stvorila je jednu vrstu virtuelne političke realnosti, svet fikcije koju su mnogi građani videli kao realniji nego što je realni svet ...Većina stanovništva, lišena alternativnih izvora informacija, prihvatila je stalno ponavljanje službenih izjava kao istinu".

Viktimizacija, genocid, silovanje, zverstva i pretnje srpstvu su snažni i emocijom nabijeni apeli. Političke i intelektualne vođe su neprekidno govorile o njima. Masovni mediji su bili prepuni njih. Za mnoge ljude, uključen je krizni okvir. Pretnje, strah i krizni okvir pružili su priliku nacionalistima da mobilišu veliko biračko telo, dobiju izbore, napadnu umerenjake i organizuju agresivne akcije protiv drugih etničkih grupa.

Poređenjem kraja komunističkih režima u zemljama Istočne Evrope i Srbiji ne vidi se u kojoj je meri dominantni nacionalistički krizni okvir u Srbiji sprečio tranziciju u liberalni demokratski poredak.¹²⁸ U Poljskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj, masovne demonstracije, štrajkovi i protesti su izvršili pritisak na komunističke režime da pristanu na demokratske izbore 1989-90, na kojima su se komunističke partije rekonstituisale u demokratske socijalističke partije. Budući da nije bilo nacionalnog pitanja, antikomunistička opozicija je ostvarila veliku pobjedu: Solidarnost u Poljskoj osvojila je svako mesto u parlamentu za koje se kandidovala 1989. godine; stranke koje su nasledile mađarsku komunističku partiju dobile su samo 13% glasova na prvim slobodnim izborima 1990. godine; u Čehoslovačkoj, Građanski forum i stranke u savezu s njim potukli su stranku koja je nasledila komunističku partiju. Na svakim od ovih izbora bitka se vodila oko pitanja promene socijalizma u tržišnu ekonomiju i demokratizacije svih institucija.

U poređenju s tim, u Srbiji su nacionalno pitanje i krizni okvir odneli prevagu nad svim drugim pitanjima nakon 1989. godine. Prema Aleksi Đilas:¹²⁹ "Jugoslovenska verzija kraja komunizma razlikovala se od onoga u zemljama Istočne Evrope. Kao i u brojnim drugim prilikama u istoriji Južnih Slovena, nacionalno pitanje je zasenilo sva druga. Kao i drugde u Istočnoj Evropi, protivnici režima zahtevali su uvođenje

¹²⁶ Lazar Lalić, *Three years in TV Srbija, Belgrade, 1995*, str. 106-07.

¹²⁷ *Elections*, 2000, str. 120.

¹²⁸ Anthony Oberschall "Protest Demonstrations and the End of Communist Regimes in 1989", u *Research in Social Movement, Conflict and Change*, (17), 1994.

¹²⁹ *Fear Thy Neighbor*, 1995, str. 91.

liberalnih demokratskih institucija. Međutim, ispostavilo se da se glavni sukob vodio između različitih nacionalnih grupa, a ne između komunista i njihovih protivnika". U Srbiji, Savez komunista uspešno se reprogramirao pod Miloševićevim rukovodstvom u nacionalističku stranku (SPS), sa jednom još izrazitije ultra-nacionalnom strankom desnice koju je predvodio Šešelji (SRS). Stranke liberalne i socijaldemokratske opozicije početkom devedesetih godina – DS, DEMOS, koalicija Zajedno, i dr. – dobijale su na raznim izborima u Srbiji samo 20-30% glasova. Štaviše, srpska opozicija je prihvatila okvir nacionalističke krize, mada umerenije i iznijansiranije nego što je to bio slučaj sa SPS i SRS. Analiza stranačkih slogana DEPOS-a oktobra i decembra 1992. godine (pred predsedničke i skupštinske izbore) pokazuje da su njihovi nacionalistički slogani bili dva puta češći nego oni koji su se bavili društveno-ekonomskim pitanjima.¹³⁰ Anketa na uzorku građana Srbije (bez Kosova) koju je obavio Institut za društvene nauke oktobra 1992. godine pitala je da li granice između jugoslovenskih republika treba priznati kao međunarodne. To je bilo ključno pitanje u diskursu o nacionalizmu tokom izborne kampanje, a potvrđan odgovor signalizirao je antinacionalistički stav (saglasnost sa stavom UN i drugih država o priznavanju Hrvatske i Bosne kao legitimnih država-naslednica u Jugoslaviji). Među glasačima koji su glasali za DEPOS, njih 28,1 % je odgovorilo potvrdno, u poređenju sa 18,3% onih koji su podržavali SPS i 21,4% onih koji su bili za SRS. U suštini, nacionalistički odgovor je bio dominantan u svim grupama stanovništva. Oni koji su glasali za DEPOS su uglavnom bili mlađi, obrazovani, urbani, službenici i stručnjaci, dok su za SPS i SRS glasali uglavnom penzioneri, stariji, radnici, ljudi nižeg obrazovnog nivoa, nastanjeni u selima i manjim gradovima.

Političke stranke i vođe, s nekoliko manjih izuzetaka, su se listom priklonile dominantnom srpskom nacionalističkom okviru. Tokom tih godina srpska opozicija organizovala je velike proteste i demonstracije tražeći političku reformu, pristup medijima i protiv režimske kontrole državnih medija, posebno televizije, protiv izbornih prevara i za demokratske reforme, pokrećući praktično ista pitanja s kojima se komunističkim režimima masovno suprotstavila opozicija u Istočnoj Evropi. Najveće demonstracije protiv režimske kontrole državnih medija su održane u Beogradu marta 1991. godine; marta i sredinom juna 1992. organizovane su uz zahteve za političku reformu, a od decembra 1996. do januara 1997. protiv izbornih prevara. Danima (čak i nedeljama tokom zime 96/98) dve stotine hiljada demonstranata obično je išlo ulicama grada

¹³⁰ Goat, *Elections*, 2000, str. 70-1.

iznoseći svoje zahteve. Bili su delimično uspešni. Nakon marta 1991, režim je ostavio izvestan prostor za nezavisne medije. Režim je 1992. godine prihvatio nove izbore koji su zakazani za decembar. Godine 1997. režim je priznao izbornu pobjedu opozicije na osporavanim lokalnim izborima. Demokratska opozicija je bila aktivna na izborima i suprotstavljala se režimu na nekonvencionalan način po pitanjima demokratije. Imala je opštu podršku, hrabrosti i dovoljno snage za ostvarivanje ograničenih ciljeva. Međutim, režim nije osporavan po pitanju srpskog nacionalizma.¹³¹

Predrasude i pristrasnosti u srpskim masovnim medijima

Milan Milošević¹³² pokazuje kako su finansiranje, rukovođenje i sadržaj televizije sve više kontrolisani od strane republičkih političara koji su je koristili da bi podsticali nacionalizam na račun jugoslovenskog jedinstva. Yutel, glas poslednjeg jugoslovenskog premijera (Ante Marković) u odbranu jugoslovenskog jedinstva, o čijim govorima nije izveštavano na republičkoj televiziji, prikazivan u 01:00 – 02:00 časova, u sred noći, na drugom kanalu republičkih televizija. Čak je i kulturni program stavljen pod nacionalističku kontrolu. Urednici muzičkih programa otpušteni su sa Radio Beograda zato što su puštali više slovenačke ili hrvatske nego srpske muzike, a generalni direktor Radio Srbije podelio je svoje radnike na "pouzdanu Srbe" i "loše" Srbe. Veoma brzo, nepoželjni novinari i medijski profesionalci su se našli pod pritiskom da januara 1993. godine odu s posla.

Kada je aprila 1992. godine izbio štrajk na drugom programu (kulturni i muzički program) Radio Beograda radi protesta protiv političke kontrole kulturnog programa, Šešelj je održao konferenciju za štampu u udarnom terminu televizije i izneo je spisak novinara radija i TV koje je želeo da eliminiše zbog njihovog nedostatka patriotizma i poslušnosti političkim gospodarima. Na kraju je većina njih poslata na "prinudni odmor" ili je marginalizovana.¹³³ Mark Tompson¹³⁴ piše da su se 1993, prilikom jedne druge čistke, novinari i osoblje se oduprli pritisku, ali su bili šikanirani, davani su im niži poslovi, slati su na odmor, zabranjivan im je ulaz u zgradu TV i otpušteni su: na kraju je 200 novinara i hiljadu

¹³¹ Goati, *Elections*, 2000, str. 51-2, 60, 90, 123; Monnesland, *Land Olme Wiedekehr*, 1997, poglavlja 10-13.

¹³² "The Media Wars: 1987-1997", kod Udovički i Ridgeway, *Burn This House Down*, 1997.

¹³³ C. Humblot "Resistence et purges", *Le Monde*, 24. juli 1993. godine, str. 4.

¹³⁴ *Forging War*, 1994, str. 93.

službenika uklonjeno. Zbog masovnih protesta u Beogradu, režim je dozvolio da prežive određeni opozicioni mediji s ograničenim sredstvima, tiražom, gledaocima i slušaocima. Pošao je od pretpostavke da je kontrola državne TV i tri najveća dnevna lista dovoljna za njegove svrhe. I pored toga, Studio B i drugi nezavisni mediji su bili pod pritiskom i na meti napada.¹³⁵ Do 1995. godine, nezavisni mediji su uglavnom bili ograničeni na Beograd. Zbog toga su do većine Srba stizale pristrasne i iskrivljene vesti, ispunjene neistinama.

Zbog čistki u medijima i podsticanja patriotskog novinarstva, jedna studija iz 1994. godine o medijskom izveštavanju sa nedavno održanih izbora¹³⁶ ustanovila je da je režimska stranka SPS bila zastupljena sa 227 minuta izveštavanja na redovnim vestima RTS (televizijski informativni program), u poređenju s 58 minuta za sve druge stranke, i to većim delom u "izbornoj hronici", a ne u nacionalnom dnevnom informativnom programu. Istraživanjem koje je obavio beogradski Institut za političke studije¹³⁷ ustanovljeno je da RTS u užoj Srbiji prati 2,5 miliona gledalaca, u Vojvodini 800.000 gledalaca, tj. gotovo 70% odraslih osoba, dok 30% nikada ne čita dnevnu štampu, a 26% samo povremeno. *Politika*, koja je podržavala režim, imala je tiraž od 200.000 primeraka u poređenju s nezavisnom *Borbom*, s tiražom od 30.000 primeraka (što je dovedeno u pitanje zatvaranjem 1994. godine). U izveštaju je zaključeno da Miloševićev režim kontroliše 90% prodora masovnih medija, tj. 90% informacija o odnosima u društvu i vesti koje su pristizale u javnost plasiralo se preko režimskih medija.¹³⁸ Režim je koristio svoju kontrolu državnih medija za pobjedu na izborima. Na primer, za predsedničke izbore u Srbiji 20. decembra 1992. godine, RTS je tokom poslednje tri nedelje u udarnom večernjem informativnom programu pozitivno predstavila Miloševića 17 puta, neutralno 4 puta, a negativno nula puta, za razliku od suparničkog predsedničkog kandidata Panića sa 7 pozitivnih, 8 neutralnih i 17 negativnih izveštaja. Prema Goatiju¹³⁹ "zvanični mediji su sistematski iznosili iskrivljenu sliku političkog reformskog programa Milana Panića pod izgovorom da je on kompromituje nezavisnost i dostojanstvo zemlje u korist stranih sila, pre svega SAD". /prevod s engleskog/

¹³⁵ Eric Gordy, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives*, 1999.

¹³⁶ Mazowiecki, *Special Report*, 1994, paragraf 117.

¹³⁷ Kurspahić, *Prime Time Crime*, 2003, str. 56.

¹³⁸ Kurspahić, *Prime Time Crime*, 2003, str. 41-42.

¹³⁹ *Elections*, 2000, str. 101, 109.

Kontrola masovnih medija bila je fizička i prisilna na teritoriji Bosne gde su Srbi imali većinu. Prvog avgusta 1991. godine, osam meseci pre početka rata u Bosni i Hercegovini, pripadnici srpskih paravojsnih jedinica, podržani od strane jugoslovenske vojske, zauzeli su predajnik na Kozari, a ubrzo nakon toga i druge predajnike. Presečen je signal TV Sarajevo, a bosanski Srbi i drugi koji su tu živeli bili su izloženi isključivo TV Beograd.¹⁴⁰

Ubeđivanje srpskih glasača putem masovnih medija

Procenu efekata propagande putem masovnih medija na srpsko biračko telo moguće je napraviti poređenjem rezultata izbora stranke i kandidata koji su imali pristup masovnim medijima i njihovu podršku s onima koji nisu, uz kontrolu drugih promenljivih veličina kao što je demografska struktura pristalica stranke. Studije ukazuju da je u Srbiji bilo od 2,5 do 2,8 miliona glasača koji su bili veoma nacionalistički orijentisani, zavisno od broja birača koji bi izašli na izbore, a koji su svoje glasove raspoređivali na SPS, SRS i neke manje savezničke partije. U poređenju s drugim strankama u Srbiji, jezgro tih glasača bili su starili i/ili penzioneri, glasači iz ruralnih sredina, radnici i građani nižeg obrazovnog nivoa.¹⁴¹ Na izborima za Narodnu skupštinu Srbije 20. decembra 1992. godine, kada su SPS i SRS bili u koalicionalnoj vladi, kada je SRS imao pristup medijima i kada je o njemu izveštavano u pozitivnom svetlu, SPS je dobio 1.359.000 (zaokruženo) glasova u poređenju sa 1.067.000 koliko je dobio SRS. Sredinom 1993. godine, te dve stranke su postale protivnici oko prihvatanja Plana Vance-Owen za Bosnu, a SRS je podneo zahtev da se glasa o nepoverenju vladi SPS. To je dovelo do novih izbora za Narodnu skupštinu Srbije, 13. decembra 1993. godine. Tokom izborne kampanje 1993. godine, SRS i njen vođa Vojislav Šešelj su predstavljani u izuzetno negativnom svetlu u režimskim medijima. Na primer, *Borba* (28. septembar 1993) je optužila Šešelja za "...izuzetno primitivni šovinizam", "stvaranje ratnohuškačke atmosfere", /prevod s engleskog/ dok su poslanici SRS optuženi za "izdaju" i "politički avanturizam koji uključuje krivične radnje"/prevod s engleskog/ Rezultat izbora 1993. godine bio je 1.576.000 glasova za SPS a 595.000 glasova za SRS, gubitak od 472.000 ili 44% glasova u odnosu na one koje je SRS imao 1992. godine. Dalja analiza je pokazala da je gubitak SRS bio prvo i pre svega uzrokovan zaokretom izuzetno

¹⁴⁰ Kurspahić, *Prime Time Crime*, 2003, str. str. 98.

¹⁴¹ Goati, *Elections*, 2000, str. 57-8, 70-1, 78.

nacionalistički orijentisanih glasača sa SRS na SPS.¹⁴² Gubitak podrške glasača Šešelju i SRS je mera uticaja masovnih medija na glasače, tj. razlika u okviru istog glasačkog tela koja je odraz podrške ili protivljenja masovnih medija.

Još jedna mera ubeđivanja glasača putem medijske propagande je razlika u rezultatima predsedničkih izbora u Srbiji 5. oktobra 1997. i predsedničkih izbora 21. decembra 1997, nakon samo deset nedelja. U oktobru, Šešelj je dobio 1.734.000 glasova u odnosu na 1.475.000 koliko je dobio Zoran Lilić. Mediji pod državnom kontrolom su bili stranački neopredeljeni. U decembru, Milan Milutinović, kandidat režima koji je imao povlašćen tretman u medijima, dobio je 2.182.000 glasova u odnosu na Šešeljevih 1.384.000, što je predstavljalo gubitak od 350.000 ili 20% glasova u odnosu na oktobar. Analiza sadržaja izveštavanja RTS o izbornoj kampanji tokom poslednje nedelje pokazala je da je Milutinoviću posvećeno 81% vremena rezervisanog za predsedničke kandidate, u poređenju sa Šešeljevih 19%. Dok Milutinović gotovo nikada nije predstavljen u negativnom kontekstu, protiv Šešelja je vođena negativna i diskvalifikujuća medijska kampanja.¹⁴³ Imajući u vidu ta dva slučaja, pristup i pozitivno izveštavanje u državnim masovnim medijima značili su razliku od 20% do 40% nacionalističkih glasova, što je odlučujuća prednost (ili minus) za političkog vođu ili stranku.

6. Zaključak

1. Prvi deo koji se bavi "objašnjenjem kolektivnog nasilja" rezimira saznanja društvenih nauka o tome kako se obični ljudi podstiču da podržavaju kolektivno etničko nasilje i da učestvuju u kolektivnom etničkom nasilju pod određenim uslovima, mada obično održavaju kooperativne odnose sa drugim etničkim grupama. Ti uslovi su prisutni kada postoje sporna pitanja među njima, kada njihove političke vođe zagovaraju neprijateljstvo i agresiju u rešavanju etničkih sukoba i kada poruke pretnji i mržnje u masovnim medijima pojačavaju pretnju grupi, podstiču neprijateljstvo prema protivnicima i opravdavaju kolektivno nasilje protiv njih kao rešenje otvorenih pitanja.

2. Drugi deo koji se bavi tehnikama i uticajima propagande putem masovnih medija dokumentuje da se političke vođe, medijski profesionalci i naučnici koji se bave društvenim naukama slažu da su propaganda putem

¹⁴² Goati, *Elections*, 2000, str. str. 99-112, i Dodatak.

¹⁴³ Goati, *Elections*, 2000, str. 135 i Dodatak.

masovnih medija i opravdavanje nasilja pripremili javnost u bivšoj Jugoslaviji za nasilje i rat kao Medij za razrešavanje otvorenih pitanja. Teorija i izučavanje ubeđivanja putem masovnih medija ukazuju na to da javnost objašnjava društvene odnose putem kognitivnog okvira koji utvrđuje istinitost percepcija, verovanja, mišljenja, pristupa i normi delovanja. Poruke pretnje u masovnim medijima su posebno efikasne prilikom promene kognitivnog okvira javnosti s miroljubivih međugrupnih odnosa u krizni okvir koji opravdava prisilu i nasilje. Veliki izbor drugih propagandnih tehnika, od neistina do negativnog stereotipiziranja, dodatno potpomaže i ubrzava promenu kognitivnog okvira javnosti.

3. Treći deo posvećen nacionalističkoj propagandi i srpskim masovnim medijima dokumentuje kako su poruke o pretnjama Srbima, zasnovane na preuveličavanju i otvorenim neistinama, aktivirale krizni okvir u srpskoj javnosti.

4. Četvrti deo zasniva se na analizi sadržaja Šešeljeve nacionalističke propagande putem masovnih medija u periodu 1990-1994. u vezi s odnosima Srba i nesrba. Tu se dokumentuje njegovo intenzivno korišćenje viktimizacije i poruka pretnji kada se obraćao srpskoj javnosti, njegovo zagovaranje prisile i nasilja, njegovo odbacivanje kompromisa, njegovo odbacivanje bilo kakve odgovornosti Srba za nasilje i rat, njegovo opravdavanje nasilja od strane Srba kao samoodbrane i odmazde, njegovo protivljenje nenasilnom rešavanju sukoba i podsticanje ksenofobičnog srpskog nacionalizma i kriznog okvira u etničkim odnosima na štetu pomirljivijih ustavnih rešenja.

5. Peti deo dokumentuje, na osnovu anketa srpske javnosti, izbornog ponašanja i svedočenja običnih ljudi, kako je srpska javnost velikim delom bila ogrezla u ksenofobičnu nacionalističku propagandu koju su podsticali Šešelj i drugi nacionalisti, verovala joj i glasala za nacionalističke vođe i stranke.

7. Citati

[U označava univerzitet, P Štampu; prevode sa srpskog i hrvatskog uradila je Biljana Belamarić; prevode sa nemačkog i francuskog uradio je Anthony Oberschall]

Altherr, Marco "statement" www.internews.org/mediainconflict

Anderson, Benedict 1991 Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism London, Verso

- Anzulovic, Branimir 1999 Heavenly Serbia New York, New York UP
- Atran, Scott 2003 "The Surprises of Suicide Terrorism" DISCOVER 24 (10) October
- Bandura, Albert 2004 "The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism" Stanford University Psychology Dept.
- Barry, Brian 1999 "Statism and Nationalism: a Cosmopolitan Critique" in Ian Shapiro and Lea Brilmayer eds. Global Justice New York, New York UP
- Blagojevic, Marina 1998 "Der Exodus aus dem Kosovo. Ein Serbisches Trauma im Propagandakrieg" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg
- Bogosavljevic, Srdjan 1998 "Der Unaufgeklärte Genozid" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg
- Brass, Paul 2003 The Production of Hindu-Moslem Violence in Contemporary India, Seattle, Univ. of Washington Press
- Brown, J.A.L. 1963 Techniques of Persuasion Baltimore Penguin
- Bremer, Thomas et al. 1998 Serbiens Weg in den Krieg Berlin Berlin Verlag
- Brogan, Patrick 1998 World Conflicts Lanham MD Scarecrow press
- Brueilly, John 1993 Nationalism and the State Chicago Chicago UP
- Browning, Christopher 1992 Ordinary Men. Reserve Battalion 101 and the Final Solution in Poland New York Harper Collins
- Brundage, W. Fitzhugh 1993 Lynching in the New South Urbana, U. of Illinois P
- Bugajski, Janusz 1996 "Balkan Myths and Bosnian Massacres" in R.G.C. Thomas and H.R. Friman ur. The South Slav Conflict. History, Religion, Ethnicity, and Nationalism. New York, Garland
- Carnegie Endowment for International Peace 1914 Report of the Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars Washington, D.C.
- Carruthers, Susan 2000 The Media Wars New York St. Martin's Press
- Cohen, Roger, 1998 Hearts Grown Brutal New York Norton
- Cole, Robert ed. 1998 The Encyclopedia of Propaganda Armonk NY Sharpe
- Connor, Walker 1978 "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group..." Ethnic and Racial Studies 1 (4)pp.379-88
- Denitch, Bogdan 1996 Ethnic Nationalism Minneapolis Minnesota UP
- Derrienic, Jean Paul 2002 Les Guerres Civiles Paris Presses de Sciences Po
- Des Forges, Allison 1999 Leave None to Tell the Story New York Human Rights Watch

- De Sola Pool, Ithiel 1973 Handbook of Communications Chicago Rand McNally
- Djilas, Aleksa, 1995 "Fear Thy Neighbor: the Breakup of Yugoslavia" in Charles Kupchan ed. Nationalism and Nationalities in the New Europe. Ithaca, Cornell UP
- Epstein, Jason 2004 "Mystery in the Heartland" New York Review of Books 51(15) Oct. 7
- Frohart, Mark and Jonathan Temin, 2003 The Use and Abuse of Media in Vulnerable Societies Washington D.C. United States Institute of Peace
- Gamson, William and Andre Modigliani 1987 "The Changing Culture of Affirmative Action" Research in Political Sociology (3)
- Gellner, Ernest 1983 Nations and Nationalism Ithaca NY Cornell UP
- Glenny, Misha 1992 The Fall of Yugoslavia London Penguin
- Glenny, Misha 1995 "The Birth of a Nation" New York Review of Books, November 16
- Goati, Vladimir 2000 Elections in FRY from 1990 to 1998 Belgrade CeSID
- Gordy, Eric 1999 The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives University Park Perm State UP
- Gottlieb, Gideon 1993 Nations against States New York Council on Foreign Relations
- Gutman, Roy and David Rieff eds. 1999 Crimes of War New York Norton
- Havel, Vaclav 1991 "Home" in New York Review of Books Dec. 5
- Hina News Service 4/21/05 "60th anniversary of Jasenovac death camp's victims to be marked on Sunday."
- Horowitz, Donald 1985 Ethnic Groups in Conflict Berkeley U. of California P
- Horowitz, Donald 2001 The Deadly Ethnic Riot Berkeley U of California P
- Hovland, Carl et al 1963 Communication and Persuasion New Haven Yale UP
- Kakar, Sudhir 1996 The Colors of Violence Chicago Chicago UP
- Katz, Elihu and Paul Lazarsfeld 1955 Personal Influence Glencoe IL Free Press
- Kaufman, Stuart 2001 Modern Hatreds, The Symbolic Politics of Ethnic Wars Ithaca NY Cornell UP
- Krivovic, Stjepan 1990 Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti Dubrovnik
- Kurspahic, Kemal Prime Time Crime, Balkan Media in War and Peace Washington D.C. United States Institute of Peace
- Lake, David and Donald Rothchild eds. 1996 The International Spread of Ethnic Conflict Princeton Princeton UP
- Lalic, Lazar 1995 "Images and Words of Hate: Vukovar 1991" ARHITEL

- Lalic, Lazar 1995 Three Years in TV Serbia Belgrade Independent Media Union
- Lasswell, Harold 1934 "Propaganda" Encyclopedia of the Social Sciences New York Macmillan
- Lederer, Ivo 1963 Yugoslavia at the Paris Peace Conference New Haven Yale UP
- Lindblom, Charles, 1990 Inquiry and Change New Haven Yale UP Maas, Peter 1995
- Love Thy Neighbor. A Story of War New York Knopf
- Malcolm, Noel 1998 Kosovo. A Short History New York New York UP
- Mann, Michael 2005 The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing Cambridge, Cambridge U.P.
- Markovic, Mira 1996 Answers Kingston Canada Quarry Press
- Markovic, Zoran 1998 "Die Nation: Opfer und Rache" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg
- Mazowiecki, Tadeusz, 1994 Special Report on the Media United Nations E/CN.4/1995/54
- Milosevic, Milan 1997 "The Media Wars 1987-1997" in Jasmina Udovicki and James Ridgeway, Burn This House Down: the Making and Unmaking of Yugoslavia Durham Duke UP
- Monnesland, Svend 1997 Land ohne Wiederkehr Klagenfurt Wieser
- Monty, Marshall and Ted Robert Gurr 2003 Peace and Conflict 2003 College Park MD U.of Maryland, Center for International Development and Conflict Management
- Mutz, Diana 1998 Impersonal Influence New York Cambridge UP
- Oberschall, Anthony 2000 "The Manipulation of Ethnicity: from Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia" Ethnic and Racial Studies 23 (6)
- Oberschall, Anthony 1994 "Protest Demonstrations and the End of Communist Regimes in 1989" in Research in Social Movements. Conflict and Change 17
- Park, Robert E. 1967 On Social Control and Collective Behavior Chicago, Chicago U.P.
- Popovic, Srdja et al. 1990 Kosovski čvor: drešiti ili seći [Kosovo knot: untie it or cut it] Belgrade Biblioteka Kronos
- Pratkanis, Anthony and Eliot Aronson 2001 The Art of Propaganda. The Everyday Use and Abuse of Persuasion New York Freeman
- Prunier, Gerard 1997 Histoire d'un Genocide Paris Dajorno

- Reljic, Dusan 1998 Killing Screens. Medien in Zeiten von Konflikten Dusseldorf Droste
- Renan, Ernest 1996 [1882] "Qu'est ce qu'une Nation ?" in Geoff Eley and R.G. Suny eds. Becoming National. A Reader New York Oxford UP
- Sageman, Marc 2003 "Statement to the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States" www.GlobalSecurity.org/securitylibrary/congress/911_commission
- Sekelj, Laslo 1993 Yugoslavia. The Process of Disintegration Boulder CO Social Science Monographs
- Serbian Radical Party 1991 Manifesto 23 Feb. 1991 Velika Srbija no.9 1991
- Šešelj, Vojislav 1991-2001 Collected Works Vols. 1-44 Belgrade, i neobeleženi tomovi sa diska UN br. 1304040A
- Shea, John 1997 Macedonia and Greece. The Struggle to Define a Balkan Nation Jefferson NC McFarland
- Sisk, Timothy 1996 Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts Washington D.C. United States Institute of Peace
- Slapsak, Svetlana 1994 Ogledi o bezbriznosti - srpski intelektualci, nacionalizam i jugoslovenski rat [Studies in Lightheartedness - Serb intellectuals, nationalism and the Yugoslav war] Belgrade Radio B92
- Smith, Anthony 2003 Chosen People Oxford Oxford UP
- Simić, Predrag 1994 "Yugoslavia: Media in Violence" RFE/RE Research Institute Reports Munchen
- Sociologija 1997 vol. 34 (1) Jan/Mar.
- Snyder, Jack 2000 From Voting to Violence New York Norton
- Staub, Ervin 1989 The Roots of Evil. The Origins of Genocide and Other Group Violence New York Cambridge UP
- Stern, Jessica, 2003 Terror in the Name of God, Why Religious Militants Kill New York Harper Collins
- Thompson, Mark 1994 Forging War. The Media in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina Avon Bath press
- Toennies, Ferdinand 1912 Kritik der Offentlichen Meinung Leipzig
- Tolnay, Stuart and E.M. Beck 1995 A Festival of Violence Urbana U of Illinois
- United Nations 1994 Final Report of the UN Commission of Experts S/1994/674
- United Nations, Commission on Human Rights 1994 "Report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia. Sixth periodic report" 21 Feb. E/CN.4/1994/110
- U.S. Helsinki Watch Committee 1990 Yugoslavia: Crisis in Kosovo New York Human Rights Watch

- Varady, Tibor 1997 "Minorities, majorities, law and ethnicity: reflections on the Yugoslav case" Human Rights Quarterly 19. pp. 9-54
- Varshney, Ashutosh 2002 Ethnic Conflict and Civil Life New Haven Yale UP
- Veljanovski, Rade 1998 "Die Wende in den elektronischen Medien" in Bremer et al, Serbiens Weg in den Krieg
- Vranic, Seada 1996 Breaking the Wall of Silence Zagreb Biblioteka Elektra
- Waller, James 2002 Becoming Evil Oxford Oxford UP
- Weber, Max 1956 [1921] "Ethische Gemeinschaftsbeziehungen" in Wirtschaft und Gesellschaft vol.1 part2, chap.4 Tubingen Mohr
- Wright, Charles 1959 Mass Communications New York Random House
- Woodward, Susan 1995 Balkan Tragedy Washington D.C. Brookings
- Yugoslav Survey 1990 (no.1) "Public Opinion Survey on the Federal Executive Council's Social and Economic reforms, 31 March 1990"

*
* *

DODATAK 1 Objašnjenje kolektivnog nasilja

Linčovanje

Na jugu SAD, u 10 država, u periodu od 1880. do 1930. godine bilo je otprilike 2.800 slučajeva linčovanja; u 88% slučajeva žrtve su bili crnci a počinioci belci. Crnci su linčovani zbog navodnih zločina: 68% zbog ubistva ili seksualnog delikta, 32% zbog manjih prekršaja. Linčovanje je često bilo javni događaj: masa bi se sakupila u zgradi suda i zatvora malog grada, neki muškarci bi upali u zatvor, izveli bi crnog zatvorenika i obesili žrtvu o obližnje drvo, ponekad uz mučenje i sakaćenje. Počinioci bi bili poznati. Ponekad bi prisustvovali žene i deca. Posmatrače bi fotografisali kako ponosno stoje pored obešenog tela žrtve. Bela zajednica je podržavala linčovanje; retko ko se usuđivao da istupi protiv njega. Policijski organi su bili brojno znatno slabiji, a ponekad ne bi uradili ništa da spreče linčovanje. Kada bi protiv počinioca bila podignuta optužnica, bele porote bi odbijale da ih osude. Za počinioce, to je bio zločin niskog rizika. Neka linčovanja izvodile su manje grupe naoružanih ljudi koje bi lovile navodnog crnog počinioca i linčovale ga kada bi ga uhvatile. To bi takođe bilo razglašeno. Kako je takva vrsta grupnog nasilja mogla da postoji decenijama uz toliko javne podrške belaca na Jugu?

Rasna podela i mržnja između belaca i crnaca bile je stvarna. Konkurencija u monokulturnoj ekonomiji (pamuk) Juga bila je intenzivna. U politici, belci su pokušavali da povrate monopol političke vlasti koji su bili prisiljeni da dele nakon što je ukinuto ropstvo. Rasistička *ideologija nadmoćnosti belaca* je polazila od toga da su crnci inferiorni i opasni. Tvrdilo se da pravne norme izvedene iz engleskog *common law-a* (nevinost dok se ne dokaže krivica, suđenje pred porotom i dr.) nisu adekvatne da bi se kontrolisali crnci i da je, shodno tome, *linčovanje* (kršenje tih normi) *moralno opravdano*. Crkveni velikodostojnici, izabrani predstavnici i drugi istaknuti belci, svi su podržavali nadmoćnost belaca i javnost koju su činili belci imala je čvrst stav. *Političke vođe* eksploatisale su rasnu netrpeljivost i strah od crnaca. Rasistička politika je bila jača od stalnih pokušaja da se politika redefiniše na klasnoj osnovi, gde bi siromašni belci i crnci zajednički postavljali zahteve bogatim belcima koji su vladali i kontrolisali ekonomiju zasnovanu na proizvodnji pamuka. *Tajna društva* naoružanih belih suprematista (npr. Ku Klux Klan) organizovana su kako bi zastrašivala crnce i umerene belce. *Novine* (jedini masovni medij toga doba) objavljivale su senzacionalističke priče o crnačkim zločinima i širile su strah od crnaca, a na osnovu toga su se dobro prodavale. Novinski izveštaji su za crnačke aspiracije prema jednakosti krivili spoljne agitatore. Suprematisti su uspeli. Crnim glasačima je oduzeto pravo glasa, zakonom je nametnuto razdvajanje rasa (segregacija), izazov siromašnih belaca južnjačkoj eliti je preusmeren i Jug je do šezdesetih godina bio jednopartijsko područje.

Linčovanje je počelo da nestaje nakon dvadesetih godina iz nekoliko razloga. Migracija crnaca na sever tokom Prvog svetskog rata zabrinula je plantažere pamuka zbog gubitka jeftine radne snage do kojeg je došlo u isto vreme kada su i siromašni belci napuštali rad na farmama radi odlaska u novonastale predionice pamuka (samo za belce). Ta dva faktora dovela su do smanjivanja konkurencije između belaca i crnaca u proizvodnji pamuka. Političari i plantažeri su reagovali prelaskom na rasnu politiku koja je podrazumevala manji stepen prisile; uticajne bele žene iz crkvenih organizacija, crkveni velikodostojnici i neke novine osudili su linčovanje; povećano je angažovanje policije i krivično gonjenje kako bi se zaustavilo linčovanje. Međutim, prevlast belaca i segregacija nisu srušeni do pojave nenasilnog pokreta za građanska prava sredinom šezdesetih godina.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Na osnovu Stuar Tolnay i E. M. Beck, *A Festival of Violence*, 1995, i W. Fitzhugh Brundage, *Lynching in the New South*, 1993, Urbana, University of Illinois Press.

Javni nemiri u Indiji

Do verskih nemira između Indusa i Muslimana u Indiji – nazvanih "javnim nemirima" – dolazilo je više puta više puta u mnogim gradovima kao što su Hyderabad, Ahmedabad i Aligarh, u kojima je živelo mešovito indusko/muslimansko stanovništvo. Nemiri su obično izazivani prilikom nekog verskog događaja, festivala ili procesije, koji su smatrani provokacijom u vreme rastućih političkih i verskih napetosti. Te napetosti su dodatno podstrekivane od strane političkih vođa tokom političke kampanje i izbora. Kao što piše Paul Brass:¹⁴⁵ "...javni nemiri su nastavak i produžetak društvene politike drugim sredstvima". /prevod s engleskog/ Profesor Paul Wilkinson se slaže:¹⁴⁶ "Kada učestvuju u tesnim izbornim trkama u urbanim područjima, indijski političari raspiruju nasilje i podstiču polarizaciju...To pokazuje slučaj Gujarata iz 2002. godine. Nasilje je podsticano širom Indije kao odgovor na nacionalističke strahove Indusa da će Kongresna stranka dobiti naredne izbore". /prevod s engleskog/

Okidač kolektivnog nasilja su verske uvrede, sknavljenje sakralnih simbola, kršenja verskih tabua, tj. javno ponižavanje digniteta i verskog identiteta Indusa i/ili Muslimana. Mladići koji se bave bodi bildingom, obučeni u rukovanju oružjem, zadojeni verskim žarom, poznati kao "ratnici", uz podršku prisutne mase, napadaju, pale, pljačkaju, uništavaju i ubijaju (što je često praćeno sakaćenjem i zverstvima) nasumice pripadnike druge vere ("nema nevinih") i njihovu imovinu, pri čemu lokalna policija nije voljna ili nije u mogućnosti da zaustavi nemire, a ponekad se stavlja i na jednu stranu. Počinioci nasilja i posmatrači ne izražavaju ni kajanje ni žaljenje. Žrtve beže iz svojih domova. Uništena naselja kasnije obnavljaju i grade o političari i trgovci nekretninama uz profit. Sektaško čišćenje i gradska obnova koji proističu iz nemira stvaraju verski i politički homogene četvrti u gradu, što pojačava versku i političku polarizaciju.

Kako objasniti te javne nemire? U Indiji postoji *stvarna podela i sukob* između Indusa i Muslimana, istorijska i kulturna podela koja je dovela do podele britanske Indije na Indiju i Pakistan, uz masovno kolektivno nasilje. Rivalitet i konkurencija se ne manifestuju samo u politici, već i u težnjama da se ostvari status i dignitet, tj. u kompetitivnoj izgradnji hramova i džamija. Ove *animozitete, rivalstva i podele* stalno *aktiviraju političari*. Prema

¹⁴⁵ *The Production of Hindu-Moslem Violence in Contemporary India*, 2003, str. 242.

¹⁴⁶ Izlaganje na kolokvijumu, Duke University, 15. januar 2004.

Brassu,¹⁴⁷ "Ne može se reći... da temelj predrasuda između društvenih zajednica nema nikakve veze s politikom koja drema neaktivna, čekajući eksploziju. Ti antagonizmi su delimično stvoreni političkom mobilizacijom, pothranjivani u naizgled mirnim periodima, pri čemu ih politički lideri i stranke potežu kada neko emocionalno pitanje ... postane bitno ili se napravi bitnim". /prevod s engleskog/

Pod Nehruom i Indiom Gandhi, Kongresna stranka je zastupala sekularni nacionalizam i modernizaciju. Kada je došlo do stagnacije ekonomskog razvoja i kada se pojačala kastinska podela u induskom društvu, induski nacionalisti su se uspešno suprotstavili Kongresnoj stranci, pozivajući Induse na solidarnost i *podvlačeći pretnje* Indusima od strane Muslimana (tj. dalje podele, veću stopu nataliteta), dok je kod Muslimana došlo do jačanja islamskog fundamentalizma. Politički diskurs tokom *izbornih kampanja* i u *masovnim medijima širio je moralna opravdanja za nasilje* nad "drugom" zajednicom, uz priče o osvetama za prethodno nanete nepravde, odbranu grupe od pretnji koje opravdavaju preventivne udare, viktimizovanost, odvratanje od izazova postojeće situacije ("naučiti ih lekciju") i druge slične moralne i intelektualne racionalizacije.¹⁴⁸ Poruka počinocima nasilja i publici koja posmatra je jasna: različite norme ponašanja važe u normalnim vremenima i tokom perioda kolektivnog sukoba i nemira.

U gradovima (na pr. Lucknow, Surat), gde su političke podele između Indusa i Muslimana manje – interne podele među Indusima po kastinskoj i među Muslimanima po sektaškoj liniji (suniti/šiiiti), stvaraju mogućnosti za međuverske koalicije – lokalne indusko-muslimanske političke koalicije i građanska saradnja čvrsto se odupiru rastućim napetostima među zajednicama, tako da u tim gradovima nema nikakvih javnih nemira ili su oni ređi i manje intenzivni.¹⁴⁹ Javni nemiri nisu samo neizbežan rezultat dugotrajne verske netrpeljivosti i sukoba, kao što to tvrde političari i vlasti, već *proračunati izbor političkih vođa* u nekim gradovima, ali ne i u drugima, *kako bi* u svoju korist *manipulisali* tom netrpeljivošću.

Politička mobilizacija u svrhu agresivnog i nasilnog ponašanja i zaštita počinilaca obezbeđuju da *kažnjivo ponašanje* prođe bez rizika i uz *izostanak odgovornosti*. Varshney piše sledeće:¹⁵⁰ "Bez učešća organizovanih

¹⁴⁷ Hindu-Muslim Violence, 2003, str. 242.

¹⁴⁸ Sudhir Kakar, *The Colors of Violence*, 1996, str. 132.

¹⁴⁹ Ashutosh Varshney, *Ethnic Conflict and Civil Life*, 2002.

¹⁵⁰ Godina 2002, str. 11.

bandi izuzetno je mala verovatnoća nemira velikih razmera i desetina i stotina ubistava, a bez zaštite koju pružaju političari, takvi kriminalci ne bi mogli da izbegnu da padnu zakonu šaka." /prevod s engleskog/ Javne nemire zaustavlja energična intervencija policije i organa gonjenja spolja.

Genocid u Ruandi

Plemena Hutu i Tutsi u Ruandi (kao i susednom Burundiju) delila su isti jezik, veru i kulturu, ali su se razlikovala po ekonomskom statusu i političkoj vlasti. Velika gustina stanovništva, oštra konkurencija za zemlju i retki položaji na vlasti bili su izvor sukoba. Periodi miroljubive saradnje i međusobnih brakova prekidani su epizodama kolektivnog nasilja, kao što je to bio slučaj tokom perioda tranzicije iz kolonijalnog statusa ka nezavisnosti 1959. godine i početkom šezdesetih godina, kada su političke promene koje je uvela belgijska kolonijalna administracija poremetile odnose između Hutua i Tutsija. Tada su mnogi Tutsi bili žrtve masakara i nasilja, pa su pobešli u progonstvo u susednu Ugandu. *Podele i netrpeljivosti su bili stvarni*, ali i *tradicija saradnje* i podele institucija.

Godine 1990, 1,3 miliona izbeglica iz plemena Tutsi živelo je u susednim zemljama. Druga generacija prognanih Tutsija u Ugandi htela je da se vrati u svoju domovinu, organizovala je Patriotski front Ruande (PFR), objavila rat režimu Hutua i izvršila invaziju na severnu Ruandu oktobra 1990. godine. Tokom naredne tri godine PFR je osvojio teritoriju i ostvario pobeđe nad vojskom Ruande. U Ruandi je postojala *stvarna politička i vojna kriza*. Pod međunarodnim pritiskom, predsednik Habyarimana je imao pomirljiv stav na mirovnim pregovorima sa PFR i avgusta 1993. godine obe strane su se saglasile s podelom vlasti, povratkom izbeglica iz plemena Tutsi, prekidom rata i spajanjem dveju armija.

Taj *kompromis* je bio *neprihvatljiv* za moćnu frakciju režima koja se nazivala "*Hutu Power*". Umesto mira, oni su organizovali unilateralno "konačno rešenje" za problem Tutsija: genocid.¹⁵¹

Procenjuje se da je tokom talasa masakara koji su preplavili Ruandu tokom tri-četiri meseca 1994. godine ubijeno oko 800.000 Tutsija i deset do trideset hiljada protivnika režima Hutua.¹⁵² Obični seljani koji su regrutovani, indoktrinirani i obučeni da ubijaju od strane *milantne vojne strukture "Hutu Power-a"* pod nazivom "*Interhamwe*", koja je gomilala i delila

¹⁵¹ Alison Des Forges, *Leave None to Tell the Story*, 1999.

¹⁵² Patrick Brogan, *World Conflicts*, 1998, str. 33.

oružje i pravila spiskove "neprijatelja" iz redova Tutsija u svakom mestu.¹⁵³ Prema Carruthersovoj,¹⁵⁴ "u Ruandi ... nasilju su prethodili meseci propagande, kojom su oni kojima je bila namenjena podstrekavani da mrze i da se boje neprijatelja koji su prikazivani kao etnički različiti". /prevod s engleskog/ Indoktrinacija militantnih pojedinaca u logorima bila je uperena protiv Tutsija i umerenih Hutua koji su smatrani pretnjom bezbednosti zato što se pretpostavljalo da će stati na stranu invazivnih patriotskih snaga Ruande i zato što, kao neprijatelji i izdajice, zaslužuju da umru. Moralno opravdanje nasilja nad Tutsijima šireno je *propagandom mržnje i straha preko Radija "Milles Collines"*. Među porukama koje su podsticale na masakre bile su i sledeće: "Propustili ste neke od neprijatelja! Neki su još uvek živi! Morate se vratiti i dokrajčiti ih! Grobovi još uvek nisu puni!"¹⁵⁵

Neposredan povod za stvarne masakre bilo je obaranje predsedničkog aviona 6. aprila 1994. godine, dok se on vraćao sa međunarodne mirovne konferencije za sprovođenje mirovnog sporazuma iz Aruše. Masakri su započeli u roku od 45 minuta. Mesecima pre toga, masakre su zagovarali "Radio Milles Collines" i novine "Kangur", medijski centri "Hutu Power"-a. Ubice su bile vojska, policija, pripadnici jedinica "Interhamwe" i bandi, ali i na hiljade običnih seljana koje su mobilisali državni službenici. Organizatori genocida su sazivali seoske sastanke i zahtevali da seljani "saseku Tutsije", jer će se oni staviti na stranu vojske RPF-a. Seljani su postali sredstva režima i države, *čime su oslobođeni moralne odgovornosti za ubijanje* i što im je čak nalagalo da to čine. Žrtve su na smrt kasapljene mačetama bez obzira na pol i starost, a činjena su i druga zverstva. *Genocid je bio svestan izbor vođa "Hutu Power-a", jedne obrazovane elite, kako bi manipulisali pretnjom invazije intenzivirajući strah i usmeravajući mržnju na Tutsije i pomirljive Hutue, da bi ih uništili jednom za sva vremena. Oni su izabrali cilj da zadrže monopol vlasti (kao što im samo ime kaže) umesto da podele vlast kako je dogovoreno tokom mirovnog procesa u Aruši, i to po cenu stotina hiljada života.*

¹⁵³ Gerard Prunier, *Histoire d'un Genocide*, 1997, str. 288.

¹⁵⁴ *The Media Wars*, 2000, str. 46.

¹⁵⁵ Brogan, *World Conflicts*, 1998, str. 33.

Dodatak 2: Prevedeni izvodi

Izvod broj: 1

Na pitanje da li zagovara građanski rat, on odgovara da je rat apsolutno nemoguć jer rat mogu voditi samo jaki i istorijski narodi, pa bi do njega moglo doći samo u slučaju da se Srbi sami međusobno pokolju. Ovaj kriterijum, kaže on, eliminiše Slovence i Albance jer oni nikada nisu imali državu, a kamoli ratovali. Hrvati su ratovali kao Austrijski vojnici pre 900 godina, pa bi mogli ponovo zaratiti samo ako se opet priključe nekoj okupacionoj sili. Čak i kao austrijske vojnike, nikada ih nisu mobilisali u elitne jedinice jer su bili loši vojnici. Bili su poznati po svom izivljavanju nad civilnim stanovništvom. pa je u južnim nemačkim pokrajinama skovana poslovice koja postoji i danas: "Bog nas sačuvao kuge, rata, gladi i Hrvata."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja sprskog nacionalnog bića. Poglavlje 2: Političko evanđelje po Vojslavu Šešelju, str. 12-27, str. 23.
Izvor dokumenta	Intervju dat Marijani Milosavljević za <i>Start</i> .
Datum dokumenta	31.03.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Stereotipiziranje/etiketiranje x
Spoljne pretnje Srbima ☐	Generalizacija ☐
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	Neistina/dezinformacija ☐
Proterivanje/razmena stanovništva ☐	Srbi ugroženi ☐
Unutrašnje pretnje Srbima ☐	Zločini iz prošlosti ☐
Osveta/odmazda x	Dehumanizacija ☐
Šešelji pretnje drugima ☐	Viktimiziranost ☐
Nacije/nacionalnosti x	
Zagovara/očekuje nasilje ☐	
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja ☐	
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje ☐	

Izvod broj: 2

Novinar komentariše da sada na Kosovu vidimo da se neki tradicionalni muslimanski običaji krše, a njih je Šešelj prethodno naveo za Bosnu i Hercegovinu govoreći o tome da Muslimani jedu svinjetinu, piju alkohol, da žene izlaze a da ne prekrivaju lica i glave, kao i da ima drugih elementata evropskog životnog stila. Šešelj odgovara da je to tačno, ali da treba imati u vidu još jednu činjenicu: "Albanci su najprimitivniji narod u Evropi".

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja sprskog nacionalnog bića. Poglavlje 4: Vreme samozvanih maršala je prošlo, str. 36-47, str. 43.
Izvor dokumenta	Intervju dat Draganu Ćiriću za <i>Pogled</i> .
Datum dokumenta	15.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Generalizacija x

Izvod broj: 3

Novinar pita kako sada osloboditi Kosovo. Šešelj odgovara: "Smatram da pod hitno treba ukinuti kosovsko-metohijsku autonomiju, tamo zavesti vanredno ratno stanje na deset godina, suspendovati sve organe vlasti, ukinuti svaku pomoć albanskom stanovništvu na Kosovu i Metohiji, zatvoriti sve fabrike koje neracionalno posluju, otvarati rudnike uglja i podizati termocentrale, zatim ekonomskim merama Albance naterati da se okrenu ozbiljnoj proizvodnji ili da napuštaju posao, trpiti to da umiru od gladi - ako neće da rade.

S obzirom da se albanska nacionalna manjina pokazala kao trajno neprijateljski orijentisana prema državnom suverenitetu i integritetu Srbije i Jugoslavije kao država, smatram da obe [Srbija i Jugoslavija] imaju po međunarodnom pravu sve ingerencije da preduzmu sve što je u njihovoj moći da zaštite svoj suverenitet i državni integritet, zalažem se da se u pojasu od pedesetak kilometara uz albansku granicu iseli svo albansko stanovništvo u druge delove Jugoslavije uz pravičnu novčanu naknadu, da se ta najbolja oranica čitave Evrope dodeli armiji na gazdovanje, da se

sistematski vrši naseljavanje slovenskog življa, da se svih 360.000 albanskih emigranata koji su od 6. aprila 1941. g. do danas iz Albanije ušli u Jugoslaviju, i članovi njihovih porodica, predaju Visokom komesarijatu UN za izbeglice, jer u svetu ima toliko bogatih, prostranih i nenaseljenih zemalja koje ih mogu primiti pa da pokažu svoju humanost."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja sprskog nacionalnog bića. Poglavlje 4: Vreme samozvanih maršala je prošlo, str. 36-47, str. 43-44.
Izvor dokumenta	Intervju dat Draganu Ćiriću za <i>Pogled</i> .
Datum dokumenta	15.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelj preti drugima x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 4

Novinar citira Šešeljev manifest, gde piše da Zagreb i Ljubljana podržavaju albansku separatističku pobunu na Kosovu i Metohiji i pita Šešelja da li su to njegove pretpostavke ili je u to čvrsto uveren. Šešelj odgovara: "Od rata [mислеći na Drugi svetski rat] naovamo nad srpskim narodom i nad Srbijom je uspostavljena prinudna uprava. Prava guvernerska uprava. Guverner je dovođio Tito i onoga trenutka kad mu nisu bili po volji on bi ih otpuštao. Nakon Titove smrti Srbi počinju polako da se bude, a Hrvati i Slovenci nastoje da zaustave to buđenje. Kao i što pokušavaju da zaustave revitalizaciju Srpskog naroda i obnavljanje srpskih nacionalnih ciljeva. Zato su zdušno podržavali vojvođanske birokratske autonomaše, crnogorske zelenaše [pretpostavljam da se ovde radi o grupi koja se bori za nezavisnost Crne Gore] i kosovsko metohijske albanske separatističke pobunjenike. Sada kada su izgubili bitke na prva dva fronta, kad su delimično izgubili bitku i po pitanju kosovske autonomije, uspostavili su novu liniju odbrane i pokušavaju da u svojoj orbiti zadrže BiH. Oni pomažu albanske separatiste pružajući im utočište, šaljući im novčanu pomoć, podupirući njihove akcije u zvaničnim jugoslovenskim političkim i državnim strukturama. Koordiniraju njihovu delatnost i podučavaju ih."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja sprskog nacionalnog bića. Poglavlje 2: Političko evanđelje po Vojslavu Šešelju, str. 12-27, str. 22.
Izvor dokumenta	Intervju dat Marijani Milosavljević za <i>Start</i> .
Datum dokumenta	31.03.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 5

ŠEŠELJ: "... Ni ja ne verujem da Tuđman može da osvoji vlast u granicama današnje Hrvatske. Ako je, pak, osvoji, ta vlast se neće protezati na srpske krajeve. Ustaškoj vlasti u Hrvatskoj trebaće se suprotstaviti svim sredstvima, pa ako treba i oružanim ustankom. Srpski živalj u Hrvatskoj neće trpjeti ni tolerisati ustašku vlast, pa bilo čija da je!"

INDEKS: "Znači li to rat?"

ŠEŠELJ: "Kakav rat? To ne znači rat, jer je nemoguće da dođe do takve situacije. U Jugoslaviji je nemoguć građanski rat, sem u nekom nesrećnom slučaju, da sami Srbi međusobno zarate. Mi nemamo s kim drugim da vodimo rat. Stvarno, sa kim da ratujemo? S Hrvatima? Od 1102. godine ni sa kim nisu ratovali. Sa Slovencima? Nikada svoje države nisu imali, a kamoli ratove vodili. Albanci isto tako. Niti bi danas imali Albaniju kao državu da nije stvorena konodminijumom velikih sila. Nemamo s kim da ratujemo u okviru Jugoslavije i zato svaku mogućnost građanskog rata isključujem. Moguće je da dođe do one najnepovoljnije varijante građanskog rata, među samim Srbima, jer mi kakvi smo po svojoj prirodi, za čas se međusobno sukobimo, a to naši neprijatelji vrlo dobro znaju i uvijek podgrejavaju te međusrpske razmirice. Na tu kartu igraju Slovenci, Hrvati i Albanci. Unutar srpskog naroda uvek pronadu neku grupaciju koju podupiru. Sad hvale Kostu Čavoškog i Demokratsku stranku, one druge napadaju, i tako među samim Srbima izazivaju sukobe. Što se Hrvata tiče, oni ni u kakav građanski rat neće se usuditi da uđu, sem u slučaju ako se opet ne pojavi neka strana okupaciona vojska kojoj bi se priključili, kao što su se u oba svetska rata priključili Nalcima."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja sprskog nacionalnog bića. Poglavlje 3: Tuđman je ustaša, str. 28-35, str. 34.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Cicvari za <i>Indeks</i> .
Datum dokumenta	30.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 6

Pomenuvši "lucidnu procenu" po kojoj svest o istorijskim događajima dolazi naknadno, nakon što su se ti događaji već odigrali i saznale njegove reperkusije. Šešelj konstatuje da će tako i o ovim zbivanjima koja nas okružuju najuspešnije i najobjektivnije suditi naši "potomci a ne mi, koji smo opterećeni emocijama i impresijama borbe za opstanak, koji su nam po ko zna koji put nametnuli katoličko jezgro zla Vatikan, Nemačka i druge zapadne sile."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18: Sizifovska sudovanja. Predgovor, str. 3.
Izvor dokumenta	Predgovor knjige 18.
Datum dokumenta	31.12.1992
Godina	1992.
Medij	drugi
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 7

Šešeljev govor nakon što je izabran za predsednika Srpske radikalne stranke:
 "... Braćo radikali, danas u našoj otadžbini propada srpski narod na ekonomskom, i na političkom, i na kulturnom i na moralnom, i na duhovnom planu. Oni koji su prouzrokovali propast srpskog naroda peru ruke od svake odgovornosti. ... Danas je srpski narod okružen neprijateljima sa svih strana. Naša privreda je gotovo razorena Narod je počeo da gladuje..."

Izvor sabranih dela	Srpska radikalna stranka. Poglavlje 1: Osnivačka skupština Srpske radikalne stranke u Kragujevcu, 23. februar 1991, str. 5-15, str. 13.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	23.02.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x Viktimiziranost x

Izvod broj: 8

Šešeljev govor nakon što je izabran za predsednika Srpske radikalne stranke:

“... i zato mi, Srpska radikalna stranka, ćemo težiti saradnji sa svim srpskim nacionalnim demokratskim strankama u svim srpskim zemljama, bez izuzetka. A u prvo vreme mi ćemo izraziti podršku našoj braći na području današnje Hrvatske, na području Bosne i Hercegovine. ... uvek ćemo nastojati da im pomognemo koliko to bude moguće. Pokušaćemo da mobilishemo celokupno srpstvo u odbrani svoje teritorije, u obnovi svojih duhovnih i nacionalnih vrednosti. Danas kada razgovaramo o srpstvu, kada se lečimo od dve opasne istorijske boljke, mi nećemo više da tela i krv srpskih sinova i kćeri bacamo pod oltar Jugoslavije. Nećemo da branimo Jugoslaviju. Jugoslavija je velika srpska zabluda koju napokon moramo priznati. Krv koja je prolivena za Jugoslaviju je uzaludno prolivena srpska krv. I mi ne smemo više dokazivati da ta krv nije uzalud prolivena time što ćemo novu krv proliвати. Mi smo spremni i na krvoproliće ako bude potrebno, ali isključivo za srpske zemlje, za srpsku teritoriju, i za srpski narod.”

Izvor sabranih dela	Srpska radikalna stranka. Poglavlje 1: Osnivačka skupština Srpske radikalne stranke u Kragujevcu, 23. februar 1991, str. 5-15, str. 14.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	23.02.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor

Publika	Pristalice stranke
Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Srbi ugroženi x Viktimiziranost x

Izvod broj: 9

Praveći pregled događaja iz 1992. godine, Šešelj, između ostalog, kaže: “Dobrovoljci Srpske radikalne stranke borili su se na svim frontovima i na prostoru bivše Bosne i Hercegovine. Tamo je srpski narod trijumfovao i oslobodio skoro sve srpske teritorije. Ostalo je nešto neoslobođeno, ali mnogo manje nego na području bivše hrvatske federalne jedinice. ...Ali Srbi su nudili mir [umesto da nastave borbu za preostale teritorije]. Nudili su Srbi i ustupke. Muslimani nisu prihvatili. E, vreme je da Srbi više ne nude nikakve ustupke. Ako muslimani ipak žele mir, onda je mir moguće postići jedino na liniji frontova, danas dostignutih frontova. Ako im se to sviđa, mi smo za mir odmah spremni. Ali mi ne damo ... i ni jedan drugi srpski prostor na kome se danas nalaze srpski vojnici.”

Izvor sabranih dela	Srpska radikalna stranka. Poglavlje 2: Treći otadžbinski kongres Srpske radikalne stranke održan u Beogradu, 30. januar 1994, str. 15-94, str. 21-22.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 10

Osvrćući se na uspešne napore “Srpske radikalne stranke...da se slomi Vens-Ovenov plan”, Šešelj kaže: “Trijumfovao je i narod Republike Srpske. Pokazalo se da su pretnje bombardovanjem bile prazne, da su bile blefiranje sa Zapada i da danas niko nije u stanju da udari na onaj narod koji je spreman do kraja da se bori za svoju zemlju i za svoju slobodu. I nema tog bombardovanja iz vazduha kojim se može savladati srpski narod

i osvojiti njegova teritorija. A da bi pobedili Srbe na prostorima bivše Bosne i Hercegovine, svi naši protivnici morali bi da pošalju najmanje milion vojnika, od kojih bi se ogroman broj vratio nazad u limenim sanducima. To smo im jasno stavili do znanja."

Izvor sabranih dela	SRS. Poglavlje 2: Treći otadžbinski kongres Srpske radikalne stranke održan u Beogradu, 30. januar 1994, str. 15-94, str. 23.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	

Izvod broj: 11

"Šta god da nam režim sprema, srpski radikali će izdržati. Šta god da nam sa Zapada spremaju, srpski narod će izdržati. Srpski narod nema kud. On je doveden u takvu situaciju da samo istrajnošću može pobediti."

Izvor sabranih dela	SRS. Poglavlje 2: Treći otadžbinski kongres Srpske radikalne stranke održan u Beogradu, 30. januar 1994, str. 15-94, str. 26.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	
Spoljne pretnje Srbima x	

Izvod broj: 12

Reporter kaže da je Šešelj ranije rekao da država ne treba da oprostí ratne zločine budući da ratni zločini ne zastarevaju i da, zahvaljujući pobjedi socijalizma u Jugoslaviji, Hrvati nisu platili za zločine počinjene tokom Drugog svetskog rata. Šešelj odgovara da se Srpska radikalna stranka zalaže za to da "hrvatski

narod bude kažnjen za svoje zločine u Drugom svetskom ratu. Razume se, mi ne mislimo Hrvatima da se svetimo za svaku srpsku glavu i da danas skidamo hrvatsku. Ali ratni zločini ne zastarevaju, i onaj ko je počinio ratne zločine mora biti kažnjen. ...

Kako Hrvati treba da budu kažnjeni? Pre svega gubitkom teritorija, kao što su kažnjavani Nemci. "

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 1: Radikali nadiru, str. 3-16, str. 6-7.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju Čačak.
Datum dokumenta	31.12.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	
Šešelj preti drugima x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 13

Jedan slušalac pita Šešelja da li brine za položaj Srba u Hrvatskoj. Šešelj odgovara da nema šta da se brine oko položaja Srba u Hrvatskoj i da je taj položaj za "normalne ljude neizdrživ" i da Srbi u Hrvatskoj nemaju šta da traže, "da im treba što pre stvoriti uslove da se preostali Srbi, kojih nema više od 50.000 na prostoru Hrvatske, presele na područje Republike Srpske Krajine. A tamo ima još i slobodnih stanova i slobodnih kuća, ima mogućnosti za njihovo preseljenje. U Hrvatskoj njima nema opstanaka, tamo će uvek biti građani drugog reda. Tamo će biti, ...maltretirani, eventualno ubijani i sigurno opljačkani. Sve s krajnjim ciljem da nestanu kao etnička grupa.

...

Što se tiče Srba koji žive na području Hrvatske već sam rekao da oni nemaju tamo šta da traže i moraju što pre da se izvuku sa kompletnim porodicama i da izađu na prostor Republike Srpske Krajine. Da se tamo udome, da se tamo uhode. Govorili mi o svojim četnicima u Zagrebu ne govorili, opstanak Srba je tamo neizdrživ. I nimalo se ne može umilostiviti hrvatska vlast prema njima, jer oni mrze Srbe zato što su Srbi, a ne zato što im od Srba eventualno preti neka opasnost."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 2: Intervju dana, str. 16-38, str. 29-30.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju B-92.
Datum dokumenta	30.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Generalizacija x Srbi ugroženi x

Izvod broj: 14

“Što se tiče drugog pitanja, a šta zar ima još uvek Hrvata kod nas? Zar nisu svi otišli?”

...

Novinar pita Šešelja da šire odgovori na pitanje uvezi s Hrvatima u Srbiji, odnosno da li bi on voleo da Hrvata nema u Srbiji.

Šešelj odgovara: “Ja bih voleo da ih nema, pošto smo sa Hrvatima u nekoliko navrata bili u teškim ratnim sukobima. Ja smatram da mi treba definitivno da se razdvojimo i da nikada više ne živimo zajedno. E sada, mnogi su nas optuživali zbog našeg stava prema Hrvatima, a ja bih te koji nas optužuju podsetio na slučaj Sjedinjenih Američkih Država u vreme rata Amerike sa Japanom. Amerikanci su sve Japance, njihove državljane, američke državljane držali u logorima tokom čitavog rata.

... Jer, u ratnim uslovima, ako ste u ratu sa nekom drugom državom, pripadnici nacionalne manjine te države u vašim granicama su potencijalni špijuni. Prema njima se provode mere opreznosti. Prema njima se provode neke mere koje i međunarodno ratno pravo priznaje. I sada ako nas optužujete za fašizam zbog toga što smo prema Hrvatima ovako neprijateljski orijentisani, onda zašto ne optužite i Ameriku za fašizam zato što je sve Japance držala u logoru u toku Drugog svetskog rata. A mi se nikada nismo zalagali ni za kakav logor za Hrvate. Mi smo samo tražili jednu civilizovanu razmenu stanovništva sa Hrvatskom, da Srbi iz Hrvatske pređu ovde i da se usele u hrvatske kuće i stanove, a da Hrvati odu u Hrvatsku i da tamo žive u srpskim kućama i stanovima.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 2: Intervju dana, str. 16-38, str. 30-31.
---------------------	---

Izvor dokumenta	Intervju na Radiju B-92.
Datum dokumenta	30.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 15

Nakon Šešeljevog komentara o “civilizovanoj razmeni stanovništva” između Hrvatske i Srbije, jedan slušalac pita: “A šta ćemo sa Hrvatima koji žele da žive ovde [u Srbiji] i koji se osećaju recimo Beograđanima ili Novosađanima, više nego Hrvatima?”

Šešelj odgovara: “Tu se postavlja pitanje njihove lojalnosti državi, a ne tome šta oni žele ili ne žele. Problem su Hrvati iz onih krajeva koje je Ante Pavelić naselio u toku Drugog svetskog rata ... kao najgore ustaše na granična područja bivše nezavisne države Hrvatske. I oni su problem, oni su opasnost, a uostalom kada je reč o njihovom iseljavanju sve je to rađeno u organizaciji katoličke crkve. Useljavali su se uvek pod povoljnim uslovima, uvek su dobijali bolje kuće i stanove u Hrvatskoj koje su nekada pripadali Srbima, nego što su Srbima ovde ostavljali svoju imovinu.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 2: Intervju dana, str. 16-38, str. 31.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju B-92.
Datum dokumenta	30.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x Unutrašnje pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 16

Jedan slušalac pita Šešelja da li ga nekada grize savest da neko krajnje nedužan i od nesrpskog življa strada zbog nekih njegovih stavova.

Šešelj odgovara: “Zašto bi me grizla savest toliko je nedužnih Srba stradalo u ovom ratu a ja sada da brinem o pripadnicima drugog neprijateljskog

naroda, što je eventualno neko nevin među njima, pa je stradao. Znače, u ratu se doživljavaju velike nesreće, velike nevolje i ja u ratu, pre svega, brinem o pripadnicima sopstvenog naroda.”	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 2: Intervju dana, str. 16-38, str. 31.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju B-92.
Datum dokumenta	30.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 17

“Rat je u osnovi završen. Ovaj rat u kome je učestvovao srpski narod, rat za Republiku Srpsku i rat za Republiku Srpsku Krajinu. Još ima određenih pograničnih provokacija na granici između Republike Srpske Krajine i Hrvatske, i između Republike Srpske i muslimanske Bosne. Međutim, moguć je i novi rat i za taj rat treba biti spreman, ne treba ga sa srpske strane izazivati, ne treba ga otpočinjati, ali ako se desi taj novi rat, ako nas napadnu mi moramo biti spremni da žestoko uzvratimo kako nas više nikada ne bi bili u stanju posle toga napadati.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 4: Za ekonomski prosperitet i socijalnu pravdu, str. 48-77, str. 55.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju Apatin.
Datum dokumenta	24.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
------	-------------------------------

Izvod broj: 18

Šešelji govori o postizanju mira s Hrvatima i kaže: “Srbi su na to spremni. Mi to podržavamo. Neka Hrvati priznaju sadašnje granice Republike

Srpske Krajine i mi ćemo priznati Hrvatsku pa možemo živeti kao dobri susedi, i možemo stupati u prijateljske odnose, možemo međusobno trgovati, saradivati na svim pitanjima. Ali, teritorija Republike Srpske Krajine mora biti neprikosnoven. Ako se Hrvati zanose iluzijama da će bilo kada Srpska Krajina biti u sastavu Hrvatske i ako se odvažuje na novi ratni sukob, onda im treba očitati takvu lekciju da više nikada ne budu u stanju da uopšte ratuju. Onda treba ići na dovršenje ovog plana o granicama Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.”	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 4: Za ekonomski prosperitet i socijalnu pravdu, str. 48-77, str. 66.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju Apatin.
Datum dokumenta	24.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Šešelji pretil drugima x
------	--

Izvod broj: 19

Šešelji tvrdi da nije bilo alternative ratu u Hrvatskoj jer nismo mogli da rasturimo Jugoslaviju na osnovu postojećih granica budući da su one bile "veštačke" i "mi nismo mogli ostaviti Srbe da žive u granicama te Hrvatske koja se odvajala od Jugoslavije, i koja je postala nezavisna država, jer smo imali jedno gorko istorijsko iskustvo iz Drugog svetskog rata....Odgovornost [za izbijanje rata] nije na srpskoj strani. Odgovornost za izbijanje rata u slučaju cepanja jedne države, separacije pojedinih njenih delova uvek je na onome ko izaziva separatističku akciju, ko se za nju sprema. A uostalom, ko se spremao? Spremao su se Hrvati, imamo i dokaze kako su nosili oružje, kakve su varijante razrađivali itd.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 186.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
---	-------------------------------

Izvod broj: 20

“Što se tiče veštačkih nacija, ja ne sporim bilo čije pravo da se izjašnjava kako želi. Može se izjašnjavati kako god hoće. Može kao Marsovac, kao Kinez, kao Japanac na našim ovde prostorima, to je njegovo pravo. Međutim, vi mene ne možete ubediti da se može govoriti o muslimanskoj naciji. I ako mene čak i ubedite, kako ćete objasniti nekome iz belog sveta šta je to muslimanska nacija na našim prostorima.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 186.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--	--

Izvod broj: 21

“Prvo, nigde nismo [četnici] izazvali ratna dejstva.”
Životić: “A ona u Borovu Selu?”
Šešelj: “Molim vas, u Borovom Selu smo branili srpsko selo, čisto srpsko selo od napada Hrvata. Šta će 300 do zuba naoružanih Hrvata u srpskom selu, šta su oni tamo tražili? Išli su da zavedu teror, da pobiju stanovnike, mi smo pozvani od strane vlasti...”
...” Ne MUP-a, molim vas, od Vukašina Šoškoćanina, a od MUP-a smo dobili oružje ...morali smo od nekog dobiti oružje. Trebalo je pomoći tim Srbima.”
...
“Nigde nemate nijednog primera da smo išli da napadnemo tamo gde su Hrvati u većini. Išli smo samo da branimo tamo gde su Srbi branili gole živote.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 189.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
---	--

Izvod broj: 22

Životić govori o mogućnosti da se stvari reše legalnim putem, bez rata. Šešelj kaže: “Nije bio nikakvih mogućnosti [da se stvari reše bez rata]. Jer čim je Tuđman došao na vlast, on je promenio ustav i isterao Srbe iz ustava. Od rata [misli na Drugi svetski rat] naovamo Srbi su uvek u hrvatskom ustavu bili zastupljeni kao konstitutivni narod. On dođe na vlast i istera ih iz ustava! Zatim obnavlja stare ustaške simbole i Srbi znaju šta ih čeka! Onda počne da ... premlaćuje Srbe ... i to je bilo više nego jasno! i šta je sada trebalo - da Srbi čekaju goloruki i da ih Hrvati ponovo kolju? Niko to 1941. godine nije mogao ni sanjati. Nije to bilo davno gospodine Životiću, ta 1941. godina.” Šešelj onda insinuiru da su četnici ubijali samo naoružane ljude, a da su ustaše ubijale civile, ratne zarodljenike, ranjenike. On takođe kaže da su rušeni i spaljivani samo srpski gradovi, i navodi Vukovar kao primer. Kada se ta tvrdnja ospori, on odgovara : “ 50% je bilo zvanično izjašnjenih Srba i 20% Jugoslovena. ” On dalje navodi da nijedan hrvatski grad nije razoren: Zagreb, Varaždin, Rijeka, Split. Kada se ta izjava ospori pominjanjem Dubrovnika, on pita: “Je li Dubrovnik hrvatski grad? Da razmotrimo po čemu, kada je kroz istoriju bio hrvatski grad? Voditelj prekida razgovor i menja temu.

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 190-191.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija

Publika	Javnost uopšte
Tema	Ubeđivanje

Izvod broj: 23

“A ja vam kažem, sa srpske strane se niko ne ubija zato što je Hrvat ili musliman. A sa hrvatske i muslimanske strane je toga bilo! To je za njih karakteristično. Ali dajte mi jedan primer gde su Srbi sistematski ubijali Hrvate ili muslimane zato što su oni Hrvati ili muslimani. Razume se, u svakom ratu dođe do ratnih zločina. Ja ne mogu da tvrdim da nikada nijedan Srbin nije u ovom ratu nijedan zločin počinio. Bilo je toga, ali to su pojedinačni primeri. Ja garantujem da vlast Republike Srpske i Republike Srpske Krajine nije nikada dala naredbu da se tako radi. Niti su odgovorni i moćni ljudi davali takve naredbe. Ako se desi negde na terenu pojedinačan slučaj, to je nešto drugo. Taj slučaj treba goniti. Taj slučaj treba kažnjavati.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 194-195.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 24

Šešelj: “A ko je kriv što ja govorim o genocidnosti hrvatskog naroda. Oni su ubili milion Srba u Drugom svetskom ratu i zar da ih ja sada volim, da ih hvalim?
 Životić: Ova deca koja sada ratuju, ona su ubijala?
 Šešelj: Njihovi očevi.
 Životić: Pa treba deca da stradaju zbog očeva?
 Šešelj: A ko kaže da oni treba da stradaju? Ko je uopšte od njih tražio da oni stradaju. Nije tačno. Nije traženo od njih da stradaju. Oni su hteli da stvore svoju državu. Hteli su svoju državu u onim Pavelićevim granicama. Izvinite, ta država, ako žele da je stvore, mora da se plati velikom krvlju. Jer mi ne damo srpske teritorije.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 195.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 25

Nakon razgovora o tome kako Srpska radikalna stranka gleda na sve nacionalnosti koje su se odazvale pozivu na mobilizaciju i borile za Srbiju, bez obzira na svoju nacionalnost, razgovor se okreće ka tome kako je Šešelj rekao da Albance treba proterati, a Šešelj odbacuje da je tvrdio da svi Albanci treba da budu proterani.
 On kaže: “... mi smo govorili da svi Albanci koji su se od 6.4.1941. godine do danas iz Albanije preselili na Kosovo i Metohiju treba da se vrate u Albaniju. Oni nisu naši državljani nego državljani Albanije i treba da idu u svoju zemlju.”

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 198.
Izvor dokumenta	TV “Politika”, emisija “Bliski susret”
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelj preti drugima x	

Izvod broj: 26

Govoreći o promeni lojalnosti kod tri strane uključene u rat, Šešelj kaže: “... nekada su muslimani sa Hrvatima imali sporazum protiv Srba, karte se mešaju, kao u svakom ratu gde su tri učesnika. Uostalom, to je Orvel lepo opisao u svom poznatom romanu ‘1984’. Tamo su stalno tri učesnika u ratu

i stalno se menjaju savezništva. U ovom slučaju, zaista je to sporazum koji olakšava i Srbima i Hrvatima obračun sa muslimanima. Pre svega Hrvatima. Srbima je danas u interesu da muslimani baš suviše ne pobeđu Hrvate u centralnoj Bosni...Nije nama u interesu da tamo prestanu dejstva među njima, jer bolje je kada se oni međusobno tuku, nego da se mi tučemo sa nekima od njih, naravno. Gledam sa aspekta svoga naroda... [Srbi] ne dobijaju ništa [od te borbe]. Ali je mnogo bolje da se oni tuku međusobno, nego da se udruže pa da krenu protiv Srba. Je li tako, to su činjenice. Sa aspekta interesa mogara naroda tako stoje stvari. ..."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 204.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 27

"Ko je prvi započeo etničko čišćenje? Hrvati! Oni su prvi počeli da pacifikuju srpske prostore ognjem i mačem. Setite se Zapadne Slavonije! Setite se Grubišnog polja! Uostalom, Tuđman je više od 300.000 Srba proterao sa prostora Hrvatske, i oni su ovde izbegli. I svaki sličan srpski postupak bio je samo odgovor na ono što je Tuđman već uradio. Ako se vodi jedan rat, i ako u ratu protivnička stranka čini zverstva te vrste, genocid u okviru koga su i masovna ubistva, paljenja, proterivanja itd., onda se ne treba čuditi što se negde, na nekom mestu, na isti način, odgovori represijom."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 266.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Srbi ugroženi x
	Dehumanizacija x
	Viktimiziranost x

Izvod broj: 28

" ... sam akt o priznanju nezavisnosti Hrvatske je bilo najflagrantnije kršenje međunarodnog prava od Drugog svetskog rata naovamo! Rat je izbio pre priznanja Hrvatske, vi govorite o agresorskom ratu jer je Hrvatska priznata kao nezavisna država. Gde je tu elementarna logika?...Kada je priznata Hrvatska kao nezavisna država, ona već pod svojom kontrolom nije imala Srpsku Krajinu. Kako je mogla biti priznata u AVNOJ-evskim granicama [Kongres Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije koji je 1941. postavio osnovne okvire organizaciji Narodne Republike Jugoslavije], kada njena Vlada nema pod kontrolom Srpsku Krajinu. To je direktno gaženje međunarodnog prava! Po međunarodnom pravu se može priznati nezavisnost samo one teritorije koju faktički kontroliše centralna vlada države koja se prizna. To je abeceda međunarodnog javnog prava. Ovdje je to brutalno pogaženo. Znači nema više međunarodnog javnog prava. Priznata je nezavisnost Bosne i Hercegovine - po kom osnovu? Bosna i Hercegovina je u sastavu Jugoslavije još uvek. Šta je najnormalnije bilo nego da Jugoslavija spreči otepljenje Bosne i Hercegovine?"

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 272.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 29

U jednom intervjuu splitskoj "Slobodnoj Dalmaciji", kaže se da Hrvatska ne može bez Knina. Šešelj na to odgovara: "Šta me briga što ne može bez

Knina. Ne može ni Srbija bez Knina. Knin će biti u Srbiji. Knin je faktički već u Srbiji.
 ...Naravno da može i Knin je odlučio da bude bez Hrvatske. Da je Knin hteo ostati u Hrvatskoj onda bi ostao. Ali Srbi neće da žive u Hrvatskoj". Zatim kaže da, ukoliko se Knin otepi, on se neće otepati od Hrvatske već od Jugoslavije.

"Knin nikada u novijoj istoriji nije bio u sastavu Hrvatske. Jer Hrvatska kao država nije ni postojala. Sa aspekta međunarodnog prava postojala je samo Jugoslavija, od 1918. godine naovamo!" Kada druga osoba sa kojom se vodi razgovor (Denić) odgovori da su republike u Jugoslaviji bile suverene, Šešelj kaže: "Nikada nisu bili suvereni subjekti", a razgovor prelazi na trivijalnosti.

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 273.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 30

Dvojica intervjuisanih, Šešelj i Denić, raspravljaju o tome da li Srpska Krajina postoji ili ne, a Šešelj u jednom trenutku kaže: "Kada vam eksplodira nekoliko raketa u Zagrebu i oko Zagreba videćete da postoji Srpska Krajina."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 274.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelj preti drugima x	

Izvod broj: 31

"Hrvati su se spremali za otepljenje decenijama! Oni su spremili svoje lobiste na Zapadu, spremili su velike količine novca da isfinansiraju kampanju u zapadnim medijima - tamo sve od novca zavisi. CNN su recimo kupili, blagovremeno. Spremili su se i u samoj Hrvatskoj. Dobro su se izorganizovali, nabavljali oružje, najviše u Mađarskoj i u nekim drugim zemljama."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 275.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 32

Šešelj: "Komunistički režim, posle Drugog svetskog rata, zabranio je svim Srbima da se vrate na svoja imanja, u svoje kuće na Kosovu i Metohiji. U njih su uselili albanske emigrante i one koji su naseljeni od strane italijanske okupatorske vlasti. Recimo, to je samo jedan primer.
 Denić: To je laž, znate da su laži.

Šešelj: Nemojte, nije istina, postoji zakon gospodine Deniću, postoji zakon normalno usvojen zakon.

Denić: Hercegovcima koji su bili doseljenici ne starosedeocima...

Šešelj: Formalno je usvojen zakon.

Denić: Starosedeoce niko nije, ništa im nije zabranjeno.

Šešelj: Molim vas, doseljenici...

Denić: Deo moje familije je iz sela Srbice, nemojte tako, gospodine Šešelj.

Šešelj: Tačno, sačekajte gospodine postoji zakon...

Denić: A drugo, doseljenika iz Albanije na ovom teritoriju je bilo otprilike 13.000 u celom periodu, nemojte.

Šešelj: Jeste, 360.000 ih je došlo u toku Drugog svetskog rata i posle rata.

Denić: Nije istina.

Šešelj: Zakon je usvojen.

Denić: Otkuda vama te cifre? Zašto su vaše cifre tako bolje?

Šešelj: Zato što su javno objavljene. Denić: Ko je objavio, žuta štampa je objavila!" i rasprava se tako nastavlja o raznim temama.	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 278.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Neistina/dezinformacija x
------	---

Izvod broj: 33

"...treba tražiti uslove da se omogući tim preostalim Srbima iz Hrvatske, koji to žele da se što pre prebace na srpsku teritoriju, jer njima nema opstanka u hrvatskoj državi. Ima, ali pod uslovom da vrlo brzo prestanu biti Srbi. ...Ni u kakvoj Hrvatskoj [ni u jednoj postojećoj ni u budućoj ni u bilo kojoj drugoj Srbima nema opstanka]. Jer, gledajte, taj proces pokušaja asimilacije Srba traje nekoliko vekova. Taj proces je razradio Vatikan. Još u kraljevini Jugoslaviji živelo je skoro milion Srba katolika, komunistički režim je to dovršio tako što je veštački naterao sve Srbe katolike da se izjašnjavaju kao Hrvati. Uostalom, svi katolici iz Dubrovnika starosedeooci smatrali su se Srbima".	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 285.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
------	-------------------------------

Izvod broj: 34

"Šta ima prirodnije nego da Hrvati iz Srbije odu na ta srpska imanja u Hrvatsku, da se izvrši jedna civilizovana razmena stanovništva. Prvo, nijedan Hrvat nije ubijen iz političkih razloga u Srbiji, ni jedan jedini. Niko nije na silu oteran. Svakom iseljenju je prethodilo potpisivanje ugovora o zameni imovine."	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 15: Nezavisni radio "Antena M", str. 287-306, str. 295.
Izvor dokumenta	Nezavisni radio "Antena M" u Podgorici, intervju
Datum dokumenta	29.07.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Proterivanje/razmena stanovništva x
------	---

Izvod broj: 35

"... u slučaju Hrvatske, koja se faktički otcepila od Jugoslavije, nespojivo je sa nekim elementarnim moralnim principima da hrvatski oficiri komanduju Jugoslovenskom armijom, koja je u sukobu sa hrvatskom separatističkom vlašću i hrvatskim narodom u celini".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 4.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	09.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 36

"Onaj ko priznaje neku državu, ne konstatuje koje su njene granice. On priznaje državu kao državu, a priznanje granica ne može doći bez međunarodnih ugovora koji se konkretno tiču tog pitanja. Znači, hrvatske granice ne mogu biti priznate bez sporazuma sa Srbima. Sa ostatkom	
---	--

Jugoslavije. Osim ako je neko spreman da se bori za onakve granice kakve sam prizna. Recimo, ako je spreman da pošalje svoje trupe da štite hrvatsku granicu na Drini."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 9.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	09.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 37

"Slušajte, da su Hrvati u stanju da te teritorije [ovde govori prvenstveno o Srpskoj Krajini] povrate i zaposednu oni bi to odavno učinili. Mi [Srpska radikalna stranka] smo ubedeći da oni to nisu u stanju. Ali, mi smo u stanju da te teritorije odbranimo, i mi ćemo ih odbraniti".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 12.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 38

"Mi očekujemo da će Hrvati kad-tad pokušati da povrate te teritorije. Ali zato moramo biti spremni. I moramo reagovati brzo i odlučno, ako do toga i dođe".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 13.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.

Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 39

"Ja ne verujem da će se Hrvati vratiti u Kijevo [selo], tamo nemaju gde da se vrate. Ja sam nedavno prošao kroz Kijevo i ne vidim kako bi se mogli vratiti. S druge strane, moglo bi da dođe do nekog kompromisa - ako su Hrvati spremni na kompromise. Recimo, kompromis bi se mogao sastojati u tome da Hrvati više ne polažu pravo na Dubrovnik, odnosno dubrovačko primorje sve do ušća Neretve. Hrvatima bi se napravili ustupci na području zapadne Hercegovine. To bi bio jedan ustupak na koji bi bila spremna SRS, pod određenim uslovima. Što se tiče teritorije Srpske Krajine, tu nema nikakvih kompromisa, nikakvog reciprociteta. To je srpska teritorija. Ona je oduvek srpska. Nju je srpski narod oslobodio, i ne znam kakve bismo kompromise mogli da činimo".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 13.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 40

"I pravno je nemoguće da se bilo ko drugi otcepljuje od Jugoslavije. Slovenci i Hrvati su bili konstitutivni faktor prilikom stvaranja Jugoslavije, imali su pravo i da se otcepe. To nikada nisu bili ni stanovnici BiH, ni Makedonije. Crna Gora je imala svoju državnost, koju je uključila 1918. u Jugoslaviju, a zatim je uključila u drugu Jugoslaviju [misli na Jugoslaviju 1945-1990]. Makedonija je bila u sastavu Srbije pre stvaranja Jugoslavije, i ako bi Jugoslavija prestala da postoji, ona [Makedonija] bi bila u sastavu Srbije. Tako da smatram da je za Makedonce povoljnija ova treća Jugoslavija [misli na Jugoslaviju posle 1990, bez Hrvatske i Slovenije], nego	
---	--

da se nađu u sastavu Srbije. Treća varijanta, nezavisna Makedonija je nemoguća, mislim da je i Makedoncima jasno."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 17.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 41

Na opasku izveštača da Hrvatska smatra da je Krajina njena teritorija, Šešelj odgovara: "Ona može da smatra šta god hoće. Ali ako bi htela te teritorije, morala bi mnogo mnogo krvi da prolije. Ako bude insistirala na ratu održaćemo joj takvu lekciju, da joj neće narednih 500 godina to više pasti na pamet."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 18.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelj preti drugima x	

Izvod broj: 42

" Mi smatramo da više nikada, i ni pod kakvim uslovima, teritorija Srpske Krajine ne može biti u sastavu bilo kakve Hrvatske, pa ni države Hrvatske."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 21.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	23.01.1992. g.

Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 43

"Srpska radikalna stranka smatra, da sada kada su se pojavili posmatrači Ujedinjenih nacija, treba hitno da se povuku posmatrači Evropske zajednice. Do sada su se pokazali krajnje pristrasno, do sada su ulazili u razne laži i špekulacije, klevete, potpomagali hrvatsku zločinačku propagandu, i zato su izgubili svaki autoritet, izgubili su svako naše poverenje i treba što pre da odu. Posmatrači Evropske zajednice nemaju šta da traže na prostorima Jugoslavije, pogotovu nemaju šta da traže u srpskim zemljama".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 21.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	23.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 44

"Sa srpske strane je maksimalno poštovan prekid vatre, ali sa hrvatske strane nije. Sa hrvatske strane su prisutne svakodnevnne provokacije, i Hrvati pokušavaju da što pre dođe do ratnih dejstava, očekujući podršku i pomoć od Evropske zajednice. Pre svega očekuju nemačku i italijansku vojnu pomoć. Jer Hrvatima je jasno da mirnim putem ne mogu postići kontrolu na teritoriji Srpske Krajine. Jasno im je da se tamošnji srpski narod nikad neće izjasniti o životu u sastavu Hrvatske nezavisne države. I [jasno im je] da te teritorije mogu osvojiti jedino ratnim pohodom, ukoliko im Evropska zajednica pruži adekvatnu vojnu pomoć. Nemačka intenzivno naoružava Hrvate, najmodernijim naoružanjem, do sada su im upućivali naoružanje iz istočno-nemačkih lagera, naoružanje istočno-evropske i sovjetske proizvodnje. A u poslednje vreme im dostavljaju i najsavremenije	
---	--

zapadno-nemačko naoružanje".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 22.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	23.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	

Izvod broj: 45

"Srpska radikalna stranka se obraća srpskoj javnosti, izražavajući svoje političke stavove o nekim najaktuelnijim društvenim problemima na svojoj redovnoj konferenciji za štampu. Srpska radikalna stranka osuđuje odluku bosansko-hercegovačkih vlastodržaca o održavanju referenduma o navodnoj nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine. Mi poručujemo i Aliji Izetbegoviću i ostalima iz bosansko-hercegovačke vrhuške da, ni no koju cenu, nećemo dozvoliti nikakvu nezavisnost, ni samostalnu državu Bosnu i Hercegovinu u sadašnjim granicama. Bosna i Hercegovina ima pred sobom dve mogućnosti: da bude i dalje federalna jedinica u sastavu ove skraćene Jugoslavije i tada bi mogla postojati na kompaktnoj, nepromenjenoj teritoriji, ili drugu mogućnost, da bude podeljena između naroda koji u njoj žive po principu većinske dominacije na određenim prostorima. To bi značilo da bi muslimani svoju islamsku džamahiriju mogli organizovati na oko osamnaest procenata bosansko-hercegovačke teritorije. A u tom slučaju ne bismo imali ništa protiv da se zapadna Hercegovina, sve što je desno od obale Neretve, priključi Hrvatskoj. U svakom slučaju, bilo kakav ishod referenduma da bude, mi ga nećemo priznati i nećemo po njemu postupati. Ukoliko i dalje bosansko-hercegovački vlastodržci na tome insistiraju, to bi moglo dovesti do mnogo većeg prolivanja krvi od ovoga koje se desilo na području nekadašnje federalne jedinice Hrvatske, odnosno na području Republike Srpske Krajine. Mi pozivamo sve Srbe u Bosni i Hercegovini da bojkotuju ovaj referendum. Svaki Srbin koji bi se eventualno odazvao pozivu za referendum bio bi izdajnik svoga naroda i direktno bi se stavljao u službu sadašnjih vlastodržaca. Mi pozivamo i muslimansko i katoličko stanovništvo Bosne i Hercegovine, da se ne odazove na referendum i da na

taj način izrazi nezadovoljstvo sa avanturizmom sadašnjih bosansko-hercegovačkih vlasti, njihovom megalomanijom".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 23-24.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelji pretili drugima x	
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 46

"Ako je masa Srba morala da napusti Zagreb i druge hrvatske gradove, jedan broj Hrvata je napustio područje Srpske Krajine. Oni su smešteni po srpskim stanovima u Splitu, Zagrebu, Rijeci i u drugim mestima, i sasvim je pravično i racionalno da se Srbi izbeglice smeštaju po napuštenim hrvatskim domovima. Mi smatramo da više nema nikakvog razloga za oklevanje i da sve izbeglice treba da budu smeštene na području Slavonije, na području Baranje i Zapadnog Srema, dakle, na području Srpske Krajine. Pretpostavljamo da za najveći procenat izbeglica već možemo obezbediti sve smeštajne kapacitete, a ima i veći broj kuća čija je popravka u toku ili predstoji. I tako bi se taj problem izbeglica mogao definitivno rešiti. Nijedan od izbeglica ne treba da se nada da će se jednoga dana vratiti u svoju kuću, u svoje stanove na području Hrvatske jer tamo su useljeni Hrvati i od toga nema ništa. Mi smatramo da sve izbeglice treba da se zapošljavaju na teritoriji Republike Srpske Krajine. Tamo ima veći broj nepopunjenih radnih mesta, posebno na području Dalmacije. Recimo u Drnišu, na području Baranje, ili u Vukovaru. Proces vraćanja izbeglica već je počeo ali nije poprimio onaj obim koji se očekuje i priželjkuje."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 24.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 47

Uočeno je da se ovaj stav više puta ponavlja kada se govori o teritoriji Srpske Krajine i o tome da li da ostanu u Hrvatskoj, budu nezavisni ili da se pripoje Srbiji: "... mi ćemo slediti volju srpskog naroda, Srpske Krajine. Mi nismo u stanju da nikome nametnemo svoje poglede, svoje stavove. Kakav oni put izaberu, mi ćemo ga slediti. Ako oni kažu da naši dobrovoljci treba da se povuku, oni će biti povučeni; ako kažu da treba da ostanu, mi ćemo ih zadržati. Ako treba nove da pošaljemo, mi ćemo ih poslati."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 28.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 48

"Srpska radikalna stranka i dalje nudi svoje dobre usluge i spremna je da i sama bude garant zaštite srpskog naroda u slučaju da Hrvatska prekrši odredbe tog plana [Ovenov plan vezan za trupe UN na teritoriji Srpske Krajine] i napadne nezaštićeni srpski narod nakon povlačenja jedinica Jugoslovenske armije."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 29.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	06.02.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelji preti drugima x	Ubeđivanje
---------------------------------	------------

Izvod broj: 49

"...prema svim katastarskim knjigama u Bosni i Hercegovini, na ime srpskih stanovnika upisano je oko šezdeset procenata zemljišnih parcela. To samo govori o strukturi stanovništva koja je tamo postojala i koju su komunističke vlasti posle rata veštački menjale. Na taj način što je pod raznim pritiscima, svakih deset godina, oko dvesta četrdeset hiljada Srba moralo da napusti Bosnu i Hercegovinu. Ti statistički podaci su objavljeni poodavno, čak je i beogradski 'NIN' to u dva navrata činio: 1982. godine, prema zvaničnim istraživanjima demografskog instituta."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 42.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	20.02.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Viktimiziranost x
------	---------------------------------

Izvod broj: 50

"Srpska radikalna stranka smatra da srpskom narodu nema opstanka na području ustaške Hrvatske. Sve one teritorije koje nisu pod kontrolom srpskih snaga, danas su krajnje nesigurne za srpski narod. I mi smatramo da što pre treba iznaći metode da se što više Srba preseli sa područja istočne Hrvatske u srpske zemlje. ... Mi smatramo da postoje mogućnosti da se kompletna sela, recimo, iz Gorskog Kotara presele na područje Kosova i Metohije. I to smatramo toliko značajnim što Srbi koji žive, recimo, na području Gorskog Kotara mogu nastaviti da žive sa dojučerašnjim komšijama, rođacima, poznanicima itd., sa kojima su porodično živeli nekoliko stotina godina."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 66.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	26.03.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 51

"Oni koji su mi odgovarali na sednici Narodne skupštine... imali su nejednake kriterijume. Oni su protiv principa 'oko za oko' i 'zub za zub', protiv principa odmazde. Znači oni mogu neprekidno Srbe i ubijati i proganjati i sve ostalo, a ne daj bože da Srbi odgovore istom merom. To je princip retorizije, jedan od uobičajenih principa u međunarodnom pravu, po njemu se ravnaju sve države."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 72.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	02.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Osveta/odmazda x	Ubeđivanje
--------------------------	------------

Izvod broj: 52

Jedan od novinara pita Šešelja o spiskovima za likvidaciju. Šešelj odgovara: "Nema nikakvih spiskova za likvidaciju. Ima spiskova ljudi koje je neophodno otpustiti iz državne službe. Onaj ko radi protiv interesa srpskog naroda, ne može od države iz budeta Srbije dobijati platu. I to je jasno!"	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 72.
Izvor dokumenta	Konferencija za štampu u Leskovcu
Datum dokumenta	12.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Unutrašnje pretnje Srbima x	Ubeđivanje
-------------------------------------	------------

Izvod broj: 53

Novinar pita Šešelja da li misli da zvanična Srbija nije prezentirala istinu u svetu i da nije reagovala na vreme.	
Šešelj odgovara: "Prvo, svet vrlo dobro zna istinu! Čitava Nemačka je znala da su Srbi, koje su prikazali kao ubijene i masakrirane Hrvate, pripadnici srpskog naroda, ali nikada nemačka televizija nije htela da demantuje ovu lažnu informaciju dobijenu posredstvom HTV [Hrvatske TV]. Nedavno je italijanska javnost obavještena da su masakrirani Hrvati kod Kupresa, pa su prikazali snimke pobijenih Srba, predstavljajući njih kao pobijene Hrvate. Zapad vrlo dobro zna sve što se ovde dešava, ali Zapad zatvara oči i zapadna sredstva javnog informisanja su pod velikim uplivom političara Evropske zajednice i Vatikana i oni vode smišljenu propagandu protiv Srbije i srpskog naroda. Nije to više pitanje unutrašnjeg režima u Srbiji, to je pitanje svih Srba i čitave Srbije i svih srpskih zemalja."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 86.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x	Ubeđivanje Viktimiziranost x
----------------------------------	---------------------------------

Izvod broj: 54

"Poručili smo Hrvatima da nemaju šta da traže Beogradu i da treba što pre da se sele. Svi Hrvati treba da se sele iz Srbije osim onih - ima izuzetaka - koji su se odmah odazvali pozivu na mobilizaciju i koji su učestvovali u našim ratnim naporima i time posvedočili svoju lojalnost srpskoj državi, ali takvih je zanemarljiv broj. ...Što se tiče Hrvata, jednostavno ćemo im dati adrese prognanih Srba iz Zagreba i drugih hrvatskih gradova da odu, da se usele u njihove stanove i kuće, a prognani Srbi će se useliti ovde u Hrvatske stanove". Novinar tada pita zar to nije represija.	
Šešelj: "Nema nikakve represije, mi smo protiv bilo kakve represije. To je čisto administrativna mera, to je u stvari zamena stanova i kuća pod izvesnom prinudom. Gde da uselimo te Srbe? Mi nemamo novca da podižemo nove zgrade, čitava naselja... Gde da ih zapošljavamo? Ne. Neka	

se oni usele u hrvatske domove ovde, a Hrvati neka idu u njihove kuće tamo. To je preseljenje naroda, a pošto je reč o dva naroda koji se intenzivno mrze, čija je mržnja beskrajna, može se slobodno reći da nema druge nego 'da svaka ptica leti svome jatju'."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 87.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 55

<p>Nakon što, kao i u mnogim drugim prilikama, kaže da Nemci pomažu sve srpske neprijatelje (naoružali Sloveniju i Hrvatsku, naoružavaju Šiptare na Kosovu [Albance s Kosova], huškaju pojedine Makedonce protiv Srbije, itd.), Šešelj kaže: "Mi Nemačku nećemo napadati, ali pojave li se nemački vojnici na našim prostorima, ja vam garantujem da se nijedan živ u domovinu neće vratiti."</p>	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 96.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Šešelj preti drugima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 56

"U principu, između Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini ne bi trebalo da bude sporova, pošto su naše teritorije etnički jasno razgraničene. Ali Hrvati bi da prigrabe i ono što nije njihovo, što je u srpskim rukama, što je na području srpskih opština. I zbog toga je došlo do žestokih sukoba. Hrvati	
--	--

su hteli čitavu Bosnu i Hercegovinu ili da je odseku negde po liniji Neretva-Bosna [reke]. Sada kada su videli da im to ne polazi za rukom, oni su pristali na pregovore. Ja ne znam tačno šta je sve bio predmet pregovora i kakvi su njihovi rezultati, ali u svakom slučaju mi smo za to, ako je to moguće da Srbi nađu zajednički jezik i sa Hrvatima i sa muslimanima, da razgraniče svoje teritorije. Mi nismo bili za ovu ratnu opciju, smatramo da je ratna opcija Srbima nametnuta. A to što Srbi u toj ratnoj opciji pobeđuju, to je valjda stvar srpskog junaštva, srpske tradicije, i to je stvar ratne nepromišljenosti i neiskustva, i nedoraslosti muslimanskog i hrvatskog stanovništva".	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 104.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	09.05.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 57

<p>Novinar: "Koje rešenje u Bosni i Hercegovini prihvata Srpska radikalna stranka?"</p> <p>Šešelj: "Koje god rešenje pronađe srpski narod Bosne i Hercegovine mi ćemo ga prihvatiti, i mi ćemo ga podržati. Za srpski narod najvažnije je da se jasno razgraniče teritorije. Da se zna šta je srpsko, šta je hrvatsko, šta je muslimansko. I ako postoji srpska Bosna i Hercegovina, među nama praktično neće biti nikakvih granica. ...Važno je da Srpska Bosna i Hercegovina ima sopstveni suverenitet, sopstvenu vojsku, sopstvenu policiju."</p>	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 104.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	09.05.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor

Publika	Javnost uopšte
Tema	Ubeđivanje

Izvod broj: 58

Novinar: "Šta ako Hrvatska napadne srpske položaje?"
 Šešelj: "Mi smatramo da bi dobro bilo da Hrvatska napadne sve srpske položaje, pa da dovršimo prošle godine započeti posao sa Hrvatima. Što se tiče ove izjave, ona je sasvim u skladu ... sa našom izjavom da sankcije nisu planirane i sprovedene zbog situacije u Bosni i Hercegovini, nego zbog dugoročnih ciljeva zapadnih sila da Srbiju svedu na granice Beogradskog pašaluka. I zato mi moramo biti spremni. I u slučaju strane vojne intervencije treba da odmah, svim sredstvima, udarimo po strateškim ciljevima i gradovima susednih zemalja. Pre svega, Italije, Austrije, Mađarske i Bugarske i svih onih koji svoje aerodrome, svoje potencijale budu stavili na stranu agresora. I, razume se, ako naše rakete zemlja-zemlja budu u stanju da se gađa i južna Nemačka. Pa neka dobro razmisle da li im se to isplati. Na svaki agresivni akt sa njihove strane treba da se žestoko odgovori svim sredstvima."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 162.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	27.08.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Šešelj preti drugima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 59

Šešelj je više puta pitan tokom nekoliko intervjua o svom odgovoru na pitanje "Da li vi četnici još koljete?" na hrvatskoj TV emisiji "Minimaksovizija". Njegov komentar je uvek bio da je odgovor bio ironičan: "Pitanje je samo po sebi bilo smešno, jer četnici nikada nisu bili zločinci. Bilo bi još smešnije da sam ja počeo da objašnjavam kako su to komunisti lagali i tako dalje. Ja sam to morao ironisati na izvestan način, na

crnohumoran način, ako se nekome to ne sviđa, šta me se tiče. Šta je bilo smešnije od odgovora na to pitanje: 'Da, mi i dalje koljemo, ali smo usavršili metode klanja, sada ne koljemo čakijama nego zardalim kašikama za cipele da se ne bi znalo da li je žrtva podlegla posledicama tetanusa ili posledicama klanja.' Kao kad su me jednom pitali sa Studija B je li tačno da imam svoje pogrebno društvo? Jeste kako ne, rekao sam, pa mi svaki dan sahranjujemo buldožerima hrvatske vojnike koji poginu pred srpskim četnicama, to je već čitava industrija. Šta drugo da im se kaže?"	
Izvor sabranih dela	Srpski bračni par "Čaušesku". Poglavlje 9: Od čaše vode do slobode: Božović mora biti smenjen, str. 48-55, str. 54.
Izvor dokumenta	Intervju dat Aleksandri Mikat, "Užička nedelja"
Datum dokumenta	04.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 60

"Ma, koje primicanje miru! Gde vi vidite primicanje miru? Nemojte da ste naivni. Neće biti mira dok se muslimani definitivno ne poraze i Bosna ne podeli između srpske i hrvatske strane. Hoćete li da se kladimo?"

Izvor sabranih dela	Srpski bračni par "Čaušesku". Poglavlje 14: Bez Danice, Vuk bi bio jedan osrednji novinar, str. 81-88, str. 82.
Izvor dokumenta	Intervju dat Slavku Ćuruviji za <i>Telegraf</i>
Datum dokumenta	06.07.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 61

"Ako je Hrvatima cilj da imaju svoju državu, oni moraju progutati jedan težak, otrovan zalogaj i shvatiti da se Krajina ne može integrisati i da im to ni nije u interesu, a onda se spremiti na trgovinu sa Srbima."

Izvor sabranih dela	Srpski bračni par "Čaušesku". Poglavlje 18: Milošević je preko Borke prebacio svoje pare sa Kipra u Izrael, sa čijom vladom se dogovorio da ga u slučaju pada režima – prihvati!!!, str. 102-111, str. 107.
Izvor dokumenta	Intervju dat Robertu Čobanu za <i>Svet</i>
Datum dokumenta	05.09.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 62

Novinar pita da li bi srpska država, ukoliko dođe do njenog formiranja, bila unitarna ili federalna, a kasnije šta bi se u toj državi desilo sa Makedonijom.	
Šešelj odgovara: "Mi nismo odustali od Makedonije, kao tradicionalno srpske zemlje, ali smo spremni na podelu Makedonije sa Bugarskom, Grčkom i, eventualno, Albanijom, jer nam nije u interesu da u našim granicama živi još 700 hiljada Albanaca i 700 hiljada Bugara. Nama je bitno da ono što je izrazito srpsko, a to su skopska Crna Gora [planina] i kumanovska [grad na severu Makedonije] oblast pripadnu Srbiji i da zajedno sa Grcima kontrolišemo dolinu Vardara [reka], koja je vitalna saobraćajnica."	
Izvor sabranih dela	Srpski bračni par "Čaušesku". Poglavlje 5: Komunisti kroje novu Jugoslaviju, str. 21-28, str. 23.
Izvor dokumenta	Intervju dat Miroslavu Mikuljancu za <i>Srpski svet</i>
Datum dokumenta	31.03.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 63

"Rat se nije mogao izbeći. Srbi se nisu mogli pomiriti da žive u sastavu Tuđmanove Hrvatske. I Srbi se nisu mogli pomiriti da žive u sastavu
--

Izetbegovićeva džamahirije. Do rata je moralo doći. Zapad je podržavao Tuđmana, Zapad je podržavao Izetbegovića, Zapad je podržavao težnju Hrvatske da se otepi i da zadrži svu teritoriju koja je bila u sastavu federalne Hrvatske. Mi smo se tome morali suprotstaviti. Uostalom, ovo je bio rat zapadnih Srba u kome smo delimično, mi iz Srbije, učestvovali, u kome smo ih pomagali i podržavali. A to smo morali da radimo".	
Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima; april-jun 1994, str. 22.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 64

Mojsilovićeva započinje razgovor napomenom da je država Jugoslavija do tada bila jedina u kojoj su svi Srbi živeli zajedno i pita ga kako se moglo desiti sve to što se desilo kada je Jugoslavija bila najlogičnije rešenje za Srbe. Šešelj odgovara: "Bilo je još logičnih opcija za Srbe, ali su na žalost pogrešili srpski državnici. Bila je logična opcija da se 1929. godine izvede amputacija Hrvatske. U onim granicama koje su nam Srbima najviše odgovarale."	
Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima; april-jun 1994, str. 23.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 65

Govoreći o ratu i o tome ko se za njega naoružavao (Hrvati i Srbi) i ko ga je

želeo, Mojsilovičeva pita da li je srpska vlast želela rat. Šešelj odgovara: "Nisu ga želeli. Oni su hteli da spreče samo novi genocid. Kada se Hrvati masovno naoružavaju, kada u ogromnim količinama uvoze oružje, šta je trebalo, ostaviti Srbe goloruke? Da im se ponovi Jasenovac [koncentracioni logor iz Drugog svetskog rata], da im se ponove Kraške jame [ne znam šta je ovo]? Ili bi svi Srbi pobjegli iz Hrvatske ili im je trebalo dati oružje. Jer kada čovek ima pušku, onda je to već izvesna sigurnost. Setite se, Srbi su se naoružali u Kninu, i uzeli su oružje iz teritorijalne odbrane. Pa je postignut sporazum sa Hrvatima da se oružje vrati, da se Srbi razoružaju. Sve je to prethodilo ratu, ali Hrvati su mislili da obmanu Srbe. Da ih ostave bez oružja i da ih u jednom trenutku sve zaposednu i pomlate. Naoružavanje Srba je bio čisto patriotski čin. I ova bi vlast bila zločinačka da Srbima nije dala oružje."

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima; april-jun 1994, str. 72.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Srbi ugroženi x
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 66

"...Šta smo još postigli Četničkim pokretom? Pored uspeha na frontu, postigli smo izvanredan propagandni vojni uspeh. Tamo gde se pojavljivalo desetak naših dobrovoljaca, Hrvati su bili ubeđeni da ih ima 100 ili 1.000. I strašan strah od četnika kao najhrabrijih i najopasnijih boraca. Kada se pročulo u Zadru da sam negde kod Novigradskog zaliva, panika je nastala u gradu, svi su se utrpali u čamce i pojurili na zadarska ostrva! Izvanredan efekat te vrste svuda je postizan. Uostalom, ako se sećate šta se pričalo u Hercegovini? Dok se još nisam ni pojavio u dolini Neretve, pronela se glasina da sam tamo i da vučem za sobom četničke jedinice i da oni tri dana i tri noći ništa ne jedu, samo mi dolaze do prozora na automobilu. Ja im dajem po jednu tabletu i ta tableta im služi protiv spavanja, i protiv gladi, protiv svega. 'Intervju' je pisao o tome. Zatim, tamo se pojavila priča da je na nekoj radnji pisalo 'stigao šećer', pa neki

musliman pogrešno pročitao, 'stigao Šešelj', pa panika nastala. U jednom ratu to je veoma važno postići. To je veoma, veoma važno."	
Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 74.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	
Šešelj preti drugima x	

Izvod broj: 67

"Prvo, po pitanju retorzije. Retorzija je međunarodni pravni institut. Retorziju opravdava međunarodno javno pravo. Ako se jedna država prema nekoj nacionalnoj manjini odnosi na izvestan način koji je van civilizacijski, van pravnih normi, onda međunarodno javno pravo opravdava sličan postupak susedne države prema nacionalnoj manjini ove prethodne. Uostalom, uobičajeno je u svetu, da se postižu međunarodni ugovori kojima se na recipročan način tretira pitanje prava nacionalnih manjina. I to je samo takvo zalaganje bilo. Ako je Tuđman već proterao 300.000 Srba iz Hrvatske, i ako su oni došli u Srbiju, šta ima prirodnije nego zahtevati i da Hrvati odavde idu. Uostalom, nisam ja jedini koji je to tražio."

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 83.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	
Osveta/odmazda x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 68

Šešelj ovde ponavlja svoj stav o odmazdi, kako to nije fašizam, i ponovo poredi situaciju sa Amerikancima i japanskim logorima tokom Drugog svetskog rata. Zatim dodaje: "Uostalom, ti Hrvati, na čijem smo mi proterivanju insistirali, njih je Pavelić u toku Drugog svetskog rata naselio po Sremu, da bi bili predstraža Nezavisne Države Hrvatske. I to su najgore ustaše iz Zapadne Hercegovine!"

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 115.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Generalizacija x

Izvod broj: 69

Šešelj ponovo govori o "civilizovanoj razmeni stanovništva" navodeći sve prethodne elemente, da su u svakoj zameni Hrvati preko katoličke crkve bolje prolazili nego Srbi, da su prvo proveravali u kakvom je stanju imovina Srba u Hrvatskoj pa tek onda potpisivali ugovore, i dr. "I ovde ni jedan Hrvat nije proteran protiv svoje volje, nego je uvek prethodno sva svoja statusna pitanja regulisao na zakonit način, i onda iselio... To je neko prirodno stanje, to je naša prirodna reakcija na ono što je Tuđman već uradio na nečovečan i genocidan način."

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 266.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Neistina/dezinformacija x

590

Izvod broj: 70

"Nema u ratu milosti. Sada ću ja da tražim svećom nekog Hrvata koji nije baš takav[o ustaši govori kao opštem negativnom modifikatoru]. Šta me briga. Moj narod je u borbi, ja svim srcem učestvujem u toj borbi. Možda će nekome nešto biti učinjeno nažao, ali kada se rat završi gledaćemo na sporedne stvari. Ja se bavim ključnim stvarima, mi smo u ratu sa Hrvatima kao narod. Zašto bih razmišljao kako je ponekom Hrvat, koji eventualno nije kriv za sve ovo što se dešava, kada ja imam toliko da razmišljam o svom narodu. ... Da li su Amerikanci razmišljali kako je nevinim Japancima u Hirošimi i Nagasakiju? To je ratni zločin šta su oni uradili."

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 268.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 71

Govoreći o tome kako četnički dobrovoljci ne čine zločine i, uprkos tome što je Milošević pokušao da pronađe dokaze da su dobrovoljci činili zločine, takvi dokazi nisu pronađeni. Šešelj nastavlja da je on dobrovoljcima "svaki put kada su upućivani prve godine držao govore", govorio im kako treba da se ponašaju na frontu, kako treba da se ponašaju prema ratnim zarobljenicima, kako prema civilima, itd. Ni jedan naš dobrovoljac nije ubio ni jednog civila! Ni jedan naš dobrovoljac nije maltretirao civile tako što bi ih mučio, tukao itd. Ni jedan naš dobrovoljac nije maltretirao zarobljenike, ni jednog jedinog! Zbog toga mi nikada nismo imali problema sa razmenom zarobljenika sa Hrvatima. Hrvati nas napadaju preko televizije, kroz štampu da smo ratni zločinci, mene lično i sve ostale, to im je politički korisno. A kada je razmena, ni jedan naš nije bio pod istragom zbog ratnih zločina, pa da to spreči razmenu i slično. Mada su tragali, mada bi im bilo politički korisno da su to uradili, da su uspeali, ali nije bilo elemenata."

Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 276.
---------------------	--

591

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 72

Mojsilovićeva optužuje Šešelja da je nagoveštavao izbijanje rata i doprineo i doprineo njegovom izbijanju. On odgovara: "Izbijanju rata? Sada, jesam li ja doprineo tome što su Hrvati hteli da se otcepe pa ponese srpske teritorije? To je bilo prirodno očekivati, nema to nikakve veze sa mnom."	
Izvor sabranih dela	Intervju dat Mirjani Bobić-Mojsilović, Guja u nedrima: april-jun 1994, str. 292.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	

Izvod broj: 73

Komentarišući kako neki ljudi govore o bombardovanju kako bi se zaplašio narod, Šešelj komentariše: "To unošenje panike u sopstveni narod je neprimereno i ja smatram nezapamćeno u civilizovanoj istoriji čovečanstva, naročito u XX veku."	
Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencija za štampu 1993.g. Konferencija za štampu posle sastanka predsednika SRJ sa stranim vođama, str 9.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	08.01.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 74

Oni [zapadne sile] pregovaraju da bi nas što više iscrpli, da bi, malopomalo, ostvarili svoje ciljeve. Oni, danas, insistiraju na pregovorima o bivšoj Bosni i Hercegovini, o bivšoj hrvatskoj federalnoj jedinici a sutra će insistirati na pregovorima o Kosovu i Metohiji, Vojvodini, Sandžaku i drugim srpskim zemljama. Zato svima treba otvoreno reći odlučno NE, obustaviti sve pregovore i zaštititi srpski narod ma gde on bio ugrožen.	
Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g. Govor dr Vojislava Šešelja na konferenciji za štampu u Narodnoj skupštini Republike Srbije, str. 25.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	25.01.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 75

"Mi kao stranka nemamo ništa protiv toga da plavi šlemovi budu raspoređeni na prostorima južne Srbije, odnosno Makedonije, to je uobičajeni teritorijalni naziv. Mi smatramo da ne bi bilo dobro da tamo dođe do ratnih požara. Ali, ako Makedoniji bude priznata nezavisnost, ratni požar će izbiti voljom Albanaca, bili tamo plavi šlemovi ili ne bili."	
Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g. 18. februara 1993. g., str. 44.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.02.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 76

Šešelj otvara konferenciju za štampu rečima: "Srpska radikalna stranka podržava volju srpskog naroda Republike Srpske da ne prihvati Vens-Ovenov plan za područje bivše Bosne i Hercegovine." On dalje kaže da se ne prihvatai nikakvo potpisivanje "koje znači kapitulaciju srpskog naroda pred stranim silama. I da srpski narod sačuva ono što je teškom i krvavom borbom izvojevao." Što se tiče sugestije stranih sila vezane za budućnost Srpske Krajine kao dela Hrvatske, "srpski narod tako nešto nikada neće prihvatiti i nikada Srpska Krajina neće biti u sastavu bilo kakve hrvatske države. Mi pozivamo državna rukovodstva Republike Srpske i Republike Srpske Krajine da sada u sadašnjim okolnostima hitno pristupe ujedinjenju dve zapadne srpske krajine, u jedinstvenu državu, koja bi se mogla zvati Zapadna Srbija, ili drugačije kako se opredeli tamošnji srpski narod. Da ta država proglasi nezavisnost, a Srpska radikalna stranka će učiniti sve što je u njenoj moći da izdejstvuje kod nadležnih državnih organa Savezne Republike Jugoslavije da se prizna nezavisnost Zapadne Srbije."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 1. april 1993. g., str. 44.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.04.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 77

"Sada kada je došlo vreme da Hrvati preuzmu kontrolu nad onim što su potpisali i što su potpisali muslimani, muslimani odjednom shvataju da su izigrani i da sa tih prostora jednostavno ne mogu da povuku svoje stanovništvo. Tu dolazi do ratnih zverstava na koja smo mi navikli kada je reč i o muslimanima i Hrvatima. Jer, ovakvo kako oni uzajamno postupaju tako su postupali i prema srpskom stanovništvu. Njihove zločine svetska javnost je pokušala predstaviti kao zločine Srba i njihove vojske, uostalom, i taj sukob između muslimana i Hrvata definitivno treba svima da stavi do znanja da je Bosna i Hercegovina nemoguća kao nezavisna država. I da nikada neće postojati kao takva."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 22. april 1993. g., str. 98.
---------------------	--

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	22.04.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 78

"Mogućnost vojne intervencije ne treba isključiti. Ona je realna, ali Zapad treba dobro da razmisli pre nego što se upusti u tu vojnu intervenciju. Sa srpske strane je već izražena spremnost, ako dođe do vojne intervencije, ako se i jedan hitac ispali na srpske položaje, da će stradati pre svega vojnici UNPROFOR-a, muslimani, Hrvati. Jer, Srbi će na nekome da izvrše odmazdu za sve ono što im se uradi sa Zapada. I neka to Zapad blagovremeno ima u vidu."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 29. april 1993. g., str. 104.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	29.04.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 79

Govoreći o teritoriji Srpske Krajine, Šešelj kaže: "Tamo se srpski narod digao na ustanak, jer mu je to bio jedini način da spase gole živote i da spase svoja ognjišta. Dakle, ustanak srpskog naroda nije odavde iniciran. Nego je tamo stvoren delovanjem raznih objektivnih faktora nastalih nakon jednostranog priznanja nezavisnosti Republike Hrvatske i Republike Srpske Krajine. Odnosno secesionističkih poteza muslimana i Hrvata."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 29. april 1993. g., str. 104.
Izvor dokumenta	

Datum dokumenta	29.04.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Viktimiziranost x
------	---------------------------------

Izvod broj: 80

Govoreći ponovo o vojnoj intervenciji od strane Zapada, Šešelj kaže da, ako dođe do vojne intervencije, "srpski narod treba da se suprotstavi svim sredstvima, da upotrebi i ono oružje koje je do sada držao u rezervi. I da odmah udari na teritorije koje su pod kontrolom muslimana i Hrvata, da oslobodi Tuzlu, Sarajevo i prevashodno da napadne snage UNPROFOR-a koje se tamo nalaze. Snage UNPROFOR-a na području bivše Bosne i Hercegovine će nam garantovati svojim životima da do strane intervencije neće doći. Ako dođe do strane vojne intervencije pre svega će vojnici UNPROFOR-a stradati. Onda ćemo ih napasti bez milosti."

... Dalje na istoj strani Šešelj nastavlja sa svojim pretnjama:

"Srbi Republike Srpske i srpska vojska imaju dovoljno snage da se suprotstave svim eventualnim stranim intervencionistima. Mi nećemo imati superiornost u vazduhu, ali na kopnu srpska vojska je jednostavno nepobediva. Srpska vojska do sada ni trećinu svojih kapaciteta nije unotrebljavala u borbi protiv muslimana i Hrvata. I to Zapad treba da zapamti. U podzemnim skladištima srpska vojska ima oružja i municije za rat od pet godina. I Zapad treba da zna, da Srbi raspolažu sa najmodernijim kopnenim naoružavanjem. A niko još do sada u svetu nije dobio rat bombardovanjem iz vazduha. Rat se ne može dobiti bez slanja kopnenih trupa. A to će suviše skupo koštati eventualne intervencioniste!"

Izvor sabranih dela	Našelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 6. maj 1993. g., str. 112.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	06.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	

Šešelj preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	
--	--

Izvod broj: 81

"... Srpska radikalna stranka najodlučnije poziva režim u Beogradu da, u slučaju da po nagovoru zapadnih sila albanski separatisti izazovu nemire na Kosovu, ili pokušaju proglašiti otepljenje Kosova i Metohije, ili pokušaju bilo kakav protivustavan ili protivzakonit čin, mora intervenisati svim sredstvima i to u korenu ugušiti. Sa svoje strane upozoravamo i albanske separatiste da ćemo svim sredstvima i to u korenu ugušiti. Sa svoje strane upozoravamo i albanske separatiste da ćemo svim sredstvima braniti teritorijalni integritet Srbije i Jugoslavije i da neće biti milosti prema onima koji eventualno pokušaju dovesti u pitanje naš suverenitet na bilo kom delu teritorije Jugoslavije ili Srbije.

Sa Zapada su učestali pozivi i pokušaji huškanja albanskih separatista. Njihov je cilj da se isforsira uspostavljanje starateljstva Ujedinjenih nacija na području Kosova i Metohije. Od toga, sigurni smo, neće biti ništa."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije 1993. g., 20. maj 1993. g., str. 124.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	20.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Šešelj preti drugima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 82

"Mi smo se samo zalagali za civilizovanu razmenu stanovništva sa Hrvatskom, pošto je novi ustaški poglavnik Franjo Tuđman proterao skoro pola miliona Srba sa područja Hrvatske, i od tih pola miliona Srba više od 300.000 je došlo na prostore Savezne Republike Jugoslavije. Što se tiče pripadnika drugih nacionalnih manjina, mi smo za to da oni ovde žive kao lojalni državljani, i da imaju punu građansku ravnopravnost."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g., 10. jun 1993. g., str. 142.
Izvor dokumenta	

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

Datum dokumenta	10.06.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Zločini iz prošlosti x

Izvod broj: 83

Govoreći o tome kako srpski narod nije ugrožen iznutra, već spolja, Šešelj govori o ciljevima Zapada: "Njihov je osnovni cilj da se Srbija svede na one granice koje je odredio Adolf Hitler 1941. godine. Dakle, da joj se otme Vojvodina, Kosovo i Metohija, Sandžak. Da se srpskom narodu oduzmu zapadne srpske zemlje i da se Srbi na taj način jednostavno unište kao narod."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g. , 10. jun 1993. g., str. 141.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	10.06.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 84

"Ako su Albanci spremni da svoje kuće vide u plamenu, ako su mislili da u svom komšiluku treba da vide one prizore kakve posmatraju na televizijskim ekranima, sa područja bivše Bosne i Hercegovine, i sa područja bivše Hrvatske onda neka proglašavaju nezavisnost i neka se bore za Kosovo Republiku. Mi ćemo nemilosrdno ugušiti svaki takav pokušaj. I to im unapred stavljamo do znanja. Mi smo im po tome mnogo veći prijatelji nego ti sa Zapada koji ih huškaju na oružani ustanak."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g. , 10. jun 1993. g., str. 149.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	10.06.1993. g.

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Šešelj preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 85

Komentarišući Izetbegovićev predlog Tuđmanu da stvore zajedničku državu, Šešelj tvrdi sledeće: " Niko, jednostavno, muslimane neće sa sobom. Muslimani su tako dobri, pametni i prijatni ljudi da jednostavno niko sa njima ne želi da živi."

Izvor sabranih dela	Načelnik generalštaba na kolenima: Konferencije za štampu 1993. g. 5. avgust 1993. g., str. 184.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	05.08.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x	

Izvod broj: 86

"Molim vas, sačekajte. Jedno je retorizija, a drugo je osveta."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 190.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	

Izvod broj: 87

"Retorzija je zapravo odmazda. Ako jedna država prema vama provodi izvesne mere, vi uzvraćate istim merama. Ako jedna susedna država proganja pripadnike vaše nacionalne manjine, i ako ih proteruje onda je logično da mi tako isto postupimo sa pripadnicima njihove nacionalne manjine. Uostalom, posle Drugog svetskog rata imali ste čitav niz primera o retorziji... I nikom nije palo na pamet da to nazove fašizmom."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 15: Nezavisni radio "Antena M", str. 287-306, str. 295.
Izvor dokumenta	Nezavisni radio "Antena M" u Podgorici, intervju.
Datum dokumenta	29.07.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Osveta/odmazda x	

Izvod broj: 88

"Hrvati se nikada nisu ni jednom rečju pokajali za ustaške zločine u Drugom svetskom ratu. ... Molim vas, postoji hrvatska kultura, postoji hrvatska književnost, dajte mi jedno jedino ozbiljno delo u hrvatskoj književnosti koje tretira ustaške zločine u Drugom svetskom ratu. Da ima takvih dela mi bismo mogli izvući zaključak." Na sugestiju o filmu Lordana Zafranovića, Šešelj odgovara: "Pustite film, ja govorim o književnosti. Taj je tamo pisao, pravio film, pa izmišljao četnike gusare, pa četnici gusari plove Jadranskim morem u toku Drugog svetskog rata itd. I tada kada su malo progovorili o ustašama i ustaškim zločinima, odmah se morao naći pandan četništvu, kao da je to bilo isto."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 188.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Zločini iz prošlosti x Viktimiziranost x
------	---

Izvod broj: 89

Ista formulacija: "civilizovana razmena stanovništva sa Hrvatskom". Hrvati (koje je Ante Pavelić naselio) da se isele kako bi se u njihove kuće uselili već prognani Srbi iz Hrvatske, da su u tom procesu koji je skoro završen Hrvati mnogo bolje prošli jer su dobili mnogo vrednije srpske kuće u Hrvatskoj, kao i da je u tom procesu posredovala katolička crkva."

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 4: Za ekonomski prosperitet i socijalnu pravdu, str. 48-77, str. 69.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju Apatin
Datum dokumenta	24.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 90

"Srpska radikalna stranka nije nigde vršila etnička čišćenja." Tuđman je prvo proterao nekoliko stotina hiljada Srba iz Hrvatske u Srbiju i zato se Srpska radikalna stranka zalagala za "civilizovanu razmenu stanovništva", nijedna porodica nije otišla, a da prethodno nije potpisala dogovor ili sporazum sa nekom srpskom porodicom o zameni imovine; katolička crkva je uvek proveravala u Hrvatskoj kolika je vrednost te imovine, je li sve sačuvano da nije srušeno, da nije spaljeno."Doduše, bilo je Srba koji su se seljavali u prazne hrvatske kuće, ali to su Hrvati koji žive u Nemačkoj, koji su gasterbajteri itd., kuće su bile prazne". Razgovor se tada okreće pretpostavljenoj prisilnoj prirodi ove razmene stanovništva, a Šešelj kaže da je bio samo jedan slučaj ubistva u Hrtkocima, i to iz koristoljublja (ubice su želele da otmu novac od žrtve i za to su osuđene), ničeg političkog nije bilo u tome. "Slučajno je taj bio Hrvat".

Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 10: Bliski susret sa Miladinom Životićem, str.181-206, str. 193-4.
---------------------	---

Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	26.01.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 91

"A što se tiče tih urbanih Srba u Hrvatskoj, mi [Srpska radikalna stranka] smo se zalagali za razmenu stanovništva. Da ti Srbi iz hrvatskih gradova pređu u Srbiju, i obrnuto."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 17.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 92

"Što se tiče aktivista Srpske radikalne stranke mi nikoga nismo prisiljavali na preseljenje iz Hrtkovaca. Tamošnji Hrvati su menjali kuće sa Srbima s područja Hrvatske koji su bili proterani od strane Tuđmanovog režima. Toj razmeni kuća i stanova posredovala je aktivno katolička crkva. Katolička crkva je evidentirala šta koji Srbin poseduje na području Tuđmanove Hrvatske i onda je dolazilo do sklapanja sporazuma. Nikada ni u jednom slučaju nije primenjen metod pritiska, nikada sila nije primenjena. A, uostalom, Hrvatima je jasno da u Srbiji nemaju šta da traže posle ovoga rata i posle toliko nagomilane mržnje između srpskog i hrvatskog naroda."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 165.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	10.09.1992. g.
Godina	1992.

602

Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 93

"Ali što Hrvati pre shvate da im je nemoguće da Krajinu imaju u sastavu Hrvatske, to će biti bolje i za njih, i za Srbe, i pre ćemo moći da normalizujemo državne odnose, pre ćemo moći da predemo na razne oblike ekonomske saradnje. Mislim čisto međudržavne saradnje, mi smo protiv bilo kakve integracije, mi iz Srpske radikalne stranke."	
Izvor sabranih dela	Branković je ustao iz groba (Beograd, 1994). Poglavlje 14: Bliski susret sa Bogdanom Denićem, str. 260-287, str. 285.
Izvor dokumenta	TV "Politika", emisija "Bliski susret"
Datum dokumenta	01.06.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 94

"SRS smatra da nikada, ni po koju cenu, teritorija Republike Srpske Krajine neće više biti u sastavu hrvatske države."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 12.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

603

Izvod broj: 95

"Oni mogu da je [Hrvatsku] priznaju kako god žele, ali sa aspekta međunarodnog prava kada se priznaje jedna država, onda se priznaje i realna teritorija na kojoj ona ima vlast."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 12.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 96

Šešelj kaže da stanovnici Bosne i Hercegovine treba da bojkotuju referendum za nezavisnost Bosne i Hercegovine. "Bosna i Hercegovina nikada neće biti ni nezavisna ni suverena država. Pre će se kupati u rekama krvi. Srpski narod neće dozvoliti da mu neko otepi te vitalne teritorije." Za Bosnu i Hercegovinu postoji rešenje slično kao za Makedoniju - federalna jedinica u sastavu skraćene (treće) Jugoslavije, a ako ne, moguća je podela - zapad Hrvatskoj, Muslimani mogu delove za svoju državu /kao u originalu/, a srpske teritorije "niko nema pravo da otima od njihove matice, da odvlači u bilo kakvu nezavisnu državu. Srpske teritorije će ostati srpske ...Ukoliko tu varijantu ne prihvataju stanovnici Bosne i Hercegovine, onda preostaje rat. Mi se rata ne bojimo, ali bismo pokušali da ga izbegnemo. Za rat smo spremni i naša Srpska radikalna stranka i Srpski četnički pokret deluju na svim prostorima Bosne i Hercegovine."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 41-42.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	20.02.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	

604

Izvod broj: 97

"Nijedna kuća, nijedan stan na području Republike Srpske Krajine ne sme ostati neuseljen....
Nijedna izbeglička porodica ne sme ostati nezbrinuta, a isto tako te porodice se ne mogu zbrinjavati na području ove sužene Srbije jer i Srbija se suočava sa nestašicom stanova..."

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 50.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	20.02.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 98

"Šta god odluči srpski narod, mi ćemo poštovati. Ali prvo, niko od nas ne veruje ni u snu, da bi srpski narod to mogao da odluči [da živi s Hrvatima kao deo Hrvatske] posle Jasenovca [koncentracioni logor u Drugom svetskom ratu]..., pokolja i posle ovog rata. A i u ovom kontekstu volja tamošnjeg srpskog naroda za nas je neprikosnoven!"

Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 95.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	30.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zločini iz prošlosti x	

Izvod broj: 99

Razmišljanje o tome šta će odlučiti Srbi u Bosni: "Mi nikakvo rešenje nećemo nametati, oni imaju dosta demokratskih potencijala da to sami razreše. Da se izbore za onakvu državu u kojoj zaista žele da žive. Ali oni nikada neće pristati da žive u bilo kakvoj islamskoj džamahiriji. Izetbegović

605

nikada neće biti njihov predsednik. Jedina budućnost Bosne i Hercegovine je njena podela. Posle ovoga rata jednostavno, zajednički život Srba, Hrvata i muslimana nije moguć."	
Izvor sabranih dela	Milan Panić mora pasti: Konferencije za štampu 1992. godine, str. 109.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	28.05.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 100

"Kosovo je pod kontrolom Srbije. Kosovo je u sastavu Srbije i to je definitivna politička činjenica. Mislim da srpski narod nikada ni po koju cenu neće dozvoliti da mu neko otme Kosovo ili Sandžak, odnosno stari srpski Ras. Kako bismo rešavali pitanje? ... Mi smatramo, pre svega, da tamo treba revidirati sve matične knjige državljana. Da vidimo koji je Šiptar tamo naš državljanin a koji nije. Oni koji nisu naši državljani oni bi imali drugačiji tretman, oni bi imali izbegličke pasoše. Ako se ovde ne ponašaju lojalno, ako se ovde ne ponašaju korektno onda bi im se otkazalo gostoprimstvo u našoj zemlji."

Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 1: Uvod u slobologiju, str. 3-22, str. 17.
Izvor dokumenta	Intervju na Radiju Piroć.
Datum dokumenta	12.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelji preti drugima x	

Izvod broj: 101

"Ja mislim da je nacionalni interes srpskog naroda nedeljiv. Nacionalni interes naroda Srbije je deljiv. U Srbiji trećinu stanovnika čine pripadnici nacionalnih manjina. Neki od njih bi rado da se otepe od Srbije i pripoje

matičnim državama. Posebno albanska nacionalna manjina. A nacionalni interes svih Srba je da ih u tome što efikasnije spreče."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 2: Slobotomija, str. 23-64, str. 61.
Izvor dokumenta	TV Negotin
Datum dokumenta	14.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	

Izvod broj: 102

"Režim u Beogradu je bez ikakve potrebe doneo odluku da se vojska povuče iz Makedonije, iako Makedonci na izborima nisu rekli da bi napustili Jugoslaviju, nego su rekli da Makedonija bude suverena država u sastavu Jugoslavije. Tako da je tamo narod, posebno hrišćansko stanovništvo prevareno, bez obzira da li su to Srbi ili Bugari. Tamo žive Srbi, Bugari i nešto Grka i ostalo su Albanci. Mi bismo onda išli ka unifikaciji te države, dok ne bude unitarna država. Zašto više parlamenata, više vlada itd., kada može biti jedan parlament u Beogradu, jedna vlada u Beogradu. A mi svi Srbi smo jedan narod."

Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 2: Slobotomija, str. 23-64, str. 62.
Izvor dokumenta	TV Negotin
Datum dokumenta	14.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 103

"Što se tiče Šiptara i muslimana, mislim da oni ne mogu efikasno ni na koji način dovesti u pitanje državnu celovitost Srbije. Kako bi oni to mogli da urade? Da se dignu na oružani ustanak? Jedino na taj način. A onda znaju šta ih čeka. Tu neće biti milosti. Kakva god bude vlast u Beogradu, ubeđen

sam da će svaka vlast primeniti sva sredstva da skrši eventualni separatistički ustanak. I toga su svesni i Šiptari i muslimani. Ubeđen sam da su oni toga svesni. Oni se na ustanak neće dići sve dok ne dobiju direktan nalog sa Zapada da to urade. Ali mi moramo biti spremni da njihovu pobunu ugušimo za 24 sata, bez milosti ako do pobune dođe.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 7: Problemi univerziteta u obnovljenoj demokratiji, str. 164-178, str. 173.
Izvor dokumenta	TV “Politika”
Datum dokumenta	13.12.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x Šešelji preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
---	--

Izvod broj: 104

“Svi oni koji su od 6. aprila 1941. godine do danas iz Albanije ušli u našu zemlju, ne mogu postati naši državljani! Oni i njihovi potomci moraju da se vrate nazad i da dobiju status izbeglica.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 7: Problemi univerziteta u obnovljenoj demokratiji, str. 164-178, str. 174.
Izvor dokumenta	TV “Politika”
Datum dokumenta	13.12.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelji preti drugima x Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 105

Govoreći opet o principu retorizije za vreme Drugog svetskog rata, “koji je uobičajen u savremenom svetu”, Šešelji tvrdi da su “na našim prostorima neuporedivo teže zločine ... počinili Hrvati nego Nemci. Hrvati prodoše nekažnjeno. Zato što su Hrvati 1945. godine prošli nekažnjeno, oni su imali šansu da obnove genocid nad srpskim narodom 1991. godine.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 44: Preti li nam slobotomija? Poglavlje 7: Problemi univerziteta u obnovljenoj demokratiji, str. 164-178, str. 175.
Izvor dokumenta	TV “Politika”
Datum dokumenta	13.12.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Srbi ugroženi x Zločini iz prošlosti x Viktimiziranost x
------	--

Izvod broj: 106

Govoreći o nesposobnoj srpskoj vlasti koja je dozvolila da Makedonija izađe iz sastava federacije, mada je čak pre toga bila deo Srbije, Šešelji napominje da Srpska radikalna stranka “nema nameru da to pitanje ispravlja[m]o] vojnom intervencijom”. Dalje kaže da: “... postoji opasnost od građanskog rata koji će izazvati Šiptari, jer je njih 700.000 u zapadnoj Makedoniji. Oni otvoreno izražavaju svoju volju da se otepe. Ako dođe do građanskog rata u Makedoniji, onda će to dovesti do mešanja susednih država.” On ističe da ponuda Makedoniji da se vrati u sastav Savezne Republike Jugoslavije još uvek stoji i ponavlja da, kada je stanovništvo Makedonije na referendumu glasalo, u referendumskom pitanju nije stajalo: “Hoćete li da Makedonija bude nezavisna država?”, nego: “Hoćete li da Makedonija bude suverena u sastavu Jugoslavije?”. Šešelji kaže da niko nije narodu objasnio šta znači biti suveren i da je Makedonija tako završila kao nezavisna. On dalje kaže: “Ukoliko ne dođe do integracije Makedonije u Saveznu Republiku Jugoslaviju, a tamo izbije građanski rat on će se okončati podelom Makedonije. Mi smatramo da treba biti u neprekidnom kontaktu sa Bugarskom i sa Grčkom, da treba zajedno nadzirati situaciju u Makedoniji, pa ako je to jedini način, da se Makedonija

podeli između Srbije, Grčke, Bugarske i Albanije. U severnom delu Makedonije žive Srbi, taj deo bi trebalo da pripadne Srbiji. U istočnom delu žive Bugari taj deo onda može da pripadne Bugarskoj. U zapadnom delu žive Albanci to može pripasti Albaniji, a u južnom preovlađuje grčki nacionalni elemenat i to može pripasti Grčkoj. Ono što je za nas Srbe veoma važno jeste da dolina Vardara, kao ključna saobraćajnica, ne padne u Albanske ruke."

Izvor sabranih dela	Knjiga 42: Milošević hapsi radikale. Poglavlje 15: Bez stranačkih sukoba nema demokratije, str. 264-291, str. 288.
Izvor dokumenta	Radio Zaječar
Datum dokumenta	04.12.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 107

"Mi bitku, po mišljenju Srpske radikalne stranke, za Kosovo i Metohiju ne možemo izgubiti na Kosovu i Metohiji bez obzira šta pokušavaju Amerikanci, šta pokušava Zapadna Evropa, šta pokušava Turska i eventualno Albanija. Mi bismo bitku za Kosovo i Metohiju mogli da izgubimo jedino ovde u Beogradu, ako izdajnički blok na čelu sa Milanom Panićem uspe da osvoji vlast i da provodi svoju politiku."

Izvor sabranih dela	Knjiga 38. Okrugli stolovi. Poglavlje 7: Kosovo i Metohija kao nacionalni problem I, str. 190-212, str. 210.
Izvor dokumenta	TV Beograd, emisija "Sučeljavanje stranaka"
Datum dokumenta	30.11.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Unutrašnje pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 108

Govoreći o sprskom stanovništvu u Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj, Šešelj tvrdi: "U ovom slučaju Srbi koji su živeli u sastavu hrvatske federalne jedinice neće da budu građani države Hrvatske. Neće da žive u toj državi, a ta država nema snage da ih na to natera. ...Dok su oni spremni da brane svoje prostore, da brane svoje teritorije, da brane svoje domove, nema te sile na svetu koja će ih naterati da se uključe u sastav nezavisne države Hrvatske, ili islamske džamahirije u Bosni. I sama činjenica da svet toliko pritišće sada Srbiju i Crnu Goru najbolje o tome svedoči. Svetu ne pada na pamet, zapadnim silama, sada da preti i da pritišće Srbe u Krajini i Srbe u Republici Srpskoj. Znaju oni, dok imaju uporište tamošnji Srbi ovde u Saveznoj Republici Jugoslaviji, njihova borba ima mnogo više šansi za uspeh, nego ako bi slučajno ostali bez ovdašnje podrške. Zato nam šalju izdajnike na čelo države, zato mešetare pomoću nekih izdajničkih stranaka ovde u Beogradu da bi svoje ciljeve postigli i zato nas podvrgavaju ekonomskoj blokadi, sankcijama i sl."

Izvor sabranih dela	Knjiga 38. Okrugli stolovi. Poglavlje 8: Odnos stranaka prema problemu Srba koji žive izvan SRJ, str. 213-231, str. 222.
Izvor dokumenta	TV Beograd, emisija "Sučeljavanje stranaka"
Datum dokumenta	04.12.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Unutrašnje pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 109

"Mi, srpski četnici, ni sa kim ni u kakve kompromise nećemo ulaziti po cenu žrtvovanja pojedinih srpskih nacionalnih interesa. Mi smo se stavili u službu srpskom narodu i do kraja ćemo u toj službi istrajati. ...Borimo se svim sredstvima miroljubive političke akcije za obnovu slobodne srpske države na Balkanu, za Srbiju koja se neće sastojati samo od današnje sužene srbijanske federalne jedinice, nego će obuhvatiti i srpsku Makedoniju, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpski Kordun, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju." (frenetičan aplauz)... "Srpski četnički pokret je ponosan na ovaj veličanstveni komemorativni skup. Ponovo je zablitala

stara četnička slava, ponovo se srpski narod vratio svojim slobodarskim i junačkim tradicijama. Niko nas više ne može potisnuti sa srpske političke pozornice, niko nas ne može odvratiti od vernog služenja srpskom narodu ... Pozdravljam vas našim tradicionalnim pozdravima: ZA VASKRS SLOBODNE SRBIJE! SRBIJA JE VEČNA, DOK SU JOJ DECA VERNA! S VEROM U BOGA - ZA KRALJA i OTADŽBINU! RAVNA GORA [nesumnjivo misli na Srbiju] POBEDITI MORA!" [ovo se i rimuje]	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 7: Živ je Draža, umro nije, dok je srpstva i Srbije, str. 16-32, str. 27-28.
Izvor dokumenta	Komemorativni skup povodom godišnjice smrti Dragoljuba Draže Mihailovića, štampano u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> , br. 2/1990.
Datum dokumenta	17.07.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	
Nema kompromisa/izostavlja nasilje x	

Izvod broj: 110

Novinar komentariše kako stranka brzo putuje unaokolo, dan ranije bili su u Makedoniji.

... Šešelj prekida: "Koja Makedonija, bre? ... Ma, koja Makedonija, bre? Nema Makedonije. Mi smo bili juče na severu južne Srbije, u Prohoru Pčinjskom [manastir gde je održan prvi kongres ASNOM i na kome su makedonski nacionalni identitet i jezik proglašeni nezavisnim od bugarskog i srpskog, 2. avgusta 1944].

Novinar: "Znači i mala [srpska] sredina je važna."

ŠEŠELJ: "Svakako. Gde god živi srpski narod... Delegacija Srpskog četničkog pokreta od 46 ljudi juče je bila u slavnom srpskom manastiru Prohoru Pčinjskom. Tamo smo srušili ono što je predstavljalo veliko svetogrđe, srušili smo paganske ploče koje su bile pričvršćene za zidine hrama i svedočile o navodnom osnivanju prvog parlamenta te veštačke makedonske države i veštačke makedonske nacije." Novinar kasnije pita Šešelja kojim onda narodom smatra Makedonce, a Šešelj odgovara: "Tamo žive uglavnom Srbi. A ima i Bugara... Takve nacije nigde na svetu nema.."

Novinar ponavlja da Šešelj smatra da je to veštački stvorena nacija, a Šešelj dodaje: "Da. Kao i muslimanska, uostalom, što je veštačka, kao i crnogorska što je veštačka. To su sve izmišljene nacije, koje ćemo mi ukinuti."	
Novinar zatim pita Šešelja šta sve smatra Srbijom.	
Šešelj odgovara: "... južna Srbija je negde tu od Prohora Pčinjskog do Đevdelije ... Sve tamo gde živi srpski narod i teritorije koje su bile u sastavu srpske države. Znači, sadašnja sužena Srbija, Makedonija, Crna Gora, Bosna, Hercegovina, Dubrovnik, Dalmacija, Lika, Banija, Kordun, Slavonija i Baranja. To je Srbija.	
...[Dubrovnik] nikad nije bio hrvatski. Njegov je živalj etnički srpski. To je mešavina srpskog stanovništva i zatečenog romanskog. Sa Hrvatima nikakvog dodira nikad nisu imali."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 50-51.
Izvor dokumenta	Prepričavanje intervjua za Radio Šabac, deo štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 111

"I ono što je najbolnija rana na srpskom nacionalnom biću danas, problem albanske separatističke pobune na Kosovu i Metohiji. Mi, srpski četnici, sa sigurnošću to mogu tvrditi danas ovde, jedini imamo program koji može dovesti do gušenja te albanske separatističke pobune!!!...Mi smatramo da albanska nacionalna manjina u našim granicama nema prava ni na kakvu teritorijalnu ili političku autonomiju. Zalažemo se za momentalno ukidanje kosovsko-metohijske autonomije. ... Dalje smatramo da treba obustaviti svaku ekonomsku pomoć albanskoj nacionalnoj manjini, a do danas svakog dana 1,5 miliona dolara iz tog fonda za pomoć nerazvijenim republikama i pokrajinama ide na Kosovo za finansiranje albanskog prekomernog razmnožavanja..."

Dalje, mi smatramo da u jednom pojasu od 50 km uz albansku granicu treba iseliti svo albansko stanovništvo...Trebalo ga preseliti u druge delove današnje Jugoslavije. Recimo, u današnju Hrvatsku ili u Sloveniju, pošto se pokazalo da ih tamo najviše vole! ...A pokazalo se već odavno da pravi centar albanske separatističke pobune nisu ni Priština, ni Tirana, već Zagreb i Ljubljana!"	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 63.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Unutrašnje pretnje Srbima x Šešelji preti drugima x Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 112

"Smatramo da i hrvatski narod ima pravo da se otcepi i formira svoju samostalnu državu. Ali ih upozoravamo da nikada ni po koju cenu nećemo dozvoliti da se ta hrvatska država uspostavlja nad srpskim življem. Mi nikada nećemo dozvoliti da se ijedna srpska teritorija, ijedno srpsko naselje, porušena crkva ili spaljeno selo, da se ijedna srpska masovna grobnica, logor, jama, klanica nađu van granica srpske države. ... Mi uvek polazimo od toga da je upravo hrvatski narod obeležio granice srpske države. Obeležio ih je srpskim masovnim grobnicama."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 64.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.

Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke
Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	Zločini iz prošlosti x Viktimiziranost x

Izvod broj: 113

"Mi nemamo nikakve iluzije o hrvatskoj nacionalnoj prirodi, mi nemamo nikakvih iluzija o njihovim krajnjim ciljevima. I zato mi s njima nećemo ni pregovarati. Jer, uvek ti pregovori i truli kompromisi idu na račun srpskih nacionalnih interesa. Mi oko svojih teritorija i oko svojih grobova, nemamo ni s kim u ovom belom svetlu da pregovaramo!"	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 64.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 114

"Lako je nama u Srbiji srbovati, srpstvom se dičiti i otvoreno istupati. Tamo, pod vlašću ustaša u Hrvatskoj ili u drugim delovima naše zemlje gde još uvek postoji tuđinska, komunistička vlast, tamo je još uvek teško Srbini biti! (aplauz - povici: SRBIJA! SRBIJA!) Meni je vrlo jasno da su danas i na ovaj skup samo najhrabriji došli. Posebno kada je reč o našoj braći s one strane Drine [reka]. Mi, srpski četnici... (...vojvodu prekida buran aplauz) ... po cenu svojih života nikada nećemo dozvoliti da Drina bude granica srpske države! (aplauz: TAKO JE) Za nas je Drina reka, koja protiče kroz centar Srbije! (TAKO JE!!!) Mi nikada nećemo dozvoliti da naša braća, Srbi Prečani s one strane Drine, Save ili Vrbasa [reke], budu taoci u nečijim rukama. Nećemo o njihovoj sudbini da se cenjkamo. Nećemo da ih izdamo i prodamo, kao što su to radili srpski komunisti od rata [Drugi svetski rat]	
---	--

naovamo!" (aplauz)	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 65.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje Viktimiziranost x
--	---------------------------------

Izvod broj: 115

“Mi nemamo ništa protiv toga da Hrvati formiraju novu albansku državu na teritoriji današnje Jugoslavije. Ali pod uslovom da je formiraju u Hrvatskom zagorju!
(TAKO JE!) Kosovo i Metohija su sveta srpska zemlja. I srpski narod je više puta kroz svoju istoriju ratovao za Kosovo i Metohiju, prolio reke krvi i more ljudskih života, i mi, današnji Srbi, znaćemo da to cenimo i prolićemo nove reke krvi ako bude trebalo, al' će Kosovo i Metohija ostati srpska zemlja.” (aplauz - povici iz stotina grla: TAKO JE! SRPSKI ČETNICI! SRPSKI ČETNICI! VOJO-VOJ[VODO!]) [njegov nadimak]

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 65.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Zagovara/očekuje nasilje x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 116

“Mi, srpski četnici, nemamo ništa protiv da se bilo ko u ovoj zemlji izjašnjava bilo kakvom nacionalnom pripadnošću. Može neko da se izjašnjava i kao Makedonac, i kao Japanac i kao Marsovac. Ali, Makedonija je bila u sastavu srpske države pre stvaranja Jugoslavije i ostaće ako Jugoslavija prestane postojati. (TAKO JE!)
Jer Makedonija je po svim međunarodnim još uvek pravno važećim ugovorima deo srpske državne teritorije. Jer Jugoslavija je bila pravni naslednik kraljevine Srbije.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 65-66.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 117

“Kad su Slovenci kroz istoriju imali svoju državu? NIKADA!!! (NIKADA! TAKO JE!) Danas Slovenijom nazivaju samo one teritorije gdje je krv lio srpski vojnik.
(TAKO JE!!!) Za te njihove teritorije srpska vojska više nikada neće ginuti. Nek se dogovaraju sa Austrijom i Italijom. Nek se s njima dogovaraju, nek s njima pregovaraju. S nama više nemaju o čemu da razgovaraju. (TAKO JE!!!)
Danas, mi, srpski četnici, organizujemo velike političke manifestacije po svim srpskim zemljama. Juče smo bili u starom srpskom manastiru Prohoru Pčinjskom [primedba: manastir koji je veoma važan Makedoncima, deo makedonske teritorije kroz istoriju] i tamo smo uklonili ona paganska obeležja... [misli na ploče kojima se obeležava da je tu 1944.g. održan prvi makedonski kongres - početak makedonskog jezika, nacionalnosti itd.] (ponovo masa prekida govor žestokim aplauzom) ... koja su nas sramotila nekoliko decenija. Mi ćemo svugde stići, i niotkud nećemo uteći. Jer mi smo spremni dati za svoj narod i za svoju otadžbinu sve što

imamo, ne žalici ni svoje živote!!!" (TAKO JE! SRBIJA! SRBIJA! SRPSKI ČETNICI! SRPSKI ČETNICI!)	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 19: Srpski četnički pokret održao promociju stranke u Malom Zvorniku, str. 50-70, str. 66.
Izvor dokumenta	Članak štampan u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 3/1990, napisala Vineta N. Marinović
Datum dokumenta	04.08.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 118

U službenoj žalbi upućenoj vladi u vezi s presudom zbog raznih navodnih Šešeljevih prekršaja, Šešelj govori o unutrašnjoj pretnji Miloševićeve komunističke vlade: "Da li je kroz istoriju srpskog naroda ikada bilo većih izdajnika od srpskih komunista? Nikada. I sad bi opet srpski komunisti, predvođeni Slobodanom Miloševićem, da nas vode u 'srećniju' budućnost. To im mi, srpski četnici, nikada nećemo dozvoliti. Borićemo se dok imamo daha i nijedna nas represivna mera ne može zaustaviti jer smo spremni u svakom trenutku i svoje živote položiti na braniku srpstva. A, uostalom, u ovoj komunističkoj bestragiji na olupinama Jugoslavije nema dovoljno zatvora u koje bi srpski izdajnici mogli zatočiti sve srpske četnike. Zato se mi ponosimo što smo danas jedina progonjena srpska politička stranka, što jedino naše čelnike komunistički režim hapsi i osuđuje. To nam je najbolji dokaz da smo na pravom putu i podstrek da istrajemo u svetoj četničkoj borbi, kao odani sledbenici dr Slobodana Jovanovića, generala Draže Mihailovića, Dragiše Vasića i Stevana Moljevića, kao verni saradnici vojvode Momčila Đujića i četničkih izgnanika koji su nam svesrdno pomogli da obnovimo plamen četništva širom porobljene Srbije, po svim srpskim zemljama."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 88: Žalba na presudu, str. 215-217, str. 216.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 6/1990.

Datum dokumenta	28.10.1990. g.
Godina	1990.
Medij	drugo
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x Zagovara/očekuje nasilje x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 119

U kampanji za predsedničke izbore, Šešelj je održao govor koji je nakon toga objavljen u stranačkom glasilu. Između ostalog, on govori o proterivanju albanskih doseljenika: "Ukinućemo autonomne pokrajine. Sa Kosova i iz Metohije pod hitno ćemo proterati svih 360.000 albanskih emigranata koji su se od 6. aprila 1941. godine doselili u Srbiju i sve njihove potomke. Odmah ćemo zatvoriti sve fabrike koje neracionalno posluju zbog šiptarskog tihog bojkota proizvodnje. Obustavićemo im svaku finansijsku pomoć i sredstva koja su im do sada upućivana preusmeriti na finansiranje povratka Srba na njihovu matičnu teritoriju. U pojasu od 20 do 50 kilometara uz albansku granicu pripadnicima šiptarske nacionalne manjine oduzećemo uz pravičnu novčanu naknadu svo poljoprivredno zemljište i iseliti ih u druge delove Jugoslavije, pre svega na područje današnje Hrvatske i Slovenije, pošto ih tamo najviše vole pa će ih sa oduševljenjem prihvatiti. To zemljište bismo u prvo vreme poverili Armiji na gazdovanje, a među našim iseljenicima, kojih ima oko tri miliona u celom svetu, pokrenućemo akciju da svaki od njih kupi bar po jedan hektar kosovskometohijske zemlje i sa tom svojinom uđe u akcionarsko društvo koje bi od te plodne oranice moglo stvoriti evropsku žitnicu...Svima Srbima koji žele da žive na tom području besplatno ćemo dodeliti u trajno vlasništvo poljoprivredno zemljište i parcele porodičnih kuća i privrednih pogona. Svima koji svoja poslovna sedišta i proizvodne pogone presele u te naše predele pružićemo kao ključnu olakšicu oslobađanje od plaćanja bilo kakvog poreza u roku od najmanje deset godina."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 91: Vojvoda dr Vojslav Šešelj, str. 219-223, str. 221-222.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 7/1990.
Datum dokumenta	14.11.1990. g.
Godina	1990.
Medij	drugo

Publika	Izborna kampanja
Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelji preti drugima x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 120

<p>“Braćo Srbi i sestre Srkinje, danas se opraštamo od našeg brata Vojislava Milića koji je junački pao boreći se za odbranu srpstva tamo gde je srpstvo najugroženije, za odbranu zemlje srpske i srpskog naroda protiv koga je ponovo isukana krvava hrvatska kama. Smrt našeg dragog Vojislava Milića osvećena je u istom trenutku kad je on pao u podmuklom napadu razjarenih ustaša ali mi i ovog puta poručujemo da ćemo osvetiti ne samo Srbe koji ovih dana padaju od ustaškog noža, pred ustaškim besom, nego i sve Srbe koji su pali od hrvatske ruke. Mi Srbi kao narod dozvolili smo da nas jedna otrovnica zmija tri puta za srce ujede, a u nedrima smo je odgajali. Ta otrovnica zmija, to su Hrvati. U i svetskom ratu strašne su zločine nad Srbima vršili, u II svetskom ratu isto i zamalo čak i da im zaboravljeno bude, zamalo, da im bude oprošteno. Treći put se ta otrovnica ustremila i treći put nas za srce ujela. Sad joj treba glavu smrskati da više nikada nikoga ne ujede. Srpski narod ima toliko snage, ima toliko mogućnosti, toliko sloge, i toliko jedinstva da konačno sa tom ustaškom pomamom izađe na kraj i da se kaže šta je ranije bilo i da se vidi ko je to radio i da se zna dokle je zemlja srpska i da će ta zemlja biti odbranjena i novm rekama krvi ako bude potrebno i niko nas Srbe neće sprečiti da opet stvorimo sopstvenu državu. Mi ćemo braniti sve srpske zemlje dok imamo daha, dok imamo snage, dok imamo sposobnosti. Danas na ovom tužnom činu ispraćaja našeg dragog Vojislava Milića, danas stegla su se srpska srca, srpske oči suze, međutim te iste oči ta ista srca blesnuće junačkim sjajem jer mi Srbi nikad nismo, ni kroz istoriju, doživljavali da nas neko ponižava, da nas neko gazi, da nas neko gnječi, da nam neko ugnjetava žene, decu, starce, da nam neko zabranjuje srpsko ime, srpsku zastavu, srpsku svetu veru pravoslavnu. Osveta će srpska doći u najskorije vreme, osveta srpska već počinje. Neka je pokoj večni duši našeg dragog Vojislava Milića slava mu!”</p>	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 124: Govor u Staroj Pazovi na ispraćaju tela Voje Milića, str. 322-323.

620

Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991
Datum dokumenta	
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Šešelji preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Srbi ugroženi x Dehumanizacija x Viktimiziranost x
---	--

Izvod broj: 121

<p>“...Srpski narod nije mogla da ponižava ni turska imperija, ni Austrougarska, ni fašistička Nemačka a kamoli ova šaka jada, neistorijskih Hrvata. Napadaju goloruke ljude, desetine srpskih mladića su pretukli u policijskim stanicama. Udaraju žene i decu a srpski borci za slobodu pucaju i udaraju samo na onoga ustašu koji nosi oružje. Nema tog Hrvata koga su golorukog Srbi napali. Nema te hrvatske žene ili hrvatskog deteta koje može prstom pokazati na Srbina. Mi ćemo svim onim Hrvatima, koji nose oružje i idu na srpska sela, doći glave, ni jedan preživeti neće!”</p>	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 125: “Kuću cveća” napolje! Oteto - proketo, str. 330-337, str. 336.
Izvor dokumenta	Govor prema izveštaju Siniše Aksentijevića u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	04.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Šešelji preti drugima x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Neistina/dezinformacija x Viktimiziranost x
--	--

621

Izvod broj: 122

Govoreći o susretu koji je imao sa hrvatskim vojnicima koji su hteli da ga odvedu u Osijek, a koji su ga pustili kada su našli njegovi vojnici, on kaže: "Gledao sam kako im se tresu kukavičke ruke, kako se znoje sa oružjem u rukama uperenim u nas goloruke. To su Hrvati, POSLEDNJE SMEĆE EVROPE! ...Ali, mi Hrvatima poručujemo: po normama međunarodnog prava, ratni zločini nikada ne zastarevaju i nikada njihovi zločini neće zastareti. Nikada Jasenovac, kraške jame, srpske klanice, porušene kuće, spaljene crkve, poklana srpska deca, neće biti zaboravljeni i neće ostati neosvećeni. Narod koji zaboravi svoju istoriju osuđen je da je ponovi. Mi Srbi ništa ne smemo zaboraviti a sve srpske zemlje su okrenute prema nebu i vapiju za osvetom. Mi, poslednji put, pozivamo i generalštab ove, takozvane, Jugoslovenske narodne armije da razoruža ustaške odrede. Ako ih oni, u najskorije vreme, ne razoružaju, mi ćemo ih razoružati!"

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 125: "Kuću cveća" napoljel Oteto - proketo, str. 330-337, str. 336-337.
Izvor dokumenta	Govor prema izveštaju Siniše Aksentijevića u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	04.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	Stereotipiziranje/etiketiranje x
Zagovara/očekuje nasilje x	Zločini iz prošlosti x
	Viktimiziranost x

Izvod broj: 123

U govoru u kome je apelovao na Srbe u drugim državama, Šešelji ih sve poziva da se izjasne kao Srbi na popisu i da prestanu da se predstavljaju kao Jugosloveni. On se svakoj grupi obraća posebno: "Braćo Srbi muslimanske veroispovesti, ne dozvolite da vas dalje manipulišu neprijatelji srpskog naroda proklamovanjem veštačke muslimanske nacije ili, što je najnovija tendencija iz njihovog neiscrpnog antisrpskog repertoara, iniciranje bošnjačke. Sudbinski smo upućeni jedni na druge i zato ne dozvolimo da nas bilo ko zavađa. Građićemo slobodnu i demokratsku državu punu verske tolerancije koja će afirmisati sve posebne verske

vrednosti u cilju njihovog dovođenja u idealan sklad, saglasan osnovnim principima na kojima počivaju moderna civilizovana društva razvijenog sveta".	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 127: Apel srpskom narodu, str. 339-340, str. 339.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	23.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 124

U govoru u kome je apelovao na Srbe u drugim državama, Šešelji ih sve poziva da se izjasne kao Srbi na popisu i da prestanu da se predstavljaju kao Jugosloveni. On se svakoj grupi obraća posebno: "Braćo Srbi katoličke veroispovesti, ne dozvolite da podmukla delatnost najcrnjih srpskih neprijatelja u vašim glavama izbriše svest o srpskom nacionalnom poreklu. Prelazak s pravoslavlja na katoličanstvo vašim precima su diktirale teške istorijske prilike i borbe za opstanak. Ali, menjanjem veroispovesti nigde u svetu se ne menja i nacionalna pripadnost. Naši neprijatelji već više decenija pokušavaju sve Srbe katoličke veroispovesti uključiti u hrvatski nacionalni korpus, zbog čega su Hrvati u vreme ilirskog pokreta i srpski književni jezik prihvatili kao svoj sopstveni kako bi lakše identifikovali katoličanstvo i hrvatstvo u krajevima u kojima su Srbi najintenzivnije pokatoličavani. Ne dajte da vas i pri ovom popisu tretiraju kao pripadnike nacije koja vam je tuđa i po poreklu i po mentalitetu, samo zato što ispovedate istu religiju."

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 127: Apel srpskom narodu, str. 339-340, str. 339-340.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	23.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 125

U govoru u kome je apelovao na Srbe u drugim državama, Šešelji ih sve poziva da se izjasne kao Srbi na popisu i da prestanu da se predstavljaju kao Jugosloveni. On se svakoj grupi obraća posebno: "Braćo Srbi iz Crne Gore, oduvek je Crna Gora najlepší dragulj u srpskoj kruni a vaše čojstvo i junaštvo ponos vaskolikog srpstva. Kako bi Srbi po zvaničnim statistikama predstavljali što manji procenat ukupnog jugoslovenskog stanovništva od rata [Drugog svetskog rata] naovamo prisiljavali su vas da se izjašnjavate kao pripadnici izmišljene crnogorske nacije. Odlučno se tome suprotstavite jer je bez vas srpstvo osakaćeno i uskraćeno za onaj deo naroda koji je najhrabriji i vekovima bio nacionalno najsvesniji."

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 127: Apel srpskom narodu, str. 339-340, str. 340.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	23.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 126

U govoru u kome je apelovao na Srbe u drugim državama, Šešelji ih sve poziva da se izjasne kao Srbi na popisu i da prestanu da se predstavljaju kao Jugosloveni. On se svakoj grupi obraća posebno: "Braćo Srbi iz Makedonije, komunistički režim vas već pola veka pokušava izdvojiti i otuđiti od srpskog nacionalnog bića proglašavajući vas pripadnicima veštačke makedonske nacije. Ali vašu krsnu slavu kao osnovno srpsko nacionalno obeležje ipak nisu uspeli ugušiti. Danas kad opet mračne sile atakuju na vašu teritoriju i vašu nacionalnu svest, više nego ikada je važno da se isprsite i celom svetu jasno stavite do znanja da ste oduvek Srbi i da Srbi ostajete."

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 127: Apel srpskom narodu, str. 339-340, str. 340.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	23.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 127

U govoru u kome je apelovao na Srbe u drugim državama, Šešelji ih sve poziva da se izjasne kao Srbi na popisu i da prestanu da se predstavljaju kao Jugosloveni. On se svakoj grupi obraća posebno: "Braćo Srbi i sestre Srkinje, danas su nam najpotrebnije nacionalna sloga i jedinstvo. Ne dozvolimo da nas bilo ko međusobno zavada i deli. Lom autokratskog režima, titoističke komunističke despotije i tiranije, rušenje totalitarne svesti i poretka, ponovo nam otvaraju ona sudbinska pitanja za koja su naši preci bili ubeđeni da su definitivno rešena. Uspravimo se i odlučno, kao braća, suprotstavimo svim srpskim neprijateljima. Neka vaš osnovni princip bude: Sve za srpstvo, a srpstvo nizašta!"

Izvor sabranih dela	Knjiga 39: Srpski četnički pokret. Poglavlje 127: Apel srpskom narodu, str. 339-340, str. 340.
Izvor dokumenta	Stranačko glasilo <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991.
Datum dokumenta	23.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 128

"Činjenica je da tamo [na Kosovu i Metohiji] ne važe isti zakoni kao u ostatku Srbije. Što ostatku Srbije nije dozvoljeno, na Kosovu i Metohiji je dozvoljeno, i vlast se uopšte u to ne meša."

Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Tolerisanje šverca, str. 6.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	

Izvod broj: 129

“Mi ne bismo nikoga ubili, još nikoga nismo ni ubili, nemojte tako da prejudicirate stvari. Mi smo jedina opoziciona politička stranka koja nikada nije htela da prolje krv u međusobnim obračunima. I uvek smo bili apsolutno protiv krvavih demonstracija, nemira, rušenja režima na prečac, osvajanja vlasti itd.”	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Otvorena vrata strancima, str. 31.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 130

“Svi Srbi su pre cepanja Jugoslavije živeli u jednoj državi. A sada neko želi da odvaja i deo srpskog naroda. To ne može da prođe.”... Šešelj dalje izjavljuje da je, kao odgovor na taj pokušaj spolja da se podeli srpski narod, postojala samo jedna alternative (kapitulacija), implicirajući da su morali da se bore pošto je ta alternativa neprihvatljiva. Šešelj: “Ovde je alternativa bila samo kapitulacija, ništa drugo. Mi druge alternative nismo imali.” Novinar onda kaže: “I Nemci i Japanci su kapitulirali dva puta i šta im fali?” Šešelj odgovara: “Znači trebali smo i mi da kapituliramo. [Govoreći o Nemačkoj i Japanu] Fali im mnogo, ostali su Nemci bez ogromnih nacionalnih teritorija. Tek posle 50 godina su mogli da ujedine Nemačku.”	
--	--

Znači i mi smo trebali da čekamo 50 godina da bismo ujedinili eventualno srpske zemlje, ako bi to ikada više bilo moguće. Sa druge strane, niko nad Nemcima i Japancima nije provodio genocide, a nad nama jesu [verovatno Hrvat]. I ti Srbi koji bi ostali u sastavu nezavisne Hrvatske ne bi tamo opstali. I već je počeo ponovo genocid protiv njih bio. Pa su se oni digli na ustanak [implicira da u suprotnom]. Srbi bi na području Bosne i Hercegovine živeli u islamskoj džamahiriji. Gledajte u Iranu kako se živi? “ Novinar onda predlaže neke druge, možda jeftinije i efikasnije, alternative tom ustanku. Šešelj odgovara: “Nema drugog načina, možete da pišete koliko god hoćete. Kome da pišete? ” Novinar: “Peticiju Ujedinjenim nacijama.” Šešelj: “Šta bi Ujedinjene nacije?” Novinar: “Da sazovemo KEBS.” Šešelj: “Šta vredi ovima sada u Ruandi tamo što se pozivaju na Ujedinjene nacije? Je li tamo neko proglasio ratnim zločinima etničko čišćenje, ubijanje, pola miliona ljudi je ubijeno za desetak dana. Kada nisu interesi umešani, ne vredi što vi pišete, nema pravde. Vi mislite da se može pravda tražiti na svetu, to je besmislica. Nema pravde u Ujedinjenim nacijama. Nema u KEBS-u. ... čiji bi bio interes da vam pomogne? Da zaštititi vaša prava? Da zavede pravdu koja bi bila u vašu korist? Ničiji. Vatikanu je bio interes da pomogne Slovencima i Hrvatima.”	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Privatne stvari, str. 51-52.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Zločini iz prošlosti x
Nacije/nacionalnosti x	Viktimiziranost x
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 131

Novinar postavlja pitanje šta je interes Srpske radikalne stranke. Šešelj odgovara: “Da sačuvamo srpske teritorije, to je elementarno. Ono što je srpsko da bude srpsko, sačuvano.” Novinar: “Šta košta da košta?”	
--	--

Šešelj: "Uvek je to bilo šta košta da košta. Da smo tako razmišljali nikada se ne bi oslobodili od Turaka, nikada. Danas bi bili pod Turcima. Šta košta da košta: ili milion mrtvih ili ostati pod Turcima. Milion mrtvih je Srbiju koštao samo rat od 1804-1878. godine, je li tako? Pod Turcima i više."	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Privatne stvari, str. 52.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 132

Govoreći o tome šta se desilo u Srbiji posle nacističke okupacije, tokom Drugog svetskog rata, Šešelj kaže: "... kod nas je odmah počeo genocid. Ovdje su Hrvati počeli da ubijaju Srbe samo zato što su Srbi..."	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Privatne stvari, str. 53.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zločini iz prošlosti x	

Izvod broj: 133

"Vodi se [rat] na teritoriji Srbije, jer i Bosna je podjednako Srbija kao i Šumadija, Hercegovina je podjednako Srbija kao Kosovo i Metohija. I Lika je podjednako Srbija kao Banat, i Slavonija kao Bačka."	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Bosna je Srbija, str. 54.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis

Publika	Javnost uopšte
Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 134

Šešelj kaže da je početkom devedesetih on hteo da napravi sporazum s Italijom kojim bi se Hrvatska podelila između Italije i Srbije, kako bi pomogao Italiji da povрати svoju moć. Novinar pita: "Samo zato da bi napakostili Slovencima i Hrvatima?"	
Šešelj: "Zašto da im ne napakostimo, zašto da ih ne dovedemo u težu situaciju nego što jesu?"	
Novinar: "A šta vas briga?"	
Šešelj: "Interes mi je da oni budu što slabiji, i što su oni slabiji to je manji pritisak na Srpsku Krajinu. To će ih lakše naterati na ono mirovno rešenje koje će meni više odgovarati jer što mi je protivnik slabiji to sam ja jači. Zašto to da ne uradimo?"	
Izvor sabranih dela	Pod lupom Vesne Kostić. Pandorina kutija, str. 89.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vesni Kostić
Datum dokumenta	31.12.1994. g.
Godina	1994.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelj preti drugima x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 135

"I inače, iseljavanje intelektualaca iz Bosne i Hercegovine je jedna dugotrajna tendencija. Traje već dvadeset godina. Iz Bosne i Hercegovine uglavnom bježe intelektualci srpske i hrvatske nacionalnosti pred agresivnim muslimanskim nacionalistima. Možda su Vam poznati statistički podaci, objavljeni i u jugoslovenskoj režimskoj štampi, da se u poslednjih deset godina iz Bosne i Hercegovine iselilo više od dvijesta hiljada Srba i sto hiljada Hrvata. Odvija se proces sličan onom na Kosovu i u Metohiji, ali ne toliko otvoren i s nešto rafiniranim metodama pritiska. Dosta je prikriveniji."	
---	--

Izvor sabranih dela	Knjiga 7: Osvajanje slobode. Beograd: 1991. Poglavlje 18: Petar Hadžihristić: Intervju sa dr Vojislavom Šešeljom, str. 115-158, str. 150-151.
Izvor dokumenta	Intervju za londonski <i>Observer</i> .
Datum dokumenta	
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	Viktimiziranost x

Izvod broj: 136

"Meni vrlo lepo pristaje taj naziv 'Crveni vojvoda'. Ja se time ponosim. Ponosim se pogotovo time što me danas najviše mrze Hrvati, Slovenci, Šiptari, i naravno, Srpski pokret obmane. [misleći na protivničku stranku]"	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21. Poslaničke besede. Peta sednica vanrednog zasedanja 8. juli 1991. godine, str. 11.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	08.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 137

"Ono što bih ja poručio svim muslimanima ...vodite računa da ne budete opet u većini sredstvo u hrvatskim rukama, kao što je veliki broj muslimana bio u II svetskom ratu. Pravoslavni Srbi su vrlo tolerantni. Nema tog pripadnika druge nacije koji živi u Beogradu i koji je zbog toga ugrožen od nas Srba, bez obzira šta se dešavalo Srbima širom Slavonije, Dalmacije, Bosne, Kosova, Sandžaka, Makedonije i sl. Srbi će i ostati takav narod. Ali, ako dozvolite da budete sredstvo u hrvatskim rukama, Srpski narod više neće ni praštati, ni zaboravljati. Osveta će srpska biti strašna, a onda ćemo ispostaviti račune i za zločine iz i iz II svetskog rata, tako da bi najbolje bilo da muslimani ostanu po strani ovoga sukoba."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21. Poslaničke besede. Peta sednica

	vanrednog zasedanja 8. juli 1991. godine, str. 14.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	08.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Viktimiziranost x
Osveta/odmazda x	

Izvod broj: 138

Govoreći o prisustvu međunarodnih predstavnika u Skupštini, Šešelj kaže: "Mi moramo jednostavno Evropi reći - nećemo više dozvoliti da se mešate u naše unutrašnje poslove. Evropa nam nije prijateljski naklonjena. Ona pomaže naše neprijatelje. Šta god Hrvati i Slovenci urade, naći će za njih reč opravdanja i biće protiv nas Srba. Zato ono što nam preostaje je da požurimo. Ako budemo kasnili, sve ćemo izgubiti".	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21. Poslaničke besede. Peta sednica vanrednog zasedanja 8. juli 1991. godine, str. 15.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	08.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 139

"Važno je što pre povući Armiju iz Slovenije. Šta se desilo - osramočena je Armija. Tu Armiju, bez obzira kakvo ime nosila [Jugoslovenska narodna armija], i kakve je ideološke oznake na sebi imala [jugoslovenska zvezda petokraka], svi na svetu smatraju srpskom armijom. Osramotili su srpsko oružje. To im se ne sme dozvoliti. Armija se mora povući na taj način da izvuče svu tehniku, sve naoružanje i sve zarobljene i uhapšene oficire i vojnike. Armija mora obezbediti uslove da se svi Srbi koji žive u Sloveniji zajedno sa njom povuku. U protivnom, ona može postati ultimatum, bombardovati državni centar Slovenije,	
--	--

bombardovati Ljubljanu, ako to ne bude išlo. Treba im reći otvoreno - budete li ometali povlačenje Armije, bombardovaćemo vam to, to i to, pa da vidite kako će reagovati, kako će se uplašiti. To je narod kukavica, treba i to imati u vidu. To je narod koji nikada nikakvu državu nije imao. Otuda tolika zverstva, otuda tolika izivljavanja, korišćenje nehumane municije, zverstva na nenaoružanima, isturanje u prve redove sinova oficira, da prvi poginu ako dođe do sukoba sa Armijom i sl. To mogu samo takvi narodi da urade. U srpskoj istoriji takvog primera nikada nismo imali."

Izvor sabranih dela Knjiga 21. Poslaničke besede. Peta sednica vanrednog zasedanja 8. juli 1991. godine, str. 16.

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	08.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Šešelji pretil drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Dehumanizacija x

Izvod broj: 140

Govoreći o potrebi raspisivanja izbora i šta bi izbori značili za Srbe u svetu, Šešelji i Mirko Jović raspravljaju i Jović kaže: "Zašto nisu raspisani pre godinu dana ti izbori?"

Šešelji odgovara: "To se slažem da je trebalo, i zalagao sam se, tražio sam u septembru. Tražio sam amputaciju Hrvatske i Slovenije još u martu prošle godine. Je li tako? I demonstracije držao za to."

Jović: "Jeste, a što se niste ovako uporno zalagali?"

Šešelji: "Uporno sam se zalagao, najupornije." Razgovor onda prelazi na temu demonstracija i ko je uhapšen, s pravom ili ne, zbog organizovanja demonstracija ...

Izvor sabranih dela Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 1: Bliski susreti, str. 3-37, str. 32.

Izvor dokumenta	Intervju na TV "Politika"
Datum dokumenta	22.05.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija

Publika	Javnost uopšte
Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 141

"Ali šta sada, u sadašnjoj situaciji? Sada tamo bi svi Srbi da prekinu rat. Srbi nemaju interesa da ratuju. Oni su oslobodili sve svoje teritorije, i imaju jedno desetak procenata još da ponude tamo u tim kompromisima oko razgraničenja i sve ostalo. Ali, kome odgovara rat. Ne odgovara više ni Hrvatima, i oni su zauzeli više nego što su pretendovali. Samo muslimanima odgovara rat. Ali, ne zato da bi došlo do razgraničenja i da to razgraničenje bude pravično. Nego zato što bi hteli po svaku cenu stranu vojnu intervenciju da bi Bosna bila unitarna država pod njihovom kontrolom. To je ono što muslimani sada traže, i oni hoće rat po svaku cenu. Ne može se na terenu sve disciplinovati, uvek će se naći i neki Srbin koji će ispaliti granatu bez naređenja ili protivno naređenju. To je teško disciplinovati. Međutim, sa srpske strane ima dobra volja da se postigne primirje i Srbi ga neprekidno nude. I ti dokazi dobre volje su i predaja aerodroma, Srbi su odavno tražili da čitavo Sarajevo bude pod starateljstvom Ujedinjenih nacija, to je stara srpska teza. I Srbi od toga još nisu odustali. Da uđu trupe Ujedinjenih nacija u čitavo Sarajevo, i da drže pod kontrolom. Ali, to muslimanima ne odgovara. Muslimanima bi najviše odgovaralo da neko drugi mesto njih vodi rat protiv Srba, a Srbi..."

Izvor sabranih dela Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 2: Sa lica mesta, str. 38-69, str. 59.

Izvor dokumenta	Intervju na Radio Beogradu
Datum dokumenta	31.07.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 142

Govoreći o vezi između Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta, Šešelji kaže da Četnički pokret nema nacionalistički predznak: "To

su isključivo borci za slobodu i mi uopšte tu nismo nekako stranački usko orijentisani da okupljamo isključivo naše članove [u stranci]. Među našim dobrovoljcima su dobro došli svi iskreni srpski patrioti koji žele da se bore za slobodu sopstvenog naroda, a ne samo Srbi. Mi smo među četnicima imali i ljude šiptarske nacionalnosti, imali smo dosta Mađara, veliki broj Mađara je poginuo u borbi za slobodu srpskog naroda, za Srpsku Krajinu posebno. Evo, nekoliko žrtava smo imali i nakon ovog hrvatskog ustaškog napada na Republiku Srpsku Krajinu krajem januara meseca. Dakle, nismo tu na neki način usko nacionalno ograničeni. Svi koji žele da se bore za slobodu srpskog naroda, za spas srpskih zemalja dobrodošli su kao dobrovoljci Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta. A pošto nije Srpski četnički pokret zvanično registrovan, mi smo prestali da vodimo neku aktivnost na tom planu, nama takva registracija nije ni potrebna. Nama je dovoljno ta zvanična firma Srpske radikalne stranke za organizovanje i upućivanje naših dobrovoljaca svuda tamo gde je potrebno... Sve dok je srpski narod u opasnosti dobrodošla je pomoć svakog dobrovoljca, bez obzira da li živeo na prostorima Savezne Republike Jugoslavije ili negde u inostranstvu, čak i u prekomorskim zemljama. Pojavljuju se naša braća iz prekomorskih zemalja spremni da služe svome narodu i da se bore za rodnu grudu.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 113.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 143

“Vidite, Srbija i Crna Gora, odnosno Savezna Republika Jugoslavija, izložene su žestokom pritisku zapadnih sila, sa pokušajem da se one prinude da blokiraju Srbe sa druge strane [reke] Drine i da sputaju, onemogućavaju njihovu borbu za slobodu. Ja smatram da će svi ti pokušaji ostati krajnje neuspešni...Srbiji je zaprećeno bombardovanjem ukoliko ne otkáže podršku svojoj braći sa druge strane Drine. Ja mislim da su to

prazne pretnje bar što se Srbije tiče i Srbija ne sme na to pristajati. Sa druge strane, te sankcije i blokada koje su zavedene protiv Srbije nisu samo u vezi građanskog rata na tom prostoru bivše Bosne i Hercegovine, građanskog rata na prostoru bivše hrvatske federalne jedinice, nego pokušaj zapadnih sila da Srbiji otmu Kosovo i Metohiju, Sandžak i Vojvodinu. Srbija sve to mora izdržati i ona će izdržati...Što se tiče srpskog naroda Republike Srpske, on se i do sada uglavnom sopstvenim snagama izborio u ovom građanskom ratu koji je vođen. U tom građanskom ratu su lili krv najbolji sinovi srpskog naroda sa ove strane [reke] Drine, i nema te sile na svetu koja bi ovdašnji srpski narod mogla pokoriti i naterati ga da pristane na ultimatum.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 116.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 144

“Vidite, ovaj građanski rat na prostoru bivše Bosne i Hercegovine srpski narod nije želeo. Taj rat je Srbima nametnut. Srbi su muslimanima nudili pre toga rata najpovoljnije moguće opcije da Bosna i Hercegovina ostane na prostoru te skraćene Jugoslavije, da muslimani budu konstitutivni narod, čak je nuđeno Aliji Izetbegoviću da bude prvi predsednik te skraćene Jugoslavije. Muslimani ništa od toga nisu prihvatili, čak su s vremena na vreme verbalno prihvatili, a posle odustajali od toga. Mislili su da im je najpovoljnija varijanta nezavisnost Bosne i Hercegovine i tu su ih zapadne sile prevarile, zapravo. Oni su nastojali u savezu sa Hrvatima da nametnu bosanskim i hercegovačkim Srbima tu nezavisnu državu u kojoj će biti manjina. Od toga nije bilo ništa. Vodio se građanski rat, Srbi su i posle odbijanja muslimana da ostanu u sastavu te skraćene Jugoslavije, nudili neku pravičnu podelu Bosne i Hercegovine. ...Muslimani ni to nisu hteli, hteli su unitarnu Bosnu i Hercegovinu, a sa Zapada su ih stalno huškali i potpirivali, a i sa hrvatske strane da na tome insistiraju. Desio se zatim

građanski rat u kome su Srbi pobedili, u kome su Srbi oslobodili skoro sve svoje teritorije. I sada je drugačiji odnos snaga, promenilo se faktičko stanje. Onaj ko iskreno želi mir na prostoru bivše Bosne i Hercegovine mora da prizna i prihvati to faktičko stanje. Ha prostorima bivše Bosne i Hercegovine mora doći do razgraničenja. I to je jedini način da se rat okonča...Muslimani su tako napravili čitav niz grešaka. Izgubili su rat, u tom ratu su najviše izgubili, u tom ratu su najgore prošli...Izgubili su bilo kakvu mogućnost da stvore neku ozbiljnu državu i sada su se protiv njih okrenuli i njihovi dojučerašnji saveznici Hrvati, udarajući ih s leđa, i pokušavajući potpuno da ih sliste sa političke scene Balkana. I valjda je krajnje vreme da muslimani malo o tome razmisle. Vidite, sa srpske strane svi su uvek bili dobronamerni prema muslimanima. Srbi su uvek držali pruženu ruku prema muslimanima.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 122-123.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 145

“Trebali su [muslimani u Bosni i Hercegovini] da cene i to što je intelektualni Beograd uvek stajao na njihovoj strani. Sve su to pogazili, ušli u jedan brutalni građanski rat, njihove trupe su činile strašne zločine prema srpskom narodu. I sada su taj rat izgubili i sada ne znaju kuda će. Koja bi bila najpametnija opcija za muslimane? Srbima je stalo do mira, ali Srbi neće mir po svaku cenu. Srbi po pitanju teritorija neće popuštati, moguće su izvesne korekcije, ali ne bitne korekcije. I Srbe niko na svetu ne može naterati da popuste u tom pogledu, u pogledu srpskih teritorija. Muslimani se nikada ne mogu sa Srbima obračunati, a u tom obračunu da budu pobednici. Nema tog oružja koje bi im stiglo sa Zapada koje bi im pomoglo da promene odnos snaga u svoju korist, zaista nema tog oružja. A oružje im to sa Zapada neće ni doći. Ovo što imaju, što im se prošvercuje, to je

uglavnom oružje srednjeg nivoa vrednosti koje nikakav odnos snaga ne može promeniti. Muslimani zaboravljaju ono što je najvažnije, a ako im ostane pod kontrolom ta teritorija u centralnoj Bosni, ona im može ostati samo dobrom voljom srpske strane. Ako se održi primirje sa Srbima na svim linijama frontova. ...Ako nestane tog primirja, onda će Srbi završiti oslobađanje čitavog prostora Bosne i Hercegovine, onda muslimani više neće imati ništa. Muslimanima bi bilo najpametnije da ... jednostavno prekinu svaka ratna dejstva sa Srbima. S druge strane, ako bi eventualno došlo do strane vojne intervencije, Srbi bi odmah oslobodili čitavo Sarajevo, zauzeli Sarajevo, verovatno i Tuzlu. Završili bi sa tim muslimanskim teritorijama. Srbi su u dosadašnjim ratnim dejstvima koristili samo jednu trećinu oružja kojim raspolažu. Oni svoje glavne adute još drže na skrovitim i sigurnim mestima. A ako dođe do strane vojne intervencije, onda će snage UNPROFOR-a i muslimani platiti svu ovu štetu koju strane trupe naprave Srbima na ovim prostorima. I to treba otvoreno da znaju. Za njih je najbolje primirje sa Srbima.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 123.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelji pretni drugima x	Viktimiziranost x
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 146

“Naravno, nikome se ne ratuje bez preke potrebe. Srbi takođe ne vole rat. I Srbi nisu hteli rat, Srbi su se čak i bojali rata. I svako normalan se boji rata, rat je jedno veliko zlo, ali Srbi nisu imali kud, Srbi su morali da ratuju.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 130.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.

Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 147

“Što se tiče muslimana ja sam rekao svoje stanovište [da treba prihvatiti primirje sa Srbima, svojim jedinim prijateljima, i da sa Srbima etnički podele Bosnu], mislim da bi bilo najpametnije sa njihove strane da to prihvate kao jedno iskreno rasuđivanje i najrealnije u sadašnjoj situaciji. Ako ne žele da još krvare u ovom ratu.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 6: Radio Pale, str. 111-132, str. 131.
Izvor dokumenta	Intervju za Radio Pale
Datum dokumenta	15.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelj preti drugima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 148

“U slučaju da dođe do strane vojne intervencije na prostoru bivše Bosne i Hercegovine, da srpski narod bude napadnut spolja mi ćemo odgovoriti žestoko svim sredstvima. A na raspolaganju nam stoji moćno oružje kojim možemo da ugrozimo sve susedne zemlje. I napašćemo sve susedne zemlje koje budu učestvovala u agresiji ili stave intervencionistima svoje baze na raspolaganje. ...

Mi ne možemo našim raketama da dosegemo do Amerike, ali možemo do Italije. I u tom slučaju, ako Italija bude na strani agresora i pomogne agresoru, mora da se čuva. Mi ćemo u toj situaciji biti u ulozi očajnika, mi nemamo šta da izgubimo. A borićemo se do kraja za slobodu, i nećemo nikada kapitulirati.... Ja ne komandujem bosanskim Srbima ali imam veliki politički uticaj u Bosni.... I više hiljada srpskih dobrovoljaca me sluša. A

ako dođe do strane vojne intervencije to će biti strašan rat. U ratu se gubi mogućnost političke kontrole. Vojska će slušati onoga koji u datom trenutku je najhrabriji i najodlučniji. A srpski borci na koje ja imam uticaj, na koje danas imam uticaj, danas imaju 16 raketa SS-22 [rakete koje se mogu puniti nuklearnim ili redovnim eksplozivom, a Šešelj kaže da su veoma precizne i opasne]. U slučaju stranog napada moj uticaj će biti mnogo veći. Nekoliko desetina hiljada dobrovoljaca odavde iz Jugoslavije poslaću u Bosnu, i više hiljada ruskih dobrovoljaca, to će sve biti veterani iz Avganistana. ... Nekoliko stotina ruskih dobrovoljaca je već učestvovalo u borbama, oni su do sada dolazili samo kao moralna pomoć. Mi nećemo mnogo da ih dovodimo da to ne bi izgledalo kao strano mešanje. Međutim, ako Amerikanci napadnu onda sve ograde prestaju. Onda ćemo voditi totalni rat bez milosti. I odmah ćemo napasti trupe UNPROFOR-a i muslimane i Hrvate. Sve ćemo zbrisati na prostoru Bosne i Hercegovine. Ja ću lično predvoditi juriš na Sarajevo. Srbi su do sada u ovom ratu upotrebili samo 30% svoje snage u Bosni i Hercegovini. Mi neprekidno tražimo mir, mi najmodernije oružje držimo u podzemnim skladištima, a u slučaju strane intervencije preućećemo sve. Mi ne želimo rat.... A naš je narod nekoliko vekova razvijao tradiciju gerilskog rata. Svi oni koji su se plašili već su pobešli iz Bosne i Hercegovine. Ostali su najhrabriji Srbi koji će se boriti do zadnjeg daha.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 133.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelj preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 149

“... Protiv srpskog naroda se vodi stravičan propagandni rat u kome su sva sredstva dozvoljena. Vršni se satanizacija Srba, da bi zapadno javno mnjenje opravdalo sve mere protiv srpskog naroda. Ovakve zločine, koje prave Hrvati prema muslimanima, nigde Srbi nisu počinili. Naš rat sa

muslimanima je prošao bez takvih zločina. A zapadni mediji samo nas optužuju. Savezna Republika Jugoslavija se uopšte nije mešala u taj rat. Ni jedan jugoslovenski vojnik nije tamo učestvovao. Bilo je naših dobrovoljaca, ali niko njih ne može ni da spreči da idu tamo da se bore za svoj narod. Uostalom, naši dobrovoljci su uglavnom poreklom iz Bosne i Hercegovine. A Hrvatska tamo drži 60.000 svojih regularnih vojnika. I niko protiv Hrvatske ne primenjuje sankcije."

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 136.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 150

"... Srbi ni jednom muslimanskom civilu nisu zabranili odlazak sa srpske teritorije. Čak su svakome ko je izričito naglasio da želi da ode obezbeđivali prevoz. Dovoljno je bilo da musliman potpiše da odlazi svojom voljom bez ikakvog pritiska. Srbi su mu i autobuski prevoz davali. Mržnja je toliko velika između Srba i muslimana da se jednostavno nikom ne ostaje na teritoriji koja je pod kontrolom suprotne strane. Ali, muslimani ne dozvoljavaju Srbima da napuste njihovu teritoriju. Drže ih kao taoce, 50.000 Srba u Sarajevu, 15.000 Srba u Tuzli i nekoliko hiljada u drugim mestima. Mi neprekidno tražimo od muslimana da puste te Srbe. Ako je ogromna većina muslimana mogla da napusti teritorije pod srpskom kontrolom, ako su muslimani dobrovoljno napustili Zvornik, i neka druga mesta i otišli za Tuzlu, mi tražimo od muslimana da puste tuzlanske Srbe, a neka muslimani uđu u njihove [srpske] stanove i kuće. Ako se već toliko mrzimo, onda je najbolja jedna civilizovana razmena stanovništva, bez maltretiranja, bez ubijanja. Od strane Srpske vojske ubijanja civila nije bilo. Mi neprekidno na oslobođenim teritorijama otkrivamo masovne grobnice. Srbe civile koje su pobili muslimani u istočnoj Bosni, dok su ta srpska sela držali pod svojom kontrolom. Ali nema nigde ni jednog slučaja da su Srbi

pobili muslimanske ili hrvatske civile. Dakle, nije lako pobiti veliku grupu ljudi, pa da to ostane sakriveno. Uvek neki trag postoji. Toga na srpskoj strani nema. Samo optužbe, Srbi siluju i ubijaju, a dokaza nigde nema. A zašto bi sada Srbi ubijali kada pobeđuju u ratu. Civile ubija onaj ko gubi, to je očaj. Da smo mi Srbi ubijali muslimane, na ne bi se muslimani ovde u Srbiju sklanjali."

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 137.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje Neistina/dezinformacija x Srbi ugroženi x
--	--

Izvod broj: 151

"Sada nedavno je prikazivala zapadna televizija, nekoliko puta su prikazali snimak tih mudžahedina koji sa zelenom zastavom, sa čalmama na glavi divljaju. Oni su tamnije boje kože i mnogo se razlikuju, lako ih je prepoznati. Čitav svet je objavio Kurde sa odsečenim srpskim glavama. Pretpostavljam da ste mogli videti te fotografije, i zapadna štampa ih je objavila. Kurdi su u centralnoj Bosni pobili Srbe, pa su im odsekli glave i držali ih za kosu. O tome govore i hrvatski izvori. Čak je tih Kurda bilo i u hrvatskoj vojsci. To su vrlo primitivni ljudi. I oni njima ovde daju i platu, i daju im stare nevažeće novčanice. To su Hrvati prvi primenili prema kurdskim plaćenicima u vreme rata u Slavoniji. Hrvati su uzeli gomile nemačkih maraka iz vremena one poznate inflacije u Nemačkoj dvadesetih godina, i time su plaćali Kurde. I nađe se jedan pismen među sto Kurda recimo, i pročita na onome '1.000 doječ mark' ili deset hiljada, sto hiljada, tada su postojale novčanice i od milion maraka, i oni jadnici misle da su svi bogati i niko pojma nema od njih da taj novac ne važi. Ali, interesantno je da se od tih Kurda niko ne vraća kući. Kada obave posao, kada više nisu potrebni, likvidiraju ih. Ni jedan kurdski ranjenik u Hrvatskoj nije ostavljen u životu. Slično se dešava i u Bosni. Znae, pošto je kod nas velika inflacija i bile su tri valutne reforme, menjan je izgled novčanica, u Bosni su tim

mudžahedinima davali gomile nevažećih novčanica. I naši su vojnici kod leševa tih mudžahedina nalazili čitave svežnjeve tih novčanica. Možda slučajno ovde kod nas ima i nemačkih starih novčanica. Naši dobrovoljci su gomile toga donosili kao suvenire.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 138.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Neistina/dezinformacija x Srbi ugroženi x Dehumanizacija x
------	--

Izvod broj: 152

“Mi nemamo ništa protiv da Amerikanci u Albaniju šalju koliko god žele trupa. Ali, mi ne smemo dozvoliti da na našu teritoriju šalju trupe. Kosovo je sastavni deo Srbije, to je međunarodno priznata srpska teritorija i tamo mora ostati srpska vlast. Mi smatramo da Albanci treba da imaju sva građanska prava i slobode, to njima niko nije uskratio. Ali oni uopšte ne žele da razgovaraju sa nama. Oni imaju samo jedan zahtev - otcepljenje. A mi otcepljenje nećemo dati ni u jednom slučaju. A ako Amerikanci tamo isprovociraju građanski rat, mi ćemo udariti svim sredstvima. I to će biti rat bez milosti.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 139.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x Šešelji preći drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 153

“Makedonska nacija ne postoji. I to su komunisti veštački stvorili. Makedonija je bila u sastavu Srbije pre stvaranja Jugoslavije. Ali, tada nije izbio građanski rat. Zašto? Mi Srbi prvo nismo imali interesa da tamo izazivamo sukobe. Naša vojska se mirno povukla. ... U Makedoniji postoji opasnost albanske pobune. I do nje će sigurno uskoro doći. Albanci su tamo do zuba naoružani, a Makedonija nema nikakvu ozbiljnu vojsku. I tamo je moguć građanski rat, ali ja pretpostavljam da će se tamo i Srbi i Bugari i Grci naći na istoj strani. Svi će biti podjednako ugroženi od Albanaca. A pošto je tamo najmanje Srba, zašto bismo mi sada posebno pravili neke probleme. Nama su u interesu dobri odnosi sa Bugarima, nama su u interesu dobri odnosi sa Grcima, a na prostoru Makedonije svima nam se zlo sprema. Mi smatramo da bi najbolje rešenje bilo podela Makedonije. Da srpski deo pripadne Srbiji, bugarski Bugarskoj, grčki Grčkoj, a zapadna Makedonija Albaniji. To bi bio najbolji način da se izbegne građanski rat.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 7: Intervju dat japanskom novinaru, str. 132-144, str. 141.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	18.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	drugo
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 154

“Bosna i Hercegovina je jednostavno nemoguća kao nezavisna država, utoliko više je nemoguća što se pokazalo da je Jugoslavija nemoguća. Suviše je velika mržnja između Srba, Hrvata i muslimana da bi oni mogli da žive zajedno. Zato je te narode potrebno razdvojiti. Onaj ko iskreno želi mir na prostoru bivše Bosne i Hercegovine, složiće se da je jedino realno

razgraničenje na linijama dostignutih frontova. Svako rešenje kojim se čini revizija dostignutih frontova predstavlja novi podstrek u ratu."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 8: Intervju za <i>Joimijuri šimbun</i> , str. 144-148, str. 145.
Izvor dokumenta	Intervju za japanske novine.
Datum dokumenta	24.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 155

"[Srpska Krajina] Nikada nije bila u sastavu Hrvatske. Hrvatska je vrlo mlada država, ona je stvorena tek pre dve godine i u vreme kada je priznata nezavisnost Hrvatske, Krajina nije bila u njenom sastavu. I Krajina više nikada i neće biti deo Hrvatske.	
Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 8: Intervju za <i>Joimijuri šimbun</i> , str. 144-148, str. 147.
Izvor dokumenta	Intervju za japanske novine.
Datum dokumenta	24.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 156

Govoreći o Bosni, Šešelj kaže: "... Mi smo za to da se rat odmah završi. Ali ako nas nateraju na produžetak rata, ili ako dođe do strane vojne intervencije, mi ćemo zbrisati i muslimane i Hrvate. Imamo dovoljno snage. Mi to ne želimo, mi ne želimo dalje krvoproliće, ali ako ne budemo imali drugog izbora, mi ćemo to da uradimo."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci.

	Beograd: 1993. Poglavlje 8: Intervju za <i>Joimijuri šimbun</i> , str. 144-148, str. 148.
Izvor dokumenta	Intervju za japanske novine.
Datum dokumenta	24.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Zagovara/očekuje nasilje x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 157

"Cilj je zapadnih sila da nam otmu zapadne Srpske zemlje i da ih pripoje Hrvatskoj, odnosno, islamskoj, bosanskoj Džamahiriji. Plan je napravljen nekoliko decenija pre početka njegove realizacije i Amerikanci, i Nemci neće stati u njihovoj realizaciji sve dok im ne stavimo dovoljno jasno do znanja da ni po koju cenu na taj plan nećemo pristati. Sve dok popuštamo i dok pokazujemo da bismo pristali na neke kompromise, pritisak će biti sve veći i veći. Treba odlučno da kažemo da više nećemo razgovarati, više nema nikakvih pregovora, dok ne ukinete sankcije i dok ne budete imali podjednak tretman svih strana u sukobu. Vidite, Savet bezbednosti UN biva prinuđen da rezolucijom osudi Hrvatsku i naredi joj povlačenje trupa sa teritorije Srpske Krajine. Hrvatska se ogлуši i nema niti sankcija, niti išta. A kad nama nešto pokušaju narediti, onda to prate strašnim pretnjama i sankcijama u praksi."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 18: Grčevito do kraja, str. 167-169, str. 167.
Izvor dokumenta	Napisala Jelena Sušnjar, štampano u časopisu <i>Sjaj</i> .
Datum dokumenta	30.06.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x	Ubeđivanje Neistina/dezinformacija x Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
----------------------------------	---

Izvod broj: 158

“U ovim teškim okolnostima Srpski narod mora da izdrži, da bude solidaran, da bude jedinstven, složan i da izdrži sva ova iskušenja. Ako izdržimo - pobićemo, ako ne izdržimo - ostaćemo i bez ove sužene Srbije, (ostaćemo bez Vojvodine, Kosova i Metohije, Sandžaka). Rascepiće nam Srbiju i Crnu Goru. Sudbinu su nam groznu namenili, i sad smo shvatili kakva je ta sudbina koju su nam namenili. Nemamo šta da izgubimo - MORAMO DA SE BORIMO GRČEVITO DO KRAJA.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 18: Grčevito do kraja, str. 167-169, str. 168.
Izvor dokumenta	Napisala Jelena Sušnjak, štampano u časopisu <i>Sjaj</i> .
Datum dokumenta	30.06.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 159

“Ako Muslimani neće mir, onda će nas naterati da uzmemo čitavo Sarajevo, Tuzlu, Zenicu i ko zna gde ćemo se zaustaviti. Nema te strane sile koja će naterati srpski narod i Srpsku Krajinu da uđe u sastav Hrvatske države. Nema te solucije, koja je prihvatljiva za srpski narod. Nikakva provincija, nikakva federacija, nikakva konfederacija. Za RS Krajinu postoji samo jedna varijanta, i to u fazama - puna nezavisnost od Hrvatske, ujedinjenje sa Republikom Srpskom u samostalnu državu Zapadnu Srbiju i onda priključenje u SR Jugoslaviju kao posebne federalne jedinice...ali važno je da sve srpske zemlje budu u jednoj državi i od toga nikada nećemo odustati. I neka znaju da je srpski narod stekao veliko ratno iskustvo i da je srpski narod u stanju da sačuva ono što je njegovo.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 19: Narod sve vidi, str. 169-173, str. 172.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Trbojeviću za <i>Srpske novine</i>
Datum dokumenta	30.07.1993. g.
Godina	1993.

Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelji preti drugima x	
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 160

“Na žalost ne znam ime narodnom poslaniku kome upućujem repliku ali ništa nehumano ovde nisam izjavio. Nisam se zalagao ni da ti ljudi [mислеći na Albance sa Kosova koji su bojkotovali popis] umru od gladi ni da ih uništavamo niti bilo šta drugo. Samo smatram da oni nisu briga ni nas Srba kao naroda a ni Narodne skupštine Srbije. Oni su se svi deklarirali bojkotom popisa stanovništva da nisu ni državljani Srbije a ni državljani Jugoslavije. Nećemo ni da ih izdržavamo, ni da ih hranimo, ni da se brinemo o njihovom socijalnom statusu, niti da im obezbeđujemo podmladak.

Ne smatram da to niko ne treba da radi, treba, ali zašto bi oni bili problem nas Srba. Neka se o njima staraju ujedinjene nacije, UNESCO, - one međunarodne asocijacije koje inače obavljaju te poslove. A to da ćemo mi Srbi opet da izdvajamo onoliko koliko smo izdvajali pod Titovom diktaturom za Šiptare na području Kosova i Metohije - to ste se malo prevarili.

S druge strane, nije tačno da je ekonomski faktor presudan po pitanju nataliteta. Presudna je, pre svega, promišljena umna politika države po tom pitanju, dakle, državno staranje, i presudno je kad je reč o šiptarima, posebno šiptarima separatistima sa područja Kosova i Metohije - smišljeno, plansko insistiranje na ogromnom natalitetu, koji podstiče i njihova verska zajednica, koje podstiču i strani politički faktori, umešani u šiptarsku separatističku pobunu.

I nemojte nas zavaravati da je u pitanju ekonomija. Toliko ste novca dobili od rata naovamo, da bi ste mogli živeti recimo kao u jednoj Švajcarskoj, kao u jednoj Francuskoj, da taj novac nije preusmeravan za druge potrebe.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zakon o radnim odnosima. 9. juli 1991. g., str. 18.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	09.07.1991. g.

Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelji pretili drugima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Srbi ugroženi x
---	---

Izvod broj: 161

“Ali, u globalu rečeno, nema više nikakvih šansi da Hrvatska ovlada Republikom Srpskom Krajinom, i nadam se da su toga Hrvati svjesni, iako neki hrvatski čelnici najavljuju povratak toga teritorija ratom ili mirnim putem. Prvo, Srbi nikad neće pristati da se mirnim putem vrata u sastav Republike Hrvatske. Drugo, nemoguće je ratom Srbe na to natjerati. Hrvatska je izgubila onu privilegiranu poziciju u međunarodnoj zajednici koju je neko vrijeme imala, i nitko više neće otvoreno podržati hrvatske ratne akcije na tome planu. S druge strane, Hrvatska nema odgovarajuću vojnu silu kojom bi mogla svladati otpor krajiških Srba i preuzeti taj teritorij i staviti ga pod svoju kontrolu.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 26: Imam svoje četnike u Zagrebu, ali je njihov broj stroga tajna!, str. 197-202, str. 198.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Globus</i> dat Željku Garmazu.
Datum dokumenta	27.08.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 162

Šešelji: “U Zagrebu još nismo poduzeli nikakve terorističke akcije. A zar vi, možda, mislite da smo neku akciju poduzeli?”
Novinar: “Ne znam. Nego, mislite li stvarno na organiziranje terorističkih napada u Hrvatskoj?”
Šešelji: “Ne mislimo to raditi, ali ako bismo htjeli, bili bismo kadri organizirati terorističke napade u Hrvatskoj.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 26: Imam svoje četnike u Zagrebu, ali je njihov broj stroga tajna!, str. 197-202, str. 200.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Globus</i> dat Željku Garmazu.
Datum dokumenta	27.08.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelji pretili drugima x	Ubeđivanje
-----------------------------------	------------

Izvod broj: 163

Novinar: “Linije obrane Zadra i Šibenika odmaknute su od grada, ali se gradovi opet tuku. Je li to onda ratni zločin?”
Šešelji: “Ali Hrvati su prvo bombardirali srpska mjesta Benkovac i Obrovac. To je u pitanju samo čista odmazda. Razaranja su bila obostrana.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 26: Imam svoje četnike u Zagrebu, ali je njihov broj stroga tajna!, str. 197-202, str. 201.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Globus</i> dat Željku Garmazu.
Datum dokumenta	27.08.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Osveta/odmazda x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 164

“Amerikanci još nisu odustali od namjere da reintegriraju Jugoslaviju. Amerikancima je cilj da i Hrvatska i Srbija toliko oslabe i da se pozabave svojim unutarnjim problemima kako bi bili nemoćni protiv njihove varijante obnove Jugoslavije.
Američki je cilj da se ne omogući Srpskoj krajini potpuno odvajanje od Hrvatske, nego da Srpska krajina ostane u sastavu Hrvatske, u obliku

izvjesne autonomije, ili 'države u državi'; što bi rekao Čurkin. S druge strane, Amerikanci će pokušati osigurati isti status Albancima na Kosovu i, eventualno, muslimanima u Sandžaku i Mađarima u Vojvodini, kako bi i Srbija i Hrvatska bile nestabilne kao države i rastrzane unutarnjim problemima i sukobima. Amerikanci pokušavaju sačuvati integralnu BiH, i na taj način, ne dopuštajući podjelu BiH, tjeraju Srbe i Hrvate u jedan tor. Amerikancima je cilj obnova Jugoslavije koja nikad iznutra neće biti stabilna i uvijek će iziskivati nečije stalno tutorstvo. Amerika ima višestranu interese ovdje. Prvo, ona se udvara arapskim zemljama i Turskoj. Od Turske pokušava stvoriti veliku regionalnu silu. Zatim, cilj im je da na Balkanu stalno budu neke neuralgične zone, politička i vojna kriza, kako bi se na tome cijepalo jedinstvo EZ-a, što su, donekle, već i postigli. Zatim, cilj im je da ovdje bude kriza kako bi grupirali svoje trupe i osigurali svoju prisutnost. Istu želju pokazuju Francuska i Engleska, kako bi stale na put njemačkoj ekspanziji. A Njemačka je forsirala razbijanje Jugoslavije, kako bi pod svoju kontrolu stavila Hrvate i Slovence kao tradicionalne germanofilske narode."

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 26: Imam svoje četnike u Zagrebu, ali je njihov broj stroga tajna, str. 197-202, str. 201-202.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Globus</i> dat Željku Garmazu.
Datum dokumenta	27.08.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 165

Novinar: "...Znate, 1494. je Crna Gora imala prvu državnu ćirilicu štampariju u svijetu, a tek tada je Amerika otkrivena. Danas, međutim, niko ne osporava postojanje američke nacije, a vi kažete da crnogorska ne postoji?"
 Šešelj: "Za mene ne postoji ni američka nacija. Tamo se kao Amerikanci pišu i Kinezi, i crnci, i Srbi, zato što žive u SAD. To je pogrešno, oni postoje kao narod, a ne kao nacija, kod nas se tačno zna šta je šta, a kod njih - u kojoj zemlji živiš, te si i nacionalnosti."

Novinar: "Ipak, i dalje, vaš pristup tom pitanju ostaje jedinstven u svijetu..."
 Šešelj: "Nije tako. Vidite u Evropi: Korzikanici su Korzikanci, a istovremeno Francuzi. Isto je i sa Lužičkim Srbima. Pogrešno je što njih ovdje smatraju Nemcima."
 Novinar: "Sve i da je tačno da su Crnogorci 'izmišljena nacija', a popis je kazao svoje, čini se da se oni sve više okreću projektu samostalne Crne Gore..."
 Šešelj: "Ne verujem. Samo onda kada se 51 posto stanovništva Crne Gore na odgovarajućem referendumu izjasni za suverenitet, Crna Gora će ga dobiti. A za takvu su Crnu Goru samo muslimani, Albanci, i izdajnici srpskog naroda."

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 28: Crnogorci kao Marsovcu, str. 205-208, str. 206.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Monitor</i> dat Igoru Marojeviću.
Datum dokumenta	24.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 166

"... ja ne samo da sam siguran da se Crna Gora neće otepeti, nego verujem da nisu izgubljene šanse ni da se Makedonija vrati svojoj matici, tj. da se i oni priključe zemlji sačinjenoj od krajina, bilo ujedinjenih ili ne, Republike Srpske, Srpske Krajine, Srbije i Crne Gore, zemlji koja bi, bez obzira na svoj naziv - SRJ, Savez srpskih država ili sl. - bila nacionalna država srpskog naroda. Ja raspoložem podacima po kojima je pedeset odsto Makedonaca izjavilo da su im Srbi najbliži narod, a ako uzmemo u obzir činjenicu da tamo živi skoro trećina Šiptara, jasno je da većina makedonskih Srba, Bugara i dela Grka oseća prirodnu kulturnu i privrednu orijentaciju na Srbiju."

Izvor sabranih dela	Knjiga 30. Partijski bilanci i politički bilanci. Beograd: 1993. Poglavlje 28: Crnogorci kao Marsovcu, str. 205-208, str. 208.
---------------------	--

Izvor dokumenta	Intervju za Monitor dat Igoru Marojeviću
Datum dokumenta	24.09.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 167

“Dame i gospodo, narodni poslanici, ja sam ubeđen da mi u prvom trenutku nismo dobro razumeli gospodina Behljlulja. On je rekao da i Srbi i Albanci treba da se vrate. A mi smo svi za to - Srbi da se vrate na svoju zemlju, a Albanci na svoju, nazad u Albaniju. Svi oni koji su od 6. aprila 1941. godine do danas došli iz Albanije, treba da se vrate u Albaniju. I oni će se sigurno vratiti.

Što se tiče ovoga zakona, ... lično sam mišljenja da jedan od prvih sledećih koraka mora biti - poništavanje svih kupoprodajnih ugovora na Kosovu i Metohiji od 6. aprila 1941. godine. Zatim, oduzimanje sve uzurpirane zemlje od 6. aprila 1941. godine, bez obzira kako se ta zemlja koristi, kako su joj formalno-pravno pokušavali dodeliti titulara vlasništva od 6. aprila 1941. godine do danas i sve ostalo.

Na Kosovu i Metohiji je postojalo stanje okupacije, sve do unazad godinu-dve dana. Sve ono što je urađeno pod okupacionim stanjem mi ne možemo priznati, valorizovati, ne možemo pravno sankcionisati, jer je okupacija faktičko a ne pravno stanje. I, dok se ne otklone sve posledice okupacije na Kosovu i Metohiji, tamo neće biti redovnog stanja u pravom smislu reči. I ovakvi su zakoni nužni.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. 6. sednica vanrednog zasedanja Narodne skupštine Republike Srbije. 16. juli 1991. g., str. 26.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	16.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	
Šešelji preti drugima x	

Izvod broj: 168

Govoreći o zakonu o medijima, Šešelji kaže da Skupština treba da uradi nešto kako bi pomogla jačanju ratnog morala stanovništva. On posebno kaže da mediji pokušavaju da se ispreče mobilizaciji: “To se ne sme desiti. To nije stvar ideoloških ubeđenja i političkih stavova. To je stvar opredeljenja za patriotizam ili protiv patriotizma. I tu Vlada treba da interveniše, Vlada mora da nađe načina za to, nemojte da je mi učimo tom načinu.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica, rasprava o predlogu I amandmana na ustav Republike Srpske. 31. juli 1991. g., str. 62.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	31.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	

Izvod broj: 169

“Dalje, mi treba jasno da stavimo do znanja i današnjem političkom vodstvu Muslimana i Makedonaca i drugih, ovo što se nudi sa ova dva dokumenta je jedina varijanta koja može na relativno miran način da dovede do normalizacije prilika u ostatku Jugoslavije. Mi nudimo pregovore, a možemo raspravljati o svim pitanjima - osim o cepanju teritorije. Da im se jasno stavi do znanja da nema nikada niti može biti govora o otcepljenju Makedonije ili otcepljenju Bosne i Hercegovine.

Uostalom, što ce tiče Makedonije, ona je bila u sastavu Srbije pre stvaranja Jugoslavije. Onoga trenutka kada Jugoslavija prestane postojati, ono što je neko uneo u Jugoslaviju, najnormalnije je da iz Jugoslavije iznosi. Makedonija je sastavni deo, međunarodno priznati sastavni deo srpske teritorije. Ali, mi možemo današnjem makedonskom političkom rukovodstvu ponuditi razgovore da Makedonija ostane jedna od ravnopravnih federalnih jedinica u tom ostatku Jugoslavije, u toj narednoj

trećoj Jugoslaviji.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica, rasprava o predlogu I amandmana na ustav Republike Srpske. 31. juli 1991. g., str. 64-65.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	31.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 170

“Ono što je potrebno, takođe, da uradimo - da stavimo do znanja bosansko-hercegovačkim Muslimanima, da mogu imati sva građanska prava, punu ravnopravnost, da im to [ravnopravnost] nikada niko neće dovesti u pitanje, da neće biti nikakvih elemenata majorizacije u našoj budućoj državi, a takođe da ne mogu ni sanjati o otcepljenju Bosne i Hercegovine i stvaranju samostalne države. Da o tome jednostavno ne može biti govora. Ako žele to, imaće rat, imaće veoma krvav rat. A ako žele da živimo u jednoj takvoj skraćenoj federaciji, onda možemo da razgovaramo o svim solucijama, osim o otcepljenju.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica, rasprava o predlogu I amandmana na ustav Republike Srpske. 31. juli 1991. g., str. 65.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	31.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelj preti drugima x Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 171

“...Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica mora biti naše opredelenje i to je granica na koju Armija mora povući sve svoje trupe. Ako nije u stanju bez borbe da ih povuče iz Zagreba, treba ih pod borbom povlačiti uz bombardovanje Zagreba. Armija ima još kapaciteta koje uopšte nije upotrebila. Ako su joj trupe ugrožene, ona ima pravo da upotrebli napalm bombe i sve drugo što ima u svojim lagerima. I tu se ne smemo igrati. Važnije je spasiti jednu vojničku jedinicu nego se boriti da li će tamo i neke slučajne žrtve pasti. Pa, ko im je kriv? Hteli su rat, imaju rat. Armija mora da se povuče i iz Slovenije i iz Hrvatske, iz Rijeke. Riječki korpus mora da se izvuče. Iz Zagreba, tamo gde žive Hrvati, gde nisu naše teritorije Armija nema šta da traži. Armija kad se povuče na liniju koju smatramo našom zapadnom granicom postaje nepobediva Armija.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica, rasprava o predlogu I amandmana na ustav Republike Srpske. 31. juli 1991. g., str. 67.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	31.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelj preti drugima x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 172

“Danas je zaista u pitanju nova podvala. Podmeće nam se da se zaletimo i da proglasimo rat Hrvatskoj, da kažemo da je Srbija u ratu sa Hrvatskom, i sve smo time izgubili. Zašto to ne smemo uraditi? Mi ćemo dalje, do krajnjih granica....A zašto to ne smemo objavljivati, kao Srbija, rat Hrvatskoj? Zato što je Hrvatska po međunarodnom pravu izvela separatističku pobunu, pa niko u svetu nema pravnog osnova da interveniše u njenu korist. I svi u svetu moraju opravdati delovanje Jugoslovenske armije koja guši tu pobunu. ... Ali ta Armija ima pravni osnov da guši pobunu, a mi kao država Srbija, kao Republika Srbija u sadašnjim granicama, sa aspekta međunarodnog prava ne možemo naći osnov.

To je ta ključna opasnost, zbog koje se mi koji smo oduvek bili srpski nacionalisti i koji smo stradali zbog srpskog nacionalizma, pa se tako

dokazivali kao istinski nacionalisti, danas pre svega opredeljujemo za ovakvu poziciju - očuvanje ove skraćene Jugoslavije i sukob Hrvatske sa Jugoslavijom i njenom armijom, jer tada Armija ima pravni osnov da svim silama uguši pobunu."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica, rasprava o predlogu I amandmana na ustav Republike Srpske. 31. juli 1991. g., str. 69.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	31.07.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Viktimiziranost x
------	---------------------------------

Izvod broj: 173

"Dame i gospodo narodni poslanici, moram priznati da sam sa velikim zaprepaštenjem slušao ekspoziciju ministra inostranih poslova gospodina Jovanovića. Smatram da gospodin Jovanović posle ovakvog ekspozicija treba da podnese ostavku na funkciju ministra inostranih poslova (aplauz u sali - prim. stenografa). Sa ovakvim svojim stavovima on ne može zastupati Srbiju i srpski narod u Hagu. Možda može isposlovati da se mirno reše današnji problemi Jugoslavije, možda može isposlovati mirno razgraničenje republika u Jugoslaviji, možda može pomoći da se uguši ustanak srpskog naroda u Srpskoj Krajini i Srpskoj Slavoniji. Ali, ako ovako nastavi, on će izazvati novi rat, rat u Srbiji, građanski rat. Ako neko u ime Srbije potpiše ovakav dokument, ako prihvati ovakvu soluciju, ja vam garantujem da će Srpska radikalna stranka pozvati srpski narod na oružani ustanak. Danas sve uslove za oružani ustanak u Srbiji imamo. Nemojte se igrati svojim glavama da ovo prihvatite. Ovo se ne sme prihvatiti [uopšte mi nije jasno o kom sporazumu ovde govori - ovaj pasus je početak novog dela, pa ne mogu sa sigurnošću reći na šta odgovara, to nije štampano u knjizi]...I, šta ćemo mi u Evropskoj zajednici? Šta ćemo mi u toj Evropi iz koje nam je uvek, kroz istoriju, samo zlo dolazilo? ...Ovo što nam sada nude, gore je od ultimatum koji je Austrougarska 1914. godine uputila Srbiji. Ako pristanemo na taj ultimatum možemo se pozdraviti sa Srbijom. Uostalom, mi ćemo sve ove sukobe koji se vode u Srbiji, u srpskim zemljama, prevesti sada ovde, u ovu suženu Srbiju i tu će se proliti mnogo

više krvi."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica. 17.10. 1991. g., str. 87.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	17.10.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
------	--

Izvod broj: 174

"U pitanju je velika igra. To je igra u koju su umešane velike sile: Amerikanci i Rusi, i Zapadna Evropa, ali mi tome moramo odoleti. Onaj ko ne može odoleti, jednostavno, treba da napusti političku scenu i da kaže srpskom narodu, otvoreno, čemu ova tajna sednica. Ja, lično, nikada neću preuzeti odgovornost za to. Ja ću sutra da se obratim srpskom narodu. Čemu ova tajna sednica? Zašto Srbima ne reći istinu u oči? Zašto im ne reći kakvi su nam neprijatelji na Zapadu? Zašto im ne reći da nema više ni jedne države koja je naša saveznica, ni jedne države koja bi nas podržala da su oko nas neprijatelji i sa Istoka i sa Zapada? Jedino to može motivisati srpski narod da izdrži. Bez obzira koliko nas mrze i koliki su nam neprijatelji, oni danas ne mogu vojno intervenisati. Nema ko vojno da interveniš... Ne mogu nas vojno pobediti. Što će nas ekonomski blokirati, pa mi smo odavno blokirani. Šta nam to Zapad može uskratiti što nam već nije uskratilo? Šta je to što mi ne možemo izdržati? Mi ionako imamo probleme sa naftom. Nabavićemo naftu. Nećemo voziti. Vozićemo se tramvajima, jahaćemo na konjima, ali moramo izdržati. Onaj ko ne može izdržati, neka se ne bavi politikom, neka kaže srpskom narodu da nije sposoban i neka ide."

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica. 17.10. 1991. g., str. 87-88.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	17.10.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Spoljne pretnje Srbima x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
--	--

Izvod broj: 175

“Onoga trenutka kad se definitivno razgrančimo, ja ću biti prvi koji će se zalagati da za sto godina nikakve, ni diplomatske, ni ekonomske, ni bilo kakve druge saradnje sa Slovenijom i Hrvatskom nemamo. Ako je naših 39 mladića tamo na bestijalan način ubijeno, na trgovati sa tim istim Slovencima - gde vam je moral, gde vam je poštenje, gde vam je čast, šta će vam proizvodnja u takvim uslovima.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Predlog zakona o dopunama Zakona o posebnom porezu na promet proizvoda i usluga. 24.10.1991. g., str. 89.
---------------------	---

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	24.10.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje Viktimiziranost x
--	---------------------------------

Izvod broj: 176

“I, na kraju, da vas upozorim: ovaj rat koji se vodi na području hrvatske federalne jedinice za odbranu srpskog naroda i srpskih krajina nije rat između Srba i Hrvata; to je rat koji, pre svega, Srbi vode protiv svog starog neprijatelja, protiv Nemaca. Ovo je naš treći rat protiv Nemaca u 20. veku.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Predlog zakona o dopunama Zakona o posebnom porezu na promet proizvoda i usluga. 24.10.1991. g., str. 93.
---------------------	---

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	24.10.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
----------------------------------	-------------------------------

658

Izvod broj: 177

“Sva propaganda je na antisrpskim pozicijama ‘Borba’, ‘Vreme’ i drugi listovi. Celi listovi su ispunjeni antisrpskom propagandom, i to ne smeta, i to izlazi i u Beogradu. Amerikanci su sve svoje lojalne građane japanske nacionalnosti celo vreme rata držali u logoru samo zato što su Japanci i ničim se nisu bili ogrešili o američke zakone i američki patriotizam, a kod nas te ratuje nam se, te ne ratuje nam se. Ako nam se ne ratuje onda nećemo ratovati, a da jedni krvare a da drugi to podsmešljivo posmatraju, e to tako ne ide!

Mi možemo, ako treba, popuniti armijske redove isključivo dobrovoljcima, ali mora se disciplina zavesti u Armiji najrigoroznijim sredstvima. Pa, zna se, kada čitava jedinica dezertira, ima institucija desetkovanja [Ne mogu se sa sigurnošću reći šta je ovo, nekakva kazna.] Sve armije u svetu poznaju tu instituciju. Ako se ne zna ko je pravi krivac za dezerterstvo, svaki deseti se strelja. Nemojte da se čudite, da se zblažnjavate nad ovim izjavama. Bez toga u Armiji discipline nema.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica. 06.11.1991. g., str. 99.
---------------------	---

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	06.11.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Unutrašnje pretnje Srbima x	Ubeđivanje
-------------------------------------	------------

Izvod broj: 178

“Šta se dešava u Zapadnoj Slavoniji? Pokolj Srba. Znali smo da će do toga pokolja doći. Čudili smo se što već nije odavno počeo, i sad odjednom nema armijskih jedinica na tom prostoru.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica. 06.11.1991. g., str. 99.
---------------------	---

Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	06.11.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

659

Tema	Ubeđivanje Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
------	--

Izvod broj: 179

“S druge strane, kad je reč o ratnim ciljevima, ... ja smatram da tim ratnim ciljevima trebamo pripisati i rušenje ustaške separatističke vlasti u Hrvatskj. Ako taj cilj ne ostvarimo, rat neće prestati. Taj cilj, ne treba da Narodna skupština Srbije proklamuje, nego savezna vlast u Jugoslaviji i onda je sasvim legitimno određena.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Zatvorena sednica. 12.12.1991. g., str. 124.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	12.12.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 180

“Više ne možemo dozvoliti da u uslovima stanja neposredne ratne opasnosti, koje je zvanično proglašeno, bilo ko slabi naše ratne napore, bilo ko seje defetizam, bilo ko seje dezerterstvo, bilo ko forsira pojave, koje danas, srpskom narodu nanose veliku štetu.

Srpski narod je ugrožen. On mora da se brani svim raspoloživim sredstvima. Srpski narod u ovoj borbi nema nikakve alternative pobeđe. U ovoj borbi srpski narod mora pobediti, po svaku cenu.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Predlog za donošenje rezolucije o antidiskriminatornim pravima građana Republike Srbije. 19.12.1991. g., str. 131.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	19.12.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x Zagovara/očekuje nasilje x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 181

“Ako su Hrvati uzeli srpske kuće po Zagrebu, po Rijeci, po drugim hrvatskim gradovima, najnormalnije je da izbeglice Srbi usele u te preostale hrvatske kuće, jer je jedan broj Hrvata otišao sa prostora Srpske Krajine...I što je najvažnije, što pre početi naseljavanje izbeglica na području dubrovačkog primorja. Mnogo kuća ima nenaseljenih i zašto prebukirati Beograd i druge gradove u ovoj suženoj Srbiji, a toliko stambenog prostora je slobodno.

...
Osnovni interes je i današnje sužene srpske države i srpskog naroda u celini, da se sačuva Srpska Krajina. Sačuvali smo je oružjem, koliko se to moglo, ne baš sve teritorije, ali jedno 80% sigurno jesmo, ali sve to što je oružjem postignuto može da padne u vodu, ako blagovremeno ne preduzmemo sve mere da se sve izbeglice vrata na područje Srpske Krajine, da se one izbeglice koje tamo nisu živele, nasele, i da im se tamo omogući normalan život i rad.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Predlog zakona o izbeglicama. 01. april 1992. g., str. 171-172.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 182

“Druga jedna stvar, ako Hrvati ovako masovno isteruju Srbe iz njihovih domova, na šta čekaju Hrvati ovde u Beogradu, šta čekaju Hrvati po Srbiji. Razmena stanovništva, koliko je Tuđman isterao Srba iz Zagreba, toliko mi Hrvata iz Beograda. Koja srpska porodica dođe iz Zagreba, lepo na adresu Hrvata u Beograd, pa mu da svoje ključeve, idi tamo u Zagreb, razmena.
... Posle sledećih ili nekih drugih izbora, kada se promeni vlast u Srbiji, neće biti pardona, po istom onom pravu po kome je Tuđman proterao Srbe

iz Hrvatske, mi ćemo proterati Hrvate iz Srbije. I nećemo dozvoliti da Hrvati kao danas u Slankamenu svoje stare, razrušene kuće, kuće pretvorene u štale nude Srbima, izbeglicama u zamenu za vile na jadranskoj obali, koje su svi morali da napuste...Hrvati u Slankamenu, Zemunu i drugim mestima neće imati miran san, dok se ne presele, jer mi srpske izbeglice iz Zagreba, Rijeke, Varaždina i drugih hrvatskih mesta moramo udomiti, moramo im naći krov nad glavom i moramo im nadoknaditi onu štetu, koju su pretrpeli kada su isterivani iz svojih domova.

... Ja vam još jednom ponavljam, po istom onom pravu, po kome je Tuđman proterivao Srbe, i mi ćemo proterati Hrvate, a vi u Zagrebu istražujte koje je to pravo bilo. Kada već do sada ni jedan glas protesta niste javno uputili protiv Tuđmanovih zločina, protiv proterivanja Srba i svega onoga što se dešava na području ustaške Hrvatske, pre svega genocida nad srpskim narodom. Mi genocidne radnje nećemo primenjivati, jer to nama, Srbima nije u krvi, nećemo vas ubijati, razume se, ali ćemo vas lepo spakovati u kamione i vozove, na se snalazite lepo u Zagrebu. Dobićete čak i adrese napuštenih srpskih domova, kuća, stanova i uselite se u te domove, tamo je i nameštaj ostao i sve. A vi odavde možete poneti sve što vas je volja, sve što je potrebno.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 21: Poslaničke besede. Predlog zakona o izbeglicama. 01. april 1992. g., str. 173-175.
Izvor dokumenta	
Datum dokumenta	01.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Srbi ugroženi x Viktimiziranost x

Izvod broj: 183

“Srpski narod danas, sa probuđenom nacionalnom svešću, čašću i odgovornošću za svoju budućnost i budućnost narednih generacija, više neće ni sa kim da ulazi ni u kakve kompromise po pitanju teritorija srpske zemlje. Novi ustaški poglavnik i Titov general Franjo Tuđman i nova ustaška vlast u Hrvatskoj ponovo su srpskom narodu podneli zločinačku kamu pod grlo ali mi više nikada nećemo dozvoliti da se obnovi genocid.

Ako pokušaju sa novim genocidom nad srpskim narodom poručujemo im: osvetićemo svaki srpski život a ispostavićemo im račun za zločine u novijoj prošlosti. Ništa neće ostati nekažnjeno. Mi nećemo dozvoliti da se posledice okupacije nad srpskim zemljama i srpskim narodom sankcionišu. Sadašnje stanje u Jugoslaviji, sadašnja administrativna podela na republike i pokrajine posledica je okupacije; prvo fašističke na onda komunističke. Te granice nisu određene nikakvim legitimnim pravnim aktom i srpski narod ih neće priznati.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 39. Srpski četnički pokret. Poglavlje 35: Baranjski psalmi, str. 287-292, str. 287.
Izvor dokumenta	Štampano u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 9/1991, napisao S. Aksentijević.
Datum dokumenta	21.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	Srbi ugroženi x Viktimiziranost x
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 184

“Braćo Srbi i sestre Srpkinje, danas se opraštamo od našeg brata Gradimira Pešića koji je junački pao braneći srpsku Slavoniju. Pali su i mnogi drugi srpski sinovi. Srbija danas jauče nad svojim žrtvama. Srbija je, danas, ponovo u plamenu a naš brat Gradimir je napustio svoje selo i otišao u daleku Slavoniju da tamo brani srpske kuće, srpske porodice, srpske žene, srpsku decu i pao junački, pao od podmukle ustaške ruke skidajući ustašku zastavu istaknutu u srpskom selu. Pao je još jedan od najhrabrijih među nama. Najhrabriji uvek padaju, najhrabriji uvek ginu, uvek ginu oni koji najviše vrede! Gradimir je u Beogradu 15 dana čekao da ga uputimo u Slavoniju. Čekao je svoju grupu, čekao je svoj put bez povratka. Braćo Srbi i sestre Srpkinje, ginuli su Srbi kroz protekle vekove, uvek muški, uvek junački a i danas naš brat Gradimir svojom smrću svedoči da srpske majke nisu prestale da rađaju junake. Danas, dragi naš Gradimire, kad se poslednji put od tebe opraštamo,

možemo da ponovimo onu našu srpsku i četničku zakletvu NEĆEŠ OSTATI NEOSVEĆEN! Dušmani će osetiti kaznu srpskog naroda. Nećemo više praštati kao posle i I i II svetskog rata. Došlo je vreme da izmirimo i stare račune, došlo je vreme da osvetimo sve srpske žrtve i da ujedinito sve srpske zemlje.“	
Izvor sabranih dela	Knjiga 39. Srpski četnički pokret. Poglavlje 81 /kao u originalu/: Sahrana srpskog junaka, str. 345-346, str. 346.
Izvor dokumenta	Štampano u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 11/1991.
Datum dokumenta	27.08.1991.g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Viktimiziranost x
Osveta/odmazda x	

Izvod broj: 185

“Srpski narod junačke srpske Krajine, junačke srpske Slavonije, srpske Baranje i zapadnog Srema odoleva žestokim nasrtajima ustaških bandita. Rame uz rame sa njima bore se i Srbi iz ove sužene Srbije i iz drugih srpskih zemalja. Pobedu nad ustaškim banditima u srpskom Borovu Selu zajedničkim snagama su izvojevali meštani Borova sela, pripadnici srpskog dobrovoljačkog četničkog odreda i dobrovoljačkog odreda Srpske narodne obnove.

Ovo je poslednja lekcija hrvatskom narodu. Slabije smo od njih naoružani ali imamo viteško srce i nesaomljivu volju. Neka i dalje Hrvati atakuju na srpske živote ali ako mi krenemo iz ove sužene Srbije, nećemo se ni do Zagreba zaustaviti! Onda, ne samo da ćemo im ispostaviti račune za današnje žrtve, nego ćemo naplatiti i one žrtve u drugom svetskom ratu. SRPSKI NAROD NEĆE VIŠE NI DA PRAŠTA NI DA ZABORAVLJA. Oni koji su preživeli, nemaju pravo da praštaju u ime zaklanih!

Nećemo više dozvoliti, ni u jednom srpskom mestu, da se vije ustaška šahovnica [simbol šahovnice] i nikada nećemo priznati ove Titove granice između pojedinih federalnih jedinica. Nemamo mi ništa protiv da Hrvati formiraju svoju samostalnu državu ali samo pod uslovom da to urade zapadno od linije Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica. Pokazaćemo im

da hrvatski genocid u Drugom svetskom ratu i poluvekovna komunistička diktatura nisu uspeali da unište srpstvo, srpski nacionalni ponos, svest, čast i dostojanstvo i da su današnji Srbi dostojni svojih predaka. Stasale su nove, mlade generacije koje neće da se mire sa komunističkim okovima koje su decenijama njihovi očevi nosili. Sunce slobode i demokratije rada se ponovo nad Srbijom i Srbi, danas, treba da pokažu maksimalan stepen nacionalne sloge i jedinstva.

Ništa nama Srbima, danas, nije važnije od zaštite naših zapadnih granica. Kad definitivno utvrdimo i učvrstimo te granice, kad se definitivno bude, u celom svetu, znalo šta je srpsko, onda ćemo sva ostala ideološka i politička pitanja da rešavamo i međusobno se sukobljavamo. Svaki srpski život je dragocen a mi pokazujemo, boraveći stalno tamo gde je najopasnije, da nam nije žao sopstvenih života. Nećemo srpsku krv prolivati u Beogradu nego tamo gde je srpstvo najugroženije.

Srpski narod ničiji diktat, sa strane, neće prihvatiti. Nećemo prihvatiti ni mahinacije sadašnjeg čelnika jugoslovenskog komunističkog režima Ante Markovića koji je mesecima delovao kao produžena ruka, novog ustaškog poglavnika, Franje Tuđmana. Ante Marković pokušava Srbiju, ekonomskim sredstvima, oboriti na kolena i Srbija mu mora reći odlučno NE! Ne, Srbija se neće pomiriti ni da drugi istaknuti ustaša, Stipe Mesić, dode na čelo Jugoslavije.

Ako savezna vlast nije u stanju da razoruža ustaške specijalce, ako vojska nije u stanju da ih razoruža, mi ćemo ih razoružati.

Mi se suprotstavljamo Stipi Mesiću i komediji sa predsedništvom Jugoslavije koju treba prekinuti. Videlo se da ta vlast nikakvog autoriteta nema, da nikakvim slobodnim izborima nije konstituisana i srpski narod, napokon, traži srpsku vlast nad svim srpskim zemljama. Mi odlučno podržavamo volju srpskog naroda srpske Krajine, volju srpskog naroda srpske Slavonije, Baranje i zapadnog Srema da se pripoji današnjoj Srbiji i ta odluka mora biti sprovedena u život a Narodna skupština Srbije je mora poštovati i sankcionisati jer narod više neće imati poverenja u takvu skupštinu ako ona to hitno ne uradi. Svaki drugačiji potez, svako kompromiserstvo sa Hrvatima predstavlja izdaju srpskog naroda.

...

Mi sa ovoga mesta pozdravljamo junačke vođe srpskog naroda: vođu srpske Krajine dr Milana Babića i neospornog vođu srpskog naroda Bosne i Hercegovine dr Radovana Karadžića. Čitavo srpstvo se ponosi njihovom junačkom borbom i njihovim otporom.“

Izvor sabranih dela	Knjiga 39. Srpski četnički pokret. Poglavlje 75: "Kuću cveća "napolje!, str. 330-337, str. 332-333.
Izvor dokumenta	Štampano u stranačkom glasilu <i>Velika Srbija</i> br. 10/1991, napisao S. Aksentijević.
Datum dokumenta	04.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Srbi ugroženi x
Osveta/odmazda x	Viktimiziranost x
Nacije/nacionalnosti x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 186

"Zato se Srpska radikalna stranka ... zalaže da se ukinu obe pokrajine, i pokrajina Kosovo i Metohija i pokrajina Vojvodina, zatim, da se na području Kosova i Metohije provedu mnoge mere u cilju zavođenja građanskog reda i discipline. Pre svega da se svih 360.000 albanskih emigranata i njihovih potomaka protera sa područjg Kosova i Metohije u Albaniju, koja je sada demokratska država i nema nikakvog opravdanja za njihov dalji emigrantski status. ... Dalje, mi se zalažemo da se tamo dovedu još veće koncentracije vojnih i policijskih snaga kako smo to od početka u svom programu isticali, koncentrišu sve [srpske] vojne i policijske akademije što bi dovelo do preseljenja nekoliko hiljada oficira i policajaca sa njihovim porodicama na područje Kosova i Metohije."

Izvor sabranih dela	Knjiga 38. Okrugli stolovi. Poglavlje 7: Kosovo i Metohija kao nacionalni problem, str. 190-212, str. 195.
Izvor dokumenta	TV Beograd, emisija "Sučeljavanje stranaka"
Datum dokumenta	30.11.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 187

"Mi treba da čvrsto držimo front prema Tuzli, treba da završimo, koristeći neku muslimansku provokaciju, čišćenje tih džepova koji su preostali. Recimo, Teočak ili ovo kod Teslića, a ti procesi bi bili mogući u Tuzli tek kada bi se Tuzla našla u opsadi. Recimo, kada bi Srbi probili liniju od Zavidovića do Olova, preko Vozuće, pa bi Tuzla bila opkoljena. E, onda bi možda moglo doći do takvog pomeranja, jer nikada ne treba zaboraviti da je Tuzla danas puna izbeglica muslimana iz Zvornika, Srebrenice, Vlasenice, Bratunca i iz mnogih drugih mesta uz Drinu. Tu je došlo do tipične razmene stanovništva. Srbi su se iz centralne Bosne naselili u ova mesta pored Drine, a muslimani su se odatle povukli uglavnom prema Tuzli. Ti muslimani su veoma zatrovani, puni šovinizma, i ja ne verujem da su tamo mogući takvi procesi, bar ne tako lako kako ih neki predviđaju i kako ih neki priželjkuju. Treba biti realan, svaki put kada niste realni u politici napravite grešku, i ta greška vas može skupo koštati.

...
Nisam ja rekao da na Tuzlu treba krenuti oružjem, rekao sam da treba čvrsto držati taj front. I samo onda kada muslimani provociraju, kada muslimani krenu u neki napad, protivnapadom očistiti te male džepove kod Teočaka, i kod Teslića. Ja nisam zagovornik velike ofanzive protiv muslimana, bar ne, dok muslimani prvi ne napadnu. ...Nama Srbima odgovara sukob Albanaca /kao u originalu/ i Hrvata. On nam je doneo i velike diplomatske prednosti na međunarodnom planu, olakšao je održavanje naših frontova, vojnički nas je osnažio."

Izvor sabranih dela	Knjiga 42. Milošević hapsi radikale. Poglavlje 11: Bunjevci nisu Hrvati, str. 182-208, str. 191-192.
Izvor dokumenta	Radio Odžaci.
Datum dokumenta	24.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 188

Voditelj: "Kada pominjemo muslimane, smatrate li da je moguć zajednički život u jednoj zemlji, s obzirom na sve ove događaje. Znamo kakav je stav Srpske radikalne stranke prema muslimanima, kao narodu koji je stvorila

ova država..."	
Šešelj: "Nije to narod, to je izmišljena nacija."	
Voditelj: "Upravo tako!"	
Šešelj: "Muslimani su uglavnom Srbi muslimanske veroispovesti. To su potomci kvislinga iz vremena turske okupacije. Da to pojednostavimo!"	
Voditelj: "Sličan stav je i prema makedoncima?"	
Šešelj: "Mi mislimo da su i makedonci izmišljena nacija, ali ne mislimo da su kvislinzi. I Crnogorci su izmišljena nacija a nisu potomci kvislinga. Muslimani su izmišljena nacija, Srbi islamske veroispovesti, koji su potomci kvislinga iz vremena turske okupacije. Posle ovog rata, ubeđen sam da više nema mogućnosti za zajedniči život Srba i muslimana."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 42. Milošević hapsi radikale. Poglavlje 11: Bunjevci nisu Hrvati, str. 182-208, str. 192.
Izvor dokumenta	Radio Odžaci.
Datum dokumenta	24.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 189

Novinar: " Upravo se danas pojavilo u izdanju Fonda za zaštitu sredstava i demokratije - ako je još ima - brošura u kojoj ce Srpskoj radikalnoj stranci najviše zamera, prigovara i označava kao glavni vinovnik iseljavanja velikog broja hrvatskih porodica iz Vojvodine."	
Šešelj: "Je li to ono što je izašlo u listu 'Vreme'?"	
Novinar: "Šta vi kažete o tim podacima?"	
Šešelj: "Srpska radikalna stranka se zalagala za civilizovanu razmenu stanovništva sa Hrvatskom. Ako je već nekoliko stotina hiljada Srba proterano iz Hrvatske, onda je bilo najcelishodnije da ce insistira na zameni imovine sa Hrvatima koji ovde žive. Da dođe do zamena kuća i stanova, i u velikom broju slučajeva to se i desilo. U svemu tome je posredovala katolička crkva i Hrvati su u toj razmeni mnogo bolje prolazili nego Srbi. Dobijali su vrednije kuće od onih svojih koje su ovde imali. Tu nikakvog nasilja nije bilo. Bilo je propagandnih nastupa, ali zašto da ih i ne bude."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 42. Milošević hapsi radikale. Poglavlje 16: Gost Tanjuga, str. 292-311, str. 310-311.

Izvor dokumenta	Intervju dat međunarodnoj novinskoj agenciji Tanjug.
Datum dokumenta	06.12.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	

Izvod broj: 190

"Srpska radikalna stranka smatra i boriće se za to da se ukinu sve pokrajine na području Republike Srbije, i Pokrajina Vojvodina i Pokrajina Kosovo i Metohija. Smatramo da su Kosovo i Metohija integralni deo Srbije i Savezne Republike Jugoslavije i da tu jednostavno nikakvih teritorijalnih sporova nema. Što se tiče pripadnika Šiptarske nacionalne manjine, oni mogu uživati sva građanska prava, na maksimalnom nivou koji uživaju nacionalne manjine u najrazvijenijim, najcivilizovanijim državama Zapada, ali ništa iznad toga. Nikakve teritorijalne autonomije, nikakvo stvaranje uslova za formiranje nove države ili otepljenja od Jugoslavije. S tim što paralelno treba oterati iz zemlje svih 360.000 albanskih emigranata, njihove potomke koji su od 6. aprila 1941. godine iz Albanije ušli na Kosovo i Metohiju i Saveznu Republiku Jugoslaviju."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 28: Aktuelni politički izazovi. Poglavlje 1: Tribina: Gost Tanjuga, str. 3-33, str. 11.
Izvor dokumenta	Intervju dat međunarodnoj novinskoj agenciji Tanjug.
Datum dokumenta	07.12.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 191

Novinar: "Po planovima Srbima u Bosni pripada 43 posto teritorija, a osvojili su čak 70 posto. Moraju vratiti dio teritorija."	
Šešelj: "Ništa se tu neće vraćati, jer su se Srbi izbjeglice s područja koja sada	

kontroliraju Hrvati i Muslimani, naselili u te krajeve. Sad je Zvornik prepun Srba. Tu je nekada živjelo mnogo Muslimana. Spontano je došlo do razmjene stanovništva."

Novinar: "Spontano?! Vi se neukusno šalite!"

Šešelj: "Ne šalim se. Muslimanima se nije ostajalo živjeti pod srpskom kontrolom, a Srbima se nije ostajalo pod muslimanskom ili hrvatskom kontrolom. Hrvati su protjerivali Srbe s područja zapadne Hercegovine. Muslimani sprečavaju izlazak Srba iz Sarajeva, Tuzle i još nekih mjesta pod svojom kontrolom, drže te Srbe kao taoce; to im je argument za inzistiranje na unitarnoj državi BiH. Zapad će inzistirati da se ljudi vraćaju u kuće koje su napustili, ali malo će se ljudi vraćati, jer će se osjećati nesigurni. Kako da se vrati obitelj kad je u njenoj kući već druga kojoj je kuća spaljena. To su vrlo komplicirane stvari, što Americancima odgovara, jer im treba povod za vojnu prisutnost..."

Izvor sabranih dela	Knjiga 28: Aktuelni politički izazovi. Poglavlje 23: Amerikanci će vas ponovo vratiti u Jugoslaviju!, str. 221-227, str. 225-226.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Globus</i> .
Datum dokumenta	07.05.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x Proterivanje/razmena stanovništva x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 192

"...Drugo, što reče gospodin Lilić, da ima i dobrih Hrvata. Pa ja bih se principijelno mogao sa njim složiti. Verovatno, negde ima i neki dobar, ali ja toga još u svom životu nisam upoznao. Pa ne znam gde su ti. Nama se pokazalo, da oni koji glume da su najbolji, koji nam izgledaju da su najbolji - da su najopasniji. Da su nam najveći neprijatelji. Da su najveći zločinci, poput recimo, Ante Markovića. Vi znate kako je srdačno Srbija dočekala Antu Markovića, koliko ga je podržavala i kako ga se teško otarasila kada se pokazalo da nam je neuporedivo mnogo više štete napravio nego Tuđman. Tuđman je otvoreni ustaša, on je nama Srbima koristio. On je probudio i srpsku nacionalnu svest i ujedinio Srbe na području hrvatske federalne jedinice itd. Ali, ovi koji glume da su dobri, da su nam prijatelji, ti

su nas uvek najviše upropačavali, počevši od Tita pa na ovamo.

Što se tiče samog pitanja iseljavanja Hrvata iz Srbije, ja smatram da to nije ni u kakvoj koliziji sa elementarnim demokratskim principima. Jer, ako pogledamo svetska iskustva na tom planu, videćemo da ovo nije nikakav novum. Nemci su iseljavani iz Poljske, Nemci su iseljavani iz Čehoslovačke, iz Sudetske oblasti. Nemci su iseljavani iz Jugoslavije. Što ne bi Hrvati, ako su Nemci? Ako je ovo sada zločin prema Hrvatima, onda je i ono bio zločin prema Nemcima. Ili ćemo sada oterati Hrvate, ili ćemo vratiti one Nemce. To se postavlja jedna principijelna dilema. Uostalom, došlo je do razmene stanovništva i kod razgraničenja između Indije i Pakistana. I na drugim mestima u svetu se to dešava. Zašto? Ako se između dva naroda pojavi tolika mržnja, da ona onemogućava njihovu normalnu koegzistenciju, ako onemogućava zajednički život (a to je u ovom slučaju toliko očigledno) onda se lepo razmeni stanovništvo. A šta to znači? Nepodnošljivo je Srbima da žive na području Hrvatske, ali Hrvatima u Srbiji mogu. Zašto to, čemu to? i gde će tih 200-300 ili koliko hiljada Srba, koliko će nam pristići iz Hrvatske? Ovo što ostane na području Srpske Krajine, i što se eventualno tamo naseli, tu su kapaciteti naseljavanja ipak ograničeni, ostalo dolazi ovde u ovu suženu Srbiju. Gde ćemo njih? Gde će oni stanoviti? Gde će živeti? Gde će raditi? Ne možemo, Srbija nema para da im podiže kuće, da podiže zgrade, da ih zapošljava i sl. I najelegantnije rešenje: lepo Hrvate u Hrvatsku, Srbi u Srbiju. Svaka ptica svome jat. I da se to završi za sva vremena. Zašto bismo mi ovde ostavljali nekoga ko će nas neprekidno destabilizovati, ko saraduje otvoreno sa ustašama, ko pomaže ustašama u njihovim akcijama, kao u primeru prebacivanja onih ustaša do mađarske granice i sl. Uostalom, ne zaboravite, jedan dobar deo sadašnjih Hrvata u Srbiji, naselio je Pavelić [Ante, predsednik fašističke Nezavisne Države Hrvatske u Drugom svetskom ratu] u toku II svetskog rata, na području Srema, naročito na području Slankamena. To su najgore ustaše iz Zapadne Hercegovine. Pa koliko ima ustaša na samom području zemunske opštine. Šta raditi sa njima?"

Izvor sabranih dela	Knjiga 22. Televizijski megdani. Poglavlje 6: Suočavanje poslanika Rakovice s biračima, str. 143-172, str. 145-146.
Izvor dokumenta	Intervju na TV stanici Studio B.
Datum dokumenta	08.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Izborna kampanija

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Unutrašnje pretnje Srbima x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--	--

Izvod broj: 193

VODITELJKA: "Gledalac Vlahović pita, ako postanete predsednik, da li ćete zahtevati potpisivanje lojalnosti i od onih koji nisu Srbi, kao Tuđman." ŠEŠELJ: "Prvo, mi smo protiv potpisivanja bilo kakve lojalnosti. A što se tiče pripadnika nacionalnih manjina, naš je stav do kraja jasan. Svi pripadnici nacionalnih manjina, ako su lojalni državljani, a to se vidi njihovim ispunjavanjem osnovnih građanskih dužnosti, nemaju nikakvog razloga da brinu. Oni će uživati sva prava kao pripadnici srpskog naroda. Što se tiče pripadnika hrvatske nacionalnosti, sve one koji, osim onih koji su se zajedno sa nama borili za slobodu Srpske Slavonije, koji su kao rezervisti išli u ovaj rat, svi drugi moraće da se sele po principu retorizije. Jer, ako je Tuđman proterao više od 300.000 Srba, šta čekaju Hrvati u Srbiji. Mi te Srbe moramo negde smestiti."

Izvor sabranih dela	Knjiga 22. Televizijski megdani. Poglavlje 8: Otvoreni studio, str. 212-233, str. 220.
Izvor dokumenta	Intervju na TV stanici "Politika" za emisiju "U sredini".
Datum dokumenta	12.06.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Osveta/odmazda x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 194

"A paravojne formacije se pojavljuju tamo gde se raspadne državna vlast. Recimo, na području Bosne i Hercegovine, gde su nužne te paravojne formacije, jer se raspala državna vlast. Ona je izgubila svaki autoritet. Srpski narod ne prihvata Izetbegovića kao svog predsednika. Neće ga i nema te sile koja će ga naterati da prihvati Izetbegovića. Srpski narod se tamo morao naoružati i organizovati u vojne jedinice. A na nama je odavno da ih pomognemo koliko nam god naše mogućnosti dopuštaju. I

materijalno, i finansijski, i oružano i slanjem dobrovoljaca i sl., jer to su naša braća Srbi."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 22. Televizijski megdani. Poglavlje 6: Suočavanje poslanika Rakovice s biračima, str. 143-172, str. 158.
Izvor dokumenta	Intervju na TV stanici Studio B.
Datum dokumenta	08.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Izborna kampanija

Tema Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 195

Kao odgovor na pitanje o mešovitim brakovima, kao i autobusima i kamionima za Hrvate, Šešelj odgovara: "Što se tiče ovog pitanja o autobusima i kamionima i Hrvatima, itd., ja smatram da sam tu bio do kraja jasan. Reč je, pre svega, o razmeni stanovništva. I to pitanje se ne postavlja u odnosu na druge nacionalne manjine, osim po pitanju albanske. Po pitanju hrvatske nacionalne manjine, Hrvati su već uradili svoje i rade svakim danom. I na nama je da odgovorimo po pravnom institutu retorizije, odnosno odmazde. Kako oni nama, tako mi njima. I tako se radi u čitavom svetu. Što se tiče Mađarske, ona je srpsku nacionalnu manjinu prilično asimilovala, ali je nije proterivala. Mi nemamo razloga da naše Mađare ni asimilujemo ni proterujemo. Oni imaju sva građanska prava, ali moraju i svoje građanske dužnosti da ispunjavaju. I ako ispunjavaju svoje građanske dužnosti, niko im ne dovodi u pitanje, niko ne dovodi u pitanje Rumune, koji su lojalni građani, Slovake, Rusine, Rome itd. I ovih 10.000 Šiptara koji žive u Srbiji, čuvaćemo kao malo vode na dlanu [metafora za nešto veoma dragoceno], jer su lojalni građani Srbije i toliko ih ima. Popis stanovništva kaže da imamo 10.000 Šiptara, možete da se semeje do mile volje. A ostalo su emigranti iz Albanije. A pošto je Albanija danas postala demokratska država, nema nikakvog razloga da oni i dalje budu emigranti. Neka se lepo vrate svojim kućama u Albaniju, svi oni koji su od 6.aprila 1941.godine do danas iz Albanije ušli u Srbiju odnosno Jugoslaviju."

VODITELJKA: "Samo jedno pitanje, ja se izvinjavam, vezano upravo za ovo što vi odgovarate. Pita Zorka Grbavac iz Beograda, da li ja kao Hrvatica udata za Crnogorca, koja od 41. g. živim u Beogradu, imam

četvoro dece, treba da se vratim natrag u Čapljinu?"	
ŠEŠELJ: "Pa u slučaju tih mešovitih brakova, razume se, ovo ne bi dolazilo u obzir. Dolazilo bi u obzir samo tamo gde su koncentracije hrvatskog stanovništva izrazite i gde su ti Hrvati otvorene ustaše. Ja sam pomenuo Slankamen, Zemun i ima još nekoliko mesta. Ne mogu sada napamet sva ta mesta da navedem, ali mi to imamo sve pripremljeno, spremno i nema tu nikakvih sankcija."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 22. Televizijski megdani. Poglavlje 6: Suočavanje poslanika Rakovice s biračima, str. 143-172, str. 159.
Izvor dokumenta	Intervju na TV stanici Studio B.
Datum dokumenta	08.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 196

"Danas, kad se oslobađamo komunističkih okova, kada dišemo slobodnim plućima, kada smo osetili šta znači sloboda, šta je to kad čovek može svojom glavom misliti, ono što misli saopštavati i delovati svojim ličnim sklonostima, željama i htenjima, mi imao posebnu i poslednju istorijsku šansu da se otarasimo i Jugoslavije. Ako tu šansu sada ne iskoristimo ona nam se neće nikada više ukazati i našem narodu preti jedan dugotrajan period istorijskog truljenja u kome ćemo definitivno izgubiti sve što smo imali: svoju državnost i svoje teritorije. Srpski narod će ostati definitivno pocepan i podeljen a njegovi delovi suprotstavljeni jedni drugim. Zato Srpska radikalna stranka se bori za obnovu nezavisne i slobodne srpske države koja će u svom sastavu imati sve srpske zemlje: koja će se sastojati od današnje sužene Srbije pod kojom podrazumevamo Vojvodinu i Kosovo i Metohiju, srpske Makedonije, srpske Crne Gore, srpske Bosne, srpske Hercegovine, srpskog Dubrovnika, srpske Dalmacije, srpske Like, srpske Banije, srpskog Korduna, srpske Slavonije i srpske Baranje. Bez ijednog od ovih konstitutivnih delova danas nema celovite Srbije i naša borba neće prestati [dok Srbija ne bude celovita]. Srpska radikalna stranka ima vrlo kompletan politički, ekonomski, socijalni

i nacionalni program. Ali, osnovu našeg programa čini zaštita granica srpske državnosti, odbrana srpskih naroda i jačanja srpske sloge i jedinstva."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 63.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Jugoslavija – srpska zabluda.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 197

"Optužuje nas neki da zagovaramo građanski rat. To nije istina iz jednostavnog razloga što protiv nas Srba u granicama današnje Jugoslavije nema ko da ratuje. Zar Slovenci koji kroz istoriju nikakvu državu nisu imali i ratove nikada nisu vodili da ratuju sa srpskim narodom? Uostalom, oni nemaju nikakvog razloga da ratuju čak i kad bi hteli i kad bi mogli jer mi Srbi podržavamo želju i volju Slovenačkog naroda da se otcepi od Jugoslavije, da formira svoju samostalnu državu ili se priključi nekoj drugoj državi. Što Slovenci pre odu, to bolje i za njih i za nas. A za nas Srbe, to pre svega znači milion i petsto hiljada ogorčenih neprijatelja manje u granicama jedinstvene države. A ova banda makedonstvujućih koji bi da otcepe južnu Srbiju - srpsku Makedoniju, zar oni nama predstavljaju neku opasnost. Mi znamo ko su i šta su i da za ništa sposobni nisu. Ha području Makedonije još uvek živi većina Srba. Oni još uvek ne mogu da se izjašnjavaju kao pripadnici srpske nacije. Ali u najskorije vreme imaće sva građanska prava i ljudske slobode. Svi oni koji krsnu slavu slave [proslava pravoslavnih hrišćana], oni su Srbi po nacionalnosti i nikad to zaboravili nisu. Zar Šiptari da ratuju sa nama Srbima? A oni kroz istoriju, nikakvu državu nisu imali niti ratove nisu vodili. Albanija je kao država stvorena nakon Balkanskih ratova, kompromisom velikih sila samo da se spreči direktan izlazak Kraljevine Srbije na Jadransko more. Doduše, Albanci su učestvovali u nekim turskim ratovima kao turski vojnici u sastavu neregularnih trupa, takozvanog bešibozluka koji bi se raspršio posle prvog

ozbiljnijeg obračuna, ali su se zato isticali, na zverstvima nad civilnim stanovništvom.

Zar bosanski panislamisti da ratuju sa nama Srbima? Mi smo im nedavno poručili: Nemojte dozvoliti da muslimani velikim delom, predstavljaju oruđe u zločinačkim hrvatskim rukama kao što su to bili u i i II svetskom ratu. Vodite računa i ne mešajte se u srpsko-hrvatski sukob. Ako vas Hrvati opet upotrebe, srpska će osveta biti strašna a vi se ni do Anadolije [u Turskoj] zaustaviti nećete.

Zar su Hrvati u stanju da ratuju sa nama Srbima? Pa oni već 900 godina nikakvu državu nisu imali niti su ratove vodili. Hrvati su sami svoju državu ugovorom Pakta-konventa iz 1102. godine predali u ruke Mađarima, nakon pogibije poslednjeg hrvatskog kralja 1097. godine na planini Gvozdu. Doduše i oni su učestvovali u nekim tuđinskim ratovima. Recimo u tridesetogodišnjem evropskom ratu. I tamo su se redovno pokazivali kao kukavice na bojnopolju pa su ih komandanti nerado koristili za operacije. Uglavnom su ih raspoređivali kao posadne trupe na već okupiranim teritorijama, gde su se dokazivali šikaniranjem nevinog civilnog stanovništva, žena, dece i staraca. I nije ni malo slučajno što je do dana današnjeg u južnim nemačkim pokrajinama sačuvana poslovice: Bog nas sačuvao kuge i Hrvata. Nije ni malo slučajno što je naš veliki pesnik Jovan Dučić, 1942. godine, u kabinetu američkog predsednika Ruzvelta, obračunajući se grupi hrvatskih političkih predstavnika, koji su pokušali da zataškaju ustaške zločine, rekao: 'Vi Hrvati ste najhrabriji narod na svetu, ali ne po tome što se ničega ne bojite, nego zbog toga što se ničega ne stidite.'

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 63-65.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Jugoslavija – ko da ratuje s nama?
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Spoljne pretnje Srbima x	Stereotipiziranje/etiketiranje x
Osveta/odmazda x	Dehumanizacija x
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 198

“Nemamo mi principijelno ništa protiv da novi ustaški poglavnik i Titov general Franjo Tuđman planira nezavisnu državu Hrvatsku ali ga neprekidno upozoravam da nikada, ni po koju cenu, nećemo dozvoliti, da u granice te države, te zločinačke tvorevine, odnese i komadić srpske teritorije. Ne damo ni delić zemlje na kojima se nalaze srpska sela, porušene crkve, masovne grobnice, logori. Jasenovci. Ako bismo to dozvolili, bili bismo nedostojni naših slavni predaka, morali bi da se stidimo pred svojim potomcima. Nemamo ništa protiv eventualne Hrvatske države ali pod uslovom da se ona proteže zapadno od linije Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica.

Ako se Jugoslavija već raspada a mi ne verujemo da će se održati, smatramo da su moguće samo dve verovatne varijante. Prva varijanta da se Jugoslavija raspadne na tri države: veliku Srbiju, malu Sloveniju i još manju Hrvatsku. Druga varijanta ako se ova prva Hrvatima ne sviđa a verovatno da im se ne sviđa, mi ćemo se zalagati, gde god je to moguće ako ostvarimo participaciju državnoj vlasti i učestvujemo u odlučivanju da državni organi Srbije odmah stupe u kontakt sa državnim organima Republike Italije i da se srpsko-italijanska granica uspostavi na ovoj liniji Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica. Uostalom, oni na to polažu velika prava. Jedan, jedini, međunarodno pravni akt kojim se reguliše pitanje zapadnih granica srpske državnosti garantuje Italijanima te teritorije, i ono što je italijansko treba da im bude vraćeno. Svi ćemo im mi Srbi u tome pomoći jer mi hoćemo prijateljstvo sa italijanskim narodom. Doduše, sadašnja italijanska vlada bar verbalno se zalaže za opstanak Jugoslavije. Ali šta ta vlada može ako želi italijanskoj naroda bude drugačija. ... Kad im mi Srbi otvoreno ponudimo ono što je njihovo, nema te italijanske vlade koja će se usuditi da to odbije. Naoružaću se Hrvati. Novi ustaški poglavnik Franjo Tuđman danas ima 80.000 do zuba naoružanih ustaških specijalaca. Nikakva to snaga nije za nas Srbe. Koliko su kukavice ti hrvatski specijalci videli smo u Borovom Selu. Trista ustaških specijalaca nije bilo u stanju čak i uz pomoć faktora iznenađenja da savlada 22 Srbina: 14 srpskih četnika, dva predstavnika SNO [Srpska narodna obnova] i šest meštana. Naši su četnici primili borbu dok se selo konsolidovalo i obračunalo sa napadačima. To govori da 15 ustaša nije u stanju jednog Srbina da savlada. Zašto? Zato što se Srbi rađaju kao ratnici a vojničke veštine u kolevcima savlađuju.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 65.
---------------------	---

Izvor dokumenta	Podnaslov: Svaki komadić srpske teritorije – svetinja.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	Stereotipiziranje/etiketiranje x
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 199

“Mi ćemo i dalje upisivati srpske dobrovoljce i upućivati tamo gde je najpotrebnije. Cilj nam je da se zaštiti svako srpsko selo, svaki srpski kraj. Mi u srpske dobrovoljce, upisujemo samo starije od 25 godina. Samo one ozbiljnije koji znaju da zalegnu i zaklon uhvate, koji se mnogo ne junače. Zahvaljujući takvom stavu, nijedan četnik nije poginuo prilikom odbrane Borova Sela. Nećemo suviše mlade ljude da upućujemo jer imamo iskustvo: suviše se junače, svaki bi u borbi što pre da se istakne i nijedan neće da se ukopava - svi bi odmah na juriš. E, tako nećemo. Takve ćemo čuvati. Tek kad mi stariji izginemo, tek onda će na njih red doći. Raspisuju za nama poternice. Prete nam hapšenjem. Kažu ako nas uhvate u Hrvatskoj "uhititi" će nas. Pa uostalom mi po Hrvatskoj još nismo počeli da šetamo. Mi idemo samo po srpskim zemljama. Da vidimo kako će nas uhvatiti. Pre ćemo mi uhvatiti Franju Tuđmana, Stjepana Mesića i Antu Markovića, glavne ustaške čelnike.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 66.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Srpski dobrovoljci.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 200

“Naši neprijatelji nama Srbima ništa ne mogu. Junačka Srpska Krajina pokazuje primer svakolikom Srpstvu kako se brani rodna gruda. Srpska radikalna stranka podržava odluku naroda Srpske Krajine o direktnom priključenju Srbiji i mi smatramo da je to prvi korak ka ujedinjenju srpskih zemalja. Ništa nam naši neprijatelji totalno ne mogu. I oni su se dosetili: Srbi su jaki kad su složni i jedinstveni i oni su za to da nas iznutra pocepaju, da nas sukobe ideološkim i političkim platformama. Oni bi opet da se krv proliva u međusobnim sukobima unutar srpskog naroda. E, to im nećemo dozvoliti i više se nikada srpska krv neće prolivati na srpskim ulicama. Mi smo prozreli agenture stranih obavestajnih službi i delovanje američke ambasade i aktivnosti Ante Markovića. Danas Zapad drži stranu naših tradicionalnih neprijatelja. Kažu Srbija je boljševička a upravo su nam sa zapada boljševizam i komunizam Vinston Čerčil i Englezi nametnuli. Ti isti Amerikanci koji danas podržavaju Hrvate i Slovence i sve srpske neprijatelje i izdajnike, nekoliko decenija su održavali režim zlikovca i zločinca Josipa Broza Tita. ... I sad bi Amerikanci da nam uvede demokratiju. Nama Srbima koji smo među prvima u Evropi upoznali šta znači sloboda i demokratija. Mi to mešanje nećemo dozvoliti. Nećemo dozvoliti da se srpska politika kreira ni u Vašingtonu ni u Londonu. Kreiraće se samo u Beogradu i to samo voljom srpskog naroda.

Braće Srbi i sestre Srkinje,

Oni nam prete ukidanjem ekonomske pomoći, kao da smo mi i do sada imali koristi od njihove ekonomske pomoći. ...

Braće Srbi i sestre Srkinje,

Ni ranije ekonomske blokade protiv Srbije nisu uspevale. Setimo se Carinskog rata sa Austro-Ugarskom početkom ovoga veka. Iz otadžbinskog rata Srbija je izašla jača i ekonomski moćnija. I ovoga puta ona će odoleti, pogotovo što imamo u vidu da je efikasna ekonomska blokada Srbije nemoguća. Srbija se nalazi na takvom geo-strateškom položaju da je nemoguće njene puteve zaobilaziti. A kad je nemoguće. Srbiju zaobići, nemoguće je nju i bojkotovati. Najvažnije je da Srbi budu čvrsti, složni i jedinstveni. Zato ćemo uvek u svojim redovima prepoznati izdajnike, one, koji se otvoreno u tuđinsku službu stavljaju i one, koji bi da prave haos po Srbiji.

One koji bi danas hteli da srpske zemlje gore, da se mi ovde u Beogradu o svom jadu zabavimo. Mi to nećemo dozvoliti. Takve smo već odavno prepoznali. U Srbiji deluje i zlo domaće. Deluju otvoreni neprijatelji i izdajice srpskog naroda. Mi ih lako raspoznavamo. To su Savez reformskih

snaga na čijem se čelu nalazi današnji predsednik savezne vlade... Takve stranke uporište u srpskom narodu nikada neće pronaći i one su osuđene na nestajanje."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 66-67.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Srbi su jaki kad su složni.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Spoljne pretnje Srbima x Unutrašnje pretnje Srbima x	Srbi ugroženi x

Izvod broj: 201

"...Svi su Srbi danas jedno. U svim srpskim grudima junačko srce kuca. Ako ostanemo složni i jedinstveni neće biti ni rata, neće biti prolivanja krvi. Dovoljno je da nas naši neprijatelji pogledaju tako složne i jedinstvene i da se sakriju u mišije rupe. Eto pre nekoliko dana pronela se glasina da se primi ćemo Zadrę preko Benkovca. Nas oko 1.000 rekoše. Svi su poskakali u čamce i otisnuli se na pučinu od straha.

Gomila panislamista u srpskom Rasu [region], koji oni hoće da nazivaju Sandžak i po Bosni i Hercegovini, noćima u svojim kućama ne spavaju. Ne spavaju zato što im je nečista savest. Mi im se priviđamo i tamo gde nas nema i gde još nismo došli.

Čuli su da imamo svoje odbore po Makedoniji. Panika ih uhvatila. Stotine hiljada Srba tamo živi i mi ćemo u najskorije vreme miting da održimo u srpskom Kumanovu. Svi kojima je nečista savest treba da strahuju od nas Srba. Imaju razloga da se boje. Mi Srbi smo previše kroz istoriju zaboravljali i oprastali. Poručili smo Hrvatima: Odvažte li se ponovo na genocidne radnje protiv srpskog naroda ne samo da ćemo osvetiti svaku sadašnju žrtvu, nego ćemo im ispostaviti račune i za žrtve iz I i II svetskog rata. A mi njih još ugrozili nismo. Mi ni na jedno hrvatsko selo nismo napali. Mi smo samo srpska sela branili. Tamo gde nas nema i gde ne možemo da ih odbranimo mi ćemo se svetiti tamo gde su Hrvati najslabiji. Jednostavno, mi govorimo jezikom snage, jezikom moći jer srpski narod je

snažan i moćan kad je Srbija jedinstvena, kad su Srbi složni."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 73-74.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Uskoro miting Srba u Kumanovu.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Osveta/odmazda x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Srbi ugroženi x

Izvod broj: 202

"Mi ne mitingujemo da bi vas u nešto ubedili. Vas ne treba ubeđivati. Mi se srpskom narodu ne udvaramo. Mi smo spremni isključivo da služimo srpskom narodu, onako kako osećamo da su srpske želje i htenja. Mi vas ne nagovaramo: glasajte za ovoga ili onoga. Vi najbolje znate za koga ćete glasati onda kada se nadete sami između četiri zida i kad niko ne može da kontroliše za koga glasate. U svakom slučaju, za bilo koga da Srbi glasaju, na bilo kojim izborima, za nas je volja srpskog naroda neprikosnovena i mi nećemo nikada one koje Srbi izaberu na izborima nasilnim putem obarati. Ako smo jednom dočekali višestranačke izbore pa nismo njihovim rezultatima zadovoljni, moramo se zapitati a gde su naše greške? Zašto nas narod nije hteo? Mi smo narodu podredili da zaslužimo njegovo poverenje. Treba da se trudimo da ga na sledećim izborima ubedimo i da srpski narod u nama prepozna ozbiljnu političku snagu. Ako narod shvati i u nama prepozna političku snagu ukazaće nam i poverenje. Ubeđeni smo da će srpski narod uvek biti u stanju da prepozna svoje odane sinove i razlikuje od onih koji su spremni da se prodaju tuđinu za počast da ručaju sa američkim ambasadorom ili da se udvaraju Anti Markoviću.

Ubeđen da će srpski narod održati slogu, čvrstinu i međusobnu solidarnost, da će uspeti da ostvari sve svoje nacionalne ciljeve, učvrsti granice srpske državnosti ja vas na kraju pozdravljam sa našim narodnim i tradicionalnim srpskim pozdravima:
SBE ZA SRPSTVO A SRPSTVO NIZAŠTA! ZA VASKRS SLOBODNE SRBIJE! SRBIJA JE VEČNA DOK SU JOJ DECA VERNA!"

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 3: Predizborni govor u Rakovici 4. juna 1991, str. 63-74, str. 74.
Izvor dokumenta	Podnaslov: Mi se ne udvaramo nikome.
Datum dokumenta	04.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x Unutrašnje pretnje Srbima x	

Izvod broj: 203

“...Ja ne mislim da su svi Hrvati ustaše i da svi Hrvati moraju ispaštati zbog ustaških zločina. Ne mislim da mi Srbi treba da se svetimo Hrvatima. Ono što je osnovna vrednost našeg naroda, bez obzira koliko ubijan, zlostavljan i ponižavan kroz istoriju, je da Srbi nikada svoje lice nisu umazali krvlju nevinih žena, djece i staraca. Srpski narod se nikada nije svetio na taj način i srpski narod se i neće svetiti na taj način što će Hrvatima vraćati ravnom mjerom za ono što su oni njemu učinili.”

...Šešelj onda pravi poređenje s nacistima i kako su oni bili kažnjeni posle rata, dok Hrvati ne samo da nisu kažnjeni već su dobili teritorije koje pre nikada nisu bile njihove.“Recimo Dubrovnik; Dubrovnik nikad nije bio hrvatski grad.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 1: Srpski narod i aktuelna politička situacija u Jugoslaviji, str. 77-89, str. 84.
Izvor dokumenta	Prekomorske besede.
Datum dokumenta	
Godina	1989.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	Neistina/dezinformacija x Viktimiziranost x

Izvod broj: 204

“...S druge strane, mislim, da bi trebalo pod hitno 360.000 albanskih emigranata, koji su od 6. aprila 1941. upali na Kosovo i Metohiju, pod hitno proterati iz Jugoslavije. Oni su pokazali da su do kraja zloupotrebili srpsko i jugoslovensko gostoprimstvo na čemo ih isporučiti komesarijatu Ujedinjenih nacija. U svijetu ima mnogo bogatijih zemalja koje ih mogu izdržavati, koje ih mogu pomoći. Zašto bi se oni otimali neprekidno o našu sirotinju i stavljali nam nož pod grlo. Pošto je albanska nacionalna manjina u većini slučajeva pokazala da ogromnim svojim dijelom nije spremna da se pokori srpskom i jugoslovenskom suverenitetu na Kosovu i Metohiji, da svim snagama radi na otepljenju Kosova i Metohije i drugih srpskih i jugoslovenskih pokrajina i njihovom pripajanju Albaniji, smatram da bi trebalo iz strateških i vojno-političkih razloga nacionalizovati svo poljoprivredno zemljište u, recimo, jednom pojasu od 50 do 100 kilometara od albanske granice, svima njima platiti zvaničnu novčanu nadoknadu za zemljište, uputiti da se sele u druge dijelove Jugoslavije, posebno u Hrvatsku i Sloveniju, pa da i naša sjeverna braća vide kako je živeti s njima. Pokazalo se da pravi centar albanske separatističke zavjere nije Priština ni Tirana nego Zagreb. Otpor albanskih separatista bi bio odavno skršen da oni nisu uživali otvorenu podršku garnitura koje vladaju Hrvatskom i Slovenijom, a donedavno u savezu sa vojvodanskom garniturom, bosansko-hercegovačkom, crnogorskom. A ovo zemljište koje bi se nacionalizovalo, razumije se, to podrazumijeva i ukidanje tog fonda za finansiranje nerazvijenih republika i pokrajina, jer svakodnevno, prema podacima koji su nedavno objavljeni, iz tog fonda na Kosovo ide milion i pet stotina hiljada dolara. Tim se finansira isključivo albansko razmnožavanje i funkcionisanje njihove birokratije. Taj novac bi se mogao iskoristiti i za otkup tog zemljišta i preseljenja jugoslovenske i srpske prestonice [na Kosovo].”

Izvor sabranih dela	Knjiga 20. Horvatove ustaške fantazmagorije. Poglavlje 1: Srpski narod i aktuelna politička situacija u Jugoslaviji, str. 77-89, str. 88.
Izvor dokumenta	Prekomorske besede.
Datum dokumenta	
Godina	1989.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Unutrašnje pretnje Srbima x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 205

Novinar: "U slučaju da su kompromisi neophodni da bi se rešio problem između Hrvata i Srba, da li ste spremni na njih?"

Šešelj: "Nikakve kompromise nećemo!!! Hoćemo srpsku granicu: Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica, a sa druge strane su Italijani sa kojima ćemo se dogovoriti oko zajedničke granice. ... Mi smo za to da se Italijanima vrati sve ono što je njihovo."

Novinar: "Šta mislite, kako će Hrvati reagovati?"

Šešelj: "Šta nas briga za Hrvate!!! Oni nisu istorijski narod, nemaju pravo na sopstvenu državu..."

Novinar: "Kako gledate na Muslimane koji govore bosanski jezik?"

Šešelj: "Koji bosanski jezik? Nema nikakvog "bosanskog" jezika!"

Novinar: "Na nedavnom popisu stanovništva tako su se izjasili..."

Šešelj: "Postoji srpski jezik koji se govori u Bosni, a Bosna je srpska zemlja. Onaj kome se to ne sviđa, neka se seli u Anadoliju [u Turskoj]."

Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 15a: Srbi nisu Arapi, str. 77-82, str. 80.
Izvor dokumenta	Intervju dat Liviji Lazić za <i>Stav</i> .
Datum dokumenta	07.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 206

Novinar: "Jesu li Hrvati iskreni prema Makedoncima?"

Šešelj: "Ne!!! Hrvati nikada ni prema kome nisu bili iskreni. Ako su Šiptari najprimitivniji narod u Evropi, Hrvati su najpokvareniji."

Novinar: "A šta je sa Slovencima?"

Šešelj: "Slovenci su sitni mučkaroshi i nadamo se da će što pre izaći iz Jugoslavije i da ih jednostavno skinemo sa grbače. Oni nas jednostavno ne interesuju."

Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 15a: Srbi nisu Arapi, str. 77-82, str. 80-81.
Izvor dokumenta	Intervju dat Liviji Lazić za <i>Stav</i> .
Datum dokumenta	07.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
------	--

Izvod broj: 207

Novinar: "Kako vidite situaciju u Bosni i Hercegovini, da li će Alija Izetbegović izvući BiH iz Jugoslavije?"

Šešelj: "Ja mislim da je to nemoguće. To postaje jasno, ja mislim, i većini Muslimana danas. Reke bi se krvi prolife, a oni ništa ne bi uspeali. Ja se nadam da će u Bosni da dođe do smirivanja političkih napetosti i da će Bosna jednostavno ostati u sastavu te skraćene Jugoslavije, kao posebna federalna jedinica. To bi bila jedna varijanta koja bi odgovarala i nama Srbima i Muslimanima. Ako Muslimani ne pristanu na tu varijantu onda će Bosna biti u sastavu srpske države."

...

Na pitanje novinara o mestima gde su Srbi manjina, kao što je Osijek, Šešelj odgovara: "Pa slušajte, šta znači to Srbi-manjina, 30 ili 40 procenata Srba je manjina? Šta nas briga što su manjina. To je teritorija koja treba da bude u sastavu Srpske države i po Londonskom paktu iz 1915. godine. Ogroman broj Hrvata je već napustio Osijek, gotvo 100.000. Baš lepo, hvala im, nemaju gde da se vrate. Osijek ostaje srpski grad."

...

Na pitanje novinara o pretnjama koje dolaze iz sveta o eventualnoj vojnoj intervenciji oko Dubrovnika, Šešelj odgovara: "Ne, te pretnje koje dolaze iz sveta su prazan balon koji će se brzo raspuknuti. Ja smatram da naša Armija treba što pre da zauzme Dubrovnik i u njemu uništi i poslednja ustaška uporišta."

Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 23: Razgovor s povodom, str. 117-122, str. 120.
Izvor dokumenta	Intervju dat Ratku Dimitroviću za <i>Ratne novine</i> .
Datum dokumenta	24.11.1991. g.
Godina	1991.

Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	

Izvod broj: 208

Voditelj: "Da se vratimo vašem određenju Velike Srbije. Recite nam kako biste vi došli do te Velike Srbije, kako biste je stvorili, Vi ste rekli koje teritorije bi ona obuhvatala?"

ŠEŠELJ: "Pa, evo, nas, srpske četnike, neprekidno optužuju da prizivamo građanski rat i bratoubilaštvo."

Voditelj: "Da, to sam upravo htela da vas pitam."

ŠEŠELJ: "To nije istina mi nismo nikakvi zagovornici građanskog rata, a ubedeći smo da ne postoje nikakvi uslovi da u današnjoj Jugoslaviji neko povede građanski rat protiv srpskog naroda. Ne znam ko bi taj rat protiv srpskog naroda, recimo, vodio. Slovenci nikada kroz svoju istoriju nikakvu državu nisu imali, nit' su ratove vodili. Kako oni onda sa Srbima da ratuju? Hrvati već 900 godina nikakve države nemaju, niti ratove vode. Hrvati su učestvovali u tuđinskim ratovima kao strani najamnici i tu su se na bojnopolju redovno pokazali kao slabi vojnici, služili su kao pomoćne, posadne trupe u austrijskoj, mađarskoj i nekim drugim vojskama. Nije ni malo slučajno, s obzirom da su se toliko isticali u šikaniranju nevinog civilnog stanovništva da je u južnim nemačkim pokrajinama još sačuvana poslovice: 'Bog me sačuvao kuge i Hrvata'. Kad bi oni mogli za Srbe predstavljati opasnost? Da se opet pojavi nekakva Hitlerova ili Musolinijeva soldateska kojoj bi se priključili, pa pod njenom zaštitom se upustili u teror nad Srbima, novi genocid [tada bi predstavljali pretnju Srbima]. Inače, drugog načina da oni vode građanski rat - nema. Neko od ovih izmišljenih nacija da vodi građanski rat protiv Srba, takođe je nezamislivo. Panislamisti da vode rat protiv Srba i ova šačica makedonstvujušćih [koristi neprevodiv derogirajući termin] sa juga Srbije, da Šiptari vode rat protiv srpskog naroda sasvim je iluzorno. Šiptari nikada nikakve države ne bi imali - Albanija ne bi postojala da nije nastala kao kompromisno rešenje velikih sila nakon balkanskih ratova. Šiptari nikad ni ratovali nisu, pored toga što države nisu imali. Oni su turskoj vojsci služili kao bašibozluk - to su neregularne trupe koje su šikanirale nevino civilno stanovništvo, pljačkale mrtvace i ranjenike na bojnopolju, a nikada u nekom ozbiljnijem sudaru sa srpskom ili nekom drugom evropskom vojskom nisu imali šansi na

uspeh. Dakle, protiv Srba nema ko da vodi građanski rat. Moguća je samo jedna nesrećna okolnost da se, mi Srbi, opet sami međusobno pokoljemo. Mi, srpski četnici, po svaku cenu to nastojimo izbeći. Zato smo odlučno protiv upotrebe oružja u međusobnim srpskim političkim borbama. Borbe moraju da budu, političke borbe, ali isključivo miroljubive. Mora se po svaku cenu izbeći građanski rat među Srbima."

...

Voditelj: "Da li to što ste maločas ispričali znači da mislite da bi svi mirno pristali na promene granica unutar Jugoslavije?"

ŠEŠELJ: "Unutar Jugoslavije od svih naroda jedino Srbi imaju međunarodno zagarantovane i priznate granice. Sve granice istočne Jugoslavije su međunarodno priznate - srpske granice. Makedonija, odnosno Južna Srbija bila je u sastavu Srbije pre stvaranja Jugoslavije i ostaće u sastavu Srbije i posle prestanka postojanja Jugoslavije. Takođe, Vojvodina, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, a naše zapadne granice određene su Londonskim paktom iz 1915. godine. Prema tome, tu nemamo s kim šta da dokazujemo, po međunarodnom pravu sve je jasno. Naše je da se potrudimo da se pomogne Slovincima da se što pre otcepe. Onaj ko bude imao vlast u Beogradu, taj će postavljati uslove... a kad se otcepe jednom Slovenci za dve-tri godine izvršićemo amputaciju Hrvatske, razume se daćemo Hrvatima samo ono što je njihovo a to je: linija Karlobag, Karlovac, Virovitica, dakle zapadni obronci Slavonije, Hrvatsko Zagorje, Zagreb, Istra, Kvarner - pa neka Hrvati vide šta je, i čije je to, nek' se dogovaraju sa Mađarima, Austrijancima, Talijanima da li je to njihovo [hrvatsko] ili austrijsko, mađarsko, talijansko. Nemojmo mi da brinemo tuđe brige. Mi moramo napokon kao narod da se okrenemo sami sebi, jer smo suviše energije, posebno u ovom veku prosuli rešavajući tuđe probleme i boreći se za druge a danas smo došli na rub opstanka."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 1: Promocija predsedničkog kandidata, str. 5-22, str. 13-14.
Izvor dokumenta	Intervju dat Branki Kerkez za TV Beograd.
Datum dokumenta	06.12.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Televizija
Publika	Izborna kampanija

Tema Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
---	--

Izvod broj: 209

Voditelj: "Recite nam, dosta ste govorili već o međunacionalnim odnosima, recite nam u tom kontekstu kako vidite da može da se reši problem Kosova."

ŠEŠELJ: "Pa, sadašnje komunističke mere na području Kosova i Metohije dale su neke rezultate, ali na dugu stazu ne mogu dati pravo rešenje. Zato smo mi pristalice mnogo radikalnijih mera na Kosovu i Metohiji. Mi se zalažemo da se odmah obustavi svaka finansijska pomoć šiptarskoj nacionalnoj manjini, a nedavno smo saznali iz režimske štampe da je svakog dana iz Fonda za pomoć nerazvijenim republikama i pokrajinama na Kosovo i Metohiju Šiptarima upućivano milion i 500 hiljada dolara. Iz tih sredstava je uglavnom finansirano njihovo prekomerno razmnožavanje i proterivanje Srba sa ove naše vitalne istorijske teritorije. Mi smo zato da se ukine odmah Univerzitet na šiptarskom jeziku i sve kulturne ustanove koje su dotirane iz državnog budžeta. Nemamo ništa protiv da šiptarska manjina sve to ima al' neka to sami finansiraju, svojim sredstvima. Dalje, mi se zalažemo da se odmah prekine sa proizvodnjom u svim fabrikama koje neracionalno posluju zbog njihovog šiptarskog bojkota proizvodnje, da se ti ljudi jednostavno otpuste, pa neka se snalaze. Ako treba podelićemo im svima pasoše, ali više nećemo da ih izdržavamo a da ne rade ništa. Zatim zalažemo se da se sve vojne policijske akademije i vojne ustanove koje nisu direktno vezane za komandovanje pojedinim armijskim oblastima i pojedine državne ustanove presele na područje Kosova i Metohije, što bi dovelo do preseljenja više desetina hiljada oficira, podoficira, policajaca i državnih činovnika i sve prateće infrastrukture i njihovih porodica na područje Kosova i Metohije. Time bi se bitno promenila ukupna etnička slika kosovsko-metohijskog stanovništva. Zatim zalažemo se da se odmah na Kosovu i Metohiji otvaraju rudnici uglja gde god je to moguće i podižu termocentrale, a na osnovu ogromnih zaliha kosovsko-metohijskog uglja Srbija bi mogla da postane jedna od najvećih izvoznica električne energije u čitavoj Evropi. Gde bismo podizali te termocentrale? Tamo gde su najgušće koncentracije šiptarskog stanovništva, gde je njihova plodna zemlja, gde su njihove kuće. Činili bi ono što su oni činili Srbima od rata [Drugi svetski rat] naovamo, a svet ne bi mogao za to uopšte da nas optužuje. Kažu:

'Raseljavate Šiptare'. 'Pa moramo ih raseliti, podižemo termocentrale.' Termocentrale su uslov podizanja društvenog standarda, ne možemo ekonomski napredovati ako to ne činimo, to se svugde u svetu radi i niko ne može prigovoriti. Isplatite im pravičnu novčanu naknadu u uslovima ove naše hronične inflacije, vi znate kol'ko to znači i niko nam tu ništa ne može učiniti. Hapšenje demonstranata, sprečavanje njihovog političkog organizovanja itd. to su mere koje kratkoročno mogu postići efekte, na dugu stazu ništa ne rešavaju. Pravi ključ rešavanja gušenja šiptarske separatističke pobune je - ekonomski ključ. Treba ih ekonomskim merama prinuditi da jednostavno odustanu od tog separatizma, a veliki broj njih bi se posle iseljavao sa Kosova jer nemaju od čega da žive ako mi prestanemo da ih finansiramo. Zatim..."

Voditelj: "Zar ne smatrate da bi time ugrozili njihova prava?"

ŠEŠELJ: "Koja njihova prava? Nek' se snalaze, neka rade, neka proizvode, nek' se snalaze. Slobodno društvo podrazumeva da je svako sposoban o sebi da se stara. Zašto bismo... je l' su njihova prava da ih mi izdržavamo. Do sad' su bila, ali više neće biti. Dalje, mi se zalažemo da se svih 360.000 albanskih emigranata koji su 6. aprila 1941. godine do danas iz Albanije prešli u Srbiju i svi njihovi potomci, da se pod hitno proteraju iz Srbije i da se isporuče Visokom komesarijatu Ujedinjenih nacija za izbeglice, a u čitavom svetu ima toliko neuporedivo bogatijih i prostranijih zemalja, na neka ih one prime, nek' one malo pokažu svoju humanost. Zašto bismo mi Srbi neprekidno našu humanost dokazivali, a ti nam albanski emigranti uzvraćaju udarcem nožem u leđa. Dalje, što bi bila jedna od ključnih mera takođe, zalažemo se da se u jednom pojasu od 20 do 50 kilometara uz albansku granicu proglasi zona od strateškog značaja za Srbiju i da se iz te zone u cilju zaštite srpskog državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta isele uz pravičnu novčanu naknadu svi pripadnici šiptarske nacionalne manjine i presele u druge delove Jugoslavije, recimo, na područje današnje Hrvatske i Slovenije, pošto se pokazalo da ih tamo najviše vole, na pretpostavljamo da će sa oduševljenjem prihvatiti ovakav naš predlog i da će ih srdačno primiti raširenih ruku. A kad ovo predlažemo, imamo u vidu činjenicu da se odavno pokazalo da pravi centar šiptarske separatističke pobune nisu ni Priština ni Tirana, nego Zagreb i Ljubljana. A u ovom pojasu bi sve poljoprivredno zemljište trebalo za prvo vreme poveriti Armiji na gazdovanje. Armija bi tu obnavljala poljoprivrednu proizvodnju, dok se ne bi stvorili uslovi za masovnije naseljavanje srpskog življa. Svim Srbima, a i pripadnicima drugih nacionalnih manjina na području Srbije koje su lojalne srpskoj državi, dali

bismo tamo, koji žele da se presele, dali bismo besplatno to poljoprivredno zemljište. Tamo bi obnovljali poljoprivrednu proizvodnju, negde bi formirali akcionarska društva. Time bismo efikasno rešili taj problem šiptarske separatističke pobune. Inače, Šiptari bi na dugu stazu - dobili. Vreme za njih radi, ako se ne preduzmu ove ključne ekonomske mere, ove radikalne mere."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 1: Promocija predsedničkog kandidata, str. 5-22, str. 14-16.
Izvor dokumenta	Intervju dat Branki Kerkez za TV Beograd.
Datum dokumenta	06.12.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Televizija
Publika	Izborna kampanija

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x Srbi ugroženi x

Izvod broj: 210

Vesna Radovanović: "Kako vidite Jugoslaviju sutra i koji je vaš odnos prema narodima koji čine Srbiju?"

Šešelj: "Ja ne vidim nikakvu budućnost Jugoslavije. Smatram da su po tom pitanju moguće dve varijante. U svakom slučaju Jugoslavija će nestati, po mom dubokom ubeđenju. Po prvoj varijanti, moguće je da će se Jugoslavija raspasti na tri države. Na Veliku Srbiju, malu Sloveniju i još manju Hrvatsku. A po drugoj varijanti, ako se ova prva Hrvatima ne dopadne, mi ćemo Srbi naći zajednički jezik sa Italijanima, pa ćemo uspostaviti Srpsko-italijansku granicu na liniji: Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica, i pravedno je da se Italijanima vrati ono što je njihovo. Možemo da razgovaramo i sa Mađarima i sa Austrijancima."...To sve zavisi od ponašanja ovih naših susednih država. Njihovo ponašanje do sada nije bilo ni dobro. Austrijanci, vidite podržavaju naše neprijatelje, Mađari su učestvovali u naoružavanju Hrvatske. I njihove vlade su kratkovidne, da ne kažem neki gori izraz. Pa Srbi su njihovi prirodni saveznici. Ako žele neke ciljeve da ostvare oni nikada, Mađari recimo, nikada ni komad Vojvodine ne mogu da dobiju. To treba da im bude jasno. Ono što bi oni mogli da dobiju, to je tamo na Zapadu, to je preko Hrvatske i Zagorja ... A jedino Srbi mogu biti ozbiljni saveznici u tome, i zato malo treba da promisle o

svojoj politici. Ako Mađari i Austrijanci ne promene svoj stav, mi ćemo se dogovoriti sa Italijom, na posle neka se oni kaju vekovima."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 65.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 211

"Nisam odgovorio na ovo drugo pitanje, kako vidim narode koji čine današnju Srbiju. Današnju Srbiju čine srpski narodi, a u Srbiji žive i nacionalne manjine. Po mom mišljenju, treba da uživaju sva građanska prava i punu slobodu, punu građansku ravnopravnost, pod uslovom da ničim ne dovode u pitanje srpski državni suverenitet i teritorijalni integritet. Dakle, da se ponašaju kao lojalni građani države u kojoj žive. Oni koji dovode u pitanje srpski državni suverenitet i teritorijalni integritet, poput većine Šiptara, njima neće biti mesta u granicama naše Srbije."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 65.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelj preti drugima x Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 212

Crnjanin: "Sofija iz Novog Sada, kakve su vaše prognoze u rešavanju srpskohrvatskog sukoba i da li je neizbežan rat da bi srpski narod mogao u jednoj državi da živi?"

Šešelj: "Ja smatram da je rat potpuno isključen, da se neće desiti građanski rat, osim po nekim nesrećnim okolnostima da se mi Srbi opet međusobno pokoljemo. A Hrvati nisu u stanju da sa nama ratuju."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 69.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Unutrašnje pretnje Srbima x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 213

Odgovarajući na pitanje u pogledu odnosa s Vukom Draškovićem, Šešelj, između ostalog, kaže: "Velika je razlika između Vuka Draškovića i mene, doduše ima i nekih sličnosti znate, i Vuk Drašković i ja smo prolili ljudsku krv, okrvavili smo svoje ruke. Samo razlika je u tome, što je Vuk Drašković prolio srpsku krv u Beogradu, a ja sam prolivao hrvatsku ustašku krv u Srpskoj Slavoniji."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 69.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 214

Crnjanin: "Gledateljka iz Novog Sada pozdravlja gospodina Šešelja, i pita da li gospodin vojvoda zna šta su četnici radili u Srbiji, da li zna da su klali Srbe u Mačvi. Žali što je vojvoda Šešelj, u toj partiji, a da nije ona bi sigurno bila uz njega."

Šešelj: "Mnogo sam pogođen što ta gospođica nije uz mene. A znam vrlo dobro šta su četnici radili u II svetskom ratu. Četnici su bili borci za slobodu i demokratiju. borci za kralja i otadžbinu. I prneli su junaštvo i slavu četnika zapamćenu još iz vremena borbe protiv Turaka, balkanskih ratova i prvog svetskog rata. Doduše i među četnicima je bilo onih koji su činili dela koja ne služe na čast četničkom pokretu. Ali takvi pojedinci i grupe su bile izuzetak. Dosta često se dešavalo da su komunisti izmišljali pojedina nedela, pripisivali četničkom pokretu i ono što su sami činili. Mi smo zato da istorijska nauka utvrdi sve činjenice, da se jednostavno prema nikome u tom smislu nema milosti, da se sve ustanovi kako je bilo, a pokolenja [buduća] će suditi po delima."

Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 70.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Glorifikacija prihvaćene grupe x	

Izvod broj: 215

Na vesti da je hrvatski Sabor odlučio da napadne Srpsku Krajinu tokom juna, Šešelj odgovara: "Pa ja, da vam iskreno kažem, lično željno iščekujem taj hrvatski napad. Izgleda da im nije bila dovoljna lekcija u Borovu selu, treba da dobiju mnogo žešću lekciju..."

A srpski četnici imaju danas vrlo dobre puške, doduše mnogo stare Tompsone proizvedene 1942. godine, ali se pokazuju vrlo efikasne. Znate, kad je četnik dobar strelac pa iz Tompsona pogodi Hrvata u čelo, Hrvatu oba oka iskaču, ili kad ga rafal saseče preko vrata i glavu mu bukvalno otkine. To su vrlo dobre puške. Razume se gađamo samo one Hrvate koji

sa oružjem u rukama jurišaju na srpska sela, u nijednog nenaoružanog Hrvata nismo gadali."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 18. Sizifovska sudovanja. Poglavlje 4: Kontakt program: Druga strana lica, str. 57-84, str. 71.
Izvor dokumenta	Intervju dat M. Crnjaninu za TV Novi Sad, "Program Plus".
Datum dokumenta	01.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Zagovara/očekuje nasilje x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 216

Novinar: "Zar ti se ne čini da je za uspešno rešenje kosovske situacije neophodan dogovor?"	
ŠEŠELJ: "Sa kim da se dogovaramo? Oko svoje teritorije da se dogovaramo sa onima koji su okupirali srpska imanja, koji su proterali srpski živalj sa Kosova? Tu nikakvog dogovora ne može biti. Svi albanski emigranti, čitave njihove porodice, potomci, dakle svi oni koji su od 6. aprila 1941. godine do danas uzurpirali teritoriju Srbije i Jugoslavije, pod hitno moraju biti protjerani! Moraju da se isporuče Visokom komesarijatu Ujedinjenih nacija za izbeglice, a u čitavom svijetu ima toliko humanitarnih organizacija, pa neka i one pokažu malo humanosti prema Albancima. Zašto bismo mi Srbi neprekidno morali da pokazujemo svoju a da nam albanski emigranti uzvraćaju udarcima noža po leđima?"	
Prema pouzdanim informacijama, 360.000 takvih albanskih emigranata živi na Kosovu. Srpski narod je više puta kroz svoju istoriju ratovao za Kosovo i Metohiju i rijeke krvi su prolivene da bi ta sveta zemlja bila i ostala srpska. Ako bude potrebno, srpski narod će opet ratovati, opet će se rijeke krvi proliti, ali Kosovo neće biti odvojeno od Srbije. Što se tiče samog stvaranja nove albanske države na teritoriji Jugoslavije, nemam ništa protiv. Da pojasnim: to što se Hrvati zalažu da se na teritoriji Jugoslavije stvori nova albanska država, slažem se sa njima, ali samo pod uslovom da to bude na teritoriji Zapadne Slovenije ili Hrvatskog Zagorja."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića.

	Poglavlje 3: Tuđman je ustaša, str. 28-35, str. 34-35.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Cicvari za <i>Indeks</i> .
Datum dokumenta	30.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 217

"... komunistička Jugoslavija je od svog početka građena na antisrpskim osnovama. Srpske zemlje su podeljene. Od srpskih zemalja stvoreno je šest federalnih jedinica. Iz srpskog nacionalnog bića izmišljene su tri nove nacije: crnogorska, makedonska i muslimanska, sa isključivim ciljem da Srbi, po zvaničnim statistikama, ne budu većina jugoslovenskog stanovništva. Sve je to perfidna komunistička zavera."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 3: Tuđman je ustaša, str. 28-35, str. 35.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Cicvari za <i>Indeks</i> .
Datum dokumenta	30.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Unutrašnje pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 218

"... Takođe, od nas nemojte očekivati da priznajemo ono što je Tito u 'svojim laboratorijama izmislio'. Nacije, koje pre Tita nisu postojale, neće postojati ni posle Tita. Što se tiče makedonske, muslimanske i crnogorske nacije - stvorene su u kominternovsko-titovskim retortama i u najskorije vreme će i nestati."	
Izvor sabranih dela	Knj. 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 5: Bez dlake na jeziku: dr Vojslav Šešelj. "Partijske" zablude četničkog vojvode, str. 48-59, str. 54.

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

Izvor dokumenta	Intervju dat Gordani Zoranović za <i>On</i> .
Datum dokumenta	01.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 219

Šešelj: "... Smatramo, prvo, da kosovsko-metohijska oblast mora pod hitno da bude ukinuta, jer nikakvog razloga za njeno postojanje nema. Takođe, smatramo da treba da bude ukinut Univerzitet na albanskom jeziku, jer nigde u svetu ne postoje univerziteti na kojima se nastava izvodi na jeziku nacionalne manjine. Odmah treba obustaviti svaku finansijsku pomoć Kosovu i Metohiji, a sve što je iz fonda za pomoć nerazvijenima išlo tamo, treba da bude iskorišćeno za povratak iseljenih Srba, naseljavanje novih Srba, a i Hrvata i Slovenaca ukoliko oni to žele. Kako je albanska nacionalna manjina tradicionalno neprijateljski orijentisana prema Srbiji i Jugoslaviji, smatram da Jugoslavija i Srbija, kao države, imaju sva prava da zaštite svoj teritorijalni integritet i državni suverenitet. U tom smislu zalažem se da se jedan pojas od 20-50 km uz albansku granicu proglasi pojasom od strateške važnosti za ovu zemlju, i da se s tog pojasa - uz novčanu nadoknadu - isele svi građani albanske nacionalne manjine i presele u druge delove Jugoslavije, posebno na područje, recimo, današnje Hrvatske i Slovenije - s obzirom da se pokazalo da ih tamo najviše vole. Ubeđen sam da će naša braća Hrvati i Slovenci s oduševljenjem prihvatiti ovaj predlog. Pa neka i sami vide šta znači živeti s primitivnim i neobrazovanim narodom u svom neposrednom susedstvu. Tamo treba uskratiti i sva socijalna davanja, i tako navesti Albance da se sami straju o svojim porodicama, čime bi bili prisiljeni da sami regulišu natalitet, ili da se suoče s činjenicom da im deca umiru od gladi. Zašto da ih mi izdržavamo? To uključuje i proterivanje svih 360.000 albanskih emigranata i njihovih porodica, a naravno i još neke mere..."

Novinar: "Vi, očigledno, ne verujete da to može da se reši mirnim putem?"

Šešelj: "Kakav miran put?! S kim tu uopšte može da se pregovara?"

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 5: Bez dlake na jeziku: dr Vojslav Šešelj.
---------------------	--

696

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

	"Partijske" zablude četničkog vojvode, str. 48-59, str. 56-57.
Izvor dokumenta	Intervju dat Gordani Zoranović za <i>On</i> .
Datum dokumenta	01.04.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Nacije/nacionalnosti x Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
---	--

Izvod broj: 220

Novinar: "Kosovsko pitanje?"

Šešelj: "Albansku separatističku pobunu treba suzbiti svim sredstvima, što komunisti nisu u stanju. Oni su, na kraju krajeva, i glavni krivci za tu pobunu. Mi smatramo da kosovsko-metohijsku autonomiju treba ukinuti, zatim, uvesti vojnu upravu, naravno srpske vojske, u periodu od deset do dvadeset godina, iseliti sve albansko stanovništvo u pojasu dvadeset do pedeset kilometara uz albansku granicu i taj pogranični pojas naseliti lojalnim življem. Uz to, zalažemo se da se sva nerentabilna poduzeća tamo zatvore, nećemo da se dotira albanska nacionalna manjina, pa da se ukine svaka pomoć Kosovu, a to je nekih milijun i pet stotina tisuća dolara dnevno, iz Fonda za pomoć nerazvijenima, pa da se ukine sveučilište..."

Novinar: "Protjerivanje Albanaca?"

Šešelj: "Naravno, protjerivanje svih emigranata od 6. travnja 1941. do danas, uključujući i njihove potomke i protjerivanje svih onih koji se otvoreno, sa separatističkih pozicija odnose prema Srbiji."

Novinar: "Raspoložete li nekom sumom o koliko ljudi je tu riječ?"

Šešelj: "Točno 360.000 albanskih emigranata postoji na Kosovu."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 6: Četnički vojvoda Vojislav Šešelj glavom i bradom. Snovi četnika početnika, str. 60-59, str. 65.
Izvor dokumenta	Intervju s Ivanom Radovanovićem za hrvatski <i>Slobodni tjednik</i> .
Datum dokumenta	04.07.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis

697

Publika	Javnost uopšte
---------	----------------

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 221

Novinar traži od Šešelja da kaže kakvu poruku šalje Hrvatima, a Šešelj kaže: "Poruči im da ćemo, ako padne i jedna srpska glava, doći usred ustaškog Zagreba po Tuđmanovu." Novinar: "Preterali ste, gospodine Šešelj." Šešelj: "Nisam. Ako ti nije po volji, ti pevaj 'Padaj silo i nepravdo'. Ako počne građanski rat, ti navuci pancir-košulju."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 7: U četničkom štabu Vojislava Šešelja, str. 68-71, str. 71.
Izvor dokumenta	Intervju dat Slobodanu Dukiću za <i>Njedeljnu Dalmaciju</i> .
Datum dokumenta	23.09.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Osveta/odmazda x	Ubeđivanje
--------------------------	------------

Izvod broj: 222

Šešelj: "Zalažemo se za ukidanje autonomije Kosova i Metohije, zatim da se prekine s davanjem svake finansijske pomoći albanskoj nacionalnoj manjini, za ukidanje Univerziteta na albanskom jeziku, za raspuštanje svih državnih ustanova, za zatvaranje svih fabrika koje ekonomski neracionalno posluju, tako da se Albanci dovedu u situaciju da moraju svojim radom da izdržavaju sebe i svoje porodice. Dosta smo mi izdržavali Albance na Kosovu, dosta smo finansirali njihovo prekomerno razmnožavanje. Zatim, zalažemo se da se u pojasu od 20 do 50 kilometara uz albansku granicu, raseli sva albanska nacionalna manjina uz pravičnu novčanu naknadu, te da se taj pojas proglasi pojasom strateškog značaja za našu zemlju, i da se tamo u perspektivi naseljavaju srpski ili slovenski element. Dakle,	
--	--

stanovništvo koje bi bilo lojalno državi u čijim se granicama nalazi i u čijim granicama živi."

Novinar: "Naznačili ste granice željene velike Srbije. Međutim, dobar dio navedenih zemalja bi, po nekim mišljenjima, trebalo da pripadne budućoj samostalnoj Hrvatskoj, a da ne spominjem kreatore velike Albanije, velike Burgarske, velike..."

Šešelj: "Oni mogu da rade što hoće. Međutim, Srbi su historijski narod i to su dokazali. U prošlom veku su postojale čak dve srpske države: Srbija i Crna Gora, dok nikakve hrvatske države nije bilo. Hrvati su posljednji put imali svoju državu do 1102. godine, do potpisivanja ugovora Pacta conventa i pristupanja Mađarskoj. Od tada Hrvati nikakve države nisu imali. Srbi su, dakle, dokazali svoje historijsko pravo na posedovanje države, a Hrvati još nisu. Nemam ništa protiv da hrvatski narod ima svoju državu, ali on treba pravo na svoju državu tek da izbori na međunarodnom planu."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 9: Vojvoda dr Vojislav Šešelj, predsjednik Srpskog četničkog pokreta. Četnik ozbiljnih namjera, str. 74-78, str. 76-77.
Izvor dokumenta	Intervju dat Svetozaru Sakranjcu za <i>Glas Slavonije</i> .
Datum dokumenta	14.07.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 223

"...Josip Broz Tito je izmislio tri nove veštačke nacije s isključivim ciljem da Srbi po zvaničnim statistikama više ne predstavljaju apsolutnu većinu jugoslavenskog stanovništva. To su makedonska, crnogorska i muslimanska nacija. Znači, bez izmišljanja te tri nacije, Srbi imaju apsolutnu većinu i u današnjoj Jugoslaviji. Dakle, kad anuliramo te veštačke nacije, kad ih ukinemo, razume se - jer ako su nastale administrativno - administrativnim putem će i nestati - u granicama ove srpske države koju sam vam naznačio postojat će apsolutna većina srpskog stanovništva."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 9: Vojvoda dr Vojislav Šešelj, predsjednik Srpskog četničkog pokreta. Četnik ozbiljnih namjera, str. 74-78, str. 77.
Izvor dokumenta	Intervju dat Svetozaru Sakranjcu za <i>Glas Slavonije</i> .
Datum dokumenta	14.07.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	

Izvod broj: 224

Novinar: "Kosovska kriza i kako je rešiti?" Šešelj: "... pod hitno proterati svih 360.000 albanskih emigranata i sve njihove potomke iz naše zemlje. Zatim, zatvoriti sve fabrike koje neracionalno posluju zahvaljujući šiptarskom tihom bojkotu proizvodnje. Treba odmah ukinuti univerzitet na šiptarskom jeziku i sve kulturne institucije koje se finansiraju iz državnog budeta, preseliti sve vojne i policijske Akademije i druge vojne ustanove na područje Kosova i Metohije što dovodi do preseljenja više desetine hiljada oficira, podoficira, policajaca i članova njihovih porodica na to područje. Zatim, u jednom pojasu od 20 do 50 km uz albansku granicu iseliti sve pripadnike albanske nacionalne manjine, preseliti u druge delove Jugoslavije, tamo naseliti srpsko stanovništvo. Otvarati rudnike uglja gde god je to moguće i na njihovoj osnovi podizati što veći broj termocentrala i to tamo gde su najveće koncentracije šiptarskog življa..."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 11: Krajina samo kao prelazno rešenje, str. 82-86, str. 85.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dejanu Novakoviću za <i>Novu riječ</i> .
Datum dokumenta	24.12.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 225

Šešelj: "O čemu da razgovaram sa Hrvatima? Nikakvih razgovora nema sa njima!" Novinar: "Znači li to da po tebi treba prekinuti sve kontakte sa Hrvatskom?" ŠEŠELJ: "Normalno. Nemamo ništa zajedničko, i nemamo šta da tražimo zajedno. Mene Hrvati kao narod uopšte ne interesuju! Odnosno, interesuju me kao Bantu-crnci!" Novinar: "Da li si imao nekog prijatelja Hrvata?" Šešelj: "Dok sam živeo u Bosni, imao sam prijatelje među muslimanima, i ta prijateljstva su se do danas zadržala. A među katolicima nisam imao ni jednog prijatelja."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 15: Svud su straže Šešelja i Draže, str. 116-130, str. 129.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Student</i> .
Datum dokumenta	10.01.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 226

"...Najvažnije je da u istom trenutku ne odu i Slovenci i Hrvati. Prvo Slovenci. A posle će onaj ko bude imao vlast u Beogradu da izvrši amputaciju Hrvatske prema starim srpskim granicama na liniji Karlobag - Karlovac - Virovitica. U granicama te srpske države živjećemo kao zbratimljeni Srbi pravoslavci, Srbi muslimani, Srbi katolici i Srbi protestanti."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 12: Vojvoda protiv svih, str. 87-96, str. 96.
Izvor dokumenta	Intervju dat Branki Čulić za <i>Osmicu</i> .
Datum dokumenta	27.12.1990. g.
Godina	1990.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 227

“U mladosti sam bio pristalica integralnog jugoslovenstva, poput većine Srba koji su jedini u njega i verovali. Jugoslovenstvo je velika srpska nacionalna zabluda - a time i moja. Kada sam shvatio da nam Hrvati i Slovenci nikada nisu bili ni braća ni prijatelji, raskinuo sam sa svojim zabludama. Mi srpski četnici zato i podržavamo želju slovenačkog naroda za otepljenjem od Jugoslavije, ali ne pre nego što se vidi njihov udeo u jugoslovenskim spoljnim dugovima i odredi odšteta koju moraju platiti za preseljene srpske fabrike na tlo Slovenije u vreme Titove vladavine.

Što se tiče Hrvatske, onaj ko ima vlast u Beogradu moraće da rešava taj problem. Po nama, Hrvati nisu u stanju da vode građanski rat. Pošto Hrvatska nema međunarodno priznate granice, delove Hrvatske ćemo amputirati po liniji po kojoj je to hteo da uradi i kralj Aleksandar, nešto modifikovanoj - sve što je iza linije Karlobag, Ogulin, Karlovac, Virovitica nije srpsko i što se nas tiče može da bude bilo čije - austrijsko, italijansko ili mađarsko. Idejom jugoslovenstva zanosi se još samo Slobodan Milošević.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 19: Podržavam Slovence, str. 154-158, str. 155.
Izvor dokumenta	Intervju dat Zorici Mihajlović za <i>Stav</i> .
Datum dokumenta	15.02.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 228

“Odlično je što se Albanija demokratizuje! Sada njihove izbeglice više nemaju opravdanja da ostaju kod nas! Svih 360.000 treba lepo da se vrati u Albaniju, a ako neće dobrovoljno da ih opkolimo vojskom i proteramo! Tako sve koji ne priznaju srpski suverenitet.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića.
---------------------	--

	Poglavlje 20: Četnički vojvoda zavodi komunizam!, str. 159-162, str. 161.
Izvor dokumenta	Intervju dat Jeleni Petrović za <i>Ibarske novine</i> .
Datum dokumenta	28.02.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 229

“Nadam se da dolazi kraj Jugoslavije. Ako Jugoslavija ostane, ona će srpskom narodu biti grobnica. Zato moramo pomoći Slovincima da se ocepe, a jedna stabilna i umna vlada u Beogradu znala bi da izvrši i amputaciju Hrvatske. Tako će od Jugoslavije ostati Velika Srbija, mala Slovenija i još manja Hrvatska!”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 20: Četnički vojvoda zavodi komunizam!, str. 159-162, str. 162.
Izvor dokumenta	Intervju dat Jeleni Petrović za <i>Ibarske novine</i> .
Datum dokumenta	28.02.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
------------------------------------	------------

Izvod broj: 230

Novinar: “Kako je uopšte moguće stvoriti takvu državu?”[misleći na državu koja ćeobuhvatiti sve srpske države.]
Šešelj: “Moguće je tako što se prvo zalažemo za momentalno slovenačko otepljenje. Što pre, to bolje. Čim se, to postigne, Hrvatima slabe pozicije. Otepljenje Slovenije sada predstavlja 1,5 miliona neprijatelja manje. I to u ratu nekompromitovanih neprijatelja. A Hrvati su toliko kompromitovani kao genocidan narod, da sa njima ne bismo imali takvih problema kao sa Slovincima. I Hrvati bi ostali, za neko vreme, u sastavu Jugoslavije,

ostatka, kao zajedničke države. Razume se oni bi sve vreme tražili otepljenje, a onda bi jedna umna i pametna vlada u Beogradu izvršila amputaciju Hrvatske, razume se, onoga što mi smatramo Hrvatskom, a to je teritorija zapadno od linije Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 21: Hrvati kompromitovani kao genocidan narod, str. 163-167, str. 163-164.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dimitriju Popoviću i Nenadu Todoroviću za <i>Lider</i> .
Datum dokumenta	25.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Zagovara/očekuje nasilje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 231

Šešelj: "... ali vreme radi za Šiptare i moraju se mnogo radikalnije mere preduzeti ako želimo da se to pitanje definitivno reši. Mi imamo jedan potpun program za koji smatramo da može vrlo efikasno rešiti pitanje albanske, separatističke pobune. Da se ta pobuna u potpunosti uguši. Mi se zalažemo za ukidanje kosovsko-metohijske autonomije, svakog njenog oblika. Zatim, da se odmah obustavi svaka finansijska pomoć šiptarskoj nacionalnoj manjini, čime se, u stvari, finansira šiptarsko prekomerno razmnožavanje, da se ta pomoć usmerava isključivo za finansiranje naseljavanja Srba na područje Kosova i Metohije. Da se odmah zatvore sve fabrike koje neracionalno posluju, zahvaljujući šiptarskom tihom bojkotu. Da se otpuste svi Šiptari koji dovode u pitanje srpski državni suverenitet i teritorijalni integritet. Da se ukine univerzitet na albanskom jeziku koje se finansiraju iz državnog budžeta. Ako Šiptari žele da imaju nešto na svom jeziku, onda treba da to sami finansiraju a ne srpska država. Zatim, da se otvaraju rudnici uglja i podižu termocentrale tamo gde su najgušće koncentracije šiptarskog stanovništva. Da se radi njima ono što su oni radili Srbima nekoliko decenija. Da im se, dakle, ruše kuće, da im se isplaćuje novčana naknada, a vi znate koliko taj novac vredi kad se isplati. Nek i oni malo oseće šta znači ova stravična inflacija. Na osnovu zalih kosovsko-metohijskog uglja i drugih sirovina Srbija bi mogla biti jedan od vodećih izvoznika struje u sadašnjoj Evropi. Šiptari su to čuvali kao veliko

bogatstvo za svoju 'veliku Albaniju'. Zalažemo se da sve vojne i policijske akademije, vojne ustanove koje nisu direktno vezane za komandovanje pojedinim armijskim oblastima, kao i druge državne ustanove, presele na područja Kosova i Metohije, što bi dovelo do preseljenja više desetina hiljada ljudi. Time bi se promenila ukupna etnička slika kosovsko-metohijskog stanovništva. Zalažemo se, takođe, da se jedan pojas od 20 do 50 km uz albansku granicu proglašim zonom od strateškog značaja za Srbiju i da se iz tog pojasa isele svi pripadnici šiptarske nacionalne manjine, i da se iz tog pojasa upute na preseljenje u druge krajeve Jugoslavije, recimo na područje današnje Slovenije, Hrvatske, gde ih najviše vole, pa će ih verovatno sa oduševljenjem prihvatiti, a u ovom pojasu da se poljoprivredno zemljište, u prvo vreme, poveri armiji na gazdovanje. Kasnije da se ponudi svim Srbima koji tamo žele da žive i rade u besplatno vlasništvo... Dalje, smatramo da treba odmah svih 360.000 albanskih emigranata pod hitno proterati.”	
Šešelj: “Treba proterati i sve one koji dovode u pitanje srpski državni suverenitet i teritorijalni integritet. Uostalom Albanija se demokratizuje, na neka onda idu u demokratsku Albaniju.”	
Novinar: “Država Albanija, bila demokratska ili ne, neće hteti da ih primi...”	
Šešelj: “Ko njih [Albaniju] pita. Mi ćemo ih [emigrante] doterati preko granice, pa nek oni [Albanija] misle šta će sa njima [emigrantima] da rade.”	
Novinar: “Šta ako dođe do oružanog ustanka?”	
Šešelj: “Ja mislim da bi bilo odlično da Šiptari dignu oružani ustanak, pa da se onda s njima definitivno razračunamo. Ja bih bio najradosniji da oni to urade, pa da ih onda sve, jednostavno, zgrnemo preko albanske granice.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 21: Hrvati kompromitovani kao genocidan narod, str. 163-167, str. 165-167.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dimitriju Popoviću i Nenadu Todoroviću za <i>Lider</i> .
Datum dokumenta	25.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 232

“Smatram da će Jugoslavija prestati da postoji i da će se njena teritorija, najverovatnije, svesti na tri državne celine: na Veliku Srbiju, na malu Sloveniju i na još manju Hrvatsku. Mi, Srbi, sada treba iz svih snaga da podupremo težnju slovenačkog naroda da se otcepi od Jugoslavije. Onda ćemo izvršiti amputaciju Hrvatske, a za teritoriju zapadno od linije Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica, pa neka Hrvati vide da li je to njihovo, italijansko, austrijsko, ili mađarsko. Smatram da niko nije u stanju da vodi građanski rat protiv srpskog naroda. Hrvati će galamiti, preduzimati pojedine terorističke akcije, međutim, oni nisu u stanju da ratuju...”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 23: Svakom prema zaslugama, str. 173-176, str. 175-176.
Izvor dokumenta	Intervju dat Milovanu Đorđeviću za <i>Večernje novosti</i> .
Datum dokumenta	18.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--	--

Izvod broj: 233

Šešelj: “Obnova nezavisne i slobodne srpske države na Balkanu koja će obuhvatiti sve srpske zemlje, što znači, pored današnje sužene srbijanske federalne jedinice, i srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpski Kordun, srpsku Liku, srpsku Baniju, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju.”

Novinar: “Ako bi to bilo opredeljenje čitavog srpskog naroda, da li bi moglo da se ostvari samo političkim sredstvima?”

Šešelj: “Pokušaćemo politički. Ako ne mogne tako, onda ćemo nekim drugim sredstvima, onim kojim to bude moguće.”

Novinar: “Možete li jasnije da odredite šta to, ustvari, podrazumeva?”

Šešelj: “Mi se borimo da se, pre svega, omogući otcepljenje Slovenije, a onda će jedna umna i pametna vlada u Beogradu izvršiti amputaciju Hrvatske. Razume se onoga što mi smatramo Hrvatskom. To su teritorije zapadno od linije Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica. Da li su to

zaista hrvatske teritorije, to nas zaista i ne interesuje, verovatno su italijanske. Onda ćemo se nagoditi sa Italijanima, da oni preuzmu ono što je njihovo... ili su Austrijske ili su Mađarske...”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 24: Sa šajkačkom [tradicionalna četnička kapa] u svet, str. 177-182, str. 179.
Izvor dokumenta	Intervju dat Vladimiru Elezu za <i>Glas Podrinja</i> .
Datum dokumenta	21.03.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
--	------------

Izvod broj: 234

“Srpska radikalna stranka i Srpski četnički pokret smatraju da u granice te slobodne i nezavisne srpske države treba da uđu pored današnje, sužene srpske federalne jedinice i srpska Makedonija, srpska Crna Gora, srpska Hercegovina, Dubrovnik, srpska Dalmacija, srpska Lika, Banija i Kordun, srpska Slavonija i Baranja. Mi smatramo da su zapadne granice srpske države omeđene linijom Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. Šta je iza te linije mi ne znamo. Neka to Hrvati vide sa svojim susedima. Mi treba da se otarasimo tuđih briga i problema i okrenemo svojoj sudbini.”

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 25: Bezbolna amputacija Hrvatske, str. 183-187, str. 183.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Srbiju</i> .
Datum dokumenta	01.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 235

“Sa Kosova i Metohije hitno treba protjerati svih 360.000 albanskih emigranata koji su se od 1941. doselili u Srbiju i sve njihove potomke. Odmah zatvoriti sve fabrike koje neracionalno posluju zbog šiptarskog bojkota. U pojasu od 20 do 50 kilometara uz albansku granicu pripadnicima šiptarske nacionalne manjine oduzeti uz pravičnu novčanu nadoknadu sve poljoprivredno zemljište i iseliti ih u druge dijelove Jugoslavije, prije svega na područje današnje Hrvatske i Slovenije, pošto ih tamo najviše vole. To zemljište u prvo vrijeme treba povjeriti Armiji...” On nastavlja s programom koji je već više puta iznet, da se prvo vojska premesti na to područje da obrađuje zemlju, a onda da se da svim Srbima koji žele tu da se presele...

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 26: Milošević je istorija, iako me hapsio, str. 188-194, str. 194.
Izvor dokumenta	Intervju dat Ranku Pivljaninu za <i>Pokret</i> .
Datum dokumenta	17.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 236

Novinar: “Kako biste riješili problem Kosova?”
 Šešelj: “Imamo mi čitav program za rešavanje kosovske krize, i za slamanje šiptarske separatističke pobune. Smatramo da tamo treba ukinuti svaku autonomiju. Oni koji su pristali da se popišu na ovom popisu - ti su naši državljani, a ostalima ćemo jednostavno otkazati gostoprimstvo. Proteraćemo ih u Albaniju. Upotrebićemo vojsku.”
 Novinar: “A ako svi zajedno budu pružali otpor?”
 Šešelj: “Onda ćemo ih sve proterati, videćemo je li će hteti?”
 Novinar: “Dakle ovako: imamo Albance, Muslimane i Hrvate. Tu ste ipak u manjini.”
 Šešelj: “Mislite? Čak i da je ta matematika dobra, videćete koja će tu bežanija nastati. Zaboravljati da su Srbi 1914. pobedili Austro-Ugarsku. Srbi su jedini istorijski narod na jugoslovenskim prostorima. Tu se treba

vratiti starom dobrom Hegelu koji je jasno definisao istorijske narode. Kad se sukobe istorijski i neistorijski narod, propada neistorijski.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 27: Šešelj: S Hrvatskom je svršeno!, str. 195-203, str. 201.
Izvor dokumenta	Intervju dat Bori Krstuloviću za <i>Globus</i> .
Datum dokumenta	26.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelj preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 237

Šešelj: “Muslimani, po mom mišljenju, mogu da se izjašnjavaju kako god žele. Mogu se izjašnjavati i kao Japanci i kao Marsovci i kao Muslimani, razume se. Ali, administrativno, ne može biti priznato postojanje muslimanske nacije. Jer, to je sa teorijskog, sociološkog aspekta jedna besmislica. To jednostavno ne postoji, to je izmišljeno. Kažem, oni i dalje mogu da se smatraju čim god žele. Ali na osnovu toga što se jedna grupa ljudi smatra Muslimanima ili Japancima, ne može im se dozvoliti da odvoje jedan deo srpske teritorije i na njemu formiraju svoju državu.”
 Novinar: “Ta ‘grupa’ je najbrojnija u BiH...”
 Šešelj: “Nema to veze. Šta znači najbrojniji u Bosni? Hoćemo sad prebrojavanjem da presudimo po tim pitanjima? Bosna je bila u sastavu Srbije i pre stvaranja Jugoslavije. Više od dve trećine kotarskih (oblasti) i mesnih narodnih odbora donelo je odluku o nepriznavanju Zemaljske vlade u Sarajevu i direktnom priključenju BiH Srbiji, pre prvodecembarskog akta o ujedinjenju.”
 Novinar: “Čini mi se da se Muslimani neće složiti sa tim ne baš ravnopravnim položajem koji ste im namenili...”
 Šešelj: “Oni imaju sva prava kao i ostali građani. S tim što nisu etnička grupa, već religijska po suštini. Oni govore srpski jezik, a ne muslimanski, takav ne bi mogli ni izmisliti. Poznato je, uostalom, da su oni srpskog

porekla. Svi umni Muslimani rođeni u Bosni smatrali su se pripadnicima srpske nacije.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 29: Planeta Srbija, str. 208-214, str. 211.
Izvor dokumenta	Intervju dat Zoranu Paviću za <i>Naše dane</i> .
Datum dokumenta	26.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Nacije/nacionalnosti x	Stereotipiziranje/etiketiranje x

Izvod broj: 238

“... Muslimani mogu imati sva građanska prava i slobode ako na vreme odustanu od učesća u srpskohrvatskim sukobima, a ako dozvole sebi da tu budu moneta [Srba i Hrvata] za potkusurivanje, moraće sami da snose posledice. Razume se, ne dolazi u obzir nikakav suverenitet BiH. To Muslimanima što pre treba da bude jasno - BiH kao država ne dolazi u obzir. Što pre oni to shvate, lakše ćemo da rešimo sva druga pitanja, zajedničkim dogovorima. ...”	
Govoreći o potencijalnom povezivanju BiH i Kosova u jedinstvenu državu od strane panislamista, Šešelj kaže: “Tako nešto im neće biti dozvoljeno, naravno. A ako neko bude sklon terorističkim akcijama i nasilju u javnom i političkom životu, taj će osetiti čvrstinu pravne države.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 29: Planeta Srbija, str. 208-214, str. 213.
Izvor dokumenta	Intervju dat Zoranu Paviću za <i>Naše dane</i> .
Datum dokumenta	26.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Šešelj preti drugima x	
Nacije/nacionalnosti x	
Nema kompromisa/izostavlja nenasilje x	

Izvod broj: 239

“Ja smatram da deo muslimanskog rukovodstva ponovo gura Muslimane u novu nesreću. Muslimani treba da vode računa da sebi ne dozvole da ponovo budu sredstvo u rukama Hrvata u ratu protiv Srba. Jednostavno, Muslimani moraju ostati po strani srpskohrvatskog sukoba. Ako dođe do toga da ponovo budu sredstvo u hrvatskim rukama, snosiće sve posledice, a Srbi više neće ni zaboravljati ni praštati.”	
... Govoreći o greškama koje su napravili Alija Izetbegović i Muhamed Čengić, Šešelj kaže: “Razbiće im se svima to o glavu. Nadam se da će Muslimani to prepoznati i da će se na vreme preorijentisati od podrške takvoj stranci i takvom stranačkom rukovodstvu. Ako to ne učine - ko im je kriv, sami će snositi posledice.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 30: Srpski narod je nepobediv, str. 215-219, str. 216.
Izvor dokumenta	Intervju dat Jovanu Janjiću za <i>Javnost</i> .
Datum dokumenta	18.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	
Šešelj preti drugima x	
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljavanja x	

Izvod broj: 240

Novinar: “Da li ćete, zaista, izvoditi diverzantske akcije u Zagrebu i Hrvatskoj?”	
Šešelj: “Ako bude potrebno. Ako Hrvati udare na Srbe tamo gde mi Srbe ne možemo efikasno zaštititi, mi ćemo udariti tamo gde su Hrvati najslabiji, udarićemo u Zagrebu. Razume se, pašće i neke nevine žrtve, ali šta se tu može. Nemamo drugog izbora. Nećemo dozvoliti da srpski vratovi budu nezaštićeni pred [uvežbano] ustaškom kamom.”	
Novinar: “Spremate li se da realizujete svoj plan o dizanju u vazduh elektrane Krško?”	
Šešelj: “Mi smo to samo kao pretnju izrekli. Još nismo pokušali da to uradimo. Ako se Hrvati upute na obnovu genocida u ... Titovoj Hrvatskoj,	

u krajevima gde nismo u stanju da na licu mesta zaštitimo srpski narod, mogli bismo to da uradimo.”[tj. da dignu u vazduh nuklearnu elektranu]	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 31: Nema boja, nema rata bez Šešelja komandanta!, str. 220-224, str. 220-221.
Izvor dokumenta	Intervju dat Bojanu Jovanoviću za <i>Monitor</i> .
Datum dokumenta	31.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelj preti drugima x Zagovara/očekuje nasilje x Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
---	-------------------------------

Izvod broj: 241

Novinar: “Kako dejstvuju četnici - dobrovoljci tamo na terenu?” Šešelj: “Mi ih samo organizujemo i onda su oni tu da budu, ako treba, u prvim borbenim redovima.” Novinar: “Sve češće se može čuti da vaši četnički odredi služe, da tako kažemo, za zastrašivanje Hrvata?” Šešelj: “Mi služimo srpskom narodu. Smatramo da su posledice našeg služenja srpskom narodu pozitivne za interese tog naroda. A to što nas se Hrvati plaše, to je njihova - hrvatska odlika.” ... Šešelj: “Ako se desi slučajno da Hrvati počnu da provode genocid protiv Srba, tamo gde mi ne možemo da interвениšemo sa svojim četnicima, mi ćemo se svetiti u Zagrebu. Ako bude trebalo, rekli smo, naplašćemo i Krško [nuklearna elektrana]. I jedan oficir u Zagrebu je rekao da će ako mu ugroze porodicu, uzleteti avionom i bombardovati Krško. Mi imamo dosta iskustva sa Hrvatima, i sa drugima. Ja ne verujem da je moguće žrtvovati Srbe u Krajini i da će ikada biti žrtvovani. Kad bi neko i hteo da ih žrtvuje, ne može.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 32: Šešeljevi i Jovićevi dobrovoljci, str. 225-231, str. 227.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Milovanoviću za <i>Reviju 92</i> .
Datum dokumenta	31.05.1991. g.

Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Srbi ugroženi x
------------------------------------	---

Izvod broj: 242

Govoreći o disciplinovanim ljudima u stranci koji izlaze na demonstracije, Šešelj kaže: “Niko neće jurišati na Skupštinu dok ja ne kažem ‘jurišajte’, ili ne odluči centralna uprava. Nas su nekoliko puta pokušavali rasturiti, al' onda je komanda ‘lezi na zemlju’. Nije se nikada desilo da policajac udari demonstranta koji je legao na zemlju. I taj [policajac] je čovek”.	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 32: Šešeljevi i Jovićevi dobrovoljci, str. 225-231, str. 229.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Milovanoviću za <i>Reviju 92</i> .
Datum dokumenta	31.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
------	------------

Izvod broj: 243

Novinar: “Šta će biti od Jugoslavije?” Šešelj: “Tri države: Velika Srbija, mala Hrvatska i još manja Slovenija [Mislim da je ovo možda štamparska greška jer on uvek da obrnut redosled: mala Slovenija i još manja Hrvatska, a kako je ovde navedeno meni nema smisla u svetlu njegovih drugih izjava]. O srpskim zapadnim granicama ćemo razgovarati direktno sa Italijanima. A Makedonija? Pa, ona je uvek bila srpsko područje. Cela.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 32: Šešeljevi i Jovićevi dobrovoljci, str. 225-231, str. 230.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dušanu Milovanoviću za <i>Reviju 92</i> .
Datum dokumenta	31.05.1991. g.

Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 244

Šešelj: "Što se tiče svih ovih zbivanja, mi smo poručili Aliji Izetbegoviću i Muhamedu Čengiđu da se ne igraju glavom i dozvoljavaju sebi da opet budu oružje u hrvatskim ustaškim rukama. Rekli smo im da moraju da izvuku neke pouke iz prethodnih ratova, jer ako dozvole da se istorija ponovi moraju da znaju da će ona ovog puta biti fatalna po muslimane jer mi Srbi više nećemo ni da zaboravljamo ni da praštamo. Naša će osveta biti strašna ako muslimani dozvole da budu sredstvo u hrvatskim rukama."

Novinar: "Pre neki dan odjeknula je vest da su muslimani iz Sandžaka organizovali neku svoju vojsku?"

Šešelj: "Kakva njihova vojska? S jednim bataljonom četnika ćemo raspršiti tu njihovu vojsku. Biće im gore nego na Kumanovu. Samo neka krenu. U svom bežanju neće se ni do Anadolije zaustaviti [u Turskoj]."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 33: Vojislav Šešelj, str. 232-240, str. 233.
---------------------	---

Izvor dokumenta	Intervju za <i>Pogled</i> .
-----------------	-----------------------------

Datum dokumenta	31.05.1991. g.
-----------------	----------------

Godina	1991.
--------	-------

Medij	Novine/časopis
-------	----------------

Publika	Javnost uopšte
---------	----------------

Tema Glorifikacija prihvaćene grupe x Osveta/odmazda x Šešelj preti drugima x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--	--

Izvod broj: 245

Novinar: "U toj Velikoj Srbiji živeće i drugi narodi?"

Šešelj: "Kakvi drugi narodi? Živeće nacionalne manjine koje će imati sva građanska prava i slobode poput stanja u drugim zemljama civilizovanog

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 33: Vojislav Šešelj, str. 232-240, str. 236-237.
Izvor dokumenta	Intervju za <i>Pogled</i> .
Datum dokumenta	31.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
---	--

Izvod broj: 246

Novinar: "Kako će se spor sa Hrvatskom rešiti za mesec-dva?"

Šešelj: "Smatram da treba prvo pustiti Sloveniju da ode. To je moja stara teza. Onda treba izvršiti amputaciju Hrvatske. Mi smo pre dva i po meseca uputili zahtev, na žalost, bez ikakvog odjeka, Narodnoj skupštini, i vladi i predsedniku Republike Srbije da se odmah opozovu svi srpski predstavnici u saveznim organima vlasti. Da se jednostavno ukinu savezni organi vlasti i da se proteraju iz Beograda. Da se pozove Generalštab sadašnje JNA [Jugoslovenska narodna armija] da prizna ingerencije srpske državne vlasti, da se preimenuje u srpsku armiju i da se počne povlačenje trupa i naoružanja sa područja današnje Slovenije i Hrvatske, do linije Karlovac - Ogulin - Karlovac - Virovitica [mislim da je ovo štamparska greška, treba da stoji Karlobag-Ogulin...]."

Izvor sabranih dela	Knjiga 17: Razaranja srpskog nacionalnog bića. Poglavlje 34: Ja nisam vođa, ja sam vojskovođa, str. 241-250, str. 244.
---------------------	--

Izvor dokumenta	Intervju dat Slavoljubu Kačareviću za <i>Interju</i> .
-----------------	--

Datum dokumenta	07.06.1991. g.
-----------------	----------------

Godina	1991.
Medij	Govor
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelji pretili drugima x Zagovara/očekuje nasilje x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 247

"Da mi u Srbiji imamo najdemokratskiji režim na svetu, a da je u Hrvatskoj najcrnji fašizam kao što je to danas slučaj, Zapad bi opet njih podržavao i bio protiv nas. Zato što su oni katolici, a mi smo pravoslavci."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 10, str. 48-52, str. 52.
Izvor dokumenta	Intervju dat Zoranu Sekuliću za <i>Dugu</i> .
Datum dokumenta	13.04.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Spoljne pretnje Srbima x	Ubeđivanje Srbi ugroženi x
----------------------------------	-------------------------------

Izvod broj: 248

"Ne mislite valjda da su svi narodi dobri. Neku su zločinački. Na primer Hrvati."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 16, str. 84-86, str. 85.
Izvor dokumenta	Intervju dat Igoru Mekini za <i>Mladinu</i> .
Datum dokumenta	18.06.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Negativno etiketiranje/stereotipiziranje x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x Generalizacija x
--	--

Izvod broj: 249

"Hrvati i nisu narod u pravom smislu te reči, već otpad evropskih naroda."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 28, str. 150-153, str. 153.
Izvor dokumenta	Intervju dat Dragici Radojčić za <i>Osmicu</i> .
Datum dokumenta	14.01.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--------------------------------	--

Izvod broj: 250

"Ja sam za to da dobri Hrvati ostanu ovde. Svih 16 dobrih Hrvata neka ostanu u Srbiji."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 22: Televizijski megdani. Poglavlje 4, str. 121-142, str. 132.
Izvor dokumenta	Intervju za TV emisiju "Minimaksovizija" na TV "Politika".
Datum dokumenta	07.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
--------------------------------	--

Izvod broj: 251

Govoreći o zapadnoj Slavoniji: da je došlo do "civilizovane razmene stanovništva".	
--	--

Izvor sabranih dela	Knjiga 41: str. 21.
Izvor dokumenta	Radio Stara Pazova.
Datum dokumenta	09.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Proterivanje/razmena stanovništva x	Neistina/dezinformacija x

Izvod broj: 252

"Koji su najveći ratni zločini sa srpske strane počinjeni? Bilo je ogromne pljačke, ta pljačka je organizovana pod pokroviteljstvom socijalističkog režima iz Beograda. Paravojne i parapolicijske formacije pod njihovom kontrolom sistematski su pljačkali na područjima Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, šleperima opljačkano izvlačili i preprodavali na području Srbije."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 42: Milošević hapsi radikale. Poglavlje 2, str. 34-35.
Izvor dokumenta	Intervju dat Zoranu Ćokiću na četničkom radiju "Ponos" u Beogradu.
Datum dokumenta	04.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Pristalice stranke

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	Generalizacija x

Izvod broj: 253

"Ali, glavni ratni plen je šleperima izvlačen. ...sve što je opljačkano bilo je u dogovoru sa vlastima, u dosluhu sa vlastima, ili direktno organizovano od strane vlasti... preko tog kontrolnog punkta može da preveze samo onaj ko ima dozvolu Ministarstva unutrašnjih poslova, ili Generalštaba." ...Odbacio je da su njegovi 'dobrovoljci' uzeli učešća i pljački, u najgorem slučaju: "... to je nešto što može da se stavi u džep, ili eventualno nosi u jednoj ruci, u dve ruke".	
---	--

Izvor sabranih dela	Knjiga 41: str. 131-132.
Izvor dokumenta	Radio Valjevo.
Datum dokumenta	21.11.1993. g.
Godina	1993.
Medij	Radio
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	

Izvod broj: 254

"Mi smo [Srpski četnički pokret] već rasporedili nekoliko četničkih grupa u Zagrebu i nekim drugim gradovima u Hrvatskoj, koje su obučene za diverzantsko-teroristička dejstva i, ako dođe do masakriranja srpskog civilnog stanovništva, četnici će udariti iz sve snage po Zagrebu i drugim koncentracijama Hrvata. A znate, kada se sprovodi odmazda, osveta je slepa. Biće tu i nevinih žrtava, ali, šta se tu može. Neka prvo Hrvati razmisle. Mi nećemo prvi udariti, ali ako oni udare, mi nećemo gledati koga udaramo. I ako vojska [Jugoslovenska narodna armija] pod hitno ne razoruža ustaše, biće mnogo krvi."	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 13, str. 58-65, str. 59.
Izvor dokumenta	Intervju dat Verici Milićević za <i>On</i> .
Datum dokumenta	24.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema	Ubeđivanje
Osveta/odmazda x	
Zagovara/očekuje nasilje x	
Odbacivanje odgovornosti/igra okrivljanja x	

Izvod broj: 255

"Hrvati su drugi narod, neprijateljski orijentisani prema Srbima. Oni rovere po Srbiji i sve čine da bi otežali položaj srpskog naroda. Saraduju sa Tuđmanom i služe kao njegova agentura i slično. Ako su mogli Nemci biti proterani iz Jugoslavije, iz Čehoslovačke i Poljske, zašto ne bi mogli biti i Hrvati. Što se tiče Muslimana, takvu izjavu nikad nisam dao. Muslimani su	
---	--

Srbi islamske veroispovesti. Ne možemo pripadnike svoga naroda isterati iz zemlje. Postoje Muslimani panislamisti, koji dovode u pitanje srpski državni suverenitet i teritorijalni integritet. S njima se treba obračunati svim sredstvima i zakonskim merama, ali nema osnove za nekakvo proterivanje.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 42, str. 210-213, str. 213.
Izvor dokumenta	Intervju dat Nikoli Beševiću za <i>Jedinstvo</i> .
Datum dokumenta	21.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje Stereotipiziranje/etiketiranje x
---	--

Izvod broj: 256

“Mi imamo šiptarsku nacionalnu manjinu u našoj zemlji. Našim Šiptarima biće najbolje u Srbiji. Tih deset hiljada Šiptara imaće najbolje uslove za život. Razume se kad govorim o šiptarskoj nacionalnoj manjini govorim samo o onima koji su se prošle godine odazvali na popis stanovništva. A, milion i po albanskih emigranata, onih koji su bojkotovali popis, koji nisu naši državljani, sada kada je Albanija demokratska, treba da se vrate u svoju zemlju - kaže dr Vojslav Šešelj.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 23: Politika kao izazov savesti. Poglavlje 42, str. 210-213, str. 210-211.
Izvor dokumenta	Intervju dat Nikoli Beševiću za <i>Jedinstvo</i> .
Datum dokumenta	21.04.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Novine/časopis
Publika	Javnost uopšte

Tema Proterivanje/razmena stanovništva x Šešelj preti drugima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 257

Mirković: “... A sada čujte šta ću vam ja reći. Bolje se vi što manje uplićite tamo u Hrvatskoj i u tu situaciju. Vi samo štetite Srbima u Hrvatskoj. Mnogo je važnije da Srbi u Hrvatskoj imaju jednog prijatelja Hrvata, nego deset prijatelja ovde u Srbiji. ... Ali šta ćemo sa Hrvatima? Šta ćemo sa tim ljudima?” Šešelj: “Nadite im vi tog prijatelja Hrvata.” ... Mirković: “A imate li vi osećanja za, uopšte, ljude? Ne samo za Srbe, nego za neke druge ljude koji postoje na ovoj kugli zemaljskoj? Neka se zove i Hrvat. Pa nisu svi Hrvati ustaše.” Šešelj: “Ako nema oružje u rukama. Dajte jednog Hrvata koji nije imao oružje, koga smo ugrozili. Evo, u Beogradu ima 60.000 Hrvata, na jesmo li i jednog ugrozili? Je li i jedan Hrvat u Kninu ugrožen, ako nema oružje? Je li i jedan jedini Hrvat u Kninu ugrožen. Je li u Borovu ijedan bio ugrožen.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 22: Poglavlje 2: Rušenje “kuće cveća”, str. 18-51, str. 37.
Izvor dokumenta	Rasprava u Studiju B između Šešelja, Stevana Mirkovića i Branislava Lečića.
Datum dokumenta	03.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

Izvod broj: 258

“A ovo što se desilo u Zapadnom Sremu, mi smo upozoravali Ustaško vrhovništvo današnje Hrvatske, da je to srpska zemlja, i da će je braniti Srbi. Sada je brane srpski dobrovoljci. Tamo su pripadnici Srpskog četničkog pokreta, ima i pripadnika Srpske narodne obnove, dobrovoljci iz svih srpskih zemalja, i tamo su se svi meštani digli na oružje. Mi nikada ni po koju cenu nećemo dozvoliti da ta teritorija bude iznesena u granice nove nezavisne države Hrvatske. I nikada nećemo priznati granice koje je zlikovac i zločinac Josip Broz Tito unutra krojio po Jugoslaviji, sa tendencijom da one jednog dana prerastu u međudržavne granice. To su za nas čisto administrativne granice, koje, razume se, nikakvim zakonskim regulativama nisu određene, i mi ih dovodimo u pitanje. Nemamo ništa	
--	--

protiv da Hrvati imaju svoju državu, ali samo van teritorija na kojima se nalaze srpska sela.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 22: Poglavlje 2: Rušenje “kuće cveća”, str. 18-51, str. 20.
Izvor dokumenta	Rasprava u Studiju B između Šešelja, Stevana Mirkovića i Branislava Lečića.
Datum dokumenta	03.05.1991. g.
Godina	1991.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Šešelji pretilost drugima x Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
---	------------

Izvod broj: 259

“Ubeđen sam nikada [razne nacionalnosti u Jugoslaviji] više ne mogu zajedno živeti. I nema tog rešenja kojim im se može nametnuti. Srbi će živeti na srpskoj teritoriji, Muslimani ako upšte bude muslimanske, na muslimanskoj, a Hrvati na hrvatskoj.”	
Izvor sabranih dela	Knjiga 29: Kroz politički galimatijas. Poglavlje 4, str. 39-47, str. 41.
Izvor dokumenta	Intervju na TV Pale.
Datum dokumenta	30.09.1992. g.
Godina	1992.
Medij	Televizija
Publika	Javnost uopšte

Tema Nacije/nacionalnosti x	Ubeđivanje
--------------------------------	------------

DODATAK B

Curriculum Vitae Anthony R. Oberschalla

ANTHONY R. OBERSCHALL

Službena adresa: Department of Sociology
University of North Carolina
Chapel Hill, North Carolina 27599-3210

Školska sprema

Diplomirao 1958. (Fizika), Univerzitet Harvard,
Doktorirao 1962. (Sociologija), Univerzitet Columbia,

Jezici koje govori: francuski, nemački, mađarski

Kretanje u službi

1962 – 66. docent na sociologiji, Univerzitet Kalifornija, Los
Anđeles

1966 – 73. asistent vanrednog profesora sociologije Univerzitet
Yale

1973 – 80. profesor sociologije, Univerzitet Vanderbilt

1980 – 02. profesor sociologije, Univerzitet Severna Karolina,
Chapel Hill

2002. - počasni profesor i predavač na Univerzitetu Severna
Karolina -Duke Rotary, Međunarodni program o miru i miroljubivom
razrešavanju sukoba

Grantovi i stipendije

Grant od Saveta za međunarodne studije, Univerzitet Yale.

Istraživanje u Ugandi, 1966. na Univerzitetu Makerere

Grant SSRC i NSF i univerzitetske stipendije Fordove fondacije za
studiju

"Social Structure and Innovation: A Study of African Entrepreneurs
in Zambia". 1970-71. na Univerzitetu Zambije

Stipendista Guggenheima, 1975-76. Rad na formalnim modelima iz
teorije socijalne razmene, vezano za G.E.M.A.S., C.N.R.S.

Grant IDRC (Kanada). Studija o demografskom uticaju
poljoprivredne modernizacije u Zambiji, leto 1982. godine.

Grant Fondacije Volkswagen za istraživanje teorije verovatnoće u nauci 1983. godine na Univerzitetu u Bielefeldu

Grant Istraživačkog saveta Univerziteta Severna Karolina. Istraživanje nove verske i političke desnice u Severnoj Karolini, 1982-83.

Fulbrightova predavačka stipendija za Narodnu Republiku Kinu, 1985-86. na Inostranim studijama Univerziteta u Pekingu.

Fulbrightova predavačka stipendija za predavanja u Mađarskoj finansirana od strane USAID-a i Predsedničke inicijative za Istočnu Evropu, 1991-92, na Ekonomskom fakultetu u Budimpešti.

Grant Nacionalnog saveta za Sovjetski Savez i istočnoevropska istraživanja za projekt "Privatization of Hungarian Agriculture: Building Post-Communist Institutions," od 1. marta 1995. do 30. juna 1996. godine.

Grant Instituta za mir Sjedinjenih Država, "Ethno-national conflict and its prevention", 1998.

Grant Nacionalne naučne fondacije, "Cooperation and Conflict: Encounters between Europeans and Non-Europeans," 1998-1999.

Fulbrightov program "New Century Scholars", 2003, grant za istraživanje o "podeli najviše vlasti u duboko podeljenim društvima i", na Univerzitetu u Ulsteru.

PUBLIKACIJE

Knjige

Empirical Social Research in Germany. The Hague: Mouton, 1965. New York: Basic Books, 1966. Nemački prevod i izdanje, 1995.

The Establishment of Empirical Sociology, New York: Harper and Row, 1972.

Urednik i autor dva poglavlja:

"The sociological study of the history of social research," str. 1-14.

"The institutionalization of American sociology," str. 187-251

Social Conflict and Social Movements, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973.

African Businessmen and Development in Zambia, autor zajedno sa Andrew Beveridgeom, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979.

Social Movements: Ideologies, Interests, and Identities. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1993.

Vizuelni mediji

"Privatization in Hungarian Agriculture," (1996) dokumentarna video traka od 28 minuta pripremljena za Američku agenciju za međunarodni razvoj.

Članci i poglavlja (od 1990)

"The 1960 Sit-Ins: Protest Diffusion and Movement Take-Off," u Research in Social Movements, Conflict, and Change, tom 11, Greenwich, CT: JAI Press, 1989, 31-53.

"Incentives, governance, and development in Chinese collective agriculture," kod Michaela Hechtera, Karla-Dietera Oppa, i Reinharda Wipplera, urednici, Social Institutions: Their emergence, maintenance and effects, Chicago, Aldine De Gruyter, 1990, 265-289.

"Rational Choice in Collective Protests", u Rationality and Society, 6(1) Jan. 1994, str. 79-100.

"Protest Demonstrations and the End of Communist Regimes in 1989," u Research in Social Movements, Conflict, and Change, 17, 1994, 1-24. JAI Press.

"Rules, Norms, Morality: Their Emergence and Enforcement," Angewante Sozialforschung 18(3)1993-94, str. 133-154.

"Opportunities and Framing in the East European Revolutions of 1989," Mayer Zald, Doug McAdam i John McCarthy, Comparative Perspectives on Social Movements, 1996, New York, Cambridge University Press, 93-121.

"Regles, Normes, Morale," in Annee Sociologique, 14, 1994, 357-384.

S Hyo Jung Kim. "Identity and Action," u Mobilization, 1(1), 1996, 63-86.

"The great transition: China, Hungary and Sociology Exit Socialism into the Market," Am. Jo. of Soc. 101(4), Jan 1996, 1028-1041.

"The Breakup of Yugoslavia," kod Frederick Weil ur. Research on Democracy and Society, 3, 1996, 355-377, JAI Press.

"The End of Yugoslavia," Society and Economy in Central and Eastern Europe, 18(3), 1996, 78-105.

Sa Zsuzsom Hanto, "A piacgazdaság születése," u Zoltán Kárpáti, ur. Társadalmi és Területi Folyamatok, 1997, Budapest, HTA. (engleski naslov: Birth of the market economy)

"Theories and Realities of Ethnic Violence: Bosnia," u Sociological Analysis 1(3), Sept. 1998

"Why False Beliefs Are Believed: The Little Rascals Child Sex Abuse Prosecutions," u Essays in Honor of Raymond Boudon, Paris, PUF, 2000, 296-309.

"Collective Violence in Bosnia," Journal of Social Science, 2 and 3 (1), str. 1-15, (Orissa, India), 1998.

"Rational Choice and the Empirical Analysis of Action," in Paul Lazarsfeld, 1901-1976, ur. Lautman, Jacques and Bernard Lecuyer. Paris, L'Harmattan, 383-398. 1998.

"Shared Sovereignty: Cooperative Institutions for Deeply Divided Societies", Sociological Analysis 2 (5), 1999, 71-78

"From ethnic cooperation to violence and war in Yugoslavia," kod Daniela Chirota i Martina Seligmana, ur. Ethnopolitical Warfare, Washington, D.C., ASA Press, 2001.

"Bosnia: What now?" kod Božidara Jakšića, Tolerance, Beograd, 1999, 179-189.

"Paul F. Lazarsfeld" International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences, 2001, Oxford, Elsevier

"Action, collective" International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences, 2001, Oxford, Elsevier

"Social Movements and the Transition to Democracy", 2001, kod Todda Eisenstadta ur. Democratization 7 (3), 25-45

"Privatizing Socialist Farming in Hungary: Interest, Efficiency, and Equity," u Rationality and Society, 12 (1), Feb. 2000, 5-24.

"How to Prevent Genocide," Contemporary Sociology, 29 (1), Jan. 2000, 1-12

"The manipulation of ethnicity: from cooperation to violence and war in Yugoslavia", Ethnic and Racial Studies 23 (6) Nov. 2000, 982-1001

"The theory of collective action versus the Dodo" u Angewante Soziologie 22 (1/2), 2001, 74-80, 88-90

"Debalkanizing the Balkans: Prospects for peace and democracy in Southeast Europe" kod Fatosa Tarife i Maxa Spoora, ur. Institute of Social Studies, The Hague, 2001.

Sa Zsuzsom Hanto, "Birth of a market economy: Hungarian agriculture after socialism" kod Kevina Leichta, ur. The Future of Market Transition: Research in Social Stratification and Mobility, tom 19, 2002, 77-102

"Terrorism: the collective action approach" u Sociological Theory 22:1 March 2004.

"Max Weber" u Encyclopedia of Social Measurement, 2004, Elsevier

Sa Michaelom Seidmanom, "Food Coercion in Revolution and Civil War: who wins and how they do it", u Comparative Studies in Society and History, jesen 2004

Sa Kenom Palmerom, "The Failure of Moderate Politics: the case of Northern Ireland" kod Iana O'Flynna i Davida Russella, ur. New Challenges for Power Sharing, Institutional and Social Reform in Divided Societies.

Napomena: u kratkoj biografiji ne navode se recenzije knjiga, izlaganja na konferencijama i drugi referati i izlaganja, članstvo i funkcije u profesionalnim udruženjima i druge profesionalne aktivnosti.

DODATAK C

Curriculum Vitae Biljane Belamarić-Wilsey

BILJANA BELAMARIĆ-WILSEY

Rezime kvalifikacija

Lingvistica, predavač jezika i poznavalac makedonskog, srpskog, hrvatskog i engleskog na nivou maternjeg jezika, uz to i poznavalac autohtone kulture kao što se vidi iz publikacija i prezentacija na konferencijama tokom trogodišnjeg predavačkog iskustva na univerzitetu.

Poznavanje jezika

o Čita, piše i govori makednoski, srpski, hrvatski i engleski na nivou maternjeg jezika

o Čita, piše i govori ruski jezik

o Čita češki, francuski, nemački, mađarski i latinski jezik.

Školska sprema i diplome

o magistratura, slovenski jezici i književnost, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2003)

o magistratura, engleski kao drugi jezik, Univerzitet u Memphisu, TN (2001)

o diplomirala, *summa cum laude*, muzička izvedba, Univerzitet u Memphisu, TN (2000)

o Ovlašćeni autor predloga za stipendije, Državni univerzitet Severna Karolina, u Raleigh, (leto 2005)

o Ovlašćeni usmeni i pismeni prevodilac za srpski i hrvatski, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (2004)

o Ovlašćena da se bavi istraživanjima s ljudskim subjektima, završeni Internet kurs "Human Participants Protection Education for Research Teams", pod pokroviteljstvom Državnog instituta za zdravlje SAD (NIH), Bethesda, MD (proleće 2004)

o Ovlašćeni nastavnik engleskog kao stranog jezika, Univerzitet Zapadne Bohemije, Plzen, Češka Republika i UNESCO (leto 2001)

Radno i istraživačko iskustvo

Usmeno i pismeno prevodenje

o Analitičar sadržaja i prevodilac sa srpskog na engleski za Fulbright-Hayes dotaciju akademskom istraživačkom programu dr M. Vachudove: *Democratization and the Prospect of EU Membership: Comparing*

728

East Central Europe and the Balkans, Univerzitet Severne Karoline - Chapel Hill (januar - februar 2005)

o Analitičar sadržaja i prevodilac sa srpskog na engleski publikacija dr V. Šešelja, Međunarodni krivični sud Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju, Hag (2004-2005)

o Konsekutivni prevodilac sa srpskog, bosanskog, hrvatskog na engleski i obratno, Chapel Hill, Institut za kulturu i učenje jezika, Chapel Hill, NC (2003-do danas)

o Prevodilac dokumenata s makedonskog, srpskog, bosanskog, hrvatskog na engleski jezik, Language Services Associates, Willow Grove, PA (2002-do danas),

o Konsekutivni prevodilac za majke i decu iz Bosne i porodice-domaćine iz SAD, kao i za bolničku upravu; deca su dovedena radi operacija srca u okviru misije pomoći Bosni i Hercegovini, Dečiji medicinski centar LeBonheur, Memphis, TN (mart – maj 1997)

Predavanja i rad na kursevima

Makedonski jezik

o Stručnjak za pripremu kurseva i predavač na seminaru srednjeg i višeg nivoa iz makedonskog jezika i kulture,vođenog u potpunosti na makedonskom jeziku za lingviste i službenike "Titan Corporation", Washington, DC (avgust 2005)

Ruski jezik

o Predavač, prvi semestar kursa *Početni ruski*, priprema predavanja, drugi semestar kursa *Početni ruski*. Program obrazovanja na daljinu Univerziteta Severna Karolina, Chapel Hill, NC (2004-do danas)

o Predavač, prvi i drugi semestar kursa *Početni ruski* i gost-predavač na kursu *Srednji ruski*, Katedra za slovenske jezike i književnost, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2003-2005)

o Stručnjak za pripremu kursa i predavač na kursu *Početni ruski*, Chapel Hill Institut za kulturu i učenje jezika, for Culture, Carrboro, NC (2003-do danas)

Engleski kao drugi/strani jezik

o Saradnik u nastavi za proveru znanja engleskog kao stranog jezika (TOEFL), Univerzitet Zapadne Bohemije, Plzen, Češka Republika (leto 2001)

729

o Predavač engleskog kao drugog jezika na dobrovoljnoj osnovi, Latino-Memphis Connexion, Memphis, TN (juli-decembar 2000)

Lingvistika

o Predavač, kurs *Jezici i nacionalizam*, gost-predavač na kursevima *Uvod u slovensku civilizaciju i Etnički sukobi u bivšoj Jugoslaviji*, Katedra za slovenske jezike i književnost, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2002-2003)

Pedagogija

o Predavač, kurs *Komunikacija u američkim učionicama i Viši kurs komunikacija u američkim učionicama*, dodiplomske studije, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2004- do danas)

o Konsultant za predavanja na dodiplomskim studijama, Centar za nastavu i obrazovanje, Univerzitet Severna Karolina -Chapel Hill (2002-2004):

o Gost-predavač, *Metodi predavanja jezika*, Katedra za slovenske jezike i književnost, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2002)

Razvoj jezičkih resursa

o Izradila i objavila Internet-udžbenik, *Čitanje i izgovaranje makedonskog jezika*, učestvovala u pripremi sličnog udžbenika za bosanski, hrvatski i srpski i u izradi, testiranju i objavljivanju na Internetu lingvističkih igara za češki, srpski, hrvatski makedonski, Centar za jugoistočne i istočnoevropske jezike, Chapel Hill, NC (2001-2004)

Objavljeni radovi i redigovanje

o *Reading and Pronouncing Macedonian: An Interactive Tutorial* u OSUWPSS 3 (proleće 2004),13-25.

o *Resolving Ethnic Conflict through Language Planning: Constitutional Changes in the Republic of Macedonia*. Magistarska teza. Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill: 2003.

o *Resolving Ethnic Conflict: The Constitution of the Republic of Macedonia*. U South-East European Politics Online IV: 1 (maj 2003), 25-40.

o Pomoć pri indeksiranju rada dr B. Ching *Wrong is What I Do Best*. Oxford University Press; 2001.

o Korektor rada T. R. Adamsa *Drum Tuning Theory*. Two One Publishing: 2001.

Izlaganja na konferencijama

o *Multimedia on CALL: Teaching LCTLs in the 21st Century*, Duke-UNC Letnji institut Centra za slovenske i istočnoevropske jezike, Durham, NC (juli 2003)

o *Reading and Pronouncing Macedonian: An Interactive Tutorial*,Peta makedonsko-severnoamerička konferencija o makedonskim studijama, OH (maj 2003)

o *Using Interactive Technology to Teach Alphabets: B/C/S and Others* sa dr C. Fordom, Univerzitet Južna Karolina, Duke-UNC, Letnji institut Centra za slovenske i istočnoevropske jezike, Durham, NC (juli 2002)

o *Attempting to Resolve Language Conflict: The 2001 Macedonian Constitution*, Trinaesti bijenale posvećen balkanskoj i južnoslovenskoj lingvistici, književnosti i folkloru, Chapel Hill, NC (april 2002)

o *Sung Histories: Themes in Macedonian Music*, Američko udruženje nastavnika jugoistočnih i istočnoevropskih jezika, Chapel Hill, NC (mart 2002)

Izbor rukovodećih aktivnosti

o Predsednik počasnog udruženja "Alpha Epsilon Lambda National Academic Honor Society for Graduate and Professional Students", Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2004)

o Predsednik počasnog udruženja "Frank Porter Graham Graduate and Professional Student Honor Society, Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2004)

o Član Izvršnog odbora; kopredsedavajući Komiteta za pitanja stranih studenata; član Komisije za finansije; senator; Savet studenata postdiplomaca i specijalizanata, Chapel Hill, NC (jesen 2002-proleće 2004)

o Član Suda časti studenata postdiplomaca Univerzitet Severna Karolina - Chapel Hill (2002-2005)

o Predsednik ogranka Američkog udruženja nastavnika jugoistočnih i istočnoevropskih jezika (AATSEEL) (jesen 2002- proleće 2003)

DODATAK D

Spisak materijala korišćenih u pripremi izveštaja dr Oberschalla

Sadržaj

A

Altherr, Marco "statement" www.internews.org/mediainconflict

Anderson, Benedict 1991 Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism London, Verso

Anzulovic, Branimir 1999 Heavenly Serbia New York, New York

UP

Atran, Scott 2003 "The Surprises of Suicide Terrorism" DISCOVER 24 (10) October

B

Bandura, Albert 2004 "The role of selective moral disengagement in terrorism and counterterrorism" Stanford University Psychology Dept.

Barry, Brian 1999 "Statism and Nationalism: a Cosmopolitan Critique" in Ian Shapiro and Lea Brilmayer eds. Global Justice New York, New York UP

Blagojevic, Marina 1998 "Der Exodus aus dem Kosovo. Ein Serbisches Trauma im Propagandakrieg" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg

Bogosavljevic, Srdjan 1998 "Der Unaufgeklärte Genozid" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg

Brass, Paul 2003 The Production of Hindu-Moslem Violence in Contemporary India, Seattle, Univ. of Washington Press

Brown, J.A.L. 1963 Techniques of Persuasion Baltimore Penguin

Bremer, Thomas et al. 1998 Serbiens Weg in den Krieg Berlin Berlin Verlag

Brogan, Patrick 1998 World Conflicts Lanham MD Scarecrow press

Brueilly, John 1993 Nationalism and the State Chicago Chicago UP

Browning, Christopher 1992 Ordinary Men. Reserve Battalion 101 and the Final Solution in Poland New York Harper Collins

Brundage, W. Fitzhugh 1993 Lynching in the New South Urbana, U. of Illinois P

Bugajski, Janusz 1996 "Balkan Myths and Bosnian Massacres" in

732

R.G.C. Thomas and H.R. Friman eds. The South Slav Conflict. History, Religion, Ethnicity, and Nationalism. New York, Garland Carnegie Endowment for International Peace 1914 Report of the Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars Washington, D.C.

C

Carruthers, Susan 2000 The Media Wars New York St. Martin's Press

Cohen, Roger, 1998 Hearts Grown Brutal New York Norton

Cole, Robert ed. 1998 The Encyclopedia of Propaganda Armonk NY Sharpe

Connor, Walker 1978 "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group..." Ethnic and Racial Studies 1 (4) str.379-88

D

Denitch, Bogdan 1996 Ethnic Nationalism Minneapolis Minnesota UP

Derrienic, Jean Paul 2002 Les Guerres Civiles Paris Presses de Sciences Po

Des Forges, Allison 1999 Leave None to Tell the Story New York Human Rights Watch

De Sola Pool, Ithiel 1973 Handbook of Communications Chicago Rand McNally

Djilas, Aleksa, 1995 "Fear Thy Neighbor: the Breakup of Yugoslavia" in Charles Kupchan ed. Nationalism and Nationalities in the New Europe. Ithaca, Cornell UP

E

Epstein, Jason 2004 "Mystery in the Heartland" New York Review of Books 51 (15) Oct. 7

F

Frohart, Mark and Jonathan Temin, 2003 The Use and Abuse of Media in Vulnerable Societies Washington D.C. United States Institute of Peace

G

Gamson, William and Andre Modigliani 1987 "The Changing Culture of Affirmative Action" Research in Political Sociology (3)

Gellner, Ernest 1983 Nations and Nationalism Ithaca NY Cornell

733

UP

Glenny, Misha 1992 The Fall of Yugoslavia London Penguin
Glenny, Misha 1995 "The Birth of a Nation" New York Review of Books, November 16
Goati, Vladimir 2000 Elections in FRY from 1990 to 1998 Belgrade CeSID
Gordy, Eric 1999 The Culture of Power in Serbia: Nationalism and the Destruction of Alternatives University Park Penn State UP
Gottlieb, Gideon 1993 Nations against States New York Council on Foreign Relations
Gutman, Roy and David Rieff eds. 1999 Crimes of War New York Norton

H

Havel, Vaclav 1991 "Home" in New York Review of Books Dec. 5
Hina News Service 4/21/05 "60th anniversary of Jasenovac death camp's victims to be marked on Sunday."
Horowitz, Donald 1985 Ethnic Groups in Conflict Berkeley U. of California P
Horowitz, Donald 2001 The Deadly Ethnic Riot Berkeley U of California
P Hovland, Carl et al 1963 Communication and Persuasion New Haven Yale UP

K

Kakar, Sudhir 1996 The Colors of Violence Chicago Chicago UP
Katz, Elihu and Paul Lazarsfeld 1955 Personal Influence Glencoe IL Free Press
Kaufman, Stuart 2001 Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic Wars Ithaca NY Cornell UP
Krivacic, Stjepan 1990 Stanovnistvo Dubrovnika i Demografske Promjene u Proslosti Dubrovnik
Kurspahic, Kemal Prime Time Crime. Balkan Media in War and Peace Washington D.C. United States Institute of Peace

L

Lake, David and Donald Rothchild eds. 1996 The International Spread of Ethnic Conflict Princeton Princeton UP
Lasswell, Harold 1934 "Propaganda" Encyclopedia of the Social

734

Sciences New York Macmillan

Lederer, Ivo 1963 Yugoslavia at the Paris Peace Conference New Haven Yale UP
Lindblom, Charles, 1990 Inquiry and Change New Haven Yale UP

M

Maas, Peter 1995 Love Thy Neighbor. A Story of War New York Knopf
Malcolm, Noel 1998 Kosovo. A Short History New York New York UP

Mann, Michael 2005 The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing Cambridge, Cambridge U.P.

Markovic, Mira 1996 Answers Kinston Canada Quarry Press
Markovic, Zoran 1998 "Die Nation: Opfer und Rache" in Bremer et al. Serbiens Weg in den Krieg

Mazowiecki, Tadeusz, 1994 Special Report on the Media United Nations E/CN.4/1995/54

Milosevic, Milan 1997 "The Media Wars 1987-1997" in Jasmina Udovicki and James Ridgeway, Burn This House Down: the Making and Unmaking of Yugoslavia Durham Duke UP

Monnesland, Svend 1997 Land ohne Wiederkehr Klagenfurt Wieser

Monty, Marshall and Ted Robert Gurr 2003 Peace and Conflict 2003 College Park MD U.of Maryland, Center for International Development and Conflict Management

Mutz, Diana 1998 Impersonal Influence New York Cambridge UP
Oberschall, Anthony 2000 "The Manipulation of Ethnicity: from Ethnic Cooperation to Violence and War in Yugoslavia" Ethnic and Racial Studies 23 (6)

O

Oberschall, Anthony 1994 "Protest Demonstrations and the End of Communist Regimes in 1989" in Research in Social Movements, Conflict and Change 17

P

Park, Robert E. 1967 On Social Control and Collective Behavior Chicago, Chicago U.P.

Popovic, Srdja et al. 1990 Kosovski čvor: drešiti ili seći [Kosovo

735

knot: untie it or cut it] Belgrade Biblioteka Kronos
Pratkanis, Anthony and Eliot Aronson 2001 The Art of Propaganda. The Everyday Use and Abuse of Persuasion New York Freeman

Prunier, Gerard 1997 Histoire d'un Genocide Paris Dajorno

R

Reljic, Dusan 1998 Killing Screens. Medien in Zeiten von Konflikten Dusseldorf Droste

Renan, Ernest 1996 [1882] "Qu'est ce qu'une Nation ?" in Geoff Eley and R.G. Suny eds. Becoming National. A Reader New York Oxford UP

S

Sageman, Marc 2003 "Statement to the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States" www.Globalsecurity.org/security/library/congress/911_commission

Sekelj, Laslo 1993 Yugoslavia. The Process of Disintegration Boulder CO Social Science Monographs

Shea, John 1997 Macedonia and Greece. The Struggle to Define a Balkan Nation Jefferson NC McFarland

Sisk, Timothy 1996 Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts Washington D.C. Unites States Institute of Peace

Slapšak, Svetlana 1994 Ogledi o bezbriznosti – srpski intelektualci, nacionalizam i jugoslovenski rat [Studies in Lightheadedness – Serb intellectuals, nationalism and the Yugoslav war] Belgrade Radio B92

Smith, Anthony 2003 Chosen People Oxford Oxford UP

Simic, Predrag 1994 "Yugoslavia: Media in Violence" RFE/RE Research Institute Reports Munchen

Sociologija 1997 vol. 34 (1) Jan/Mar.

Snyder, Jack 2000 From Voting to Violence New York Norton

Staub, Ervin 1989 The Roots of Evil. The Origins of Genocide and Other Group Violence New York Cambridge UP

Stern, Jessica, 2003 Terror in the Name of God. Why Religious Militants Kill New York Harper Collins

T

Thompson, Mark 1994 Forging War. The Media in Serbia, Croatia

and Bosnia-Hercegovina Avon Bath press

Toennies, Ferdinand 1912 Kritik der Offentlichen Meinung Leipzig

Tolnay, Stuart and E.M. Beck 1995 A Festival of Violence Urbana U of Illinois P

U

United Nations 1994 Final Report of the UN Commission of Experts S/1994/674

United Nations, Commission on Human Rights 1994 "Report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia. Sixth periodic report" 21. feb. E/CN.4/1994/110

U.S. Helsinki Watch Committee 1990 Yugoslavia: Crisis in Kosovo New York Human Rights Watch

V

Varady, Tibor 1997 "Minorities, majorities, law and ethnicity: reflections on the Yugoslav case" Human Rights Quarterly 19, str. 9-54

Varshney, Ashutosh 2002 Ethnic Conflict and Civil Life New Haven Yale UP

Veljanovski, Rade 1998 "Die Wende in den elektronischen Medien" in Bremer et al, Serbiens Weg in den Krieg

Vranic, Seada 1996 Breaking the Wall of Silence Zagreb Biblioteka Elektra

W

Waller, James 2002 Becoming Evil Oxford Oxford UP

Weber, Max 1956 [1921] "Ethnische Gemeinschaftsbeziehungen" in Wirtschaft und Gesellschaft vol.1 part2, chap.4 Tübingen Mohr

Wright, Charles 1959 Mass Communications New York Random House

Woodward, Susan 1995 Balkan Tragedy Washington D.C. Brookings

Y

Yugoslav Survey 1990 (no.1) "Public Opinion Survey on the Federal Executive Council's Social and Economic reforms, 31 March 1990"

Ekspertski izveštaj tima za vojne analize za predmet IT-95-13

Operativna grupa Jug (gmtbr) Oružanih snaga SFRJ i dejstva u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (SBZS) (avgust – novembar 1991)

Reynaud THEUNENS
Veštak Tužilaštva
predmet IT-95-13
septembar 2005.

Sadržaj

Sažeti prikaz

Pregled
Sažeti prikaz

PRVI deo: Činjenični kontekst: STRUKTURA, KOMANDA I KONTROLA I DISCIPLINA u Oružanim snagama SFRJ

PRVI deo: Oružane snage SFRJ

1. Kratki pregled
2. Opšte činjenice
 - a. Opštenarodna odbrana
 - b. Oružane snage SFRJ
 - c. Jugoslovenska narodna armija (JNA)
 - d. Teritorijalna odbrana (TO)
 - e. Dobrovoljci

738

- f. Policija
3. Zadatak Oružanih snaga SFRJ

DRUGI deo: Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ

1. Kratki pregled
2. Opšte činjenice
3. Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ
 - a. Uvod
 - b. Predsedništvo SFRJ
 - c. Savezno izvršno veće (SIV)
 - d. Savezni sekretar/Sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO)
 - e. Generalštab Oružanih snaga SFRJ
 - f. Vrhovna komanda – štab Vrhovne komande

TREĆI deo: Oružane snage Republike Srbije

1. Kratki pregled
2. Oružane snage Republike Srbije
 - a. Uvod
 - b. Teritorijalna odbrana (TO) Republike Srbije
 3. Dužnosti predsednika Republike Srbije, ministra odbrane i ministra unutrašnjih poslova
 - a. Predsednik Republike
 - b. Ministar odbrane Republike Srbije
 - c. Ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije

ČETVRTI deo: Komanda i kontrola u oružanim snagama SFRJ

1. Kratki pregled
2. Zakonski okvir
 - a. JNA
 - b. Teritorijalna odbrana (TO)
 3. Definicija rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama SFRJ
 - a. Pravilo - korpus kopnene vojske, privremeno iz 1990. godine
 - b. Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka) iz 1984. godine
 - c. Uslovi neophodne da bi funkcionisao sistem rukovođenja i

739

- komandovanja
 - d. Proces komandovanja
 - 4. Funkcije (komponente) rukovođenja i komandovanja
 - a. Planiranje
 - b. Organizovanje
 - c. Komandovanje
 - d. Koordinacija
 - e. Kontrola (inspekcija)
 - 5. Načela rukovođenja i komandovanja
 - a. Zakon o opštenarodnoj odbrani iz 1982. godine
 - b. Udžbenik JNA Rukovođenje i komandovanje iz 1983. godine
 - 6. Činioci rukovođenja i komandovanja
 - 7. Komandna struktura
 - a. Opšte karakteristike
 - b. Komanda brigade
 - c. Komponente komande brigade (tj. komandant brigade i njegov štab)
 - 8. Borbeni dokumenti
 - a. Uvod
 - b. Dokumenta za komandovanje
 - c. Dokumenti za izveštavanje i obaveštavanje
 - 9. Rukovođenje i komandovanje u miru i ratu
 - a. Mir
 - b. Rat
- PETI deo: Struktura i vojno-teritorijalna organizacija Oružanih snaga SFRJ
- 1. Uvod
 - 2. Zakonodavstvo
 - 3. Operativna struktura JNA
 - a. Generalštab
 - b. Vidovi JNA
 - (1) Kopnena vojska (kopnene snage) (KoV)
 - (2) Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana (RV i PVO)
 - (3) Ratna mornarica (RM)
 - c. Kopnena vojska (kopnene snage)

- d. Pešadijska brigada – motorizovana brigada
 - (1) Definicija
 - (2) Zadatak
 - (3) Odnosi sa TO-om
- e. Gardijska motorizovana brigada (gmtbr)
 - (1) Uvod
 - (2) Subordinacija gmtbr
 - (3) Struktura gmtbr
- f. Bezbednosni i obaveštajni organi
 - (1) Uvod
 - (2) Uprava bezbednosti – organi bezbednosti
 - (a) Dužnosti
 - (b) Subordinacija
 - (c) Odnos organa bezbednosti i vojne policije
 - (3) Obaveštajna uprava – obaveštajni organi
- g. Vojna policija
 - (1) Dužnosti
 - (2) Službe vojne policije
 - (3) Subordinacija
 - (4) Uniforma
- 4. Vojno-teritorijalna organizacija JNA
 - a. Opštenarodna odbrana
 - b. Odbrana od agresije snaga Varšavskog ugovora
 - c. Jedinstvo (1988)
 - d. Organizacija iz 1988.
 - e. Vojne oblasti
 - f. Vojno-pomorska oblast
- 5. Organizacija, zadaci i struktura Teritorijalne odbrane (TO)
 - a. Organizacija
 - b. Zadatak
 - c. Struktura
 - 6. Operativne grupe (OG), taktičke grupe (TG), jurišni odredi (JOD) i jurišne grupe
 - a. Uvod
 - b. Operativne grupe
 - c. Taktičke grupe (TG)
 - d. Jurišni odred
 - e. Jurišne grupe

ŠESTI deo: Planiranje i izvođenje borbenih dejstava

1. Kratki pregled
2. Zadatak, zona dejstva i borbeni raspored
 - a. Zadatak
 - b. Osnovni zadatak brigade
 - c. Zona dejstva
 - d. Težište dejstva
 - e. Borbeni raspored
3. Borbena dejstva
 - a. Ofanzivna i odbrambena dejstva
 - b. Napadi
 - c. Napadi na naseljena područja
4. Planiranje i organizacija borbenih dejstava na nivou brigade
 - a. Uvod
 - b. Ciklus aktivnosti
 - (1) Priprema borbenih dejstava
 - (2) Rad komande brigade u pripremi i organizaciji borbenih dejstava
 - (3) Sakupljanje informacija
 - (4) Primanje zadatka
 - (5) Donošenje i sprovođenje odluka
 5. Podrška borbenim dejstvima
 - a. Uvod
 - b. Bezbednosno obezbeđenje
 - c. Pozadinsko obezbeđenje

SEDMI deo: Vojno zakonodavstvo i ratno pravo

1. Kratki pregled
2. Uvod
3. Zakonodavstvo
 - a. Zakon o opštenarodnoj odbrani iz 1982. godine
 - b. Zakon o službi u oružanim snagama iz 1985. godine
 - c. Krivični zakon SFRJ iz 1990. godine
 - d. Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ iz 1988. godine
 - e. Nadležnost za kršenja zakona i običaja ratovanja koja su izvršili pripadnici Oružanih snaga SFRJ
 - f. Komandna odgovornost

- g. Odgovornost za krivična dela počinjena izvršenjem naređenja
 - h. Napadi na civilno stanovništvo
 - i. Postupanje prema ratnim zarobljenicima
 - j. Postupanje prema neborcima u opkoljenim područjima
4. Istrage i krivično gonjenje za kršenja zakona i običaja ratovanja
 - a. Uvod
 - b. Organi bezbednosti
 - (1) Otkrivanje i sprečavanje težih krivičnih dela
 - (2) Ovlašćenje za lišavanje slobode mogućeg počinioca
 - (3) Određivanje pritvora osumnjičenom licu
 - (4) Ovlašćenje za korišćenje fizičke sile za zaštitu života ljudi
 - (5) Dužnost da pronađu izvršioca
 - c. Vojna policija (VP)
 - (1) Otkrivanje krivičnih dela i učinilaca
 - (2) Dužnosti vojne policije
 - (3) Suzbijanje kriminaliteta
 - (4) Dužnost da se pronađu izvršioци i obezbede tragovi
 - (5) Ovlašćenje za pozivanje
 - (6) Ovlašćenje za lišavanje slobode
 - (7) Sastavljanje krivične prijave
 - d. Vojni tužilac – vojni sud

DEO II: Operativna grupa Jug Oružanih snaga SFRJ i dejstva u SBZS

Prvi deo: Promene zadataka i ciljeva Oružanih snaga SFRJ za vreme sukoba u Hrvatskoj

1. Kratki pregled
2. Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ za vreme sukoba u Hrvatskoj
 - a. Struktura rukovođenja i komandovanja
 - b. Promena u Vrhovnoj komandi
3. Promene zadataka i ciljeva JNA za vreme sukoba u Hrvatskoj
 - a. General armije Veljko Kadijević: "Moje viđenje raspada"
 - (1) Sredina marta 1991.
 - (2) Izmena ustavnih zadataka

- (3) Dve faze oružanog sukoba
- b. Događaji na terenu
- c. Direktiva br. 5-89 1. VO (19. septembar 1991)
- d. Razgovor sa general-pukovnikom životom Panićem
- e. Ultimatum štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ
- f. Direktiva general-pukovnika Blagoja Adžića
- g. Proglašenje neposredne ratne opasnosti i izjava generala armije Veljka Kadijevića (3. oktobar 1991)
- h. Dopis br. 6-83 general-pukovnika Blagoja Adžića
- i. Naređenje br. 2256-1 generala armije Veljka Kadijevića
- j. Promena uloge JNA
- k. Stavovi Vojislava Šešelja

Drugi deo: aspekti rukovođenja i komandovanja unutar oružanih snaga SFRJ tokom sukoba u Hrvatskoj

- 1. Kratki pregled
- 2. Pregled snaga koje su deystvovalе pod rukovođenjem i komandovanjem JNA tokom sukoba u Hrvatskoj
 - a. JNA
 - b. TO
 - (1) Mesni srpski TO
 - (2) TO Republike Srbije
 - c. Dobrovoljci/paravojska
 - (1) Zakonodavstvo do avgusta 1991.
 - (2) Situacija na terenu
 - (3) Uredbe, uputstva i naredbe SFRJ i srpskih vlasti u drugoj polovini 1991. godine
 - (4) Dobrovoljci SRS-a
 - (a) Srpska radikalna stranka (SRS)
 - (b) Srpski četnički pokret (SČP)
 - (c) Krizni štab SRS – Ratni štab SRS
 - (d) Dobrovoljci SRS-a/SČP-a
 - (e) Četnički vojvode
- 3. Rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ tokom sukoba u Hrvatskoj
 - a. Uvod
 - b. Podnošenje izveštaja

c. Primeri odnosa rukovođenja i komandovanja između JNA i mesnih srpskih snaga, među kojima i dobrovoljaca/paravojske za vreme deystava u Hrvatskoj (sem područja Slavonije, Baranje i zapadnog Srema)

- (1) Operativne grupe i taktičke grupe
- (2) Pregled.

TREĆI deo: Operativna grupa Jug Oružanih snaga SFRJ i deystva u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu

- 1. Kratki pregled
- 2. Uvod
 - a. Lokacija
 - b. Značaj Vukovara
- 3. Situacija u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu pre razmeštaja gmtbr (od maja do 29. septembra 1991)
 - a. Incident u Borovom Selu (2. maj 1991)
 - b. Deystva Oružanih snaga SFRJ u Baranji i istočnoj Slavoniji (do 30. septembra 1991)
- 4. Gmtbr i deystva sa ciljem zauzimanja Vukovara (od 30. septembra do 23. novembra 1991)
 - a. Prepotčinjavanje gmtbr
 - b. Pregled učešća gmtbr u deystvima sa ciljem zauzimanja Vukovara u periodu od 30. septembra do 18. novembra 1991.
- (1) OG Jug
- (2) Ratni dnevnik
- (3) Zapovest gmtbr za blokadu i napad (1. oktobar 1991)
- (4) Gubici u prvim danima
- (5) Zauzimanje kasarne u Vukovaru (najkasnije 6. oktobra 1991)
- (6) Jurišne grupe
- (7) Pukovnik Mile Mrkšić preuzima komandu nad OG Jug
- (8) (Pre)potčinjavanje kragujevačkog odreda TO
- (9) Borbeni izveštaj OG Jug br. 101-1 (14. oktobar 1991)
- (10) Naređenje 1. VO br. 1614-82/27 (15. oktobar 1991)
- (11) Odluka OG Jug br. 106-1 (15. oktobar 1991)
- (12) Borbeni izveštaj OG Jug br. 132-1 (17. oktobar 1991)
- (13) Naređenje 1. VO br. 1614-82/33 (19. oktobar 1991)
- (14) Naređenje 1. VO br. 1614-64 (19. oktobar 1991)

- (15) Beleška majora šljivančanina u Ratni dnevnik gmtbr
 (16) Dopis potpukovnika Eremije (1. pgmd)
 (17) Naređenje OG Jug br. 235-1 (29. oktobar 1991)
 (18) Naređenje SSNO-a br. 29-64 (8. novembar 1991)
 (19) Naređenje OG Jug br. 394-2 (14. novembar 1991)
 (20) Naređenje OG Jug br. 403-1 (16. novembar 1991)
 (21) Naređenje 1. VO br. 1614-82/79 (16. novembar 1991)
 (22) Razgovor pukovnika Mrkšića i predstavnika HDZ-a
5. Evakuacija vukovarske bolnice
 a. Operacije evakuacije pre evakuacije vukovarske bolnice
 (1) Evakuacije u oktobru i novembru
 (2) Mitnica (18. novembar 1991)
 (3) Ratni dnevnik gmtbr (19. novembar u 13:00 časova)
 (4) Odbijanje Hrvatske da prihvati konvoje
 (5) OG Jug izveštava o zauzimanju bolnice (20. novembar 1991)
- (6) Poteškoće sa konvojima
 (7) Izveštavane 1. VO
 b. Sporazum u Zagrebu
 c. Sprovođenje sporazuma o evakuaciji vukovarske bolnice (uključujući i predaju mesnom srpskom TO-u)
 (1) Zahtev Marina Vidića
 (2) Dopis 1. VO br. 1614-82/81 (18. novembar 1991)
 (3) Naređenje 1. VO br. 1614-167 (18. novembar 1991)
 (4) Borbeni izveštaj OG Jug br. 457-1
 (5) Poseta Cyrusa Vancea (19. novembar 1991)
 (6) Dolazak ekipe Organa bezbednosti JNA (19. novembar u 20:00 časova)
 (7) Borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-177 (20. novembar 1991)
 (8) Naređenje OG Jug br. 439-1 (20. novembar 1991)
 d. Vojno izveštavanje o statusu evakuacije bolnice u Vukovaru i drugih evakuacija posle pada Vukovara
 (1) Opšta situacija
 (2) Ratni dnevnik OG Jug, drugi dokumenti o evakuacijama
 (3) Ratni dnevnik OG Jug, drugi dokumenti o primopredaji evakuisanih
 (4) Ratni dnevnik OG Jug o evakuaciji izvršenoj kasnije

- (5) Ratni dnevnik 80. mtbr (primopredaja) (21. novembar, 22:35 časova)
 (6) Borbeni izveštaj OG Jug br. 467-1 (21. novembar 1991)
 (7) Borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-178 (21. novembar 1991)
 (8) Borbeni izveštaj OG Jug br. 473-1 (22. novembar 1991)
 (9) Borbeni izveštaj 1. VO br. 66-331 (22. novembar 1991)
 (10) Izveštaj 1. VO br. 823-86/144 (22. novembar 1991)
 (11) Izveštaj 1. VO br. 823-86/146 (24. novembar 1991)
 (12) Borbeni izveštaj 1. VO br. 66-333 (24. novembar 1991)
 6. Događaji posle evakuacije bolnice u Vukovaru
 a. Naređenja o prepotčinjenju (uključujući mesni srpski TO)
 (1) Naređenje OG Jug 427-1 (19. novembar 1991)
 (2) Slična naređenja OG Jug
 (3) Beleška u Ratnom dnevniku o pretpočinjavanju TO (21. novembar 1991. 02:00 časa)
 (4) Naređenje OG Jug br. 464-1 (o pretpočinjavanju lokalnog srpskog TO-a)
 (5) Dnevni izveštaj OG Jug br. 473-1 (22. novembar 1991)
 b. Pohvala Komande OG Jug i ostalih jedinica koje su učestvovala u operacijama čiji je cilj bio zauzimanje Vukovara
 (1) Naredba SSNO-a br. 1023 (19. novembar 1991)
 (2) Prijem kod SSNO-a (21. novembar 1991)
 c. Primopredaja ovlašćenja gmtbr 80. motorizovanoj brigadi
 (1) Izveštaj OG Jug br. 473-1 (22. novembar 1991)
 (2) Borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-184
 d. Komande mesta
 (1) Pukovnik Milorad Vojnović, komandant mesta Vukovara
 (2) Prethodna naređenja 1. VO, OG Jug
 (3) Razgovor sa pukovnikom Vojnovićem
 (4) Uputstvo SSNO-a br. 588-1 (27. novembar 1991)
 (5) Uputstvo SSNO-a br. 588-3 (6. decembar 1991)
 (6) Izveštaji organa za civilne poslove 5. korpusa JNA
 7. Memorandum o saglasnosti od 27. novembra 1991.
 a. Potpisivanje Memoranduma o saglasnosti
 b. Informacija Pravne uprave SSNO-a
 8. Istrage navoda o kršenju ratnog prava tokom operacija u SBZS
 a. Član u "Biltenu" br. 94

- b. Pismo organizacije Helsinki Watch Slobodanu Miloševiću i generalu Blagoju Adžiću (21. januar 1992)
- (1) Informacija o učešću paravojnih grupa/dobrovoljaca
- (2) Zločin u Ovčari
- (3) Odgovor Gorana Milinovića
- c. Izveštaj Vojnog tužilaštva VJ-a

- 9. Pohvale i unapređenja
- a. Izjava u "Biltenu" br. 101: Mrkšić pohvaljuje dobrovoljce
- b. Unapređenje Mileta Mrkšića i Veselina šljivančanina
- c. Odlikovanja pripadnicima gmtbr
- d. Molba za unapređenje "ratnika" u Ratni štab SRS-a

Pregled

- Cilj ove studije je analiza uloge Operativne grupe Jug Oružanih snaga SFRJ (Gardijske motorizovane brigade i dodatne jedinice) tokom dejstava u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu u cilju zauzimanja Vukovara, i nakon tih operacija (od septembra do 24. novembra 1991).

- Dva su bitna aspekta ove analize. Prvo, u izveštaju se istražuje struktura oružanih snaga SFRJ, doktrina komande i kontrole (nad oružanim snagama i unutar njih), disciplina i ostali važni aspekti. Drugo, u izveštaju se analizira na koji način je Operativna grupa Jug oružanih snaga SFRJ u jesen 1991. izvodila operacije u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (i Vukovaru), uključujući odnose između Gardijske motorizovane brigade i drugih oružanih grupa koje su dejstvovala na vukovarskom području pre, za vreme i posle evakuacije vukovarske bolnice.

- Da bi postigla svoj cilj na najefikasniji način, studija je podeljena na dve velike celine. Svaka celina se sastoji od više delova. Da bi se olakšalo čitanje, svaki deo počinje sažetim prikazom. Skraćeniice su navedene i objašnjene posebno u Glosaru.

- Prva celina nosi naslov "Struktura, komanda i kontrola i disciplina u oružanim snagama SFRJ". Ova celina počinje kratkim pregledom zakonske regulative i doktrine u okviru kojih su delovale oružane snage SFRJ. Govori se i o glavnim elementima doktrine komande i kontrole, operativnoj i vojno-teritorijalnoj organizaciji JNA i TO-a (uključujući gmtbr), operativnih grupa i drugih struktura osnovanih *ad hoc*, kao i o planiranju i izvodenju vojnih operacija na nivou brigada, i propisima oružanih snaga SFRJ u vezi s primenom vojnih zakona i ratnog prava. Prva celina je tako organizovana da daje podatke neophodne da bi se razumeli delovi druge celine i da bi se ti delovi stavili u kontekst.

- Druga celina ovog izveštaja nosi naslov "Operativna grupa Jug Oružanih snaga SFRJ i dejstva u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu". Započinje poređenjem legislative i doktrine o kojima se govori u prvom delu izveštaja, sa stvarnom situacijom na terenu za vreme sukoba u Hrvatskoj, međutim, bez namere da se detaljno prikažu operacije oružanih snaga SFRJ u Hrvatskoj. Polazeći od tog poređenja, u drugoj celini istražuje se evolucija zadataka i uloge oružanih snaga SFRJ za vreme sukoba u Hrvatskoj sa namerom da se pokaže da su dejstva u cilju osvajanja

Vukovara bila sastavni deo celokupnih operacija JNA u Hrvatskoj u leto i jesen 1991. godine. Nadalje, u drugoj celini podrobnije se opisuje organizacija komande i kontrole uvedena sa namerom da se odgovori na posebne okolnosti i uslove koje je nametnuo sukob u Hrvatskoj, na primer, angažovanjem dobrovoljaca/pripadnika paravojnih formacija.

- U TREĆEM delu druge celine objašnjava se strateška važnost Vukovara u sklopu borbenih dejstava JNA u Hrvatskoj u leto i jesen 1991. godine. Nakon toga sledi detaljna razrada i analiza borbenih dejstava Gardijske motorizovane brigade (Operativne grupe Jug) sa ciljem zauzimanja Vukovara, izvođenih pre, za vreme i posle evakuacije vukovarske bolnice, uključujući odnose između pripadnika gmtbr i ostalih snaga (između ostalog, dobrovoljaca i pripadnika paravojnih formacija) na tom području za vreme gorepomenutih borbenih dejstava.

- Ova analiza se zasniva na proučavanju dokumenata koje poseduje Tužilaštvo, izuzimajući izjave svedoka i osumnjičenih, te svedočenja pred sudom. Dokumentarni izvori obuhvataju zakone SFRJ, propise i pravila službe JNA, publikacije koje su izdali SSNO, JNA i publikacije iz javnih izvora, te druge dokumente koji se odnose na vojne operacije. Treći deo druge celine uglavnom se bavi naredbama i izveštajima SSNO, 1. vojne oblasti, gmtbr-a i Operativne grupe Jug, uključujući i Ratni dnevnik gmtbr. U vreme pisanja ovog izveštaja nismo imali na raspolaganju niz dokumenata koje smatramo relevantnim za pripremu ove studije i koje, iz tog razloga, poslednjih meseci i godina tražimo od Srbije i Crne Gore.

Reynaud THEUNENS,
obaveštajni (vojni) analitičar
Tužilaštvo

Sažeti prikaz

1. Oružane snage SFRJ sastojale su se od JNA i Teritorijalne odbrane (TO). TO je obuhvatala sve oružane formacije koje nisu bile deo JNA ili policije. JNA je bila savezni organ, dok je TO organizovana na republičkom nivou (ili na nivou autonomnih pokrajina). U drugoj polovini osamdesetih godina, preduzete su mere da se poveća savezna kontrola nad TO. Prema "Zakonu o opštenarodnoj odbrani" iz 1982. dozvoljeno je, pod dobro definisanim uslovima, popunjavati oružane snage SFRJ

dobrovoljcima (tj. licima koja nisu obavezna vršiti vojnu službu, a koja su primljena u oružane snage).

2. Najviši organ komande i kontrole nad oružanim snagama SFRJ bilo je Predsedništvo SFRJ. Po objavi jednog od tri stanja (ratno stanje, neposredna ratna opasnost, vanredno stanje), Predsedništvo SFRJ postaje Vrhovna komanda, kojoj pomaže štab Vrhovne komande (u kom su savezni sekretar za narodnu odbranu, njegov Sekretarijat, načelnik Generalštaba i Generalštab oružanih snaga SFRJ).

3. JNA se sastojala od Generalštaba (koji je 1988. godine preimenovan u Generalštab oružanih snaga SFRJ) i tri vida oružanih snaga: Kopnene vojske (kopnenih snaga), Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane i Ratne mornarice. Kopnene snage sastojale su se od rodova (pešadija, oklopne jedinice, artiljerija, itd.) i službi (npr. tehnička, intendantska, sanitetska, veterinarska, saobraćajna, građevinska, pravna itd.) organizovanih u tri vojne oblasti, koje su se sastojale od odeljenja, vodova, četa, bataljona, pukova, brigada, divizija i korpusa.

4. U oružanim snagama SFRJ postojao je zaseban organ za pitanja bezbednosti (uključujući i protivobaveštajnu službu): Uprava bezbednosti (UB). Organi bezbednosti (OB) su, između ostaloih zadataka, učestvovali u otkrivanju i sprečavanju teških krivičnih dela povezanih sa oružanim snagama, uključujući kršenja zakona i običaja ratovanja. Oficiri za bezbednost u jedinicama, komandama i ustanovama potčinjeni su svojim operativnim komandantima, u rukovodnom smislu vezani su za Upravu bezbednosti. Oficiri za bezbednost nemaju nikakvu *de jure* komandnu odgovornost, ali vrše "*stručno rukovođenje*" i daju stručne savete jedinicama vojne policije (VP). Između ostalog, zadaci vojne policije JNA bili su lišavanje slobode i sprovođenje ratnih zarobljenika i njihova zaštita.

5. Pešadijske i motorizovane brigade su više kombinovane taktičke jedinice. Motorizovana brigada namenjena je za borbena dejstva na ravnom terenu i na manevarskom području, a sastoji se od motorizovanih bataljona. Bataljon je osnovna združena taktička jedinica pešadije i sastoji se od komande, četa i jedinica za vatrenu podršku, protivoklopnu borbu, protivavionsku odbranu, veze i logističku podršku.

6. Gardijska motorizovana brigada (gmtbr) je bila neposredno potčinjena saveznom sekretaru za narodnu odbranu (SSNO), preko šefa njegovog kabineta. Zbog specifičnog zadatka zaštite Vrhovne komande SFRJ, gmtbr se smatra elitnom jedinicom. Za razliku od redovnih pešadijskih ili motorizovanih brigada JNA, koje obično imaju po jednu četu

vojne policije, gmtbr ima dva bataljona vojne policije, uključujući i jednu anti-terorističku četvu.

7. Komanda brigade je organizacijski organ za rukovođenje i komandovanje brigadom. Komandant brigade ima isključivo pravo da komanduje svim jedinicama brigade i pridodatim jedinicama. On snosi punu odgovornost za rad komande brigade i potčinjenih komandi. Komandantu brigade pomaže štab, čijim radom upravlja načelnik štaba (NŠ). Osim toga, postoji niz organa (za politički rad, bezbednost i logistiku) kojima rukovode pomoćnici komandanta, koji su neposredno odgovorni komandantu brigade. Pomoćnik komandanta za bezbednost odgovoran je za kontraobaveštajnu delatnost i pružanje stručnih saveta komandantu brigade za korišćenje jedinice/jedinica vojne policije u brigadi.

8. štab brigade je dužan da u svakom trenutku tokom operacija komandantu pruži detaljne informacije o situaciji i aktivnostima njegovih jedinica. Komandant u svakom trenutku mora znati stanje u svojim potčinjenim jedinicama, dva nivoa niže. Akti komandovanja (zapovesti, naređenja, instrukcije i direktive) sadrže zadatke upućene podređenima. Dokumenta o izveštavanju i obaveštavanju koriste se za informisanje nadređenih i podređenih. Ratna knjiga/dnevnik vodi se svaki dan celo trajanje rata. Sastoji se od hronološkog pregleda svih značajnih događaja, kratkog sadržaja svih naređenja komandanata, najvažnijih zapovesti, informacija iz izveštaja podređenih, primljenih i poslaih obaveštenja i drugih važnih aktivnosti i događaja u bataljonu /kao u originalu/.

9. Jedinstvena komanda, jednostarešinstvo nad i u sklopu sastavnih elemenata oružanih snaga SFRJ (JNA i TO) i obaveza sprovođenja odluka u delo smatraju se osnovnim principima uspešnog izvođenja vojnih operacija.

10. Za vreme operacija mogu se osnivati operativne grupe (OG), taktičke grupe (TG), jurišni odredi (JOd) i jurišne grupe radi lakšeg rukovođenja i komandovanja. To su privremene formacije, koje se obrazuju za potrebe izvođenja konkretnih operacija u konkretnom vremenu, a sastoje se od jedinica svih vojnih snaga (JNA, TO) angažovanih za određenu operaciju.

11. Vojna borbeno dejstva dele se na napad i odbranu. Napad je osnovni oblik (ofenzivnog) borbenog dejstva u kom brigada dejstvuje po svim elementima neprijateljskog borbenog poretka, kombinacijom vatre i pokreta. Osnovni cilj napada je razbijanje, uništavanje ili zarobljavanje neprijateljskih snaga i osvajanje ili zauzimanje nekog područja ili objekta.

Cilj napada je, kad god je to moguće, opkoliti, izolovati i, na kraju, zauzeti gradove i naselja u sadejstvu sa jedinicama TO-a pod jedinstvenom komandom.

12. Velika borbeno dejstva izuzetno su složena i zahtevaju detaljno planiranje i uzimanje u obzir faktora koji na svakom sledećem višem nivou komandnog lanca postaju sve kompleksniji. Priprema borbenih dejstava uključuje niz aktivnosti kao što su obuka, reorganizacija, podizanje morala i odmor za predstojeća dejstva; prikupljanje podataka i procenu rasporeda, mogućnosti i verovatnog načina dejstava neprijatelja; procena borbene spremnosti i povećanje situacione i borbene spremnosti vlastitih snaga i sredstava; izviđanje; itd. Tokom priprema, komanda brigade će neprekidno pratiti situaciju, predviđati događaje i blagovremeno preduzimati delotvorne mere za pripremu borbenih dejstava.

13. Stalna i trajna logistička podrška je neophodna za izvršavanje kontinuiranih (borbenih) dejstava. Komanda brigade je odgovorna za logističku podršku nižih i pridatih jedinica JNA i TO.

14. Propisi oružanih snaga SFRJ, koji su proisticali iz vojnih zakona i odredbi ratnog prava i o krivičnom gonjenju za povrede tih zakona i propisa, eksplicitno upućuju na mnoge međunarodne sporazume o humanitarnom pravu koje je SFRJ ratifikovala. Između ostalog, pominje se Haška konvencija iz 1899. i 1907, ženevske konvencije iz 1949. i Dopunski protokoli uz ženevske konvencije iz 1977. godine. Pored toga, u SFRJ-u su postojali zakoni po kojem je obrazovan sistem vojnih tužilaštava i vojnih sudova.

15. Osmo poglavlje *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* iz 1988. sadrži opsežan i detaljan pregled propisa koji se odnose na osnovna prava ratnih zarobljenika i obaveznog postupanja prema njima. U tim propisima ogledaju se odredbe Treće ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o postupanju sa ratnim zarobljenicima.

16. Svaki starešina u oružanim snagama SFRJ dužan je prijaviti povrede ratnog prava. Komandanti su odgovorni za postupke svojih potčinjenih i mogu biti pozvani na odgovornost zbog propusta da spreče ili kazne za krivična dela izvršena pod njihovom komandom ili s kojima su upoznati, ali i za one o kojima su zbog svog službenog položaja ili funkcije mogli da znaju ili je trebalo da znaju.

17. Vojna policija i organi bezbednosti imaju poseban zadatak da vrše istrage o krivičnim delima, uključujući kršenja zakona i običaja

ratovanja. Nadalje, od njih se traži da preduzimaju potrebne mere pronalazjenja izvršilaca, obezbede tragove krivičnih dela i druge mere ako postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično delo. Organi bezbednosti i vojna policija su ovlašćeni da liše slobode lica za koja se sumnja da su počinila krivična dela iz nadležnosti vojnih sudova. Organi bezbednosti su ovlašćeni da koriste fizičku silu, što uključuje i upotrebu vatrenog oružja, protiv lica koja odbiju privođenje ili da bi se odbranili od napada na sebe ili lica koje obezbeđuju.

18. Zadatak oružanih snaga SFRJ bio je da štiti nezavisnost, suverenitet, teritorijalni integritet i društveni poredak utvrđen Ustavom SFRJ. Od kraja leta 1991. godine nadalje, nakon povlačenja JNA iz Slovenije, kao posledica promena koje su se desile u Predsedništvu SFRJ (= Vrhovnoj komandi), u Hrvatskoj se situacija razvijala tako da su ciljevi oružanih snaga SFRJ, gledano iz vojne perspektive, postajali sve manje jasni. Naredjenja i uputstva onog što je preostalo kao Vrhovna komanda i štab Vrhovne komande pokazuju da je, bar *de facto*, JNA prestajala da bude "armija SFRJ" i da je, bar u Hrvatskoj, umesto toga postepeno prerastala u uglavnom srpsku snagu, koja je služila srpskim ciljevima. Stoga se ustavna dužnost "zaštite teritorijalnog integriteta" svela na učvršćivanje srpske/srbijanske kontrole nad delovima hrvatske teritorije. Ovaj pomak u ciljevima JNA u Hrvatskoj pozdravili su nacionalistički političari u Srbiji, među kojima i Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke (SRS). Šešelj je pozvao na ujedinjenje svih zemalja koje se smatraju srpskim, istočno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.

19. Počev već od januara 1991, pre izbijanja sukoba u Hrvatskoj, policija i teritorijalna odbrana Republike Hrvatske postepeno se podelila na hrvatske i (mesne) srpske strukture. U područjima gde su Srbi bili većina ili značajna manjina, lokalni Srbi su preuzeli postojeće strukture (pošto su nesrbi otišli ili ih se poticalo da odu, ili nisu više priznavali SFRJ i prestali su da saraduju sa JNA) ili formirali sopstvenu policiju i jedinice i štabove TO koji nisu bili odgovorni republičkim organima u Hrvatskoj, već su ostali lojalni onome što je ostalo od SFRJ, i Srbiji. Isto se dogodilo u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (SBZS).

20. Tokom sukoba u Hrvatskoj, nacionalne političke stranke u Srbiji, među kojima i Srpska radikalna stranka (SRS), organizovale su regrutaciju, obuku i upućivanje dobrovoljaca u zone sukoba u Hrvatskoj ili čak osnivale sopstvene dobrovoljačke/paravojne formacije. Takve dobrovoljačke/ paravojne formacije nisu bile predviđene zakonima SFRJ ni Srbije. Dobrovoljci iz Srpske radikalne stranke (SRS) preuzeli su naziv

rojalističkog pokreta otpora iz Drugog svetskog rata i nazvali se četnicima, a zvali su ih i "Šešeljevci". U isto vreme postojale su i druge grupe, kao što su "Arkanovi tigrovi", koji su održavali tesne veze sa Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstvom odbrane (MOD) Republike Srbije (MUP) /kao u originalu/. Da bi se *de facto* stanje koje je postojalo na terenu regularisalo, menjano je zakonodavstvo, Srbija i SFRJ donele uredbe i uputstva za upis i prijem dobrovoljaca u TO Republike Srbije i JNA. U decembru 1991. godine, (krmje) Predsedništvo SFRJ donelo je naredbu o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ.

21. Za vreme sukoba u Hrvatskoj, JNA je formirala operativne i taktičke grupe (OG i TG) da bi ponovo uspostavila i/ili održala ujedinjenu i jedinstvenu komandu i kontrolu nad JNA, mesnim srpskim TO-om, srbijanskim TO-om i dobrovoljcima/paravojskom.

22. Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem smešteni su u zoni odgovornosti 1. vojne oblasti, kojom je komandovao general-potpukovnik živo-ta Panić. Dana 29. septembra 1991. gmbtr, pod komandom pukovnika Mileta Mrkšića, (pre)potčinjena je 1. vojnoj oblasti i upućena u Vukovar. Major Veselin Šljivančanin je bio pomoćnik komandanta za bezbednost u gmbtr. Kapetan Miroslav Radić je bio komandir čete 1. motorizovanog bataljona gmbtr.

23. Po dolasku na vukovarsko ratište, gmbtr se uključio u Operativnu grupu Jug, kojom je komandovao pukovnik Baja Bojat. Osam dana kasnije, pukovnik Mile Mrkšić preuzeo je komandu Operativne grupe Jug. Gardijska motorizovana brigada je osnovna jedinica Operativne grupe Jug čija uloga je bila da izvršava veći deo operacija u cilju osvajanja Vukovara. Položaji 1. proleterske gardijske motorizovane divizije (pgmd) nalazili su se južno od Operativne grupe Jug i divizija je bila zadužena za južni deo istočne Slavonije i zapadnog Srema. Dvanaesti novosadski korpus je bio severno od Operativne grupe Jug i pokrivao je Baranju i najseverniji deo istočne Slavonije, uključujući i severni deo Vukovara.

24. Ratni dnevnik gmbtr i redovni protok naredjenja podređenim jedinicama i izveštaja 1. vojnoj oblasti i SSNO ukazuju na to da je sve vreme tokom dejstava u cilju zauzimanja Vukovara, pa tako i pre, tokom i posle evakuacije vukovarske bolnice, funkcionisao komandni lanac i sistem obaveštavanja između OG Jug (gmbtr) i njenih pretpostavljenih i potčinjenih komandi i jedinica.

25. Za vreme operacija u Vukovaru, gmbtr (OG Jug) bio je ojačan pripadnicima drugih jedinica, među kojima i jedinica JNA, TO-a iz Srbije i mesnog srpskog TO-a (uključujući dobrovoljce i pripadnike

paravojnih formacija), i dobrovoljcima, a svima je komandovao pukovnik Mile Mrkšić putem podređenih komandanata. Izdavana su naređenja da se odstrane paravojne grupe/odredi dobrovoljaca koji odbijaju da se potčine JNA.

26. U oktobru 1991. pukovnik Mile Mrkšić, pukovnik OG Jug, uveo je jurišne odrede (JOD). Major Borivoje Tešić je bio komandant 1. jurišnog odreda. Prvi jurišni odred sastojao se od tri jurišne grupe, a trećom je komandovao kapetan Miroslav Radić. (Mesni srpski) odredi TO-a u Vukovaru - "Petrova Gora", "Leva Supoderica", kojima je komandovao Milan Lančuzanin zvani Kameni, i "Vukovar", kojim je komandovao Mirosljub Vujović – bili su potčinjeni 1. jurišnom odredu, a preko Ratnog štaba SRS usko povezani sa SRS.

27. Za sve vreme trajanja operacija u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, stizale su dojave o navodnom učešću dobrovoljaca/pripadnika paravojnih formacija i pripadnika JNA, u delima koja su kršenje zakona i običaja ratovanja. Dana 18. novembra 1991, neposredno posle pada Vukovara, general-potpukovnik života Panić izričito je naredio pukovniku Mrkšiću da se pridržava svih aspekata ženevskih konvencija koji se odnose na ratne zarobljenike i da u potpunosti kontroliše situaciju u svojoj zoni odgovornosti. Panić je nedvosmisleno upozorio Mrkšića na opasnost od odmazde pripadnika mesnih srpskih jedinica TO-a.

28. Dana 18. novembra 1991. u Zagrebu je potpisan sporazum o evakuaciji vukovarske bolnice. Prema tom sporazumu, JNA je trebalo da bolesne i ranjene iz bolnice preda hrvatskim vlastima. U sporazumu o evakuaciji nigde se nije pomenulo da JNA treba da evakuisane preda nekim drugim vlastima ili organu. Istog dana je general pukovnik života Panić naredio pukovniku Miletu Mrkšiću da zauzme bolnicu u Vukovaru. Evakuacija vukovarske bolnice nije bila jedina akcija evakuacije koju je OG Jug izvela tokom svog učešća u operacijama zauzimanja Vukovara. U oktobru i novembru 1991. MKCK, PMEZ i druge organizacije evakuisale su ranjene i bolesne iz Vukovara u Hrvatsku. Dana 18. novembra 1991. velik broj pripadnika hrvatskih snaga predao se pripadnicima gmtbr na Mitnici.

29. U Ratnom dnevniku se ne pominje sporazum o evakuaciji potpisan u Zagrebu 18. novembra 1991. Gmtbr ne pominje nikakva konkretna naređenja 1. vojne oblasti ili OG Jug o sprovođenju sporazuma o evakuaciji. Među beleškama unesenim u Ratni dnevnik gmtbr i redovnim borbenim izveštajima OG Jug nema razlike između raznih drugih evakuacija izvršenih 20. i 21. novembra 1991. Stoga, u borbenim izveštajima

OG Jug (i gmtbr), pa tako ni u izveštajima 1. vojne oblasti, nema nikakvih posebnih napomena u vezi s evakuacijom bolnice.

30. Prema Ratnom dnevniku 80. mtbr, bezbednost u logoru "zarobljenih pripadnika ZNG-a" na Ovčari preuzeli su 20. novembra 1991. u 22:35 časova pripadnici vukovarskog TO-a. U Ratnom dnevniku gmtbr i redovnim borbenim izveštajima OG Jug 1. vojnoj oblasti i SSNO-u ne pominje se činjenica da je OG Jug 20. novembra 1991. izvršio primopredaju evakuisanih iz vukovarske bolnice pripadnicima lokalnog TO-a na Ovčari. Nema nikakvih naznaka o tome da je naređenje o primopredaji koju je izvršila OG Jug došlo od 1. vojne oblasti i/ili SSNO ili sa bilo kog drugog komandnog nivoa.

31. Prva beleška u Ratnom dnevniku gmtbr posle pada Vukovara koja se odnosi na prepotčinjavanje (mesne srpske) TO unesena je 21. novembra u 02:00 časa. Nakon te beleške sledi strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 464-1, *Regulisanje pitanja pretpočinjavarija i vraćanja u matični sastav – naređenje* – od 21. novembra 1991. u 06:00 časova, jutro posle ubistava na Ovčari, koje je potpisao načelnik štaba gmtbr, potpukovnik Miodrag Panić. Prema naređenju OG Jug br. 464-1, "Petrova Gora", "Leva Supoderica", "TO Vukovar" i drugi mesni srpski odredi TO-a, uključujući njihove komandante, Milana Lančuzanina, Stanka Vujanovića i Mirosljuba Vujovića, ostaju potčinjeni OG Jug (tj. pukovniku Miletu Mrkšiću) do posle ubistava na Ovčari.

32. Dana 22. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić obavestio je 1. vojnu oblast i SSNO da su rešena sva pitanja u vezi sa (pre)potčinjavanjem dobrovoljačkih jedinica i da gmtbr upravo predaje ovlašćenja 80. mtbr. Prema izveštavanju 1. vojne oblasti, 80. mtbr je preuzela komandu nad vukovarskim sektorom 23. novembra 1991. godine.

33. Predajom ovlašćenja Gardijske motorizovane brigade 80. motorizovanoj brigadi, potpukovnik Milorad Vojnović, komandant 80. mtbr, postaje "komandant mesta" Vukovara. Tokom operacija na vukovarskom području, general potpukovnik Života Panić i pukovnik Mile Mrkšić izdali su naređenja o osnivanju "mesnih komandi JNA" u opštinama koje je zauzela JNA i snage pod njenom komandom. U tim naređenjima ne pominje se saradnja sa civilnim organima, nego se upozorava da treba da se spreči mešanje (neodređenih) "mesnih organa vlasti". Krajem novembra i početkom decembra 1991. SSNO je donelo daljnja uputstva o regulisanju zadataka "komandi mesta" i njihove saradnje sa mesnim (civilnim) organima.

34. Dana 27. novembra 1991. predstavnici Saveznog izvršnog veća (SIV) SFRJ, JNA, Republike Srbije i Republike Hrvatske potpisali su

Memorandum o saglasnosti, pod pokroviteljstvom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK) kojim su se službeno obavezale da će primenjivati sve četiri Ženevske konvencije. U informisanju potčinjenih jedinica koje je usledelo SSNO ističe "potrebu da starešine neposredno angažovane na ovim poslovima ponovo pažljivo prouče odredbe Ženevskih konvencija i Uputstvo o primeni pravila ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i obezbede njihovu doslednu i potpunu primenu."

35. Pukovnik Mile Mrkšić, major Veselin Šljivančanin, kao i ostale starešine gmtbr posle pada Vukovara unapređeni su u više činove.

36. U decembru 2003. Tužilaštvo za ratne zločine podiglo je pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu optužnicu protiv Stanka Vujanovića, Miroljuba Vujovića i još šestorice drugih za učešće u ratnom zločinu izvršenom nad ratnim zarobljenicima. Dana 24. maja 2004. optužnica je proširena optužbama protiv Milana Lančuzanina, Slobodana Katića i još devet lica. Optužnica se odnosi na ubistvo 200 ljudi na Ovcari posle pada Vukovara, u noći sa 20. na 21. novembar 1991.

PRVI deo:

Činjenični kontekst: STRUKTURA, KOMANDA I KONTROLA I DISCIPLINA u Oružanim snagama SFRJ

PRVI deo: Oružane snage SFRJ

Kratki pregled

a. U ovom delu naveden je relevantan zakonodavni okvir na osnovu koga su definisane oružane snage SFRJ, njeni sastavni delovi i zadaci.

b. Godine 1968. SFRJ je usvojila "opštenarodnu odbranu"¹ kao svoju vojnu doktrinu. Opštenarodna odbrana znači odbranu zemlje ili vođenje rata ko-rišćenjem svih ljudskih i materijalnih dobara i snaga društva u borbi protiv agresora.

c. Oružane snage SFRJ sastojale su se od Jugoslovenske narodne armije (JNA) i (republicke) Teritorijalne odbrane (TO). TO je uključivala sve naoružane sastave koji nisu pripadali ni JNA ni policiji.

d. *Zakon o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. godine dozvoljava, pod tačno definisanim okolnostima, popunu Oružanih snaga SFRJ

¹ ONO: opštenarodna odbrana.

dobrovoljcima (tj. licima koja se primaju u oružane snage, a nisu vojni obveznici).² U pogledu prava i dužnosti dobrovoljci se izjednačuju sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima.

e. Zadatak Oružanih snaga SFRJ bio je da štite nezavisnost, suverenitet, celokupnosti teritorije i Ustavom utvrđeno društveno uređenje SFRJ.

Opšte činjenice

Opštenarodna odbrana

(1) Odbrana Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) zakonski je regulisana. Tokom većeg dela kasnijeg perioda postojanja Jugoslavije osnovne zakonske odredbe kojima su se regulisala vojna pitanja bile su sadržane u *Zakonu o opštenarodnoj odbrani SFRJ (Zakon o ONO)* proglašenom 1982.³ Izvesne osnovne odredbe navedene su u Ustavu SFRJ iz 1974.⁴ na koji se *Zakon o ONO* često pozivao. *Zakonom o službi u oružanim snagama* iz 1985. uređuje se vojna služba u Oružanim snagama SFRJ.⁵

(2) Vojna doktrina "opštenarodne odbrane"⁶ SFRJ proglašena je 1969. službenom vojnom doktrinom.⁷ Opštenarodna odbrana znači odbranu zemlje ili vođenje rata korišćenjem svih ljudskih i materijalnih sredstava i snaga društva u borbi protiv agresora.⁸ "Opštenarodna odbrana" uključivala je razne oblike borbe i otpora; osim oružanih snaga (koje su glavni nosilac i oslonac borbe), u njoj učestvuje celokupno stanovništvo, uključujući sve

² Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 119.

³ Dokazni predmet 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982.

⁴ Dokazni predmet br. 471, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. objavljena na engleskom u *Constitutions of the Countries of the World* ("Ustavi zemalja sveta"/, Blaustein i Flanz, 1974.

⁵ Dokazni predmet 95, ERN teksta na b/h/s-u 0036-4339-0036-4395; engleski prevod L003-7316-L003-7360, *Zakon o službi u oružanim snagama*, Beograd, 1985.

⁶ U originalu na engleskom "all people's defence".

⁷ Dokazni predmet br. 398, ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5304, Priručnik za područje Jugoslavije, 1973, na str. 536.

⁸ Dokazni predmet br. 472; ERN teksta na b/h/s-u 0068-1276-0068-1276; engleski prevod 0081-6252-0081-6335, *Pravni priručnik za komandire*, 1976.

one koji su sposobni za borbu i pružanje otpora, kao i svi ekonomski i ostali društveni potencijali.⁹

(3) Doktrina opštenarodne odbrane kodifikovana je u članu 240. Ustava SFRJ iz 1974.

Član 240. Ustava SFRJ, 1974.

Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i ovim ustavom utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od teritorijalne odbrane kao najšireg oblika organizovanog oružanog opštenarodnog otpora utvrđene ovim Ustavom.

Svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način učestvuje u otporu protiv napadača pripadnik je oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.¹⁰

Poslednji stav je naročito značajan jer je iz njega jasna implikacija komandne odgovornosti u vezi sa korišćenjem naoružanih građana (uključujući dobrovoljačke formacije).

Oružane snage SFRJ

(1) Na osnovu člana 91. *Zakona o ONO* iz 1982. (u kojem se citira drugi stav člana 240 Ustava SFRJ iz 1974), oružane snage SFRJ sastoje se od dva elementa:

- Jugoslovenska narodna armija (JNA) i
- Teritorijalna odbrana (TO).

Član 91. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Oružane snage čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije i teritorijalne odbrane.

⁹ Dokazni predmet br. 472; ERN teksta na b/h/s-u 0068-1276-0068-1276; engleski prevod 0081-6252-0081-6335, Pravni priručnik za komandire, 1976.

¹⁰ Dokazni predmet br. 470, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljen u *Constitutions of the Countries of the World / "Ustavi zemalja sveta"*, Blaustein i Flanz, 1974, član 240.

Pripadnik oružanih snaga je i svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način učestvuje u otporu protiv neprijatelja.¹¹

(2) U Priručniku Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu *Strategija oružane borbe* iz 1983. detaljnije se govori o dvema komponentama Oružanih snaga SFRJ:

Oružane snage SFRJ sastoje se od Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. Jugoslovenska narodna armija je zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana Jugoslavije. Teritorijalna odbrana je najširi oblik organizovanja ranih ljudi i građana za oružanu borbu i određene zadatke društvene samozaštite i najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora.¹²

Jugoslovenska narodna armija (JNA)

(1) Kao komponenta opštenarodne odbrane, JNA je bila jezgro jugoslovenskih oružanih snaga.¹³ JNA je bila značajna i moćna savezna ustanova. Kao jedna od najznačajnijih saveznih ustanova u SFRJ, JNA je bila ujedinjujući elemenat u jugoslovenskom federalnom sistemu u kom su živeli pripadnici različitih nacionalnosti, zaštitnik i simbol ideje "bratstva i jedinstva" i "grupa najboljnija jugoslovenskoj državi".¹⁴

(2) U članu 99. *Zakona o ONO* iz 1982. JNA je definisana na sledeći način:

Član 99. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Jugoslovenska narodna armija je zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti Jugoslavije i svih radnih ljudi i građana.

¹¹ Dokazni predmet 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 91.

¹² Dokazni predmet br. 401; ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-0116-0096; engleski prevod L007-1841-L0007-1889, priručnik SSNO-a *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava IV.

¹³ Dokazni predmet br. 401; ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-0116-0096; engleski prevod L007-1841-L0007-1889, priručnik SSNO-a *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava IV.

¹⁴ Dokazni predmet 474, ERN engleskog teksta 0063-4242-0063-4295, Bradford Studies on Yugoslavia nr. 13, *The Yugoslav People's Army: The Political Dimension*, Marko Milivojević, 1988.

Jugoslovenska narodna armija organizuje se u mirnodopske i ratne jedinice i ustanove.¹⁵

(3) U članu 101 *Zakona o ONO* govori se o strukturi JNA. JNA se sastojala od vidova (kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana i ratna mornarica), rodova (vojska: pešadija, oklopne jedinice, artiljerija) i službi (intendantska, inženjerijska itd.)

Član 101. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Jugoslovenska narodna armija sastoji se od vidova, rodova i službi.

Vidovi su: kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana i ratna mornarica.

Vidovi se sastoje od rodova i službi.

Rodovi se dele na vrste i specijalnosti, a službe – na grane i specijalnosti.¹⁶

Teritorijalna odbrana (TO)

(1) Osim JNA, u sklopu koncepcije "*opštenarodne odbrane*" Tito je 1968. naredio osnivanje snaga Teritorijalne odbrane (TO).¹⁷

(2) Koncepcija teritorijalne odbranne bila je da veliki broj muškog stanovništva prođe vojnu obuku i bude osposobljen za učešće u odbrani SFRJ kroz lokalno organizovane velikim delom nezavisne jedinice.

(3) Iako je JNA savezna ustanova, TO organizuju, finansiraju i opremaju konstitutivne republike SFRJ (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Makedonija) i autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodina).¹⁸

(4) *Zakon o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. sadržavao je niz odredbi o snagama TO-a i njihovoj komandnoj strukturi. Osnovna struktura TO-a

¹⁵ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO*, Beograd, 1982, član 99.

¹⁶ Dokazni predmet 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO*, Beograd, 1982, član 101.

¹⁷ Dokazni predmet br. 398, ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5304, Priručnik za područje Jugoslavije, Foreign Area Studies, American University, 1973, na str. 536.

¹⁸ Dokazni predmet br. 398, ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5304, Priručnik za područje Jugoslavije, Foreign Area Studies, American University, 1973, na str. 536.

izložena je u pasusima 3 i 4 člana 102. Između ostalog, ovaj član određuje da TO obuhvata sve naoružane sasteve koji nisu deo JNA ili policije.

Član 102. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Teritorijalna odbrana je najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora.

Teritorijalna odbrana se organizuje u osnovnoj i drugoj organizaciji udruženog rada, mesnoj zajednici, opštini, autonomnoj pokrajini, republici i drugoj društveno-političkoj zajednici.

Teritorijalna odbrana obuhvata sve naoružane sastave koji nisu deo Jugoslovenske narodne armije i milicije.

Teritorijalna odbrana se sastoji od jedinica, ustanova i štabova i drugih oblika organizovanja radnih ljudi i građana za opštenarodni oružani otpor.

Jedinice i ustanove teritorijalne odbrane i drugi oblici organizovanja radnih ljudi i građana za opštenarodni oružani opor organizuju se i pripremaju u miru, a aktiviraju u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili u drugim vanrednim prilikama, kao i za vreme izvođenja vežbi i izvršavanja drugih zadataka u miru predviđenih ovim zakonom.

Za potrebe obučavanja pripadnika teritorijalne odbrane i za vršenje drugih zadataka i poslova u vezi sa pripremama teritorijalne odbrane, mogu se za vreme mira obrazovati ustanove teritorijalne odbrane.

Jedinice veze koje obrazuju društveno-političke zajednice za potrebe rukovođenja u tim zajednicama u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili u drugim vanrednim prilikama, organizuju se i pripremaju prema odredbama ovog zakona koje se odnose na teritorijalnu odbranu.¹⁹

(5) Član 103 *Zakona o ONO* iz 1982. u glavnim crtama navodi pravni okvir u sklopu koga je dejstvovao TO.

Član 103. (Zakon o opštenarodnoj odbrani, 1982)

Teritorijalna odbrana se organizuje i priprema u okviru jedinstvenog sistema opštenarodne odbrane, u skladu sa ustavom, zakonom, osnovama organizacije i osnovama planova razvoja oružanih snaga i planom njihove upotrebe, sistemom rukovođenja i komandovanja

¹⁹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO*, Beograd, 1982, član 102.

oružanim snagama, jedinstvenim osnovama naoružavanja, opremanja i obučavanja oružanih snaga i odlukama i planovima društveno-političkih zajednica.²⁰

Dobrovoljci

(1) U članu 119. Zakona o ONO iz 1982. govori se o "dobrovoljcima". Prema tom članu "pod dobrovoljcima, u smislu ovog člana, podrazumevaju se lica koja nemaju vojnu obavezu, i na svoj zahtjev su primljena i stupila u oružane snage".²¹

(2) U članu 119. takođe se definišu okolnosti pod kojima se angažuju dobrovoljci kao i njihove dužnosti i mesto u vojnoj hijerarhiji. U stavu 5. kaže se sledeće: "U pogledu prava i dužnosti dobrovoljci se izjednačuju sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima."

Član 119. (Zakon o opštenarodnoj odbrani, 1982.)

U ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili u drugim vanrednim prilikama, kao i za potrebe vojnih vežbi i proveravanja mobilizacijske spremnosti i obuke, jedinice, ustanove i štabovi oružanih snaga popunjavaju se ljudstvom stalnog i rezervnog sastava oružanih snaga, materijalnim sredstvima iz ratne rezerve i materijalnim sredstvima iz popisa.

U ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili u drugim vanrednim prilikama oružane snage mogu se popunjavati i dobrovoljcima.

Pod dobrovoljcima, u smislu ovog člana, podrazumevaju se lica koja nemaju vojnu obavezu, i na svoj zahtev su primljena i stupila u oružane snage.

Za vreme mira mogu se, radi obučavanja, dobrovoljno uključivati na vojne vežbe i druge oblike obuke jedinica, ustanova i štabova teritorijalne odbrane i lica koja nisu vojni obveznici.

Lica iz st. 2. i 4. ovog člana u pogledu prava i dužnosti izjednačuju se sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima.²²

²⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO, Beograd, 1982, član 103.

²¹ Odnosno, u JNA ili TO.

²² Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO, Beograd, 1982, član 119.

(3) Dobrovoljci su bili važan element popune redova JNA, naročito tokom sukoba u Hrvatskoj kada se JNA suočavala sa sve slabijim odzivom na mobilizaciju i sve većim brojem dezertera. Član 119 *Zakona o ONO* iz 1982. odnosi se, međutim, na dobrovoljce-pojedince, tj. ljude koji se, uprkos tome što nemaju vojnu obavezu, samostalno priključuju (postojećim) jedinicama oružanih snaga SFRJ (JNA i TO). Pravna regulativa na snazi pre sukoba u Hrvatskoj nije davala političkim strankama mogućnost da osnivaju dobrovoljačke/paravojne formacije van okvira Oružanih snaga SFRJ (koje se sastoje od JNA i TO), niti je bilo predviđeno da bi političke stranke mogle imati bilo kakvu ulogu u popuni i/ili upućivanju dobrovoljaca. O daljnjim aktima i naredbama koje su tokom sukoba u Hrvatskoj donele vlasti SFRJ i Srbije biće više govora u drugoj celini ovog izveštaja, u Drugom delu.

Policija

Iako nije bila komponenta Oružanih snaga SFRJ, policija se mogla koristiti za izvođenje vojnih zadataka. Član 104 *Zakona o ONO* nalaže da u ratu, neposrednoj ratnoj opasnosti ili drugim izvanrednim okolnostima "milicija može biti upotrebljena i za izvršavanje borbenih zadataka oružanih snaga u skladu sa zakonom". Stoga se za vreme dok policija izvršava vojne zadatke za oružane snage, "potčinjava se nadležnom starešini koji rukovodi borbenim dejstvom". U ovom kontekstu, pojam "policija" odnosi se na savezne i republičke policijske snage. Potčinjavanje vojom starešini znači da je on preuzimao odgovornost za način na koji te potčinjene policijske snage izvode dejstva.²³

Član 104. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

U ratu, za vreme neposredne ratne opasnosti i u drugim vanrednim prilikama, milicija može biti upotrebljena i za izvršavanje borbenih zadataka oružanih snaga u skladu sa zakonom.

Za vreme za koje izvršava borbene zadatke oružanih snaga milicija se potčinjava nadležnom starešini koji rukovodi borbenim dejstvom.

Rezervni sastav milicije popunjava se vojnim obveznicima.

²³ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO, Beograd, 1982, član 104.

Zadatak Oružanih snaga SFRJ

a. Član 92. Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982. (Zakon o ONO) definiše zadatke oružanih snaga.

Član 92. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Oružane snage štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i Ustavom SFRJ utvrđeno društveno uređenje. Oružane snage mogu, pod uslovima predviđenim saveznim zakonom, izvršavati i određene zadatke društvene samozaštite.²⁴

b. Priručnik SSNO-a iz 1983. *Strategija oružane borbe* detaljnije govori o zadacima Oružanih snaga SFRJ i naglašava njihovu ulogu u očuvanju interesa "svih naroda i narodnosti" u SFRJ.

Oružane snage SFRJ, zajedno sa drugim snagama opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, štite interese svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana socijalističke samoupravne i nesvrstane Jugoslavije i izraz su njihove spremnosti i odlučnosti da se uspešno odbrane od svake agresije. Oružane snage SFRJ imaju narodni, socijalistički, revolucionaran i odbrambeni karakter i isključivo su namijenjene za odbranu zemlje i obezbjeđenje mirne izgradnje socijalističkog samoupravnog društva i nesvrstane spoljne politike.²⁵

DRUGI deo:

Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ

Kratki pregled

a. U ovom delu govori se o zakonodavstvu i doktrini, kojima je bila regulisana politička vlast i (vojno) komandovanje i kontrola nad Oružanim snagama SFRJ i unutar njih.

²⁴ Dokazni predmet 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO, Beograd, 1982, član 92.

²⁵ Dokazni predmet br. 479; ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-0116-0096; engleski prevod L007-1841-L0007-1889, priručnik SSNO-a *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava IV.

b. Predsedništvo SFRJ je bilo najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama. Posle proglašenja jednog od tri stanja (ratnog stanja, stanja neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja) Predsedništvo SFRJ postaje Vrhovna komanda, a u radu mu pomaže štab Vrhovne komande (koji čine savezni sekretar za narodnu odbranu i njegov Sekretarijat, načelnik Generalštaba i Generalštab JNA²⁶).

Opšte činjenice

a. Prema Ustavu SFRJ iz 1974.²⁷ glavni organi državne vlasti bili su:

- Savezna skupština
- Savezno izvršno veće
- Predsednik Republike (posle Titove smrti kolektivno

Predsedništvo SFRJ)

b. Savezna skupština je imala dva veća: Savezno veće i Veće republika. Savezno veće se sastojalo od 220 delegata iz samoupravnih organizacija, mesnih zajednica i društveno-političkih organizacija u republikama i autonomnim pokrajinama. Veće republika i pokrajina se sastojalo od delegacija republičkih i pokrajinskih skupština.²⁸

c. Savezno izvršno veće imalo je ulogu vlade ili kabineta, sa predsednikom na čelu pet potpredsednika i dvadeset tri člana. Predsednik Predsedništva je Saveznoj skupštini predlagao kandidata za funkciju predsednika Saveznog izvršnog veća. Savezna skupština je potvrđivala nominaciju tog kandidata, koji je morao da bude član Skupštine, i nominovala kandidate za druge funkcije u Veću.²⁹

d. Ustavom iz 1974. Tito je postao doživotni predsednik Republike.³⁰ Kada je 4. maja 1980. Tito umro, deo Ustava koji se odnosi na

²⁶ Naslov "načelnik Generalštaba JNA" promenjen je 1988. u "načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ".

²⁷ Dokazni predmet br. 470, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljen u izdanju *Constitutions of the Countries of the World* /"Ustavi zemalja sveta"/, Blaustein i Flanz, 1974.

²⁸ Dokazni predmet br. 398; ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5305, Priručnik za područje Jugoslavije, 1973.

²⁹ Dokazni predmet br. 398, ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5304, Priručnik za područje Jugoslavije, 1973.

³⁰ Dokazni predmet br. 470, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljeno u izdanju *Constitutions of the Countries of the World* /"Ustavi zemalja sveta"/, Blaustein i Flanz, 1974, član 335.

predsednika Republike (članovi od 333. do 345) automatski je zamenjen odredbama o kolektivnom Predsedništvu države.³¹ Taj organ je imao osam članova – po jednog predstavnika (koji nije predsednik svoje republike) svake od šest republika (Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Makedonije) i dve autonomne pokrajine (Kosova i Vojvodine).³²

Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ

Uvod

(1) U članu 96. Zakona o ONO iz 1982. u opštim crtama se opisuje postupak rukovođenja i komandovanja oružanim snagama.

Član 96. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Nadležni organi federacije rukovode i komanduju oružanim snagama, utvrđuju osnove organizacije oružanih snaga, sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, osnove planova razvoja i plan upotrebe oružanih snaga i obezbeđuju jedinstvo njihovog dejstva i, u skladu s tim, organizuju i pripremaju Jugoslovensku narodnu armiju.

U skladu sa osnovama planova iz stava 1. ovog člana, propise o načinu i postupku izrade planova razvoja i plana upotrebe oružanih snaga donosi savezni sekretar za narodnu odbranu.

Nadležni organi u republikama i autonomnim pokrajinama, u skladu sa osnovama planova razvoja i planom upotrebe oružanih snaga, organizuju i pripremaju teritorijalnu odbranu, rukovode njome i obezbeđuju jedinstvo njene organizacije, priprema i dejstva.³³

(2) U Uputstvu za rad komandi i štabova (nacrt) iz 1983. definisana su tri nivoa rukovođenja i komandovanja oružanim snagama:

- *Strategijski nivo* rukovođenja i komandovanja čini Predsedništvo SFRJ sa delom SSNO-a i Generalštabom – Vrhovna komanda.

³¹ Dalje u tekstu "Predsedništvo SFRJ".

³² Dokazni predmet br. 398; ERN engleskog teksta 0343-4653-0343-5305, Priručnik za područje Jugoslavije, 1973.

³³ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani – ONO, Beograd, 1982, član 96.

- *Operativni nivo* rukovođenja i komandovanja sačinjavaju komande

armija, odnosno republički i pokrajinski štabovi teritorijalne odbrane, komande korpusa i druge operativno-strategijske komande

kada se formiraju.

- *Taktički nivo* rukovođenja i komandovanja sačinjavaju komande taktičkih jedinica, zaključno sa komandom divizije, i štabovi teritorijalne odbrane, zaključno sa zonskim štabom teritorijalne odbrane.³⁴

Predsedništvo SFRJ

(1) Predsedništvo SFRJ je bilo kolektivni organ, sastavljen od predstavnika svih republika i autonomnih pokrajina i predsednika Saveza komunista Jugoslavije po službenoj dužnosti,³⁵ u kom su svi članovi ravnopravni, a u praksi se formalno postupalo na osnovu konzesusa. Među članovima Predsedništva biraju se na jednogodišnji mandat predsednik i potpredsednik Predsedništva, koji imaju određena ustavna i zakonska ovlašćenja.³⁶

(2) U drugom stavu člana 328. Ustava SFRJ iz 1974. uloga predsednika Predsedništva SFRJ definisana je na sledeći način: "Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva SFRJ, ostvaruje komandovanje oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u skladu sa ovim ustavom i saveznom zakonom." U stavu 4 kaže se sledeće: "Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva vrši, za vreme ratnog stanja, neposredne ratne opasnosti i u drugim sličnim vanrednim prilikama kad Predsedništvo SFRJ nije u mogućnosti da se sastane, određena prava i dužnosti za čije vršenje ga Predsedništvo SFRJ ovlasti." Članom 328 se, nadalje, reguliše postupak u slučaju odsutnosti predsednika Predsedništva SFRJ i prestanka njegove dužnosti.

Član 328. Ustava, 1974.

Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva SFRJ,

³⁴ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u K023-9361-K023-9576, engleski prevod K011-1600-K011-1749, Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt, 1983, glava I, par. 19.

³⁵ Član 321. Ustava SFRJ iz 1974.

³⁶ Vidi članove 327, 328. i 330. Ustava SFRJ iz 1974.

- 1) predstavlja Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju,
- 2) predstavlja Predsedništvo SFRJ,
- 3) saziva i predsedava sednicama Predsedništva SFRJ,
- 4) potpisuje akte koje Predsedništvo SFRJ donosi,
- 5) stara se o sprovođenju akata i zaključaka Predsedništva SFRJ,
- 6) izdaje isprave o ratifikaciji međunarodnih ugovora i prima akreditivna /i opozivna/ pisma stranih diplomatskih predstavnika akreditovanih kod Predsedništva SFRJ.

Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva SFRJ, ostvaruje komandovanje oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u skladu sa ovim ustavom i saveznim zakonom.

Predsednik Predsedništva SFRJ je predsednik Saveta za narodnu odbranu.

Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva SFRJ, vrši, za vreme ratnog stanja, neposredne ratne opasnosti i u drugim sličnim vanrednim prilikama kad Predsedništvo SFRJ nije u mogućnosti da se sastane, određena prava i dužnosti za čije vršenje ga Predsedništvo SFRJ ovlasti.

Potpredsednik Predsedništva SFRJ zamenjuje predsednika u slučaju njegove odsutnosti ili duže sprečenosti i može ga zastupati u vršenju poslova koje mu poveri predsednik.

Prestankom funkcije Predsednika Republike, Predsedništvo SFRJ vrši sva prava i dužnosti koje ima prema ovom ustavu, a potpredsednik Predsedništva SFRJ postaje predsednik Predsedništva SFRJ do isteka mandata za koji je izabran za potpredsednika.³⁷

(3) U članu 107. *Zakona o ONO* iz 1982. navodi se da predsednik Predsedništva, pored poslova predviđenih Ustavom SFRJ i saveznim zakonom, kao i poslova koje vrši na osnovu ovlašćenja Predsedništva SFRJ, predstavlja i komanduje oružanim snagama u skladu s Ustavom SFRJ, saveznim zakonom i odlukama Predsedništva; potpisuje akte Predsedništva SFRJ koji se odnose na oružane snage i nadgleda njihovo sprovođenje.³⁸

³⁷ Dokazni predmet br. 470, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljeno u izdanju *Constitutions of the Countries of the World* /"Ustavi zemalja sveta"/, Blaustein i Flanz, 1974, član 328.

³⁸ Dokazni predmet 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L003-7316-L003-7360, Zakon o opštenarodnoj odbrani, 1982. godina, čl. 107.

(4) Član 313. Ustava SFRJ iz 1974. određuje da je Predsedništvo SFRJ "najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u ratu i miru".

Član 313. Ustava SFRJ, 1974.

Predsedništvo SFRJ predstavlja Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju u zemlji i inostranstvu i vrši druga ovim ustavom utvrđena prava i dužnosti.

Predsedništvo SFRJ, u okviru svojih prava i dužnosti, a radi ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti, stara se o usklađivanju zajedničkih interesa republika, odnosno autonomnih pokrajina, u skladu sa njihovom odgovornošću u ostvarivanju prava i dužnosti federacije.

Predsedništvo SFRJ je najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u ratu i miru.

Predsedništvo SFRJ razmatra stanje u oblasti spoljne politike i zaštite ovim ustavom utvrđenog poretka (državne bezbednosti) i zauzima stavove radi davanja inicijative za preduzimanje mera i usklađivanje delatnosti nadležnih organa u sprovođenju utvrđene politike u tim oblastima.³⁹

U vršenju poslova iz stava 1. ovog člana, Predsedništvo SFRJ može donositi smernice, direktive, pravila, odluke, naredbe i druge akte.⁴⁰

(5) O tome da je Predsedništvo SFRJ najviši organ rukovođenja i komandovanja govori i član 106. *Zakona o ONO* iz 1982.

U skladu sa tim, Predsedništvo SFRJ:

- utvrđuje plan upotrebe oružanih snaga za slučaj rata;
- naređuje upotrebu oružanih snaga u miru;
- utvrđuje vojnoteritorijalnu podelu zemlje;
- razvija strategiju oružane borbe (osnovna pravila i druge

akte koje se odnose na strategiju oružane borbe, mobilizaciju i upotrebu oružanih snaga);

³⁹ Dokazni predmet br. K1093, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljeno u izdanju *Constitutions of the Countries of the World* /"Ustavi zemalja sveta"/ od Blausteina i Flanza, 1974, član 313.

⁴⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 106.

- utvrđuje sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama u skladu sa načelima navedenim u Ustavu i prati sprovođenje utvrđene politike rukovođenja i komandovanja oružanim snagama; i

- utvrđuje organizaciju i određuje formaciju JNA

(6) U članu 316. Ustava SFRJ iz 1974. navode se odgovornosti Predsedništva u odnosu na organizaciju i strukturu Oružanih snaga. Prvi pasus tog člana reguliše vojne pripreme, mobilizaciju, utvrđivanje postojanja neposredne ratne opasnosti i proglašenje ratnog stanja.

Član 316. Ustava SFRJ, 1974.

Predsedništvo SFRJ, u ostvarivanju opštenarodne odbrane:

1) utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje

2) daje smernice za preduzimanje mera priprema i mobilisanja izvora i snaga zemlje za odbranu i za usklađivanje planova i mera društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica

3) utvrđuje postojanje neposredne ratne opasnosti, naređuje opštu i delimičnu mobilizaciju i, ako Skupština Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nije u mogućnosti da se sastane, proglašava ratno stanje.

Predsedništvo SFRJ utvrđuje plan upotrebe oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za slučaj rata i naređuje upotrebu oružanih snaga u miru.

Predsedništvo SFRJ može određene poslove rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu (SSNO). Savezni sekretar za narodnu odbranu odgovara Predsedništvu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije za poslove koji su na njega preneseni.

Radi praćenja sprovođenja utvrđene politike rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Predsedništvo SFRJ može uputiti svoje delegate kod Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i kod drugih viših komandi oružanih snaga SFRJ.

Prema odredbama trećeg stava člana 316. Ustava SFRJ iz 1974. Predsedništvo može određene poslove rukovođenja i komandovanja preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu, a savezni sekretar za narodnu odbranu "odgovara Predsedništvu SFRJ za sve poslove koju su na

njega preneseni". Ta odredba je potvrđena i članom 108. Zakona o ONO iz 1982. godine.

Član 108. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Predsedništvo SFRJ može određene poslove rukovođenja i komandovanja oružanim snagama preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu.

Savezni sekretar za narodnu odbranu odgovara Predsedništvu SFRJ za poslove koje na njega prenese Predsedništvo SFRJ.

Za izvršavanje akata Predsedništva SFRJ iz člana 106. stav 2. ovog zakona i za izvršavanje poslova rukovođenja i komandovanja oružanim snagama koje na njega prenese Predsedništvo SFRJ, savezni sekretar za narodnu odbranu može donositi pravila, naređenja, uputstva i druge akte.⁴¹

(7) Osim toga, u članu 97. Zakona ONO definišu se konkretne odgovornosti Predsedništva SFRJ prema TO-u. Prema tom članu, Predsedništvo SFRJ

- koordiniše pripreme planova JNA i TO
- osniva zajedničku komandu za JNA i TO; i
- dodeljuje jedinice JNA jedinicama TO i obratno.

Član 97. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Odlukom Predsedništva SFRJ mogu se za određena područja obrazovati jedinstvene komande za jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije i teritorijalne odbrane.

Odlukom Predsedništva SFRJ pojedine jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije mogu biti preimenovane u jedinice, odnosno ustanove teritorijalne odbrane i ući u sastav teritorijalne odbrane, a pojedine jedinice i ustanove teritorijalne odbrane – u jedinice, odnosno ustanove Jugoslovenske narodne armije i ući u sastav Jugoslovenske narodne armije, ako to posebni uslovi zahtevaju.⁴²

⁴¹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 108.

⁴² Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 97.

Savezno izvršno veće (SIV)⁴³

Članom 347. Ustava SFRJ iz 1974. i članom 77. *Zakona o ONO* utvrđena su ovlašćenja i odgovornosti Saveznog izvršnog veća (SIV-a). U stavu 7 člana 347. kaže se da se Savezno izvršno veće "stara, u okviru prava i dužnosti utvrđenih ovim ustavom i saveznim zakonom, o izvršavanju politike odbrane zemlje i o sprovođenju priprema za odbranu".⁴⁴

Savezni sekretar/Sekretarijat za narodnu⁴⁵ odbranu (SSNO)⁴⁶

(1) Saveznim sekretarijatom za narodnu odbranu rukovodi savezni sekretar za narodnu odbranu. Savezni sekretar za narodnu odbranu je član SIV-a, a dužnost mu je da svakodnevno organizuje i nadgleda oružane snage SFRJ.

(2) U članovima od 79. do 88. člana *Zakona o ONO* iz 1982. navode se ovlašćenja saveznog sekretara i Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO). U članu 79. opisana je organizacija i priprema za opštenarodnu odbranu, kao i njeno sprovođenje, a u stavu 4. navodi se da je Savezni sekretarijat zadužen za "ostvarivanje sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama".⁴⁷ U članu 80. govori se o ulozi SSNO-a u organizovanju i pripremi JNA za ostvarivanje svojih zadataka. U prvom pasusu SSNO se ovlašćuje da nadgleda "usklađivanje odgovarajućih planova teritorijalne odbrane sa planovima JNA".⁴⁸ Član 87. je značajan jer

⁴³ U engleskom originalu engleskog teksta: Federal Executive Council.

⁴⁴ Dokazni predmet br. 470, ERN engleskog teksta 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974. na engleskom objavljeno u izdanju *Constitutions of the Countries of the World* /"Ustavi zemalja sveta"/, Blaustein i Flanz, 1974, član 347.

⁴⁵ U nekim izvacima na engleskom za narodnu odbranu se osim "people's defence" koristi i izraz "national".

⁴⁶ Skaraćenica SSNO (Savezni sekretarijat za narodnu odbranu) koristi se u ovom dokumentu i za sekretara.

⁴⁷ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 79.

⁴⁸ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 80.

se u njemu govori o ovlastima SSNO-a nad organima odbrane i republičkim organima.⁴⁹

(3) Član 108. *Zakona o ONO* ovlašćuje saveznog sekretara za narodnu odbranu da izdaje pravila, naređenja, uputstva i "druge akte". Na taj način on je mogao stvarno izvršavati zadatke rukovođenja i komandovanja koje je na njega prenelo Predsedništvo SFRJ kao što je navedeno u članu 108. Odredbe tog člana takode omogućuju sprovođenje akata Predsedništva SFRJ iz člana 106. *Zakona o ONO* iz 1982.

Član 108. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Predsedništvo SFRJ može određene poslove rukovođenja i komandovanja oružanim snagama preneti na saveznog sekretara za narodnu odbranu.

Savezni sekretar za narodnu odbranu odgovara Predsedništvu SFRJ za poslove koje na njega prenese Predsedništvo SFRJ.

Za izvršavanje akata Predsedništva SFRJ iz člana 106. stav 2. ovog zakona i za izvršavanje poslova rukovođenja i komandovanja oružanim snagama koje ne njega prenese Predsedništvo SFRJ, savezni sekretar za narodnu odbranu može donositi pravila, naređenja, uputstva i druge akte.⁵⁰

(4) Uloga saveznog sekretara za narodnu odbranu u komandnom lancu oružanih snaga objašnjena je u članu 110. *Zakona o ONO* iz 1982. U njemu se takode navodi da rukovođenje i komandovanje JNA vrše starije jedinica i ustanova JNA u skladu sa saveznim zakonom.

Član 110. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Rukovođenje i komandovanje oružanim snagama ostvaruje savezni sekretar za narodnu odbranu u skladu sa ovlašćenjima koje na njega, na osnovu Ustava SFRJ, prenese Predsedništvo SFRJ i u skladu sa saveznim zakonom.

Saveznog sekretara za narodnu odbranu u slučaju njegove odsutnosti ili sprečenosti u poslovima iz stava 1. ovog člana zamenjuje načelnik Generalštaba.

⁴⁹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 87.

⁵⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 108.

Rukovođenje i komandovanje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji ostvaruju starešine jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije, u skladu sa saveznim zakonom.⁵¹

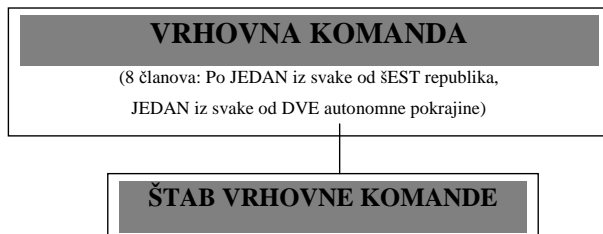
Generalštab Oružanih snaga SFRJ⁵²

Generalštab Oružanih snaga SFRJ je u sastavu Saveznog sekretarijata

za narodnu odbranu i izvršava štapske i druge stručne poslove u oblasti organizacije i priprema Oružanih snaga SFRJ u sklopu prava i dužnosti

Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu predviđenih saveznim zakonima i dokumentima Predsedništva SFRJ.⁵³

Vrhovna komanda – štab Vrhovne komande

(1) Iako se u Ustavu SFRJ iz 1974. ne pominje *Vrhovna komanda* kao zaseban organ,⁵⁴ taj organ se pominje u najmanje dva propisa JNA. Prema

⁵¹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani, Beograd, 1982, član 110.

⁵² Vidi takodže odeljak g. (8) u ovom delu.

⁵³ Dokazni predmet br. 379, ERN broj teksta na b/h/s-u K035-9828-K035-9828; engleski prevod 0306-4783-0306-4783; Naredba Predsedništva SFRJ br. 26, 13. oktobar 1987.

⁵⁴ U skladu sa članom 342. Ustava SFRJ iz 1974. predsednik SFRJ je bio *vrhovni komandant oružanih snaga* dok je Tito bio živ. Član 313. kaže da je najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u ratu i miru Predsedništvo SFRJ.

nacrtu *Uputstva za rad komandi – štabova JNA iz 1983*,⁵⁵ "strategijski nivo rukovođenja i komandovanja čini Predsedništvo SFRJ sa delom SSNO-a i Generalštabom – Vrhovna komanda." Sem toga, u priručniku *Strategija oružane borbe*⁵⁶ iz 1983. kaže se:

Funkciju najvišeg organa rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ u ratu Predsedništvo SFRJ obavlja u svojstvu Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ. štapske poslove Vrhovne komande u ratu obavlja Savezni sekretarijat za narodnu odbranu.

Predsedništvu SFRJ, kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja, neposredno su potčinjeni savezni sekretar za narodnu odbranu, komandanti armija, Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, Ratne mornarice i obalske odbrane, samostalnih korpusa i Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, kao i komandanti privremenih strategijskih grupacija kada se ove obrazuju.⁵⁷

(2) štab Vrhovne komande pominje se i u priručniku *Teritorijalna odbrana*⁵⁸ iz 1985. U tom priručniku se kaže: "štabne poslove Vrhovne komande u ratu obavlja SSNO u svojstvu štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ. Predsedništvu SFRJ, kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja neposredno su potčinjeni komandanti Teritorijalne odbrane socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina (član 4. Ustava SFRJ i Zakonu o opštenarodnoj odbrani Socijalističke Republike Srbije)".⁵⁹

(3) U Izmenama i dopunama *Zakona o opštenarodnoj odbrani* koji je donesen 1991. godine, član 79. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. dopunjen je sledećom rečenicom u kojoj se navode ovlašćenja SSNO-a:

⁵⁵ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u K023-9361-K023-9576, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, glava I, par.18.

⁵⁶ Dokazni predmet br. 479; ERN teksta na b/h/s-u 0055-1062-0055-1221; priručnik JNA *Strategija oružane borbe*, (na slovenačkom), 1983.

⁵⁷ Dokazni predmet br. B9720; ERN teksta na b/h/s-u 0055-1062-0055-1221; priručnik JNA *Strategija oružane borbe*, (na slovenačkom), 1983, na stranici označenoj ERN brojem 0055-1128.

⁵⁸ Dokazni predmet br. 480, ERN teksta na b/h/s-u 0046-9953-0047-0194, priručnik JNA *Teritorijalna odbrana*, 1985.

⁵⁹ Dokazni predmet br. 480, ERN teksta na b/h/s-u 0046-9953-0047-0194, priručnik JNA *Teritorijalna odbrana*, 1985, str. 147.

"Kada vrši ove poslove – Savezni sekretarijat za narodnu odbranu postupa kao štab vrhovne komande oružanih snaga."⁶⁰

(4) Gorenavedeni članovi i propisi mogu se sažeti na sledeći način:

- U mimodopsko vreme savezni sekretar za narodnu odbranu (i njegov Sekretarijat) i načelnik Generalštaba JNA (uz pomoć Generalštaba) imaju savetodavnu ulogu u Predsedništvu SFRJ.

- U slučaju jednog od tri stanja – *rata, neposredne ratne opasnosti, vanrednog stanja* – Predsedništvo SFRJ postaje *Vrhovna komanda* i postupa kao državna komanda. U tim uslovima SSNO (sekretar i Sekretarijat) i Generalštab (uključujući i načelnika Generalštaba) čine *štab Vrhovne komande*, a savezni sekretar je načelnik štaba Vrhovne komande.

(5) U Ustavu iz 1974. nema odredbi o učešću predsednika šest konstitutivnih republika SFRJ u komandovanju snagama JNA. Predsednici republika nisu bili članovi Vrhovne komande i nisu imali nikakve zakonske nadležnosti nad snagama JNA. Međutim, imali su pravo da utiču na donošenje odluka putem predstavnika svojih republika (to se odnosi i na predsednike autonomnih pokrajina) u Predsedništvu SFRJ.

TREĆI deo:

Oružane snage Republike Srbije

Kratki pregled

f. U ovom delu opisuje se zakonodavni okvir kojim su bila regulisana pitanja odbrane u Republici Srbiji.

g. Prema Ustavu iz 1990. i Zakonu o odbrani Republike Srbije iz 1991, predsednik Republike komanduje oružanim snagama Republike u ratu i miru. Dok se ne formiraju takve oružane snage, oružana snaga je TO.

h. U Zakonu o odbrani Republike Srbije iz 1991. navodi se da samo ovlašćeni državni organi mogu da organizuju, popunjavaju, naoružavaju, opremaju i obučavaju oružane snage.

⁶⁰ Dokazni predmet br. 481, ERN teksta na b/h/s-u 0046-1971-0046-2267, engleski prevod 0085-8931-0085-8942, *Uredba o proglašenju Zakona o izmenama i dopunama Zakona o opštenarodnoj odbrani*, 17. maja 1991, član 26.

Oružane snage Republike Srbije

Uvod

U skladu sa članom 118. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. samo državni organi mogu da formiraju oružane snage.

Član 118. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Oružane snage, u skladu sa zakonom, organizuju, popunjavaju, naoružavaju, opremaju i osposobljavaju samo nadležni državni organi.

Svako lice koje postupi protiv odredbe stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom u trajanju do 60 dana.

Odgovorno lice u pravnom licu koje postupi protiv odredbe stava 1. ovog člana, kazniće se novčanom kaznom u iznosu od 1.000 dinara do 10.000 dinara.⁶¹

Član 118. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. podrazumeva da se "Šešeljevci" i druge srpske/srbijanske dobrovoljačke/paravojne formacije o kojima se govori u drugoj celini ovog izveštaja mogu formirati (i popunjavati) i postojati uz ovlašćenje i dozvolu srpskih vlasti uopšte, a posebno srpskog Ministarstva za unutrašnje poslove.

Teritorijalna odbrana (TO) Republike Srbije

(1) Članovi 31. i 32. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. sadrže i zajedničke odredbe za TO Republike Srbije. Član 31. ističe da je TO Republike Srbije deo jedinstvenih oružanih snaga SFRJ.

Član 31. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Teritorijalna odbrana u Republici Srbiji, kao deo jedinstvenih oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, štiti nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i ustavom utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Srbije.

Teritorijalna odbrana u Republici Srbiji, kao namenski deo oružanih snaga, organizuje se na nivou Republike, autonomne pokrajine i opštine.

⁶¹ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 118.

Organizovanje, pripremanje, razvoj, opremanje i rukovođenje teritorijalnom odbranom u Republici Srbiji u okviru jedinstvenog sistema odbrane, ostvaruje se u skladu sa Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Ustavom Republike Srbije, saveznim zakonom, ovim zakonom, organizacijom i planovima razvoja oružanih snaga i planom njihove upotrebe, sistemom rukovođenja i komandovanja oružanih snaga, jedinstvenim osnovama naoružanja, opremanja i obučavanja oružanih snaga i planovima razvoja teritorijalne odbrane Republike.⁶²

Član 32. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Komandant teritorijalne odbrane Republike Srbije, komandanti teritorijalne odbrane autonomnih pokrajina, operativnih zona i opština, u skladu sa planovima razvoja i planom upotrebe oružanih snaga, u okviru prava i dužnosti utvrđenih zakonom, organizuju i pripremaju teritorijalnu odbranu, rukovode njome i obezbeđuju jedinstvo njene organizacije, pripreme i dejstva.⁶³

(2) O rukovođenju i komandovanju TO-om Republike Srbije govori se u članovima od 34. do 36. U tim članovima navode se odgovornosti komandanta TO-a i opisuje njegova uloga u komandovanju, rukovođenju i organizovanju TO-a. Komandant republičkog TO-a bio je odgovoran predsedniku Republike za obuku, borbenu pripravnost i opremu TO-a.

Član 34. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Rukovođenje i komandovanje u teritorijalnoj odbrani ostvaruju komandanti teritorijalne odbrane i starešine štabova, jedinica i ustanova teritorijalne odbrane u skladu sa saveznim i ovim zakonom i ovlašćenjima koja se na njih prenesu.

Komandanti teritorijalne odbrane i starešine štabova, jedinica i ustanova teritorijalne odbrane odgovaraju pretpostavljenim starešinama za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i za rukovođenje i komandovanje, u skladu sa sistemom i načelima rukovođenja i komandovanja oružanim snagama.

⁶² Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 31.

⁶³ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 32.

Komandant teritorijalne odbrane autonomne pokrajine odgovoran je za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i za rukovođenje i komandovanje komandantu teritorijalne odbrane Republike Srbije.⁶⁴

Član 35. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Za svoj rad, borbenu gotovost i upotrebu i rukovođenje i komandovanje teritorijalnom odbranom, komandant teritorijalne odbrane koji rukovodi jedinstvenom komandom za jedinice Jugoslovenske narodne armije i jedinice teritorijalne odbrane u izvršavanju zajedničkog borbenog zadatka, odgovoran je i pretpostavljenom komandantu teritorijalne odbrane.⁶⁵

Član 36. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Komandant teritorijalne odbrane Republike Srbije, u slučaju neposredne ratne opasnosti, u ratu i u drugim vanrednim prilikama, izdaje naređenja komandantima teritorijalne odbrane za upotrebu teritorijalne odbrane, mobilizaciju snaga i materijalnih sredstava teritorijalne odbrane i nalaže preduzimanje drugih mera za uspešno vodenje opštenarodnog otpora na teritoriji Republike.

Mobilizaciju određenih jedinica, štabova i ustanova teritorijalne odbrane radi proveravanja mobilizacijske spremnosti i borbene gotovosti teritorijalne odbrane, odnosno radi obuke jedinica i štabova teritorijalne odbrane, kao i radi učešća u zaštiti od elementarnih ili drugih većih nepogoda u miru, naređuje komandant teritorijalne odbrane Republike Srbije.⁶⁶

(3) što se tiče popune TO-a, član 39. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. kaže da se u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i za vreme vanrednog stanja teritorijalna odbrana može popunjavati i dobrovoljcima.

⁶⁴ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 34.

⁶⁵ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 35.

⁶⁶ *Zakon o odbrani Republike Srbije*, član 36. /kao u originalu/

Član 39. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

U ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i za vreme vanrednog stanja, teritorijalna odbrana može se popunjavati i dobrovoljcima.

Ministarstvo odbrane vrši upis dobrovoljaca iz stava 1. ovog člana.⁶⁷

(4) Član 40. navodi daljnje informacije o dužnostima komandanta TO-a Republike Srbije.

Član 40.

Komandant teritorijalne odbrane Republike Srbije:

1) propisuje i utvrđuje formaciju štabova, jedinica i ustanova teritorijalne odbrane u miru i ratu;

2) donosi propise i druga akta o organizaciji, pripremanju, razvoju, upotrebi, rukovođenju i komandovanju teritorijalnom odbranom.

Dužnosti predsednika Republike Srbije, ministra odbrane i ministra unutrašnjih poslova

Predsednik Republike

(1) U članu 83 Ustava Republike Srbije iz 1990. opisane su konkretne dužnosti predsednika Republike. Stav 5 člana 83. kaže se da predsednik komanduje "oružanim snagama" u miru i ratu. Te "oružane snage" u Ustavu iz 1990. nisu definisane. U tom ustavu teritorijalna odbrana se ne pominje.

Član 83. Ustava Republike Srbije, 1990.

Predsednik Republike:

1. predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsednika Vlade, pošto sasluša mišljenje predstavnika većine u Narodnoj skupštini;

2. predlaže Narodnoj skupštini kandidate za predsednika i sudije Ustavnog suda;

3. ukazom proglašava zakone;

4. obavlja poslove iz oblasti odnosa Republike Srbije sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, u skladu sa zakonom;

⁶⁷ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, Uredba o proglašenju Zakona o odbrani, 18. juli 1991, član 39.

5. rukovodi oružanim snagama u miru i ratu i narodnim otporom u ratu; naređuje opštu i delimičnu mobilizaciju; organizuje pripreme za odbranu u skladu sa zakonom;

6. kad Narodna skupština nije u mogućnosti da se sastane, po pribavljenom mišljenju predsednika Vlade, utvrđuje postojanje neposredne ratne opasnosti ili proglašava ratno stanje;

7. po svojoj inicijativi ili na predlog Vlade, za vreme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti, donosi akte o pitanjima iz nadležnosti Narodne skupštine, s tim što je dužan da ih podnese na potvrdu Narodnoj skupštini čim ona bude u mogućnosti da se sastane. Aktima donetim za vreme ratnog stanja mogu se ograničiti pojedine slobode i prava čoveka i građanina i izmeniti organizacija, sastav i ovlašćenja Vlade i ministarstava, sudova i javnih tužilaštava;

8. na predlog Vlade, kada su na delu teritorije Republike Srbije ugroženi bezbednost Republike Srbije, slobode i prava čoveka i građanina ili rad državnih organa, proglašava vanredno stanje i donosi akte za preduzimanje mera koje takve okolnosti iziskuju, u skladu s Ustavom i zakonom;

9. daje pomilovanja;

10. dodeljuje odlikovanja i priznanja utvrđena zakonom;

11. obrazuje stručne i druge službe za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti;

12. obavlja i druge poslove u skladu s Ustavom.⁶⁸

(2) Članovima 5. i 6. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991, koji je stupio na snagu 3. avgusta 1991, regulišu se ovlašćenja predsednika u vezi s oružanim snagama Republike, potvrđujući odredbe člana 83. Ustava Republike Srbije iz 1990.

Član 5. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Organizacija oružanih snaga Republike Srbije, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, uređuje se posebnim zakonom.

Predsednik Republike u organizovanju priprema za odbranu:

- rukovodi oružanim snagama u miru i ratu, uključujući i ovlašćenja u rešavanju organizacijskih i personalnih pitanja u teritorijalnoj odbrani;

⁶⁸ Dokazni predmet br. 483; ERN teksta na b/h/s-u 0046-1139-0046-1222, Ustav Republike Srbije, na engleskom objavio Blaustein, 28. septembar 1990, član 83.

- donosi plan odbrane Republike Srbije i druge akte kojim utvđuje mere za organizovanje i sprovođenje priprema za odbranu;

- naređuje sprovođenje mera pripravnosti i drugih potrebnih mera;

- utvđuje osnove za organizaciju i brojni sastav milicije u slučaju neposredne ratne opasnosti i u ratu;

- može da naredi upotrebu milicije u ratu, za vreme neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja, radi zaštite prava i dužnosti Republike i njenih građana utvrđenih Ustavom.⁶⁹

Član 6. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Predsednik Republike u organizovanju priprema za odbranu:

1. rukovodi oružanim snagama u miru i ratu, uključujući i ovlašćenja u rešavanju organizacijskih i personalnih pitanja u teritorijalnoj odbrani;
2. donosi plan odbrane Republike Srbije i druge akte kojim utvđuje mere za organizovanje i sprovođenje priprema za odbranu;
3. naređuje sprovođenje mera pripravnosti i drugih potrebnih mera;
4. utvđuje osnove za organizaciju i brojni sastav milicije u slučaju neposredne ratne opasnosti i u ratu;
5. može da naredi upotrebu milicije u ratu, za vreme neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja, radi zaštite prava i dužnosti Republike i njenih građana utvrđenih Ustavom.⁷⁰

U skladu sa stavom 1. člana 5. ovog zakona, u slučaju ugroženosti interesa Republike, dok se posebnim zakonom ne uredi organizacija "oružanih snaga" Republike, u tom svojstvu će se angažovati teritorijalna odbrana. Međutim, članovima 113. i 115. Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982. utvrđeno je da teritorijalnom odbranom komanduje Predsedništvo SFRJ. Članom 4. Zakona o odbrani iz 1991. utvđuje se da je odbrana Republike Srbije jedna od funkcija teritorijalne odbrane.

Član 4. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

⁶⁹ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 5.

⁷⁰ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 6.

Republika Srbija, preko republičkih organa, u oblasti odbrane: organizuje i obezbeđuje pripreme za odbranu; rukovodi narodnim otporom u ratu; planira pripreme za odbranu i donosi plan odbrane Republike; organizuje i rukovodi oružanim snagama; organizuje i priprema teritorijalnu odbranu; civilnu zaštitu, osmatranje i obaveštavanje i veze rukovođenja, organizuje i izvršava mobilizaciju državnih organa, preduzeća i drugih organizacija; obezbeđuje ostvarivanje prava i obaveza građana; organizuje i obezbeđuje pripreme državnih organa, preduzeća i drugih organizacija u ratu; organizuje obučavanje za odbranu; vrši i druga prava i dužnosti od značaja za odbranu Republike.⁷¹

(3) U određenim uslovima predsednik Republike Srbije ima zakonsku nadležnost nad policijom i ostalim osobljem MUP-a. Član 17. Zakona o unutrašnjim poslovima, koji je stupio na snagu 1. avgusta 1991, predviđa da, za vreme vanrednog stanja, MUP sprovodi mere obezbeđenja utvrđene naredbama i drugim aktima predsednika.⁷² U članu 6, stav 5, Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. navedeno je da predsednik *može da naredi upotrebu milicije u ratu, za vreme neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja, radi zaštite prava i dužnosti Republike i njenih građana utvrđenih Ustavom.*⁷³

Član 17. Zakona o unutrašnjim poslovima, 1991.

U slučaju proglašenja vanrednog stanja na delu teritorije Republike, Ministarstvo unutrašnjih poslova preduzeće i mere zaštite bezbednosti republike i njenih građana, utvrđene naredbama i drugim aktima Predsednika Republike donetim radi otklanjanja vanrednog stanja, u skladu sa zakonom.

Mere iz stava 1. ovog člana ministar preduzima u skladu sa zakonom i pod uslovima i na način utvrđen aktima Predsednika Republike.

Ministar odbrane Republike Srbije

⁷¹ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 4.

⁷² Dokazni predmet br. 484, ERN broj teksta na b/h/s-u 0046-1930-0046-1970, *Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srbije*, 17. juli 1991, član 17.

⁷³ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 5.

(1) Članovi 7. i 8. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. utvrđuju nadležnosti Vlade u vezi s odbranom. Te dužnosti uglavnom se odnose na aktivnosti u vezi sa pripremama za odbranu.

Član 7. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Vlada u oblasti odbrane:

- predlaže predsedniku Republike donošenje plana odbrane Republike Srbije i drugih akata kojima se utvrđuju mere za organizovanje i sprovođenje priprema za odbranu;
- sprovodi akte i mere u oblasti priprema za odbranu koje naredi predsednik Republike;
- donosi akte o organizaciji i sistematizaciji poslova ministarstva i posebnih organizacija za vreme ratnog stanja;
- osniva sudove časti za rezervne vojne starešine, određuje područje i sedište tih sudova, organe za pokretanje postupka, utvrđuje organizaciju, sastav i rad sudova časti i imenuje i razrešava predsednika, zamenika, sudije, tužioce i njihove zamenike u tim sudovima;
- vrši druge poslove utvrđene zakonom.⁷⁴

Član 8. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Ministarstva, u okviru svog delokruga, u slučaju neposredne ratne opasnosti i u ratu, sprovode zakone, ratne propise i zadatke utvrđene planom odbrane Republike i odgovorna su za funkcionisanje oblasti u kojima su obrazovana.⁷⁵

(2) U članu 9. navedene su dužnosti Ministarstva odbrane. Te dužnosti se uglavnom odnose na civilnu zaštitu i pomoć u mobilizaciji. Ministarstvo odbrane Srbije nije imalo komandnu odgovornost nad TO-om Republike Srbije niti JNA. Dužnosti navedene u članu 9. ne uključuju posebne odredbe za podršku dobrovoljačkim/paravojnim formacijama ni drugim naoružanim grupama koje nisu u sastavu oružanih snaga SFRJ.

Član 9. Zakona o odbrani Republike Srbije, 1991.

Ministarstvo odbrane:

⁷⁴ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 7.

⁷⁵ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 8.

1) sprovodi mobilizaciju državnih organa, jedinica i štabova civilne zaštite koje obrazuje Republika, službe osmatranja i obaveštavanja i jedinica veze rukovođenja i stara se o izvršavanju mobilizacije u preduzećima, drugim organima i organizacijama, u skladu sa propisom Vlade o kriterijumima za raspoređivanje i mobilizaciju građana i materijalnih sredstava za potrebe odbrane;

2) vrši inspekciju odbrambenih priprema i druge poslove upravnog nadzora u sprovođenju odredbi ovog zakona;

3) vrši procenu vojnih, ekonomskih i drugih uslova u slučaju agresije i procenu ugroženosti i mogućnosti za zaštitu i spasavanje i potrebne elemente iz ovih procena dostavlja ministarstvima, opštinama i preduzećima i drugim organizacijama od posebnog značaja za odbranu Republike, a elemente iz procene ugroženosti i mogućnosti za zaštitu i spasavanje dostavlja preduzećima, organizacijama i službama koje se bave zaštitom i spasavanjem;

4) vrši određene poslove vojne obaveze i vojne mobilizacije;

5) donosi bliže propise o načinu vođenja evidencija u oblasti odbrane;

6) vrši druge poslove utvrđene zakonom.

Ministarstvo odbrane obavlja poslove iz svog delokruga i u organizacionim jedinicama obrazovanim van sedišta Ministarstva.⁷⁶

Ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije

U članu 10. Zakona o odbrani Republike Srbije iz 1991. navedene su dužnosti ministra unutrašnjih poslova u oblasti odbrane. Ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije nema komandnu odgovornost nad TO-om Republike Srbije niti JNA.

Ministarstvo unutrašnjih poslova:

1) organizuje i sprovodi pripreme za odbranu i za rad u slučaju neposredne ratne opasnosti i u ratu,

2) utvrđuje organizaciju i brojni sastav milicije u slučaju neposredne ratne opasnosti i u ratu,

⁷⁶ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 9.

3) organizuje mere bezbednosti i obavlja poslove zaštite objekata značajnih za odbranu Republike,

4) vrši poslove centara za obaveštavanje u skladu sa propisom koji sporazumno donose ovo Ministarstvo i Ministarstvo odbrane,

5) organizuje, priprema i planira upotrebu milicije u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja.⁷⁷

ČETVRTI deo:

Komanda i kontrola u oružanim snagama SFRJ

Kratki pregled

a. U ovom delu ispituju se teoretski i praktični aspekti komande i kontrole u oružanim snagama SFRJ. To uključuje pregled relevantnog zakonodavstva SFRJ i doktrine JNA, propise, principe i funkciju rukovođenja i komandovanja, kao i ulogu komandanta i štaba brigade, komandnih struktura (štabove komande i komandna mesta), borbene dokumente (uključujući izveštaje) i komandovanje na nivou jedinice u ratu i miru.

b. Jedinstvo komandovanja i jedinstarešinstvo nad i u sklopu sastavnih elemenata Oružanih snaga SFRJ (JNA i TO) i obaveza sprovođenja odluka smatraju se osnovnim principima za uspešno izvođenje vojnih dejstava. Krajem osamdesetih godina preduzete su određene u cilju čvršće savezne kontrole nad republičkim organima teritorijalne odbrane.

c. Komanda brigade je organizacijski organ za rukovođenje i komandovanje brigadom. Komandant brigade ima isključivo pravo da komanduje svim jedinicama brigada i pridodatim jedinicama. Snosi punu odgovornost za funkcionisanje komande brigade i potčinjenih komandi. Komandant donosi odluke, dodeljuje zadatke jedinicama, prati njihovo izvršenje i zahteva njihovo striktno sprovođenje bez obzira na eventualne poteškoće.

d. Komandantu pomaže štab komande, kojim rukovodi načelnik štaba (NŠ). Nadalje, postoji niz organa (za politički rad,

⁷⁷ Dokazni predmet br. 482, ERN broj teksta na b/l/s-u 0216-2249-0216-2261; engleski prevod ET 0216-2249-0216-2261, *Uredba o proglašenju Zakona o odbrani*, 18. juli 1991, član 10.

bezbednost i logistiku), koji su neposredno odgovorni komandantu brigade. Načelnici tih organa su pomoćnici komandanta. Organ bezbednosti je odgovoran za kontraobaveštajne aktivnosti i pružanje stručnih saveta komandantu brigade za korišćenje jedinice/jedinica vojne policije u brigadi.

e. Štab brigade je dužan da u svakom trenutku tokom operacija komandantu pruži detaljne informacije o situaciji i aktivnostima njegovih jedinica. U skladu sa propisima JNA, komandant u svakom času mora da zna stanje u svojim potčinjenim jedinicama, dva nivoa niže.

f. Akta komandovanja (zapovesti, naređenja, instrukcije i direktive) sadrže zadatke upućene podređenima. Dokumenta za izveštavanje i obaveštavanje koriste se za informisanje nadređenih i podređenih. Ratna knjiga/dnevnik vodi se svaki dan celo trajanje rata i sadrži hronološki pregled svih značajnih događaja, kratkog sadržaja svih naređenja komandanta, najvažnijih zapovesti, informacija iz izveštaja podređenih, primljenih i poslatih obaveštenja i drugih važnih aktivnosti i događaja u bataljonu /kao u originalu/.

Zakonski okvir

JNA

(1) Član 110. *Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982.* navodi da rukovođenje i komandovanje JNA ostvaruju starešine jedinica i ustanova JNA u skladu sa saveznim zakonom. Osim toga, navodi se da načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ zamenjuje saveznog sekretara za narodnu odbranu u slučaju odsutnosti .

Član 110. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Rukovođenje i komandovanje oružanim snagama ostvaruje savezni sekretar za narodnu odbranu u skladu sa ovlašćenjima koje na njega, na osnovu Ustava SFRJ, prenese Predsedništvo SFRJ i u skladu sa saveznim zakonom.

Saveznog sekretara za narodnu odbranu u slučaju njegove odsutnosti ili sprečenosti u poslovima iz stava 1. ovog člana zamenjuje načelnik Generalštaba.

Rukovođenje i komandovanje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji ostvaruju starešine jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije, u skladu sa saveznim zakonom.⁷⁸

(2) Član 113. *Zakona o ONO* iz 1982. dodaje da starešine jedinica i ustanova JNA i teritorijalne odbrane, u okviru svojih ovlašćenja, odgovaraju pretpostavljenim vojnim starešinama za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i svoju komandu i kontrolu u skladu sa sistemom rukovođenja i komandovanja koji je utvrdilo Predsedništvo SFRJ.

Član 113. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Komandanti teritorijalne odbrane i starešine jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije i teritorijalne odbrane odgovaraju pretpostavljenim vojnim starešinama za svoj rad, borbenu gotovost, upotrebu jedinica i ustanova i rukovođenje i komandovanje, u skladu sa sistemom rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama (član 106. stav 1. tačka 3 i član 112) i u okviru svojih ovlašćenja.⁷⁹

Teritorijalna odbrana (TO)

(1) O rukovođenju i komandovanju TO-om govori se u članovima 95. i 115. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. godine. U članu 115. navodi se da su komandanti republičkih i pokrajinskih TO-a odgovorni Predsedništvu SFRJ.

Član 95. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Organizovanje, pripremanje i rukovođenje teritorijalnom odbranom u republikama i autonomnim pokrajinama vrše nadležni organi u republikama i autonomnim pokrajinama, u skladu sa pravima i dužnostima utvrđenim ustavom i zakonom.⁸⁰

⁷⁸ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 110.

⁷⁹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 113.

⁸⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 95.

Član 115. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Komandanti teritorijalne odbrane republika i komandanti teritorijalne odbrane autonomnih pokrajina odgovaraju u smislu člana 113. ovog zakona Predsedništvu SFRJ.

Međusobni odnosi u rukovođenju teritorijalnom odbranom komandanta teritorijalne odbrane Socijalističke Republike Srbije i komandanata teritorijalne odbrane socijalističkih autonomnih pokrajina uređuju se i u skladu sa članom 4. Ustava SFRJ.⁸¹

(2) U članu 116. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. objašnjava se koordinacija i sadejstvo JNA i TO-a.

Član 116. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije i jedinice i ustanove teritorijalne odbrane, koje učestvuju u izvršavanju zajedničkog borbenog zadatka, potčinjavaju se starešini koji rukovodi izvršavanjem tog zadatka.

Na privremeno zaposednutoj teritoriji, kad to borbena situacija zahteva, komandanti teritorijalne odbrane rukovode i komanduju i jedinicama i ustanovama Jugoslovenske narodne armije, ako planom ili posebnom naredbom nije drukčije određeno.

Štabovi teritorijalne odbrane usklađuju planove i borbena dejstva teritorijalne odbrane na svom području sa planovima i borbenim dejstvima Jugoslovenske narodne armije, kao i sa planovima i dejstvima teritorijalne odbrane susedne društveno-političke zajednice.⁸²

(3) S obzirom na sadržaj drugog stava ovog člana, podrazumeva se da je u većini situacija pri izvodenju vojnih dejstava TO inače potčinjen JNA. *Strategija oružane borbe* iz 1983. govori više o tome na koji način je uređeno rukovođenje i komandovanje za vreme dejstava, ističući važnost neprekidne i tesne saradnje između dve komponente Oružanih snaga SFRJ.⁸³

⁸¹ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 115.

⁸² Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član.116.

⁸³ Dokazni predmet br. 479; ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-0116-0096; engleski prevod L007-1841-L0007-1889, priručnik SSNO-a *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava IV.

Načelno, na frontu komanduje komandant jedinice Jugoslovenske narodne armije, a na privremeno zaposednutoj teritoriji komandant štaba ili jedinice Teritorijalne odbrane, ako planom ili posebnom naredbom nije drugačije određeno.

...

Jedinice Teritorijalne odbrane biće, najčešće, prepotčinjavane komandama jedinica Jugoslovenske narodne armije u odbrani gradova, u protivdesantnoj borbi većih razmera, u dejstvima na frontu i u drugim situacijama kada je to neophodno. Jedinice Jugoslovenske narodne armije biće prepotčinjene štabovima Teritorijalne odbrane, najčešće, na privremeno zaposednutoj teritoriji, na pomoćnim pravcima i u drugim situacijama, kada je Teritorijalna odbrana nosilac borbenih dejstava.⁸⁴

(4) što se organizacije komande tiče, na početku su štabovi Teritorijalne odbrane bili pod dvojnomo subordnacijom/rukovodenjem: s jedne strane, vlasti republika i (autonomnih) pokrajina imale su kontrolu nad opremanjem i obukom, a s druge strane, u smislu korišćenja odgovorna za borbeno korišćenje formacija i jedinica Teritorijalne odbrane u borbi bili su potčinjeni Vrhovnoj komandi.⁸⁵ Tokom godina, a naročito posle Titove smrti (4. maja 1980), projugoslovenski orijentisane starešine u JNA sve više su postajale nepoverljive prema TO-u. Plašili su se da republike od svojih jedinica TO-a stvaraju nezavisnu vojsku sposobnu da se suprotstavi JNA.⁸⁶ Prema rečima saveznog sekretara za narodnu odbranu, generala armije Veljka Kadijevića, Ustav iz 1974. je dao republikama i pokrajinama pravo nadzora nad TO-om i potčinio štab TO-a po dva osnova: potčinjen je komandama Oružanih snaga, i odgovoran rukovodstvima republika, pokrajina i opština. Kadijević je smatrao da je to "izvanredna podloga za paralisanje komandovanja, pa i više od toga".⁸⁷ Na taj način je započeo

⁸⁴ Dokazni predmet br. 479; ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-0116-0096; engleski prevod L007-1841-L0007-1889, priručnik SSNO-a *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava IV.

⁸⁵ Dokazni predmet br. 485, ERN teksta na b/h/s-u 0089-0660-0089-0739, engleski prevod 0090-1092-0090-1158, Izveštaj vojnog eksperta prof. dr Radovana Radinovića u predmetu Kunarac, 1999.

⁸⁶ Dokazni predmet br. 485, ERN teksta na b/h/s-u 0089-0660-0089-0739, engleski prevod 0090-1092-0090-1158, Izveštaj vojnog eksperta prof. dr Radovana Radinovića u predmetu Kunarac, 1999. Vidi takođe dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; engleski prevod 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, na str. ERN 0036-2674.

⁸⁷ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; engleski prevod 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, na str. ERN 0036-2674.

proces čiji cilj je bio centralizovanje kontrole nad TO-om. Izgleda da je prvi korak u tom procesu učinjen 1980. stvaranjem Saveta Teritorijalne odbrane u sklopu SSNO-a, pod kontrolom saveznog sekretara za narodnu odbranu.⁸⁸ U Savetu su bili predstavnici Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i komandanti republičkih i pokrajinskih TO-a. Svet je za SSNO pripremao predloge o organizaciji, obuci i potrebama jedinica TO-a.

(5) Plan reorganizacije pod nazivom "JEDINSTVO", usvojen 1986, uveo je nova vojno-operativnu i vojno-geografsku podelu teritorije SFRJ⁸⁹, a štabovi i jedinice TO-a u republikama i pokrajinama stavljeni su pod komandu strateških komandi Oružanih snaga (= vojnih oblasti)⁹⁰.⁹¹ Planom "JEDINSTVO" "načelnik Generalštaba JNA" postao je "načelnik Generalštaba oružanih snaga"⁹² koje su uključivale ne samo JNA, već i republičke snage TO-a.

(6) Namera počinjavanja TO-a strateško-operativnim komandama oružanih snaga (tj. vojnim oblastima), prema tvorcima plana "JEDINSTVO" bila je da se formalno i u praksi stvori jedinstveni sistem rukovođenja i komandovanja oružanim snagama.⁹³ General armije Veljko Kadijević napisao je u svojim objavljenim memoarima da će nova teritorijalna organizacija JNA smanjiti kontrolu republika nad TO-om i JNA.⁹⁴ Na osnovu plana "JEDINSTVO", TO je do kraja osamdesetih stavljen pod neposrednu kontrolu SSNO-a i JNA.

(7) S istom namerom preduzete su mere za povećanje kontrole JNA nad oružjem i municijom TO-a. Dana 14. maja 1990. general-pukovnik

⁸⁸ Dokazni predmet br. 474, ERN engleskog teksta 0063-4242-0063-4295, Bradford Studies on Yugoslavia nr. 13, *The Yugoslav People's Army: The Political Dimension*, Marko Milivojević, 1988.

⁸⁹ Vidi PETI deo.

⁹⁰ VO (Vojna oblast)

⁹¹ Dokazni predmet br. 485, ERN teksta na b/h/s-u 0089-0660-0089-0739, engleski prevod 0090-1092-0090-1158, Izveštaj vojnog eksperta prof. dr Radovana Radinovića u predmetu Kunarac, 1999.

⁹² Dokazni predmet br. 487, ERN teksta na b/h/s-u K001-5880-K001-5880. Naredba o preimenovanju "Generalštaba Jugoslovenske narodne armije" u "Generalštab oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije", Službeni vojni list SFRJ, 13. oktobar 1987.

⁹³ Dokazni predmet br. 485, ERN teksta na b/h/s-u 0089-0660-0089-0739, engleski prevod 0090-1092-0090-1158, Izveštaj vojnog eksperta prof. dr Radovana Radinovića u predmetu Kunarac, 1999.

⁹⁴ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; engleski prevod 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, na str. 0036-2676.

Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga JNA⁹⁵, izdao je komandantima 1, 3. i 5. vojne oblasti, Vojnopomorske oblasti, Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane strogo poverljivo naređenje br. 19-01 o "Čuvanju naoružanja i municije TO-a". Ovim naređenjem JNA je preuzela čuvanje naoružanja i municije Teritorijalne odbrane u svojim skladištima.⁹⁶

Čuvanje naoružanja i municije Teritorijalne odbrane (TO) – naređenje

Radi sigurnog smeštaja i čuvanja naoružanja i municije teritorijalne odbrane, a u skladu sa postavljenim zadacima saveznog sekretara za narodnu odbranu, na sednici Vojnog saveta 27. 04. 1990. godine,

NAREDJUEM

1) Komande vojnih oblasti i RV i PVO sa štabovima TO SR i SAP, organizovaće preuzimanje, smeštaj i čuvanje kompletnog naoružanja i municije od TO u skladištima i magacinima JNA. Komandanti TO u okviru organizacijsko-formacijske dogradnje, a u skladu sa operativnim zahtevima, razmotriće eventualnu mogućnost ukidanja pojedinih manjih jedinica TO čije se oružje i municija ne mogu čuvati u skladištima i magacinima JNA.⁹⁷

Veljko Kadijević je odluku da se TO razoruža i stavi pod kontrolu JNA okarakterisao kao "jednu od najznačajnijih mera paralisanja pogubnog ustavnog koncepta o oružanim snagama".⁹⁸ Borisav Jović, koji je u to vreme bio predstavnik Srbije u Predsedništvu SFRJ i njegov predsednik, dao je u svom objavljenom dnevniku sledeći komentar:

⁹⁵ To se odnosi na JNA i TO.

⁹⁶ Dokazni predmet be. 488, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7103-0207-7103, engleski prevod 0302-9202-9202-0302-9203, *Čuvanje naoružanja i municije – naređenje*, general pukovnik Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ, 14. maj 1990.

⁹⁷ Dokazni predmet br. 488, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7103-0207-7103, engleski prevod 0302-9202-9202-0302-9203, *Čuvanje naoružanja i municije – naređenje*, general pukovnik Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ, 14. maj 1990.

⁹⁸ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; engleski prevod 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević "Moje viđenje raspada", Beograd, 1993, na str. 0036-2677.

"Preduzimamo mere da se u Sloveniji i Hrvatskoj oduzme oružje iz civilnih magazina TO i da se prenese u vojne magazine. Nećemo dozvoliti da oružje Teritorijalne odbrane zloupotrebe u eventualnim sukobima ili za nasilno otepljenje.

Praktično smo iz razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud."⁹⁹

Prema izveštajima TO-a Republike Hrvatske, preduzete su mere da se naredba br. 19-01 sprovede.¹⁰⁰

(8) U maju 1990. nadležnim odeljenjima u sklopu SSNO-a, Generalštabu Oružanih snaga SFRJ i štabovima JNA i TO-a upućena je na privremeno korišćenje i ocenu u periodu od 1990. do 1992. radna verzija dokumenta pod nazivom *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*. Konačna verzija je trebalo da bude objavljena 1992.¹⁰¹ Nema dokaza o tome da je taj dokument postao deo službene doktrine iako se primenjuju principi rukovođenja i komandovanja koji su u njemu sadržani. U njemu se pravi razlika između mirnodopskog vremena i rata i kaže se da "RŠTO u miru rukovode i komanduju svim snagama TO u republici, a u ratu prepotčinjavaju se komandama str. grupacija."... "Komandanti TO u opštinama i njima ravni, potčinjeni su pretpostavljenom komandantu TO, odnosno komandantu jedinice JNA u zoni odgovornosti".¹⁰²

Osim toga, u dokumentu se kaže da postoji zamenik načelnika štaba Oružanih snaga SFRJ za TO, koji je "stručni i štabni organ GŠ za planiranje, razvoj, izgradnju, kontrolu i koordinaciju na stratejskom nivou RiK-a u TO".

⁹⁹ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172, engleski prevod 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15 .5. 1989 – 8 .7. 1992*, Beograd, Politika, 1995, str. 1-492, beleška od 17. maja 1990.

¹⁰⁰ Dokazni predmet br. 490; ERN teksta na b/h/s-u 0201-1572-0201-1576, engleski prevod 0201-1570-0201-1571, *Izveštaj o preseljenju naoružanja i municije u skladišta JNA*, br. 365/3, 21. maj 1990. Dokazni predmet br. 491, ERN teksta na b/h/s-u 0201-1546-0201-1555, engleski prevod 0201-1544-0201-1545 *Izveštaj o preseljenju naoružanja i municije*, br. 23-10-16, 31. maj 1990.

¹⁰¹ Dokazni predmet br. 400; ERN teksta na b/h/s-u 0049-9166-0049-9183; engleski prevod ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*, 1990, str. 2.

¹⁰² Dokazni predmet br. 400; ERN teksta na b/h/s-u 0049-9166-0049-9183; engleski prevod ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*, 1990.

Definicija rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama SFRJ

a. Pravilom JNA *Pravilo - korpus kopnene vojske, privremeno* iz 1990. definiše se princip rukovođenja i komandovanja.

Rukovođenje i komandovanje je svesna i organizovana delatnost komandanta korpusa i organa komande na angažovanju i objedinjavanju dejstava i aktivnosti svih jedinica, komandi, štabova i drugih subjekata opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u zoni operacije, kao i sredstava u oružanoj borbi radi ostvarivanja postavljenih ciljeva na optimalan način.

Rukovođenje i komandovanje se ostvaruje kroz planiranje, koordinaciju, organizovanje, komandovanje i kontrolu, pripremu i izvođenje operacija i drugih borbenih dejstava; zasniva se na jedinstvenim, neprekidnim, sigurnim, elastičnim, efikasnim, operativnim i tajnim informacionim tokovima između komandi, jedinica i ustanova. Komandant korpusa komanduje snagama Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane koje su mu podčinjene u zoni operacije.¹⁰³

b. Iako se definicija sadržana u dokumentu "*Pravilo - korpus kopnene vojske, privremeno*" iz 1990. godine odnosi samo na komandanta korpusa, pregled pravila i priručnika Oružanih snaga SFRJ i JNA pokazuje da je ta opšta definicija primenjiva na sve nivoe jedinica u oružanim snagama. Tačke 107. i 108. dokumenta pod nazivom "*Pravilo brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka)*" iz 1984. koje se odnose na jedinice na nivou brigada, pa tako i Gardijsku motorizovanu brigadu 1991. godine sadrže sličnu definiciju.¹⁰⁴

Komandovanje brigadom predstavlja deo jedinstvenog sistema rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama, a zasniva se na usvojenim načelima komandovanja. Komandovanje podrazumeva najbolji način korišćenja sposobnosti ljudi i mogućnosti tehničkih sredstava kako bi brigada pri izvršavanju određenog zadatka postigla što bolje zadatke. Da bi se to ostvarilo, komandovanje treba da bude jedinstveno, neprekidno, sigurno, elastično, efikasno i operativno.

¹⁰³ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, tačka 63.

¹⁰⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 107.

c. Definicija iz dokumenta *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. navodi uslove neophodne da bi funkcionisao sistem rukovođenja i komandovanja. Ti uslovi su: jedinstvo, neprekidnost, sigurnost, elastičnost, efikasnost i operativnost rukovođenja i komandovanja.¹⁰⁵ Jedinstvo znači da sve jedinice brigade (uključujući i TO) saradnjom, zajedničkim naporima i sadejstvom dejstvuju u nameri da postignu zajednički cilj. Neprekidnost podrazumeva stalno funkcionisanje sistema rukovođenja i komandovanja. Sigurnost sistema rukovođenja i komandovanja postiže se obezbeđenjem sistema kako bi se sprečilo neprijateljsko ometanje ili prisluškivanje. Elastičnost se odnosi na sposobnost brzog prilagođavanja promenama operativne situacije. Efikasnost i operativnost znači da je komanda brigade sposobna da pravovremeno i pravilno donosi odluke, brzo ih prenosi na potčinjene i utiče na realizaciju odluka.¹⁰⁶

Jedinstvo komandovanja ogleda se u usmeravanju ka jedinstvenom cilju svih jedinica brigade i ostalih subjekata u njenoj zoni borbenih dejstava. Postiže se zajedničkim naporima komande brigade i komandi potčinjenih i sadejstvujućih jedinica i štabova TO... Za ostvarivanje jedinstva komandovanja, potrebno je organizovati jedinstven sistem veza i kriptozastite za sve snage u zoni dejstva brigade...

Neprekidnost komandovanja u brigadi podrazumeva stalno funkcionisanje njenih subjekata komandovanja i njihov neprekidan uticaj na izvođenje borbenih dejstava. Neprekidnost komandovanja brigadom i drugim snagama u zoni borbenih dejstava obezbeđuje se: organizacijsko-formacijskom strukturom komande brigade; obezbeđenjem komande brigade i potčinjenih komandi odgovarajućim tehničkim sredstvima; dobrom uvežbanošću komandi i jedinica za izvođenje borbenih dejstava u različitim uslovima borbene situacije; sigurnim sredstvima veze povezivanjem komande brigade sa pretpostavljenim, potčinjenim, sadejstvujućim i susednim komandama, štabovima TO... Prekid veza sa pretpostavljenim ne sme biti razlog za prekid dejstava i pasivnost brigade.

¹⁰⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 108-112.

¹⁰⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 108-112.

Sigurnost komandovanja podrazumeva otpornost komande i sistema veza na fizička, elektronska i druga dejstva neprijatelja. Postiže se preduzimanjem mera fizičkog obezbeđenja, mera tehničke zaštite, taktičkim merama i postupcima i merama bezbednosti i samozaštite.

Elastičnost komandovanja brigadom podrazumeva sposobnost njene komande i komandi potčinjenih jedinica da se brzo prilagođavaju promenama situacije. Bitan preduslov elastičnosti je visok stepen osposobljenosti starešina da u različitim uslovima samostalno, samoinicijativno i brzo cene situaciju i rešavaju složene borbene zadatke...

Efikasnost i operativnost komandovanja podrazumeva sposobnost komande brigade da pravovremeno i pravilno donosi odluke, brzo ih prenosi na potčinjene i da preko njih efikasno utiče na realizaciju odluka... Pravovremeno doneta odluka, makar i bez svih elemenata, bolja je i efikasnija od one koja se donese sa zakašnjenjem. Inicijativa i smelo preuzimanje odgovornosti, posebno u složenim situacijama, takođe je jedan od neophodnih uslova za efikasno komandovanje.

d. *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. godine definiše "proces komandovanja" kao "neprekidan, jedinstven i uzajamno povezan proces", koji obuhvata "neprekidno sticanje podataka, praćenje situacije, donošenje odluka i izdavanje zapovesti i naredenja".¹⁰⁷ Komandant koristi "akte komandovanja" (naredenja i zapovesti) da saopšti svoje odluke i aktivira proces izvršenja zadataka.¹⁰⁸

Funkcije (komponente) rukovođenja i komandovanja

"Proces komandovanja" se ostvaruje "planiranjem, organizovanjem, naređivanjem, koordinacijom i kontrolom".¹⁰⁹ Udžbenik JNA o rukovođenju i komandovanju iz 1983. definiše pet funkcija rukovođenja i

¹⁰⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 113.

¹⁰⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984.

¹⁰⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 113.

komandovanja (vidi dalje u tekstu).¹¹⁰ U tih pet funkcija rukovođenja iscrpno su i konkretno opisana ovlašćenja, dužnosti i odgovornosti komandanta na svim nivoima jedinica i komandi. Prema tim definicijama, "pretpostavljeni starešina" ima pravo na komandovanje.

Planiranje

Planiranje je skup poslova organa rukovođenja i komandovanja kojima se iznalazi najbolje rešenje, način i program za izvršenje postavljenog zadatka.

Planiranje se obavlja neprekidno, od prijema do izvršenja zadatka. Planira se na svim nivoima od najnižeg (npr. odeljenja) do najvišeg organa rukovođenja i komandovanja (SSNO).

Organizovanje

Sušтина organizovanja kao funkcije rukovođenja i komandovanja je u tome da se organizacijski obezbedi izvršenje donete odluke. To je proces formiranja celog sistema za izvršenje zadatka. Ostvaruje se postavljanjem zadataka, pridavanjem, prepotčinjavanjem i obrazovanjem grupa i posebnih sastava, njihovim postavljanjem na određena mesta (stvaranjem borbenog poretka), rasporedom organa za rukovođenje i komandovanje na komandna mesta i osmatračnice, organizovanjem sadejstva, organizacijom veza (komandovanja i sadejstva), obezbeđenjem borbenih dejstava, borbenim obezbeđenjem i drugo. Dakle, organizovanjem se stvara konkretna organizacija za izvršenje zadataka (borbeni poredak, marševski poredak i dr.).

Komandovanje

Proces odlučivanja (donošenja odluka) i dodeljivanje zadataka potčinjenim (pojedincima, komandama, organima i jedinicama) naziva se komandovanje. Znači, komandovanjem se ostvaruje rukovođenje na svim nivoima od najvišeg (strategijskog) do najnižeg (taktičkog) do zadnjeg izvršioca (pojedince).

¹¹⁰ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, glava 1, podnaslov 6, str. 35-52.

Taj proces dodele zadataka naredbodavnim aktima za izvršenje zadataka je, u stvari, komandovanje. Iz ovoga možemo zaključiti da komanduju samo pojedinci (pretpostavljeni, tj. samo oni koji imaju pravo da donose odluke), a ne drugi organi i komande.

Prema tome, komandovanje, izdavanjem komandi ostvaruje se neposredno i odmah. Pravo na komandovanje imaju samo pretpostavljene starešine.

Komandovanje je procesna funkcija rukovođenja. To je specifičan deo rukovođenja u OS zato što se primenjuje na određenim principima karakterističnim samo za vojnu organizaciju, a to su jednostarešinstvo i subordinacija.

Naređenja se izdaju usmeno, pismeno i preko sredstava veze, a komande samo usmeno ili znakom (signalom). Sva naređenja, bez obzira kako su izdata, kojima se jedinica angažuje na izvršenju nekog zadatka spadaju u oblast komandovanja, a to su: zapovesti, naređenja, direktive i instrukcije.

Koordinacija

Koordinacija je funkcija rukovođenja i komandovanja kojom se usklađuju aktivnosti učesnika u izvršenju zajedničkog zadatka. Usklađivanjem dejstava svih učesnika u izvršenju borbenog zadatka ostvaruje se veća efikasnost, nanose se veći gubici neprijatelju, dobija se u vremenu a manji su gubici sopstvenih snaga i utrošak materijalno-tehničkih sredstava.

Oblik koordinacije koji se primenjuje u borbenim dejstvima nazivamo sadejstvo. Usmerenost sadejstva izražava se u objedinjavanju napora snaga i sredstava za ostvarenje jedinstvenog cilja. Ovo se može ostvariti samo strogo centralizacijom u njegovoj realizaciji. Sadejstvo mora biti precizno organizovano što se sastoji u raspodeli zadataka između snaga i sredstava koje sadejstvuju, tačnom izvršenju zadatka po vremenu, preciziranim zonama, pravcima i objektima dejstva – svim učesnicima. Sadejstvo se organizuje u toku priprema za izvođenje borbenih dejstava, u toku izvođenja borbenih dejstava a stalno se kontroliše, proverava i dograđuje.

Sadejstvom se usklađuju dejstva između jedinica u određenoj zoni borbenih dejstava ili pri dejstvu na objekat, odnosno između elemenata borbenog poretka i ovih sa jedinicama Teritorijalne odbrane i onih na privremeno zaposednutoj teritoriji i u vlastitoj pozadini. Osnova za

organizaciju sadejstva je odluka komandanta. Komandant je organizator ostvarenja koordinaciju između svih učesnika za izvršenje zajedničkog borbenog zadatka, a rad komande korpusa koordinira načelnik štaba. Koordinacijom treba tačno utvrditi ko, kada, gde i kako izvršava dobijeni zadatak.¹¹¹

To znači da dve ili više jedinica koje treba da koordiniraju svoja dejstva ne moraju da budu u komandnom odnosu. Međutim, postoji naređenje o koordinaciji, koju je izdala viša komanda.

Pravilo – korpus kopnene vojske iz 1990. naglašava potrebu za tešnjom koordinacijom između JNA i TO i svih ostalih učesnika operacija.

Usklađivanje aktivnosti svih učesnika u izvršavanju borbenog zadatka postiže se koordinacijom, sadejstvom i saradnjom čime se obezbeđuje plansko izvršavanje postavljenih zadataka, integracija snaga i sredstava, i veći učinak.

Koordinacijom se usklađuju dejstva između jedinica Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, dejstva jedinica na frontu, u vlastitoj pozadini i na privremeno zaposednutoj teritoriji, podrška i angažovanje potencijala društveno političkih zajednica u izvršenju zadatka. Odluka komandanta je osnova, a razrađeni planovi su instrumenti za ostvarenje koordinacije. Komandant je organizator ostvarenja koordinacije između svih učesnika za izvršenje zajedničkog borbenog zadatka, a rad komande korpusa koordinira načelnik štaba.

Koordinacijom treba tačno utvrditi ko, kada, gde i kako izvršava dobijeni zadatak.¹¹² Sadejstvo se organizuje radi potpunog objedinjavanja borbenih dejstava u toku operacije između elemenata operativnog rasporeda i drugih snaga i sredstava po zadatku, mestu i vremenu.¹¹³

Kontrola (inspekcija)

Kontrola je funkcija rukovođenja i komandovanja kojom se steče uvid u stanje i stepen izvršenja postavljenih zadataka. Organizuje se i

¹¹¹ Dokazni predmet br. 188; ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo – korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, par. 111 /kao u originalu/.

¹¹² Dokazni predmet br. 188; ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo – korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, par. 111.

¹¹³ Dokazni predmet br. 188; ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo – korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, par. 112.

sprovodi nepre-kidno u toku svih ostalih funkcija. Funkcijom kontrole ustanovljava se razlika između planiranih (očekivanih) i postignutih rezultata u određenom vremenu.

Načela rukovođenja i komandovanja

a. U članu 112. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. navedena su sledeća tri načela rukovođenja i komandovanja:

- jedinstvo komandovanja
- jednostarešinstvo
- obaveza izvršavanja odluka.

Član 112. *Zakona o opštenarodnoj odbrani*, 1982.

Komandovanje u oružanim snagama zasniva se na načelima jedinstva komandovanja u pogledu upotrebe snaga i sredstava, jednostarešinstva i obaveze izvršavanja odluka, zapovesti i naređenja pretpostavljenog starešine.¹¹⁴

b. Ta tri načela detaljnije su opisana u udžbeniku JNA iz 1983. *Rukovođenje i komandovanje* u kome je navedeno sedam načela.¹¹⁵

(1) Jednostarešinstvo

Ovim načelom je obezbeđeno da se u rukovođenju i komandovanju pojavljuje samo jedan pretpostavljeni koji komanduje i kome se odgovara za izvršenje zadatka.

Načelo jednostarešinstva u rukovođenju i komandovanju sastoji se u neprikosnovenom pravu komandanta da rukovodi i komanduje potčinjenom komandom i jedinicom na osnovu ovlašćenja koja proizilaze iz nadležnosti propisane za određeni nivo rukovođenja i komandovanja.

(2) Subordinacija

Subordinacija je društveni odnos izražen obavezom tačnog i urednog izvršavanja zadataka.

¹¹⁴ Dokazni predmet br. 387, ERN broj teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; engleski prevod L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani* – ONO, Beograd, 1982, član 112.

¹¹⁵ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, glava I, podnaslov 5, str. 27-35.

Osnovno obeležje subordinacije je da pojedinci i komande moraju bezuslovno, tačno i na vreme izvršavati naređenje pretpostavljenog, odnosno pretpostavljene komande. Subordinacijom u vojnoj organizaciji uspostavljen je komandni odnos od Predsedništva SFRJ do odeljenja.

(3) Jedinstvo

Načelo jedinstva rukovođenja i komandovanja zasniva se na doktrinar-nom stavu da je odbrana zemlje jedinstvena i nedeljiva. Osnovu primene načela jedinstva rukovođenja i komandovanja oružanim snagama čine:

- ideološko jedinstvo;
- jedinstvo vojne organizacije i sistema odnosa i veza;
- jedinstveno funkcionisanje, međusobna povezanost oružanih snaga i odbrambenih struktura društva;
- jedinstvena koncepcija, doktrina i strategija oružane borbe.

(4) Nепреkidnost

Pod neprekidnošću se podrazumeva stabilnost sistema rukovođenja i komandovanja, odnosno njegova vitalnost, a ako dođe do nekih poremećaja, da je u stanju da se brzo ponovo organizuje.

(5) Elastičnost

Ako je odluka za dejstvo doneta na osnovu poznatih elemenata i na vreme, to nije garancija da će se sve odvijati kako je predviđeno u odluci.

Odstupanja od plana i nagle (čak iznenadne) promene situacije u borbenim dejstvima redovna su pojava.

(6) Operativnost

Operativnost u radu komandi treba da omogući da se odluka donese pravovremeno, da se neprijatelj preduhitri u nanošenju udara i da se efikasno iskoriste borbene mogućnosti svojih jedinica. Operativnost komandi zasniva se na visokoj stručnosti organa komande, uvežbanosti komande, dobroj organizaciji rada u komandi, poznavanju i praćenju situacije, pravovremenom donošenju odluke i njenom prenošenju na potčinjene, uticajem na izvršenje odluke i pravovremenim reagovanjem na novonastale promene.

(7) Tajnost

Sve odluke, mere i namere koje se preduzimaju u sistemu rukovođenja i komandovanja ako ih neprijatelj na bilo koji način otkrije,

pre njihove realizacije, osuđene su na neuspeh a to povlači za sobom nesagledive posledice.

Načela rukovođenja i komandovanja opisana u ovim izdanjima JNA mogu se smatrati univerzalnim. Ona vrede za sve oružane snage, bilo da se radi o NATO-u, JNA ili (bivšem) Varšavskom paktu, u svakom periodu i u svakoj vojnoj operaciji.

Međutim, iznimno je važno, naročito tokom vojnih dejstava, stalno se pridržavati i primenjivati načela rukovođenja i komandovanja u cilju neometanog i uspešnog izvođenja operacija.¹¹⁶

Činioci rukovođenja i komandovanja

U udžbeniku iz 1983. *Rukovođenje i komandovanje* navedeno je osam "os-novnih činilaca koji se smatraju neophodnim za uspešno rukovođenje i komandovanje"¹¹⁷. Ti činioci kao i njihove definicije su navedeni u daljem tekstu.

a. Ciljevi

Funkcionisanje ili stvaranje nekog sistema deo je ostvarenja nekog cilja. Znači, cilj je određena vrednost koju treba sačuvati ili steći. Ciljeve određuju društveni subjekti ili organi. Cilj mora biti jasno određen i realno postavljen da bi se mogao ostvariti.

b. Autoritet

Autoritet ima veliki značaj kao činilac rukovođenja i komandovanja. To je i razumljivo, i nije potrebno mnogo dokazivati da će starešina koji ima veći autoritet imati više uspeha u rukovođenju i komandovanju, za razliku od starešine koji nema dovoljno autoriteta.

Autoritet se definiše kao ugled i njegova vrednost koju ocenjuje sredina (kolektiv, zajednica i sl.) o starešini — rukovodiocu. Autoritet starešine vezan za čin i položaj predstavlja formalni autoritet. Sigurno je da je ovaj autoritet neophodan, ali je to nedovoljno za uspešno rukovođenje i

¹¹⁶ Ovo se može zaključiti iz dokaznog predmeta br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, engleski prevod L006-3323-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983.

¹¹⁷ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, engleski prevod L006-3323-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, glava I, podnaslov 4, str. 5-27.

komandovanje. Potreban je i lični autoritet, jer ova dva autoriteta daju onaj prvi potreban za uspešno rukovođenje i komandovanje.

c. Odgovornost

Pod pojmom odgovornosti podrazumeva se društveni odnos za savesno, stručno (kvalitetno) i potpuno izvršavanje preuzetih obaveza u službi. Ovo posebno karakteriše vojnu organizaciju, gde bez potpune odgovornosti svih članova u vršenju službe vojna organizacija ne bi mogla efikasno funkcionisati.

Vojne jedinice u miru, a pogotovo u ratu izvršavaju složene zadatke. Odatle proizlaze mnoge obaveze, a sa njima i odgovornosti svakog pojedinca. Funkcija starešine je vrlo odgovorna, te pored propisane, snosi i moralnu odgovornost za uspeh svoje jedinice. Odgovornost nalaže od starešine poznavanje, pridržavanje i primenu vojnih propisa, pa i više od toga. Propisima je nemoguće sve rešiti. Starešina, često, mora sam da rešava nastale probleme preuzimajući svesno odgovornost i rizik.

d. Poverenje

Starešine u vojnoj organizaciji obavljaju vrlo složene i odgovorne dužnosti: obuku vojnika i jedinica za odbranu zemlje, rukovanje brojnom i vrlo komplikovanom vojnom tehnikom i sl.

Postavljanje (naredbom) na određenu dužnost predstavlja poverenje za starešinu koje mu ukazuje naredbodavac (pretpostavljeni), očekujući od njega da to poverenje i opravda, pre svega rezultatima rada. Za starešinu to je dužnost i poverenje. Iz poverenja proizlaze obaveze i odgovornost, jer bez poverenja nema ni odgovornosti.

Poverenje se stiče, potvrđuje i uvećava samo rezultatima rada koji su postignuti poštenim radom. Svaki drugi put ka sticanju poverenja tuđ je i neprihvatljiv našem socijalističkom moralu.

e. Disciplina

Disciplinu bi mogli definisati kao deo društvene svesti o utvrđenom ponašanju ljudi radi obezbeđivanja efikasnosti života i rada određene društvene zajednice.

Nema te organizacije koja može funkcionisati efikasno bez utvrđenih pravila ponašanja njenih članova. Znači, disciplina je neophodna za efikasno funkcionisanje svake organizacije.

Pošto vojna organizacija ima veliku društvenu ulogu i obavezu (funkciju odbrane) proizilazi da se ona po zahtevima i potrebi visoke

discipline izdvaja od ostalih. Disciplina kao činilac rukovođenja i komandovanja vezana je za sve ostale njegove činioce. Disciplina zadire u odnose među ljudima u sve sfere života organizacije. U sistemu rukovođenja i komandovanja važno je da se uspostavi puno poverenje i razumevanje među svim pripadnicima jedinice na bazi osnovnog zadatka, prava i obaveza, subordinacije što podrazumeva visoku disciplinu i ujedno drugarske odnose.

f. Moral

Ostvarenje postavljenih ciljeva zavisi od ljudi, njihove svesti, čvrste volje i organizovanosti. Samo jedinica visokog morala može izdržati sve teškoće u borbi i efikasno primeniti borbenu tehniku i vojna znanja. Borbeni snagu jedinice čine sledeći elementi: naoružanje, obučenos, uvežbanost i dr., a moral je ta kohezijska snaga koja te elemente povezuje u jednu celinu. Najsavremenije naoružanje, majstorska obučenos i uvežbanost jedinice bez visokog morala ne predstavlja neku vrednu borbenu snagu. Iz iznetog možemo zaključiti da je najvažniji činilac rukovođenja i komandovanja ocena morala jedinice tj. moralno-političkog stanja.

g. Propisi

Delatnost vojne organizacije je važna oblast za svako društvo. Ta delatnost je značajna, složena i odgovorna kako za celu organizaciju, tako i za njene delove i pojedince. Tako značajna oblast društvene delatnosti ne može se prepustiti stihiji, da bude bez uređenih odnosa kako organizacije prema društvu, tako i unutar same organizacije. Ti odnosi su regulisani i uređeni zakonima i propisima. Rukovođenjem se propisi pretvaraju u postupke. Iz ovoga proizilaze pravne (zakonske) osnove rukovođenja i komandovanja. Postojanje i funkcionisanje vojne organizacije temelji se na zakonima, propisima, pravilima i uputstvima. Sve to starešine moraju dobro poznavati i primenjivati u praksi.

h. Vreme

Vreme kao činilac rukovođenja i komandovanja, ima sve značajniju, a često, i odlučujuću ulogu. Danas se od komanda i starešina zahteva da u što kraćem vremenu donesu odluku, što vremenu daje još veći značaj.

Komandna struktura

Opšte karakteristike

(1) Udžbenik JNA iz 1983. *Rukovođenje i komandovanje* daje sveobuhvatno objašnjenje komandne strukture u vojnim jedinicama iznad nivoa čete.¹¹⁸ Prema tom udžbeniku, komandant postoji na svakom nivou komandovanja. Od nivoa puka naviše, komandantu pomaže štab, na čelu koga je načelnik štaba, koji je u isto vreme i zamenik komandanta. U sastavu štaba su odseci (organi) štaba koji se bave različitim aspektima priprema i izvođenja vojnih dejstava. Ti organi su:

- organ za operativne poslove i obuku
- organ za obaveštajne poslove
- organ za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove
- organi rodova.

Načelnici tih organa ujedno deluju i kao pomoćnici načelnika štaba. Sem njih, komandant ima i niz pomoćnika komandanta koji rukovode specijalizovanim organima (političko vaspitanje, bezbednost i pozadina), a nisu članovi štaba. Sve komande od bataljona pa naviše imaju sličnu unutrašnju strukturu. Na čelu svih komandi – štabova nalazi se komandant za koga su direktno vezane jedinice.¹¹⁹

Sve komande, od puka i više imaju štab na čelu sa načelnikom štaba, koji je ujedno i zamenik komandanta. Štab u svom sastavu, zavisno od nivoa komande, ima određeni broj organa (za obaveštajne, operativne, organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove i organe rodova). Za načelnika štaba direktno je vezan administrativni organ i jedinica za opsluživanje komande (komanda stana). S obzirom na potrebe obezbeđenja u političkom, bezbednosnom i pozadinskom smislu, u unutrašnjoj strukturi komande postoje organi za obavljanje ovih funkcija. Starešine tih organa direktno su potčinjeni komandantu. Oni su, sa načelnikom štaba ujedno pomoćnici komandanta.¹²⁰

¹¹⁸ Bataljon-puk-brigada-divizija-korpus-armija (vojna oblast)-Generalštab (vidi ČETVRTI deo: Struktura oružanih snaga SFRJ, 2. odeljak, Operativna struktura JNA).

¹¹⁹ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenju i komandovanju*, 1983, str. 98-99.

¹²⁰ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenju i komandovanju*, 1983, str. 103-104.

Komanda brigade

U udžbeniku JNA *Pravilo brigade - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. detaljno se opisuje organizacija štaba pešadijske ili motorizovane brigade JNA.¹²¹ Prema tom pravilu "komanda brigade jeste organizacijsko-formacijski organ brigade namenjen za rukovođenje i komandovanje brigadom. Komanda brigade je opremljena i osposobljena za uspešno objedinjavanje dejstva svih snaga u zoni upotrebe brigade."¹²²

Komponente komande brigade (tj. komandant brigade i njegov štab)

(1) Poslovi komande brigade grupišu se po srodnosti na: komandno-štabne, političke, samozaštitne, bezbednosne, pozadinske i opšte. Shodno ovim poslovima, u komandi brigade postoje sledeći stručni činioци ili organi: komandant, štab, organ za politički rad, organ bezbednosti, organ pozadine i komanda stana. Poslove samozaštite obavljaju svi organi komande kao sastavni deo svojih funkcionalnih obaveza.¹²³

(2) Komandant brigade "ima isključivo pravo komandovanja svim jedinicama iz sastava brigada i pridatim jedinicama. On snosi punu odgovornost za komande brigade i potčinjenih komandi, moralno-političko stanje, bezbednost i borbenu gotovost, obučenosć i pravilnu upotrebu i izvršenje dobijenog zadatka. Komandant donosi odluke, postavlja zadatke jedinicama, kontroliše njihovo izvršenje i zahteva njihovo dosledno

¹²¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par.114-124.

¹²² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 114.

¹²³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 114.

sprovođenje bez obzira na teškoće koje se pojavljuju u toku njihovog izvršavanja".¹²⁴

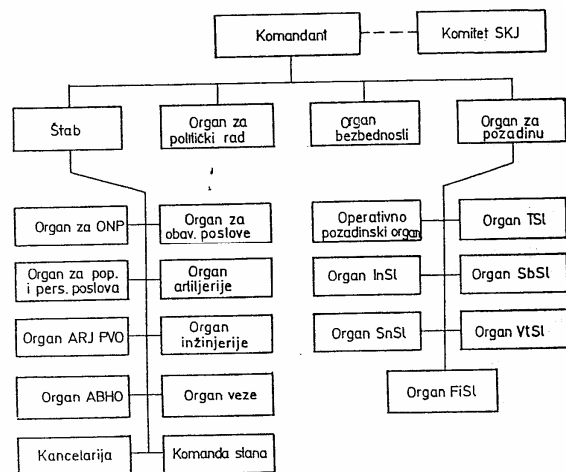
"Isključivo" znači da samo komandant brigade ima ovlašćenje da izdaje naređenja potčinjenim jedinicama. Ostali mogu da izdaju naređenja uz odobrenje komandanta brigade. Puna odgovornost za rad komande brigade i potčinjenih komandi podrazumeva to da, iako komandant brigade može da prenese deo svojih ovlašćenja i ovlašćenja neke starešine iz komande da komanduju jedinicama i ustanovama rodova i službi, on i dalje snosi odgovornost za stanje u tim jedinicama i za rad starešina na koje je preneo neke od svojih dužnosti.

Pravilo brigade - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka iz 1984. izričito ističe važnost ličnosti i držanja komandanta brigade u izvršavanju svojih komandnih dužnosti.¹²⁵

Ličnim držanjem, radom, angažovanjem u sprovođenju politike SKJ, moralnim likom, hrabrošću, sposobnošću, pravednošću, hladnokrvnošću, doslednošću i poštovanjem ličnosti i mišljenja potčinjenih, komandant bitno utiče na celokupno stanje u brigadi, a posebno na moral jedinica i komandovanje.

¹²⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 115.

¹²⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 115.

Šema 2: Sastav komande brigade¹²⁶

(3) Komandantu brigade pomaže štab. štab (brigade) je osnovni organ komande brigade, koji funkcionalno povezuje i objedinjuje rad svih organa komande.¹²⁷ Radom štaba rukovodi načelnik štaba (NŠ). On je istovremeno i zamenik komandanta brigade. Načelnik štaba, u skladu sa komandantovom odlukom, ima pravo da postavlja zadatke potčinjenima. štab sačinjavaju: organ za operativno-nastavne poslove, organ za obaveštajne poslove, organ za popunu i personalne poslove, organi za rodove i kancelarija.¹²⁸

¹²⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 114 (šema 2).

¹²⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 116.

¹²⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 116.

(a) Organ za operativno-nastavne poslove je nosilac planiranja borbenih dejstava i obuke jedinica brigade. Kod njega se stiču raznovrsni podaci, proračuni, procene i analize koje su potrebne za donošenje odluke, organizovanje i izvođenje borbenih dejstava. Treba da poznaje situaciju, odluku komandanta, položaj, stanje i dejstva jedinica i odluke njihovih komandanata. Prisustvuje donošenju odluke komandanta i oformljuje je. Neposredno rukovodi izradom borbenih dokumenata. Načelnik operativno-nastavnog organa je zamenik načelnika štaba.¹²⁹

(b) Organ za obaveštajne poslove je nosilac i organizator stručnih poslova obaveštajnog obezbeđenja borbenih dejstava. On neprekidno prati i ceni neprijatelja, o čijem stanju upoznaje sve zainteresovane u komandi. Komandantu ili načelniku štaba predlaže način i sredstva za obaveštajno obezbeđenje brigade. U stručnom pogledu usmerava rad obaveštajno-bezbednosnih organa i potčinjenih jedinica.¹³⁰

(c) Organ za popunu i personalne poslove stara se o popuni komande brigade i potčinjenih jedinica.¹³¹

(d) Organi za rodove su stručni organi komande koji predlažu najcelishodniju upotrebu jedinica rodova kako bi brigada kao celina najbolje izvršila zadatak.¹³²

(e) Kancelarija obavlja administrativne poslove za sve organe komande.¹³³

¹²⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 117.

¹³⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 118.

¹³¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 119.

¹³² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 120.

¹³³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 120.

(4) Sem ovih organa, postoji i niz organa (za politički rad, bezbednost i pozadinu) koji nisu deo štaba brigade (tj. nisu potčinjeni načelniku štaba) već su neposredno odgovorni komandantu brigade. Načelnici tih organa su pomoćnici komandanta (tj. pomoćnik komandanta za bezbednost, pomoćnik komandanta za pozadinu). Organ bezbednosti je odgovoran za kontraobaveštajne aktivnosti. Komandantu brigade daje stručni savet u vezi sa korišćenjem jedinice/jedinica vojne policije u brigadi.

(a) Organ za politički rad je stručni organ komande za praćenje, analizu, planiranje, organizovanje i izvođenje političkog rada u brigadi. On predlaže, planira i izvodi aktivnosti u oblasti političkog rada, psihološko-propagandnih dejstava, mere samozaštite i neposredne saradnje sa društveno-političkim organizacijama, društveno-političkim zajednicama i organizacijama udruženog rada. Radom političkog organa rukovodi pomoćnik komandanta za politički rad koji je odgovoran za moralno-političko obezbeđenje borbenih dejstava.¹³⁴

(b) Organ bezbednosti je stručni organ u komandi koji organizuje i sprovodi mere i postupke kontraobaveštajnog obezbeđenja i učestvuje u predlaganju, organizovanju i sprovođenju mera bezbednosti i samozaštite čiji je nosilac komanda i drugi subjekti samozaštite.

U stručnom pogledu rukovodi bezbednosno-obaveštajnim organima potčinjenih jedinica u poslovima bezbednosti, organizuje i usmerava njihov rad, pruža im pomoć i kontroliše njihovu aktivnost u izvršavanju kontraobaveštajnih zadataka... U stručnom pogledu, organ bezbednosti rukovodi jedinicom vojne policije, ostvaruje uvid u stepen njene obučenosti i spremnosti za izvršenje borbenih i drugih zadataka i predlaže komandantu njenu najcelishodniju upotrebu.¹³⁵

(c) Organ za pozadinu je odgovoran za planiranje, organizovanje, pripremanje i sprovođenje pozadinskog obezbeđenja. Radom organa za pozadinu rukovodi pomoćnik komandanta za pozadinu. On ima pravo da, u duhu komandantove odluke, postavlja zadatke pozadinskim organima koji ih realizuju pomoću neposredno potčinjenih

¹³⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 121.

¹³⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 122.

pozadinskih jedinica i pozadinskih jedinica u sastavu bataljona /.../ i samostalnih četa.¹³⁶

(d) Komanda stana organizuje i sprovodi obezbeđenje i snabdevanje komande brigade i prištapskih jedinica radi čega angažuje intendantsku, automobilsku, kurirsku i druge jedinice namenjene za opsluživanje i osiguranje komande.¹³⁷

Komandna mesta

(1) U dokumentu *Pravilo brigada JNA – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. komandno mesto je definisano na sledeći način:

Komandno mesto (KM) je rejon sa više objekata ili prostorija na kome se raspoređuje komanda ili njen deo, odgovarajući centri veze i druga tehnička sredstva. Rejoni razmeštaja komandnih mesta treba da omoguće povoljne uslove za rukovođenje i komandovanje jedinicama u zoni borbenih dejstava. Rejon KM treba da omogući rastresit raspored, sigurnu vezu, uspešno organizovanje osiguranja i odbrane KM.¹³⁸

(2) U *Uputstvu za rad komandi – štabova*, nacrt iz 1983. navedeno je šest tipova komandnih mesta, kako sledi:¹³⁹

(a) Osnovno komandno mesto (OKM) organizuju komande – štabovi na svim nivoima. Na njemu se obavljaju poslovi rukovođenja i komandovanja potčinjenim jedinicama i ustanovama u toku priprema i izvođenja borbenih dejstava. Razmešta se na težištu borbenih dejstava, na prostoru koji omogućava uspešno rukovođenje i komandovanje bez čestog premeštanja.

¹³⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 123.

¹³⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 124.

¹³⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 156.

¹³⁹ Dokazni predmet br. 383; ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova*, nacrt, 1983, glava III, par. 44.

(b) Pozadinska komandna mesta (PKM) organizuju komande viših združenih taktičkih jedinica, operativnih i strategijsko-operativnih sastava koje imaju pozadinske izvršne organe. Na njima se razmešta deo komande namenjen za rukovođenje pozadinskim obezbeđenjem.

(c) Isturena komandna mesta (IKM) se organizuju u uslovima kada je zbog sticanja boljeg uvida i ispoljavanja većeg uticaja na tok borbenih dejstava potrebno da komandant sa jednim brojem starešina komande bude na pogodnom mestu – osmatračnici, na težištu dejstava, kao i u slučajevima kada je iz bilo kojih razloga otežano komandovanje sa KM.

(d) Rezervna komandna mesta (RKM) predviđaju, uređuju i po potrebi posedaju štabovi TO, komande RV i PVO i komande mornaričkih jedinica.

(e) Objedinjena komandna mesta (ObKM) se organizuju onda kada je potrebno da različite komande ili njihovi predstavnici u toku priprema, organizovanja i izvođenja borbenih dejstava rade na jednom mestu. To može biti slučaj kada je potrebno objediniti dejstva jedinica JNA i TO ili različitih vidova (KoV, RV i PVO i RM).

(f) Lažna komandna mesta (LKM) organizuju se u sklopu operativnog maskiranja.

Pešadija i motorizovane brigade obično imaju sledeća komandna mesta: osnovno komandno mesto, pozadinsko komandno mesto i, ako je potrebno, istureno komandno mesto.¹⁴⁰

(3) Činioci komandnog mesta

Osnovno komandno mesto se sastoji iz komandne grupe, pomoćne grupe i centra veze.¹⁴¹

(a) Komandna grupa

Komandnu grupu čine komandant, načelnik štaba, operativni, obaveštajni organ i organ rodova. Organi za PPP, bezbednost i sekretar komiteta mogu biti na KM ili PKM, o čemu odlučuje komandant. U sastav

¹⁴⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 156.

¹⁴¹ Dokazni predmet br. 383; ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 51.

komandne grupe može ući i jedan broj oficira iz pozadinskih organa, predstavnici štaba TO, odnosno komandi JNA.¹⁴²

Komandna grupa priprema odluku, vrši planiranje, organizovanje, koordinaciju, kontrolu i analizu borbenih dejstava. Njeni organi razrađuju borbeni dokumenta, unose podatke u svoje radne karte i radnu kartu štaba.¹⁴³

Komandna grupa može da oformi "operativnu salu", kroz koju prolazi osnovni tok informacija. U "operativnoj sali" se informacije obrađuju, unose u radnu kartu štaba i druge potrebne dokumente. "Operativna sala" je sredstvima veze povezana sa potčinjenim, pretpostavljenim i drugim komandama i štabovima.¹⁴⁴

(b) Pomoćna grupa

Pomoćnu grupu na KM sačinjavaju namenske jedinice za opsluživanje i obezbeđenje KM.¹⁴⁵

(c) Centar veze

Centar veze ima zadatak da obezbedi sigurnu, neprekidnu i blagovremenu vezu sa pretpostavljenim, potčinjenim, sadejstvujućim komandama – štabovima i ustanovama, veze saradnje sa DPZ, DPO i OUR, veze javljanja i obaveštavanja i unutrašnje veze na komandnim mestima.¹⁴⁶

¹⁴² Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 52; dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796, engleski prevod 0303-0230-0303-0405; *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 158.

¹⁴³ Dokazni predmet br. 383; ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par.52.

¹⁴⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 159.

¹⁴⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 160.

¹⁴⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska,*

(d) Pozadinsko komandno mesto

Pozadinsko komandno mesto je namenjeno za rukovođenje pozadinskim obezbeđenjem. Razvija se između rejona KM i brigadne baze, načelno bliže rasporedu pozadinskih jedinica. Rejon za razvoj PKM određuje komandant na predlog pomoćnika komandanta za pozadinu. Pored pozadinskih organa, na PKM se razmeštaju i drugi organi komande koji nisu na KM.¹⁴⁷

Borbeni dokumenti

Uvod

(1) Svi dokumenti koji se direktno odnose na pripremu, organizovanje i izvođenje borbenih dejstava, marševanje, prevoženja, razmeštaja i odmaranja jedinica (ustanova) nazivaju se "borbeni dokumenti".¹⁴⁸

(2) Prema pravilima JNA, postoje tri različite vrste borbenih dokumenata:

(a) akta komandovanja: zapovesti, naređenja, direktive i instrukcije, naređenje za borbena dejstva, podršku i druge delatnosti, itd.

(b) dokumenta za izveštavanje i obaveštavanje: borbeni i operativni izveštaji, izveštaji po raznim vrstama borbenih dejstava, podrške i drugih delatnosti, obaveštenja svih vrsta itd.

(c) priručna (ili ostala) dokumenta: spiskovi, tablice, pregledi normi i podataka, razni proračuni itd.¹⁴⁹

(3) Svrha borbenih dokumenata je pripremanje i sprovođenje komandantovih odluka u delo. Mogu biti pisani sastavi, grafički prikazi i

planinska, mornaričke pešadije i laka, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 161.

¹⁴⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 161.

¹⁴⁸ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u K023-9361-K023-9576, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 493.

¹⁴⁹ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u K023-9361-K023-9576, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 493.

audio i video trake i fotografije.¹⁵⁰ Kao što je ranije pomenuto, naredbe mogu biti izdate i usmeno.

Akti komandovanja

Štab komande pomaže komandantu brigade pretvarajući njegovu nameru u detaljno uputstvo u obliku:

- (1) direktive;
- (2) instrukcije;
- (3) naređenja i;
- (4) zapovesti

Zapovest je akt komandovanja kojim se kategorički i naredbodavno izražava komandantova odluka i konkretno, jasno i nedvosmisleno postavlja zadatak potčinjenom. Zapovest za borbu, načelno sadrži:

- podatke o neprijatelju;
- zadatak brigade, njena ojačanja i podršku pretpostavljene komande;

- podatke o susednim jedinicama i granice sa njima;
- odluku komandanta¹⁵¹

Te direktive, naređenja i zapovesti mogu izdati samo pretpostavljene starešine¹⁵².

(1) Direktivom se služe: Vrhovna komanda, komande armija, njima ravne komande i odgovarajući štabovi Teritorijalna odbrana. Direktivama se regulišu za duži period pitanja koja se odnose na pripremu i izvođenje borbenih dejstava i daju osnovne smernice za dejstvo jedinica na posebnim (odvojenim) pravcima i na PZT. Direktivama se postavljaju

¹⁵⁰ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u K023-9361-K023-9576, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 494.

¹⁵¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 148.

¹⁵² Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod str. L006-3322-L006-3474, priručnik JNA o "Rukovođenju i komandovanju", 1983, na L006-3346.

zadaci sa manje detalja, više se naglašava cilj dejstva, opšti zadatak jedinice i zamisao komandanta.¹⁵³

(2) Instrukciju izdaju komande združenih taktičkih jedinica i više. Njome se detaljnije daju podaci i smernice za izvršenje nekog zadatka, aktivnosti i slično.¹⁵⁴

(3) Zapovestima se kategorički i naredbodavno izražava odluka komandanta i konkretno, jasno i nedvosmisleno postavljaju zadaci potčinjenim. Njima se služe sve komande. Zapovest za borbu, načelno, sadrži: podatke o neprijatelju; zadatak jedinice, njena ojačanja i podršku od strane pretpostavljenog; podatke o susednima i granice sa njima, i odluku komandanta.¹⁵⁵

(4) Naređenja su kratke zapovesti kojima se regulišu određene aktivnosti ili pojedine mere (inženjersko obezbeđenje, izvidanje, organizacija saobraćaja itd.). Izdaju ih komande umesto celovite zapovesti, i kad u pripremi i za vreme dejstva treba menjati, dopunjavati ili postavljati jedinicama nove zadatke.¹⁵⁶

Dokumenti za izveštavanje i obaveštavanje

(1) štab komande (brigade) nadzire sprovođenja operacija za komandanta i obezbeđuje da je komandant upoznat sa situacijom u kojoj se nalaze njegove snage. Čim počnu borbena dejstva, štab komande dostavlja informacije po komandnom lancu različitim načinima i vrstama izveštavanja.

¹⁵³ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 124.

¹⁵⁴ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 125.

¹⁵⁵ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 126.

¹⁵⁶ Dokazni predmet br. 383, ERN teksta na b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, engleski prevod K011-1600-K011-1749, *Uputstvo za rad komandi – štabova, nacrt*, 1983, par. 127.

(2) U *Pravilu bataljona (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*¹⁵⁷ iz 1988. navedene su različite vrste dokumenata za izveštavanje i obaveštavanje.

(a) *Izveštaj* je borbeni dokument kojim se pretpostavljena komanda izveštava o stanju i borbenoj gotovosti bataljona, daljim namerama u borbenim dejstvima, neprijateljevim snagama, izvršenim zadacima i dr. Mogu biti redovni i vanredni, usmeni i pisani, a dostavljaju se kurirom ili preko sredstava veze.¹⁵⁸

(b) *Obaveštenje* se dostavlja potčinjenim, susedima i jedinicama i komandama koje sadejstvuju bataljonu pri izvršenju zadatka. Obaveštenjem se daju podaci o neprijateljevim snagama i situaciji, o vlastitim namerama i odlukama. Prenosi se usmeno i pisano, kurirom ili sredstvima veze. Pravovremeno obaveštenje olakšava procenu situacije, donošenje odluke i usaglašavanje postupaka.¹⁵⁹

(c) *Ratni dnevnik* vodi se po datumima tokom celog rata. U njega se događaji ili drugi značajni podaci upisuju hronološki. Sadrži kratak sadržaj svih komandantovih zapovesti, važnija naređenja, podatke iz izveštaja potčinjenih, stanje jedinica, primljena i dostavljena obaveštenja i druge značajne aktivnosti i događaje u bataljonu. Vodi ga zamenik komandanta bataljona.¹⁶⁰

Ratni dnevnicu se vode u svim jedinicama/komandama iznad nivoa brigade.¹⁶¹

(3) Udžbenik *Rukovođenje i komandovanje* iz 1983. godine, u delu u kom se razmatraju funkcije komande i kontrole, kaže:

¹⁵⁷ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988.

¹⁵⁸ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, par. 109.

¹⁵⁹ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, par. 110.

¹⁶⁰ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, par 114.

¹⁶¹ Vidi npr. dokazni predmet br. 70: Ratni dnevnik Gardijske motorizovane brigade (ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5434; engleski prevod L010-0496-L006-0526) o kojem se detaljno govori u drugoj celini ovog izveštaja.

Organi rukovođenja i komandovanja moraju poznavati i pratiti stanje kod jedinica, a to se može obezbediti organizovanjem izveštavanja i kontrolom izvršenja svih zadataka.¹⁶²

(4) To je dodatno razrađeno u priručniku JNA iz 1983. *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrtno)*. U tom dokumentu kaže se da komanda (štab) "mora biti tako organizovana da u svakom trenutku u borbi bude spremna da pruži komandantu iscrpne podatke o dejstvu i namerama neprijatelja, o stanju, dejstvu, mogućnostima i odlukama potčinjenih jedinica, i da podnesu predloge za donošenje odluke."¹⁶³

(5) Koristeći sistem u okviru koga se obavlja komandovanje, komandant "u svakom trenutku mora znati stanje, položaj, mesto i mogućnost svojih jedinica za dva stepena niže".¹⁶⁴ Podređene komande podnose svojoj višoj komandi "komandi najkraćim putem sve podatke o neprijatelju i bitne podatke o svojim jedinicama".¹⁶⁵

Princip "dva stepena niže" u praksi znači da komandant brigade i njegov štab treba da poznaju i razumeju situaciju i aktivnosti bataljona u sastavu njihovih snaga (tj. koje su mu potčinjene).

Rukovođenje i komandovanje u miru i ratu

Mir

Prema "Priručniku za rad komandi i štabova (predlog)" JNA iz 1983. godine /kao u originalu/:

Rukovođenje i komandovanje u miru usmereno je, prvenstveno, na izgradnju i pripremanje oružanih snaga za rat i što uspešnije vođenje oružane borbe, pa su mu osnovni sadržaji rada i težišni zadaci:

- planiranje i programiranje razvoja oružanih snaga;
- izgradnja doktrine oružane borbe;
- moralno-političke i psihološke pripreme pripadnika oružanih snaga;
- vojnostručna obuka jedinica i komandi;
- školovanje kadra;

¹⁶² Dokazni predmet br. 384; ERN b/h/s-u 0214'8123-0214-8517, engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA, *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, str. 43.

¹⁶³ Dokazni predmet br. 383; ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-K011-1794, *Uputstvo za rad komandi- štabova (nacrtno)*, 1983, tačka 358.

¹⁶⁴ Dokazni predmet br. 383; ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-K011-1794, *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrtno)*, 1983, tačka 358.

¹⁶⁵ Dokazni predmet br. 383; ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-K011-1794, *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrtno)*, 1983, tačka 358.

- izgradnja sistema mobilizacije i mobilizacijske pripreme;
- obezbeđenje borbene gotovosti i bezbednosti;
- izgradnja vojne infrastrukture;
- razvoj opreme i naoružanja;
- organizacija i obezbeđenje funkcionisanja sistema pozadinskog obezbeđenja i dr.¹⁶⁶

Rat (borbena dejstva)

(1) *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrtno)* JNA iz 1983. godine kaže:

Sistem rukovođenja i komandovanja na prostoru izvođenja borbenih dejstava čine komande, štabovi TO i druge strukture rukovođenja i komandovanja čiji odnosi su uređeni po načelima funkcionisanja vojne organizacije u oružanoj borbi. Svakom elementu u sistemu rukovođenja u zoni, pravcu, vojištu, ratištu ili njihovim delovima, ograničenih prostorom i funkcijom, mora biti određeno tačno mesto i odnos radi skladnog funkcionisanja sistema rukovođenja. Najstarija komanda (štab TO) vrši objedinjavanje borbenih dejstava jedinica JNA i TO i drugih struktura opštenarodne odbrane u zoni (pravcu) borbenih dejstava na osnovu odluke pretpostavljene komande (štaba TO) ili na osnovu sopstvene inicijative i dogovora sa organima rukovođenja opštenarodnom odbranom na prostoru izvođenja borbenih dejstava (u slučajevima kada pretpostavljena komanda nije u mogućnosti da reguliše odnose).¹⁶⁷

Napomena da "najstarija komanda (štab TO) vrši objedinjavanje borbenih dejstava jedinica JNA i TO i drugih struktura opštenarodne odbrane u zoni (pravcu) borbenih dejstava" u skladu je sa načelima jedinstvene komande, jednostarešinstva i neprekidnosti komande.

Rukovođenje i komandovanje u ratu, usmereno je na što celishodniju upotrebu oružanih snaga u oružanoj borbi. Sistem rukovođenja i komandovanja jednovremeno pokriva celu teritoriju Jugoslavije, što obezbeđuje njegovo uspešno funkcionisanje u oružanoj borbi na celom jugoslovenskom prostoru i u svim uslovima, na kopnu, moru i vazduhu.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Dokazni predmet br. 384; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, str. 105.

¹⁶⁷ Dokazni predmet br. 383, ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-011-1794, *Uputstvo za rad komand- štabova (nacrtno)*, 1983, poglavlje V, tačka 20.

¹⁶⁸ Dokazni predmet br. 384; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, str. 105-109.

Predsedništvo SFRJ, pomoću odgovarajućih komandi JNA i republičkih i pokrajinskih štabova TO, neposredno rukovodi i komanduje strategijsko-operativnim grupacijama i operativnim jedinicama, a na pojedinim vojštima ili delovima ratišta, u okviru strategijskih operativnih grupacija komandovanje objedinjuje ona komanda JNA (štab TO) koja je u konkretnim uslovima nosilac borbenih dejstava. Prepotčinjavanje se i na nižim nivoima obavlja na istom principu, s tim što će na frontu, u odbrana gradova i vazdušno-desantnih prostorija i u drugim uslovima kada je to neophodno i korisno, jedinice TO, najčešće, biti potčinjene komandama jedinica JNA.¹⁶⁹

(2) *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrta)*, priručnik JNA iz 1983. godine, navodi sedam uslova kojima se postiže uspešno rukovođenje i komandovanje tokom borbenih dejstava. U kontekstu ovog izeštaja važni su uslovi 4 (*brzo uspostavljanje narušenog sistema komandovanja*) i 5 (*efikasno kontrolisanje svih faza rada i dejstva potčinjenih jedinica*).

– stalnom prikupljanju podataka o neprijatelju, njihovoj analizi i dostavljanju zainteresovanim organima komande, potčinjenim, pretpostavljenim i susedima;

– neprekidnom i intenzivnom praćenju razvoja situacije i pravovremenom informisanju komandanta, suseda, sadejstvjućih komandi, štabova TO, organa DPZ, DPO i OUR o nastalim promenama situacije;

– brzom reagovanju na poremećaje plana dejstva, usklađivanju dejstva potčinjenih, pridatih i sadejstvjućih snaga;

– brzom uspostavljanju narušenog sistema komandovanja, veze, sadejstva i saradnje;

– efikasnom kontrolisanju svih faza rada i dejstava potčinjenih jedinica (od dodeljivanja borbenog zadatka do konačnog izvršenja);

– brzoj proceni situacije i omogućavanju komandantu donošenje odluke i pravovremeno izdavanje naređenja izvršiocima;

– pravovremenom izveštavanju pretpostavljene komande, suseda i potčinjenih o obostranim dejstvima i rezultatima.¹⁷⁰

Ovi uslovi su potvrđeni u *Uputstvu za rad komande 4. korpusa u izvršavanju prioriternih zadataka u miru i ratu*, priručniku JNA iz 1991. godine.¹⁷¹

¹⁶⁹ Dokazni predmet br. 384; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, str. 105-109.

¹⁷⁰ Dokazni predmet br. 383, ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-011-1794, *Uputstvo za rad komand- štabova (nacrta)*, 1983, poglavlje V, tačka 138.

(3) *Uputstvo za rad komandi - štabova (nacrta)* iz 1983. godine dodaje da je izuzetno važno da organi komande komandantu omoguće da u toku borbe donosi pravovremene, celishodne i realne odluke. U tom cilju, komandant mora da obezbedi da bude informisan o stanju, mogućnostima i dejstvima neprijateljevih i sopstvenih snaga.¹⁷²

PETI deo:

Struktura i vojno-teritorijalna organizacija
Oružanih snaga SFRJ

Uvod

a. Ovaj deo daje opšti pregled strukture (Generalštab, služba bezbednosti i obaveštajna služba, kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana i mornarica i njihovo interno uređenje) i vojno-teritorijalne organizacije JNA - uključujući Gardijsku mehanizovanu brigadu - kao strukture TO-a. Na kraju se iznose i objašnjavaju pojmovi operativnih grupa, taktičkih grupa, jurišnih odreda i jurišnih grupa.

b. JNA se sastojala od Generalštaba i tri vida: kopnene vojske (kopnenih snaga), ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane i mornarice. Kopnene snage su se sastojale od rodova (pešadija, oklopne jedinice, artiljerija, ARJ PVO, inžinjerija, veza koja je kao rod jedinstvena za sva tri vida i ABHO) i službi (tehnička, intendantska, sanitetska, veterinarska, saobraćajna, građevinska, pravna, ...), organizovanih u tri vojne oblasti kopnene vojske, koje su se sastojale od odeljenja, vodova, četa, bataljona, pukova, brigada, divizija i korpusa i jedne vojno-pomorske oblasti.

c. Pešadijske i motorizovane brigade su više kombinovane taktičke jedinice promenljivog sastava (broja bataljona). Brigada objedinjuje dejstva svih drugih snaga (JNA, TO) u njenoj zoni dejstava. Brigada najčešće izvodi borbena dejstva u sastavu divizije, a njena organizacijsko-formacijska struktura i opremljenost je takva da ih može uspešno izvoditi i samostalno. Pešadijska brigada je namenjena izvodenju borbenih dejstava

¹⁷¹ Dokazni predmet br. 386, ERN 0085-0000-0085-0057 *Uputstvo za rad komande 4. korpusa u izvršavanju prioriternih zadataka u miru i ratu*, komanda 4. korpusa, 29. 8. 1991, odeljak VI.

¹⁷² Dokazni predmet br. 383, ERN b/h/s-u 0055-0707-0055-0745, eng. K011-1600-011-1794, *Uputstvo za rad komand- štabova (nacrta)*, 1983.

na manevarskom i ravničastom zemljištu, kao i na težim zemljišnim uslovima. Motorizovana brigada je namenjena izvođenju borbenih dejstava na ravničastom i manevarskom zemljištu. U celini je motorizovana, pa utoliko i pokretljivija od ostalih pešadijskih brigada. Pešadijska (ili motorizovana) brigada sastoji se od pešadijskih (ili motorizovanih) bataljona. Bataljon je osnovna združena taktička jedinica pešadije i sastoji se od komande, četa i jedinica za vatrenu podršku, protivoklopnu borbu, protivavionsku odbranu, veze i logističku podršku.

d. Gardijska motorizovana brigada (gmtbr) je neposredno potčinjena saveznom sekretaru za narodnu odbranu (SSNO), preko šefa kabineta. Zbog specifičnog zadatka zaštite Vrhovne komande SFRJ, gmtbr se smatra elit-nom jedinicom. Za razliku od redovnih pešadijskih ili motorizovanih brigada JNA, koje obično imaju po jednu četvu vojne policije, gmtbr ima dva bataljona vojne policije, uključujući i jednu anti-terorističku četvu (čVP PTD). Gmtbr je opremljena najmodernijim oružjem kojim raspolažu kopnene snage JNA.

e. U oružanim snagama SFRJ postojao je zaseban organ za pitanja bezbednosti (uključujući i protivobaveštajnu službu): Uprava bezbednosti (UB) pri SSNO-u. Zadaci Uprave bezbednosti (UB) i organa bezbednosti (OB) bili su otkrivanje i sprečavanje pretnji i neprijateljskih dela protiv SFRJ i njenih oružanih snaga, bez obzira da li potiču iz samih oružanih snaga ili spolja. Organi bezbednosti takođe učestvuju u otkrivanju i sprečavanju teških krivičnih dela povezanih sa oružanim snagama, uključujući kršenja zakona i običaja ratovanja. Oficiri za bezbednost u jedinicama, komandama i ustanova-ma potčinjeni su svojim operativnim komandantima, a u rukovodnom smislu vezani su za Upravu bezbednosti (= načelnik organa bezbednosti). Oficiri za bezbednost nisu imali nikakvu *de jure* komandnu odgovornost, ali su vršili "stručno rukovođenje" i davali stručne savete jedinicama vojne policije (VP).

f. Dužnosti vojne policije JNA uključivale su lišavanje slobode i sprovođenje ratnih zarobljenika i njihovu zaštitu.

g. Teritorijalna odbrana sastojala se od jedinica i štabova na opštinskom nivou, na nivou operativne zone, autonomnih pokrajina i republika. Postojale su dve vrste jedinica TO-a: mesne i mobilne (ili manevarske) jedinice.

h. Tokom operacija, kako bi se olakšala rukovođenje i komandovanje, formirale su se operativne grupe (OG), taktičke grupe (TG), jurišni odredi i jurišne grupe. OG i TG bile su *ad hoc* formacije sastavljene

od svih vojnih jedinica (JNA, TO) uključenih u operaciju, a osnivane su radi izvođenja konkretnih operacija tokom konkretnog vremenskog perioda.

Zakonodavstvo

a. Član 101. Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982. godine utvrdio je strukturu JNA u njenoj najširoj osnovi.

Član 101. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Jugoslovenska narodna armija sastoji se od vidova, rodova i službi. Vidovi su: kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i protivvazдушna odbrana i ratna mornarica.

Vidovi se sastoje od rodova i službi.

Rodovi se dele na vrste i specijalnosti, a službe – na grane i specijalnosti.¹⁷³

b. Član 106, paragrafi 2 i 9, Zakona ONO iz 1982. davao je Predsedništvu SFRJ ovlašćenje da utvrdi rodove i službe u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (JNA) i vojno-teritorijalnu organizaciju zemlje.

Član 106. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Predsedništvo SFRJ kao najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama:

...

2) utvrđuje osnove organizacije oružanih snaga i organizaciju i formaciju Jugoslovenske narodne armije;

...

9) utvrđuje vojnoteritorijalnu podelu zemlje.¹⁷⁴

Operativna struktura JNA

Generalštab

• Iako *Zakon o ONO*¹⁷⁵ iz 1982. ne govori izričito o Generalštabu, *Vojni leksikon* JNA¹⁷⁶ na sledeći način definiše Generalštab:

¹⁷³ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, 1982, čl. 101.

¹⁷⁴ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, 1982, čl. 106.

Osnovni organ ministarstva odbrane (rata) ili vrhovne komande za operativno-planske poslove u sferi izgradnje, pripreme i upotrebe OS.

U miru oblikuje i razrađuje koncepciju odbrane zemlje (vođenje rata), izrađuje ratni plan, razrađuje vojnu i ratnu doktrinu i strategiju, planira razvoj, organizaciju i strukturu sistema borbene i mobilizacijske gotovosti, organizuje ratno planiranje, koordinira razvoj infrastrukture i uređenje teritorije za vođenje rata i dr.

U ratu, kao štab vrhovnog komandovanja prati i proučava situaciju na ratištima i vojištima, priprema i sprovodi odluke (planove, naređenja, direktive i uputstva) za izvođenje operacija i borbenih dejstava, kontroliše realizaciju direktiva VK /Vrhovne komande/, analizira i uopštava ratna i borbeno iskustva iz oblasti ratne doktrine, organizacije komandovanja, dejstava vidova, rodova i sl. Nadležnost, organizacija, struktura i sistem funkcionisanja Generalštaba zavise od društveno-političkog sistema zemlje i politike vladajuće klase, veliči-ne, strukture i namene OS, geostrategijskog položaja, spoljnopolitičke orijenta-cije i opredeljenosti, tradicija i sl. U nekim zapadnim armijama (SAD, V. Brita-nija, Francuska, Italija) pored zajedničkog Generalštaba (za OS u celini)postoje specijalni Generalštabovi vidova (KoV, RM i RV). Kao najviša vojna institucija i organ vrhovnog komandovanja Generalštab se javlja u XVII veku.

• U naredbi Predsedništva iz 1987, kojom se naziv "Generalštab JNA" menja u "Generalštab Oružanih snaga SFRJ", Generalštab se definiše kao štab i izvršni organ: "Generalštab Oružanih snaga SFRJ je u sastavu Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i izvršava štapske i druge stručne poslove u oblasti organizacije i priprema Oružanih snaga SFRJ u sklopu prava i dužnosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu predviđene saveznim zakonima i dokumentima Predsedništva SFRJ."¹⁷⁷

¹⁷⁵ Zakon o ONO iz 1982. pominje načelnika Generalštaba u dva člana. Član 88: "Načelnik Generalštaba je član Vojnog saveta." Član 110: "Saveznog sekretara za narodnu odbranu u slučaju njegove odsutnosti ili sprečenosti zamenjuje načelnik Generalštaba."

¹⁷⁶ Dokazni predmet br. 388, ERN 0400-2219-0400-3347 *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

¹⁷⁷ Dokazni predmet br. 389, ERN teksta na b/h/s-u K035-9828-K035-9828; 0306-4783-03064783, *Naredba Predsedništva* br. 26, 13. oktobar 1987.

Vidovi JNA

(a) Kopnena vojska (kopnene snage) (KoV)¹⁷⁸

Kopnena vojska je bila osnovna snaga i glavni protagonist oružane borbe. Brojčano je bila najveći i najvažniji vid i oslonac ostalim vidovima JNA i TO.¹⁷⁹

O kopnenoj vojsci JNA će biti više reči u odeljku 2. d. ovog dela.

(b) Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana (RV i PVO)¹⁸⁰

(a) RV i PVO je vid JNA koji ima osnovnu ulogu da borbom ostvari najveći mogući stepen prevlasti u vazdušnom prostoru i time obezbedi povoljne uslove za dejstva drugim vidovima JNA (KoV i RM), TO i svim strukturama ONO značajnim za vođenje rata.

(b) U skladu sa osnovnom ulogom dejstva RV i PVO imaju dvojaku namenu:

- protivvazdušnu odbranu teritorije SFRJ i grupacija OS, i
- vazduhoplovnu podršku snaga KoV, RM i TO u izvršavanju njihovih zadataka i po njihovom planu.

(c) Organizacija RV i PVO u svom sastavu ima osnovne rodove (avijaciju i artiljerijsko-raketne jedinice PVO), ostale rodove i specijalne sastave (jedinice za vazdušno osmatranje, javljanje i navođenje, jedinice za vezu, jedinice za protivelektronska dejstava, elektronsko ometanje i elektronsko izviđanje, itd.) službe (vazduhoplovnotehničku i meteorološku, tehničku, intendantsku, i druge) i ustanove (vazduhoplovne institute, centre, zavode, vazduhoplovne škole i akademije).¹⁸¹

(c) Ratna mornarica (RM)¹⁸²

Ratna mornarica je vid Jugoslovenske narodne armije namenjen za izvođenje borbenih dejstava na pomorskom vojištu, plovnim rekama i

¹⁷⁸ KOV: kopnena vojska

¹⁷⁹ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, ERN eng. L006-3322-L006-3474, Udžbenik JNA *Rukovodžjenje i komandovanje*, 1983, str. 85.

¹⁸⁰ RV i PVO: Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana.

¹⁸¹ Dokazni predmet br. 384 ERN teksta na, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, ERN eng. L006-3322-L006-3474, Udžbenik JNA *Rukovodžjenje i komandovanje*, 1983, str. 87-90.

¹⁸² RM: Ratna mornarica

jezerima radi odbrane suvereniteta i teritorijalnog integriteta SFRJ i zaštite njenih interesa i prava na Jadranskom moru, plovnim rekama i jezerima. Ona te zadatke izvršava samostalno ili sa ostalim vidovima JNA ili delovima OS. Opšti zadatak Ratne mornarice u odbrani zemlje u svim mogućim uslovima proizilazi iz koncepcije opštenarodne odbrane, u okviru koga je ona nosilac oružanog suprotstavljanja svakom pokušaju agresije preko Jadranskog mora na SFRJ.¹⁸³

Kopnena vojska (kopnene snage)

(1) Sastoji se od rodova (pešadija, oklopne jedinice, artiljerija, ARJ PVO, inženjerija, veza - koja je kao rod jedinstvena za sva tri vida - ABHO), službi (tehnička, intendantska, sanitetska, veterinarska, saobraćajna, građevinska, pravna, finansijska, administrativna i muzička), i ustanova (instituti, škole, domovi i odmarališta, zdravstvene ustanove i dr.).¹⁸⁴

(2) KoV je organizovan u jedinice za samostalno izvršavanje zadataka u svim uslovima oružane borbe. Sastoji se od operativnih jedinica (armija i korpus), združenih taktičkih jedinica (pukovi, brigade i divizije) i osnovnih taktičkih jedinica (čete-baterije i bataljoni-divizion)¹⁸⁵.

(a) Armija KoV je najveća strategijsko-operativna jedinica promenljivog sastava. Sastoji se od korpusa, divizija, brigada, pukova, samostalnih bataljona — diviziona i drugih delova. Može da objedinjava dejstva svih snaga na delu vojišta i nosilac je oružane borbe i udara kojima se postižu operativni, pa i strategijski ciljevi. Zajedno sa TO izvodi operacije u zahvatu operativnih pravaca, na vojištu ili delu ratišta.

(b) Korpus je operativna jedinica promenljivog sastava. Sastoji se od brigada, pukova, samostalnih bataljona — diviziona i drugih delova. Može da objedinjava dejstva svih snaga na delu vojišta i nosilac je oružane borbe i udara kojima se postižu operativni ciljevi. Sa TO izvodi operacije na delu vojišta, određenim VD prostorijama i operativno-taktičkim pravcima.

¹⁸³ Dokazni predmet br. 384 ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, ERN eng. L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 90-92.

¹⁸⁴ Dokazni predmet br. 384 ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, ERN eng. L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 85.

¹⁸⁵ Dokazni predmet br. 384 ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, ERN eng. L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 85

(c) Divizija KoV je najviša združena taktička jedinica KoV u čijem sastavu može biti različit broj brigada i pukova. U njoj se, zavisno od mesta i uloge u zadatku, združuju pešadijske, brdske, planinske, lake, mehanizovane, oklopne, protivoklopne, artiljerijske i druge vrste brigada-pukova i bataljona što je čini sposobnom za dejstva u zahvatu taktičko-operativnih pravaca ili na širim prostorijama. Danas u OS postoje pešadijske, lake, motorizovane i mehanizovane divizije.

(d) Brigada i puk su više združene taktičke jedinice KoV promenljivog sastava, zavisno od osnovnih jedinica koje ih sačinjavaju (pešadijske, brdske, planinske, lake, oklopne, mehanizovane, protivoklopne, artiljerijske, PVO, inženjerijske i dr.), a mogu biti i rodovskog sastava.

(e) Osnovne taktičke jedinice (bataljoni, čete i vodovi) jedinice su stalne formacije.¹⁸⁶

(3) Zamena "armija" "vojnim oblastima" (1988)

(a) Planom reorganizacije pod nazivom "JEDINSTVO", koji je sproveden 1988. godine, armije su ukinute i kao mirnodopska vojno-teritorijalna struktura zamenjene su vojnim oblastima (VO)¹⁸⁷.

(b) Vojne oblasti su delovi državne teritorije na kojima su sve jedinice-institucije i vojno-teritorijalni organi združeni pod jedinstvenom komandom. U principu, teritorija armije je bila određena postojećom političko-administrativnom podelom zemlje. Ona je mogla biti podeljena na korpuse (okruzi) ili divizije (okrug). U SFRJ, armija je bila operativno-strateška i vojno-teritorijalna komanda koja je sprovedila zadatke opštenarodne odbrane u okviru svojih nadležnosti i u saradnji sa relevantnim organima društveno-političke zajednice (DPZ).¹⁸⁸

(c) Planom "JEDINSTVO" uvedena je i jedna nova formacija – korpus – u organizacijskom smislu na nivou odmah ispod nivoa Vojne oblasti mesto divizije.\

¹⁸⁶ Dokazni predmet br. B9722; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 86-87.

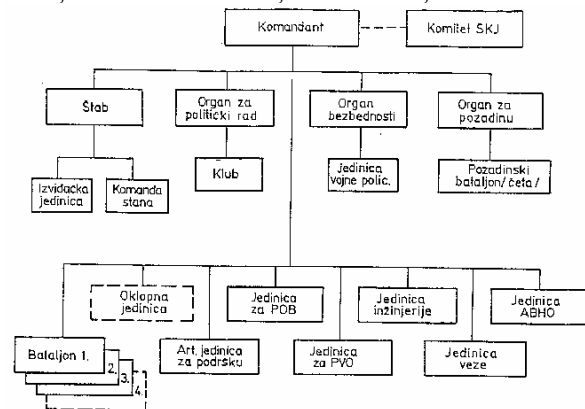
¹⁸⁷ U originalu na engleskom "military district".

¹⁸⁸ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347, *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

Pešadijska brigada – motorizovana brigada

(d) Definicija

(a) Prema dokumentu *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984., pešadijska, motorizovana, planinska, mornarička i laka brigada viša je združena taktička jedinica promenljivog sastava. U njoj se, zavisno od mesta, uloge i zadatka združuju pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, mornarički, laki, oklopni, mehanizovani, protivoklopni i artiljerijski bataljoni (divizion) i čete (baterije), kao i jedinice drugih rodova i službi, što joj omogućava izvođenje raznovrsnih borbenih dejstava u određenoj zoni ili sektoru.¹⁸⁹

Šema 1: Sastav pešadijske brigade¹⁹⁰

(b) Brigada najčešće izvodi borbeno dejstvo u sastavu divizije, a njena organizacijsko-formacijska struktura i opremljenost je takva da ih

¹⁸⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 1.

¹⁹⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 1 (Šema 1).

može uspešno izvoditi i samostalno, bilo u zahvatu fronta, vlastitog pozadina ili na privremeno zasednutoj teritoriji.¹⁹¹

(c) Pešadijska (ili motorizovana) brigada sastoji se od pešadijskih (ili motorizovanih) bataljona. Prema dokumentu *Pravilo bataljon (pešadijski, mo-torizovani, brdski, planinski, partizanski i planinske pešadije)* iz 1988, bataljon je os-novna združena taktička jedinica pešadije. Pešadijski bataljon je stalan i sastoji se od komande, četa i jedinica za vatrenu podršku, protivoklopnu borbu, protivavionsku odbranu (izuzev partizanskih bataljona), veze i logističku podršku.¹⁹²

(e) Zadatak

(a) Pešadijska brigada je namenjena za izvođenje borbenih dejstava na manevarskom i ravničastom zemljištu u zahvatu fronta i u vlastitog pozadina, a uz manja prilagođavanja formacije i na PZT, kao i na težim zemljišnim uslovima. Osposobljena je za vođenje borbe protiv svih vrsta neprijateljevih jedinica. U vlastitog pozadina može da vodi borbu protiv vazdušnih desanata, bilo da se nalazi u sastavu protivdesantnih snaga ili sama predstavlja protivdesantnu snagu. Pored toga, u vlastitog pozadina može voditi borbu protiv diverzantsko-terorističkih i drugih ubačenih snaga neprijatelja.¹⁹³

(b) Motorizovana brigada je namenjena za izvođenje borbenih dejstava na ravničastom i manevarskom zemljištu. U celini je motorizovana, pa utoliko i pokretljivija od ostalih brigada u pešadiji. U sastavu divizije može dejstvovati na težištu dejstava ili na pomoćnom pravcu /jedan redak delimično nečitljiv/, a kad dejstvuje u sastavu armije u odbrani /jedan redak delimično nečitljiv/, obično zatvara zaseban pravac.

¹⁹¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 1.

¹⁹² Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521, engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, par. 1.

¹⁹³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 6.

Uz određena prilagodavanja organizacijsko-formacijskog sastava /jedan redak delimično nečitljiv/ i za dejstva na brdskom zemljištu i na PZT.¹⁹⁴

(f) Odnosi sa TO-om

U *Pravilu brigada* JNA iz 1984. o pešadijskim brigadama se kaže da brigada objedinjava dejstva svih ostalih snaga koje se nađu u njenoj zoni dejstva. Organizovana je tako da u sastav može da primi određeni broj i određenu vrstu jedinica JNA i TO-a /Teritorijalne odbrane/. Čini osnovnu snagu divizije. Organizacijski je tako postavljena (šema 1) da, po potrebi, uz određeno formacijsko prilagođavanje može primiti obeležja druge vrste brigade.¹⁹⁵

Gardijska motorizovana brigada (gmtbr)

(g) Uvod

(a) Istorija Gardijske motorizovane brigade seže do "*Pratećeg bataljona (Vrhovnog štaba)*" u sklopu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (Drugi svetski rat).¹⁹⁶

(b) Prema *Vojnom leksikonu* JNA iz 1981, "*gardijske*" jedinice su elitne formacije, specijalno odabrane za zaštitu vrhovnog političkog vodstva.¹⁹⁷

GARDA (fr.), specijalno odabrane, opremljene i obučene jedinice za ličnu zaštitu šefa države, obezbeđenje najviših državnih i vojnih institucija i ličnosti (v. gardijske jedinice). Jačina, sastav, oprema, naoružanje i status

¹⁹⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 7.

¹⁹⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, par. 1.

¹⁹⁶ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347, *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981. Vidi i dokazni predmet br. 390, ERN teksta na b/h/s-u 0114-7707-0114-7077; ERN engleski 0114-7707-0114-7707, *Vukovar oslobadaju hrabri*, članak u "Narodnoj armiji", 19. oktobar 1991; i dokazni predmet br. 391, ERN teksta na b/h/s-u 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927; ERN engleski 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927, *Obraničemo Jugoslaviju – odlučna poruka pripadnika Gardijske motorizovane brigade*, članak u "Narodnoj armiji", 8. novembar 1990.

¹⁹⁷ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347, *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

pripadnika i zadaci koje izvršava različiti su u svakoj zemlji. Javlja se još u starom veku (u Persiji, Sparti, Rimu), ali se pod sadašnjim nazivom prvi put pominje u Francuskoj u XV veku. Garda JNA nastala je od "Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ. Počasna jedinica Garde ima specijalnu svečanu uniformu.

Gardijske jedinice, elitne vojne formacije namenjene za izvršenje specijalnih zadataka (vidi Garda; Elitne jedinice). U nekim armijama počasni naziv koji se dodjeljuje jedinicama za izuzetne uspehe u borbi. Gardijske jedinice nastavljaju tradicije "Prve proleterske divizije" (v.).

(c) Vojni časopis JNA *Narodna armija*¹⁹⁸ i podaci na internetskoj stranici Oružanih snaga Srbije i Crne Gore (SCG) potvrđuju opis Gardijske motorizovane brigade kao jedinice elitnog statusa, njene opreme i specijalno odabranog i obučenog kadra. Ti podaci mogu se primeniti i na gmtbr u sastavu iz 1991. godine.

Sa svojom višedecenijskom tradicijom i najvišim profesionalnim vrednostima, Gardijska brigada Vojske Srbije i Crne Gore u formaciji ima specijalno odabrane, obučene i opremljene jedinice za lično obezbeđenje najviših državnih i vojnih ustanova i ličnosti. Iako u svom sastavu ima borbene jedinice skoro svih rodova i specijalne jedinice, najprepoznatljivija je po jednom od svojih bataljona - Počasnom bataljonu garde.

Samo najbolji, vrhunski obučeni i fizički najizdržljiviji oblače počasnu gardijsku uniformu i ulaze u elitni, reprezentativni, počasni stroj. Osim naglašenih profesionalnih vrednosti, vojnike Počasnog bataljona krasi fizička lepota i visina. Kada gardisti posle intonirane himne i obavezne probe pripremljenosti za zadatak napuste kasarnu "Dedinje", očekuju ih reprezentativni zadaci, protokoli na aerodromima "Beograd" ili "Batajnica", na Dvoru na Dedinju ili na grobu Neznanog junaka na Avali. Gardiste na tim zadacima tradicionalno prate Reprezentativni orkestar garde i specijalna artiljerijska jedinica za počasnu paljbu.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Dokazni predmet br. 391, ERN teksta na b/h/s-u 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927; ERN engleski 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927, "*Obraničemo Jugoslaviju – odlučna poruka pripadnika Gardijske motorizovane brigade*", članak u *Narodnoj armiji*, 8. novembar 1990.

¹⁹⁹ <http://www.vj.yu/struktura/Specjed/Garda.htm>

(h) Subordinacija gmtbr

Zbog specifičnosti zadataka, koji se sastoje od zaštite i obezbeđenja vojnog rukovodstva SFRJ (uključujući ceremonijalne dužnosti),²⁰⁰ Gardijska motorizovana brigada (gmtbr) nije deo Vojne oblasti, već je neposredno potčinjena Saveznom sekretaru za narodnu odbranu, generalu armije Veljku Kadjeviću preko njegovog šefa kabineta, pukovnika Vuka Obradovića.²⁰¹

(i) Struktura gmtbr²⁰²

U sastavu gmtbr su:

- komandant i komanda brigade;
- dva motorizovana bataljona;
- dva bataljona vojne policije;
- jedan oklopni bataljon;
- jedan bataljon za obezbeđenje;
- elementi podrške.

Redovne pešadijske ili motorizovane brigade JNA obično u sastavu imaju jednu četu vojne policije, a gmtbr ima dva bataljona vojne policije. U sastavu 1. bataljona vojne policije gmtbr bila je i anti-teroristička četa.²⁰³ Gmtbr je opremljena najmodernijim i najsofistikovanim oružjem u kopnenim snagama JNA, između ostalog, borbenim oklopnim vozilima M-86 i tenkovima M-84.²⁰⁴

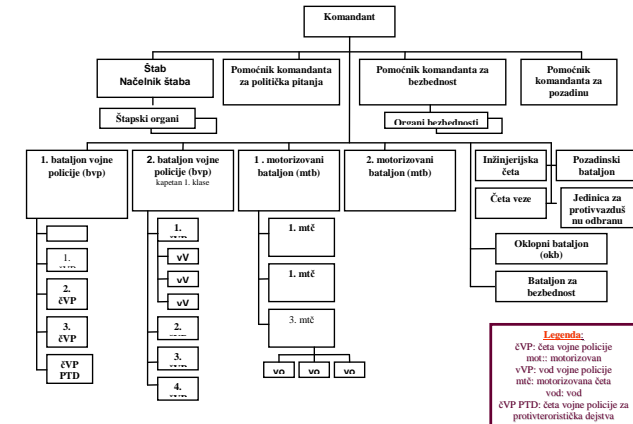
²⁰⁰ Dokazni predmet br. 391, ERN teksta na b/h/s-u 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927; ERN engleski 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927, "Obraničemo Jugoslaviju – odlučna poruka pripadnika Gardijske motorizovane brigade", članak u *Narodnoj armiji*, 8. novembar 1990.

²⁰¹ /kao u originalu na engleskom/

²⁰² Vidi dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0350-2644-0350-2644; ERN teksta na engleskom ET 0350-2644-0350-2644; Odluka OG Jug. str. pov. br. 235-1, Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991; dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

²⁰³ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; engleski prevod L010-0496-L006-0526, *Ratni dnevnik Gardijske motorizovane brigade*, od 1. oktobra do 21. novembra 1991, beleška za 7. oktobar, 12:30 časova. Vidi takođe dokazni predmet br. 391, ERN teksta na b/h/s-u 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927; ERN teksta na engleskom 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927, *Obraničemo Jugoslaviju – odlučna poruka pripadnika Gardijske motorizovane brigade*, članak u "Narodnoj armiji", 8. novembar 1990.

²⁰⁴ Dokazni predmet br. 391, ERN teksta na b/h/s-u 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927; ERN teksta na engleskom 0355-4924-0355-4924 i 0355-4927-0355-4927,

Struktura gmtbr²⁰⁵

Bezbednosni i obaveštajni organi

(j) Uvod

Vojne obaveštajne i bezbednosne aktivnosti (uključujući kontraobaveštajnu delatnost) u SFRJ obavljale su dve službe, s tim da se kolokvijalni naziv KOS obično odnosi na obe:²⁰⁶

- Uprava bezbednosti SSNO-a²⁰⁷ i
- Obaveštajna uprava Generalštaba²⁰⁸

"Obraničemo Jugoslaviju – odlučna poruka pripadnika Gardijske motorizovane brigade", članak u *Narodnoj armiji*, 8. novembar 1990.

²⁰⁵ Vidi dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0350-2644-0350-2644; ERN teksta na engleskom ET 0350-2644-0350-2644; Odluka OG Jug. str. pov. br. 235-1, Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991; dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

²⁰⁶ KOS (Kontraobaveštajna služba) je ime službe koja se bavila kontraobaveštajnom delatnošću posle Drugog svetskog rata.

²⁰⁷ U daljem tekstu: UB

²⁰⁸ Takođe poznata kao Druga uprava, u daljem tekstu: OU.

Uprava bezbednosti je prvenstveno delovala kao kontraobaveštajna služba, dok je Obaveštajna uprava²⁰⁹ predstavljala obaveštajnu službu.

(k) Uprava bezbednosti – organi bezbednosti

(i) Dužnosti

i. Član 194. *Zakona o ONO* iz 1982. navodi zadatke organa bezbednosti JNA (UB). Glavni zadaci su bezbednost i kontraobaveštajna delatnost.

Član 194. *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, 1982.

Stručne poslove bezbednosti oružanih snaga organizuju i vrše organi bezbednosti Jugoslovenske narodne armije, organi bezbednosti teritorijalne odbrane, vojna policija i drugi stručni vojni organi, a određene stručne poslove – i organi uprave nadležni za unutrašnje poslove.

Organi bezbednosti Jugoslovenske narodne armije, u skladu sa pravima i dužnostima utvrđenim saveznim zakonom i propisima donesenim na osnovu zakona, prikupljaju podatke i obaveštenja i preduzimanju potrebne mere radi otkrivanja i sprečavanja delatnosti pojedinaca, grupa ili organizacija usmerenih na podriivanje ili rušenje Ustavom SFRJ utvđenog društvenog uređenja i ugrožavanja bezbednosti zemlje, ako se takve delatnosti vrše u Jugoslavenskoj narodnoj armiji ili prema Jugoslovenskoj narodnoj armiji, kao i radi otkrivanja i sprečavanja delatnosti usmerenih na ugrožavanja bezbednosti i tajnosti planova i priprema oružanih snaga za odbranu zemlje.

Organi bezbednosti teritorijalne odbrane organizuju se i vrše poslove bezbednosti za potrebe teritorijalne odbrane u skladu sa zakonom.²¹⁰

ii. *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ* iz 1984. je na sledeći način definisalo zadatke organa bezbednosti:

Organi bezbednosti, kao stručni organi komandi, jedinica, ustanova i štabova oružanih snaga, vrše poslove državne bezbednosti koji su im stavljeni u nadležnost zakonom i propisima donesenim na osnovu zakona - radi otkrivanja i sprečavanja delatnosti usmerenih na podriivanje ili rušenje Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu: Ustav SFRJ) utvrđenog društvenog uređenja i na ugrožavanje bezbednosti zemlje, ako se takva delatnost vrši u oružanim

²⁰⁹ Takođe poznata kao Druga uprava.

²¹⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, 1982, čl. 194

snagama ili prema oružanim snagama iz zemlje ili inostranstva, kao i radi otkrivanja i sprečavanja delatnosti usmerenih na povrede tajnosti planova i priprema oružanih snaga za odbranu zemlje.²¹¹

iii. O ulozi organa bezbednosti u planiranju i organizaciji vojnih dejstava i podršci koju pružaju tokom izvršenja tih dejstava govori se u šestom delu.

iv. Uprava bezbednosti je takođe bila zadužena za propagandu i antipropagandu:

Dezinformacija u operativnom radu organa bezbednosti JNA je plansko i sistematsko plasiranje istinitih, poluistinitih i lažnih podataka stranim obaveštajnim i vojnoobaveštajnim službama, jugoslovensko neprijateljskoj emigraciji i unutrašnjem neprijatelju radi njihovog dovođenja u zabludu u pogledu stvarnih planova, namera, aktivnosti i drugih podataka o stanju oružanih snaga i njihovim pripremama za odbranu zemlje kao i radi zaštite metoda organa bezbednosti u radu na otkrivanju planova, namera, snaga i metoda delovanja spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja protiv oružanih snaga SFRJ i organizacija za NVO. Dezinformacije koje organi bezbednosti plasiraju svojim metodama i sredstvima rada pripremaju Uprava bezbednosti i organi bezbednosti komande armije i njima ravni organi u skladu sa planom strategijsko-operativnog maskiranja. Za plasiranje dezinformacija treba obezbediti odluku starešine iz tačke 124. ovog uputstva.²¹²

v. *Pravilo* iz 1984. navodi i zadatke, koji osim protivobaveštajnih delatnosti, uključuju učešće u otkrivanju i sprečavanju teških krivičnih dela i u radnjama koje prethode pokretanju i vođenju krivičnog postupka:

Organi bezbednosti su nosioci:

a) otkrivanja, praćenja i sprečavanja obaveštajne i drugih delatnosti stranih vojnoobaveštajnih i obaveštajnih službi i neprijateljske jugoslovenske emigracije koje se vrše u zemlji ili iz inostranstva, a koje su usmerene protiv oružanih snaga i priprema oružanih snaga za odbranu zemlje, a organi bezbednosti JNA - i prema organizacijama za NVO;

²¹¹ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 1.

²¹² Dokazni predmet br. 395, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9844-0090-9878, eng. 0092-6833-0092-6874, *Uputstvo o metodima i sredstvima rada organa bezbednosti JNA*, 1986, par. 50.

b) otkrivanja i sprečavanja neprijateljske delatnosti pojedinaca, grupa ili organizacija prema oružanim snagama i pripadnicima oružanih snaga, a organi bezbednosti JNA - i prema organizacijama za NVO i zaposlenim u ovim organizacijama, usmerenim na podrivanje ili rušenje Ustavom SFRJ utvrđenog društvenog uređenja i ugrožavanje bezbednosti zemlje, kao i ugrožavanje oružanih snaga ili povredu tajnosti planova i priprema oružanih snaga za odbranu zemlje;

c) sprovođenja mera i radnji kontraobaveštajne zaštite zadataka i poslova, dokumenata, materijalno-tehničkih sredstava, područja, zona i objekata od posebnog značaja za odbranu zemlje kada je to određeno zakonom, drugim propisima ili odlukama nadležnog starešine u skladu sa tim propisima;

d) prikupljanja i proveravanja podataka za operativne potrebe organa bezbednosti i vršenje bezbednosne provere lica za popunu oružanih snaga i lica koja se zapošljavaju u organizacijama za NVO, kada je to propisano zakonom, ovim pravilom ili drugim propisima i opštim aktima;

e) bezbednosne pripreme pripadnika oružanih snaga i organizacija za NVO u vezi sa njihovim odnosima sa inostranstvom, odnosno sa strancima;

f) organizovanja i obezbeđenja funkcionisanja informacionog sistema organa bezbednosti za potrebe analize podataka i saznanja, izveštavanja, informisanja, rukovođenja i usmeravanja iz delokruga organa bezbednosti, u skladu sa ovim pravilom, drugim propisima i opštim aktima;

g) sopstvenih priprema za rad u ratu, neposrednoj ratnoj opasnosti i drugim vanrednim prilikama i rukovođenja pripremama vojne policije za rad u ratu, neposrednoj ratnoj opasnosti i u drugim vanrednim prilikama.²¹³

Organi bezbednosti učestvuju:

a) u otkrivanju i sprečavanju težih krivičnih dela koja se odnose na krađu ili oštećenje naoružanja, municije, borbenih i minsko-eksplozivnih sredstava i drugih težih oblika imovinskog kriminala u oružanim snagama i organizacijama za NVO kojima se ugrožava njihova odbrambena sposobnost i borbena gotovost;

...

²¹³ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 6

e) u radnjama koje prethode započinjanju krivičnog postupka, kao i u krivičnom postupku saglasno odredbama saveznih zakona kojima je uređen krivični postupak i nadležnost vojnih sudova;

f) u otkrivanju indikatora eventualne agresije.

O svom radu organi bezbednosti izveštavaju pretpostavljene vojne starešine i organe bezbednosti pretpostavljene komande, jedinice, ustanove ili štaba saglasno odredbama ovog pravila.²¹⁴

vi. Kao što se u daljem tekstu navodi, organi bezbednosti bili su ovlašćeni da uhapsu neku osobu i predaju je istražnom sudiji vojnog suda ili najbližoj vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi. U skladu sa ovom svojom funkcijom, UB je sticala saznanja, ispitivala je i izveštavala o navodima kršenja propisa od strane onih koji su bili pod kontrolom JNA.

Kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo iz delokruga organa bezbednosti, ovlašćene starešine organa bezbednosti dužne su da preduzmu potrebne mere da se pronade učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vodenje krivičnog postupka.²¹⁵

O ulozi organa bezbednosti i Uprave bezbednosti u istragama počinjenih krivičnih dela, uključujući kršenja zakona i običaja ratovanja, govoriće se u Sedmom delu.

(ii) Subordinacija

i. Načelnik UB-a bio je neposredno potčinjen saveznom sekretaru za narodnu odbranu.²¹⁶ Oficiri za bezbednost²¹⁷ u okviru jedinica JNA, komandi ili ustanova su na osnovu *Pravila službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ* iz 1984. bili podređeni svojim operativnim komandantima.

Organ bezbednosti je neposredno potčinjen starešini komande, jedinice, ustanove ili štaba oružanih snaga u čijem se formacijskom sastavu

²¹⁴ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 7

²¹⁵ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 52

²¹⁶ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 184, par. 60.

²¹⁷ Takođe poznati kao "organi bezbednosti".

nalazi i za svoj rad odgovoran je tom starešini, a organi bezbednosti JNA u organizacijama za NVO - nadležnom pomoćniku saveznog sekretara za narodnu odbranu.

Organima bezbednosti JNA, u pogledu primene metoda i sredstava za rad tih organa, rukovodi savezni sekretar za narodnu odbranu ili vojni starešina koga on ovlasti.

Ovlašćenja saveznog sekretara iz stava 1. ove tačke u teritorijalnoj odbrani, saglasno zakonu, ima komandant teritorijalne odbrane republike, odnosno komandant teritorijalne odbrane autonomne pokrajine.²¹⁸

ii. Ovlašćenja Uprave bezbednosti (= načelnika organa bezbednosti) nad organima bezbednosti u komandama jedinica JNA i ustanovama bila su na osnovu *Pravila službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ* iz 1984, ograničena na "stručno rukovođenje".

Uprava bezbednosti SSNO (u daljem tekstu: Uprava bezbednosti) obavlja poslove propisane ovim pravilom i drugim propisima.

Uprava bezbednosti stručno rukovodi organima bezbednosti u komandama, jedinicama i ustanovama JNA u smislu odredaba ovog pravila i organizuje i usmerava njihov rad od značaja za bezbednost.

Uprava bezbednosti stručno usmerava i usklađuje rad organa bezbednosti teritorijalne odbrane u vezi sa kontraobaveštajnim poslovima i kontraobaveštajnom zaštitom pripadnika oružanih snaga u štabovima teritorijalne odbrane, kao i u vezi sa ostvarivanjem propisanog izveštavanja i vođenja dokumentacije i evidencije u organima bezbednosti oružanih snaga, a u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama stručno usmerava i usklađuje rad organa bezbednosti teritorijalne odbrane.²¹⁹

(iii) Odnos organa bezbednosti i vojne policije

Prema *Pravilu službe u organima bezbednosti oružanih snaga SFRJ* iz 1984, oficiri za bezbednost trebalo je da obezbeđuju "stručno rukovođenje" jedinicama vojne policije (VP).

²¹⁸ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačke 16, 17.

²¹⁹ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 57, 58.

Starešina organa bezbednosti, komande, jedinice, ustanove ili štaba oružanih snaga rukovodi u stručnom pogledu jedinicom vojne policije. On predlaže starešini komande, jedinice, ustanove ili štaba upotrebu jedinice vojne policije i odgovoran mu je za stanje i aktivnost te jedinice.

...

Angažovanje jedinica ili pojedinih pripadnika vojne policije na izvršenju zadataka iz delokruga organa bezbednosti određuje starešina organa bezbednosti iz stava 1. ove tačke uz saglasnost pretpostavljenog vojnog starešine.²²⁰

(l) Obaveštajna uprava – obaveštajni organi

(a) Načelnik Obaveštajne uprave bio je podređen načelniku Generalštaba oružanih snaga SFRJ.²²¹

(b) Organizacija obaveštajno-izviđačke delatnosti JNA i TO imala je tri osnovna elementa:

- a) obaveštajne organe, komande i štabove;
- b) obaveštajno-izviđačke organe, i
- c) izviđačke jedinice i organe (stalne i privremene).²²²

(c) Osnovni zadaci obaveštajnih organa u komandama i štabovima sadržani su u pravilu JNA iz 1987. *Obaveštajna podrška oružanih snaga* (vidi niže). U odnosu na ratne zarobljenike, obaveštajni organi je trebalo da "organizuju a, po potrebi, i ispituju ratne zarobljenike i one koji su prebegli radi obaveštajnog obezbeđenja svoje komande, štaba i jedinice".²²³ Treća ženevska konvencija koja se odnosi na postupak prema ratnim zarobljenicima bila je priložena ovom pravilu.²²⁴

²²⁰ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, par. 23.

²²¹ Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, pravilo JNA, *Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987.

²²² Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, pravilo JNA, *Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987.

²²³ Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, pravilo JNA, *Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987, tačka 13.

²²⁴ Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, pravilo JNA, *Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987, prilog 1.

Osnovne dužnosti obavještajnog organa komandi i štabova JNA i TO su da:

- u zoni (rejonu) obavještajne odgovornosti planira, organizuje, usmerava i koordinira celokupnu obavještajno-izviđačku delatnost;
- neprekidno prikuplja i obrađuje obavještajne podatke o neprijatelju, prostornim i vremenskim prilikama, i vrši opštu procenu neprijatelja u saradnji sa drugim organima (sagledava: stanje, mogućnosti, namere, cilj i verovatni način dejstva), ukazuje na uočene promene i, prema potrebi, preduzima dopunske mere obavještajnog obezbeđenja;
- u procesu rada na donošenju odluke i u toku borbenih dejstava izlaže komandantu (načelniku) predlog za organizaciju i sprovođenje obavještajnog obezbeđenja;
- neposredno rukovodi potčinjenim obavještajno-izviđačkim organima i izviđačkim jedinicama u skladu sa zamisli i odlukom komandanta, odnosno naređenjem načelnika štaba, stara se o njihovoj pripremi, obuci i vaspitanju, popunjenosti i pozadinskom obezbeđenju;
- vodi računa o pravilnom i namenskom korišćenju tehničkih sredstava za prikupljanje podataka o neprijatelju;
- saraduje sa obavještajno-izviđačkim organima sadejstvjujućih i susednih komandi, štabova i jedinica JNA i TO i odgovarajućim organima DPZ na frontu i na privremeno zaposednutoj teritoriji;
- organizuje najcelishodnije korišćenje obavještajnih podataka; sa važnijim podacima odmah upozna je komandanta, načelnika štaba i sve zainteresovane organe komande i štaba; o svim podacima koji su značajni za pretpostavljenu komandu ili za potčinjene, sadejstvjujuće i susedne jedinice, štabove i organe DPZ dužan je da odmah, najkraćim putem, upozna zainteresovane komande i štabove; da posebnu pažnju posveti hitnom upoznavanju zainteresovanih o otkrivenom nuklearnom, hemijskom i biološkom oružju i sredstvima za njegovu upotrebu, brzopokretnim i vazdušnodesantnim snagama.
- učestvuje u izboru i praćenju ciljeva radi upotrebe nuklearnog oružja;
- učestvuje u planiranju i sprovođenju dezinformacija u okviru operativno-strategijskog maskiranja na nivou operativno-strategijskih komandi;
- učestvuje u planiranju elektronskog ometanja neprijateljevih radio i radio-relejnih veza i radarskih stanica;
- organizuje i, prema potrebi, neposredno rukovodi pripremama obavještajno-izviđačkih organa za izvršenje zadataka u dubini borbenog ili

operativnog rasporeda neprijatelja i obezbeđuje neophodne dokumente za održavanje veze s tim organima;

- organizuje i preduzima mere bezbednosti i samozaštite u toku pripreme i izvršenja zadataka obavještajno-izviđačkih organa, kao i u toku prikupljanja i korišćenja obavještajnih podataka;
- organizuje a, po potrebi, i ispituje ratne zarobljenike i one koji su prebegli radi obavještajnog obezbeđenja svoje komande, štaba i jedinice;
- učestvuje u planiranju i izvođenju obuke starešina i jedinica o oružanim snagama potencijalnih agresora i organizovanju obavještajnog obezbeđenja sopstvenih jedinica;
- učestvuje u izboru i rasporedu obavještajno-izviđačkih starešina i građanskih lica na službi u oružanim snagama,
- razrađuje propisane obavještajne dokumente;
- proučava i analizira iskustva iz rada vlastitih i stranih obavještajno-izviđačkih organa i jedinica i koristi ih za unapređenje obavještajno-izviđačke delatnosti.²²⁵

U IV. glavi, tački 2. C. *Obavještajnog obezbeđenja oružanih snaga* iz 1987. navode se pravila i postupci za ispitivanje ratnih zarobljenika.²²⁶ U tački 200. izričito se naglašava obaveza strogog poštovanja ženevskih konvencija.

Vojna policija

(m) Dužnosti

(a) Prema *Pravilu službe vojne policije oružanih snaga SFRJ* iz 1985. godine, "vojnu policiju sačinjavaju posebno obučene i opremljene jedinice oružanih snaga koje vrše određene poslove: bezbednosti za potrebe oružanih snaga; zaštite ljudi i imovine; bezbednosti vojnog saobraćaja;

²²⁵ Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, propis JNA, *Obavještajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987.

²²⁶ Dokazni predmet br. 396, ERN teksta na b/h/s-u 0113-2537-0113-2680; ERN teksta na engleskom 0304-7987-0304-8102, propis JNA, *Obavještajno obezbeđenje oružanih snaga*, 1987, tačke 198-201.

održavanje vojničkog reda i discipline i otkrivanja krivičnih dela i učinilaca iz nadležnosti vojnih sudova, koji se gone po službenoj dužnosti".²²⁷

(b) U tačkama 22. do 25. *Pravila službe vojne policije u oružanih snagama SFRJ* detaljno su navedeni zadaci vojne policije (vidi niže u tekstu).²²⁸ U miru, vojna policija se uglavnom bavi zaštitom viših vojnih starešina, dokumenata, kao i vršenjem policijskih dužnosti u sklopu vojske.

22. Vojna policija u miru izvršava sledeće zadatke:

neposredno fizički obezbeđuje: komande, ustanove i štabove u čijem se sastavu nalazi vojna policija; visoke vojne starešine za koje se posebno naredi; strane vojne delegacije; najviše državne i partijske funkcionere i šefove i određene delegacije stranih država kada se nalaze u vojnim jedinicama i ustanovama, u vojnim objektima ili kada se prevoze vojnim prevoznim sredstvima;

vrši unutrašnje obezbeđenje vojnih kazneno-popravnih ustanova i vojnih zatvora za izdržavanje pritvora pri vojnim sudovima (u daljem tekstu: vojni zatvori);

obezbeđuje vojna dokumenta, naoružanje i vojnu opremu koji predstavljaju državnu tajnu, kao i eksplozivne materije i zapaljive gasove pri prenosu i transportu kada to naredi nadležni vojni starešina;

učestvuje u obezbeđenju vojnih objekata, pravaca i rejonu od posebnog značaja za odbranu zemlje; ...

sprovođi lica lišena slobode u okviru propisanog delokruga;

reguliše i kontroliše vojni saobraćaj na putevima, vrši saobraćajno izviđanje i prikuplja podatke o saobraćajnim nezgodama i prekršajima vojnih učesnika u saobraćaju; ...

učestvuje u borbi protiv diverzantsko-terorističkih, odmetničkih i drugih neprijateljskih naoružanih grupa u rejonu vojnih objekata i vojnih jedinica i ustanova koje su napadnute, o čemu odlučuje starešina vojne jedinice i ustanove u čijem se sastavu nalazi jedinica vojne policije; ...

otkriva, pronalazi i privodi učinioce krivičnih dela iz nadležnosti vojnih sudova koja se gone po službenoj dužnosti, obezbeđuje tragove krivičnih dela, prikuplja obaveštenja i materijalne dokaze koji mogu biti od

²²⁷ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 1.

²²⁸ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, "Pravilo službe Vojne policije Oružanih snaga SFRJ", 1985, tačka 22-25.

koristi za vođenje krivičnih postupaka i postupa po zahtevu vojnog suda ili drugog nadležnog organa u krivičnom postupku; ...

23. Pored zadataka iz tačke 22. ovog pravila, u vanrednim prilikama vojna policija izvršava sledeće zadatke:

pojačava obezbeđenje i odbranu komandi, ustanova i štabova oružanih snaga, vojnih objekata, rejonu i pravaca i izvršava druge zadatke predviđene planovima i naređenjima za vanredne prilike;

vodi borbu i savlađuje otpor naoružanih lica koja su izvršila upad u vojne objekte ili u vojna prevozna sredstva;

vrši, po naređenju komandanta armije ili višeg starešine, oslobađanje talaca iz vojnih objekata i vojnih prevoznih sredstava; ...

po ukazanoj potrebi i odobrenju saveznog sekretara za narodnu odbranu, pruža pomoć organima unutrašnjih poslova u uspostavljanju reda i mira na javnim mestima.

24. Pored zadataka iz tač. 22. i 23. ovog pravila, vojna policija u neposrednoj ratnoj opasnosti i mobilizaciji izvršava i sledeće zadatke:

učestvuje u kontroli sprovođenja naredenih mera bezbednosti u toku izvršenja mobilizacije;

neposredno obezbeđuje planove upotrebe oružanih snaga; ...

vojna policija vojnoteritorijalnih organa i štabova teritorijalne odbrane učestvuje u pronalazenju i privođenju vojnih obveznika koji se nisu odazvali pozivu nadležnih organa radi izvršenja vojne obaveze.

Osim toga, za vreme rata vojna policija "učestvuje u obezbeđenju ratnih zarobljenika u logorima za ratne zarobljenike,²²⁹ učestvuje u privođenju²³⁰ i sprovođenju,²³¹ i pored toga "učestvuje u usmeravanju pravaca pokreta izbeglica i otkriva pripadnike neprijateljskih formacija koji su se ubacili među izbeglice".²³²

²²⁹ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 25.

²³⁰ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 25.

²³¹ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 55.

²³² Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 25.

učestvuje u usmeravanju pravaca pokreta izbeglica i otkriva pripadnike neprijateljskih formacija koji su se ubacili među izbeglice /kao u originalu/ 25. Pored zadataka iz tački 22. do 24. ovog pravila, vojna policija za vreme rata izvršava i ove zadatke:

neposredno obezbeđuje komandno mesto, komandanta vojne jedinice i ustanove u mestu i pokretu i vojne kurire koji prenose vojna dokumenta najvišeg stepena tajnosti — kada to posebno naredi nadležni vojni starešina;

učestvuje u sprečavanju delatnosti ubačenih ili ostavljenih neprijateljskih naoružanih grupa ili pojedinaca na pravcima kretanja i u rejonima razmeštaja komandi, ustanova i štabova oružanih snaga i na privremeno zaposednutoj teritoriji;

učestvuje u kontroli i obezbeđenju sprovođenja propisanih i naredenih mera bezbednosti u očekujućim rejonima i rejonima prikupljanja, ukrcavanja, odnosno iskrcavanja i na određenim pravcima kretanja vojnih jedinica i ustanova;

...

učestvuje u usmeravanju pravaca pokreta izbeglica i otkriva pripadnike neprijateljskih formacija koji su se ubacili među izbeglice;

učestvuje u sprečavanju rasturanja neprijateljskog propagandnog materijala u zoni — rejonu borbenih dejstava;

učestvuje u obezbeđenju ratnih zarobljenika u logorima za ratne zarobljenike;

vrši pretres objekata i prostora gde su bile razmeštene neprijateljske komande, ustanove i štabovi, radi pronalaženja dokumenata i sredstava naoružanja i vojne opreme.

(n) Službe vojne policije

(a) Zadatke propisane pravilom iz 1985. vojna policija izvršava putem sedam aktivnosti ili službi:

- službom obezbeđenja;
- potražnom službom;
- patrolnom službom;
- sprovodničkom službom;
- službom dežurstva vojne policije;
- službom bezbednosti vojnog saobraćaja;
- službom suzbijanja kriminaliteta.²³³

²³³ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačke 41-92.

Sprovođenje ratnih zarobljenika jedna je od zadataka "patrolne službe", dok je obezbeđenje ratnih zarobljenika koji su u pritvoru deo zadataka "spvodničke službe"

(b) Služba obezbeđenja

Služba obezbeđenja obuhvata plansko preduzimanje mera, radnji i postupaka radi obezbeđenja i zaštiti komandi, štabova, ustanova oružanih snaga i vojnih zatvora, kao i mera postupaka radi obezbeđenja određenih pravaca, rejona, objekata, ličnosti i dokumenata.²³⁴

(c) Potražna služba

Potražna služba je skup taktičkih i tehničkih mera i radnji vojne policije koje se preduzimaju na osnovu zakona kojim se uređuje krivični postupak ili naređenja nadležnog vojnog starešine radi provere, pronalaženja i odgovarajućeg postupka s licima, predmetima i leševima.²³⁵

(d) Patrolna služba

Patrolna služba je plansko i organizovano izvršavanje zadataka radi: obezbeđenja i zaštite ličnosti i vojnih objekata, kontrole sprovođenja naredenih mera iz oblasti bezbednosti, reda i discipline i bezbednosti vojnog saobraćaja na putevima; pronalaženja i privođenja izvršilaca krivičnih dela iz nadležnosti vojnih sudova; sprovođenja lica lišenih slobode iz nadležnosti vojnog suda, a u ratu i ratnih zarobljenika; obezbeđenja dokumenata i sredstava naoružanja i vojne opreme najvišeg stepena tajnosti.²³⁶

²³⁴ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 42.

²³⁵ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 46.

²³⁶ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 52.

(e) Sprovednička služba

Sprovednička služba obuhvata mere, radnje i postupke koji se preduzimaju radi obezbeđenja lica lišenih slobode, dokumenata i imovine – od momenta prijema pa do predaje nadležnim organima. Vojna policija sprovodi lica lišena slobode koja su izvršila krivično delo iz nadležnosti vojnog suda, lica čije privođenje zahtevaju nadležni organi, ratne zarobljenike i određenu vojnu imovinu... Kada se posebno naredi, vojna policija može sprovesti i ratne zarobljenike.²³⁷

O čuvanju (i sprovođenju) ratnih zarobljenika govori se u Sedmom delu.

(f) Služba dežurstva vojne policije

Služba dežurstva ima zadatak da obezbedi blagovremenu intervenciju vojne policije u slučajevima samovoljnog udaljenja i bekstva vojnog lica iz oružanih snaga i izvršenja drugih krivičnih dela iz nadležnosti vojnih sudova koja se gone po službenoj dužnosti, kao i radi uspostavljanja reda na javnim mestima u slučajevima kada su red i mir u većoj meri narušili pripadnici oružanih snaga.²³⁸

(g) Služba bezbednosti vojnog saobraćaja

Služba bezbednosti vojnog saobraćaja obuhvata izvršenje zadataka kojima se obezbeđuje nesmetano odvijanje vojnog saobraćaja na putevima, a naročito: regulisanje saobraćaja, kontrolu vojnih učesnika u saobraćaju, saobraćajno izviđanje i informisanje učesnika u saobraćaju.²³⁹

²³⁷ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/l/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačke 54-57.

²³⁸ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/l/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 59.

²³⁹ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/l/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 61.

(h) Služba suzbijanja kriminaliteta

Služba suzbijanja kriminaliteta obuhvata poslove koje prema zakonu kojim se uređuje krivični postupak vrše organi unutrašnjih poslova, a odnose se na krivična dela iz nadležnosti vojnih sudova.

O službi za suzbijanja kriminaliteta u vojnoj policiji podrobnije se govori u Sedmom delu.

(o) Subordinacija

U *Pravilu službe vojne policije oružanih snaga SFRJ* iz 1985. na sledeći način je opisana subordinacija između oficira bezbednosti i vojne policije:

Vojnom policijom rukovodi i komanduje starešina vojne jedinice i ustanove u čijem se formacijskom sastavu nalazi jedinica vojne policije ili joj je pridodata. Vojnom policijom u stručnom pogledu rukovodi starešina organa bezbednosti vojne jedinice i ustanove u čijem se formacijskom sastavu jedinica vojne policije ili joj je pridodata. On predlaže starešini vojne jedinice i ustanove upotrebu jedinica vojne policije i odgovoran je za borbenu gotovost jedinice vojne policije i izvršavanje zadataka.

U rukovođenju jedinicom vojne policije starešina organa bezbednosti iz stava 1. ove tačke ima prava i dužnosti koje imaju starešine rodova i službi vojne jedinice i ustanove u rukovođenju jedinicama rodova i službi.²⁴⁰

(p) Uniforma

Pripadnici vojne policije pri vršenju službe u miru i ratu nose službenu uniformu JNA, beli opasač sa uprtačem, belu futrolu za pištolj i značku vojne policije pričvršćenu na predici opasača.²⁴¹

²⁴⁰ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/l/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačke 12, 13.

²⁴¹ Dokazni predmet br. 397; ERN teksta na b/l/s-u 0207-2092-0207-2115. ERN teksta na engleskom 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, t. 8.

Vojno-teritorijalna organizacija JNA

a. Vojno-teritorijalna organizacija JNA odražava strateški koncept "opštenarodne odbrane", tj. odbrane teritorijalnog integriteta SFRJ od pretnji iz inostranstva.²⁴²

b. U početku se najgorom zamišljenom situacijom smatrala pretnja od agresije snaga Varšavskog ugovora.²⁴³ To se odražavalo i u vojno-geografskoj podeli zemlje, prema kojoj je teritorija SFRJ bila podeljena na sedam (7) vojnih zona odgovornosti i sedam (7) armija kao strateško-operativnih grupa JNA.²⁴⁴ Svakoj republici data je jedna vojna zona, sem Srbije i Crne Gore, čije su teritorije bile podeljene na po dve vojne zone (Srbija: 1. Armija (Beograd) i 2. Armija (Niš) i samostalni korpus (52. Korpus) na Kosovu).²⁴⁵

c. Nakon raspada Varšavskog pakta krajem osamdesetih godina, usledila je nova procena moguće opasnosti. Primenom reorganizacionog plana "JEDINSTVO" smanjen je broj strateško-operativnih grupa i promenjeni su im nazivi, pa su tako "armije" postale "vojne oblasti (VO)". Zone odgovornosti (ZO) ovih VO bile su razgraničene tako da je jedna VO zahvatala teritoriju dve ili više republika, "kao još jedan pokušaj da se zaustavi raspad odbrambene strategije".²⁴⁶

d. Organizacija iz 1988. godine sadržala je pet (5) vojnih oblasti:

- tri vojne oblasti (1, 3, 5) (VO), koje su se sastojale od 16 korpusa
- jedna vojno-pomorska oblast, koja se sastojala od tri vojno-pomorska sektora (VPS)
- jedan sektor ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane (RV i PVO), koji se sastojao od 3 korpusa RV i PVO.²⁴⁷

²⁴² Dokazni predmet br. 398, ERN eng. 0343-4653-0343-5304, *Area Handbook for Yugoslavia*, 1973.

²⁴³ Dokazni predmet br. 398, ERN eng. 0343-4653-0343-5304, *Area Handbook for Yugoslavia*, 1973.

²⁴⁴ Njihovi glavni štabovi nalazili su se u Beogradu, Nišu, Skoplju, Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani i Podgorici.

²⁴⁵ Dokazni predmet br. 485, ERN 0089-0660-0089-0739, eng. 0090-1092-0090-1158, izveštaj vojnog veštaka dr. Radovana Radinovića u predmetu *Kunarac*, 1999.

²⁴⁶ Dokazni predmet br. 485, ERN 0089-0660-0089-0739, eng. 0090-1092-0090-1158, izveštaj vojnog veštaka dr. Radovana Radinovića u predmetu *Kunarac*, 1999.

²⁴⁷ Dokazni predmet br. 485, ERN 0089-0660-0089-0739, eng. 0090-1092-0090-1158, izveštaj vojnog veštaka dr. Radovana Radinovića u predmetu *Kunarac*, 1999.

e. Vojne oblasti:

Tri vojne oblasti imale su sledeće zone odgovornosti:

- > 1. VO (komanda: Beograd): istočna Hrvatska, Bosna i Hercegovina i srednja i severna Srbija (uključujući Vojvodinu)
- > 3. VO (komanda: Niš) južna Srbija (uključujući Kosovo), Crna Gora i Makedonija
- > 5. VO (komanda: Zagreb) zapadna Hrvatska i Slovenija.

f. Vojno-pomorska oblast obuhvatala je jadransku obalu celom dužinom, a zaleđe u dubinu od samo nekoliko milja.

/Legenda:

V MD: 5. VO

I MD: 1. VO

III MD: 3. VO

Naval MD = VPO/

Organizacija, zadaci i struktura Teritorijalne odbrane (TO) Organizacija

Organizacija TO-a odražavala je političku organizaciju SFRJ. Postojali su sledeći nivoi:

- (1) Opštinski štab i jedinice teritorijalne odbrane (opštinski nivo: opštinski, rejonski i gradski štab);

- (2) Zonski štabovi i jedinice Teritorijalne odbrane (operativne zone);
- (3) štabovi autonomnih pokrajina i jedinice Teritorijalne odbrane (Srbija: Kosovo i Vojvodina do 1990. godine);
- (4) Republički štabovi i jedinice teritorijalne odbrane.²⁴⁸

Teritorijalna odbrana je organizovana na cijeloj teritoriji i akvatoriji Jugoslavije u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada, mjesnim zajednicama, opštinama, socijalističkim autonomnim pokrajinama i socijalističkim republikama i drugim društveno-političkim zajednicama. Sastoji se od štabova, jedinica i ustanova i drugih oblika organizovanja radnih ljudi i građana za opštenarodni oružani otpor.

Štabovi Teritorijalne odbrane su organizovani u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama, regionalnim zajednicama (zonski štabovi, štabovi zajednica opština i gradski štabovi Teritorijalne odbrane) i opštinama, većim mjesnim zajednicama i većim organizacijama udruženog rada.

Jedinice Teritorijalne odbrane su različitog formacijskog sastava, počev od grupe boraca i odjeljenja do brigade. Organizacija i formacija jedinica Teritorijalne odbrane prilagođene su potrebama dejstava u različitim uslovima.²⁴⁹

Štabovi teritorijalne odbrane su organizovani u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama, regionalnim zajednicama (zonski štabovi, štabovi zajednica opština i gradski štabovi Teritorijalne odbrane) i opštinama, većim mesnim zajednicama i većim organizacijama udruženog rada.²⁵⁰

Organizacijsko-formacijska struktura štabova, jedinica i ustanova Teritorijalne odbrane u osnovi je jedinstvena za celokupnu teritoriju SFRJ, ali je dovoljno elastična i prilagođena potrebama i uslovima vođenja oružane borbe u pojedinim krajevima zemlje. Štabovi i jedinice su, po pravilu, različitog sastava, zavisno od namene, zadataka i konkretnih uslova.²⁵¹

²⁴⁸ Dokazni predmet br. 400, ERN 0049-9166-0049-9183, eng. ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*, 1990, str 4-5.

²⁴⁹ Dokazni predmet br. 479, ERN b/h/s-u 0115-9746-00116-0096, eng. L007-1841-L007-1889, *Priručnik SSNO Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, glava 4.

²⁵⁰ Dokazni predmet br. 402, ERN eng. 0048-0663-0048-0665, *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ*, Beograd, 1987.

²⁵¹ Dokazni predmet br. 402, ERN eng. 0048-0663-0048-0665, *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ* (izvodi), Beograd, 1987.

Zadatak

Glavni zadaci Teritorijalne odbrane u skladu sa doktrinom "opštenarodne odbrane" navedeni su u *Uputstvu o upotrebi Teritorijalne odbrane* iz 1977. godine. Prema tom uputstvu, jedinice TO tokom napada uglavnom se angažuju za dejstva u pozadini, nezavisno ili u sadejstvu sa JNA. Jedinice TO-a u pograničnim područjima mogu smesta biti angažovane u borbena dejstava, u neposrednom sadejstvu sa JNA.²⁵²

Struktura

U zavisnosti od vrste zadatka, mogu se definisati dve vrste jedinica TO-a: mesne (poznate i pod nazivom "prostorne") i mobilne (poznate i pod nazivom "manevarske") jedinice.²⁵³

(1) Mesne jedinice Teritorijalne odbrane

Mesne jedinice Teritorijalne odbrane (otprilike 80% ukupnog sastava TO-a)²⁵⁴ organizovane su u mesnim zajednicama i opštinama, jačine od grupa i odeljenja do bataljona i različitih vrsta odreda (pešadijske, diverzantske, protivdiverzantske, inženjerijske, PVO, izviđačke, kurirske, nastavne, pozadinske, dopunske, policijski i druge jedinice). Namenjene su za dejstva na ograničenom geografskom području i mogu da izvršavaju sledeće zadatke:

- borbena kontrola teritorije,
- zaštita stanovništva i obezbeđenje objekata i rejlona,
- diverzantska, protivdiverzantska i druga borbena dejstva,
- održavanje reda i bezbednosti,
- osiguranje proizvodnje i imovine,
- sprečavanje uspostavljanja bilo kakve agresorove vlasti na

PZT,

²⁵² Najvažnije odredbe (237-242) sadržane su u dokaznom predmetu br. 403, ERN teksta na b/h/s-u 0419-215-0419-2156; ERN eng. ET 0419-2153-0419-2156, strogo poverljivo naredbi br. 580-25, *Suzbijanje kriminaliteta u zoni borbenih dejstava 9. korpusa*, general major Vladimir Vuković, 20. oktobar 1991.

²⁵³ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovođenje i komandovanje*, 1983, str. 95.

²⁵⁴ Dokazni predmet br. 485, ERN 0089-0660-0089-0739, eng. 0090-1092-0090-1158, izveštaj vojnog veštaka dr Radovana Radinovića u predmetu *Kumarac*, 1999.

- za druge zadatke.²⁵⁵

Prostorne (ili mesne) jedinice Teritorijalne odbrane su organizovane na teritorijalnom principu i neposredno su vezane za svoju matičnu teritoriju. Formiraju se u mjesnim zajednicama, organizacijama udruženog rada i opštinama. Različitog su formacijskog sastava, počev od grupe ili odjeljenja do teritorijalnog bataljona i odreda. Njihova osnovna namena je borbena kontrola teritorije, zaštita i obezbjeđenje funkcionisanja društvenih struktura i privrednih, javnih i drugih objekata, izvođenje borbениh dejstava na svojoj teritoriji i izvršavanje određenih zadataka društvene samozaštite.²⁵⁶

(2) Pokretne (ili manevarske) jedinice Teritorijalne odbrane

Pokretne (ili manevarske) jedinice Teritorijalne odbrane (otprilike 20% ukupnih jedinica TO-a)²⁵⁷ predstavljale su glavnu mobilnu i udarnu snagu u okviru TO-a. One su uključivale velike formacije stalnog sastava (brigade i divizije) i privremenog sastava (borbene grupe, grupe odreda, grupe brigada i operativne grupe). U stanju su da samostalno ili u sadejstvu sa jedinicama JNA izvode raznovrsna borbena dejstva većih razmera u široj teritoriji (akvatoriji) i pod svim ratnim uslovima.²⁵⁸

Manevarske jedinice Teritorijalne odbrane formiraju se u brigade namijenjene za borbena dejstva na širem prostoru vojišta i ratišta, u skladu sa situacijom i potrebama. Zadatke izvršavaju na frontu, privremeno zaposjednutoj teritoriji i u vlastitoj pozadini. Bobrena dejstva izvode u sadejstvu sa prostornim jedinicama Teritorijalne odbrane i jedinicama Jugoslovenske narodne armije ili samostalno i osloncem na druge snage opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.²⁵⁹

(3) Nacrt *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga* iz 1990. godine sadržao je sledeću kategorizaciju jedinica TO-a:

²⁵⁵ Dokazni predmet br. 384; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 95.

²⁵⁶ Dokazni predmet br. 479, ERN b/h/s-u 0115-9746-00116-0096, eng. L007-1841-L007-1889, Priručnik SSNO *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, poglavlje 4.

²⁵⁷ Dokazni predmet br. 485, ERN 0089-0660-0089-0739, eng. 0090-1092-0090-1158, izveštaj vojnog veštaka dr Radovana Radinovića u predmetu *Kunarac*, 1999.

²⁵⁸ Dokazni predmet br. 384; ERN eng. L006-3322-L006-3474, b/h/s-u 0214-8123-0214-8517, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 95-96.

²⁵⁹ Dokazni predmet br. 479, ERN b/h/s-u 0115-9746-00116-0096, eng. L007-1841-L007-1889, priručnik SSNO *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, poglavlje 4.

- Partizanske jedinice (= manevarske ili pokretne jedinice):

Partizanske jedinice su više taktičke jedinice manevarskog karaktera namenjene za borbena dejstva na celokupnom ratištu i vojištima, na frontu, PZT i u vlastitoj pozadini.

Part. jedinice su: brigada, avijacijska eskadrila, flotila naoružanih brodova, art. divizion i taktičke jedinice posebne namjene.

U određenim uslovima, za konkretni zadatak, mogu se formirati i privremeni sastavi TO: part. divizije i grupe part. br.²⁶⁰

- Zaštitne jedinice:

Zaštitne jedinice TO mogu se formirati u zaštitne brigade, i druge jedinice namjenjene za zaštitu i odbranu KM, rejona ratnog rasporeda organa vlasti i drugih organa i značajnih institucija.²⁶¹

- Prostorne jedinice (= mesne ili prostorne jedinice):

Prostorne jedinice su organizovane na teritorijalnom principu. Načelno dejstvuju na matičnoj teritoriji, a po potrebi i izvan zone odgovornosti.

Namjenjene su za vođenje oružane borbe i pružanje otpora, borbenu kontrolu teritorije, zaštitu mobilizacije, objekata i institucija i DSZ. Formiraju se u opštini, MZ, radnoj i dr. organizaciji.²⁶²

Operativne grupe (OG), taktičke grupe (TG), jurišni odredi (JOd) i jurišne grupe

Uvod

(1) Taktički, operativni, pa čak i strateški zadaci koji se izvode na odvojenim pravcima ili prostrijama u zoni borbениh dejstava, zahtevaju formiranje privremenih formacija, kao što su borbene i taktičke grupe (TG) na nivou osnovnih taktičkih jedinica; združenih odreda na nivou združenih taktičkih jedinica; operativnih grupa (OG) na nivou operativnih jedinica; i strateških operativnih grupa na strateškom nivou.²⁶³

²⁶⁰ Dokazni predmet br. 400, ERN 0049-9166-0049-9183, eng. ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*, 1990, str. 5.

²⁶¹ Dokazni predmet br. 400, ERN 0049-9166-0049-9183, eng. ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga* 1990, str. 5.

²⁶² Dokazni predmet br. 400, ERN 0049-9166-0049-9183, eng. ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina oružanih snaga teritorijalne odbrane*, 1990, str. 5.

²⁶³ Dokazni predmet br. 384; ERN teksta na b/h/s-u 0214-8123-0214-8517; engleski prevod L006-3322-L006-3474, udžbenik JNA *Rukovodjenje i komandovanje*, 1983, str. 87.

(2) U pravilu JNA *Pravilo korpus kopnene vojske (privremeno)* iz 1990. godine više se govori o tome i (eksplicitno) se pominje uvrštanje jedinica TO-a u OG i TG. Prema ovom propisu, u korpusu se mogu obrazovati operativne i taktičke grupe. Formiraju se izuzetno, kada u zoni dejstva korpusa postoje izrazito odvojeni pravci ili prostorije, pa je usled toga teško obezbediti jedinstveno komandovanje i kontinuirano izvođenje operacije. Sastav operativnih i taktičkih grupa može da se razlikuje.²⁶⁴

Operativno-taktička grupa (OTG) formira se od jedinica Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. Najčešće je jačine nekoliko pukova, i brigada raznih vrsta i partizanske divizije, ojačanih jedinicama artiljerije, ARJ PVO i drugim, što zavisi od konkretne situacije. Taktička grupa (TG) može biti jačine nekoliko bataljona Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, ojačanih jedinicama artiljerije, inženjerije i drugim jedinicama što zavisi od zadatka.²⁶⁵

(3) U nacrtu *Doktrine teritorijalne odbrane oružanih snaga* iz 1990. pominje se "objedinjavanje dejstva svih snaga na bojištu ili delu ratišta vrše komande strategijskih grupacija. Na osnovu odluke komandanta, strategijske grupacije RiK na operativnom i taktičkom nivou ostvaruje komandant najviše jedinice JNA ili komandant TO, čije su jedinice osnovni nosilac izvršenja borbenog zadatka."²⁶⁶

Na osnovu gorenavedenih propisa JNA može se zaključiti da se operativne i taktičke grupe (i jurišni odredi) osnivaju sa da se obezbedi jedinstvenost i jedinstveno i kontinuirano rukovođenje i komandovanje.

Operativne grupe

(1) U *Vojnom leksikonu* JNA iz 1981. godine, operativne grupe su definisane na sledeći način:

Privremeni združeni sastav u KoV, RM i RV, jačine od nekoliko brigada do dve ili više divizija i korpusa, za izvršenje zadatka na posebnoj

²⁶⁴ Dokazni predmet br. 188; ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376; eng. 0079-7104-0079-7232; Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo korpus kopnene vojske (privremeno)*, 1990, tačka 27.

²⁶⁵ Dokazni predmet br. 188; b/h/s-u 0039-5376-0039-5376; eng. 0079-7104-0079-7232; Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo korpus kopnene vojske (privremeno)*, 1990, tačka 27.

²⁶⁶ Dokazni predmet br. 400; ERN teksta na b/h/s-u 0049-9166-0049-9183; engleski prevod ET 0049-9166-0049-9183, *Doktrina teritorijalne odbrane oružanih snaga*, 1990.

operacijskom pravcu, ili kada jedna ili više formacijskih jedinica nisu pogodno za izvršenje zadatka operativnog značaja. Formira se, načelno, u sastavu armije ili grupe armija, a izuzetno i pod vrhovnom komandom. Može da bude jednorodna (pešadijska, oklopna) ili kombinovana (od dva ili više rodova i vidova), a zadatke izvršava ili u sastavu fronta ili u sopstvenoj i neprijateljskoj pozadini. Posle izvršenog zadatka obično se rasformira. Sastav, organizacija, i način dejstva O. određuju se, načelno, za svaki konkretan slučaj. Po pravilu, za rukovođenje i komandovanje jedinicama formira se poseban štab ili privremena komanda, a u pogledu snabdevanja osnovnim borbenim potrebama grupa se osamostaljuje kako bi imala veću slobodu dejstva.²⁶⁷

(2) Priručnik SSNO iz 1983. godine *Strategija oružane borbe* dodaje da veći privremeni združeni sastavi (kao operativne grupe) uključuju i jedinice JNA i jedinice TO-a.

Za izvršavanje određenih zadataka na samostalnim pravcima ili prostorijama, posebno za protivdesantnu borbu i odbranu većeg grada, za dejstvo na izdvojenom taktičkom ili operativnom pravcu, kao i za izvršavanje drugih zadataka, u okviru Kopnene vojske mogu se obrazovati privremeni združeni sastavi različite jačine i namjene: borbene i taktičke grupe i združeni taktički odredi - za izvršavanje taktičkih zadataka, i operativne grupe - za izvršavanje operativnih zadataka. Veće privremene sastave čine jedinice Kopnene vojske i Teritorijalne odbrane.²⁶⁸

Taktičke grupe (TG)

(1) Prema *Vojnom leksikonu* JNA iz 1981. godine, taktičke grupe su:

"privremeni združeni sastav namenjen za borbena dejstva na odvojenom taktičkom pravcu, kada se u zoni (na pravcu) dejstva ne može izvršiti određeni borbeni zadatak formacijskom jedinicom. Formira se u združenim taktičkim jedinicama. Dejstvuje samostalno ili kao deo borbenog poretka jedinice. Određuje joj se posebna komanda ili njome komanduje komanda koja je obrazuje. Jačina i sastav T. zavise od jačine i

²⁶⁷ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347 *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981./izvor naveden kao u originalnoj fusnoti/

²⁶⁸ Dokazni predmet br. 479, ERN teksta na b/h/s-u 0115-9746-00116-0096, eng. L007-1841-L007-1889, priručnik SSNO *Strategija oružane borbe*, Beograd, 1983, poglavlje 4.

sastava jedinice koja je obrazuje, zadatka, karakteristika zemljišta, veličine zone, jačine i sastava neprijatelja." ²⁶⁹

(2) Pravilo iz 1984. godine pod nazivom *Pravilo brigada JNA - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i lake* navodi sledeći sastav taktičkih grupa (TG).

Taktička grupa (TG) načelno može biti sastava: jedan bataljon sa jedinicom TO (četa-bataljon), jedna do dve tenkovske čete, jedinica za podršku, vod do čete inženjerije i neophodna sredstva veze. Komandovanje taktičkom grupom reguliše komandant brigade tako što od pojedinih starešina jedinica koje sačinjavaju taktičku grupu i eventualno angažovanjem pojedinih starešina iz komande brigade formira komandu taktičke grupe. ²⁷⁰

Jurišni odred

(1) Osim operativnih i taktičkih grupa, Oružane snage SFRJ mogu se za vreme borbenih dejstava organizovati u "jurišne odrede" (JOD). *Vojni leksikon JNA* iz 1981. daje sledeću definiciju JOD-a:

Element borbenog poretka združenih taktičkih jedinica u napadu na jako utvrđene položaje ili veće naseljeno mesto radi ovladavanja utvrđenim zgradama (objektima). Privremenog je sastava, jačine čete do bataljona, ojačanih oklopnim borbenim vozilima, pionirima, artiljerijom i sredstvima veze. Dejstvuje skupno ili po jurišnim grupama. ²⁷¹

(2) U *Pravilu bataljona (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije* iz 1988. navodi "jurišne odrede" kao jednu od "specijalnih uloga" (tj. specijalnih zadataka) koje pešadijski (ili motorizovani) bataljon može da izvršava pod određenim okolnostima tokom borbenih dejstava.

Jurišni odred (JOD) se formira radi napada na dobro utvrđena uporišta, kao i pri napadu na naseljeno mesto za osvajanje većih i dobro utvrđenih zgrada i blokova (objekata). Bataljon se, načelno, ojačava tenkovima, artiljerijom, inženjerijom i posebnim sredstvima veze. Bataljon

²⁶⁹ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347 *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

²⁷⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; eng. 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i lake*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu SFRJ, 1984. tačka 29.

²⁷¹ Dokazni predmet br. 388, ERN teksta na b/h/s-u 0400-2219-0400-3347, *Vojni leksikon*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

kao jurišni odred posebno se priprema, obučava i uvežbava za izvršenje predstojećeg zadatka na sličnim objektima napada. ²⁷²

Borbeni raspored jurišnog odreda, pored ostalog, sastoji se od potrebne broja jurišnih grupa, vatrene grupe, protivoklopne grupe i rezerve. Zadatke jurišnim grupama i ostalim elementima borbenog rasporeda komandant odreda precizno određuje na zemljištu. *Jurišna grupa* jačine od ojačanog voda formira se za napad na određeni objekat, bunker, zgradu ili veći deo zgrade radi njegovog zauzimanja, rušenja ili neutralisanja neprijateljskog dejstva onemogućavajući odredu izvršenje zadatka. ²⁷³

Jurišne grupe

Prema priručniku JNA o pešadijskim bataljonima iz 1988. "*jurišna grupa*" (JG) je deo "*jurišnog odreda*" namenjena za napad na jače utvrđene i dobro branjene objekte (bunker, osmatračnice, zgrade). Grupa je jačine do ojačanog voda. Posebno se priprema, obučava i uvežbava za izvršenje predviđenog zadatka na sličnim objektima. ²⁷⁴

ŠESTI deo:

Planiranje i izvođenje borbenih dejstava

Kratki pregled

a. Vojna borbena dejstva dele se na napad i odbranu. U *Pravilu brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i lake* iz 1984. navedeno je pet vrsta taktičkih borbenih radnji (ili dejstava): napad, odbrana, pokret, borba u susretu i odmaranje.

²⁷² Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, tačka 508.

²⁷³ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, tačke 509-510.

²⁷⁴ Dokazni predmet br. 385, ERN teksta na b/h/s-u 0294-7231-0294-7521; engleski prevod 0305-2699-0305-2874, *Pravilo bataljon (pešadijski, motorizovani, brdski, planinski, partizanski i mornaričke pešadije)*, 1988, tačka 26.

b. Napad je osnovni vid borbenih dejstava u kom brigada dejstvuje po svim elementima neprijateljskog borbenog poretka, kombinacijom vatre i pokreta. Osnovni cilj napada je razbijanje, uništavanje ili zarobljavanje neprijateljskih snaga i osvajanje ili zauzimanje nekog područja ili objekta. Cilj napada je, kad god je to moguće, opkoliti, izolovati i, na kraju, zauzeti gradove i naselja u sadejstvu sa jedinicama TO pod jedinstvenom komandom.

c. Velika borbeno dejstva izuzetno su složena. Zahtevaju detaljno planiranje i uzimanje u obzir faktora koji na svakom sledećem nivou komandnog lanca postaju sve kompleksniji. Postupak i metode koje primenjuje komandant brigade i njegov štab tokom priprema i organizacije borbenih dejstava opisani su u *Pravilu brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. godine.

d. Priprema borbenih dejstava uključuje niz aktivnosti kao što su: dovođenje jedinica u pogodne rejone za popunu, obuku, reorganizaciju, podizanje morala i odmor za predstojeća dejstva; sakupljanje informacija i procena stanja, rasporeda, mogućnosti i verovatnih načina dejstava neprijatelja; sagledavanje stanja i borbene spremnosti vlastitih snaga i preduzimanje mera za njihovo dovođenje u stanje pune borbene gotovosti; izviđanje i procenu verovatnog rejonu i pravca predstojećih dejstava; procenu vremena i njegovog uticaja na predstojeća dejstva; uspostavljanje veze i organizovanja sadejstva sa susednim jedinicama. Tokom priprema, komanda brigade će neprekidno nadzirati situaciju, predviđati događaje i blagovremeno preduzimati delotvorne mere za pripremu borbenih dejstava.

e. Obezbeđenje borbenih dejstava obuhvata moralno-političko obezbeđenje, obaveštajno obezbeđenje, bezbednosno obezbeđenje, inženjersko obezbeđenje, protivnuklearno-hemijsko-biološko obezbeđenje, pozadinsko obezbeđenje, itd. Neprekidno i trajno pozadinsko obezbeđenje je neophodno za kontinuirano izvođenje (borbenih) dejstava, naročito u slučaju mehanizovanih jedinica. Bezbednosno obezbeđenje uključuje sve mere sa ciljem da se otklone svi oblici opasnosti od delatnosti spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja. Za organizovanje i funkcionisanje pozadinskog obezbeđenja odgovoran je komandant brigade.

Zadatak, zona dejstva i borbeni raspored

a. Zadatak za izvođenje borbenih dejstava brigada dobija od pretpostavljene komande. Kad god je u mogućnosti, pretpostavljena

komanda može regulisati i način izvođenja zadatka. Kada brigada ne dobije zadatak od pretpostavljene komande, komandant brigade prema opštoj zamisli i situaciji, samoinicijativno postavlja zadatak.²⁷⁵

b. Osnovni zadatak brigade je da izvedeći neprekidna i raznovrsna borbeno dejstva, nanosi neprijatelju što više gubitaka u živoj sili, borbenim vozilima i drugoj tehnici, razbija i troši njihove snage i zauzima i drži zemljište u određenoj zoni.²⁷⁶

c. Za izvršenje zadatka brigadi se određuje zona dejstva (zona napada, zona odbrane, zona marša i sl.). Zavisno od zadatka, najčešće na PZT, brigadi se može odrediti i prostorija borbenih dejstava. Zona dejstva predstavlja zemljišnu prostoriju ograničenu po širini i dubini u kojoj brigada organizuje i izvodi borbeno dejstvo. Veličina zone zavisi od: vrste brigade, karakteristika zemljišta, zadatka, mesta i uloge u borbenom rasporedu više jedinice, stanja i borbenih mogućnosti, ojačanja, jačine jedinica TO u zoni, podrške i slično. U dodeljenoj zoni dejstva komandant brigade sa svim subjektima oružane borbe organizuje jedinstven sistem borbe po cilju, mestu i vremenu.²⁷⁷

d. U zoni dejstva komandant izražava težište dejstva, grupisanjem snaga i sredstava brigade na odbrambenom pravcu (prostoriji), angažovanjem jedinica TO, neočekivanim postupkom (manevrom) i podrškom.²⁷⁸

e. Borbeni raspored je najcelishodniji raspored njenih snaga (pridatih i ojačanja) za izvršenje zadatka. Formira se za svaki konkretan slučaj i mora da odgovara zadatku, uslovima borbene situacije i osobinama

²⁷⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 12.

²⁷⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 13.

²⁷⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 13.

²⁷⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 14.

zemljišta. Cilj mu je da omogući pravovremeno, organizovano i efikasno učešće svih snaga u borbi.²⁷⁹

U borbeni raspored brigade uključuju se jedinice TO, bilo da su potčinjene komandantu brigade ili da djeluju samostalno. Na taj način se postiže jedinstvo borbe u zoni dejstva.

Borbena dejstva

Vojna borbeno dejstvo dele se na napad i odbranu. U *Pravilu brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. navedeno je pet vrsta taktičkih borbenih radnji (ili dejstava): napad, odbrana, kretanje, borba u susretu i odmaranje.²⁸⁰

(1) Napad je osnovni oblik borbenog dejstva u kom brigada u sadejstvu snaga TO i u saradnji sa organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR, jednovremeno i odlučno, po jedinstvenoj zamisli, djeluje po svim elementima neprijateljskog borbenog poretka, kombinacijom vatre i pokreta, upada u njegov raspored, razbija ga, uništava ili zarobljava i oslobađa objekte i prostor koji je neprijatelj privremeno zaposeo i uništava organe i organizacije koje je on, eventualno, uspostavio.

Osnovni cilj napada je razbijanje, uništavanje ili zarobljavanje neprijateljskih snaga i osvajanje ili zauzimanje nekog područja ili objekta. Zavisno od borbene situacije i drugih uslova, cilj brigade u napadu može biti zauzimanje određenih objekata ili položaja, obmana neprijatelja u pogledu stvarnih namera, vezivanje neprijatelja na određenim pravcima i za određeno vreme, uništenje nekog uporišta, presecanje komunikacija i slično.²⁸¹

(2) Odbrana je vid borbenih dejstava u kojima brigada, u sadejstvu sa jedinicama TO i u saradnji sa odgovarajućim organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR, istovremeno i odlučno po jedinstvenoj

²⁷⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 15.

²⁸⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984.

²⁸¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 306.

zamisli, koristeći povoljne uslove zemljišta i njegovo inženjersko uređenje, zaprečavanje, snagu i efikasnost vatre i manevar, pretežno odbrambenim dejstvima sa fronta i aktivnim dejstvima sa boka i iz pozadine djeluje po svim elementima borbenog rasporeda neprijatelja, nanosi mu gubitke, sprečava brze prodore, odbija njegov napad, zadržava posednute položaje (rejone, objekte) radi očuvanja vlastitih snaga od većih gubitaka i stvaranje uslova za prelazak u napad.²⁸²

Osnovni cilj odbrane jeste da se neprijatelju nanese što veći gubici, slomi, odbije, zadrži ili uspori njegov napad, sačuvaju vlastite snage od većih gubitaka i stvore uslovi za prelazak u napad. Cilj odbrane može biti i osiguranje krila, bokova i pozadine više jedinice u napadu; vezivanje snaga neprijatelja u određenim rejonima, pravcima i prostorima; sprečavanje izvlačenja neprijatelja; držanje i odbrana određenih objekata, rejonu, prostora i sl.²⁸³

Napadi

(1) Dokument JNA *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* iz 1990. navodi sledeće informacije o napadnim operacijama:²⁸⁴

Napadna operacija korpusa na frontu je osnovni oblik organizovanja za izvođenje napadnih dejstava na frontu u kojem se po jedinstvenom planu, u dodeljenoj zoni ili prostoriji i za određeno vreme, objedinjavaju i usmeravaju napadni i odbrambeni bojevi i borbe, taktičke borbeno radnje i druge aktivnosti korpusa, jedinice Teritorijalne odbrane i drugih snaga opštenarodne odbrane i društvene samozaštite radi ostvarenja jedinstvenog operativnog cilja.

Uspeh u napadnoj operaciji korpus postiže usklađenim udarima sopstvenih snaga i jedinica Teritorijalne odbrane (uz podršku snaga Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane, a u primorskim zonama snaga

²⁸² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 470.

²⁸³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 471.

²⁸⁴ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, glava IV.

Ratne mornarice i obalske odbrane), po neprijateljevim snagama na celoj dubini njegovog rasporeda, a uz masovno pružanje svih oblika otpora, ostalih subjekata opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.²⁸⁵

Cilj napadne operacije je razbijanje ili uništenje snaga neprijatelja na izabranom pravcu i zauzimanje i oslobađanje određenog objekta ili prostorije koju je neprijatelj zaposeo. Ponekad cilj operacije može biti vezivanje neprijateljevih snaga na određenom pravcu ili prostoriji, zauzimanje i držanje nekog objekta, prostorije, ostrva ili dela teritorije.²⁸⁶

(2) Dokument *JNA Pravilo brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. definiše napad kao "osnovni oblik borbenog dejstva u kom brigada u sadejstvu snaga TO i u saradnji sa organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR, jednovremeno i odlučno, po jedinstvenoj zamisli, dejstvuje po svim elementima neprijateljskog borbenog poretka, kombinacijom vatre i pokreta, upada u njegov raspored, razbija ga, uništava ili zarobljava i oslobađa objekte i prostor koji je neprijatelj privremeno zaposeo i uništava organe i organizacije koje je on, eventualno, uspostavio".²⁸⁷

(3) Osnovni cilj napada je razbijanje, uništavanje ili zarobljavanje neprijateljskih snaga i osvajanje ili zauzimanje nekog područja ili objekta. Zavisno od borbene situacije i drugih uslova, cilj brigade u napadu može biti zauzimanje određenih objekata ili položaja, obmana neprijatelja u pogledu stvarnih namera, vezivanje neprijatelja na određenim pravcima i za određeno vreme, uništenje nekog uporišta, presecanje komunikacija i slično.²⁸⁸

(4) U pravilu, u zoni napada (tj. polaznom položaju – liniji razvoja jedinica za napad, a u dubini neprijateljevog rasporeda krajnje

²⁸⁵ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, tačka 145.

²⁸⁶ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, tačka 146.

²⁸⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 306.

²⁸⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 307.

objekte napada određene opštim zadatkom)²⁸⁹ sve jedinice Teritorijalne odbrane pretpočinjavaju se brigadi ili dejstvuju na zahtev komandanta brigade. Svi drugi subjekti ONO i DSZ svoje aktivnosti uskladuju sa zadatkom brigade.²⁹⁰

(5) Napad se sastoji od nekoliko faza: vatrene pripreme, nastupanja, juriša i borbe po dubini.²⁹¹ Važno je zapamtiti i to da je TO tokom napada prepotčinjen JNA i da su JNA i TO u stalnom sadejstvu tokom izvođenja napada.

(a) Napad obično počinje artiljerijskom pripremom. Vatrene priprema napada je organizovano i vremenski usklađeno vatreno dejstvo artiljerije, avijacije, jedinica pešadije i oklopnih jedinica radi neutralisanja i uništenja neprijateljeve žive sile i vatrenih sredstava, slabljenja obrambene moći, dezorganizovanja sistema komandovanja i vatre i stvaranja što povoljnijih uslova za izvođenje napada.²⁹²

(b) Artiljerijska priprema načelno počinje polaskom pešadijskih jedinica i tenkova sa polaznog položaja – linije razvoja, a završava se izlaskom jedinica na jurišni položaj.²⁹³ Na početku napada, najintenzivnija vatra je koncentrisana na prednjem kraju neprijateljeve odbrane, a zatim, na signal za juriš, prenosi vatru po dubini.²⁹⁴

²⁸⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 317.

²⁹⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 314.

²⁹¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 340.

²⁹² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 335.

²⁹³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 336.

²⁹⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska,*

(c) Juriš obuhvata prodor na prednji kraj neprijateljeve odbrane. Jedinice prvog ešelona energično prodiru kroz međuprostore i slabije branjene, neutralisane ili neposednute rejone. Jače utvrđeni ili branjeni objekti, čije bi zauzimanje dugo trajalo, načelno se blokiraju, a za njihovo uništenje angažuju se druge jedinice, prvenstveno jedinice TO.²⁹⁵ Drugi ešelon (rezerva) kreće se u raščlanjenom rasporedu, prikriveno i u skokovima prati prvi ešelon na verovatnom pravcu upotrebe i na odstojanju koje garantuje njegovo pravovremeno uvođenje u borbu. Napadu drugog ešelona sadejstvuju jedinice TO, dejstvima na krila i bokove neprijateljevih rezervi, KM i CV, pozadinske jedinice, jedinice koje se izvlače i izvršavanjem drugih zadataka.²⁹⁶

(d) Ako je neprijatelj delimično ili u celini dezorganizovan, napad se produžava na svim pravcima, uz snažno dejstvo na bokove i iz pozadine sa težnjom da se okruže neprijateljeve snage, posebno izolovani delovi.²⁹⁷ Kada brigada izvrši zadatak, učvršćuje postignuti uspeh, nastavlja izvidanje i ostale mere obezbeđenja i popunjava jedinice ljudstvom i tehničko-materijalnim sredstvima, kako bi što pre bile spremne za izvršenje narednog zadatka.²⁹⁸

(e) Ako neprijatelj zadrži napad brigade, jedinice se na dostignutoj liniji utvrđuju, maskiraju, sređuju i uspostavljaju narušeno

planinska, mornaričke pešadije i laka, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 342.

²⁹⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 344.

²⁹⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 349.

²⁹⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 356.

²⁹⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 357.

sadejstvo, privlače oružja za neposredno gađanje i rezerve, ako je potrebno, pregrupišu se i nakon snažne vatrene pripreme produžavaju napad²⁹⁹.

(f) Komandant brigade stalno prati situaciju i davanjem novih ili dopunskih zadataka utiče na tok borbe. Odluke donosi na osnovu izveštaja potčinjenih starešina i ličnog zapažanja³⁰⁰.

Napadi na naseljena područja

(1) U *Pravilu – korpus kopnene vojske (privremeno)* iz 1990. kaže se da se, kada je god moguće, naseljena mesta i gradovi okružuju, izoluju, a zatim koncentričnim napadom drugog ešelona ili rezerve zauzimaju u sadejstvu sa jedinicama Teritorijalne odbrane.

Napad na naseljeno mesto se izvodi u sadejstvu sa jedinicama Teritorijalne odbrane i u saradnji sa organima društveno-političkih zajednica i drugih organizacija. Jedinice korpusa, po potrebi, ubacuju deo snaga u naseljeno mesto, radi sadejstva pri napadnim dejstvima po značajnim neprijateljevim objektima. Na naseljena mesta i gradove koje je neprijatelj uključio u sistem odbrane, napad se izvodi po meri prodiranja snaga prvog ešelona. Po mogućnosti okružuju se, izoluju, a zatim koncentričnim napadom drugog ešelona ili rezerve zauzimaju u sadejstvu sa jedinicama Teritorijalne odbrane. Ako je otpor neprijatelja slabiji, jedinice prvog ešelona same zauzimaju naseljeno mesto.³⁰¹

Pri napadu na veće naseljeno mesto operativni raspored se prilagođava konkretnim uslovima. Napad na veliki grad se u neposrednom sadejstvu sa komandom odbrane grada, uz koordinirana dejstva snaga koje dejstvuju spolja i unutar grada sa svim vrstama otpora ostalih snaga. Odlučujuću ulogu u napadu često mogu imati jedinice koje dejstvuju

²⁹⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 358.

³⁰⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 359.

³⁰¹ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, tačka 204.

unutar grada. Komandovanje snagama koje djeluju u napadu na grad je objedinjeno. Sadejstvo se temeljito organizuje i neprekidno održava.³⁰²

(2) Dokument JNA *Pravilo brigada JNA - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. naglašava važnost sadejstva TO-a³⁰³ i potrebu jedinstvene komande.³⁰⁴

(3) Borbeni raspored za napad na naseljeno mesto ima iste elemente kao i prilikom napada u drugim uslovima. Za osvajanje jako utvrđenih zgrada ili blokova zgrada mogu se formirati jurišne grupe i jurišni odredi različite jačine i sastava. Za uklanjanje prepreka obrazuju se grupe za raščišćavanje.³⁰⁵

(4) Prioritetni zadaci snaga koje djeluju unutar naseljenog mesta su: zauzimanje radio-televizijskih studija; električnih i vodovodnih objekata; pošta; železničkih, lučkih i ostalih postrojenja; vojnih skladišta; KM i CV; raskrsnica i mostova i napadi na vatrene položaje artiljerije i raketnih jedinica.³⁰⁶

(5) Nakon upada u naseljeno mesto, jedinice energično napreduju ka njegovoj suprotnoj ivici. Napad glavnih snaga usmerava se u pravcu slabijeg otpora sa težnjom da se što dublje prodre, a neprijatelj razbije iznutra. Prilikom prodora pojedini važniji objekti treba da se što pre blokiraju i izoluju od ostalog sistema odbrane.³⁰⁷

³⁰² Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo – korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990, tačka 205.

³⁰³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 360.

³⁰⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 362.

³⁰⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 361.

³⁰⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 363.

³⁰⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska,*

(6) Srazmerno prodoru u dubinu naseljenog mesta učvršćuje se postignuti uspeh i uređuju pojedini objekti koji služe kao oslonac za daljnje prodiranje i odbijanje protivnapada. Zauzete zgrade i druge objekte treba pregledati i očistiti od zaostalih i prikrivenih delova, obračunajući naročitu pažnju na pronalaženje i uklanjanje mina iznenađenja.³⁰⁸

Planiranje i organizacija borbenih dejstava na nivou brigade

Uvod

(1) Velika borbeno dejstva izuzetno su složena. Zahtevaju detaljno planiranje i uzimanje u obzir faktora koji na svakom sledećem nivou komandnog lanca postaju sve kompleksniji. Oružane snage diljem sveta razvile su slične sisteme planiranja i oslanjaju se na štabove komande koji pomažu komandantima.

(2) Postupak i metode koje primenjuje komandant brigade i njegov štab tokom priprema i organizacije borbenih dejstava opisani su u tačkama od 125. do 194. u *Pravilu brigada - pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka* iz 1984. godine.³⁰⁹ Ti postupci se odnose na sve vrste vojnih dejstava, napadne i odbrambene, kao i operacije evakuacije.

Ciklus aktivnosti

(1) Priprema (borbenih) dejstava zahteva sledeće aktivnosti:

- dovođenje jedinica u pogodne rejone za popunu, obuku, reorganizaciju, podizanje morala i odmor za predstojeća dejstva;
- sakupljanje informacija i procena stanja, rasporeda, mogućnosti i verovatnih načina dejstava neprijatelja;

planinska, mornaričke pešadije i laka, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 365.

³⁰⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 366.

³⁰⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačke od 125 do 149.

- sagledavanje stanja i borbene spremnosti vlastitih snaga i preduzimanje mera za njihovo dovođenje u stanje pune borbene gotovosti;
 - izviđanje i procenu verovatnog rejonu i pravca predstojećih dejstava; procenu vremena i njegovog uticaja na predstojeća dejstva;
 - uspostavljanje veze i organizovanja sadejstva sa susednim jedinicama.³¹⁰

Komanda brigade će tokom ovog ciklusa neprekidno nadzirati situaciju, predviđati događaje i blagovremeno preduzimati delotvorne mere za pripremu borbenih dejstava.³¹¹

(2) Rad komande brigade u pripremi i organizaciji borbenih dejstava uključuje:

- sakupljanje informacija;
- prijem zadataka;
- donošenje i prenošenje odluke;
- pripremanje jedinica i komandi za izvršenje dobijenog zadatka.³¹²

(3) Sakupljanje informacija

Pre prijema zadatka, komanda brigade radi na:

- proučavanju i korišćenju borbenog iskustva i uvežbavanju određenih radnji i postupaka;
- praćenju i analizi situacije;
- održavanju i jačanju borbene gotovosti;
- utvrđivanju stanja i obezbeđivanju pozadinskog obezbeđenja jedinica; i

- podizanju morala i psihološkoj pripremi jedinica.³¹³

(4) Primanje zadatka

³¹⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 126.

³¹¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 126.

³¹² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 127.

³¹³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 128.

(a) Komandant brigade može primiti zadatak u pisanoj formi, usmeno ili putem sredstava veze. U pisanoj formi zadatak najčešće dobija preko kurira ili oficira za vezu. Tada se uz zadatak mogu primiti i odgovarajući priloz. Usmeno, zadatak se obično prima na komandnom mestu (svom, pretpostavljenom ili susednom) ili na komandantskom izviđanju. Pomoću sredstava veze zadatak će se dobiti kada se ne raspolaze sa dovoljno vremena i u toku izvođenja borbenih dejstava.³¹⁴

(b) Brigada ima pristup sledećim sredstvima veze kod primanja naređenja od pretpostavljenih komandi. Ta sredstva se koriste za izdavanje naređenja i izmenu informacija sa potčinjenim komandama:

- radio veza;
- radio-relejna veza (telefon i telegraf);
- žična veza (tj. telefon);
- signalna veza (vizuelna ili zvučna; najčešće u potčinjenim jedinicama);³¹⁵
- kurirska veza (treba je što više koristiti).³¹⁶³¹⁷

Vrlo je važno obezbediti neprekidnost veza, naročito u toku premeštanja komandnih mesta (i centara veze).³¹⁸

(5) Donošenje i sprovođenje odluka obuhvata:

- proučavanje zadatka;
- izdavanje prethodnih naređenja;

³¹⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 129.

³¹⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 176.

³¹⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 177.

³¹⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 172.

³¹⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 169.

- izradu plana rada komande;
- upoznavanje organa komande sa zadatkom;
- saopštavanje osnovne zamisli (ako se donosi);
- procenu situacije;
- podnošenje predloga za odluku;
- oformljenje odluke;
- planiranje borbenih dejstava;
- prenošenje odluke na izvršioce i;
- kontrolu sprovođenja odluke.³¹⁹

(a) Proučavanje zadatka

i. Sa dobijenim zadatkom komandant upoznaje načelnika štaba; pomoćnike za moral, verske i pravne poslove; pomoćnika načelnika bezbednosti; pomoćnika načelnika za pozadinu; pomoćnika načelnika štaba za operativno-nastavne poslove; pomoćnika načelnika štaba za obaveštajne poslove; i prema potrebi, druge organe komande. Načelnik štaba ili pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove upoznaje štab sa zadatkom, a pomoćnici svoje potčinjene.³²⁰

ii. Proučavanje zadatka obuhvata sagledavanje ideje pretpostavljenog; mesta i uloge brigade u borbenom (operativnom) rasporedu više jedinice; mesta, uloge i uticaja suseda na izvršenje zadatka brigade; uloge, mesta i doprinosa ostalih snaga (TO, organa i organizacija DPZ, DPO i OUR) u izvršenju zadatka brigade.³²¹

iii. Posle proučavanja zadatka, komandant izveštava pretpostavljenog o primljenom zadatku. U saradnji sa užim delom komande donosi osnovnu zamisao i saopštava je organima komande lično ili zadužuje načelnika štaba da daje uputstva za pripremu jedinica, određuje metod rada komande za donošenje odluke i ceni situaciju.

³¹⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 130.

³²⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 131.

³²¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 132.

iv. Zavisno od raspoloživog vremena, zadatka, mesta i uloge brigade u borbenom rasporedu više jedinice, rad na donošenju odluke se odvija kao potpuni ili skraćeni metod rada.

- Potpuni ili postupni metod rada na donošenju odluke komandant primenjuje ako ima dovoljno vremena. Ovaj metod omogućava neposredno učešće svih ili većeg broja organa komande na pripremanju zaključaka iz procene i predloga za odluku. Komandant brigade uvek saslušava zaključke iz procene i predloge načelnika štaba i svojih pomoćnika (za politički rad, bezbednost i pozadinu).

- Skraćeni metod se primenjuje u uslovima ograničenog vremena, najčešće u toku izvođenja borbenih dejstava i kada treba što pre doneti odluku. Po ovom metodu komandant donosi odluku samo posle kraće konsultacije svojih pomoćnika (za politički rad, bezbednost i pozadinu) ili drugih organa komande.³²²

(b) Izdavanje prethodnih naređenja

Prethodna naređenja se izdaju radi pravovremene pripreme jedinica i njihovog dovođenja na određeni stepen spremnosti za izvršenje predstojećeg zadatka.³²³

(c) Izrada plana rada komande

Planom rada komande utvrđuju se obaveze i zadaci učesnika u procesu rada na donošenju odluke. Njime se precizira: podela raspoloživog vremena za rad komande brigade i potčinjenih komandi; obaveze i rokovi prema pretpostavljenom; izdavanje prethodnih naređenja; saopštavanje osnovne zamisli (ako se donosi) i procena situacije; vreme podnošenja predloga; vreme i način saopštavanja odluke pretpostavljenom i potčinjenima organima komande; način i vreme izvođenja komandantskog izviđanja ili izdavanja zapovesti; vreme izrade borbene dokumentacije;

³²² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 133.

³²³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 134.

organizovanje sadejstva, kontrola izvršenja postavljenih zadataka i slično.³²⁴

(d) Saopštavanje osnovne misli (ako se donosi)

Osnovna zamisao komandanta predstavlja polaznu osnovu za dalji rad komande u procesu odlučivanja. To je rezultat kraćeg proučavanja zadatka i procene situacije komandanta i užeg dela komande. Sadrži, načelno: vid dejstva ili borbenu radnju, cilj dejstva, oblik manevra, težište dejstva, osnovno grupisanje, podelu zadatka, odnosno izbor reiona i položaja za odbranu i gotovost za dejstvo.³²⁵

(e) Procena situacije

Procena situacije je neprekidan proces koji se u komandi odvija pre dobijanja zadatka, za vreme rada na donošenju i sprovođenju odluke i posle izvršenog zadatka. Procena zadatka obuhvata procenu: neprijatelja, vlastitih snaga, zemljišta i vremena. Ovi elementi se sagledavaju u uzajamnoj povezanosti i zavisnosti. Procenom se utvrđuju realne mogućnosti vlastitih snaga u odnosu na neprijatelja.³²⁶

Prikupljanje i obrada podataka je neprekidan proces komandovanja. Da bi mogla realno proceniti situaciju i doneti pravilnu odluku, komanda mora raspolagati tačnim i potpunim podacima.³²⁷

(f) Podnošenje predloga za odluku

i. Na osnovu dobijenog zadatka, osnovne zamisli i procene situacije, organi komande podnose predloge komandantu brigade. Ti

³²⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 135.

³²⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 136.

³²⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 138.

³²⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 137.

predlozi najčešće se odnose na grupisanje snaga; upotrebu i zadatke jedinica; obezbeđenje borbenih dejstava; organizovanje sadejstva u okviru brigade i sa susedima; organizovanje saradnje sa organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR;³²⁸ način ostvarivanja komandovanja i slično.³²⁹

ii. Način podnošenja predloga zavisiće od raspoloživog vremena i metoda rada komande na pripremanju i organizovanju borbenih dejstava. Komandant brigade može da sasluša predloge svih ili samo pojedinih organa komande. (Od pojedinih organa nekada samo traži samo odgovore na određena pitanja). Načelnik štaba, na osnovu kompleksne procene, izvodi opšte zaključke i predlaže odluku.³³⁰

(g) Oformljenje odluke i planiranje borbenih dejstava

i. Posle procene situacije i podnošenja predloga komandant donosi odluku za izvođenje predstojećih borbenih dejstava. Njome se utvrđuje početno grupisanje snaga, manevar i način izvršenja zadatka.

ii. Odluka se može oformiti kao pisani ili grafički dokument i, načelno, sadrži:

- osnovnu zamisao za dejstvo;
- zadatke potčinjenih jedinica kao i jedinica TO i jedinica ojačanja;
- sastav i zadatke jedinica podrške;
- protivoklopnu i protivdesantnu borbu i protivvazдушnu odbranu;
- obezbeđenje borbenih dejstava;
- organizovanje komandovanje i veze;
- sadejstvo sa štabovima TO i saradnju sa odgovarajućim organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR.³³¹

³²⁸ DPZ - društveno-politička zajednica; DPO - društveno-politička organizacija; OUR - organizacija udruženog rada.

³²⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 143.

³³⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 143.

³³¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska,*

(h) Planiranje borbenih dejstava

Nakon donete odluke nastavlja se proces planiranja borbenih dejstava, pri čemu štab i drugi organi komande detaljno razrađuju upotrebu jedinica, izrađuju borbena dokumenta koja obezbeđuju potpuno prenošenje odluke na potčinjene.³³²

(i) Prenošnje odluke na izvršioce

Prenošenje odluke na potčinjene može se izvršiti usmeno ili pisano, putem zapovesti ili naređenja. Bez obzira da li se izdala na komandnom mestu komandanta brigade ili na komandantskom izviđanju, zapovest se oformljuje kao pisani dokumenat. Važnija naređenja se oformljuju kao pisani dokumenti, a sva ostala koja se izdaju usmeno beleže se, dok se važniji podaci unose u operativnu knjigu (ratni dnevnik). Ako su komandanti potčinjenih jedinica učestvovali u procesu donošenja odluka, onda se ona prenosi usmeno (na komandno mesto komandanta).³³³

(j) Kontrola sprovođenja odluke

Kontrola sprovođenja odluke obezbeđuje usklađenost napora svih učesnika u izvršenju dobijenog zadatka. Komandant kontroliše realizovanje odluke u prelomnim situacijama i kod onih jedinica čija dejstva odlučujuće utiču na izvršenje zadatka brigade. Za kontrolu sprovođenja odluke mogu se angažovati i ostali organi komande. Lični kontakt komandanta sa potčinjenima daje najbolje rezultate, naročito u odsudnim trenucima.³³⁴

planinska, mornaričke pešadije i laka, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 144.

³³² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 145.

³³³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 146.

³³⁴ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 149.

Podrška borbenim dejstvima

Uvod

(1) Obezbeđenje borbenih dejstava brigade predstavlja preduzimanje različitih mera, postupaka, dejstava i aktivnosti radi stvaranja što povoljnijih uslova za pripremu, organizovanje i izvođenje borbenih dejstava.³³⁵

(2) Obezbeđenje borbenih dejstava organizuje i sprovodi komanda brigade pomoću svojih specijalizovanih organa i jedinica, potčinjenih komandi i suseda.³³⁶

(3) Obezbeđenje borbenih dejstava obuhvata: moralno-političko obezbeđenje; obaveštajno obezbeđenje; bezbednosno obezbeđenje; inženjersko obezbeđenje; protivnuklearno-hemijsko-biološko obezbeđenje; pozadinsko obezbeđenje; hidrometeorološko obezbeđenje; maskiranje i osiguranje.³³⁷

U ovom izveštaju će se detaljno govoriti samo o bezbednosnom i pozadinskom obezbeđenju.

Bezbednosno obezbeđenje

(1) Bezbednosno obezbeđenje obuhvata sve mere i postupke (borbene, fizičke, tehničke, kontraobaveštajne, vojnopolicijske, vaspitno-obrazovne, informativne i druge) koje organizuje i sprovodi komanda brigade sa ciljem da se otklone svi oblici i izvorišta opasnosti od delatnosti spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja.³³⁸

³³⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 184.

³³⁶ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 185.

³³⁷ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 186.

³³⁸ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska,*

(2) Bezbednosno obezbeđenje ima za cilj očuvanje tajnosti svih aspekata borbenih dejstava brigade (pripreme, planiranja, odlučivanja i sl.) i pravovremeno otkrivanje, praćenje i sprečavanje delatnosti obavешtajnih službi, unutrašnjeg neprijatelja i neprijateljske jugoslovenske emigracije koja može da ugrozi tajnost gorenavedenih aspekata borbenih dejstava brigade (uključujući prikupljanje informacija; psihološko-propagandnu i druge oblike subverzivne delatnosti prema brigadi i zoni njenih borbenih dejstava; pravovremeno otkrivanje i uništenje ubačenih i ostavljenih obavешtajno-izviđačkih, diverzantskih i drugih specijalnih snaga neprijatelja u zoni odgovornosti brigade; zaštita objekata od posebnog značaja za vođenje oružane borbe (komandna mesta, centri veze, skladišta, i dr.).³³⁹

(3) Mere bezbednosti organizuje komanda brigade u sadejstvu sa štabovima i jedinicama TO i uz saradnju sa organima i organizacijama DPZ, DPO i OUR. Na taj način se u zoni borbenih dejstava uspostavlja jedinstven sistem bezbednosti.³⁴⁰

Pozadinsko obezbeđenje

(4) Pozadinsko obezbeđenje brigade jeste skup delatnosti komande brigade, njenih jedinica, organa i organizacija i organa i organizacija društveno-političkih zajednica i organizacija udruženog rada, koje organizovanim, planskim i sistematskim korišćenjem materijalnih izvora, kapaciteta za zdravstvenu zaštitu i održavanje materijalnih sredstava i drugih uslova u oružanim snagama.³⁴¹

(5) Pozadinsko obezbeđenje brigade obuhvata sledeće:

planinska, mornaričke pešadije i laka, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 225.

³³⁹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 226.

³⁴⁰ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 227.

³⁴¹ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 244.

- tehničko obezbeđenje (tj. održavanje materijalnih sredstava, popuna municijom, rezervnim delovima itd.)

- intendantsko (uključujući popunu hranom itd.)

- sanitetsko

- veterinarsko

- saobraćajno

- građevinsko

- protivpožarna zaštita.³⁴²

(3) Komandant brigade odgovoran je za organizaciju i funkcionisanje pozadinskog obezbeđenja. Takođe je odgovoran za pozadinsko obezbeđenje jedinica brigade, pridatih jedinica i jedinica ustanova stavljenih brigadi u nadležnost po pozadinskom obezbeđenju.³⁴³

(4) Pozadinsko obezbeđenje potčinjenih i pridatih jedinica (uključujući i TO)

(c) Stalna i trajna logistička podrška je neophodna za izvršavanje kontinuiranih borbenih dejstava, naročito u slučaju mehanizovanih jedinica. Kod prekomande jedinica, na primer kod formiranja operativnih grupa (OG) ili taktičkih grupa (TG), treba obezbediti da te jedinice dobijaju podršku i popunu od postojećih struktura.

(d) *Pravilo - korpus JNA*³⁴⁴ i *Pravilo brigada*³⁴⁵ određuju da je komanda korpusa (ili brigade) odgovorna za pozadinsko obezbeđenje potčinjenih i pridatih jedinica Jugoslovenske narodne armije (JNA) i Teritorijalne odbrane (TO).

Za izvršenje najvećeg broja delatnosti pozadinskog obezbeđenja, komanda i jedinice – ustanove korpusa oslanjaju se na doređenu pozadinsku bazu i ostale pozadinske jedinice i ustanove strategijske

³⁴² Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 244.

³⁴³ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984, tačka 245.

³⁴⁴ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990.

³⁴⁵ Dokazni predmet br. 382; ERN teksta na b/h/s-u 0202-8796-0202-8796; engleski prevod 0303-0230-0303-0405, *Pravilo brigada – pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka*, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, 1984.

grupacije i na materijalne rezerve, proizvodno—uslužne i zdravstvene kapacitete DPZ. U formacijskom sastavu korpusa nalazi se sanitetska i autotransportna jedinica sa kojima se dopunjava organizacija pozadinskog obezbeđenja u zoni borbenih dejstava korpusa. Komanda korpusa je odgovorna za pozadinsko obezbeđenje potčinjenih i pridatih jedinica Jugoslovenske narodne armije (JNA) i Teritorijalne odbrane (TO). Korpusu se može u određenim uslovima pretpočiniti pozadinska baza. Radi korišćenja materijalnih rezervi i proizvodno-uslužnih i zdravstvenih kapaciteta teritorije DPZ, komanda korpusa organizuje saradnju sa odgovarajućim organima DPZ i privrednih preduzeća. Međusobne obaveze mogu se uskladiti upućivanjem predstavnika ili formiranjem koordinacionih organa, koji imaju privremeni karakter.³⁴⁶

SEDMI deo:

Vojno zakonodavstvo i ratno pravo

Kratki pregled

a. U ovom odeljku razmatraju se zakonska norma i propisi koji su se odnosili na oružane snage SFRJ, s obzirom na vojno zakonodavstvo i odredbe iz ratnog prava o oružanim sukobima i krivičnom gonjenju za povrede ovih zakona i propisa.

b. Propisi JNA izričito su upućivali na mnoge sporazume iz međunarodnog humanitarnog prava koje je SFRJ ratifikovala. Između ostalog, to se odnosi na Haške konvencije iz 1899. i 1907. godine, ženevske konvencije iz 1949. i Dopunske protokole ženevskim konvencijama iz 1977. godine. Pored toga, postojali su zakoni kojima je uspostavljen sistem vojnih tužilaštava i vojnih sudova.

c. Prema *Uputstvu* iz 1988. godine, komandanti snose odgovornost za postupak svojih potčinjenih i mogu sami snositi posledice ukoliko ne spreče ili kazne za krivična dela koja su izvršena pod njihovom komandom ili za njih znaju, ali i za ona dela za koja je trebalo da znaju ili su mogli da za njih saznaju na osnovu svog službenog položaja ili funkcije.

d. U glavi VIII (od tačke 200 do 252) *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* opsežno se i detaljno

³⁴⁶ Dokazni predmet br. 188 ERN teksta na b/h/s-u 0039-5376-0039-5376, engleski prevod 0079-7104-0079-7232, Generalštab oružanih snaga SFRJ, *Pravilo - korpus kopnene vojske (privremeno)* 1990.

navode propisi koji se odnose na osnovna prava ratnih zarobljenika i obavezu određenog postupanja prema njima. Ti propisi odražavaju odredbe Treće ženevske konvencije o postupku prema ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.

e. Svaki starešina oružanih snaga SFRJ obavezan je prijaviti kršenja ratnog prava. Pored toga, vojna policija i organi bezbednosti imaju poseban zadatak da vrše istrage o krivičnim delima, uključujući kršenja zakona i običaja ratovanja. Nadalje, od njih se traži da preduzimaju potrebne mere pronalaženja izvršilaca, obezbede tragove zločina ili preduzmu druge mere ako postoje osnovi sumnje da je izvršen zločin. Organi bezbednosti i vojna policija su ovlašćeni da liše slobode lica za koja se sumnja da su izvršila krivična dela koji spadaju u nadležnost vojnih sudova. Organi bezbednosti su ovlašćeni da koriste fizičku silu, što uključuje i upotrebu vatrenog oružja, protiv lica koja se opiru privođenju, ili da se odbrane od napada na sebe ili lica koje obezbeđuju.

Uvod

Sa čisto vojne tačke gledišta, subordinacija podrazumeva ovlašćenje nadređenog da spreči ili kazni kršenja od strane podređenog, ili kada se steknu uslovi,³⁴⁷ barem obaveze da obavesti odgovarajući nivo u vojnom komandnom lancu o kršenju vojnih pravila i pravnih propisa uopšte, a naročito o povredama ratnog prava. Ta odgovornost je jedan od elemenata komandne odgovornosti i ona postoji ako komandant ima ovlašćenje da unapređuje i umanjuje činove.

Zakonodavstvo

a. Član 93. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* iz 1982. godine opisuje odgovornosti pripadnika oružanih snaga SFRJ tokom borbenih dejstava u vezi sa obavezom poštovanja pravila međunarodnog sukoba.

Član 93. *Zakona o opštenarodnoj odbrani*, 1982.

Pripadnici oružanih snaga prilikom izvođenja borbenih dejstava pridržavaju se uvek i pod svim okolnostima pravila međunarodnog ratnog prava o humanom postupku sa ranjenim i zarobljenim neprijateljem i o

³⁴⁷ Ovo će zavisiti od različitog broja faktora, uključujući veličinu zločina, čin i odgovornosti komandanta i navodnog počinioca i dr.

zaštiti stanovništva i drugih pravila tog prava, u skladu sa ustavom i zakonom.³⁴⁸

b. Član 53. Zakona o službi u oružanim snagama određuje da se ne izvršava naređenje koje bi predstavljalo krivično delo:

Član 53. Zakona o službi u oružanim snagama, 1985.

Vojna lica su dužna da izvršavaju naređenja pretpostavljenih starešina koja se tiču službe, osim ako je očigledno da bi izvršenje naređenja predstavljalo krivično delo.

...

Ako primi naređenje čije bi izvršenje predstavljalo krivično delo, vojno lice je dužno da o naređenju odmah izvesti višeg pretpostavljenog starešinu ili starijeg od lica koje je naređenje izdalo.³⁴⁹

c. Glava XVI Krivičnog zakona SFRJ iz 1990. navodi krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava.

- Genocid (član 141.), ...kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

- Ratni zločin protiv civilnog stanovništva (član 142.), ...kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

- Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika (član 143.), ...kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

- Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (član 144.), ...kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

- Organizovanje grupe i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina (član 145.), ...kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

- Protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja (član 146.), ...kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu, ili smrtnom kaznom.

- Protivpravno oduzimanje stvari od ubijenih i ranjenih na bojištu (član 147.), ...učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

- Upotreba nedozvoljenih sredstava borbe (član 148.), ...kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu ili smrtnom kaznom.

- Povreda parlamenta (član 149.), kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

³⁴⁸ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, Beograd, 1982, čl. 93.

³⁴⁹ Dokazni predmet br. 95, ERN teksta na b/h/s-u 0036-4339-0036-4395, eng. L003-7316-L003-7360, *Zakon o službi u oružanim snagama*, Beograd, 1985. godina, čl. 53.

- Surovo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima (član 150.) ...kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

- Uništavanje kulturnih i istorijskih spomenika (Član 151.), ...kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu.

- Podsticanje na agresivni rat (Član 152.), kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

- Zloupotreba međunarodnih znakova (Član 153.), ...kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.³⁵⁰

d. *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, iz 1988.

(1) Uvod

(1) U *Propisima o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, iz 1988. godine iznosi se i tumači obaveza SFRJ da poštuje međunarodno humanitarno pravo. Propisi se sastoje od uvoda "Naredbe o primeni međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1988. godine i "Uputstva o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije" iz 1988. godine i govore o sadržaju obaveza SFRJ prema međunarodnom pravu i njihovoj primeni u okviru lanca komandovanja. U uvodu se prvo utvrđuje da se obavezu SFRJ na poštovanja "međunarodnog ratnog prava":

Kao član međunarodne zajednice država, Jugoslavija prihvata pravila međunarodnog ratnog prava. Poštovanje tih pravila odgovara njenom opštem stavu da izvršava sve svoje međunarodne obaveze, a u tradiciji naših oružanih snaga je da se prilikom postupanja sa žrtvama rata poštuju pravila koja odgovaraju osećanju čovečnosti.³⁵¹

(2) U *Uputstvu* se dalje navode brojni međunarodni humanitarni sporazumi koje je SFRJ ratifikovala, kao i oni koje smatra

³⁵⁰ Dokazni predmet br. 547, ERN b/h/s-u 0025-3394-0025-3549, eng. 0091-6725-0091-6734, *Krivični zakon SFRJ*, Službeni glasnik SFRJ, 1990. godina, Poglavlje 16, čl. 141-155. Preostala dva člana u Poglavlju 16 odnose se na nasilje (član 154) i ropstvo, terorizam, napade na zaštićene osobe i uzimanje talaca (ceo član 155).

³⁵¹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, ERN 0080-7685-0080-7768, na 7690, "Uvod".

delom međunarodnog običajnog prava.³⁵² Između ostalog, Haške konvencije iz 1899. i 1907. godine, ženevske konvencije i Dopunske protokole ženevske konvencije iz 1977. godine.³⁵³ Uopšteno rečeno, u *Uputstvu* su ogleđa stanovište SFRJ da "međunarodna zajednica smatra kršenje ratnog prava kao napad na opšte dobro".

Strane u sukobu su dužne da povrede pravila ratnog prava sprečavaju svim raspoloživim sredstvima i da prekršiće pozivaju na odgovornost i kažnjavaju, bez obzira na njihovo državljanstvo.

Države su dužne da svojim propisima još u miru predvide teške povrede pravila ratnog prava kao krivična dela.³⁵⁴

e. Nadležnost za kršenja zakona i običaja ratovanja koja su izvršili pripadnici Oružanih snaga SFRJ.

(1) U slučaju pripadnika Oružanih snaga SFRJ (JNA i TO) koji su prekršili ratno pravo, *Uputstvo* konkretno navodi da su za te povrede nadležni vojni sudovi SFRJ.

Nadležnost za suđenje: Za suđenje vojnim licima koja povrede pravila ratnog prava za koja se krivično odgovara, nadležni su jugoslovenski vojni sudovi. Ako je pravila ratnog prava povredio pripadnik strane oružane sile, sudice mu vojni sud koji je nadležan da sudi pripadniku oružanih snaga SFRJ odgovarajućeg čina ili ranga.³⁵⁵

(2) Međutim, u slučaju krivične odgovornosti za ratne zločine, *Uputstvo* iz 1988. takođe priznaje nadležnost međunarodnih sudova:

Lično je odgovoran za povredu pravila ratnog prava svaki pojedinac - vojno ili civilno lice - koji izvrši tu povredu ili naredi da se ona izvrši. Nepoznavanje odredaba pravila ratnog prava ne isključuje odgovornost onih koji su te odredbe povredili.

³⁵² Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, ERN 0080-7685-0080-7768, tačke 9-10.

³⁵³ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, ERN 0080-7685-0080-7768, tačka 9.

³⁵⁴ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, ERN 0080-7685-0080-7768, tačka 18.

³⁵⁵ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7705, *Uputstva*, tačka 37.

Lica koja izvrše ratni zločin ili drugu tešku povredu pravila ratnog prava krivično će odgovarati pred svojim nacionalnim sudovima ili, ako padnu u ruke neprijatelja, pred njegovim sudovima.

Izvršioци tih krivičnih dela mogu odgovarati i pred međunarodnim sudom, ako je takav sud obrazovan.

Kao izvršilac odgovaraće i ono lice koje organizuje, podstrekne ili pomogne izvršenje povrede ratnog prava ili saučestvuje u tom izvršenju.³⁵⁶

Time *Uputstvo* priznaje zakone i običaje ratovanja kao obavezujuće za oružane snage SFRJ.

(3) U *Uputstvu* je takođe obradilo pitanje kada se primenjuje međunarodno ratno pravo. Članovi 39. do 43. bave se započinjanjem oružanog sukoba i sledećenom primenom međunarodnog ratnog prava. Za zakonodavstvo SFRJ, oružani sukob započinje u trenutku kada neka država ili države započnu oružani napad na SFRJ³⁵⁷ ili u trenutku kada SFRJ proglašiti ratno stanje.³⁵⁸ U ovom drugom slučaju, u *Propisima* stoji: "od početka oružanog sukoba strane u sukobu dužne su primenjivati međunarodno ratno pravo".³⁵⁹

Proglašenjem ratnog stanja stupaju na snagu posebni jugoslovenski propisi predviđeni za takvo stanje i pravila međunarodnog ratnog prava. Proglašenje ratnog stanja se ne mora podudarati sa početkom oružanog sukoba, već mu može prethoditi ili može nastupiti posle početka oružanog sukoba.³⁶⁰

³⁵⁶ Dokazni predmet br. 298; ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7698-7699, *Uputstva*, tačka 20.

³⁵⁷ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7705, *Uputstva*, tačka 39.

³⁵⁸ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7706, *Uputstva*, tačka 42.

³⁵⁹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7707, *Uputstva*, tačka 39.

³⁶⁰ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7706, *Uputstva*, tačka 42.

f. Komandna odgovornost

(1) Osim što navode međunarodne pravne obaveze SFRJ i određuju kada i kako se te obaveze primenjuju, *Propisi* takođe razmatraju komandnu odgovornost za kršenje zakona i običaja ratovanja. *Naredba o primeni odredbi međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ iz 1988.* navodi odgovornost kako nadređenu tako i podređenu odgovornost za pridržavanje zakona i običaja ratovanja:

Za primenu pravila međunarodnog ratnog prava odgovorni su komandanti jedinica i svaki pripadnik oružanih snaga pojedinačno.

Protiv lica koja krše pravila međunarodnog ratnog prava nadležni starešina je dužan da pokrene postupak za izricanje zakonom propisanih sankcija.³⁶¹

(2) Uputstvo u tački 21. dalje precizira odgovornost komandanta za postupke potčinjenih:

Vojni starešina je lično odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao ili je mogao da zna da njemu potčinjene ili druge jedinice ili pojedinci pripremaju izvršenje takvih povreda, pa u vreme kada je još bilo moguće sprečiti njihovo izvršenje ne preduzme mere da se te povrede spreče. Lično je odgovoran i onaj vojni starešina koji zna da su povrede pravila ratnog prava izvršene, a protiv prekršioca ne pokrene disciplinski ili krivični postupak ili, ako nije nadležan za pokretanje postupka, prekršioca ne prijavi nadležnom vojnom starešini.

Vojni starešina odgovara kao saučesnik ili podstrekač ako je nepreduzimanjem mera protiv potčinjenih koji krše pravila ratnog prava doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše.³⁶²

(3) U skladu sa odgovornošću starešine za postupke svojih potčinjenih, odgovornost je starešine da izvesti o kršenju zakona i običaja ratovanja kako bi se sprečilo njihovo ponavljanje:

Jugoslovenski vojni starešina koji sazna da su povređena pravila ratnog prava naređuje da se u vezi s tim ispitaju okolnosti i činjenice i prikupe potrebni dokazi.

³⁶¹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768 *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7690, *Naredba*, tačka 3.

³⁶² Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7699, *Uputstvo*, tačka 21.

Ako se utvrdi da je pripadnik oružanih snaga SFRJ, Jugoslovenski državljanin ili lice koje boravi u SFRJ povredilo pravila ratnog prava za koja je predviđeno krivično gonjenje, prikupljena obaveštenja i dokazi dostavljaju se vojnom tužiocu neposredno ili preko pretpostavljenog starešine i preduzimaju se potrebne mere za sprečavanje daljih povreda pravila ratnog prava.³⁶³

Prema *Uputstvu*, pretpostavljeni starešine su odgovorni za postupke svojih potčinjenih i mogu sami snositi posledice ukoliko ne spreče ili ne kazne krivična dela izvršena pod njihovom komandom ili ona za koja zanju, ali i za ona dela za koja je trebalo da zanju ili su mogli da saznaju na osnovu svog službenog položaja ili funkcije.

g. Odgovornost za krivična dela počinjena izvršenjem naređenja

Tačka 22. *Propisa* definiše odgovornost za kršenja prava i običaja ratovanja počinjena na osnovu naređenja.

Odgovornost za povrede pravila ratnog prava izvršene po naređenju. Pripadnik oružanih snaga kazniće se krivično i kad izvršenjem naređenja povredi pravila ratnog prava i time počinji ratni zločin ili kakvo drugo teško krivično delo, a znao je da je izvršenje naređenja bilo upravljeno na povredu pravila ratnog prava koja predstavlja krivično delo.³⁶⁴

h. Napadi na civilno stanovništvo

(1) U smislu težih povreda prava, *Uputstvo* naročito zabranjuje, između ostalog, napade na civilno stanovništvo. U sklopu tačke koja govori o "ratnim zločinima i drugim teškim povredama međunarodnog ratnog prava", zabrana napada na civilno stanovništvo jasno pokazuje odgovornosti oružanih snaga SFRJ:

Ratni zločin protiv civilnog stanovništva: napad na civilno stanovništvo ili pojedina civilna dobra; napad bez izbora cilja, koji pogađa

³⁶³ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7704-05, *Uputstvo*, tačka 36.

³⁶⁴ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7705, *Uputstvo*, tačka 22.

civilno stanovništvo ili civilne objekte, sa znanjem da će takav napad prouzrokovati prekomerne gubitke života; ... ubistvo, mučenje ili nečovečno postupanje, ... nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja, protivzakonito raseljavanje ili preseljavanje, prisilno odnarođivanje ... silovanje, primenu mera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, kolektivno kažnjavanje, protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja, lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje, ... konfiskacija imovine, pljačka, protivzakonito i samovoljno uništavanje i prisvajanje imovine koje nije opravdano vojnim potrebama, uzimanje nezakonite i nesrazmerno velike kontribucije i rekvizicije ...³⁶⁵

(2) U *Uputstvu* se takođe posebno navodi namerno bombardovanje civilnog stanovništva kao teška povreda međunarodnog ratnog prava,³⁶⁶ i propisuje posebna zaštita civila kao lica "koja ne učestvuju u ratnim operacijama":

Civilno stanovništvo i njegova imovina ne smeju biti neposredni objekt borbenih dejstava. Ova zaštita pripada svim građanskim licima koja se zateknu na teritoriji strana u sukobu, bez obzira na njihovo državljanstvo.³⁶⁷

Izuzeci od opšte zaštite iz tačke 53. ovog uputstva. Borbena dejstva koja prouzrokuju žrtve među civilnim stanovništvom neće predstavljati povredu odredbe o opštoj zaštiti civilnog stanovništva iz tačke 53. ovog uputstva u ovim slučajevima: ako se civilno stanovništvo nađe u vojnom objektu; ako se lice koje ulazi u kategoriju civilnog stanovništva nađe uz vojnu jedinicu; ako se civilno stanovništvo na ma koji način nađe u neposrednoj blizini vojnog objekta u trenutku borbenih dejstava protiv tog objekta; međutim, u ovom slučaju se mora voditi računa o srazmeri između vojne koristi koja bi se postigla tim borbenim dejstvima i posledica koje bi

³⁶⁵ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7702-7703, *Uputstvo*, tačka 33(2).

³⁶⁶ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7703, *Uputstvo*, tačka 33(5).

³⁶⁷ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768 *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7703, *Uputstvo*, tačka 53.

od tog dejstva pretrpelo civilno stanovništvo.³⁶⁸ Kad god to dopušta vojna potreba, komandant jedinica koje bombarduju branjeno mesto u kome se nalazi civilno stanovništvo ili napadaju vojni objekti pri čemu se ugrožava civilno stanovništvo, treba prethodno da obavesti stanovništvo o predstojećem bombardovanju ili napadu, da bi ono moglo da se skloni.³⁶⁹ Prilikom bombardovanja branjenih mesta moraju biti preduzete sve mere radi zaštite bolnica i sabirališta ranjenika i bolesnika, kulturnih dobara i zgrada namenjenih verskim obredima (crkve i hramovi), ako se ne koriste u vojne svrhe.³⁷⁰

(3) *Uputstvo* dalje razmatra pitanje boraca koji su izmešani sa civilnim stanovništvom. Ona lica koja "na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene; imaju stalni znak za raspoznavanje, koji se može uočiti na odstojanju; otvoreno nose oružje; u svojim operacijama se pridržavaju pravila ratnog prava treba smatrati oružanim snagama u cilju primene međunarodnog ratnog prava /kao u originalu/".³⁷¹ Čak ukoliko vlada ne priznaje pobunjeničke snage, odredbe i pored toga određuju osnovu ponašanja:

U neprijateljstvima sa pobunjenicima, koje kao stranu u sukobu nije priznala vlada protiv koje su se digli, primenjuju se propisi unutrašnjeg prava, ali se, u svakom slučaju, moraju kao minimum poštovati osnovna pravila čovečnosti.³⁷²

U fusnoti se kao minimum koji treba poštovati navode odredbe zajedničkog člana 3. ženevskih konvencija iz 1949. godine:

Osnovna pravila čovečnosti koja se kao minimum moraju primenjivati prema pobunjenicima i u oružanom sukobu koji nema

³⁶⁸ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7703, *Uputstvo*, tačka 54.

³⁶⁹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7717, *Uputstvo*, tačka 80.

³⁷⁰ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7717, *Uputstvo*, tačka 79.

³⁷¹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7708, *Uputstvo*, tačka 48.

³⁷² Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7697, *Uputstvo*, tačka 17.

međunarodni karakter sadržana su u zajedničkom članu 3. Ženevskih konvencija od 1949. godine...³⁷³

(4) U najmanju ruku, *Uputstvo* potvrđuje zabranu represalija nad civilnim stanovništvom prema međunarodnom ratnom pravu:

Pravila ratnog prava zabranjuju primenu represalija protiv ovih lica i dobara:

Protiv ratnih zarobljenika, bolesnika, ranjenika, brodolomnika i građanskih lica i njihove imovine; kolektivne kazne se ne mogu izricati ratnim zarobljenicima, ranjenicima, bolesnicima i građanskim licima ni kao represalije...³⁷⁴

i. Postupanje prema ratnim zarobljenicima

(1) Član 213 *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* iz 1988. navodi da je "zabranjeno raniti ili ubiti pripadnika neprijateljskih oružanih snaga od trenutka kada prestane da pruža otpor i vidno pokaže volju da se preda ili da zbog ranjavanja ili bolesti nije u stanju da se bori. Ratni zarobljenik postaje kada padne u ruke neprijatelja. Prilikom zarobljavanja pripadnika neprijateljskih oružanih snaga, starešina jedinice oružanih snaga SFRJ preduzima sve mere predostrožnosti radi bezbednosti jedinice."³⁷⁵

(2) Član 51. *Propisa* određuje da je pripadnik oružanih snaga SFRJ dužan da štiti pripadnika neprijateljskih oružanih snaga koji se preda i da sa njim postupa čovečno i da na isti način treba da postupa sa svakim drugim licem zarobljenim u borbenoj zoni.

51. Dužnost pripadnika oružanih snaga SFRJ prilikom zarobljavanja pripadnika neprijateljskih oružanih snaga. Pripadnik oružanih snaga SFRJ je dužan da pripadniku neprijateljskih oružanih snaga koji se preda ili položi oružje ili bude savladan poštedi život i da sa njim postupa čovečno. Pored toga, dužan je da onemogućiti da pobjegne i da preuzme sve da zarobljenik bude što pre sproveden na sigurno mesto i

³⁷³ Dokazni predmet br. 298, ERN teskta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7698, *Uputstvo*, tačka 17, fusnota.

³⁷⁴ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na 7702, "Uputstvo", tačka 31.

³⁷⁵ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 213.

predat za to određenom starešini. Na isti način treba da postupa sa svakim drugim licem koje bude zarobljeno u borbenoj zoni.

Utvrđivanje identiteta ili položaja zarobljenih pripadnika neprijateljskih oružanih snaga u nadležnosti je posebno određenih vojnih organa.

Ranjenicima i bolesnicima koji su zarobljeni ukazivaće se potrebna pomoć i nega. Njih treba što pre predati sanitetskim organima.³⁷⁶

(3) Glava VIII (od tačke 200 do 252) *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* opsežno i detaljno navodi propise koji definišu pravni status, uslove i posledice, kao i osnovna prava ratnih zarobljenika i obaveza koje proizlaze iz postupanja prema njima. Ti propisi odražavaju odredbe Treće ženevske konvencije o postupanju prema ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949.

(a) Tačka 200 definiše status ratnih zarobljenika.

200. Ratni zarobljenik. Ratni zarobljenik je pripadnik jedne od kategorija oružanih snaga iz tačke 48 i 50 ovog uputstva, koji je pao pod vlast neprijatelja.

Položaj ratnih zarobljenika imaju i ova lica koja padnu pod vlast neprijatelja:

1) lica koja prate oružane snage, ako to mogu dokazati, kao što su: civilni članovi posada vojnih vazduhoplova, ratni dopisnici, snimatelji, umetnici, kino-operateri, snabedvači, pripadnici radnih jedinica;

2) članovi posada brodova trgovačke moranarice, podrazumevajući tu i zapovednike, peljare i učeničke, kao i posade civilnog vazduhoplovstva strana u sukobu, ako na osnovu drugih odredaba međunarodnog prava ne uživaju povoljniji postupak;

3) pripadnici oružanih snaga koji nastavljaju oružanu borbu nakon kapitulacije ili povlačenja odnosno nestanka ranije vlasti, a koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti obrazovanoj na domaćoj teritoriji ili van nje, iako tu vladu ili vlast nije priznala strana u sukobu u čijim se rukama lica nalaze;

4) lica koja pripadaju ili su pripadala oružanim snagama okupirane zemlje, ako ih je okupatorska sila internirala kao civilna lica, mada ih je u početku okupacije pustila na slobodu i pored toga što su se neprijateljstva nastavila izvan okupirane teritorije, a naročito posle neuspešnog pokušaja tih lica da se spoje sa oružanim snagama kojima pripadaju i koje su stupile

³⁷⁶ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 51.

u borbu, ili ako se ta lica ne odazovu pozivu koji im je upućen radi interniranja. Na pogodnosti priznate ratnim zarobljenicima imaju pravo i lica koja pripadaju jednoj od kategorija iz stava 2. ove tačke, koja su neutralne države primile na svoju teritoriju i koja su dužne da interniraju.³⁷⁷

(b) Tačka 48. je važna jer ponavlja kriterijume po kojima se u međunarodnom pravu definišu oružane snage. U sastav oružanih snaga ulaze dobrovoljačke jedinice, partizanske jedinice, narodne vojske itd. pod uslovima "da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene; da imaju stalni znak za raspoznavanje; da otvoreno nose oružje; i da se pridržavaju pravila ratnog prava".

48. Oružane snage. Po međunarodnom ratnom pravu, oružane snage su organi ovlašćeni da u oružanom sukobu izvode ratna dejstva i protiv kojih se primenjuje ratna sila, i to:

1) kopnene, pomorske i vazduhoplovne snage i sve druge oružane formacije koje prema unutrašnjim propisima određene strane u sukobu ulaze u sastav njenih oružanih snaga ili čine njen sastavni deo, bez obzira na veličinu formacije i specijalnost; pored tih jedinica, to mogu biti i jedinice milicije, teritorijalne odbrane, fabričke zaštite i dr., ako po unutrašnjim propisima ulaze u sastav oružanih snaga i imaju spoljna obeležja tih snaga;

2) partizanski i dobrovoljački odredi, odredi narodne vojske, teritorijalne odbrane i dr., koji ne ulaze u sastav oružanih snaga pobrojanih u alineji 1. ove tačke i jedinice organizovanih pokreta otpora koje pripadaju jednoj od strana u sukobu i koje operišu izvan sopstvene teritorije ili na sopstvenoj teritoriji, s tim da pripadnici tih jedinica ispunjavaju ove uslove:

- da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene;
- da imaju stalni znak za raspoznavanje, koji se može uočiti na odstojanju;

- da otvoreno nose oružje;
- da se u svojim operacijama pridržavaju pravila ratnog prava;

3) stanovništvo neokupirane teritorije koje se diže na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi, ako zbog brzog nadiranja neprijatelja nije imalo vremena da se organizuje kao redovna oružana sila, pod uslovima:

- da otvoreno nosi oružje;

³⁷⁷ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 200.

- da poštuje pravila ratnog prava;

4) građanin koji za vreme oružanog napada ili u vojnoj operaciji radi pripreme za napad ne nosi nikakav znak raspoznavanja, odnosno koji se ne razlikuje od civilnog stanovništva, smatra se borcem i pripadnikom oružanih snaga, pod uslovom da otvoreno nosi oružje u toku vojnog angažovanja, kao i kada ga protivnik može videti tokom angažovanja u vojnom razvijanju koje prethodi preduzimanju napada u kome će učestvovati, i da se pridržava pravila ratnog prava.

Oružane snage SFRJ sačinjavaju Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana. Pripadnik oružanih snaga SFRJ je svaki građanin koji sa oružjem ili na drugi način učestvuje u otporu protiv napadača.³⁷⁸

(c) Tačka 206. *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* iz 1988. utvrđuje uslove za početak i trajanje zaštite ratnih zarobljenika. U tački 213. više se govori o zarobljavanju.

206. Početak i trajanje zaštite. Odredbe o ratnim zarobljenicima primenjuju se na sva lica koja pripadaju jednoj od kategorija navedenih u tački 200. ovog uputstva, počev od trenutka zarobljavanja pa do njihovog konačnog oslobađanja i povratka u domovinu.³⁷⁹

213. Zabranjeno je raniti ili ubiti pripadnika neprijateljskih oružanih snaga od trenutka kada prestane da pruža otpor i vidno pokaže volju da se preda ili da zbog ranjavanja ili bolesti nije u stanju da se bori. Ratni zarobljenik postaje kada padne u ruke neprijatelja. Prilikom zarobljavanja pripadnika neprijateljskih oružanih snaga, starešina jedinice oružanih snaga SFRJ preduzima sve mere predostrožnosti radi bezbednosti jedinice.³⁸⁰

(d) Odredbe tačke 207. kažu da su ratni zarobljenici u vlasti sile koja ih je zarobila.

Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske sile, a ne pojedinih lica ili jedinica koje su ih zarobile. Sila u čijoj su vlasti odgovorna je za postupak

³⁷⁸ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 48.

³⁷⁹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 206.

³⁸⁰ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 213.

prema ratnim zarobljenicima. Ta odgovornost ne isključuje ličnu odgovornost pojedinaca.³⁸¹

(e) U tački 209. pominje se zabrana represalija protiv ratnih zarobljenika. U tački 210. ističe se potreba za čovečnim postupanjem.

209. Zabranjeno je ma u kom slučaju preduzimati represalije prema ratnim zarobljenicima.³⁸²

210. Humani postupak. Sa ratnim zarobljenicima se mora postupati čovečno. Oni se naročito moraju zaštititi od nasilja, uvreda i zastrašivanja. Ratni zarobljenici imaju pravo na poštovanje svoje ličnosti i časti. Oni zadržavaju svoju punu građansku, pravnu i poslovnu sposobnost kakvu su imali u početku zarobljavanja. Prema ženama se postupa sa svim obzirima.³⁸³

(f) U tački 217. navodi se da ratne zarobljenike, izuzev ranjenih i bolesnih, treba evakuisati iz borbene zone.

Odmah po zarobljavanju se svi ratni zarobljenici, osim ranjenika i bolesnika nesposobnih za transport, moraju evakuisati iz borbene zone.

U toku evakuacije, a najkasnije po dolasku u prvi logor van zone opasnosti, treba sačiniti spiskove evakuisanih ratnih zarobljenika i predati ih nadležnoj vojnoteritorijalnoj komandi odnosno komandi logora.

Svi pokreti ratnih zarobljenika u pogledu materijalnog obezbeđenja vrše se pod sličnim uslovima kao i pokreti sopstvenih jedinica, pri čemu se naročita briga vodi o sigurnosti zarobljenika.

Nesposobni za transport su oni ranjenici i bolesnici koji se, s obzirom na njihovo zdravstveno stanje, dovode u veću životnu opasnost pokretom nego ostanom na mestu.

Ratne zarobljenike prilikom transporta treba snabdeti potrebnim količinama vode i hrane, odećom, obućom, lekovima i drugim potrebama.³⁸⁴

³⁸¹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 207.

³⁸² Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 209.

³⁸³ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 210.

³⁸⁴ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 217.

(g) Krivično gonjenje ratnih zarobljenika opisano je u tački 240. Sudski postupak ne može početi ako nije prošlo najmanje tri nedelje od dana uručenja optužnice.

240. Krivično gonjenje. Nijednom ratnom zarobljeniku ne sme biti suđeno niti sme biti kažnjen za delo koje nije izričito predviđeno zakonima slike koja drži ratne zarobljenike ili međunarodnim pravom, a koji su bili na snazi kada je to delo izvršeno. Ratne zarobljenike treba odmah po zarobljavanju obavestiti o krivičnim delima koja povlače smrtnu kaznu. Posle tog obaveštenja ne može se protiv ratnog zarobljenika izreći smrtna kazna ni za jedno drugo krivično delo bez saglasnosti sile čiji je on pripadnik.

Krivični postupak se mora voditi što je moguće brže. Pritvor ne sme trajati duže od tri meseca. Vreme provedeno u pritvoru uračunava se u izdržavanje kazne lišenja slobode. Sudski postupak ne može početi ako nije prošlo najmanje tri nedelje od dana uručenja optužnice i drugih podataka neophodnih ratnom zarobljeniku, povereniku ili sili zaštitnici. Optuženi ratni zarobljenik ima pravo da izabere branioca, da se poziva na svedoke, da ima kvalifikovanog tumača i da ga na pretres prati jedan od njegovih drugova zarobljenika. Ako ratni zarobljenik ne izabere branioca, to pravo ima sila zaštitnica. U protivnom, branilac se određuje po službenoj dužnosti. Za spremanje odbrane braniocu treba osigurati rok od najmanje dve nedelje i dati mu sve druge potrebne olakšice.

Presuda se, sa svim potrebnim podacima i poukama, dostavlja ratnom zarobljeniku, povereniku ili sili zaštitnici.³⁸⁵

(j) Postupanje prema neborcima u opkoljenim područjima

(1) Uputstvo iz 1988. takođe se bavilo pitanjem neboraca u opkoljenim područjima.

Prava i dužnosti komandanta prema neborčkom stanovništvu opkoljene zone ili mesta. Međunarodno ratno pravo dopušta komandantu jedinica koje su opkolile zonu ili branjeno mesto da spreči svaki pokušaj neborčkog stanovništva da napusti tu zonu ili mesto, pa čak i upotrebom oružja.

Komandant po svom nahodenju može da odobri pojedincima ili pojedinim kategorijama civilnog stanovništva da napuste takvu zonu ili mesto, kao i da dopusti ulaz u tu zonu ili mesto. Međunarodno ratno pravo preporučuje da komandanti strana u sukobu, kada zone i mesta budu

³⁸⁵ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 240.

opkoljeni, zaključče mesne sporazume o evakuaciji ranjenika, bolesnika, nemoćnih i starih lica, dece i trudnica iz opkoljene zone ili mesta i o prolazu sanitetskog osoblja i sanitetskog materijala. Da li će ti sporazumi biti zaključeni i u kom obimu, zavisice od okolnosti, a naročito od toga da li komandant jedinica koje vrše opkoljavanje smatra da takav sporazum ne otežava zauzimanje opkoljene zone, vodeći pri tome računa o humanim obzirima u okviru vojne potrebe.³⁸⁶

(2) Glava IX (od tačke 253. do 262) *Propisa o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ* sadrži uputstva o postupanju prema civilima, neprijateljskim državljanima, državljanima neprijateljskih država, licima bez državljanstva i izbeglicama, kao i uputstva o pokretanju krivičnog postupka.

(a) U tački 253. ističe se potreba zaštite i čovečnog postupanja prema civilima koji su pali u ruke nekoj od strana u sukobu.

253. Građanska lica imaju pravo da, kad se nađu u vlasti jedne strane u sukobu, na poštovanje ličnosti, časti, porodičnih prava, ubeđenja i običaja. Prema ovim licima mora se u svako doba postupati čovečno. Naročito je zabranjeno svako nasilje ili zastrašivanje.

Žene moraju biti posebno zaštićene od svakog napada na njihovu čast, a naročito od silovanja, primoravanja na prostituciju i sl.

Prema licima iz ove tačke zabranjene su sve kolektivne kazne i uzimanje talaca, kao i sve mere represalija. Dopusnene su mere kontrole i bezbednosti, koje su potrebne s obzirom na postojanje oružanog sukoba.³⁸⁷

(b) U tački 261. objašnjava se kako treba postupati prema interniranim civilima.

261. Postupak sa interniranim građanskim licima. Internirana lica zadržavaju svoju punu građansko-pravnu i poslovnu sposobnost i imaju prava koja iz nje proističu srazmerna položaju interniranih lica.

Strana u sukobu je dužna da izdržava internirana lica, da im obezbedi lekarsku negu, smeštaj, ishranu i odeću, vodeći računa o potrebama za održavanje higijene i zdravlja.

Internirana lica se mogu koristiti za rad samo ako to žele; pored toga, ako zatreba, mogu se koristiti na poslovima u vezi sa upravljanjem i

³⁸⁶ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 70.

³⁸⁷ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 253.

održavanjem logora; ona se u logoru mogu baviti intelektualnim, vaspitnim, zabavnim i sportskim delatnostima.

Disciplinski režim u logoru mora biti u skladu sa načelima čovečnosti. Zabranjena su telesna i moralna zlostavljanja.

Internirana lica imaju pravo da biraju internirski odbor, koji će ih predstavljati pred organima sile u čijoj su vlasti, pred predstavnicima sile zaštitnice odnosno Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i drugih priznatih organizacija za pružanje pomoći.

Internirana lica imaju pravo da obaveste porodicu o interniranju, stanju zdravlja i adresi. Podatke o tome dostaviće posredstvom sile zaštitnice i Centralne agencije za obaveštavanje nacionalni biro i za obaveštavanje sili kojoj oni pripadaju. Internirana lica imaju pravo da šalju i primaju pisma i dopisne karte i da primaju pojedinačne i kolektivne pošiljke pomoći. Prava i dužnosti interniranih lica i postupak prema njima uglavnom su slični položaju koji imaju ratni zarobljenici u logoru.³⁸⁸

(c) U tački 262. navedene su garancije u krivičnom postupku. U njoj se izričito kaže da se suđenja mogu voditi samo pred redovno ustanovljenim sudom koji optuženom obezbeđuje potrebne garancije.

262. Garancije u krivičnom postupku. Suđenje za krivična dela koja su vezana za oružani sukob može se preduzeti samo pred redovno ustanovljenim sudom koji optuženom obezbeđuje opštepriznate osnovne garancije u postupku.³⁸⁹

Istrage i krivično gonjenje za kršenja zakona i običaja ratovanja

Uvod

Svaki starešina Oružanih snaga SFRJ dužan je prijaviti povrede ratnog prava.³⁹⁰ Organi bezbednosti imaju poseban zadatak da vrše istrage o krivičnim delima, uključujući kršenja zakona i običaja ratovanja.

³⁸⁸ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 261.

³⁸⁹ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, tačka 262.

³⁹⁰ Dokazni predmet br. 298, ERN teksta na b/h/s-u 0013-6803-0013-6937, eng. 0080-7685-0080-7768, *Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ*, 1988, na str. ERN 7704-05, *Uputstva*, tačka 36.

Organi bezbednosti

(1) Na osnovu *Pravila službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ* iz 1984. godine, organi bezbednosti (OB) učestvuju "u otkrivanju i sprečavanju težih krivičnih dela":

U otkrivanju i sprečavanju težih krivičnih dela koja se odnose na krađu ili oštećenje naoružanja, municije, borbenih i minsko-eksplozivnih sredstava i drugih težih oblika imovinskog kriminala u oružanim snagama i organizacijama za NVO kojima se ugrožava njihova odbrambena sposobnost i borbeno gotovost; u radnjama koje prethode započinjanju krivičnog postupka, kao i u krivičnom postupku saglasno odredbama saveznih zakona kojima je uređen krivični postupak i nadležnost vojnih sudova;³⁹¹

(2) Organi bezbednosti imaju ovlašćenje da liše slobode lice za koja se osnovano sumnja da je izvršilo krivično delo u nadležnosti vojnih sudova, uključujući i vojna lica zatečena u izvršenju krivičnog dela. Lica za koja postoji osnovana sumnja da su izvršila krivično delo moraju se odmah predati istražnom sudiji vojnog suda ili najbližoj vojnoj jedinici ili ustanovi.

Kada su u pitanju krivična dela iz nadležnosti vojnih sudova za koja se goni po službenoj dužnosti, pod uslovima propisanim zakonom kojim se uređuje krivični postupak, ovlašćene starešine organa bezbednosti mogu lice lišiti slobode i bez odlaganja ga privesti istražnom sudiji vojnog suda ili najbližoj vojnoj jedinici, odnosno vojnoj ustanovi.³⁹²

Ovlašćeni starešina organa bezbednosti može lišiti slobode vojno lice zatečeno na izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti pod uslovima propisanim zakonom kojim se uređuju vojni sudovi. Ovlašćeni starešina organa bezbednosti iz stava 1. ove tačke dužan je da vojno lice koje je lišeno slobode odmah, sa izveštajem, preda istražnom sudiji vojnog suda ili najbližoj vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi. Ako to ne može učiniti, izveštava istražnog sudiju ili najbližu vojnu jedinicu ili ustanovu koja će takvo lice odmah preuzeti.³⁹³

³⁹¹ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 7.

³⁹² Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 43.

³⁹³ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 44.

(3) Organi bezbednosti imaju pravo da osumnjičenom licu odrede pritvor u trajanju do tri dana pre pokretanja istrage i u toku istrage o krivičnom delu. U slučaju kada je određen pritvor pre otvaranja istrage, organi bezbednosti ne mogu saslušavati osumnjičeno lice, ali mogu "obavljati razgovor sa ciljem pribavljanja potrebnih obaveštenja."

Organi bezbednosti imaju pravo da protiv lica osnovano sumnjivih da su učinila krivično delo iz nadležnosti vojnih sudova odrede pritvor u trajanju od tri dana pre i u toku istrage pod uslovima određenim zakonom kojim se uređuje krivični postupak, o čemu obaveštava pretpostavljenog starešinu.

Rešenje o pritvoru, koje mora biti obrazloženo, donosi starešina organa bezbednosti komande armije ili njemu ravan ili viši starešina organa bezbednosti JNA, odnosno starešina organa bezbednosti teritorijalne odbrane republike, odnosno autonomne pokrajine.

Kada određuju pritvor pre otvaranja istrage, organi bezbednosti ne mogu saslušavati pritvoreno lice kao okrivljenog, ali su ovlašćeni da sa njim obavljaju razgovor sa ciljem pribavljanja potrebnih obaveštenja.³⁹⁴

(4) Organi bezbednosti su ovlašćeni da koriste fizičku silu, što uključuje i upotrebu vatrenog oružja, protiv lica koje odbija da bude privedeno, ili da bi se odbranili od napada na sebe ili lice koje obezbeđuju.³⁹⁵

Radi savladivanja otpora lica koje treba privesti kao i radi odbijanja napada na sebe ili na drugo lice koje obezbeđuju, ovlašćene starešine organa bezbednosti imaju ovlašćenje da upotrebe fizičku silu.

U vršenju zadataka iz svog delokruga ovlašćene starešine organa bezbednosti smeju upotrebiti vatreno oružje samo ako drugačije ne mogu:

a) da zaštite život ljudi;

b) da spreče bekstvo vojnog lica zatečenog na izvršenju krivičnog dela za koje je predviđena kazna zatvora 15 godina ili stroža kazna, odnosno vojnog lica lišenog slobode ili za koje je doneto rešenje o pritvoru zbog počinjenog krivičnog dela za koje je predviđena kazna zatvora 15 godina ili stroža kazna;

³⁹⁴ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 45.

³⁹⁵ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 46.

c) da spreče bekstvo civilnog lica zatečenog u vršenju krivičnog dela za koje je predviđena kazna zatvora 15 godina ili stroža kazna;

d) da od sebe odbiju neposredan napad kojim se ugrožava njihov život.

Pre upotrebe vatrenog oružja ovlašćene starešine organa bezbednosti dužne su da na to upozore lice prema kojem ga nameravaju upotrebiti i da ga zaplaše pucanjem u vazduh, ako je to u datom slučaju moguće.

Ako je organima bezbednosti naređeno da neposredno vrše obezbeđenje određenog objekta ili lica, upotreba oružja vrši se po odredbama Pravila službe oružanih snaga.

Ovlašćene starešine organa bezbednosti dužne su da posle upotrebe fizičke snage ili vatrenog oružja u vršenju službe podnesu pismeni izveštaj pretpostavljenom starešini u organima bezbednosti, koji sa tim upoznavaju starešinu iz tačke 16. ovog pravila.

(5) Pored toga, organi bezbednosti dužni su da preduzmu potrebne mere da pronađu izvršioca, obezbede tragove krivičnog dela ili preduzmu druge mere ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo.

Kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo iz delokruga organa bezbednosti, ovlašćene starešine organa bezbednosti dužne su da preduzmu potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.³⁹⁶

Vojna policija (VP)

(1) Član 196. Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982. kaže da vojna policija sprovodi "poslove otkrivanja krivičnih dela i učinilaca za koje su nadležni vojni sudovi i koja se gone po službenoj dužnosti, u skladu sa saveznim zakonom i propisima donesenim na osnovu saveznog zakona".

Član 196. Zakona o opštenarodnoj odbrani, 1982.

Vojna policija, u skladu sa saveznim zakonom i propisima donesenim na osnovu saveznog zakona, vrši određene poslove

³⁹⁶ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 52.

bezbednosti za potrebe Jugoslovenske narodne armije, zaštite ljudi i imovine, bezbednosti vojnog saobraćaja, vojnog reda i discipline i poslove otkrivanja krivičnih dela i učinilaca za koje su nadležni vojni sudovi i koja se gone po službenoj dužnosti.³⁹⁷

(2) *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ* iz 1985. o nadležnosti vojne policije kaže sledeće:

Vojna policija, u skladu sa zakonom i propisima donesenim na osnovu zakona, vrši određene poslove bezbednosti za potrebe JNA, a u ratu i za potrebe teritorijalne odbrane koji se odnose na: zaštitu ljudi i imovine; bezbednost vojnog saobraćaja, vojni red i disciplinu; otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca iz nadležnosti vojnih sudova koja se gone po službenoj dužnosti; učešće u obezbeđenju visokih starešina oružanih snaga, dokumenata i borbenih sredstava najvišeg stepena tajnosti, rejonu, zona, pravaca i vojnih objekata od posebnog značaja za oružane snage i odbranu zemlje.³⁹⁸

(3) Jedan od zadataka vojne policije je suzbijanje kriminaliteta.³⁹⁹

Služba suzbijanja kriminaliteta vojne policije obuhvata poslove koje prema zakonu kojim se uređuje krivični postupak vrše organi unutrašnjih poslova, a odnose se na krivična dela iz nadležnosti vojnih sudova.⁴⁰⁰

(4) Vojna policija je dužna da preduzme potrebne mere da pronađe izvršioca, obezbedi tragove krivičnog dela ili preduzme druge mere ako postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo.

Ako postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo iz nadležnosti vojnog suda koje se goni po službenoj dužnosti, ovlašćena službena lica vojne policije dužna su da preduzmu potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne i da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupe i sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka. Kada su u pitanju krivična dela po kojima postupaju organi bezbednosti, o njima se odmah

³⁹⁷ Dokazni predmet 23, oznaka, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102, eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ*, 1982, čl. 179.

³⁹⁸ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 17.

³⁹⁹ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 41.

⁴⁰⁰ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 67.

obaveštava nadležni organ bezbednosti, a organi vojne policije preduzimaju mere koje ne trpe odlaganje.⁴⁰¹

Poslove i ovlašćenja po zakonu kojim se uređuje krivični postupak vrše ovlašćena službena lica vojne policije po službenoj dužnosti, na zahtev vojnog tužioca i vojnog suda.⁴⁰²

Ovlašćeno službeno lice vojne policije može prikupiti potrebna obaveštenja i podatke o krivičnom delu iz nadležnosti vojnog suda za koje se goni po službenoj dužnosti i o učiniocu krivičnog dela pripadniku oružanih snaga od vojnih lica i drugih građana SFRJ koji nisu pripadnici oružanih snaga, ali ih ne može saslušavati u svojstvu svedoka, okrivljenog ili veštaka, niti primenjivati bilo kakve mere prinude prema licu koje odbije da pruži obaveštenja.⁴⁰³

(5) Pripadnici vojne policije mogu pozvati pripadnike oružanih snaga SFRJ i druge građane SRJ /kao u originalu/ radi prikupljanja obaveštenja o krivičnim delima iz nadležnosti vojnih sudova.

Ovlašćena službena lica vojne policije mogu pozvati pripadnike oružanih snaga i druge građane SFRJ radi prikupljanja prethodnih obaveštenja u vezi sa krivičnim delima iz nadležnosti vojnih sudova. Pripadnici oružanih snaga se pozivaju preko njihove vojne jedinice i ustanove, a drugi građani SFRJ na adresu stana ili radnog mesta.⁴⁰⁴

(6) Pripadnici vojne policije mogu neko lice lišiti slobode ako postoji osnovana sumnja da je izvršeno krivično delo iz nadležnosti vojnog suda.

Ovlašćena službena lica vojne policije mogu neko lice lišiti slobode ako postoji osnovana sumnja da je izvršeno krivično delo iz nadležnosti vojnog suda, kada za to postoje razlozi predviđeni u zakonu kojim se uređuje krivični postupak.⁴⁰⁵

(7) Pripadnici vojne policije sastavljaju krivičnu prijavu u kojoj navode dokaze do kojih su došli u istrazi o krivičnom delu za koje postoji osnovana sumnja da je izvršeno.

⁴⁰¹ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 68.

⁴⁰² Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 69.

⁴⁰³ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 73.

⁴⁰⁴ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 74.

⁴⁰⁵ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 78.

Na osnovu prikupljenih obaveštenja ovlašćeno službeno lice vojne policije sastavlja krivičnu prijavu u kojoj navodi dokaze za koje je saznalo prilikom prikupljanja obaveštenja. Uz krivičnu prijavu dostavljaju se i predmeti, skice, fotografije, pribavljeni izveštaji, spisi o preduzetim merama i radnjama, službene zabeleške, izjave i drugi materijali koji mogu biti od koristi za uspešno vođenje postupka.⁴⁰⁶

Te krivične prijave podnose se vojnom tužiocu preko pretpostavljenog starešine.⁴⁰⁷

(8) *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ* iz 1985. potvrđuje tačku 45. *Pravila službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ* iz 1984.⁴⁰⁸ u vezi sa ovlašćenjem organa bezbednosti da licima za koje se osnovano sumnja da su učinila krivično delo iz nadležnosti vojnih sudova odrede pritvor u trajanju do tri dana.

Starešina organa bezbednosti komande armije ili njemu ravan ili viši starešina organa bezbednosti JNA, odnosno starešina organa bezbednosti štaba teritorijalne odbrane republike, odnosno pokrajine, koji u stručnom pogledu rukovodi vojnom policijom može odrediti pritvor u trajanju do tri dana protiv lica osnovano sumnjivog da je učinilo krivično delo iz nadležnosti vojnih sudova koji su u delokrugu vojne policije pod uslovima predviđenim zakonom kojim se uređuje krivični postupak.⁴⁰⁹

Vojni tužilac – vojni sud

(1) Ustav SFRJ iz 1974. potvrđuje u svojim članovima 221, 236. i 280. (stav 7), sistem vojnih tužilaštava i vojnih sudova.

Član 221. Ustava SFRJ, 1974.

...

O krivičnim delima vojnih lica i određenim krivičnim delima drugih lica koja se odnose na narodnu odbranu i bezbednost zemlje, kao i o

⁴⁰⁶ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 85.

⁴⁰⁷ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 85.

⁴⁰⁸ Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0900-9843; ERN eng. 0092-0099-0092-0310, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 1984, tačka 45.

⁴⁰⁹ Dokazni predmet br. 397, ERN teksta na b/h/s-u 0207-2092-0207-2115, eng. 0304-1627-0304-1654, *Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ*, 1985, tačka 80.

drugim pravnim stvarima koje se odnose na sporove u vezi sa službom u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, sude vojni sudovi.

Član 236. Ustava SFRJ, 1974.

Vojno tužilaštvo goni učinioce krivičnih dela koja su u nadležnosti vojnih sudova i preduzima određene mere za zaštitu interesa društvene zajednice i ulaže pravna sredstva radi zaštite ustavnosti i zakonitosti na način propisan saveznim zakonom.⁴¹⁰

Član 280. Ustava SFRJ, 1974.

Federacija preko saveznih organa:

...

7) ...uređuje i organizuje vojne sudove i vojno tužilaštvo...⁴¹¹

(2) Zakon o vojnom tužilaštvu iz 1977. i Zakon o vojnim sudovima iz 1977. godine ustanovili su mandat i nadležnost vojnog tužilaštva i vojnog suda. Ovi zakoni stvorili su pravni okvir za krivično gonjenje i presuđivanje za zločine počinjene od strane pripadnika oružanih snaga SFRJ.

(3) Članovi 1. i 6. *Zakona o vojnom tužilaštvu* definišu ovlašćenja vojnog tužilaštva.

Član 1. Zakona o vojnom tužilaštvu, 1977.

Vojno tužilaštvo goni učinioce krivičnih dela koja su u nadležnosti vojnih sudova; preduzima određene mere za zaštitu interesa društvene zajednice i ulaže pravna sredstva radi zaštite ustavnosti i zakonitosti na način propisan ovim zakonom ili drugim saveznim zakonom.⁴¹²

Član 6. Zakona o vojnom tužilaštvu, 1977.

Pravo i dužnost vojnog tužioca je da goni učinioce krivičnih dela iz nadležnosti vojnih sudova za koja se goni po službenoj dužnosti, i da u vezi s tim:

⁴¹⁰ Dokazni predmet br. 470, ERN eng. 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974, na engleskom objavljen u izdanju *Constitutions of the Countries of the World*, Blaustein and Flanz, 1974, čl. 236.

⁴¹¹ Dokazni predmet br. 470, ERN eng. 0046-0834-0046-1076, Ustav SFRJ iz 1974, na engleskom objavljen u izdanju *Constitutions of the Countries of the World*, Blaustein and Flanz, 1974, čl.280.

⁴¹² Dokazni predmet br. 569, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3400-0263-3403, *Zakon o vojnom tužilaštvu* SFRJ, 1977. godina, član 1.

preduzima potrebne mere u vezi sa otkrivanjem krivičnih dela i pronalaženjem njihovih učinilaca i radi usmeravanja prethodnog krivičnog postupka;

zahteva sprovođenje istrage;

podigne i zastupa optužnicu, odnosno optužni predlog pred nadležnim vojnim sudom;

izjavljuje žalbu protiv sudskih odluka i ulaže vanredna pravna sredstva protiv pravnosnažnih sudskih odluka.

Vojni tužilac vrši i druga prava i dužnosti koji su mu stavljeni u delokrug saveznim zakonom.⁴¹³

(4) Mandat vojnog suda ustanovljen je članom 1. Zakona o vojnim sudovima.

Član 1. Zakona o vojnim sudovima, 1977.

Vojni sudovi kao redovni sudovi sude o krivičnim delima vojnih lica i određenim krivičnim delima drugih lica koja se odnose na narodnu odbranu i bezbednost zemlje, kao i o drugim pravnim stvarima koje se odnose na sporove u vezi sa službom u Jugoslovenskoj narodnoj armiji.⁴¹⁴

(5) Organizacija i ovlašćenja vojnih sudova definisana su članovima 10. do 12. Zakona o vojnim sudovima. Na osnovu člana 10, postojala su dva nivoa vojnih sudova: prvostepeni vojni sudovi i Vrhovni vojni sud.⁴¹⁵ Član 11. kaže da se vojni sudovi prvog stepena osnivaju za određenu vojnu teritoriju ili pri određenim jedinicama. Članom 12. određene su nadležnosti vojnih sudova.

Član 11. Zakona o vojnim sudovima, 1977.

Vojni sudovi prvog stepena osnivaju se za određenu vojnu teritoriju, ili pri pojedinim vojnim jedinicama ili vojnim ustanovama, odnosno za određenu vojnu teritoriju ili pojedine vojne jedinice ili vojne ustanove.

⁴¹³ Dokazni predmet br. 569, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3400-0263-3403, *Zakon o vojnom tužilaštvu* SFRJ, 1977. godina, član 6.

⁴¹⁴ Dokazni predmet br. 569, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3400-0263-3409, *Zakon o vojnim sudovima* SFRJ, 1977. godina, član 1.

⁴¹⁵ Dokazni predmet br. 570, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3404-0263-3419, *Zakon o vojnim sudovima* SFRJ, 1977. godina, član 10.

Osnivanje, ukidanje, formaciju, sedište i teritoriju vojnih sudova prvog stepena i formaciju i sedište Vrhovnog vojnog suda određuje Vrhovni komandant oružanih snaga.⁴¹⁶

Član 12. Zakona o vojnim sudovima, 1977.

Vojni sudovi:

sude o krivičnim delima koja učine vojna lica, a u slučajevima predviđenim ovim zakonom i o krivičnim delima koja učine druga lica (član 13.);

sude o sporovima za naknadu štete koju vojna lica na službi u Jugoslavenskoj narodnoj armiji ili građanska lica na službi u Jugoslavenskoj narodnoj armiji učine federaciji u vezi sa vršenjem službe, o zahtevu federacije za naknadu iznosa koji je isplaćen zbog nezakonitog ili nepravilnog rada tih lica i o drugim sporovima kad je to određeno saveznim zakonom;

sude o upravnim sporovima protiv upravnih akata vojnih organa, kao i protiv upravnih akata drugih saveznih organa, saveznih organizacija i zajednica ako je to saveznim zakonom propisano;

vrše određene poslove izvršenja kazni koji su im ovim zakonom stavljeni u nadležnost;

vrše i druge poslove određene saveznim zakonom.⁴¹⁷

(6) Treba obratiti pažnju na član 5. *Zakona o vojnom tužilaštvu* jer je on vojnim tužilaštvima pri jedinicama i organima JNA nalagao obavezu da obaveštavaju ne samo vojno tužilaštvo o primeni zakona i svome radu već i visoke (pretpostavljene) starešine jedinica i organa JNA. Istu odgovornost vojno tužilaštvo je imalo i prema Vrhovnom komandantu oružanih snaga (= Predsedništvu SFRJ). Ista obaveza se može pronaći u članu 4, stav 3. *Zakona o vojnim sudovima* iz 1977. godine.

Član 5. Zakona o vojnom tužilaštvu, 1977.

Vojno tužilaštvo pri jedinici ili ustanovi Jugoslovenske narodne armije obaveštava starešinu te jedinice, odnosno ustanove i Vojno tužilaštvo Jugoslovenske narodne armije o primenjivanju zakona i o svom radu.

⁴¹⁶ Dokazni predmet br. 570, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3404-0263-3419, *Zakon o vojnim sudovima* SFRJ, 1977. godina, član 11.

⁴¹⁷ Dokazni predmet br. 570, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3404-0263-3419, *Zakon o vojnim sudovima* SFRJ, 1977. godina, član 12.

Vojno tužilaštvo Jugoslovenske narodne armije, preko saveznog sekretara za narodnu odbranu, obaveštava Vrhovnog komandanta oružanih snaga o primenjivanju zakona, o svom radu i o radu vojnih tužilaštava.⁴¹⁸

Član 4. Zakona o vojnim sudovima, 1977.

...

Vojni sudovi, preko saveznog sekretara za narodnu odbranu, obaveštavaju Predsednika Republike kao vrhovnog komandanta oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije o primenjivanju zakona i o svom radu.⁴¹⁹

DEO II: Operativna grupa Jug (gmtbr) Oružanih snaga SFRJ i dejtva u SBZS

PRVI deo:

Promene zadataka i ciljeva Oružanih snaga SFRJ za vreme sukoba u Hrvatskoj

Uvod

a. U ovom delu se govori o promenama unutar Vrhovne komande na početku sukoba u Hrvatskoj i o tome kako je to uticalo na zadatke JNA u toku sukoba u Hrvatskoj.

b. Prema Ustavu, određen zadatak oružanih snaga SFRJ bio je očuvanje nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalnog integriteta i društvenog poretka SFRJ.

c. Zbog promena koje su se dogodile u Predsedništvu SFRJ (= Vrhovnoj komandi Oružanih snaga SFRJ) od kraja leta 1991. pa nadalje,

⁴¹⁸ Dokazni predmet br. 569, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3400-0263-3403, *Zakon o vojnom tužilaštvu* SFRJ, 1977. godina, član 5.

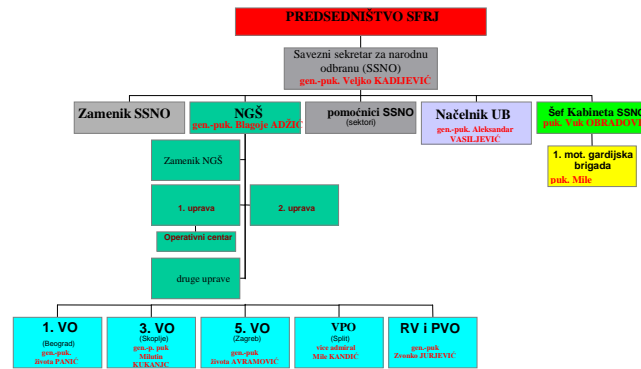
⁴¹⁹ Dokazni predmet br. 570, ERN teksta na b/h/s-u 0263-3404-0263-3419, *Zakon o vojnim sudovima* SFRJ, 1977. godina, član 4.

nakon što se JNA povukla iz Slovenije, situacija u Hrvatskoj razvijala se na takav način da su ustavni ciljevi Oružanih snaga SFRJ postajali, sa vojnog stanovišta, sve manje jasni.

d. Naređenja i uputstva onoga što je preostalo kao Vrhovna komanda i štab Vrhovne komande ukazuju na to da je JNA, bar *de facto*, sve manje bila "vojska SFRJ" i da je, barem u Hrvatskoj, postepeno prerastala u pretežno srpsku vojsku, koja je služila srpskim ciljevima. Uloga JNA izmenila se, i umesto posredovanja između sukobljenih strana, postala je stvaranje srpskih područja u onim delovima Hrvatske koje je srpsko/srbijansko rukovodstvo smatralo srpskim i uspostavljanja kontrole nad njima. Tako je ustavni zadatak "zaštite teritorijalnog integriteta" sveden na učvršćivanje srpske/srbijanske kontrole nad tim područjima.

e. Ovaj pomak u ciljevima JNA u Hrvatskoj pozdravili su nacionalistički političari u Srbiji, među kojima i Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke (SRS), koji poziva na ujedinjenje svih zemalja koje se smatraju srpskim, istočno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.

Rukovođenje i komandovanje Oružanim snagama SFRJ
za vreme sukoba u Hrvatskoj - Struktura rukovođenja
i komandovanja

Situacija jesen/zima 1991.

Promena u Vrhovnoj komandi

(1) Tokom proleća 1991. godine, visoki politički i vojni funkcioneri, kao i sredstva javnog informisanja, počeli su da koriste termine "Vrhovna komanda" i "štab Vrhovne komande". Nema naznaka da je doneta zvanična odluka o aktiviranju tih organa. Tadašnji izveštaji objavljeni u javnim izvorima pokazuju da su Vrhovna komanda (Predsedništvo SFRJ) i štab Vrhovne komande (u sastavu):

- savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević, načelnik štaba Vrhovne komande, i SSNO;
- načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ general-pukovnik Blagoje Adžić;
- Generalštab oružanih snaga SFRJ)
- verovatno aktivirani do kraja marta 1991.⁴²⁰

(2) Dana 15. maja 1991, Stipe Mesić, predstavnik Hrvatske u Predsedništvu SFRJ koji je, prema sistemu rotacije, trebalo da postane predsednik Predsedništva,⁴²¹ nije dobio potrebni kvorum ostalih članova Predsedništva.⁴²² Nakon intervencije Evropske unije /u daljem tekstu: EU/ Mesić je 1. jula 1991. došao na mesto predsednika Predsedništva (i na čelo Vrhovne komande).⁴²³

(3) Savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević nije priznavao Mesića za novog vrhovnog komandanta.

"To nije bilo moguće iz dva razloga. Mesić nije mogao ostvariti nikakav lični uticaj kao predsednik Predsedništva, između ostaloga i zbog toga, jer se već dovoljno javno kompromitovao kao razbijač Jugoslavije. Svi njegovi pokušaji na tom planu su ispadali čak i smešni. Poznato je njegovo izdavanje naredbi vojsci preko sredstava javnog informisanja koje smo mi

⁴²⁰ Dokazni predmet br. 497; ERN eng. 0322-2336-0322-2672, *Chronologie van het Bosnisch Conflict* /prevod s holandskog: Hronologija sukoba u Bosni/, NIOD, 2002; dokazni predmet broj 498; ERN V000-4244-V000-4248 video snimak sednice Predsedništva SFRJ i Generalštaba JNA - "Sjednica Predsedništva", 14-15. mart 1991.

⁴²¹ Dokazni predmet broj 497; ERN eng. 0322-2336-0322-2672, *Chronologie van het Bosnisch Conflict*, NIOD, 2002.

⁴²² Borisav Jović, predstavnik Srbije i predsednik kome je isticao mandat, zabeležio je u svom objavljenom dnevniku da su se 13. maja 1991, on, Slobodan Milošević, Momir Bulatović i Jugoslav Kostić složili da se Mesić ne može izabrati. (Dokazni predmet br. 596, ERN teksta na b/h/s-u 0111-2738-0111-3226; ERN teksta na eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*. Beograd, Politika, 1995, str. 1-492).

⁴²³ Dokazni predmet br. 497; ERN eng. 0322-2336-0322-2672, *Chronologie van het Bosnisch Conflict*, NIOD, 2002.

u štabu Vrhovne komande jednostavno ignorisali, odnoseći se prema njima kao da i ne postoje, [i ne priznajući mu ovlasti nad oružanim snagama]."⁴²⁴ / deo u uglatim zagradama prema engleskom, u originalnoj verziji knjige na b/h/s-u nije nađen/

(4) U objavljenom dnevniku Borisava Jovića, vršilac dužnosti predsednika Predsedništva SFRJ u drugoj polovini 1991, od četiri preostala člana Predsedništva SFRJ, njih trojica (Borisav Jović, Branko Kostić i Jugoslav Kostić) skoro svakodnevno su se sastajali sa predsednikom Crne Gore Momirovom Bulatovićem, saveznim sekretarom za narodnu odbranu Veljkom Kadijevićem, načelnikom Generalštaba Blagojem Adžićem i predsednikom Srbije Slobodanom Miloševićem,⁴²⁵ kako bi raspravljali o situaciji u SFRJ.⁴²⁶ Na tim sastancima su Milošević i Jović u nekoliko navrata davali Kadijeviću uputstva o tome kako da angažuje oružane snage SFRJ.⁴²⁷

(a) Čini mi se da je na sastanku između Jovića, Kadijevića i Miloševića održanom 27. juna 1991, na primer, Milošević insistira da vojska brani buduće granice Jugoslavije:

"šta mi ima da branimo slovenačke granice, to je privremeno. Treba da branimo ono što će biti trajno."⁴²⁸

(b) Na osnovu zabeleške za dan 5. jula 1991, koja je objavljena u dnevniku, na sastanku sa SSNO-om Veljkom Kadijevićem vršilac dužnosti predsednika Predsedništva SFRJ Borisav Jović i predsednik Srbije Slobodan Milošević izneli su niz zahteva vezanih za ulogu JNA. Jedan od njih je bio da se glavnina snaga JNA koncentriše duž linije Karlovac-Plitvice na zapadu, od Baranje, Osijeka i Vinkovaca do Save na istoku, i duž Neretve

⁴²⁴ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. ERN 0036-2656.

⁴²⁵ Protiv Slobodana Miloševića MKSJ je izdao optužnicu u maju 1999. (Kosovo), u oktobru 2001. (Hrvatska) i novembru 2001. (Bosna i Hercegovina).

⁴²⁶ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*, Beograd, Politika, 1995, str. 1-492; Borisav Jović u svom objavljenom dnevniku ovu grupu naziva "šestoricom". U dnevniku se spominje 27 sastanaka i drugih vrsta kontakata između Jovića i Kadijevića u periodu od maja do decembra 1991.

⁴²⁷ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*, Beograd, Politika, 1995, str. 1-492.

⁴²⁸ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1991*, Beograd, Politika, 1995, str. 1-492, beleška od 27. juna 1991.

na jugu. Prema Jovićeovom mišljenju, na taj način bi JNA pokrila svu teritoriju na kojoj žive Srbi do konačnog razrešenja situacije, to jest, "do konačnog slobodnog opredeljenja naroda na referendumu".⁴²⁹ Prema Jovićeovim rečima, Kadijević je taj zahtev prihvatio bez pogovora.⁴³⁰ Događaji na terenu, o kojima će biti reči dalje u ovom izveštaju, potkrepljuju ovu belešku iz objavljenog Jovićeovog dnevnika.

(5) Početkom oktobra 1991. sastav Predsedništva SFRJ svodio se na predstavnike Srbije, Crne Gore, Vojvodine i Kosova. Ovo telo suženog sastava proglasilo je stanje "*neposredne ratne opasnosti*" u SFRJ, počev od 1. oktobra 1991.⁴³¹ Stanje neposredne ratne opasnosti bilo je na snazi do 22. maja 1992.⁴³²

Promene zadataka i ciljeva JNA za vreme sukoba u Hrvatskoj

a. U knjizi *Moje viđenje raspada*⁴³³, SSNO general armije General Veljko Kadijević je objasnio kako su se tokom sukoba menjali zadaci i ciljevi oružanih snaga SFRJ.

(1) Prema Kadijeviću, sredinom marta 1991. najprikladnija opcija za JNA je bila da, "osloncem na političke snage u federaciji i u republikama koje predstavljaju one narode koji hoće da žive u Jugoslaviji, uz miran razlaz sa onima koji hoće da idu iz nje, nastavi da obezbeđuje takvu politiku". To je, prevedeno na praktičan jezik, značilo zaštitu i odbranu srpskog naroda van Srbije, i prikupljanje JNA u granice buduće Jugoslavije.⁴³⁴

⁴²⁹ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*, Beograd, Politika, 1995, str.1-492, beleška od 5. jula 1991.

⁴³⁰ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*, Beograd, Politika, 1995, str.1-492, beleška od 5. jula 1991.

⁴³¹ Dokazni predmet br. 499, ERN teksta na b/h/s-u 0055-8660-0055-8660, *Službeni list SFRJ* 75/47, 18. oktobar 1991.

⁴³² Dokazni predmet br. 500; ERN teksta na b/h/s-u 0049-5865-0049-5865; eng. 0049-5864-0049-5865, *Službeni list SRJ* 6/1, 22. maj 1992.

⁴³³ Dokazni predmet br. C4227; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993.

⁴³⁴ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2697.

(2) To je, prema Kadrijeviću, značilo da su se dva Ustavom definisana zadatka – odbrana od spoljašnje i unutrašnje agresije - "bitno" izmenila i da su zadaci sada postali:

- odbrana srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa;
- izvlačenje garnizona JNA iz Hrvatske;
- puna kontrola Bosne i Hercegovine sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava kada to postane aktuelno;
- stvaranje i odbrana nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda.⁴³⁵

(3) Kadrijević je naveo dve faze oružanog sukoba u Hrvatskoj.

(a) Prvom fazom Kadrijević naziva period od prvih oružanih napada na Srbe u Srpskoj krajini do kraja leta 1991. godine, kada je Hrvatska, prema rečima Kadrijevića, otpočela sa otvorenim oružanim napadima na JNA. Kadrijević u svojoj knjizi kaže da je cilj JNA bio da "zaštiti srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija" i da mu omogućiti da se konsoliduje i vojno organizuje za odbranu. Istovremeno, kaže Kadrijević, trebalo je pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom kad Hrvatska otpočne rat protiv JNA. Sve je to trebalo izvršiti u okviru "sprečavanja međunarodnih sukoba, kako je stajalo u odluci Predsedništva SFRJ".⁴³⁶

(b) Za vreme druge faze oružanog sukoba u Hrvatskoj (koja je, prema Kadrijeviću, počela krajem leta 1991. napadima na vojne jedinice i garnizone u Hrvatskoj, a završila prihvatanjem Vanceovog mirovnog plana⁴³⁷),⁴³⁸ zadatak JNA bio je "zaštiti srpski narod u Hrvatskoj na način

⁴³⁵ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2685 i 0036-2686.

⁴³⁶ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2704 i 0036-2705.

⁴³⁷ Strane su prihvatile Vanceov plan 2. januara 1992. u Sarajevu. U njemu su navedene metode sprovođenja prekida vatre, koji su predsednik Srbije Slobodan Milošević, predsednik Hrvatske Franjo Tuđman i savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadrijević potpisali u ženevi 23. novembra 1991. Vanceov plan je bio zamišljen kao "prelazno rešenje s ciljem da se stvore uslovi za mir i bezbednost neophodni za sveobuhvatno rešenje jugoslovenske krize". Plan je predviđao tri faze: 1) angažovanje Plavih šlemova (UNPROFOR-a, vojnih posmatrača UN-a i UNCIVPOL-a) u tri zone pod zaštitom UN-a (u daljem tekstu: UNPA) koje su formirane u skladu s planom. Te tri zone podudaraju se sa četiri sektora: Južnim, Severnim, Zapadnim i Istočnim; 2) kontrolu demilitarizacije u UNPA-ima (u šta je spadalo povlačenje JNA, hrvatskih oružanih snaga (ZNG, HV), dobrovoljaca i paravojske, razoružavanje i

što će svi krajevi sa većinskim srpskim stanovništvom osloboditi u svakom pogledu od prisustva hrvatske vojske i hrvatske vlasti; JNA povući iz Hrvatske, ali tako da se prethodno obezbedi izvršenje prvoga zadatka; na cijelom jugoslovenskom prostoru vršiti dalju transformaciju JNA u vojsku buduće Jugoslavije kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji".⁴³⁹

(c) Jedna od glavnih ideja iz osnovne zamisli o angažovanju JNA u drugoj fazi bila je "ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicama u Srpskoj Krajini".⁴⁴⁰

(d) Zadaci JNA tokom druge faze trebalo je, prema Kadrijevićevom mišljenju, da se izvrše u dve etape:

i. Prva etapa (od kraja jula do početka septembra 1991)

- Prva etapa (druge faze) bila je usredsređena pretežno na kontraudare taktičkog značaja "dok se potpuno ne ispolji agresija Hrvatske, uz intenzivno organizovanje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj". Kadrijević u svojim memoarima piše da je grupisanje snaga JNA i njihovu upotrebu trebalo izvoditi tako da one budu u skladu sa planom napadne operativno-strategijske operacije predviđene za drugu etapu sukoba u Hrvatskoj.

- U slučaju istočne Slavonije (tj. šireg vukovarskog područja), prva etapa druge faze bi u praksi obuhvatala sledeće:

Najjačom grupacijom oklopno –mehanizovanih snaga osloboditi Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije.⁴⁴¹

- Prema Kadrijeviću, ostali "osnovni elementi" ovog manevra su sledeći:

demobilizacija mesnog srpskog TO-a i drugih oružanih grupacija). U UNPA-ima je smela da ostane samo lako naoružana (tamošnja srpska) policija; 3) održavanje mira u UNPA-ima i pripreme za povratak izbeglica i raseljenih lica (vidi ERN eng. 0050-7900-0050-793, Posmatračka misija Evropske zajednice na Balkanu, 31. decembar 1992).

⁴³⁸ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd 1993, str. 0036-2706.

⁴³⁹ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2709.

⁴⁴⁰ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2709.

⁴⁴¹ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd, 1993, str. 0036-2709.

- potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i sa mora;
- pravce napada glavnih snaga JNA što neposrednije vezivati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresecati Hrvatsku na pravcima Gradiška-Virovitica, Bihać-Karlovac-Zagreb, Knin-Zadar, Mostar-Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehanizovanih snaga osloboditi istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama iz reiona Herceg Novi-Trebinje, blokirati Dubrovnik sa kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju na pravcu Mostar-Split.

Grafički prikaz prve etape druge faze oružanog sukoba u Hrvatskoj (izvor: dokazni predmet br. 425, "Moje viđenje raspada")

- nakon dostizanja određenih objekata, obezbijediti i držati granicu Srpske Krajine u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske;
- za mobilizaciju, pripremu mobilisanih ili demobilisanih jedinica kao i njihovo dovođenje na planirane pravce upotrebe potrebno je 10-15 dana, zaviso od stepena borbene gotovosti jedinice i njene udaljenosti od pravca upotrebe.⁴⁴²

⁴⁴² Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd. 1993, str.. 0036-2709-0036-2710.

ii. Druga etapa druge faze (od početka septembra 1991. do potpisivanja Vanceovog plana)

- Druga etapa druge faze je, prema Kadijevićevim riječima, bila jedinstvena operativno-strategijska napadna operacija s ciljem da se porazi hrvatska vojska i izvrše postavljeni zadaci.⁴⁴³ Tokom te etape, JNA je izvela strategijsko-operativnu napadnu operaciju, ali u "prilično modifikovanom obliku". Kadijević u svojim memoarima piše da (jedini) razlog ove modifikacije leži u poluspušnoj mobilizaciji i organizovanom dezerterstvu rezervnog sastava JNA.⁴⁴⁴ Glavni zadaci/uspesi modifikovanog plana operacije su izvršeni, i to:

- svi srpski krajevi u Hrvatskoj, osim jednog dijela u Zapadnoj Slavoniji, u uskom sadejstvu sa srpskim ustanicima, su oslobođeni. To čini oko jedne trećine teritorije bivše Republike Hrvatske;
- kroz borbu je faktički izgrađena buduća vojska Srpske Krajine, koju je JNA opremila odgovarajućim naoružanjem i ratnom tehnikom.⁴⁴⁵

Grafički prikaz druge etape druge faze oružanog sukoba u Hrvatskoj (izvor: dokazni predmet br.425, "Moje viđenje raspada")

⁴⁴³ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd. 1993, str. 0036-2709.

⁴⁴⁴ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd. 1993, str. 0036-2710.

⁴⁴⁵ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd. 1993, str. 0036-2713.

b. Događaji na terenu, čija procena sledi dalje u izveštaju, potvrđuju Kadijevićevu tvrdnju o promeni zadataka JNA za vreme sukoba u Hrvatskoj, kao i tvrdnje navedene u ranije pomenutim Jovićevim beleškama.

c. Međutim, čini se da su ciljevi JNA određeni u strogo poverljivoj Direktivi komandanta 1. vojne oblasti za operaciju u Slavoniji, broj 5-89, od 19. septembra 1991, daleko ambiciozniji od onih koje je Kadijević opisao u okviru "druge etape druge faze" operacija JNA u Hrvatskoj. Kako stoji u toj Direktivi, zadatak 1. vojne oblasti bio je zauzeti celo područje istočne i zapadne Slavonije i pripremiti se za prodor prema mađarskoj granici, a početak napada je predviđen za 21. septembar (1991).⁴⁴⁶

KOMANDA 1.
VOJNA TAJNA
VOJNE OBLASTI
STROGO POVERLJIVO
SP br. 5-89
19. septembar 1991.

DIREKTIVA /izvadak/

1. VO za operaciju u Slavoniji
Karta: 1:300.000: Banja Luka, Osijek, Beograd, Zagreb, Mostar, Sarajevo, Kragujevac.

2. ODLUČIO SAM

završiti sa mobilizacijom, dovesti jedinice i energično preći u napad glavnim snagama u međurečju r. Drava – r. Sava, a pomoćnim (5. k) Okučani-Pakrac-Virovitica i Okučani-Kutina, sa zadatkom: uz avio i art. podršku i sadejstvo sa jedinicama TO okružiti i razbiti snage Republike Hrvatske u Slavoniji, deblokirati jedinice i vojne objekte, izbiti na liniju Našice-Sl. Brod i biti u gotovosti za produženje napada ka Koprivnici i Okučanima.

Operaciju izvesti u dve etape:

⁴⁴⁶ Dokazni predmet br. 501, ERN teksta na b/h/s-u 0076-2360-0076-2384; ERN eng. 0076-2360-0076-2384, Direktiva komandanta 1. vojne oblasti br. 5-89 za operacije u Slavoniji, 19. septembar 1991.

- U I etapi, u trajanju od 2-3 dana, deblokirati snage u garnizonu Vinkovci, ovladati linijom Našice-Slavonski Brod i biti u gotovosti za dalja dejstva.

- U II etapi, u trajanju od 4-5 dana, izbiti na liniju Suhopolje-Okučani i biti u gotovosti za produženje napada ka Varaždinu i Koprivnici. Delom snaga obezbediti granicu ka Mađarskoj i levi blok glavnih snaga...⁴⁴⁷

Grafički prikaz Direktive komandanta 1. vojne oblasti za operaciju u Slavoniji, broj 5-89 od 19. septembra 1991. godine. (dokazni predmet C4178)

d. Pored gorenavedenih javnih izjava Borisava Jovića i generala armije Veljka Kadijevića, u izjavi koju je general-pukovnik Žvota Panić komandant 1. vojne oblasti, a od septembra 1991. i komandant operacija na području Vukovara, dao u sklopu razgovora za BBC-jevu seriju *Smrt Jugoslavije* u oktobru 1994. navedeni su dodatni razlozi zašto strogo poverljiva direktiva 1. VO nije u potpunosti izvršena. Života Panić nedvosmisleno ukazuje na ključnu ulogu koju je imao Slobodan Milošević u donošenju odluka o menjanju ciljeva JNA u Slavoniji.

⁴⁴⁷ Dokazni predmet br. 501; ERN teksta na b/h/s-u 0076-2360-0076-2384; eng. ET 0076-2360-0076-2384, Direktiva komandanta 1. VO za operaciju u Slavoniji, br. 5-89 od 19. septembra 1991. godine.

PANIĆ: Osijek je napušten jer smo ušli u njega bez vojske, ali onda mi je naređeno da se vratim. Poslušao sam, a onda je Kadrijević tražio objašnjenje. Pre nego što sam otišao kod Kadrijevića, sećam se da je Adžić rekao: "Nek ti je bog na pomoći. Bićeš smenjen".

Rekao sam mu da postoje planovi i da sam postupao u skladu s njima. Onog trenutka kad je pao Vukovar, dobio sam naređenje da zauzmem Osijek i županju i krenem na Zagreb u dve kolone, duž Drave i Save. To smo mogli da postignemo za dva dana a, ovaj, zašto nismo, da tako kažem, bez obzira na to što je plan odobren, mislim da je postojao stav, ovaj, jer je srpsko rukovodstvo insistiralo da se zaštite samo područja na kojima su živeli Srbi. Znači, da se ne ide dalje. Zato smo, ovaj, poslušali. Nije zauzeto ni jedno jedino hrvatsko selo u Slavoniji, Baranji ili zapadnoj Slavoniji. Samo ona u kojima su Srbi bili u većini.

Pitanje: Jeste li ikada razgovarali sa Borisavom Jovićem o toj odluci od..? ... Sa Miloševićem, ili..?

PANIĆ: Razgovarao sam sa Jovićem, iako je on tada bio samo član Predsedništva, a Kostić je bio potpredsednik. Razgovarao sam i sa predsednikom Miloševićem. To je bila njegova odluka, Miloševićeva odluka, sa kojom se složilo krnje Predsedništvo.

Pitanje: Kako ste taj stav objasnili Miloševiću?

PANIĆ: On je samo rekao da mi nemamo nikakvog posla na područjima naseljenim Hrvatima. Moramo da branimo srpsko stanov... srpska područja, da sprečimo genocid nad njima, da sprečimo da se ponovi genocid iz Drugog svetskog rata, takav je bio stav. Ja sam mu rekao da treba da idemo dalje, ako nam je zadatak da se odbrani Jugoslavija. A to bi bilo jednostavno, jer su Hrvati napustili Vinkovce, županju, Osijek. Kad je pao Vukovar, pala je i Hrvatska.

Lako smo mogli da napredujemo dalje. Ali, predsednik Milošević je, između ostalog, rekao da moramo da se, ovaj, zaustavimo. Takvo je bilo i naređenje ministra odbrane pa sam ja poslušao. Zaštitili smo srpska područja, i tu je linija i danas /prevod s engleskog/.⁴⁴⁸

Četiri godine kasnije, Panić je u razgovoru za jedan srpski informativni časopis potvrdio ono što je rekao u seriji "*Smrt Jugoslavije*". U tom razgovoru Panić objašnjava zašto su vojna dejstva u Vukovaru prouzrokovala razaranja tako velikih razmera:

⁴⁴⁸ Dokazni predmet br. 544, ERN eng. 0460-7824-0460-7876, transkript razgovora sa životom Panićem, oktobar i novembar 1994, na str. ERN eng. 0460-7849.

Pitanje: Vi ste pobednik nad Vukovarom. Da li je u vojničkom smislu ta stvar mogla da se reši drugačije, bez onoliko razaranja?

PANIĆ: Ima sad mnogo mišljenja o tome šta je valjalo uraditi. Ja bih pošao od cilja koji je trebalo postići...Doneta je odluka da se oslobode sva naseljena mesta gde je većinsko srpsko stanovništvo. A u Vukovaru je tada živelo 52 posto Srba. Ako hoćeš da zauzmeš grad bolje ga je razoriti sa što manje gubitaka, nego da ljudi izginu, a da se izgubi grad. A kad smo Vukovar oslobodili, imali smo slobodan put. Sve je bilo prazno pred nama. Osijek je bio prazan, Vinkovci su bili prazni. Mogli smo pravo na Zagreb. Bez problema. Međutim oni nisu dali...Vrhovno komandovanje nije dalo da se ide dalje. Trebalo je samo zaštititi srpski narod. Mi smo naš cilj ostvarili i tu smo stali.

Mi smo imali dobru vojsku, bili smo opremljeni, imali morala. Mogli smo da obavimo taj posao. Da idemo do Zagreba i završimo stvar. Imali smo legitimno pravo, jer je ustaška vojska bila pobunjenička u jedinstvenoj državi. Tada sam ja bio komandant Prve armije. Ja stignem do pola Osijeka i meni narede da stanem.

Pitanje: Ko vam je naredio?

PANIĆ: Adžić me je pozvao da se vratim nazad, a onda sam ja išao na razgovor kod generala Kadrijevića. Pitao me je leđeno zašto sam išao dalje od dobijenog naređenja. A on je samo odradio posao koji je bio dogovoren na nekom višem nivou. Inače, i njemu je lično odgovaralo da taj posao završimo do kraja i stignemo do Zagreba.⁴⁴⁹

e. Dana 1. oktobra 1991, štab Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ izdao je ultimatum hrvatskim političkim i vojnim vlastima, kao odgovor na to što su se "*rukovodstvo i oružane formacije oglušili o sve dogovore o prekidu vatre*" i na "*stezanje blokade vojnih jedinica (JNA)*". U ultimatumu je bilo sledeće upozorenje:

- za svaki napadnuti i zauzeti objekat JNA, odmah će biti uništen po jedan objekat od ključnog značaja za Republiku Hrvatsku;
- za svaki napadnuti ili osvojeni garnizon biće uništen po jedan ključni objekat u gradu u kojem se on nalazi. Civilno stanovništvo se upozorava da se na vreme povuče iz naseljenih mesta;

⁴⁴⁹ Dokazni predmet br. 503; ERN teksta na b/h/s-u 0061-7654-0061-7658; eng. 0063-8441-0063-8449, transkript razgovora sa bivšim načelnikom Generalštaba VJ životom Panićem, 1. april 1998.

- kao vojni odgovor na zauzimanje nekoliko kasarni i drugih vojnih objekata otkako je uveden poslednji prekid vatre, izvršićemo ofanzivna dejstva na deo Republike Hrvatske;

- ukoliko želite da izbegnete dalje krvoproliće i razaranja, mesne vlasti moraju smesta da stupe u kontakt sa nadležnim komandama JNA kako bi se omogućilo bezbedno izvlačenje jedinica i celokupne medicinske opreme i pokretne imovine, kao i porodica pripadnika vojske iz ugroženih garnizona. U ovome mogu pomoći međunarodni posmatrači.” /prevod s engleskog/⁴⁵⁰

f. Nakon ovog ultimatum, 7. novembra 1991. izdata je direktiva general-pukovnika Blagoja Adžića, načelnika Generalštaba oružanih snaga SFRJ, o tome kako sprečiti da oprema JNA u garnizonima koji su pod blokadom padne u ruke hrvatskih snaga. U toj direktivi nisu bila navedena samo precizna uputstva o tome kako onesposobiti sisteme naoružanja, vozila i ostale vojne opreme i sredstava koje su hrvatske snage putem opsade mogle da zaplene, već je bilo naloženo “koristiti borbene sisteme većih efekata dejstva, ...takode staviti u funkciju pretnje i odmazde, izabrati ciljeve i zapretiti njihovim sigurnim uništenjem, što i učiniti ako se ne ispune naši zahtevi ili budu ugroženi životi naših ljudi”.⁴⁵¹

g. Nakon što je (krnje) Predsedništvo SFRJ 1. oktobra 1991. proglasilo “neposrednu ratnu opasnost”, general armije Veljko Kadijević je 3. oktobra 1991. dao izjavu. Slede neki odlomci iz te izjave, objavljene u 35. broju Biltena Službe za informisanje SSNO. Kadijevićeva izjava ne samo da pojašnjava stavove saveznog sekretara za narodnu odbranu o ciljevima JNA u sukobu, već daje uvid u stanje odnosa između saveznog sekretara za narodnu odbranu i predsednika savezne vlade Ante Markovića i između saveznog sekretara za narodnu odbranu i (zvaničnog) predsednika Predsedništva Stipe Mesića: Kadijević ne priznaje njihovu vlast i javno ih napada.

⁴⁵⁰ Dokazni predmet br. 504; ERN eng. R030-0306-R030-0306, Izjava štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ, TANJUG, 1. oktobar 1991.

⁴⁵¹ Dokazni predmet br. 505; ERN teksta na b/h/s-u 0207-7054-0207-7055; eng. 0302-9250-0302-9250, strogo poverljiva naredba Komande 9. korpusa, br. 673-1, Komandi 8. VPS, 8. novembar 1991. godine, kojom se prosleđuje strogo poverljiva naredba Operativnog centra 1. uprave oružanih snaga SFRJ broj 135-1, Naredba Komandi 5. korpusa, Blagoje Adžić, 7. novembar 1991.

IZJAVA SAVEZNOG SEKRETARA ZA NARODNU
ODBRANU GENERALA ARMIIJE VELJKA KADIJEVIĆA
(3. OKTOBAR 1991)
GRAĐANIMA I PRIPADNICIMA ORUŽANIH SNAGA
JUGOSLAVIJE

OD SAMOG POČETKA KRIZE U NAŠOJ ZEMLJI
JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIIJA TRUDILA SE DA STVORI
USLOVE ZA NJENO MIRNO I DEMOKRATSKO REŠENJE,
ZASNOVANO NA USTAVU I SAVEZNIH ZAKONIMA, KOJE BI BILO
REALIZOVANO KROZ INSTITUCIJE SISTEMA.

...

OSTALI SMO BEZ DRŽAVE, A DEO ONOGA ŠTO JE JUČE
MOGLO DA SE VIDI I ČUJE NA MARATONSKOJ SEDNICI VRHOVNE
KOMANDE JOŠ JEDNOM JE JASNO POKAZALO KAKVOG
VRHOVNOG KOMANDANTA IMAMO. POJEDINI ČLANOVI
PREDSEDNIŠTVA SFR JUGOSLAVIJE SVESNO SU ONEMOGUĆAVALI
DONOŠENJE ODLUKA U NAMERI DA RAZBIJU JUGOSLAVIJU TAKO
ŠTO ĆE OSUJETITI I RAZBITI ARMIIJU. NJIMA SE PRIKLJUČIO
PREDSEDNIK SAVEZNE VLADE SA SVOJIM PERFIDNIM
DELOVANJEM. TAKVO PONAŠANJE JEDNOG VRHOVNOG
KOMANDANTA I JEDNOG PREMIJERA PREMA NJIHOVOJ VLASTITOJ
ARMII NEČUVENO JE.

...

ŠTA JE JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIIJA ŽELELA DA
URADI, A ŠTA JE ZAPRAVO POSTIGLA. POSTUPAJUĆI U SKLADU SA
ODLUKOM PREDSEDNIŠTVA SFRJ, MI SMO IMALI SAMO JEDAN CILJ,
A TO JE DA SPREČIMO KRVAVE ETNIČKE SUKOB I ONEMOGUĆIMO
DA SE PONOVI GENOCID NAD SRPSKIM NARODOM. U TOM CILJU
SMO ANGAŽOVALI GLAVNE SNAGE NA KRIZNIM PODRUČJIMA.

...

ONO ŠTO IMAMO U REPUBLICI HRVATSKOJ JE
NEONACIZAM. ON U OVOM TRENUTKU PREDSTAVLJA NAJVEĆU
PRETNJU SRBIMA U HRVATSKOJ, ALI JE TAKODJE U DIREKTOJ
SUPROTNOSTI SA VITALNIM INTERESIMA HRVATSKOG NARODA I
SVIH DRUGIH NARODA NA TLU JUGOSLAVIJE.

U OVOM TRENUTKU, ARMIIJA NE ŽELI NIŠTA DRUGO OSIM
DA USPOSTAVI KONTROLU NA KRIZNIM PODRUČJIMA, ZAŠTITI
SRPSKO STANOVNIŠTVO OD PROGONA I ISTREBLJENJA I OSLOBODI

PRIPADNIKE JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIIJE I NJIHOVE PORODICE. PREDUSLOV ZA TO JE PORAZ USTAŠKIH SNAGA. MI I DALJE OSTAJEMO PRI STAVU KOJI SMO ČESTO PONAVALJALI, A TO JE DA SVA POLITIČKA PITANJA MORAJU DA SE REŠAVAJU DIJALOGOM I UZ POŠTOVANJE PRAVA I INTERESA SVIH NAŠIH NARODA. ...⁴⁵²

h. Dana 12. oktobra 1991, NGŠ JNA general-pukovnik Adžić potpisao je poverljivi dopis br. 6-83 u vezi s ulogom JNA na teritoriji Republike Hrvatske.⁴⁵³ Prema Adžiću, ta uloga se sastoji u "odbrani delova srpskog naroda od genocida i biološkog istrebljenja koji im prete [od ustaških snaga]" /u b/h/s originalu ovaj deo glasi ovako: "od povampirenog fašizma u Hrvatskoj"/. Adžić je naredio i sledeće: "Svi oružani sastavi, bilo da se radi o JNA, TO ili dobrovoljcima, moraju dejstvovati pod jedinstvenom komandom JNA".

"U skladu sa ustavnim obavezama i odlukom Predsedništva Jugoslavije, armija, uprkos tako krupnim preprekama, uporno izvršava svoj osnovni zadatak: sprečava širenje međunacionalnih sukoba i ponavljanje genocida nad srpskim narodom u Hrvatskoj.

U skladu sa ustavnim obavezama i odlukom Predsedništva Jugoslavije, armija izvršava svoje obaveze, ali postupci ustaških snaga prema jedinicama blokiranim u kasarnama i prema srpskom stanovništvu u Hrvatskoj, prema zarobljenim pripadnicima JNA i njihovim porodicama su tipični genocidni postupci, sračunati na njihovo uništenje i etničko čišćenje prostora Hrvatske.

Sada je u toku odlučujuća bitka za spas zemlje od građanskog rata i krvoprolića. Tu bitku armija i sve patriotske snage moraju dobiti i tako sprečiti nepotrebne ogromne ljudske žrtve.

Da bi se taj zadatak uspešno realizovao moraju se što pre iz vojnih, bezbednosnih, ljudskih i moralnih razloga, deblokirati kasarne na prostoru Hrvatske i iz njih izvući kompletne jedinice na nove lokacije. Time bi se, pored spasavanja ljudskih života, ojačale i snage za osnovni zadatak armije.

Očito je da se u ratu koji ustaške snage i vrhovništvo nameću delovima srpskog naroda u Hrvatskoj i JNA ne radi, kako to neki

⁴⁵² Dokazni predmet br. 506, ERN 0054-5294-0054-5299, *Bilten*, br. 35, Služba za informisanje SSNO, 5. oktobar 1991.

⁴⁵³ Dokazni predmet br. 507, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7090-0207-7091; eng. 0302-9257-0302-9258, Dopis SSNO - Uprave za moralno vaspitanje, br. 6-83, general Blagoje Adžić, 12. oktobar 1991.

mirotvorci lažno podmeću i podvaljuju, o osvajanju hrvatskih teritorija, već se, u suštini, radi o odbrani delova srpskog naroda od genocida i biološkog istrebljenja koji im prete od povampirenog fašizma u Hrvatskoj, obezbeđenju izvlačenja sada blokiranih snaga JNA, porodica AVL i oslobođenju svih zarobljenih vojnih lica koja se drže kao taoci pretnjom da od ustaško-fašističkih snaga budu likvidirani. Upravo i sva oružana dejstva koja se od strane ustaško-fašističkih snaga permanentno i u narastajućem obimu sprovode prema delovima srpskog naroda i snagama JNA u Hrvatskoj, ne izvode se izvan granica kriznog žarišta u Hrvatskoj, u kojima živi deo srpskog življa i u kojima su, pored delova srpskog naroda, napadnuti svim sredstvima sastavi JNA. Osnovni je cilj da se oni odatle oružjem, ili na druge načine, potisnu, a potom goloruki srpski narod ostaviti na milost i nemilost ustaškim snagama koje su spremne za njegovu fizičku likvidaciju, jer samo na taj način mogu da ostvare etnički i rasno nezavisnu krvavu Hrvatsku po drugi put.

Zato je PSFRJ zauzelo jasan stav da je povlačenje jedinica JNA sa teritorija na kojima žive Srbi u Hrvatskoj neprihvatljivo, jer bi time oni bili izloženi fizičkoj likvidaciji.

U skladu sa tim, PSFRJ je i odlučilo da, sve dok se ne postigne političko rešenje jugoslovenske krize, vojne snage ostanu na prostorima na kojima se sada nalaze. A kada politička rešenja budu doneta, JNA će postupati u skladu sa političkim odlukama i sporazumima koji budu postignuti

U suštini, ovakav istovetan odgovor uputio je i savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević predsedavajućem EZ holandskom ministru spoljnih poslova Van Den Bruku.

Kad je u pitanju zaštita biološkog opstanka delova jednog naroda i delova JNA ugroženih neposredno od fašističko-ustaških snaga, to je onda zadatak koji je iznad svih stranačkih opredeljenja i borbe za vlast, orjentacija i motiv za borbu svakog poštenog, patriotski opredeljenog čoveka, bez obzira na stranačku i drugu pripadnost, koja sada, u ovim uslovima, ne može biti u prvom planu. Naša je moralna obaveza, patriotska i ljudska, da mobilisemo i pokrenemo sve raspoložive snage i taj častan i najhumaniji zadatak izvršimo uspešno do kraja.

Svim našim ljudima treba objasniti značaj ovog zadatka kako bi razumeli i imali strpljenja. Jasno je da i u ovim uslovima ne treba dozvoliti nikakvo iznenadenje. Na svaku provokaciju treba odgovoriti odlučno i bez bilo kakvog kolebanja.

U toku izvršavanja ovih zadataka, po svaku cenu mora se sprečiti svaka samovolja, nedisciplina, samoudaljavanje iz jedinica, maltretiranje građana bez obzira na njihovu nacionalnost na prostorima lokacije jedinica, pljačka i krađa imovine i sprovođenje nekakvih privatnih zakona.

Svi oružani sastavi, bilo da se radi o JNA, TO ili dobrovoljcima, moraju djelovati pod jedinstvenom komandom JNA. Ponašanje i rad moraju se odvijati po propisima koji važe za vojnu organizaciju, uz puno poštovanje vojne discipline, subordinacije, vojnih zakona i propisa u svim uslovima života, rada i borbenih dejstava.

Sa ovim stavovima odmah upoznati sav starešinski sastava JNA, a na najpogodniji način vojnike i građanska lica, uz iznošenje najbitnijih iskustava sopstvenih jedinica u dosadašnjem periodu i ukazivanje na neposredne i naredne zadatke.⁴⁵⁴

i. Veljko Kadrijević je cilj "zaštite srpskog stanovništva" potvrdio u strogo poverljivom naređenju br. 2256-1, pod nazivom *Direktiva o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava* od 10. decembra 1991. godine. U kontekstu ovog izveštaja važno je istaći sledeće Kadrijevićevo naređenje: "staviti pod komandu najstarijeg starešine JNA i TO, kao i dobrovoljačke jedinice koje prihvataju da budu pod tom komandom, i nošenje oznaka JNA i TO" i "svim merama sprečiti pljačku i genocidna (osvetnička) ponašanja" angažovanjem u tu svrhu organa vojne policije i jedinica, kao i organa krivičnog gonjenja.⁴⁵⁵ Iako je ova direktiva izdata posle pada Vukovara i događaja na Ovčari, i dalje je relevantna za razumevanje celokupnog konteksta u vezi sa tim događajima.

DIREKTIVA

O UPOTREBI ORUŽANIH SNAGA U NAREDNOM PERIODU ZA

PRIPREMU I IZVODJENJE BORBENIH DEJSTAVA

I

1. Jugoslovenska kriza je internacionalizovana i predmet je razmatranja svetskih institucija, prvenstveno EZ i Saveta bezbednosti

⁴⁵⁴ Dokazni predmet br. 507, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7090-0207-7091; eng. 0302-9257-0302-9258, Dopis SSNO - Uprave za moralno vaspitanje, br. 6-83, general Blagoje Adžić, 12. oktobar 1991.

⁴⁵⁵ Dokazni predmet br. 508, ERN teksta na b/h/s-u 0106-1438-0106-1438; ERN eng. 0300-4686-0300-4690, Direktiva br. 2256-2 generala-pukovnika Veljka Kadrijevića, *Direktiva o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava*, 10. decembar 1991.

OUN. U ponašanju mnogih zemalja u Evropi došlo je do promena njihovih stavova u odnosu na jugoslovensko pitanje, od dobronamernih do razbijačkih. U toj funkciji su i sve pretnje i pritisci, kao i zloupotreba položaja i uloge u međunarodnoj zajednici. Iz tih razloga teško je prognozirati tok daljeg razvoja događaja.

2. U proteklom periodu oružane snage Republike Hrvatske, i pored brojnog i organizacionog narastanja, pretrpele su brojne gubitke na čitavom frontu, naročito posle pada Vukovara, što je znatno uticalo na razvoj događaja na političkom planu. No, i pored toga, protivnik stalnim borbenim aktivnostima nastoji da povрати delove izgubljenog prostora. Zato i u narednom periodu treba očekivati da će primenom vatrenih udara, napada i dejstava DTG nastojati da održi stanje sukoba sa ciljem da: našim OS nanosi gubitke; popravi svoj položaj na frontu i utiče na politička rešenja jugoslovenske krize, pre svega preko institucija EZ i SB OUN. To ukazuje na zaključak da rat može i duže trajati.

3. Jugoslovenska narodna armija sa TO, i pored određenih početnih slabosti koje su posledica nedovoljne popune, osipanja kadra, izdaje, slabosti u rukovođenju i komandovanju, uspela je da izvrši sve postavljene zadatke, pri čemu je borbeno i moralno ojačala, stabilizovala stanje i očuvala svoj integritet i jugoslovenski karakter. To je imalo znatnog uticaja na deblokiranje naših snaga u R. Hrvatskoj i prihvatanje inicijative Predsedništva SFRJ o angažovanju mirovnih snaga OUN u Jugoslaviji. U dosadašnjim b/d stečena su i značajna iskustva.

Ovim je završen jedan veoma značajan period realizacije postavljenih ratnih ciljeva.

II

Naše OS ulaze u novi, izuzetno značajan, period realizacije krajnjih ciljeva rata: zaštite srpskog stanovništva, mirnog razrešenja jugoslovenske krize i stvaranja uslova za očuvanje Jugoslavije za one narode koji žele da u njoj žive. Zato je očuvanje b/g JNA i OS u celini i dalje težišni zadatak svih nivoa rukovođenja i komandovanja i njenih pripadnika, sve do iznalaženja političkog rešenja jugoslovenske krize.

Imajući u vidu svu složenost situacije, dosadašnja iskustva i ukupno stanje, te potrebu daljeg jačanja b/g pred sve nivoe rukovođenja i komandovanja postavljam sledeće

ZADATKE

1. Preduzeti sve potrebne mere za stalno poboljšavanje sistema rukovođenja i komandovanja. Obezbediti da se naređenja, odluke i zadaci izvršavaju potpuno, krajnje odgovorno i disciplinovano.

2. Doslednom primenom principa subordinacije obezbediti da se svaki nivo RiK bavi zadacima iz svoje nadležnosti. Svaki viši nivo RiK dužan je da na bazi primljenog zadatka i procena donosi pravovremene odluke i izdaje zadatke. Sprečiti praksu u kojoj se naređenja i zadaci samo prenose izvršiocima, a time i skida odgovornost sa sebe.

3. U zavisnosti od donetih odluka, svaki nivo RiK mora obezbediti da potčinjeni shvate suštinu i smisao postavljenih zadataka i izdatih naređenja, a zatim od njih tražiti dosledno izvršavanje istih.

U svim poslovima izvršavanja borbenih i drugih zadataka sprečiti samovolju pojedinaca.

4. Boljom koordinacijom obaveza i zadataka obezbediti primenu principa ličnog kontakta. U tom cilju, kad god postoje uslovi, i odluke i zadatke izdavati na komandnom mestu potčinjenog. Obezbediti plansko i racionalno prisustvo u potčinjenim jedinicama i ličnim angažovanjem ispoljavati uticaj na njihov rad. U tom cilju, izvršiti analizu rasporeda KM po nivoima i uspostaviti poredak koji obezbeđuje stalan uvid u stanje na frontu.

5. U narednom periodu intenzivirati politički rad sa ljudima i obezbediti veći stepen njihove informisanosti. Istovremeno sprečiti netačno i zlonamerno izveštavanje iz jedinica i sa fronta. U tom cilju preduzeti potrebne mere da se spreči iznošenje neistina i ocena koje štete ugledu JNA, a koje su proizvod antiarmijske propagande. U vezi s tim na svim nivoima rukovođenja i komandovanja izvršiti analizu dosadašnjeg informisanja javnosti i predložiti potrebne mere. Nosioci ukupnog rada na ovim zadacima moraju biti najodgovornije starešine. Istovremeno sprečiti da se u zonama b/d kreću i samovoljno ponašaju razni izveštači koji za to nemaju potrebna ovlašćenja nadležnih organa.

6. U svim zonama borbenih dejstava staviti pod komandu najstarijeg starešine JNA sve jedinice JNA i TO, kao i dobrovoljačke jedinice koje prihvataju da budu pod tom komandom, i nošenje oznaka JNA i TO. Sve ostale naoružane sastave smatrati paravojnim i iste razoružavati i udaljavati iz zona b/d.

Svim merama sprečiti pljačku i genocidna (osvetnička) ponašanja. U tom cilju uspostaviti potrebnu kontrolu angažovanjem organa vojne policije i za to određenih jedinica, kao i organa za krivično gonjenje.⁴⁵⁶

U isto vreme kad je izdata ova direktiva, međunarodna zajednica je aktivno pokušavala da iznade mirmo rešenje sukoba. Dana 23. novembra 1991, predsednik Srbije Slobodan Milošević, predsednik Hrvatske Franjo Tuđman i savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević potpisali su u ženevi sporazum o trenutačnom prekidu vatre pod pokroviteljstvom UN-a i EU. Potpisnici su se složili da treba što pre organizovati mirovnu operaciju Ujedinjenih nacija.⁴⁵⁷

j. Uputstva koja je davalo preostalo Predsedništvo SFRJ, Kadijevićeva analiza i Adžićevo naređenje pokazuju da je JNA, bar *de facto*, sve manje bila "armija SFRJ", a sve više, barem u Hrvatskoj, postepeno postajala pretežno srpska snaga, koja je služila srpskim ciljevima. Uloga JNA više nije bila posredovanje između sukobljenih strana nego stvaranje srpskih područja u onim delovima Hrvatske koje je srpsko/srbijansko rukovodstvo smatralo srpskim i uspostavljanja kontrole nad njima. Tako se ustavni zadatak "zaštite teritorijalnog integriteta" svei na učvršćivanje srpske/srbijanske kontrole nad ovim drugim područjima.

k. Vojislav Šešelj,⁴⁵⁸ predsednik Srpske radikalne stranke (SRS), i ostali nacionalistički političari u Srbiji pozdravili su ovaj pomak u ciljevima JNA kao "zaštitu Srba" i uspostavljanje "linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica" kao zapadne granice srpske zemlje. U svojim političkim govorima i intervjuima, Vojislav Šešelj često govori o "liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica" kao zapadnoj granici srpskih zemalja. Šešeljevi stavovi se smatraju značajnim u kontekstu ovog izveštaja jer je među snagama potčinjenim pukovniku Miletu Mrkšiću, komandantu gmtbr, a od otprilike 8. oktobra 1991. i komandantu OG Jug za vreme dejstava čiji je cilj bio zauzimanje Vukovara, bilo dobrovoljaca koje je SRS regrutovao ili su na neki drugi način bili povezani sa SRS-om.

Hrvati, što se nas tiče, mogu da izađu iz Jugoslavije kad im je volja. Kad god požele. Samo im otvoreno stavljamo do znanja da ni pedalj srpske

⁴⁵⁶ Dokazni predmet br. 508, ERN teksta na b/h/s-u 0106-1438-0106-1438 eng. 0300-4686-0300-4690, Direktiva broj 2256-2 general-pukovnika Veljka Kadijevića, Direktiva o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava, 10. decembar 1991.

⁴⁵⁷ Dokazni predmet br. 497; ERN eng. 0322-2336-0322-2672, *Chronologie van het Bosnisch Conflict*, NIOD, 2002.

⁴⁵⁸ Protiv Vojislava Šešelja MKSJ je izdao optužnicu 14. februara 2003. (predmet IT-03-67).

teritorije neće izneti. Ni jedan komadić zemlje na kojoj se nalaze srpska sela, porušene crkve, srpske jame, klanice, srpski logori, srpski Jasenovci jer, ako bi smo to dozvolili, bili bi smo nedostojni svojih slavni predaka i morali bi da se stidimo pred svojim potomcima. Mogu Hrvati da stvaraju svoju novu državu ali samo isključivo zapadno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. Sve što je istočno od te linije, srpsko je.⁴⁵⁹

l. Nadalje, Vojislav Šešelj hvali promene koje je JNA izvršila u cilju postizanja cilja zaštite Srba i ostvarivanja linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica. U intervju datom "Pogledima" u novembru 1991. Vojislav Šešelj ističe ono što smatra da su zajednički ciljevi JNA i dobrovoljaca povezanih sa SRS-om i način na koji se JNA i dobrovoljci povezani sa SRS-om dopunjavaju u postizanju tih ciljeva.⁴⁶⁰

Razume se, imamo dobrovoljce, hrabre, odvažne, sposobne, ali njih mora da predvode školovani oficiri, a ako neko ima školovane oficire to je Armija. Sa druge strane, između nas, Armije i Teritorijalne odbrane, više nema nikakve razlike. Mi smo ista vojska, borimo se za iste ciljeve i sve međusobne ideološke suprotnosti odavno smo odstranili. Naš cilj je da poredimo, a kada poredimo opet ćemo se deliti po političkim strankama, opet ćemo u političkom životu da zastupamo različite ideološke stavove i ostvarujemo političke interese.

Armija je već dosta pročistila svoje redove, treba i dalje da ih pročista, maksimalno da ih pročisti, ali mi imamo poverenja u sadašnji proces koji se odvija u redovima Armije i smatramo da ćemo dovesti do pravih rezultata. Mi Armiji sada verujemo, jer je Armija na delu pokazala da se bori za odbranu srpskog naroda, srpskih teritorija, naših zapadnih granica. Armija sadejstvuje sa svim našim ljudima i bez zajedničkog sadejstva ni jedni ni drugi ne bismo pokazali rezultate koji se postižu.

m. Kada je kasnije Šešelj bio primoran da prizna da kao zapadna granica srpskih zemalja nije uspostavljena linija Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, za taj neuspeh javno je optužio saveznog sekretara za narodnu odbranu generala armije Veljka Kadijevića.

⁴⁵⁹ Dokazni predmet br. 509, ERN teksta na b/h/s-u 0348-2136-0348-2189; ERN na eng. 0348-2136-0348-2189 ET, članak *Baranjski psalm, Hapšenje dr Vojislava Šešelja u Batini* (transkript govora Vojislava Šešelja tokom posete Jagodnjaku, april 1991), objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 9/1991, izvadak iz teksta na b/h/s-u - ERN 0348-1872-0348-2228, *Srpski četnički pokret*, tom 39, Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, Beograd, 1994.

⁴⁶⁰ Dokazni predmet br. 510, ERN teksta na b/h/s-u 0335-4376-0335-4387, ERN eng. A000-1166, str. 123-127, intervju sa Vojislavom Šešeljom, "Pogledi", 29. novembar 1991, izvadak iz teksta na b/h/s-u - ERN 0347-6885-0347-7144, knjiga 23, *Politika kao izazov savesti*, Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, Beograd, 1993.

Što se tiče ove linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, ona nije 100% realizovana. Naša granica danas nije Karlobag ali jeste 20 km južnije na obalama Novigradskog zaliva, na Novigradskom moru. Naša granica nije Karlovac, ali jeste predgrađe Karlovca. I naša granica nije Virovitica ali jeste Pakrac. Ali, unazad samo tri godine niko nije od nas mogao ni sanjati da će Srbi ipak za kratko vreme da realizuju te svoje ciljeve, ako ne 100% onda 80%. ... Imali bi mi sve ove naše granice u idealnoj razmeri da na čelu Armije nije bio izdajnički general Veljko Kadijević, koji je vodio poznatu politiku "kreni-stani", koja je uništila armiju iznutra, insistirao je do kraja da se sačuva petokraka na vojničkim uniformama i sl./.../461

I to što Veljko Kadijević tvrdi da nisu imali ljudstva da zadrže Zapadnu Slavoniju - nije tačno! Mogli su, mogli. Mogli su poslati oficire, pa od njih formirati specijalne jedinice. A imali su ovde na hiljade oficira. Što ih nisu mobilisali - i poslali s oružjem na borbena mesta?

Srpska radikalna stranka je celu devedesetu upozoravala da treba pročistiti sad već bivšu JNA. Tražio sam smenjivanje Veljka Kadijevića, Petra Šimića, koga sam otvoreno nazvao ustašom, pa je on umro odmah posle toga. Tražio sam da se Veljko Kadijević uhapsi i da mu se sudi.⁴⁶²

DRUGI deo: aspekti rukovođenja i komandovanja unutar oružanih snaga SFRJ tokom sukoba u Hrvatskoj

Uvod

a. U ovom odeljku se razmatra dejstvo sukoba u Hrvatskoj na strukturu oružanih snaga SFRJ i posledice tog sukoba na rukovođenje i komandovanje oružanim snagama, kao i na zakonski okvir u kojem su oružane snage postojale i delovale. U ovom delu govori se i o glavnim aspektima uloge dobrovoljaca povezanih sa SRS-om.

⁴⁶¹ Izvadak iz teksta na b/h/s-u - ERN 0347-8442-0347-8746, *Kroz politički galimatijas*, Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, 20. mart 1993, str. 161-162 i str. 266, 295-296; vidi također tekst na b/h/s-u - ERN 0346-0389-0346-0430; ERN eng. 0346-0389-0346-0430-EDT/prevod, izvadak iz teksta na b/h/s-u - ERN 0346-0366-0346-0700, *Preti li nam slobotomija?*, broj 44, Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, Beograd, 1994, str. 17 i str. 56-57).

⁴⁶² ERN teksta na b/h/s-u 0347-7956-0347-8021; ERN eng. 0347-7956-0347-8021-EDT, *Dr Vojislav Šešelj, scene iz života*, juli 1993, izvadak iz "Slučajne ispovesti i poneka intriga", Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, 1994.

b. Počev još od januara 1991, pre izbivanja sukoba u Hrvatskoj, policija i teritorijalna odbrana Republike Hrvatske počela je da se postepeno deli na hrvatske i (mesne) srpske strukture. U područjima gde su imali većinu ili značajnu manjinu, mesni Srbi su preuzeli postojeće strukture (pošto su nesrbi otišli ili ih se poticalo da odu, ili nisu više priznavali SFRJ i prestali su da saraduju sa JNA) ili formirali sopstvenu policiju i jedinice i štabove TO-a koji nisu bili odgovorni republičkim organima u Hrvatskoj, već su ostali lojalni onome što je ostalo od SFRJ, i Srbiji.

c. Tokom sukoba u Hrvatskoj, nacionalne političke stranke u Srbiji, među kojima i Srpska radikalna stranka (SRS), organizovale su regrutaciju, obuku i upućivanje dobrovoljaca u zone sukoba u Hrvatskoj ili čak osnivale sopstvene dobrovoljačke/paravojne formacije. Takve dobrovoljačke/paravojne formacije nisu bile predviđene zakonima SFRJ ili Srbije. Dobrovoljci iz Srpske radikalne stranke (SRS), na čijem čelu je bio Vojislav Šešelj, preuzeli su naziv rojalističkog pokreta otpora iz Drugog svetskog rata i nazvali se četnicima, a zvali su ih i "Šešeljevci". U isto vreme postojale su i druge grupe, kao što su "Arkanovi tigrovi",⁴⁶³ koji su, prema obaveštajnim izveštajima Organa bezbednosti i Uprave bezbednosti JNA, održavali tesne veze sa Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstvom odbrane (MOD) Republike Srbije (MUP) /kao u originalu/⁴⁶⁴. Da bi se ova novonastala situacija pravno regulisala, vršene su izmene i dopune zakona. U leto 1991. godine Srbija i SFRJ su donele uredbe i uputstva o upisu i prijemu dobrovoljaca u TO Republike Srbije i u JNA. U decembru 1991. godine, (krunje) Predsedništvo SFRJ donelo je naredbu o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ.

a. Za vreme sukoba u Hrvatskoj, JNA je formirala operativne i taktičke grupe (OG i TG) da bi ponovo uspostavila i/tli održala ujedinjenu

⁴⁶³ Dokazni predmet br. 171, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4868-0340-4869; ERN eng. ET 0340-4868-0340-4869; *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 5-459, pukovnik Stevan Mitrevski, 1. oktobar 1991; dokazni predmet br. 190; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4872-0340-4873; eng. ET 0340-4872-0340-4873, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 68-443, general-major Mile Babić, 18. oktobar 1991.

⁴⁶⁴ Dokazni predmet br. 513, ERN teksta na b/h/s-u 0214-1319-0214-1321; ERN eng. 0303-7351-0303-7353, *Izveštaj organa bezbednosti VJ o paravojnim jedinicama*; vidi i dokazni predmet br. 514; ERN teksta na b/h/s-u 0114-1145-0114-1464; eng. 0096-1072-0096-1099, *Srpska vojska: Iz kabineta ministra vojnog*, Dobrila Gajić-Glišić, 1. januar 1992.

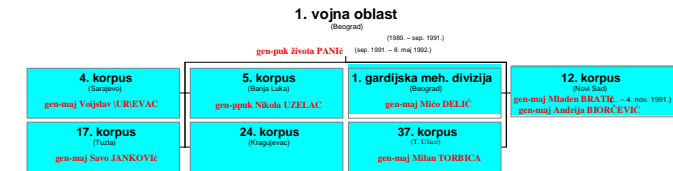
i jedinstvenu komandu i kontrolu nad JNA, mesnim srpskim TO-om, TO-om Srbije i dobrovoljacima/paravojskom.

Pregled snaga koje su deistvovalе pod rukovođenjem i komandovanjem JNA tokom sukoba u Hrvatskoj

JNA

Hrvatska je potpadala pod Prvu vojnu oblast, Petu vojnu oblast i Vojno-pomorsku oblast. Niže u tekstu navedene su glavne jedinice tih vojnih oblasti. U sukobima nisu učestvovalе sve jedinice koje su prikazane na ovom grafikonu. Istovremeno su mobilisane rezervne jedinice, a u Hrvatsku su poslate jedinice iz drugih vojnih oblasti. Pored toga, tokom operacija u cilju zauzimanja Vukovara, u istočnu Slavoniju je poslata gardijska motorizovana brigada (bez jednog bataljona), koja je bila direktno potčinjena SSNO-u.⁴⁶⁵

Nakon povlačenja JNA iz Slovenije, 14. (Ljubljanski) korpus se povukao na prostor Prijedor - Derвента - Zenica (Bosna i Hercegovina) a 31. (Mariborski) korpus na prostor šabac - Valjevo - Gornji Milanovac (Srbija).⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Dokazni predmet br. 971; ERN teksta na b/h/s-u 0340-5665-0340-5665; ERN eng. L011-2990-L011-2991, strogo poverljivo naređenje br. 29-34, general-kukovnik Blagoje Adžić, 29. septembar 1991.

⁴⁶⁶ Dokazni predmet br. 517; ERN teksta na b/h/s-u 0060-6845-0060-6849; eng. 0060-6850-0060-6853, Naredba br. 51-1, *Premeštanje snaga i sredstava s teritorije Republike Slovenije*, SSNO, 25. jul 1991.

TO

TO o kojem govori ovaj deo nije (zvanični) TO Republike Hrvatske. Ovde se pojam TO koristi za snage TO-a koje su unilateralno osnovali Srbi u Hrvatskoj. Tu spadaju i jedinice TO-a Republike Srbije i Republike Crne Gore koje su delovale na teritoriji Republike Hrvatske.

(q) Mesni srpski TO

(a) Mesni srpski TO u Hrvatskoj bio je sastavljen od jedinica koje su tamošnji Srbi formirali od postojećeg TO-a Republike Hrvatske na područjima gde su Srbi bili u većini ili u značajnoj manjini. Na nekim područjima su postojeće jedinice TO-a Republike Hrvatske zbog sukoba postale *de facto* srpske, jer su nesrbi otišli iz njih ili više nisu priznavali SFRJ, te su prestali da sarađuju sa JNA. Pošto se to dešavalo van kontrole

Republike (to jest Hrvatske), može se reći da je mesni srpski TO bio u suprotnosti sa postojećim propisima i pravnom regulativom.

(b) Proces stvaranja isključivo srpskog TO-a u Hrvatskoj počeo je u januaru 1991. na mesnom nivou,⁴⁶⁷ a u aprilu 1991. je postao organizovaniji.⁴⁶⁸

(c) U skladu sa izdatim naredbama, u periodu od aprila 1991. do decembra 1991. na sledećim područjima su formirani štabovi mesnog srpskog TO-a i/ili brigade i potčinjene jedinice:

severna Dalmacija⁴⁶⁹: Knin, Benkovac, Obrovac,
 - Lika: Korenica, Plaški, Gračac, Donji Lapac,⁴⁷⁰
 - Kordun: Vojnić, Slunj, Vrgin Most,⁴⁷¹
 - Banija: Glina, Kostajnica, Petrinja, Dvor na Uni, Sisak,⁴⁷²
 - zapadna Slavonija: Slavonska Požeža, Pakrac, Daruvar, Podravska Slatina, Grubišno Polje,⁴⁷³
 - istočna Slavonija, zapadni Srem i Baranja⁴⁷⁴: Dalj, Beli Manastir, Vukovar, Mirkovci.

(d) Rukovođenje i komandovanje mesnim srpskim TO-om u delovima Hrvatske koji su se nazivali Srpska autonomna oblast (SAO) Krajina konsolidovali su se u septembru-oktobru 1991, kada je formiran zajednički štab TO-a SAO Krajine, u kojem su većim delom bili penzionisani i ostali oficiri bivše JNA: 30. septembra 1991. je Milan Babić za

⁴⁶⁷ Dokazni predmet br. 518; ERN teksta na b/h/s-u 0152-8131-0152-8138; eng. L004-2885-L004-2897, Zapisnik sa konferencije održane 3. avgusta 1993. u vezi s ratnim iskustvima RSK i opštine Slunj periodu od juna 1991. do juna 1993.

⁴⁶⁸ Dokazni predmet br. 519, ERN teksta na b/h/s-u 0217-2109-0217-2109; ERN eng. ET 0217-2109-0217-2109, Naredba o mobilizaciji TO SAO Krajine i dobrovoljačkih jedinica, koju je izdao Milan Babić, predsednik Izvršnog veća SAO Krajine 1. aprila 1991.

⁴⁶⁹ Dokazni predmet br. 50, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7936-0207-7938; eng. 0303-1785-03031787, Izveštaj Milana Babića o TO-u SAO Krajine, 10. oktobar 1991.

⁴⁷⁰ Dokazni predmet br. 523, ERN teksta na b/h/s-u 0217-2096-0217-2096; eng. ET 0217-2096-0217-2096, Odluka Milana Babića o imenovanju Ilije Vujića na položaj komandanta TO-a SAO Krajine, 5. oktobar 1991.

⁴⁷¹ Dokazni predmet br. 351, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7936-0207-7938; eng. 0303-1785-03031787, Izveštaj Milana Babića o TO-u SAO Krajine, 10. oktobar 1991.

⁴⁷² Dokazni predmet br. 351, ERN teksta na b/h/s-u 0207-7936-0207-7938; eng. 0303-1785-03031787, Izveštaj Milana Babića o TO-u SAO Krajine, 10. oktobar 1991.

⁴⁷³ Dokazni predmet br. 521, ERN teksta na b/h/s-u 0029-3475-0029-3477; eng. ET0029-3475-0029-3477, Izveštaj štaba TO zapadne Slavonije, 16. oktobar 1991.

⁴⁷⁴ Dokazni predmet br. 466, ERN teksta na b/h/s-u 0063-6946-0063-6946; eng. 0064-1702-0064-1702, Potvrda štaba TO-a Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, koju je potpisao Stojičić, 13. decembar 1991.

komandanta TO-a SAO Krajina imenovao penzionisanog potpukovnika JNA Iliju \ujica.⁴⁷⁵ \ujic je na sopstveni zahtev razrešen dužnosti 28. novembra 1991. godine,⁴⁷⁶ a na njegovo mesto je došao pukovnik Radoslav Maksić.⁴⁷⁷

(e) Mesni srpski TO u SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srem i njegova uloga tokom dejstava u Vukovaru detaljno se opisuju u TREĆEM delu.

(r) TO Republike Srbije

U nekoliko borbenih dokumenata koji se odnose na dejstva JNA u Hrvatskoj pominje se učešće jedinica TO Republike Srbije u sukobu. O učešću jedinica Teritorijalne odbrane Republike Srbije u dejstvima u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu biće više reči u TREĆEM delu.

Dobrovoljci/paravojska

(s) Zakonodavstvo do avgusta 1991.

(a) U skladu sa članom 240. Ustava iz 1974. godine i članom 91. *Zakona o opštenarodnoj odbrani* (ONO) iz 1982. oružane snage SFRJ sastoje se od JNA i TO-a. Član 102. Zakona o ONO iz 1982. godine još kaže da TO obuhvata sve naoružane sastave koji nisu deo JNA i milicije.⁴⁷⁸

(b) Član 119 Zakona o ONO iz 1982. godine govori o "dobrovoljcima" i opisuje njihove zadatke i njihovo mesto u vojnoj hijerarhiji. U petom pasusu stoji da se oni: "u pogledu prava i dužnosti izjednačuju sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima."⁴⁷⁹ Član 119.

⁴⁷⁵ Dokazni predmet br. 523; ERN teksta na b/h/s-u 0217-2096-0217-2096; eng. ET 0217-2096-0217-2096, Zvanično rešenje kojim Milan Babić imenuje Iliju \ujica za komandanta TO-a SAO Krajina, 5. oktobar 1991.

⁴⁷⁶ Dokazni predmet br. C2416; ERN teksta na b/h/s-u 0217-2106-0217-2106; eng. ET 0217-2106-0217-2106, Naredženje br. 10/1-91 kojom Milan Babić razrešava Iliju \ujica dužnosti komandanta TO-a SAO Krajine, 28. novembar 1991.

⁴⁷⁷ Dokazni predmet br. 525, ERN teksta na b/h/s-u 0207-0945-0207-7945; eng. 0302-9191-0302-9191, Naredženje br. 404/91-1, kojim Milan Babić imenuje pukovnika Radoslava Maksića na mesto komandanta TO-a SAO Krajine, 28. novembar 1991.

⁴⁷⁸ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 102.

⁴⁷⁹ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; eng. L004-8941-L004-9076, *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, Beograd, 1982, član 119.

Zakona o ONO iz 1982. odnosi se, međutim, na dobrovoljce-pojedince, tj. ljude koji se, uprkos tome što nemaju vojnu obavezu, samostalno priključuju (postojećim) jedinicama oružanih snaga SFRJ (JNA i TO) posle proglašenja vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti ili rata.

(c) Prema članu 39. *Zakona o odbrani Republike Srbije* iz 1991. godine, "u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i za vreme vanrednog stanja", Teritorijalna odbrana može se popunjavati i dobrovoljcima. Član 118. *Zakona o odbrani Republike Srbije* iz 1991. godine predviđa sledeće: "Oružane snage, u skladu sa zakonom, organizuju, popunjavaju, naoružavaju, opremaju i osposobljavaju samo nadležni državni organi".⁴⁸⁰

(d) U zakonima koji su bili na snazi pre sukoba u Hrvatskoj ne predviđa se ni govori o pitanju dobrovoljaca koji su pod vojnom obavezom, a odbijaju da služe u JNA, ali pošto ih regrutuju političke stranke, ipak pristupe jedinicama JNA ili TO-a. Pored toga, zakonodavstvo ne predviđa i ne odnosi se na mogućnost da političke stranke i druge organizacije osnivaju dobrovoljačke/paravojne formacije van okvira oružanih snaga SFRJ (koje se sastoje od JNA i TO-a).

(t) Situacija na terenu

(a) Prema rečima saveznog sekretara za narodnu odbranu generala armije Veljka Kadijevića, mobilizacija je postala ključni limitirajući faktor ostvarivanja svih planova upotrebe JNA u sukobima u Hrvatskoj, "veći nego svi drugi problemi zajedno i mnogo veći nego što je to bila vojnička vrijednost neprijateljskih oružanih formacija".⁴⁸¹

(b) Problemi popune su postali su još veći gubitkom potencijalnih vojnika koji su se radije priključivali dobrovoljačkim i paravojnim grupacijama. Nekoliko nacionalističkih stranaka u Srbiji osnovalo je dobrovoljačke/paravojne formacije.⁴⁸² Pošto u postojećoj pravnoj regulativi (*Ustav SFRJ* iz 1974, *Zakon o ONO* iz 1982. i *Zakon o*

⁴⁸⁰ Dokazni predmet br. 482, ERN teksta na b/h/s-u 0216-2249-0216-2261; eng. ET 0216-2249-0216-2261, *Ukaz o proglašenju Zakona o opštenarodnoj odbrani*, 18. juli 1991, član 39 i član 118.

⁴⁸¹ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd 1993, str. ERN 0036-2687.

⁴⁸² Dokazni predmet br. 426; ERN teksta na b/h/s-u 0214-1307-0214-1317; eng. 0303-9479-0303-9485, *Informacija o novijim saznanjima o paravojnom organizovanju u organizaciji srpskih i crnogorskih opozicionih stranaka*, organa bezbednosti VJ, 19. oktobar 1993.

odbrani Republike Srbije iz 1991) nije bilo odredbi o osnivanju takvih formacija, te snage nisu imale nikakvu pravnu osnovu. Uprkos tome, srpske vlasti, a naročito MUP i Ministarstvo odbrane, tolerisale su ih i podržavale.⁴⁸³ Od tih grupacija, najozloglašeniji su bili "četnici", povezani sa Srpskom radikalnom strankom (u daljem tekstu: SRS) Vojislava Šešelja⁴⁸⁴; "Beli Orlovi" na čelu sa Dragoslavom Bokanom i Mirkom Jovićem iz Srpske narodne obnove (SNO), "Dušan Silni" i "Srpska garda" Srpskog pokreta obnove (SPO) Vuka Draškovića.⁴⁸⁵

(c) Godine 1993, gotovo dve godine posle tih događaja, general armije Veljko Kadijević je u svojim memoarima optužio političke stranke i snage koje su organizovale sopstvene dobrovoljačke jedinice i slale ih na ratište da imaju štetnu ulogu u "parališu vojsku".

Uz nedostatak pravih mjera od strane države, mjera koje bi bile primjerene stvarno postojećoj ratnoj situaciji, odlučujuću ulogu u razbijanju mobilizacije odigrale su one političke partije i snage koje su sve činile da parališu vojsku, koje su slale svoje agitatore po terenu i u jedinice šireći laži, pokušavajući da izazovu paniku, istovremeno licemjerno tražeći od JNA da brani ugroženi srpski narod u Hrvatskoj od ustaških zločina. To je imalo višestruko veći negativni efekat na realizaciju planova upotrebe JNA, kako po sadržaju tako i po vremenu upotrebe, nego sva neprijateljska dejstva zajedno.⁴⁸⁶

(d) Iako Kadijević smatra dobrovoljce koji su političke stranke regrutovale u svoje jedinice jednim od glavnih razloga slabog

⁴⁸³ Dokazni predmet br. 514, ERN teksta na b/h/s-u 0114-1145-0114-1464; eng. 0096-1072-0096-1099, *Srpska vojska: Iz kabineta ministra vojnog*, Dobrila Gajić-Glišić, 1. januar 1992; dokazni predmet br. 25, ERN teksta na b/h/s-u 0040-0285-0040-0288; eng. 0040-0289-0040-0291, telegram koji je potpisao potpukovnik Milan Eremija, zamenik komandanta za moralno-političko vaspitanje 1. gardijske mehanizovane divizije, upućen komandi 1. vojne oblasti, 23. oktobar 1991.

⁴⁸⁴ Dokazni predmet br. 526; ERN teksta na b/h/s-u 0214-1307-0214-1317; eng. 0303-9479-0303-9485, *Informacija o novijim saznanjima o paravojnom organizovanju i organizaciji srpskih i crnogorskih opozicionih stranaka*, organa bezbednosti VJ, 19. oktobar 1993; dokazni predmet br. 412, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202; eng. 0068-1948-0068-1954, prevod članka *Iz dnevnika dobrovoljca: Ratne akcionosti Kragujevačkog četničkog odreda*, "Velika Srbija", 28. februar 1992.

⁴⁸⁵ Dokazni predmet br. 528; ERN teksta na b/h/s-u 0125-3268-0125-3273; eng. L009-1713-L009-1723, (VRS) *Informacija o paravojnim formacijama na teritoriji Srpske Republike BiH*, koju je potpisao pukovnik Zdravko Tolimir, 28. juli 1992.

⁴⁸⁶ Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd 1993, str. ERN 0036-2688.

popunjavanja JNA, drugi ih vide kao značajan faktor za popunjavanje redova JNA, a naročito u situaciji u kojoj se JNA suočila sa problemom sve učestalijeg dezerterstva i opadajućeg odaziva na mobilizaciju.

i. Dana 28. septembra 1991. sastali su se predsednik Srbije Slobodan Milošević, SSNO general armije Veljko Kadijević, predsednik Crne Gore Momir Bulatović, predstavnik Crne Gore u Predsedništvu SFRJ Branko Kostić, predstavnik Srbije u Predsedništvu SFRJ Borisav Jović i načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ general-pukovnik Adžić⁴⁸⁷ i razgovarali o problemima sa kojima se suočava JNA u vezi sa masovnim dezerterstvom pozvanih rezervista i negativnom uticaju te pojave na operativne sposobnosti JNA. Raspravljalo se o neophodnosti formiranja "jedinica srpskih ustanika".

...

U zaključku general Adžić kaže:

1) Mora se obezbediti učvršćivanje dostignute linije;

2) Treba izvršiti popunu jedinica dobrovoljcima;

3) Moraju se srediti jedinice srpskih ustanika i utvrditi položaji za odbranu dostignutih linija;

4) Slavonija mora imati pešadiju, koja će kontrolisati oslobođenu teritoriju.⁴⁸⁸

ii. U izveštaju organa bezbednosti VJ iz oktobra 1993.⁴⁸⁹ kaže se sledeće: "Veliki broj lica uključenih u navedene formacije⁴⁹⁰ je naoružan, uglavnom streljačkim naoružanjem koje je iz skladišta bivše JNA, VJ, MUP-a i Ministarstva odbrane Srbije masovno deljeno dobrovoljačkim sastavima angažovanim na ratištima u Hrvatskoj i BiH, a u većini slučajeva nije vraćeno."⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Borisav Jović u svom objavljenom dnevniku ovu grupu naziva "šestoricom". *Poslednji dani Jugoslavije* (vidi dokazni predmet br. 489, citiran niže u tekstu). U dnevniku se pominje 27 sastanaka i drugih vrsta kontakata između Jovića i Kadijevića u periodu od maja do decembra 1991.

⁴⁸⁸ Dokazni predmet br. 489, ERN teksta na b/h/s-u 0058-8172-0058-8172; eng. 0302-2817-0302-3251, Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ, Dnevne zabeleške iz perioda 15. maj 1989 - 8. juli 1992*, Beograd, Politika, 1995, str. 1-492, beleška od 28. septembra 1991.

⁴⁸⁹ Dokazni predmet br. 526; ERN teksta na b/h/s-u 0214-1307-0214-1317; eng. 0303-9479-0303-9485, *Informacija o novijim saznanjima o paravojnom organizovanju u organizaciji srpskih i crnogorskih opozicionih stranaka organa bezbednosti VJ*, 19. oktobar 1993.

⁴⁹⁰ Paravojne grupe SRS-a.

⁴⁹¹ Dokazni predmet br. 526; ERN teksta na b/h/s-u 0214-1307-0214-1317; eng. 0303-9479-0303-9485, *Informacija o novijim saznanjima o paravojnom organizovanju u*

(e) Prema obavještajnim informacijama organa bezbednosti JNA i Uprave bezbednosti JNA (UB) pri Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, pored dobrovoljačkih/paravojskih grupa koje su osnovale političke stranke, druge grupe, kao što su Arkanovi "Tigrovi" i "Knindže" Kapetana Dragana, bile su tesno povezane sa Ministarstvom odbrane i MUP-om Srbije.⁴⁹²

i. Dana 28. avgusta 1991. načelnik 3. odeljenja Uprave bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (UB pri SSNO) pukovnik Milorad Bošković poslao je SSNO-u generalu armije Veljku Kadrijeviću i još petorici primalaca strogo poverljivi izveštaj br. 437 naslovljen "Neka saznanja o Danielu Sneddenu, državljaninu Australije, alijas 'kapetanu Draganu'". U tom izveštaju su detaljno opisane aktivnosti "kapetana Dragana" od njegovog povratka u Srbiju i njegov odnos sa MUP-om Srbije.⁴⁹³ Dragan u svom pismu od 8. novembra 1991. tvrdi da "ima obaveze prema Državnoj bezbednosti Republike Srbije" i da njegove aktivnosti u TO-u (Republike Srbije) treba da budu u potpunosti u skladu sa Državnom bezbednosti Republike Srbije.⁴⁹⁴

ii. Tokom oktobra 1991. organi bezbednosti 1. vojne oblasti sastavili su najmanje četiri izveštaja (*Informacije*) upućene UB-u SSNO-a o aktivnostima željka Ražnatovića Arkana i njegove Srpske dobrovoljačke garde u istočnoj Slavoniji. Ti izveštaji organa bezbednosti ukazuju na preteće postupke Arkana i pripadnika njegovih jedinica prema pripadnicima JNA,⁴⁹⁵ na opšte uverenje da je Arkan umešan u zločine,⁴⁹⁶

organizaciji srpskih i crnogorskih opozicionih stranaka, organa bezbednosti VJ, 19. oktobar 1993.

⁴⁹²Dokazni predmet br. 526, ERN teksta na b/h/s-u 0214-1319-0214-1321; eng. 0303-7351-0303-7353, *Izveštaj organa bezbednosti VJ o paravojsnim jedinicama*; vidi i dokazni predmet br. 514; ERN teksta na b/h/s-u 0114-1145-0114-1464; eng. 0096-1072-0096-1099, *Srpska vojska: Iz kabineta ministra vojnog*, Dobrila Gajić-Glišić, 1. januar 1992.

⁴⁹³Dokazni predmet br. 189, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4983-04985; eng. ET 0340-4893-0340-4985, *Neka saznanja o Danielu Sneddenu, državljaninu Australije, alijas 'kapetan Dragan'*. Pukovnik Milorad Bošković.

⁴⁹⁴Dokazni predmet br. 530; ERN teksta na b/h/s-u 0290-5836-0290-5836; ERN eng. ET 0290-5836-0290-5836, *Pismo komandi Teritorijalne odbrane Republike Srbije*, kapetan Dragan, 8. novembar 1991.

⁴⁹⁵Dokazni predmet br. 171, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4868-0340-4869; eng. ET 0340-4868-0340-4869, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 5-459, pukovnik Stevan Mitrevski, 1. oktobar 1991; dokazni predmet br. 531; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4874-0340-4875; eng. ET 0340-4874-0340-4875, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 35-1683, general-major Mile Babić, 29. oktobar 1991.

uključujući zločine protiv nesrba,⁴⁹⁷ na Arkanovu ulogu u podeli naoružanja i municije na tom području⁴⁹⁸ i na odnos između Arkana i Ministarstva unutrašnjih poslova (uključujući Službu državne bezbednosti (SDB)⁴⁹⁹) i Ministarstvo odbrane Srbije.⁵⁰⁰

(u) Uredbe, uputstva i naredbe SFRJ i srpskih vlasti u drugoj polovini 1991. godine

(a) U nameri da prevaziđe poteškoće JNA u vezi sa popunjenošću, vlasti Srbije i SFRJ su u periodu od leta do zime 1991. donela niz uredbi, uputstava i naredbi. Ovi propisi su, u stvari, bili dio procesa regulisanja (i legalizovanja) statusa, prava i obaveza dobrovoljaca koji su, samostalno ili kolektivno, učestvovali u sukobima u Hrvatskoj.

(b) Te uredbe, uputstva i naredbe donesene su bez obzira na postojeće savezne pravne propise SFRJ kojima je bila uređena popuna sastava TO-a (Republike Srbije) i JNA dobrovoljcima, doduše u vreme vanrednog stanja, stanja neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja na pojedinačnoj bazi (za razliku od dobrovoljačkih/paravojsnih formacija).

(c) Vlada Srbije je 14. avgusta 1991. donela *Uredbu o upisu dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu*.⁵⁰¹ Nakon ove uredbe 13. septembra 1991.

⁴⁹⁶Dokazni predmet br. 171, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4868-0340-4869; eng. ET 0340-4868-0340-4869, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 5-459, pukovnik Stevan Mitrevski, 1. oktobar 1991.

⁴⁹⁷Dokazni predmet br. 532; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4864-0340-4865; eng. ET 0340-4864-0340-4865, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 35-1646, general-major Mile Babić, 18. oktobar 1991; vidi i dokazni predmet br. 533; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4876-0340-4878; eng. ET 0340-4876-0340-4878, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 56-582, general-major Mile Babić, 25. oktobar 1991.

⁴⁹⁸Dokazni predmet br. 531; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4874-0340-4875; eng. ET 0340-4874-0340-4875, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 35-1683, general-major Mile Babić, 29. oktobar 1991; dokazni predmet br. 190; ERN teksta na b/h/s-u 0340-4872-0340-4873; eng. ET 0340-4872-0340-4873, *Informacija*, strogo poverljivi izveštaj br. 68-443, general-major Mile Babić, 18. oktobar 1991.

⁴⁹⁹Dokazni predmet br. 171, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4868-0340-4869; eng. ET 0340-4868-0340-4869, *Informacija*, str. pov. br. 5-459, pukovnik Stevan Mitrevski, 1. 10. 1991.

⁵⁰⁰Dokazni predmet 190, ERN teksta na b/h/s-u 0340-4872-0340-4873; ERN eng. ET 0340-4872-0340-4873, *Informacija*, str. pov. br. 68-443, general-major Mile Babić, 18. 10. 1991.

⁵⁰¹Dokazni predmet br. 534; ERN teksta na b/h/s-u 0046-1723-0046-1730; eng. ET 0046-1717-0046-1722 NA 0046-1719-0046-1722, *Uredba o upisu dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu Vlade Srbije*, 14. avgust 1991.

SSNO je doneo "Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u JNA."⁵⁰² Dana 10. decembra 1991. Predsedništvo SFRJ je izdalo i treći propis kako bi regulisalo status dobrovoljaca koji pojedinačno i/ili grupno (tj. u takozvanim dobrovoljačkim ili paravojnim formacijama) učestvuju u sukobu u Hrvatskoj – naredbu Predsedništva SFRJ br. 73 pod nazivom *Naredba o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti*.⁵⁰³

i. Uredba Vlade Srbije o upisu dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu

Prema ovoj uredbi, dobrovoljci (tj. lica koja nemaju vojni raspored) mogu da se upišu u TO Republike Srbije. Dobrovoljci su lica koja nemaju vojnu obavezu ili vojni obveznici kojima nije određen ratni raspored.

Na osnovu člana 2, tačke 2. i člana 30. stava 1. Zakona o Vladi Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, broj 5/91), Vlada Republike Srbije donosi

UREDBU
O UPISU DOBROVOLJACA U TERITORIJSKU ODBRANU⁵⁰⁴

Član 1

Ovom uredbom uređuje se upis dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu.

Popuna JNA dobrovoljcima vrši se u skladu sa saveznim propisima.

Član 2

Pod dobrovoljcima, u sastavu ove uredbe, podrazumevaju se:

- lica koja nemaju vojnu obavezu, a koja nisu mlađa od 17 godina starosti; - vojni obveznici – muškarci i vojni obveznici - žene kojima nije

⁵⁰² Dokazni predmet br. 535, ERN teksta na b/h/s-u 0201-2075-0201-2078; ERN eng. 0201-2072-0201-2074, SSNO, *Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u JNA*, 13. septembar 1991.

⁵⁰³ Dokazni predmet 534, ERN teksta na b/h/s-u 0046-1723-0046-1730; eng. 0046-1717-0046-1722 str. 0046-1717-0046-1718, *Naredba o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti, Službeni list SFRJ*, 13. decembar 1991.

⁵⁰⁴ Dokazni predmet br. 534, ERN teksta na b/h/s-u 0046-1723-0046-0046-1730; eng. 0046-1717-0046-1722 str. 0046-1719-0046-1722, Nada Srbije: *Uredba o upisu dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu Vlade Srbije*, 14. avgust 1991.

određen ratni raspored u JNA, Teritorijalnu odbranu, miliciju, službu osmatranja i obaveštavanja, štabove civilne zaštite, jedinice civilne zaštite koje obrazuje Republika, grad Beograd ili opština, jedinice veze, rukovođenja; preduzeća i druge organizacije koje proizvode predmete naoružanja i vojne opreme, odnosno, predmete od posebnog značaja za odbranu, ili su osposobljene za takvu proizvodnju; preduzeća i druge organizacije u oblasti drumskog, železničkog i vazdušnog saobraćaja, saobraćaja na unutrašnjim plovnim putevima, poštansko-telegrafsko-telefonskog saobraćaja i drugih sistema veza; preduzeća i druge organizacije i organe koji se u okviru svoje delatnosti bave osmatranjem i utvrđivanjem određenih pojava u oblastima hidrometeorologije, vatrogastva, zdravstva, radiološke zaštite, poljoprivrede, vodoprivrede, elektroprivrede, saobraćaja i drugih oblasti; preduzeća i druge organizacije od posebnog značaja za odbranu.

Član 3

Upis dobrovoljaca u Teritorijalnu odbranu vrši se u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i vanrednog stanja, radi popune jedinica, štabova i ustanova Teritorijalne odbrane.

Za vreme mira mogu se, radi obučavanja, dobrovoljno uključivati na vojne vežbe i druge oblike jedinica, štabova i ustanova Teritorijalne odbrane, lica iz člana 2 ove uredbe.

Na lica iz stava 2 ovog člana shodno se primenjuju odredbe čl. 4 i 7 ove uredbe.

Član 4

Lica koja žele da se upišu u dobrovoljce, kao i lica iz člana 3 stav 2 ove uredbe, podnose prijavu Ministarstvu odbrane preko nadležnog opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu, odnosno odeljenja za narodnu odbranu Gradskog sekretarijata za narodnu odbranu, prema mestu prebivališta, odnosno boravišta.

Prijave za upis u dobrovoljce podnose se lično na obrascu broj 1 koji čini sastavni deo ove uredbe. Podneta prijava je neopoziva.

Član 5

Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu, odnosno odeljenje Gradskog sekretarijata za narodnu odbranu, uputiće dobrovoljce koji nemaju vojnu obavezu i vojne obveznike – žene na utvrđivanje opšte sposobnosti za vojnu službu.

Sposobnost za vojnu službu dobrovoljaca iz stava 1 ovog člana utvrđuje zdravstvena ustanova određena da vrši lekarske i druge preglede i psihološka ispitivanja regruta. Ocenom "sposoban za vojnu službu" ocenjuje se dobrovoljac koji ima opštu zdravstvenu sposobnost i psihofizički je sposoban da nosi i rukuje oružjem, kao i da podnosi teške fizike napore.

Ministarstvo odbrane zaključuje ugovor sa zdravstvenom ustanovom iz stava 2 ovog člana o vršenju pregleda.

Član 6

Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu, odnosno Odeljenje za narodnu odbranu Gradskog sekretarijata za narodnu odbranu, uvodi u vojnu evidenciju dobrovoljce iz člana 5 stav 1 ove uredbe, koji su ocenjeni sposobnim za vojnu službu, prema odredbama tač. 19 i 20 Uputstva o vojnoj evidenciji vojnih obveznika i materijalnih sredstava iz popisa.

Član 7

Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu, odnosno, Odeljenje za narodnu odbranu Gradskog sekretarijata za narodnu odbranu, dostavlja spiskove prijavljenih dobrovoljaca iz člana 2 alineje 2 i člana 6 ove uredbe Ministarstvu odbrane – Odeljenju narodne odbrane obrazovanom van sedišta Ministarstva, Gradskom sekretarijatu za narodnu odbranu, odnosno pokrajinskom sekretarijatu za narodnu odbranu autonomnih pokrajina, koji objedinjene spiskove dobrovoljaca dostavljaju štabovima Teritorijalne odbrane operativnih zona.

Član 8

Određivanje i saopštavanje ratnog rasporeda dobrovoljcima vrši se shodno primeni Pravila o mobilizaciji oružanih snaga SFRJ.

Član 9

Ova uredba stupa na snagu danom objavljivanja u *Službenom glasniku Republike Srbije*.

- ii. Uputstvo SSNO o prijemu dobrovoljaca u JNA.

Uputstvo SSNO-a br. 2391-1 reguliše prijem dobrovoljaca pojedinaca u JNA. Prema tom uputstvu, JNA prima dobrovoljce pošto

prethodno utvrdi njihov identitet i ostale potrebne podatke i odlučuje o njihovom rasporedu prema njihovoj vojnoj specijalnosti.

406 br. 2391-1

13. septembar 1991.

("Službeni list SFRJ", br. 21/82 i 11/91)

UPUTSTVO O PRIJEMU DOBROVOLJACA U JUGOSLOVENSKU NARODNU ARMIJU (JNA)⁵⁰⁵

1. Ovim uputstvom reguliše se prijem dobrovoljaca u jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije.

2. Pod pojmom dobrovoljac, u smislu ovog uputstva, podrazumeva se lice koje podnese pismeni zahtev da bude primljeno u jedinicu – ustanovu JNA, ako je sposobno da obavlja odgovarajuću vojnu dužnost.

Dobrovoljac može biti lice (muškarac) iz bilo kojeg kraja SFRJ, pod uslovom da nije mlađe od 18 i starije od 60 godina života. Lice iz stava 1. ove tačke mlađe od 27 godina života koje nije služilo vojni rok upućuje se na služenje vojnog roka ako je sposobno za vojnu službu.

3. Komande i starešine jedinica i ustanova JNA dobrovoljce iz tačke 2. ovog uputstva prihvatiće i raspoređiće u svoje jedinice – ustanove po mirnodopskoj ili ratnoj formaciji, zavisno od stepena potpunosti, stanja u zoni odgovornosti i zadataka jedinice – ustanove. Lica iz rezervnog sastava – dobrovoljci koji imaju ratni raspored u dotičnoj jedinici raspoređivati na dužnosti i formacijska mesta koja su im određena prilikom formiranja RJ.

Lica iz rezervnog sastava – dobrovoljce koji imaju ratni raspored u drugim RJ, kada to situacija dozvoljava, upućivati u matične RJ, a kada to nije moguće, raspoređivati ih na upražnjene dužnosti, odnosno formacijska mesta u okviru svoje jedinice po mirnodopskoj ili ratnoj formaciji, zavisno od njihove vojnoevidencione specijalnosti. Lica iz rezervnog sastava koja nemaju ratni raspored u JNA, kao i lica iz tačke 2. ovog uputstva koja nemaju vojnu obavezu, komande i starešine jedinica i ustanova JNA prihvataju i raspoređuju na upražnjena formacijska mesta mirnodopske ili ratne formacije svojih jedinica, zavisno od njihove vojnoevidencione specijalnosti, odnosno od njihove stručne sprema, znanja i veština stečenih u građanstvu.

⁵⁰⁵ Dokazni predmet br. 535, ERN teksta na b/h/s-u 0201-2075-0201-2078; eng. 0201-2072-0201-2074, *Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u Jugoslovensku narodnu armiju*, SSNO, 13. septembar 1991.

4. Upis dobrovoljaca u JNA vrše jedinice JNA na osnovu prijave koju dobrovoljci popunjavaju u jedinicama. Obrazac prijave propisan je ovim Uputstvom i čini njegov sastavni deo. Podneta prijava je neopoziva.

5. Dobrovoljci se primaju na dužnost i formacijska mesta za koja su osposobljeni, a ako to nije moguće, raspoređuju se na upražnjena formacijska mesta uz prethodno najnužnije osposobljavanje za izvršavanje poslova i dužnosti dotičnog formacijskog mesta.

6. Dobrovoljci se primaju pošto se prethodno utvrdi njihov identitet i ostali potrebni podaci od interesa za Jugoslovensku narodnu armiju. Identitet se utvrđuje na osnovu lične karte, podataka u prijavi, jediničnog kartona, vojne knjižice, preko nadležnih organa društveno-političkih zajednica gde je to moguće, i dr. Na osnovu utvrđenog identiteta ustrojavaju se odgovarajući vojnoevidencioni dokumenti za svakog dobrovoljca koji se prima u jedinicu.

7. U postupku prijema u jedinice Jugoslovenske narodne armije utvrđuje se zdravstvena sposobnost dobrovoljaca za dužnost iz tačke 5. ovog uputstva. Zdravstvenu sposobnost, kad je to moguće, utvrđuje najbliža vojna zdravstvena ustanova. Kada to nije moguće, zdravstvenu sposobnost utvrđuje trupni lekar na osnovu pregleda i, po potrebi, konsultovanja specijaliste vojne ili civilne zdravstvene ustanove.

8. Bezbednosna provera u postupku primanja i praćenja dobrovoljaca vrši se po propisima službe bezbednosti, kojih se treba striktno pridržavati.

9. Sa dobrovoljcima se organizuju vojno-stručna obuka, doobuka ili preobuka, radi osposobljavanja za određene dužnosti u jedinici – ustanovi. Način i vreme trajanja obučavanja zavise od ranije stečenih znanja dobrovoljaca. Obuka se, načelno, organizuje uz rad u osnovnoj jedinici – ustanovi.

10. Dobrovoljci se u pogledu prava i dužnosti izjednačavaju sa vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima i za vreme vojne službe pripada im odgovarajuća naknada predviđena zakonskim propisima.

11. Odluku o prijemu dobrovoljaca u jedinice Jugoslovenske narodne armije donosi starešina jedinice i ustanove ranga brigade, puka i samostalnog bataljona i njima ravnih jedinica. Izveštaj o prijemu dobrovoljaca redovno se dostavlja pretpostavljenoj komandi.

12. Licu (dobrovoljcu) može prestati vojna služba ako prestane potreba za njegovim angažovanjem u jedinici i na njegov zahtev: u slučaju opravdanih zakonskih razloga predviđenih čl. 32. i 33. Zakona o vojnoj

obavezi, ili ako je u jedinici proveo maksimalno propisano vreme predviđeno članom 52. citiranog zakona.

13. Uputstvo stupa na snagu danom potpisivanja.

14. Za sva nejasna pitanja obraćati se pretpostavljenim komandama i nadležnim organizacijskim jedinicama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

Pošto je Predsedništvo SFRJ 1. oktobra 1991. objavilo "stanje neposredne ratne opasnosti", pomoćnik SSNO-a za moral i pravna pitanja, general-major Vidak Vujović upućuje 7. oktobra 1991. poverljiv dokument br. 115-123 *Informacija o važnosti proglašenja neposredne ratne opasnosti* potčinjenim komandama 1. vojne oblasti.⁵⁰⁶ U tom dokumentu Vujović ističe važnost propisne organizacije popune i upisa dobrovoljaca u JNA, kao i korišćenje dobrovoljaca među vojnicima u cilju podizanja morala.

iii. Naredba Predsedništva SFRJ br. 73 o angažovanju dobrovoljaca u oružane snage SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti

Dana 10. decembra 1991. Predsedništvo SFRJ donelo je Naredbu br. 73 o *Angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti*,⁵⁰⁷ kako bi razjasnilo i legalizovalo status dobrovoljaca koji pojedinačno i/ili grupno učestvuju u sukobu u Hrvatskoj. Iako je Predsedništvo Naredbu br. 73 izdalo tek posle pada Vukovara i događaja u Ovcari, ona se smatra relevantnom u kontekstu ovog izveštaja jer u njoj govori o pitanjima (subordinacija dobrovoljaca, pa tako i dobrovoljačkih formacija) koja su važna za razumevanje događaja na Ovcari i odnosa između lica koja su navodno izvršila ova krivična dela i JNA.

Naredba br. 73 Predsedništva SFRJ nedvosmisleno ukazuje da je organ koji je bio najviše političko vodstvo SFRJ znao za postojanje i aktivnosti (srpskih) "*dobrovoljačkih formacija*" (vidi tačku 7. ove Naredbe) koji su učestvovali u sukobu u Hrvatskoj. U Naredbi br. 73 takođe se ističe spremnost političkog rukovodstva SFRJ, iako donekle zakašnjelu zbog trajnog sporazuma o pre-kidu vatre koji je 23. novembra 1991. potpisan u

⁵⁰⁶ Dokazni predmet br. 537, ERN teksta na b/h/s-u 0089-3074-0089-3075; ERN eng. ET 0089-3074-0089-3075, *Informacija o važnosti proglašenja neposredne ratne opasnosti*, poverljivo br. 115-123, general-major Vidak Vujović, 7. oktobar 1991.

⁵⁰⁷ Dokazni predmet br. 534; ERN teksta na b/h/s-u 0046-1723-0046-1730; eng. ET 0046-1717-0046-1722 na 0046-1717-0046-1718, *Naredba o angažovanju dobrovoljaca u oružanim snagama SFRJ za vreme neposredne ratne opasnosti*, 13. decembar 1991.

Ženevi, da reši pitanje dobro-voljaca i pripadnika paravojnih formacija. Tom naredbom je naročito uređen status dobrovoljaca koji pojedinačno/grupno učestvuju u sukobima u Hrvatskoj.

U petoj tački Naredbe br. 73 Predsedništva jasno se ističe da dobrovoljac koji stupi u jedinicu JNA ili TO postaje pripadnik oružanih snaga SFRJ i nosi uniformu i oznake pripadnika oružanih snaga SFRJ.

Sedmom tačkom Naredbe br. 73 Predsedništva SFRJ priznaje se (i potvrđuje) postojanje "dobrovoljačkih sastava" (za razliku od pojedinačnih dobrovoljaca) koji su "sada angažovani van oružanih snaga SFRJ" i navodi da su te formacije izvršavale "određene vojne zadatke", što ukazuje na to da je neko (ne navodi se tačno ko) na vlasti u tom trenutku znao za njih i njihovo učešće u sukobima, navodno van nadležnosti oružanih snaga SFRJ.

Naredba broj 73

Na osnovu člana 316. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i člana 106. stava 1. tačka 6. i stav 2. Zakona o opštenarodnoj odbrani ("Službeni list", br. 21/82 i 11/91), Predsedništvo SFRJ, na sednici održanoj 10. decembra 1991. godine, donelo je

NAREDBU

O ANGAŽOVANJU DOBROVOLJACA U ORUŽANIM SNAGAMA SFRJ ZA VREME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI

1. U skladu sa odredbom člana 119. Zakona o opštenarodnoj odbrani, za vreme neposredne ratne opasnosti, Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana popunjavaju se i dobrovoljcima koji se po stupanju u jedinice i ustanove oružanih snaga SFRJ u svemu pojednačavaju s vojnim licima, odnosno vojnim obveznicima.

2. Dobrovoljci se primaju u oružane snage SFRJ po postupku propisanom za prijem vojnih obveznika, s tim što se lice koje želi da stupi u oružane snage SFRJ javlja vojnoteritorijalnom organu nadležnom za mesto u kome boravi vojni obveznik.

3. Dobrovoljac može biti raspoređen u jedinicu ili ustanovu oružanih snaga SFRJ na odgovarajuću dužnost i zadatak prema zahtevima popune i potrebama službe oružanih snaga SFRJ.

4. Pri stupanju u jedinicu ili ustanovu oružanih snaga SFRJ dobrovoljac koji ranije nije dao svečanu obavezu u smislu propisa kojima je uređena služba u oružanim snagama SFRJ dužan je da svečanu obavezu da pred svojim pretpostavljenim starešinom. Na zadatke koji zahtevaju

upotrebu oružja može se rasporediti dobrovoljac koji je položio svečanu obavezu i završio odgovarajuću obuku.

5. Dobrovoljac koji po odredbama ove naredbe stupa u jedinicu ili ustanovu oružanih snaga postaje vojno lice i nosi vojnu uniformu i jedinstvene oznake pripadnika oružanih snaga SFRJ, i ima sva ostala prava i dužnosti lica na službi u oružanim snagama SFRJ.

6. Dobrovoljcu prestaje služba u oružanim snagama SFRJ:

1) ako na osnovu nalaza i ocene vojno-zdravstvene ustanove bude utvrđeno da je nesposoban za službu u oružanim snagama SFRJ, odnosno za dužnost koju vrši;

2) kada on to zahteva, a postoje zakonom utvrđeni razlozi zbog kojih se vojnom obvezniku odlaže ili prekida vršenje vojne službe;

3) kada prestane potreba za njegovim angažovanjem u oružanim snagama SFRJ.

Dobrovoljcu može prestati služba u oružanim snagama SFRJ po njegovom zahtevu ako potrebe službe to omogućavaju.

7. Dobrovoljački sastavi koji su sada angažovani van oružanih snaga SFRJ na izvršavanju određenih vojnih zadataka i dobrovoljci koji se sada nalaze u jedinicama ili ustanovama oružanih snaga SFRJ dužni su da, u roku od 10 dana od dana stupanja na snagu ove naredbe, usklade svoj položaj u oružanim snagama SFRJ sa odredbama ove naredbe.

U istom roku, sa teritorije za koju su odgovorne komande, jedinice i ustanove oružanih snaga SFRJ odstraniće se svi pojedinci i dobrovoljački sasta-vi koji se ne uključe u sastav oružanih snaga SFRJ na način utvrđen ovom naredbom.

Odredba stava 2. ove tačke odnosi se i na dobrovoljce koji se sada nalaze u oružanim snagama SFRJ ako ne postupe po odredbama ove naredbe.

8. Prema licima koja se po stupanju na snagu ove naredbe zateknu u uniformama i sa oznakama pripadnika oružanih snaga SFRJ, a nisu na zakonom propisan način stupili u oružane snage SFRJ i svoj položaj regulisali u skladu sa odredbama ove naredbe, primeniće se zakonske mere.

9. Ovlašćuje se Savezni sekretarijat za narodnu odbranu da, po potrebi, propiše uputstvo za sprovođenje ove naredbe.

10. Naredbu objaviti u "Službenom listu SFRJ".

11. Naredba stupa na snagu danom objavljivanja.

Predsedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

Naredba broj 73
Potpredsednik, 10. decembar 1991. godine
dr Branko Kostić

Intervju pod naslovom "I dobrovoljci - vojna lica", koji je general-major Tomislav Radovanović, načelnik odseka SSNO za pravne poslove, 22. decembra 1991. dao za časopis JNA *Narodna Armija*,⁵⁰⁸ baca (dodatno) svetlo na naredbu Predsedništva SFRJ br. 73. U tom intervjuu Radovanović kaže sledeće:

U našem pravnom sistemu mimo oružanih snaga SFRJ (čine ih, kao što je poznato, JNA i TO), na teritoriji SFRJ ne mogu postojati drugi oružani sastavi. Oružane snage su, prema odredbama Ustava, jedinstvene, a (jedinstvene) poslove rukovođenja i komandovanja obavlja federacija, odnosno u njeno ime – Predsedništvo SFRJ.

Radovanović dalje kaže:

Na području Jugoslavije, pored legalnih i legitimnih oružanih snaga, na sceni su, poznato je, raznorodni oružani sastavi, čije delovanje protivreči i slovu Ustava i zakona, i međunarodnim normama. Njihov pravni 'status' nije teško definisati i sasvim precizno odrediti, sledeći posve jednostavnu logiku i tražeći odgovor na pitanja: šta, za koga i pod kojim uslovima rade, ko ih formira i finansira, koji su im privremeni ili dugoročni ciljevi?⁵⁰⁹

(v) Dobrovoljci SRS-a

(i) Srpska radikalna stranka (SRS)

Srpska radikalna stranka registrovana je kao politička stranka 25. februara 1991.⁵¹⁰ Dva dana ranije, na osnivačkoj sednici u Kragujevcu, SRS

⁵⁰⁸ Dokazni predmet br. 404; ERN teksta na b/h/s-u 0046-6926-0046-6926; eng. 0053-5843-0053-5844, Razgovor sa Tomislavom Radovanovićem, *I dobrovoljci – vojna lica*, "Narodna armija", 22. decembar 1991.

⁵⁰⁹ Dokazni predmet br. 404; ERN teksta na b/h/s-u 0046-6926-0046-6926; eng. 0053-5843-0053-5844, Razgovor sa Tomislavom Radovanovićem, *I dobrovoljci – vojna lica*, "Narodna armija" br. 2758, 22. decembar 1991.

⁵¹⁰ Dokazni predmet br. 405, ERN teksta na b/h/s-u 0046-9230-0046-9297; ERN eng. 0068-1842-0068-1858, prevod članka *Programska deklaracija Srpske radikalne stranke*, originalni članak iz br. 1 "Velike Srbije", 1. juli 1990. Vidi i dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 13, januar 1994.

je usvojio svoj program i Statut. Vojislav Šešelj je 1991. bio predsednik SRS-a. Prema Statutu SRS-a, Srpska radikalna stranka je "politička partija koja se političkim i drugim zakonskim sredstvima bori za državno jedinstvo... Osnovni cilj Stranke je borba za ujedinjenje svih srpskih zemalja u jednu državu, zaštita Srba na prostorima koji pripadaju drugim državama, osvajanje vlasti i održavanja na vlasti radi realizacije stranačkog programa".⁵¹¹

(ii) Srpski četnički pokret (SČP)

Prema Statutu SRS-a, (pripadnici) Srpskog četničkog pokreta (SČP) smatraju se "*kolektivnim članovima Stranke*".⁵¹² Član 81 Statuta SRS navodi zadatke SČP:

Srpski četnički pokret, kao kolektivni član Stranke, okuplja svoje članstvo radi:

- organizovanja dobrovoljaca za pomoć ugroženim srpskim zemljama,
- organizovanja pružanja pomoći borcima,
- organizovanja pomoći porodicama poginulih boraca i invalidima rata,
- okupljanja učesnika oslobodilačkih ratova u srpskim zemljama.⁵¹³

(iii) Krizni štab SRS – Ratni štab SRS

i. Dana 6. aprila 1991. SRS je osnovao "*krizni štab*"⁵¹⁴ na čelu sa Ljubišom Petkovićem⁵¹⁵. Prema članku objavljenom u septembru 1991. u 11.

⁵¹¹ Dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 13, januar 1994, član 1-4.

⁵¹² Dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 13, januar 1994, član 79.

⁵¹³ Dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 13, januar 1994, član 81.

⁵¹⁴ Na engleskom "Crisis Staff" ili "Crisis Committee".

⁵¹⁵ Dokazni predmet br. 407, ERN teksta na b/h/s-u 0064-4614-0064-4681; ERN eng. 0068-19-863-0068-1866, *Ljubiša Petković: Čovek na čelu kriznog i ratnog štaba SRS*, isečak iz članka u "Velikoj Srbiji", broj 11, septembar 1991.

broju "Velike Srbije"⁵¹⁶, *Krizni štab SRS-a* osnovan je s ciljem "da pomogne i zaštititi srpski narod gde god je ugrožen".⁵¹⁷

ii. Dana 1. oktobra 1991, *Krizni štab* preimenovan je u *Ratni štab SRS-a* "saglasno predlozima vojvode V. Šešelja i g. Ljubiše Petkovića". U zapisniku sa sastanka na kom je doneta ta odluka pominje se i osnivanje četiri "radne grupe" radi "bolje organizacije i efikasnijeg rada". Zadatak prve radne grupe, nazvane "Prva operativna grupa", bio je da "organizuje i vrši najvažnije dužnosti Ratnog štaba" /prevod sa engleskog/. Druga grupa je bila zadužena za pozadinu i humanitarnu podršku, a treća je imala "specijalne odgovornosti" /prevod sa engleskog/. Na kraju, četvrta radna grupa se bavila sekretarskim poslovima.⁵¹⁸

iii. Odnosi između Kriznog/Ratnog štaba i dobrovoljaca iz SRS-a

- Krizni/Ratni štab SRS organizuje i uskladuje popunu i otpremanje dobrovoljaca SRS-a u Hrvatsku.⁵¹⁹ To obuhvata i obuku, uz pomoć Ministarstva odbrane (MO) i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije⁵²⁰

- Najmanje jednom prilikom je Vojislav Šešelj u govoru dobrovoljcima pre odlaska u zonu sukoba u Hrvatskoj rekao sledeće:

Šešelj: "Pomoz' bog, junaci! Braćo Srbi, junački srpski četnici, danas idete u rat. Danas idete da oslobodite srpski Vukovar i da odbranite srpsku

⁵¹⁶ Dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, objavljen u "Velikoj Srbiji", br. 13, januar 1994, član 78.

⁵¹⁷ Dokazni predmet br. 407, ERN teksta na b/h/s-u 0064-4614-0064-4681; ERN eng. 0068-19-863-0068-1866, *Ljubiša Petković: Čovek na čelu kriznog i ratnog štaba SR*, isečak iz članka u "Velikoj Srbiji", broj 11, septembar 1991

⁵¹⁸ Dokazni predmeti br. 408 i 409, ERN teksta na b/h/s-u 0116-9406-0116-9407 i ERN teksta na b/h/s-u 0292-8534-0292-8534; ERN eng. 0306-6966-0308-6966 i ERN eng. 0308-0136-0308-0136, Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 1. oktobar 1991.

⁵¹⁹ Vidi, na primer, dokazni predmet br. 412, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202, ERN eng. 0068-1948-0068-1954, *Iz dnevnika dobrovoljca: Ratne akcije Kragujevačkog četničkog odreda*, Srećko Radovanović, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

⁵²⁰ Dokazni predmet br. 410, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4925-0309-4925; ERN eng. 0309-2242-0309-2242, pismo načelnika Kriznog štaba Centra za obuku u Prigrevici, Ljubiša Petković, 25. juli 1991, vidi i dokazni predmet br. 411, ERN teksta na b/h/s-u 0116-2267-0116-2334; ERN eng. 0068-1867-0068-1885, *Bačka Ravna Gora*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 89, april 1996. Vidi i dokazni predmet br. 412, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202; ERN eng. 0068-1948-0068-1954, *Iz dnevnika dobrovoljca: Ratne akcije Kragujevačkog četničkog odreda*, Srećko Radanović, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

Slavoniju. Idete da se priključite stotinama, hiljadama naših dobrovoljaca. Idete iz svih delova današnje sužene Srbije da vratite slavu srpskom oružju. Sadejstvovaćete sa jedinicama jugoslovenske armije, jer je to naša armija. Ona je pre svega srpska armija po svom starešinskom kadru i po svojoj borbi za spas srpske zemlje i srpskih teritorija.⁵²¹

- Pored toga, Šešelj posećuje područja na frontu gde su aktivni dobrovoljci SRS-a.⁵²²

Novinar: Zbog čega su naša srpska sela popaljena, a nijedno hrvatsko selo nije stradalo kao naše?

Šešelj: Pa ja mislim da to nije tačno. Ja sam vrlo često bio prisutan na frontu i tamo gde su se naši dobrovoljci borili u sastavu teritorijalne odbrane ima dosta porušenih čisto hrvatskih sela. Tamo gde su bila jaka ustaška uporišta, tamo su naši udarali svim sredstvima i tamo ima mnogo porušenih sela, a nema onako sistematski rušenih sela...

- Iako dokumenti JNA koji se odnose na dejstva u Hrvatskoj⁵²³ upućuju na to da su dobrovoljci SRS-a uključeni u mesne srpske jedinice TO ili JNA i dejstvuju pod (jedinstvenom i ujedinjenom) komandom JNA, dokumentacija Ratnog štaba SRS-a, kao i izjave dobrovoljaca SRS-a zabeležene u publikacijama SRS-a, koje su navedene niže u tekstu, pokazuju na to da Ratni štab SRS-a (i SČP), bez obzira na potčinjenost dobrovoljaca mesnim jedinicama srpskog TO-a ili JNA, izdaje naredbe i druga uputstva dobrovoljcima SRS-a. Dana 31. avgusta 1991, na primer, Zoran Rankić, zamenik komandanta Ratnog štaba SRS, posetio je dobrovoljce SRS-a u Markušici (Slavonija, Baranja i zapadni Srem) i "tom prilikom preneo naredbu štaba Srpskog četničkog pokreta da u roku od nekoliko dana moramo biti u svojim mestima, odakle ćemo se javiti štabu i dobiti nove instrukcije."⁵²⁴

⁵²¹ Dokazni predmet br. 413, ERN teksta na b/h/s-u V000-2253-V000-2253, iz NTV Studio B, prilog o Šešeljevom govoru održanom 6. novembra 1991. dobrovoljcima pred odlazak.

⁵²² Dokazni predmet br. 414; ERN teksta na b/h/s-u 0345-2602-0345-2651; ERN eng. A000-1163, str. 165-189, *Interju na Radio Tribini 4B Obrenovac*, 11. januar 1992, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0347-5508-0347-5781, knjiga 18, *Sizifovska sudovanja*, Vojislav Šešelj, ABC GLAS, Beograd, 1992.

⁵²³ Vidi TREĆI deo u kom se detaljno govori o situaciji u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu.

⁵²⁴ Dokazni predmet br. 412, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202; ERN eng. 0068-1948-0068-1954, *Iz dnevnika dobrovoljca: Ratne akcije Kragujevačkog četničkog odreda*, Srećko Radovanović, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

- Pored toga, Ratni štab SRS-a održava redovnu razmenu informacija sa dobrovoljcima SRS-a za vreme njihovog učešća u borbenim dejstvima. To uključuje i odlazak članova Ratnog štaba SRS-a na sporna područja radi izviđanja situacije. Dana 2. septembra 1991. Zoran Rankić, "zamenik načelnika štaba" sastavio je izveštaj posle svog poseta Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu. Prema tom izveštaju, Rankić je otišao "po naređenju štaba i predsednika, Dr. Vojislava Šešelja" sa zadatkom da "obide jedinice na terenu i prenese naredbu o povlačenju radi pregrupisanja snaga". Rankić u izveštaju Ratnom štabu SRS-a opisuje svoju posetu i, između ostalog, govori o "opštoj nedisciplini u pojedinim odredima, u kojoj prednjače dobrovoljci u Trpinji".⁵²⁵ Srećko Radovanović, "zamenik komandanta odbrane sela šodolovci, Koprivna i Petrova Slatina" (zapadna Slavonija), sastavio je 13. septembra 1991. "Ratni izveštaj o aktivnostima Srpske dobrovoljačke vojske od 19. jula do septembra 1991" za Ratni štab SRS-a.⁵²⁶

- Radovanovićev izveštaj sadrži detaljne informacije o vojnoj situaciji u delu zapadne Slavonije u kom dejstvuje njegova jedinica (sastavljena od dobrovoljaca SRS-a), obuci i strukturi njegove jedinice, i operacijama koje izvodi. Ratnom štabu SRS-a slali su se i izveštaji o situaciji u drugim zonama operacija.⁵²⁷

- Ratni štab SRS-a vodi evidenciju dobrovoljaca koji se upućuju u zone sukoba. Ta evidencija se koristi za izdavanje potvrda dobrovoljcima o učešću u sukobu.⁵²⁸ JNA je vreme provedeno u svojstvu pripadnika Ratnog štaba SRS-a i/ili dobrovoljca SRS-a na ratištu računala kao vreme provedeno "u službi oružanih snaga SFRJ"⁵²⁹.

⁵²⁵ Dokazni predmet br. 416, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4945-0339-4946; ERN eng. 0309-1565-0309-1566, Izveštaj Zorana Rankića, 2. septembar 1991.

⁵²⁶ Dokazni predmet br. 417, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4947-0339-4954; ERN eng. 0309-1558-0309-1564, *Ratni izveštaj o aktivnostima Srpske dobrovoljačke vojske*, Srećko Radovanović, 13. septembar 1991.

⁵²⁷ Dokazni predmet br. 418, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4939-0339-4939; ERN eng. ET 0339-4939-0339-4939, *Izveštaj o situaciji na frontu 11/12. decembra 1991*, SAO Krajina, štab TO Okučani, 12. decembar 1991.

⁵²⁸ Dokazni predmet br. 419, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4895-0339-4895; ERN eng. 0339-4895-0339-4895-ET, *Potvrda za Branislava Gavrilovića Bernu*, Ljubiša Petković, 4. decembar 1991.

⁵²⁹ Vidi, na primer, dokazni predmet br. 420, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4912-0339-4912; ERN eng. ET 0339-4912-0339-4912, *Potvrda Vojnog odseka u Beogradu*, 30. april 1992.

(iv) Dobrovoljci SRS-a/SČP-a

i. Formacije dobrovoljaca SRS-a upućivane na područja sukoba (uključujući i one u sastavu jedinica srpskog mesnog TO-a) nisu imale stalni sastav ni strukturu. Zato se u dokumentaciji JNA i koristio izraz "odred".⁵³⁰

ii. Članci i intervjui objavljeni u "Velikoj Srbiji" – stranačkom časopisu SRS-a – u kojima se govori o operacijama dobrovoljaca SRS-a, navode na zaključak da su formacije dobrovoljaca SRS-a, čak i ako variraju u sastavu, organizovane po vojnom principu i imaju unutrašnju hijerarhijsku strukturu.⁵³¹ Potvrda izdata Branislavu Gavriloviću 4. decembra 1991. navodi da je on bio "komandant dobrovoljaca na teritoriji Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srem od 4. juna do 2. decembra 1991".⁵³² U razgovoru objavljenom u dvobroju "Velike Srbije" za jul i avgust 1994. Branislav Gavrilović kaže: "...ukazom vojvode Šešelja proglašen za komandanta svih dobrovoljaca Srpske radikalne stranke".⁵³³

(v) Četnički vojvode

i. U intevjuu objavljenom u njegovoj knjizi *Kroz politički galimatijas*, Vojislav Šešelj ovako tumači čin "vojvode":⁵³⁴

Srpski četnički vojvoda je najviše četničko zvanje i teško je to zvanje dovesti u korelaciju sa nekim armijskim činom. Otprilike bi to odgovaralo armijskom činu general-majora. Četnički vojvoda je

⁵³⁰ Vidi, na primer, dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2667-0119-2669; ERN eng. ET 0119-2667-0119-2669, strogo poverljiva naredba OG Jug br. 235-1, pukovnik Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991. Vidi i dokazni predmet br. 192, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5685-0340-5685; ERN eng. ET 0340-5685-0340-5685, OG Jug, strogo poverljiva naredba br. 464-1, pukovnik Mile Mrkšić, 21. novembar 1991.

⁵³¹ Dokazni predmet br. 437, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3229-0041-3234; ERN eng. 0306-2361-0306-2369, *Srpska mi truba zatrubi iz toga sela Borova*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 10. jul 1991.

⁵³² Dokazni predmet br. 419, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4895-0339-4895; ERN eng. 0339-4895-0339-4895-ET, *Potvrda za Branislava Gavrilovića Bernu*, Ljubiša Petković, 4. decembar 1991.

⁵³³ Dokazni predmet br. 421, ERN teksta na b/h/s-u 0209-5045-0209-5047; ERN eng. ET 0209-5045-0209-5047, *Razgovor sa Branislavom Gavrilovićem, četničkim vojvodom, zapadna Srbija jul-avgust 1994*.

⁵³⁴ Dokazni predmet br. 422, ERN teksta na b/h/s-u 0347-8442-0347-8746; ERN eng. 0347-8709-0347-8744-EDT, izvadak iz knjige na b/h/s-u, ERN br. 0347-8442-0347-8746, *Kroz politički galimatijas*, Vojislav Šešelj, ABC-GLAS, Beograd, 1993.

komandovao jedinicama do nivoa divizije. Možda ta razjašnjenja za javnost nisu loša.

ii. Član 85. Statuta SRS-a navodi uslove potrebne za dobijanje čina "vojvode":

Zvanje vojvode može dobiti pojedinac koji ispunjava kumulativno sledeće uslove:

- istaknuti borac na svim poljima borbe srpskog naroda za ostvarivanje srpskih nacionalnih interesa,
- istaknuti borac na odbrani srpstva, časti, dostojanstva, kulture i tradicije srpskog naroda,
- da je poštovan u sredini u kojoj živi i radi,
- da je učesnik u borbi i da je primeren vojnik i starešina u vreme kada Srbi vode svoje odbrambene ratove.⁵³⁵

iii. Prema dokumentaciji SRS-a, čin "vojvode" dodeljivao se za vreme sukoba u Hrvatskoj onim dobrovoljcima koji su se istakli u borbi. Vojvode u mnogim slučajevima komanduju dobrovoljačkim odredima i kao takvi su na položaju s posebnim ovlašćenjima nad drugim dobrovoljcima u njihovom odredu. Čak iako nema dokaza da je JNA priznavala čin "vojvode", prema "vojvodama" se odnosila kao prema ljudima koji su na čelu dobrovoljačkih jedinica SRS-a koje su se borile uz pripadnike JNA.⁵³⁶

iv. Dana 12. maja 1991. na svečanosti u Ravnoj Gori, u zapadnoj Srbiji,⁵³⁷ Momčilo \ujčić, "predsednik Veća vojvoda i predsednik Srpskog četničkog pokreta Ravna Gora u slobodnom svetu"⁵³⁸ dodelio je četnicima činove "vojvode". Slična svečanost održana je 15. maja 1993. u manastiru Knežina blizu Sokoca (BiH) na kojoj je "vojvoda" Vojislav Šešelj, "predsednik Centralne otadžbinske uprave Srpskog četničkog pokreta", osamnaest dobrovoljaca SRS-a proglasio u zvanje "četničkog vojvode" "za izvanredne zasluge u ovom ratu, veliko junaštvo i pokazanu ratnu veštinu najistaknutijih četničkih komandanata", u skladu sa njegovom naredbom

⁵³⁵ Dokazni predmet br. 406, ERN eng. 0088-8630-0088-8647, prevod na engleski Statuta Srpske radikalne stranke, izvadak iz "Velike Srbije", br. 13, januar 1994, član 85.

⁵³⁶ Vidi, na primer, TO Vukovar o kom se govori u TREĆEM delu.

⁵³⁷ Dokazni predmet br. 423, ERN teksta na b/h/s-u 0076-8224-0076-8259; ERN eng. L000-2270-L000-2294, *Hronologija radikalne borbe za državu, slobodu i demokratiju*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 429, septembar 1997, str. 24-29.

⁵³⁸ Dokazni predmet br. 468, ERN eng. 0348-2190-0348-2223-ET/prevod; vidi i ERN eng. 0348-2190-0348-2223-ET/prevod, članak *Pobediće Ravna Gora*, objavljen u "Velikoj Srbiji" br. 10/91.

br. 124.⁵³⁹ Među novim vojvodama bilo je nekoliko dobrovoljaca SRS-a koji su učestvovali u borbama u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, i to: Zdravko Abramović (Borovo Selo, Baranja, Kninska Krajina, Vukovar); Branislav Vakić; Miroslav Vuković zvani čele; Branislav Gavrilović zvani Berna; Milika Dačević; Ljubiša Petković; Jovo Ostojić i Milan Lančuzanin zvani Kameni, komandant jedinice "Leva Supoderica".⁵⁴⁰

Rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ tokom sukoba u Hrvatskoj

Uvod ⁵⁴¹

Kao što je opisano dalje u tekstu, u odnosu komandovanja između JNA i drugih srpskih/srbijanskih oružanih formacija koje su učestvovala u sukobu u Hrvatskoj ogleda se postojeće zakonodavstvo u kom je bilo reči u prvoj celini ovog izveštaja. Govoreći o odnosu JNA, mesnog srpskog TO-a i jedinica TO-a Srbije koje su učestvovala u sukobima u Hrvatskoj, savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević je napisao: "Naravno da smo Teritorijalnu odbranu srpskih dijelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrebili u dejstvima zajedno sa JNA".⁵⁴²

Podnošenje izveštaja

Iz strogo poverljive naredbe br. 99-1 načelnika Generalštaba Oružanih snaga SFRJ general-pukovnika Blagoja Adžića od 29. septembra 1991. upućene komandantima 1, 3, 5. VO, Vojno-pomorske oblasti, RV i PVO, OG-2 i 5. i 9. korpusa vidi se koliki je značaj Vrhovna komanda

⁵³⁹ Dokazni predmet br. 468, ERN teksta na b/h/s-u 0346-2545-0346-2548; ERN eng. 0346-2545-0346-2548, Naredba br. 124, Srpski četnički pokret, 13. maj 1993, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0346-2361-0346-2561, *Srpska radikalna stranka*, Vojislav Šešelj, ABC GLAS, 1995.

⁵⁴⁰ Dokazni predmet br. 468, ERN teksta na b/h/s-u 0346-2545-0346-2548; ERN eng. 0346-2545-0346-2548; Naredba br. 124, Srpski četnički pokret, 13. maj 1993, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0346-2361-0346-2561; *Srpska radikalna stranka*, Vojislav Šešelj, ABC GLAS, 1995.

⁵⁴¹ Mesni srpski TO u Hrvatskoj i TO iz republika Srbije i Crne Gore koji su učestvovali u operacijama u Hrvatskoj.

⁵⁴² Dokazni predmet br. 425; ERN teksta na b/h/s-u 0035-9426-0035-9512; eng. 0036-2637-0036-2726, Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Beograd 1993, str. ERN 0036-2686.

oružanih snaga SFRJ pridavala "efikasnom rukovođenju i komandovanju u izvršavanju borbenih zadataka komandi".⁵⁴³

(1) U toj naredbi Adžić nalaže tim jedinicama da dostavljaju redovne⁵⁴⁴ borbene izveštaje, na osnovu "redovnih borbenih izveštaja brigada i korpusa za tri stepena niže (brigada-puk, samostalni bataljon-divizion) za sve jedinice i izdvojene sastave." To je u praksi značilo da izveštaji koje komandant 1. VO podnosi Generalštabu Oružanih snaga SFRJ moraju da prate situaciju u operativnim grupama, jurišnim odredima i jurišnim grupama.

(2) Adžić je takođe naredio Operativnoj upravi Generalštaba da "izradi integralni izveštaj sa presekom situacije na karti za potrebe SSNO i GŠ OS SFRJ", i dalje "operativni dežurni tim SSNO vodiće operativni dnevnik i radnu kartu".

Primeri odnosa rukovođenja i komandovanja između JNA i mesnih srpskih snaga, među kojima i dobrovoljaca/paravojske za vreme dejstava u Hrvatskoj (sempodručja Slavonije, Baranje i zapadnog Srema)

(1) Pre nego što je Predsedništvo SFRJ 10. decembra 1991. izdalo naredbu br. 73, JNA, TO Srbije, TO Crne Gore, mesni srpski TO, dobrovoljačke i paravojske jedinice/odredi, te mesna srpska policija već su delovali unutar OG-a i TG-a, pod jedinstvenom komandom JNA. Analiza borbenih naređenja JNA i izveštaja o stanju sukoba u Hrvatskoj, o kojima se govori niže u tekstu, ukazuje na dva ključna aspekta u odnosima između OG-a, TG-a i JoD-a:

(a) Ukratko, OG i TG su obuhvatale sve snage koje su delovale na određenom području – dakle, ne samo snage JNA, TO-a Srbije (i Crne Gore) i jedinica mesnog srpskog TO-a, već i dobrovoljce i paravojske snage, koje su sve delovale pod jedinstvenom komandom komandanta OG-a, odnosno TG-a. Međutim, borbeni izveštaji i ostala dokumentacija JNA u vezi s operacijama u Hrvatskoj takođe ukazuju na to da je na nekim područjima povremeno bilo problema sa potčinjavanjem dobrovoljaca. Preuzimane su mere kako bi se ovi problemi rešili.

(b) Druga značajna karakteristika operativnih i taktičkih grupa i jurišnih odreda pod vođstvom JNA tokom sukoba u Hrvatskoj jeste, sudeći po izdatim naredbama i izveštajima, postojanje efikasne strukture

⁵⁴³ Dokazni predmet br. 191, ERN teksta na b/h/s-u: 0340-5876-0340-5876; eng. ET 0340-5873-0340-5873, Naredba str. pov. br. 99-1, general-pukovnik Blagoje Adžić, 29. septembar 1991.

⁵⁴⁴ Prema izveštajima OG Jug i 1. VO o kojima se govori u TREĆEM delu, redovni izveštaji su se sastavljali svaki dan.

rukovođenja i komandovanja. U borbenim naređenjima i izveštajima o kojima se govori niže u tekstu navodi se da su komandanti OG-a i TG-a imali kontrolu nad svim snagama u svojim zonama odgovornosti. Komandanti OG-a su bili odgovorni komandantima vojnih oblasti ili štabu Vrhovne komande JNA, pri čemu su se pridržavali linije komandovanja i izveštavanja u odnosu prema potčinjenima. Na primer, između potčinjenih i predpostavljenih komandi postojao je svakodnevan protok izveštaja o stanju i ostalih izveštaja vezanih za borbena dejstva.⁵⁴⁵

(2) Pregled

(a) Tokom operacija na području Kijeva (Dalmacija) 26. avgusta 1991, 9. korpus JNA, mesni srpski TO i delovi policije SAO Krajina delovali su pod jedinstvenom komandom (JNA). To je istakao pukovnik Ratko Mladić, tadašnji načelnik štaba (Nš) 9. korpusa JNA (Kninskog) u svom govoru na 16. sednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (SRBiH) održanoj 12. maja 1992. u Banjoj Luci:

Kninski korpus je imao uspeha radi toga što su u zoni Korpusa pod jedinstvenom komandom bile i snage JNA i Teritorijalne odbrane i Martićeva milicija, je li tako Martiću? I što smo ja i on, pozovem ga i kažem, tu na Kijevu daj mi 40 milicionera i učestvovali su u borbi, je li tako, Milane, i radili smo ono što smo planirali...⁵⁴⁶

Dana 18. avgusta 1991, ministar unutrašnjih poslova SAO Krajine Milan Martić upozorio je upravu (hrvatske) policije u Splitu i stanicu u Kijevu da SAO Krajina neće tolerisati prisustvo hrvatskih policajaca na svojoj teritoriji i dodao da će napasti policijsku stanicu Kijevu ukoliko se ljudstvo iz nje ne povuče u roku od 48 časova.⁵⁴⁷

(b) Dana 9. oktobra 1991, komandant 1. OG JNA general špiro Niković izdao je strogo poverljivo naređenje br. 103/1-91. Tim naređenjem

⁵⁴⁵ Vidi, na primer, stanje na području Vukovara o kojem je OG Jug svakodnevno izveštavala 1. VO. O tome se detaljno govori u TREĆEM delu.

⁵⁴⁶ Dokazni predmet br. 427, ERN teksta na b/h/s-u 0084-7711-0084-7761; ERN eng. 0091-3501-0091-3562, *Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, 12. maj 1992. godine, str. 0091-3548.

⁵⁴⁷ Dokazni predmet br. 428, ERN teksta na b/h/s-u 0050-1494-0050-1494; eng. L005-0035-L005-0036, dokument koji je potpisao Milan Martić, Ministarstvo unutrašnjih poslova SAO Krajine, 18. avgust 1991.

se jedinice mesnog srpskog TO-a iz zona Korduna i Banije pretpočinjavaju njegovoj komandi, počev od 19. oktobra 1991.⁵⁴⁸

(c) Pukovnik Momir Talić, komandant 5. korpusa JNA 5 (Banjalučkog), izdao je 31. oktobra 1991. strogo poverljivo naređenje br. 37-226 u kojem kaže sledeće: "Sve jedinice i štabovi TO koji se nalaze u zoni odgovornosti brigada JNA pretpočinjavaju se tim komandama". U naređenju još piše da će brigade JNA pridodate jedinice TO-a "i druge sastave ojačanja" smatrati kao svoje elemente borbenog rasporeda i brinuti se o tim sastavima.⁵⁴⁹

(d) U naređenju za napad na Saborsko od 1. novembra 1991, koje je izdao komandant 2. TG JNA pukovnik Čedomir Bulat, naveden je i spisak jedinica koje će učestvovati u tom napadu i njihovih obaveza tokom i nakon napada. Među tim jedinicama su bile jedinice mesnog srpskog TO-a iz Ličke Jesenice i brigada mesnog srpskog TO-a iz Plaškog.⁵⁵⁰ Slične informacije sadrži i naređenje komandanta 31. korpusa JNA potpukovnika Slobodana \orđevića od 7. novembra, kojim nalaže 2. TG-u da napadne područje Saborskog.⁵⁵¹ Već 23. oktobra 1991, komandant 5. VO-a JNA (sa sedištem u Zagrebu) general života Avramović naredio je da se formira 2. TG, u čijem će sastavu biti jedinice JNA i mesnog srpskog TO-a, i to pod komandom pukovnika Bulata. Jedan od zadataka 2. TG-a bio je "da objedini dejstva jedinica JNA na poligonu Slunj i jedinica TO Veljun i Plaški".⁵⁵²

(e) Dana 10. novembra 1991, komanda 5. VO je izdala strogo poverljivo naređenje br. 09/75-1034 o formiranju 3. OG, koje je potpisao general života Avramović. U naređenju stoji da će komandant 3. OG biti general-potpukovnik Vladimir Banjanin i da će delovati pod direktnom komandom 5. VO.⁵⁵³

⁵⁴⁸ Dokazni predmet br. 436; ERN teksta na b/h/s-u 0201-1628-0201-1628; eng. 0201-1627-0201-1627, Naredženje br. 100-233, Komanda 1. OG JNA, 19. oktobar 1991.

⁵⁴⁹ Dokazni predmet br. 429; ERN teksta na b/h/s-u 0051-8824-0051-8825, Naredženje 5. korpusa JNA br. 37-226, Angažovanje i sadejstvo sa jedinicama TO, Momir Talić, 31. oktobar 1991. godine.

⁵⁵⁰ Dokazni predmet br. 430; ERN teksta na b/h/s-u 0109-9990-0109-9995; eng. ET 0109-9990-0109-9995, Naredba i plan napada na Saborsko od 12. novembra 1991.

⁵⁵¹ Dokazni predmet br. 431; ERN teksta na b/h/s-u 0152-7773-0152-7777, Naredženje pukovnika Slobodana \orđevića za napad na Ličku Jasenicu – Saborsko - Sertić Poljanu - Kuselj – Fontanu, 7. novembar 1991.

⁵⁵² Dokazni predmet br. 432; ERN teksta na b/h/s-u 0200-9444-0200-9445, Naredženje za formiranje 2. TG, života Avramović, 23. oktobar 1991.

⁵⁵³ Dokazni predmet br. 433; ERN teksta na b/h/s-u 0202-9343-0202-9344, Naredženje general-pukovnika života Avramovića za formiranje 3. OG, 10. novembar 1991. godine.

(f) Dana 20. novembra 1991, komandant 3. OG general-potpukovnik Vladimir Banjanin izdao je 6. ličkoj diviziji, 2. TG strogo poverljivo naređenje br. 695-1023 da se sve jedinice, uključujući JNA i TO Srbije, stave pod jedinstvenu komandu.⁵⁵⁴

Dana 25. novembra 1991, predsednik "srpske opštine" Petrinja (zapadna Slavonija) Radovan Maljković uputio je željku Ražnatoviću Arkanu dopis br. 2-110/91 u kom izražava svoju saglasnost zbog upućivanja "jedinice željka Ražnatovića - Arkana" u Petrinju i njenom pretpočinjavanju "2. mtb 622. mtbr"⁵⁵⁵. 622 mtbr je bila jedinica JNA⁵⁵⁶.

TREĆI deo:

Operativna grupa Jug Oružanih snaga SFRJ i dejstva u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (SBZS)

Kratki pregled

a. U ovom delu detaljnije se govori vojnim dejstvima čiji cilj je bio zauzimanje Vukovara u periodu od septembra do novembra 1991. Ta dejstva su detaljno opisana, a naročita pažnja je posvećena ulozi OG Jug (tj. gmtbr i potčinjenim jedinicama, među kojima i dobrovoljačkim jedinicama SRS) pre, za vreme i posle evakuacije vukovarske bolnice.

b. Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem biti su u zoni odgovornosti 1. vojne oblasti, kojom je komandovao general-pukovnik života Panić.

c. Dana 2. maja 1991. grupa Šešeljevaca (koji su se nazivali i "četnici") napali su iz zasede nekoliko hrvatskih policajaca u Borovom Selu. U julu 1991. JNA i mesni srpski TO preuzeli su kontrolu nad Baranjom. U drugoj polovini avgusta 1991. otvoreni izvori izvestili su po prvi put o žestokim borbama na vukovarskom području. Dejstva JNA sa ciljem zauzimanja istočne Slavonije je do kraja septembra 1991. ometao loš sistem

⁵⁵⁴ Dokazni predmet br. 434; ERN teksta na b/h/s-u 0203-2589-0203-2591, Naredženje str. pov. br. 695-1023, general-potpukovnik Vladimir Banjanin, 20. novembar 1991. godine.

⁵⁵⁵ Dokazni predmet 435; ERN teksta na b/h/s-u 0201-2027-0201-2028; eng. 0201-2026-0201-2026, Dopis br. 2-110/91 koji je Maljković uputio Ražnatoviću, 25. novembar 1991.

⁵⁵⁶ Dokazni predmet br. 436, ERN teksta na b/h/s-u 0201-1628-0201-1628; ERN eng. 0201-1627-0201-1627, Naredženje br. 100-233, Komanda 1. Operativne grupe JNA, 19. oktobar 1991.

rukovođenja i komandovanja, velik broj dezertera i niska borbena gotovost rezervnih jedinica.

d. Dana 29. septembra 1991. gmtbr, kojom je komandovao pukovnik Mile Mrkšić, (pre)potčinjena je 1. vojnoj oblasti i upućena u Vukovar. Po dolasku na vukovarsko ratište, gmtbr je ušla u sastav OG Jug, kojom je komandovao pukovnik Boja Bojat. Osam dana kasnije je komandu nad OG Jug preuzeo pukovnik Mile Mrkšić. Gardijska motorizovana brigada je glavna jedinica OG Jug čiji zadatak je izvođenje većine dejstava sa ciljem zauzimanja Vukovara. Položaji 1. proleterske gardijske motorizovane brigade (pgmd), kojom je komandovao general-major Dragoljub Arandelović, nalazili su se južno od položaja OG Jug, koja je bila zadužena za južni deo istočne Slavonije i zapadnog Srema. Severno od položaja OG Jug nalazili su se položaji 12. novosadskog korpusa koji je bio zadužen za Baranju i veći deo severnog područja istočne Slavonije, uključujući i deo Vukovara, severno od reke Vuke.

e. Ratni dnevnik i redovni protok naređenja potčinjenih jedinica i izveštaja 1. vojnoj oblasti i SSNO-u, u kojima su detaljno opisane aktivnosti potčinjenih jedinica, upućuju na to da je sve vreme izvođenja dejstava čiji je cilj bio zauzimanje Vukovara, uključujući vreme pre, tokom i posle evakuacije vukovarske bolnice, postojao delotvoran sistem komandovanja i obaveštavanja između OG Jug i pretpostavljenih i potčinjenih komandi i jedinica.

f. Za vreme napada na Vukovar, gmtbr (OG Jug) je bila ojačana pripadnicima drugih jedinica, uključujući pripadnike JNA, TO Srbije, mesnog srpskog TO-a (među kojima i dobrovoljci i pripadnici paravojnih formacija) i dobrovoljcima, koji su dejstvovali pod komandom pukovnika Mileta Mrkšića preko njegovih potčinjenih komandanata. Naređenja su izdavana da bi se odstranile paravojne grupe/dobrovoljački odredi koji odbijaju da budu potčinjeni JNA.

g. Tokom oktobra 1991. pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, uveo je jurišne odrede (JOD). Major Borivoje Tešić je bio komandant 1. jurišnog odreda. Prvi jurišni odred se sastojao od tri jurišne grupe: "Petrova Gora", "Leva Supoderica" (kojom je komandovao Milan Lančuzanin zvani Kameni) i "Vukovar" (kojim je komandovao Mirosljub Vujović), (mesni srpski) odredi TO-a bili su potčinjeni OG Jug preko 1. jurišnog odreda. Ti (mesni srpski) odredi TO-a održavali su tesne veze sa SRS-om preko Ratnog štaba SRS.

h. Tokom dejstava u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu bilo je izveštaja o navodnom učešću dobrovoljaca/paravojske i pripadnika JNA

u kršenjima zakona i običaja ratovanja i (daljnjih) naređenja da se spreče ili kazne takva krivična dela.

i. Dana 18. novembra 1991, neposredno posle pada Vukovara, general-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO, naređuje pukovniku Miletu Mrkšiću da zauzme bolnicu u Vukovaru. U istom naređenju Panić izričito naređuje Mrkšiću da se pridržava svih aspekata ženevskih konvencija o ratnim zarobljenicima i da u potpunosti kontroliše situaciju u svojoj zoni odgovornosti. Panić nedvosmisleno upozorava Mrkšića na opasnost od odmazde mesnih srpskih jedinica TO-a.

j. Dana 18. novembra 1991. u Zagrebu je potpisan sporazum o evakuaciji vukovarske bolnice. Prema tom sporazumu, JNA je bolesne i ranjene iz bolnice trebalo da preda hrvatskim vlastima. U sporazumu o evakuaciji nigde se ne pominje da JNA treba da evakuisane ljude preda ijednoj drugoj vlasti ili organu. Evakuacija vukovarske bolnice nije jedina operacija evakuacije koju je OG Jug izvela tokom svog učešća u dejstvima čiji je cilj bilo zauzimanje Vukovara. U oktobru i novembru 1991. su MKCK, PМЕZ i druge organizacije organizovale evakuaciju ranjenih i bolesnih iz Vukovara u Hrvatsku. Dana 18. novembra 1991. na Mitnici se predao velik broj pripadnika hrvatskih snaga.

k. U Ratnom dnevniku gmtbr se nigde ne pominje sporazum o evakuaciji. Gardijska motorizovana brigada ne pominje nikakva konkretna naređenja 1. VO ili OG Jug za sprovođenje sporazuma o evakuaciji. Ni u beleškama Ratnog dnevnika gmtbr ili redovnim borbenim izveštajima OG Jug ne razlikuje se između različitih evakuacija izvršenih 20. i 21. novembra 1991. Tako u borbenim dokumentima OG Jug (i gmtbr), kao ni u izveštajima 1. VO, nema beleški u kojima se konkretno pominje evakuacija bolnice.

l. Prema Ratnom dnevniku 80. mtr, 20. novembra 1991. u 22:35 časova, obezbeđenje logora na Ovčari gde su bili "zarobljeni ZNG-i" preuzeli su pripadnici TO Vukovar, a vojna policija (80. mtr) se vratila na komandno mesto 80. mtr. U Ratnom dnevniku i redovnim borbenim izveštajima OG Jug upućenim 1. VO i SSNO-u ne pominje se da je OG Jug evakuisane iz vukovarske bolnice 20. novembra 1991. na Ovčari predao mesnoj jedinici srpskog TO-a. Nema ni napomena o tome da bi naredba o primopredaji koju treba da izvrši OG Jug došla od 1. VO i/ili SSNO-a ili sa bilo kojeg komandnog nivoa.

m. Prva beleška u Ratnom dnevniku gmtbr posle pada Vukovara u kojoj se pominje prepotčinjavanje (mesnom srpskom) TO unesena je 21. novembra u 02:00 časa. Posle ove beleške u Ratnom

dnevniku gmtbr sledi je strogo poverljivo naređenje br. 464-1, *Regulisanje pitanja pretpočinjavanja i vraćanja u matični sastav – naređenje*, od 21. novembra 1991. u 06:00 časova, jutro posle ubistava na Ovčari, koje je potpisao načelnik štaba gmtbr, potpukovnik Miodrag Panić. Ovo naređenje upućeno je i "komandantu Šešeljevaca". Naređenje OG Jug br. 464-1 znači da "Petrova Gora", "Leva Supoderica" i ostali mesni srpski odredi Vukovarskog TO-a, uključujući i komandante Milana Lančuzanina, Stanka Vujanovića i Miroljuba Vujovića, ostaju podređeni OG Jug (tj. pukovniku Miletu Mrkšiću) do vremena posle izvršenih zločina na Ovčari.

n. Dana 22. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić obavestio je 1. VO i SSNO o tome da su rešena sva pitanja u vezi sa (pre)potčinjavanjem dobrovoljačkih jedinica i da je u toku primopredaja ovlašćenja sa gmtbr na 80. mtbr. Prema izveštajima 1. VO, 80. mtbr je 23. novembra 1991. preuzela komandu nad sektorom Vukovar.

o. Primopredajom ovlašćenja sa gmtbr na 80. mtbr potpukovnik Milorad Vojnović, komandant 80. mtbr, postao je "komandant mesta" Vukovara. Tokom dejstava general-potpukovnik Života Panić i pukovnik Mile Mrkšić izdavali su naređenja da se osnuju "komande mesta" JNA u opštinama koje je zauzela JNA i snage pod njenom komandom. U tim naređenjima se ne pominje saradnja sa civilnim organima, već se upozorava na potrebu sprečavanja mešanja (neodređenih) "mesnih organa vlasti". Krajem novembra i početkom decembra 1991, SSNO je izdao daljnja uputstva kojim se regulišu zadaci "mesnih komandi" i njihova saradnja sa mesnim (civilnim) organima.

p. Dana 27. novembra 1991. predstavnici Saveznog izvršnog veća (SIV) SFRJ, JNA, Republika Srbija i Republika Hrvatska potpisale su "memorandum o saglasnosti" pod pokroviteljstvom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK) kojim su se zvanično obavezali da će se pridržavati sve četiri Ženevske konvencije. U izveštaju podređenim jedinicama koji je usledio, Pravna uprava SSNO- a ističe "potrebu da starešine, neposredno angažovane na ovim poslovima, ponovo prouče odredbe ženevskih konvencija i Uputstvo o primeni pravila ratnog prava u oružanim snagama SFRJ i obezbede njihovu doslednu i potpunu primenu."

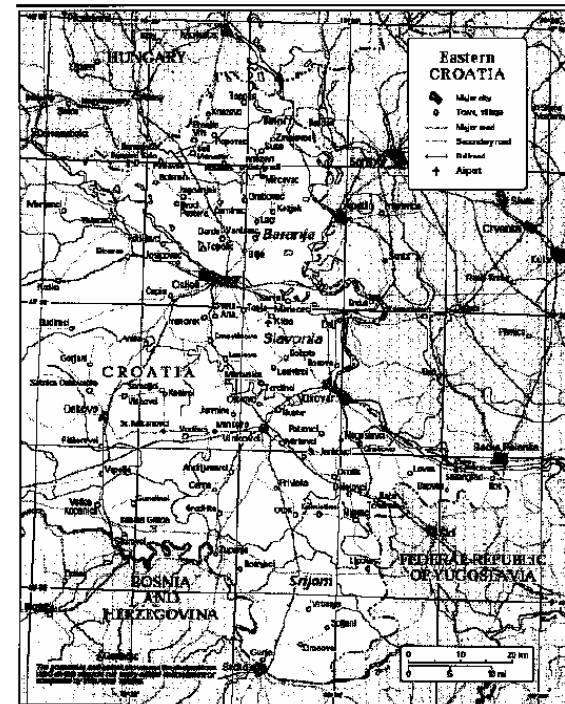
q. Pukovnik Mile Mrkšić, major Veselin Šljivančanin, kao i ostale starešine gmtbr posle pada Vukovara unapređeni su u više činove.

r. U decembru 2003. vojni tužilac za ratne zločine u Beogradu podigao je optužnicu protiv Stanka Vujanovića, Miroljuba Vujovića i još šestorice okrivljenih zbog njihovog navodnog učešća u ratnom zločinu izvršenom nad ratnim

zarobljenicima. Dana 24. maja 2004. ta optužnica je proširena na Milana Lančuzanina, Slobodana Katića i još devetoricu okrivljenih. Ta optužnica se odnosi na ubistvo 200 ljudi na Ovčari posle pada Vukovara, u noći između 20. i 21. novembra 1991.

Uvod

a. Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem bile su u zoni odgovornosti 1. vojne oblasti.

b. Značaj Vukovara

General-potpukovnik života Panić, koji je u septembru 1991. imenovan za komandanta 1. vojne oblasti, u intervjuu za seriju "Smrt Jugoslavije" koji je dao u oktobru i novembru 1991. /kao u originalu/, objašnjava stratešku važnost Vukovara.⁵⁵⁷

Vukovar je i za Hrvate i za Srbe bio strateški važan. Hrvati su hteli da pod svaku cenu zadrže, da preuzmu... da zadrže kontrolu nad Vukovarom. A Srbi, odnosno vojska, htela je da oslobodi Vukovar od Hrvata. Em... kako bi ostao u srpskoj enklavu. Da Hrvatima presekli pristup Dunavu.

Znate li da je Vukovar bila jedan od glavnih luka na Dunavu? Da je bila glavna trgovačka luka? Da je celo područje Baranje, istočne Slavonije i zapadne Slavonije hm... bilo veoma značajno. Bilo je značajno za Hrvate, hm.. jer su preko tog područja imali pristup Dunavu.

A posle toga, odsečeni su od tog područja. Postalo je jasno da je strateški značajan za obe strane. Hm... Dobio sam naređenja od Vrhovne komande, od Predsedništva, da oslobodim Vukovar i to smo učinili. /prevod sa engleskog/

Situacija u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu pre raspoređivanja gmtbr (od maja do 29. septembra 1991)

Incident u Borovom Selu (2. maj 1991)

(1) Prema članku objavljenom u stranačkom časopisu SRS-a "Velika Srbija", prva naoružana akcija SRS-ovih dobrovoljaca (poznatih pod nazivom "Šešeljevci" i "četnici") izvršena je 2. maja 1991. u Borovom Selu, kada je grupa ljudi iz "četničkog dobrovoljačkog odreda" iz zasede napala grupu hrvatskih policajaca koji su ušli u selo da ponovo uspostave hrvatsku vlast.⁵⁵⁸

(2) Dobrovoljci SRS-a koji su izvodili operacije u Borovom Selu upućeni su 2. aprila 1991. u zapadni Srem u skladu sa odlukom "Centralne otadžbinske uprave Srpskog četničkog pokreta". "Četnička komanda i štab" su od

⁵⁵⁷ Dokazni predmet br. 544, ERN teksta na b/h/s-u 0460-7824-0460-7876, transkript razgovora sa životom Panićem, oktobar i novembar 1994, na str. ERN eng. 0460-7845.

⁵⁵⁸ Dokazni predmet br. 437, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3229-0041-3234; ERN eng. 0306-2361-0306-2369, *Srpska mi truba zatrubi iz toga sela Borova*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 10, juli 1991.

aprila do maja 1991. držali straže u Borovom Selu i primali dobrovoljce koji su pristizali.⁵⁵⁹ Među dobrovoljcima upućenim u Borovo Selo bio je i Branislav Vakić, "komandant štaba 'Stara Srbija'"⁵⁶⁰. Dobrovoljcima "koji su se istakli u odbrani Borova Sela" je 12. maja 1991. dodeljen čin "vojskovođe"⁵⁶¹. Prema izjavama koje je dao za BBC-jevu seriju *Smrt Jugoslavije*, Šešelj je već u martu 1991. obišao Borovo Selo i druga sela u istočnoj Slavoniji.⁵⁶²

(3) Tokom leta 1991. dobrovoljci SRS-a su navodno učestvovali i u operacije u Mirkovcima,⁵⁶³ Tenji, Adi, šodolvcima, Koprivni i Petrovoj Slatini, kao i Trpinji,⁵⁶⁴ a najmanje jednom prilikom u saradnji sa Arkanom⁵⁶⁵.

(4) Jedan drugi "četnički dobrovoljački odred", kojim je komandovao Branislav Gavrilović zvani Brne, imao je štab u Trpinji.⁵⁶⁶ Prema potvrdi koju su potpisali Vojislav Šešelj, predsednik SRS-a, i Ljubiša Petković, načelnik "Vojnog štaba SRS", "Branislav Gavrilović - Brna, ... bio

⁵⁵⁹ Dokazni predmet br. 437, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3229-0041-3234; ERN eng. 0306-2361-0306-2369, *Srpska mi truba zatrubi iz toga sela Borova*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 10, juli 1991, sadrži razgovore sa četiri druga "četnička poručnika" iz Srbije.

⁵⁶⁰ Dokazni predmet br. 443, ERN teksta na b/h/s-u 0065-4132-0065-4137, ERN eng. t 0065-4132-0065-4137, *Ratni dani vojvode Branislava Vakića*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 63, decembar 1995.

⁵⁶¹ Dokazni predmet br. 438, ERN teksta na b/h/s-u 0076-8224-0076-8259, ERN eng. L000-2270-L000-2294, *Hronologija radikalne borbe za državu, slobodu i demokratiju*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 429, septembar 1997, str. 24-29.

⁵⁶² Dokazni predmet br. 439, ERN teksta na eng. 0321-8875-0321-8914, transkript razgovora za *Smrt Jugoslavij*, mart 1995, na str. 0321-8882-0321-8886.

⁵⁶³ Dokazni predmet br. 440, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4974-0339-4974; ERN eng. 0309-2239-0309-2239, *Dopis*, 11. avgust 1991.

⁵⁶⁴ Dokazni predmet br. 441, ERN teksta na b/h/s-u 0065-3126-0065-3131, ERN eng. 0066-6712-0066-6717, *Obrana Srbije kroz Slavoniju, Baranju i zapadni Srem*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 11, decembar 1991, i dokazni predmet br. 442, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3152-0041-3153, ERN eng. 0047-2763-0047-2764, *Armija pohvalila jedinicu dobrovoljaca SRS*, izvadak iz ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

⁵⁶⁵ Dokazni predmet br. 412, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202, ERN eng. 0068-1948-0068-1954, *Iz dnevnika dobrovoljca: Ratne akcije Kragujevačkog četničkog odreda*, Srećko Radovanović, izvadak iz ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

⁵⁶⁶ Dokazni predmet br. 441, ERN teksta na b/h/s-u 0065-3126-0065-3131; ERN eng. 0066-6712-0066-6717, *Obrana Srbije kroz Slavoniju, Baranju i zapadni Srem*, izvadak iz "Velike Srbije", br. 11, decembar 1991, i dokazni predmet br. 442, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3152-0041-3153, ERN eng. 0047-2763-0047-2764, *Armija pohvalila jedinicu dobrovoljaca SRS*, izvadak iz ERN teksta na b/h/s-u 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija", br. 12, februar 1992.

komandant dobrovoljaca na teritoriji Srpske oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem." od 4. juna do 2. decembra 1991.⁵⁶⁷ U septembru 1991. Branislav Vakić je u Silaš uputio "grupu" četnika pod komandom Zorana Doderovića.⁵⁶⁸

Dejstva Oružanih snaga SFRJ u Baranji i istočnoj Slavoniji (do 30. septembra 1991)

(1) Prema podacima iz javnih izvora, prve ozbiljnije borbe na vukovarskom području izbile su 25. avgusta 1991.⁵⁶⁹

(2) Prema izjavama general-potpukovnika živote Panića za seriju *Smrt Jugoslavije*, dejstva JNA u septembru 1991. ozbiljno je ometalo loše rukovođenje i komandovanje, velik broj dezertera i slaba borbeno gotovost rezervnih jedinica.⁵⁷⁰

Pa, situacija je bila vrlo nepovoljna. Imali smo mnogo dezertera. Vladao je haos. Niko nije znao ko mu je zapravo komandant... i šta... ko šta radi. Nije bilo jasne razlike među borbenim jedinicama.

I onda smo mi stigli tamo i videli da situacija ne odgovara savremenoj vojnoj organizaciji i kad se Adžić vratio, lično je razgovarao sa ministrom odbrane... hm... obavestio ga je o situaciji tamo i nedugo zatim donesena je odluka da se mene imenuje za komandanta. /prevod sa engleskog/

(3) Dana 11. septembra 1991. ili oko tog datuma, "predsednik Koordinacionog odbora stranaka i partija jugoslovenske orijentacije", dr Vida Mandić, predsednik "Izvršnog saveta Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema za opštinu Beli Manastir", Borivoje Živanović i "komandant štaba teritorijalne odbrane opštine Beli Manastir" major Borivoje Dobrokeš, izdali su deklaraciju sa deset tačaka o "bezuslovnoj kapitulaciji Hrvatske za područje Baranje koja je porazila oružane snage Hrvatske u Baranji". Prema toj deklaraciji, "Baranja je slobodna", i celo je područje pod kontrolom mesne srpske TO i policije. U deklaraciji, nadalje, stoji sledeće: "U Baranji je bila samo tri dana

⁵⁶⁷ Dokazni predmet br. 419, ERN teksta na b/h/s-u 0339-4895-0339-4895; ERN eng. 0339-4895-0339-4895, Potvrda za Branislava Gavrilovića Bernu, Ljubiša Petković, 4. 12. 1991.

⁵⁶⁸ Dokazni predmet br. 419, ERN teksta na b/h/s-u 0065-4132-0065-4137; ERN eng. ET 0065-4132-0065-4137, *Ratni put vojvode Branislava Vakića*, "Velika Srbija", br. 63, 12. 1995.

⁵⁶⁹ Dokazni predmet br. 497, ERN eng. 0322-236-0322-2672, *Chronologie van het Bosnisch Conflict*, NIOD, 2002.

⁵⁷⁰ Dokazni predmet br. 544, ERN eng. 0460-7824-0460-7876, transkript razgovora sa životom Panićem, oktobar i novembar 1994, na str. ERN eng. 0460-7844; 0460-7846.

vojna uprava, a posle toga izabrana nova izvršna vlast Autonomne oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srem. Izvršni savet za Baranju.⁵⁷¹

Gmtbr i dejstva sa ciljem zauzimanja Vukovara (od 30. septembra do 23. novembra 1991)

Prepotčinjavanje gmtbr

(1) Dana 29. septembra 1991. gmtbr, izuzev bataljona obezbeđenja, prepotčinjen je i stavljen pod komandu 1. vojne oblasti umesto SSNO-u "do izvršenja zadatka" naredjenjem načelnika Vrhovnog štaba oružanih snaga SFRJ, general-pukovnika Blagoja Adžića.⁵⁷²

SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU

Kabinet saveznog sekretara

SP Broj 29-34

29. 09. 1991. godine

Vojna tajna

Strogo poverljivo

Šifrovano

Uručiti odmah

Prepotčinjavanje Gmtbr,

naređenje -

Komandi Gmtbr

Komandi 1. vojišta

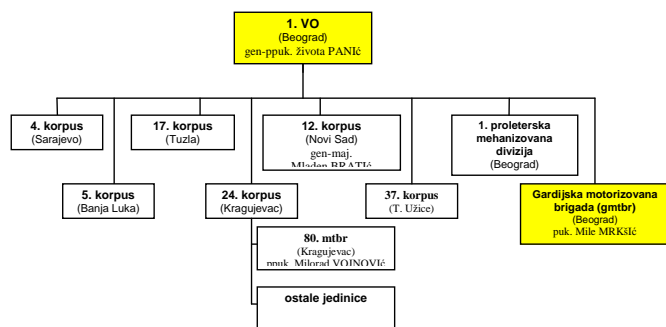
Gardijska motorizovana brigada, bez bataljona za obezbeđenje, prepotčinjava se Komandi 1. vojišta od 16.00 časova 29. septembra 1991. godine do izvršenja zadataka.

Načelnik generalštaba oružanih snaga SFRJ

general-pukovnik Blagoje Adžić

⁵⁷¹ Dokazni predmet br. 961, ERN teksta na b/h/s-u 0050-1603-0050-1608; ERN eng. 0050-1603-0050-1608, *Deklaracija o bezuslovnoj kapitulaciji Hrvatske za područje Baranje koja je porazila oružane snage Hrvatske u Baranji*

⁵⁷² Dokazni predmet br. 452, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5665-0340-5665, ERN eng. L011-2990-L011-2991, strogo poverljivo naređenje br. 29-34, general-pukovnik Blagoje Adžić, 29. septembar 1991.

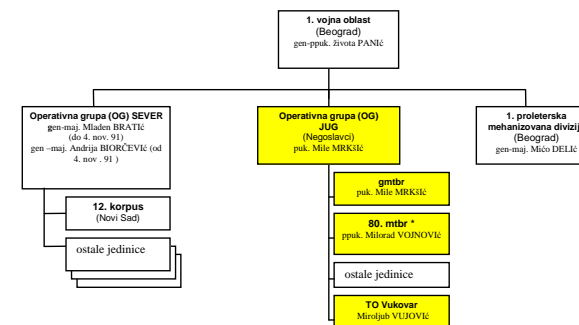

Grafički prikaz 1. VO posle prepotčinjavanja gmtbr (29. septembar 1991)

(2) Iako ovo naređenje ne pominje izričito da će gmtbr biti upućena u Vukovar, jedno drugo naređenje, koje je istog dana izdao načelnik kabineta SSNO pukovnik Vuk Obradović, o privremenom imenovanju u gmtbr pukovnika Nebojše Pavkovića⁵⁷³ i pukovnika Zlatoja Terzića, obojice iz Kabineta SSNO-a, direktno dovodi u vezu prepotčinjenje gmtbr sa izvođenjem operacija za "oslobođenje Vukovara"⁵⁷⁴.

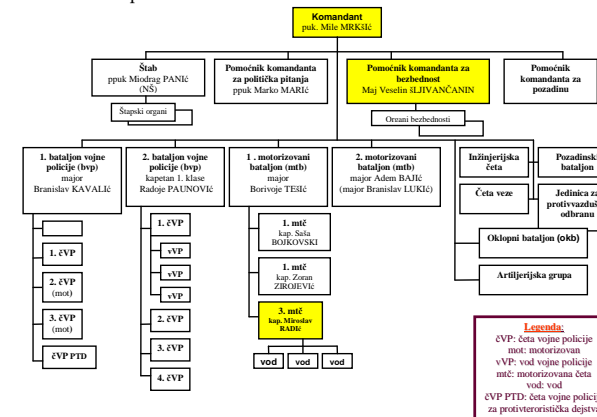
⁵⁷³ MKSJ je 2. oktobra 2003. izdao optužnicu protiv Nebojše Pavkovića (predmet IT-03-70).

⁵⁷⁴ Dokazni predmet br. 971, ERN teksta na b/l/s-u 0364-2888-0340-2888; ERN eng. 0364-2888-0340-2888-ET, strogo poverljivo naređenje br. 29-34/1, pukovnik Vuk Obradović, 29. septembar 1991.

Grafički prikaz strukture 1. VO posle prepotčinjavanja gmtbr (80. mtrb je na vukovarsko područje stigla u novembru 1991)

Pregled učešća gmtbr u dejstvima sa ciljem zauzimanja Vukovara u periodu od 30. septembra do 18. novembra 1991.

Grafički prikaz strukture gmtbr po dolasku u Vukovar (30. septembar 1991)

(3) Po dolasku na vukovarsko ratište, gmtbr se priključila OG Jug, kojom je komandovao pukovnik Boja Bojat.⁵⁷⁵

(a) Komandno mesto gmtbr se nalazilo u centru Negoslavaca. Gmtbr je imala istureno komandno mesto na istom položaju, na putu prema Vukovaru.⁵⁷⁶

(b) Gmtbr je osnovna jedinica u OG Jug za izvođenje većine dejstava čiji je cilj zauzimanje Vukovara⁵⁷⁷. Prema članku *Vukovar oslobadaju hrabri*, objavljenom u časopisu JNA "Narodna armija", "jednu od težišnih uloga u borbama imaju starešine i vojnici gardijske motorizovane jedinice JNA".⁵⁷⁸ Berak, Ovčara (i Grabovo) se nalaze u zoni odgovornosti OG Jug⁵⁷⁹. Za vreme napada na Vukovar, gmtbr je ojačana pripadnicima drugih jedinica, među kojima i JNA, TO Srbije, mesnog srpskog TO-a i dobrovoljcima⁵⁸⁰, a svi su dejstvovali pod komandom pukovnika Mileta Mrkšića preko njegovih potčinjenih komandanata, kao što se objašnjava dalje u izveštaju.

(c) Pored OG Jug, među snagama koje su učestvovala u dejstvima u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu bile su sledeće snage 1. VO JNA:

⁵⁷⁵ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482, ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik gmtbr*, 1. oktobar – 21. novembar 1991, beleška od 5. oktobra 1991. u 8:50 časova.

⁵⁷⁶ Dokazni predmet br. 454, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5667-0340-5670, ERN eng. L011-2833-L011-2843, Zapovest za blokadu i napad, gmtbr, pukovnik Mile Mrkšić, 1. oktobar 1991, 10. pasus.

⁵⁷⁷ Dokazni predmet br. 445, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0008-0345-0011; ERN eng. 0345-0008-0345-0011-EDT/radna verzija prevoda, Pregled sastava snaga, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-162, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 16. novembar 1991.

⁵⁷⁸ Dokazni predmet br. 390, ERN teksta na b/h/s-u 0114-7707-0114-7707, eng. ET 0114-7707-0114-7707, *Vukovar oslobadaju hrabri*, "Narodna armija", 19. oktobar 1991.

⁵⁷⁹ Vidi, na primer, dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik gmtbr*, 1. oktobar – 21. novembar 1991. Vidi i dokazni predmet br. 583, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5680-0340-5680; ERN eng. L011-4034-L011-4036, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 349-1, pukovnik Mile Mrkšić, 9. novembar 1991.

⁵⁸⁰ Vidi i dokazni predmet br. 929, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3211-0364-3211; ERN eng. 0364-3211-0364-3211, strogo poverljivo naređenje 1. VO br. 160-15, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 9. oktobar 1991.

i. Prva proleterska gardijska motorizovana divizija (pgmd) pod komandom general-majora Dragoljuba Arandževića⁵⁸¹ u čijem su sastavu bile tri proleterske gardijske mehanizovane brigade⁵⁸² (pazi: nije isto što i gardijska motorizovana brigada) i druge jedinice, nalazila se sa desne strane položaja OG Jug i bila je zadužena za deo istočne Slavonije i zapadni Srem. Zona odgovornosti 1. pgmd obuhvatala je opštine Mirkovci, Oriolik, \eletovci, Lovaš, Tovarnik, Bapska, šaregrad, Ilok, itd.⁵⁸³

ii. Dvanaesti novosadski korpus se nalazio sa severne strane OG Jug i pokrивao je Baranju i većinu severnog dela istočne Slavonije (tj. severni deo Vukovara (severno od reke Vuke),⁵⁸⁴ uključujući opštine kao što su Borovo Selo i Borovo Naselje, Erdut, Bobota itd.⁵⁸⁵ Video snimak prikazuje govor generala Andrije Biorčevića, komandanta 12. novosadskog korpusa JNA⁵⁸⁶ i OG Sever, u kom on pohvaljuje Arkanu za ulogu koju je odigrao u dejstvima u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, što ukazuje na saradnju OG JNA Sever i Arkanovih "Tigrova" za vreme dejstava koje je predvodila JNA u Baranji i severnom delu istočne Slavonije. Prema transkriptu tog snimka, Biorčević kaže sledeće:

"U tome je najveća zasluga Arkanovih dobrovoljaca. Mada meni neki pripisuju kako ja šurujem sa nekim paravojnim formacijama. To nisu paravojne formacije, to su ljudi koji su došli dobrovoljno da se bore za

⁵⁸¹ Vidi i dokazni predmet br. 930, ERN 0207-7961-0207-7963; ERN eng. L005-8886-L005-8891; strogo poverljivo naređenje br. 851-18, 1. pgmd, general-major Dragoljub Arandžević, 4. oktobar 1991.

⁵⁸² Dokazni predmet br. 445, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0008-0345-0011; ERN eng. ET 0345-0008-0345-0011, naređenje br. 1614-162, 1. VO, general-potpukovnik Vladimir Stojanović.

⁵⁸³ Dokazni predmet br. 460, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3210-0364-3210; ERN eng. ET 0364-3210-0364-3210, strogo poverljivo naređenje 1. VO br. 2429-1, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 9. oktobar 1991.

⁵⁸⁴ Dokazni predmet br. 463, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1189-0327-1191, ERN eng. ET 0327-1189-0327-1191, strogo poverljivo naređenje br. 106-1, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, 15. oktobar 1991.

⁵⁸⁵ Dokazni predmet br. 590, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0026-0345-0029, eng. 0345-0026-0345-0029- EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-177, 20. novembar 1991. Vidi i dokazni predmet br. 460, ERN teksta na b/h/s-u 0364-321-0364-3210; ERN eng. ET 0364-3210-0364-3210, strogo poverljivo naređenje 1. VO br. 2429-1, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 9. oktobar 1991.

⁵⁸⁶ Biorčević je došao na mesto Mladena Bratića koji je ubijen u akciji početkom novembra 1991; vidi dokazni predmet br. 968; ERN teksta na b/h/s-u 0054-4954-0054-4958; ERN teksta na eng. ET 0054-4954-0054-4958, članak u "Biltenu" br. 82, 5. novembar 1991.

srpski narod ... i mi opkolimo selo, on uleti, ono što neće da se preda, pobije, idemo dalje." ⁵⁸⁷

iii. Tokom dejstava je OG Jug, kao i druge jedinice JNA koje su dejstvovala u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, ojačana drugim jedinicama JNA i TO, kao što se vidi iz naređenja analiziranih dalje u izveštaju. U strogo poverljivom naređenju 1. VO br. 1614-162 od 16. novembra 1991. naveden je pregled jedinica JNA i TO Srbije koje su bile potčinjene 1. VO za vreme dejstava u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu. ⁵⁸⁸

(2) Dana 1. oktobra 1991. u komandi (štaba) gmtbr major Trifunović i major Gojković počeli su voditi Ratni dnevnik. ⁵⁸⁹ Ratni dnevnik gmtbr sadrži detaljne beleške o učešću gmtbr u dejstvima oko Vukovara.

(d) Ratni dnevnik, naređenja za napad, kao i izveštaji koje je slao Mrkšić u svojstvu komandanta gmtbr i, kasnije, komandanta OG Jug, navode na zaključak da je postojao delotvoran komandni (rukovodni) lanac, koji je u potpunosti odgovarao principima rukovođenja i komandovanja JNA (jednostarešinstvo, jedinstvena komanda, obaveza provođenja odluka) ⁵⁹⁰, kao i funkcionalni sistem obaveštavanja za sve vreme u kojem je gmtbr učestvovala u dejstvima u Vukovaru (tj. do povlačenja 23. novembra 1991). Sve jedinice u sastavu OG Jug bile su potčinjene komandantu OG Jug, pukovniku Miletu Mrkšiću.

(e) Pukovnik Mile Mrkšić je, prema Ratnom dnevniku gmtbr, komandovao jedinicom gmtbr za sve vreme dok je gmtbr bila u Vukovaru. ⁵⁹¹ Mrkšić je na položaj komandanta gmtbr postavljen 9. jula

⁵⁸⁷ Dokazni predmet br. 451; ERN teksta na b/h/s-u/eng. 0062-2146-0062-2147, transkript govora generala Andrije Biorčevića na TV Beli Manastir, 1. januar 1992.

⁵⁸⁸ Dokazni predmet br. 445, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0008-0345-0011; ERN eng. ET 0345-0008-0345-0011, Naredženje br. 1614-162, 1. VO, general-potpukovnik Vladimir Stojanović.

⁵⁸⁹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482, ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik gmtbr*, 1. oktobar - 21. novembar 1991.

⁵⁹⁰ Dokazni predmet br. 387, ERN teksta na b/h/s-u 0216-6067-0216-6102; ERN eng. L004-9076, Zakon o opštenarodnoj odbrani SFRJ – ONO, 1982, član 112.

⁵⁹¹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN teksta na eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik gmtbr*, 1. oktobar - 21. novembar 1991, 27. oktobar, 4. oktobar, 5. oktobar, 6. oktobar 1991, 10. oktobar, 11. oktobar, 27. oktobar, 9. novembar, 15. novembar, 17. novembar 1991.

1990. ⁵⁹² Major Veselin šljivančanin je bio načelnik organa bezbednosti gmtbr u periodu u kom je gmtbr učestvovala u dejstvima u Vukovaru. šljivančanin je na taj položaj imenovan 12. avgusta 1991. ⁵⁹³ šljivančanin je pre toga u gmtbr bio na drugim dužnostima: komandir čete vojne policije (od 10. juna 1986. do 27. januara 1987), zamenik komandanta bataljona vojne policije u činu kapetana (od 27. januara 1987. do septembra 1987), komandant 1. bataljona vojne policije (od 22. avgusta 1988. do 4. novembra 1989). ⁵⁹⁴ Miroslav Radić je bio komandir čete u 1. motorizovanom bataljonu gmtbr. ⁵⁹⁵

(3) Dana 1. oktobra 1991. pukovnik Mile Mrkšić je gmtbr izdao *Zapovest za blokadu i napad*, kom je u sastav gmtbr uveo jurišni odred (JOD). ⁵⁹⁶

(f) U drugoj tački Mrkšić objašnjava buduće aktivnosti gmtbr. To se odnosi na naređenje pukovnika Mrkšića da pešadijske jedinice gmtbr koriste pripadnike mesnog srpskog odreda TO "Petrova Gora" kao "vodiče". ⁵⁹⁷

Gmtbr izvodi blokadu i napad na Vukovar u sastavu OG dejstvom JOD-a sa zadatkom: u sadejstvu sa jedinicama TO Vukovar (od TO Petrova Gora, okb/544. mtr, razbiti snage neprijatelja u zoni dejstva zauzeti grad i uspostaviti režim kontrole.

⁵⁹² Dokazni predmet br. 455, ERN teksta na b/h/s-u 0422-2838-0422-2984, ERN teksta na eng. XXX, Personalni dosije o Miletu Mrkšiću, Državni sekretarijat za personalnu upravu.

⁵⁹³ Dokazni predmet br. 456, ERN teksta na b/h/s-u 0361-8844-0361-8854, ERN teksta na eng. 0361-8844-0361-8854 EDT/radna verzija prevoda, Personalni list: Veselin šljivančanin, Državni sekretarijat za personalnu upravu.

⁵⁹⁴ Dokazni predmet br. 456, ERN teksta na b/h/s-u 0361-8844-0361-8854, ERN teksta na eng. 0361-8844-0361-8854 EDT/radna verzija prevoda, Personalni list: Veselin šljivančanin, Državni sekretarijat za personalnu upravu.

⁵⁹⁵ Dokazni predmet br. 457, ERN teksta na b/h/s-u 0361-8369-0361-8376, ERN teksta na eng. Personalni list: Miroslav Radić, Generalštab Jugoslovenske narodne armije, Personalna uprava.

⁵⁹⁶ Dokazni predmet br. 454, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5667-0340-5670; ERN teksta na eng. L011-2833-L011-2843, *Zapovest za blokadu i napad*, gmtbr, pukovnik Mile Mrkšić, 1. oktobar 1991.

⁵⁹⁷ Dokazni predmet br. 454, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5667-0340-5670; ERN teksta na eng. L011-2833-L011-2843, *Zapovest za blokadu i napad*, gmtbr, pukovnik Mile Mrkšić, 1. oktobar 1991, tačke 2, 3a.

(g) Pod četvrtom tačkom, "Odlučio sam", Mrkšić naređuje opšti zadatak gmtbr. Izričito naređuje saradnju između JNA i jedinica TO.⁵⁹⁸

4. ODLUČIO SAM: u toku noći - pre svitanja dana 02. 10. 1991. godine izvršiti dovođenje jedinica Gmtbr na liniju dodira, a zatim uz avio. i art. podršku (trajanje art. podrške 20 minuta) energičnim dejstvom izvršiti napad u dodeljenoj zoni u sadejstvu sa JTO i jedinicama JNA sa ciljem: razbiti snage neprijatelja, zauzeti grad i uspostaviti režim u zoni dejstva Gmtbr.

Major Borivoje Tešić je bio komandant 1. jurišnog odreda.⁵⁹⁹

(h) Dalje, u petom pasusu naređenja, slede konkretni zadaci svakom (od dva) potčinjenom jurišnom odredu (JOD), kao i ostalim potčinjenim bataljonima i jedinicama, uključujući i saradnju između JNA i TO.

(4) Već drugog dana učestvovanja u dejstvima u Vukovaru, gmtbr je pretrpila znatne gubitke: 1 poginuli i 58 teško ranjena.⁶⁰⁰ Zanimljiva je činjenica da se intenzivno koristila vazдушna podrška.⁶⁰¹

(5) Drugi motorizovani bataljon gmtbr stigao je u kasarnu u Vukovaru najkasnije 6. oktobra 1991. Potpukovnik Komandant OG Jug je imenovao Branislava Lukića za komandanta vukovarskog garnizona.⁶⁰²

(6) Jurišne grupe po prvi put u Ratnom dnevniku gmtbr 7. oktobra 1991. pominje komandant gmtbr (pukovnik Mile Mrkšić).⁶⁰³ Prvih

⁵⁹⁸ Dokazni predmet br. 454, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5667-0340-5670; ERN teksta na eng. L011-2833-L011-2843, Zapovest za blokadu i napad, gmtbr, pukovnik Mile Mrkšić, 1. oktobar 1991, tačka 4.

⁵⁹⁹ Dokazni predmet br. /u originalu broj nije naveden/, ERN teksta na b/h/s-u 0114-7575-0114-7575, ERN teksta na eng. ET 0114-7575-0114-7575, *Kapetan Slavko Stijaković: Junaštvo u senci skromnosti*, članak u "Narodnoj armiji", 4. decembar 1991.

⁶⁰⁰ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 2. oktobar 1991.

⁶⁰¹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 2. oktobar 1991. u 12:15, 13:00 časova; 15:10 časova 5. oktobra 1991; 6. oktobar; 29. oktobar; 30. oktobar; 2. novembar; 3. novembar; 4. novembar; 10. novembar.

⁶⁰² Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 6. oktobar u 15:50 časova.

⁶⁰³ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 7. oktobar u 12:30 časova.

dana dejstva 1. bataljon vojne policije (bez anti-terorističke čete)⁶⁰⁴ dobio je zadatak da vrši obezbeđenje u zoni odgovornosti brigade, uključujući i komandno mesto, dok je 2. bataljon vojne policije (uključujući i anti-terorističku četu 1. bataljona vojne policije) pomagao jurišnim odredima u njihovim dejstvima na liniji fronta.⁶⁰⁵

(7) Pukovnik Mile Mrkšić je komandu nad OG Jug preuzeo najkasnije 8. oktobra 1991.⁶⁰⁶ Ova primopredaja se vremenski poklapa sa preuzimanjem komande od strane komande gmtbr nad komandom OG Jug (tj. komanda gmtbr postaje komanda OG Jug).

(8) Dana 9. oktobra 1991. kragujevački odred TO (Srbija) (pre)potčinjen je gmtbr (OG Jug)⁶⁰⁷.

(9) Dana 14. oktobra 1991. pukovnik Mile Mrkšić u svom strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju br. 101-1 obaveštava 1. VO o statusu sprovođenja naređenja 1. VO da se dopusti ulaz konvoja sa humanitarnom pomoći u Vukovar i "negodovanja" (mesnog srpskog) TO zbog te geste.⁶⁰⁸

U skladu sa našim naređenjem o prihvatu i upućivanju konvoja sa lekovima i hranom u Vukovar i pored izvesnih negodovanja i protivljenja pre svega jedinica TO, konvoj je bezbedno stigao u kasarnu u Vukovaru. Kako ste u toku dana usmeno izvešteni konvoj nije produžio u Vukovar pošto mu nismo mogli garantovati bezbednost u delu grada koji kontrolišu ustaše, tako da se vratio u s. Nuštar (o događaju vezanom za upućivanje konvoja u Vukovar izvešćemo vas opširnijim izveštajem grupe koja je bila određena za doček konvoja).

(10) Dana 15. oktobra 1991. general-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO JNA, u svom strogo poverljivom naređenju br. 1614-

⁶⁰⁴ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 7. oktobar u 12:30 časova

⁶⁰⁵ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 5. oktobar 1991.

⁶⁰⁶ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 8. oktobar 1991.

⁶⁰⁷ Dokazni predmet br. 460, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3210-0364-3210, ERN teksta na eng. ET 0364-3210-0364-3210. 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 2429-1, general potpukovnik Vladimir Stojanović, 9. oktobar 1991.

⁶⁰⁸ Dokazni predmet br. 931, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1187-0327-1188, ERN teksta na eng. ET 0327-1187-0327-1188, OG Jug, strogo poverljivo naređenje br. 101-1, pukovnik Mile Mrkšić, 14. oktobar 1991.

82/27 upućenom OG Jug, 12. korpusu, 1. proleterskoj gardijskoj mehanizovanoj diviziji, regionalnom štabu TO Autonomne pokrajine Vojvodina i potčinjenim jedinicama nalaže, između ostalog, da se svi "dobrovoljački odredi" i "paravojni sastavi" stave pod komandu JNA.⁶⁰⁹

Komanda 1. VO - IKM

str. pov. Br. 1614-82/27

15. 10. 1991. godine

...

Na osnovu nastalih problema u zoni izvođenja borbenih dejstava, a u cilju regulisanja života, rada, reda i discipline, naređujem:

...

2. Sve paravojne sastave i dobrovoljačke odrede koji neće da uđu pod komandu jedinica JNA odstraniti sa teritorije.

Panić, pored toga, naređuje da treba "uspostaviti korektan odnos prema stanovništvu pravilnim postupcima i pozitivnim merama, obezbediti potpunu sigurnost i normalne uslove života građana svih nacionalnosti, stranačkih ili verskih opredeljenja". U Panićevom naređenju nedvosmisleno se zabranjuje "rušenje ili sknavljenje verskih, kulturnih i istorijskih objekata u oslobođenim mestima. Nedisziplinovane vojnike i starešine najstrože kažnjavati,..."⁶¹⁰ Naređenje generala Živote Panića usledilo je nakon sličnog naređenja koji je potpisao njegov načelnik štaba, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, u kom traži "potpuno pretpočinjavanje i odgovornost starešinskog sastava za potčinjene i pridate jedinice".⁶¹¹

(11) Istog dana, 15. oktobra 1991, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdao je strogo poverljivu odluku br. 106-1, "Odluka za

⁶⁰⁹ Dokazni predmet br. 461, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3213-0364-3213; ERN teksta na eng. ET 0364-3213-0364-3213, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/27, general-pukovnik života Panić, 15. oktobar 1991.

⁶¹⁰ Dokazni predmet br. 461, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3213-0364-3213; ERN teksta na eng. ET 0364-3213-0364-3213, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/27, general-pukovnik života Panić, 15. oktobar 1991.

⁶¹¹ Dokazni predmet br. 462, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3212-0364-3212; ERN teksta na eng. ET 0364-3212-0364-3212, strogo poverljivo naređenje br. 1614-25, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 12. oktobar 1991.

produženje napadne operacije Vukovar"⁶¹². U Mrkšićevoj odluci pominju se četiri jurišna odreda, zasnovana na 1. i 2. motorizovanom bataljonu, 2. bataljonu vojne policije i oklopnom bataljonu gmtbr (zajedno sa četom Gardijske motorizovane divizije), popunjena sa dobrovoljcima, kao i odrede mesnog srpskog TO (npr. Petrova Gora) i TO Republike Srbije (npr. kragujevački odred TO).⁶¹³

(12) U strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju OG Jug br.132-1 od 17. oktobra 1991, upućenom 1. VO, pukovnik Mile Mrkšić hvali "izuzetnu borbenu vrednost" 1. mehanizovane čete oklopnog bataljona 1. pgmd, kao i diverzantskog odreda 93. motorizovanog zaštitnog puka, i svoje brigade - gmtbr. Mrkšić se tuži na "izuzetno slab borbeni moral i borbenu vrednost /koju/ pokazuje 20. partbrTO i okb/544. mtbr".⁶¹⁴

(13) Dana 19. oktobra 1991, general-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO JNA, izdao je strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/33 i uputio OG Jug, 12. korpusu, 1. proleterskoj gardijskoj mehanizovanoj diviziji (pgmd), regionalnom štabu TO Autonomne pokrajine Vojvodine i ostalim potčinjenim jedinicama.⁶¹⁵

(a) Panić u svom strogo poverljivom naređenju br. 1614-82/33 naređuje OG Jug i 12. korpusu da "uspostavi potpunu užu blokadu Vukovara, a sa 1. pgmd i širu po dubini i spreči svaki ulaz i izlaz iz Vukovara" i dodaje da će štab TO Vojvodina i Sekretarijat za unutrašnje poslove Vojvodine "organizovati potpunu kontrolu leve obale r. Dunav... i sprečiti svaki prelazak r. Dunav" kako bi se sprečilo "prebacivanje ustaša i municije preko r. Dunav u Vukovar".⁶¹⁶

⁶¹² Dokazni predmet br. 463, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1189-0327-1191; ERN teksta na eng. ET 0327-1189-0327-1191, strogo poverljiva odluka br. 106-1, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, 15. oktobar 1991.

⁶¹³ Dokazni predmet br. 463, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1189-0327-1191; ERN teksta na eng. ET 0327-1189-0327-1191, strogo poverljiva odluka br. 106-1, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, 15. oktobar 1991.

⁶¹⁴ Dokazni predmet br. 944, ERN teksta na b/h/s-u, 0327-1192-0327-1194, ERN teksta na eng. ET 0327-1192-0327-1194, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 132-1, pukovnik Mile Mrkšić, 17. oktobar 1991.

⁶¹⁵ Dokazni predmet br. 464, ERN teksta na b/h/s-u, 0327-1195-0327-1197, ERN teksta na eng. ET 0327-1195-0327-1197, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/33, general-potpukovnik života Panić, 19. oktobar 1991.

⁶¹⁶ Dokazni predmet br. 464, ERN teksta na b/h/s-u, 0327-1195-0327-1197, ERN teksta na eng. ET 0327-1195-0327-1197, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/33, general-potpukovnik života Panić, 19. oktobar 1991.

Komanda 1. VO - ikm
 Strogo pov. Broj 1614-82/33
 19. 10. 1991. godine
 vrlo hitno
 uručiti odmah
 komandi 1. VO, 12.K, 1. pgmd, OG "JUG", 152. mabr, 305. inzbr i
 pšto AP Vojvodine

...

Na osnovu stečenog uvida, a u duhu osnovne zamisli,
 naređujem:

...

2. Komanda 12. K i OG "JUG" uspostaviće potpunu užu blokadu
 Vukovara, a sa 1. pgmd i širu po dubini i sprečiti svaki ulaz i izlaz iz
 Vukovara. Pšto AP Vojvodine u saradnji sa PSUP organizovaće potpunu
 kontrolu leve obale r. Dunav od Bačke Palanke do Vajske i sprečiti svaki
 prelazak r. Dunav razmotriti i zavodjenje policijskog časa na prostoru:
 Bačko Novo Selo, Plavna, Bođani, Vajska-Labudnjača. Ovo je neophodno iz
 razloga što postoje osnovane sumnje da deo meštana ovih sela učestvuje u
 prebacivanju ustaša i municije preko r. Dunav u Vukovar.

Protiv prekršioca preduzimati najoštrije mere odgovornosti.

(b) Panić u naređenju br. 1614-82/33 pominje i jedan skorašnji
 događaj sa oficirima 1. pgmbr u Iloku i izdaje jasna uputstva da se
 razoružaju i pritvore naoružane osobe i grupe koje nisu u sastavu (tj. nisu
 potčinjene) JNA ili TO. Kao primer takvih grupa navodi "četnike"⁶¹⁷.

....

3. I pored više upozorenja o preduzimanju mera i dalje je prisutno
 da se u zoni izvođenja borbenih dejstava konzumiraju veće količine
 alkohola. Nekonrolisana upotreba alkohola izazvala je nekoliko teških
 ekscesa, a najsvežiji primer je slučaj kapetana i grupe vojnika iz 1. pgmbr.
 Kapetan sa 4-5 vojnika u pijanom stanju bez dozvole došlo je 19. 10. u Ilok i
 napravio nekoliko težih ispada, nakon čega je udaljen iz Iloka u jedinicu.
 Svojim postupcima navedena grupa je narušila moralni lik pripadnika
 JNA, što u ovom vremenu može imati nesagledive posledice po JNA.
 Komanda 1. pgmd uputiće kapetana i vojnike na VDS, o čemu me lično
 izvestite.

⁶¹⁷ Dokazni predmet br. 464, ERN teksta na b/h/s-u, 0327-1195-0327-1197, ERN
 teksta na eng. ET 0327-1195-0327-1197, 1. VO, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/33,
 general-potpukovnik života Panić, 19. oktobar 1991, pod tačkama 3 i 4.

4. U cilju sprečavanja pljačke, zlostavljanja građana i ubistava, čak i
 zarobljenika, sva naoružana lica i grupe koje nisu u sastavu JNA i TO
 (četnici i sl.) razoružavati i privoditi a vođe zatvarati i preduzimati sve
 zakonske mere.

(14) Istog dana, 19. oktobra 1991, OG Jug je od 1. VO primila
 strogo poverljivo naređenje br. 1614-64 da sa TO uskladi sva dejstva i
 održava red i disciplinu u svim jedinicama.⁶¹⁸

selo Negosla vci 17:00 časova, 19. oktobar 1991.	Naređenje komande 1. VO str. pov. br. 1614-64 od 19. 10. 1991. godine u kome se precizira da komande JNA objedinjavaju b/d sa svim jedinicama TO. Pešadijske jedinice koje se pridaju OMJ izvežbati u zajedničkom izvođenju b/d. U svim jedinicama obezbediti red i disciplinu. Za kontrolu naseljenih mesta kojima se ovlada angažovati prvenstveno jedinice TO.	/potpis: kapetan 1. klase Dragan škorić/
---	--	--

U samom naređenju 1. VO br. 1614-64 kaže se da "sve snage koje
 dejstvuju u zonama dejstva jedinica stavljene su pod komandu
 komandanta jedinice JNA koja izvodi borbeno dejstva u tim rejonima." U
 naređenju se još kaže da 1. pgmd treba da stupi u kontakt sa "komandantom
 TO Vukovar" i uputi ga na komandno mesto OG Jug "radi objedinjavanja
 dejstava TO sa tog prostora sa OG "JUG"."⁶¹⁹ U izveštajima OG Jug od 20. i
 21. oktobra govori se o poteškoćama u motivisanju nekih jedinica TO
 Srbije⁶²⁰.

⁶¹⁸ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN
 eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška
 za 19. oktobar u 17:00 časova.

⁶¹⁹ Dokazni predmet br. 102, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2662-0119-2663, ERN
 teksta na eng. ET 0119-2662-0119-2663, 1. VO, Naređenje, nema broja, nema potpisa
 (nepotpuna kopija).

⁶²⁰ Dokazni predmet br. 945, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1198-0327-1199, ERN
 teksta na eng. ET 0327-1198-0327-1199, OG Jug, strogo poverljivo naređenje br. 163-1,
 pukovnik Mile Mrkšić, 20. oktobar 1991; i ERN teksta na b/h/s-u 0327-1202-0327-1203;
 ERN teksta na eng. ET 0327-1202-0327-1203, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 170-
 1, pukovnik Mile Mrkšić, 21. oktobar 1991.

(15) Sledeća beleška koja se odnosi na majora Veselina šljivančanina unesena je Ratni dnevnik gmtbr 21. oktobra u 16:30 časova u⁶²¹:

selo Negoslavci 16:30 časova, 21. oktobar	Major Šljivančanin Veselin izvestio generala Panića da je u toku dana vršio korekturu artiljerijske vatre po reonu "Mitnice" oko 13.00 časova.	/potpisao: major Trifunović/
---	--	------------------------------

Dužnosti organa bezbednosti⁶²² ne obuhvataju korekciju artiljerijske vatre, već je to obično zadatak (isturenih) posmatrača artiljerije (najčešće oficira artiljerije)⁶²³ ili starešina borbenih jedinica (komandiri voda ili čete pešadijskih ili oklopnih jedinica) i rutinski se izvodi za vreme vojnih dejstava pa stoga nije potrebna da bude zabeležena u Ratnom dnevniku niti o tome treba da bude obavešten glavnomkomandujući vojnim operacijama. Prema izjavi generala-potpukovnika živote Panića za seriju *Smrt Jugoslavije* u oktobru/novembru 1994, šljivančanin je "uvek bio na liniji fronta"⁶²⁴ /prevod sa engleskog/.

(16) Četiri dana posle naređenja 1. VO br. 1614-82/33 u kom je komandant 1. VO, general-potpukovnik života Panić, izrazio svoje nezadovoljstvo protivzakonitim ponašanjem pripadnika nekih njegovih potčinjenih jedinica, a posebno u 1. proleterskoj gardijskoj mehanizovanoj diviziji - potpukovnik Milan Eremija, zamenik komandanta za moralno vaspitanje i političku propagandu 1. pgmd, obavestio je u svom poverljivom dopisu br. 1276-1, *Sedmodnevnom izveštaju o stanju morala u 1. pgmd i pretpočinjnim jedinicama*, upućenom 1. VO, o učešću "paravojnih formacija iz Srbije, od četnika, preko odreda "Dušan Silni" i raznih samozvanih dobrovoljaca", kao i odreda mesne srpske TO (TO Lovas) i neidentifikovanih odreda iz Srbije (odred Valjevo), u teškim krivičnim delima.

⁶²¹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN teksta na eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, od 1. oktobra do 21. novembra 1991.

⁶²² Dokazni predmet br. 394, ERN teksta na b/h/s-u 0090-9817-0090-9843, eng. 0092-0099-0092-0131, *Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ*, 184.

⁶²³ Dokazni predmet br. 465, ERN teksta na b/h/s-u 0206-1551-0206-1682, ERN teksta na eng. 0302-1931-0302-2089, JNA/SFRJ, *Artiljerijsko pravilo gađanja*, 1991.

⁶²⁴ Dokazni predmet br. 544, ERN teksta na eng. 0460-7824-0460-7876, Transkript razgovora sa životom Panićem, oktobar i novembar 1994, na ERN str. teksta na eng. 0460-7855.

4. - Aktivisti i pojave koje negativno utiču na stanje morala u jedinicama divizije:

...
- u zoni b/d 1. pgmd nalazi se više grupa raznih paravojnih formacija iz Srbije, od četnika, preko odreda "Dušan Silni" i raznih samozvanih dobrovoljaca kojima nije osnovni motiv borba protiv neprijatelja već pljačka narodne imovine i izživljavanje nad nedužnim stanovništvom hrvatske nacionalnosti.

Prilikom zarobljavanja 80 meštana hrvatske nacionalnosti u selu Lovas od strane TO Lovas i Odreda "Dušan silni", vršeno je fizičko zlostavljanje nad istima nakon čega je ubijeno 4 meštana sela Lovas.

Nakon dolaska Odreda "Valjevo" u selo Lovas, zarobljeni meštani su korišćeni za čišćenje minskih polja, kojom prilikom je ubijeno 17 meštana.

Povređenim meštanima je odbijeno pružanje medicinske pomoći od strane medicinskog osoblja Doma zdravlja šid.

...

5. - Predlog mera za poboljšanje stanja morala u jedinicama:

- Da se organizovano pristupi razoružanju paravojnih formacija, posebno odreda "Dušan silni", "četnika" i "Arkanovih vojnika" i da se u tu akciju uključe organi vlasti i organi Republike Srbije.⁶²⁵

Iako (komanda) 1. pgmd nije u sastavu OG Jug, a OG Jug (ili gmtbr) nije među onima kojima je Eremijin izveštaj upućen, pretpostavlja se da je zbog ozbiljnosti događaja o kojima se govori u Eremijinom izveštaju, dopis upućen i svim potčinjenim jedinicama 1. VO, uključujući i OG Jug, i da je služio kao opomena. U Ratnom dnevniku gmtbr nema beleški o tome da pukovnik Mile Mrkšić, kao posledicu gorenavedenog izveštaja o 1. pgmd izdao naređenja svojim potčinjenim jedinicama da održavaju ili pooštre disciplinu i red među vojnicima.

(17) Dana 29. oktobra 1991. pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdao je strogo poverljivo naređenje br. 235-1 o "produženju napadne operacije Vukovar".⁶²⁶

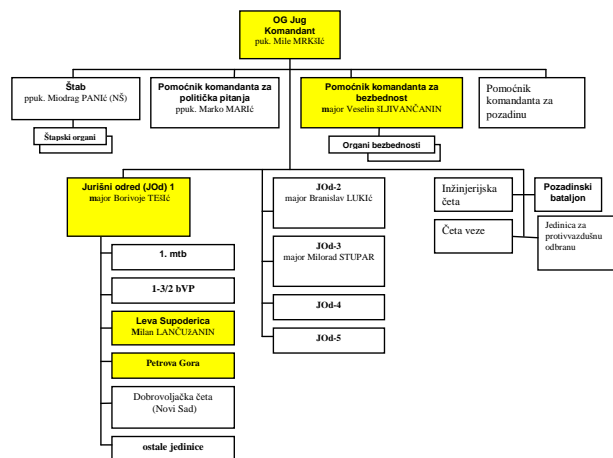
⁶²⁵ Dokazni predmet br. 342, ERN teksta na b/h/s-u 0040-0285-0040-0288; ERN teksta na eng. 0040-0289-0040-0291, telegram potpisao potpukovnik Milan Eremija, pomoćnik komandanta za moralno vaspitanje i političku propagandu, 1. pgmd, upućen Komandi 1. vojne oblasti, 23. oktobar 1991.

⁶²⁶ Dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2667-0119-2669; ERN teksta na eng. ET 0119-2667-0119-2669, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 235-1, pukovnik Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991.

(a) Naređenje br. 235-1 OG Jug sadrži detaljni pregled jurišnih odreda OG Jug i navodi odrede "Leva Supoderica" i "Petrova Gora" kao jedinice 1. jurišnog odreda (J0d-1), potčinjene OG Jug (tj. pukovniku Miletu Mrkšiću) preko komandanata jurišnih odreda.

2. ZADACI JEDINICAMA:

J0d-1 sastava: 1. mtb; 1-3/2. bVP, Od Leva Supoderica; Od Petrova Gora, četa dobrovoljaca Novi Sad, 1 tenk M-84; 1/1 pionč; deo jedinica TO iz sadašnjeg rejonu produžiti napad i u sadejstvu sa J0d-2 uz ubacivanje snaga razbiti ustaške jedinice u Cvetnom i Pionirskom naselju, izbiti na ulicu 1. maja, a zatim uz sadejstvo sa 3./211. okbr glavnim snagama produžiti napad u zahvatu ulice 1. maja, a pomoćnim razbiti ustaške snage u rejonu naselja 6. proleterske divizije.⁶²⁷

Grafički prikaz naređenja OG Jug br. 235-1 (samo glavne jedinice)

⁶²⁷ Dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2667-0119-2669; ERN teksta na eng. ET 0119-2667-0119-2669, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 235-1, pukovnik Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991.

(b) "Leva Supoderica" i "Petrova Gora", koje se pominju u naređenju br. 235-1,⁶²⁸ dva su odreda mesne srpske TO u sklopu TO-a Vukovar. Nazivi ovih odreda (mesnog srpskog) TO-a, "Leva Supoderica" i "Petrova Gora" - odnose se na vukovarska naselja.⁶²⁹

(c) Formiranje jedinica mesnog srpskog TO-a u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu u leto 1991. izvršeno je po istom principu kao i u drugim delovima Hrvatske u kojima je živio znatan broj Srba. Kada nije učestvovao u dejstvima, mesni srpski TO u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu bio je do 9. oktobra 1991. potčinjen mesnom srpskom MUP-u, kojim je rukovodio Radovan Stojičić.⁶³⁰ Radovan Stojičić zvani Bađa kasnije je postao zamenik/pomoćnik ministra za unutrašnje poslove Republike Srbije.⁶³¹ Samoproglašeno telo "Velika narodna skupština Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srem" je 20. oktobra 1991. prihvatila odluku da se "TO Srbije, Baranje i zapadnog Srema" pripoji oružanim snagama SFRJ.⁶³² Nema dokaza o tome u kojoj meri je ta odluka sprovedena.

(d) Odredi (mesnog srpskog) TO-a, "Leva Supoderica" i "Petrova Gora" u tesnoj su vezi sa SRS-om Vojislava Šešelja. Dana 18. oktobra 1991. Dušan Filipović je poslao rukom pisano pismo sa žigom "TO Vukovar" o "legalizaciji rada" jedinice "Leva Supoderica" i imenovanju Milana Lančuzanina zvanog Kameni za njenog komandanta.⁶³³ Prema pisanju časopisa SRS-a "Velika Srbija", "Leva Supoderica" je "četnički

⁶²⁸ Dokazni predmet br. 5, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2667-0119-2669; ERN teksta na eng. ET 0119-2667-0119-2669, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 235-1, pukovnik Mile Mrkšić, 29. oktobar 1991.

⁶²⁹ Vidi npr. dokazni predmet br. 454, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5667-0340-5670; ERN teksta na eng. L001-2833-L011-2843, Zapovest za blokadu i napad, pukovnik Mile Mrkšić, 1. oktobar 1991.

⁶³⁰ Dokazni predmet br. 446, ERN teksta na b/h/s-u 0063-6946-0063-6946; ERN teksta na eng. 0064-1702-0064-1702, Potvrda štaba TO-a Slavonije, Baranje i zapadnog Srema, koju je potpisao Stojičić, 13. decembar 1991.

⁶³¹ Dokazni predmet br. 447, ERN teksta na b/h/s-u 0161-2990-0160-2992; ERN teksta na eng. ET 0160-2990-0160-2992, Odgovor na ministarsko pitanje Tode Vojvodića, Radovan Stojičić, pomoćnik ministra, načelnik Sektora JB, 26. maj 1992.

⁶³² Dokazni predmet br. 450, ERN teksta na b/h/s-u 0333-2410-0333-5746; ERN teksta na eng. Zvanična odluka Velike skupštine Srpske oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srem, Službeni list SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srem br. 1, Beli Manastir, 9. oktobar 1991.

⁶³³ Dokazni predmet br. 105, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2670-0119-2670; ERN teksta na eng. ET 0119-2670-0119-2670, rukom pisana beleška, Dušan Filipović, 18. oktobar 1991.

odred".⁶³⁴ Vojislav Šešelj je 15. maja 1993. u "četničkog vojvodu" unapredio Milana Lančužanina, komandanta odreda "Leva Supoderica".⁶³⁵

(e) Pukovnik Marko Marić, pomoćnik komandanta za političko i moralno vaspitanje, u razgovoru za "Narodnu armiju" potvrđuje da su dobrovoljci (grupe) koje je angažovala stranka bili prepotčinjeni gmtbr za vreme dejstava u Vukovaru.⁶³⁶

Sve češće se priča da, navodno, na područjima gdje dejstvuje i Vaša jedinica, postoji više "vojski". Neki ih nazivaju i paravojnim formacijama. Koliko je to tačno i kako sinhronizujete njihove aktivnosti?

Nije tu reč ni o paravojnim formacijama, ni o više vojski, već o dobrovoljačkim grupama. S obzirom na to da smo najjača i najstarija jedinica, pokušali smo da odmah stavimo pod kontrolu sve dobrovoljačke grupe, posebno u smislu rukovođenja i komandovanja. Bilo je stranački obojenih dobrovoljačkih grupa, koje su pokušavale da se istrgnu svakoj kontroli. Mi smo ih međutim, jasno i glasno upozorili da za sve važe pravila koja važe i za jedinice Jugoslovenske narodne armije. Ljudi su ih prihvatili i do sada nije bilo njihovog narušavanja.

(f) Dana 9. novembra 1991. Ljubiša Petković, načelnik Ratnog štaba SRS poslao je dopis "komandantu odreda Leva Supoderica uz napomenu "pismo pročitati pred svima".⁶³⁷ U Petkovićevom dopisu navedena su jasna uputstva "komandantu odreda Leva Supoderica" da imenuje komandire i stavi sve dobrovoljce pod njihovu komandu.

Srpska radikalna stranka
Ratni štab
Beograd, Ohridska br. 1
tel.: 011/547-745

⁶³⁴ Pored dokumenata o kojima je bilo reči u ovom delu: dokazni predmet br. 467, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3138-0041-3140, ERN teksta na eng. ET 0041-3138-0041-3140; *Živeće srpski Vukovar*, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija" br. 12, februar 1992.

⁶³⁵ Dokazni predmet br. 468, ERN teksta na b/h/s-u 0346-2545-0346-2548; ERN teksta na eng. 0346-2545-0346-2548, Naredženje br. 124, Srpski četnički pokret, 13. maj 1993, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0346-2361-0346-2561, *Srpska radikalna stranka*, Vojislav Šešelj, ABC GLAS, 1995.

⁶³⁶ Dokazni predmet br. 390, ERN teksta na b/h/s-u 0114-7707-0114-7707, ERN teksta na eng. ET 0114-7707-0114-7707, *Vukovar oslobadaju hrabri*, "Narodna armija", 19. oktobar 1991.

⁶³⁷ Dokazni predmet br. 561, ERN teksta na b/h/s-u 0116-9457-0116-9457; ERN teksta na eng. 0307-1154-0307-1154, Dopis komandanta Ratnog štaba SRS komandantu odreda "Leva Supoderica", 9. novembar 1991.

Komandantu odreda "Leva Supoderica"

Gospodine komandante!

Svi dobrovoljci koje vam je Srpska radikalna stranka uputila stavljaju se pod vašu komandu i zaštitu T.O. Vukovar. Ratni štab SRS za komandanta dobrovoljaca u Vukovaru imenovao je hrabrog i iskusnog borca Katić Slobodana iz Beograda.

Molim vas da u zajedničkoj saradnji odredite i imenujete komandire odelenja, uz preporuku da se Vakić Branislav iz Niša, imenuje za komandira voda dobrovoljaca iz Niša, Leskovca i okoline.

Komandantu dobrovoljaca kao i komandirima voda i odelenja ne odobravaju se samostalne akcije bez saglasnosti komandanta odreda.

Ratni štab SRS obavezuje komandanta odreda da svim dobrovoljcima izda potvrdu o vremenu provedenom na ratištu i nagradi ih sa po dva dana. Svim borcima izdati po dve potvrde; jedna odmah prilikom stupanja u jedinicu na kojoj se uvodi datum dolaska sa datumom do daljnjeg a druga prilikom povratka do određenog datuma. Napominjemo da su samo vaše potvrde merodavne za pravdanje odsustva s radnog mesta. Za borce koje ste vratili zbog nediscipline ili bilo kog drugog razloga kao i za borce koji su pokazali izuzetnu hrabrost molim vas da nas pismeno obavestite. Svi borci redovno će primati pisma od rodbine a isti to mogu učiniti preko naših veza.

Svim borcima želimo dobro zdravlje i povratak, kada oslobodite Vukovar, prestonice Srpske Oblasti, Slavonije, Baranje i zapadnog Srema.

Beograd
09. 11. 1991. godine
Načelnik Ljubiša Petković

NAPOMENA: Pismo pročitati pred svim borcima.

Dopis Ljubiše Petkovića od 9. novembra 1991. naznaka je tesnih veza između Ratnog štaba SRS i mesnog srpskog TO-a u Vukovaru i učesću dobrovoljaca iz SRS-a u tom TO-u. Dopis takođe pokazuje ovlašćenje Ratnog štaba SRS-a nad jedinicama sastavljenim od dobrovoljaca SRS-a za vreme dejstava.

Prema onome što je izjavio za BBC-jevu seriju *Smrt Jugoslavije*, predsednik SRS-a Vojislav Šešelj je u martu 1995. obišao dobrovoljce iz SRS-a koji su učestvovali u borbama u Vukovaru i sastao se sa

predstavnicima Komande OG Jug, između ostalih i sa pukovnikom Miletom Mrkšićem i majorom Veselinom šljivančaninom:⁶³⁸

Ali ja sam se sreo sa generalom Mrk... Mrkšićem, komandantom gardijske brigade koja je učestvovala u... u operaciji oslobađanja Vukovara pod... čijom komandom su bili... naši dobrovoljci.

Hm... Bili su pod... hm... komandom četničkog vojvode Kamenog, koji je bio pod komandom generala Mrkšića. I tamo sam ga sreo. Razgovarao sam sa njim, video... hm... obišao linije fronta itd. Čak mi je... hm... tamo dao i šlem. I ja sam... istakao moj četničku oznaku dvoglavog orla... i kasnije su me ljudi pitali... a moja glava je bila prevelika za to, pa sam ga pitao ima li vojska nešto veće. Tamo sam se sastao sa generalom Mrkšićem i celim nizom drugih nižih starešina. Tamo je bio i pukovnik šljivančanin. On ... on se, međutim, više bavio propagandnim ratom.

Šešeljev obilazak zone odgovornosti OG Jug (područje pod vojnom kontrolom)⁶³⁹ nije zabeležen u Ratnom dnevniku gmtbr koji prati učešće gmtbr u dejstvima za zauzimanje Vukovara⁶⁴⁰.

(g) Ratni dnevnik 1. gardijske motorizovane brigade (gmtbr) za period od 1. oktobra do 21. novembra 1991. Postoji sledeća beleška sa datumom 6. novembar 1991:

Selo Negosla vci 1030 časova, 6. novemb ar	Komandant JOd-1 izvestio da ima problema sa uključivanjem dela jedinice u borbu (međusobnih nesporazuma između pripadnika dobrovoljačkih jedinica – Šešeljevih i pripadnika TO)	potpis: major Trifunović	Komandant OG JUG naredio JOd-1 da pozove starešine i da reši taj problem.
---	--	--------------------------------	---

⁶⁴¹

⁶³⁸ Dokazni predmet br. 439, ERN teksta na eng. 0321-8875-0321-8914, transkript intervjua za *Smrt Jugoslavije*, mart 1995, na str. 0321-8892.

⁶³⁹ Vidi npr. dokazni predmet br. 583, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5680-0340-5680; ERN teksta na eng. L011-4034-L011-4036, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 349-1, pukovnik Mile Mrkšić, 9. novembar 1991.

⁶⁴⁰ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5434; engleski prevod L010-0496-L006-0526), Ratni dnevnik Gardijske motorizovane brigade, od 1. oktobra do 21. novembra 1991.

⁶⁴¹ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, na str. L010-0531.

(i) U Redovnom borbenom izveštaju Komande OG Jug, str. pov. br. 402- 1, od 15. novembra 1991, upućenom Komandi 1. VO-a i SSNO-u pod stavkom "današnji gubici" stoji sledeće:

1. U toku dana imali smo sledeće gubitke:

a/ Gmtbr

....

b/ ostale jedinice:

- poginulo 3. (1. dobrovoljac živković Dragoslav iz Šešeljeve stranke iz Leskovca)⁶⁴²

(j) U jednom razgovoru za štampu koji je dao krajem novembra 1991, kapetan Miroslav Radić, komandant pešadijske čete 1. bataljona 1. gardijske motorizovane brigade (gmtbr), opisao je situaciju sledećim rečima:

U jednom trenutku, u četi kojom sam komandovao, bilo je oko pet stotina ljudi različitih nacionalnosti i različitih stranačkih opredeljenja, od aktivnih vojnika preko dobrovoljaca i rezervista, do četnika i srpskih dobrovoljaca. Morao sam sve njih da objedinim pod jednu komandu da bih postigao uspeh.⁶⁴³

Radić je takođe izjavio da je on nadležan za mesni srpski TO i da odred "Leva Supoderica" "da tako kažem, sponzorise Srpska radikalna stranka"^{644/}.⁶⁴⁵ Ovo potvrđuje da su starešine OG Jug znale da je odred mesnog srpskog TO-a "Leva Supoderica" u tesnoj vezi sa SRS-om.

(k) Članak *Razmene "svi za sve" oslobađaju ratne zločince – "uhićene" ustaše*, objavljen u broju 12. časopisa SRS, "Velika Srbija", navodi da dobrovoljci SRS i ostali koji su u vezi sa SRS-om imaju pristup vojnicima zarobljenim tokom borbi u Vukovaru u novembru 1991. U članku iz "Velike Srbije" nalazi se i razgovor sa Jovom Ostojićem,⁶⁴⁶ koji je navodno

⁶⁴² Dokazni predmet br. 573; ERN teksta na b/h/s-u 0327-1235-0327-1236; eng. ET 0327-1235-0327-1236, OG Jug, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 402-1, 15. novembar 1991. godine.

⁶⁴³ Dokazni predmet br. 555; ERN teksta na b/h/s-u/eng. 0059-3913-0059-3917, *Kapetan Miroslav Radić: Rat mi se ogadio*, razgovor s kapetanom Miroslavom Radićem, "Intervju", 29. novembar 1991.

⁶⁴⁴ SRS: srpska radikalna stranka .

⁶⁴⁵ Dokazni predmet br. 555; ERN teksta na b/h/s-u/eng. 0059-3913-0059-3917 *Kapetan Miroslav Radić: Rat mi se ogadio*, razgovor s kapetanom Miroslavom Radićem, "Intervju", 29. novembar 1991.

⁶⁴⁶ Vojislav Šešelje je u maju 1993. proglasio Jovu Ostojića za "četničkog vojvodu" za njegove zasluge tokom dejstava u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu: vidi dokazni predmet br. 468, ERN teksta na b/h/s-u 0346-2545-0346-2548; ERN eng. 0346-2545-0346-

omogućio autoru članka da razgovara sa zarobljenicima, kao i razgovor sa dva ratna zarobljenika Hrvata, koji su, prema rečima autora, "ustaše".⁶⁴⁷ U članku *Živeće srpski Vukovar – razgovor sa Milanom Lančuzaninom*, koji je takođe objavljen u "Velikoj Srbiji" u februaru 1992, kaže se sledeće⁶⁴⁸:

Komandant "Kameni", stolar po zanatu i otac dvoje dece, organizator otpora u ovom kraju je stari ustaški "poznaničnik". Dvanaestog maja prošle godine uhapšen je u Nuštru i u zatvoru pretučen zato što je pijanim čuvarima odbio da peva ustaške pesme. Tučen je do nesvesti i onda su ga, dok je ležao krvav na podu, kvasili mokraćom i vraćali mu svest. Tada još rat nije vođen ovom žestinom, pa je premlaćen pušten iz zatvora. Smatrali su da je to dovoljna kazna za "nepoćudnog" Srbina. Jedan od njegovih tamničara i mučitelja uhvaćen je kasnije u Borovom Selu. Isporučili su ga "Kamenom", koji je tada bio vođa jedne grupe ustanika.

Nekadašnjeg ustaškog silnika koji se, u promenjenim okolnostima, tresao od straha i molio za milost, "Kameni" nije ubio! Nešto batina mu je vratio, ali ni približno onako krvnički. Jedina satisfakcija mu je bila da mu ustaša, i sa njim uhvaćena grupa, pevaju četniške pesme.

...

(l) U razgovoru za BBC-jevu seriju *Smrt Jugoslavije* komandant 1. VO-a general-pukovnik Panić (a od septembra 1991. komandant svih kopnenih snaga SFRJ koje su delovale u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu), u vezi sa operacijama u Vukovaru je rekao sledeće:

"Sve ove formacije: Arkanovi "Tigrovi", Šešeljevi četnici, bile su pod mojom komandom. Oni koji su pokazivali samovolju bili su udaljeni s tog područja, razoružani i vraćeni kući." /prevod s engleskog/⁶⁴⁹

(m) Nekadašnji "četnički vojvoda", Branislav Vakić, koji je takođe učestvovao u napadima na Vukovar,⁶⁵⁰ u jednom razgovoru objavljenom u

2548, Naredba br. 124, Srpski četnički pokret, 13. maj 1993, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN br. 0346-2361-0346-2561, *Srpska radikalna stranka*, Vojislav Šešelji, ABC GLAS, 1995.

⁶⁴⁷ Dokazni predmet br. 412, ERN teksta na eng. ET 0041-3164-0041-3166, izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija" br. 12, 28. februar 1992.

⁶⁴⁸ Dokazni predmet br. 467, ERN teksta na b/h/s-u 0041-3138-0041-3140, ERN teksta na eng. ET 0041-3138-0041-3140, "Živeće srpski Vukovar", izvadak iz teksta na b/h/s-u, ERN 0041-3135-0041-3202, "Velika Srbija" br. 12, februar 1992.

⁶⁴⁹ Dokazni predmet br. 544, ERN eng. 0460-7848-0460-7876, transkript razgovora sa general-potpukovnikom životom Panićem za BBC-jevu seriju *Smrt Jugoslavije*, oktobar -novembar 1991, na str. ERN eng. 0460-7848.

⁶⁵⁰ Dokazni predmet br. 561, ERN teksta na b/h/s-u 0116-9457-0116-9457; ERN teksta na eng. 0307-1154-0307-1154, Dopis komandanta Ratnog štaba SRS komandantu odreda "Leva Supoderica", 9. novembar 1991.

medijima u septembru 1994. istakao je da su "srpski četnici", pošto su početkom novembra 1991. ušli u Vukovar, dobili oružje od majora Veselina Šljivčanina i da su preko Šljivčanina saradivali sa JNA.

Kad je došlo do prvih incidenata sa hrvatske strane i prvih napada na srpska sela u Slavoniji, tamo su se uputili srpski dobrovoljci na poziv Teritorijalne odbrane i srpskog naroda. U Borovo Selo nas je pozvao pokojni Vuksan Šoškočanin i tamo smo od tadašnje JNA dobili "tompson". Početkom novembra 1991. mi, srpski četnici, smo na poziv JNA ušli u Vukovar preko Negoslavaca. Tada smo od Veselina Šljivčanina, majora tadašnje JNA, dobili oružje i saradivali s njim, odnosno sa jugoslovenskom vojskom.

Posle oslobođenja Vukovara smo krenuli u zapadnu Slavoniju. Tamo su moji dobrovoljci i četnici dobili oružje, o čemu je lično obavешten komandant zapadne Slavonije, general Uzelac. /prevod s engleskog/⁶⁵¹

(18) Dana 8. novembra 1991. SSNO je naredio 1. VO da popuni gmtbr sa jedinicom vojne policije veličine čete (100 ljudi).⁶⁵²

(19) Dana 14. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić je izdao strogo poverljivo naređenje br. 394-2, *Regulisanje pitanja kontrole teritorije i obezbeđenje jedinica*. Mrkšić, između ostalog, naređuje jedinicama OG Jug da uspostave potpunu kontrolu nad teritorijom, provere lica koja žele da se vrate ili usele u naselje i odmah uhapsu sumnjive, upozoravajući na "striktno poštovanje" naređenih mera.⁶⁵³

(20) Dana 14.⁶⁵⁴ i 16. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdao je daljnja naređenja za produženje "napadne operacije Vukovar". U strogo poverljivom naređenju br. 403-1 od 16. novembra, među potčinjenim jedinicama OG Jug pominju se 1. i 2. motorizovani bataljon i 2. bataljon vojne policije, a ne 1. i 2. jurišni odred

⁶⁵¹ Dokazni predmet br. 612; ERN eng. 0068-1955-0068-1958, Razgovor s Branislavom Vakićem, *Telegraf*, 28. septembar 1994.

⁶⁵² Dokazni predmet br. 582, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5666-0340-5666, ETRN teksta na eng. L011-2992-L011-2993, strogo poverljivo naređenje br. 29-64, SSNO, general-pukovnik Blagoje Adžić, 8. novembar 1991.

⁶⁵³ Dokazni predmet br. 957, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1232-0327-1232, ERN teksta na eng. ET 0327-1232-0327-1232, strogo poveljivo naređenje OG Jug br. 394-2, 14. novembar 1992.

⁶⁵⁴ Dokazni predmet br. 958, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1233-0327-1234; ERN teksta na eng. ET 0327-1233-0327-1234, strogo poverljivo naređenje br. 398-1, OG Jug, pukovnik Mile Mrkšić, 14. novembar 1991.

(premda prema naređenju 1. jurišni odred još uvek postoji)⁶⁵⁵ i da 2. bataljon vojne policije treba da koristi jurišne grupe.⁶⁵⁶ Dana 16. novembra Mrkšić je obavestio 1. VO da su "i dalje prisutni problemi motivacije jednog dela dobrovoljačkih jedinica i pripadnika TO sa uključivanjem u borbu"⁶⁵⁷.

(21) General-pukovnik života Panić je u svom strogo poverljivom naređenju br. 1614-82/79 od 16. novembra 1991. ponovio svoja ranija naređenja da sve jedinice treba da se stave pod komandu JNA (pa tako i OG Jug) i da se jednako postupa sa JNA i pridotim jedinicama.⁶⁵⁸

Komanda 1. VO – IKM

str. pov. br. 1614-82/79

16. 11. 1991.

Vrlo hitno

Uručiti odmah

Komandi 1. VO, 12. K, 1. pgma, og jug, 152. mabr, 310. sssr pvo, 305. inzbr, rrf i pšto AP Vojvodine.

- na ličnost načelnika - komandanta –

N a r e đ u j e m:

1. prvopotčinjene i pridodate jedinice prihvatati krajnje odgovorno i u svemu ih tretirati kao formacijske sastave sve do izvršenja zadatka.

Isti tretman imati prema pridotim i prepotčinjenim jedinicama JNA, TO i dobrovoljačkim sastavima ako su stavljeni pod komandu jedinice JNA bez obzira da li su angažovane za izvršenje borbenih zadataka, kontrolu teritorije ili uspostavu vojne vlasti.

Posebnu pažnju posvetiti pozadinskom obezbeđenju pridotih i prepotčinjenih jedinica.

...

Komandant,

general-potpukovnik

⁶⁵⁵ To se može zaključiti poredžnjem strogo poverljivog naređenja br. 398-1 i br. 403-1.

⁶⁵⁶ Dokazni predmet br. 585, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5683-0340-5684. ERN teksta na eng. L011-4042-L011-4046, strogo poverljivo naređenje br. 403-1, OG Jug, pukovnik Mile Mrkšić, 16. novembar 1991.

⁶⁵⁷ Dokazni predmet br. 932, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1239-0327-1240, ERN teksta na eng. ET 0327-1239-0327-1240, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 407-1, pukovnik Mile Mrkšić, 16. novembar 1991.

⁶⁵⁸ Dokazni predmet br. 601, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3214-0364-3215, ERN teksta na eng. ET 0364-3214-0364-3215, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/79, 1. VO, general-potpukovnik života Panić, 16. novembar 1991.

života Panić, s.v.

17. 11.

1991.

(22) Dana 18. novembra u 9:45 časova, komandant OG Jug, pukovnik Mile Mrkšić je razgovarao sa predstavnikom Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) za Vukovar o uslovima predaje "ustaških" snaga u Vukovaru. Prema Ratnom dnevniku OG Jug, komandant OG Jug je "zahtevao bezuslovnu predaju i garantovao sigurnost ustaškim snagama u skladu sa Ženevskom konvencijom"⁶⁵⁹ Dana 18. novembra 1991. u 17:30 časova načelnik štaba gmtbr izveštava o tome da su 1. i 2. bataljoni vojne policije gmtbr zauzeli centar Vukovara.⁶⁶⁰

Evakuacija vukovarske bolnice (od 19. do 21. novembra 1991)

Operacije evakuacije pre evakuacije vukovarske bolnice

(1) Evakuacija vukovarske bolnice nije jedina operacija evakuacije koju je OG Jug izvršila za vreme svog učešća u dejstvima čiji je cilj bio zauzimanje Vukovara. U oktobru i novembru 1991. MKCK, PMEZ i druge organizacije organizovale su evakuaciju ranjenih i bolesnih iz Vukovara u Hrvatsku. Jedna takva evakuacija izvršena je 19. oktobra 1991.

selo Negoslavci 7:10 časova, 19. oktobar 1991.	Zbog dolaska humanitarne kolone za izvlačenje ranjenih i povređenih iz Vukovara oko 07:00 časova, došlo je do totalne obustave vatre.	/potpis/: škorić
---	--	------------------

⁶⁶¹

(2) Dana 18. novembra 1991. na Mitnici se predao veliki broj pripadnika hrvatskih snaga. Prema Ratnom dnevniku gmtbr (tj. OG Jug), pukovnik Nebojša Pavković se 18. novembra u 9:50 časova vratio iz sektora Mitnica gde se tokom pregovora dogovorio o predaji hrvatskih snaga na

⁶⁵⁹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991, 9:45 časova.

⁶⁶⁰ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991, 17:30 časova.

⁶⁶¹ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. oktobar 1991.

tom području.⁶⁶² Po Pavkovićevom povratku, upućena su vozila i autobusi radi pomoći u evakuaciji.⁶⁶³ Dana 18. novembra 1991. u 16:00 časova počela je evakuacija i transport stanovništva iz "oslobođenog dela Vukovara".⁶⁶⁴

(3) Prema Ratnom dnevniku gmtbr, 19. novembra 1991. u 13:00 časova načelnik štaba OG Jug je javio da "aktivnost oko izvlačenja civila i zarobljenih ustaša teče organizovano, ali da je otežana zbog velikog broja civila"⁶⁶⁵.

(4) Prema izveštajima OG Jug, hrvatske vlasti su ponekad odbijale konvoje sa ljudima evakuisanim iz Vukovara. To se desilo 19. novembra 1991, sa konovojem koji je, prema Ratnom dnevniku gmtbr, upućen u županju⁶⁶⁶:

selo Negoslavci 14:00 časova, 19. novembar 1991.	Komandi <i>OG Jug</i> javljeno da ustaške vlasti nisu primile konvoj od 16 autobusa sa civilima koji su upućeni u županju. Isti su vraćeni u zonu odgovornosti <i>OG Jug</i> .	/potpis/: major Trifunović
--	--	-------------------------------

Sa time je bilo problema i 20. novembra 1991, kada je odlučeno da se konvoj uputi u Sremsku Mitrovicu (Srbija).⁶⁶⁷

⁶⁶² Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991, 09:50 časova.

⁶⁶³ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991, 14:00 časova.

⁶⁶⁴ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991, 16:00 časova.

⁶⁶⁵ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. novembar 1991, 13:00 časova.

⁶⁶⁶ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. novembar 1991, 14:00 časova.

⁶⁶⁷ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 20. novembar 1991, 10:30 časova.

selo Negoslavci 10:30 časova, 20. novembar 1991.	U 10:30 časova pukovnik Pavković javio da ustaške vlasti nisu primile civile koji su u konvoju transportovani u selo Nuštar (reon Zidine)	/potpis/: major Trifunović
selo Negoslavci 15:00 časova,	Konvoj sa civilima i ranjenima nije primljen od ustaških vlasti u reonu sela Nuštar. Isti je vraćen i upućen u šid i Sremsku Mitrovicu.	/potpis/: major Trifunović

(5) Dana 20. novembra 1991. u 18:00 časova u istom redovnom borbenom izveštaju u kom navodi da su njegove snage zauzele vukovarsku bolnicu, Mrkšić javlja 1. VO i SSNO da je "u toku 19. novembra 1991. organizovano su sprovedene mere za izvlačenje, evakuaciju i transport civilnog stanovništva i zarobljenih pripadnika ustaških snaga", i dodaje da se "prilikom selekcije, transporta i primopredaje ratnih zarobljenika u svemu postupalo po Ženevskoj konvenciji o ratnim zarobljenicima".⁶⁶⁸

(6) Mrkšić takođe javlja o poteškoćama sa konvojem upućenim u Nuštar (vidi ranije u tekstu) i navodi da je transport civila koji je vraćen "juče" (19. novembra 1991), "i danas" (20. novembra 1991) nekoliko puta vraćen sa ugovorenog mesta za predaju u reonu sela Nuštar, dodajući da je konvoj potom upućen u šid, dok je konvoj sa ranjenicima koji je trebalo da bude upućen u Republiku Hrvatsku, upućen u Sremsku Mitrovicu.⁶⁶⁹ Iste poteškoće su se javile sa konvojem iz "Veleprometa".⁶⁷⁰

(7) Probleme sa konvojima koji su upućeni u deo Hrvatske pod kontrolom hrvatskih vlasti koje je Mrkšić naveo pominju se u dnevnom izveštaju 1. VO upućenom Operativnom centru Generalštaba oružanih snaga SFRJ, strogo poverljivom dnevnom borbenom izveštaju br. 1614-177

⁶⁶⁸ Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-0119-2666, Strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991.

⁶⁶⁹ Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-0119-2666, Strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991.

⁶⁷⁰ Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-0119-2666, Strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991.

od 20. novembra 1991.⁶⁷¹ Prema tom izveštaju, OG Jug je imala probleme sa konvojem civila upućenim u Nuštar koji hrvatske vlasti nisu primile, već su ga vratile u sektor šid. Nadalje, u izveštaju 1. VO br. 1617-77 se govori da je tokom dana ekipa komande vojne oblasti stekla uvid u organizaciju evakuacije stanovništva, njihovoj "trijaži i upućivanju u prihvatne centre", kao i u organizaciju i postupke sa zarobljenicima. Rad i postupak sa zatvorenicima odvija se "striktno u skladu sa ženevskom konvencijom o ratnim zarobljenicima".⁶⁷²

Sporazum u Zagrebu

(1) Dana 18. novembra 1991. hrvatski ministar za zdravlje Andrija Hebrang, pregovarač na strani JNA general Andrija Rašeta i predstavnici MKCK i "Lekara bez granica" potpisali su sporazum o evakuaciji vukovarske bolnice.⁶⁷³

(2) Prema odredbama sporazuma o evakuaciji, JNA će bolesne i ranjene iz bolnice predati hrvatskim vlastima u Zidinama. Nigde u sporazumu o evakuaciji nema reči o tome da JNA preda evakuisane nekim drugim vlastima ili organu.⁶⁷⁴ Činjenica da takve odredbe u sporazumu o evakuaciji nema važna je zbog načina na koji je OG Jug 20. novembra 1991. izvršila evakuaciju vukovarske bolnice.

(3) Najvažnije tačke sporazuma su sledeće:

(a) strane garantuju prekid vatre oko bolnice i uz pravce koji su sporazumom određeni za evakuaciju;

(b) strane će se dogovoriti o pravcu evakuacije;

(c) za vreme evakuacije, bolnica se smatra neutralnim područjem i biće pod zaštitom MKCK, koji će obavestavati strane o neutralnosti;

⁶⁷¹ Dokazni predmet br. 590, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0026-0345-0029, ERN eng. 0345-0026-0345-0029-EDT/radna verzija prevoda, Borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-177, 20. novembar 1991.

⁶⁷² Dokazni predmet br. 590, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0026-0345-0029, ERN eng. 0345-0026-0345-0029-EDT/radna verzija prevoda, Borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-177, 20. novembar 1991.

⁶⁷³ Dokazni predmet br. 208, ERN eng. 0038-1397-0038-1397, Sastanak u vezi sa humanitarnim konvojem za evakuisanje ranjenika i bolesnika iz vukovarske bolnice, 18. novembar 1991.

⁶⁷⁴ Dokazni predmet br. 208, ERN eng. 0038-1397-0038-1397, Sastanak u vezi sa humanitarnim konvojem za evakuisanje ranjenika i bolesnika iz vukovarske bolnice, 18. novembar 1991.

(d) PMEZ će pratiti evakuaciju i imati potpuni pristup svim elementima evakuacije i;

(e) strane će omogućiti predstavnicima MKCK, "Lekara bez granica" i "Malteškog krsta" da učestvuju u evakuaciji i odobriti im da pružaju pomoć i prate evakuaciju.⁶⁷⁵

(4) U Ratnom dnevniku gmtbr se ne pominje ovaj sporazum. U Ratnom dnevniku gmtbr nisu zabeležena ni konkretna naređenja 1. VO ili OG Jug na osnovu kojih bi se sporazum o evakuaciji sproveo u delo.⁶⁷⁶ Uzimajući u obzir nivo na kojem je postignut sporazum o evakuaciji i učešće međunarodnih organizacija, neobično je da to u Ratnom dnevniku gmtbr nije zabeleženo.

(5) General-pukovnik života Panić, komandant 1. VO, u razgovoru za seriju *Smrt Jugoslavije* izjavio je da je za evakuaciju vukovarske bolnice bio zadužen major Veselin Šljivančanin.⁶⁷⁷

Sprovođenje sporazuma o evakuaciji vukovarske bolnice (uključujući i predaju mesnom srpskom TO-u)

(1) Dana 18. novembra u 01:25 časova, Marin Vidić, predstavnik hrvatske vlade, stupio je u kontakt sa OG Jug da bi razgovarao sa pukovnikom Miletom Mrkšićem o "povrednim i obolelim koji se nalaze u bolnici i o drugim pitanjima pregovora oko prekida vatre". Dežurni tim OG Jug zakazao je razgovor Vidića i Mrkšića za 18. novembar u 08:00 časova.⁶⁷⁸

(2) U strogo poverljivom dopisu 1. VO br. 1614-82/81 od 18. novembra 1991, general-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO, naređuje OG Jug da "u toku prepodneva, do 10:00 časova, 19.11.1991, zauzme bolnicu" u Vukovaru u sadejstvu sa OG Sever.

(a) U naređenju br. 1614-82/81 ne pominje se evakuacija bolnice.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Dokazni predmet br. 208, ERN eng. 0038-1397-0038-1397, Sastanak u vezi sa humanitarnim konvojem za evakuisanje ranjenika i bolesnika iz vukovarske bolnice, 18. novembar 1991.

⁶⁷⁶ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

⁶⁷⁷ Dokazni predmet br. 544, ERN eng. 0460-7824-0460-7876, transkript razgovora sa životom Panićem, oktobar i novembar 1994, na str. ERN eng. 0460-7856.

⁶⁷⁸ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar u 01:40 časova.

⁶⁷⁹ Dokazni predmet br. 444, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0021-0345-0023, eng. 0345-0021-0345-0023-EDT/radna verzija prevoda, Izveštaj 1. VO br. 1614-82/81, general-potpukovnik života Panić, 18. novembar 1991.

(b) General-potpukovnik života Panić u svom naređenju br. 1614-82/81 navodi nekoliko izričitih upozorenja pukovniku Miletu Mrkšiću i drugim nižim starešinama, obaveštavajući ih na taj način, između ostalog, o opasnosti od odmazde, naročito kad se radi o jedinicama "mesne TO":

i. Tačka 3: "U izvršavanju prednjih zadataka, kao i u svim dejstvima u zoni angažovanja jedinica 1. VO na razbijanju ustaških snaga, u svemu se pridržavati ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima."⁶⁸⁰

ii. Tačka 5: "...u fazi pripreme, najenergičnije sprečite svaku pojavu nediscipline, nevojničkog izgleda i ponašanja, što realizovati u toku 19.11.1991. Za ovaj zadatak komandanti svih nivoa obezbediće realne i povoljne uslove da se postavljeni zadatak izvrši."

iii. U tački 8 najeksplicitnije se i nedvosmisleno govori o opasnostima od mesne (srpske) TO: "8. Svaka jedinica u svojoj zoni odgovornosti u potpunosti mora da vlada celokupnim stanjem na teritoriji, za šta činim odgovornim komandante svih nivoa. Ratni zakoni nisu stupili na snagu, pa samim tim, a i inače, niko nema pravo na odmazdu i druge oblike osвете, kao što su to vršile neke jedinice mesne TO. Uбудuće, za ovakve i slične postupke vinovnike hapsiti i preduzimati odgovarajuće zakonske mere."⁶⁸¹

(c) U 9. tački gorepomenutog naređenja br. 1614-82/81, general-potpukovnik života Panić ponavlja ranija naređenja da "sve jedinice i sastavi (dobrovoljci, mesne zajednice i dr), koji učestvuju u borbenim dejstvima na prostoru 1. VO" moraju biti pod komandom JNA, "u protivnom, iste razoružati i udaljiti, a ekstremne hapsiti i preduzimati odgovarajuće zakonske mere."

komanda 1. VO /vojna oblast/ - IKM /istureno komandno mesto/
str.pov.br.1614-82/81
18.11.1991. godine

Vrlo hitno
Uručiti odmah

⁶⁸⁰ Dokazni predmet br. 444, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0021-0345-0023, eng. 0345-0021-0345-0023-EDT/radna verzija prevoda, Izveštaj 1. VO br. 1614-82/81, general-potpukovnik života Panić, 18. novembar 1991.

⁶⁸¹ Dokazni predmet br. 444, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0021-0345-0023, eng. 0345-0021-0345-0023-EDT/radna verzija prevoda, Izveštaj 1. VO br. 1614-82/81, general-potpukovnik života Panić, 18. novembar 1991.

Komandi 1. VO, 12. K /korpus/, 1. pgmd /proleterska gardijska mehanizovana divizija/, OG "Jug", 152. mabr /mešovita artiljerijska brigada/, 310. SSRP PVO /srednjo-samohodno-raketni puk protivvazdušne odbrane/, 305. inžbr /inžinjerijska brigada/, RRF /rečna ratna flota/ i PŠTO /pokrajinski štab teritorijalne odbrane/ AP /autonomne pokrajine/ Vojvodine i GŠ /Glavni štab/ OS /oružanih snaga/ SFRJ /Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije/ - prva uprava

(-na ličnost komandanta - načelnika -)

Oružane snage Hrvatske na prostoru izvođenja borbenih dejstava jedinica 1. VO su poražene.

Međutim, padom Vukovara rat nije završen i sada ulazimo u još žešći i okrutniji rat sa ustaškim snagama.

Ustaške snage, a naročito njihovi najekstremniji delovi nastaviće borbu podmuklo, izvođenjem diverzantskih i terorističkih akcija u bližoj i dubljoj pozadini jedinica kao i na oslobođenim delovima teritorije.

Otkrivanje diverzantsko-terorističkih i drugih grupa neprijatelja biće veoma složeno, tim pre što će isti biti odeveni u uniforme pripadnika JNA, naoružani i opremljeni našim naoružanjem i opremom.

U cilju konačnog potpunog razbijanja ustaških snaga u zoni izvođenja borbenih dejstava, jačanja borbene gotovosti i priprema za naredna dejstva,

n a r e d u j e m:

1. OG "Jug" - izvršiti detaljnu i potpunu pripremu i u sadejstvu sa tg "sever" u toku prepodneva (do 10,00 časova) dana 19.11.1991. godine zauzeti bolnicu, MUP i očistiti od preostalih ustaških snaga oslobođene delove grada. nastaviti sa daljim raščišćavanjem Mitnice i centra Vukovara do potpune sigurnosti i bezbednosti kretanja gradom.

2. TG "Sever" - u sadejstvu sa OG "Jug" očistiti prostor oslobođenog dela Vukovara od ostataka ustaških snaga i obezbediti bezbedno i slobodno kretanje gradom.

3. U izvršavanju prednjih zadataka, kao i u svim dejstvima u zoni angažovanja jedinica 1. VO na razbijanju ustaških snaga u svemu se pridržavati Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima.

4. U svim jedinicama izvršiti obeležavanje ljudstva, jedinice i sredstva borbene tehnike. Znaci obeležavanja borbene i neborbene tehnike većeg gabarita moraju biti na vidnom mestu, tako da ih može uočiti avijacija.

5. Sve jedinice izvršice sveobuhvatne i temeljite pripreme za vodenje borbe protiv ustaških snaga za što činim odgovornim komandante i komandire svih nivoa.

U fazi priprema najenergičnije sprečite svaku pojavu nediscipline, nevojničkog izgleda i ponašanja, što realizovati u toku 19.11.1991. godine. Za ovaj zadatak komandanti svih nivoa obezbediće realne i povoljne uslove da se postavljene zadatke izvrši.

Sve starešine i vojnike koji se ne pridržavaju ovog naređenja kažnjavati novčanim kaznama, do 20 posto od ličnog dohotka, što saopštiti svim vojnicima i starešinama.

Radi obezbeđenja traženog vojničkog izgleda i ponašanja obnoviti odgovarajuće strojeve radnje i postupke.

6. Ličnim uvidom u toku obilaska jedinica zapazio sam da se TMS nedovoljno čuvaju, nepravilno i vrlo površno održavaju. Čuvanje i održavanje TMS mora biti kao u mirnodopskim uslovima. Tehnički organi komande 1. VO u najkraće moguće vreme izvršice uvid u stanje TMS i u svim slučajevima narušavanja propisanih mera čuvanja i održavanja istih predložiće nadležnim komandama preduzimanje najenergičnijih mera protiv odgovornih lica.

7. Komandanti svih nivoa izvršice analizu utroška svih vrsta municije i predložiće mere za racionalno korišćenje iste.

Primer: jedinica koja nije učestvovala u borbi (46.pardt) utrošila je 15.000 metaka za pešadijsko naoružanje.

8. Svaka jedinica u svojoj zoni odgovornosti u potpunosti mora da vlada celokupnim stanjem na teritoriji za šta činim odgovornim komandante svih nivoa. Ratni zakoni nisu stupili na snagu, pa samim tim, a i inače, niko nema pravo na odmazdu i druge oblike osvete, kao što su to vršile neke jedinice mesne TO. U buduće, za ovakve i slične postupke vinovnike hapsiti i preduzimati odgovarajuće zakonske mere.

9. Sve jedinice i sastavi (dobrovoljci, mesne jedinice i dr) koji učestvuju u borbenim dejstvima na prostoru 1. VO moraju biti pod komandom JNA, u protivnom, iste razoružati i udaljiti, a ekstremne hapsiti i preduzimati odgovarajuće zakonske mere.

Komandant
general-potpukovnik
Života Panić

Mile Mrkšić je potvrdio prijem naređenja br. 1614-82/81 u strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju OG Jug br. 457-1 od 20. novembra 1991.⁶⁸²

(3) U strogo poverljivom naređenju 1. VO br. 1614-167, koje je istog dana, 18. novembra 1991, izdao načelnik štaba 1. VO, dodatno se upozorava na postupanje prema izbeglicama i naređuje jedinicama 1. VO, među kojima je i gmtbr, sledeće: "U prihvatanju izbeglih strogo se pridržavati ranije datih uputstava, a zarobljene obezbediti dovoljnim snagama uz sve druge potrebne mere".⁶⁸³

(4) Dana 20. novembra 1991, u 18:00 časova, Mile Mrkšić je u redovnom borbenom izveštaju OG Jug br. 457-1 javio komandi 1. VO i SSNO da je zadatak da "zauzme bolnicu i MUP" izvršen 19. novembra do 11:00 časova.⁶⁸⁴ Strogo poverljivi borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-171 od 19. novembra 1991. potvrđuje da je bolnica "pod kontrolom JNA" i navodi sledeće: "Vrši se organizovano izvlačenje i evakuacija stanovništva kao i prikupljanje i obezbeđenje zarobljenika"⁶⁸⁵. U Pregledu dnevnih gubitaka, koji se nalazi u prilogu strogo poverljivog borbenog izveštaja br. 1614-171, navodi se da je gmtbr iz vukovarske bolnice 19. novembra 1991. izvukla dva svoja čoveka koja su nestala 2. oktobra 1991.⁶⁸⁶

(5) Dana 19. novembra 1991. u 10:00 časova, delegacija predstavnika UN-a, koju je predvodio lični izaslanik generalnog sekretara UN-a Cyrus Vance, stigla je u komandu OG Jug.⁶⁸⁷ Prema Ratnom dnevniku gmtbr, Vance je upoznat sa opštom situacijom u Vukovaru, a

⁶⁸² Dokazni predmet br. 67, Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-0119-2666, Strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991.

⁶⁸³ Dokazni predmet br. 575, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1245-0327-1245, ERN eng. ET 0327-1245-0327-1245, strogo poverljivo naređenje br. 1614-167, general-potpukovnik Vladimir Stojanović, 18. novembar 1991.

⁶⁸⁴ Dokazni predmet br. 67, Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-0119-2666, Strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991

⁶⁸⁵ Dokazni predmet br. 589, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0024-0345-0025, eng. 0345-0024-0345-0025-EDT/radna verzija prevoda, izveštaj 1. VO br. 1614-171, 19. novembar 1991.

⁶⁸⁶ Dokazni predmet br. 589, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0024-0345-0025, eng. 0345-0024-0345-0025-EDT/radna verzija prevoda, izveštaj 1. VO br. 1614-171, 19. novembar 1991.

⁶⁸⁷ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, Ratni dnevnik, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. novembar u 10:00 časova.

komandant OG Jug je odgovorio na niz pitanja koja su postavili Vance i članovi njegove delegacije.⁶⁸⁸ Na osnovu video snimka Vanceove posete, može se zaključiti da je major Veselin šljivčanin odbio da Vanceu i njegovoj delegaciji odobri pristup vukovarskoj bolnici.⁶⁸⁹

(6) U Ratnom dnevniku gmtbr navodi se da je 19. novembra u 20:00 časova u zonu odgovornosti OG Jug stigla ekipa Organa bezbednosti (OB) za "rad na selekciji i odvojanju pripadnika ustaških formacija od civilnog stanovništva".⁶⁹⁰

selo Negoslavci /220:00 časova/ 19. novembar 1991.	U zonu odgovornosti OG Jug stigla ekipa Organa bezbednosti za rad na selekciji i odvojanju pripadnika ustaških formacija od civilnog stanovništva.	/potpis: Trifunović/ major
--	--	----------------------------------

(7) Dana 20. novembra 1991. u strogo poverljivom borbenom izveštaju 1. VO br. 1614-177 navodi se da je "u toku dana" OG Jug "zauzela" bolnicu i zgradu MUP-a. U izveštaju stoji i sledeće: "Zgrada bolnice je stavljena pod kontrolu i otpočeto je sa pregledom ranjeno-obolelih kako bi se odvojili pripadnici MUP-a i ZNG koji se kao ranjenici kriju u bolnici".⁶⁹¹

(8) Dana 20. novembra 1991. u 06:00 časova, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, naredio je evakuaciju vukovarske bolnice u prvoj tački svog naređenja br. 439-1. U naređenju br. 439-1 ne navodi se ko treba da izvrši evakuaciju.⁶⁹²

⁶⁸⁸ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. novembar u 10:00 časova.

⁶⁸⁹ Dokazni predmet br. 310, V000-0625-V000-0625, video snimak sa majorom Veselinom šljivčaninom i specijalnim izaslanikom generalnog sekretara Cyrusom Vanceom.

⁶⁹⁰ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 19. novembar u 20:00 časova.

⁶⁹¹ Dokazni predmet br. 590, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0026-0345-0029, ERN eng. 0345-0026-0345-0029-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-177, 20. novembar 1991.

⁶⁹² Dokazni predmet br. 576, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1246-0327-1246, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 427-1, pukovnik Mile Mrkšić, 19. novembar 1991.

KOMANDA OG "JUG"
str.pov.br. 439-1,
VOJNA TAJNA
06.00, 20.11.1991.g.
s.Negoslavci

Regulisanje pitanja dnevnih aktivnosti u OG "JUG"
- naređenje-

1. U toku 20.11.1991. godine, nastaviti započeto čišćenje oslobođenog prostora i objekata u Vukovaru od ostatka ustaških formacija i preduzeti potrebne mere za uspostavu potpune kontrole u gradu.

Uporedo sa ovim izvršiti evakuaciju i transport civilnog stanovništva, ranjenih /ranjenih/ i obolelih iz bolnice u Vukovaru.

Nastaviti započete aktivnosti na razminiranju i raščišćavanju terena, asanaciji bojišta i izvlačenju oštećenih TMS i slanja na remont.

2. Artiljerijske divizione iz 1.pgmd i 453.mbr koji su bili potčinjeni OG "JUG" vratiti u matične sastave.

had-105 mm koji je podršavao /podržavao/ OG "JUG" vratiti u sastav 80.mtbr i nastaviti podršku po Planu k-de 80.mtbr.

3. I dalje su moguća vatrena dejstva grupa i pojedinaca iz skloništa, podruma i ruševina kao i na mogućim pravcima izvlačenja zaostalih ustaških snaga.

U svim jedinicama OG "JUG" preduzeti sve potrebne mere za obezbeđenje i kontrolu teritorije u zoni odgovornosti.

Težište imati na preduzimanju mera zaštite jedinica i MTS od dejstva DTG.

Komandanti mesta u zoni odgovornosti OG "JUG" preduzeće sve potrebne mere za potpuno funkcionisanje vojne vlasti u skladu sa Naređenjem str.pov.br. 349-1 od 09.11.1991.god.

4. U poslednje vreme učestalo je samovoljno i nepotrebno otvaranje vatre usled čega dolazi do ranjavanja i povreda od vlastite vatre.

Komandanti jedinica moraju obezbediti da se to spreči preduzimanjem disciplinskih i druge odgovornosti.

RT/DR

KOMANDANT OG "JUG"

Pukovnik

/? Mile/ Mrkšić

/? gardijske motorizovane brigade/

Naređenje br. 439-1 pominje se i u Ratnom dnevniku gmtbr:⁶⁹³

selo Negoslavci 07:00 časova, 20. novembar 1991.	Komandant OG Jug regulisao je i naredio sprovođenje aktivnosti oko čišćenja i kontrole teritorije, evakuacije i transporta civila iz Ovčare, "Veleprometa" i bolnice u Vukovaru. (Naređenje str. pov. br. 439-1 od 20. novembra 1991)	/potpis: major Trifunović/
--	--	-------------------------------

d. Vojno izveštavanje o statusu evakuacije bolnice u Vukovaru i drugih evakuacija posle pada Vukovara

(1) Protok izveštaja (i naređenja) između 1. VO i OG Jug (i obrnuto) ukazuju na to da je postojao efikasan sistem rukovođenja i komandovanja, kao i sistem veza/obaveštavanja između OG Jug i njenih potčinjenih jedinica i ljudstva angažovanih u evakuaciji i 1. VO pre, za vreme i posle evakuacije bolnice u Vukovaru.

(2) Iz beleški u Ratnom dnevniku gmtbr ili redovnim borbenim izveštajima OG Jug nije vidljiva razlika između različitih operacija evakuacije izvršenih 20. i 21. novembra 1991. Naime, nema posebnih beleški o evakuaciji bolnice u borbenim dokumentima OG Jug (i gmtbr), pa prema tome, ni u izveštaju 1. VO.

(3) Za razliku od Ratnog dnevnika 80. mtbr, o kom će biti više reči dalje u tekstu, u Ratnom dnevniku gmtbr i redovnim borbenim izveštajima OG Jug upućenim 1. VO i SSNO-u ne pominje se da je OG Jug 20. novembra 1991. na Ovčari izvršila primopredaju evakuisanih iz bolnice u Vukovaru predstavnicima mesnog srpskog TO-a. Ništa ne upućuje na to da su primopredaju koju je izvršila OG Jug naredili 1. VO i/ili SSNO ili bilo koji drugi komandni nivo.

(4) U Ratnom dnevniku gmtbr postoji jedna beleška o jednoj evakuaciji izvršenoj nakon što je počela evakuacija bolnice u Vukovaru.⁶⁹⁴

⁶⁹³ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 20. novembar u 07:00 časova.

⁶⁹⁴ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 20. novembar u 20:00 časova.

selo Negoslavci 20:00 časova, 21. novembar 1991.	Najveći deo civila, ranjenika i zarobljenika evakuisan iz reona Vukovara u šid (Sremska Mitrovica)	/potpis: major Trifunović/
---	--	-------------------------------

(5) Prema Ratnom dnevniku 80. mtbr, 20. novembra 1991. u 22:35 časova, obezbeđenje logora u kom su bili "zarobljeni ZNG" (na Ovčari) preuzeli su pripadnici TO Vukovar, a vojna policija (80. mtbr) se vratila na komandno mesto 80. mtbr.⁶⁹⁵

20.11.91.

16:00

K-dant brigade traži da se odrede smene stražara radi čuvanja zarobljenih ZNG-i i /? Mupovaca/. Za to je angažovan ČVP i oficire K-de brigade.

22:35

Iz rejona Ovčara /nečitljivo/ je obezbeđenje logora zarobljenih ZNG-i i tu dužnost su preuzeli Vukovarski teritorijalci. ČVP i dežurni organi iz K-de brigade su se vratili u s.Negoslavce na KM.

U dokumentaciji OG Jug (gmtbr), 1. VO i 80. mtbr nisu do trenutka kada je pisan ovaj izveštaj nađene nikakve informacije koje ukazuju na to ko je naredio 80. mtbr da učestvuje u evakuaciji "zarobljenih ZNG" popodne 20. novembra 1991, niti zašto i kada je 80. mtbr angažovana u tome. Prema Ratnom dnevniku gmtbr, laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane (lad PVO) 80. mtbr, kojim je komandovao kapetan 1. klase Jan Marček,⁶⁹⁶ i 3. bataljon 80. mtbr su 5. novembra 1991. potčinjeni gmtbr.⁶⁹⁷ U istom Ratnom dnevniku gmtbr pominje se da će laki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane (lad PVO) 80. mtbr 18. novembra 1991. biti premešten u reon Grabovo na Ovčari.⁶⁹⁸ U Ratnom dnevniku 80. mtbr nije

⁶⁹⁵ Dokazni predmet br. 603, ERN teksta na b/h/s-u 0422-1099-0422-1114, ERN teksta na b/h/s-u, *Ratni dnevnik* 80. mtbr, beleške za 20. novembar 1991.

⁶⁹⁶ Dokazni predmet br. 587, ERN teksta na b/h/s-u 0341-5051-0341-5051, ERN eng. 0341-5051-0341-5051- ET/prevod, poverljivo br. 4-48, 80. mtbr, pukovnik Milorad Vojnović, 13. mart 1992.

⁶⁹⁷ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 5. novembar 1991. u 21:30 časova.

⁶⁹⁸ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991, beleška za 18. novembar 1991.

navedeno ko je naredio četi vojne policije 80. mtbr da preda "zarobljene pripadnike ZNG pripadnicima TO Vukovar".

(6) U redovnom borbenom izveštaju OG Jug br. 467-1 od 21. novembra 1991. u 18:00 časova upućenom 1. VO i SSNO-u, pod "jedinice OG Jug" navodi se da je "transport sa civilima u toku 20/21. 11. 1991. godine vršen je u šid i Sremsku Mitrovicu. Transport sa ranjenicima izvršen je u toku noći 20/21. 11. u Sremsku Mitrovicu. Iz S. Mitrovice upućen je na ugovoreno mesto za predaju u Bosansku Raču".⁶⁹⁹

(7) U borbenom izveštaju 1. VO br. 1614-178 od 21. novembra 1991. navedeno je da se "zarobljene neprijateljske snage obrađuju" i "selektiraju". Oni se planski pućuju na "određene punktove". Prema izveštaju, "rad i postupci sa zarobljenicima odvijaju se striktno u skladu sa ženevskom konvencijom o ratnim zarobljenicima".⁷⁰⁰

(8) U strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju OG Jug br. 473-1 od 22. novembra 1991. Mile Mrkšić javlja 1. VO i SSNO-u da se "transport sa civilima i ranjenicima u toku 22. 11. 1991. g. organizovano odvijao i u potpunosti je realizovan".⁷⁰¹

(9) U borbenom izveštaju 1. VO br. 66-331 od 22. novembra 1991. navodi se da je u toku dana "u potpunosti realizovan transport sa civilima i ranjenicima iz Vukovara i Borova". Prema izveštaju, OB i jedinice VP učestvovala su u "evakuaciji ranjenika, civila i pripadnika MUP-a RH".⁷⁰²

(10) Poverljivi izveštaj 1. VO o "Sporazumu o prekidu vatre i aktivnostima Posmatračke misije" br. 823-86/144 od 22. novembra 1991. daje pregled posmatračkih aktivnosti PMEZ-a (21. novembra 1991). U vezi sa evakuacijom bolnice u Vukovaru, u izveštaju se kaže da se "Posmatračka misija EZ za područje Slavonije, Baranje i zapadnog Srema angažovala na praćenju aktivnosti vezanih za evakuaciju ranjenika i izbeglica iz Vukovara, kao i predaju lica hrvatskoj strani. Misija je pratila ove aktivnosti u GA Sremska Mitrovica (gde su bili semešteni ranjenici evakuisani iz

⁶⁹⁹ Dokazni predmet br. 68, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1248-0327-1248, eng. ET 0327-1248-0327-1248, OG Jug, strogo poverljiv izveštaj br. 467-1, 21. novembar 1991.

⁷⁰⁰ ERN teksta na b/h/s-u 0345-0030-0345-0031, eng. 0345-0030-0345-0031-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-178, general-major Vidak Vujović, 21. novembar 1991.

⁷⁰¹ ERN teksta na b/h/s-u 0327-1249-0327-1249, eng. ET 0327-1249-0327-1249, izveštaj OG Jug, str. pov. br. 473-1, 22. novembar 1991.

⁷⁰² ERN teksta na b/h/s-u 0345-0032-0345-0034; ERN eng. 0345-0032-0345-0034-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 60-331, 22. novembar 1991, general-major Jerko Crmarić.

bolnice u Vukovaru), sportskoj sali u Sremskoj Mitrovici (gde su bile smeštene izbeglice iz Vukovara) i u bolnici u Vukovaru".⁷⁰³

(11) U sličnom izveštaju 1. VO, br. 823-86/146 od 24. novembra 1991. govori se o tome da su predstavnici PMEZ-a tog dana obišli Vukovar (uključujući i bolnicu), Borovo Selo i Borovo Naselje. Delegaciju PMEZ-a primio je pukovnik Nebojša Pavković, koji ju je proveo gradom Vukovarom. Prema izveštaju u bolnici je primarijus dr Ivanković (ime nepoznato), upoznao je posmatrače sa činjenicom da je "oko 300 pripadnika ZNG bilo zaposelo gornje spratove (odakle su deštvovali), a da su ranjenici morali biti izbaćeni u hodnike bolnice". U izveštaju se, pored toga, pominje da je dr Ivanković izrazio negativan stav o bivšoj direktorki bolnice, dr Vesni Bosanac. Prema istom izveštaju, pukovnik Lončar (ime nepoznato) je posmatračima EZ-a rekao da "zarobljeni pripadnici paravojnih formacija Hrvatske se nalaze u određenim sabirnim centrima i sa njima se korektno postupa - u skladu sa odredbama međunarodnog ratnog prava". Lončar je dodao da će "onima za koje se utvrdi da su počinili zločine biti javno suđeno. Posmatrači mogu, kad god žele, da posete zarobljenike". U izveštaju se, nadalje, kaže da je "utisak da su posmatrači bili zaista potreseni razorenošću Vukovara i žrtvama koje su videli. Međutim, malo je verovatno da su uvideli ko je stvarni inicijator svega toga".⁷⁰⁴

(12) Borbeni izveštaj 1. VO br. 66-333 od 24. novembra 1991. navodi da "OB i jedinica VP i daje /? dalje/ obezbeđuju izbeglice i zarobljenike u zoni odgovornosti naše vojne oblasti".⁷⁰⁵

Događaji posle evakuacije bolnice u Vukovaru

Naređenja o prepotčinjenju (uključujući mesni srpski TO)

(1) Dana 19. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdao je naređenje br. 427-1, *Regulisanje pitanja pretpočinjavanja*.⁷⁰⁶

⁷⁰³ ERN teksta na b/h/s-u 0345-0035-0345-0036, ERN eng. 0345-0035-0345-0036-EDT/radna verzija prevoda, izveštaj 1. VO br. 823-86/144, general-potpukovnik Mladenko Maksimović, 22. novembar 1991.

⁷⁰⁴ ERN teksta na b/h/s-u 0345-0042-0345-0043, ERN eng. 0345-0042-0345-0043-EDT/radna verzija prevoda, izveštaj 1. VO br. 823-86/146, general-potpukovnik Mladenko Maksimović, 24. novembar 1991.

⁷⁰⁵ ERN teksta na b/h/s-u 0345-0039-0345-0041; ERN eng. 0345-0039-0345-0041-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 60-333, 24. novembar 1991, general-major Jerko Crmarić.

Prema tom naređenju, taktička grupa/195. motorizovana brigada će obezbediti šire područje Ovčare. Komanda 80. motorizovane brigade (mtbr) davaće zadatke taktičkoj grupi/195. motorizovanoj brigadi.⁷⁰⁷ U naređenju OG Jug br. 427-1 ne pominje se (mesni srpski) TO i stoga ovaj dokument ne utiče na odnos subordinacije između tih jedinica i OG Jug.

(2) Pukovnik Mile Mrkšić je 20. novembra 1991. izdao slična naređenja o prepotčinjavanju jedinica JNA u OG Jug. U tim naređenjima se ne pominje prepotčinjavanje (mesnih srpskih) jedinica TO-a.

(a) U strogo poverljivom naređenju br. 439-1, *Regulisanje pitanja dnevnih aktivnosti u OG Jug* od 20. novembra 1991, koje je potpisao pukovnik Mile Mrkšić, navodi se nekoliko slučajeva prepotčinjavanja/premeštaja, ali se oni odnose samo na artiljerijske jedinice JNA.⁷⁰⁸

(b) Isto se može reći za strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 446-1 od 20. novembra 1991 u 08:00 časova, koje naređuje prepotčinjavne oklopnog bataljona 544. motorizovane brigade 80. motorizovanoj brigadi.⁷⁰⁹

(3) Prva beleška u Ratnom dnevniku gmtbr posle pada Vukovara u kojoj se pominje prepotčinjavanje (mesnog srpskog) TO unesena je 21. novembra u 02:00 časa:⁷¹⁰

selo Negoslavci 02:00 časa, 21. novembar 1991.	Stiglo naređenje komande 1. VO, str. pov. br. 1614-82/84 od 20. novembra 1991. koje reguliše zadatke jedinicama i poslove oko prepotčinjavanja jedinica TO.	/potpis: major Trifunović/
---	---	-------------------------------

(4) Posle ove beleške u Ratnom dnevniku gmtbr sledi strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 464-1, *Regulisanje pitanja prepotčinjavanja i*

⁷⁰⁶ Dokazni predmet br. 576, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1246-0327-1246, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 427-1, pukovnik Mile Mrkšić, 19. novembar 1991.

⁷⁰⁷ Dokazni predmet br. 576, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1246-0327-1246, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 427-1, pukovnik Mile Mrkšić, 19. novembar 1991.

⁷⁰⁸ Dokazni predmet br. 602, ERN teksta na b/h/s-u, 0364-3216-0364-3216, ERN eng. ET 0364-3216-0364-3216, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 439-1, pukovnik Mile Mrkšić, 20. novembar 1991.

⁷⁰⁹ Dokazni predmet br. /kao u originalu/, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1247-0327-1247, ERN eng. ET 0327-1247-0327-1247, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 446-1, pukovnik Mile Mrkšić, 20. novembar 1991.

⁷¹⁰ Dokazni predmet br. 70, ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482, ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik gmtbr*, 1. oktobar – 21. novembar 1991

vraćanja u matični sastav – naređenje, od 21. novembra 1991. u 06:00 časova, jutro posle ubistava u Ovčari, koje je potpisao načelnik štaba gmtbr, potpukovnik Miodrag Panić.

(a) Strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 464-1 upućeno je najmanje osam primalaca, uključujući komandanta "dobrovoljačkog odreda Šešeljević" i "komandanta TO Vukovar".

(b) Naređenje OG Jug br. 464-1 u prvoj tački kaže sledeće: "U toku 21. 11. 1991. izvući odred Leva Supoderica i uputiti ga u sastav 12. pmbr/12.K." U tački 4. dodato je sledeće: "Jedinice TO Vukovar prepotčinjati 80. mtbr i nastaviti sa izvršenjem postavljenih zadataka..."⁷¹¹

(c) Naređenje OG Jug br. 464-1 znači da "Leva Supoderica" i "jedinice TO Vukovar" ostaju potčinjene OG Jug do određenog momenta u toku dana 21. novembra 1991.

Komanda OG "JUG"

Str.pov.br. 464-1

06.00, 21.11.1991. godine

s. Negoslavci

Regulisanje pitanja prepotčinjavanja i vraćanja u matični sastav, -
-n a r e d j e n j e -

Na osnovu novonastale situacije i Naređenja komande 1. VO str.pov.br. 115-151 od 20.11.1991. godine,

NAREĐUJEM

1. U toku 21.11.1991.g. izvući dobrovoljački odred "Leva Supoderica" i uputiti ga u sastav 12.pnbr./12.K.

2. Kragujevački odred "ŠUMADINAC" uputiti u sastav 1.pgmd u toku 21.11.1991. godine.

3. tč-1.okb/2.pgmbur u toku 21.11.1991.godine, vratiti u matični sastav.

4. jedinice TO Vukovar prepotčinjati 80.mtbr i nastaviti sa izvršenjem postavljenih zadataka - obezbeđenje i kontrola zauzetog prostora u Vukovaru sa težištem na najosetljivijim objektima (opština, pošta, bolnica, SUP, obrazovne i kulturne ustanove).

5. Sva pitanja oko razduživanja, izdavanja potvrda i isplate regulisaće PKPo, Org.mob. i pers.organ i pomoćnik komandanta za FiB.

⁷¹¹ Dokazni predmet br. 192, ERN teksta na b/h/s-u 0340-5685-0340-5685; ERN eng. ET 0340-5685-0340-5685, OG Jug, strogo poverljiva naredba br. 464-1, pukovnik Mile Mrkšić, 21. novembar 1991.

RT/DR

Umnoženo u 8 primeraka i dostavljeno:

- k-tu dobrovoljačkog odreda "Šešeljevci"

- k-tu 1.mtb,

- k-tu kragujevačkog odreda "Šumadinci"

- k-ru tč-1.okb/2.pgmb

- k-tu TO Vukovar

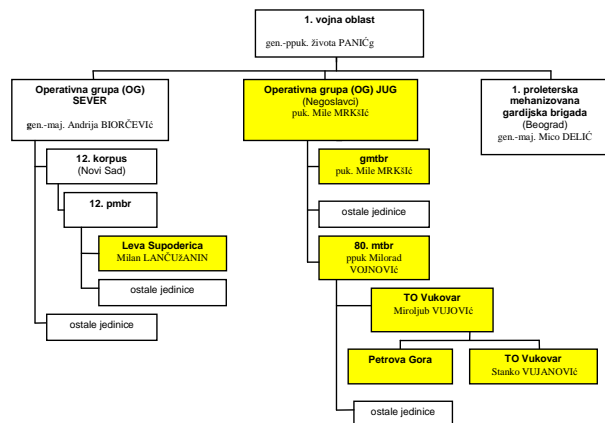
- PKPO, Mob i pers.org.

- pom. k-ta za FiB.

Komandant

pukovnik

Mile Mrkšić

Grafički prikaz naređenja OG Jug br. 464-1

(d) Naređenje 1. VO br. 115-151 od 20. novembra 1991. o kojem govori naređenje OG Jug br. 464-1 nije upisano u Ratni dnevnik gmtbr o učešću gmtbr u dejstvima čiji cilj je bio zauzimanje Vukovara.⁷¹²

(5) U 18:00 časova 21. novembra 1991. u svom dnevnom izveštaju upućenom SSNO-u i 1. VO, redovni borbeni izveštaj OG Jug br. 467-1, od

⁷¹² Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

21. novembra 1991, pukovnik Mile Mrkšić kaže sledeće: "... po vašoj naredbi str.pov.br. 115-151 od 20.11.91. regulisali smo sva pitanja pretpočinjavanja dobrovoljačkih jedinica i vraćanja u matični sastav potčinjenih jedinica".⁷¹³ U Ratnom dnevniku gmtbr u kom se govori o učešću gmtbr u operacijama za zauzimanje Vukovara⁷¹⁴ nema beleški u vezi sa naređenjem 1. VO br. 115-151.

(6) Dana 22. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić u svom strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju br. 473-1 od 22. novembra 1991, upućenom 1. VO i SSNO-u, javlja svim primaocima da su u toku 22. novembra 1991, prema strogo poverljivom naređenju 1. VO br. 115-15 od 20. novembra 1991, rešena sva pitanja u vezi sa otpuštanjem i pretpočinjavanjem dobrovoljačkih jedinica.⁷¹⁵ U izveštaju se dalje kaže: "Jedinice TO Vukovar preuzele su obezbeđenje na svim vitalnim objektima u Vukovaru".

Pohvala Komande OG Jug i ostalih jedinica koje su učestvovala u operacijama čiji je cilj bio zauzimanje Vukovara

(1) Dana 19. novembra 1991, dan nakon pada Vukovara, savezni sekretar za narodnu odbranu (i načelnik štaba Vrhovne komande) general armije Veljko Kadijević izdao je naredbu br. 1023-1⁷¹⁶ kojom se pohvaljuju komandanti operacije JNA u zapadnoj Slavoniji i njihove jedinice. Pohvaljeni su: komandant 1. vojne oblasti general-potpukovnik Života Panić, komandant OG Sever general-major Andrija Biorčević, komandant OG Jug pukovnik Mile Mrkšić, komandant 1. vazduhoplovnog korpusa pukovnik Branislav Petković i komandant protuvazdušne odbrane pukovnik Branislav Petrović⁷¹⁷.

Naredba br. 1023-1

Načelnik štaba Vrhovne komande

oružanih snaga SFRJ od 19. novembra 1991. godine

⁷¹³ Dokazni predmet br. 68, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1248-0327-1248, eng. ET 0327-1248-0327-1248, OG Jug, strogo poverljiv izveštaj br. 467-1, 21. novembar 1991.

⁷¹⁴ Dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

⁷¹⁵ Dokazni predmet br. 69, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1249-0327-1249, eng. ET 0327-1249-0327-1249, strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 473-1, 22. novembar 1991.

⁷¹⁶ Dokazni predmet br. 564; ERN teksta na b/h/s-u 0201-2164-0201-2165; ERN eng. 0201-2162-0201-2163, naredba br. 1023-1 (1023-2), Veljko Kadijević, 19. novembar 1991.

⁷¹⁷ Dokazni predmet br. 564; ERN teksta na b/h/s-u 0201-2164-0201-2165; ERN eng. 0201-2162-0201-2163, naredba br. 1023-1 (1023-2), Veljko Kadijević, 19. novembar 1991.

Izvršavajući zadatke u suzbijanju napada na jedinice i objekte JNA i u sprečavanju ponavljanja genocida i drugih posledica međunacionalnih oružanih sukoba, oružane snage Jugoslavije ostvarile su značajan uspeh u borbenim dejstvima na području Vukovara. U dugim i teškim borbama potučene su i zarobljene elitne ustaške formacije i brojne ubice iz zemlje i inostranstva.

Pobedonosnu operaciju izvele su operativne grupe "Sever" i "Jug" iz sastava 1. vojne oblasti uz neposrednu podršku 1. korpusa RV i PVO.

Za iskazanu moralnu čvrstinu, upornost, hrabrost i odlučnost u borbenim dejstvima u Vukovaru,

POHVALJUJEM

1. General-potpukovnika Panić životu, komandanta 1. vojne oblasti.

2. Operativnu grupu "Sever" sa komandantom general-majorom Biorčević Andrijom na čelu.

3. Operativnu grupu "Jug" sa komandantom pukovnikom Mrkšić Milom na čelu.

4. Avijacijsku jedinicu 1. vazduhoplovnog korpusa RV i PVO sa komandantom pukovnikom Petrović Branislavom na čelu.

Naredbu saopštiti svim pripadnicima oružanih snaga Jugoslavije.

Neka podvizi, hrabrost i požrtvovanje starešina, vojnika i dobrovoljaca angažovanih u vukovarskoj operaciji bude sveti primer svim borcima i starešinama JNA i TO.

Neka je večna slava palim borcima i starešinama u Vukovaru.

2) U broju 83 *Biltene* SSNO-a od 22. novembra 1991. objavljen je članak o "*uspešnom završetku borbenih dejstava na vukovarskom području*" u kom se pominje prijem koji je general Armije organizovao u čast viših oficira koji su učestvovali u tom pohodu⁷¹⁸.

General Kadijević je na tom sastanku odao priznanje svima koji su učestvovali u sukobima koji su trajali gotovo dva meseca i u kojima su poražene i uhvaćene elitne ustaške formacije, te brojni domaći i strani plaćenici. General Kadijević je rekao da će uspešne operacije, odvažnost i predanost starešina, vojnika i dobrovoljaca u Vukovaru služiti kao važan poticaj i inspiracija svim starešinama i vojnicima JNA i TO koji se bore protiv oživljenog fašizma i ponovnog genocida nad srpskim narodom, te

⁷¹⁸ Dokazni predmet br. 610; ERN engleski 0054-5440-005446, *Bilten*, br. 83, Služba za informisanje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, 22. novembar 1991, na str. 0054-5445-0054-5446.

naglasio da u tom radosnom trenutku treba odati počast svim starešinama, vojnicima i dobrovoljcima koji su za tu pobedu dali svoje živote.

Među oficirima koji su prisustvovali prijemu koji je 21. novembra 1991. organizovao savezni sekretar za narodnu odbranu bio je i pukovnik Mile Mrkšić. Prema beleškama u Ratnom dnevniku gmtbr, Mrkšić je sa komandnog mesta u Negoslavcima otišao u Beograd 21. novembra 1991. u 08:15 časova (tj. posle ubistava na Ovčari) sa "*grupom starešina*".⁷¹⁹

selo Negoslavci 08:05 časova, 21. novembar	Komandant OG Jug sa grupom starešina otputovao za Beograd na prijem kod saveznog sekretara.	/potpis: major Trifunović/
--	---	----------------------------------

Primopredaja ovlašćenja gmtbr 80. motorizovanoj brigadi

(1) Dana 22. novembra 1991. u 18:00 časova, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, javio je 1. VO da su "u toku dana preduzete sve mere da 80.mtbr preuzme organizacijske i k-dne funkcije u zoni odgovornosti OG "JUG"". Mrkšić, nadalje, kaže sledeće: "Komanda 80.mtbr dobila je sva uputstva i dokumenta za organizaciju RiK u zoni odgovornosti OG "JUG".⁷²⁰

(2) Prema strogo poverljivom (dnevnom) borbenom izveštaju 1. VO br. 1614-184, upućena u Operativni centar Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, od 23. novembra 1991, 80. mtbr je 23. novembra 1991. preuzela komandu nad rejonom Vukovar.⁷²¹

Komandu rejonu Vukovara preuzela je Komanda 80. mtbr. Primopredaja je još u toku. Ekipe za raščišćavanje i sređivanje stanja preduzimaju intenzivne mere za život i rad u gradu.

⁷¹⁹ dokazni predmet br. 70; ERN teksta na b/h/s-u 0293-5434-0293-5482; ERN eng. L010-0496-L010-0537, *Ratni dnevnik*, 1 gmtbr, 1. oktobar–21. novembar 1991.

⁷²⁰ Dokazni predmet br. 69, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1249-0327-1249, ERN eng. ET 0327-1249-0327-1249, strogo poverljivo naređenje br. 473-1, OG Jug, pukovnik Mile Mrkšić, 22. novembar 1991.

⁷²¹ Dokazni predmet br. 594, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0037-0345-0038, ERN eng. 0345-0037-0345-0038-EDT, strogo poverljivo naređenje br. 1614-184, Komanda 1. vojne oblasti, 23. novembar 1991.

Komande mesta

(1) Primopredajom ovlašćenja gmtbr 80. motorizovanoj brigadi, potpukovnik Milorad Vojinović, komandant 80. mtbr, postao je "komandant mesta" Vukovara.⁷²²

(2) Tokom dejstava u Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu (uključujući i pad Vukovara), general-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO, i pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdavali su naređenja o osnivanju "komandi mesta" u opštinama koje je zauzela JNA i snage pod njenom komandom. U tim naređenjima se ne pominje saradnja sa civilnim organima, naprotiv, ona sadrže upozorenja o tome kako treba sprečiti mešanje (neodređenih) "mesnih organa vlasti".

(a) General-potpukovnik života Panić, komandant 1. VO, koji je potpisao strogo poverljivo naređenje 1. VO br. 1614-82/27 od 15. oktobra 1991, naređuje svojim potčinjenima starešinama, među kojima i pukovniku Miletu Mrkšiću, komandantu OG Jug, između ostalog, da treba "uspostaviti potpunu kontrolu u zoni odgovornosti jedinica" i "posebnu pažnju obratiti na funkcionisanje vojne vlasti". Panić upozorava svoje potčinjene staršine da ne "dozvole bilo kakvo mešanje i uticaj mesnih organa vlasti, sve dok se ne uspostavi civilna kontrola oslobođenje teritorije". Panić naređuje osnivanje "Komande vojnog okruga" za "AO Slavonije, zapadnog Srema i Baranje sa sedištem u Dalju", a "vojne odseke imati u Belom Manastiru i Iloku".⁷²³

(b) Dana 9. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, izdao je strogo poverljivo naređenje br. 349-1 kojim se osnivaju komande (mesta) u Negoslavicima, Ovčari (uključujući Jakobovac i Grabovo), Beraku i delovima Vukovara koji su već bili pod komandom OG Jug.⁷²⁴ Pored toga, Mrkšić naređuje svojim potčinjenim komandantima da

⁷²² Vidi npr. dokazni predmet br. 553, ERN eng. 0054-5630-0054-5662, *Bilten*, Služba za informisanje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, na str. ERN 0054-5638-0054-5639.

⁷²³ Dokazni predmet br. 461, ERN teksta na b/l/s-u 0364-3213-0364-3213, ERN eng. ET 0364-3213-0364-3213, strogo poverljivo naređenje 1. VO br. 1614-82/27, general-pukovnik života Panić, 15. oktobar 1991.

⁷²⁴ Dokazni predmet br. 583, ERN teksta na b/l/s-u 0340-5680-0340-5680, ERN eng. L011-4034-L011-4036, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 349-1, pukovnik Mile Mrkšić, 9. novembar 1991.

treba "sprečiti svako maltretiranje stanovništva i meštana i neovlašćen ulazak i pretres stanova i kuća."⁷²⁵

KOMANDA OG "JUG"

VOJNA TAJNA

Str.pov.br. 349-1

09.11.1991.g.

s.Negoslavci

Na osnovu Naređenja komande 1. VO str.pov.br. 1614-82-60 od 07.11.1991. godine, i Dopune naređenja str.pov.br. 1614-82/61 od 07.11.1991. godine, a u cilju kontraobaveštajne i bezbednosne zaštite komandi i jedinica u zoni dejstva OG "JUG",

NAREĐUJEM

1. Formirati komandu u s.Negoslavicima sastava:

- major Vukašinić Ljubiša - komandant mesta

- kIk Božić Mile, zamenik komandanta

- kap. Janković Sretko, član komande

2. Formirati komandu za rejon Ovčara, s.Jakobovac, s.Grabovo, sastava:

- ppuk. Mšović Slobodan, komandant

- kIk Apić Dobrivoje, komandant za Ovčaru,

- kIk Nikolić Slobodan, komandant za s.Jakobovac,

- kIk Dimić Dragoslav, komandant za s.Grabovo.

3. Formirati komandu u s.Berak, sastava:

- puk. Gluščević Boriša, komandant

- ppuk. Dakić Milutin, zamenik komandanta,

- por. Kapor Dragoslav, član komande.

4. Za komandante u gradu Vukovaru određujem komandante jurišnih odreda za deo grada u svojoj zoni dejstva.

5. U navedenim mestima organizovati vlast u skladu sa pravilom službe OS i odgovarajuće odredbe koje se odnose na garnizonsku i kasarnsku službu i preduzeti sve mere u cilju sprečavanja upada diverzantsko-terorističkih grupa i vršenje terorističkih akcija.

Sačini Uputstvo za rad i obezbediti normalne uslove za život i rad stanovništva.

⁷²⁵ Dokazni predmet br. 583, ERN teksta na b/l/s-u 0340-5680-0340-5680, ERN eng. L011-4034-L011-4036, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 349-1, pukovnik Mile Mrkšić, 9. novembar 1991.

Sprečiti svako maltretiranje stanovništva i meštana i neovlašćen ulazak i pretres stanova i kuća.

RT/DR

Komandant OG "JUG 2

pukovnik

Mile Mrkšić

(c) U strogo poverljivom naređenju 1. VO br. 1614-82/79 od 16. novembra 1991. general-potpukovnik života Panić je ponovio svoja ranija naređenja za uspostavljanje vojne vlasti i komandi mesta na "oslobođenoj teritoriji i naseljenim mestima".⁷²⁶ Panić u ovom naređenju upozorava: "Najstrože zabranjujem da se već zauzeta ili oslobodena teritorija napušta ili ostavlja van kontrole jedinica JNA ili TO. Prema starešinama koje postupaju suprotno ovom zadatku preduzimati najstrože mere disciplinske odgovornosti".⁷²⁷

(d) Dana 17. novembra 1991. pukovnik Mile Mrkšić je u strogo poverljivom redovnom borbenom izveštaju OG Jug br. 418-1 izvestio Panića da je formirao komande mesta u Negoslavcima, Beraku, Ovčari (uključujući Jakobovac i Grahovo) i Vukovaru i dodao da je "u navedenim mestima organizovana vlast u skladu sa pravilom službe OS i odgovarajućim odredbama koje se odnose na garnizonsku i kasarnsku službu".⁷²⁸

(e) Dana 20. novembra 1991. Mile Mrkšić je naredio svojim potčinjenim komandantima: "U svim jedinicama OG "JUG" preduzeti sve potrebne mere za obezbeđenje i kontrolu teritorije u zoni odgovornosti. Komandanti mesta u zoni odgovornosti OG "JUG" preduzeće sve potrebne mere za potpuno funkcionisanje vojne vlasti u skladu sa Naređenjem str.pov.br. 349-1 od 09.11.1991.god.".⁷²⁹ Istog dana je Mrkšić u redovnom borbenom izveštaju upućenom u SSNO-u i 1. VO javio sledeće: "U odnosu

⁷²⁶ Dokazni predmet br. 601, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3214-0364-3215, ERN eng. ET 0364-3214-0364-3215, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/79, general-potpukovnik života Panić, 16. novembar 1991.

⁷²⁷ Dokazni predmet br. 601, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3214-0364-3215, ERN eng. ET 0364-3214-0364-3215, strogo poverljivo naređenje br. 1614-82/79, general-potpukovnik života Panić, 16. novembar 1991.

⁷²⁸ Dokazni predmet br. 574, ERN teksta na b/h/s-u 0327-1243-0327-1244, ERN eng. ET 0327-1243-0327-1244, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 418-1, pukovnik Mile Mrkšić, 17. novembar 1991.

⁷²⁹ Dokazni predmet br. 602, ERN teksta na b/h/s-u 0364-3216-0364-3216, strogo poverljivo naređenje OG Jug br. 439-1, pukovnik Mile Mrkšić, 20. novembar 1991.

na vaš zahtev za dostavljanjem izveštaja o formiranju vojnih vlasti u oslobođenim mestima dostavljan vam je detaljan izveštaj u prethodnim izveštajima. O eventualnim promenama blagovremeno ćemo vas izvestiti."⁷³⁰

(f) Strogo poverljivi borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-178 upućen 21. novembra 1991. Operativnom centru Generalštaba Oružanih snaga SFRJ govori o uspostavljanju komandi "mesta koja su oslobođena".⁷³¹ Prema izveštaju, "jedinice imaju dosta problema pojedine grupe meštana "dobrovoljci" i drugi samovoljno preduzimaju aktivnosti koje nisu u skladu sa situacijom i odlukama vojnih komandi".⁷³²

(3) Pukovnik Milorad Vojnović u razgovoru objavljenom krajem novembra 1991. u *Biltenu* SSNO-a, u članku "*Vojne vlasti pomažu u uspostavljanju civilne vlasti*" /prevod sa engleskog/, govori o svojim zadacima "komandanta mesta". Vojnović govori o saradnji između vojske i "vlade ove srpske regije", a pominje i "nedavno osnovane policijske snage".⁷³³

VOJNE VLASTI POMAŽU U OSNIVANJU POLICIJSKIH SNAGA
(Vukovar, 29. novembar)

Osnovni cilj vojnih vlasti u Vukovaru je pružanje pomoći u osnivanju civilne vlasti, izjavio je za "Tanjug" potpukovnik Milorad Vojnović, komandant mesta Vukovara.

U izvođenju tog zadatka, vojska saraduje sa vladom ove srpske oblasti, ali njen cilj nije zauzimanje ili održavanje vlasti na toj teritoriji, dodao je komandant mesta Vukovara.

Posle tromesečne borbe za ovo mesto, po ulicama, u kućama, podrumima i skloništim ostale su velike količine mina, granata i oružja. Vojska, jedinice Teritorijalne odbrane i dobrovoljci otklanjaju eksploziv i pokazali su veliku dozu obazrivosti i predanosti u spašavanju svega šta može da se spasi.

⁷³⁰ Dokazni predmet br. 67, ERN teksta na b/h/s-u 0119-2665-0119-2666, ERN eng. ET 0119-2665-2666, strogo poverljivi izveštaj OG Jug br. 457-1, 20. novembar 1991.

⁷³¹ Dokazni predmet br. 591, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0030-0345-0031, eng. 0345-0030-0345-0031-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-178, general-major Vidak Vujović, 21. novembar 1991.

⁷³² Dokazni predmet br. 591, ERN teksta na b/h/s-u 0345-0030-0345-0031, eng. 0345-0030-0345-0031-EDT/radna verzija prevoda, borbeni izveštaj 1. VO br. 1614-178, general-major Vidak Vujović, 21. novembar 1991.

⁷³³ Dokazni predmet br. 553, ERN eng. 0054-5630-0054-5662, *Bilten*, Služba za informisanje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, na str. 0054-5638-0054-5639.

Potpukovnik Vojnović je istakao da je iskopan bunar pod nadzorom stručnjaka za snabdevanje grada vodom. Vrš se popravke bolnice i uskoro se očekuje da će početi sa radom. Biće potrebno nešto više vremena da se obnovi kombinat "Borovo", ali u narednih deset dana uspostaviće se dvadesetak telefonskih linija. Zasad se jedini telefon u gradu nalazi na stolu komandanta.

Osnovana je združena vojno-civilna komisija za popis ostavljene imovine u ustanovama i kućama kako bi se sprečila krađa koja se vrši usprkos svim naporima vojnih i nedavno osnovanih policijskih snaga. Komandant grada Vukovara je istakao da se iskustva iz Petrinje i Iloka koriste u uspostavljanju civilne vlasti i reda i mira. Preko pet hiljada osoba pomaže u raščišćavanju grada i uspostavljanju normalnog života.

/prevod sa engleskog/

Prema jednom drugom novinskom članku iz istog perioda, "za ulazak civila u Vukovar, po odluci vojnih vlasti, neophodne su posebne dozvole".⁷³⁴

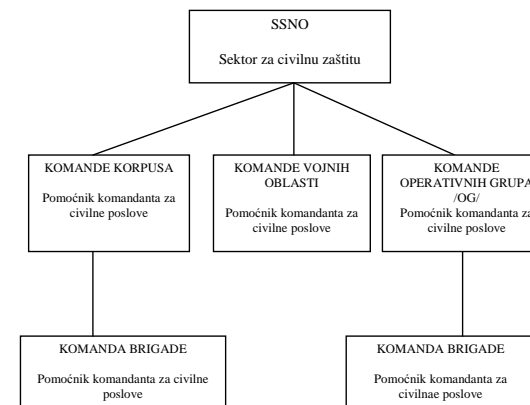
(4) Dana 27. novembra 1991. (tj. četiri dana posle povlačenja gmtbr iz Slavonije, Baranje i zapadnog Srema), savezni sekretar za narodnu odbranu (SSNO) izdao je Uputstvo br. 588-1: *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*.⁷³⁵

(5) Uputstvo br. 588-1, koje je odmah stupilo na snagu, važno je u kontekstu ovog izveštaja zato što je u njemu i naredba saveznog sekretara za narodnu odbranu, generala armije Veljka Kadijevića o budućoj organizaciji u sklopu komandi brigada, operativnih grupa, komandi korpusa, komandi vojnih oblasti i organa za civilne poslove SSNO-a, koji, pod komandom pomoćnika komandanata za civilne poslove, izvršavaju "stručne i administrativno-tehničke poslove na sprovođenju ovog uputstva".⁷³⁶

⁷³⁴ Dokazni predmet br. 982, ERN teksta na b/l/s-u 0296-7274-0296-7274, ERN eng. 0296-7273-0296-7273, novinski članak *Posebne dozvole za ulazak u grad*, "Politika", 24. novembar 1991.

⁷³⁵ Dokazni predmet br. 933, ERN teksta na b/l/s-u 0417-9484-0417-9487, ERN eng. ET 0417-9484-0417-9487, Uputstvo br. 588-1, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general armije Veljko Kadijević, 25. novembar 1991.

⁷³⁶ Dokazni predmet br. 933, ERN teksta na b/l/s-u 0417-9484-0417-9487, ERN eng. ET 0417-9484-0417-9487, Uputstvo br. 588-1, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general armije Veljko Kadijević, 25. novembar 1991.

(b) U tačkama 1, 6, 7 i 8 *Uputstva br. 588-1* general armije Kadijević izričito navodi mere koje organi za civilne poslove treba da preduzmu radi zaštite civilnog stanovništva, naročito na onim područjima u kojima ne funkcionišu lokalni organi vlasti. U tački 9 govori se o krivičnom gonjenju lica za koja se sumnja da su učinila krivično delo.⁷³⁷

UPUTSTVO O VRŠENJU CIVILNIH POSLOVA U KRIZNIM PODRUČJIMA

1. Ovim uputstvom reguliše se organizacija i nadležnost vojnih organa za saradnju sa organima vlasti u kriznim područjima u kojima se nalaze jedinice JNA i postupak tih jedinica u zaštiti građana i pravnih lica i njihove imovine.

2. Vojni organi određeni ovim uputstvom dužni su da obezbede maksimalno moguću saradnju sa nadležnim civilnim organima radi sagledavanja stanja u područjima na kojima će se izvoditi ili su u toku aktivnosti komandi i jedinica JNA i, da sa tim organima, blagovremeno

⁷³⁷ Dokazni predmet br. 933, ERN teksta na b/l/s-u 0417-9484-0417-9487, ERN eng. ET 0417-9484-0417-9487, Uputstvo br. 588-1, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general armije Veljko Kadijević, 25. novembar 1991, tačke 1, 6-8.

utvrde adekvatne mere koje se moraju neodložno preduzimati radi zaštite građana i pravnih lica i njihove imovine.

3. Stručne i administrativno-tehničke poslove na sprovođenju ovog uputstva izvršavaće organi za civilne poslove koji se obrazuju u Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu (u daljem tekstu: SSNO) i komandama vojnih oblasti, korpusa, brigada i njima ravnih jedinica.

Organizaciona šema tih organa data je u prilogu ovog uputstva i čini njegov sastavni deo.

4. Sektor za civilnu odbranu SSNO obezbeđuje da se blagovremeno obave svi neophodni poslovi koji u sprovođenju ovog uputstva proizilaze iz delokruga Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i koordinacije rada organa za civilne poslove u komandama vojnih oblasti i komandama korpusa i njima ravnim komandama. Radi toga Sektor će obezbediti da se kadrovski i stručno obavljaju svi poslovi a naročito, u oblasti bezbednosti, političkog i pravnog sistema, ekonomskih pitanja (privreda, finansije, usluge i dr.), i da se na organizovan način i sistematski ostvaruje saradnja sa civilnim organima u zaštiti građana na kriznim područjima u celosti.

5. Poslove u sprovođenju ovog uputstva iz nadležnosti komandi vojnih oblasti, korpusa i njima ravnim komandama ostvarivaće organi za civilne poslove u tim komandama. Oni su dužni da prema planu aktivnosti jedinica iz svog sastava vrše procenu situacije na terenu, utvrde obaveze koje proizilaze za vojne jedinice i, u saradnji sa odgovarajućim civilnim organima, predvide i pripreme mere i postupke koji se moraju preduzimati na kriznim područjima, u zoni odgovornosti njihovih komandi.

6. Neposrednu saradnju sa organima civilne vlasti, kao i preduzimanje konkretnih mera za zaštitu građana u mestima gde ne funkcionišu ti organi, organizovaće i ostvarivati pomoćnici komandanata brigada i njima odgovarajućih jedinica nadležnih za civilne poslove.

Njihov je zadatak da u zoni aktivnosti jedinica procene situaciju na terenu, posebno da li u mestima koja se nalaze u zoni odgovornosti njihove jedinice postoje civilni organi vlasti, da li funkcionišu organi unutrašnjih poslova i preko koga se može uspostaviti saradnja.

U mestima u kojima ne funkcionišu civilni organi vlasti predvideti i komandi predložiti mere koje se moraju pripremiti i sukcesivno preduzimati radi zaštite građana i pravnih lica kao i obezbeđenja njihove imovine, od momenta posedanja mesta do uspostavljanja odgovarajuće civilne vlasti u tom mestu.

7. O neophodnim organizacijsko-formacijskim izmenama i kadrovskim potrebama za sprovođenje ovog uputstva staraće se Sektor za

civilnu odbranu SSNO, u saradnji sa Trećom upravom GŠ OS SFRJ i Personalnom upravom SSNO.

8. U pripremama svih komandi i jedinica za aktivnosti u kriznim područjima moraju se svestrano sagledati uslovi života i rada civilnog stanovništva, stanje bezbednosti na teritoriji i mere zaštite građana i pravnih lica i njihove imovine.

Pri dolasku u naseljeno mesto mora se obezbediti kontakt i saradnja sa mesnim organima vlasti, a ako tih organa nema ili oni nisu u mogućnosti da efikasno funkcionišu, neophodno je da se odmah i sistematski preduzimaju sve potrebne mere da se građani zaštite od maltretiranja i svake samovolje. Ne sme se dozvoliti razvlačenje i pljačka imovine, bez obzira da li su njeni vlasnici u mestu ili su ga napustili.

Ako u mestu nema organa za zaštitu javnog reda i mira mora se odrediti starešina sa neophodnim brojem vojnih lica koji će patroliranjem, stražom ili na drugi pogodan način obezbeđivati javni red i mir, sve dok se u tom mestu ne obezbedi sigurnost građana i njihove imovine. U mestu gde postoje uslovi za obrazovanje komandi mesta, odmah formirati takve komande.

U svim mestima u kojima ne postoje ili ne funkcionišu civilni organi vlasti, nakon posedanja tih mesta, moraju se odmah preduzimati mere da se u saradnji sa građanima obezbedi njihova lična sigurnost i imovina i stvore uslovi da se, što je moguće pre, formiraju i počnu funkcionisati civilni organi vlasti.

9. Lica za koja postoji osnovana sumnja da su učinila krivično delo treba odmah predavati nadležnim organima gonjenja, a lica zatečena na izvršenju krivičnog dela treba lišavati slobode i čim se steknu odgovarajući uslovi predati ih nadležnim organima gonjenja.

10. U okviru redovnih izveštaja o aktivnostima jedinica potrebno je dostavljati podatke o funkcionisanju vlasti u mestima u zoni sopstvene odgovornosti, a o pojavama i problemima koji se moraju hitno rešavati dostavljati i vanredne izveštaje.

11. U okviru pozadinskih aktivnosti svih komandi i jedinica koje se nalaze u kriznim područjima, aktivnostima iz ovog uputstva mora se pridavati poseban značaj.

12. Odredbe tačke 8. do 11. ovog uputstva su instruktivnog karaktera i ničim ne ograničavaju sve ostale aktivnosti koje se prema konkretnim prilikama moraju preduzimati u svakom mestu radi obezbeđenja mira i bezbednosti građana i njihove imovine, od dolaska

jedinica u to mesto do obezbeđenja neophodnih funkcija civilnih organa vlasti.

13. Za aktivnosti u smislu odredbi tačke 1. ovog uputstva neposredno su odgovorne komande jedinica na svim nivoima komandovanja i rukovođenja u zoni sopstvene odgovornosti.

14. Ovo uputstvo stupa na snagu odmah.

SAVEZNI SEKRETAR ZA NARODNU ODBRANU
general armije Veljko Kadrijević
/potpis/

(5) Posle Uputstva 588-1 od 27. novembra 1991. usledilo je poverljivo naređenje br. 588-3 od 6. decembra 1991, *Zadaci organa za civilne poslove u komandama JNA i komandama mesta*, u kom su detaljno opisani zadaci organa JNA za civilne poslove i komandi mesta u cilju sprovođenja zadataka navedenih u Uputstvu 588-1.⁷³⁸

(a) Uputstvo 588-3 govori o pitanjima iz pet oblasti:

- i. zadacima iz oblasti državne uprave, zakonodavne, sudske i izvršne vlasti;
- ii. zadacima iz oblasti bezbednosti;
- iii. zadacima civilne zaštite i sistema osmatranja i obaveštavanja;
- iv. zadacima u oblastima privrede i društvenih delatnosti;
- v. sankcijama koje se primenjuju u slučaju nepridržavanja naređenja, uputstava i sugestija organa za civilne poslove, a odnose se na uspostavljanje i funkcionisanje vlasti, poretka, privrednih i društvenih delatnosti.

(b) U vezi sa prvom oblasti, Uputstvo, između ostalog, kaže sledeće: "U slučaju da civilna vlast ne funkcioniše, obezbeđivanje potrebnih uslova u nadležnosti komande jedinice JNA, odnosno komande mesta za formiranje i funkcionisanje organa civilne vlasti i drugih organa i tela".

(c) "Neposredna saradnja sa skupštinom društveno-političke zajednice i organima i telima skupštine i predlaganje mera u cilju efikasnog funkcionisanja skupštine i njezinih organa i tela, kao i neposredno učešće u preduzimanju konkretnih mera u funkciji obezbeđenja uslova za vršenje

⁷³⁸ Dokazni predmet br. 934, ERN teksta na b/h/s-u 0400-6468-0400-6479, ERN eng. ET 0400-6468-0400-6479, Uputstvo br. 588-3, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general-major Milan Pujčić, 6. decembar 1991.

predstavničke vlasti na terenu" zadaci su organa JNA za civilne poslove – komande mesta u oblasti sudskih pitanja.⁷³⁹

(d) Zadaci iz oblasti bezbednosti obuhvataju, između ostalog "saradnju sa drugim organima vlasti, mesnim zajednicama, preduzećima i drugim organizacijama i građanima na zaštiti života..."; "sprečavanje i otkrivanje krivičnih dela i pronalaženje i hvatanje učinilaca krivičnih dela..." i "preduzimanje i sprovođenje pojedinih istražnih radnji..."⁷⁴⁰

(6) Izveštaji organa za civilne poslove 5. korpusa JNA (Banja Luka) pružaju uvid u delatnosti organa za civilne poslove 5. korpusa i komandi mesta JNA u uspostavljanju organa vlasti u zapadnoj Slavoniji.⁷⁴¹ Te delatnosti obuhvataju ocenu načina funkcionisanja tih lokalnih organa vlasti. Pošto je funkcionisanje opštine Okučani pozitivno ocenjeno, komandant 1. krajiškog korpusa VRS, general-major Momir Talić, naredio je rasformiranje komande mesta Okučani.⁷⁴²

Memorandum o saglasnosti od 27. novembra 1991.

a. Dana 27. novembra 1991. predstavnici Saveznog izvršnog veća SFRJ, JNA, Republike Srbije i Republike Hrvatske potpisali su *Memorandum o saglasnosti*, pod pokroviteljstvom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK).⁷⁴³ Ovim memorandumom strane su službeno priznale svoje obaveze prema MKCK-u i obavezale se da će primenjivati sve četiri ženevske konvencije.⁷⁴⁴

⁷³⁹ Dokazni predmet br. 934, ERN teksta na b/h/s-u 0400-6468-0400-6479, ERN eng. ET 0400-6468-0400-6479, Uputstvo br. 588-3, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general-major Milan Pujčić, 6. decembar 1991, tačka I, 9.

⁷⁴⁰ Dokazni predmet br. 934, ERN teksta na b/h/s-u 0400-6468-0400-6479, ERN eng. ET 0400-6468-0400-6479, Uputstvo br. 588-3, *Uputstvo o vršenju civilnih poslova u kriznim područjima*, general-major Milan Pujčić, 6. decembar 1991, tačka II.

⁷⁴¹ Vidi, na primer, dokazni predmet br. 935, ERN teksta na b/h/s-u 0089-7426-0089-7427, ERN eng. L010-9734-L010-7945, izveštaj pomoćnika komandanta za civilne poslove br. 1, 4. februar 1992; dokazni predmet br. 936, ERN teksta na b/h/s-u 0125-1029-0125-1032, ERN eng. ET 0125-1029-0125-1032, izveštaj pomoćnika komandanta za civilne poslove br. 137-1, pukovnik Gojko Vujnović, 12. februar 1992.

⁷⁴² Dokazni predmet br. 937, ERN teksta na b/h/s-u 0414-3100-0414-3101, ERN eng. 0414-3100-0414-3101-EDT/radna verzija prevoda, poverljivo naređenje br. 258-4, general-major Momir Talić, 27. maj 1992.

⁷⁴³ Dokazni predmet br. 607, ERN engleski 0031-7866-0031-7869, *Memorandum o saglasnosti*, Ženeva, 27. novembar 1991.

⁷⁴⁴ Dokazni predmet br. 607, ERN engleski 0031-7866-0031-7869, *Memorandum o saglasnosti*, Ženeva, 27. novembar 1991, tačke (1) – (6).

b. Posle potpisivanja Memoranduma, Pravna uprava SSNO-a pripremila je *Informaciju o obavezama koje je JNA preuzela potpisivanjem Memoranduma o saglasnosti*.⁷⁴⁵

(1) U *Informaciji o obavezama koje je JNA preuzela potpisivanjem Memoranduma o saglasnosti* SSNO-a kaže se da sukob u Hrvatskoj "po svim bitnim obeležjima predstavlja klasičan primer unutrašnjeg oružanog sukoba na koji se primenjuju odredbe Dopunskog protokola uz ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba,⁷⁴⁶ zajednički član 3. sve četiri ženevske konvencije i pravila običajnog međunarodnog ratnog prava, koja sadrže osnovne standarde humanosti, koje su prihvatili svi civilizovani narodi"⁷⁴⁷.

(2) U izveštaju se, nadalje, kaže da je potpisivanjem Memoranduma o saglasnosti 27. novembra 1991. "izričito preuzeta obaveza da svi potpisnici doslovno primenjuju sve četiri ženevske konvencije u celini".⁷⁴⁸

(3) Informacija SSNO-a postavlja i pitanje ovlašćenja delegata MKCK u pogledu primene odredbi ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima. Prema tom izveštaju, te obaveze "izazivaju dosta problema i nerazumevanja", naročito u vezi sa obaveštavanjem i evidenciji lica lišenih slobode.⁷⁴⁹

(4) Informacija je i potvrda odredbi člana 126. ženevske konvencije, prema kojima su "predstavnici MKCK-a ovlašćeni da posećuju sva mesta gde se nalaze lica lišena slobode, naročito mesta gde su oni internirani, zatvoreni i gde rade. Delegati Međunarodnog komiteta su takođe ovlašćeni da posete sva mesta kuda ta lica odlaze, prolaze ili odakle

⁷⁴⁵ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na b/h/s-u 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

⁷⁴⁶ Drugi protokol (1977).

⁷⁴⁷ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

⁷⁴⁸ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

⁷⁴⁹ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

se premeštaju i odlaze, da razgovaraju sa licima lišenim slobode bez prisustva svedoka".⁷⁵⁰

(5) Dalje se u informaciji kaže sledeće: "Iz svega navedenog jasno proizlazi da su prava i ovlašćenja Međunarodnog komiteta Crvenog krsta jasno i precizno utvrđeni. Jugoslovenska narodna armija je te obaveze izričito preuzela i njihovo izvršavanje se ne može dovoditi u pitanje i ne može se u svakom pojedinačnom slučaju ponovo odlučivati da li će se delegatima Međunarodnog komiteta dozvoliti obavljanje navedenih poslova".⁷⁵¹

(6) Zanimljivo je da informacija završava ovim rečima: "Konačno, iz dosada uočenih problema u pogledu izvršavanja obaveza jasno proizlazi potreba da starešine, neposredno angažovane na ovim poslovima, ponovo pažljivo prouče odredbe ženevskih konvencija i Uputstvo o primeni ratnog prava u Oružanim snagama SFRJ i obezbede njihovu doslednu i potpunu primenu".⁷⁵²

(7) Ocenjuje se da su potpisivanje Memoranduma 27. novembra 1991. i informacija Pravne uprave SSNO-a koja je usledila neposredno povezani sa događajima za vreme i posle evakuacije bolnice u Vukovaru 20. novembra 1991. i načinom na koji je OG Jug izvršila evakuaciju. Ako je to tačno, tekst informacije Pravne uprave SSNO, naročito poslednji pasus (vidi prethodnu tačku), implicitno potvrđuje da su tokom evakuacije bolnice koju je izvršila OG Jug prekršene odredbe ženevske konvencije i odgovarajućih Uputstava JNA.

Istrage navoda o kršenju ratnog prava tokom operacija u SBZS-u

a. "Bilten" SSNO-a br. 94 od 3. decembra 1991. sadrži saopštenje 1. vojne oblasti o istragama i krivičnom gonjenju u vezi s navodima o kršenju ratnog prava tokom operacija u Slavoniji, Baranji i

⁷⁵⁰ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

⁷⁵¹ Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

⁷⁵² Dokazni predmet br. 563, ERN teksta na eng. 0124-1849-0124-1854, ERN eng. 0303-1375-0303-1379, *Dopis 5. komande JNA o Informaciji Pravne uprave posle potpisivanja Memoranduma o saglasnosti u Ženevi 27. novembra 1991*, 1. maj 1992.

zapadnom Sremu.⁷⁵³ U saopštenju se navodi da su istrage uglavnom bile usmerene na pripadnike neprijateljskih snaga.

SAOPŠTENJE KOMANDE 1. ARMIJSKE OBLASTI
(BEOGRAD, 2. DECEMBAR)

Na predlog Vojnog tužilaštva u 1. armijskoj oblasti, forenzički i istražiteljski tim JNA na čelu s istražnim sudijom Vojnog suda u Beogradu kapetanom I. klase Milomirom Salićem radi na identifikaciji poginulih u Vukovaru, utvrđivanju uzroka njihove smrti i identifikovanju odgovornih, rečeno je u jučerašnjem saopštenju Komande 1. armijske oblasti.

Dosad je pregledano oko 400 leševa, među kojima su leševi petero dece. Na vojnim i civilnim sudovima pokreću se ili su već pokrenuti krivični postupci protiv više pripadnika hrvatskih paravojnih formacija za koje se sumnja da su počinili te i druge zločine, rečeno je u saopštenju Komande.

b. Dana 21. januara 1992. organizacija Helsinki Watch Committee iz SAD-a uputila je pismo predsedniku Srbije Slobodanu Miloševiću i general-pukovniku Blagoju Adžiću, v.d. saveznog sekretara za narodnu odbranu, o "Kršenju ljudskih prava od strane srpske vlade i Jugoslovenske vojske".⁷⁵⁴

(1) Na drugoj stranici tog izveštaja izričito se govori o učešću paravojnih grupa/dobrovoljaca (potčinjenih jedinicama JNA na području) u vršenju krivičnih dela u Hrvatskoj.

Srpska vlada je prečutno pristala, a u nekim slučajevima i podržala osnivanje najmanje tri paravojne grupe u Srbiji koje dejstvuju u Hrvatskoj. Najbrutalnija od tih grupa čini se ona koju predvodi Vojislav Šešelj, vođa Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta. Pripadnici Šešeljeve paravojne grupe nazivaju se "četnicima" i dejstvuju po celoj Hrvatskoj. Drugim paravojnim snagama komanduje željko Ražnjatović zvani Arkan, a treću grupu predvodi Mirko Jović. Arkanove i Jovićeve snage u najvećem broju koncentrisane su u istočnom delu Slavonije, u Hrvatskoj. Pored toga, nekoliko srpskih paravojnih grupa organizovao je i obučavao tzv. Kapetan

⁷⁵³ Dokazni predmet br. 611; ERN engleski 0054-5496-0054-5499, *Bilten*, br. 94, Služba za informisanje SSNO-a, 3. decembar 1991, tekst na eng. ERN str. 0054-5496.

⁷⁵⁴ Dokazni predmet br. 219, ERN teksta na engleskom 0018-7364-0018-73902, pismo "Helsinki Watch-a" Slobodanu Miloševiću i Blagoju Adžiću, *Kršenja ljudskih prava od strane srpske vlade i Jugoslovenske vojske*, 21. januar 1992.

Dragan, koga je "Washington Post" opisao kao "polusrpskog plaćenika sa australijskim državljanstvom koji ne želi da otkrije svoje pravo ime."

(2) U vezi sa zločinom u Ovčari, u izveštaju organizacije "Helsinki Watch" kaže se sledeće:⁷⁵⁵

18. novembar – Vukovar

Srpske snage su tri meseca držale grad Vukovar pod stalnom opsadom. Kada je 18. novembra grad pao, 15.000 ljudi koji nisu pobjegli pred borbama izašlo je iz podruma u kojima su proveli 12 nedelja. Posle pada Vukovara, pripadnici srpskih paravojnih grupa i JNA tukli su ili zarobljavali civile i vojnike van stroja. Na osnovu razgovora sa raseljenim licima iz Vukovara, stranim novinarima i humanitarnim radnicima koji su obišli Vukovar odmah posle pada, "Helsinki Watch" smatra da su srpske snage posle pada Vukovara po kratkom postupku smaknuli velik broj Hrvata - civila i boraca koji su bacili oružje.

(3) Dana 12. februara 1992. Goran Milinović, šef kabineta srpskog predsednika Slobodana Miloševića, potvrdio je da je primio ovo pismo i izveštaj koji je bio u prilogu.⁷⁵⁶

c. Dana 25. novembra 1992. Vojno tužilaštvo VJ-a je objavilo izveštaj pod naslovom *Izveštaj o zločinima protiv čovečnosti i kršenjima međunarodnog prava počinjenim na teritoriju bivše Jugoslavije o kojima se vode postupci na vojnim sudovima* /prevod s engleskog/⁷⁵⁷ Ovaj izveštaj takođe pokazuje da su istrage i krivično gonjenje bili usmereni na pripadnike neprijateljskih snaga. Prema tom izveštaju:

U skladu sa zakonom i svojim dužnostima i obavezama, u periodu od početka oružanog sukoba na teritoriji SFRJ do povlačenja JNA iz BiH, vojni tužioci su, na osnovu krivičnih prijava nadležnih istražnih organa, pokrenuli krivične postupke protiv 125 pripadnika oružanih snaga Republike Hrvatske koji su počinili zločine protiv Srba i pripadnika

⁷⁵⁵ Dokazni predmet br. 219, ERN teksta na engleskom 0018-7364-0018-73902, pismo "Helsinki Watch-a" Slobodanu Miloševiću i Blagoju Adžiću, *Kršenja ljudskih prava od strane srpske vlade i Jugoslovenske vojske*, 21. januar 1992.

⁷⁵⁶ Dokazni predmet br. 220, ERN teksta na b/h/s-u 0302-0967-0302, ERN eng. 0209-3984-0209-3684, kopija odgovora Gorana Milinovića, šefa kabineta predsednika Republike Srbije Slobodana Miloševića, na pismo "Helsinki Watch-a SAD", 12. februar 1992, na str. ERN 0018-7370.

⁷⁵⁷ Dokazni predmet br. 605; ERN engleski 0001-8575-0001-8578; *"Izveštaj o zločinima protiv čovečnosti i kršenjima međunarodnog prava počinjenim na teritoriju bivše Jugoslavije o kojima se vode postupci na vojnim sudovima"*, Vojno tužilaštvo VJ-a, 25. novembar 1992.

oružanih snaga SFRJ, te protiv jednog pripadnika oružanih snaga SFRJ koji je počinio zločin protiv jednog pripadnika oružanih snaga Hrvatske.

...

Iz dokaza se vidi da su počinioci ratnih zločina i genocida bili gotovo isključivo pripadnici oružanih snaga Hrvatske, dok su pripadnici oružanih snaga SFRJ prema drugim stranama u oružanom sukobu i civilima postupali u skladu s normama međunarodnog humanitarnog prava.

Pohvale i unapređenja

a. U izvaji objavljenoj 24. novembra 1991. u časopisu SSNO-a, "Bilten" br. 101, pukovnik Mile Mrkšić, komandant OG Jug, pohvaljuje za hrabrost svoje vojnike, a među njima i dobrovoljce. Prema tom članku, Mrkšić je "naglasio da su elitnim gardijskim jedinicama veliku pomoć pružili dobrovoljci. U ovom ratu Jugoslavija je dobila nove narodne heroje, što Skupština Jugoslavije i druge institucije treba da ozakone".⁷⁵⁸

IZJAVA KOMANDANTA OPERATIVNE GRUPE "JUG" U OSLOBAĐANJU VUKOVARA, PUKOVNIK MILE MRKŠIĆ (Vukovar, 23. novembar). Komandant operativne grupe "Jug" u oslobađanju Vukovara, pukovnik Mile Mrkšić, izjavio je: "Oslobodili smo Vukovar i srušili najtežu i najutvrđeniju ustašku tvrđavu, zahvaljujući hrabrosti i znanju pripadnika Gardijske motorizovane jedinice JNA iz Beograda, dobrovoljaca i pripadnika Teritorijalne odbrane, od kojih su mnogi upravo iz ovog grada.

"Operacija Vukovar", istakao je pukovnik Mrkšić, počela je 30. septembra. Bile su to borbe prsa u prsa, za svaku kuću, za svaku ulicu, jer je Vukovar, koliko do juče, bio kamen temeljac nekakve nove nezavisne države Hrvatske, podsećajući da je i u prošlom ratu oslobađanje Vukovara bilo izuzetno teško.

Prelomni trenutak, po priznanju i samih ustaških snaga, bio je dolazak gardijskih jedinica. Herojstvo pripadnika naših jedinica bilo je odlučujuće da naše snage krenu zajedno sa pripadnicima Teritorijalne odbrane i dobrovoljačkih jedinica u odlučujuću bitku.

Hrvatski oružnici su imali, a to smo se uverili u Mitnici, najsavremenije u svetu topove, rakete i drugo naoružanje, kako bi se borba nastavila i u sledeća tri-četiri meseca.

⁷⁵⁸ Dokazni predmet br. 552, ERN teksta na b/h/s-u 0054-5018-0054-5022, ERN eng. ET 0054-5021, izjava pukovnika Mileta Mrkšića, "Bilten", 24. novembar 1991.

Pukovnik Mrkšić je naglasio da su elitnim gardijskim jedinicama veliku pomoć pružili dobrovoljci. U ovom ratu Jugoslavija je dobila nove narodne heroje, što Skupština Jugoslavije i druge institucije treba da ozakone.

Komandant grupe "Jug" ukazuje i na herojstvo Hrvata, pripadnika gardijskih jedinica JNA, od kojih su neki u borbama za Vukovar izgubili obe noge. Hrvatska više nije njihova domovina, već nova Jugoslavija, koja mora da obezbedi njihovu egzistenciju, upozorava pukovnik Mrkšić, zaključujući: "Te naše nove narodne heroje Jugoslavija mora da poštuje".⁷⁵⁹

b. Služba za informisanje SSNO-a objavila je 29. novembra 1991. da su ukazom Predsedništva SFRJ od 28. novembra 1991. u viši čin unapređeni viši oficiri JNA "za uspešno rukovođenje i komandovanje, uzorno ponašanje i delovanje u izvršavanju borbenih zadataka od izuzetne važnosti za oružane snage i odbranu zemlje".⁷⁶⁰ Među unapređenim starišima bili su general-potpukovnik Života Panić i pukovnik Mile Mrkšić, koji je unapređen u čin general-majora.⁷⁶¹ Major Veselin Šljivančanin je još 18. novembra 1991. unapređen u čin potpukovnika ("vanredno unapređenje").⁷⁶²

c. Dana 7. decembra 1991. nekoliko pripadnika Gardijske motorizovane brigade, koji su učestvovali u operacijama sa ciljem zauzimanja Vukovara, odlikovano je na svečanosti u Beogradu. U članku *Odličja najhrabrijim gardistima*, objavljenom u časopisu JNA "Narodna armija", govori se upravo o tom događaju.⁷⁶³ U članku se pominje niz istaknutih pripadnika gmtbr, među kojima i tek unapređeni oficiri: general-major Mile Mrkšić, potpukovnik Borivoje Tešić, potpukovnik Veselin

⁷⁵⁹ Dokazni predmet br. 552, ERN teksta na b/h/s-u 0054-5018-0054-5022, ERN eng. ET 0054-5021, izjava pukovnika Mileta Mrkšića, "Bilten", 24. novembar 1991.

⁷⁶⁰ Dokazni predmet br. 553, ERN eng. 0054-5630-0054-5662, *Bilten*, Služba za informisanje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, na str. 0054-5638-0054-5639.

⁷⁶¹ Dokazni predmet br. 553, ERN eng. 0054-5630-0054-5662, *Bilten*, Služba za informisanje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, na str. 0054-5638-0054-5639.

⁷⁶² Dokazni predmet br. 456, ERN teksta na b/h/s-u 0361-8844-0361-8854, ERN teksta na eng. 0361-8844-0361-8854 EDT/radna verzija prevoda, Personalni list o Veselinu Šljivančaninu, Personalna uprava SSNO.

⁷⁶³ Dokazni predmet br. 974, ERN teksta na b/h/s-u 0058-3083-0058-3083, ERN eng. ET 0058-3083-0058-3083, *Odličja najhrabrijim gardistima*, "Narodna armija", 11. decembar 1991.

šljivančanin (uključujući i "pripadnike njegovih specijalnih snaga"), kapetan Miroslav Radić i drugi.⁷⁶⁴

Narodna armija, 11.12.1991.

Posle 86 dana vukovarskog pakla

Odličja najhrabrijim gardistima

D. Glišić

Mnoštvo je primera hrabrosti, odvažnosti i nesebičnog drugarstva koje su gardisti iskazali u tromesečnoj borbi za Vukovar. Oni čije grudi krase priznanja za hrabrost dokazuju da za budućnost Jugoslavije, uprkos sve žešćim pritiscima međunarodne zajednice, ne moramo da strepimo.

Dvadesetak dana posle uspešno obavljene operacije oslobađanja grada na Vuki završene 18. novembra, pripadnici Gardijske motorizovane brigade, jedne od najelitnijih jedinica Jugoslovenske narodne armije, aktivne i rezervne starešine i vojnici koji su od početka učesnici žestokih tromesečnih borbi, postrojeni pred visokim armijskim predstavnicima i brojnim građanima Beograda u kasarni "Maršal Tito" - ponosito su primili odlikovanja i priznanja za požrtvovanje i hrabrost pokazane u tih 86 dana vukovarskog pakla.

Posle predaje raporta, pozdrava zastavi i jugoslovenskoj himni, njihov komandant general-major Mile Mrkšić istakao je da jedan broj gardista "danas u ovom ponosnom stroju nije sa nama. Dali su svoje mlade živote u borbi protiv neprijatelja na vukovarskom ratištu". Minut ćutanja koji je zatim, uz zvuke posmrtnog marša, usledio, bio je prekratak za emocije koje su se ogledale na licima postrojenih boraca. Mnogi od njih celog života noseću uspomenu na svoje drugove pale na ulicama Vukovara, pogode ne od snajperskog metka ili nastradale od mučki podmetnute mine.

- Glavni teret borbi - podsetio je general Mrkšić - podnela je naša brigada koja je od prvog dana hrabro i odlučno deystvovala na ulicama Vukovara. Posebno čestitajući borcima koji su odlikovani ordenima i medaljama za hrabrost, general Mrkšić je izrazio veru u sposobnost progresivnih snaga da očuvaju jugoslovensku zajednicu kao državu slobodnih ljudi i naroda, onih koji Jugoslaviju žele.

Mnoštvo je primera odvažnosti, hrabrosti, požrtvovanja, samoinicijative i nesebičnog drugarstva koje su ti golobradi mladići i njihove starešine iskazali za tri meseca borbe za slobodu Vukovaraca i

⁷⁶⁴ Dokazni predmet br. 974, ERN teksta na b/l/s-u 0058-3083-0058-3083, ERN eng. ET 0058-3083-0058-3083, *Odličja najhrabrijim gardistima*, "Narodna armija", 11. decembar 1991.

pobedu nad fašizmom. O mnogima od njih već smo pisali na stranicama "Narodne armije", o nekima još nismo stigli, ali svi, a naročito oni čije grudi krase priznanja za hrabrost dokazuju da za budućnost Jugoslavije, bez obzira na sve žešće pritiske nekih zemalja međunarodne zajednice ne moramo mnogo da strepimo. Specijalci Veselina Šljivančanina, komandiri Zoran Zirojević, Saša Bojkovski, Miroslav Radić, desetine i stotine pripadnika JNA, teritorijalaca i dobrovoljaca deo su jugoslovenskog bedema o koji će se odbiti svi napadi zlonamernih članica Evropske zajednice i domaćih otpadnika.

Pripadnicima gardijske brigade, aktivnim i rezervnim starešinama i vojnicima JNA u ime Prve vojne oblasti obratio se general-major Vidak Vujović, ističući da su se oslobodioci Vukovara borili za Jugoslaviju a protiv fašizma. Više od hiljadu postrojenih gardista te reči je propratilo gromkim aplauzom.

Odlikovani i nagrađeni, njih oko trista, od kojih je 90 dobilo priznanje za hrabrost, bili su najsrećniji dok su im čestitali drugovi iz stroja. Komandant Prvog jurišnog odreda potpukovnik Borivoje Tešić, jedan od odlikovanih Ordenom za hrabrost, s neskrivenim ponosom govori o svojim potčinjenim oficirima i vojnicima. Sećajući se Milovog brda, naselja Šesta lička i Boško Buha, izbijanja na Vuku i teških uličnih borbi, ne zaboravlja ni doprinos teritorijalaca. Njegovi vojnici kojima je tih vukovarskih dana komandovao isticali su se u gotovo svakoj borbi. Poručnik Veselin Popović jurišao je na ustaše utvrđene u Pionirskom naselju; mladi vodnik Mirzet Muratović, vojnik na odsluženju vojnog roka sam je osvojio ustaško mitraljesko gnezdo, ranjen je 16. septembra; mladi vodnik, ali također vojnik iz Šušnjara kraj Banjaluke, Goran Đukić pokazao se neustrašivim u uličnim borbama...

Svi ti i mnogi drugi hrabri mladići zasluženo su se okitili ordenima i medaljama za hrabrost dokazanu na vukovarskim ulicama. I svi oni ne vole da pričaju mnogo o sebi, da objasne kako se postaje junak. Umesto toga, svaki od njih pominje svoje drugove uz koje se borio i osvajaio kuću po kuću. Goran je vodio snajperiste. Mirzet spominje svog kapetana Radića kao pravog komandira...

Hladno je bilo tog 7. decembra. Sitne pahulje snega padale su na obraze tih mladića i njihovih starešina, na lica koja su zračila rešenošću da istraju do pobeđe, da ponovo rastući agresivni fašizam saseku u korenu.

/Fotografija 1: Ranjeni poručnik Veselin Popović u stroju oslobodilaca Vukovara/

/Fotografija 2: Potpukovnik Veselin Šljivančanin i njegovi vojnici s najmlađim čestitarima/

d. Dana 9. decembra 1991. Slobodan Katić, "četnički komandant kapetan za Vukovar", iz opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Vukovara, poslao je načelniku Ratnog štaba SRS-a Ljubiši Petkoviću molbu za unapređenje "ratnika".⁷⁶⁵ Među pomenutim "ratnicima" navedeni su Milan Lančuzanin zvani Kameni, komandant "Leve Supoderice"; Miroljub Vujović, komandant "TO Vukovar"; i Stanko Vujanović, "načelnik (štaba) TO Vukovar".⁷⁶⁶

Vukovar, 9.12.1991.
OPŠTINSKI ŠTAB
TERITORIJALNE ODBRANE
VUKOVAR
MOLBA

Četnički komandant kapetan za Vukovar slobodan Katić iz Zemuna zamoljava načelnika ratnog štaba Ljubišu Petkovića i zamenika ratnog štaba Zorana Rankića iz Beograda da predlože za unapređenje sledeće ratnike:

Komandanta Leve Supoderice, Milana Lančuzanina (Kamenog)
Komandanta 1. udarnog voda Leve Supoderice, Milojević Predraga
Komandanta bezbednosti Vukovara, Tomić Milovana
Komandanta TO Vukovar, Vujović Miroljuba
Načelnika TO Vukovara, Vujanović Stanka
Komandanta odreda TO Vukovar, Petrova Gora, Peranović

Miroslava

Načelnika bezbednosti TO Vukovar, Dukić Nikolu
Zamenik komandanta Leve Supoderice, Dragojević Predraga

Unapred zahvaljujem!
Četnički komandant kapetan za Vukovar,
Slobodan Katić, Banijska 30/5, Zemun 192275

⁷⁶⁵ Dokazni predmet br. 560, ERN teksta na b/h/s-u 0116-9410-0116-9410, ERN eng. 0307-1275-0307-1275, Molba Opštinskom štabu TO Vukovar, 9. decembar 1991.

⁷⁶⁶ Dokazni predmet br. 560, ERN teksta na b/h/s-u 0116-9410-0116-9410, ERN eng. 0307-1275-0307-1275, Molba Opštinskom štabu TO Vukovar, 9. decembar 1991.

U decembru 2003. Tužilaštvo za ratne zločine pri Veću za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu izdalo je optužnicu protiv Stanka Vujanovića, Miroljuba Vujovića i još šestorice okrivljenih za navodno učesće u ratnom zločinu izvršenom nad ratnim zarobljenicima.⁷⁶⁷ Dana 24. maja 2004. optužnica je proširena optužbama protiv Milana Lančuzanina, Slobodana Katića i još devetoricu okrivljenih.⁷⁶⁸ Optužnica se odnosi na ubistvo 200 ljudi na Ovčari posle pada Vukovara, u noći sa 20. na 21. novembar 1991.

⁷⁶⁷ Dokazni predmet br. 597, ERN teksta na b/h/s-u 0345-2550-0345-2563, ERN eng. 0345-2550-0345-2563 EDT, Optužnica KTRZ br. 3/03, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, 4. decembar 2003.

⁷⁶⁸ Dokazni predmet br. 597, ERN teksta na b/h/s-u 0357-4622-0357-4635, ERN eng. 0357-4622-0357-4635 EDT, Optužnica KTRZ br. 4/03, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, 24. maj 2004.

Glosar

-	AAG	armijska artiljerijska grupa
-	abr	artiljerijska brigada
-	ad	artiljerijski divizion
-	ap	artiljerijski puk
-	AP	automatska puška
-	ARJ	artiljerijsko-raketna jedinica
-	Arkanovci	srpska nacionalistička paravojna grupacija željka <u>Ražnatovića</u> (Arkanu)
-	ATJ	antiteroristička jedinica
-	AVL	aktivna vojna lica
-	AVNOJ	Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije
-	b.	bataljon
-	b/d	borbena dejstva
-	Beli Orlovi	paravojna grupacija Dragoslava Bokana
-	b/g	borbena gotovost
-	BiH	Bosna i Hercegovina
-	b/k	borbeni komplet
-	BOV	borbeno oklopno vozilo
-	br.	brigada
-	brp	bataljon remontne podrške
-	brrp	brigada remontne podrške
-	brTO	brigada Teritorijalne odbrane
-	b/v	borbeno vozilo
-	bVP:	bataljon vojne policije
-	č.	četa
-	CJB	Centar javne bezbednosti
-	CloB:	centralna logistička baza
-	CSB	Centar službi bezbednosti
-	čTO	četa Teritorijalne odbrane
-	CZ	Civilna zaštita
-	d.	divizija
-	D-2	vrsta dizel goriva
-	DB	Državna bezbednost

-	DG	diverzantska grupa
-	DTG	diverzantsko-teroristička grupa
-	DPO	društveno-politička organizacija
-	DPZ	društveno-politička zajednica
-	Dušan Silni	srpska nacionalistička paravojna grupacija
-	GL	građansko lice na službi u JNA
-	gmbr	Gardijska mehanizovana brigada
-	gmtbr	Gardijska motorizovana brigada
-	Gš	Glavni štab (prethodio Generalštabu)
-	Gš	Generalštab (nasledio Glavni štab)
-	hab	haubička baterija
-	HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
-	HV	Hrvatska vojska
-	Idg	izviđačko-diverzantska grupa
-	IKM	istureno komandno mesto
-	IMS, InMS	intendantska materijalna sredstva
-	InOb	intendantsko obezbeđenje
-	Iod	izviđački odred
-	J.	jedinica
-	JA	Jugoslovenske oružane snage, (naslednica JNA), (vidi i VJ)
-	JNA	Jugoslovenska narodna armija
-	JOd	jurišni odred
-	JS	javna sigurnost
-	JSO	jedinica za specijalne operacije (MUP-a Srbije)
-	JUL	Jugoslovenska ujedinjena levica (SRJ)
-	JV	jedinica veze
-	k.,K.	korpus
-	KAG	korpusna artiljerijska grupa
-	K-da	komanda
-	K-dant	komandant, komandujući starešina
-	KM	komandno mesto
-	KOS	kontraobaveštajna služba, vojna kontraobaveštajna služba (kolokvijalni izraz koji je korišten i za vojno-obaveštajnu službu JNA:

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

		<i>Drugu upravu, i za Upravu JNA za bezbednost, UB - Uprava bezbednosti)</i>
-	KoV	<i>kopnena vojska</i>
-	LAP	<i>laki artiljerijski puk</i>
-	lbr	<i>laka brigada</i>
-	lpbr	<i>laka pešadijska brigada</i>
-	LRZ	<i>logor za ratne zarobljenike</i>
-	m	<i>mehanizovan</i>
-	MAD	<i>mešoviti artiljerijski divizion</i>
-	MAP	<i>mešoviti artiljerijski puk</i>
-	Martićevci	<i>kolokvijalni naziv za policiju Krajine u Hrvatskoj pod kontrolom Srba (poznatu i pod nazivom Milicija), koji je dobila po svom osnivaču, Milanu Martiću</i>
-	md	<i>mehanizovana divizija</i>
-	mehanizovana	<i>jedinica koja koristi gusenična vozila</i>
-	MES	<i>minsko-eksplozivna sredstva</i>
-	MKBJ /ICFY/	<i>Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji (mirovni pregovori, a od jeseni 1994. i misija za nadzor granice između BiH i SRJ)</i>
-	MKCK /ICRC/	<i>Međunarodni komitet Crvenog krsta</i>
-	MO /MOD/	<i>Ministarstvo odbrane</i>
-	motorizovana	<i>jedinica koja koristi vozila točkaše</i>
-	mpoab	<i>mešoviti protivoklopni artiljerijski bataljon</i>
-	mpoad	<i>mešoviti protivoklopni artiljerijski divizion</i>
-	mpoabr	<i>mešovita protivoklopna artiljerijska brigada</i>
-	MR	<i>materijalne rezerve</i>
-	MS	<i>materijalna sredstva</i>
-	msd	<i>motostreljačka divizija</i>
-	mt	<i>motorizovan</i>
-	MTS	<i>materijalno-tehnička sredstva</i>
-	mtb	<i>motorizovani bataljon</i>
-	mtbr	<i>motorizovana brigada</i>

1034

Raskrinkavanje projekta Velika Srbija

-	mtd	<i>motorizovana tenkovska divizija</i>
-	MUP	<i>Ministarstvo unutrašnjih poslova</i>
-	m/v	<i>motorno vozilo</i>
-	MVPP	<i>moral, verski i pravni poslovi</i>
-	NC	<i>nastavni centar</i>
-	NDH	<i>Nezavisna država Hrvatska (za vreme Drugog svetskog rata na čelu sa Antom Pavelićem)</i>
-	NGŠ	<i>načelnik Generalštaba</i>
-	NO	<i>narodna odbrana</i>
-	NOP	<i>nastavno-operativni poslovi</i>
-	NTSI	<i>načelnik tehničke službe</i>
-	NVO	<i>naoružanje i vojna oprema</i>
-	NŠ	<i>načelnik štaba</i>
-	OB	<i>odeljenje bezbednosti</i>
-	OB	<i>organ bezbednosti</i>
-	OB	<i>obaveštajna služba</i>
-	ObC	<i>obaveštajni centar</i>
-	o., od	<i>odeljenje</i>
-	OC	<i>operativni centar</i>
-	Od	<i>odred</i>
-	OkšTO:	<i>Okružni štab Teritorijalne odbrane</i>
-	OG	<i>operativna grupa</i>
-	okb	<i>oklopni bataljon</i>
-	okbr	<i>oklopna brigada</i>
-	omb	<i>oklopno-mehanizovani bataljon</i>
-	ONO	<i>Opštenarodna odbrana</i>
-	OS	<i>oružane snage</i>
-	Oš	<i>Opštinski štab</i>
-	oTO	<i>odeljenje teritorijalne obrane</i>
-	Ot, OT /APC/	<i>oklopni transporter</i>
-	ov	<i>oklopno vozilo</i>
-	OUR	<i>organizacija udruženog rada</i>
-	OZ	<i>operativna zona</i>
-	p., puk	<i>puk</i>
-	PAA	<i>protivoavionska artiljerija</i>
-	partizani	<i>komunistički "svenacionalni" gerilski pokret u Drugom svetskom ratu na čelu sa Josipom Brozom Titom, kojim</i>

1035

		su dominirali Srbi i Crnogorci, ali u kojem su na raznim područjima u velikom broju učestvovali Hrvati, Makedonci, Slovenci, Albanci i Muslimani.
-	PAP	poluautomatska puška
-	pb	pešadijski bataljon
-	pbr	pešadijska brigada
-	pd	pešadijska divizija
-	pgmbr	Proleterska gardijska mehanizovana brigada
-	pgmd	Proleterska gardijska mehanizovana divizija
-	PIM /kao u originalu/	protivtenkovska mina
-	PJP	posebna jedinica policije
-	PKM	pozadinsko komandno mesto
-	PMP	popuna, mobilizacija i personalni poslovi
-	p/n	protivnapad
-	PM	puškomitraljez
-	PMEZ	Posmatračka misija Evropske zajednice
-	PNŠ	pomoćnik načelnika štaba
-	PoB	pozadinska baza
-	POB	protivoklopna borba
-	pob	protivoklopni bataljon
-	Pod	prednji odred
-	PoOB	pozadinsko obezbeđenje
-	POOd	protivoklopni odred
-	POW	Prisoner of War /ratni zarobljenik/
-	pp, ppuk	pešadijski puk
-	PP	protipešadijski
-	PPM	protipešadijska mina
-	PS	Pravilo službe
-	Pt, PT	protivtenkovski
-	Ptap	protivtenkovski artiljerijski puk
-	Ptbr	protivtenkovska baterija /kao u originalu/
-	PTO	protivtenkovska odbrana

-	PVL	profesionalna vojna lica
-	PU	policajska uprava
-	p/u	protivudar
-	pvf	formacija /kao u originalu/
-	PVO	protivvazdušna odbrana
-	PZS	protivvazdušna samohotka
-	PZT	protivvazdušni top/topništvo
-	rb, RB	ručni bacač
-	RDB	Resor državne bezbednosti
-	RH	Republika Hrvatska
-	RIK	rukovođenje i komandovanje /komanda i kontrola/
-	RIM	regrutovanje i mobilizacija
-	RJB	Resor javne bezbednosti
-	RM	Ratna mornarica
-	RMP	popuna, mobilizacija i personalni poslovi
-	RMS	ratna materijalna sredstva
-	RR	ratni raspored
-	RSK	Republika Srpska Krajina (samoproglašena država Srba u Hrvatskoj)
-	RVI	ratni vojni invalidi
-	RV i PVO	Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana
-	SAJ	Specijalna antiteroristička jedinica (MUP)
-	SAO	Srpska autonomna oblast (samoproglašena srpska područja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini)
-	SBO	Sremsko-baranjska oblast
-	SBZS	Slavonija, Baranja i zapadni Srem
-	SČP	Srpski četnički pokret
-	SDB	Služba državne bezbednosti
-	SDB	Srpska državna banka
-	SDG	Srpska dobrovoljačka garda (poznata kao "Arkanovi tigrovi")
-	SDP	Stranka demokratskih promena (Hrvatska) (reformisani Savez

		komunista)
-	SDK	Služba društvenog knjigovodstva
-	SDS	Srpska demokratska stranka
-	SDS SZ	Srpska demokratska stranka srpskih zemalja
-	Šešeljevci	paravojna grupacija odana vođi Srpske radikalne stranke, Vojislavu Šešelju
-	SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
-	SIV	Savezno izoršno veće
-	SJB	Služba javne bezbednosti
-	SJB	Stanica javne bezbednosti
-	Sk	skladište
-	SKJ	Savez komunista Jugoslavije
-	SK-PJ	Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju
-	SKS	Savez komunista Srbije
-	SMB	sivo-maslinasta boja (uniforma)
-	SNO	Srpska narodna obnova
-	SnOb	sanitetsko obezbeđenje
-	SNS	Srpski narodni savez
-	SPO	Srpski pokret obnove
-	SPS	Socijalistička partija Srbije
-	SRBiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
-	SRJ	Savezna Republika Jugoslavija (nastala posle raspada SFRJ)
-	SRS	Srpska radikalna stranka
-	SSK	Srpska stranka Krajine
-	SSNO	Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
-	SSUP	Savezni sekretarijat unutrašnjih poslova
-	STO	snage Teritorijalne odbrane
-	SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
-	SVK	Srpska vojska Krajine
-	SVLR	samohodni višecetni lanser raketa
-	š.	štab

-	ŠTO	štab Teritorijalne odbrane
-	ŠVK	štab Vrhovne komande (SFRJ)
-	TANJUG	Telegrafaska agencija nove Jugoslavije
-	tč	tenkovska četa
-	tb	tenkovski bataljon
-	tbr	tenkovska brigada
-	TG/tg	taktička grupa
-	TMS, tms	tehničko-materijalna sredstva
-	TO	Teritorijalna odbrana
-	Tp	tenkovski puk
-	TRD	topničko-raketni divizion
-	TRZM	tehničko-remontni zavod municije
-	TRZ	tehničko-remontni zavod
-	tv	tenkovski vod
-	Tsk	tajno skladište
-	TSl	tehnička služba
-	TU	tehnička uprava
-	UB	Uprava bezbednosti
-	UbS	ubojna sredstva
-	UDBA	Uprava državne bezbednosti
-	UNCIVPOL	Civilna policija Ujedinjenih nacija
-	UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
-	UNMO	Vojni posmatrači Ujedinjenih nacija
-	UNPA	Zaštićena zona Ujedinjenih nacija
-	UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija (u Hrvatskoj do 31. marta 1995, a u Bosni i Hercegovini do decembra 1995)
-	UNS	Uprava namenske proizvodnje
-	v.	vod
-	VBR	višecevni bacač raketa
-	VES	vojnovevidencionna specijalnost
-	VJ	Vojska Jugoslavije (naslednica JNA)
-	VK(OS)	Vrhovna komanda (oružanih snaga)
-	VMA	Vojnomedicinska akademija
-	VO	Vojna oblast (JNA)
-	VO, Vod	Vojni odsek

-	v/o	<i>vojni obveznik</i>
-	VOPP:	<i>Vens-Ovenov mirovni plan</i>
-	VP	<i>vojna policija</i>
-	VP	<i>vojna pošta</i>
-	VP	<i>vatreni položaj</i>
-	VPO	<i>Vojno-pomorska oblast</i>
-	VSRJ	<i>Vojska Savezne Republike Jugoslavije (vidi VJ)</i>
-	Vš	<i>Vrhovni štab</i>
-	VT	<i>vatrena tačka</i>
-	VT	<i>Vojno tužilaštvo</i>
-	ZMTP	<i>zaštitni motorizovani puk</i>
-	ZNG	<i>Zbor narodne garde (prethodio Hrvatskoj vojsci – HV)</i>
-	ZnšTO	<i>zonski štab Teritorijalne odbrane</i>
-	ZO	<i>zona odgovornosti</i>
-	ZONO	<i>Zakon o opštenarodnoj odbrani</i>
-	ZpM	<i>zapovjedno mjesto /hrvatski/</i>

IV

Mediji o suđenju

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
o medijskom izveštavanju o procesu
Vojislavu Šešelju u Hagu

Proces kao performans

Početak suđenja Vojislavu Šešelju u Haškom tribunalu (7. novembar 2007), u većini medija u Srbiji najavljivan je i iščekivan pre svega kao prvorazredni medijski događaj, spektakl, odličan performans u kome glavnu ulogu ima "naš čovek" , uz to pravnik, i koji će, sasvim izvesno, uspešno da "privede pravdi" haške tužitelje.

Šešelj je optužen za zločine nad Muslimanima i Hrvatima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH 1991-93, koji su počinjeni u okviru "zajedničkog zločinačkog poduhvata" čiji je cilj bilo trajno uklanjanje nesrba i stvaranje proširene srpske države.

Adrenalin Šešelja, oslobođen nakon 4,5 godina iščekivanja suđenja i potom usmeren koliko na hašku sudnicu, toliko i na srpsku javnost, naišao je, sa retkim izuzecima, na dobrodošlicu medija u Srbiji koji su se (posebno tabloidi) nadmetali u variranju Šešeljevih "dosetki" i divljenju njegovoj "retorici".

Suđenje Šešelju jeste, po svojoj prirodi, veliki medijski događaj i nije nerazumljivo što mu je dat veliki publicitet, ili što je na samom početku tog suđenja drugi program RTS-a bio najgledaniji (čak gledaniji od rialiti šoa "Veliki brat"), što su svi mediji zabeležili.

Obaveza medija jeste da informiše javnost, ali je problem u tome što je izveštaje sa suđenja Šešelju, veliki deo štampe u Srbiji prenosila ili "ravno", bez objašnjenja i ograda od kvalifikacija koje je on iznosio na suđenju i bez podsećanja na ideologiju optuženog i njegove stranke (SRS), ili senzacionalistički, uz opremanje izveštaja tako da se sugeriše nadmoć Šešelja i inferiornost Tribunala. U domišljanju naslova, tabloidi su često koristili sportsku terminologiju u kojoj je Šešelj, naravno, pobednik.

Mnogi mediji su povodom suđenja plasirali izjave saradnika Šešelja koji su promovisali njegove nacionalističke stavove i veličali njegove sposobnosti da se sam izbori protiv "svetske nepravde", prenoseći nekritički i izjave njegovih saradnika da on u Hagu brani Srbiju. Za takve medije je suđenje Šešelju takođe bila dobra prilika da izvuku iz fajlova stare optužbe protiv Haškog tribunala kao "antisrpskog", "političkog" suda, kome je samo važno da presudi još jednom Srbinu.

Retki su mediji (dnevnik Danas, nedeljnici Vreme i Evropa), koji su povodom tog suđenja pokušali da podsete na nacionalističku ideologiju Šešelja i njegove stranke, na njene pogubne posledice tokom 90-tih, na njegovo delovanje i zapaljive govore tokom i posle ratova u bivšoj Jugoslavije, na opasnost od govora mržnje.

Tabloid Kurir je najavni tekst (7. novembar) za početak suđenja Šešelju opremio naslovom " Čuvajte se, dolazi strašni Voja". "Počinje"! . Baveći se najavljenom strategijom odbrane Šešelja, Kurir procenjuje da postoji opasnost da Šešelji svojim nastupom sudnicu Haškog tribunala pretvori u cirkus, a potom citira beogradskog advokata Gorana Petronijevića da je "Haški tribunal sam po sebi cirkus, pa nema potrebe da ih Šešelji dodatno izigrava.

Kurir je potom korektno preneo uvodnu reč tužiteljke Kristine Dal, tekstem sa naslovom "Oštro po Voji". Kurir je uglavnom nastavio da "izveštava" o suđenju Šešelju kao da je u pitanju sportsko nadmetanje u kome Šešelji kod bukmejkera sigurno pobeđuje (jedan od naslova "To,Vojo"!)

Glas je još jedan beogradski dnevnik koji je o suđenju Šešelju izveštavao dosta pristrasno i nekritički. List je uoči početka suđenja korektno preneo optužnicu protiv Šešelja, prenoseći i "potresne detalje" koje je iznela tužiteljka, i dao genezu dešavanja tokom čekanja Šešelja na početak tog procesa. Dan kasnije, u izveštaju o uvodnom govoru Šešelja, pod naslovom "Hag falsifikuje srpsku istoriju", list prenosi detalje Šešeljeve odbrane, uz uokvirenu izjavu generalnog sekretara SRS Aleksandra Vučića da "Šešelji ne brani sebe već brani čast srpskih dobrovoljaca, vojnika, države i naroda".

Glas takođe prenosi pisanje američkog nedeljnika Tajm da se Šešelju sudi zbog reči a ne zbog dela, i da zbog toga može ostati upamćen kao jedinstven slučaj u analima Tribunala. U komentaru pod naslovom "Lekcije iz Haga" (10. novembar), koji je potpuno na fonu zavere Zapada protiv Srba i Srbije, Glas navodi da se nevinu optuženi Šešelji lako može

preobratiti u tužioca, te da on nije u Hagu da bi branio svoju nevinost, već da bi "iz plićaka podrazumevane srpske krivice izneo na suvo svaku ribu".

Danas je jedan od retkih dnevnika koji je nastojao da suđenje Šešelju stavi u kontekst svega što se dešavalo tokom 90-tih u bivšoj Jugoslaviji i u čemu je Šešelji bio aktivni učesnik. U kolumni "Slučaj prof. Dr Šešelji Vojislava", navodi se da bi u "nekoj normalnoj državi", Šešelji imao problema sa organima gonjenja zbog mnogo banalnijih stvari od ovoga čime se bavi haško tužilaštvo. Takođe se analiziraju optužba i uvodna odbrana Šešelja i njegovo ponašanje u sudu i zaključuje da će Tužilaštvo izvoditi razne dokaze, preko eksperata do svedoka, a da će Šešelji posle to isto, "pošto prethodno iskorosti priliku, da se neviđeno zabavi".

Politika je 7. novembra najavila početak suđenja Šešelja tekstem u kome su izneti bizarni navodi, potpuno neprimereni optužnici koja je u tom tekstu stala u jednoj podužoj rečenici u jednom pasusu. Podseća se da je "Haški sužanj" dobrovoljno otišao u Hag, da je pred put izjavio da će pred (haškom tužiteljkom) Karlom del Ponte da liže sladoled, te da je "iskusni robijaš", na upozorenja da su ćelije u Sheveningenu uske a hrana loša, "samouvereno" izjavio da je u poređenju sa Zenicom i Gnijlanom (gde je bio zatvaran za vreme bivše Jugoslavije, odnosno u vreme režima Slobodana Miloševića), "Hag banja".

Dan kasnije, Politika je, s najavom na prvoj strani, u rubrici Tema dana: Suđenje ratnoj retorici, dosta opširno preneo optužnicu s velikim naslovom: Tužilaštvo: Šešelji nije tvorac velike, već male Srbije. U istom broju Politika je objavila poseban tekst "Šešelji u zaveri ili zavera protiv Šešelja" u kome postavlja pitanje političkih motiva podizanja optužnice protiv Šešelja. U tekstu se konstatuje da je na podizanje optužnice Šešelji čekao deset godina, a da je ona objavljena "nekako upravo u vreme kada je Srpska radikalna stranka dosegla svoj najviši rejting posle katastrofalnih rezultata sa parlamentarnih izbora 2000. "i kad je počela ozbiljno da ugrožava vladajući demokratski blok." List navodi da će "tužilaštvo morati da dokaže neposrednu vezu između eksplozivne, nacionalističke retorike i zločina koji su počinjeni (kako je to, na primer, postignuto na sudu za zločine u Ruandi)". U tekstu se zatim citira više Šešeljevih izjava koje list naziva "zapaljivim", u koje spada i ona da "Hrvate ne treba ubijati nožem nego zardalom kašikom".

Politika je 9. novembra, takođe s najavom na prvoj strani, objavila tekst pod naslovom Šešelji: Osudite me i moja ideologija biće besmrtna, u kome je preneti uvodna reč optuženog, a u antrifileu preneto nekoliko

opaski koje je Šešelj, kako kaže list, " izneo u svom stilu". Jedna od njih je "Srbi su mali Rusi na Balkanu. Zato nas Zapad mrzi".

Politika je 22. novembra objavila intervju sa Zoranom Krsićem, glavnim pravnim savetnikom Šešelja, koji je najavljenog prvog svedoka optužbe Entonija Oberšala predstavio kao "veštaka za govor mržnje", nestručnog i nepodobnog, jer je po zanimanju fizičar, a 20 godina je proučavao plemena u Africi. Na pitanje o strategiji odbrane Šešelja, Krsić je pored ostalog rekao da će lider SRS tvrditi da srpska strana nije imala nijedan zločinački cilj u prošlom ratu, što je list izvukao u podnaslov. Jedno od pitanje lista bilo je da li se u Evropi kažnjava za govor mržnje. Odgovor je bio da je "sa gledišta stavova Evropskog suda za ljudska prava Vojislav Šešelj relaksiran, jer nema nijedne odluke koja bi mogla da posluži kao primer za optuživanje".

Tabloid Pravda (8. novembra), u potpuno neprofesionalnom tekstu svoja dva "specijalna dopisnika" iz Haga, koji su se fokusirali na izgled Šešelja ("svež, odlučan, opušten,samouuveren") raspoloženje tužiteljke ("malo nervozna") i sudija ("ozbiljni"), posluge ("izveštačeno ozbiljni), prenosi i izjavu Jadranke Šešelj, supruge Vojislava Šešelja: Vojislav već sada potpuno dominira sudnicom i procesom.

Dan kasnije, početak odbrane Šešelja Pravda je "pokrila" tekstem pod naslovom "Laži i falsifikati", uz opširno prenošenje govora Šešelja i uz dopunski tekst iz Beograda sa nadnaslovom "Srpski radikali ponosni na Šešelja", odnosno izjave generalnog sekretara SRS Aleksandra Vučića da je Šešelj već u prvom izlaganju pred Tribunalom "raskrinkao dve ključne laži Tužilaštva:izmišljeno krivično delo govora mržnje i besmisleni ideju udruženog zločinačkog poduhvata, koja je čisto politička, a ne pravna konstrukcija".

Pravda je ubrzo po početku suđenja Šešelju objavio tekst "Haška glavobolja", u kome se tvrdi da je Tužilaštvo "već zabrinuto za svoje optužnice" i u kome nekoliko sagovornika lista govori o "superiornosti Šešelja, o "malicioznom Hagu", "ismejanom Tribunalu itd. "Šešelj ispred zvezda "jedan je od anrtfilea tog teksta u kojoj se prenosi rekordna gledanost RTS-a na početku suđenja Šešelja. U vikend broju (11-12. novembar), Pravda na dve strane prenosi delove Šešeljeve odbrane uz napomenu da je Šešelj "razobličio brojne 'bezočne laži i falsifikate' iz haške optužnice.

Pravda je 12.novembra celu stranu, u formi kolaža, posvetila Šešelju, promovišući njegovu novu knjigu "Afera Hrtkovci i ustaška kurva Nataša Kandić", navodeći "saznanja" iz Sheveningena da su mu nakon

uvodne reči svi u zatvoru - pa i Hrvati čestitali, i praveći anketu o tome da li je Šešeljev nastup u Hagu ostavio pozitivan utisak (pet sagovornika, 86 odsto "da"). Taj list je takođe pisao da Srbi iz dijaspore podržavaju lidera radikala u istupima u Hagu i da smatraju da Šešeljevu odbranu treba staviti u udžbenike.

U stalnom veličanju Šešelja, Pravda je stigla i do Tamare Nikezić, "operske pevačice, Srkinje iz Crne Gore", čiji je intervju objavila pod velikim naslovom "Volim Šešeljevu snagu i drčnost", mada se samo trećina intervju - u kome intervjuisana izražava 'fasciniranost' Šešeljevom odbranom u Hagu i njegovom inteligencijom - odnosi na suđenje lideru radikala.

Tabloid Press, koji je kratak izveštaj uvodne reči haške tušiteljke Kristine Dal opremio velikim naslovom "Tužilaštvo nagrdilo Šešelja", 9.novembra je preneo uvodni govor Šešelja, citirajući ga u naslovu ("Na smrt, K'o Sadama") i prenoseći da je optuženi zatražio od Tribunala da ga osude što žešće i tako učini "besmrtnom njegovu ideologiju srpskog nacionalizma". Tekst je opremljen sa dva anrtfilea - u jednom se citira ruski ekspert za Balkan Jelena Guskova koja je izrazila sumnju da će Tribunal moći da dokaže krivicu Šešelja, a u drugom se citira američki magazin Time koji piše da se Šešelju ne sudi zbog dela već zbog reči, pa postoji mogućnost da se "sudenje pretvori u rугanje pravdi". Posle uvodne reči Šešelja, u tom listu osvanuo je veliki naslov: Šešelj - Tribunal 1: 0 .

Nedeljnik Svedok je na pet strana objavio stenogram uvodnog izlaganja Šešelja, uz veliki naslov: Ovde mi se sudi jer je već 2002. Amerikancima bilo jasno da moja partija i ja možemo da oborimo mafijaški, izdajnički režim u Srbiji".

Svedočenje prvog svedoka odbrane, Entonija Oberšala, dočekano je u pojedinim medijima kao prilika za podcenjivanje svedoka il novo veličanje Šešelja. Dok je Politika prenela (korektan) izveštaj agencije Beta, Novosti prenele takođe korektan izveštaj sa tog svedočenja, Glas je ocenio da je tužilaštvo s prvim svedokom, s kojim se Šešelj "poigravao", napravilo "prvi kiks", a Pravda je tvrdila da je Šešelj Oberšala ismejavao. Glas na kraju tog svedočenja navodi da je Entoni Oberšal na pitanje lidera srpskih radikala uglavnom odgovarao sa "ne znam" i "ne sećam se", i dodaje da je poslednji deo ispitivanja Šešelj iskoristio za "ispravljanje" istorijskih podataka koje je svedok naveo u svom ekspertskom izveštaju.

Nedeljnik Vreme je povodom početaka suđenja Šešelju u tekstu "Egzibicionista na sudu" opširno podsetio na delovanje Šešelja tokom 90-tih godina, na njegove "sumanute ideje" i saveznike ("koje je menjao kao

čarape"), na njegova "slavna vojevanja po beogradskim ulicama , huškaške govore , posete ratištima "na bezbednoj daljini". List zastupa tezu da Šešelji u stvari nema nikakvu stalnu ideju, osim mržnje, destrukcije i želje za publiciteom. Beogradski nedeljnik navodi da je veoma važno "da Šešeljev proces počinje i da će doći do svog kraja", konstatujući da pod protokom godina i zaborava mnogima Šešelji izgleda kao neko kome sud u hagu zaista ništa ne može.

"Šešeljeva (radikalska logika u odnosu na Tribunal je neka vrsta oksimorona: nebrojeno puta su izjavili da on odlazi u Hag da bi taj tribunal porazio, i da su u njegovu pobeđu ubeđeni. Istovremeno, bar toliko puta su ponovili da je Tribunal srbožderski, antisrpski i da u njemu pravde za Srbiju nema. Ostaje pitanje kako u takvim okolnostima Šešelji namerava samo svojom pameću da do pobeđe dođe", piše Vreme.

Vreme se pre početka suđenja bavilo posledicama tog procesa, odnosno pitanjem da li će radikali na predsedničkim izborima imati koristi od suđenja Šešelja, uz prognozu da bi efekat mogao biti privremen, samo na početku suđenja, a da bi eventualna mobilizacija simpatizera radikala i ideje o velikoj Srbiji moglo da izazove kontraefekat - mobilizaciju birača demokratske opcije.

Nedeljnik Evropa takođe je nastojao da suđenje Šešelju i njegovu odbranu osvetli sa više aspekta, konsultujući sociologa, pravnog stručnjaka, predstanike nevladinih organizacija, publiciste. List citira sociologa religije Mirka Đorđevića, koji kaže da ideologija "na koju je Šešelji toliko ponosan, nije njegova", već da s "upadljivim nedostatkom zanja" interpretira stare političke teorije i banalizuje ih. Đorđević smatra da će Tribunal lako dokazati da je Šešelji (kao i neki drugi političari i ideolozi) na takvim teorijama temeljio nasilje na etničkoj osnovi koje uvek izaziva reakciju etnički motivisanog nasilja s druge strane. Drugačije mišljenje izneo je za Evropu Goran Ilić, profesor na beogradskom Pravnom fakultetu, koji smatra da je veoma tesko dokazati da je Šešelji svojim nastupima stvorio u glavama određenih ljudi rešenost da idu i učestvuju u oružanim sukobima.

Nedeljnik NIN je uoči suđenja Šešelju, u velikom tekstu "Velika Srbija pred malom porotom", konstatovao da Tribunal, "od Miloševićeve sahrane, sve više deluje kao provincijalna raštiovana družina, institucija čiji se bivši tužioci, portparoli i sudije rado denunciraju preko medija, koju drži još samo nada da bi Ratko Mladić mogao uskoro da ih poseti ili, makar, da Vašington otvori svoju kasu za još koju sezonu suđenja". Takođe

se navodi da presude iz Haga "samo pomažu narodima da se mrze kao u stara dobra vremena".

Postavljajući u tom kontekstu pitanje šta će suđenje Šešelju značiti za Srbiju, NIN, u kratkoj analizi unutrašnjepolitičke scene Srbije i konstatacijom da su poprilično slabi izgledi da sud dokaže da su Šešeljevi govori mržnje doveli do ratnih zločina, odgovara da ne treba očekivati da će Šešeljeva odbrana pred Tribunalom imati značajan uticaj na događanja u Srbiji, ali će 'svakako naneti štetu ugledu tog suda. Ako ga uopšte ima". Tekst je uokviren kratkim intervjuom sa suprugom Vojislava Šešelja, koja je izjavila da Šešelji u Hagu "ne brani samo sebe, da u sudu "dominira" i da je "superioran".

Sporadično praćenje

Suđenje Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine nad Hrvatima i Muslimanima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH od 1991. do 1993., medji u Srbiji su nakon pet meseci od početka procesa pratili sporadično, uglavnom sumirajući nekoliko dana suđenja u jednom izveštaju i prenoseći detalje unakrsnog ispitivanja svedoka od strane optuženog.

Izuzetak u tome je Pravda, tabloid blizak Srpskoj radikalnoj stranci (SRS), koji je suđenje prenosio redovno, održavajući tu "temu" i u pauzama procesa plasiranjem izjava funkcionera SRS koji kao mantru ponavljaju priču o nevinosti Šešelja, manipulaciji Haškog suda i instruiranim svedocima.

U takav "model" izveštavanja odlično se uklopilo pojavljivanje knjiga Karle del Ponte "Lov ", koja je inače izazvala veliko medijsko interesovanje u Srbiji zbog pokušaja vlasti u Srbiji da odloži objavljivanje te knjige, ali i zbog niza detalja, pa i pikanterija, koje je bivša haška tužiteljka iznela o svom radu u Tribunalu i u tom kontekstu i suočavanju s vlašću u Beogradu.

Uz veliki naslov "Đinđić hteo da izruči Šešelja", Pravda je početkom marta prenela da "saznaje od odlično obaveštenog izvora iz beogradskog diplomatskog kora "da je postojao "Đinđićev spisak" za Hag, a da je u vrhu te liste bio Vojislav Šešelji. Citat iz knjige, gde se navodi da je Đinđić del Ponteovoj rekao "Vodite ga i ne vraćajte ga (Šešelja)", široko je citiran u beogradskim medijima.

I u novoj rundi suđenja, svedoci tužilaštva Haškog tribunala, u priličnoj meri i zbog sopstvenog nesigurnog držanja na sudu i neodređenih

odgovora i na pitanja sudije i u unakrsnom ispitivanju Šešelja, medijski su uglavnom predstavljani kao nekompetentni i nepouzđani. Činjenica je, međutim, da su se dramatični iskazi pojedinih od njih o stradanjima tokom ratnih godina našli samo u nekim medijima, dok je pretežni ton prenošenja suđenja "dirigovao" Šešelj svojim pitanjima i, po oceni najvećeg broja medija, njegovim "raskrinkavanjem" svedoka kao instrumenta tužilaštva.

Ni u ovoj rundi suđenja u medijima nije bilo nikakvih komentara ni analiza suđenja.

Paralela sa Miloševićem

Politika, koja uglavnom "skida" suđenje Šešelja sa televizije i koja dijaloge optuženog sa svedocima najčešće prenosi bez komentara, 10.marta je objavila tekst "Šešelj u novoj formi protesta", u kome je, zbog mnogobrojnih svedoka optužbe, povučena paralela Šešeljevog procesa sa suđenjem Slobodana Miloševića.

Navodeći da je Šešelj odbio da ispita svedoka br 021, prvog od najavljenih 13 koje je Tužilaštvo planiralo da ispita na osnovu njihovih pisanih izjava, Politika citira Šešelja da se takvim svedočenjem, u kojima se ne teresti lično on, već se samo dokazuje "baza zločina", samo razvlači suđenje u nedogled.

"Svojevremeno se i Slobodan Milošević, na čijem je suđenju svedočilo 300 svedoka tužilaštva, bunio zbog velikog broja svedoka koji optuženog nikada lično nisu ni videli, a kamoli bili u direktnoj vezi sa njim. Čak su i sudije pitale tužioca Džefrija Najsa šta će mu toliki svedoci. Sudija Ričard Mej je jednom prilikom rekao da bi "jedan dobar svedok na ovakvom procesu bio dovoljan", piše Politika.

Glas je 13.marta na pola strane objavio tekst pod naslovom "Šešelj blokirao haško tužilaštvo", prenoseći da optuženi nije hteo da završi unakrsno ispitivanje Vilima Karlovića, jer mu je veće zabranilo da predoči svedoku članak Ekspres politike od 18.marta 1997.gde je nabrojano 10 imena hrvatskih zločinaca nad srpskim stanovništvom u Vukovaru.

Istim povodom Pravda je objavila izveštaj sa suđenja Šešelju pod naslovom "Sud na strani tužilaštva", uz citiranje izjave Zorana Krasića, člana tima Šešeljeve odbrane, da sudije imaju dva aršina, jedan za tužilaštvo, a drugi za optuženog.

Svedok Vilim Karlović

Vilim Karlović, osmi svedok optužbe protiv Šešelja, u medijima u Srbiji uglavnom je prošao kao i njegovi prethodnici.

"Zenga pred sudom", predstavio je tabloid Pravda 12.marta novog svedoka, nekadašnjeg pripadnika hrvatskog Zbora narodne garde i učesnika borbi u Vukovaru.

Dnevnik Glas je Karlovića predstavio kao hrvatskog penzionisanog "domobrana", navodeći i da je taj svedok već treći put svedočio pred Haškim tribunalom i jednom u Beogradu. List je preneo veći deo svedočenja Karlovića, uključujući scene brutalnog prebijanja i ubijanja zatvorenika u Ovčari.

Politika (13.mart) je Karlovića predstavila kao čoveka "koji je lidera radikala optužilo za konkretno delo, navodeći da je tužilaštvo prvi put izvelo takvog svedoka. List je preneo deo dijaloga Šešelja sa svedokom, iz koga proističe (kao i iz zvaničnog dokumenta) da je hrvatska vojna obavestajna služba učestvovala u pripremanju Karlovića za svedočenje protiv "Vukovarske trojke!" i protiv Slavka Dokmanovića (bivši predsednik opštine Vukovar).

Tim povodom Politika piše da su "Hrvati pripremali neke svedoke za lažno svedočenje", pozivajući se na izjavu advokata "vukovarske trojke" Borivoja Borovića koji tvrdi da su određene hrvatske službe upale u tajne fajlove Haškog tužilaštva i odatle crpile dokumentaciju koju su koristili za pripremanje svedoka za lažno svedočenje i osmišljavali odbranu za hrvatske generale.

"Na sudijama je da odluče da li će svedočenje Karlovića protiv Šešelja biti uvršteno u dokaze, ali Šešelj je juče osmog svedoka tužilaštva nazvao "žrtvom dobrovoljaca Teritorijalne odbrane iz okoline Vukovara ,koji su sebe možda nazivali četnicima, ali koji nisu bili dobrovoljci SRS", piše Politika.

Iz unakrsnog ispitivanja svedoka Emila Čakalića, jednog od sedmorice preživelih sa "Ovčare", medije je posebno zainteresovala Šešeljeva izjava da je streljanje 200 hrvatskih zarobljenika na "Ovčari" naredio general Aleksandar Vasiljević (nekadašnji načelnik vojne bezbednosti) uz navođenje da će tu tvrdnju u nastavku procesa i dokazati. "Streljanje naredio general Vasiljević" (Novosti, 20.mart)

"Šešelj vodi sa 7:0 ", preneo je Kurir u kratkoj informaciju izjavu zamenice predsednika SRS Gordane Pop Lazić, koja je rekla da tužilaštvo nema dokaze protiv njega i koja je navela da je cilj Šešelja da ukaže na one

koji su učestvovali direktno u nekom zločinu ili ga organizovali, poput Aleksandra Vasiljevića.

Pravda je Čakalića kroz naslov uvela kao "Svedoka koji se ničega ne seća", a u tekstu ga prikazuje kao "starca od 74 godina", koji "nije mogao sa sigurnošću da identifikuje pukovnika Mileta Mrkšića (jednog od tzv vukovarske trojke).

Zaštićeni svedoci

Zaštićeni svedok B.C.1013 je, po oceni Pravde (26.mart), "nesiguran štitićenik" koji se "ne seća, ne zna, ili nije siguran". List prenosi deo dijaloga Šešelja sa svedokom, u kome svedok tužilaštva zaista neodređeno odgovara na pitanja Šešelja, uglavnom sa "ne sećam se", nisam siguran..". Pravda, međutim, nije ni slova prenela o potresnom svedočenju svedoka tokom glavnog ispitivanja tužioca Matijasa Markusena.

To je učinio Glas (26.mart), koji je detaljno preneo svedočenje B.C.13 o nedelima vojnika koji su ga zarobili u Zvorniku i zajedno sa još četvoricom drugih muslimana danima zlostavljali.

Slično je učinio Danas (26.mart), koji je preneo agencijsku informaciju sa tog svedočenja, naslovivši je sa "Šešeljevci ubijali, tukli i pljačkali", navodeći da je svedok "Šešeljevce" označio kao one koji su u leto 1992. u Zvorniku maltretirali i ubijali Muslimane i poljačkali njihovu imovinu.

Danas je sutradan, agencijsku vest sa suđenja Šešelju preneo pod naslovom:Šešelj: Dobrovoljci nisu činili zločine u Zvorniku, citirajući Šešelja da je svedok počinioc u Zvorniku pogrešno identifikovao kao dobrovoljce SRS i da mu je to sugerisala "muslimanska tajna služba AID".

Kurir (27.mart) je istog svedoka u naslovu nazvao "Svedok sa slabim pamćenjem", navodeći da je BC 1013 odgovarao kao i prethodni svedok, Emil Čakalić, sa "ne sećam se", "ne znam", "nisam siguran". List na kraju teksta piše da je Tužilaštvo, "u nameri da diskredituje odbranu Vojislava Šešelja, u pomoć pozvalo" Čakalića, "sedamdesetčetvorogodišnjeg starca" koji je, po oceni lista, svojim svedočenjem Tribunalu više odmogao nego pomogao.

Navodeći u nadnaslovu da je Šešelj osporio svedočenje svedoka 1013, Glas (27.mart) u naslovu prenosi "Šešeljevci nisu činili zločine", navodeći pojedine izvode iz unakrsnog ispitivanja Šešelja.

Problemi svedoka sa pamćenjem

Šešelj je, prema Pravdi (28.mart), "porazio još jednog nepouzdanog svedoka koji je naknadno promenio svoju izjavu uz pomoć Tužilaštva haškog tribunala". Reč je o svedoku BC 1015 koji je, prema listu, "imao velike probleme sa pamćenjem kad su u pitanju događaji u bivšoj Jugoslaviji".

Opet je Glas na sasvim drugi način prikazao svedočenje BC 1015, prenoseći da je on detaljno u sudu naveo kako su ga 1992. tukli i ponižavali pojedinci koje je označio kao "Šešeljevce".List je preneo delove tog svedočenja koje je naslovio sa "Plakao na suđenju".

Politika, je 28.marta sublimiranu informaciju o svedočenju zaštićenih svedoka 1013 i 1015, prenoseći da je obojicu Šešelj optužio da ih za svedočenje pripremala obaveštajna služba AID, što su oni demantovali". List ocenjuje da je zbog greške Tužilaštva o godini mitinga koji je održan u Malom Zvorniku na kome je govorio Šešelj (Šešelj kaže 1990, a po optužnici je to bilo 1992.) , "ponovo lebdela u vazduhu Šešeljeva tvrdnja da je optužnica protiv njega lažna. U istom tekstu, list ocenjuje da je svedok 1013 "zadao ozbiljan udarac Šešelju" svedočeci o učešću "Šešeljevaca" u prebijanju zarobljenika na poljoprivrednom dobro "Ekonomija" u Zvorniku.

Dežurni komentator validnosti svedoka protiv Šešelja, šef njegovog pravnog toma Zoran Krsić, i 31. marta je ponovio da je optužnica protiv Šešelja lažna, da su svedoci "preparirani" a da Tužilaštvo "manipuliše".

Nešto veće interesovanje medija izazvao je zaštićeni svedok BC 033, bivši dobrovoljac SRS, pošto se ispostavilo da je osuđivan za napade sa eksplozivom na razne objekte u Beogradu (uključujući i beogradsku džamiju).

"Svedok tužilaštva bacio bombu na beogradskoj džamiji", naslovljena je 3.aprila Politika detalje sa unakrsnog ispitivanja BC 003, stavljajući u podnaslov optužbu Šešelja da je taj svedok postavio bombu na prozor novinara Vremena Dejana Anastasijevića. U prenošenju ispitivanja navodi se da je Šešelj rekao da je bombu postavio u dogovoru sa Natašom Kandić, direktorkom Fonda za humanitarno pravo, koju Šešelj u Hagu u sličnim kontekstima nije pomenuo prvi put.

Svedok BC 033 je za Pravdu (2.aprila) "turbo lažni svedok", potom "Plaćenik Nataše Kandić (3.april), koji je u tumačenju Zorana Krsića još jedan "preparirani svedok" koji je "slagao onog trenutka kada je počeo da govori".

Glas je 3. aprila je pod naslovom "Sloboda za lažno svedočenje" preneo da je Šešelj "raskrinkao novog podmetnutog svedoka Nataše Kandić", te da je BC 003 osuđeni terorista. U podnaslovu list navodi da je "zaštićeni svedok BC 003 pristao da svedoči protiv lidera radikala jer Kandićeva želi da se "osveti SRS i Šešelju prema kome gaji patološku mržnju". (citirana izjava izvesnog Aleksandra Gajića koju je preneo Šešelj)

Medijska rutina

Suđenje Vojislavu Šešelju, optuženom za zločine nad Hrvatima i Muslimanima u Hrvatskoj, Vojvodini i BiH od 1991. do 1993., medijski je ušao u rutinu koja se sastojala uglavnom u prenošenju dijaloga optuženog i svedoka na unakrsnom ispitivanju i -u pojedinim tabloidima posebno-neprekidnom diskreditovanju svedoka (i Tribunala) i veličanju Šešeljevih sposobnosti u "razobličavanju" i svedoka i suda.

Takvom pokrivanju suđenja, koje je počelo 7. novembra 2007., dosta su doprineli ponašanje Šešelja na suđenju i njegove "doskočice" očigledno tempirane za medijsko tržište u Srbiji, dosta neubedljivi svedoci ili svedoci koji nisu umeli da pariraju Šešelju, dužina boravka Šešelja u Hagu (pet godina) i medijski "zamor" od te teme, i ,naravno, odsustvo analitičnosti i kritičnosti u tretiranju haškog slučaja Vojislava Šešelja.

O svedočenju Iva Tomića

Treći svedok optužbe, francuski magistar slavistike, predavač na Sorboni i naučni istraživač o Balkanu Iv Tomić, u početku svedočenja 'tretiran' je u medijima korektno, uz kraće ili duže prenošenje njegovog ekspertskog izveštaja "Ideologija Velike Srbije u 19. i 20.veku" čija je glavna teza da je Velika Srbija bila glavni cilj Srpskog četničkog pokreta. Ubrzo, u pojedinim dnevnicima, posebno tabloidima, postao je ostrašćeni svedok, nekvalifikovan, bez kredibiliteta, čak probisvet, koga je Šešelj "nadigrao".

Glas (30.januar) je uz izveštaj sa suđenja objavio antrfile "Ostrašćeni svedok" u kome navodi da je "lider radikala osporio kredibilitet" i tog svedoka, navodeći da je on "ideološki ostrašćen protiv SRS. Politika (31.januar) je prenela poduži dijalog svedoka sa sudijom Žan-Klod Antonetijem, navodeći na kraju teksta da je Iv Tomić autor mnogobojnih članaka, eseja i izveštaja koji se odnose na srpsko nacionalno pitanje.

Tabloid Pravda je 1. februara, kroz tumačenje "svog" stalnog pravnog eksperta, Zorana Krasića iz SRS, ustvrdila da je "Tužilaštvo protiv Šešelja izvelo još jednog neobaveštenog svedoka ",i da "kroz te svedoke falsifikuje istoriju". Krasić je još rekao, a Pravda prenela, da je Iv Tomić "tendenciozan svedok koji nema šanse", a kasnije u još jednom članku ustvrdio da je "tanak,nervozan i nekvalifikovan".

"Kvaziekspert potučen do nogu", tako je Pravda naslovlila izveštaj sa Šešeljevog unakrsnog ispitivanja Tomića, prenoseći uglavnom delove ispitivanja gde je, po mišljenju lista, Šešelj "poentirao". Uz tekst je objavljena izjava književnika Momira Lazića da je Iv Tomić "ekspertski probisvet".

Glas se u nedeljnom broju od 3.februara, u velikom članku "Pošto-poto zločin", bavio stavom suda i Tužilaštva da Šešlj mora da ispituje i svedoke od kojih je tužilaštvo odustalo kada je skratilo optužnicu protiv njega (8. novembra 2006). Za tumačenje takvog stava opet je uzet pravni savetnik Šešelja Zoran Krasić, a Glas u uvodu tog članka, u kome se govori o nepotrebnom "iscrpljivanju okrivljenog sadejstvom haškog suda i tužilaštva", Haški tribunal naziva nakaradnom pravnom institucijom koja unosi još jednu konfuziju u krivično pravo.

Isti tabloid je dan kasnije preneo mišljenje Slavenka Terzić, naučnog savetnika u Istorijskom institutu SANU , koji povodom svedočenja (i) Iva Tomića kaže da 'zapadni istoričari u Hagu tvrde da Srbi praktično ništa drugo nisu radili od srednjeg veka,samo su sanjali Veliku Srbiju i težili da etnički očiste teritorije".

Glas je u izveštaju sa prvog dana unakrsnog Šešeljevog ispitivanja Tomića tekst naslovio sa "Lider radikala nadigrao svedoka", uz konstataciju da je "lider radikala, lagano, mic po mic, nadigrao i osporavao stručnost ovog veštaka.

Politika je svakodnevno prenosila svedočenje Iva Tomića, uglavnom kroz njegove dijaloge sa sudijom i Šešeljem. "Lider radikala je nastavio da osporava da je francuski magistar slavistike kvalifikovan da tumači ideologiju velike Srbije", navodi u podnaslovu list 7.februara.

Svedok 004

Svi mediji su preneli Šešeljevu izjavu na početku svedočenja zaštićenog svedoka 004, u jednom dijalogu sa sudijom,da ga ne interesuje konačna presuda suda i da mu "najviše odgovara doživotna robija".

Ispitivanje tog svedoka od strane Šešelja, Pravda je nazvala "ispitivanjem za istoriju prava". List je citirao Zorana Krasića (angažovan u timu odbrane Šešelja), koji je rekao da to ispitivanje treba da se odštampa i podeli svim advokatima u celom svetu, a da državna televizija treba da prikaže ceo tok ispitivanja "zbog mladih u Srbiji, koji će posle toga drugačije gledati na EU perspektive".

Na kraju unakrsnog ispitivanja, Pravda (14.fabruara) je ponovila Krasićev predlog da to ispitivanje uđe u udžbenike i da je to ispitivanje "pravna lekcija" (naslov).

Politika (8.februar) je povodom svedočenja 004 prenela da "svima koji su suđenje pratili preko Interneta bilo je dosta teško da razumeju šta ovaj svedok zaštićenog lika i glasa tačno govori". Zatim je prenela deo u kome svedok nije mogao tačno da odgovori na pitanje šta se dogodilo u Borovu selu, jer je bio "nekih 250 kilometara dalje". Politika (13.februar) je u naslov izvukla "Svedok 004: Šešelj političar, Arkan ratnik", takođe prenoseći pitanja Šešelja i odgovore svedoka.

"Šešelj nije pozivao na ubijanje nesrba", citirale su Novosti (13.februara) u naslovu svedoka 004, kao i njegovu izjavu da su hrvatske vlasti po izbivanju sukoba počinile zločine nad Srbima.

Dan kasnije, Novosti su preneli manji izveštaj sa svedočenja pod naslovom "Šešelj nije kriv", u kome 004 navodi da nikada nije rekao da je Šešelj naredio zločine u selu Voćin kako piše u njegovoj izjavi (koju je potpisao) već da je čuo da su dobrovoljci to uradili.

Glas je to svedočenje predstavio kao "neočekivani obrt na suđenju Šešelju", navodeći da je zaštićeni svedok "potpuno raskrinkao stravične hrvatske zločine počinjene nad Srbima tokom 1990. i 1991. godine. List je citirao veći deo dijaloga svedoka i Šešelja.

Glas je 12. januara objavio skoro na celoj strani tekst "Prevodioci psovali Šešelja" u kome na samom početku konstatuje da "Haški tribunal nastavlja sa manipulacijama" i u kome tvrdi da je taj list došao do "ekskluzivnih podataka koji ukazuju na bezobrazan i neprofesionalan odnos haških prevodilaca prema predsedniku SRS-a profesoru dr. Vojislavu Šešelju". U tekstu se zatim navodi da se na snimku koji je pravni tim Šešelja dostavio Tribunalu "primećuje da, dok optuženi govori, prevodioci iz Hrvatske se smeju, čude i vređaju ga".

O Svedočenju Rejnoa Tunensa i Milana Kulića

Unakrsnim ispitivanjem svedoka optužbe Rejnoa Tunensa, eksperta za vojna pitanja, Šešelj je, u interpretaciji Zorana Krasića, postao - radikalni Sokrat (Gazeta, 28.februar). Prethodno je Krasić za Pravdu izjavio da je svedok tužilaštva "perspektivan i da može postati dobar svedok odbrane".

Glas (28.februar) je u naslovu konstatovao da je "Veštak između dve vatre", navodeći da je on "pod naletom unakrsnog ispitivanja optuženog, uz pomoć sudije Žan Klod Antonetrija, nesvesno osporio sopstveni izveštaj".

Politika je 29.februara prenela jedan deo dijaloga sa unakrsnog ispitivanja, navodeći na početku da je Šešelj "i ove nedelje, u svom prepoznatljivom stilu, poput profesora koji je nezadovoljan znanjem studenta, pokušavao da sruši kredibilitet petog svedoka tužilaštva Rejnoa Tunensa.". List se nije bavio komentarisanjem ispitivanja, a na kraju je preneo, i u drugim medijima citiranu Šešeljevu izjavu da je on, kao "četnički vojvoda", "čovek gospodskih manira".

Sam Šešelj je svojim izjavama na račun svedoka davao dosta materijala prijemčivog za medije. "Svedok je totalna neznalica" (Pravda, 27.februar) i "belgijski špijun" (Danas i Pres), samo su neki od naslova u novinama kojima je citiran Šešelj sa unakrsnog ispitivanja Tunensa. Tabloid Gazeta (28.februar) je, prenoseći neki od "bisera" Šešelja, u podnaslovu naveo da se "suđenje Vojislavu Šešelju opet pretvorilo u duhovito akademsko rešetanje svedoka haškog tužilaštva". Na kraju ispitivanja tog svedoka, ponovo je aktuelizovan fudbalski žargon, pa je Šešelj protiv Haga, nakon ispitivanja petog svedoka, "poveo" sa 5:0 (Pravda, 29. februar). U podnaslovu, taj list je napisao da je "Predsednik SR do nogu potukao petog svedoka tužilaštva".

Sa svedočenja svedoka Milana Kulića, nekadašnjeg pripadnika Teritorijalne odbrane Podravske Slatine, medijima je najinteresantnija bila izjava koju je u nekom trenutku izrekao Šešelj da će "umreti nevin kao Milošević", što se našlo u naslovima gotovo svih novina.

"Bruka Haškog suda", naslov je koji je Glas dao prvog dana svedočenja Kulića (6.april), navodeći da je "Tužilaštvo haškog tribunala ponovo potpuno omanulo u izboru svedoka optužbe". Ovoga puta, naveo je list, i sudije u procesu protiv dr Vojislava Šešelja bile su prinuđene da direktnim pitanjem - da li laže - suoče svedoka sa njegovim kontradiktornim iskazom".

Mediji su podsetili na petogodišnjicu odlaska Šešelja u Hag, uglavnom prenoseći izjave generalnog sekretara Aleksandra Vučića koji je ponovio ranije tvrdnje radikala da Tribunal nema nikakvu krivičnopravnu optužnicu protiv Šešelja, da se on u Hagu bori protiv lažnih svedoka, za svoja ljudska prava i prava na odbranu (Novosti, 25. februar).

Kurir je tim povodom objavio kratku informaciju pod naslovom "Pet godina čami", dok je Pravda na dve strane, pod naslovom "1825 dana torture", dala hronologiju od odlaska Šešelja u Hag do 14. februara, a o "godinama Šešeljevog tamničenja" prenela izjave njegove supruge Jadranke, Zorana Krasića i Olivera Antića, profesora Pravnog fakulteta u Beogradu.

Diskreditacija suda i svedoka

Drugu rundu suđenja Vojislavu Šešelju pred Haškim tribunalom, koja je počela 8. januara, većina medija u Srbiji nastavila je da prati po istoj matrici kao na početku procesa, predstavljajući optuženog kao "glavnog" u haškoj sudnici, čovekom koji je "razbio Hag" i koji se "nadmudruje" sa tužiteljkom Kristinom Dal (Glas).

Šešelj je optužen za progon, ubistva, mučenje, deportacije, prisilno premeštanje, okrutan tretman, pljačku i bezobzirno uništavanje naselja u Hrvatskoj i u BiH, kao i za proterivanje Hrvata iz vojvođanskog sela Hrtkovci 1991-1993. godine.

"Šešelj će raskrinkati Haško tužilaštvo", citirao je tabloid Press generalnog sekretara Srpske radikalne stranke Aleksandra Vučića (trobroj 6.7. i 8. januar) koji je takođe rekao da je Šešelj "čio i spreman da i dalje pobeđuje lažne svedoke Haškog tribunala".

Pojedini mediji (pre svih tabloid Pravda) su redovno plasirali izjave saradnika i pravnih savetnika Šešelja koji su promovisali njegove nacionalističke ideje i veličali njegove pravničke sposobnosti i mogućnosti da se sam brani pred Tribunalom. Ova runda suđenja bila je dobra prilika i za svakakvu diskreditaciju svedoka optužbe, kao i samog haškog tribunala.

U interpretaciji pojedinih medija, Šešelj je svedoke optužbe "preobraćao" u svedoke odbrane, ili bar u neutralne svedoke, a Šešeljevo unakrsno ispitivanje svedoka predstavljano je skoro kao pozorišna zabava, često ilustrovana Šešeljevim fotografijama iz haške sudnice sa širokim osmehom na licu.

U najavi nastavka suđenja, dnevnik Glas konstatuje da je Tužilaštvo gotovo mesec dana božićne pauze "sigurno utrošilo da izvida rane koje je optuženi, preslišavanjem Amerikanca (prvog svedoka optužbe, Entonija Oberšala) ,kao neukog dačića, zadao optužnici, dok se Šešelj najverovatnije pripremio da se, na isti ili sličan način, provedu naredni svedoci optužbe." U interpretaciji tog lista, tužiteljka je "lukava", a Šešelj - oprezan.

Povodom novog glavnog tužioca, Belgijanca Serža Bramenca, Glas u istom tekstu dotadašnju tužiteljku Karlu del Ponte, kojoj je 1. januara istekao mandat na tom mestu, naziva "pakosnom Švajcarkinjom i osvedočenim srbombomrcem", osporavajući joj usput i profesionalne kvalitete.

O svedočenju Gorana Stoparića

Svedoka optužbe, bivšeg pripadnika paravojne formacije "Škorpioni" Gorana Stoparića, tabloid "Pravda" uveo je u javnost naslovom "Svedok laže protiv Šešelja". Tog svedoka, u tom svojstvu, nastojala je da diskredituje i većina ostalih dnevnika.

Izjavu Stoparića da su za zločin u Ovčari krivi dobrovoljci Srpske radikalne stranke (SRS), odnosno da su se dvojica dobrovoljaca hvalili da su učestvovali u streljanju 200 hrvatskih zarobljenika na farmi u blizini Vukovara, Glas (17. januar) je objavio u rubrici - ukratko.

Politika je dosta opširno, bez komentara, prenosila svedočenje Stoparića, sa citatima njegovih odgovora, pitanja haške tužiteljke i potom pitanja Šešelja. "Šešelj pomogao svedoku Stopariću da progleda", naslovio je taj list 17. januara izveštaj sa suđenja Šešelja, navodeći da je Kristina Dal "pokušala tokom ispitivanja da dokaže da je srž retorike optuženog bila da se sa teritorije Hrvatske, BiH i Vojvodine proteraju pripadnici hrvatske i muslimanske nacionalnosti".

U jednom danu, 23. januara, tri beogradska dnevnika su sa svedočenja Stoparića ovako naslovlila svoje izveštaje: Politika: Tribunal izdržavao svedoka Stoparića; Pravda: Stoparić: Niko nije naredivao maltretiranje i likvidacije; Danas: Dobrovoljci radikala proterivali muslimane.

Svi mediji izvestili su o prekidu suđenja Šešelju samo dan nakon njegovog nastavka (8. januara) koje je usledilo zbog zahteva tužiteljke Kristina Dal (koji je sud odbacio) da se izuzme danski sudija Frederik Harhof zato što je 1992. ispred danskog Helsinškog odbora uzeo izjavu od

Isaka gašija, jednog od predviđenih svedoka na Šešeljevom suđenju, što bi po njenom mišljenju moglo da dovede do sukoba interesa.

Većina medija prenela je tim povodom korektno tu informaciju, kao i Šešeljev komentar da je Tužilaštvo nespremno za suđenje i da opstruiše njegovu odbranu. Glas je, međutim, ustvrdio da time "Haško tužilaštvo nastavlja politiku iscrpljivanja dr Vojislava Šešelja.

Novo odlaganje suđenja (17.januara) Pravda je "objasnila" kroz komentar generalnog sekretara SRS Aleksandra Vučića da je "Tužilaštvo potpuno izgubljeno" i da mu treba predah jer se "njihovi najžešći svedoci optužbe na kraju suštinski pretvore u svedoke odbrane".

Politika je tim povodom naknadno, pošto je suđenje nastavljeno, u okviru izveštaja sa svedočenja Stoparića, prenela izjavu glavnog Šešeljevog savetnika Zorana Krasića da je tužilaštvo 'puklo' i sa ovim svedokom jer nije optužio Šešelja ni jednom rečenicom."

"Da su oni znali da će ovaj ovako da svedoči, sigurno ga ne bi pozvali. Istražitelji često 'prepariraju' izjavu koja bombasto zvuči, a kad dođe na glavno ispitivanje vidi se da čovek to potpuno drugačije objašnjava. Kod ovog svedoka se u svim predmetima javljao taj problem, i malo je ko uzimao njegove izjave kao verodostojne", zaključila je Krasićevom izjavom tekst Politika.

Pravda (24.januara) je takođe zaključila da je "Stoparić postao svedok odbrane", navodeći u nadnaslovu da je "lider srpskih radikala ponovo porazio Kristinu Dal", a u naslovu da je "Šešelj razbio Hag". Taj tabloid citira pravnog savetnika Šešelja Zorana Krasića da je "svedok sam priznao da se njegova pisana izjava i izlaganje pred sudom u Hagu ne poklapaju", te da je "Tužilaštvo samo sročilo izjavu i Stopariću dalo da potpiše". Po izveštaju Glasa (24.januara), Šešelj je "nastavio tradiciju tranžiranja svedoka tužilaštva", "unakrsnog rešetanja" svedoka, za razliku od četvorodnevno "bledog ispitivanja tužiteljke Kristine Dal. List je preneo delove dijaloga Šešelj - Stoparić, koji se po oceni lista odvijao "uz uzajamno poštovanje", kao "časkanje" dva poznanika, navodeći u uvodu da je "lider radikala sistematski svedoka optužbe prevodio u tabor neutralnih svedoka".

Novosti (25.januara) pišu, pozivajući se na neimenovane stručnjake, da je Šešelj "demonтираo" tužiočevog svedoka i naterao ga da svedoči u njegovu korist. U tekstu "Ratovao za sve", Novosti se bave "karijerom" Stoparića kao svedoka u procesima u Beogradu i Hagu. List tvrdi, pozivajući se takođe na neimenovanog sagovornika, da je Stoparića sa Tribunalom povezala direktorka Fonda za humanitarno pravo Nataša

Kandić, koja je od njega prva uzela izjavu povodom događaja u Podujevu, da se onda sa "saradnicima Karle del Ponte dogovorio u kojim će još predmetima da svedoči".

U posebnom tekstu Novosti pod naslovom "Kandićeva slala SMS" prenose izjavu Stoparića da mu je Kandićka prvog dana suđenja poslala SMS poruku, zbog čega je suđenje bilo nakratko prekinuto. Većina medija je takođe uglavnom korektno prenela dijalog Stoparića i Šešelja oko te poruke, dok je Glas 26.januara tim povodom skoro preko cele strane plasirao tekst "Nataša Kandić instruiše svedoke", objavljujući i fotografiju Direktorke za humanitarno pravo. I u tom tekstu se navodi da je Šešelj "ubedljivo deklasirao drugog svedoka haškog tužilaštva", ali je i "razotkrio blizak odnos" Stoparića sa Natašom Kandić.

Zaklanjanje iza istorije

Vladimir Petrović

Suđenje Vojislavu Šešelju je počelo dvodnevnom razmenom uvodnih reči tužiteljke Kristine Dal i optuženog. Ovi višesatni monolozi, čija je funkcija da najave tok procesa, naznače pozicije strana i osvetle njihove strategije, prikazani su naposljetku na Drugom programu RTS-a. Prvog dana snimak je pratilo, kažu, pola miliona ljudi, drugog nešto manje od četiri stotine hiljada. Ukoliko su ove procene tačne, biće da je suđenje pred ekrane privuklo četiri puta više građana Srbije nego što je potpisalo zahtev za njegovo direktno prenošenje. Teško je reći koliko su gledaoci zaista bili zakovani za televizore, a gotovo je nemoguće proceniti šta su pri tom mislili, osećali i saznali. Izvesno je, međutim, da je Vojislav Šešelj, osokoljen ovom publikom, nastojao da odgovori njenim očekivanjima. "Ja se obraćam publici u Srbiji", eksplicirao je pred sam početak suđenja. "A Zapad me uopšte ne interesuje. Sa Zapada je kroz vekove samo zlo dolazilo Srbiji."

U tom je duhu Šešelj i počeo svoju odbranu, osporivši već prvom rečenicom uvodne reči Haškom tribunalu legalitet i legitimitet. Pleo dojeu Tužilaštva, u kojem je sumirana optužnica protiv njega, suprotstavio se otpisujući čitav proces kao oruđe američke spoljne politike. Ovlaš prelazeći preko konkretnih navoda zločina koji su dobrovoljci njegove stranke činili u Vukovaru, Zvorniku, Voćinu, Hrtkovcima i drugde, kao i sopstvene odgovornosti za progon na rasnoj, verskoj i političkoj osnovi, ubistva, deportacije, mučenje, uništavanje i pljačku, opredelio se da vreme troši na učvršćivanje svog imida ideologa srpskog nacionalizma. Ugladajući se na Pjera Bezuhova iz Tolstojevog romana "Rat i mir", smeja se sudu, tvrdeći da niko ne može da sveže njega i zarobi njegovu besmrtnu dušu. Predstavljajući se mučnikom ideje, pozvao je sudije da ga osude najtežom kaznom, preteći da će ga njegovo delo, misija i ideologija nadživeti, budući da je "logički čvrsta i zasnovana na istorijskim činjenicama".

Razrađujući tu košmarnu logiku, Šešelj je ponovio svoje poznate teze o globalnoj antisrpskoj uroti Nemačke, Vatikana i SAD, dodajući im neke nove elemente. Objašnjavajući zašto Zapad tako istrajno mrzi baš Srbe, osvežio je već izlizani motiv o malom i nepokornom narodu koji prkosi novom svetskom poretku. Ustvrdio je da su Srbi predmet netrpeljivosti jer su kulturno i istorijski zapravo Rusi. Time je konačno zakrovio (anti)logičku konstrukciju lokalnih teoretičara zavere, sebe predstavio kao žrtvu sopstvene nepokornosti američkim interesima u regionu, a proces interpretirao kao pokušaj Zapada da mu zapreči put do vlasti u Srbiji. Dodajući rastezanju logike silovanje istorijskih činjenica, Šešelj je svoju uvodnu reč pretvorio u istorijsku lekciju. Otišao je tako daleko da je otvorio odbranu zaključkom da je svrha suđenja da se "falsifikuje novija srpska istorija". Tome je suprotstavio sopstvenu apologetsku interpretaciju srpske prošlosti. Predstavljajući se baštinikom srpske nacionalne misije, zaklonio se iza istorije čitavog jednog naroda.

Poričući legalitet i legitimitet suda, Šešelj je istovremeno nastojao da odbrani istorijsku zasnovanost, političku svrsishodnost i nadasve moralnost velikosrpske ideje, retorski se pitajući "zašto bi ta ideja bila nelegitimna i zločinačka". U nameri da dokaže etičku neprikosnovenost ideje koju zastupa, a suočen sa lavinom dokaza o tome kako je izgledala u njegovoj izvedbi, Šešelj je preuzeo na sebe zadatak da opravda gotovo sve što je ijedan Srbin uradio u dvadesetom veku. Ovo neuverljivo jatačenje preraslo je u otvoreno negiranje realnosti u njegovom osvrtnu na nedavnu prošlost. Navodeći "kao najbolji primer za falsifikovanje srpske istorije navodni genocid u Srebrenici", upustio se u poricanje razmera ne samo najvećeg, već i najtemeljnije dokumentovanog zločina u Evropi nakon Drugog svetskog rata. I to zločina koji mu optužnica, koja se završava sa 1993. godinom, čak i ne pripisuje.

Šta to goni Šešelja da pravda čak i zločine kojima nije bio direktni izvršilac? Poricanje zločina je na neki način i njegovo simbolično ponavljanje. U njemu se sustiče odsustvo poštovanja za patnju, kao i pomanjkanje elementarne ljudskosti. Zašto on to radi? Uverljiv odgovor daje baš Tolstoj, opisujući psihologiju kriminalnog vođe samo par stranica od mesta u "Ratu i miru" koje je Šešelj citirao: "I on opet pređe u svoj nekadašnji svet himera nekakve veličine, pa opet kao onaj konj što ide po pokretnom točku kojim se dolap okreće i misli da radi nešto za sebe, poče pokorno da igra onu opaku, žalosnu i tešku, nečovečnu ulogu koja mu je bila predodređena. I nije samo za taj sat i za taj čas bio pomračen um i savest tog čoveka, koji je mučnije od svih nosio na sebi sav teret onoga što

se odigrava. Ali on nije nikad, do kraja svog života, mogao da shvati ni dobro, ni lepotu, ni istinu, ni značaj svojih postupaka koji su bili isuviše suprotni i dobru i istini, isuviše udaljeni od svega što je ljudsko, da bi on mogao da shvati njihov značaj."

Autor je saradnik Instituta za savremenu istoriju
Danas, 15. novembar, 2007

Slučaj Jovana Dulovića:

Zašto tužilaštvo Haškog suda maltretira novinara »Vremena«

Teško da Haško tužilaštvo svoju bitku protiv Šešelja može dobiti samo sub poenom izdatom na ime Jovana Dulovića: ako im je on najvažniji argument u procesu, neka vojvodi odmah plate avionsku kartu za otadžbinu, gde ga kao "najvećeg izdajnika" čeka Aca Vučić sve sa "poglavnikom Tomom", pa onaj Aca Faca koji je igrao na obe strane i ostatak ekipe s beđevima na reveru

Piše: Tatjana Tagirov

Naš novinar Jovan Dulović ima dugačku historiju pomaganja Haškom tribunalu i Haškom tužilaštvu u njihovom traganju za istinom o krvavim ratnim godinama u bivšoj Jugoslaviji: Vukovar, Lovas, Zvornik... Prvi kontakt s haškim istražiteljima – na njihovu inicijativu – uspostavljen je još 1992. godine, kad još nitko nije optužen za zločine u Vukovaru i Lovasu (još se ne spominje ni "vukovarska trojka", ni Slobodan Milošević koji će još godinama nakon toga biti "garant mira i stabilnosti na Balkanu"), zahvaljujući izvještajima koje je Dulović pisao s vukovarskog ratišta i tome što se početkom te godine saznalo za strašni masakr 200 hrvatskih ratnih zarobljenika na Ovčari kod Vukovara.

Nakon toga zvali su ga u Hag i tad je, kako se prisjeća, tri dana proveo u razgovoru (sa sve zapisničarkom) s pametnim Englezom, istražiteljem Haškog tužilaštva. Ispričao je sve čega se sjeća, a isto to je ponovio i vojnim istražiteljima u Beogradu. Uslijedilo je trodnevno svjedočenje u postupku protiv bivšeg srpskog i jugoslavenskog predsjednika Slobodana Miloševića u oktobru 2002. godine, koje će ostati upisano u anale tog suđenja, jer je bio jedini svjedok za čije ispitivanje Milošević nije iskoristio svoje vrijeme, već je završio 25 minuta prije kraja predviđenog roka. Za sve druge svjedoke tražio je dodatno vrijeme.

O zločinima u Vukovaru Jovan Dulović je svjedočio i na domaćem suđenju neposrednim izvršiocima, onom pred Specijalnim sudom za ratne zločine u Beogradu pred vijećem suca Veska Krstajića, ali i u kasnijem haškom procesu "vukovarskoj trojci", Veselinu Šljivančaninu, Mili Mrkšiću i Miroslavu Radiću.

MEDICINA: Prošle, 2008. godine, Haško tužilaštvo ponovo je zvalo Jovana Dulovića, tražeći da dode svjedočiti i u postupku protiv Vojislava Šešelja. Ovoga puta, Dulović je odbio "ljubazni poziv", dostavivši pozivnicu medicinsku dokumentaciju koja ga sprečava da se upusti u još jedan poduhvat svjedočenja: njegova povijest bolesti je podugačka i datira još od 1993. i 1994. godine, kad su počeli problemi s cirkulacijom i kad je zbog nastale gangrene podvrgnut i manjoj operaciji amputacije na nozi i intenzivnom liječenju. Haškom tribunalu krajem prošle godine dostavljeni su nalazi i mišljenje liječnika specijaliste neurologa iz Beograda iz kojih proizlazi da njegovo zdravstveno stanje i, na kraju krajeva, godine ne bi trebalo opteretiti takvim fizičkim i psihičkim naporima. U Hagu, međutim, činjenicama ne vjeruju i traže drugo mišljenje od drugog liječnika, sve usput prijeteci i mogućom sub poenom, odnosno obvezujućim nalogom kojega u određenim okolnostima – na primjer, prisiljavanja potencijalnog svjedoka da dode svjedočiti – Haški tribunal (ne Tužilaštvo) upućuje državi (ne pojedincu), koji ima snagu optužnice i obvezujući je za državu koja surađuje s Haškim tribunalom.

Nije problem u drugom liječničkom nalazu kojega očekuju; taj ne može biti drugačiji od ovoga kojega je jedan stručni liječnik već poslao Hagu. Problemi su u samom Haškom tužilaštvu, koje svoje nevolje i probleme iz procesa protiv četničkog vojvode Šešelja, u kojem ne može izaći na kraj ni s njime niti sa brojnim svjedocima koje je pozvalo milom ili silom, pokušava prelomiti preko leđa Jovana Dulovića i kojeg pokušava – u stilu uvreda koje smo na račun haških svjedoka, pogotovo Dulovića, ali i kolege Dejana Anastasijevića, već imali prilike čuti – napraviti svojim profesionalnim svjedokom. Prežestoka ocjena? Nikako: sve ono što je naprijed rečeno o silnim iskazima koje je Jovan Dulović već dao pred Haškim tribunalom, domaćim sudom i nekadašnjim Vojnim sudom u Beogradu na raspolaganju je Haškom tužilaštvu i Tribunalu s obzirom na pravilo da se dokazi izvedeni u jednom postupku mogu koristiti i u nekom drugom.

USTAŠE: Tako se u Haškom tribunalu, u transkriptima sa suđenja Slobodanu Miloševiću, može naći Dulovićeva jasna izjava sa svjedočenja 16. oktobra 2002. godine da je 12. novembra 1991. godine, nekoliko dana

prije pada Vukovara i masakra na Ovčari koji je uslijedio, taj grad pohodio Vojislav Šešelj i da je u kući u Novoj ulici 81 pred dvadesetak ljudi, oficira tadašnje JNA s Miroslavom Radićem na čelu i teritorijalaca, rekao: "Svi smo mi jedna armija. Ovaj rat je veliki ispit za Srbe. Ko položi ispit, taj je pobjednik. Dezerteri ne mogu da prođu nekažnjeno. Nijedan ustaša iz Vukovara ne sme da izađe živ. Prihvatili smo, mi smo prihvatili koncept savezne vojske tako da nema nikakvog osnova da se strane sile umešaju u naš sukob. Vojska se bori protiv pobunjenih Hrvata. Vojska je pokazala da može da očisti svoje redove i mi imamo jedinstvenu vojnu komandu u kojoj su stručnjaci koji znaju šta rade." Jovan Dulović je Šešeljeve riječi, kako je rekao, citirao po sjećanju, kao riječi koje su mu se urezale u pamćenje, a o Šešeljevoj rečenici "Nijedan ustaša iz Vukovara ne sme da izađe živ", ponovio je i u drugim "službenim prilikama", objašnjavajući da je po tadašnjoj ratnoj propagandi RTS-a i Miloševićevih medija, ali i Šešeljevim javnim istupima, svatko tko je ostao zarobljen u vukovarskim memljivim podrumima i katakombama samo Hrvat, dakle – ustaša.

Ne samo da u Hagu imaju stranice i stranice detaljnih opisa ratnih događanja i zločina o kojima je svjedočio Jovan Dulović, imaju i njegove bilješke iz tog vremena. Taj notes u koji je svoja zapažanja Dulović zapisivao tih ratnih dana u Vukovaru uredno je predao Haškom tužilaštvu. Ono pak pokazuje zapanjujući nemar i aroganciju prema kolegama u Beogradu, pa tako Specijalnom sudu za ratne zločine u kojem je u toku ponovljeno suđenje optuženim teritorijalcima i radikalnoj paravojski iz formacije "Leva Supoderica" (koju je, uzgred, osnovala Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja) mjesecima propušta dostaviti kopije Dulovićevih bilješki, da bi se ipak umilostivilo i dostavilo kopije nakon što je dokazni postupak u tom ponovljenom suđenju već završen i nakon što su počele završne riječi optužbe i obrane. Zaključak koji iz toga izlazi, osim nemara i neprofesionalnosti: može im se, za njih ne vrijedi sub poena.

EPIDEMIJA: Haško tužilaštvo prijeti sub poenom novinaru Duloviću usprkos tome što je prije manje od mjesec dana Tužilaštvo ustvrdilo da "postoje jasni dokazi da je integritet postupka kompromitiran" i zatražilo da se suđenje Vojislavu Šešlju "privremeno suspendira". Učinjeno je to u trenutku kad je tužilačkoj strani ostalo na raspolaganju manje od 18 sati do završetka izvođenja dokaza koje je predložilo Haško tužilaštvo (u koje bi, valjda, uklopilo i Jovana Dulovića), a sve zbog prijetnji njihovim svjedocima. Privremena suspenzija imala bi biti na snazi sve dok sudsko vijeće ne osigura integritet i optužbi i njenim svjedocima, rečeno je iz tužilačke klupe, koja – sudeći po Duloviću – radi vrlo slično onome za

što optužuje Vojislava Šešelja, maltretira onoga koga može, umjesto da se pozabavi zastrašivanjem svjedoka koje je primilo razmjere epidemije.

O toj "epidemiji" može se naći prilično mnogo podataka u knjizi (objavljenoj 2008) koju potpisuje njihov optuženik Vojislav Šešelj, pod naslovom "Očerupana haška ćurka Kristina Dal" (haška tužiteljica u njegovom predmetu, za neupućene). Nakon (trivijalno) egzaltiranog predgovora Aleksandra Vučića o Šešeljevom "odlučnom i jakom udarcu neistinama i pritiscima haških tužilaca" tko u stvari ima "batinu i odgovornost za pretnje i napade na svedoke, pre svega obrane" – a to je bilo prije no što je Vučić lani u decembru zaključio da je "Vojislav Šešelj najveći izdajnik" – slijede zapisnici sa brojnim svjedocima, iz kojih proizlazi da su oni najprije pričali o onom što o Šešelju i njegovoj ulozi u ratovima znaju, a potom u stilu "nisam, majke mi" sve to poricali i pokušavali izmigoljiti obavezi svjedočenja protiv vojvode.

Sjetit ćemo se i silnih konferencija za novinare koje je svake nedjelje većeg dijela prošle godine držao spomenuti Vučić (ne tražite ih na sajtu Srpske radikalne stranke, nema ih otkako su im odbjegli naprednjaci), na kojima je optuživao čak i državne organe za "prepariranje" svjedoka. Tako je optuživano i Tužilaštvo za ratne zločine, tužilac Vladimir Vukčević i njegovi zamjenici, kao i portparol Bruno Vekarić: njega je Vučić optužio da je u Vojvodini, u jednoj policijskoj stanici, na lažno svjedočenje nagovarao jednog svjedoka, ali se – avaj Vučiću! – ispostavilo da je u navedeno vrijeme Vekarić bio na službenom putu u SAD, daleko od te provincijske policijske postaje.

PREUMLJENJE: Tužiteljica Dal je, međutim, u novembru prošle godine na suđenju vojvodi Šešelju, dodatno ispitujući svjedoka Aleksandra Stefanovića, koji se – za razliku od svog prethodnog svjedočenja – smatrao svjedokom Haškog tužilaštva, iznijela kronologiju njegovih kontakata s haškim tužiocima i istražiteljima, koji su trajali neprekidno od 12. februara 2003. godine, kad je potpisao svoju prvu izjavu, do 16. maja 2008. godine kada je pismom obavijestio kancelariju tužioca da želi promijeniti stranu i postati svjedok odbrane. Za svoju "mijenu" (srpski: preumljenje, po Dušanu Mihajloviću) optužio je navodne pritiske, nikog drugog no Zorana Đinđića, a tužiteljica Dal navela je da je u pismu u kojem "obrće ćurak" Stefanović prvi puta spomenuo i priču o navodnim Đinđićevim pritiscima na njega, mjesec dana nakon što se Šešelj pojavio sa teorijom o "paktu" pokojnog premijera i bivše glavne haške tužiteljice Karle del Ponte.

"Svedok je na to uzvratilo tvrdnjom da je tužiteljici Dal pominjao Đinđićeve navodne pritiske i na sastanku u februaru 2007. godine, što je

ona ocenila 'kao laž' i suočila ga sa tvrdnjom da je na tom sastanku govorio o pritiscima, ali onima koje na njega vrši Šešeljev telohranitelj, zbog čega je zatražio da svedoči pod merama zaštite. Stefanović je potom zatražio da mu se predoči zapisnik sa tog sastanka, jer je 'sada uzbuđen' i ne može da se seti šta je pričao. Tužiteljica je primetila kako su sastanku u februaru 2007. godine prisustvovali i 'drugi ljudi', nagoveštavajući tako da ima svedoke za to što tvrdi, za slučaj da sudije odluče da pokrenu postupak protiv Stefanovića zbog lažnog svjedočenja. Predsedavajući sudija je, inače, danas izričito upozorio svjedoka na takvu mogućnost, tako da ovo ne bi morao da bude poslednji Stefanovićev nastup u Haškom tribunalu", navodi se u izvještaju agencije Sense iz prošlog novembra.

Sve se to uklapa u priču koja je "Vremenu" potvrđena u Tužilaštvu za ratne zločine Srbije: upravo je Šešeljev telohranitelj, po zlu poznat još od "slučaja banana" u kojoj je glavni akter bio advokat Nikola Barović, vršljao po Srbiji i utjecao (u najmanju ruku) na one koji su na tužilačkom spisku svjedoka protiv Šešelja.

Spisak svjedoka, među kojima su i oni zaštićeni, u Beograd je (prema svjedočenju tad vrlo involviranog radikala, koji je o tome obavijestio Tužilaštvo za ratne zločine Srbije) iz Haga donijela Jadranka Šešelj i nakon toga su optuženom mužu i vojvodi Šešelju nakratko bili zabranjeni "otadžbinski" kontakti bez nadzora, nakon čega je slijedio njegov štrajk glađu umotan u oblandu priče o nametnutom advokatu, što nije važno za ovu priču. Bitno je da su na temelju donesenog spiska svjedoka počele prijetnje potencijalnim svjedocima, od kojih su mnogi odustali od prvotnih izjava i odlučili da – kao i spomenuti Stefanović – na svako vojvodino pitanje "Je li tako?", odgovaraju sa "Tako je!"

Haško tužilaštvo, očito, ne zna kako da izađe na kraj s takvim svjedocima, koji su promijenili stranu iz njihove u njegovu.

NISMO ISTI: Umjesto da se bavi time, ono se bavi Jovanom Dulovićem, koji stranu nije mijenjao: otpočetka je govorio i svjedočio istinu o onome što je vidio i čuo, o čemu posjeduju brojne validne dokumente koje mogu koristiti kao dokaz u bilo kojem postupku, ne samo ovom aktualnom protiv Šešelja.

Ako cijelu priču i izmaknemo iz vizure moguće sub poene Jovanu Duloviću da još jednom dođe u Hag, bez obzira na svoje zdravstveno stanje, ne možemo pobjeći od činjenice da sam Haški tribunal ima dvostruke kriterije prema novinarima iz različitih dijelova svijeta. Dok se Dulovićevim liječnicima i medicinskim nalazima – usprkos tome što im je dosad, zarad istine i pravde, bio na raspolaganju – ne vjeruje, nekadašnjem

novinaru "Vašington posta" Džonatanu Rendalu, koji je bio predviđen za svjedoka u jednoj optužnici za ratne zločine u Bosni i Hercegovini, ukinuta je sub poena za svjedočenje pod prisilom nakon njegove žalbe: Haški tribunal je prihvatio stav da bi američkim novinarima bio narušen kredibilitet ratnih dopisnika i da bi im se s obavezom svjedočenja praktično onemogućilo neko buduće izvještavanje iz ratnih zona.

Za Jovana Dulovića to ne vrijedi. Doduše, on više neće izvještavati s ratnih meridijana: dobro je zagazio u osmu deceniju, rve se sa zdravstvenim problemima i želi zaboraviti zvjerstva koja je vidio prije gotovo dva desetljeća i koja su njegova trajna trauma i danas. Ima jedna scena iz Vukovara o kojoj je meni, dolje potpisanoj, pričao u proljeće 1995. godine, plačuci pritom. Dan prije pisanja ovog teksta podsjetila sam ga na to; taj dobri čovjek, kolega, novinar i svjedok opet se potresao.

Teško da Haško tužilaštvo svoju bitku protiv Šešelja može dobiti samo sub poenom izdatom na ime Jovana Dulovića: ako im je on najvažniji argument u procesu, neka vojvodi odmah plate avionsku kartu za otadžbinu, gdje ga kao "najvećeg izdajnika" čeka Aca Vučić sve sa "poglavnikom Tomom", pa onaj Aca Faca koji je igrao na obje strane i ostatak ekipe s bedevima na reveru. Ako nije tako, neka riješe probleme zastrašivanja svjedoka i sub poenu pošalju na valjanu adresu i neka skupe dokaze za ono za što optužuju vojvodu.

A našeg kolegu, novinara Jovana Dulovića, molit ćemo, neka puste da peca svoje šarane i štuke po njegovim rijekama, u nepomućenom miru čovjeka koji je za pravdu učinio baš sve što je do njega bilo.

VREME 945, 12. februar 2009.

Prekid suđenja Vojislavu Šešelju:

Moraćemo sami, kako znamo

Strategija sudije Žan-Kloda Antonetija prema Šešelju, ako se tako uopšte može nazvati, najslabija je nekadašnjem pristupu Nevila Čemberlena prema Adolfu Hitleru: udovolji svakoj njegovoj želji i sve će se lepo završiti

Piše: Tatjana Tagirov

Nema nikoga tko se ovih dana u Srbiji nije zabrinuo zbog nedavne odluke da suđenje haškom optuženiku Vojislavu Šešelju pred Haškim tribunalom bude prekinuto na neodređeno vrijeme. Od predsjednice Vrhovnog suda Srbije Vide Petrović-Škero pa do osnivača i predsjednika Beogradskog centra za ljudska prava Vojina Dimitrijevića, svi su suglasni u ocjeni da je Šešelju narušeno pravo na suđenje u razumnom roku; u Sheveningenu je još od početka 2003, suđenje mu je počelo 7. novembra 2007, da bi – kako se čini – početkom 2009. zapalo u ćorsokak iz kojega je posve neizvjesno kada i kako će izaći.

O mogućem datumu nastavka suđenja ništa nismo saznali niti od portparolke Haškog tribunala Nerme Jelačić: "Ne bih ništa prejudicirala, jer moramo sačekati da sudsko vijeće izda naredbu o nastavku suđenja", kaže za "Vreme", dodajući da veći dio pisane odluke o prekidu suđenja – što je Haško tužilaštvo zatražilo sredinom januara – javnosti nije poznat (ono što se javno saznalo dio je posebno za javnost redigirane odluke postupajućeg vijeća Haškog tribunala u "slučaju Šešelj"), kao i da je u međuvremenu objelodanjeno da je Haško tužilaštvo zatražilo dodatno vrijeme za ispitivanje još nekih svjedoka, odnosno produženje njihovog vremena ispitivanja, za što im je u trenutku prekida suđenja ostalo tek nekih sedam sati.

"Što god ja ili neko drugi mislio o Šešelju, on je čovjek koji ne bi smeo da sedi toliko dugo u istražnom zatvoru ni u kojoj zemlji. Ali, druga

je greška što su neke sudije bile ispod nivoa svojih optuženih, mislim pre svega na Slobodana Miloševića i Šešelja, koji su vrlo inteligentni i vešti ljudi, kojima se dopustilo nešto što u Srbiji ne bi moglo da se desi. Ne možete vi biti optuženi za teško krivično delo, a nemati branioca; oni će vam ga nametnuti, a ovdje su ostavljeni da se sami brane, jer su svesno išli na to da ih se ne tiče sud nego ih se tiče publika koja ih gleda preko televizije", stav je Vojina Dimitrijevića o Šešeljevima danima u "haškom kazamatu".

Za situaciju u kojoj se to suđenje našlo, prema riječima Marka Milanovića koji je radio u Beogradskom centru za ljudska prava i bavio se radom Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde, sada na doktorskim studijama iz međunarodnog prava na Kembridžu, krivnja je na Haškom tribunalu i Haškom tužilaštvu, jednako kao i na samom Vojislavu Šešelju. "Ne postoji suđenje pred Haškim tribunalom koje je tako loše vođeno kao Šešeljevo. Za to je najviše kriv Tribunal, pored samog Šešelja koji je u Hag i otišao s misijom da Tribunal 'rasturi'. Prvobitni greh celog procesa, koji je rezultirao potpunim haosom u sudnici, odluka je Žalbenog veća Tribunala da se Šešelju ne nametne branilac i pored njegovog uvredljivog i destruktivnog ponašanja. Prvo pretresno veće pred kojim se Šešelj pojavio dodelilo mu je takozvanog stend-baj branioca. Kada je predmet 2006. prosleđen drugom pretresnom veću radi početka suđenja, ono je Šešelju dva puta nametalo branioca, dok je Žalbeno veće tu odluku dva puta ukidalo", kaže Milanović za "Vreme", i nastavlja: "Žalbeno veće je u decembru 2006. kapituliralo pred političkim pritiskom i Šešeljevima štrajkom glađu i zabranilo je pretresnom veću da mu nametne branioca. Ova odluka, koja se zaista može oceniti jedino kao politička, potpuno je pravno neutemeljena. Tačno je da međunarodno pravo garantuje svakom okrivljenom da se brani sam, ili uz pomoć branioca, ali ovo pravo nije apsolutno – ono mora biti u ravnoteži sa suprotstavljenim opštim interesom da se krivični postupak efikasno vodi i da se istina o navodnim zločinima potpuno utvrdi. Za razliku, na primer, od Miloševića i, sada, Radovana Karadžića, Šešelj od svog prvog dana u Tribunalu nije pokazao ni minimalan stepen kooperativnosti koji je potreban da bi on sam sebe efikasno zastupao."

Da se Šešelju nekim slučajem – kao i Miloševiću ranije i Radovanu Karađiću danas – sudilo pred domaćim sudom (o tome je "Vreme" već pisalo) ne bi mu pomoglo ni (ne)priznavanje suda niti štrajkovi glađu, jer Zakon o krivičnom postupku jasno kaže da bi morao ili sam angažirati advokata, ili bi mu sud advokata imenovao po službenoj dužnosti. Zakon

kaže da u slučajevima kad je okrivljeni nijem, gluhi ili nesposoban da se sam uspešno brani, ili ako se postupak vodi zbog krivičnog djela za koje se može izreći kazna zatvora preko deset godina ili teža kazna, on mora imati branioca već prilikom prvog saslušanja, uz dodatak da ga mora imati svatko kome je određen pritvor. Ako u tim slučajevima obavezne obrane okrivljeni sam ne angažira branioca, predsjednik suda će mu ga postaviti po službenoj dužnosti "za dalji tok krivičnog postupka do pravnosnažnosti presude, a ako je izrečena kazna zatvora od četrdeset godina – i za postupak po vanrednim pravnim lekovima".

Iz perspektive naših zakonskih odredbi, Šešeljevo ponašanje – odbijanje angažiranja advokata – dijagnostičira se kao licemjerno, a pristanak nadležnog sudskog vijeća kao "prvobitni greh".

DRUGI I OSTALI GREHOVI: Ovako se Šešeljeva "haška golgota" opisuje njime samim, nakon što je neposredno pred atentat na premijera Zorana Đinđića u martu 2003. godine lupao na haška vrata da ga pripuste u Sheveningen: četnički vojvoda pred haškim tribunalom otišao se suočiti s haškim inkvizitorima, te se našao u čeljustima Kurve del Ponte i ostalima s pocepanom haškom inkvizitorskom odeždjom. Najprije je svjedočio u postupku protiv Slobodana Miloševića pred lažljivim haškim pederčinom Džefrijem Najsom o, među ostalima: engleskom pederskom isprdku Toniju Bleru, Hitelrovim najvernijim sledbenicima Helmutu Kolu i Hansu Genšeru, kriminalcu i ratnom zločincu Havijeru Solani, krvavim ručerdama Madlen Olbrajt, političkom ortakluku Kurve del Ponte i Kurve del Koštunice. Onda je u svom vlastitom postupku, optužen za ratne zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, natrčao na korumpiranog predsednika nelegalnog Haškog suda Fausta Pokara, pitomca minhenske pivnice Volfganga Šomburga, retardiranu hašku tužiteljku Hildegard Uerc-Reclaf i očerupanu hašku čurku Kristinu Dal i podmuklog galskog picopevca Žaka Širaka...

Ako se čitalac na ovom mjestu pita da li je autoricu sramota što ovakve bljuvotine piše u vlastitom tekstu namijenjenom objavljivanju u novinama, odgovor je: da, ali sve su to tek citati iz spiska tzv. knjiga koje je Vojvoda Šešelj objavio do kraja 2008, koji se nalazi na kraju svakog od njegovih ukoričenih uradaka (osim onoga o "čurci" tužiteljki Dal, koji je – avaj – objavljen u mekom uvezu i bez njegove prostačke bibliografije).

Jedini koji nedostaje u pozamašnom spisku imena s kojima se obračunavao optuženi vojvoda Šešelj je njegov sudac, predsjednik sudskog haškog vijeća Žan-Klod Antoneti iz Francuske, koji je prije svoje sudačko-haške karijere bio savjetnik onog – da citiramo optuženog Šešelja –

podmuklog haškog picopevca Žaka Širaka, svojedobno francuskog predsjednika.

Sudac Antoneti za Šešeljev predmet određen je kao treći postupajući sudac, nakon neobjašnjive odluke da se taj predmet oduzme – po svim ocjenama sposobnom sucu – dotadašnjeg postupajućeg vijeća Alfonsu Oriju iz Holandije (po Šešelju holandskom kurvinom sinu, ima i takva knjiga!) u februaru 2007. Antoneti kao da se odmah zaljubio u svoju "mušteriju" nastavio je svoj skandalozni niz haških sudovanja, jer pamti se još njegov sukob s tužiocima i advokatima sa suđenja bosanskim Hrvatima (Jadranko Prlić i drugi) kad im je zamjerao što postavljaju pitanja čiji bi odgovori mogli ići u prilog njihovim branjenicima (sic!), a oni – tužioci i branioci – na njegov račun govorili da ih je sramota što sjede u sudnici u kojoj je sudac takav čovjek.

Oni s kojima smo razgovarali ovih dana za sadašnju pat-poziciju u suđenju Šešelju upravo suca Antonetija stavljaju kao jednu od najvažnijih (otežavajućih) karika. Marko Milanović jedini je koji otvoreno govori: "Antoneti jeva strategija prema Šešelju, ako se tako uopšte može nazvati, najbližnja je nekadašnjem pristupu Nevila Čembrelena prema Adolfu Hitleru: udovolji svakoj njegovoj želji, i sve će se lepo završiti. U oba slučaja ta strategija bila je jednako uspešna. Antoneti je tako vodio bitke u Šešeljevo ime protiv Sekretarijata Tribunala, kojeg je hteo da natera da krajnje velikodušno plaća Šešeljeve pravne savetnike. Antoneti je ukinuo odluku prethodnog pretresnog veća, koje je Šešelju zabranilo da daje podneske duže od 800 reči, usled poplave od stotina strana na ćirilici o vaticanskoj zaveri protiv srpskog naroda i papi Jovanu Pavlu II kao vodi zapadnjačkog zajedničkog zločinačkog poduhvata protiv Srba. Antonetijeva odluka i očekivani nastavak poplave prouzrokovali su milionske troškove prevođenja za Tribunal, kao i dalja odlaganja." Ne samo to: sudac Antoneti čak je Šešelju predložio da za jednu svoju nebuloznu knjizurinu od tisuću i nešto strana (hiljadu, u prijevodu na drugi BHS jezik) nađe izdavača (Đavolov šegrt zločinački rimski papa Jovan Pavle Drugi).

Drugi je problem ponašanje optuženika Šešelja. Kako je još 2004. godine naveo beogradski advokat Srđa Popović, po našem Zakonu o krivičnom postupku okrivljeni koji vrijeđa i učesnike u postupku i dostojanstvo suda, što je Šešelj (i prije njega Milošević) neprestano ponavljao na najgrublji mogući način, može biti udaljen iz sudnice za određeno vrijeme, pa i za cijeli dokazni postupak, pa se i cijela glavna rasprava može dovršiti bez prisustva okrivljenog, a protiv takvog rješenja raspravno vijeća žalba nije dozvoljena. "Glavna profesionalna zamerka

koja se Tribunalu može učiniti je što to nije odavno učinio", napisao je Popović tada. Sad se opet vraćamo glavnom sucu Antonetiju i ocjeni Marka Milanovića: "Glavni krivac za kolaps Šešeljevog suđenja je predsjedavajući sudija, koji je tolerisao ponašanje okrivljenog, poput npr. nazivanja glavne tužiteljke kurvom, ili postupajuće tužiteljke Kristine Dal očerupanom haškom ćurkom, što ne bi prošlo ni u Opštinskom sudu u Babušnici." Možemo li mi u ovoj neuređnoj zemlji Srbiji čak i zamisliti da netko, na primjer, tužioca za ratne zločine Srbije Vladimira Vukčevića nazove "očerupanim ćuranom", a sutkinju Specijalnog suda za ratne zločine u Beogradu Oliveru Anđelković ("slučaj Lovas") ili suca Veska Krstajića ("slučaj Ovčara") počasti nekim sličnim imenima i uvredama? Ne.

Milanović na sve to dodaje: "Ne postoji zemlja na ovom svetu u kojoj takvom optuženom ne bi bio nametnut branilac, ali ne i u Tribunalu. Štaviše, Antoneti je otvoreno zapretio u sudnici drugim dvoma članovima sudskog veća da će podneti ostavku i time vratiti postupak na nulu, ukoliko ga oni preglasaju i Šešelju dodele branioca (statusna konferencija od 27. septembra 2007). Ono što mene lično posebno zapanjuje je to što je Tribunal oduzeo Šešeljev predmet od jednog dokazano vrlo sposobnog sudije, Alfonsa Orija, da bi ga dodelio Antonetiju, koji se već u to vreme nije bio proslavio na suđenju u predmetu Prlić i drugim vođama bosanskih Hrvata, od koga je takode napravio popriličan skandal", o čemu smo već nešto malo ranije rekli.

NASTAVAK: I što sad? U našoj će se javnosti nastaviti medijska priča kako je Šešelj "razbio" Haški tribunal i Tužilaštvo, sve pod krinkom priče da se njemu, u stvari, sudi za verbalni delikt. Opet idemo kod Marka Milanovića: "Dela za koje se on tereti su progoni, ubistva, mučenja, itd., dakle zločini protiv čovečnosti i ratni zločini. Ako on bude eventualno osuđen, on će biti osuđen upravo za npr. ubistvo ili progon. Za neka od tih dela, poput progona Hrvata u Hrtkovcima, on se tereti da ih je neposredno izvršio. Za druga dela postoji teorija odgovornosti po kojoj Šešelj može da odgovara za krivična dela koja nije neposredno izvršio. Ta teorija je oblik saučesništva ili saizvršilaštva, zajednički zločinački poduhvat. Tužilaštvo tvrdi – i mora da dokaže – da je postojao zajednički zločinački poduhvat, čiji je cilj bio etničko čišćenje u Bosni, Hrvatskoj i delovima Srbije, a čiji su članovi bili npr. Slobodan Milošević, Jovica Stanišić i Franko Simatović; da je Šešelj bio učesnik tog zajedničkog zločinačkog poduhvata, to jest da je delio zajedničku kriminalnu nameru; da su navedena krivična dela izvršili pripadnici tog zajedničkog zločinačkog poduhvata; i da je Šešelj doprineo

tom poduhvatu, između ostalog kroz regrutovanje paravojnih jedinica, pa i propagandu i govor mržnje."

Kada je riječ o odluci o suspenziji postupka za koji ne znamo kad će se i kako nastaviti ništa nije jasno. Suspenziji se protivio sudac Antoneti, dok su drugo dvoje sudaca-članova vijeća bili za nju, i preglasali svog "šefa", zato što – po nekim znalcima haškog postupka – nisu više mogli trpjeti Antonetijeve i Šešeljeve skandale u sudnici, kao i zato što su ih uznemirile vrlo utemeljene tvrdnje da Vojislav Šešelj utječe na svjedoke i zastrašuje ih, što ugrožava integritet cijelog postupka.

Statut Haškog tribunala ne predviđa ovakvu suspenziju suđenja i "Šešeljev slučaj" je jedinstven u dosadašnjoj praksi. Ali, kaže Milanović, Statut to ni ne sprečava. "Odluka veća o suspenziji doneta je u skladu sa pravilom 54 Pravilnika o postupku i dokazivanju, po kome veće može da donosi svaku odluku neophodnu za vođenje postupka, što je jedno vrlo široko ovlašćenje. Pitanje dakle nije da li je veće u načelu moglo da donese takvu odluku, već da li je to trebalo da uradi u ovom trenutku – i šta sada." Taj stav podupire i izjava Nerme Milačić: ništa ne znamo dok sudsko vijeće ne donese novu naredbu o nastavku suđenja.

Prema očekivanjima Milanovića, optuženi Šešelj će se najvjerojatnije žaliti na odluku o prekidu suđenja, te je na Žalbenom vijeću što će odlučiti. Po njemu, za to je vijeće problematično da preinače odluku postupajućih sudaca koja se tiče integriteta postupka s kojim su oni najbolje upoznati. Ako Žalbeno vijeće ukine odluku o suspenziji, suđenje će se nastaviti; Tužilaštvu je – ako se ne odluči drugačije – ostalo još samo sedam sati radnog vremena za izvođenje dokaza. Drugo, kaže Milanović, ako Žalbeno vijeće potvrdi odluku postupajućeg raspravnog vijeća, na tom je vijeću da vidi da li se razlozi za suspenziju mogu otkloniti ili ne, odnosno da li se pozvani svjedoci mogu dovesti, a da oni ne budu zastrašeni itd. "Koliko će vremena oni potrošiti da bi pokušali da spasu suđenje veliko je pitanje. To vreme svakako nije neograničeno, jer svaki okrivljeni ima pravo da mu se sudi bez nepotrebnog odlaganja, i po opštem međunarodnom pravu i po Statutu Tribunala. Imajući u vidu koliko je Šešelj već proveo u pritvoru, to odlaganje ne može biti dugo – ja bih rekao najviše nekoliko meseci", pretpostavlja Milanović.

A što ako razlozi za suspenziju postupka protiv optuženog Šešelja ne budu otklonjeni u razumnom roku? Možemo, kako definiira naš sugovornik, očekivati da postupajuće vijeće može odlučiti da ipak donese presudu ili da poništi suđenje, čime bi cijeli postupak bio vraćen na početak. U toj drugoj varijanti, prognozira, malo je vjerojatno da bi

postupak protiv Šešelja ponovo počeo zbog rokova izlazne strategije Tribunala. U tom slučaju, Šešelja bi ili pustili ili bi njegov predmet eventualno prebacili domaćem, srpskom pravosuđu. Ili, nije glupo zapitati se, čak i pravosuđu Hrvatske, iako je to – prema sadašnjem stanju stvari – najmanje vjerojatno.

Ako ništa drugo, kad se haško sudsko vijeće odluči kako će i da li će nastaviti postupak protiv Šešelja, stavit će još jednu ciglu u sudsku praksu koju mijenja svih ovih godina po "usputnom" principu. Šešelj, pak, kako god odlučili, sudeći po dosadašnjoj praksi Haškog tribunala, već je odslužio sve ono za što su ga i optužili i za što ga još nisu osudili. Haškom tribunalom preostaje da vidi u čemu je pogriješio: tako smo mnogo očekivali od njega i tako smo malo, s obzirom na očekivanja, dobili.

U tome možda ima pravde. Sve ostalo morat ćemo sami.

VREME 946, 19. februar 2009.

Fijasko suđenja srpskom nacionalizmu

Ljiljana Smajlović i Ivana Janković

Idućeg utorka, 24. februara, navršice se tačno šest godina kako se predsednik Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj dobrovoljno predao Haškom tribunalu, pred kojim je optužen za zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja rata. Njegov slučaj nije jedinstven samo po dužini njegovog boravka iza rešetaka pre nego što je proces otpočeo: on je i jedini optuženi čije je suđenje zvanično počinjalo dva puta 7. novembra 2007, kada su mu sudije posle štrajka gladu priznale pravo da se brani sam. Ujedno je i jedini okrivljeni u Hagu kog uglavnom terete zbog podsticanja drugih na zločine, što je i razlog da njegovi simpatizeri tvrde kako se Šešelju u Hagu sudi zbog „verbalnog delikta“, to jest „govora mržnje“. (U optužnici se, naime, Šešelj tereti „da je svojim govorima, izjavama, radnjama i/ili propustima doprineo da se kod izvršilaca stvori odluka da počine krivična dela“.)

Otkako je suđenje Šešelju prošle srede po ko zna koji put prekinuto, niko više ne može da zna kada će pasti presuda srpskom političaru kog u Hagu smatraju otelovljenjem „agresivnog srpskog nacionalizma“ (zbog kog su, po mišljenju tužilaca i tvoraca ovog suda, i izbili svi ratovi na tlu bivše Jugoslavije.) Srpska politička čaršija već barem šest meseci bruji o tome kako će se Šešeljev potencijalno trijumfalni povratak u Beograd odraziti na rejting Srpske radikalne stranke i odnos snaga na ovdašnjoj političkoj sceni. Isto toliko dugo u stručnim i političkim krugovima na Zapadu, naime, vlada uverenje da haško tužilaštvo nije dokazalo najvažnije tačke optužnice protiv Šešelja, pre svega zbog toga što se nemali broj svedoka (od 71, koliko je do sada tužilaštvo izvelo) na klupi u haškoj sudnici tokom unakrsnog ispitivanja pretvorio u svedoke odbrane umesto optužbe (što je scenarij o kom sanjaju sve odbrane na svim sudovima sveta). Neki su svedoci promenili prvobitne iskaze i otvoreno stali u odbranu Šešelja, poput bivšeg generalnog sekretara SRS Aleksandra

Stefanovića koji je u sudu rekao da je izjave protiv Šešelja tužilaštvu davao „protiv svoje volje“. Drugi su se pokazali kao nevešti lažovi ili nekompetentni eksperti, poput američkog sociologa Antonija Oberšala koji je kao navodni ekspert za Šešeljev „govor mržnje“ bio groteskno neefikasan, da bi mu sudije naknadno uskratile status veštaka. Jedan broj svedoka je Šešelj uhvatio u laži: tako je bilo sa nesretnikom koji je pre desetak dana tvrdio da je Šešelj u martu 1992. držao miting u Malom Zvorniku, da bi optuženi pomoću novinskih izveštaja i fotografija lako dokazao da se taj miting zbio dve godine ranije, u avgustu 1990, i da na njemu nisu izgovorene sporne zapaljive rečenice („Očistićemo Bosnu od pagana“).

PO RAMUŠEVOM RECEPTU: Šešelj se već sada u tamnici nalazi duže nego što može da bude osuđen za podstrekavanje na zločine, te će najverovatniji ishod procesa biti puštanje na slobodu optuženog odmah po izricanju presude zbog vremena koje je već proveo u zatvoru. Baš kao što se desilo sa Ramušem Haradinajem, čiji su advokati posle završne reči optužbe odustali od svojih svedoka, budući da su se svedoci tužilaštva na klupi redom pretvarali u svedoke odbrane i advokati su zaključili da nemaju od čega da brane klijenta jer mu tužilaštvo nije dokazalo krivicu.

Šešeljev tabor, razumljivo, ne voli poređenja između lidera radikala i komandanta vođe UČK, ali otkako je Šešelj prošlog meseca obelodanio nameru da postupi po Haradinajevom receptu (sa tom razlikom što se vođa radikala ne bi odrekao prilike da u haškoj sudnici održi završnu reč, kojoj se po svoj prilici unapred veseli), na njegov se relativno skori povratak u Beograd počelo ozbiljno računati po domaćim i međunarodnim političkim kuhinjama.

Procene se veoma razlikuju, od one da Šešelj toliko dugo odsustvuje sa domaće scene da je politički „dezorijentisan“ i da neće umeti da se snađe u no-vim prilikama (te da će njegov povratak „dokusuriti“ njegovu ionako već razbi-jenu stranku), do toga da bi njegov dolazak u Beograd, u trenutku kada Srbija bude na vrhuncu krize, nezaposlenosti, besparice i beznađa, mogao da „razdr-ma“ nokautiranu opoziciju i izvede na ulice pobesneli lumpen-proletarijat.

Prvoj varijanti su skloniji oni međunarodni krugovi koji politički život Srbije vide kao proces koji vodi neminovnoj pobedi liberalne demokratije tadićevskog tipa (i koji su na poslednjim izborima našli potvrdu za svoj optimizam). Njima skloni domaći analitičari i političari, kao i novinari bliski strankama na vlasti, uveravaju ih da će Šešelj u Tadićevoj Srbiji biti poput slona u staklarskoj radnji. Ta teorija pada na

plodno tle, utoliko pre što domaćini u zapadnim ambasadama i ispostavama međunarodnih organizacija nisu imali priliku da 2003. godine slušaju kako ti isti analitičari objašnjavaju da će Šešeljevom odlaskom u Hag biti „rešen” problem novih demokratskih vlasti sa srpskim radikalima. (Šešeljeva tvrdnja da je Beograd 2002. naručio optužnicu protiv njega svakako se, međutim, ne može dokazati na osnovu one jedne rečenice iz knjige Karle del Ponte, po kojoj je Zoran Đinđić sedam dana pre Šešeljevog odlaska u Hag tužiteljki rekao: „Vodi ga i ne vraćaj ga više“.)

Uoči Šešeljeve predaje Hagu logika je, naime, bila da će Šešelj u zatvoru biti zaboravljen, što će se negativno odraziti na rejting njegove stranke koja je u jesen 2002. prvi put posle 5. oktobra pokazala da može na birališta da izvede milion birača. (Analitičar lista „Vreme” tako je 25. februara 2003. godine za Los Angeles tajms rekao da će vođa radikala „nestati u Hagu” i da će njegova stranka „izgubiti veliki deo podrške koju ima“.)

Kada se te prognoze nisu obistinile i kada su radikali udvostručili izborne rezultate, zavladala je teorija da je Tomislav Nikolić zapravo uvek bio tajna radikalskog uspeha, i da on može ono što Šešelj, koji mu je u političkoj karijeri uvek i samo smetao, nikad ne bi mogao.

Sve do pre nekoliko dana činilo se da ta teorija pije vodu, a onda su objavljeni rezultati istraživanja javnog mnjenja po kojim Nikolićeve političke akcije padaju, dok na drugoj strani raste podrška novom Šešeljevom zameniku Draganu Todoroviću.

TUŽIOCI I ZASTRAŠIVANJE: Otprilike u isto vreme, ali potpuno odvojeno, u Hagu se vodio očajnički manevar tužilaštva da se, pre konačnog fijaska optužbe, prekine proces Vojislavu Šešelju i da se barem deo odgovornosti za neuspeh prebaci na sudsko veće.

Tužiocima su u sredu 11. februara uspeli u svojoj nameri i suđenje je na neodređeno vreme prekinuto, pod ne do kraja rasvetljenim okolnostima. Zahtev su obrazložili brigom za bezbednost desetak svedoka, koliko su planirali da ispituju pre nego što istekne onih šest sati koliko im je, po ranijoj odluci suda, ostalo da dokažu optužnicu protiv Šešelja. Odluka je donesena preglasavanjem predsedavajućeg sudije Žana Kloda Antonetija, koji je demonstrativno posavetovao optuženog da namah uloži žalbu, a zatim napisao izdvojeno mišljenje u kom žestoko kritikuje većinsku odluku sudija Frederika Harhoha iz Danske i Flavije Latanci iz Italije.

Teksta te odluke još nema na sajtu Tribunala, ali je haška preslužba NIN-u u utorak dostavila francusku verziju iz koje se vidi da Harhof i Latanci strahuju kako bi saslušavanje preostalih svedoka, koji se

prema tvrdnji tužilaštva nalaze pod pritiskom optuženog i njegovih saradnika, moglo da ugrozi i bezbednost svedoka i integritet sudskog procesa; njihovi iskazi su važni pa se bez njih ne može, ali se ne sme ugrožavati ni njihova lična bezbednost, ni „integritet njihovog svedočenja”. Kada su odvagali tu bojazan u odnosu na pravo optuženog na razumnu dužinu postupka, sudije su odlučile da su okolnosti toliko izuzetne da opravdavaju prekid suđenja bez obzira na to što je optuženi u zatvoru već šest godina. Prekid će trajati sve dok se ne stvore uslovi da svedoci o kojim je reč „slobodno” svedoče na suđenju protiv Šešelja, ali nema objašnjenja kako bi ti uslovi mogli biti stvoreni, samo napomena da je do tog zaključka sud došao nakon saslušanja svedoka VS-1035, VS-1066, VS-1010, VS-1104 i VS-1029...

Antoneti pak upozorava da većina rizikuje „potpunu paralizu procesa” jer „istraga” nedefinisanih i zasad nedokazanih pritisaka može potrajati. On se čudi što njegove kolege sa sudijske klupe nisu makar postavile pitanje tužilaštvu kako je uopšte nameravalo da sve te ugrožene svedoke ispita u preostalih šest sati. Vraćajući loptu tužilaštvu, Francuz postavlja pitanje zašto tužiocima nisu ranije upozoravali sud da postoje pritisci na tih desetak svedoka, i zašto nisu blagovremeno tražili rešenje. On podseća da se nešto slično desilo u jednom drugom procesu (Blagoju Simiću): suđenje je odloženo na godinu dana, vreme je izgubljeno, a nikakvi pritisci i uvrede suda nikad nisu dokazani. (Za pravo mu, reklo bi se, daje i direktor kancelarije Nacionalnog saveta za saradnju sa Tribunalom Dušan Ignjatović koji je u Beogradu ovog utorka rekao da je „možda bilo zastrašivanja svedoka” ali da o tome niko nije obavestio Beograd, i da njegova kancelarija za poslednjih godinu dana nije dobila nove zahteve za zaštitu svedoka.)

Tužilaštvo i njegovi domaći simpatizeri se već dugo vajkaju da svedoci na sudu menjaju iskaze koje su pre početka procesa dali tužilaštvu zbog straha od optuženog, odnosno od njegovih pomagača u Srbiji. Francuski sudija u izdvojenom mišljenju pak postavlja pitanje koliko je uopšte moguće „slobodno” svedočenje svedoka optužbe u Hagu, budući da svedoci po povratku kući moraju da računaju na neprijateljski stav domaće javnosti prema sudu koji u Srbiji ne važi za pravedan i kredibilan.

DRUGORAZREDNI I TREĆERAZREDNI PRAVNICI: No kako je uopšte došlo do toga da se sudije, tužiocima i pravni eksperti u Hagu prepiru ko snosi veću krivicu što će se optuženik iz Srbije uskoro, možda, naći na slobodi? Francuskog sudiju podržavaoci tužilaštva od početka smatraju previše popustljivim prema Šešelju, ali i sudija Ričard Mej je u procesu

Milošević imao okršaje sa Džefrijem Najsom, koji su se upravo ticali „običaja“ nekih svedoka da ne govo-re istinu u sudnici. I Meja je, kao i Antonetija, nerviralo što tužioci pozivaju stotine svedoka kako bi dokazali nešto što bi se dalo dokazati „sa jednim dobrim svedokom“, kako je jednom prilikom iznervirani Mej rekao Najsu, sugerišući valjda da Najs ni tog jednog dobrog svedoka nije uspeo da nađe.

Niko pre Antonetija, međutim, nije bio predmet ovolike kritike, ne samo gundanja tužilaca već i domaćih aktivista za ljudska prava. Marko Milanović, nekadašnji saradnik Beogradskog centra za ljudska prava, sada doktorand na Kembriđu, prošle sedmice je na blogu Evropskog žurnala za međunarodno pravo (EJIL) napisao da je Šešeljevo suđenje „najgore vođen postupak“ u Hagu, da se pretvorilo u „ruglo“, da je Antoneti „neverovatno nesposoban“ i da će se Šešelj verovatno relativno skoro naći u Beogradu. Milanović je u Peščaniku jesenas još rekao da je za Hag Šešelj „trećerazredni slučaj“, da je Antoneti „trećerazredni sudija“ („čovek je potpuni kreten, i to suđenje je u raspadu“). Dodao je i da „pola ljudi koji tamo rade pojma nemaju, to su drugorazredni pravници, tužioci“ koji „mnogo troše“, do sada su potrošili milijardu dolara na istražitelje, na prevodenje... a pošto je to sud Ujedinjenih nacija, tamo sve zemlje „uvaljuju“ svoje „raznorazne ljude“ ...Milanović još kaže: „Da se Šešelju sudi u Francuskoj, da mu se sudi u Srbiji, on bi morao da ima advokata“. Njegova tvrdnja nije neosnovana – u Beogradu bi Šešelj verovatno već davno bio osuđen. Ali istina je još nešto: u Americi bi, na primer, za ovih šest godina verovatno već odležao kaznu da je nekog svojeručno ubio. Da i ne govorimo o tome da bi u Americi sud verovatno u startu odbio da prihvati optužnicu koja se zasniva na svedočenjima iz druge ruke, o zaštićenim identitetima svedoka da i ne govorimo.

Sud teško može da se žali na negativni publicitet ove vrste, jer upravo službenici suda (Del Ponte i Najs, te portparol Florans Artman) o tribunalu da-nas govore daleko lošije nego novinari i posmatrači. O tome bi imali šta da ka-žu srpski novinari na koje su domaće nevladine organizacije svojevremeno osu-le drvlje i kamenje (vidi polemiku u „Vremenu“ 2002. godine), besne što proces Miloševiću u izveštajima tih novinara nije izgledao bajkovito već samo – verodostojno.

Tužilaštvo je u Srbiji izgubilo čak i simpatije redakcije „Vremena“, koja je dala čak dva svedoka optužbe, Dejana Anastasijevića i Jovana Dulovića. Potonji sada više ne želi da svedoči protiv Šešelja, iako je snabdeo Tužilaštvo svedočanstvom iz prve ruke o jednoj od ključnih rečenica iz optužnice (Šešeljeva izjava da „nijedan ustaša ne sme živ da

izade iz Vukovara“, što je tužilaštvo protumačilo kao „podsticanje na ubijanje Hrvata“). A u poslednjem broju ovog lista novinarka „Vremena“ kao da je izgubila nadu da će Šešelj biti osuđen: ona u naslovnoj storiji veli da tužilaštvo „vojvodi može odmah da plati avionsku kartu za otadžbinu, ako mu je Jovan Dulović najvažniji argument u procesu“. Zbunjujuće je i to što tvrdi da je Dulović – nekadašnji izveštač Politike Ekspres sa ratišta u Hrvatskoj, čiji izveštaji u to vreme nisu ukazivali na njegovo neodobravanje srpskog ratnog napora – prvi kontakt sa haškim istražiteljima uspostavio još 1992. godine. (Tribunal je, naime, osnovan tek 1993, a Dulović je prvi iskaz tužiocima dao 1996.) „Vreme“ se srdi na haški sud i zbog toga što je tužilaštvo primenilo drugačije aršine u odnosu na novinara „Vašington posta“ Džonatana Rendala (čije je principijelno odbijanje da makar i jedan put svedoči u Hagu prihvatilo) i na novinara „Vremena“ Jovana Dulovića kom ni bolest nije primljena kao opravdanje. Naravno, jedna je od nevolja sa Hagom upravo to što primenjuje dvostruke aršine, ne samo u odnosu na novinare različitih nacija, nego i u odnosu na ratne zločince iz različitih nacija. Tužilaštvo se tako nikad nije usudilo čak ni da povede rutinsku istragu o eventualnim zločinima NATO počinjenim na teritoriji bivše Jugoslavije tokom bombardovanja 1999. godine.

U haškim memoarima Karle del Ponte „Lov“ ostalo je zabeleženo da je bivši srpski premijer Zoran Đinđić pravovremeno upozoravao tužiteljku da će joj Šešelj u haškoj sudnici biti kudikamo teži protivnik od Slobodana Miloševića. Šešelja zapadni novinari, političari i pravnici rado i lako potenjuju: njegove bezobzirne provokacije, vulgarnosti i seksualne insinacije, njegovo ignorisanje društvenih pravila navodili su ih da misle da je reč o maltene klovnovskoj figuri. Treba reći da je Šešelj bio kao poručiti svim srpskim protivnicima, kao neko koga bi, da ga nema, valjalo izmisliti. Sjajno se uklapao u sve najgore predrasude protiv Srba: pretio je i izazivao, lagao i urlao, potezao pištolj na ulici, razmetao se rasističkim izjavama... Poslednje što su zapadni pravnici i diplomate očekivali bilo je da će upravo Šešelj do kraja ruglu izvrnuti Haški tribunal, ustanovu koja je smišljena da bi se zapadna moralna superiornost pretvorila u delotvorno pravno i političko oruđe protiv ekscesa srpskog nacionalizma.

Haški je sud započeo sa fanfarama o suočavanju sa istorijskom istinom i pomirenju naroda, a primiče se kraju u pijačnim svadama profesionalnih „tezgaroša“ oko toga ko je kriv što tužilaštvo ne ume da za šest godina dokaže optužnicu protiv osvedočenog srpskog nacionaliste i „govornika mržnje“.

I tako će tribunal, da parafraziramo pesnika T. S. Eliota, „završiti, umesto praska, cviljenjem“.

Najveći promašaji Tužilaštva

ENTONI OBERŠAL: Najavljen kao stručnjak za govor mržnje i ratnu propagandu, koji je trebalo da pokaže da je Šešelj govorom mržnje podsticao dobrovoljce SRS-a da počine teške zločine, Oberšal je tokom ispitivanja izjavio da on “nikako nije veštak za pitanja istorije i pitanja definicije govora mržnje” i da je veštačio metode propagande, a zatim i da nije pronašao da se Šešelj zalagao ili podstrekivao na mučenja, ubijanje ratnih zarobljenika, žena, dece, uzimanje talaca, silovanje, uništavanja sakralnih ili obrazovnih objekata i pljačkanje imovine.

SVEDOK VS-033: Ovaj dobrovoljac SRS-a otišao je 1991. godine u zapadnu Slavoniju. Veći deo svedočenja bio je zatvoren za javnost, ali u onom delu koji nije, nije bilo mnogo reči o ratištu. Ispostavilo se da je, pošto je napustio SRS (zato što je shvatio da oni “nisu za monarhiju”), 1992. bacio bombu na Bajrakli džamiju, postavio eksploziv u dvorište katoličke crkve Sv. Ante, kao i ispod prozora i automobila muslimana i drugih Beograđana zbog čega je osuđen na zatvorsku kaznu. Šešelj je u sudnici prikazao i rešenje MUP-a Srbije kojim je ovom svedoku 1996. pre nego što je policija shvatila da je on bacio bombu na Bajrakli džamiju, bio određen pritvor zbog sumnje da je izvršio krivično delo neovlašćenog nabavljanja i držanja eksplozivnih materija i municije.

VS-033 je potvrdio i da je bacio bombu na džamiju, ali je objasnio da mu je njegov drug Vlada na samrti to saopštio kao svoju poslednju želju. Osim toga, smatrao je svedok, bilo je bolje da on pravi kontrolisane eksplozije u džamiji i katoličkoj crkvi i da niko ne bude povređen, nego da to radi neko ko to ne zna, pa da dođe do pogibije.

SVEDOK VS – 1028: Tvrdnja da je u martu 1992. u Bijeljini u kaficu “Srbija” čuo Šešelja kako poziva na ubijanje i proterivanje muslimana, oborena je kada se ispostavilo da je Šešelj držao predavanje u Bijeljini u decembru 1990, a u martu 1993. godine održao miting u centru grada. Ali, ono što je bilo još pogubnije po svedoka je pismo koje je pokazao optuženi, kojim glavni istražitelj Tužilaštva Patrik-Lopez Teres poziva vlasti zapadne zemlje u kojoj svedok boravi da ga “izuzmu iz repatrijacije na dve godine”. Iako je svedok tvrdio da to nije razlog zbog čega se prijavio da svedoči, veoma loše je zvučala podudarnost da je ponudio Tužilaštvu saradnju baš u trenutku kada mu je pretila repatrijacija iz jedne zapadne zemlje u BiH.

SAFET SEJDIĆ: Svedok je tvrdio da je u novembru 1993. godine video Šešelja sa Radovanom Karadžićem i Ratkom Mladićem na Niškoj visoravni u BiH, kako pripremaju vojsku za napad. Šešelj je, naravno, ovo iskoristio da napravi mali skandal. Prvo je dokazao da je u to vreme u jeku kampanje davao intervju u Srbiji, a zatim i da je bio u kontaktu s Radovanom Karadžićem i saznao da je on tada takođe bio u Beogradu i dao intervju Rojtersu. Izazivajući sud ovom izjavom, dodao je da će kontaktirati i s Mladićem, posle čega je sednica zatvorena.

Na pitanje zašto ni u jednoj od prethodnih pet izjava nikada nije spomenuo da je video Šešelja, svedok je odgovorio: “Zato što se nisam setio tebe... Razgovor nije bio o tebi... Nisam znao da ću razgovarati sa tobom, o tebi... Da ću sa tobom biti u sudnici.”

EVA TABO: Pozvana da bi potvrdila da je 722 Hrvata proterano iz Hrtkovaca, izjavila je da je sastavila spisak na osnovu evidencije mesne katoličke crkve i o izdatim krštenicama a popisu 8.280 iseljenih “glava porodica” iz knjige petrovaradinskog župnika Marka Kljajića. Metodu da se “glavama” koje su tražile krštenice dodaju i članovi porodice i proglašavaju prognanima, branila je izjavom da to nije učinila ona, već hrvatske vlasti. A onda se ispostavilo i da na spisku ima ljudi koji se uopšte nisu iseljavali i koji su umrli u Hrtkovcima posle rata, da ima onih koji su se iselili u zapadne zemlje, a i onih koji i danas žive u Srbiji. Eva Tabo branila je svoj spisak rečima – “Nisam imala te podatke.”

Nedozvoljeni kontakti

U meri u kojoj se moguće snaći u dokumentu o prekidu suđenja, koji je iz razloga poverljivosti na više mesta zatamnjen, stiče se utisak da sudija Antoneti aludira na incident sa svedokom optužbe s kojim je Nataša Kandić svojevremeno kontaktirala tokom svedočenja (direktorka Fonda za humanitarno pravo poslala je nekadašnjem pripadniku “Škorpiona” Goranu Stopariću SMS telefonsku poruku iz Beograda da “radikali prave haos”, što je Šešelj posle tumačio kao njen “pritisak” na svedoka sa kojim je bila tako bliska da je posedovao ključeve njenog stana).

Taj deo izdvojenog mišljenja sudije Antonetija vredi direktno citirati. On prvo podseća da je Sudsko veće još jesenas odbilo jedan zahtev da se suđenje prekine, u čemu ga je podržalo Apelaciono veće, i dodaje:

“Činjenica koja je dovela do podnošenja novog usmenog zahteva za obustavu suđenja verovatno je povezana sa nedavnim incidentima (zatamnjenom).

Neobično je da se Sudsko veće ranije našlo u istoj situaciji. Tada je Tužilaštvo smatralo normalnim da ta osoba utiče na svedoka pod zakletvom, ali sada, kada se radi o pozivu jednog od saradnika optuženog, Tužilaštvo istu tu situaciju sa jednim drugim svedokom (zatamnjeno) ne smatra normalnom. Cenim da ne mogu postojati dvostruka merila u pogledu svedoka koji je položio zakletvu pred sudom (zatamnjeno)“.

Podsećamo da se incident sa SMS-om Nataše Kandić zbio 15. januara prošle godine, prvog dana svedočenja Gorana Stoparića protiv Šešelja. Stoparić je 24. januara, prilikom Šešeljevog unakrsnog ispitivanja (posle kratkotrajnog prekida suđenja do kog je došlo kada se otkrilo da je svedok posle polaganja zakletve komunicirao sa Beogradom o svom svedočenju, što je zabranjeno), rekao da je poruku gospođe Kandić kako “radikali prave kaos u Srbiji” shvatio “u smislu pritiska na buduće svedoke”.

Zastrašivanje po Haradinaju

U slučaju Ramuša Haradinaja i dvojice njegovih potčinjenih, optuženih za zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja, Haško tužilaštvo je izvelo 81 svedoka za 113 sudskih dana. Odbrana nije izvela nijednog svedoka, uz obrazloženje da smatra da Tužilaštvo nije dokazalo krivicu optuženih.

Devet svedoka je ubijeno. Kujtin Beriša, Rom koji je bio očevidac Haradinajevih zločina, pregažen je džipom u Crnoj Gori februara 2007. godine. Ilir Seljmaj je izboden nožem. Bekim Mustafa i Auni Eljezaj su ubijeni iz vatrenog oružja.

Zaštićeni svedoci Džejdin Musta, Sadrik Murići i Vesel Murići ubijeni su u profesionalno organizovanim atentatima. Svedoci Sabaheta Tava i Isuk Hakljaj, pripadnici kosovske policije, takođe su ubijeni u atentatu, a automobil sa njihovim telima je zapaljen.

Ramir Murići je, posle ranjavanja, odbio da svedoči.

Više svedoka odbilo je da svedoči i zbog toga je optuženo u Hagu. Šefćet Kabaši, jedan od njih, pošto se takođe predomislio, to je objasnio rečima da zaštitne mere Tribunala “važe samo u sudnici”, jer neki od svedoka sa suđenja Fatmiru Ljimaju, na kojem je i on svedočio, “nisu više živi”. (Ljimaj je takođe oslobođen optužbi.)

Karla del Ponte više puta je upozoravala da je na Kosovu rašireno sistematsko zastrašivanje svedoka. Oslobođajuća presuda izrečena je 3. aprila 2008. Pretresno veće je tom prilikom naglasilo da je “steklo snažan

utisak da se suđenje odvijalo u atmosferi u kojoj se svedoci nisu osećali bezbedno”.

NIN, 19. 02. 2009.

Najteži posao u Srbiji

Zoran Ćirjaković

Domaći scenaristi i dramaturzi, dobri đaci uglednih profesora, Filipa Davida, Nebojše Pajkića i Nenada Prokića, imaju jako težak zadatak – kako da napišu nešto bolje i zanimljivije od haške tragikomedije koju tri puta nedeljno možemo gledati na drugom programu RTS-a. Scenario za najbolji šou na televiziji piše grupa talentovanih amatera okupljenih u udruženju koje se zvanično zove “Tužilaštvo Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju”. Istina, izuzetan kvalitet njihovog teksta – to nije neki “spontani” rijaliti-šou, nalik “Velikom bratu”, ne primer, već preskupa, godinama pisana i pripremana produkcija – dolazi do izražaja zahvaljujući i do sada neotkrivenom daru jednog drugog amatera u svetu zabave, Vojislava Šešelja.

Dramaturška veština tužilaca je još veća ako se ima u vidu da predložak za njihovo nepravno remek-delo predstavlja najsramnije stranice naše istorije u kojoj vojvoda Šešelj, što smo znali mnogo pre farsičnog suđenja, nije imao zanemarljivu ulogu. Vrhunski domet tužilaštva je, ipak, u činjenici da tu nema ironijske distance, ograde koja bi mogla da posluži kao smokvin list. Da bi suđenje za neke od najtežih zločina koje možemo zamisliti doživeli kao zabavu, nije potrebno da ste nabijeni dozom perverzije, šovinističke mržnje, nepoštovanja prema žrtvama srpskih zločina ili ljubavi prema liku i delu optuženog vojvode. Možda je najstrašnije od svega to što nam tribunal ne dozvoljava da kada govorimo o Hagu govorimo o zločinima.

U izuzetno retkom spoju Šešeljevih osobina jedan je od ključeva za razumevanje zašto mnogi drugi neslavni balkanski likovi, od generala Gotovine do generala Mladića, beže, ili su uporno bežali, od Haga. Da bi optuženik uspeo da pokaže pravo, pervertirano lice Tribunala, neophodno je da bude spreman da godinama u zatvoru čeka na suđenje, da laži i falsifikate traži tamo gde ih niko normalan ne bi tražio i da sebe izloži

milosti pravnog sistema osmišljenog da arbitrarno ignoriše glavne postulate svih postojećih, konzistentnih i funkcionalnih pravnih sistema na svetu. Povrh svega, Hag je uspeo da postigne da sama optužnica bude dovoljna da optuženi, u očima ogromnog broja svojih sunarodnika, bude promovisan u sveca, nacionalnu ikonu i nedostižan ideal.

Pisanje hagiografija nije predviđeno kao jedan od zadataka Tribunala. Suština haškog pravnog neuspeha nije u Šešeljevim talentima ili bezobzirnosti. Nije se u haškim sudnicama neka visokomoralna međunarodna pravda i uzorna procedura susrela sa “zlim genijem” i izgubila tešku bitku. Tribunal je porazio sam sebe. I onda kada su haški “Šešelj” i “miloševići” bili loši i jadni, tužilaštvo je uspevalo da bude još jadrnije i gore, unoseći pri tome uvek nove elemente jeftine laži i neprikladne komike.

Na dugačkoj listi saveznika zla počasno mesto pripada onima koji su ga preувелиčavali i banalizovali – i time relativizovali i dovodili u pitanje. Braniti i pravdati jedno ovakvo suđenje, travestiju pravde i prava, znači biti, bilo svesno ili nenamerno, saveznik bivših i budućih zločinaca, neprijatelj pomirenja i kažnjivosti na Balkanu i koristan član – ako na trenutak prihvatimo da su reči “Hag” i “pravo” sinonimi – pravog “antihaškog lobija”.

Ako postoji bilo kakva korist od Šešeljevog suđenja, onda je to mogućnost da naučimo koliko veliki kreativni potencijal nastane kada se u telima nekoliko pravnikar sjedine nesposobnost, galaktička arogancija, bolesna ambicija i odsustvo sposobnosti za empatiju prema žrtvama zločina na, kada se gleda iz Haga, verovatno ružnom, prljavom i zlom Balkanu. Tužiocima-alhemičarima, koji su suđenje za ratne zločine pretvorili u komediju, tvrde da “rade nezavisno od Saveta bezbednosti, bilo koje države ili međunarodne organizacije”. Ali, stiče se utisak da je tužilaštvo nezavisno i od morala i od pravde i od prava i od svega onoga što je potrebno da bi se suočili sa zločinačkim poglavljem balkanske istorije.

Da bi jedno suđenje, što nam je donedavno bio sinonim za dosadu, postalo etalon dobre zabave potrebna je, pored paratužilaca, i galerija urnebesnih likova. Tu do izražaja posebne dolaze kreature koje su najavljene kao svedoci i eksperti, zatim arogantni i samouvereni glavni sudija, od koga možemo očekivati da uskoro presudi i da je Zemlja ravna ploča, i sutkinja koja svojim, na sreću, retko izraženim intelektualnim sposobnostima pomaže da pojмимо univerzalnu prirodu ljudske gluposti.

Umesto da, kako su idejni tvorci ovog procesa planirali, Hag zauvek izbací Šešelja iz političke Srbije, tužiocima su omogućili da se

hercegovački ultranacionalista vrati na mala vrata. Brojni Šešeljevi neprijatelji mogu se utešiti činjenicom da je vojvoda tokom prethodne dve decenije dokazao da – možda mu je to najveći od mnogih talenata – ume da prokocka najveće šanse i pri tome sprži mostove koji su mu obezbeđivali odstupnicu. Ali, zagovornici prinudnog suočavanja i demokratskog ispiranja mozga trebalo bi prvenstveno da zahvale Aleksandru Tijaniću što je urnebesnu hašku sramotu “sakrio” u kasnom, skoro erotskom terminu na najmanje gledanom javnom kanalu.

Televizijski Šešelj je ponovo podelio stanovnike Srbije – ovaj put u tri grupe. U prvoj su oni koji utorkom, sredom i četvrtkom, negde posle deset uveče, sednu ispred televizora i čekaju da im, umesto istine ili katarze, bude servirana haška verzija “Montipajtona” – i to ne kriju. U drugoj grupi su oni koji urade isto, ali ih je sramota da to javno priznaju. U trećoj su oni koji ne gledaju “sudenje” – i ne znaju šta propuštaju.

Ako ste u stanju da gledate Šešelja – a mnogi nisu, još uvek nije kasno da nadoknadite propušteno. Pogledate li, posle noćnog snimka sudenja, neku od dvanaest igranih serija koje se trenutno emituju na domaćim kanalima, možda zaključite i da je posao scenariste danas najteži u Srbiji.

NIN, 11. 12. 2008.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32:929 Шешел В. (082)
323.1(=163.41)“18/19” (082)

PROCES Vojislavu Šešelju : raskrinkavanje
projekta Velike Srbije / uredila i priredila
Sonja Biserko. – Beograd : Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji, 2009 (Beograd :
Zagorac). – 1090 str. ; 23 cm. – (Biblioteka
Svedočanstva / [Helsinški odbor za ljudska
Prava u Srbiji] ; br. 34)

Tiraž 600. – Str. 7-18: Uvod / Sonja Biserko.
- Napomene i bibliografske reference uz
tekst.

ISBN 978–86–7208–159–6

a) Међународни кривични трибунал за бившу
Југославију (Хар) – Оптужнице b) Шешел,
Војислав (1954–) – Суђење – Зборници c)
Национализам – Србија – 19-20в - Зборници
COBISS.SR-ID 158018316